

Készült a
REGIONÁLIS- ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
altémája keretében

A hely szelleme – a területi fejlesztések lokális dimenziói

A Fiatal Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások
Győr, 2013. június 19–22.

**Szerkesztették: Rechnitzer János–Somlyódyné Pfeil Edit–Kovács
Gábor**

ISBN: 978-615-5391-10-1

*Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolája,
Győr, 2013*

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010
Tehetséggondozási rendszer és a
tudományos-képzési műhelyek fejlesztése
a Széchenyi István Egyetemen

TARTALOMJEGYZÉK

BALOGH PÉTER: KISTÉRSÉGI HOVATARTOZÁS ÉS FORRÁSABSORPCIÓ: AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS ÚJ ÚTJAI?	5
BARÁTH GABRIELLA: A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI CSÁKBERÉNYBEN	16
BODA MÁRTON ATTILA-TOPA ZOLTÁN: A HAZAI BANKI SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT	28
BODOR ÁKOS: A TÁRSADALMI TŐKE SZEREPE A TERÜLETI TŐKE KUTATÁSÁBAN	39
BOGÁRDI TÜNDE: A FOGLALKOZTATOTTSÁG-NÖVELES KIHÍVÁSAI ÉS KILÁTÁSAI A DÉL-HEVESI FALVAKBAN	47
BRACHINGER TAMÁS: A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS LEHETŐSÉGEI VALAMINT BUKTATÓI A HELYI TÁRSADALOMBAN	60
BÜKINÉ FOKI ARIEL: A NYUGAT KIRÁLYNŐJE A XIX. ÉS XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN ÉS NAPJAINKBAN	69
CZAKÓ KATALIN: REGIONÁLIS KÜLÖNBSEGEK ÉS FEJLŐDÉSI IRÁNYOK ELEMZÉSE A MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRSZAKASZON	79
CZIRFUSZ MÁRTON: GLOBÁLIS HELYI GAZDASÁGOK VIDÉKEN: FÖLDRAJZI LÉPTÉK ÉS FEJLESZTÉSI LEHETETLENSÉGEK	94
CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA – SÁRINÉ CSAJKA EDINA: A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI EGY HÁTRÁNYOS HELYZETŰ KISTÉRSÉGBEN	101
DITRÓI ZOLTÁN: A REGIONÁLIS KÖZSZOLGÁLATI RÁDIÓMŰSOR SUGÁRZÁS TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1929-2012	110
DOMINEK ÁKOS: KKE-I ORSZÁGOK JÁRMŰIPARI KLASZTEREINEK, KLASZTERESEDÉSI FOLYAMATAINAK ÉS KLASZTERPOLITIKÁJÁNAK ÁTTEKINTÉSE	123
DULAI CSILLA: AZ ENCSI KISTÉRSÉG TÖRPEFALVAINAK TÍPUSAI ÉS GAZDASÁGI MEGÚJULÁSI LEHETŐSÉGEI	136
FEKETE DÁVID: AZ EU REGIONÁLIS POLITIKÁJÁNAK VÁROSFEJLESZTÉST TÁMOGATÓ ÚJ ESZKÖZEI A 2014-2020-AS PROGRAMOZÁSI IDŐSZAKBAN	145
GRÜNHUT ZOLTÁN: A KOCKÁZATI TŐKE SZEREPE AZ IZRAELI TECHNOLÓGIAI INKUBÁTORPROGRAMBAN	155
GULYÁS GABRIELLA: PÉCS ÉS SZELLEMVÁROS TÉRSÉGEINEK INFRASTRUKTÚRÁLIS FEJLESZTÉSE	166
HAKSZER RICHÁRD: HELYI FEJLESZTÉSEK AZ EU-S ALAPOK FELHASZNÁLÁSÁVAL A MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRRÉGIÓBAN	176
HORECZKI RÉKA: KISVÁROS – KIS KATEGÓRIA – KIS ÉRDEKLŐDÉS?	191
HORNYÁK MIKLÓS: LOKÁCIÓVAL KAPCSOLATOS INFORMÁCIÓK KINYERÉSE ÉS ELEMZÉSE SZÖVEGKORPUSZBÓL	197
HORVÁTH SAROLTA NOÉMI: MAGYARORSZÁG VÁROSRÉGIÓINAK VERSENYPOLITIKÁI A KÖVETKEZŐ ÉVEKRE	210
HORVÁTH ÁDÁM, MIHÁLY MELINDA, SUPKA BÁLINT: A FOGLALKOZTATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A FEHÉRGYARMATI KISTÉRSÉGBEN	220
HUSZÁK LORETTA: FELTALÁLNI, LEVÉDETNI – HASZNOSÍTANI? INNOVÁCIÓK HASZNOSÍTÁSÁNAK TENDENCIÁI EURÓPÁBAN	230
JÓNA GYÖRGY: A MAGYARORSZÁGI KISTÉRSÉGEK TERÜLETI TŐKÉJE – A GAZDASÁGI KRÍZIS ELŐTT ÉS ALATT	245
JÓNA LÁSZLÓ: A CENTROPE RÉGIÓ KÖZLEKEDÉSFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSAI ÉS LEHETŐSÉGEI GYŐRMOSON-SOPRON ÉS VAS MEGYE SZÁMÁRA	256

JÓZSA VIKTÓRIA – DR. NAGY HENRIETTA: HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS – MEGÉRI-E A BEFEKTETÉST, ÉS HA IGEN, KINEK? A MISKOLCI HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI RENDSZER KIALAKÍTÁSÁNAK LÉPÉSEI ÉS TAPASZTALATAI	271
KISMARJAI BALÁZS: ORSZÁG – BORRÉGIÓ – BORVIDÉK. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS A 21. BUDAVÁRI BORFESZTIVÁLON	281
DR. KOTOSZ BALÁZS: A FELSŐOKTATÁS HELYI GAZDASÁGI HATÁSA SZÉKESFEHÉRVÁRA	297
KOVÁCS ELŐD PÉTER: SZOMBATHELY MJV ÖNKORMÁNYZATA, MINT A HELYI GAZDASÁG MOZGATÓRUGÓJA?	306
DR. KOVÁCS GÁBOR: A SAJÁT FORRÁSOK SZEREPE AZ ÖNKORMÁNYZATI FINANSZÍROZÁSBAN	317
KOVÁCS SÁNDOR ZSOLT: TAKARÉKSZÖVETKEZETEK SZEREPE A REGIONÁLIS ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSBEN	326
KOVÁCS VILMOS, KOVÁCS SÁRKÁNY HAJNALKA: A VAJDASÁGI TEJTERMELŐ GAZDASÁGOK ÉS TEJFELDOLGOZÓ ÜZEMEK ÉLELMISZERBIZTONSÁGI FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI	336
LAZÁNYI ORSOLYA: A KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDÁLKODÁS SZEREPE A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBEN	343
LENDVAY ENDRE: ÖNKORMÁNYZATI SZEREPEK ÉS ESZKÖZÖK A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBEN	353
LÉVAI ANDRÁS: KÖZÖSSÉGI HÁLÓZATOK ÉS A KORRUPCIÓ KAPCSOLATA	365
LÓRINCZNÉ BENCZE EDIT: HORVÁTORSZÁG VERSENYKÉPESSÉGE A TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK TÜKRÉBEN	379
MADARAS GIZELLA ALIZ: EGY ERDÉLYI KISTÉRSÉG GAZDASÁGFEJLESZTŐ TÉNYEZŐI	390
MEZEI KATALIN – TROJÁN SZABOLCS – NÉMETH ATTILA: AGRÁREGYETEMEK (HELYI)GAZDASÁGFEJLESZTŐ TEVÉKENYSÉGE RÉGEN ÉS MOST	399
MIHÁLY PÉTER DÁNIEL – CSÉPE ZOLTÁN: A SZEGEDI IDEGENFORGALMI HUMÁNER FORRÁS KIHÍVÁSAI A SZERB ÉS A ROMÁN TURISTA-ÉRKEZÉSEK DINAMIKUS NÖVEKEDÉSE KAPCSÁN	408
DR. MOLNÁR ESZTER: HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI JÓ GYAKORLATOK AZ ANGLIAI CORNWALL TARTOMÁNYBAN	418
MOLNÁR MÁRIA: A MOZGÁSSÉRÜLT EMBEREK HELYZETE GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI MEGKÖZELÍTÉSBŐL, AVAGY A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ FEJLESZTÉSÉRE TETT JAVASLATOK	425
MURÁNYI PÉTER: FALUFESZTIVÁLOK ÉS A HELYI KULTÚRA	438
PÁGER BALÁZS: ISMÉT AZ „ÍGÉRET FÖLDJE”? – LÓDZ GAZDASÁGI ÁTALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN	447
PLATZ PETRA: AZ EDORA KUTATÁS TANULSÁGAI	459
POREISZ VERONIKA: FEJLETTSÉGI KÜLÖNBSÉGEK KÖZÉP-KELET EURÓPAI HATÁR MENTI RÉGIÓKBAN	471
LUKÁCS RÉKA-RÁCZ IRMA: MAGYARORSZÁG REGIONÁLIS FEJLŐDÉSI KÜLÖNBSÉGEI	486
STIFTER VIKTÓRIA: AZ ÉRZELMILEG INTELLIGENS VÁLLALAT ÉS A TUDÁSMENEDZSMENT	499
SULYOK JUDIT: VÍZ, AMI ÖSSZEKÖT. A BALATON RÉGIÓ TÁJI KÖRNYEZETÉNEK TURIZMUSORIENTÁLT VIZSGÁLATA	507
HORVÁTH ÁDÁM, MIHÁLY MELINDA, SUPKA BÁLINT: A FOGLALKOZTATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A FEHÉRGYARMATI KISTÉRSÉGBEN	518
SUTI ZOLTÁN: ADJ KIRÁLY: HÁZAT VAGY HAZÁT! MIGRÁCIÓS PROBLÉMÁK MAGYARORSZÁGON ÉS KÖVETKEZMÉNYEIK	528
SZABÓ DOROTTYA: A TERMELŐI PIACOK MAGYARORSZÁGON: LEHETŐSÉGEK ÉS VESZÉLYEK	546
DR. SZABÓ SZANDRA KINGA: AZ UNIÓS FORRÁSBÓL SZÁRMAZÓ TÁMOGATÁSOK FELHASZNÁLÁSÁRA ELŐÍRT ÜTEMTERV BETARTÁSÁNAK JELENTŐSÉGE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÖZBESZERZÉSI TÖRVÉNY SZERINTI JOGORVOSLAT ERRE GYAKOROLT HATÁSÁRA	557

DR. SZÉKELY ANDREA: REGIONÁLIS MULTIPLIKÁCIÓ A SZEGEDI ÁRKÁD PÉLDÁJÁN	565
SZÉKELY KINGA KATALIN: KÍNÁLAT- ÉS SZOLGÁLTATÁSFEJLESZTÉS KOVÁSZNA VÁROSÁBAN	574
SZENDI DÓRA: NÉMETORSZÁG EGY FŐRE JUTÓ GDP-JÉNEK VIZSGÁLATA A MORAN FÉLE I MUTATÓ FELHASZNÁLÁSÁVAL	584
TÓTH BALÁZS ISTVÁN: A HAZAI KISTÉRSÉGEK VONZEREJÉNEK ÉS TERÜLETI TŐKÉJÉNEK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE	591
TÓTH TAMÁS: VERSENYPÉSSÉG KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN	604
USZKAI ANDREA: A GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ SZINTJEI A CENTROPE TÉRSÉGBEN	621
VALÁNSZKI ISTVÁN: TÁJTERMÉKEK SZEREPE A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBEN	634
VARJÚ VIKTOR: KÖRNYEZETPOLITIKAI FEJLESZTÉSI TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ IRÁNYÍTÁS ÉS MENEDZSMENT A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI TÉRBEN	646
WIRTH GÁBOR: A VELENCEI-TÓ GAZDASÁGFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA A RENDSZERSZEMLELETI MEGKÖZELÍTÉS TÜKRÉBEN	654
ZAHORCSÁK ZSOLT: AZ ÜZLETI KÖRNYEZET VIZSGÁLATÁNAK NEMZETKÖZI ÉS HAZAI MÓDSZERTANA, VALAMINT EZEK ADAPTÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓRA VONATKOZÓAN	665

KISTÉRSÉGI HOVATARTOZÁS ÉS FORRÁSABSZORPCIÓ – AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS ÚJ ÚTJAI?¹

(Micro-regional affiliation and fund absorption – new ways to enforce interests?)

BALOGH PÉTER

Kulcsszavak:

Területfejlesztési politika, forrásabszorpció, kistérségi struktúra, érdekérvényesítés

Jelen tanulmányban arra keresünk empirikus választ, hogy a kistérségi rendszerben elfoglalt pozíció mennyiben van hatással a fejlesztési források lehívásának sikerességére. A kérdés megválaszolására kvalitatív és kvantitatív módszereket egymással párhuzamosan alkalmazunk. Eredményeink alapján korántsem tekinthető semleges tényezőnek az, hogy a kistérségi struktúrában hol helyezkedik el egy település – sőt a számítások arra engednek következtetni, hogy a területi struktúra a forrásszerzés motiválta érdekérvényesítés eszköze lehet.

Bevezetés: a kistérségváltás kérdésköre

A kistérségi struktúra és a fejlesztési források eloszlásának összefüggése mind a közérdeklődés, mind pedig a szakmai-tudományos munka szempontjából érdekes, vizsgálatra érdemes kérdés lehet.

A kistérségi struktúra átalakulásának/átalakításának – deklarált – szakmai indoka egyrészt maguk a területi folyamatok: megváltozott az a tér, melyben a települések, kistérségek helyzetét értelmezni szükséges (*Faluvégi-Tipold* 2007, 529), s ezért – a területfejlesztési törvénynek megfelelően időről időre – felül kell vizsgálni a kedvezményezett kistérségek és települések körét. Ez meg is történt rendre 2007-ben illetve 2006-ban. Emellett azonban a települési önkormányzatok kezdeményezésére (is) történtek kistérségváltások (*Faluvégi-Tipold* 2007, 528-529; *Sólyom* 2007). A települések képviselőtestületeinek kezdeményezései azonban csak indokolt esetben voltak támogathatók az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium által – a kistérségi rendszer stabilitását biztosítandó (*Lamperth* 2008, 16).

A kistérségi struktúra változ(tat)ása² kapcsán másrészt nem tudományos igényű(!) (sajtó)forrásokban és véleményekben hangot kapott a települések átsorolására vonatkozó döntésekkel való elégedet(len)ség visszhangja is. Kiragadott, pusztán demonstratív célú példaként említhető egy híradás, mely szerint az önkormányzati képviselőtestületek véleményének figyelembevétele nélkül soroltak át másik kistérségbe településeket, másutt pedig az átkerülési kérelem visszautasítása okozott problémát. Egyes esetekben megszólaltak olyan – ellenzéki – politikai szereplők is,

akik a minisztériumi döntéseket illetve az egész átszervezést úgy interpretálták, hogy mindezek révén a hátrányos helyzetű települések fejlesztésére fordítható uniós támogatások felett adott – kormánypárti – érdekeltségű kistérségek rendelkezhesse-
nek (ÁKT 2007).

Jelen munka keretében azonban nem szükséges az előbbieket feltételeznünk ahhoz, hogy érdekes és empirikus vizsgálatra érdemes témának találjuk a kistérségváltás problémáját: a szakirodalomból ismert, hogy az uniós források elosztása tekintetében domináns ún. részvételi redisztribúció (Kovách 2007) rendszerében az alulról (meg)szerveződés és a helyi érdekek kimunkálása és érvényesítése (Pálné 2009) a sikeres fejlesztési gyakorlat lényegi pontjai lehetnek (Bódi 2001). Ha ennek fényében tekintünk a kistérségváltás jelenségére, felvetődik a kérdés, hogy a pusztán hatékonysági-szervezési kérdés nem válik-e az érintettek saját érdekmegvalósításának eszközévé. Vagyis számolhatunk-e azzal, hogy a kistérségváltások kezdeményezése mögött sajátos – pl. a területfejlesztési források hatékonyabb megszerzését célzó járadékvadász jellegű (Tullock 2005) – érdek (is) állhat. Ennek a feltételei azonban nem mindig adóttak. A gazdaságsszociológiában M. Olson ennek interpretálására megfelelő koncepcionális keretet bocsát rendelkezésre (Olson 1987; 1997), mi több: konkrét példával is szolgál (Olson 1998). Az érvelés a kollektív cselekvés logikáján alapul, melynek értelmében – kissé elnagyoltan – minden a számokon múlik: egy kis létszámú, koncentrált iparág esetében egy közös érdeket megtestesítő kollektív jószág előnye jelentős hányadot tesz ki adott szereplő számára (Olson 1998, 259). Ez – a szerző példája szerint –nem teljesül a szegény társadalmak népes vidéki régióiban, míg a fejlett társadalmak mezőgazdaságának kis számú szereplői hatékonyabban szerveződnek meg szubvenciók kiharcolását és megtartását célzó lobbitevékenységhez (Olson 1998, 265).

A fentiek – meglátásunk szerint – indokot szolgáltathatnak annak vizsgálatára, hogy tekinthető-e a kistérségi rendszer egyfajta érdekérvényesítési közegnek, illetve hogy megkíséreljük közelítőleg feltárni: vajon – eredményeit tekintve (Stigler 1989, 351) – megérte-e kistérségváltás az érintettek számára.

Az alkalmazott módszerek

A kérdés empirikus vizsgálatára a társadalomtudományi kutatási-elemzési eszköztár egyes elemeit komplex módon használtuk fel. Egyszerre – pontosabban egymáshoz kapcsolva – alkalmaztunk kvantitatív és kvalitatív módszereket. Ennek keretében egyrészt interjúk vélemények elemzése révén alkottunk képet a kistérségeken belüli, településközi viszonyok jellemzőiről, másrészt az ily módon nyert fókuszpontokhoz kapcsolódó kérdések megválaszolása érdekében kvantitatív módszerrel vizsgálható adatbázist szerkesztettünk, amit matematikai-statisztikai eljárásokkal elemeztünk.

Kvantitatív módszer: statisztikai másodelemzés

A statisztikai adatok másodelemzésével végzett hatáselemzés során minél körültekintőbben igyekeztünk eljárni a modellválasztás és -építés terén annak érdekében, hogy lehetőleg minél magasabb belső érvényességű összefüggésekhez juthassunk, vagyis a lehetséges alternatív magyarázatok, torzító hatások minél nagyobb körét kizárhassuk, illetve kontrollálhassuk (Batterbury 2006; Bradley 2006; Eser–Nusmueller 2006; Moksony 1985; 2005; 2006). Az elemzési eszköztárat úgy építettük fel, hogy a vizsgált kérdés szempontjából lehetőleg a legadekvátabb eljárásokat tartalmazza – ennek fényében jellemzően a 'regression discontinuity designra' épülő lineáris modelleket alkalmazunk.

A másodelemzés alapjául egy általunk kialakított komplex adatbázis szolgál, amelyben az adatok projektszinten állnak rendelkezésre³. A kiinduló adatbázisokat rendre kiegészítettük további információkkal⁴ annak érdekében, hogy lehetőségünk nyíljon kontrollváltozós számításokat végezni. Az adatbázisok építése során az adott, teljes sokaságot leíró információkat használtunk, azaz mintavételre nem került sor: minden megfigyelési egységre kigyűjtöttük az adatok, így a teljes populáción végzünk statisztikai másodelemzést⁵.

Kvalitatív módszer: interjúk kutatás

Az elkészített szakértői interjúk (összesen 22 db) természetesen nem reprezentálnak semmilyen alapsokaságot, pusztán arra alkalmasak, hogy a vizsgált téma szempontjából releváns adatközlők (önkormányzati alkalmazottak, kistérség-fejlesztési társulások munkatársai, polgármesterek, pályázatiírók) véleménye alapján képet alkothassunk a fejlesztéspolitika gyakorlati működésének egyes aspektusairól – egyebek mellett a kistérségek belső viszonyairól.

Kutatási eredmények

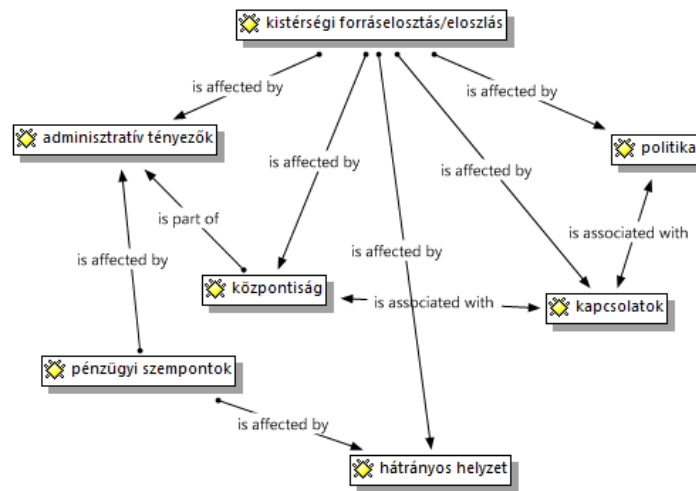
Interjúk eredmények: a kistérségek működése

A fő kérdés itt az, hogy a kistérségeknek milyen szerepe van a fejlesztéspolitikai célok megvalósításában, a források elosztásában – hiszen a sikeres és hatékony regionális politika lényeges feltétele annak irányítása és a közigazgatási rendszer összhangja (Pálné 2003, 51-58).

Az interjúkban megjelenő vélemények között volt olyan, mely leszögezte, hogy kistérségi szinten – hivatalosan legalábbis – nincs forráselosztási tevékenység, azonban az interjúalanyok nagy többsége ezzel ellentétesen képet alkotott valamilyen formában ennek egyes aspektusairól. Az egyik megközelítés szerint a források települések közötti elosztását elsősorban *adminisztratív tényezők* határozzák meg: a

kijelölt feladat-ellátási kötelezettségek, a jogi státus illetve a településméret. *Pénzügyi szempontból* mindez azt jelenti, hogy a vállalatokat, saját hozzájárulásokat a településekre eső fejlesztés mértékével arányosan állapítják meg.

1. ÁBRA A kistérségi forráselosztás dimenziói (Dimensions of the micro-regional distribution of funds)

Az adminisztratív tényezőkhez kapcsolódóan felvetődik egy további szempont is; a *központság* kérdése. A kistérségközpont települések ugyanis egyrészt sajátos helyzetben vannak, mert eltérő fejlesztési igényeket jelenítenek meg –, másrészt pedig mert általában nagyobb érdekérvényesítési potenciált tulajdonítanak nekik.

A *kapcsolatok* jelentős(s)ége azonban nem csupán a kistérségközpontok esetében kerül elő: bár egyes vélemények szerint egyáltalán nincs köze a források elosztásához – vagy legalábbis nem mindenütt van meghatározó szerepe –, vannak olyan érvelések, melyek a települések (vezetői) közötti kapcsolatok szerepére utalnak. Másutt ezek a kapcsolatok nem annyira csak személyesek, hanem – kis- vagy nagy- – *politikai színezetet* kaphatnak.

A fentiekén túl egyes vélemények szerint a fejlesztési források 'elosztódásában' a terület fejlettségének is van szerepe, s így a *hátrányos helyzet* kiemelt szempontként jelenik meg. Nem jelenthető ki azonban határozottan, hogy ebben a tekintetben a hátrányos helyzet egyértelműen negatív szerepet játszik. Az előbbieken azt láttuk ugyanis, hogy a közös kistérségi projektekhez szükséges önerő finanszírozásában a résztvevő felek arányosan vesznek részt, itt azonban úgy tűnik, hogy a hátrányos helyzet erőforrássá válik abban a tekintetben, hogy az ilyen státusú felek esetében nem szükséges ez a saját hozzájárulás. Arról sajnos nem rendelkezünk információkkal, hogy ez más tekintetben hátrányt jelent-e az érintettek számára (például kevesebb beleszólásuk van a projekt-tervezésbe).

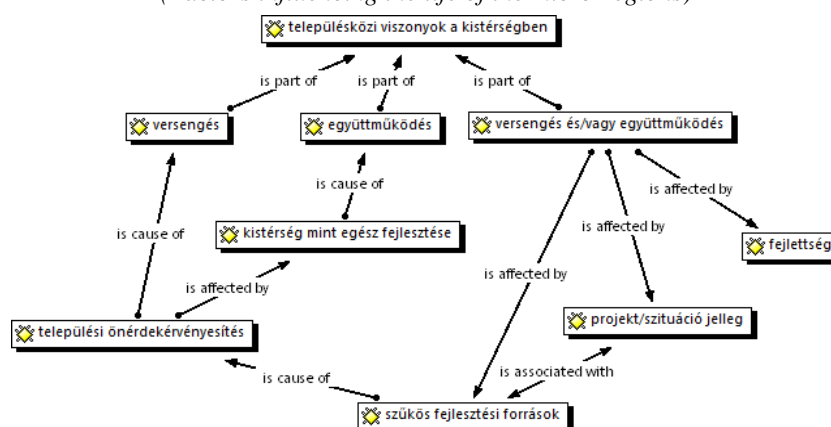
Egy másik kontextusban ugyancsak a hátrányos helyzet mint erőforrás jelenik meg: a támogatási rendszer működési logikájából – a hátrányos helyzettel össze-

függő kedvezményezetttség rendszeréből – adódóan a közös pályázatokban egyes interjú vélemények alapján az elmaradott helyzetű szereplők *kíváncos partnerre válnak*, mivel a projektbe való bevonásuk révén válik elérhetővé a kedvezményezett státushoz kapcsolódó magasabb támogatási arány.

A kistérségeket érintő másik vizsgált kérdéskör a települések közötti viszonyok milyensége, vagyis hogy inkább egymásnak együttműködő partnereiként, vagy versenytársakként működnek.

A '*települések mint versengő felek*' vélemény néhány, érdekes módon kizárólag hátrányos helyzetű kistérségek megszólalói esetében jelent meg. Ezen vélemények egyöntetűen azt erősítik, hogy a települések saját érdekeiket megvalósítani szándékozó szereplők, akik szűkös mennyiségben rendelkezésre álló forrásért versengve, egymás rovására juthatnak előnyhöz.

2. ÁBRA
A kistérségek működését befolyásoló tényezők
(Factors influencing the life of the micro-regions)

A vélemények egy másik csoportja alapján úgy tűnik, hogy a kistérségek települései közötti kapcsolatokat az *együttműködés* dominanciája jellemzi. Az együttműködés megvalósulásának egyik indoka az interjúalanyok szerint, hogy a kistérség mint egész csak ily módon fejleszthető, azonban a kooperáció mögött megjelenik a *települések önérdeke* is: a kistérség fejlődésével lényegében a tagtelepülések (is) fejlődnek. Ennek kapcsán egyesek arra is rámutatnak, hogy ezekben a helyzetekben nem zárható ki a potyautazás lehetősége sem: a forráslehívásra kevésbé képes pályázók, települések a közös projekt révén támogatáshoz juthatnak. Ehhez kapcsolódó más vélemények alapján a kistérségi együttműködés valamiféle *kikényszerített kooperáció*nak is tekinthető, amennyiben a közös projektek mögött elsődlegesen a települések önérdeke húzódik meg, mert így nagyobb valószínűséggel tudnak fejlesztési forrásokat megszerezni.

A harmadik kirajzolódó véleménycsoport szerint a *versengés* és a *kooperáció* együttesen jelenik meg a kistérségek életében. Azt, hogy e két lehetséges szerep közül melyik válik valóra, egyes válaszadók szerint az határozza meg, hogy meny-

nyire szűkösek a fejlesztési források, mások pedig a fejlettség szerepét emelik ki: az azonos fejlettségi szintű települések körében inkább kialakulhat a versengés. Úgy tűnik tehát, hogy tulajdonképpen projekt- illetve szituációfüggő, hogy a települések adott esetben együttműködő partnerek vagy konkurensok lesznek: az önálló vagy közös pályázat a döntő. De az mindenesetre általánosságban is megfogalmazható a válaszok alapján, hogy jellemzően a gazdasági motivációk a meghatározóak.

Statisztikai elemzések a kistérségváltás hatásának feltárásához

Kiinduló összefüggések

A kistérségváltás kvantitatív vizsgálatához elsőként tekintsük az alapösszefüggéseket (1. táblázat: első és második számú modell; M1; M2): pozitív hatás mutatható ki, azaz ha olyan településről került beadásra a pályázat, mely a korábbi kistérségi besoroláshoz képest jelenleg másik kistérségbe tartozik, átlagosan 0,17 százalékkal magasabb támogatási aránnyal és átlagosan 3,8 millió forinttal magasabb támogatási összeggel valósul meg.

1. TÁBLÁZAT

*A kistérségváltás hatása a támogatási arányra és támogatási összegre
(The effect of micro-region change on support rate and amount of funds)*

<i>Függő változó</i>	<i>Magyarázó változó(k) és konstans</i>	<i>('b_x' értékek)</i>
<i>Támogatási arány (M1)</i>	Konstans	64,34
	Kistérségváltó település	0,17
<i>Kifizetett támogatási összeg (M2)</i>	Konstans	40,09
	Kistérségváltó település	3,75

Forrás: saját számítás és szerkesztés

A támogatási arány – előbbi szintén pozitív – hatásának kontrollálásával (2. tábl.: M3) lényegében változatlanul megjelenik a kistérségváltó településekből beadott projektek előnye (átlagosan 3,6 millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeg).

A kistérségváltás mindazonáltal természetesen a kontextus megváltozását is jelenti, így az ebből fakadó változások lényeges alternatív forrásai lehetnek a tapasztalt növekménynek, szükséges tehát ezen tényező hatását leválasztani. Ezt követően – azaz eltekintve a közvetlen terület gazdasági-társadalmi jellemzőitől – a kistérségváltás következtében még mindig közel három millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeg mérhető (2. tábl.: M4).

S amennyiben az előző tényezők mindegyikének hatását kiszűrjük – azaz a kontextus változásának és a támogatási arány hatása nélkül (2. tábl.: M5) – a

kistérségváltó településekből beadott pályázatok átlagosan 3,4 millió forinttal magasabb támogatási összeggel számolhatnak.

2. TÁBLÁZAT

A kistérségváltás hatása a kifizetett támogatási összegre (millió Ft)
(The effect of micro-region change on the granted amount of funds (millions HUF))

Magyarázó változó(k) és konstans (b_x értékek)	M3	M4	M5
Konstans	-3,83	40,11	-3,68
Kistérségváltó település	3,63	2,88	3,36
Támogatási arány	0,68	–	0,68
Kistérségi jellemzők	–	-2,26	-0,68

Forrás: saját számítás és szerkesztés

A továbbiakban két külön szálon folytatjuk a kistérségváltás problematikájának empirikus feltárását: egyrészt a kistérségváltás formája, másrészt a kedvezményezettség tekintetében végzünk számításokat.

A kistérségváltás formái szerinti elemzés eredményei

Amennyiben a település egy már meglévő kistérségbe kerül átsorolásra, átlagosan 1,4 millió forinttal magasabb támogatási összeg növekmény jellemző (3. tábl.: M6), ami jelentősen lecsökken – 589 ezer forintra –, ha a kistérség társadalmi-gazdasági jellemzőinek változásából származó hatást kiszűrjük (3. tábl.: M7). A támogatási arány további hatásától megtisztított végső modell (3. tábl.: M8) eredményei alapján pedig átlagosan 1,9 millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeg jellemző azon projektekre, melyek egy másik, már meglévő kistérségbe kerültek át.

3. TÁBLÁZAT

Meglévő kistérségbe való átsorolás hatása a kifizetett támogatási összegre (millió Ft)

(The effect of being moved into an existing micro-region on the granted amount of funds (millions HUF))

Magyarázó változó(k) és konstans (b_x értékek)	M6	M7	M8
Konstans	40,15	40,15	-3,58
Régi kistérségbe átsorolt település	1,38	0,59	1,86
Kistérségi jellemzők	–	-2,27	-0,69
Támogatási arány	–	–	0,68

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Új kistérség alapítása esetében jelentősebb a hatás: átlagosan közel 5 és fél millió forinttal magasabb támogatási összeget jelent (4. tábl.: M9), ami a kistérségi jellem-

zőket kontrollálva 4,5 millió forintra mérséklődik (4. tábl.: M10). Az előbbi értéket azonban a támogatási arány már lényegében nem befolyásolja: átlagosan közel négy és fél millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeggel valósulnak meg az új kistérségbe kerülő települések projektjei (4. tábl.: M11).

4. TÁBLÁZAT

Új kistérség alapítás hatása a kifizetett támogatási összegre (millió Ft)
(The effect of forming a new micro-region on the granted amount of funds (millions HUF))

Magyarázó változó(k) és konstans ($'b_x'$ értékek)	M9	M10	M11
Konstans	40,09	40,11	-3,66
Új kistérségbe került település	5,41	4,50	4,41
Kistérségi jellemzők	–	-2,26	-0,68
Támogatási arány	–	–	0,68

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Mindezek alapján megfogalmazható tehát, hogy a kistérségváltás bármilyen formája megérte az érintett települések számára: projektjeik magasabb támogatási összeget realizálnak – de a legkifizetődőbbnek az bizonyult, ha a települések új kistérségbe tömörültek⁶.

A kedvezményezettség hatásának kontrollváltozós modelljei

Végezetül vizsgáljuk a kedvezményezettség/elmaradottság⁷ tényét is szerepeltetve kontrollváltozóként.

A kiinduló – eleve kontrolált – modell (5. tábl.: M12) eredményeihez (a hatás átlagosan 3,4 millió forint) képest ha konstanson tartjuk a korábbi kedvezményezettség kérdését, a kistérségváltás ténye pozitív hatást mutat (5. tábl.: M13): átlagosan közel 2 és fél millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeget jelent – azzal, hogy ha kedvezményezett kistérségből történik a váltás, ezen tényező közel 5 millió forinttal csökkenti a kifizetett támogatási összeget. Ha következő lépésként a korábbi (NFT) kistérségi státusz mellett a jelenlegit (UMFT) is kontrolláljuk; azaz a szabályozási környezet változásából – valamint a térség gazdasági-társadalmi helyzetéből, illetve a támogatási arány nagyságából – fakadó hatások letisztítása után (5. tábl.: M14) még mindig közel átlagosan 3 millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeg mutatható ki a kistérségváltó településekből beadott projektek esetében.

5. TÁBLÁZAT

A kistérségváltás hatása kontrollváltozós modellekben
(The effect of micro-region change controlled for regional features, support rate, preferred status)

Magyarázó változó(k) és konstans (b_x értékek)	M12	M13	M14
Konstans	-3,68	-2,99	-2,85
Kistérségváltó település	3,36	2,45	2,94
Kistérségi jellemzők	-0,68	-1,41	0,69
Támogatási arány	0,68	0,69	-1,49
Kedvezményezett kistérség (NFT)	–	-4,86	-2,58
Kedvezményezett kistérség (UMFT)	–	–	-2,83

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Az pedig, hogy már meglévő, vagy újonnan alakult kistérségről van szó, jelentősen differenciálja a kérdést: minden más tényező változatlansága mellett az új kistérség létrehozása esetében magasabb – közel 4 millió forintnyi – támogatási összeg növekményt jelent (5. tábl.: M16), míg meglévőbe átkerülni „csak” másfél millió forinttal magasabb kifizetett támogatási összeget eredményez (5. tábl.: M15).

6. TÁBLÁZAT

A kistérségváltás formáinak külön hatása modellekben
(The effects of different micro-region change controlled for regional features, support rate, preferred status)

Magyarázó változó(k) és konstans (b_x értékek)	Kistérségváltás típusa szerinti bontás	
	Régi kistérségbe átcsorolt település	Új kistérségbe került település
	(M15)	(M16)
Konstans	-2,77	-2,83
Kistérségváltó település	1,57	3,93
Támogatási arány	0,69	0,69
Kistérségi jellemzők	-1,49	-1,49
Kedvezményezett kistérség (NFT)	-2,73	-2,52
Kedvezményezett kistérség (UMFT)	-2,66	-2,89

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Összefoglalás

A kistérségváltás problematikájának empirikus vizsgálata alapján a kistérségváltás ténye önmagában növeli a projektek támogatási arányát és támogatási összegét (főleg új kistérség alapítása esetében). Azon interjú kutatásból származó eredmények

alapján, hogy a települések közötti együttműködést jelentős mértékben gazdasági – forrásszerzési- illetve projektgenerálási – szempontok határozzák meg, arra (is) következtethetünk, hogy mostanra kiteljesedett a magyarországi területpolitika helyi érdekek felértékelődését célzó paradigmaváltása (Bódi 2001, 166), melyben azonban a lokális-regionális érdekérvényesítés jellemzően nem *fejlesztési* koalíciók (Pálné 2009, 39-46), sokkal inkább *elosztási* koalíciók (Olson 1987) kialakulását illetve újrastrukturálódását hozhatta. Ugyanis ezen érdekközösségeket a vizsgált uniós fejlesztési források esetében nem elsősorban a helyi társadalmak és kapcsolataik belső integráltsága hozza, hanem maga a támogatásszerzés igénye. A kistérségváltás gyakorlata és vonatkozó empirikus eredményei ennek kapcsán úgy is értelmezhetők, hogy a saját érdekek megvalósítása keretében a területi érdekérvényesítési struktúra is változtathatóvá válik (Bódi 2001, 58): magában a kedvezményezettségi szempontok érvényesítésének keretét adó közigazgatási struktúrában is lehetőség nyílik előnyös helyzetet teremteni.

Jegyzet

- ¹ A tanulmány alapjául szolgáló PhD-munkánk (Balogh 2012) az európai uniós fejlesztési források felhasználásának gazdaságszociológiai elemzésével foglalkozik.
- ² A változtatások eredményeképpen 2007-ben a korábbi 168 kistérség 6-tal nőtt (Érdi, Kadarkúti, Záhonyi, Hévízi, Pacsai, Zalakarosi kistérségek), a korábbiak közül 40-ben történt összetételbeli változás (kiválás, átsorolás); a térséget váltó települések száma 121, melyből új kistérségbe került 85, térséget váltott 36 település (Faluvégi-Tipold 2007, 529).
- ³ Az adatbázis azon projektek adatait tartalmazza, melyek támogatásáról pályázati keretek között született döntés, azaz kihagytuk a kiemelt projekteket és a központi projekteket. Az így maradó (N=)38866 projekt tehát azon forrásokat jeleníti meg, melyekért a kedvezményezettek „versengtek”. Az ÚMFT-adatbázis a 2011. november 16-i állapotot tükrözi.
- ⁴ Az adatbázisok fő forrása a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapjának (www.nfu.hu) egyes részei, amelyeket további – kontextuális tényezőket megjelenítő adatokat tartalmazó – adatforrások (például: KSH Tájékoztatási adatbázis területi adatai, www.eroforrasterkep.hu) felhasználásával bővítettünk.
- ⁵ Az adatokból tehát nem általánosítunk szélesebb körre, hanem magát a valós helyzetet vizsgáljuk, így a statisztikai szignifikanciák figyelembevételétől eltekintünk az elemzés során.
- ⁶ Terjedelmi okok miatt a kistérségváltás további dimenzióinak – a „kilépési-” és „belépési mobilitás” szempontjai – elemzését jelen tanulmányban nem közöljük. A számítások eredményei áttekinthetők PhD-disszertációnk megfelelő alfejezetében (Balogh 2012, 227-229).
- ⁷ A kedvezményezett kistérségi besorolás változása ugyanis önmagában is módosítja a forrásallokáció mintázatait. Az erre vonatkozó számításokat és eredményeket lásd: Balogh (2012, 215-221).

Irodalom

- ÁKT (2007) Átrajzolják a kistérségi térképet. – *Népszabadság*. 2007. október 19. Forrás: <http://www.nol.hu/archivum/archiv-468406>
- Balogh P. (2012) *Kontraproduktivitás a fejlesztéspolitikában? Az EU-források felhasználásának gazdaságszociológiai elemzése*. PhD értekezés. Elérhető on-line a BCE PhD-könyvtárban: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/657/1/Balogh_Peter.pdf
- Batterbury, S. C. E. (2006) Principles and Purposes of European Union Cohesion Policy Evaluation. – *Regional Studies*. (40), 2. 179–188. o.
- Bódi F. (2001) *A települési önkormányzatok érdekérvényesítése a területpolitikában*. PhD értekezés. Elérhető on-line a BCE PhD-könyvtárban: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/73/>

- Bradley, J. (2006): Evaluating the Impact of European Union Cohesion Policy in Less-developed Countries and Regions. – *Regional Studies*. (40), 2. 189–199. o.
- Eser, T. W.–Nussmueller, E. (2006) Mid-term Evaluations of Community Initiatives under European Union Structural Funds: A Process between Accounting and Common Learning. – *Regional Studies*. (40), 2. 249–258. o.
- Faluvégi A.–Tipold F. (2007) A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek 2007. évi besorolása. – *Területi Statisztika*. (10/47), 6. 523–540. o.
- Kovács I. (2007) A fejlesztéspolitika projektjesítése és a projekt osztály. Hozzászólás a projektjesítés következményei vitához. – *Szociológiai Szemle*. (17), 3–4. 214–222. o.
- Lamperth M. (2008) Az önkormányzati reform és a kistérségi integráció szerepe a felzárkóztatásban. – Bódi F. (szerk.) *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 11–30. o.
- Moksony F. (1985) *A kontextuális elemzés*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének Demográfiai Módszertani Füzetek 3., Budapest.
- Moksony F. (2005) A hatáselemzés módszerei. – Bartus et al. (szerk.) *A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata*. TÁRKI, Budapest. 41–112. o. Forrás: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a766.pdf>
- Moksony F. (2006) *Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése*. Második kiadás. Aula Kiadó, Budapest.
- Olson, M. (1987) *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása: gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Olson, M. (1997) *A kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Olson, M. (1998) A mezőgazdaság kizsákmányolása és támogatása. – Fertő I.–Éder T. (szerk.): *A agrárpolitika gazdaságtana. Válogatott tanulmányok*. Századvég Kiadó, Budapest. 257–266. o.
- Pálné Kovács I. (2003) *A területfejlesztés irányítása*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara. Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Habilitációs Előadások 5., Pécs
- Pálné Kovács I. (2009): Régiók és fejlesztési koalíciók. – *Politikatudományi Szemle*. (18), 4. 37–60. o.
- Sólyom Z. (2007) Reformlépték: kistérségi válaszok és új házasságok. – *ÖN-KOR-KÉP*. (17), 4. 6–7. o.

MICRO-REGIONAL AFFILIATION AND FUND ABSORPTION – NEW WAYS TO ENFORCE INTERESTS?

BALOGH PÉTER

In this paper we introduce the results from our empirical investigation about the circumstances and effects of the micro-regional change of certain settlements on the absorption of EU development funds.

At the beginning – outlining some professional theoretical background and some examples from the everyday/media opinions – we argue that the motivations of the settlements to move from one micro-region to another can be the intent to realize own interests. Next we introduce the qualitative (personal interviews to explore the inner circumstances of micro-regions and the factors influencing the distribution of EU development funds at this level) and quantitative (secondary data analysis to estimate the effect of micro-regional change using complex database assembled for this research project) methods applied to empirically investigate the problem. During the latter we built models of regression discontinuity design controlled for possible alternative explaining factors in order to achieve high level of internal validity.

According to our result we can assume that the formal administrative structure of micro-regions may become an area for the settlements to realize their own interests by modifying the structure itself.

A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI CSÁKBERÉNYBEN

(Opportunities of Local Economic Development in Csákberény)

BARÁTH GABRIELLA

Kulcsszavak:

vidék, helyi fejlesztés, Csákberény

A helyi gazdaságfejlesztés kérdésköre napjaink egyik legaktuálisabb kutatási és fejlesztéspolitikai problémája. A tanulmány egy kis település példáján mutatja be a helyi gazdaság fejlesztésének támogató és akadályozó tényezőit, továbbá ezen a példán keresztül azonosítja a helyi fejlesztés szükséges összetevőit is. Végül konkrét javaslatok kerülnek megfogalmazásra a helyi gazdaság élénkítése és ezzel összefüggésben a település fejlesztése vonatkozásában.

Bevezetés

A helyi gazdaságfejlesztés kérdésköre napjaink egyik legaktuálisabb kutatási és fejlesztéspolitikai problémája. Minden olyan beavatkozás helyi gazdaságfejlesztésnek tekinthető, „amely a helyi gazdaság bármely komponensének, vagy a helyi gazdaság egészének módosítása által, és/vagy korábban hiányzó komponens(ek) bevonása révén, és/vagy kihasználatlan komponensek újraélesztésével a helyi gazdaság egy vagy több jellemzőjét (eredményességét, hatékonyságát, jövedelmezőségét, a kibocsátott termékek/szolgáltatások minőségét, a foglalkoztatottságot, a rendszer fenntarthatóságát) javítja” (*Helyi gazdaságfejlesztés...* 2010, 15).

A helyi gazdaságfejlesztés szempontjából elengedhetetlen, hogy a helyi gazdaság élénkítése helyi kezdeményezésre jöjjön létre. Lényeges, hogy az, a helyi szereplők elköteleződésével, részvételével és együttműködésében valósuljon meg. Helyi szereplő lehet ebben a megközelítésben a lakosság, a civil szervezetek, a helyben működő vállalkozások, továbbá ide sorolhatók a különböző szakmai szervezetek és intézmények (óvodák, iskolák, különböző ellátó intézmények, gazdaságfejlesztés helyi intézményei), valamint a települési önkormányzat is. A fejlesztésben lényeges tényező, hogy az elsősorban helyi eszközökre és belső erőforrások felhasználására épít. Lényeges, hogy a helyi jellegzetességek és a helyhez illő megoldások kerüljenek a fejlesztések fókuszába, továbbá, hogy a fejlesztés folyamata a helyi közösség ellenőrzése mellett valósuljon meg. A helyi gazdaságfejlesztési tevékenység eredményei alapvetően helyben kell, hogy hasznosuljanak és a fenntarthatóság, azaz az önmagát építő és fenntartó stratégiai szemlélet

elengedhetetlen a helyi gazdaság fejlesztése szempontjából (*Helyi gazdaságfejlesztés...* 2010, G. Fekete 2001, Syrett 1995, Mezei 1996).

A tanulmány célja, hogy egy magyarországi kistelepülés, az 1200 lakosú Csákberény példáján azonosítsa a helyi gazdaságfejlesztés tényezőit, erőforrásait és lehetőségeit, a településen 2011-ben végzett kutatás eredményei¹ alapján.

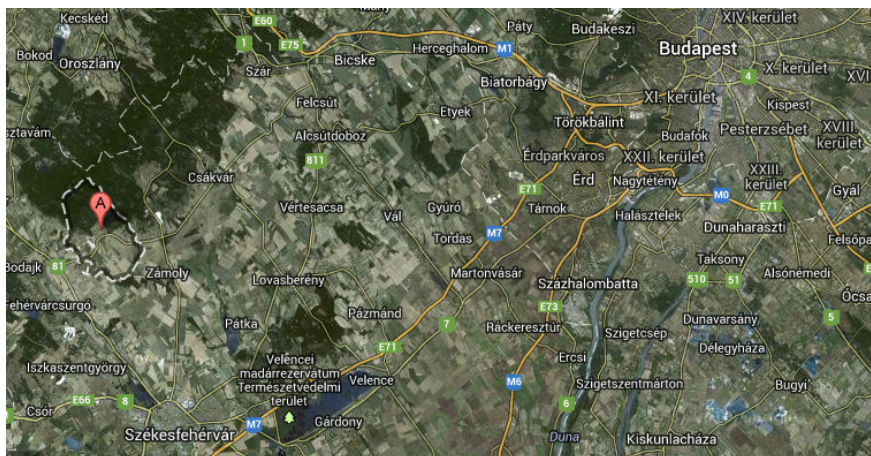
A helyi gazdaságfejlesztés erőforrásai és akadályozó tényezői Csákberényben

A részfejezet célja azoknak a természeti, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális adottságoknak az áttekintése, melyek szerepet játszhatnak a település jövőbeni fejlődése és fejlesztése, a helyi gazdaságfejlesztés szempontjából. A részfejezet kitér a helyi gazdaságfejlesztést akadályozó tényezőkre is.

A település Fejér megye északnyugati részén, a Vértes-hegység déli előterében, Csókakő, Söréd, Magyaralmás, Zámoly és Gánt községek szomszédságában fekszik, Székesfehérvártól 25, Móról 15, Budapesttől pedig 65 km-re. Nem tartozik egyetlen város szorosabb értelemben vett szuburbanizációs övezetéhez sem (*1. ábra*). A település földrajzi fekvése és közúti kapcsolatai a beköltözések és a munkaerő-migráció szempontjából egyaránt meghatározók.

1. ÁBRA

Csákberény földrajzi elhelyezkedése (Geographical position of Csákberény)

Forrás: maps.google.hu (2013. május 30.)

A Vértesi Natúrpark szomszédságában fekvő települést védett erdő és védett legelő veszi körül. A védett természeti környezet nagymértékben befolyásolja a helyi gazdaságfejlesztés lehetőségeit, hiszen a védett természeti értékek miatt

korlátozott a fejleszthető gazdasági ágazatok köre. A település domborzati viszonyai Magyarország egyik legnagyobb fajgazdagságú területét eredményezik.

Csákberény állandó népessége 1201 fő (2012). A település népességszáma minimális ingadozás mellett (± 25 fő 10 év távlatában) állandónak tekinthető. Az állandó lakosságszám mellett a lakosság korösszetétele az elmúlt években a 60 éves és idősebb korosztály javára tolódott el minimális mértékben, az aktív korúak számának szinte alig kimutatható csökkenése mellett, azaz a település esetében nagymértékű előregedésről nem beszélhetünk. A folyamat a Csákberénybe érkező, középkorú vagy már majdnem nyugdíjas házaspárok letelepülésének köszönhető, akik a vonzó természeti környezet és a kedvező megközelíthetőség miatt választják Csákberényt lakóhelyül.

A költözésekre vonatkozóan a lakossági kérdőíves adatfelvételtől kiderült, hogy a válaszadók hatvan százaléka születése óta Csákberényben él. A beköltözők közel fele a rendszerváltozást követő időszakban érkezett a településre, legtöbben a környező falvakból (35%), és Székesfehérvárról (17%). A Fejér megyén kívüli települések a válaszadók összesen 30 százalékának szolgáltak lakóhelyül korábban. Az 1990-es évektől kezdődően csökkent a környékbeli községekből és növekedett a Székesfehérvárról érkező betelepülők aránya. A rendszerváltás éveiben a költözési irányok mellett a Csákberénybe település okai is változtak. A családi okok mellett, egyre nagyobb jelentősége lett a kedvező természeti és falusi környezetnek, mely elsősorban a városból érkezők számára jelentett vonzerőt (Csákberény projekt megalapozása 2012). A településen készített interjúkból az is kiderült, hogy a beköltözők igyekeznek a helyi közösség részévé válni, sok példát találunk arra, hogy aktívabbak a programok szervezésében és a helyi kezdeményezésekben, mint az őslakosok.

A településhez való kötődés az őslakos és a beköltöző lakosság esetében egyaránt nagymértékű. A csákberényiek döntő többsége (87%) jól érzi magát a településen, így a közeljövőben nem tervezi, hogy elköltözik a faluból, ami nagyon kedvező a település helyi kezdeményezésű, helyi részvétellel és irányítás mellett zajló fejlesztése szempontjából.

Azt is látni kell azonban, hogy a munkalehetőségek száma meglehetősen alacsony a településen. A település közintézményei (óvoda, iskola, önkormányzat, orvosi rendelő és védőnői szolgálat) mellett a helyi bolt, a zöldséges, a virágbolt, a vendéglő és néhány helyi vállalkozás kínál munkalehetőséget az ott lakóknak. Az eljárók jelentős része Székesfehérvár munkaerő-piaci igényeit szolgálja ki, a más megyei város tekintetében pedig Mór szerepe kiemelkedő (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

A válaszadók megoszlása a munkavégzés helye szerint (fő, %)

(Distribution of respondents according to their place of work (person, %))

Munkavégzés helye	A válaszadók száma (fő)	aránya (%)

Csákberény	8	17,6
Székesfehérvár	25	53,9
más megyei város	7	14,3
környékbeli község	1	2,0
távolabbi község	1	2,3
más megye városa	1	2,0
Budapest	2	3,8
változó	1	2,3
külföld	1	1,9
<i>Összesen</i>	<i>47</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Csákberény projekt megalapozása 2012, 25. o.

A kis elemszám miatt lényeges megállapításokat az egyes településeken dolgozók demográfiai-társadalmi ismérveire vonatkozóan nem tehetünk. Az azonban látszik, hogy a fiatalabb (18-39 éves) korosztály elsősorban a nagyvárosokban, Székesfehérváron és Budapesten keres munkalehetőséget, míg az idősebb korosztály szívesebben helyezkedne el közelebbi városban, illetve faluban.

Kedvezőtlenül hat a munkahelyek alakulására a helyi gazdaság sajátos szegmensének, a turizmusnak a helyzete, amely a 2000 és 2009 közötti időszakban mind a vállalkozások száma, mind pedig a vendégéjszakák száma tekintetében jelentősen visszaesett a településen. Az interjúk tanúsága szerint a település iránti érdeklődés nem csökkent, a szálláshely-szolgáltatók száma viszont jelentősen visszaesett, azaz nem képes kielégíteni a kereslet igényeit. A turisztikai kereslet és kínálat egyensúlytalansága a szálláshely igényekben is megmutatkozik. Jelenleg hiányzik a településen az alacsony és a közepes kategóriájú szálláshely, a felső kategóriát (2. ábra) pedig viszonylag szűk réteg tudja csak megfizetni. A szálláshely szolgáltatások és ezzel a helyi turizmus fejlesztése a helyi gazdaságfejlesztés egyik kulcságazata lehet.

2. ÁBRA

*Catherine's cottages Csákberényben
(Catherine's cottages in Csákberény)*

Forrás: <http://catherinesvineyardcottages.com> (2013. május 30.)

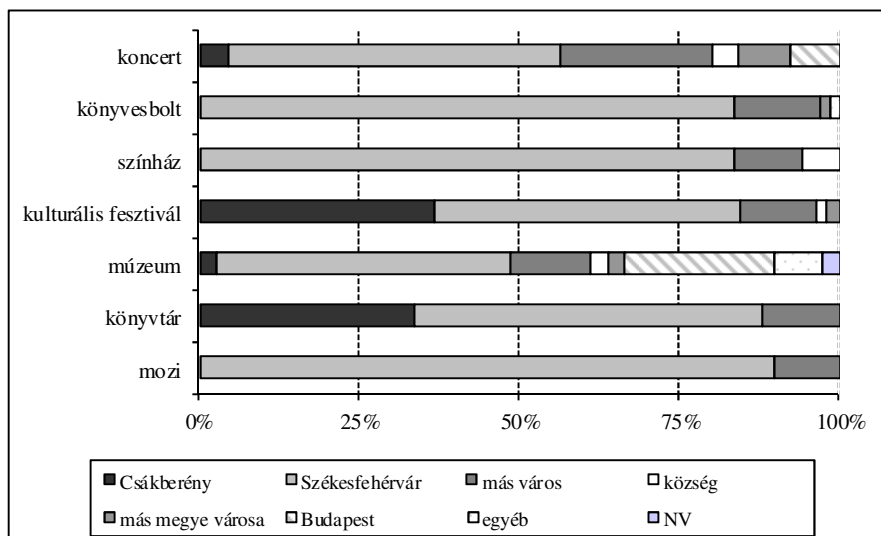
A helyi közösség, a helyi gazdaság és a helyi szolgáltatások fejlesztése tekintetében az is lényeges, hogy melyek a helyben elérhető és keresett köz-, kulturális és egyéb szolgáltatások, mihez kötődnek a falubeliek, mit vesznek igénybe helyben, milyen elvárásokat fogalmaznak meg a szolgáltatások fejlesztése tekintetében, továbbá melyek azok a szolgáltatások, amelyekért más településeket, elsősorban nagyvárosokat (Székesfehérvár és Budapest) keresnek fel.

A szolgáltatások igénybevételének színhelyei az alábbiak szerint alakulnak (3. ábra).

2. ÁBRA

A válaszadók által igénybe vett szolgáltatások helyszíne a szolgáltatások típusa szerint (%)

(Place of service utilization by the type of services, %)

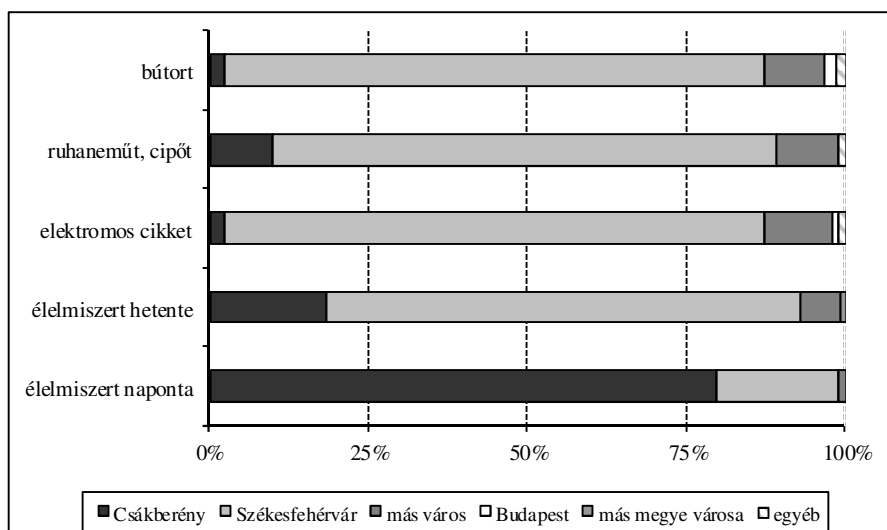
Forrás: Csáktornyó projekt megalapozása 2012, 32. o.

A 3. ábrán megjelölt szolgáltatások közül természetesen nem mindegyik érhető el helyben. A válaszok és a helyben elérhető szolgáltatások együttes elemzése alapján megállapítható, hogy a helyben elérhető szolgáltatásokért nem mennek el máshova az itt lakók, azokat helyben veszik igénybe. Ezek közé tartozik a könyvtár és ide sorolhatók a kulturális fesztiválok és rendezvények is, melyekben egész évben bővelkedik a település az aktív lakossági, civil és önkormányzati kezdeményezéseknek köszönhetően. A helyben hiányzó kulturális szolgáltatásokért elsősorban Székesfehérvárra utaznak az érdeklődők.

A helyi fejlesztések tekintetében lényeges tényező, hogy a lakosság háztartás fenntartásához kapcsolódó vásárlásai mennyiben elégíthetők ki a településen, illetve, hogy mennyiben élnek ezzel az ott lakók (4. ábra).

3. ÁBRA

A válaszadók háztartás fenntartásához kapcsolódó vásárlásainak helyszíne (%)
(Place of respondents' household purchases, %)

Forrás: Csákszerény projekt megalapozása 2012, 32. o.

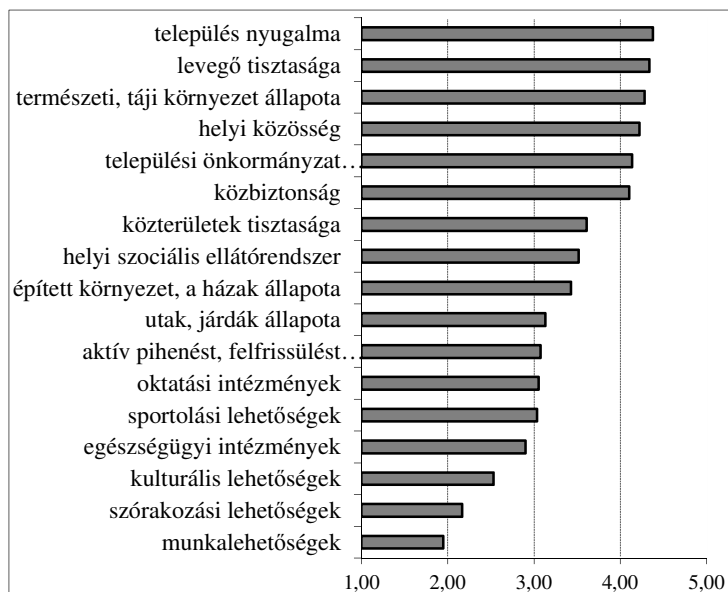
Az elsődlegesen helyben megvásárolt termék a napi élelmiszer, a nagyobb bevásárlások miatt azonban már elutazik a lakosság. A napi élelmiszervásárlás kivételével a leggyakoribb beszerzési hely Székesfehérvár. Az eredmények azt mutatják, hogy bár minden termék elérhető helyben, a minőség vagy a kedvezőbb árfekvés miatt a csákszerényiek hajlandók kicsivel többet utazni. A válaszok alapján az is látható volt, hogy a lakosság a hagyományos üzleteket elsősorban a napi bevásárlás tekintetében preferálja, a heti (nagy)bevásárlás inkább a bevásárlóközpontokhoz kapcsolódik. A helyi gazdaságfejlesztés szemszögéből nagyon lényeges az lakossági fogyasztási szokásokban végbement változás, mely a nagyobb választékot, a gyors, mindent egy helyen szemléletet preferálja. Ezzel kell versenyeznie a helyi termékekre és az esetleges helyi piacra építő gazdaságfejlesztési elképzeléseknek.

A köz- és egyéb szolgáltatások (posta, bank, étterem, fitness terem és diszkó) igénybevételével kapcsolatosan a legfőbb megállapítás szintén az, hogy a helyben elérhető alapszolgáltatásokért nem utaznak el a csákszerényiek, azokat helyben veszik igénybe. Sőt azok továbbfejlesztésére is tettek javaslatokat (szakorvosi ellátások fejlesztése, banki szolgáltatások fejlesztése...stb.). Ebben természetesen a lakóhely-munkahely viszony hoz némi módosulást, hiszen a településről eljárók a különböző szolgáltatásokat is inkább azon a településen veszik igénybe, ahol dolgoznak.

A település fejlesztése, a helyi kezdeményezések, a lakossági részvétel fontossága tekintetében lényeges a lakosság településsel való elégedettségének vizsgálata is (5. ábra). A válaszokból az látszik, hogy a lakosság leginkább a település nyugalmaival, a levegő tisztaságával és természeti, táji környezet állapotával elégedett. A helyi fejlesztések szempontjából lényeges a helyi közösséggel és a települési önkormányzat munkájával való elégedettség is. A szükséges fejlesztések irányát a legalacsonyabb átlagértéket kapott tényezők jelölhetik ki. Ezek közé tartozik a különböző szolgáltatások fejlesztése (oktatás, egészségügy, kultúra) és a munkalehetőségek javítása.

4. ÁBRA

A települési adottságokkal való elégedettség (átlagértékek)
(Satisfaction with local features, mean values)

Forrás: Csákvány projekt megalapozása 2012, 32. o.

A település fejlesztési lehetőségeit nagymértékben meghatározza a településen működő civil szervezetek munkája. Csákványban nyolc működő és aktív civil szervezet² tevékenykedik, melyek munkáját a lakosság is ismeri és elismeri. A kérdőívben szinte minden válaszadó megnevezett 2-4 helyben működő civil szervezetet.

A fentiekben láthattuk, hogy a település helyi gazdasága széleskörű természeti, társadalmi és gazdasági erőforrásokra támaszkodhat. Az alábbiakban a kutatás során feltárt eredmények alapján összefoglaljuk azokat a tényezőket, melyeket a lakosság problematikusnak tart a település jövőbeni fejlődése szempontjából:

- munkahelyek hiánya
- nőket és a diplomásokat érintő munkanélküliség

- az önkormányzat szűkös anyagi lehetőségei
- szakemberek hiánya (közösségszervező, művelődésszervező)
- a fiatalok számára nem kielégítő helyi kulturális élet
- vidéki életforma eltűnése
- az általános iskola felső tagozatának megszűnése

A helyi gazdaságfejlesztést támogató és akadályozó tényezők ismeretében a 2. táblázatban kísérletet teszünk arra, hogy a helyi gazdaságfejlesztés meghatározó tényezőit a településen azonosítsuk.

3. TÁBLÁZAT

*A helyi gazdaságfejlesztés feltételeinek teljesülése Csákberényben
(Conditions of local economic development and their fulfillment in Csákberény)*

Helyi gazdaságfejlesztés tényezői	Igen/Nem	Magyarázat
Helyi kezdeményezések megléte	Igen	civil szervezettség közösségi programok önkormányzati kezdeményezések: infrastruktúra- fejlesztés, adókedvezmények, vállalkozásösztönzés helyi vállalkozók törekvései (szőlő, bor, szálláshely szolgáltatás, kézműves termékek, étterem)
Helyi szereplők elköteleződésével, részvételével és együttműködésével megvalósuló kezdeményezések	Igen	nagymértékű civil szervezettség
Helyi eszközök használata	Igen	helyi humán erőforrás helyi pénzügyi eszközök önkormányzati eszközök
Belső erőforrások használata	Igen	helyi humán erőforrás
Helyi jellegzetességek, helyben lévő megoldások	Igen	a települési adottságokat, helyi jellegzetességeket figyelembe vevő fejlesztési elképzelések
A fejlesztés a helyi közösségek ellenőrzése mellett valósul meg	Igen	nagymértékű az erre való törekvés vagy az önkormányzati testület vagy a civil szervezetek részvétele mellett
A fejlesztés helyben hasznosul	Igen	minden tervezett program, fejlesztés, beruházás helyben hasznosul

Forrás: Saját szerkesztés

Azt mondhatjuk tehát, hogy Csákberényben a helyi gazdaságfejlesztés feltételei teljesülnek. Az alábbiakban a településfejlesztés lehetőségeinek és veszélyeinek megfogalmazása mellett egy összefoglaló SWOT analízisben foglaljuk össze az eddigi információkat, majd az utolsó fejezetben javaslatokat teszünk a település helyi gazdaságfejlesztésének lehetséges irányaira (3. táblázat).

4. TÁBLÁZAT
SWOT Analízis
(SWOT Analysis)

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
▪ Kedvező közlekedés-földrajzi helyzet ▪ Természeti adottságok ▪ Rendezett települési környezet ▪ Infrastruktúra kiépítettsége ▪ Civil szervezettség ▪ Civil szervezetek aktivitása ▪ Városvezetés nyitottsága, rátermettsége ▪ Intézményi ellátottság ▪ Sokrétű együttműködés a környező településekkel ▪ A csákberényiek szeretnek a településükön élni ▪ Alacsony elköltözési szándék ▪ Beköltözők társadalmi integrációja ▪ Közbiztonság ▪ Sokszínű rendezvények	▪ Elégtelen buszközlekedés ▪ Magas munkanélküliség ▪ Helyben lévő munkahelyek hiánya ▪ Turisztikai szálláshelyek alacsony száma ▪ Felső tagozat megszűnése ▪ Elégtelen kulturális és szórakozási lehetőség ▪ Kevés sportolási lehetőség ▪ Művelődési Ház kihasználatlansága ▪ Szakemberhiány néhány területen (pl. művelődésszervező) ▪ Szakorvosi ellátás hiánya ▪ Kulturális és szórakoztató programok hiánya (mozi, színház, hangverseny)
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
▪ Munkahelyteremtés ▪ Helyi kkv-k támogatása ▪ A település intézményei közötti szorosabb együttműködés (pl. közös pályázatok, közös programok, közös oktatásfejlesztési célkitűzések) ▪ Turisztika különböző ágainak fejlesztése (vendéglátás, borturizmus, kerékpáros turizmus, szálláshely szolgáltatás) ▪ A településközi együttműködések fejlesztése (kistérségi településekkel, kistérség központtal,	▪ Turisztikai szálláshelyek csökkenése ▪ Munkaerő-elvándorlásból adódó fogyasztási területi szerkezet átalakulása ▪ Vidéki életforma eltűnése ▪ Fiatalok elvándorlása ▪ A helyi szolgáltatások elégtelen igénybevétele

megyeszékhelyel) ▪ Pályázati lehetőségek jobb kihasználása ▪ Beköltözők társadalmi integrációja ▪ A lakosság igénye, nyitottsága a kulturális szolgáltatásokra ▪ Szolgáltatások bővítése ▪ Iskola népszerűvé tétele ▪ Közösségfejlesztés ▪ Település vonzóvá tétele a beköltözők számára ▪ Fiatalok visszacsábítása ▪ Buszközlekedés javítása	

Forrás: Csákberény projekt megalapozása 2012, 63. o.

A helyi gazdaságfejlesztés lehetséges irányai - javaslatok

A helyi gazdaságfejlesztés egyik célja lehet a munkahelyteremtés, a vállalkozások tevékenységének ösztönzése, továbbá a helyben maradó adóbevételek növelése. Ez megvalósulhat egyrészt tiszta technológiákat és környezettudatos irányítási rendszereket alkalmazó ipari beruházások ösztönzése mellett, másrészt a település védett természeti erőforrásaira, erdő- és vadgazdálkodási adottságaira, épített környezeti értékeire, továbbá térségi beágyazottságára, településközi kapcsolataira építő idegenforgalom fejlesztésével (magánszálláshely szolgáltatások fejlesztése, középkategóriájú ifjúsági és turista szálláshely-szolgáltatások fejlesztése, falusi szálláshely-szolgáltatások fejlesztése, alkalmi falusi és agroturisztikai szolgáltatások fejlesztése, ökoturisztikai szolgáltatások fejlesztése, lovas turisztikai szolgáltatások kialakítása és fejlesztése, vadászati turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások kialakítása és fejlesztése, borturisztikai szolgáltatások fejlesztése, gasztronómiai szolgáltatások fejlesztése, kerékpáros turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások kialakítása és fejlesztése.

A helyi gazdaság élénkítése szorosan összekapcsolódik a helyi közösség fejlesztésével és a kulturális programkínálat élénkítésével is, ezért a fejlesztések másik lényeges célkitűzése a közösségfejlesztés lehet, melyet közösségfejlesztés társadalmi státus és életkor szerint differenciál.

Harmadik célkitűzésként elengedhetetlen az együttműködések ösztönzése, mind a település egyes intézményei, civil szervezeti között, mind pedig a településközi kapcsolatok tekintetében.

Utolsó fejlesztési célkitűzésként a kereskedelem fejlesztését javasoljuk, mely vonatkozik egyrészt a meglévő zöldségesek, élelmiszerboltok kínálatának színesítésére, helyi termelők termékeiből helyi piac létesítésére, közös reklám- és marketingtevékenységre a helyi termékek értékesítésére vonatkozóan (pl. a szatyor

közösségek mintájára létrehozható egy helyi termelőkől álló ellátó hálózat, amely zöldség-, gyümölcs-, tojás-, tejtermék- és húskínálatával képes ellátni a közelben lévő városok helyi termékeket, esetlegesen biotermékeket preferáló keresletét).

Jegyzet

¹ A kutatás a Kodolányi János Főiskola és a Csákberény Önkormányzata közötti együttműködési megállapodás keretében készült. A kutatás témavezetője: Prof. Dr. Szirmai Viktória volt. A kutatás módszertanilag statisztikai adatelemzésre, a lakosság körében készült kérdőíves adatfelvételre és a főbb társadalmi és gazdasági szereplők körében készített mélyinterjúkra épült. A kérdőíves adatfelvételt és a mélyinterjúkat Dr. Baráth Gabriella szakmai vezetésével a Kodolányi János Főiskola Szociális Munka Szakos hallgatói készítették 2011. őszén.

² Csákberényért Alapítvány, Csákberény S.E., Polgárőrség, Magyar Vöröskereszt Csákberényi Szervezete, Nyugdíjasklub, Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Katolikus Karitás, Nefelejcs Kulturális és Hagyományőrző Egyesület.

Irodalom

Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. Budapest 2010.

G. Fekete, É. (2001): *Együtt – de hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésekben.* MTA RKK, Miskolc-Pécs.

Syrett, S. (1995): *Local Development: Restructuring. Locality and Economic Initiative in Portugal.* Ashgate Publishing Company, Avebury.

Mezei, C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. In: *Tér és Társadalom* 20. évf. 2006/4. 85-96. o.

Csákberény projekt megalapozása. Helyzetfeltárás. Kodolányi János Főiskola. Európai Város és Regionális Tanulmányok Tanszék. Székesfehérvár. 2012.

<http://catherinesvineyardcottages.com>

<https://maps.google.hu>

OPPORTUNITIES OF LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN CSÁKBERÉNY

GABRIELLA BARÁTH

Local economic development is one of the most current issue of today's research and development policy. The study presents supporting and hindering factors of the local economic development by the example of a small village, Csákberény. The study identifies required components of the local economic development as well. Finally, specific recommendations are formulated concerning to local economy revitalization and community development.

A HAZAI BANKI SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT

(The comparative analysis of access to banking services in Hungary according to type of settlements)

BODA MÁRTON ATTILA – TOPA ZOLTÁN

Kulcsszavak

területi különbségek, bankszektor, banki szolgáltatások

A kutatás célja egy pillanatfelvétel készítése a magyar helyzetről, melyben a fogyasztók szemszögéből vizsgáltuk a banki szolgáltatásokhoz való hozzáférést, különösen város-vidék kontextusban végezve összehasonlításokat. Vizsgálatunk alapjaként két hipotézist állítottunk fel:

- 1. A vidéki településeken szűkebb a bankok közötti választási lehetőség, a banki ügyek személyes intézése a községekben élők számára nehézséget okoz.*
- 2. Nem lehet egyértelműen lehatárolni régiókat a bankszektor területi fejlődése szerint a Budapest-vidék ellentétpár kivételével.*

A kutatás módszertana

A kutatásunk alapját képező kérdőívek kiküldésére 2013 februárjában került sor. A bő 1 hónap során 18628 levél került kiküldésre közösségi oldalak segítségével. A link-küldés során nem személyes ismerőseinket céloztuk meg, mert a piackutatási mintavételi technikákból ismert hólabda módszer eredményeire jutottunk volna; nevezetesen, hogy egy-egy csoport kimaradna a megkérdezettek köréből. A közösségi oldalakkal az IWIW és a Facebook felhasználóit terveztük a kutatásba vonni. A fenti oldalak lehetőséget kínáltak arra, hogy lakóhely, kor és nem szerint szűrjük a regisztráltakat, így könnyebben és célzottan megtalálhassuk a keresett települések lakosait, illetve a rétegzett mintavételt is biztosítja ez a lehetőség. A válaszokat március 15-én éjfélig fogadtuk, eddig az időpontig a duplikációk és az érdemi tartalom nélküli válaszok megtisztítása után 577 értékelhető válasz maradt, ami 3,1%-os válaszadási hajlandóságot mutat.

A kérdőíves felmérés eredményei

A válaszadók jellemzése

A kitöltők 55%-a nő, 44%-a férfi, míg 1% nem adott választ a kérdésre. Korcsoportok szerint kategorizálva: 25 éves kor alatt tanulók, pályakezdők (24%), 25 és 30 között családalapítók, első lakás, hitelfelvevők (28%), 31 és 46 éves kor között középkorúak (27%) és 46 éves kor fölött idősebbek (21%).

Felülreprezentáltak a közép és felsőfokú végzettségűek, előbbi 42%-ot, míg utóbbi 38%-ot tesz ki az összes válaszadó közül. A válaszadók 2%-a nem válaszolt erre a kérdésre, 14%-uk pedig még jelenleg tanuló (jellemzően felsőoktatásban). Az alacsony végzettségűek alulreprezentáltak (4%), ennek valószínűleg az internethez való hozzáférés és a végzettség (ezen keresztül a jövedelem) közötti összefüggés az oka.

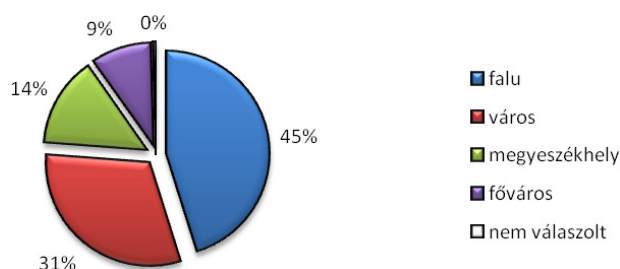
A megkérdezés során sikerült a magyarországi falvak 92,3%-át, míg a városok 99,7%-át elérni. A válaszadók többségében községekben élnek (58%), a számuk felülreprezentált az országos adatokhoz (KSH, Népszámlálás 2011) képest (31%). A főváros (7%), megyeszékhely (8%), város (27%) kategóriák pedig alul vannak súlyozva. Azonban ha a munkatelepülés típusát vizsgáljuk, akkor más képet kapunk és láthatóvá válik a munkalehetőségek miatti ingázás, mint jelenség, hiszen a falvak aránya kicsivel több, mint fele a lakófunkció esetében látható számnak.

A munka és lakófunkciók által kirajzolódott kapcsolatokat mutatja az 1. ábra, amelyet úgy állítottuk elő, hogy minden településtípus esetében a nagyobb számot vettük a hozzátartozó munka vagy lakófunkciót megadó válaszok összegzése közül, és ezeket arányosítottuk egymáshoz. Ez a grafikon azért fontos, mert a különböző szolgáltatásokat a legkönnyebb a lakó vagy munkatelepülésen igénybe venni, hiszen ez kisebb utazási idővel és költséggel jár, mint ha egy ezektől eltérő, harmadik településre kellene utazni egy bizonyos szolgáltatásért. A kördiagram lényegében a munka és lakófunkció esetében megadott arányszámok átlagának tekinthető. Eszerint a munka és lakófunkciók szerinti kapcsolatok 45%-a a válaszadók körében falusi, 31%-a városi, 14% megyeszékhelyekhez, míg 9% a fővároshoz kötődik. Kevesebb, mint 1% volt azoknak a válaszadóknak az aránya, akik nem adtak meg településtípust.

1. ÁBRA

A válaszadók településtípusonkénti munka és lakó funkciójú kapcsolatainak átlagos megoszlása (%)

The average distribution (in %) by settlement types of the responders according to their residential and working function connections

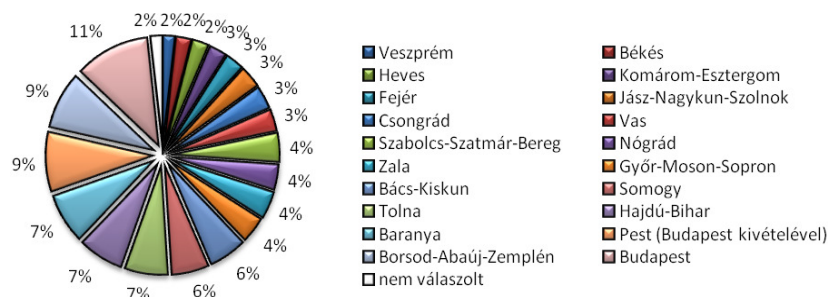

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

A válaszadók a legnagyobb arányban Budapestről, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megyékből kerültek ki, de átlag feletti Tolna, Somogy és Bács-Kiskun megye is. Az átlagostól kevesebb válasz érkezett Veszprém, Békés és Heves megyékből. (2. ábra)

1. ÁBRA

A válaszadók megyénkénti megoszlása (%)
Distribution (in %) of the responders by counties

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

A távolság szerepe: a bankfiókok elérhetősége, illetve ennek területi különbségei

A banki szolgáltatások igénybevétele esetében a távolság döntő szempont lehet, ezért több oldalról is megvizsgáltuk ezt a kérdést. A szolgáltatások igénybevételéhez leküzdendő távolságot időegységet alapul véve (perc) mértük, mert ez hitelesen megmutatja a távolság által generált nehézségeket vagy azt, hogy ez jelent-e

egyáltalán problémát. A szolgáltatás igénybevételének helyét a lakó és munkafunkció tükrében vizsgáltuk települési szinten, mert ez lényeges különbséget jelenthet az ügyintézés egyszerűségében vagy bonyolultságában aszerint, hogy mennyire lehet igazodni a munkavégzés idejéhez, a távolsági közlekedéshez, a bankok elérhetőségéhez.

Hol veszik igénybe a banki szolgáltatásokat?

A szolgáltatásokat igénybevételük helye alapján, lakó és munkafunkció mentén kategorizálva a településeket, az alábbi négy (öt) kategóriát állítottuk fel:

- lakótelepülésen,
- munkatelepülésen,
- a kettőn egyforma mértékben,
 - o egy településen van mind a kettő funkció
 - o két különböző településhez köthető a lakó és a munkafunkció
- sem a lakó, sem a munkatelepülésen, másik településre kell utazni ügyet intézni.

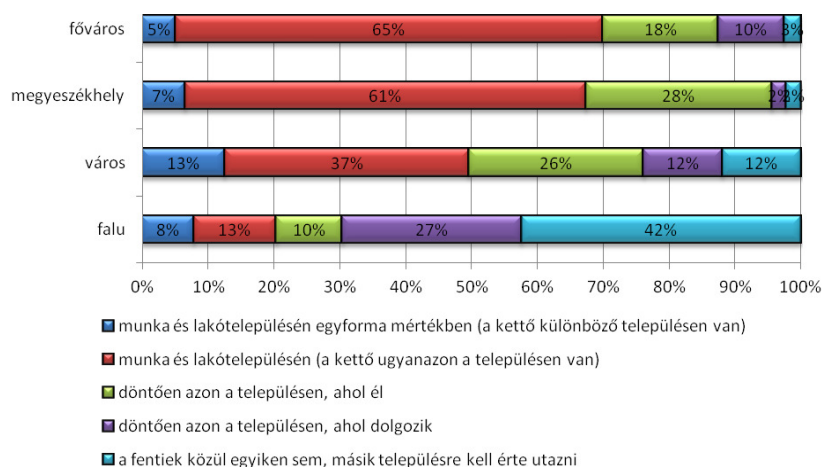
A 3. ábrán látható az öt kategória. A községben élők esetében jellemző a legkevésbé, hogy valamilyen formában és mértékben a lakótelepülésükön veszik igénybe a banki szolgáltatásokat. A községben élők körében összességében 31%-ban érintett a falu, mint banki szolgáltatások színhelye, amelyből 13 százalékpontnyi falusi válaszadó esetében a munka és a lakótelepülés egyezőségét is jelentette, illetve 8%-ban osztozott a munkahely településével, abban az esetben, amikor különböző volt a lakó és a munkatelepülés. A falvakban élők 27%-a döntően azon a településen veszi igénybe a banki szolgáltatásokat, ahol dolgozik, míg rendkívül magas, 42% azoknak az aránya, akik másik településre kell, hogy utazzanak (azaz biztosan megállapítható, hogy a lakótelepülésen egyáltalán nem érik el a választott pénzügyi szolgáltatásait).

A városok lakói esetében sokkal nagyobb az aránya a helyben dolgozóknak (37%) az összes városi válaszadó közül (nem csak a dolgozók), így ezt az adatot annak fényében kell vizsgálni, hogy a kérdőívek demográfiai értékelésénél kifejtettük, hogy a válaszadóknak a 68%-a dolgozik. A városok lakói esetében döntően a lakótelepülésen veszik igénybe a banki szolgáltatásokat (63% kizárólag a városában, illetve 8% megosztva a lakó és munkatelepülés között). 12% volt azoknak az aránya, akik banki szolgáltatást sem a munkahelyük településén (amennyiben dolgoznak), sem a lakóhelyükön nem érnek el a választott bankjuknál, így ők másik településre kell, hogy utazzanak. Ez utóbbi szempont a megyeszékhelyek és a főváros esetében nagyon kis szereppel bír, a banki sűrűség és kínálat ezekben a településtípusokban a legnagyobb, így ez nem is meglepő. A munkafunkciójú településen történő szolgáltatás igénybevétele elsősorban a szolgáltatások elérhetőségében keresendő a falvak és a kisebb városok esetében, a főváros esetében a magasabb arány inkább a kényelmi funkciót jelenti a fővárosi magas banki elérhetőség miatt.

2. ÁBRA

Banki szolgáltatások igénybevételének helye szerinti megoszlás a válaszadók körében (%)

Distribution (in %) of responders by the place they use bank services

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

Látható az 3. ábrán, hogy a községekben élőknek sokkal nagyobb arányban kell a banki szolgáltatások igénybevételéhez elhagyniuk a lakó és/vagy munkatelepülésüket. Ez az utazási időtől függetlenül is alátámasztja a kisebb települések gyengébb szolgáltatás-ellátottságát, ennek ellenére megvizsgáltuk, hogy ez utazási időben mekkora többletet jelent és tehernek érzik-e ezt a falvakban élők?

Elégedettség a bankfiókokkal történő ellátottság terén

Megkérdeztük a válaszadókat, hogy mit gondolnak, hány bankfiók van a településükön, és hogy ezt soknak, kevésnek vagy megfelelőnek gondolják? Ez alapján a válaszadók 68%-a tartotta megfelelőnek a bankfiókok számát (falu: 67%, város: 73%, megyeszékhely: 56%, főváros: 71%). A megkérdezetteket a fővárosban arra kértük, hogy a kérdést kerületre vonatkoztassák. Kibontva azt az esetet, amikor a kitöltők szerint nem volt megfelelő a bankfiókok száma, településtípusok szerint különböző eredmény volt észrevehető: míg a falvakban a bankok esetén a legtöbbször azok kevés száma volt a probléma (81%), valamint további 16%-a a válaszoknak azt tartalmazta, hogy a bankok száma megfelelő lenne, ha több ATM lenne, rugalmasabb nyitvatartási idő vagy hatékonyabb közlekedés, addig a falvaktól magasabb településkategóriák esetén a problémát többnyire az jelentette, hogy túl sok a bankfiók a válaszadók szerint. A falvakban akik megfelelőnek ítélték a bankfiókok számát, az általuk megadott átlag 1,81 db bankfiók községenként, míg a városokban ez 4,95 db, a megyeszékhelyeken 20,6 db, a fővárosban (kerületenként) pedig 20,8 db. Azok, akik nem voltak elégedettek a fiókszámmal és azt soknak ítélték,

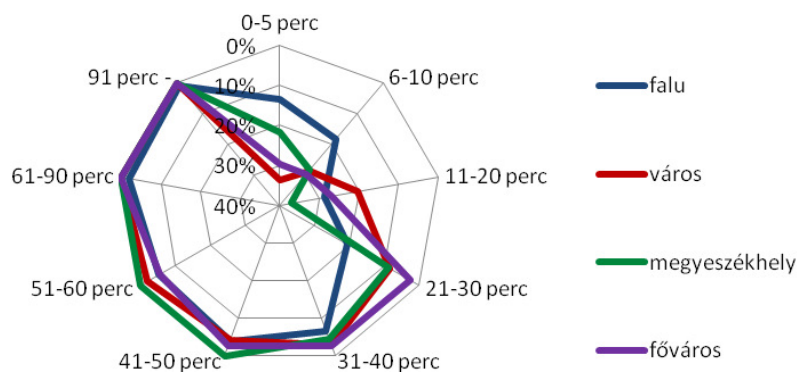
a falvakban 2, a városokban 10,6, a megyeszékhelyeken 14 és a fővárosban 22 db. Akik kevésnek ítélték a bankok számát, azok esetében a falvakban jellemzően egy bank sem volt, az átlagérték a községekben 0,4 volt, a városban ez 1,86 db/település, a megyeszékhelyen 8, míg a fővárosban (kerület) 8,25 db. Összességében a válaszadók többsége (68%) elégedett a fiókszámmal a településén, és ez még azok esetében is igaz, akik kis településen laknak és gyakran egyáltalán nincs bankfiók a településükön, mert elfogadják, hogy „egy kis településre nem éri meg egy banknak települni”. A válaszadók kevesebb mint harmada nem volt elégedett a banki ellátottsággal településén, a falvakban a bankok alacsony mennyisége jelentett problémát, míg a nagyobb településeken, különösen a megyeszékhelyeken (78%) a válaszadók egy része úgy gondolta, hogy túl sok a bankfiók.

Mennyit kell utazni a banki szolgáltatásokért?

A banki szolgáltatások településtípusonkénti vizsgálatát bemutató fejezet eredményei azt valószínűsítik, hogy a falvakban élők számára nagyobb terhet jelent a szolgáltatások elérése a több utazás miatt. Az 4. ábra a válaszadók pénzintézethez történő eljutásának a lehetőségét mutatja a lakó vagy munkahelyről, a lakótelepülés típusa szerint.

1. ÁBRA

A banki szolgáltatásokért szükséges utazás percben, a válaszadó lakótelepülésének jellege szerint az adott településtípus százalékában
Travel time (in minutes) according to the settlement type of the responders in the percentage of the settlement type

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

Az ábra sarokpontjain az elérési idők osztályai szerepelnek, a tengelyek pedig a válaszadók egy településtípus szerinti csoportjának az adott időkeretbe tartozó százalékos megoszlását mutatja, kintről befelé haladva. A külső rácsvonal így a 0%-ot jelenti, majd befelé haladva 10 százalékpontnyi ugrásokkal, az origóban a 40% látható. Ebben az elrendezésben az az ideális eset, ha az óramutató járásával meg-

egyezően haladva minél inkább az origóból indulva, kifelé nyílik az alakzat, ez leginkább a városra igaz.

Az átlagidőket tekintve a legrosszabb a helyzet a községekben élők esetében, ők átlagosan 20 perc 45 másodperc alatt érnek el választott bankjukba, míg a másik három településtípus lakói esetében ez az idő lényegesen kevesebb (megyeszékhely 11 perc 55 másodperc, város: 12 perc 14 másodperc, Budapest: 12 perc 55 másodperc). Habár az átlagos különbség nem számottevő, de feltűnő lehet, hogy Budapesten hosszabb idő a banki szolgáltatásokat elérni, mint a másik két városi kategória esetében. Ez abból fakadhat, hogy a forgalom zsúfoltsága, kialakuló dugók miatt a közlekedés lassabb, így a külső kerületekből hosszabb idő az intézmények elérése, amely emeli az átlagot.

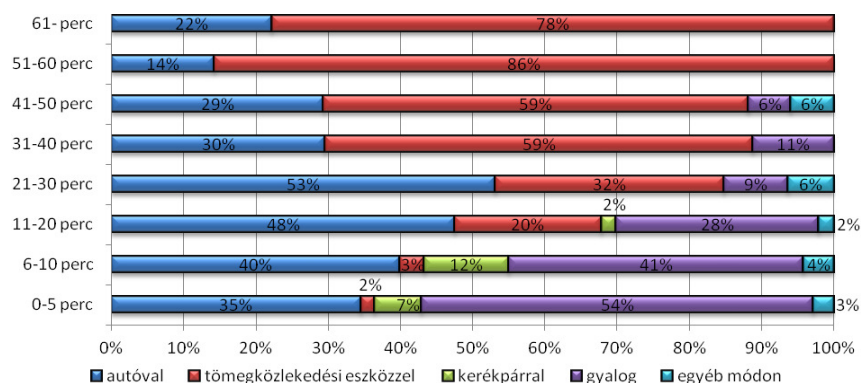
A legkisebb, 0-5 perces kategória a városok esetében a leggyakoribb (34%), ezt követi a főváros (30%), a megyeszékhely (22%), majd végül a falu (13%). A 6-10 perces sávban hasonló arányokat mutattak a város, főváros, megyeszékhely kategóriák, míg a falu itt is több mint 10 százalékpontnyi lemaradásban van, így kumulálva az eredményeket, megállapítható, hogy a községek lakosainak 32%-a jut el 10 percnél kevesebb idő alatt a pénzintézetéhez, míg a többi település lakosainak átlagában ez a szám 59%. A megyeszékhely esetében a 10 és 20 perc közötti elérési idő a módusz, az ilyen településeken élő válaszadók 37%-ának ennyi időt kell megtenni, ennél többet csak 13%-uknak (ebben hasonló a főváros: 14% és a városi kategória is: 17%). A községben élő válaszadóknak 61%-a utazik kevesebbet 20 percnél, 39%-uk 20 percnél többet, míg 19%-uk fél óránál is többet utazik, ami akár másfél órás utazási időt is jelenthet (1%). Utazási időben tehát a különböző várostípusok között (város, megyeszékhely, főváros) jelentős különbség nem volt kimutatható, a községekhez viszonyítva azonban már érzékelhető volt a különbség.

Az utazási idő és a választott közlekedési forma összefüggését mutatja az 5. ábra. Az 5-10 perces időintervallumban az idő rövidségénél fogva a legkevésbé jellemző a tömegközlekedési eszközök használata (2%), a válaszadók több mint fele (54%) ezt az utat gyalogosan tette meg, 7%-uk kerékpárral, míg valamivel több mint harmaduk (35%) esetében autóval értendő ez az utazási idő. Az ábrán látható egyéb módon kifejezés amennyiben kifejtést kapott, rendszerint a megjelölt 4 közlekedési forma valamilyen kombinációját jelentette.

Az autóhasználat fokozatos növekedése figyelhető egészen a fél órás utazási időig, ez az alkalmazott utazási eszköz a 20 és 30 perc közötti kategóriában az utazások több mint felében (53%). A 10 percnél hosszabb tartó utazásokban azonban már a tömegközlekedési eszközöknek is egyre nagyobb szerepük van, a fél óránál tovább tartó utazások esetében már jóval dominánsabb az autóhoz viszonyítva. A gyaloglás értelemszerűen az út hosszával egyre kevésbé előforduló megoldás a távolság leküzdésére, a kerékpár használata 20 percesnél nagyobb utaknál már nem jellemző, de alatta sem a legnépszerűbb megoldás: 0-5 perc esetén 7%, 6-10 perc esetén 12%, míg a 11-20 perces időintervallumban már csak minden ötvenedik személy használja ezt a közlekedési eszközt.

4. ÁBRA

Az utazási idő (perc) a közlekedési eszköz szerinti bontásban (%)
Travel time (minutes) broken down to transport type (%)

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

Különbözik falu-város nézőpont szerint a távolság elfogadottsága?

A távolság különbségei az utazási időt tekintve tehát kimutathatóak voltak, kérdés, hogy az út hosszához hogyan viszonyulnak a válaszadók, vannak-e különbségek annak elfogadhatóságában? A kérdőív alapján erre a kérdésre adott válaszokat a 6. ábra szemlélteti.

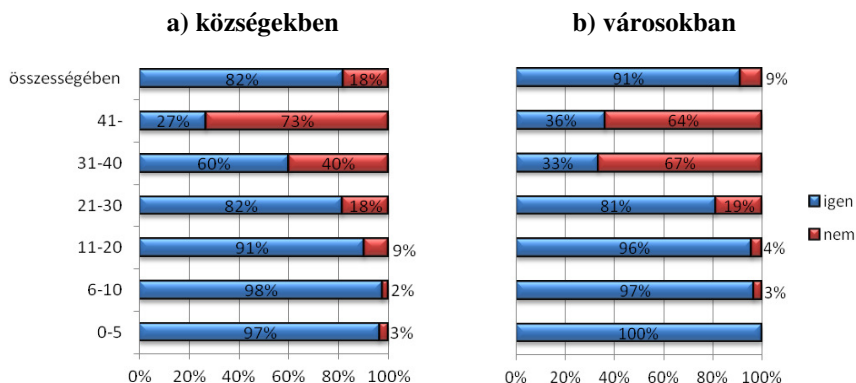
A nagyobb utazási időt is elfogadhatónak tartják gyakran, mivel ritkán intéznek ügyet bankjukban személyesen, sokan az internetes ügyintézészt választják a nagy távolságra lévő bank esetén. Ez is közre játszott abban, hogy a falvak esetében a 40 perc feletti utazásnál 27%-uk, míg a városok esetében a válaszadók 36%-a nem tartotta problémának az utazási idő hosszát. A községben élők utazási időt érintő elfogadottsága egyenletesebb csökkenést mutatott az idő növekedésével, több válaszban is megjelent, hogy a faluból ennyi idő a közlekedés, ennek elfogadása miatt nem elégedetlen a helyzetével. A 40 perc feletti kategóriában azért nagyobb a elégedetlenek arány a városokhoz képest, mert az utazás felső határa lényegesen magasabb.

Az 5. ábra összesítő sávja alapján úgy tűnhet, hogy a falvakban élők kevésbé elégedettek az utazási idő hosszával, azonban ezt célszerű kiegészíteni az átlagos elfogadható idők számszerű adataival. Ez alapján a falvakban élők átlagos utazási ideje, amelyet elfogadhatónak tartanak 18 perc 36 másodperc, míg a nem elfogadható idő átlagideje 43 perc 42 másodperc. Ugyanezek az adatok a városok esetében 11 perc 56 másodperc és 34 perc 12 másodperc.

2. ÁBRA

Elégedettség az utazással töltött idővel a lakóhely szerinti településtípusok szerint (perc, %)

Satisfaction with the travel time according to the type of settlement of residence (minutes, %)

Forrás: a kérdőíves felmérés (2013) alapján készítette Boda Márton Attila és Topa Zoltán

Így tehát összességében azt lehet mondani, hogy a falvakban élőknek többet kell utazniuk a banki szolgáltatások eléréséhez, átlagosan magasabb időt tartanak elfogadhatónak, de nagyobb arányuk elégedetlen az utazási idő hosszával a városokban élő válaszadókhoz viszonyítva és ez döntően a közlekedési eszközök elérhetőségén, járatsűrűségnek köszönhető.

A hipotézisek értékelése

A vidéki településeken szűkebb a bankok közötti választási lehetőség, a banki ügyek személyes intézése a községekben élők számára nehézséget okoz.

A települési hierarchia szerint a fővárosban a legkedvezőbb a bankok kínálata a fogyasztók szemszögéből, itt koncentrálódik a legnagyobb kínálat. A kérdőív alapján a megyeszékhelyeken hasonló ellátottsági szintet érzékelnek a válaszadók, mint a fővárosban, azonban a városokban az átlagos fiókszám már alacsonyabb, a községek esetében pedig kifejezetten szűk a választék esetenként (vagy egyáltalán nincs, vagy csak 1 bank van). Összességében azonban a válaszadók többsége (68%) elégedett a fiókszámmal a településén, és ez még azok esetében is igaz, akik kis településen laknak és gyakran egyáltalán nincs bankfiók a településükön, mert elfogadják, hogy „egy kis településre nem éri meg egy banknak települni”. A válaszadók kevesebb mint harmada nem volt elégedett a banki ellátottsággal településén, a falvakban a bankok alacsony mennyisége jelentett problémát, míg a nagyobb településeken, különösen a megyeszékhelyeken (78%) a válaszadók egy része úgy gondolta, hogy túl sok a bankfiók. Mindazonáltal a mindennapi életben tapasztalható nehézséget nyilvánvalóan a fiókok alacsony száma okozhatja, és ebben jelentős a különbség a falvak hátrányára.

Nem lehet egyértelműen lehatárolni régiókat a bankszektor területi fejlődése szerint a Budapest-vidék ellentétpár kivételével.

Budapest több szempontból külön kezelendő az ország többi részétől, ez már sok más témában is megmutatkozott, azonban a bankok földrajzi koncentrációját vizsgálva Budapest mellett a turisztikai vonzerővel rendelkező térségek (pl.: Balaton) is vonzzák a kereskedelmi bankokat. Ezen kívül jellemzően a nagyvárosokban vannak jelen, a kisebb településeken a banki szolgáltatások elérését főként a takarékszövetkezetek biztosítják. A NUTS rendszer szerinti régiókat vizsgálva azonban szignifikáns különbségeket nem lehet kimutatni, ugyanígy megyei szinten sem.

Összefoglalás, következtetések

Vizsgálatunk alapján a városok lakói gyakrabban dolgoznak helyben, és gyakrabban is vesznek igénybe banki szolgáltatásokat, mint a falvak lakosai. A községben élőkre nem jellemző, hogy a lakótelepülésükön veszik igénybe a banki szolgáltatásokat, viszont még a munkahelyüknek helyet adó településeken sem mindig érik el őket. Ez a falvak és kisebb városok alacsonyabb funkciószámából adódik, ahol a hiányzó szolgáltatások palettáján a banki csak egy a sok közül.

A felmérés rámutatott, hogy a falvak lakói jellemzően nem értékelték problémának, hogy a banki szolgáltatások más településen keressék. Hozzávetőlegesen kétharmaduk jelezte, hogy elégedett a lakóhelyükön található bankfiókok számával, a városokban pedig ez az arány még magasabb, az esetek háromnegyedére igaz. A kisebb településeken gondot leginkább a bankfiókok és az ATM automaták alacsony száma, a nem kedvező megközelíthetőség és a rugalmatlan nyitvatartási idő okozta gondot.

Elérési idő szempontjából a községekben élők számára nagyobb terhet jelent a szolgáltatások elérése. Ők átlagosan 20 perc 45 másodpercet utaznak, más településtípusok lakói viszont ennek az időintervallumnak nagyságrendileg a fele alatt elérhetik választott bankjukat.

A községek lakóinak egyharmada külön utazásra kényszerül banki szolgáltatások igénybevétele céljából, és ez átlagosan dupla annyi időbe kerül nekik, mint városi társaiknak. Az utazási költséget érdemes kiemelni, hiszen rövidebb távon a többség gyalog vagy kerékpárral jut el a bankfiókhoz, azonban a 20 és 30 perc közötti távolsági kategóriában már egyértelműen autót vagy tömegközlekedési eszközt vesznek igénybe.

A falvak lakói általában magasabb toleranciával rendelkeznek a hosszabb utazási idő irányában, mint a városiak.

A falvak és városok lakói számára a sokféle lehetséges szolgáltatás közül a banki csak egy kategória, a komfortérzet egy összetevője. A vidéki települések szolgáltatás-ellátottságának azonban mindenképpen lakmusz papírja. Habár a kisebb települések lakói nem értékelték súlyosnak problémáikat, és általában elégedettek voltak, valószínű, hogy más szolgáltatások felmérése kapcsán hasonló eredményekre jutottunk volna: a kisebb települések egyszerűen kevesebb funkciót képesek ellátni, mint a nagyobbak. Ez pedig a vidéki térségek egyik alapvető problematikája: a munkalehetőségek hiánya mellett a funkciók hiánya vagy hiányosságai is hozzájárulnak az

egyres települések elnéptelenedéséhez, előregedéséhez, hiszen a fiatalok számára – szolgáltatások híján – nem lesz csábító az adott község.

ABSTRACT

BODA MÁRTON ATTILA – TOPA ZOLTÁN

Having or lacking services determines the possibilities and the future of settlements on a basic level, because they affect the comfort of the citizens, influence their everyday lives and their living standards as well.

In our opinion, this subject requires a deeper evaluation, so our goal was to take a snapshot from the viewpoint of the consumers, especially in the context of rural and urban areas.

As the basis of our analysis we proposed two hypotheses:

The selection of banks is narrow in the rural settlements and personal bank administration is inconvenient for the people of smaller settlements.

Regions cannot be limited unambiguously according to the regional development of banking sector, except for the opposition Budapest-rural areas

Regarding to the content of the research the central topic is the analysis of regional differences in different dimensions. A few of these dimensions are: the accessibility of bank branches; settlement types according to the use of services; satisfaction towards the amount of bank branches; categories of settlements according to the time needed to reach the services.

A TÁRSADALMI TŐKE SZEREPE A TERÜLETI TŐKE KUTATÁSÁBAN

(The role of social capital in territorial capital research)

BODOR ÁKOS

Kulcsszavak

területi tőke, társadalmi tőke, elméleti- és empirikus problémák

A regionális tudományban egyre gyakrabban használt, ugyanakkor még viszonylag kialakulatlan területi tőke koncepció komplex megközelítése erősen támaszkodik, és részben magáévá is teszi a társadalmi tőke kutatásának eredményeit. Ez a törekvés mindenképpen örvendetes, azonban fokozott óvatosságot követel meg, mivel a még szintén fejlődésben lévő társadalmi tőke kutatás önmagában is ellentmondásokkal terhelt, komoly koncepcionális és operacionális hiányosságokkal küzd.

A társadalmi tőke megjelenése a területi tőke elméleti megközelítéseiben

A területi tőke karrierjét elindító definíció (OECD 2001) szerint minden térségnek saját tőkéje – „területi tőkéje” – van, ami megkülönbözteti másoktól. Ezt számos faktor határozza meg, amelyekkel azonban különböző elméletek, tudományterületek foglalkoznak. A faktorok a következő tényezőket foglalják magukba (OECD 2001, 15):

- a terület földrajzi elhelyezkedését, a méretét, a termelés adottságait, a klímát, a hagyományokat, a természeti erőforrásokat, az életminőséget, illetve a
- a városok agglomerációs gazdaságait, az üzleti inkubátorokat, az ipari körzeteket, az üzleti hálózatokat – melyek csökkentik a tranzakciós költségeket.
- Továbbá a nem kereskedelmi tárgyú kölcsönös függőségeket (untraded interdependencies), mint például a megállapodásokat, a szokásokat és az informális intézményeket – ezek azt teszik lehetővé, hogy a gazdaság szereplői tudjanak együtt dolgozni a bizonytalan körülmények között. Valamint
- szolidaritást, kölcsönös segítségnyújtást, és ötletek cseréjét – amelyek gyakran kialakulnak ugyanazon szektorban tevékenykedő kkv-k között. (társadalmi tőke). Utolsóként pedig,
- a láthatatlan faktort; „valamit a levegőben”, a „környezetet”, ami az intézmények, a szabályok, a gyakorlatok, a termelők, a kutatók és a politikai

döntéshozók kombinációjának eredményeként jön létre, és a kreativitás, valamint az innováció megvalósulását teszi lehetővé.

A társadalmi tőke néven nevezése már ebben a meghatározásban is megjelenik explicit formában (4. pont), a gazdasági szereplők közötti interakciókat könnyebbé tevő közjószágként azonosítva azt. Nehéz azonban azt pontosan megérteni, hogy miért éppen ez az elem lett *társadalmi tőkeként* definiálva, hiszen a közvetlenül előtte lévő rész (*nem kereskedelmi tárgyú kölcsönös függőségek*), továbbá talán az utolsóként említett „láthatatlan faktor” tartalmi jelentései is szoros kapcsolatot mutatnak a társadalmi tőke szokásos meghatározásával.

A hazai szakirodalomban az OECD féle megközelítés is megtalálható (Illés 2009), de találkozhatunk saját definíció alkotásával is. Rechnitzer és Smahó (Rechnitzer, Smahó 2011, 25) a területi tőke hat főbb csoportját határozzák meg, melyekből háromnak a tartalma is a tágran értelmezett társadalmi tőke fogalmába sorolható, noha a szerzők csak egyet neveznek annak:

„- *Társadalmi tőke: normák és értékek rendszere, amely az adott helyen alakult ki éppen az ott lévő történeti adottságokból következően, s egyben valamelyest a közösséget is jellemzi, annak egybetartozását is ösztönzi.*

- *Kapcsolati tőke: a helyi szereplők által létrehozott belső és külső társadalmi együttműködési rendszerek, amelyek éltetik a helyi tudásokat, azok folyamatos megújítását és terjesztését ösztönzik, illetve arra készítik fel.*

- *Helyi hálózatok: gazdasági és nem gazdasági együttműködést, kooperációt folyamatosan éltető, azt segítő formális és informális tényezők együttese, amelyek csak az adott területi egységben figyelhetők meg, sajátosságokat képviselve.*”

A területi tőke fogalmának hazai alkalmazásakor azonban a legelterjedtebb a Roberto Camagni (Camagni 2008) nevéhez fűződő, részletesen kidolgozott elméleti rendszer követése (Fábián, Tóth 2009; Tóth 2010; Lengyel 2012; Jóna 2013). Camagni a területi tőke lehetséges forrásait, összetevőit egy háromszor három cellát tartalmazó mátrixba sűríti, és ezen belül két dimenzió, a *rivalizálás* (privát-javaktól a közjavakig) és a *tárgyasulás* (materiális javaktól az immateriális javakig) szintjei mentén helyezi el. (Camagni 2008, 34, magyarul részletesen mutatja be Lengyel 2012, 162). A tanulmány témájának szempontjából lényeges tőkeelemek leginkább a *tárgyasulás* dimenziójának *immateriális javak* oszlopában találhatók, a *rivalizálás* eltérő mértéke szerint a következő felosztásban:

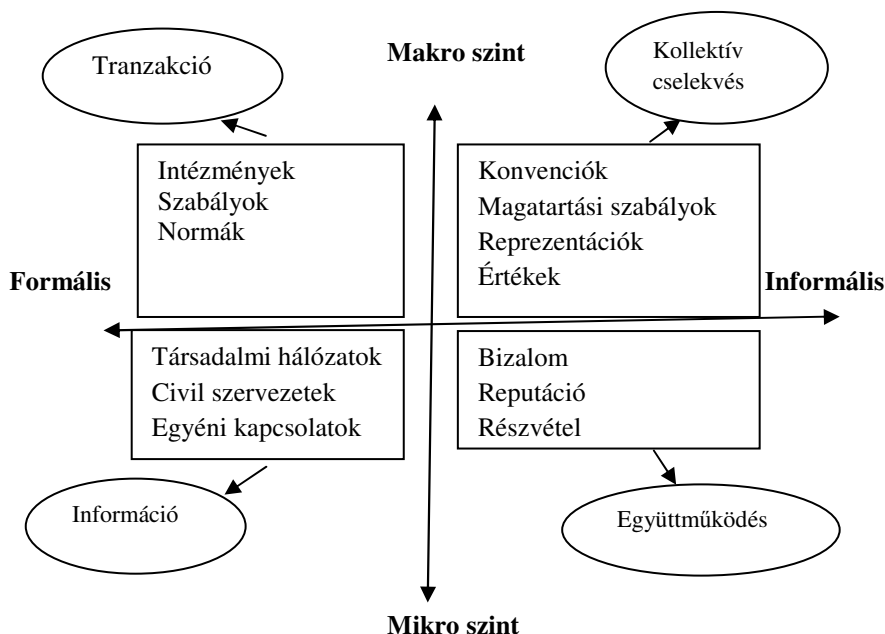
- Nem tisztán közjószág, „klubjószág”: a *kapcsolati tőke*. Ezt a következő fogalmakkal írja körül: a) képesség az együttműködésre b) képesség a kollektív cselekvésre c) kollektív kompetenciák.
- Közjószág: a *társadalmi tőke*. Ezt a következő fogalmakkal írja körül: a) intézmények b) magatartásminták c) értékek d) bizalom e) reputáció d) társadalmi részvétel.

Camagni részletesen tárgyalja a privát- és a közjavak közötti ún. *vegyes típusú javak* kérdését a mátrix egyéb „megfoghatóbb” elemeire vonatkozóan, azzal azonban részben adós marad, hogy az általa a kapcsolati tőkéhez sorolt elemeket meggyőzően elkülönítené a tisztán közjavakhoz sorolt társadalmi tőkétől. Érvelése

szerint a két tőkefajta elválasztását az indokolja, hogy a kapcsolati tőke inkább „kollektív” mintsem „közösségi” erőfeszítések, befektetések eredményeként jön létre, így ennek következtében a hasznát is csak a bevont partnerek élvezik, „*akik bizonyos területen helyezkednek el, sajátos identitással, közös érdekekkel és értékekkel rendelkeznek*” (Camagni 2008, 39). A társadalmi tőke osztályozására ugyanakkor egy sajátos kategorizálást is kidolgoz (1. ábra), megkülönböztetve egyrészt annak *makro* és *mikro* dimenzióját. Ez elválasztja „*a közvetlenül az egyes egyéneket érintő elemeket a rendszerelemektől*” (Camagni 2008, 38). A másik dimenzió pedig a társadalmi tőke *formális* és *informális* elemeit különbözteti meg.

1. ÁBRA

A társadalmi tőke dimenziói, formái és funkciói

Forrás: Camagni 2008 38.

Az eddigiek alapján látható, hogy a területi tőke elméleti megközelítéseiben a társadalmi tőke elemeknek nevezett tényezők - és az azzal nehezen kibogozható kapcsolatban lévő kapcsolati tőke elemeknek nevezett tényezők – kiemelten hangsúlyos szerepet töltenek be.

A társadalmi tőke elemek megjelenése a területi tőke empirikus vizsgálatában – néhány példa

A területi tőke empirikus kutatásának célja a különböző területi egységek gazdasági teljesítőképességének mélyebb megértése a széleskörű befolyásoló faktorok azonosításával. Ebben a meghatározó szerzők részéről meglehetősen erős kvantitatív irányultság mutatható ki.

Capello és szerzőtársai (Capello, Caragliu, Nijkamp 2009) a területi tőke „kognitív elemeinek” a tudástermelés és a regionális növekedés közötti közvetítő szerepét vizsgálják európai szinten (az összes NUTS 2 régió bevonásával). Az általuk kidolgozott modell elméleti megalapozásában hangsúlyos szerepet kap a társadalmi tőke koncepciója, fő vezérfonalként pedig a már ismertetett Camagni féle teoretikus megközelítést veszik figyelembe. Az elméleti megalapozás során a kapcsolati tőkét a társadalmi tőke részeként határozzák meg. A modellben összesen öt olyan közvetítő változót használnak, amelyek meglátásuk szerint a területi tőke kognitív elemeit fejezik ki. Ebből kettő tartozik szűkebb témánkhoz:

1. *A kollektív cselekvésre való képesség*
2. *Az együttműködésre való képesség*

Ezek indikátoraiként pedig a következőket használják:

- az önkéntes- és közösségi munkával töltött idő;
- szervezeti tagság és civil részvétel;
- általánosított bizalom

Az első kettő a „kollektív cselekvésre való képesség” indikátoraként szerepel a modellben, a bizalom pedig „az együttműködésre való képesség” szintjének jelzését hivatott mutatni. Az adatok az Európai Értékrend Vizsgálat (EVS) 1999. évi felméréséből származnak¹.

Affuso és Camagni (Affuso, Camagni 2010) szintén ökonometria modellezés segítségével vizsgálják a dél-európai országok (Olaszország, Franciaország, Spanyolország) területi egységeinek (NUTS 3) eltérő növekedési ütemét a területi tőke megközelítésén keresztül. Az empirikus vizsgálat megalapozásaként a területi tőkének négy nagy csoportját különböztetik meg, melyből a negyedik a „*társadalmi- és kapcsolati tőke*”. A szerzők kiemelik, hogy a kapcsolati elemek a legérdekesebb fejlesztéssel összefüggő faktorok és újdonságok mostanában. A kapcsolati vagyon – ami személyközi és szervezetközi formában ölt testet – „tőkeként” működik, mivel költséges felépíteni és fenntartani, azonban segíti az innovációt, a kreativitást, és a versenyképességet (Affuso, Camagni 2010, 3). Megjegyzik, hogy „nem egyszerű” közvetlen empirikus bizonyítékot kimutatni a társadalmi tőke gazdasági szerepével kapcsolatban, de azért lehetséges közvetett mérőeszközt találni a téma irodalma alapján. Majd Putnam-re hivatkozva megjelölik a modellben használt indikátort, ami az *európai parlamenti választásokon való részvétel arányának változása 1994 és 1999 között*. Meglátásuk szerint ez jól kifejezi az aktív civil társadalmi részvételt és felelősségvállalást a

közügyekben (im. 4). Annak ellenére, hogy a szerzők az elméleti megalapozásban komoly hangsúlyt fektetnek a társadalmi tőke szerepére, végül a modell összesen 28 indikátora közül mindössze az említett egyetlenegy kapcsolódik hozzá.

Camagni és szerzőtársainak egy újabb munkája (Camagni, Caragliu, Perucca 2011) kifejezetten a területi tőke immateriális elemeire koncentrálnak. Ezeket az összetevőket ebben a tanulmányban humántőkeként és kapcsolati tőkeként definiálják, és kvantitatív elemzésükben az olasz NUTS 3 szintű provinciákban megfigyelhető eloszlásukat vizsgálják. A gazdasági szereplők „együttműködési képességét” és „kollektív kompetenciáit” a térségek következő indikátorokon keresztül tartják megérthetőnek (Camagni, Caragliu, Perucca 2011, 6):

- Bejegyzett szövetkezetek száma
- Civil szervezetekben végzett önkéntes munka mennyisége
- Bankfiókok száma
- Takarékszövetkezetek száma
- Exporttevékenység mennyisége
- Exporttevékenység változása 2000 és 2006 között
- Külföldi tulajdonú cégeknél dolgozók aránya
- Külföldi tulajdonú cégek aránya

A három példa alapján látható, hogy a területi tőke empirikus vizsgálatában hangsúlyos szerepet kap a különböző térségek kvantitatív elemzésekkel történő összehasonlítása. Az ezeket a méréseket megalapozó elméleti magyarázatokban komoly szerepet jut a társadalmi tőkének, és azon belül főként a Putnam (Putnam 1993) nevével fémjelzett közjószág jellegű megközelítésnek. Az empirikus vizsgálatokat közelebbről szemügyre véve azonban úgy tűnik, hogy a használt indikátorok tekintetében összességében már nem érződik a társadalmi tőkének ez a domináns jelenléte. Továbbá a bemutatott vizsgálatok is jól mutatják, hogy a társadalmi tőke egyhangú értelmezése ellenére a használt indikátorok igen változatos képet mutatnak. Ez a tény mindenképpen felveti a társadalmi tőkével kapcsolatos mérések érvényességének kérdését. A probléma azonban alapvetően nem a területi tőke vizsgálatok sajátossága, hanem általános kísérőjelensége és egyik vitatott pontja a társadalmi tőke kutatásának. Az eddigi területi tőke kutatásokban használt társadalmi tőke elemek mögött meghúzódó elméleti megállapítások homogénnek tekinthetők - a Putnam-féle irányvonalat követik -, azonban az empirikus vizsgálatokban megmutatkozó bizonytalanságban mintha mégis átszűrődne a társadalmi tőke megközelítésének elméleti és módszertani sokfélesége.

A társadalmi tőke mérésének problémái

Annak ellenére, hogy a társadalmi tőke empirikus vizsgálata kedvelt és gyakori kutatási téma, mégsem lehet azt állítani, hogy megbízható és hiteles képpel

rendelkezni a különböző európai országok, vagy akár kisebb területi egységek közötti eloszlásának tekintetében. A társadalmi tőke kutatása még kezdeti szakaszban van, a megfelelő konceptuális és mérési megoldások kialakítása még folyamatban van.

A különféle mérési módszerekről általánosságban el lehet mondani, hogy megmutatkoznak az elméleti háttérből fakadó egyéni- illetve kollektív értelmezési különbségek, valamint a hálózati alapokra helyezett mérés, illetve a hagyományos, attribútum alapú mérés közötti választás jellegzetességei (Csizmadia, 2008) (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

A társadalmi tőke mérésének módszerei és indikátorai az eltérő elméleti megközelítések függvényében

	a. Hálózati mérés	b. Attribútumalapú mérés
1. Egyéni jellegű társadalmi tőke	Hálózat tagjainak egyéni viszonyrendszerei, személyes kapcsolathálói: „ego-hálózat” (pl. méret/fok, sűrűség, heterogenitás)	Egyéni kapcsolatrendszerek (pl. mérete, összetétele, funkciója, gyakorisága)
2. Kollektív jellegű társadalmi tőke	A teljes hálózat vizsgálata, a teljes kapcsolatrendszer jellegzetességei: „teljes hálózat” (pl. sűrűség, centrum-periféria struktúra, homofília)	egyéni megkérdezés útján, csoport vagy társadalmi jellegű ismérvek (pl. bizalom, attitűdök, értékek, civil és politikai aktivitás, korrupció)

Forrás: saját szerkesztés, Csizmadia 2008 alapján

Az egyes megközelítések közötti legmarkánsabb különbség úgy ragadható meg, hogy az adott indikátor ténylegesen megfigyelt kapcsolatot mér, vagy valami mást. Az 1. táblázat alapján látható, hogy egyedül a jobb alsó cellában lévő indikátorok azok, amelyek nem ténylegesen megfigyelt kapcsolatokról nyújtanak információt, hanem ennél tágabb jelenségeket próbálnak megragadni. Ez a módszertani eszköz jellemzi egyértelműen a területi tőke megközelítés által használt társadalmi tőke irányzatot, ami elsőrendűen a civil társadalom és a civil részvétel makro szintű kutatásában találja meg a társadalmi tőke indikátorait. Ezen a területen azonban még számtalan megoldatlan módszertani probléma van. Az egyik ilyen éppen a putnami elmélethez kapcsolódik, mely szerint a civil társadalmi életbe bevonódott polgárok által alkotott horizontális hálózatok alapvető feltételei a társadalmi tőke felhalmozódásának. A civil szerveződések egy adott közösség, vagy társadalom

önszerveződési kapacitását jelzik. Az általunk idézett területi tőke vizsgálatokban is megjelentek az erre vonatkozó indikátorok, csak úgy, mint a bizalom indikátora, ami szintén meghatározó eleme a putnami koncepciónak. Egy, a nemzetközi társadalmi tőke vizsgálatok adatait összehasonlító és elemző kutatás szerint (Adam 2006), az említett indikátorok dinamikája azonban sok esetben nincs összhangban az elméleti várakozásokkal. Például a vizsgált országok jelentős részénél a bizalom csökkenése nem eredményezi az aktív szervezeti tagság csökkenését, illetve ez fordítva is igaz. Ez látszólag ellentmond a Putnam féle elképzeléseknek, azonban a tanulmány következtetése inkább az, hogy a kérdőíves technikával dolgozó vizsgálatok különböző jellegű módszertani problémái okozzák a nem várt eredményeket. A területi tőke kutatásában is ezeket az adatforrásokat használják a kutatók.

Összegzés

A társadalmi tőkéhez tartozó elemek hangsúlyosan megjelennek a területi tőke elméleti- és empirikus megközelítéseiben is. Ezek a közjószág jellegű értelmezésekhez állnak egyértelműen közelebb, és az indikátorok tekintetében csoportjellegű adatokkal dolgoznak. Ez azonban nagyon sérülékennyé teszi az elemzéseket, figyelembe véve azt a tényt, hogy a társadalmi tőke mérése még korántsem tekinthető tökéletesnek. A konceptuális homályosságból, illetve a bemenő adatok minőségi problémáiból adódó hiányosságokat sajnos a tökéletesre fejlesztett matematikai modellek sem tudják orvosolni.

Jegyzet

¹Az Európai Értékrend Vizsgálat (EVS) kilencévente (1981, 1990, 1999, 2008) méri fel egységes szempontrendszer alapján a kontinens országaiban élők értékválasztását, és kutatja az európai nemzetek és kultúrák karakterének közös jellemzőit. A felmérés többek között a társadalmi felelősségvállalással, egyes társadalmi intézményekkel, demokráciával, politikával, a munka világával, a szegénységgel, hátrányos helyzettel kapcsolatos véleményekkel, valláshoz, identitáshoz, információs társadalomhoz fűződő attitűdökkel foglalkozik.

Irodalom

- Adam, F. (2006) *Social capital across Europe – findings, trends and methodological shortcomings of cross-national surveys*. Discussion papers. Social Science Research Center Berlin, Berlin.
- Affuso, A.- Camagni, R. (2010) Territorial capital and province performance in the Latin Arch: an econometric approach.
<http://www.grupposervizioambiente.it/aisre/pendrive2010/pendrive/Paper/affuso1.pdf>
- Camagni, R. (2008) Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. – Capello, R. - Camagni R.- Chizzolini, B. – Fratesi, U. (eds.) *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Heidelberg. 33-46.o.
- Camagni, R. - Caragliu, A. - Pucca, G. (2011) *Territorial Capital. Rational and Human capital*. Capello, Caragliu, Nijkamp
http://www.grupposervizioambiente.it/aisre/pendrive2011/pendrive/Paper/Camagni_Caragliu_Pucca.pdf

- Csizmadia Z. (2008) Kapcsolathálózatok és társadalmi tőkék: a társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. - Némethi D. (szerk.) *Modern szociológiai paradigmák*. Napvilág, Budapest, 265-321.o.
- Fábián A. – Tóth B. I. (2009) Hol is van a régió vagyona? – Kocziszkó Gy. (szerk.) Konferenciakötet. VII. Nemzetközi Konferencia. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc-Lillafüred. 241-250.o.
- Illés I. (2009) A „területi kohézió” szerepe az EU és a tagországok politikájában.- Kocziszkó Gy. (szerk.) Konferenciakötet. VII. Nemzetközi Konferencia. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc-Lillafüred. 214-223.o.
- Jóna Gy. (2013) A területi tőke fogalmi megközelítései – *Tér és Társadalom*. 1. 30-51.o.
- Lengyel I. (2012) *Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség*. - Bajmóczy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATE Press, Szeged, 151-174. o.
- OECD (2001) *Territorial Outlook*. OECD, Paris
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work*. Princeton University Press, Princeton.
- Rechnitzer J. – Smahó M. (2011) *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tóth B. I. (2010) Az immateriális és a területi tőke összefüggései. – *Tér és Társadalom*.1. 65-81. o.

THE ROLE OF SOCIAL CAPITAL IN TERRITORIAL CAPITAL RESEARCH

ÁKOS BODOR

Social capital plays an important role in both theoretical and empirical investigation of territorial capital. It is considered as a collective resource following Putnam's theory. However the situation is that social capital “an essentially contested concept”: there are unresolved problems and ambiguity concerning the level of definition and operationalisation. The strongly quantified empirical approaches of territorial capital use a diverse set of social capital indicators which is a potential threat to their validity.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG-NÖVELÉS KIHÍVÁSAI ÉS KILÁTÁSAI A DÉL-HEVESI FALVAKBAN

(Challenges and prospects of employment rate increase in the
villages of South Heves)

BOGÁRDI TÜNDE

Kulcsszavak:

Foglalkoztatottság, munkahely-hiány, közfoglalkoztatás, Dél-Heves

A foglalkoztatottsági mutatókat vizsgálva általános törvényszerűségeként állapítható meg, hogy az elmaradott térségek – mint például a hevesi kistérség – esetében a problémák jelentős része összefüggésben van azzal, hogy nincs elegendő és megfelelő munkalehetőség. Tanulmányomban feltárom a helyi humán tőke minőségét, ismertetem az abból adódó kihívásokat, illetve azt, hogy a jelenlegi helyzet alapján hosszabb távon milyen lehetőségekkel, kilátásokkal számolhatunk a foglalkoztatottak számának növelésére, a munkaerőpiactól tartósan távol lévők aktivizálására. A térségben élők problémáit a térben kell kezelni, nem pedig a térből kiragadva, ezért fontos vizsgálni, hogy a települési önkormányzatok miként tudnak szerepet vállalni a helyi gazdaságfejlesztésben és a foglalkoztatottság növelésében.

Bevezetés

A magyar munkaerőpiacot az alacsony foglalkoztatás mellett a közepes munkanélküliség jellemzi, vagyis hazánkban a fő problémát nem elsősorban a munkanélküliség, hanem a rendkívül nagyarányú inaktivitás jelenti. (NFSZ 2012a, 4)

Az utóbbi időben általában javultak a foglalkoztatási mutatók – például a KSH 2013. május végén közzétett gyorstájékoztatója is arról számol be, hogy tovább emelkedett a foglalkoztatottak összlétszáma az előző év azonos időszakához képest. 2013. február-áprilisi időszakban a 15-74 év közötti foglalkoztatottak száma 3 millió 869 ezer főre, a korcsoport foglalkoztatási rátája pedig 50,7 százalékra nőtt. Amennyiben az adatokat a 15-64 évesek körében nézzük, akkor a foglalkoztatottak száma az egy évvel ezelőtti 3 millió 775 ezerről 3 millió 836 ezerre, azaz 61 ezer fővel bővült.

Az országos adatok kapcsán azonban fontos kiemelni, hogy mint számos területen, így a foglalkoztatottsági mutatók esetében is jelentős területi különbségek figyelhetőek meg. Léteznek kiemelkedően jó mutatókkal rendelkező térségek, azonban véleményem szerint sokkal fontosabb foglalkozni azokkal a térségekkel és az ott élő emberekkel, ahol nem ez a jellemző. Tanulmányomban a Heves és

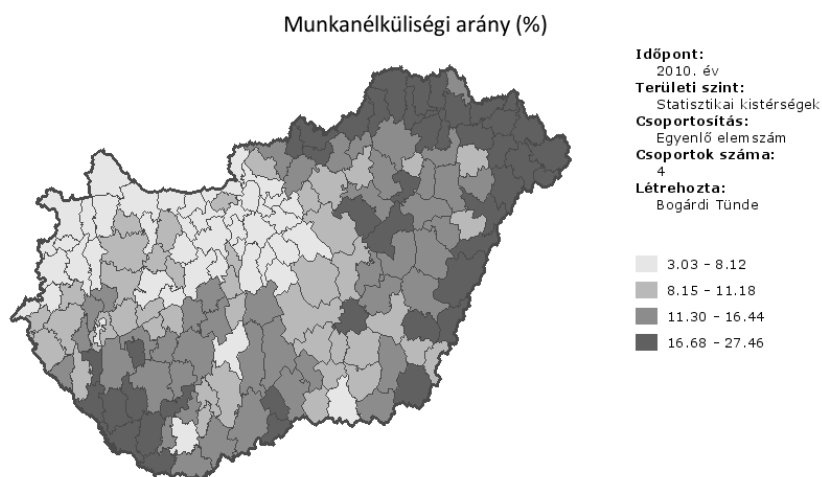
Kisköre városokon túl 15 falut magába foglaló Dél-Hevesre fókuszálók. A választást személyes kötődésem mellett elsősorban az indokolja, hogy erről a területről Heves megye Területfejlesztési Konceptiójának (2014-2020) javaslattevő munkaanyaga úgy fogalmaz: „Dél-Heves jelentős társadalmi, gazdasági, környezeti válságoktól sújtott térség”, a belső periféria klasszikus példája.

E terület vizsgálatának indokoltságát támasztja alá az alábbi térkép is (1. ábra), amely statisztikai kistérségek szerinti bontásban ábrázolja a regisztrált álláskeresők 18-59 éves állandó népességhez viszonyított arányát.

1. ÁBRA

A regisztrált álláskeresők 18-59 éves állandó népességhez viszonyított aránya – 2010

(Ratio of the registered unemployed within the 18-59 age group of the total population – 2010)

© regionaldata.org

Forrás: www.regionaldata.org

Az országos adatokkal összevetve egyértelműen kimutatható a kedvezőtlen helyzet: míg a munkanélküliségi arány 2010-ben 9,79 százalék volt Magyarországon, addig Heves megyében 11,56 százalék, a hevesi kistérségben pedig 18,71 százalék. Látható, hogy főként az északi, illetve a keleti országhatár mentén fekvő területeken, valamint Dél-Baranyában a legmagasabb a munkanélküliségi arány, illetve néhány, nem a külső, hanem a megyehatárok közelében elhelyezkedő térség is kiemelkedik, mint például a hevesi belső periféria. A jelenlegi helyzet nem újkeletű, az ún. „Ny-K-i lejtőt” már a modernkori munkanélküliség tömegessé válásának időszakában, az 1990-es évek elején-közepén kimutatták (Schwertner, 1992 és 1994), és a magyar munkaerőpiac merevségét, valamint a probléma összetettségét mutatja, hogy ezt a ma is tartó globális válság hatásai sem tudták lényegesen átrajzolni.

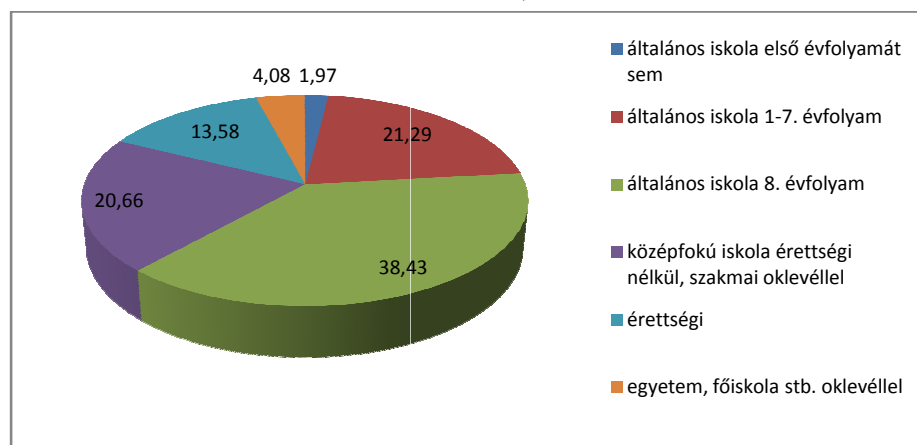
A dél-hevesi falvak lakosainak iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatói

A térségi átlagok az országoshoz hasonlóan szintén jelentős területi különbségeket takarnak, a dél-hevesi falvak sem tekinthetők homogénnek. Jó példázza ezt a TÁMOP 5.2.3 „Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére” projekt kapcsán készített „Kistérségi tükrő – Hevesi kistérség” című dokumentum, amelyben a szerzők megállapítják, hogy „az elmaradott, alapvetően mezőgazdasági karakterű hevesi kistérség belső egyenlőtlenségei a rendszerváltozás óta nőnek”, bár „a falvak többségének helyzete romló-stagnáló”.

A humán tőke szempontjából az egyik legrelevánsabb kérdés az iskolai végzettség, amelyről a dél-hevesi falvak vonatkozásában a következő ábra ad képet.

2. ÁBRA

A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint Dél-Heves falvaiban
(Highest education of the population older than seven years of age in the villages of South Heves)

Forrás: Népszámlálás 2011. Saját szerkesztés.

A 2. ábra adataiból jól leolvasható, hogy a vizsgált dél-hevesi falvakban a nyolc általánossal, vagy azzal sem rendelkezők aránya a legmagasabb, miközben a felsőfokú iskolai végzettségűek részesedése jelentősen elmarad az országos, de még a megyei arányuktól is. Ha mindehhez hozzávesszük a gimnáziumi érettséggel rendelkező, de szakképzetlen, illetve a sok esetben elavult, és a térségben munkalehetőségek hiányában egyébként sem használható szakiskolai-szaktanulmányokkal rendelkező népesség arányát, akkor azonnal nyilvánvalóvá válik a helyi munkaerő-piaci problémák egyik fontos gyökere. A zömében képzetlen, alacsony végzettséggel rendelkező munkaerőbázisra eleve nem lehet versenyképes

iparágakat, szolgáltatásokat telepíteni, és az alapfokú végzettség hiánya még az átképzések szervezését is jelentősen megnehezíti.

Amennyiben differenciálni kívánjuk a dél-hevesi falvak lakosságának iskolai végzettségére vonatkozó 2011. évi népszámlálási adatokat, akkor érdemes mindezt megvizsgálni az egyes településeket tekintve is (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

*A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint
Dél-Heves falvaiban*

*(Highest education of the population older than seven years of age in the villages of
South Heves)*

	általános iskola			középfo kú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	érettsé gi	egyetem , főiskola stb. oklevéllel	összesít és
	első évfolyam át sem	1- 7. évf .	8. évf .				
Átány	22	40 0	51 5	232	103	49	1 321
Boconád	9	19 3	33 9	339	286	81	1 247
Erdőtelek	67	60 8	1 21 1	634	440	124	3 084
Erk	33	18 3	36 1	106	77	29	789
Hevesvezekény	4	83	20 3	133	139	39	601
Kömlő	48	47 6	66 3	286	119	43	1 635
Pély	17	25 2	54 6	299	138	36	1 288
Tarnabod	35	18 9	28 1	58	27	6	596
Tarnaméra	12	16 8	40 1	450	407	136	1 574
Tarnaörs	52	40 6	68 2	260	179	54	1 633
Tarnaszentmik lós	3	18 9	30 2	210	88	26	818
Tarnasdadány	26	23 6	53 6	181	76	25	1 080

Tenk	10	17 4	36 4	311	214	56	1 129
Tiszanána	48	49 5	87 3	479	288	90	2 273
Zaránk	1	76	14 9	93	69	16	404

Forrás: Népszámlálás 2011.

A helyi humánerőforrás-bázis kedvezőtlen összetételét jól mutatja, hogy a 15 dél-hevesi falu közül 11 esetében a 7 éves és idősebb népesség több mint 50%-ának legfeljebb nyolc osztály a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, illetve a másik négy faluban is 35% feletti ez az arány.

Az érettségizettek aránya mindössze három faluban haladja meg a 20%-ot (Tarnaméra 26%, Boconád 23%, Hevesvezekény 23%), az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezőké pedig Tarnamérán a legmagasabb, azonban ott sem éri el a 10%-ot.

A legmagasabb iskolai végzettség mutatói a teljes potenciális munkaerőbázis minőségét jellemzik (igaz, csak egyetlen, de kétségkívül igen fontos szempont alapján), a foglalkoztatás bővítésének jövőbeni lehetőségeit tekintve nyilvánvalóan szintén fontos a nyilvántartott álláskeresők számának és összetételének vizsgálata. A helyi munkaerőpiac állapotáról ugyancsak fontos, és települési szinten gyakorlatilag kizárólagosan használható mutatók esetében azonban első lépésként szükséges meghatározni, hogy ki számít nyilvántartott álláskeresőnek.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat honlapján található hivatalos definíció szerint álláskeresőnek számít „az a személy, aki munkaviszonyban nem áll és az egyszerűsített foglalkoztatásnak minősülő munkaviszony kivételével egyéb keresőtevékenységet sem folytat, oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat nappali tanulmányokat, öregségi nyugdíjra nem jogosult, valamint megváltozott munkaképességű személyek járadékában, rehabilitációs ellátásában nem részesül, munkát akar és tud vállalni, a mielőbb elhelyezkedés érdekében a munkaügyi kirendeltségen nyilvántartásba veteti magát és a kirendeltséggel együttműködik”.

A fenti definícióból egyértelműen kiderül, hogy az jelentős mértékben eltér a KSH MEF során alkalmazott „munkanélküli” kategóriától, és az is figyelemreméltó, hogy – mivel foglalkoztatotti jogviszonyként kezelik – nem tartalmazza a közfoglalkoztatásban résztvevőket sem. Mindezek alapján különösen elgondolkodtató, hogy amennyiben a munkavállalási korú népességhez viszonyítva vizsgáljuk a nyilvántartott álláskeresők arányát (relatív vagy munkanélküliségi mutató, ami nem egyezik meg a munkanélküliségi rátával), akkor megállapítható, hogy a dél-hevesi falvak esetében átlagosan is meghaladja a 20%-ot. Ezt jóval felülmúlva a munkavállalási korú népesség harmada nyilvántartott álláskereső Tarnasádon (33,07%), illetve 25% feletti az arányuk Kömlőn (29,06%), Tiszanánán (28,16%), Tarnabodon (27,19%) és Átányon (25,61%) is. (2. táblázat)

2. TÁBLÁZAT

A nyilvántartott álláskeresők száma a dél-hevesi falvakban (2013.03.20-i állapot szerint)

(Number of registered people looking for employment from the villages of South Heves)

Település	Nyilvántartott össz. fő	Foly. nyilv. hossz > 365 nap	Munkav. korú népes. fő	Relatív mutató %	Arányszám
Átány	230	93	898	25,61	2,73
Boconád	67	21	867	7,73	0,82
Erdőtelek	472	177	2215	21,31	2,27
Erk	125	29	559	22,36	2,38
Hevesvezekény	61	12	471	12,95	1,38
Kömlő	347	162	1194	29,06	3,10
Pély	190	79	960	19,79	2,11
Tarnabod	121	12	445	27,19	2,90
Tarnaméra	75	8	1164	6,44	0,69
Tarnaörs	242	79	1111	21,78	2,32
Tarnaszentmiklós	132	39	559	23,61	2,52
Tarnasdadány	256	68	774	33,07	3,53
Tenk	102	24	820	12,44	1,33
Tiszanána	434	125	1541	28,16	3,00
Zaránk	29	3	231	12,55	1,34
	2883	931	13 809	20,27	2,16

Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat

Foglalkoztatáspolitikai – Közfoglalkoztatás

A foglalkoztatás „kirívóan alacsony szintjének” (Farkas 2012, 409) javítására a foglalkoztatási célú támogatásoknak egy három pillérre épülő rendszerét alakították ki. A Nemzetgazdasági Minisztérium nevével fémjelzett „A foglalkoztatás-bővítés új dimenziói” című anyag (Jáczy 2011) mindezt a következőképpen foglalja össze:

- Az első pillér a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedés ösztönzése és támogatása. Ez a legfontosabb a hátrányos helyzetű munkavállalói rétegek esetében, mert célzott bér- és járuléktámogatásokkal segíti elő az elsődleges munkaerő-piacra való visszatérést.
- A második pillér a szociális gazdaság, ami a helyi lehetőségekre építve szervezi meg a munkanélküliek foglalkoztatását részben állami támogatásból, részben pedig saját bevételeiből. Ez egy átmeneti foglalkoztatási forma, amelynek célja hosszabb távon, hogy átvezessen a versenypiaci foglalkoztatásba.

– A harmadik pillér a közfoglalkoztatás új rendszere, amely szorosan összefügg a szociális segélyezés rendszerének munkára ösztönző átalakításával, és amelynek keretében az állam maga szervezi meg azoknak az átmeneti foglalkoztatását, akiknek az első két pillér jelenleg nem kínál munkalehetőséget.

A közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény (Kftv.) 2011. szeptember elsején lépett hatályba, létrehozva a közfoglalkoztatás új rendszerét. Már az év szeptemberétől megkezdődtek az új közfoglalkoztatási programok, a közfoglalkoztatás új, teljes rendszere pedig 2012. január elsejével indult.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia hivatkozik a kormányprogramra, amelyben a foglalkoztatás bővítése, a munkahelyteremtés elsődleges célként jelent meg, deklarálva annak fontosságát, hogy a munkaképes, dolgozni akaró személyek munkát kapjanak, és ezáltal tudják biztosítani a saját és családjuk megélhetését.

A foglalkoztatás bővítés, a munkahelyteremtés mellett a Start-munka célja volt a tartósan munkanélküliek, a szakképzettséggel nem rendelkezők és a megváltozott munkaképességűek munka világába történő visszatérésének segítése.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (a korábbi Állami Foglalkoztatási Szolgálat) által készített Munkaerő-piaci helyzetkép 2012. I. félév című dokumentum megállapítja, hogy „A foglalkoztatottság szintjében pozitív irányú elmozdulás egy év alatt Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon volt, ez elsősorban a kedvező piaci folyamatoknak köszönhető, míg a gazdaságilag fejletlenebb régiókban a foglalkoztatottság növekedés az elmúlt évben elsősorban a közfoglalkoztatással van összefüggésben (Észak-Alföld, Dél-Alföld és Észak-Magyarország)”. (NFSZ 2012b, 4)

Vagyis a munkahely-hiány kezelésében jelentős szerepet tölt be a közfoglalkoztatás, a foglalkoztatottsági mutatók elmúlt hónapokban, években történt javulásában kiemelt szerepe van.

A közfoglalkoztatással kapcsolatban azonban több problémát is említhetünk, amelyek közül a legjelentősebbnek azt tekinthetjük, hogy nem jelent állandó foglalkoztatottságot. Emellett a közmunkások a közfoglalkoztatásra költött bérnek körülbelül a harmadát kapják meg, a többit a járulékok, a foglalkoztatás megszervezése és az ahhoz szükséges eszközök emésztik fel. Megfogalmazható tehát a kritika: a közfoglalkoztatás sokba kerül, de egy szakképzetlen közmunkás havi nettó 49.500 forintot keres, amely nyilván több mint a segély, de megélni nem lehet belőle, főként, ha figyelembe vesszük a KSH által számolt létminimumot, amelytől ez jóval elmarad.

Mégis – mindennek ellenére, mindent összevetve – megállapítható: az elmaradott térségek – így Dél-Heves – lakosságának körében jelentős azok aránya, akik alacsony iskolai végzettséggel, minimális munkatapasztalattal és munkafegyvellemmel rendelkeznek. Számukra az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés, ha mégoly kívánatos is, nem megvalósítható. Így a közfoglalkoztatás, az olyan közfoglalkoztatással összekötött programok, mint

például a TÁMOP-2.1.6 „Újra tanulok!” projekt, a problémák ellenére is fontosak számukra.

Az „Újra tanulok!” (TÁMOP-2.1.6-12/1-2012-0001) projekt

A jelenleg is futó program keretében 2012 folyamán a leszakadó térségekben élő, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű álláskereső két típusú közmunkaprogram keretében vehettek részt képzésben és azzal egyidejű foglalkoztatásban. A Start mezőgazdasági munkaprogram 2012 márciusában, a részben erre épülő, uniós finanszírozású TÁMOP 2.1.6 „Újra tanulok!” projekt pedig szeptemberben kezdődött, és ebbe a rendszerbe illeszkedtek be az országos közfoglalkoztatásban résztvevők számára indított rövid idejű tanfolyamok. A képzések szakmai tartalmának megvalósulásáért a számos tagot számláló konzorciumon belül elsősorban az ezen a téren komoly tapasztalatokkal rendelkező Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) a felelős.

A TKKI honlapja szerint az eddigi eredményeit nézve az „Újra tanulok!” program 2012-ben országos viszonylatban 92,91%-os megvalósulást ért el 9675 fő részvételével. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt legmagasabb a képzési létszám (2326 fő), illetve további három megyében (Békés, Hajdú-Bihar és Baranya megye) haladta meg az 1000 főt a résztvevők száma.

A létszámokat tekintve a projekt kifejezetten a fentebb leírt célcsoport számára kínál a jelentős részüknek újszerű tanulási-foglalkozási lehetőséget, bár eredeti célkitűzései ennél sokkal szélesebb körűek. Általános céljait az alábbiakban határozták meg:

- a felnőtt lakosság képzettségi színvonalának növelése,
- a felnőttképzésben résztvevők számának és arányának bővítése,
- a felnőttek tanulási kedvének javítása,
- a munkaadók szakképzett munkaerővel való jobb ellátása.

Közvetlenül az alacsony iskolai végzettségűek, illetve szakképzetlenek, elavult szakképzettséggel rendelkeznek, elbocsátással veszélyeztetett munkavállalók, valamint a hátrányos helyzetben lévő társadalmi rétegek pl. a fogyatékkal élők, nők és romák számára kíván segítséget nyújtani a projekt.

Miként a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat honlapján található leírás fogalmaz: „A résztvevők egyéni helyzetüknek, tudásszintjüknek és a munkaerőpiac igényeinek megfelelő, versenyképes tudást, ismeretet sajátíthatnak el. A program a képzettségi szint emelésével erősíti Magyarország versenyképességét, és a munkavállalók nagyobb eséllyel tudnak elhelyezkedni akár a magyar, akár a külföldi munkaerőpiacon. A hiányszakmákban történő képzéssel emelkedik a munkáltatók szakképzett munkaerővel történő ellátása, ami hozzájárul a foglalkoztatók versenyképességének növekedéséhez, kedvezőbb anyagi, szakmai előmeneteli lehetőséget biztosít a képzésben résztvevők számára.” A résztvevő lakosság három képzés közül választhatott: Háztáji állattartás 788 órában; Háztáji

növénytermesztés és állattartás 1570 órában; Háztáji növénytermesztés és tartósítás 1179 órában.

A projektben résztvevő dél-hevesiek

A Heves Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának nyilvántartása szerint 2013. május közepén a programba bevontak száma a megyében 611 fő, akik közül 121 fő a hátrányos helyzetű dél-hevesi falvakban lakik. (3. táblázat)

3. TÁBLÁZAT

A TÁMOP 2.1.6 „Újra tanulok” projektbe bevont dél-hevesi falvak lakosainak száma

(Number of people from the villages of South Heves involved in the TÁMOP 2.1.6 "I Am Learning Again" project)

Hátrányos helyzetű település	Bevont létszám
Átány	13 fő
Erk	14 fő
Kömlő	26 fő
Pély	2 fő
Tarnabod	22 fő
Tarnaszentmiklós	4 fő
Tarnaszánya	3 fő
Tiszanána	37 fő
Összesen	121 fő

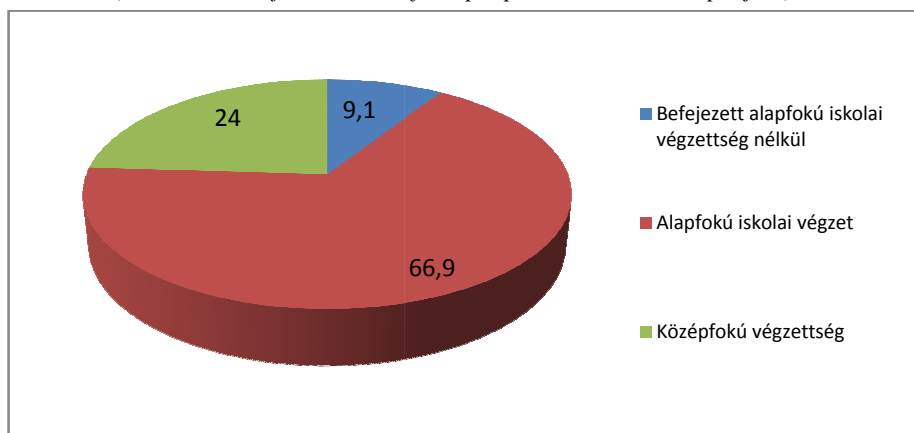
Forrás: Heves Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának nyilvántartása

A 15 dél-hevesi falu közül nyolc lakosai érintettek a projektben, méghozzá legjelentősebb létszámban a tiszanánaiak, kömlőiek és a tarnabodiak.

Az életkori megoszlásukat vizsgálva megállapítható, hogy közel 90%-uk (89,3%; 108 fő) a 25-54 éves korosztályhoz tartozik, míg 7,4% (9 fő) a 15-24 évesek, illetve 3,3% (4 fő) az 55-64 évesek aránya.

3. ÁBRA

*A projektbe bevontak iskolai végzettség szerinti megoszlása
(Distribution of education of the people involved in the project)*

Forrás: Heves Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának nyilvántartása. Saját szerkesztés.

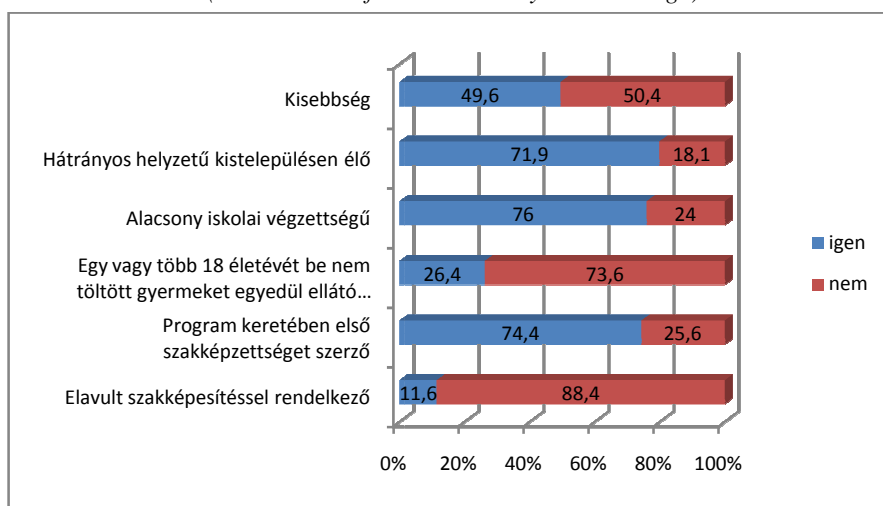
A dél-hevesi falvakból a projektbe bevontak kétharmada (66,9%; 81 fő) alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, minden negyedik résztvevő (24,0%; 29 fő) pedig középfokú végzettséget szerzett. 9,1% (11 fő) befejezett alapfokú iskolai végzettség nélküli. Középfokú oktatást követő nem felsőfokú, valamint felsőfokú iskolai végzettségűeket nem vontak be a projektbe. (3. ábra)

A projektben résztvevők esetében vizsgálják a hátrányos helyzet szerinti megoszlást, amelyet a dél-hevesi falvakból bevontak esetében a 4. ábrán szemléltetnek.

Miként az ábráról leolvasható, a projektbe bevont dél-hevesi falvakban élők több mint háromnegyede alacsony iskolai végzettségű, illetve 70% feletti aránnyal vannak jelen a program keretében első szakképzettséget szerzők, és minden tizedik személy elavult szakképesítéssel rendelkezik.

4. ÁBRA

*A bevontak hátrányos helyzet szerinti megoszlása
(Distribution of the involved by disadvantage)*

Forrás: Heves Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának nyilvántartása. Saját szerkesztés.

A hátrányos helyzetű kistéleplésén élők aránya szintén meghaladja a 70%-ot, emellett kiemelendő, hogy minden második résztvevő kisbbségi származású, negyedük pedig egy vagy több 18 életévét be nem töltött gyermeket egyedül lát el.

Mindebből látható, hogy a projektbe bevont személyek mindegyike legalább egy, de jellemzően inkább több szempontból hátrányos helyzetűnek számít, munkaerőpiaci integrációjuk jelen program nélkül még kevésbé valósulhatna meg.

Összefoglalás, következtetések

Tanulmányomban kísérletet tettem a dél-hevesi falvak humán tőke minőségének feltárására foglalkoztatási és munkanélküliségi mutatók segítségével, azokra építve bemutattam, milyen kihívásokkal kell szembenézni, amennyiben a foglalkoztatottság növelést tűzzük ki célul.

Összességében meg kell állapítanunk, hogy a közfoglalkoztatás nem teremt ténylegesen munkahelyeket, inkább csak szociálpolitikai eszköznek tekinthető. Szerepe azonban így is fontos, hiszen – miként már említettem – az elmaradott térségek, mint Dél-Heves – lakosságának körében jelentős azok aránya, akik alacsony iskolai végzettséggel, minimális munkatapasztalattal és munkafegyelemmel rendelkeznek. Számukra az elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedés, ha mégoly kívánatos is, nem megvalósítható. Az elegendő és

megfelelő munkalehetőség biztosításában viszont jelentős szerepet tud betölteni a közfoglalkoztatás.

Mivel a foglalkoztatás-növelésének legnagyobb lehetősége a mezőgazdaságban és a hozzá kapcsolódó feldolgozóipari ágazatokban van, így kifejezetten előnyös, hogy az „Újra tanulok!” projekt keretein belül megvalósított képzések távolabbi célja, hogy a saját háztáji gazdaságban, valamint a létrehozni kívánt szociális szövetkezetek keretein belül termelő munkát tudjanak végezni a résztvevők. Mindez – még ha a nemzetközi piacokon nem is versenyképes termékeket eredményez –, egy jelentős lépést jelent a saját szükségleteik kielégítésében.

Hosszabb távon azonban mindenképp a piaci alapon történő termelés lenne a cél, azonban ehhez – csak úgy mint a jelenleg közfoglalkoztatott tömegek nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedéséhez – hosszú út vezet. Ennek lehet egyik első lépése a bemutatott projekt, amely bár még nem zárult le, így sikerességét illetően sem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, azonban az eddigi eredményei biztatónak tekinthetők.

Irodalom

2011. évi CVI. törvény a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/mkpdf/hiteles/mk11085.pdf> (letöltés: 2013.03.20.)
- Farkas P. (2012) *A szeretet civilizációjáért. Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalompolitika*. L'Harmattan Kiadó.
- Jáczy T. (2011) *A foglalkoztatás-bővítés új dimenziói*. http://www.szocialisgazdasag.hu/sites/default/files/jaczku_eloadas.pdf (letöltés: 2013.05.25.)
- KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság (2011): *Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011-2020)* <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strategia.pdf> (letöltés: 2013.02.16.)
- Közfoglalkoztatás eredményei 2012-ben. <http://www.tkki.hu/page.php?pid=301> (letöltés: 2013.05.25.)
- Központi Statisztikai Hivatal, Gyorstájékoztató – *Csökkent a munkanélküliség. Munkanélküliség 2013. február-április*. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun21304.pdf> (letöltés: 2013.06.01.)
- MTA Gyermekszegénység Elleni Program – TÁMOP 5.2.3 „Integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére”: *Kistérségi tükkör – Hevesi kistérség*, 2009. http://gyereksegely.tk.mta.hu/uploads/documents/hevesi_tukor_vegleges.pdf (letöltés: 2012.12.19.)
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (2012a): *Munkaerő-piaci helyzetkép a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján 2011*. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=full_afsz_eves_2011. (letöltés: 2013.05.25.)
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (2012b): *Foglalkoztatási helyzetkép 2012. I. félév*. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=full_afsz_eves_fogl_helyzet_2012Ife (letöltés: 2013.05.26.)
- Schwertner J. (1992) *A munkanélküliség regionális folyamatai*. Comitatus 2.12. 31-36. o.
- Schwertner J. (1994) *Parázsló munkaerőpiac. Tér és Társadalom* 8. 1-2. 59-82. o.
- Szlávik J. (felelős tervező) (2013) *Heves megye területfejlesztési koncepciója (2014-2020). Javaslattevő munkaanyag*. <http://www.hevesmegye.hu/files/koncepcio/javaslattétel.pdf> (letöltés: 2013.04.30.)
- Tájékoztató az álláskeresőként történő nyilvántartásba vételről. http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=allakeresoknek_nyilvantart_vetel (letöltés: 2013.05.25.)
- TÁMOP 2.1.6-12/1-2012-0001 azonosítószámú „Újra tanulok!” megnevezésű kiemelt projekt. http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_tamop_216_12 (letöltés: 2013.05.25.)

BOGÁRDI TÜNDE

CHALLENGES AND PROSPECTS OF EMPLOYMENT RATE INCREASE IN THE VILLAGES OF SOUTH HEVES

Upon examining employment rate statistics we come to the conclusion that the majority of problems arising in underdeveloped areas such as the Heves region are in connection with the lack of sufficient and suitable job opportunities. Therefore, unemployment is a principal source for various difficulties within the social and economic life.

Public employment is a major instrument within the battle against work force shortage since the ratio of people with little education, minimal work experience or an uncommitted approach towards labour is decisively high in case of the populations of underprivileged regions. For them to enter the primary labour market – however desirable – is not a realistic mission.

In my study I shall explore the quality of the local human capital, its arising challenges and the long-term possibilities and prospects of the increase in employment rate by the activation of people who are considered to be permanently excluded from the labour market.

A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS LEHETŐSÉGEI VALAMINT BUKTATÓI A HELYI TÁRSADALOMBAN

(The possibilities and pitfalls of community education in local
society)

BRACHINGER TAMÁS

Kulcsszavak

helyi társadalom, társadalmi részvétel, településközösség, közösségi művelődés

A közművelődés hazai történetében mindig jelentős szerepet vállalt az állam. A közösségi művelődés viszont a közösségi fejlesztőmunka legjobb – nemzetközi és részben hazai – hagyományait kívánja felhasználni. Bázisa és alanya a településközösség, amely a sikeres településfejlesztés szubjektív feltétele. Előfeltevésem: az államigazgatás jelenlegi centralizációs időszakában, az önkormányzatiság fundamentumainak újraértelmezése közepette – amely eltávolodik attól az állásponttól, hogy az önkormányzat nemcsak közhatalmi kategória, hanem a helyi közösség önigazgatása is – és autentikus civil társadalom, autonóm helyi közösségek hiányában vajon mekkora sansza van egy ilyen törekvésnek?

Bevezető

Hazánkban – a tapasztalatok szerint – nagy várakozásokkal tekintenek a „nagy társadalmi kísérletek” elé, legalábbis az érintettek körében. Ezeknek a reformtörekvéseknek a közös vonása, hogy kevésbé veszik figyelembe a társadalom készségeit, nyitottságát, hozzáállását, „felkészültségét” a változások fogadására, ad absurdum a folyamatokban való tevőleges részvételre, a változások szükségességének interpretációjára, a processzusokkal való azonosulásra. A törekvések be- és elfogadásának hiányában, rendre kudarcossá válnak a szándékok, az atomizált társadalomnál viszont apátiát tapasztalhatunk. Így a változtatási szándék – amennyiben mégis sikerül annak jogi, gazdasági (költségvetési) és politikai alapjait megteremteni – kivitelezése féloldalassá válhat, hiszen a szubjektív feltételek rendre hiányozhatnak.

Az ismertetésre kerülő közösségi művelődés, amely az évtizedekig közművelődésként számon tartott – alapvetően eddig is a lokalitásban érvényesülő – feladatellátás „helyébe lépne”, még nagyobb mértékben támaszkodva a településközösségek cselekvőképességére, a helyi kezdeményezésekre, a társadalmi részvételre. Az 1997. évi CXL. törvény 2012 októberében történt módosítása egyébként továbbra is a közművelődési feladatokról rendelkezik. Ezzel együtt a szakmai kánonban – a kulturális kormányzatnál, a Nemzeti Közművelődési

Intézetnél, továbbá a felsőoktatási szakemberképzés adekvát területeinek átalakításánál, valamint a szakmai nyilvánosságban – a közösségi művelődés kanonizálása valósul meg.

A szakpolitikai, szervezeti átalakítások tehát ebbe az irányba mutatnak. Ezzel egyidejűleg viszont – álláspontom szerint – olyan tendenciák érvényesülnek, érvényesültek, a közhatalmi, államigazgatási szférában és az önkormányzati szférában, továbbá a civil szervezetek támogatási rendszerének átalakításában, amelyek nem erősítik a kulturális feladatellátás állami és nem állami szereplőinek közösségi művelődés irányába tett erőfeszítéseit. További faktor: a társadalom vajon megfelelő „állapotban” van-e az intenzív participáción alapuló helyi cselekvések kivitelezéséhez?

Előfeltevéseim

Korábbi, a helyi közösségekre, a lokális civil társadalomra irányuló – aktivitásukat, cselekvőképességüket vizsgáló – adatgyűjtéseim alapján (is) fogalmaztam meg két hipotéziseimet:

- A hazai települési rendszer fragmentáltságából, az önkormányzati rendszer majd negyedszázados előzményeiből, a települések eltérő fejlettségéből adódóan a közösségi művelődés szubjektív garanciái nem ekvivalensek az egyes helyi társadalmak, településközösségek relációjában.
- Az állampolgári valamint a társadalmi részvétellel, továbbá a közbizalom minőségével kapcsolatos nemzetközi komparatív vizsgálatok, valamint hazai kvantitatív és kvalitatív¹ adatgyűjtések alapján a hazai állapotokat egyáltalán nem tekintem optimálisnak.

A téma szempontjából adekvát fogalmak

A helyi társadalom, mint a közösségi művelődés kontextusa: A helyi társadalom a helyi közösségek létezésének, így a közösségi művelődés érvényesülésének, hatást kifejtő tevékenységének közvetlen közegét adja. A lokális közösségek integrációja erősen függ a közös szokásoktól, történelmi tradícióktól, az esetleges szubkultúrák érvényesülésétől, a „külső fenyegetettség” számtalan forrásától, a helyi társadalom összetételétől. (Brachinger 2010). Bánlaky Pál „szigorú” kritériumokat említ a helyi társadalom leírásában:

- ...a helyi társadalom alapja egy *térben (földrajzilag) jól körülhatárolható egység*. Általában egy település(rész).
- Viszonylag állandó, egy adekvát lélekszámot meg nem haladó népesség. Az állandóság is, a nem túl nagy számosság is azért fontos, mert csak ezek

teszik lehetővé a *személyes (face to face) kapcsolatok hálózata* kialakulását. A határértékek: viszonylagos állandóság akkor áll fenn, ha a lakónépesség meghatározó hányada legalább másfél generációnyi időtartamban a településen él. A lélekszám esetében: alsó határ gyakorlatilag nincs), felső határ (nagyon sok tényezőtől függően) 30–40 ezer fő.

- A személyes kapcsolatok hálózata egyben a helyi (*társadalmi viszonyrendszer* kialakulását is jelenti; a legfontosabb részelemek (akár külön kritériumokként is említhetők volnának): az *információs hálózat* (amely dominánsan informális jellegű), a (*helyi*) *gazdasági viszonyok*, és nem utolsósorban a *helyi hatalmi struktúra*.
- Fontos kritérium, hogy legyen egy *közös történet*, amelynek alapján létrejöhet a *hagyományok*, a *helyi szokások köre*, alkalmasint és az előzőekre építve, azokból táplálkozva egy *helyi érvényű érték- és normarend*.
- Végül mindezek alapján kialakul(hat) a helyi társadalom embereinek a *Mi-tudata*; az *összetartozás*, az *odatartozás* érzései (Bánlaky, 2005, 42).

A településközösség: Az angolszász szakirodalomban az ötvenes-hatvanas évek fordulóján jelenik meg a Community Study a politikatudomány, a szociológia részeként. Egyre nyilvánvalóbbá válik a *moral community* és a *resident community* megkülönböztetésének szándéka.² Roland Warren szerint a közösség akkor „létezik”, ha az alábbi öt funkciónak megfelel:

1. A szocializációs funkció, amelyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba.
2. A gazdasági boldogulás funkciója, amellyel a közösség jövedelemszerzési lehetőséget biztosít tagjainak
3. A társadalmi részvétel funkciója, amellyel az egyén eleget tesz a közösségi élet iránti általános igénynek
4. A társadalmi kontroll funkciója, amellyel a közösség értékeinek, normáinak betartására ösztönzi az egyént.
5. A kölcsönös támogatás funkciója, amellyel a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy az egyének önmagukban megoldhatnák azokat (Warren, 1957, 8-11).

Esetünkben különös jelentőséggel bír a 3. funkció érvényesülésének vizsgálata, hiszen a helyi közösségek, lokális civil szerveződések adják a kereteit az egyének társadalmi reprezentációhoz. Egy hazai megközelítés szerint közvetítő-, integrációs- és közösségteremtő funkcióval kell rendelkeznie egy optimálisan működő településközösségnek (Harkai 2006).

A közösségfejlesztés: A közösségfejlesztés a 19. század végén és a 20. század elején, az Amerikában robbanásszerű településfejlődés körülményei között kapta a döntő lökést a szakmává szerveződéshez. Hasonló törekvések, főleg a II. világháború utáni kölcsönhatások révén, Európában is megerősödtek és fokozatosan

intézményesültek. Hazánkban az adekvát társadalmi viszonyok hiányában – meglehetősen későn – a hetvenes években jelenik meg a szakirodalomban illetve a közművelődés kísérletező gyakorlatában. A hazai definíció szerint „a közösségfejlesztés (community development), vagy közösség-szervezés (community organisation) elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti, kiegészítheti vagy megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat (Varga-Vercseg 1998, 22).”

A közösségi felmérés gyűjtőmódszerének kidolgozása a Községfejlesztők Egyesületéhez köthető és alkalmazására a kilencvenes években került sor 15 hazai kistérségben.

A közösségi felmérés lényegében egy *gyűjtőmódszer*, egy bonyolult, többfejezetes fejlődési folyamat. **Hiba! A könyvjelző nem létezik.** A módszer alkalmazásával a helyi cselekvés **Hiba! A könyvjelző nem létezik.** megindítása a cél. A polgárok aktivizálása annak érdekében, hogy minél több helyi embert bevonjanak saját problémái feltárásába, szomszédjai és környezete megismerésébe, továbbá a cselekvők, a szolidaritás és felelősségérzet felébresztése is cél. (Brachinger, 2010) A szóban forgó kezdeményezések utóéletét tekintve kiderült, hogy miután a „szakemberek” kiléptek a folyamatból – ami egyébként etikai és szakmai elvárás – a helyi cselekvés intenzitása gyengült, a részvétel társadalmi megítélése devalválódott vagyis a fenntarthatóság – megfelelő társadalmi fundamentumok hiányában – nem valósult meg. A közösségfejlesztésről úgy tartják, hogy az a települések, szomszédságok fejlődésének emberi komponensét adja.

A közösségi művelődés fogalma

A közösségi művelődés fogalmát *expresis verbis* először a közösségfejlesztők használják az alábbiak szerint: „a meglévő és újratermelőző igazságtalanságok mérséklésére lényegében egy széles értelemben felfogott *közösségi művelődést* állítunk fejlődés-koncepciónk középpontjába, azért, hogy az emberek tudatosabbak legyenek, látókörük szélesedjen, cselekvőképességük növekedjen, mert az atomizált és közönyössé tett tömegek kiszolgáltatottsága és függése az azzal visszaélő, azt kihasználó érdekcsoportoknak kedvez (Varga-Vercseg 1998, 58-59).” A kurrens értelmezéshez először célszerű a kormányzat szakpolitikai koncepciójában fellelhető magyarázatot bemutatni, majd egy, a kánonba sorolható szakember definícióját kiemelni. „A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS SZAKPOLITIKAI KONCEPCIÓJA” című dokumentum, amely a jelenlegi nevén Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Kulturális Államtitkársága koordinálásával készült, a következőképpen fogalmaz:

„A közösségi művelődés fogalma a közművelődéshez, mint eddig használt és általában a művelődési házakra vonatkoztatott kulcsfogalomhoz képest kiterjesztett értelemben van jelen a programban, a közösségfejlesztés által kidolgozott módszertan teljes készletét felhasználva. A közösségi művelődés ebben az értelemben több mint a helyi társadalomban zajló közművelődési folyamatok összessége. Nem központi kultúrpolitikai célok megvalósításaként, hanem a helyi közösségi kezdeményezések társadalmi hálózatba fonódó nemzeti együttműködésként látja, láttatja a művelődés komplex folyamatát, rendszerét. A közösségi művelődés a magyar közművelődés megújulásának alapja, valamennyi szakág közös nevezője, integrálója.”³

Juhász Erika, aki a magyar felsőoktatás adekvát szereplője „humán tényezőkre épített társadalomfejlesztést” vizionál, amelyben kulcsszereplők a cselekvő közösségek. A közösségi művelődés gyakorlatának elterjesztését azért javasolja, mert szükséges az egyének identitástudatának a fejlesztése, mivel az azonosságtudattal rendelkező egyén lehet az építőkőve a kulturális demokráciának, ahol különféle (plurális sic!) közösségeken keresztül kapcsolódik – aktív és felelős – a helyi társadalmak fejlesztéséhez (Juhász 2013, 38). Közbevetőleg érdemes rögzíteni, hogy Richard Pine szerint a kulturális demokrácia: állapot, amelyben mindenki szabadon választja meg a kultúráját és rendelkezik hozzá azokkal a feltételekkel (ismeretekkel, a megismerkedés lehetőségeivel), hogy helyesen tudjon dönteni. A kulturális demokratizmus viszont az a folyamat, amellyel ennek lehetőségeit megteremtjük (Pine 1981).

A közösségi művelődéssel kapcsolatos várakozások

A közösségi művelődés idealizált modelljét, az abban meghúzódó társadalom-, ad absurdum helyi társadalomfejlesztési lehetőségeket Németh János István mutatja be az alábbi sémán. Kétségtelen tény, a konstrukció nem azzal a céllal készült, hogy a közművelődés modellje helyett, hanem azzal együtt érvényesüljön a közösségi művelődés. „A két irányzat tartalmában, programjában, eszközeiben sokkal inkább egymás kiegészítője, semmint egymás leváltója, kizárója (Németh 2013, 45).”

1.ÁBRA

*A közművelődés és a közösségi művelődés viszonya
(Public education and community education: relationship of between both)*

ALAPÉRTÉKEK	személyiségfejlesztés, önmegvalósítás, művelődés, érték, tudatosság, autonómia	<i>felelősségtudat kialakítása elősegítése, fele,</i>	együttműködés, szolidaritás, helyi közösségi
FELADAT	sokoldalú személyiség, LL kompetencia fejlesztése	<i>alkalmazkodó képesség kialakítása, együttműködések</i>	társadalmi felelősség, helyi cselekvés, társadalom fejlesztés
MŰKÖDÉS	intézményközpontú, kiegészítő civil aktivitások	<i>művelődési otthonok, civil házak, népművelők, társadalmi</i>	társadalmi helyi

Forrás: Németh, 2013: 46.

Az előzőekben már citált kormányzati stratégiai dokumentumban természetesen manifesztálódnak az új doktrínától remélt eredmények is:

„Stratégiai célok, a közösségi művelődés társadalmi hatása

- Elsődleges cél a közösségek létrejöttének – szerencsés esetben újraélesztésének, megerősödésének – elősegítése, ösztönzése, szakmai-módszertani támogatása, tehát a közösségek fejlesztése.
- A gazdasági versenyképesség növelése – a helyi gazdaságélénkítő, önfoglalkoztatást elősegítő sajátosságok kreatív feltárásával, az emberek társadalmi-gazdasági részvételének fokozása.
- Az együttműködésekben való gondolkodás és cselekvés képességének és a szűkebb-tágabb környezet megértése és alakítása vágyának és képességének fejlesztése.
- A szakterületet érintő képzési tematikákban, és a kapcsolódó területeken készülő szakpolitikai programokban a közösségi művelődés alapértékeinek érvényesítése, és a közösségfejlesztési módszerek alkalmazásának elősegítése.”

A közösségi művelődés érvényesülésének akadályozó tényezői

A helyi szintű közművelődési feladatellátásban és finanszírozásban öt lényeges változás történt az 1997. évi CXL törvény megalkotásakor:

- Definíálta az önkormányzatok számára – meglehetősen plasztikusan – a közművelődési feladatok körét.
- Előírta a településeknek – immár de jure –, hogy gondoskodni kell közösségi szinterről, a városokban a közművelődési feladatok intézményi keretek közötti ellátásáról, (ebben az esetben indifferens, hogy ki látja el a feladatot).
- Előírta az önkormányzatoknak közművelődési rendelet megalkotásának törvényi kötelezettségét (ez természetesen a könyvtári ellátást is tartalmazza).
- Lehetőséget biztosított a helyi kulturális szervezetek számára Közművelődési Tanács létrehozására, amely az „ágazatot” érintő valamennyi kérdésben javaslattevői, véleményezési jogot adott a társadalmi testületek részére.

A közösségi művelődés érvényesülése szempontjából négy jogalkotási manifesztumot emelnék ki a 2010-zel kezdődő kormányzati periódusból: a köznevelésről szóló törvényt, amely a közoktatási törvényt váltotta, a 2013-ban hatályba lépett önkormányzati törvény, amely az 1990. évi helyébe lépett, az átfogó civil törvény, amely több korábban érvényes jogszabályt váltott ki, illetve a már említett kulturális szaktörvény módosítását.

- A köznevelési törvénnyel illetve az önkormányzati törvénnyel lehetővé vált a közoktatási intézmények államosítása, a központi akarat dominanciája a helyi pedagógiai programokkal szemben; egy széles körben elterjedt intézménytípus, a közösségi szintértéként is bevált ÁMK modell is megszűnt: gyengítő tényező.
- Az új „civil” törvénnyel az egyesületek, alapítványok finanszírozásában is közvetlenebbül érvényesítheti befolyását a kormányzat, ahogy az NKA esetében is: gyengítő tényező.
- Továbbra is helyi feladat maradt a közművelődés: erősítő tényező
- Az új alaptörvénnyel alkotmányosan is csökkent az önkormányzatok közhatalmi befolyása: gyengítő tényező.

A vidéki kulturális infrastruktúra fejlesztésére, a járássok létrehozásához igazítottan a koncepciótervezet 2015 végéig 615 Integrált Községi Szolgáltató Tér (IKSZT) kialakítását irányozza elő az ötezer főnél kisebb lélekszámú települések viszonylatában. Jelentős – szakmailag nehezen igazolható – változás a köznevelési és az önkormányzati törvény előírásaiból adódóan az általános művelődési központok jövője. Az utóbbi két, esetenként három évtizedben ezek az intézmények szervesültek – ahol a fiskális szempontot kiegészítette a helyi társadalom szükséglete –, így valódi lokális intézményekké alakultak, ahol az óvadás, sőt csecsemőkortól kezdődően a nyugdíjasok közösségéig mindenki intézményhasználóvá válhatott. Eredmény: horizontális integrációk a különféle generációk és életmódcsoportok között. Az ÁMK „a szocializáció feltételeinek szervező központja, a valóságismeret megszerzésének színhelye,...a lakóközösség önszerveződő képességének kibontakozása (sic!) és az össztársadalmi gyakorlat

helyi újratermelésének színtere (Szabó 2005, 14).” Az ÁMK olyan közösségi színtér, amelyben szerencsésen találkozhatott a társadalmi elvárás a közoktatáson keresztül a lokális elvárásokkal a (közösségi) művelődésen keresztül és hatást gyakorolhattak egymásra. Ez az organizálódott rendszer a közoktatási feladatok államosításával megszűnik és ezzel az „A magyar közművelődés szakmapolitikai koncepciója” szellemiségével megy szembe, abban ugyanis a leghangsúlyosabb elem éppen a közösségi művelődés.

A helyi közösség cselekvőképességének fokmérője a Közművelődési Tanácsok helyzete. Az 1997. évi CXL törvény adta meg a lehetőséget arra, hogy a településeken működő kulturális tevékenységcsoporthoz tartozó civil szervezetek Közművelődési Tanácsokat hívjanak életre, amelyek a helyi önkormányzatok kulturális feladatellátást érintő rendeletalkotási, személyi-, valamint koncepcionális döntéseinél javaslattételi, véleményezési jogot kapjanak. A másfél évtizede fennálló lehetőséggel a települések statisztikai nagyságrendű részén nem éltek az érdekeltek, ami hatásos indikátora a civil kurázi erejének.

A vertikális irányú kultúraterjesztés a redisztribúció mechanizmusát idézi fel, amelyről elegendő tapasztalat áll a rendelkezésünkre történelmi félmúltunkból. Azért kívánczik ide e megjegyzés, mert a hivatkozott koncepció a közösségi művelődés sikere zálogaként ismét intézményközpontú megoldásokat ajánl, amelyben az állami szerepvállalás kikerülhetetlen. Községi alapú feladatellátás, társadalmi nyilvánosság, autonóm gazdálkodás a jelenkor viszonyai között, különösen a kisebb településeken nehezen kivitelezhető vállalkozás. Ugyanakkor a hálózatokká szerveződő lokális közösségek aktivitása, dinamikája a horizontális irányokat is átjárhatóvá teszi, amely így egy jóval autentikusabb és demokratikusabb kultúrpolitika kialakulásának kedvezne (Brachinger 2010).

Összefoglalás

Hazánkban sem más a kultúra funkciója, mint értelmet és identitást adni az egyes személyeknek vagy csoportoknak, csakhogy az adott kultúra egyes személyein vagy csoportjain végül is egy előre meghatározott norma passzív befogadóit érti. A magyarországi kultúrpolitika alapját az 1989–90-es rendszerváltozás óta egy *völkisch*-népnemzeti felfogás adja (Marsovszky 2011). Az ilyen típusú megközelítés tovább erősödött az un. Nemzeti Együttműködés Rendszerében. A Juhász Erika által ideálisként leírt helyzet, amelyben tehát „az egyének különböző közösségeken keresztül” integrálódnak a helyi társadalomba ellentétben azzal a kulturális életben és kulturális politikában (kultuszkormányzás) tapasztalható gyakorlattal, ahol felerősödni látszik a Marsovszky által „előre meghatározott norma” passzív befogadásának igénye.

A közösségi művelődés akkor lehet sikeres praxis és szemlélet, ha az állampolgárok minden héten szerepet vállalnak a közéletben, közösségük életében, ha hétköznapi dologgá válik participáció.

Jegyzet

¹ 2011-2012-ben készítettem személyes interjúkat több településen az állampolgári, társadalmi aktivitás témakörében.

² az értékközösségek és a településközösségek tudatos megkülönböztetése

³ Álláspontom szerint a járási rendszer kiépítése és az önkormányzati feladatkörök jelentős elvonása ezt a módozatot jelentősen gyengíti.

⁴ http://admin.erikanet.hu/system/adatbazis_fajl.php?fajl_id=92895

Irodalom

- Bánlaky Pál (2005): *A helyi társadalom mint kultúrák közvetítő közeg*. in. Török József (szerk.) Tér-társadalom-kultúra. Csongrád Megyei Közművelődési tanácsadó Központ. Szeged
- Brachinger Tamás (2010): *Helyi hatalom és helyi közösségek egy hazai középvárosban*. Eötvös József Főiskola, Baja.
- Brachinger Tamás (2010): *Helyi társadalom az önkormányzatban, önkormányzat a helyi társadalomban*. In Kákai László (szerk.): *20 évesek az önkormányzatok*. Publikon. Pécs.
- Brachinger Tamás (2011): *Vannak-e világos távlatok és irányok a hazai kulturális szakpolitikákban?* In Endrei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- Harkai Nóra (2006): *Közösség és közösségi munka*. Parola füzetek. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Juhász Erika (2013): *Mozaik a közösségi művelődés fogalmi kereteihez*. Szín. 18. évfolyam I. szám
- Marsovszky Magdolna (2011): *Kultúra, kultúrpolitika és társadalmi integráció I*. http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=52940%3Amarsovszky-magdolna&catid=80%3Ag-7&Itemid=117&limitstart=4
- Német János István (2013): *A magyar közművelődés és a közösségi művelődés elméleti történeti háttére, kapcsolatai*.
- Pine, R (1981): *A kultúra demokratizálásának új útjai Nyugat-Európában*. Kultúra és közösség. 3. szám
- Szabó Irma (2005): *Utópiák és valóság. Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében*. PhD. értekezés tézisei. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- Varga A. Tamás–Vercseg Ilona (1998): *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet. Budapest.
- Warren, Ronald L (1957): *Towards a Reformulation of Community Theory*. Human Organisation vol. XV. 8-11.

THE POSSIBILITIES AND PITFALLS OF COMMUNITY EDUCATION IN LOCAL SOCIETY

TAMÁS BRACHINGER

The national traditions of public education has always played an important role in the state. The community education, however, the community development work best – to use tradition – international and domestic part. Basis and subject to the settlement community that can develop successful community development in indispensable subjective condition of cultural and emotional bonds guarantee. My hypothesis: the current period of self-government is going rethinking the midst of centralization. If the strong civil society and organized communities are absent, whether is the chance of such a development effort. Keywords: civil society, community education, participation, at locality, settlement, resident community.

A NYUGAT KIRÁLYNŐJE A XIX. ÉS XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN ÉS NAPJAINKBAN

(The queen of the West the XIX and XX. on a century's turning and nowadays)

BÜKINÉ FOKI ARIEL

Kulcsszavak:

Városfejlesztés, infrastrukturális adottságok, kulturális események, kiemelkedő személyiségek

A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy mitől sikeres egy város, mi jellemzi a sikeres várost. A kérdés megválaszolása közben gazdasági, kulturális, társadalmi és építészeti megközelítésből hozunk példákat Szombathely, mint a Nyugat Királynője várostörténetéből. A XIX. és XX. század fordulóján a várost kiemelkedő személyiségei, infrastrukturális adottságai mellett kulturális intézményei és rendezvényei tették sikeressé. Napjainkban is a sport és a kulturális események meghatározó jellegűek.. Zárógondolatként Szombathely különböző rangsorokban elfoglalt helyét elemezzük összehasonlítva a többi megyei jogú város helyezésével

Bevezetés

Az 1990-es évektől az európai területfejlődés fókuszába a város került, mivel ebben a területi egységben koncentráltan zajlanak a térbeli folyamatok, azok jellege, funkcióik sajátosságai részben meghatározzák a térségek fejlődését, részben pedig hordozzák és kifejezik a versenyképességet. Ebből következik, hogy a városok lehetnek a motorjai a növekedésnek és a munkahelyteremtésnek. (Rechnitzer 2007)

2011. októberben az Európai Bizottság elfogadta a 2014-2020 közötti kohéziós politikára vonatkozó javaslatokat, amelyek között jelentős helyet foglal el az integrált fenntartható városfejlesztés.

A városi élet különböző – környezeti, gazdasági, társadalmi és kulturális dimenziói szorosan összefonódnak, ezért a városfejlesztés terén kizárólag az integrált megközelítéssel lehet sikert elérni.

A városok megújításának lehetőségeit az oktatásban, a gazdasági fejlődésben a társadalmi befogadásban és a környezetvédelemben azonosították. A városban lakók számára jobb élet- és munkakörülmények teremtését, kultúra és kulturális örökség fokozott védelmét tűzték ki célként.

Felvetődik a kérdés: Mitől sikeres a város? Melyek a siker tényezői a városfejlesztés területén?

Enyedi György szerint a város fejlődését az anyagilag gyarapodó középosztály serkenti. Ez a kijelentés összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy a város társadalmi szerkezetét a folyamatos gazdasági változások átalakítják. A tudás

igényes termelés, különösen a magas szintű üzleti, kulturális, tudományos szolgáltatások jelenléte jelentős számú felsőfokú képzettségű, átlag feletti jövedelmű vállalatokat és alkalmazottakat jelent. (Enyedi 1997)

A gazdaságilag sikeres város polgárai elvárják a városi terek esztétikus továbbépítését, színvonalas lakásokat, változatos kulturális életet, a természeti környezet védelmét és ápolását, jó iskolákat, közbiztonságot.

Alföldi György (2010) szerint az európai városok jövőjét két egymással ellentétes igény határozza meg. Az egyik a versenyképesség növelése, amely további gazdasági koncentráció és erő megteremtésére irányul. A másik a fenntarthatóság, amely a városok élhetőségének fennmaradását, a társadalmi és környezeti katasztrófák megelőzését szolgálja.

A zöldterületeknek jelentőségére hívja fel a figyelmet, a népesség igényli a zöldterületet, az aktív korú népesség kikapcsolódásra és testedzésre irányuló elvárásainak teljesítésére. A zöldterületek a társadalmi csoportok és lokális kultúrák, helyi identitások színtere.

Rechnitzer János (2007) és Enyedi György (1997) tanulmányaiban azonosított sikertényezőket összevetve megállapítható, hogy a sikeres várost az alábbiakkal jellemezhetjük:

1. Vonzó város kialakítása, amely az ott lakók számára jobb élet- és munkakörülményeket teremt.
Ezen belül jelentős szerepet játszik a város elérhetősége, a városon belüli közlekedés, a városi épített környezet (kulturális örökségek), infrastrukturális adottságok, a kultúra, kulturális események, a sportlétesítmények és rendezvények, valamint a fenntarthatóságot biztosító zöldterületek.
2. Város gazdasági fejlődése
A város gazdasági fejlődése nagymértékben függ a városban található vállalkozások helyzetétől, versenyképességétől. Hiszen a vállalkozások hozzák létre a munkahelyeket, így a foglalkoztatottság adatainak alakulásában nagy szerepük van.
3. Város társadalmi szerkezete
A gazdasági mutatók alakulása kölcsönhatásban van a társadalmi szerkezet változásaival. Egyenes arányosság figyelhető meg munkahelyek számának növekedése és a lakosság számának növekedése között, amely demográfiai folyamatot indít el (természetes szaporulat emelkedése a jobb életkörülmények következtében, migráció, munkaerő bevándorlás)
4. Város kisugárzása, hatóköre
A város és a megye kölcsönhatásának, szerepkörének alakulása jelentős tényező egy város sikerességének szempontjából. Ugyanakkor a város kiemelkedő személyiségeinek érdekérvényesítő képessége kulcsfontosságú lehet a városfejlődésében.

A tanulmány első fejezetében az azonosított sikertényezőket vizsgálom meg Szombathely vonatkozásában a XIX. és XX. századfordulóján, a második fejezetben pedig napjainkban.

„A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.

A Nyugat-királynője a XIX. és XX. század fordulóján

A város történetében nagy jelentőségű az 1777. év, amikor Mária Terézia királynő megalapította a Szombathelyi Püspökséget, s élére kinevezte Szily János püspököt. Az 1800-as évek végén Éhen Gyula polgármestersége alatt Szombathely modern várossá fejlődött. A város elérhetőségét nagymértékben befolyásolta a vasút megjelenése és Szombathely vasúti csomóponttá fejlődése, továbbá, hogy 1895-ben ide telepítették a MÁV Üzletvezetőségét. A pályaudvar személyforgalma a XX. század első évtizedében meghaladta az évi kétmillió főt, amivel Szombathely Budapest és Pozsony után Magyarország harmadik legnagyobb utasforgalmi központja volt.

A városon belüli közlekedésben 1890-es években 25 bérkocsi és két omnibusz járat játszott szerepet. 1897-ben 1668 méter hosszúságú vonalon elindult a villamos, amely a vasútállomást kötötte össze a városközponton keresztül a Kálvária templommal.

A XIX. század utolsó éveire országosan és Szombathely vonatkozásában is a nagyarányú középítkezések voltak jellemzők. 1885-ben megalakult a Városi Szépítő Egylet, számos híres építésszel és egy hivatásos tájkertésszel soraiban. A szállók, bérházak mellett ekkor épült fel a barokk stílusú Megyeháza és a romantikus-eklektikus zsinagóga.

Szombathely a XX. század első évtizedében Pozsony, Budapest és Nagyvárad társaságában a legfejlettebb színvonalú, komplex műszaki infrastruktúrával ellátott településekhez tartozott. A nyugat-dunántúli városokkal való összehasonlítása az 1. táblázatban található.

1. TÁBLÁZAT

Műszaki infrastruktúra kialakítása a Nyugat-Dunántúlon (The forming of a technical infrastructure on West-Danubien)

Szolgáltatás megnevezése	Sopron	Győr	Nagykanizsa	Szombathely
	Szolgáltatás kezdete			
Légszeszgyár	1866	1868	I. világ-háború után	1872
Áramszolgáltató	1898	1904	1894	1897
Városi telefonhálózat	1890	1891	1892	1894
Betoncsatorna hálózat	I. világ-háború után	1902	I. világ-háború után	1898
Vízmű	1892	1884	I. világ-háború után	1898

Forrás: Melega; 2012. adatai alapján saját szerkesztés.

Az adatok összesítése során megállapíthatjuk, hogy a XIX. és XX. század fordulóján a négy város közül Nagykanizsa infrastruktúrája volt a legelmaradottabb. Sopronnal és Győrrel kapcsolatosan örségváltás következett be, amely azt jelentette, hogy a nagyobb városi tradícióval rendelkező Sopron innovációs képessége hanyatlott. Szombathelyt pedig egyrészt egy folyamatos felzárkózási folyamat jellemezte, másrészt „fiatalos lendülete” segítette a modern városi életforma alapját megteremtő közműhálózat kialakítása. (Melega 2012)

1868-ban megjelent az első hírlap a megyében, Vasmegyei Lapok címmel. 1868-ban mozgalom indul a Szombathelyi Színházért, mely 1880-ban nyílt meg. A város hírnevének országsszerte ismert, rajongott képviselője volt Márkus Emília színésznő. Sokszor működött közre színelőadásokban a Szombathelyi Dalos Egylet, 1904-ben a zenei oktatás indult a Zeneiskolában, a Kultúregylet zenei szakosztályán belül pedig önálló szimfonikus zenekar is alakult. Az 1903-tól zajló szabadtéri, színházi és kávéházi vetítések után 1910-től megnyílt az Apolló mozi, majd hamarosan vetélytársa az Uránia is.

A megyeszékhelyen igen aktív sportélet indult meg. Kerékpáros versenypálya létesült (a Városligetben), klubszinten szerveződött a vívás, a lövészet, a tenisz, a korcsolyázás, a torna és persze az atlétika, de a turizmus is és természetesen több futballklubot is alapítottak.

Éhen Gyula, polgármester és Kárpáti Kelemen középiskolai tanár kezdeményezésére egy zöldövezet jött létre a Kálváriától Kámonig: emlékparkok és fasorok születtek a millennium alkalmából: 1896-ban ültették ezredévi fákat (Ezredévi park) és született a Szent István-park, ekkor kezdődött a kámoni arborétum telepítése.

Az 1890-es évek második felében erőteljes gazdasági növekedés jellemezte a várost. A városba települő hivatalok, a gyalogsági laktanya felépítése, a szövőgyár átadása, infrastruktúra telepítés nagyarányú köz- és magánépítkezések

munkahelyteremtő hatása összeadódva eredményezte a városfejlődést. A helyi érdekű vasútvonalak kiépülése elősegítette a város vonzáskörzetében található községek áruinak beáramlását, megerősítette Szombathely kereskedelmi központi szerepét.

A városban a XIX. és XX. századfordulóján 15 ipari „nagyvállalat” működött, kiemelt hangsúlyt kapott a mezőgazdasági gépgyártás. A nagyüzemek közé tartozott a vasúti járműjavító műhely, a szövőgyár, három bőrgyár, két ecet- és szeszgyár, téglagyár, de volt a városban gyufagyár, szappangyár, légszeszgyár.

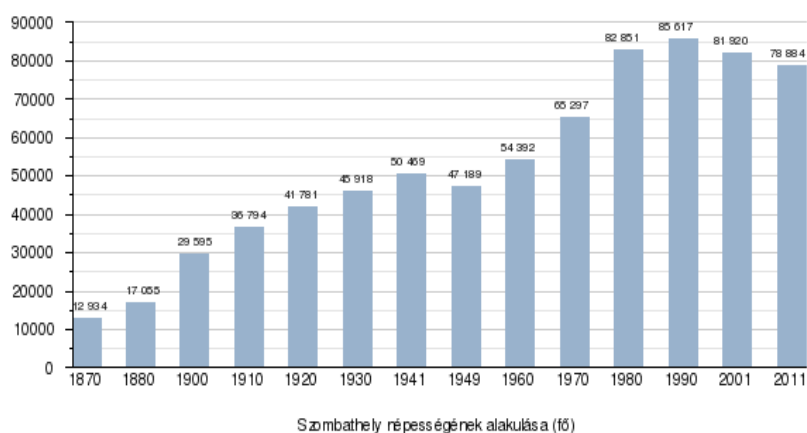
Az ipar és kereskedelem mellett a város hitelintézményi rendszere is fejlett volt. A városban 8 jelentős betétállományú helyi takarékpénztár működött, 1900-ban az Osztrák-Magyar Bank fiókját is idetelepítették. (Melega 2012)

Beluszky Pál kutatásai alátámasztják, hogy Szombathely a hazai városhálózat „elit” csoportjába tartozott 18. helyet elfoglalva az országos településhierarchia rangsorában. (Beluszky 1990) Szombathely lakossága az 1860-as évektől meginduló gyorsuló ütemű növekedése egybeesett a vasút megjelenésével és az ezzel összefüggő ipari, kereskedelmi és közszolgálati foglalkoztatottak létszámának emelkedésével, illetve a fokozódó munkaerő-kereslet vidéki népességre gyakorolt szívóerejével is.

A XIX. század utolsó évtizedétől a lakosság növekedését elősegítették a közegészségügyi ellátórendszer fejlődése következtében javuló természetes szaporodási mutatók is. A 2. ábrán látható 1890-1900 között különösen gyors növekedési periódus, amely 43 %-os népességszám emelkedést hozott. Ezt a növekedési ütemet a korszakban csak Újpest, Csíkszereda, Vajdahunyad és Budapest múlta felül.

1. ÁBRA

Szombathely népességének alakulása
(The establishment of the population of Szombathely)

Forrás: KSH adatai

A XIX. és XX. század fordulóján Szombathely kimagasló teljesítménye mögött városi, megyei és országos politikusok érdekérvényesítési erőfeszítései, politikai egyeztetések, tudatosan és eredményesen képviselt stratégiai törekvések álltak. A város „patrónusai” közül nagy érdemeket szerzett Szombathely szülötte, Hollán Ernő. A cs. és kir. altábornagyi rangfokozatig jutó katonai mérnök és politikus a Közlekedési Minisztérium államtitkára, aki magas pozíciójának köszönhetően elérte, hogy a Déli Vasút vonala Szombathelyen lett átvezetve, ami a város későbbi története szempontjából döntő fontosságú tényezőnek bizonyult.

A Nyugati Vasút ügyében a legnagyobb munkát szombathelyi származású Horváth Boldizsár végezte, országgyűlési képviselőként, mint a kiegyezés utáni első magyar kormány egykori igazságügy minisztere. A vas megyei születésű, pénzügyminiszteri, majd miniszterelnöki posztig emelkedő Széll Kálmán korszakban a város legnagyobb befolyású pártfogói közé tartozott. A MÁV Üzletvezetőség, az Osztrák-Magyar Bankfiók, és a községi közigazgatási tanfolyam Szombathelyre telepítésének kieszközölésével. Az 1910-es években dr. Székely Ferenc igazságügy miniszter volt a város érdekeinek legbefolyásosabb érvényesítője. (*Melega* 2012)

A Nyugat királynője napjainkban

A II. világháborút megelőzően a közép-kelet-európai országokban a fővárosokra való koncentráció jellemezte a városfejlesztési politikát. (*Rechnitzer* 2007) A városfejlesztés az 1960-as évektől az 1980-as évekig a középvárosokat emelte ki, amelyekben jelentős szerepet játszottak a közigazgatási funkciók. A legtöbb új ipari beruházás a közigazgatási központokba települt és itt valósult meg az állami lakásépítések nagy része is. A városi migráció főleg a közigazgatási centrum felé irányult, míg a többi város nagy részében csökkent a lakosság. (*Rechnitzer* 2007)

Szombathely vonatkozásában ki kell emelnünk, hogy a trianoni békeszerződés következtében az országhatár 10 km-re került a várostól. Majd a II. világháború utáni szovjet berendezkedés Ausztria közelsége miatt jelentősen korlátozta a város fejlődését.

Az 1960-as évektől kezdve települtek nagyüzemek a városba, melyek közül legjelentősebbek a Latex, a Remix, a Falco forgácslap gyár, majd a 1970-es években a Rába futómű gyár voltak. A lakosság növekedését jelentősen befolyásolták a városhoz csatolt környező települések lakosai.

Napjainkban a város elérhetősége közúton és vasúton lehetséges. Szombathely északi részén fekvő reptere kizárólag sport és hobbi célokat szolgál. A megyeszékhelyet a 86. sz. 87. sz. és 89. sz. országos közutak érintik. Szombathely a magyar autópályáktól távol, mintegy 100 km-re fekszik (M1 és M7) Közvetlen vasúti összeköttetésben áll Budapesttel, Győrrel, Péccsel, illetve Szentgotthárdon keresztül Grazcal és Sopronon keresztül Béccsel. 2000-es években elkészült a Budapest – Székesfehérvár – Veszprém - Szombathely vasútvonal villamosítása.

Helyi autóbusz közlekedést a Vasi Volán biztosítja. A városnak kiterjedt kerékpáros hálózata van, jelenleg 26,9 km, de 2013 végére – a tervek szerint – 33 km-re bővül.

Napjainkban a Fő tér Szombathely szellemi és kulturális központja, ahová 2000-ben visszahelyezték a Szentháromság szobrot. 2006-ban új burkolatot, padokat és szökőkutat kapott, a római korra emlékeztető Császárkő is ekkor került elhelyezésre. 2012-ben ISEUM Szabadtéri Játékokat rendeztek a felújított szentélyben. Meg kell említenünk azonban azt is, hogy a város egyik legpatinásabb épülete a Savaria Szálló nyolc éve nem üzemel. Eladásáról, hasznosításáról fél évente érkeznek hírek, de az épület felújítása várat magára.

A város infrastruktúrájának fenntartását a SZOVA Zrt. és a Vasi Víz Zrt. üzemelteti. A SZOVA Zrt. tevékenysége rendkívül széleskörű: a hulladékgazdálkodás, a közterületek tisztítása, a téli hó- és síkosság-mentesítés, valamint útfenntartás, útjavítás, kommunális gépjárművek és munkagépek javítása. Emellett bérlemény- és épületkezelés, illetve üzemeltetés, társasházkezelés, ingatlanfejlesztés, ingatlanhasznosítás és szerepet kap az ipari park funkció is. Ezek mellett a SZOVA Zrt. üzemelteti a Műjégpályát, a Tófürdőt, a Kalandvárost, és a fizető autóparkolókat. A Vasi Víz Zrt a megye lakosságának 86 %-át látja el ivóvízzel, míg a szennyvízszolgáltatás a megye lakosságának 76 %-ára terjed ki. A vállalat üzemelteti a szombathelyi Fedett Uszodát és Termálfürdőt is.

Szombathelyen jelenleg 5 kulturális intézmény működik: Agora Szombathelyi Kulturális Központ; Capella Savaria, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, Savaria Szimfonikus Zenekar, Weöres Sándor Színház. A városban 12 múzeum található.

A város által támogatott sportklubok száma: 9. Napjainkban a pihenést, kikapcsolódást, felüdülést szolgáló zöldterületek, szabadtéri parkok, ligetek kiterjedése azonban csökkent a telekalakítások és beépítések következtében. 2006-ban a megyeszékhelyen 1,4 km² zöldterületet gondoztak, mintegy 220 ezer m²-rel kevesebbet, mint 5 esztendővel korábban.

Az 1990-es években nagy gazdasági fejlődés jellemezte a várost elsősorban a beáramló külföldi tőke hatására. Ebben az időszakban választották telephelyként a napjainkban is itt található multinacionális vállalatok Szombathelyt. 2000 után a várost elsőként érte el - az elsősorban az olcsó munkaerőre ide települt és a helyi gazdaságba gyengén beágyazódott – multinacionális cégek leépítési hulláma. A gyárbezárások, elbocsátások munkavállalók százait érintették.

A legjelentősebb gazdasági szereplők: BPW Hungária Kft; Delphi Hungary Kft; Falco Forgácslap-gyártó Rt.; Jabil Circuit Magyarország Kft; LUK Savaria Kuplung-gyártó Kft; Styl Ruhagyár Rt.; EPCOS Elektronikai Alkatrész Kft. Szombathely közvetlen gazdasági kisugárzása mindenképp a megyén belül érzékelhető, itt is elsősorban 25 km-es vonzáskörzetben. A megyeszékhely elsősorban ipari és kereskedelmi központnak tekinthető. A kibocsátás és a foglalkoztatás alapján a helyi gazdaság legfőbb mozgatórugója a feldolgozóipar,

azon belül is a gépipar. A mezőgazdasági és kertészeti tevékenység gazdasági szerepe a többi szektorhoz viszonyítva viszonylag csekély.

Szombathely keleti övezetében letelepedett és itt befektetni szándékozó ipari és kereskedelmi egységek részére nyújt magas szintű infrastrukturális háttérrel, innovációs és egyéb gazdasági szolgáltatásokat a Claudius Ipari és Innovációs Park.

Szombathely az ország kilencedik legnépesebb vidéki városa, 2012. évi KSH adatok szerint 79.348 fő – a megye lakosságának 30,2%-a – élt itt. Lakó népesség alapján nem tartozik a legnagyobb megyeszékhelyek közé, azonban Pécs után a második legsűrűbben lakott város.

A várost 2001 és 2010 között vándorlási vesztesége érte, amely részben a szuburbanizációval magyarázható, az agglomerációba történő kiköltözés szempontjából legkedveltebb települések a várostól nyugatra, illetve dél-nyugatra található Torony, Sé és Ják községek, északra található Gencsapáti, valamint a dél-keleti elhelyezkedésű Táplánszentkereszt. Másrészt jelentős számban települtek át a szomszédos Győr-Moson-Sopron és Zala megyékbe és Budapestre is.

A népesség korösszetétel-változása az elmúlt években kedvezőtlenül alakult, öregedési folyamat jellemezte. Míg a 14 éven aluliak száma 2002 óta 6,6%-kal csökkent, addig a 65 éven felülieké közel ugyanennyivel növekedett.

Szombathely jelenkori teljesítménye mögött városi, megyei és országos politikusok állnak, akiknek az erőfeszítései nehezen értékelhetők pozitívan. Ennek egyik legfőbb bizonyítéka a Szombathely határától 15 km-re tervezett repülőtér telepítésének megakadályozása. A politikusok tevékenységének megítéléséhez időre van szükség. De tényként megállapíthatjuk, hogy Szombathely fejlődéséről nem hallunk gyakran az országos médiában.

Összegzés

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a Nyugat Királynője címet Szombathely a II. világháborút követően elveszítette. Lehetősége volt azonban ezt visszaszerezni az 1990-es években, de ezzel a lehetőséggel nem tudott vagy nem akart élni. Szombathely gazdaságát, társadalmi szerkezetét és a vonzó városi mivoltát ma már nem Nagyváradhoz, Pozsonyhoz vagy Budapesthez hasonlítjuk, nem is a mai Magyarország többi nagy városához. A gazdasági és társadalmi mutatók tekintetében sajnos a megyejogú városok közép mezőnyébe tartozik. Így Szolnokkal, Veszprémmel és Kaposvárral hasonlítottam össze, amelyeknek a lakosság száma legközelebb áll a Vasi megyeszékhelyéhez. Az összehasonlítás eredménye a 2. táblázatban található.

2. TÁBLÁZAT

*Megyei jogú városok adatainak összehasonlítása
(The comparison of the data of cities with a country right)*

Megnevezés	Szolnok	Szombathely	Veszprém	Kaposvár
Lakosság száma (2012)	74.341 fő	79.348 fő	64.024 fő	67.686 fő
Város területe	187,24 km ²	97,5 km ²	126,9 km ²	113,59 km ²
Turizmus (kereskedelmi szálláshely vendégéjszakák (2011))	79.520 vendégéjszaka	113.110 vendégéjszaka	89.915 vendégéjszaka	151.969 vendégéjszaka
Helyi közlekedés (autóbusz)	65 autóbusz 35 vonalon	47 autóbusz 18 vonalon	57 autóbusz 28 vonalon	Autóbuszok száma NA 29 vonalon
Kultúrára fordított összeg költségvetés %-ban (2013)	7,2 %	11,3 %	NA	NA
Támogatott sport klubok száma	7	9	4	12

Az É.V.I. City Hungary Életminőség jelentésében (2012), amely a minél magasabb életminőség elérésének lehetőségeit vizsgálta a megyei jogú városok esetében, Szombathely nem került az első 10 helyezett közé. Ebben az összesítésben Szolnok az első, Kaposvár a kilencedik és Veszprém a 10. helyen található. A szintén megyei jogú városok sajtómegjelenéseit elemző összegzésben (2009) pedig a 8. helyen található. Az elemzés készítői kiemelik, hogy Vas megye székhelyének erőssége programjainak, kulturális életének vonzásában és a sporteseményekben van. Ebben az összesítésben Szolnok a 7., Kaposvár a 10. és Veszprém a 17. helyen található.

Irodalom

- Alföldi Gy. (2010) *Közösségi részvétel a városfejlesztésben*
<http://epiteszforum.hu/kozossegi-reszvetel-a-varosfejlesztesben-a-magdolna-negyed-tanulsagai> Letöltve: 2013-05-23
- Beluszky P. (1990) Magyarország városhálózata 1900-ban *Tér-idő-társadalom* Szerk. Tóth József Pécs 92-133. o.
- Egyedi Gy. (1997) A sikeres város *Tér és Társadalom* 1997 4. sz. 1-9. o.
- Melega M. (2012) *A modern város születése*. Szombathely infrastrukturális fejlődése a dualizmus korában, a hazai és nemzetközi tendenciák tükrében Archivum comitatus Castriferrei / Vas Megyei Levéltár Szombathely
- Rechnitzer J. (2007) Az európai regionális politika és a városfejlődés *Magyar Tudomány* 2007. 6. sz. 692-703. o.

THE QUEEN OF THE WEST THE XIX. AND XX. ON A CENTURY'S TURNING AND NOWADAYS

BÜKINÉ FOKI ARIEL

The study looks for the answer for that question, that form what successful a city, we characterize the successful city. The XIX. and XX. on a century's turning Szombathely, the queen of the West, primatily the development of teh railway junction, the city becam the centre of trade. Beside the trade the agricultural machine production, a textile industry, building industry an the local banks played a considerable role int he city's economic development. In the early XX. century Szombathely was the most developed city with this complex technical infrastructure with Bratislava, Budapest, Nagyvárad. Szombathely's population from the 1860's years showed a 43 % increase. The city's availability and accessibility became difficulty in our days. The city spends a lot on sport and culture. The city can't use its good geographical posotion int he interest of the development of his economy. The queen of the West title Szombathely lost int he II. world war. It had an opprtunity to recover this int he 1990 years, buti t can't or didnt want to live with this opportunity.

REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEK ÉS FEJLŐDÉSI IRÁNYOK ELEMZÉSE A MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRSZAKASZON

(Regional differences and development trends by the Hungarian Slovakian border)

CZAKÓ KATALIN

Kulcsszavak:

járműipar; gazdasági különbségek; fejlettségbeli különbségek; termelési adatok; jövedelem-, népességszám mutatók

Vizsgálatom témája a határok, határproblémák témakörben, a Nyugat-Dunántúl Régió és a hozzá kapcsolódó szlovák határtérség régióinak gazdasági folyamatvizsgálata, összehasonlító elemzése.

A témakör tervezett főbb pontjai a következők:

- *térség elhelyezkedése a gazdasági folyamatokban*
- *magyar/szlovák térség fejlettségi különbségei*
- *adatelemzés: jelenlegi termelési adatok, termelési adatok változása, export adatok, fejlődési irányok*
- *üzleti kapcsolatok megvalósulását ösztönző lépések*

A főbb kérdések a következők: A térség általános jellemzőit tekintve milyen kihasználható potenciálok, fejlődési irányok vannak? Mennyire rendszerezhetőek és elemezhetőek a térséget támogató források? Milyen elemzési eszközök használatával lehetne a térséget elemezni? Ezen kérdések megválaszolására első körben a két ország régióinak gazdasági mutatóit elemzem. A gazdasági mutatók GDP adatok, ezen kívül olyan fejlettségi mutatók, mint fejlődési irányok, jövedelemmutatók. Mindezt a népesség adatokkal összevetve.

A vizsgálat kitér továbbá a gazdasági koncentrációkat képező járműipari pontokra. Ez adja a vizsgálat lehatárolását is. A térségben működő OEM gyártók jelenlegi (2011-től napjainkig tartó) helyzetelemzésével a vizsgált időszak beruházási adatai-történetét mutatom be.

Bevezetés

Tanulmányom célja Magyarország és Szlovákia közös határszakaszán fekvő NUTS2 régiók gazdasági helyzetének elemzése és értékelése. A téma kiindulópontjaként felvázolom a térség elhelyezkedését a gazdasági folyamatokban. Ezután a magyar-szlovák határtérségben elhelyezkedő régiók fejlettségbeli különbségeit vizsgálom különböző indikátorok segítségével. A tanulmány során betekintek a határterületen történő üzleti tevékenységek irányába, ezen belül az adott időintervallumban létrejövő, vagy jövőben tervezett jelentősebb üzleti folyamatokba.

A tanulmány leíró szakaszában elhelyezem a magyar-szlovák határ régiókat a körülöttük lévő piaci környezetben. Illetve megvizsgálom, hogy az eddig született elemzések szerint milyen irányba haladnak a legfontosabb fejlesztések. A tanulmány elemzési szakasza Magyarország és Szlovákia közös határszakaszán fekvő régiók gazdasági különbségeinek vizsgálata. Fő elemzési mutatóként a GDP adatokat választottam. A regionális bruttó hazai termék adatok kiegészülnek a foglalkoztatás, és a népességszám adataival. Ezen mutatókat kombinálva vizsgálom a különböző fejlődési folyamatokat régiós bontásban.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta.

A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.

Időintervallum

Az elemzés során a regionális adatok különbségei mögött húzódó okokra próbálok rávilágítani. A választott elemzési időszak 2000-2010. Ezen belül kiemelésre kerül a válság éve, illetve a fejlődési irányok leírásánál kiemelem a 2011-es évet, mint jelentős változások és beruházások évét, az adott iparágat illetően.

Több elmélet is foglalkozik a Kelet- Közép-Európa térségében működő járműipari tevékenységekkel. A magyar-szlovák határszakaszra leszűrve bemutatom ezen iparág legutóbbi fejlesztési irányait és a különböző járműipari központok legutóbbi beruházásait, jövőt alakító terveit.

Módszertan

Az elemzés, témakörből adódóan főként makro adatok rendszerezésén és összegyűjtésén alapul. A regionális különbségek láttatására megfelelő módszer a Lorenz görbe, amely az egyszerű grafikai ábrázolás mellett az egyes regionális értékek egyenlőtlenségeit is jól reprezentálja. A Lorenz görbe módszerét az egy főre jutó jövedelem adatok elemzésénél alkalmazom. A térség járműiparának jellemzésénél Porter Klaszter elméletét veszem figyelembe, amelynél kiemelem azokat a pontokat, melyek jellemzőek a térség járműiparára, illetve azokat, amelyek nem.

Elemzésben szereplő régiók

A tanulmány elsődleges elemzési szempontja, hogy a határszakasz gazdasági helyzete és folyamatai kerüljenek vizsgálat alá. A már említett NUT2-es régiók elemzési szintjén mindkét országban egységes területfelosztáshoz férhetünk hozzá. Ezért Szlovákiában, mivel mind a négy szlovákiai régió a magyar határ mentén helyezkedik el, minden régió az elemzés tárgya lesz. Ezek a következők:

- Pozsonyi kerület (Bratislavský kraj)
- Nyugat-Szlovákia (Západné Slovensko)
- Közép-Szlovákia (Stredné Slovensko)
- Kelet-Szlovákia (Východné Slovensko)

Magyarországon a 7 db NUTS2-es szintű régióból 4 régiót sorolhatunk a szlovák határ mentén. A következőket:

- Nyugat-Dunántúl
- Közép-Dunántúl
- Közép-Magyarország
- Észak-Magyarország

Magyarország és Szlovákia határszakaszának elhelyezkedése a gazdasági folyamatokban

Ipari központok a határszakasz mindkét oldalán fellelhetők. Magyar oldalon a szlovák határszakaszhoz közeli részen jelentős ipari központok alakultak ki, melyek alkalmassá váltak a szomszéd országból beáramló, határ menti munkaerő foglalkoztatására is. (Hardi, 2009) Mindkét országot tekintve a járműipar, mint termelést meghatározó tényező, a rendszerváltás időszakától kezdve látható központokat, körzeteket hozott létre. A járműipar Németország déli részének vonzáskörzetéből kiindulva, a rendszerváltást követően több magyar és szlovák városban is hosszú távon hozott létre koncentrációs pontokat. Ezen pontok átlátható rendszerezése az adott területen lévő OEM-eken (Original Equipment Manufacturer) és a nagyobb beszállítók működésén keresztül jól látható irányokat eredményez.

1. TÁBLÁZAT

*Szlovákia és Magyarország erősödése az autógyártásban
Increasing significance of automotive industry in Slovakia and in Hungary*

Ország	Gyártott járművek száma (1000 db)		Országok részesedése KKE viszonylatban (%)		Országok részesedése világviszonylatban (%)
	2002	2010	2002	2010	2010
Magyarország	182	557	2,5	6	0,8
Szlovákia	137	168	1,9	1,8	0,2

Forrás: Rechnitzer-Smahó, (2012)

A táblázaton látható, hogy a 2000-es évek elejétől 2010-ig a két országban a gyártott járművek számát tekintve növekvő tendencia figyelhető meg. A vizsgált időszakban az országok részesedését tekintve Szlovákiánál 3,5%-os növekedést figyelhetünk meg. Míg Magyarország esetén ez az érték csökkent. Az 1. Táblázatban a 2011-es év nem szerepel, a vizsgált országokban viszont ebben az évben indultak el olyan beruházások és fejlesztések, melyek hosszú távon nemcsak a legyártott járművek számát növelik, hanem új munkahelyeket is biztosítanak. Ezen folyamatok átnyúlnak a 2012-es 2013-as évekre is és különböző járulékos fejlesztéseket vonnak maguk után. Ilyen például az oktatás fejlesztése. Elmondható tehát, hogy mindkét ország részéről, ipari központosulás tekintetében a járműipar szempontjából figyelhetőek meg látványos folyamatok, termelési volumen, fejlesztés és beruházások szempontjából is egyaránt. Gazdasági folyamatokat, tekintve ez meghatározó szerepet ad a térségnek. Összefoglalva a 2011-es év magyarországi fejlesztéseit a következő járműipari OEM cégekkel történt eseményeket emelném ki a vizsgált térségben:

Nyugat-Dunántúl - Győr-Audi Hungária Motor Kft

2011 januárjában újabb Audi modell gyártása indult meg. Az A3 RS változata a negyedik modell, amely a győri gyárban készül. Februárban a kormány kijelentette, hogy az új Audi beruházás kiemelt jelentőséget kap. Közvetlenül 1800 munkahelyet hoz létre, közvetve pedig 15 000-et. Ez a szám összevetve a város népességével jelentős hatásmechanizmust indíthat el Győr fejlődési folyamataiban. Március elején a vállalat harmadik alkalommal ismét megkapta az ország ' legvonzóbb vállalata ' címet. Ez egy 33.000 interjúalannal készített felmérés eredménye, melyet az Aon Hewitt és az AIESEC közösen végeztek el. Áprilisban 11,2 milliárd forint állami támogatást kapott a győri gyár bővítéséhez. Ugyanebben a hónapban adták át a Széchenyi István Egyetem Audi Hungaria

Belsőégésű Motorok Tanszékének új épületét, amely technológiai bővítéssel is gazdagította az intézményt. Ezzel egy időben az Audi a kísérleti motorgyártó központját is bővítette. Júliusban az Audi bővítések újabb bővítés alá kerültek. Ezzel a tervezett 1800 új közvetlen munkahely 300 munkahellyel növekedett. A bővítés tárgya egy új présüzem. A vállalat szeptemberre már 7000 embert alkalmazott.

Közép-Dunántúl - Esztergom – Magyar Suzuki Zrt.

A 2011-es év februárjában a Suzuki bejelentette egy új modell gyártásának a tervét. Áprilisban 20. évfordulóhoz érkezett a Magyar Suzuki Zrt. A termelés az elmúlt két évtizedben egyenletes ütemben növekedett. A Suzuki Motor Corporation egyedüli termelő leányvállalataként, a Magyar Suzuki látja el a teljes európai piacot az Esztergomban gyártott gépjárművekkel. Mára tehát jelentős szereplője nem csupán a hazai, de az európai járműgyártásnak is. Nyárra a gyár legyártotta a 2 000 000. Suzuki Swift modelljét, ezzel elnyerve a Magyar Termék Nagydíjat, amely olyan mutatókon alapul, mint a tudás az innováció és a minőség.

Nyugat-Dunántúl - Győr – Rába Járműipari Holding Nyrt.

A 2011-es év indításaként februárban a gyár stratégiájának megfelelően új, saját fejlesztésű termékekkel bővítette buszpiaci termékpalettáját. A busz futóművek kifejlesztett második, technológiai újításokkal ellátott generációja a városi tömegközlekedésben egyre nagyobb hangsúlyt kapó alacsonypadlós piaci szegmenshez kapcsolódik. Márciusra már újabb üzleti ügyfélkör elnyerésével tovább erősítette pozícióját az európai tehergépjármű piacon. A Scania céggel kötött megállapodás révén jelentősen bővült a szállítási terjedelem. A jövőt tekintve, mindez az európai növekedés egyik meghatározó tényezője lehet a vállalat életében. Májusban fontos ponthoz érkezett el a vállalat, új kutatás-fejlesztési bázist indított el. Ezután júniusban hosszú távú stratégiai együttműködést kötött a BPW Hungaria Kft-vel. A szállítási megállapodás 2015 végéig szól, 30 millió euró értékben. Szállítói szerződést kötött a VW csoport egyik tagjával is, amely az akkori tervek szerint évi közel egymilliárd forintnyi bevételhez juttatja majd hozzá a gyárat.

Nyugat-Dunántúl - Győr – Kravtex-Kühne

2011 márciusában mutatta be a cégcsoport két Citadell típusú autóbusz modelljét. A magyar tulajdonú autóbuszgyártó ezzel bővítette több, mint 10 éves tevékenységét.

A 2011-es évben a járműipari beszállítóknál is számos bővítéssel és fejlesztéssel kapcsolatos esemény történt a térségben, ezek közül megemlíteném a következőket:

Nyugat-Dunántúl - Szentgotthárd - Opel

2011 Január 19-én húsz éve jegyezték be hivatalosan az Opel magyarországi gyárát és kereskedelmi szervezetét. 20 év alatt több, mint 360.000 autót értékesítettek, hat és fél millió Szentgotthárdon gyártott motor és ötmillió hengerfej készült. Februárban a gyár díjat kapott. Tíz éve nem volt munkanap kieséssel járó baleset. Szentgotthárd csúcstartó ezzel az Opel európai gyárai között. Márciusban az Opel/Vauxhall fejlesztési programot indított a magyar beszállítóknak. A cég jelentős magyarországi beszállítói bővítést támogatott. Erről együttműködési szerződés született a Nemzeti Külgazdasági Hivatal koordinálásában. Áprilisban lerakták az Opel új motorgyárának alapkövét, ezzel megkezdődött az Opel 500 millió eurós beruházásának építkezése, melynek tervezett befejezése 2012-es év vége volt. A beruházás 5,5 milliárd forint állami támogatást kapott. A gyártóberendezéseken három típusú motor gyártását tervezték. Az új beruházás közvetlenül 800 új munkahelyet biztosít. Emellett az akkori becslések szerint a bővítés a magyar beszállítóknál több ezer új munkahely megteremtését is magával vonta.

A 2011-es év a kisebb járműipari beszállítók számára is hozott bővüléseket. A bábolnai autóipari textilüzem 7 millió eurós beruházással bővült. Az alumínium hengerfejeket gyártó győri Nemák Kft. állami támogatást kapott. Mindezt, a sikeresen zárt 2010-es évre való tekintettel és a jövőbeni bővítések elindítását megcélózva. A karosszériagyártó Gédia Hungary Kft. Tatán, humán erőforrás bővülést realizált a 2011-es évben, 160 főről 200 főre.

Szlovákiát tekintve a járműipar 3 legnagyobb OEM szereplője a következő eredményeket realizálták 2011-re: (Határszakasztól számított távolság alapján)

Pozsony – Volkswagen

A 2011-es évben a gyár megalapításának 10 évfordulóját, 5 féle autómodellt gyártását végzi kompletten. Emellett több jármű alkatrészét is. Szlovákia egyik legnagyobb munkáltatója és exportőre.

Nyugat-Szlovákia - Nagyszombat – PSA – Peugeot Citroen

A gyár, Szlovákiában a harmadik legnagyobb gyártó a Pozsonytól nem messze fekvő Nagyszombatban. Az utóbbi években folyamatosan bővítette a legyártott modellek számát. 2011-ről 12-re a Peugeot 208-as modellel.

Közép-Szlovákia - Zsolna – KIA Motors

A határtérségtől legmesszebb fekvő szlovákiai járműgyártó vállalat 2006 óta van a piacon. Második legnagyobb gyártóként 5 autómodellt, 5 típusú motort és különböző alkatrészeket gyárt. A 2010-es években a gyár 100 millió eurós beruházást tervezett, amely 250 új munkahelyet vont maga után. Ezen kívül jelentős terv volt, hogy 2011-re megkezdődjön a harmadik KIA modell gyártása is. Ezek a tervek teljesültek a 2011-es évben és a gyár elmondhatja magáról, hogy Szlovákiában az egyetlen motorgyártó vállalat, amely az autómodell gyártást is folyamatosan bővíti.

Összefoglalva tehát, a térség gazdasági folyamatokban való elhelyezkedését, a járműipart abszolút húzóágazatként említhetjük és számos beruházással és fejlesztéssel kapcsolatos tényadat fellelhető az elmúlt években. Ebben az iparágban található vállalatok az egyes országokban jelentős múlttal rendelkeznek, és folyamatos növekedést mutatnak. Járműipar tekintetében, Porter klaszter definíciója szerint a következő jellemzők igazak a térségre (Porter M. 2008):

- Földrajzilag meghatározott helyen fekvő vállalatok: Ez a karakter igaznak bizonyul, miszerint a vizsgált térségben elhelyezkedő járműipari vállalatok más Közép- és Kelet- Európában elhelyezkedő térségekkel együtt, Dél-Németországból kiindulva, globális dimenzióban, csomót alkotnak.
- Egymással kapcsolódó szereplők: A 2011-es évek beruházásainak vizsgálata alapján nem figyelhetők meg arra utaló események, hogy a szereplők egymással együttműködve végeztek volna fejlesztéseket, beruházásokat.

- Más intézményekkel együttműködő szereplők: Tapasztható olyan lépés az OEM-ek részéről, amely fejlesztő hatással van különböző oktatási intézmények és egyéb szervezetek működésére.
- Állami közreműködés: A legutóbbi fejlesztéseket vizsgálva is tapasztalható állami támogatás. Ez beszállító szinten is megtörtént.

Ahhoz azonban, hogy a térség gazdasági helyzetét pontosabban meg tudjuk határozni a járműipari folyamatok mellett a többi gazdasági folyamatot is érdemes elemezni.

Régiók fejlettségbeli különbségei

A járműiparban tevékenykedő vállalatok mellett számos olyan kisebb vállalkozás van a térségben, melyek hozzájárulnak a térség általános gazdasági mutatóinak alakulásához. A fejlettségbeli különbségeket azért érdemes megvizsgálni, mert egy térség fejlettségének megállapítása levezethető a térségben elhelyezkedő régiók adatainak eltéréséből. (Williamson hipotézis) Érdemes megnézni tehát, hogy az adott gazdasági mutatónál mekkora differencia figyelhető meg a vizsgált terület legfejlettebb, illetve legkevésbé fejlettebb régiói tekintetében. Mindkét országban vannak folyamatban lévő regionális szintű fejlesztések, melyeknek célja a gazdasági-társadalmi fejlődés fellendítése, a régiók közti különbségek csökkentése és a fenntartható fejlődés realizálása. A régiók közti egyenlőtlenségek realizálása tehát szükséges a területfejlesztéshez.

2. TÁBLÁZAT

*Egy főre jutó regionális GDP (PPS) (ezer €/fő)
(Regional GDP per Capita, PPS, thousand €/Capita)*

Régiók:	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Pozsonyi kerület	20,7	22,9	25	25,8	27,9	32,9	34,9	40	41,8	41,7	43,1
Nyugat-Szlovákia	9	9,6	10,1	10,8	11,7	12,8	14,8	16,5	17,4	16	16,7
Közép-Szlovákia	7,9	8,6	9,3	9,5	10,1	10,4	11,6	13,4	14,8	13,7	14,6
Kelet-Szlovákia	7,2	7,9	8,4	8,6	9,1	9,7	10,4	11,6	12,8	11,6	12,1
Nyugat-Dunántúl	11,7	11,9	12,9	14	14,1	14,2	15	15	15,6	14,3	15,9
Közép-Dunántúl	10	10,7	11	11,9	12,9	13,5	13,6	14,2	14,5	12,8	13,9
Közép-Magyarország	15,8	18	20,4	20,6	21,7	23	24,5	25,4	26,3	25,6	26,1
Észak-Magyarország	6,7	7,6	8	8,4	8,9	9,4	9,6	9,8	10	9,4	9,7

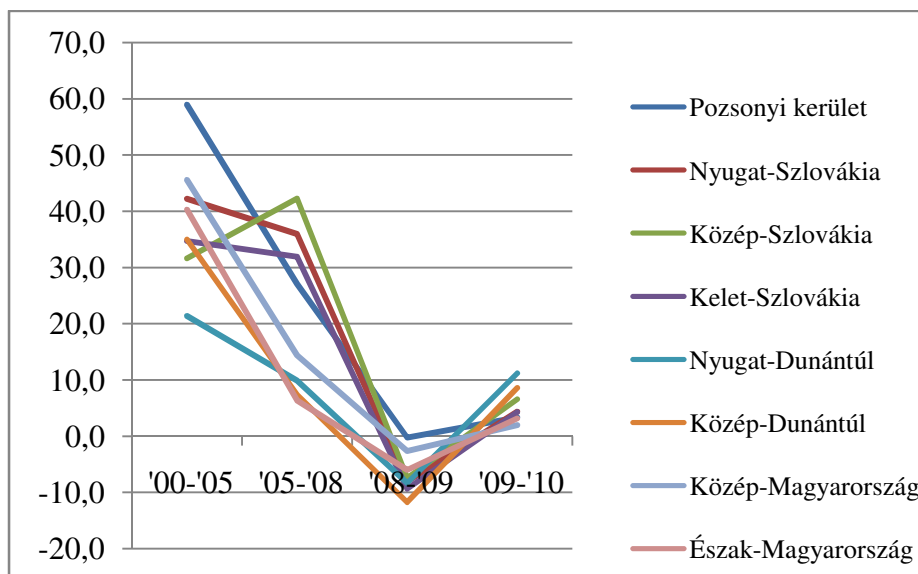
Forrás: Eurostat

A 2. Táblázat az egy főre jutó, vásárlóerő paritáson számolt GDP adatokat mutatja a vizsgált NUTS2-es szintű régiókban. A vizsgált időintervallum 2000-2010-es év, amelyben kiemelendő esemény a 2008-as gazdasági válság és annak hatásai. A listában láthatjuk, Pozsony kiemelkedő mutatóit. A pozsonyi NUTS2-es régió Európai szinten is az elsők között foglal helyet GDP mutatók terén. Ezen számokon jól látszik egyrészt a 2000-es évek elején beérkező és bővülő külföldi befektetők beruházásainak hatásai. Ha a járműiparnál maradunk példaként a pozsonyi székhelyű Volkswagen a 2000-es évekre fontos fejlesztésekhez jutott el. Legjelentősebb ezek közül, hogy a 3000-es alkalmazotti körét növelte 5000-re. A cég neve és ezzel jogi formája is Volkswagen Pozsonyról, Volkswagen Slovakia-ra változott és szintén a 2000-es évre mondhatja el magáról a vállalat, hogy a Polo modell gyártását is tevékenységi körébe sorolhatja. Visszatérve a regionális szintű GDP adatokra. Jól látszik, hogy a második legmagasabb számokat Közép-Magyarország régió hozza, melyben

szintén főváros helyezkedik el. Ezért is mondható el, hogy a többi magyar régióhoz képest nagymértékű differenciát mutat. Legfejletlenebb régió a szlovák oldalon a Kelet-Szlovákiai régió. Mivel a vizsgálatban az összes szlovák régió szerepel, elmondható, hogy ez országos adat. Magyar oldalon a vizsgálatban résztvevő régiók közül Észak-Magyarország mutatja a legalacsonyabb értékeket. Ez országos szinten is jellemző, hiszen 2010-re a vizsgálatban nem szereplő régiók magasabb GDP/fő adatokat mutatnak. (Dél-Dunántúl: 10 800€, Észak-Alföld: 10 000€, Dél-Alföld: 10 400€) A járműiparban történt 2011-es fejlesztések részben harmonizálnak a régiók GDP adataival. A már említett Pozsonyi kerületben a Volkswagen mutatott aktivitást, míg Magyarországon a Nyugat- és Közép-Dunántúl régiókat emelhetjük ki, mint a járműipari fejlesztések színhelyét. Mégsem itt figyelhetők meg a legmagasabb egy főre jutó GDP adatok, tehát a fővárosi régió, Közép-Magyarország más iparágaknak köszönhetően érte el a kapott GDP adatokat. A vizsgált időszakban az egy főre jutó GDP változás tekintetében a következő képet kapjuk:

1. ÁBRA

Egy főre jutó regionális GDP változása 2000-2010 (%)
(Regional GDP per Capita 2000-2010) (%)

Forrás: saját szerkesztés, (Eurostat alapján)

Az 1. Ábrán a vizsgált 10 éves intervallum négy részre osztható. Első periódus az időszak kezdő évétől az időszak feléig tartó GDP változások vizsgálata. Második szakasz a 10 éves intervallum felétől induló és válság évéig tartó szakasz. Ezután a 2008-as és 2009-es évek külön periódusba sorolhatók, így láttatva a válság lehetséges negatív hatásait. Végül a 2009-es évtől az időszak záróévéig történő változások adják a negyedik időszakaszt.

2000-től 2005-ig a Pozsonyi kerület produkálta a legmagasabb mértékű GDP növekedést, átlagosan 59% körüli értékkel. Még ebben az időszakban Közép-Magyarország rendelkezik a második legmagasabb értékkel. 2005-ig a legalacsonyabb egy főre jutó GDP változáshoz kapcsolódó értéket Nyugat-Dunántúl mutatja. Mivel trendadat elemzéséről van szó, ez nem a régió fejlettségi szintjét mutatja. Az alacsony érték háttérében különböző okok állhatnak. Lehetséges, hogy a régióban történő népességszám is nagymértékben növekedett az adott időszakban. A következő időszakasz, 2005-08-ig tartó 3 évben Közép-Szlovákia mutatja a legnagyobb mértékben változó GDP adatokat. Közép-Dunántúl mutatja a legalacsonyabb szintű növekedést. A válság időszakában minden régióban egy főre jutó GDP csökkenést tapasztalhatunk. A Pozsonyi kerület esetében ez a csökkenés kismértékű, 0,2%-os a többi régióhoz képest. Közép-Magyarország követi ebben az értékben. Ezért elmondhatjuk, hogy a kapott adatok alapján, azon régiók, melyeknek a 2000-2010-ig tartó 10 éves intervallumban magasabb volt az egy főre jutó GDP értékük, a válság és azt követő évben enyhébb csökkenést tapasztaltak ugyanezen értékhez kapcsolódóan. Utolsó vizsgált időszak a 2009-10-es évek, melyeknél Nyugat-Dunántúl régióhoz kapcsolhatóak a legmagasabb GDP/fő változás adatok.

Egy főre jutó munkavállalói bruttó jövedelem alakulása

A jövedelmek alakulását a 2000-10-es időszakban, a 3. Táblázat mutatja. A táblázatban szereplő értékek a regionális összjövedelmi adatok és a regionális népességszám hányadosából állnak. A népességszám a vizsgált időszakban az Eurostat által becsült adat. A népességszámban a gazdaságilag nem aktív személyek is szerepelnek. Ők is az elemzés alanyai, hiszen részben a gazdaságilag aktív népesség jövedelméből élnek meg. Az összjövedelmi adatok minden nemű járulékot tartalmaznak, bruttó értékek, mutatják az adott évben befolyó munkavállalásért kapott pénzüsségeket.

3. TÁBLÁZAT
Éves átlagos egy főre jutó munkavállalói jövedelem (€)
(Employee's compensation on yearly average base, €)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Össz.:	2 197	2 493	2 907	3 134	3 467	3 863	4 048	4 701	5 179	4 790	4 922
Pozsonyi kerület	3 692	4 002	4 459	4 782	5 541	6 830	7 446	8 982	10 736	11 708	11 672
Nyugat-Szlovákia	1 451	1 487	1 664	1 871	2 065	2 298	2 679	3 243	3 874	3 869	4 005
Közép-Szlovákia	1 440	1 494	1 638	1 829	1 889	2 142	2 434	3 153	3 560	3 579	3 730
Kelet-Szlovákia	1 307	1 388	1 474	1 673	1 790	1 939	2 250	2 602	3 058	3 043	3 227
Nyugat-Dunántúl	2 247	2 623	3 119	3 326	3 623	3 826	3 806	4 254	4 495	3 760	3 937
Közép-Dunántúl	2 117	2 426	2 875	3 064	3 389	3 718	3 718	4 140	4 334	3 610	3 818
Közép-Magyarország	3 553	4 250	5 091	5 393	6 043	6 720	6 790	7 749	8 183	7 075	7 127
Észak-Magyarország	1 483	1 741	2 123	2 296	2 505	2 726	2 691	2 967	3 137	2 742	2 847

Forrás: Saját szerkesztés, Eurostat

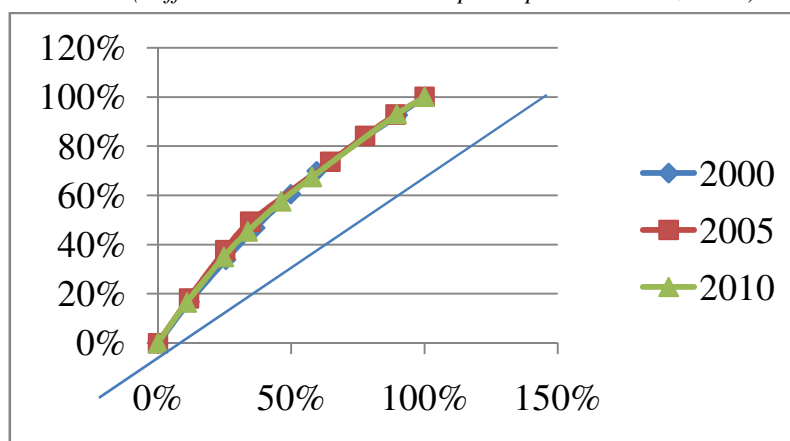
A 3. Táblázat első sorában szereplő összes érték a régiók jövedelem összegeiből és a regionális népességszámok összegéből kapott értékek hányadosa. Ha csak a 2010-es évet nézzük, látható, hogy a Pozsonyi kerület jelentős differenciát mutat a többi régióhoz képest. Ehhez a tényhez érdemes összefoglalni Pozsony város fejlődéstörténetét. A népességszámot tekintve, ha összehasonlítjuk Közép-Magyarország régióval, a számok változásából láthatjuk, hogy a Pozsonyi kerületben sokkal kisebb. Míg a magyar NUTS2-es fővárosi régióban 3,7%-os népességnövekedést figyelhetünk meg, addig a szlovák főváros régiójában kevesebb, mint 1%-os növekedés tapasztalható. Ezen kívül Pozsony régiójának esetében az is megjegyzendő, hogy terület méretre sokkal kisebb, mint a többi szlovákiai régió, melyekben szintén jelentősen magasabb a népesség szám. Pozsony esetén a 2006-os évben jelentek meg olyan adatok, melyek jelentős pozitív fejlődési trendet reprezentálnak a város történelmében. Ezen adatok közül megemlítendő a foglalkoztatottak száma. Rendszerváltás előtti adatokhoz képest a 2006-os évre Pozsony régióban a foglalkoztatottak száma több, mint 75 000 munkahellyel növekedett, ami azért is érdekes, mert a rendszerváltás után elindult munkanélküliség növekedés Szlovákiát sem kerülte

el, 2006-ra a munkanélküliek száma megközelítette a 400 000 főt. Az ezzel ellenkező irányban, Pozsony és környékén végbemenő foglalkoztatottsági növekedés is azt mutatja, hogy a régió rövid idő alatt vált az ország gazdasági és politikai centrumjává. Alapvető változásként lehet még említeni az ipar és szolgáltatás átstrukturálódását. Szintén a rendszerváltást követve, mint más hasonló helyzetben lévő posztkommunista nagyvárosban, itt is megindult a különféle szolgáltatások elterjedése. Így az ipari városban, 2006-ra 80%-ban már a szolgáltató szektor dominált. Az ipari alkalmazottak száma az összes alkalmazott számához viszonyítva csökkent. Ezzel egy időben azonban a három legjelentősebb iparág, a nyomdaipar, élelmiszer feldolgozás és járműipar, bővítette a munkalehetőségek számát.

A 3. Táblázat adatbázisa megfelelő eszköz lehet arra, hogy a Lorenz görbe módszertanának használatával ábrázolja a regionális különbségek alakulását az adott területen. Ennek adatai a régiónkénti egy főre jutó jövedelmek közti különbségek összehasonlítása.

2. ÁBRA

*Az egy főre jutó jövedelmek közti egyenlőtlenségek, Lorenz görbén ábrázolva
(Differences between incomes per capita on Lorenz curve)*

A 2. ábrán három év, 2000, 2005 és 2010 lett kiemelve. A 2008-as és 2009-es évek adatai is vizsgálat alá kerültek, de a 2010-es év eredményeihez képest nem mutattak a látványos eltérést. A válság éveikhez tartozó régiónkénti jövedelem különbségek ugyanolyan görbét rajzolnak le, mint a 2010-es adatok. Az ábrán látható vízszintes tengely értékei a régiókhoz tartozó összjövedelmek aggregát, %-os értékeit mutatják, a függőleges tengelyhez tartozó értékek pedig a régiónkénti népességszámok aggregát, %-os értékeit jelzik. A Lorenz görbe, egységnyi területű négyzetének átlójától minél nagyobb mértékben térnek el az

egyres régiókhoz tartozó éves adatok, annál nagyobb egyenlőtlenséget állapíthatunk meg az egy főre jutó jövedelmek terén. Ennek alapján az ábra azt mutatja, hogy a 2005-ös tárgyév volt az, ahol a régiók között a legnagyobb különbség volt tapasztalható. Ennek hátterét a már megvizsgált adatok eredményei is alátámasztják. Ezek tehát a már említett két fővárosi régió adatainak jelentős növekedése és a legkevésbé fejlettebbek lemaradása a vizsgált 10 évben. A 2005-ös nagymértékű egyenlőtlenségek 2000-hez viszonyítva növekedtek, viszont ebben a kiinduló évben az egyenlőtlenségek még mindig nagyobbak voltak, mint a 2010-es eredmények. 2010-re fővárosi régiókban számolt egy főre jutó jövedelem adatok nem előzik meg olyan nagymértékben a többi régió adatait, mint az az előtti 5, illetve 10 évben. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a legkevésbé fejlettebb régiók nem maradtak le annyira ezen adatok terén a vizsgált időszak végére. A vizsgált terület fejlődését tehát a regionális különbségek is alátámasztják, mindezt mutatja a 2010-re csökkenő regionális egyenlőtlenségek görbéje is.

Összegzés

A tanulmány során a magyar-szlovák határtérség gazdasági folyamatokban történő elhelyezkedését és a területen belüli regionális különbségeket vizsgáltam a megadott mutatók alapján. Az első részben a térség elhelyezésénél a gazdasági folyamatokban megállapítható, hogy a járműipar, mint húzó ipar az elmúlt években is jelentős fejlődési folyamatokat produkál. Közép- Kelet- Európa nyugati oldaláról kiinduló hatásokra a vizsgált térségben az egyes járműipari központok is hatást gyakorolnak a környezetükre. Munkaerő áramlás szempontjából ez Magyarország és Szlovákia között is látható folyamatokat eredményez. Emellett a térségben működő oktatási intézmények és más szervezetek is együttműködő lépéseket tesznek az itt működő járműipari vállalatokkal. A régiók fejlettségbeli különbségeinél tapasztalhatóak a poszt kommunista városátalakulás jellemzői. A népesség szám mindenhol arányszámként szerepel, emellett fontos megjegyezni, hogy a legfejlettebb régióhoz arányaiban alacsony népességszám kapcsolódik. Az egyenlőtlenségek a 2010-es évre csökkenő tendenciát mutatnak. Ezzel egy időben a legfejlettebb régiók mutatói folyamatosan növekednek. Tehát kimondható az, hogy az régiónkénti adatok növekedése mellett a regionális különbségek csökkentek.

Irodalom

- Hardi T. – Hajdú Z. – Mezei I. (2009) *Határok és városok a Kárpát-medencében*, MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs, p. 338.
- Porter M. (2008), *On Competition, Updated and expanded edition*, Harvard Business School Publishing Corporation, USA, (2008) P. 214-215.
- Rechnitzer J., Smahó M. (2012) *A jármű- és autóipar hatása a kelet-közép-európai régió versenyképességre*, Magyar Tudomány, (2012) (<http://www.matud.iif.hu/2012/07/MOBI/05.htm>) (letöltés ideje: 2013. 04. 23.)
- Korec P., Ondos S. (2013) *The development of urban structure of Bratislava in the time of post-socialist transformation*, http://www.humannageografia.sk/clanky/Korec_3.pdf, P. 4. (letöltés ideje: 2013. 04. 26.)
- MGSZ, (2012), *2011 csúcsev volt a magyar járműgyártás történetében: beruházások, fejlesztések, munkahelyteremtés*, Magyar Gépjárműipari Szövetség jelentése (2012) <http://www.gepjarmuipar.hu/hirek/autoipari-hirek/2011-csucsev-volt-a-magyar-jarmugyartas-torteneteben-beruhazasok-fejlesztések-munkahelyteremtés/141/>
- <http://www.peugeotgablini.hu/hirekadatlap.php?id=544> (letöltés ideje: 2013. 05. 11.)
- KIA Annual Report (2010), P. 12. http://eng.kia.sk/filemanager.php/save/226/VS_2010-EN.pdf (letöltés ideje: 2013. 05. 11.)
- KIA Annual Report (2011), P. 9. http://eng.kia.sk/filemanager.php/save/270/Kia_VS_2011-EN_2012-03-21_final.pdf (letöltés ideje: 2013. 05. 11.)
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs00005&plu gin=1> (letöltés ideje: 2013. 04. 28.)
- <http://en.volkswagen.sk/en/Company/geschichte.html>
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs00005&plu gin=1> (letöltés ideje: 2013. 04. 28.)
- http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_r_e2remr2&lang=en (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)
- <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do> (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)
- <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do> (letöltés ideje: 2013. 05. 03.)

REGIONAL DIFFERENCES AND DEVELOPMENT TRENDS BY THE HUNGARIAN SLOVAKIAN BORDER

CZAKÓ KATALIN

Core subjects of the study are border regions and actual issues of border areas. Beside this, economic data in West Pannon Region in comparison of the connected Slovakian regions and the other Hungarian regions on the border is significant topic in aspect of automotive industry. The position of the region in the European economic processes is well known due to several numbers of Original Equipment Manufacturers. Roles, investigation and future plans of these companies are strong effect on the economic situation in the area. Questions and potentials of development directions are connected to them.

GLOBALIS HELYI GAZDASÁGOK VIDÉKEN: FÖLDRAJZI LÉPTÉK ÉS FEJLESZTÉSI LEHETETLENSÉGEK

(Global local economies in the countryside: geographical scale
and development impossibilities)

CZIRFUSZ MÁRTON

Kulcsszavak:

lépték globalizáció helyi gazdaságok vidék

A helyi gazdaságfejlesztés hazai politikái a gazdaság globalizálódásának tényét (a „külső” körülményeket) részben figyelmen kívül hagyják. Tanulmányomban arra kívánok rámutatni, hogy a földrajzi lépték fogalmán keresztül a „globális” és a „helyi” közötti viszonyt újra kell gondolni a hazai szakirodalomban. Érvelésemet 2013 elején négy vidéki mintaterületen, gazdasági szervezetek körében végzett terepmunkánk tanulságaival támasztom alá.

Bevezetés

2013 elején négy vidéki mintaterületen gazdasági szereplők körében végeztünk terepmunkát az MTA KRTK Regionális Kutatások Intézetében zajló kutatásunk keretében.¹ Ennek során interjúalanyaink meglepően sokszor hivatkoztak olyan globális, a helyi gazdaságokban sokszor „külső tényezőként” felfogott folyamatokra, amelyeket a helyi fejlesztéspolitikák hajlamosak figyelmen kívül hagyni. Tanulmányomban amellet érvelek, hogy a lépték fogalmán keresztül közelítsünk a helyi gazdaságok területi vizsgálatához, hiszen ezzel a globálist és a lokálist egyetlen elméleti keretben tudjuk összekapcsolni. Példákon keresztül arra is rá kívánok mutatni, hogy egy ilyen felfogás a gazdaságföldrajzi kutatások megújítása mellett hogyan rendezheti át a fejlesztéspolitikai diskurzusokat, és hogy ez miért lehet fontos a helyi szereplők hatalommal való felruházásában a Magyarországon az elmúlt évtizedekben kialakult neoliberális kapitalizmusban.

Lépték és helyi gazdaságok: elméleti keretek

Annak a szükségességéről, hogy a posztoszocialista átalakulás történetiségét Kelet-Közép-Európa felőli elméletalkotással értsük meg, számtalan írás született (*Böröcz* 2001, *Timár* 2004; a regionális tudományról lásd *Lux* 2012). A gazdasági folyamatok és szereplők átalakulásáról írva többen a vállalatok hálózati kapcsolatairól és az egyedi helyekről szóló vizsgálatok mellett érveltek (*Grabher–Stark* 1996). Bár a

körzetek (vagy helyi gazdaságok) megfelelő kutatási keretet jelenthetnek az átalakulás megértésében, viszont megnehezítik a globalizáció folyamataiba való beágyazódás vizsgálatát.

Az elméleti megoldást a problémára a területeken, helyeken és hálózatokon kívül új ontológiákat javasoló tanulmányok lehetnek. *Jessop, Brenner és Jones* (2008) e három fogalom mellett a lépték fontosságát hangsúlyozza a társadalmi-térbeli szerveződés átalakulásainak elemzésében (lásd még *Herod* 2011); nézetük szerint a társadalmi-térbeli viszonyok politikai-gazdasági mintázatait a lépték dimenziója mentén is elemezhetjük. A szerzők szerint a lépték fogalmi kategóriája nemcsak önmagában elemezendő, hanem olyan oksági mechanizmusként, amely a társadalmi-térbeli viszonyok más fogalmait (a területet, a helyet és a hálózatot) strukturálja, valamint olyan eredményezőként, amelyre e fogalom hat. Például a hely „hat” a léptékre, amikor a léptéket nem mint szintet, hanem mint egyfajta lehatárolt térséget vizsgáljuk vagy amikor a munkamegosztást az egymásba ágyazott léptékek szerint, a matrjoskababa metaforáján keresztül elemezzük. De a léptékek is hatnak a helyekre, ugyanis a munkamegosztás mindig különböző léptékekbe ágyazódó helyeket jelent. Brenner a léptékproblémakör összekapcsolódását egyéb ontológiákkal a városi léptéken is levezeti (*Brenner* 2013), ahol a területi ki- és visszaágyazódási folyamatokat napjaink globalizációs hullámának inherens elemeiként elemzi. A vidéki helyi gazdaságokat e tanulmányban ilyen szemléletben kívánom értelmezni.

Azt a tényt, hogy a lépték fogalma a globalizációval szorosan összekapcsolódik, a magyar közegben egyúttal a neoliberalizmus kelet-európai kibontakozásának (*Bohle–Greskovits* 2008) és a 2008-as válság utáni fennmaradásának közegében is szükséges értelmezni (*Peck–Theodore–Brenner* 2012). A helyi gazdaságfejlesztés és a területi tervezés politikái ebben a kritikai értelmezésben sokkal inkább a globális gazdasági függőségekhez való alkalmazkodásként, semmint annak megkérdőjelezéseként értelmezhetők (vö. *Brenner* 2013), a lépték (többek között politikai) fogalma pedig a globalizált terek gazdaságföldrajzainak jobb megértéséhez járul hozzá (*Barton–Murray* 2009). E kutatások egyik vonulata a globális termelési hálózatok fogalmát kapcsolja be a gazdasági beágyazódások elemzésébe, különösen olyan formában, hogy azok tágabb időbeli és térbeli kontextusait, intézményi környezetüket is elemzi (*Coe–Dicken–Hess* 2008).

A helyi gazdaságfejlesztés Magyarországon (is) mindenképp kényszerpályákon mozog (*Mezei* 2012). Mezei szerint a globalizáció a központi gazdaságpolitika eszköztelenné válásával járt, ami a helyi gazdaságfejlesztés szintjét felértékeli. Nézetem szerint ugyan a léptékek szerepét átformálták a rendszerváltás utáni változások, ám nem reménykedhetünk a helyi szint nagyobb mozgásterében a kibontakozó kelet-közép-európai neoliberalizmusokban (fejlesztési „lehetetlenségek”). A helyi gazdaságfejlesztés tartályszerű felfogása helyett a léptékek viszonyrendszerében gondolkodhatunk, azaz a térszemlélet megújítására is szükség volna (vö. *Czirfusz* 2012).

Globális gazdasági meghatározottságok a magyar vidéken

Az előbbieken felvázolt elméleti keretrendszerbe négy magyarországi vidéki mintaterületen zajlott kutatásunk eredményeit kívánom elhelyezni. A terepmunkát Encs, Mátészalka, Sásd és Törökszentmiklós térségében végeztük, az említett városokban és szomszédos településeken. A kutatásban mindegyik mintaterületen 15-15 munkáltatónál készítettünk interjúkat, igyekeztünk a helyi gazdaságokat minél több szempontból (különböző ágazatok, tulajdonosi körök, települések, vállalati méretek stb.) változatosan lefedni. Bár a mintaválasztás nem törekedett semmiféle reprezentativitásra (a cégek válaszadási hajlandósága miatt ez szinte kivitelezhetetlen is lett volna), úgy gondolom, hogy interjúeredményeink rávilágíthatnak azokra a mechanizmusokra, amelyek révén a globalizáció a helyi gazdaságok szereplői számára a poszt szocialista magyarországi valóságokban megjelenik.

A globális beágyazódás narratívái helyi gazdaságokban

A terepmunka eredményeiből a következőkben olyan példákat szeretnék bemutatni, amelyek a helyi gazdaságok globális beágyazottságát jól példázzák, ugyanakkor szemléltetik a kizárólag a helyi szintre mint tartályként felfogott térre összpontosító gazdaságfejlesztési „lehetetlenségeket” is. Az itt bemutatott példák az ipari ágazatokból származnak, de természetesen a mezőgazdaságban hasonló tendenciákat hasonló szemléletmóddal lehetne leírni (vö. *Barton–Murray* 2008, *Nagy* 2010).

A poszt szocialista átalakulást Magyarországon a tőke különböző léptékeken történő területi ki- és visszaágyazódásaként (*Brenner* 2013) is értelmezhetjük. Ez a változás a helyi gazdaságokban radikális szerkezetváltással járt. Mintaterületeinken az általános narratíva mindenütt a gazdaság rendszerváltás utáni szétesése, a munkalehetőségek megszűnése, a vállalatok összezsugorodása volt. A vállalatok egy része ezt a szerkezet-, lépték- és vállalatstruktúra-váltást összetett módon jellemezte és élte meg. Például az Ipari Szerelvény és Gépgyár önállóvá váló mátészalkai gyáregységének (amely kilencedére zsugorodott a rendszerváltás után) egyszerre kellett kiépítenie korábban nem létező irányítási funkciókat, megtanulni a dolgozói tulajdonban került vállalat működési és vezetési módjait, valamint új piacokat találni a termékeinek és beágyazódni a globális ellátási láncokba (pl. alapanyagok beszerzése Magyarországról és külföldről). A törökszentmiklói mintaterület valaha egyik legnagyobb vállalata, a Radar Holding ZRt. viszont a léptékstruktúrák összetett változásának egyik vesztese: az egykor 1000 főt foglalkoztató, lokátorokat javító (nemzeti hadiipari megrendelésekből élő) cég ma 50 dolgozónak ad munkát, a hadiipari megrendelések teljes megszűnése miatt profilváltásra kényszerült: jelenleg kisgépgyártással, galvanizálással foglalkozik, a korábbi működésre már csak honlapjának nyitóképernyője és az állami tulajdon (a 100%-os tulajdonos az MNV ZRt.) emlékeztet.

A globális termelési hálózatok többléptékű intézményi-szabályozási környezetei kulcsfontosságúak a helyi gazdaságokban (vö. *Coe–Dicken–Hess* 2008), ami a vizsgált térségek több kis- és középvállalkozásánál a termelési hálózatokban a transznacionális vállalatok közé való beszorulást és kiszolgáltatottságot eredményezett. Ezek a cégek egyrészt alapanyagaikat (pl. fémeket) nemzetközi, globálisan szerveződő nagyvállalatoktól szerzik be, amelyekkel szemben (révén, hogy kis felvásárlóknak minősülnek) nehéz az érdekeiket érvényesíteniük. Másrészt pedig mivel ők maguk szintén transznacionális vállalatok (TNC) magyarországi leányainak beszállítói, ezen az oldalon sem egyenlők a hatalmi viszonyok. Így nem meglepő, hogy egyik mintaterületünkön egy TNC-nek just-in-time rendszerben beszállító (és idén a beszállítói kapcsolatait egyébként diverzifikáló), 15 éve működő és sikeresnek mondható családi cég vezetője szerint „nincs arra biztosíték, hogy a következő héten nem megyünk csődbe”. Ennél még összetettebb a helyzet abban az esetben (ilyennel találkoztunk például Törökszentmiklóson), ha egy vállalat többtelephelyesen működik: ekkor a helyi gazdaság lehetőségeit a rendelésállomány vállalaton belüli átcsoportosítása, a telephelyek közötti rugalmasság írhatja át.

A legtöbb esetben persze a globalizálódás ennél áttételesebben hat, amellyel a helyi gazdaságfejlesztési politikáknak nagyon nehéz bármit is kezdenie. Az egyik terepen például interjút készítettünk egy házaspárral, akik a helyi gazdaságba több szempontból beépült bt-t tulajdonolnak. Mindkettejüknek megszűnt az ipari munkahelye, így az 1990-es évek elején lakatos vállalkozást indítottak, ahol ma heten dolgoznak és rendszeresen fogadnak szakmunkástanulókat a helyi szakiskolából. Egy időben tevékenységük legnagyobb részét a helyi bútorgyárnak való beszállítás jelentette, mára ennek részaránya néhány százalékra esett vissza. A kiszolgáltatottságot jól mutatja, hogy az elmúlt években bár bővíthettek volna egy kilátásban lévő megrendelés miatt, de mivel ez a megrendelőjük korábban sokszor nem fizetett időben, ezért ezt nem vállalták. A globalizáció a leginkább helyi termelési hálózatokba beépülő, belföldre dolgozó kicsi céget is érintette: az interjúalanyok elmondása szerint a kínai importkésztermék olcsóbb, mint az az alapanyag, amelyet ők megvásárolnak.

Bár a globalizációs folyamatok (*Swyngedouw* 2004) következtében a nemzeti lépték látszólag veszített jelentőségéből, a nemzetállam a helyi gazdaságok és a globális termelési hálózatok viszonyrendszerében továbbra is kulcsfontosságú szereplő maradt (*Coe–Dicken–Hess* 2008). Erre a tényre (valamint a társadalmi természet gondolatának jelentőségére) jó példa a mátészalkai térségben a szemüveglencse-gyártó Hoya Zrt. esete. A mátészalkai gyárban a dolgozók számának megduplázódása nem elsősorban a helyi gazdaságfejlesztés belső erőfeszítéseinek vagy a kormányzati politikának köszönhető: a 2011-es thaiföldi árvíz miatt az ottani szemüveglencse-gyártás átmenetileg megszűnt, a kapacitások egy részét vette át – a cégen belül erre egyedül képes – mátészalkai üzem, amely a bővítéshez – a bonyolult léptékpolitikákat alátámasztva – európai uniós, a nemzetállam (Nemzeti Fejlesztési Ügynökség) által menedzselt támogatásokat is igénybe vett (<http://www.hoya.hu>).

Bár a rendszerváltást követően a nemzetköziesedés és a nyugati vállalatirányítási minták átvétele a gazdasági szereplők neoliberais átformálásához vezetett (Dunn 2004), de ez egyúttal a nemzetközi rés piacokon való érvényesülés egyik útja is. Például a mátészalkai terepünk egyik vállalata, a gyümölcsfeldolgozással foglalkozó, családi tulajdonú Nobilis Zrt. a kurrens nemzetközi trendeknek megfelelően építette fel magát (nemzetközi sztenderdek szerinti minőségbiztosítási rendszerek működtetése, társadalmi felelősségvállalás hangsúlyozása, sikeres európai uniós pályázat leanszemléletű képzésre, termékeik szerepének bemutatása az egészséges életmód szempontjából), ami nyilvánvalóan hozzájárul a vállalat sikerességéhez mind a hazai, mind a nemzetközi piacokon (<http://www.nobilis.hu>).

A nemzeti és a nemzetek feletti lépték összefonódása a vállalatok valóságaiban azonban sok esetben bonyolultabb, mint ahogy az erről szóló elméletek hangsúlyozzák. Az egyik feldolgozóipari cégnél végzett interjúból például éppen a léptékviszonyok szempontjából ambivalens felfogás bontakozott ki. A magyar tulajdonban lévő vállalat termékeinek korábban kb. kétharmadát itthon értékesítette, jelenleg szinte kizárólag exportra termel. Az interjúalany többször hangsúlyozta az európai versenyt az iparágban (amelyben az alacsonyabb munkabérekkel tudnak versenyben maradni); szerinte a hozzájuk hasonló ipari termelő üzemeket kellene az állami gazdaságpolitikának helyzetbe hoznia. Ezzel párhuzamosan a vállalatvezető irodájában ülve egy erősen nemzeti kép is kirajzolódott: a falon Nagy-Magyarország térképek lógtak, a polcokon többek között a nemzeti tudást reprezentáló könyvek (pl. a Magyar Tudománytár kötetei) sorakoztak; ami ellentétesnek mondható a cég egyébként globálisabb beágyazottságával. A vállalatnál a magasabb léptékeknek való külső kiszolgáltatottság („csak banki hitellel tudunk létezni”; „a tőkeszegény magyar cégek nincsenek kisegítve” stb.) az alacsonyabb szint, a dolgozók kiszolgáltatott helyzetbe hozásával párosul: az interjúalany nem csinált titkot abból, hogy alkalmazottai szigorúan megrendszabályozott körülmények között, kizsákmányolva dolgoznak.

Fejlesztési lehetetlenségek és új léptékpolitikák

A társadalomtudósok nem teszik fel a kérdést, milyen lenne az a globálisan szorosabban összefonódó, de a jelenleginél igazságosabb elosztási elven működő rendszer (Böröcz 2005), amelyhez különböző léptékeken (azaz az országok közötti és az országokon belüli különbségeket egyaránt figyelembe véve) kellene új társadalmi intézményeket létrehozni, a meglevőket megváltoztatni. Ez nyilvánvalóan a közpolitikák, benne a gazdaságpolitikák szemléletváltását is szükségeltetné, főleg annak fényében, hogy a kelet-közép-európai kapitalista intézmények formálódását a nemzetközi befolyások határozottabban formálták, mint a „fejlett” országokét (Bohle–Greskovits 2008). Egy új rend tehát nemcsak a gazdaság vállalati szereplői számára kínálna pozitívabb jövőt, hanem dolgozók számára is (vö. Walker 1993). Ezzel egybevág, hogy az egyik mintaterületünkön illetékes munkaügyi kirendeltség veze-

tője szerint ők mint intézmény nem tudnak belépni a munkavállaló és a munkaadó viszonyába, mert az uralkodó felfogás szerint a piac majd maga fogja ezeket a gondokat megoldani.

A helyi gazdaságfejlesztés kétségtelenül tárgya lehet az emancipatorikus küzdelemnek. Ennek egyik központi eleme, hogy a fejlesztési lehetőségeket fejlesztési lehetetlenségekként vizsgáljuk, azaz a helyi gazdaságok működését a globalizálódás, a neoliberalizálódás és az állami szabályozás ellentmondásainak (földrajzilag változatos) összefüggésrendszerében elemezzük, és más ontológiákkal, így a léptékekkel együtt, relacionálisan kutatjuk. Másik eleme viszont olyan kezdeményezések támogatása lehet (vö. Gibson–Cameron 2005), amelyek a térségek lehetőségei helyett a közösségek lehetőségeire irányítják a figyelmet, ezáltal enyhítve a függőség narratíváját és hangsúlyozva a több mint kapitalista gazdaságok valóságait.

Jegyzet

¹ A kutatás az ENSZ Fejlesztési Programja megbízásából készült, a roma társadalmi kirekesztés mechanizmusait tárta fel. A terepi munka gazdasági szereplőkre vonatkozó részét Tagai Gergellyel közösen végeztük. Ebben a tanulmányban a kutatáshoz szorosabban nem kötődő meglátásokat dolgoztam fel.

Irodalom

- Barton, J.R.–Murray, W.E. (2009) Grounding geographies of economic globalisation: globalised spaces in Chile's non-traditional export sector, 1980–2005. – *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 1. 80–100. o.
- Bohle, D.–Greskovits, B. (2008) Állam, nemzetköziesedés és a kapitalizmus változatai Kelet-Európában. – *Fordulat*. 1. 8–36. o.
- Böröcz J. (2001) Change rules. – *American Journal of Sociology*. 4. 1152–1168. o.
- Böröcz J. (2005) Gondolatkísérlet a globális elosztásról. Polányi Károly emlékére. – *Eszmélet*. 66. 61–70. o.
- Brenner, N. (2013) A globalizáció mint területi visszaagyazódás: a városi kormányzás léptékváltása az Európai Unióban. – Czirfusz M.–Jelinek Cs. (szerk.) *Kritikai városkutatás*. L'Harmattan, Budapest. megjelenés alatt.
- Coe, N.M.–Dicken, P.–Hess, M. (2008) Global production networks: realizing the potential. – *Journal of Economic Geography*. 3. 271–295. o.
- Czirfusz M. (2012) A térszemlélet szerepe a regionális tudomány, a gazdaságföldrajz és a közgazdaságtan viszonyában. – Rechnitzer J.–Rácz Sz. (szerk.) *Dialógus a regionális tudományról*. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr. 52–59. o.
- Dunn, E.C. (2004) *Privatizing Poland. Baby food, big business, and the remaking of labor*. Cornell University Press, Ithaca, London.
- Gibson, K.–Cameron, J. (2005) Building community economies in marginalised areas. – Smyth, P.–Reddell, T.–Jones, A. (eds.) *Community and local governance in Australia*. UNSW Press, Sydney. 149–168. o.
- Grabher, G.–Stark, D. (1996) A szervezett sokféleség – evolúcióelmélet, hálózatelemzés és a posztiszocialista átalakulás. – *Közgazdasági Szemle*. szeptember. 745–769. o.
- Herod, A. (2011) *Scale*. Routledge, London.
- <http://www.hoya.hu>
- <http://www.nobilis.hu>
- Jessop, B.–Brenner, N.–Jones, M. (2008) Theorizing sociospatial relations. – *Environment and Planning D: Society and Space*. 3. 389–401. o.

- Lux G. (2012) Saját tereikbe zárva? Közép- és Kelet-Európa a regionális tudomány európai integrációjában. – Rechnitzer J.–Rácz Sz. (szerk.) *Dialógus a regionális tudományról*. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr. 151–170. o.
- Mezei C. (2012) Helyi gazdaságfejlesztés alulnézetből. – Rechnitzer J.–Rácz Sz. (szerk.) *Dialógus a regionális tudományról*. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr. 171–179. o.
- Nagy E. (2010) Változó erőviszonyok – átalakuló terek. A kereskedelmi tőke térszerkezet-alakító szerepe az élelmiszer-ágazatban. – Sikos T. T. (szerk.) *Fenntartható fogyasztás és növekedés határai. Új trendek a kereskedelemben*. Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, Komárom. 177–194. o.
- Peck, J.–Theodore, N.–Brenner, N. (2012) Neoliberalism resurgent? Market rule after the great recession. – *The South Atlantic Quarterly*. 2. 265–288. o.
- Swyngedouw, E. (2004) Globalisation or “glocalisation”? Networks, territories and rescaling. – *Cambridge Review of International Affairs*. 1. 25–48. o.
- Timár J. (2004) What convergence between what geographies in Europe? A Hungarian perspective. – *European Urban and Regional Studies*. 4. 371–375. o.
- Walker, R.A. (1993) The hidden dimension of industrialisation. An expanding division of labour. – *Futures*. 6. 673–693. o.

GLOBAL LOCAL ECONOMIES IN THE COUNTRYSIDE: GEOGRAPHICAL SCALE AND DEVELOPMENT IMPOSSIBILITIES

MÁRTON CZIRFUSZ

In Hungarian local economic development – especially in the countryside – it is a recurring phenomenon that the need of building on local resources obliterates the actual globalisation of the economy. Thus, local economies are conceived as closed, autarch, sometimes nostalgia-filled entities in rural post-socialist Hungary. In this paper I urge a re-theorisation of the relationship between “the local” and “the global” in Hungarian literature and in public policy discourse aiming at local “development”. I argue that we have to look at scales and scalar constraints, otherwise we would face development impossibilities instead of possibilities. The discussion is underpinned by a fieldwork undertaken in 2013 in four Hungarian local economies during which we interviewed economic actors.

A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI EGY HÁTRÁNYOS HELYZETŰ KISTÉRSÉGBEN

(The opportunities of local economic development in a
disadvantaged micro region)

CSIZMADIÁNÉ CZUPPON VIKTÓRIA – SÁRINÉ CSAJKA
EDINA

Kulcsszavak:

helyi gazdaságfejlesztés, hátrányos helyzetű kistérségek, kistérség

A tanulmány célja a helyi gazdaságfejlesztés lehetőségeinek bemutatása az egyik leghátrányosabb helyzetű Tamási kistérségben, vizsgálva egyrészt a már működő és a tervezett tevékenységeket települési, mikro- és kistérségi szinten. A tanulmány a helyi gazdaságfejlesztés szakirodalmában megtalálható klasszikus 5 területre (helyi termék; helyi pénz; a helyi mikro-, kis- és középvállalkozások fejlesztése; alternatív energiaforrások hasznosítása önellátásra; szociális gazdaság) fókuszál. A szerzők – figyelembe véve a helyi adottságokat és az endogén forrásokat – előremutató javaslatokat fogalmaznak meg az önfenntartó helyi gazdaság létrehozása érdekében.

Bevezetés

A Kaposvári Egyetem 2011-ben kapcsolódott a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által meghirdetett Felsőoktatási-kistérségi partnerségi programhoz, „A Kaposvári Egyetem Pedagógiai és Gazdaságtudományi Karának programja a Tamási Kistérségben a társadalmi hálózatok megerősítése érdekében” címmel. A kutatási program céljai a következők voltak: a kistérség belső erőforrásainak felmérése, hasznosíthatóságuk vizsgálata, a fejlesztési szükségletek megfogalmazása. Vizsgáltuk, hogy milyen potenciális kitörési pontjai vannak a Tamási kistérségnek a helyi gazdaságfejlesztés szempontjából, ehhez képest milyen típusú humán erőforrás-hiány tapasztalható a kistérségben; milyen helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések zajlanak a kistérségben; továbbá hogy milyen helyi gazdaságfejlesztési tevékenységekre fogalmazódott meg igény a kistérség, illetve a települések vezetőiben, és ezek megvalósítása mennyiben és milyen feltételekkel mozgítható elő. A kutatás – helyi gazdaságfejlesztésre vonatkozó – részletes eredményei a VIKEK Közlemények V. évfolyam 1-2. számában (No. 12-13.) találhatóak (Sáriné Csajka, Csizmadiáné Czuppon 2013; Molnár, Sáriné Csajka 2013), így ezek ismertetésére jelen tanulmány nem tér ki.

A program keretében 3, egyenként többnapos kutatótáborban hallgatóink segítségével (félleg strukturált interjúk készítésével a legfontosabbnak ítélt érintettek körében) mértük fel a Tamási kistérséget a fenti szempontok alapján. A kutatás során összegyűjtöttük, hogy a térségben milyen helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések vannak, voltak és várhatók, ezek közül melyik jelentkezik helyi, települési szín-

ten, illetve mi képzelhető el összefogásban, kistérségi, vagy mikrotérségi szinten. A helyi gazdaságfejlesztés szakirodalmában megtalálható klasszikus 5 terület (helyi termék; helyi pénz; a helyi mikro-, kis- és közép vállalkozások fejlesztése; alternatív energiaforrások hasznosítása önellátásra; szociális gazdaság) közül a helyi pénzen kívül mindegyikre találtunk kezdeményezést a kistérségben, jelen tanulmányban azonban a szociális gazdaságra fókuszáltunk.

2013-ban újból visszatértünk a kistérségbe, hogy felmérjük mi változott, a megfogalmazott célokból mi valósult meg, hogyan írta át az élet a helyiek jövőbeni elképzeléseit. Ekkor már teljes körű felmérést csak Tamásiban és Belecskán végeztünk, a két, szociális gazdaság területén jeleskedő, illetve próbálkozó településen. Ennek az volt az oka, hogy Belecska rendelkezik a legjelentősebb múlttal, tapasztalattal a szociális földprogram tekintetében. Tamásira a kistérségi központi szerepe miatt, valamint a 2013-as évtől a közétkeztetésben vállalt és tervezett feladatai okán esett a választásunk. A többi település esetében csak összehasonlító elemzést folytattunk.

A 2013-ban elvégzett vizsgálat mélyinterjúk, valamint telefonos megkérdezés alapján készült. Tamásiban a polgármesterrel, Ribányi Józseffel készült mélyinterjú, telefonos megkérdezés Bencsicsné Tóth Krisztinával készült, a Tolna Megyei Munkaügyi Központ Tamási Kirendeltség vezetőjével. Belecskán a polgármesterrel, Szemeti Sándorral készült telefonos beszélgetés szolgáltatta jelen cikkünk megírásához szükséges információkat, mely a tavalyi évben folytatott kutatás továbbvitelét, újabb adatait hivatott bemutatni.

A helyi gazdaságfejlesztés csírái a kistérségben – a szociális gazdaság lehetőségei, nehézségei

A helyi gazdaság speciális területe a szociális gazdaság. Ide tartozik minden olyan társadalmi szolidaritáshoz kapcsolódó szociális tevékenység, amelyek nonprofit módon (vagy a megtermelt profit társadalmi, térségi célra való visszaforgatásával) a legkülönbébb szervezetek (egyesületek, szövetkezetek, kölcsönös pénztárak, alapítványok) végeznek a társadalom szereplőinek valós, profitorientált vállalkozások és a közszféra által le nem fedett szükségleteinek kielégítése érdekében. E szervezetek a társadalmi hasznot éppúgy szem előtt tartják, mint a pénzügyit. Olyan vállalkozások, amelyekben a profitra való törekvés határozott társadalmi célokat szolgál (Czene, Ricz 2010).

A helyi szükségletek kielégítésére épülő, erős foglalkoztatási céllal bíró szociális gazdaság (egyben az alternatív vagy közösségi foglalkoztatás) területei lehetnek: szociális (közösségi) földprogramok segítségével munkalehetőség biztosítása; szociális és kulturális szolgáltatások; tájfenntartó gazdálkodás; mezőgazdasági és erdészeti termékek feldolgozása; kézműipar; turizmus. Ide sorolhatók továbbá azok a beavatkozások is, amelyek a szociális ellátás és közösségi foglalkoztatás összekötését (helyi foglalkoztatás a házi segítségnyújtásban, gyermekfelügyelet vagy gyermekek gondozása), vagy a közcélú, közhasznú munkával lefedhető tevékenységek ösztönzését jelentik (Czene, Ricz 2010).

A klasszikus szociális földmunkaprogramok lényege, hogy a mezőgazdasági termeléshez szükséges vagyonnal nem rendelkezők, azt hatékonyan működtetni nem

tudók, szociálisan hátrányos helyzetűek részére kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal lehetőséget teremtenek háztáji jellegű kistermelésre, illetve állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint a helyi erőforrások kihasználásával (*Jász, Szarvák, Szoboszlai, 2003*).

A Dél-dunántúli régió, Tolna megyei Tamási kistérség településein korábban a Sorsfordító-Sorsformáló program, jelenleg a 2011 októberétől folyó START Munkaprogram keretében folyik a települések zöldség- és gyümölcsstermesztése, melyet mind a települések vezetői, mind pedig a lakosok döntő többsége szükségesnek és hasznosnak tart.

A közfoglalkoztatás rendszere, a START Munkaprogram 2012-ben hét projektből állt, ezeken belül többek között mezőgazdasági munka, belvízelvezetés, földutak rendbetétele, a közúthálózat javítása, illegális hulladéklerakó helyek felszámolása, újak kialakításának megelőzése volt a feladat. Megtalálható volt a kazánprogram is, amelynek lényege a középületekben alternatív fűtési móddal rendelkező, új vegyes tüzelésű kazánok beállítása, a kellő fűtőanyagot pedig kedvező esetben az érintett település állítja elő a mezőgazdasági program során. A 2013-as munkaprogram speciális, nyolcadik projektje a helyi specifikus program megfogalmazása, amikor is az önkormányzat megtervezheti a számára leginkább szükségesnek ítélt projektet – lehet ez szálláshely kialakítása, épület felújítása, bármi –, melynek költséghatékonyak kell lennie, valamint támogathatóságát csupán gazdaságossági elvárások szabják meg. A helyi igényen alapuló program tehát a munkaprogram egy újdonsült eleme, mely eddig nem szerepelt a közfoglalkoztatási programokban.

Az 1. táblázat mutatja be 2013-ban, a 2012-es évhez képest bekövetkezett változásokat, a program keretei között előállított termékeket, bevont munkaerő számát, valamint a művelés alá vont terület nagyságát Belecska és Tamási esetében részletesen, valamint az egész térségre vetítve összességében.

1. TÁBLÁZAT

A START munkaprogram mezőgazdasági elemében Belecska és Tamási adatai,
2012 és 2013

In the field of agriculture START workprogramme's data in Belecska and Tamási,
2012 and 2013

Település	Létszám	Terület	Jóváhagyott növények
	fő	ha	
Belecska (2012)	14	4,4	Bab, burgonya, káposzta, paprika, paradicsom, sárgarépa, petrezselyem, uborka, vöröshagyma, szamóca, cseresznye, meggy, sárgabarack, őszibarack, szőlő, szilva, körte, alma.
Belecska (2013)	16	25	Bab, burgonya, káposzta, paprika, paradicsom, sárgarépa, petrezselyem, uborka, vöröshagyma, cseresznye, meggy, kajszibarack, őszibarack, szőlő, szilva, körte, alma.
Tamási (2012)	80	50	Burgonya, káposzta, paprika, paradicsom, sárgarépa, petrezselyem, uborka, vöröshagyma, napraforgó, búza, retek, fejes saláta, dísznövények
Tamási (2013)	75	50	Burgonya, káposzta, paprika, paradicsom, sárgarépa, petrezselyem, uborka, vöröshagyma, kukorica, napraforgó, tavaszi búza, hónapos retek, fejes saláta, lucerna, gyümölcsös, fűszerpaprika, csemegekukorica, dísznövény kultúrák.
Kistérség összesen (2012)	366	141,2779	
Kistérség összesen (2013)	439	343,1659	

Forrás: Kivonat Bencsicsné Tóth Krisztina alapján, Tolna Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ Tamási Kirendeltség, 2012. április – 2013. május.

A Tamási kistérségben működő helyi gazdaságfejlesztés ennek megfelelően első sorban ezen program keretében valósul meg. A korábbi tanulmányunkból (Sáriné Csajka, Csizmadiáné Czuppon 2013) kiderül, hogy a térségben számos helyi élelmiszer,

valamint non-food termék, szolgáltatás és kézzel nem fogható egyéb eladható attrakció is található, azonban a klasszikus értelemben vett helyi gazdaságfejlesztés nem működik a kistérségben, mivel sem a vezetők, sem pedig a helyi szereplők nem nevezték nevén ezt a tevékenységet, nem is ebben a kontextusban gondolkodnak termékeikre, tevékenységeikre. Mindazonáltal a helyi gazdaságfejlesztés csírái a térségben egyértelműen felfedezhetők, melynek alapjait a Sorsfordító-Sorsformáló Program teremtette meg, valamint a START Munka-, később Közmunkaprogram vitte tovább, annak is a mezőgazdasági modulja. A helyi gazdaságfejlesztés elindítására kitűnő lehetőséget biztosítanak ezek a programok, amennyiben a helyi szereplőkben tudatosul, hogy helyi gazdaságfejlesztést folytatnak, ezt képesek összefogásban, együttműködésben, egységes elvek mentén működtetni, valamint felismerni, hogy hosszútávon az állami szerepvállalás jelenléte nem fenntartható.

A polgármesterekkel lefolytatott beszélgetésből egy külső segítség iránti igény nyilvánul meg. A szakpolitikától várnák el, hogy „sorvezetőt” nyújtson arra vonatkozóan, hogyan tudna a program komplexen és hatékonyan működni – a szántóföldtől a feldolgozásra át az értékesítésig.

Egy korábbi elképzelés (Zöld Alma Ház) helyett, mely nem nyert forrást, a közétkeztetésben is szerepet vállaló átvevő üzletet hoznak létre tároló kapacitással, melyre egy LEADER pályázat biztosít forrást az idei évben, Tamási Térségi Termék néven. Elsősorban azt a terménymennyiséget fogadná be, ami Tamási település START Közmunkaprogramjának kertészeti részén termelődik. Tamási ugyanis az NFA-tól igényelt 78 ha-os területből 5 ha-on kertészettel foglalkozik. Másodszorban természetesen befogadná a településen, illetve a környező településeken termelt termékeket is, továbbá nyitottak a nem mezőgazdasági termékek értékesítésének szervezésére is.

Több kérdés is felvetődik azonban a projekt megvalósítása során. Igaz, hogy a Tamásiban 2013. július 1-vel létrejövő Közétkeztetési Nonprofit Kft. a lehető legtöbb terméket a START Közmunkaprogram mezőgazdasági eleméből szeretné beszerezni, vagyis folyamatos és biztos átvevője lenne a termékeknek, de csak a piaci ár 80 százalékáért. A helyi piacon a primőr árut sokkal jobb áron lehet értékesíteni. Gondot jelent az is, hogy az iskolai étkeztetésre szánt termények előállítására (pl. sárgarépa, petrezselyem, káposzta) nem alkalmas a szántóföldi művelésből kivont 5 ha. Paradicsom és paprika megterem benne – a vakáció idején, amikor az étkeztetésben már nincs rá szükség. Itt is felvetődik a kérdés, hogy érdemes-e elpazarolni a jó minőségű primőr árut, hogy lecsó készüljön belőle a diákoknak, vagy jó áron, profitot termelve eladásra kerüljön a piacon? A kérdésfelvetés csupán gazdaságossági kritériumokat vesz figyelembe, a közétkeztetésben betöltött szerep fontosságát nem vitatja.

Az első problémára megoldást jelentene – amit a helyi szakemberek is sürgetnek –, hogy a környező települések „szakosodjanak” olyan termények termesztésére, amire a környezetükben lévő termőföldek alkalmasak, abból termesszenek sokat, majd osszák el egymás között. Valójában az történik, hogy minden település termel mindent, amire a közétkeztetésben szüksége van és megpróbálja egyedül megoldani a feladatát. Ami feleslegük marad, azt a helyi piacokon értékesítik. Ozorán még hűtő-tároló kapacitást is építettek a probléma megoldására. Udvariban ketchup-ot, paprikakrémet, paprikalekvárt, savanyúságot, lekvárokat készítenek a feleslegből.

Ami azonban például Tamásiban igen nagy probléma, hogy mire a program anyagilag biztos lábakon áll, addigra a vetési szezonon már túl vagyunk. Mit értünk ez alatt? Az idei évben felálló közétkeztetésért felelős nonprofit vállalkozás csupán áprilisban tudta megmondani, hogy majd az év folyamán milyen terményekre és mekkora mennyiségben lenne szüksége. Ez bő két hónapos csúszást jelentene a vetésben, ami nem megoldható. Ez a csúszás azonban remélhetőleg csupán az első évnek köszönhető. Nagyon fontos lenne tehát az időben jól átgondolt tervezés, a megvalósíthatóság érdekében.

Előző tanulmányunkban írtuk, hogy több településen is tervezik a helyi piac létrehozását (Kisszékely, Regöly, Dúzs). Ezek közül Regölyben azóta meg is valósult ez az elképzelés.

Tervezték azt is, hogy bővítik a termelésbe bevont területek számát elsősorban a NFA-tól igénybe vehető földekkel (Regöly – 25 ha, Tamási – 50+28 ha, Fürged – 35 ha), ami szintén sikerrel zajlott. Ezen túlmenően a legtöbb településen (Keszőhidegkút, Regöly, Nagyszékely, Mucsi, Fürged) nagy területű kertek vannak a lakosság birtokában, amit – a települések döntő többségénél – többnyire a még dolgozni tudó nyugdíjasok művelnek (ez alól kivétel Diósberény, ahol a megkérdezettek szerint majdnem mindenki műveli kertjét). Ezek a kertek szintén bevonhatók lehetnek a közösségi zöldségtermesztésbe (Mucsiban az időskorúak felajánlották kertjeiket, önkormányzati művelésre), vagy akár gyógynövénytermesztésbe (Kisszékely, Keszőhidegkút - 500 m²-es területen már most levendula ültetvényt működtetnek, Dúzsban a gyógynövény mellett a fűszernövény-termesztésben is gondolkodnak). Pár településen azonban a földhiányra panaszkodtak (Pincehely, Szakály, Mucsi, Fürged), a környező földek magánkézben vannak, a gazdák pedig nem szívesen adják el földjeiket a potenciális konkurenciának.

A kistérségi központban kialakítani kívánt egység tehát nem oldja meg a többi település gondjait – jelen formában. Aminek létalapja lehet, az a feldolgozott, illetve a non-food termékek megjelenése a Tamásiban létrehozandó helyi termék boltban. Ennek már lehet térségi hatása, hiszen nemcsak az adott településen érhetőek el ezek a termékek, hanem a központi településen, így valószínűsíthetően nagyobb ismertségre tehetnek szert.

Tamásin kívül a másik, alaposabban tanulmányozott település Belecska volt. Noha a Belecskán működő rendszert a korábbi elemzésekben, a sajtóban és az általános szóhasználatban is szociális földprogramnak nevezik, írja Németh, Csité és Kabai, hagyományos értelemben nem földmunkaprogram. A belecskai program ettől az ideáltípustól eltérő alapokon nyugszik. Azáltal, hogy a község önkormányzata a termelést és az értékesítést egy nonprofit vállalkozás keretei közé helyezte, egy egyedülálló lokális foglalkoztatási megoldást hozott létre, amely a földtől elválaszthatatlan, de mégsem földmunkaprogram. A belecskai rendszert célszerűbb az önkormányzat vállalkozáson alapuló szociális foglalkoztatási (szociális gazdasági, közösségi alapú gazdasági, falugazdasági) programnak nevezni. (Németh, Csité, Kabai 2011).

Ez a megállapítás 2011-ben megállta a helyét, a korábbi polgármester ideje alatt. Az akkori program szülőatyja azonban elhunyt. Az új polgármester igyekezett folytatni a megkezdett munkát, de ő más szemlélettel rendelkezik.

Belecskán 20 hektáron folytatnak gyümölcsstermesztést (cseresznye, meggy, kajsz, őszibarack, nektarin, csemege szőlő, szilva, alma, körte). Jelenleg 16 fő dolgozik

az ültetvényeken a START Közmunkaprogram keretében, akik közül 13-an részt vettek a Türr István Központ által finanszírozott képzési programban. 2013-tól a program vezetője egy agrárvégzettségű fiatalember, ami jelentős mértékben megkönnyíti a rendszer működését. 2012-es terveik között szerepelt a gyümölcslékészítés, valamint a gyümölcsaszalás, azonban a termés jelentős része elfagyott, így ez, valamint a rendkívül aszályos év teljesen felülírta az elképzeléseket.

Ez a tény – vagyis a mezőgazdaság kitettsége az időjárás viszontagságainak – jelentős mértékben befolyásolja egy ilyen program sikerességét, így az önellátóvá válás, az állami pénzeztől való függetlenedés kérdését is. Ez ugyanis mindig felmerül. Meddig kell az államnak beavatkoznia, milyen intézkedéseket kell fogantatnia, hogy ezek a rendszerek megálljanak a saját lábukon? Mennyi időnek kell eltelnie, milyen feltételeknek kell teljesülniük?

A belecskai polgármesterrel 2013-ban lefolytatott beszélgetés során számos probléma újra felszínre került, illetve megerősítést nyert. A 2013-as programban – a tervezett gyümölcslékészítő gépsor helyett – végül gyümölcsfeldolgozó berendezést vásároltak és feldolgozó pontot hoztak létre (egy önkormányzati tulajdonú épület-rész felújításával), ahol a gyümölcsökből lekvárt főznek majd, így tolva ki az értékesítési szezon. A friss gyümölcsöt vagy a tamási piacon értékesítik, vagy a gyönki iskola és nyugdíjas otthon veszi meg tőlük, valamint kereskedők viszik el a faluból, de ők igen alacsony árat fizetnek érte. A polgármester elmondása szerint sok helyről van kereslet a friss gyümölcsök iránt, azonban nem tudnak folyamatosan egyforma minőségű terméket előállítani és ez megnehezíti az értékesítést, a kiszámítható bevételi forrást. Terveik között szerepel a bérfőzés is.

Mivel a polgármester vállalkozói szemlélettel közelíti meg ezt a programot is, ennek megfelelően nehezíti, hogy nincs teljesítménybérezés, s így a résztvevők között nem tud különbséget tenni a munkájuk alapján. Meglátása szerint a résztvevők számára fontos a program, mert legalább megdolgoznak a fizetésükért, de arra nem lesznek alkalmasak a jövőben sem, hogy elhelyezkedjenek a versenyszférában. Fejlődés azon kisszámú résztvevők esetében figyelhető meg, akik már korábban is aktívan dolgoztak, megművelték kertjeiket, ők a képzési programban tanultakat otthon is tudják és akarják is hasznosítani.

Meglátása szerint jó a mezőgazdaságra alapozott program, de éppen szezonális jellege miatt nem elégséges a folyamatos foglalkoztatás fenntartására. Ésszerűnek tartaná, hogy a holtidő kitöltésére legyen valamilyen egyéb tevékenység is, pl. varroda működtetését látná megvalósíthatónak.

Egyetért a tamási polgármesterrel abban, hogy valójában önkormányzati gazdálkodásról kellene beszélni és így is járni el. Így azonban a zöltséges – ha a fenntarthatóságot is figyelembe vesszük – csak 1-2 főt tudna eltartani.

Megítélésünk szerint a két formát – a szociális gazdálkodást, valamint az önkormányzati gazdálkodást – párhuzamosan lehetne működtetni. Azon lakosokat lehetne bevonni az utóbbiba, akik rátermettebbek, önállóbbak, magukévá tudják tenni a vállalkozói szemléletet, de önmagukban nincs elég tőkéjük egy saját vállalkozás elindításához. Őket magasabb díjazással alkalmazva lehetne bevonni az önkormányzat profittermelő tevékenységeibe. Természetesen mindig lesznek olyanok, akik viszont nem alkalmasak önálló munkára, így számukra továbbra is az állam által finanszírozott szociális munka jelenthet megoldást.

Következtetések, javaslatok

A kistérség minden települése folytatta az eddigi tárgyalásokat az NFA-val (Nemzeti Földalap Kezelő), hogy egyre nagyobb területen legyenek képesek gazdálkodni, a településnek és annak lakóinak hatékony bekapcsolását kívánják elérni a termelésbe. A célok között szerepelt, hogy minél hosszabb távra sikerüljön megkapni ezeket a földeket, eddigi szokásos egy év helyett öt évre, mely időtávot a választott növénykultúrák is feltételeznek. További elérendő célok között szerepel, hogy amennyiben a földeket az önkormányzat a közmunkaprogram keretében használja, ne kelljen földbérleti díjat fizetniük. A bérjellegű támogatás mellett beruházások is megvalósultak a településeken. „A programok szinte kimeríthetetlen palettáját igényelhette a település vezetője, természetesen adott és ellenőrzött keretek között, a fenntarthatóság és a helyi értékek megőrzése jegyében.” – mondta Bencsicsné Tóth Krisztina, Kirendeltség vezető. A Közmunkaprogram előrevívője és egyben akadálya is lehet az ember, az, aki tenni akar a közért és az, aki nem. Bencsicsné Tóth szintén megfogalmazta a kutatásunk során feltárt és előző tanulmányunkban már bemutatott humán erőforrás hiányt is.

Azon települések, melyek a közmunkaprogramokban eddig is már sikerrel értékesítették terményeiket törekszenek a fenntarthatóságra, minek érdekében a feldolgozás egyes fázisaihoz szükséges infrastruktúrát is vagy már kiépítették, vagy tervezik azt.

Ahhoz, hogy önfenntartó helyi gazdaság működjön a térségben, a következőkre van szükség: piaci elemzésre, a helyi piac pontos ismeretére; pénzügyi elemzésre arra vonatkozóan, hogy hány embert, milyen időintervallumban tud foglalkoztatni a rendszer piaci keretek között, valamint, hogy az állam kivonulása a programból milyen ütemben, mennyi idő alatt lehetséges; javasolt szervezeti keretekre; a kistérségen belül a termelés ésszerű, hely-specifikusságot figyelembe vevő koordinálására; a termelés és értékesítés kooperációjára, egységes arculat megteremtésére. Mindazonáltal a legfontosabb az emberi erőforrás, hiszen a rendszer nem működhet egy helyi elkötelezett, az ügyért tenni akaró – nem feltétlenül - szakember nélkül.

Az állam szociális szövetkezet kialakításának szándékával keresi azon településeket, melyek hajlandóak és képesek is részt venni annak megvalósításában. Kutatásunk során felvázolt lehetőségek alapján egy értékesítő szövetkezet kialakítására tesznek majd kísérletet, mely meghatározza kutatásunk továbbvitelét, annak jövőbeni irányát.

Irodalom

- Sáriné Csajka Edina, Csizmadiáné Czuppon Viktória (2013): Helyi gazdaságfejlesztés a Tamási kistérségben. In: VIKEK Közlemények V. évfolyam 1-2. szám (No. 12-13.) 243-249.o. ISSN 2062-1396
- Molnár Eszter- Sáriné Csajka Edina (2013): Turisztikai potenciálok a Tamási kistérségben. In: VIKEK Közlemények V. évfolyam 1-2. szám (No. 12-13.) 270-276. o. ISSN 2062-1396
- Czene Zsolt, Ricz Judit (2010): Területfejlesztési füzetek 2. Helyi gazdaságfejlesztés – Öletadó megoldások, jó gyakorlatok. Budapest. 25-26.o.
- Jász Krisztina-Szarvák Tibor-Szoboszlai Zsolt (2003): A szociális földprogram társadalomfejlesztési hatásai. In: Kállai Ernő (szerk.): A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 139–145. o.

THE OPPORTUNITIES OF LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN A DISADVANTAGES MICRO REGION

**VIKTÓRIA, CSIZMADIÁNÉ CZUPPON PHD – EDINA, SÁRINÉ CSAJKA
PHD**

The aim of the essay is to show the possibilities of the local economic development in one of the most disadvantages micro region Tamási, to analyse the still working and the planned activities at local and at microregional level. This essay focuses on the 5 fields of the local economic development according to the literature of its: local product, local money, development of local SMEs, utilization of alternative energy for self-sufficiency, social economic). The authors - to take notice of the local makings and the endo-resources – do frame innovative suggestions in the interest of to set up self-sufficient local economic.

A REGIONÁLIS KÖZSZOLGÁLATI RÁDIÓMŰSOR SUGÁRZÁS TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1929-2012

The history of the hungarian regional public radio broadcasting
1929-2012

DITRÓI ZOLTÁN

Kulcsszavak:

regionális rádióműsor-sugárzás története, rádiózástörténet, regionális rádióműsor, regionális adások

Az alábbi írás a magyar rádiózás egy speciális, területileg meghatározott szeptetének rövid bemutatására törekszik. A regionális rádióadások létrejöttének és funkcióváltásának történeti, politikai és társadalmi elemeire kívánok rávilágítani. Bemutatom, hogy hol, mikor, milyen körülmények között jött létre regionális közszolgálati adás. A forgatókönyvek elemzését követően bemutatom, hogy hogyan változott a műsor-szerkezetük és műsoraik mennyire feleltek meg a közszolgálati elvnek.

A rádiózás hőskorában

Ha megkérdezzük a Magyar rádió történetét ismerőket, akkor kapásból rávágják, hogy az első regionális stúdió a nyíregyházi volt, ami 1932-ben nyitotta meg kapuit. Ezt követte aztán a következő évben a győri, pécsi, miskolci majd a szolnoki. Pedig valójában Budapest után Szegedről sugároztak először, még hozzá 1929-ben. Az sem ismert, hogy 1938-ban az első bécsi döntést követően Kassán is megindult a regionális sugárzás, amit a kolozsvári stúdió követett. Ezek a tények mintha eltűntek volna a magyar rádiózás történetéből. Pedig a Rádió (ma Műsorszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap) központi irattárának sajtócikk-gyűjteményében 88 cikk foglalkozik az 1938 októberétől 1944 júliusáig terjedő kassai időszakkal. Az írásokat elemezve az is kiderül, hogy alaptalanok voltak a korabeli szlovák állítások, amik irredentizmussal vádolták a magyar rádiósokat. Írásomból az is kiderül, hogy miért és kinél lobbiztak Pécs, Győr, Miskolc vezetői és miben tért el tőlük a debreceniek stratégiája. Mik voltak az induló stúdiók gyermekbetegségei, és csúcs-időben hány stúdiót tartott fenn a Magyar Rádió, valamint, hogy mi lett a megszűnő regionális rádiók frekvenciáival?

A Magyar Rádió hivatalosan 1925. december 1-én kezdett sugározni. A korabeli rádióújságot vizsgálva szembetűnő, hogy minden nap délután háromtól felolvasást tartottak, és, hogy ezen túl mennyire a zenére helyezték a hangsúlyt. (Magyar Rádió Újság 1925, 15) Ennek tükrében már nem meglepőek a Rádió vezetőjének a megnyitókori mondott szavai. Vitéz leveledi Kozma Miklós vezérigazgató a többi közt a következőket mondta: „A magyar kultúra fegyvertára erős fegyverrel szaporodott.

Ez a fegyver a most meginduló broadcasting, amelynek jelentőségét ismertetni nem szükséges. Mindenki tudja mit jelent, különösen Magyarország mai helyzetében az, hogy a hullámokon keresztül minden határon túl eljut a magyar szó. Méltóztasanak csak elgondolni, hogy a mai hideg éjszakában elszakított véreinknek ezrei várják a broadcasting hangjait....Fogadalmat teszek arra, hogy minden üzleti szempontot háttérbe szorítva, tisztán csak a magyar kultúra szempontját szem előtt tartva, fogjuk ezt a fegyvert kezelni”. (idézi: Salamon 1999, 9)

Pár év késéssel ugyan, de a vidéki emberek is felismerték, hogy mekkora erő rejlik a rádióban. Amikor 1929-ben kiszivárgott, hogy a Rádió egy 120 kW-os adót akar építeni és elindítani a második csatornáját, Szóts Ernőt a Rádió nemzetközileg elismert műsorigazgatóját az a kellemetlen meglepetés érte, hogy bár eddig szinte sehol sem vitatták szakmai tudását, most a vidéki városok részéről támadás érte. Azt rótták fel neki, hogy a rádió eddig csak a budapesti művészekkel és tudóstársadalommal foglalkozott. Éppen ezért mindegyik nagyobb város magának követelte az új adót. Legészrevehetőbben vagy ha úgy tetszik leghallhatóbban a szegediek léptek fel érdekeik érvényesítése érdekében. Februárban egy amatőr rádió kiállítás keretében helyi adóállomást hoztak létre. Ez az adó ugyan csak két hétig működött, de megmutatták, hogy ők milyen adást képzelnek el: *„Elképzelésem szerint hétköznapi délutánonként felváltva egészségügyi, történelmi, jogi, természettudományi ismereteket közvetítenénk népszerű formában. Hetenként legalább egy órát kellene fordítani népi gyökerű, magyar írók műveiből való felolvasásra. Tamási Áron, Móricz Zsigmond, Tömörkény István írásaiból ismertethetnénk szemelvényeket. Az előadások előtt és után gondosan megválogatott ének- és zeneszámok, vagy versek élénkíthetnék és fokozhatnák a hatást. Vigyük bele az alföldi nép tudatába, hogy sajátját pirulás nélkül vallhatja magáénak”* – írta Buday György a Bethlen kör elnöke. (idézi: Tertinszky 1998, 359-360) A kiállítást követően a szegediek a kereskedelemügyi minisztériumnak nyílt levélben is bejelentették igényüket a második adóállomásra. A győri, pécsi és a miskolci vezetők közvetlenül a rádió igazgatóságához fordultak igényükkel. Egészen más taktikát választottak a debreceniek. Ők az Arany Bikában ígértették meg fehér asztal mellett Scherz Edével, a rádió bemondójával, hogy értük fog lobbizni. A vitát Szóts Ernő zárta le: egyrészt elmagyarázta, hogy technikai okok miatt nem teljesíthető a vidékiek kérése, másrészt megígérte, hogy a jövőben nagyobb teret kap a vidék a rádióműsorokban. Felajánlotta például, hogy város és faluműsorokkal mutatják be a vidéki életet, a Budapesten kívüli világ kulturális és tudományos értékeit. Ígéretét be is tartotta, sőt a Rádióélet című újságban külön felhívta ezekre a műsorokra a hallgatók figyelmét.

A szegediek kezdeményezése után újabb kilenc évet kellett várni, amíg megszólalhatott egy Budapesten kívül készített műsor. Egészen pontosan 1938-ig, a Trianoni diktátumot korrigáló Első bécsi döntésig. Hogy milyen politikai légkörben, arra jó példa a következő történet. Egy héttel a Bécsi döntés előtt a ruszin felkeléssel összefüggésben a politikai adok-kapokból a rádió sem tudta kivonni magát. A csehszlovák rádióban ugyanis olyan felvételek jelentek meg, amik a magyarok állítólagos részvételét támasztották alá. A rádió vezetői azonban azzal utasították visz-

szá ezeket a vádakat, hogy egyrészt nem tudják leellenőrizni a hanganyagok valóságát, másrészt a felkeléssel kapcsolatban kivégzettek állítólagos listájáról már többen jelentkeztek, hogy nem értik, hogy került a nevük oda. (A mai nap 1938, 8)

Bár a visszacsatolás előtt is volt rádiója Kassának, a budapesti szakemberek, mivel november 2-án a bécsi döntést követően a rádió megszüntette adását, arra gondoltak, hogy a távozó szlovákok leszerelték az adót. Éppen ezért komplett felszerelést vittek magukkal, benne azt a 3 kW-os adóállomást, ami korábban Csepelen működött. (Magyari 1938, 5-7) Elképzelésük beigazolódott, mert a távozók teljesen kiürítették a rádió épületét. (MTI 1938)

A korabeli sajtó tudósításai szerint akkora eseménynek tartották a magyar nyelvű kassai rádióműsor Magyar Rádió általi indítását, hogy azt november 14-én a Budapest I. és a közvetítőállomások átvételének köszönhetően az egész országban hallhatóvá tették. (Népszava 1938, 7) Az adás délután 6 órakor a kassai dóm harangjának hangjával kezdődött. A rádiót már a kezdetekben is irredentizmussal vádolták. Hogy ez mennyire nem így volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a kassai polgármester beszéde után a magyar mellett a szlovák himnusz is felhangzott, és már ebben a nyitó adásban – mint ahogy később rendszeresen – a magyar mellett szlovák és ruszin nyelvű híreket is közöltek.

1942-ben új állomásához érkezett a kassai rádióműsor sugárzás. A nyáron üzembe helyeztek ugyanis egy 30 kW-os adót, jelentősen kibővítve ezzel a rádió vételkörzetét. Ugyanakkor nem bővült az adásidő és nem változott a műsor sem, főleg Budapest I. műsorait vette át.

Sokkal kevesebb maradt fenn a kolozsvári rádióról. Szinte csak annyit tudunk róla, hogy a Második bécsi döntést követően 1940. őszén egy 1,25 kW-os adóval kezdett működni. Be akarták ugyan sugározni az egész Székelyföldet, de a háború közbeszólt, és az ehhez szükséges berendezéseket már nem tudták üzembe helyezni.

Az erdélyi rádiózás végét az jelentette, amikor 1944. októberében a kolozsvári adót Budapestre a Páva utcába szállították, és elrejtették egy postai raktárban. (Furkó 1995, 11)

Nem kellett azonban sokáig várni a magyar nyelvű erdélyi rádió újraindulására. 1945. május 2-án szólalt meg ismét, igaz akkor és azóta is már a Román Rádió nemzetiségi adásainak keretein belül, napi egy óra adásidővel. (bukarestiradio.ro n.é.) Kezdetben (1948-1954) még Kolozsvári „fiókszerkesztőséggel” is rendelkezett. Legnagyobb gondjuk ugyan az, mint a Győri Rádiónak volt megszűnéséig: elavult középhullámon sugároznak, ezzel eleve meghatározva azt az idős korosztályt, amelyik képes hallgatni őket.

Összehasonlításképpen: Szlovákiában napi 12 órában és FM frekvencián szól a Szlovák Rádió magyar nyelvű adása a Pátria Rádió. Igaz, ott már 1927-ben elkezdett működni a kassai stúdió.

Körzeti rádiózás az ötvenes években

A mai Magyarország területén a körzeti stúdiók létrejöttére a Magyar Rádió megalapítását követően csaknem harminc évig kellett várni. Létesítésüket elsősorban nemzetbiztonsági, nem pedig műsorfejlesztési szempontok motiválták. Az akkori igen feszült, hidegháborús légkörben tartalék stúdiók szerepét szánták ezeknek a rádióknak, arra az esetre, ha a budapesti adó valamilyen okból nem tudná feladatát ellátni. Ezt tükrözi egyrészt az a sietség, ahogy a stúdiók „felépültek”, másrészt a helyük kiválasztása is.

Nem épült stúdió például Szegeden a jugoszláv határ közelsége miatt, a miskolci stúdiót pedig nem a városban, hanem a jobban védhető Lillafüreden építették fel. Érdekes megfigyelni, hogy a szolnoki kivételével mindegyik stúdiót a határ közelében hozták létre. Nem lehet azt mondani, hogy építették fel, mivel erre egyrészt nem mindig volt idő, másrészt a kor szellemének megfelelően gyakran kisajátítással oldották meg a problémát. Szolnok is csak látszólag lóg ki ebből a sorból, de ha figyelembe vesszük, hogy ott 1939 óta működik katonai repülőtér, akkor máris ke-
rek a kép.

1952. december 16-án megkezdte működését az első vidéki stúdió Nyíregyházán és a Petőfi-műsor megszakításával naponta egy óra helyi műsort adott. 1953-ban négy vidéki stúdió csatlakozott hozzá: január 8-án Győr, 12-én Pécs, április 30-án Miskolc, augusztus 7-én Szolnok gazdagodott egy-egy stúdióval és napi egy óras adásidővel. Ezt a már Nyíregyházán bevált módon oldották meg, megszakították a Petőfi Rádió műsorát.

A hallgatók imádták az új médiát, a sajtó kezdetben szinte naponta beszámolt róla. A győriről pl. az első héten négy cikk is megjelent. Az első az első adásnapon még arról szólt, hogy mi a célja a rádiónak. (Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953, 3) Már ekkor megemlíti a rádió politikai feladatát. Azt írják, hogy rádió „*hatalmas segítséget nyújt üzeminkben a negyedik tervév feladatainak sikeres megoldásához, falun pedig a begyűjtés és az agrotechnikai tervek teljesítésében.*” Másnap az avató ünnepségről tudósítottak, ahol Porubszky Lajos a Wilhelm Pick Vagon- és Gépgyár dolgozója bejelentette, hogy idei tervét július 1-re befejezi. (Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953, 2) Azt, hogy a hallgatókat mennyire érdekelte rádió, mi sem jelzi jobban, mint egy négy nappal később megjelent cikk, aminek már a címe is beszédes: *Miért nem közöljük a Győr-Sopronmegyei Rádió műsorát?* Az újság egyértelműen a rádió munkatársainak a felelősségét állapította meg: szerintük ugyanis ők képtelenek lapzártáig elküldeni nekik a másnapi műsort. (Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953, 4) A negyedik cikk rögtön másnap, mintegy a béke helyreállításaként jelent meg. Színes riportban számoltak be a stúdióban folyó munkáról. Telefonokat is ismertet a cikkíró, amiben rövidnek tartják a hallgatók az adásidőt, vagy éppen a technikai bakit kifogásolják. (Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953, 1)

A kezdeti felszerelés a rádiósok elmondása szerint két stúdiómagnóból, két lemezjátszóból és egy keverőből állt. A feszült politikai helyzet miatt az első években a munkában csak megbízható (MDP) párttagok vehettek részt, összesen 4-5 fő. A

riportalanyok szintén csak párttagok lehettek. Elképzelhetetlen volt abban az időben, hogy az „utca embere” szót kapjon az éterben. A párttagok arányának csökkenésére 13 évet kellett várni. 1966-ra az 5 vidéki stúdió 30 újságíró munkatársa közül már csak 13 volt az MSZMP tagja. (Vámos 2008) Persze ne higgyük, hogy a műsorok nem voltak átpolitizáltak. Még a 15 évvel később készült koncepció is elvárásként fogalmazta meg a szocialista szellemű nevelő és ízlésformáló tevékenység javítását és a párt politikájának hatékonyabb szolgálatát. (Zeley 1981)

Az 1954-ben bekövetkezett enyhültebb politikai helyzetben e rádiók eredeti tartalékstúdió szerepe fokozatosan háttérbe szorult, ám feladataikat illetően nem volt egyértelmű koncepció, így a vidéki adók egy kissé a Magyar Rádió mostohagyermekéivé váltak. Ez meglátszott a műszaki berendezéseiken is, hiszen hosszú éveken át alig kaptak új eszközöket, csak a budapesti használt készülékek jutottak nekik. Egészen 1956-ig egy órát sugároztak csak. Közülük a Győri Rádió munkatársainak életében nagy fordulatot hozott ez az év. A rádió kihasználta, hogy önálló adóval rendelkezett és szinte élőben közvetítették az eseményeket. A rádió hangarchívumát vizsgálva nyomon követhető, hogy míg kezdetben elítélték a megmozdulásokat, később a forradalmárok mellé álltak:

„Október 24.

A Wilhelm Pieck Gyár dolgozóinak távirata Nagy Imréhez és felhívása a többi vasipari üzemhez: Győrről a Wilhelm Pieck Vagon és Gépgyárban a dolgozók rendben folytatták munkájukat. Szerdán délből táviratot küldtek Nagy Imrének, amelyben mélyszélesen elítélték az ellenforradalmi fasiszta provokációt. Bizalommal vagyunk, írják, a kormány nevében megtartott rádiófelhívása iránt és mindent elkövetünk, hogy gondoskodjunk a zavartalan munkáról. Bízunk a pártban, rendszerünk erejében, mely képes lesz rövidesen megvalósítani azt a programot, amely a dolgozó nép múltban ért sérelmeinket van hivatva orvosolni

November 1.

A Budapesti Nemzeti Bizottság AB 760 rendszámú Austin típusú személygépkocsija a Tétényi úti kórház részére életmentő antibiotikum gyógyszerekért Győr, illetve Hegyeshalomba indult. Üzenjük a győri, hegyeshalmi nemzeti bizottságnak, várják és azonnal indítsák vissza a szükséges gyógyszerekkel.

November 3.

18.00 h. ITT A SZABAD PETŐFI RÁDIÓ GYŐR!

Dunántúli különműsora jelentkezik: Kedves hallgatóink, műsorunkat a Vagongyár munkástanácsának felhívásával kezdjük:

A győri Magyar Vagon- és Gépgyár dolgozói, akik eddig is kezdeményező szerepet vállaltak a forradalom győzelmének kivívásában, most a győzelem megszilárdítására fordítják figyelmüket. Összeköttetésbe léptek a gyár munkástanácsa útján a legnagyobb magyar ipari üzemek, többek között Diósgyőr, Ózd, a budapesti Mávag és a Ganz dolgozóival, és ezekkel teljes szolidaritást vállalva akarják munkájukkal biztosítani a forradalom eredményének megszilárdítását.

Kedves hallgatóink, hallgassák meg munkatársaink ceruzajegyzeteit:

Budapestről hazaérkezett Győrbe egy újságíró, ő mesélte el a következő történetet: Budapest utcáin jártam, emberekkel beszélgettem és adatokat gyűjtöttem egy cikk megírásához. Egy néptelen utca sarkán felkelepett a géppisztoly, beugrottam hát a kapu alá. Valaki megragadta mellemen a kabátot. - Ki vagy? - kérdezte fojtott hangon, és éreztem, hogy fegyver hideg csöve érinti a testemet. - Újságíró - feleltem. - Katona volt? - Igen, voltam. - Akkor nézze meg ezt a gitárt, nem tudok löni vele, azt hiszem elromlott - mondta a fiú, akiről megállapítottam, hogy 18-19 év körüli fiatalember. Megnéztem a géppisztoly tárá, nem volt abban már golyó egy szem sem. Mondtam neki, hogy nem a géppisztoly rossz, hanem a tár ürült ki. Akkor arra kért sürgetően, hogy cseréljem ki a tárt, mert ő nem ért hozzá. Én levettem a fegyverről az üres tárt és újat tettem a helyébe. A fiú a sötét ég felé fordította fegyvere csövét és leadott egy lövést. Hálásan rám mosolygott és csak annyit mondott: köszönöm szépen, most már újra szól a gitár! És azzal a kabátja alá rejtve a géppisztolyt a kapu alól kilépett az utcára. Az újságíró pedig felírta emlékezete noteszébe ezt az esetet is.” (MTVA rádiós hangarchívum)

Hadarics Ferencnek hívták azt a technikust, aki összekötötte a győri, szombathelyi és a balatonszabadi adót és ezzel szinte a teljes Dunántúlt lefedték. Csete bácsinak hívták az egyik technikust, aki a végén már nem engedett be senkit a technikai helyiségbe, ugyanis életveszélyessé vált a benttartózkodás, mivel minden védőburkot eltávolított a berendezésekről, nehogy túlmelegedjenek. Ekkoriban nem volt olyan hogy adásidő, mint ahogy megszűnt a munkaidő is. Lelkes rádiósok, potenciális halálraítéltek dolgoztak akkoriban a rádióban. A forradalom bukása után a stúdióvezetőt Pális Pált halálra ítélték, amit később életfogytig tartó börtönbüntetésre mérsékeltek. Volt, aki külföldre menekült, volt aki Tihanyi Árpádhoz a Dunántúli Nemzeti Tanács tagjához hasonlóan külföldről is hazajött. Ilyen volt Karsainé Horváth Klára is, aki bemondóként dolgozott akkoriban a Győri Rádióban. Bízott benne, hogy a nagyvárosban eltűnhet a rendőrség szeme elől és Budapestre menekült. Mint elmondta ez csaknem két évig sikerült is neki, de végül 1958 szeptemberében letartóztatták, és öt hónapos börtönbüntetésre ítélték. A többiek sem jártak jobban. Többeket letartóztattak, megverték, bebörtönöztek. Senki nem tarthatta meg az állását. De nézzük tovább a regionális rádiók fejlődését.

Változások a hetvenes évektől

Végülis a „Hetvenes évek rádiója” című koncepcióban fogalmazódott meg világosan, hogy a vidék hangjának továbbra is szerepe van a magyar rádiózásban. Ennek megfelelően megindultak a fejlesztések. 1979-ben a rádió szervezeti felépítését is megváltoztatva létrejött a Körzeti és Nemzetiségi Adások Főszerkesztősége. A 70-es évektől a kilencvenes évek közepéig nagyon magas hallgatottságuk volt, ezt a levelekből, a telefonokból és a hallgatói reakciókból szűrték le. A 80-as évek rádiója című koncepcióban már egyértelműen arról írnak, hogy egyre nő a regionális rádiók szerepe, és a rádió egyik gyengeségén a Budapest centrikusságon, csak az öt nagy regionális központ műsoridejének növelésével lehet javítani. Igaz hozzáteszik,

hogy a „helyi programok mentesíthetik az országos programokat bizonyos nyomasztó műsorkötelezettségektől.” (Zeley 1981, 23) Folyamatosan nőtt az adásidő, ami 1983-ban stúdióként napi két óra volt, míg a megszűnésük évében már volt ahol napi 24 óra, amiből 10 szinte teljesen saját gyártásban készült. A többit a Kosuth Rádió és az MR7 elnevezésű eredendően csak az interbetre szánt, alapvetően magyar nótát, operettet sugárzó adó kapcsolásával, illetve hálózatos műsorok beiktatásával érték el. A strukturális átalakításoknak jó formán se szeri, se száma. 1990 - 1993-ig még délutáni kereskedelmi adás is volt, rengeteg zenével és játékkal.

Ha megvizsgáljuk a körzeti rádiók telephelyének kiválasztását, akkor azt látjuk, hogy a regionális sugárzás megszűnésének évében öt regionális stúdiója volt a Magyar Rádiónak: Győr, Pécs, Szeged, Miskolc, Debrecen. A korábban említettek közül Nyíregyházát éppúgy Debrecenhez csatolták, mint Szolnokot. Ezt diktálta ugyanis az ország regionális felosztása. Aztán egy idő után rájöttek, hogy a frekvencia terjedése és a statisztikai régiók között nem sok összefüggés van, és arra is, hogy furán hangzik, hogy a szegedi stúdió adását is regionálisnak mondták, miközben szinte csak Szegeden lehetett hallani. Ennek következtében Szolnokot Szegedhez csatolták.

De nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a Rádiónak volt olyan időszaka, amikor 9 regionális stúdiója volt. Nagykánizsán például keleti URH-n adtak, és akkor hozták létre, amikor már lehetett tudni, hogy ezt a frekvenciát csak 2004-ig lehet használni. Önálló frekvenciát és ezzel műsoridőt kapott Szombathely, és ott is önálló stúdiót hoztak létre. Volt egy regionális stúdiója Budapestnek is, ami 1989-2002-ig Calypso Rádió néven üzemelt, szintén középhullámon. Ezt megszüntették, majd később tervbe vették egy budapesti vételkörzetű rádió létrehozását. Közben pedig nem tettek semmit a Dunántúlon Fejér, Komárom és Tolna megyéért, ahol nem szólt regionális adás.

Magyarországon nem ismerték fel a rádió vezetői és sajnos a politikusok sem az URH jelentőségét. Így fordulhatott elő, hogy 59 évvel a megalapítása után 2012-ben az ország legnagyobb vételkörzetű regionális rádiója a győri, még mindig csak középhullámú frekvenciával rendelkezett. A regionális rádiókat végül 2012. december 21-én megszüntették, másnap már a magyar nótát, népzene és operettet sugárzó Dankó Rádió szólt frekvenciáin. December 22-től Budapest is kapott FM frekvenciát (98,6 MHz).

Érdemes megnézni, hogy mivel foglalkoztak a regionális rádiók, mennyire feleltek meg a regionalitás és a közszolgálatosság elvének és hogy alakult ennek érdekében a műsorszerkezetük. Az öt stúdióra szóló statisztikát (1. sz. melléklet) a megszűnés évének első 11 hónapjának, 06:00-09:00 közötti Hajnaltól reggelig című információs magazinjának több mint ezer forgatókönyve elemzése alapján készítettem el.

1. TÁBLÁZAT

Regionális rádiók statisztikai mutatói 2012.

Statistical indicators of regional radio stations 2012

hónap	hír, információ, tájékoztatás	a közösség ügyeivel kapcsolatos viták bemutatása	alkotmányos jogok védelme, jogvédelem	tudományos eredmények, vélemények bemutatása	gyermekkorúak védelme, jogai, támogatása
január	484	64	36	36	4
február	336	52	32	60	8
március	368	16	12	52	16
április	348	52	60	40	8
május	484	52	28	44	96
június	376	44	48	12	80
július	380	52	40	28	36
augusztus	348	52	20	12	44
szeptember	456	92	12	8	16
október	504	24	8	24	24
november	396	24	0	24	20
összesen	4 480	524	296	340	352
összesen %	13,57%	1,59%	0,90%	1,03%	1,07%

hónap	oktatás, ismeret átadás	fogytékkal élők életének, bemutatása, integrációjuk segítése	hátrányos helyzetű csoportok védelme, esélyegyenlőség, egyenlő bánásmód	természetvédelem, környezetvédelem
január	195	24	124	152
február	176	8	148	88
március	100	8	88	80
április	332	36	140	160
május	229	32	144	192
június	188	12	148	180
július	189	32	132	152
augusztus	264	52	136	176
szeptember	284	16	108	76
október	112	36	96	68
november	112	52	152	68
összesen	2 181	308	1 416	1 392
összesen %	6,61%	0,93%	4,29%	4,22%

hónap	körzeti és helyi információk	minőségi szórakoztatás	külhoni magyarság élete, tájékoztatása	digitális kultúra, informatika	összesen
január	1 564	16	48	16	2 763
február	1 592	0	32	8	2 540
március	1 400	0	20	16	2 176
április	2 088	4	24	12	3 304
május	2 044	0	52	20	3 417
június	2 100	8	56	16	3 268
július	2 296	0	124	24	3 485
augusztus	2 232	0	32	8	3 376
szeptember	1 872	0	32	40	3 012
október	1 992	0	24	16	2 928
november	1 832	0	28	28	2 736
összesen	21 012	28	472	204	33 005
összesen %	63,66%	0,08%	1,43%	0,62%	100,00%

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Ezek szerint a műsorban elhangzott riportok, interjúk csaknem 64%-a foglalkozott körzeti és helyi információkkal. A debreceni rádió Debrecennel és régiójával a miskolci Miskolcával, és így tovább ugyan ez érvényes Győrrre, Pécsre és Szegedre. A többi időben általános tájékoztatással, oktatással, ismeret átadással, hátrányos helyzetű csoportokkal, egyenlő bánásmóddal, természet- és környezetvédelemmel, hogy csak azokat a témákat soroljam fel, amik legalább 4%-os arányt értek el. Ezek alapján megállapítható, hogy a stúdiók maradéktalanul eleget tettek közszolgálati feladatuknak.

2. TÁBLÁZAT

Forrás: saját szerkesztés

118

irányuló Adások) vezetői nem akarták befejezni az MR6 átalakítását és építését, mert úgy vélték, hogy az a rádió, amelyik nem sugároz egész nap, az nem rádió. Éppen ezért az eredetileg webrádiónak, tehát csak az interneten foghatónak szánt MR7 elnevezésű zenei rádiót tették az Esti Krónika utáni időtől a reggel 6-os kezdésig tehát az összes regionális stúdió felváltva sugárzott táncmuzikarit, magyar nótát és operettet. (3.sz. melléklet)

1. TÁBLÁZAT

Sáv	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat	Vasárnap
06.00-07.00	Hajnaltól reggelig	Hajnaltól reggelig	Hajnaltól reggelig	Hajnaltól reggelig	Hajnaltól reggelig	MR7	MR7
07.00-08.00	Hajnaltól reggelig 07.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 07.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 07.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 07.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 07.00: MR1 Kossuth hírek	MR7	MR7
08.00-09.00	Hajnaltól reggelig 08.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 08.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 08.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 08.00: MR1 Kossuth hírek	Hajnaltól reggelig 08.00: MR1 Kossuth hírek	ltthon vagyunk saját	Kapocs/Zsinatoló PÉCS/SZEGED
09.00-10.00	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk saját	Gyermekhagyjáték Budapest
10.00-11.00	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk	ltthon vagyunk saját	Délelőtt saját
11.00-12.00	A vidék Magyarországa Hálózati GYŐR	A vidék Magyarországa Hálózati PÉCS	A vidék Magyarországa Hálózati MISKOLC	A vidék Magyarországa Hálózati DEBRECEN	A vidék Magyarországa Hálózati SZEGED	ltthon vagyunk saját	Délelőtt saját
	Eü., egészség és szoc.politika, népjóléti intézmények	Gasztronómia, vidék, falu, barangolás	Tudomány, kutatás, oktatás, közpés, intézmények, iskolák	Művészetek, kultúra	Közélet, önkormányzat iság, regionális és helyi politika		
12.00-13.00	12.00-12.30 MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika 12.22-ig	MR1 Kossuth Krónika 12.22-ig
	12.30-13.00 5 évtized magyar slágerei 1 Szerk.: Kovács Miklós/ Zsoldos László PÉCS	5 évtized magyar slágerei 1 Szerk.: Tarnai Kiss László Budapest	5 évtized magyar slágerei 1 Szerk.: Terenyi Tamás MISKOLC	5 évtized magyar slágerei 1 Szerk.: Tarnai Kiss László Budapest	5 évtized magyar slágerei 1 Szerk.: Molnár/Boczor GYŐR	Jó ebédhez szól a nóta Szerk.: Tarnai Kiss László, Budapest	Jó ebédhez szól a nóta Szerk.: Tarnai Kiss László, Budapest
13.00-14.00	Délután Csillagok útján (Miskolc)	Délután Helyi érték (Debrecen)	Délután Civil Kurázi (Debrecen)	Délután Zöld Hang (Pécs)	Délután Blúz (Pécs)	Jelige Szórakoztató magazin (Pécs)	Hangjáték Hálózati (Budapest)
14.00-15.00	Délután Ismétlő sáv	Délután Ismétlő sáv	Délután Ismétlő sáv	Délután Ismétlő sáv	Délután Ismétlő sáv	Délután/ Kívánságműsor Hálózati PÉCS/SZEGED	Délután Hálózati ism. Debrecen/Miskolc
15.00-16.00	Délután 11-12-es sáv ismétlése	Délután 11-12-es sáv ismétlése	Délután 11-12-es sáv ismétlése	Délután 11-12-es sáv ismétlése	Délután 11-12-es sáv ismétlése	Délután/ Kívánságműsor Hálózati PÉCS/SZEGED	Délután Hálózati ism. Debrecen/Miskolc
16.00-17.00	5 évtized magyar slágerei 2	5 évtized magyar slágerei 2	5 évtized magyar slágerei 2	5 évtized magyar slágerei 2	5 évtized magyar slágerei 2	Délután/ Kívánságműsor Hálózati PÉCS/SZEGED	Délután Hálózati ism. Debrecen/Miskolc
17.00-18.00	17.00-17.30 Regionális hírműsor Információs sáv-saját	Regionális hírműsor Információs sáv-saját	Regionális hírműsor Információs sáv-saját	Regionális hírműsor Információs sáv-saját	Regionális hírműsor Információs sáv-saját	Délután/ Kívánságműsor Hálózati PÉCS/SZEGED	Zene SzóTár hálózati
	17.30-18.00 MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika	MR1 Kossuth Krónika
18.00-19.00	MR7	MR7	MR7	MR7	MR7	Sportpercek	Nótaszó
19.00-20.00	MR7	MR7	MR7	MR7	MR7	Nótaszó	Sportpercek
20.00-06.00	MR7	MR7	MR7	MR7	MR7	MR7	MR7

Forrás: saját szerkesztés

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a regionális rádiózás mindig is Magyar Rádió periferiáján mozgott. A négy évente megválasztott elnökök nem érezték szükségesnek, hogy ezt a területet is a központéhoz hasonló színvonalra fejlesszék. Vonatkozik ez a frekvenciára, a stúdiótechnikára, a humánerőforrásra és a dolgozók megbecsülésére egyaránt. Miközben a központi adók profiltisztítását elkezdték, és hallgatottságát folyamatosan mérték, műsoraikat reklámozták óriásplakátokon és az írott sajtóban egyaránt, aközben az onnan lekerülő, de megszüntetni mégsem akaró műsorokat vidékre helyezték, hallgatottságukat nem mérték, műsoraikat sem országosan, sem regionálisan nem reklámozták sem óriásplakátokon, sem az írott regionális sajtóban.

Nem látták be sem ők, sem a mindenkori politikusok, hogy a regionális nyilvánosság egyik legfontosabb és leggyorsabb eszközét sorvasztják el.

Irodalom

- Magyar Rádió Újság 1925. november 28. 15.o.
Salamon István szerk. Rádiótörténeti szöveggyűjtemény (1999): Magyar Rádió, Budapest 9.o.
Tertinszky E. (1998) A magyar rádió hőskora In: Kollega Tarsoly István (szerk): Magyarország a XX. században. III. kötet, Babits kiadó, Szekszárd 359-360. o.
A rádió válasza a cseh hazugságokra. A mai nap 1938. október 25. 8.o.
Magyar Endre (1938) Halló rádió Kassa. Rádióélet 1938. november 18. 5-7.o.
MTI híradás 1938. november 13. 20:30 18. kiadás, kézirat – MTVA archívum
Megkezdte működését a kassai magyar rádió. Népszava 1938. november 15. 7. o.
Furkó Zoltán szerk. (1995) 70 éves a Magyar Rádió Magyar Rádió, Budapest 11.o.
Ma kezdi adását a győri rádió. Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953. január 8. 3.o.
Ünnepélyesen felavatták a Győr-Sopronmegyei Rádiót. Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953. január 9. 2.o.
Miért nem közöljük a Győr-Sopronmegyei Rádió műsorát. Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953. január 13. 4.o.
Halló...! Halló...! Rádióállomás Győr...! Győr-Sopronmegyei Hírlap 1953. január 14. 1.o.
MTVA rádiós hangarchívum 1956. október 24-november 3.
A hetvenes évek rádiója. (1969) Magyar Rádió, Budapest
Vámos György (2008) A Magyar Rádió és közléspolitikája a hatvanas évek második felében Múltunk 2008/3. 173-186. 176.o.
Zeley László dr (1981) A 80-as évek rádiója. Magyar Rádió, Budapest 23.o.
bukarestradio.hu: Rólunk Bukaresti Rádió Románia.
http://www.bukarestiradio.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=97&lang=hu&limitstart=1 (letöltve: 2013. június 1.)

THE HISTORY OF THE HUNGARIAN REGIONAL PUBLIC RADIO BROADCASTING 1929-2012

DITRÓI ZOLTÁN

This article intends to introduce a short presentation a special, territorial and determinant slice of the Hungarian Radio. I would like to highlight a social, historical and political elements of the change of function and creation of regional radio programs. I present when, where and in which circumstances was created the regional public service. After the analysis

of the scenario, I submit how were changed their structures to comply with the principles of public service.

KKE-I ORSZÁGOK JÁRMŰIPARI KLASZTEREINEK, KLASZTERESEDÉSI FOLYAMATAINAK ÉS KLASZTERPOLITIKÁJÁNAK ÁTTEKINTÉSE

(Overview the Automotive Clusters, the Clustering Processes and Cluster Policy of CEE's Countries)

DOMINEK ÁKOS

Kulcsszavak:

Közép-kelet-európai járműipar járműipari klaszter klaszteresedés klaszterpolitika

A kutatási célja, hogy megvizsgálja a közép-kelet-európai térségben a klaszterpolitikák érvényesülését, és összehasonlítsa a régió országainak klaszteresedését, támogatási rendszerét, eredményeit. Az európai autóipari klaszterek olyan klaszterkategória, mely határozott regionális specializálódást mutat. A KKE régió országai klaszter-kezdeménnyezési tartalmi jellegüket, struktúrájukat és finanszírozási forrásait illetően különböznek egymástól, céljaik azonban azonosak, hálózati együttműködést akarnak létrehozni a gazdaság, a kutatás és a közigazgatás partnereivel, hogy összefogják és továbbfejlesszék a régió meglévő erősségeit.

Bevezetés

A gépjárművek tömeggyártásának, az irántuk növekvő igényeknek, a kereskedelem fokozatos liberalizációjának, a külföldi működőtőke áramlásnak köszönhetően hosszú évtizedekig folyamatos gazdasági növekedés jellemezte az iparágat, a 20. század végére már szinte minden iparilag fejlett és fejlődő ország vezető gazdasági ágazatai között szerepelt a gépjármű- és alkatrészgyártás. Az EU-25-ben az autóipar kereskedelme dinamikusan alakult 1995-2007 között, az export és az import növekedésének névleges értéke mintegy 9%-os volt évente (Blázquez, L. - Díaz-Mora, C. – Gandoy, R. 2010).

Az európai autóipari területén Európa a legerősebb régiók közé tartozik a világ-gazdaságban. Az Európai Bizottság által végeztetett felmérés 2007-es adatai szerint ez a siker annak a 259 régiót magában foglaló 39 regionális klaszternek köszönhető, mely a kategóriában a kontinens foglalkoztatásának több mint 50%-át tudhatja magáénak. Ezek a regionális klaszterek maguk is kapcsolatban állnak egymással, összhangban a gyártók és szállítványozók nemzetközi stratégiáival (European Commission – Enterprise and Industr, 2007).

Közép-kelet Európában (a továbbiakban KKE) is komoly beruházások történtek az autóiparban a rendszerváltás után, melynek hatására ezen országokban egyik, ha nem a legfontosabb ágazattá vált, mely ilyen értelemben nagyon gyorsan zárkózik fel a nyugat-európai országokhoz. Mivel azonban elsősorban a gyártás és a közvet-

len beszállítók érkeztek a KKE országokba, azok beágyazottsága a helyi gazdasági környezetbe alacsony. Ezt a hiányosságot az iparban működő vállalkozások klaszterek létrehozásával és működtetésével igyekeznek korrigálni.

A KKE régió országai klaszter-kezdemenyezési tartalmi jellegüket, struktúrájukat és finanszírozási forrásaikat illetően különböznek egymástól, céljaik azonban azonosak, hálózati együttműködést akarnak létrehozni a gazdaság, a kutatás és a köz-igazgatás partnereivel, hogy összefogják és továbbfejlesszék a régió meglévő erősségeit. A klaszterkezdemenyezések súlypontjai között elsőként az autóipar szerepel.

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja a közép-kelet-európai térségben a klaszterpolitikák érvényesülését, és összehasonlítsa a régió országainak klaszteresedését, támogatási rendszerét, eredményeit. A KKE országok számára az osztrák és német klaszterpolitika mintaként szolgált, hiszen tradicionálisan kapcsolódnak a német ajkú országokhoz (pl. külföldi tőke beáramlás, fejlesztési politikai minta), ezért bemutatom a két ország klaszterpolitikáját, a működő autóipari klaszterek szervezését, tevékenységi körét, szolgáltatásait, jelentőségét, majd a cseh, szlovák, szlovén, és lengyel folyamatokra fókuszálok. Terjedelmi korlát miatt Horvátország, Bulgária, Szerbia és Románia klaszterpolitikájára nem térek k.

Autóipari klaszterek külföldi példái

Ausztria

Ausztria az európai autógyártás egyik központja, a folyamatos fejlesztés, új termékek kibocsátása és innováció jellemezte mint egy százéves virágzásában. 2007-ben hozzávetőlegesen a 700 hálózatban tevékenykedő vállalat 35 000 munkást foglalkoztatott (Mosser, A. – Bruner, G. 2007).

Ausztriát a tartományi szinten megjelenő klaszterpolitika jellemzi, az egyes tartományok gazdaságfejlesztési politikája hasonlít, de a klaszterek fejlesztése igazodik a helyi viszonyokhoz. A fejlesztési politikában a klaszterekre való koncentráció leginkább Felső-Ausztriában mutatkozik, de jelentős Stájerországban is.

Az osztrák AC Styria sikeres, viszonylag hosszú ideje működő, legtöbb tapasztalattal rendelkező klaszter (Szanyi 2008). Stájerország kormányának támogatásával 1996 nyarán alakult. Az állami finanszírozás a megalakulást követő 2 évben állt rendelkezésre. Az eközben elért sikereknek köszönhetően a részt vevő vállalatok továbbra az együttműködési hálózat résztvevői maradtak, és az éves bevétel után arányosított tagdíjból saját magát finanszírozni tudó klaszter szervezetet hoztak létre. Alapításkor a kitűzött cél az autóipar területén működő vállalkozások, kapcsolódó intézmények összecsatolása volt. Fő feladatának tekintette a legnagyobb világcégekkel az együttműködés kialakítását, a KKV szektor bátorítását, hogy vegyék fel egymással a kapcsolatot, és keressenek szinergiákat a működésükben, s ezekre koncentrálnak jussanak versenyelőnyhöz. Ma a klaszternek 180 vállalati tagja van különböző iparágakból.

Célja, hogy Stájerország dinamikus, Európa vérkeringésében fő szerepet vállalva, a jövőre orientált műszaki megoldások fejlesztési központjává váljon. Továbbá az itt fejlesztett innovációk helyben történő piaci bevezetése által egy hosszútávú foglalkoztatás biztosítása is.

Az autóiparban és az autóipari klaszterkörnyezetben tevékenykedő vállalatokat az országban tehát nem csak a klaszterkörnyezetben való működés segíti, hanem a Szövetség is, mely még szélesebb teljesítményű portfóliót képes létrehozni, amely lehetővé teszi az érdekelt felek számára a nemzetközi fórumokon, az osztrák beszállító ipari szereplők készségeinek és képességeinek teljes körű bemutatását.

Németország

A német autógyártás szintén hosszú történelmi hagyományokkal rendelkezik. Az iparág az 1990-es évekig dinamikusan fejlődött, majd ezután elveszteni látszott kompetitív előnyeit, a piac telítettségével járó problémákat elsősorban a beszállítói iparág (árfluktuáció, hosszú szállítási idő) sínylette meg. Ez volt az egyik kiváltó oka adott időszakban a hálózatosodást támogató kezdeményezéseknek. A területi koncentrációt az 1. táblázat mutatja.

Az osztrák klaszterpolitikához hasonlít Németország példája, mely szintén tartományi szinten irányított, többnyire a regionális szint feladata a klaszter politika kidolgozása és megvalósítása. A klaszterhatások erősítését itt is a regionális politika egyik fókuszpontjává tették mára.

1. TÁBLÁZAT
Területi koncentráció a német autóiparban
(Regional concentration of the German automotive industry)

<i>Régió</i>	<i>OEM</i>	<i>Specializáció (beszállítók)</i>	<i>Belső szer- vezet</i>	<i>Támogató poli- tikák (1990-es évek közepe)</i>
<i>Baden Württemberg (Közép Neckar)</i>	Daimler -Benz	High-tech rendszer ele- mek Szerszámgé- pek	Integrált gyártás klaszter	Verbundprojek- t (Steinbeis Alapítvány által irányított)
<i>Frankfurt</i>	Opel	Design, széles skálájú részek, alkatrészek	Alacsony szintű integ- ráció	MOBIL
<i>München</i>	BMW	Design, elekt- ronika	Szelektív integráció, főleg a technológiai irányvona- lak (szak- mák) men- tén	Nincs szektorális irányultság, széles skálájú generikus be- szállítói prog- ramok
<i>Regensburg</i>	BMW	Specializált szállítói rend- szerek	Új színre lépő klaszter	Mint a fenti esetében
<i>Südostniedersachse</i> <i>n</i>	VW	Kutatások a forgalmi rend- szerek terüle- tén	Alacsony integráció	Nagy számú programok (pl. Minőségi Prog- ram.)
<i>Ruhr régió</i>	Ford, Opel	Tradicionális fémtermelés	Gyenge bel- ső integráció	VIA-NRW

Forrás: Lagendijk (1999, 135).

Az egyik legiparosodottabb tartomány Észak-Rajna-Vesztfália. Az itteni klasztermegközelítés a tartomány szerkezetváltásának elősegítését célozza meg. A kiválasztott klasztereket egy meghatározott időre klasztermenedzsmenttel látják el azért, hogy az így megszerzett önfenntartó képességgel életképesek legyenek hosszú távon

Ehhez hasonló klaszterpolitikákat találunk pl. Baden-Württemberg, Bajorországban, a volt keleti tartományokban is, ezekre lentebb térek ki (*Grosz* 2004,168).

Bajorország igen vonzó térség az itt tevékenykedő vezető autóipari gyártók, kiváló beszállítók és számos tudományos kutatóintézetek révén. Az autóipar a legfontosabb húzóágazat, mely mintegy 182,000 alkalmazottat foglalkoztat, és éves forgalma több mint 840 milliárd EUR. Annak érdekében, hogy erősítsék a bajor vállalatok innovációs potenciálját és az intenzívebb együttműködést az OEM-ek és a be-

szállítók között, a Bajor Állami kormány 1997-ben megalapította a Bajor Autóipari Beszállítók Innovációs és Együttműködési Kezdeményezését (BAIKA). Ezzel egy sikeres hálózatot hozott létre, ahol együttműködnek a gazdaság, a tudomány szereplői a nemzetközi partnerekkel. A világszerte tevékenykedő (50 országbeli) több mint 2,200 vállalat és intézmény közül 1 150 bajorországi, a BAIKA pedig Európa egyik vezető projekt kezdeményezése (BAIKA 2011).

A klaszterek nem csupán a gazdaságok közötti átjárhatóságot teszik lehetővé Európában egyre inkább ők is fontos politikák a különböző földrajzi szinteken (Ketels 2004).

Az egyes KKE országok autóipari klaszterei

Csehország

A cseh gazdaság egyik legjelentesebb hajtómotorjává az autóipar vált 2002-2004-ben. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a következő adatok: az ágazat mintegy 130 ezer főt foglalkoztatott adott időszakban, a cseh export 25%-át tette ki, és több iparágához tartozó projektet hajtott végre, mint bármely európai ország (CzechInvest 2005)

A cseh autóipar a Skoda (106 év) és olyan teherautó gyártók, mint a Tatra és az Avia, hosszú múltra tekint vissza 2004-ben lépett a piacra a Toyota PSA, majd 2008-ban a Hyundai kezdte meg itt termelését. Az autógyárak Prágától hozzávetőlegesen 50 km-es körzetben tevékenykednek (Mlada Boleslav-Skoda, Nosovice – Hyundai, ez a település közel van a szlovák határhoz, ahol a Kia létesítmény található, Kolin – TPCA, szintén Prága mellett). A jó infrastruktúra és a helyi beszállítók nagy bázisa vonzza a befektetéseket az autóiparba. Erősebb autóipari beszállítói képesség jellemzi, mint bármely más KKE országot. A világ legnagyobb autóipari beszállítóinak több mint fele hajt végre itt műveleteket (Ernst & Young 2010).

Csehországban a klaszteresedés több ágazatban volt megfigyelhető az OECD (2005) szerint, a régiók között kevésbé éles különbségekkel. A régi ipari régiókban is létrejöttek klaszterek a cégek koncentrációjával, ugyanakkor a nemzetközi vállalatok által irányított autóiparban (a Volkswagen/Skoda, országos beszállítói hálózata) is. A helyi vállalkozások számára visszas helyzetnek köszönhetően kezdődött meg egy spontán szerveződés a KKV-k részéről, miközben a politikában a század elején a klaszter koncepció fogalma teljesen újszerű volt.

Az OECD 2005-ös előrejelzései szerint Csehországban várható egy nemzetek feletti autóipari „multiklaszter” kiépülése Közép-Európában, melynek központja Csehország északkeleti részében lenne, elérhető közelségben Lengyelországhoz, Szlovákiához és Magyarországhoz. Az ok az, hogy az országban egyesül a dinamikusan növekvő mértékű az autóiparhoz kapcsolódó tevékenységű központok száma,

a nagyon erős tudományos és intézményes alap, és az egyedülállóan mélyen gyökerező műszaki tradíció.

A Cseh Autóipari Szövetség, mely mára klaszterként működik (Automotive Industry Association - AIA) 1989-ben alapult, mára 157 vállalati taggal rendelkezik (CzechInvest 2009b)

Szlovákia

Az Eurostat szerint 2006-ban Szlovákiában 193, tevékenységi kód alapján a járműgyártás kategóriába tartozó vállalkozás működött, és mára egyes források mintegy 200 beszállítói cégről beszélnek, melyek a végtermékgyártók közelében összpontosulnak. Külkereskedelmi forgalmának 13,1%-át a járműipar adta 2009-ben, az 1000 főre jutó újautó-gyártás területén világelső lett (Sipos 2010).

Az országban már a 90-es évek elején a KKV-k fejlesztése, támogatása felé irányult a politika, azonban a különböző nemzetközi szervezetek ajánlása ellenére sem alkalmazták a klaszter koncepciót, bár az autóiparral és ipari parkokkal kapcsolatos politikában felfedezhetők voltak párhuzamok, ezek háttérében a közvetlen külföldi tőkebefektetések vonzása állt. 2004-ben Pozsonyban és Martinban volt az ország két legnagyobb ipari parkja, melyek autóalkatrészgyártásra specializáltak (Europe Innova Cluster Mapping Project 2008). Hosszas előkészületi munkálatok eredményeként, a nagyszombati önkormányzat kezdeményezésére jött létre a Nyugat-szlovákiai Autóipari Klaszter 2007-ben, annak érdekében, hogy megkönnyítse a regionális autóipari beszállítók kapcsolatba lépését a nagy konszernekkel, és hogy lépésről lépésre erősítsék esélyeiket a szlovákiai és a nemzetközi versenyben. A hálózati együttműködéssel lehetőség nyílik a közös értékesítési csatornák és infrastruktúra igénybevételeire, a munkaerő toborzására, az új technológiák és kutatási eredmények feltárására. Emellett a vállalatok munkamegosztása és szakosodása hozzájárul a költségek csökkentéséhez.

Szlovénia

A szlovén autóiparban megtalálhatók a különböző méretű, autóipar területén tevékenykedő vállalkozások. A korábbi jugoszláv autóipar jelentős komponense volt, hiszen itt kerültek gyártásra az autók alkatrészei. A mintegy 117 vállalkozásból álló autóipar (benne foglaltatik a REVOZ autógyár, a rendszer- és alkatrészbeszállítók is) hozzávetőlegesen 24 500 embert foglalkoztatott. A GDP mintegy 6 százalékát, az export 18 százalékát adta 2007-ben (Bušen, D. – Igličar, T. – Orbani, P. – Gluhak, U. 2008).

A szlovén politika érdeklődése a klaszterek felé a 90-es évek végén fordult. Itt is, mint a többi régióbeli országban az érdeklődés kiváltója a gazdaságok, főként az elmaradott ipar Európai Unióhoz való felzárkóztatása volt. A többi országgal ellentétben a klaszter-koncepció szisztematikus beépítésére került sor. Jelentős for-

rások felszabadítását hajtották végre annak érdekében, hogy az ipari termelékenység szintjét, az innovációs potenciált, a KKV-kban végbemenő változásokat folyamatosan figyeljék. Itt egy tudatos alulról felfelé építkezés figyelhető meg ezzel, előbb ugyanis a köztudatba igyekeztek beépíteni a klaszter koncepciót, annak előnyeit, megtervezték azokat, a klaszterépítés lépésről lépésre építkező folyamatait, és arra törekedtek, hogy a kis- és nagyvállalatok közötti bizalmatlanságot kezeljék. A „dinamikus koncentrikus körök” politikával arra ösztönözték a kisvállalkozásokat, hogy épüljenek be a vezető cégek köré szerveződő klaszterekbe. Ennek a politikának köszönhetően 2003-ban 11 intézményesített klaszter működött, ahol 700 cég dolgozott együtt több, mint 150 közös projekten a marketing, termelés, kutatás-fejlesztés és a nemzetközi piacokra való kilépés területén (OECD 2005).

Lengyelország

A lengyel gazdaság egyik legfejlettebb ágazata a gépjárműipar, a legnagyobb jelen lévő gyártó a Volkswagen, e mellett számos beszállító tevékenykedik itt. A nemzeti össztermelés 40%-át a tömegszállító járművek, 80%-át a teherautók gyártása képezi. A termelés 70%-a exportra készül

Lengyelországban egyre nagyobb az érdeklődés a hálózatépítés iránt, itt a legjellemzőbb az alulról felfelé történő spontán építkezés, a csúcstechnológiai ágazatokban jelen lévő regionális innovációs rendszerek pedig nagyon hasonlítanak a klaszterekhez, ez az erős regionális jellegnek köszönhető. Itt a regionális innovációs stratégiák a fejlesztés fontos összetevői. A klaszterek létrehozására 2005-ig semmilyen konkrét intézkedések nem születtek, ezért a lengyel Vállalkozásfejlesztési Hivatal egy klaszterek kialakulásához vezető politikai modellt javasolt, „amely szerint anyagi támogatást kell nyújtani a közbeszerzéseken konzorcium formájában résztvevő KKV-knak, támogatni kell a vegyesvállalatok megerősödését, csoportba szervezve a termelőket vagy beszállítói/kereskedelmi hálózatokat a közös marketing megteremtése céljából” (OECD 2005, 5). Az 1990-es évek elején önirányító szervezetek kezdték meg működésüket, melyek hozzájárultak a régiók decentralizálásához.

Az itt működő egyik autóiipari klaszter (WAC) kapcsolatban áll mind az oktató fejlesztő intézetekkel, egyetemekkel, mind a KKV-val és multikkal, ugyanakkor a környező országok autóiipari klasztereivel is (pl. Szlovén Autóiipari Klaszterrel).

A KKE-i autóiipari klaszterek sajátosságai

Klaszter-kezdemenyezések, együttműködések bármely területen, iparágban létrejöhetnek, az azonban fontos tényező, hogy melyik gazdasági ágazat van súlypontban egy régióban. Az osztrák és német klaszterpéldák véleményem szerint mintaként szolgáltak egyes, legfőképp a csehországi klaszterek számára. A célok, mint már a fentiekben megjegyeztem minden esetben ugyanazok, a versenyképesség

növelés összefogással. Leginkább Ausztriára jellemző a szervezett menedzsmenttel rendelkező klaszterek működtetése. A klaszterek attól függetlenül, hogy melyik ágazathoz tartoznak, tevékenységeik közé tartozik akár a más ágazatokban tevékenykedő vállalatokkal, más régiókban lévő klaszterekkel, oktatási intézményekkel való kapcsolattartás, a tagok segítése.

2. TÁBLÁZAT
Autóipari klaszterek a különböző KKE országokban
(Automotive clusters in the CEE's countries)

Egyes országok	Klaszterek száma	Foglalkoztatottak száma (ezer/fő)	Tagok száma	Kezdeményező	Alapítás éve
Csehország	2 (AIA, MAK)	130	330		1989, 1990
Szlovákia	1 (NYSZA K)				2008
Szlovénia	2 (ACS, TCS)	17.6	59,	Felülről, alulról	2001, 1998
Lengyelország	1 (WAC)	74	280	TCAS kezdeményezésével	2007
Horvátország	1 (CAC)	6	50		2006
Románia	1 (AVA)			Köz- és magán-szféra	2007
Bulgária	-		-	-	-
Szerbia	1 (AC Serbia)	12	43	Felülről (kormány és nemzeti közti szervezetek)	2005

Forrás: Saját szerkesztés.

A KKE országokban az autóipari klaszter kezdeményezések eredményességének egyik kiváló példája Csehország, ahol az OEM-ek hosszú történelmi múlttal rendelkeznek, területileg koncentráltak, a fővárosi régióban helyezkednek el. Az autóipari klaszterek már a 80-es évek végén, 90-es évek elején alapultak, a KKV-k kezdeményezésére. A menedzsment a tagok számára elérhetővé tett adatai szerint 2010-ben, a jelenleg zajló gazdasági válság idején is az előző évhez viszonyítva 16,6%-os termelési növekedést realizáltak.

A KKE autóipari klaszterek alapításakor a kitűzött célok azonosak voltak: az autóipar területén működő vállalkozások, kapcsolódó intézmények összecsatolása. Csakúgy a fő feladatok: a legnagyobb világcégekkel az együttműködés kialakítása, a KKV szektor bátorítása, hogy vegyék fel egymással a kapcsolatot, és keressenek szinergiákat a működésükben, s ezekre koncentrálnak jussanak versenyelőnyhöz.

A vizsgált példák esetében a klaszterek konkrét határokkal, saját intézményrendszerrel rendelkeznek, nem vonatkoztathatók el egy fejlesztési, tervezési-statisztikai régiótól. Bár a klaszterfejlesztés nem szervezetalapú mégis igényli a szervezeti keretet, és legalább a kezdeti fázisban támogatást.

Következtetések

Klaszterek a fejlett gazdaságokban többnyire az evolúció, a különböző szervezetek (pl. vállalkozások, K + F intézmények, a tudományos központok, a hatóságok stb.) együttműködéseinek eredményeként jöttek létre. A KKE országok ezzel szemben nem rendelkeznek hosszú távú klaszter hagyománnyal.

A klaszterek alapításának egyik célja a kooperációk révén állami és Uniós támogatások szerzése, másik pedig, hogy valódi, társulási alapon történő együttműködések jöjjenek létre. A KKE autóipari klaszterek működésének egyik legnagyobb előnye, hogy mivel nem elhatárolt földrajzilag működési területük, ezért a klaszterek maguk is kapcsolatban állhatnak, kooperálhatnak egymással. Minél sikeresebb egy klaszter, ha mind a KKV-k mind a nagyvállalatok, mind pedig a tudástranszfer intézmények tagjaik.

Míg, mint láttuk, hogy a nyugat-európai autóipari klaszterek fejlett klaszterek, addig a KKE klaszterek a fejlődő stádiumig jutottak el. A német és osztrák klaszterek a hálózat-orientált területfejlesztési és vállalkozásfejlesztési eszközök, nagy múltra tekintenek vissza különösen az autóiparban. Tartományi kezdeményezésből önállóan működő testületekké váltak klasztermenedzsmenttel. A KKE országokbeli klaszterek működése szempontjából legnagyobb problémát a tőkehiány, valamint a különböző minőségbiztosítási rendszerek bevezetése, különböző igazolások megszerzése okozza, mivel a mikro és kisvállalkozások számára ezek gyakran nagy beruházásokat igényelnek. Ugyanakkor ezekben az országokban a klasztermenedzser képzés és a klaszterek jogi szabályozása gyermekcipőben jár.

A klaszterek mint kiderült gazdaságélénkítő, versenyképességjavító eszközök, hátrányuk lehet viszont az, hogy elmélyíthetik a területi különbségeket egy országon belül, mint például Szlovákia esetében, ahol az autóipari klaszter Nyugat-Szlovákia és Pozsony térségét erősíti.

A nyugat-európai országokhoz viszonyítva a KKE országokban alacsonyabb a tagsági arány, ez a hosszabb múlttal rendelkező klaszter hagyománynak köszönhető.

A legalapvetőbb különbség a klaszterek kormányzásában mutatkozik, vagyis kik a fő szereplők a vezetés kezdeményezésében, kik fizetik a költségvetést, és mely partnerek a legbefolyásosabbak. A nyugati példák esetében a köz- és magánszféra együttműködése a jellemző. Egyes KKE országban az állami alapú túlfinanszírozás a jellemző a növekedési szakaszban.

A KKE országokbeli autóipari vállalatok klaszteresedését, a kezdeményezések támogatottságát Ausztria és Németország példája nagymértékben befolyásolta.

Mindkét államot a tartományi szinten megjelenő klaszterpolitika jellemzi, az egyes tartományok gazdaságfejlesztési politikája hasonlít, de a klaszterek fejlesztése igazodik a helyi viszonyokhoz. Ez az igazodás, illetve a valós helyzet felmérése hazánkban hiányzik, sűrűn pótolandó feladat a jövőre vonatkozólag.

Irodalom

- Developing and Promoting the Automotive Industry in the Western Balkans. *AC Serbia – Automotive Cluster Serbia*. Skopje.
- Automotive Industry in the Czech Republic* (2005) CzechInvest, Praha.
- Benchmarking Study of European Automotive Clusters* (2005) AutoAnalysis, London.
- Blázquez, L. - Díaz-Mora, C. – Gandoy, R. (2010) *European Automotive Networks: A parts and components trade perspective*. University of Castilla-La Mancha, Spain.
- Bušen, D. – Igličar, T. – Orbani, P. – Gluhak, U. (2008) ACS Slovenia's Strategic Agenda for more efficient joint R&D Automotive processes with the Slovenian automotive supply industry based on synergetic effects. – Stratmann, G – Dimitrova, G. Hessen Agentur (eds.) *Automotive Clustering in Europe: Case Studies on Cluster Management and Development*. Wiesbaden. 46-53. o.
- Ernst & Young (2010) The Central and Eastern European automotive market. Industry overview. EYGM Limited, UK.
- Europe Innova Cluster Mapping Project (2008) *Case studies of clustering efforts in Europe: Analysis of their potential for promoting innovation and competitiveness*. DG Enterprise and Industry, Brussel.
- The Central and Eastern European automotive market* (2010) Ernst & Young, London.
- Centrope gazdasági térség (2007) *Centrope.news. Newsletter 06*. Centrope Coordination Office, Wien.
- Cibu-Buzak, R (2008) Promoting an automotive cluster in West Romania. – *IRE Newsletter 70*. March/April. 6-7. o.
- Döry T. (1999) A „Linzi Automobil-Klaszter”, autóipari hálózat építése Felső-Ausztriában. *Kisalföldi Gazdaság*. December 17. 14. o.
- Grosz A. (2004) A klaszterorientált fejlesztési politika külföldi tapasztalatai. – *Fiatal regionalisták IV. konferenciája*. Széchenyi István Egyetem, MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr.
- Grosz A. (2005) *Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszterek az észak-dunántúli térségben*. Doktori értekezés. Győr-Pécs.
- Grosz A. (2008) *Autóipari klaszterek a Belcar projektben: Összehasonlító elemzés*. MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr.
- Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support* (2007) European Commission, Enterprise and Industry Directorate-General, Brussel.
- Jaklic, M. – Cotic, S. A. – Zagorsek, H. (2005) *Specific Responses to Universal Pressures in the Industry – Comparing European Automotive Clusters*. University of Ljubljana. EGOS. Ljubljana.
- Ketels, Ch. (2004) *European Clusters. Structural Change in Europe 3 – Innovative City and Business Regions*. Harvard Business School, Boston MA, USA.
- Lagendijk, A. (1999) *Good practices in SME Cluster initiatives. Lessons from the 'core' regions and beyond*. Centre for Urban and Regional Development Studies, University of Newcastle Upon Tyne, UK.
- Local Economic and Employment Development. Business Clusters: Promoting Enterprise in Central and Eastern Europe*. OECD (2005) Paris.
- Mihalic, B. (2009) Croatian Automotive Industry. Presentation of Croatian Automotive Cluster in Beograd. – *Pro Inno Europe INNO NETS event*.
- Mosser, A. – Bruner, G. (2007) *Automotive Austria 1907-2007*. Association of the Austrian Vehicle Industry, Vienna, Austria.
- Proba, M. (2008) Successful networking of “Hidden Champion Automotive Sites” – TCAS’ effects on the Automotive Cluster RheinMainNeckar. In. Stratmann, G. – Dimitrova, G. Hessen Agentur (eds.) *Automotive Clustering in Europe. Case Studies on Cluster Management and Development*. Wiesbaden. 61-63. o.
- Sipos M. (2010) *A járműipar Szlovákiában*. Nemzetgazdasági Minisztérium Tudásgazdaság Főosztály, Stratégiai Műhely, Budapest.

- Stratmann, G. – Dimitrova, G. (2008) Automotive clustering in Europe –A comparative review of key issues in cluster management and development. In. Stratmann, G. – Dimitrova, G. Hessen Agentur (eds.) *Automotive Clustering in Europe. Case Studies on Cluster Management and Development*. Wiesbaden. 10-31.o.
- Szanyi M. (2008) Innovatív klaszterek Magyarországon? – *Technológiai fejlődés, innováció és gazdasági növekedés konferencia*. Debrecen.
- Utrecht, R. (2009) *Wielkopolska Automotive Cluster*. Committee of the Regions. Bruxelles.
- Warniello, B. – Luszczewska, A. – Busen, D. (2008). Wielkopolska Agency for Enterprise Development WAFED. In. Stratmann, G. – Dimitrova, G. Hessen Agentur (eds.) *Automotive Clustering in Europe. Case Studies on Cluster Management and Development*. Wiesbaden. 65-69.o.
- Austrian Automotive Association (The AAA): www.aaa.or.at (Letöltés ideje: 2011. augusztus 05.)
- Automotive Cluster of Slovenia (ACS): www.acs-giz.si (Letöltés ideje: 2011. július 29.)
- Automotive Cluster Vienna Region (ACVR): www.acvr.at (Letöltés időpontja: 2010. november 19.)
- Automotive Cluster – West Slovakia (ACWS): <http://www.autoclusters.eu/index.php/partner/127-automotive-cluster-west-slovakia> (Letöltés időpontja: 2011. március 12.)
- Automotive Industry Association of the Czech Republic (AIACR): www.autosap.cz (Letöltés időpontja: 2011. május 19.)
- Bayern Innovativ (BAIKA): <http://bayern-innovativ.de/0694b997-753e-7613-df27-4dcbfaa2f662?Edition=en> (Introduction) (Letöltés időpontja: 2011. július 27.)
- European Automobile Manufacturer's Association (ACEA): www.acea.be (Letöltés időpontja: 2011. augusztus 12.)
- Gyukics R. et. al. (2011) *A magyar kis és középvállalatok beszállítói szerepének erősítéséről szóló stratégia kiigazítása a gép- és gépjárműipari ágazatban: a jelenlegi helyzet tanulságai és a lehetőségek kihasználásának eszközei*. Kopin Konjunktúra Kutatási Alapítvány, Commerzbank, Noerr és Társai Iroda: http://www.kopintalapitvany.hu/kutatas/Commerz_beszall/amagyarkkv_beszallittoi.pdf (Letöltés ideje: 2011. november 17.)
- Moravian-Silesian Automotive Cluster: www.autoklastr.cz (Letöltés időpontja: 2011. augusztus 11.)
- Tools Cluster Slovenia (TCS): <http://www.toolscluster.net/sog.php> (Letöltés időpontja: 2011. augusztus 13.)
- World-class clusters at your fingertips: <http://www.clusterobservatory.eu/index.html> (Letöltés időpontja: 2011. augusztus 16.)

OVERVIEW THE AUTOMOTIVE CLUSTERS, THE CLUSTERING PROCESSES AND CLUSTER POLICY OF CEE'S COUNTRIES

ÁKOS DOMINEK

The aim of the study is to analyze in the East-Central-European regions the enforcement of the cluster policy and compare the clustering and supporting system in the countries of the region and show the results. The European automotive clusters are such a cluster category, which shows a strong regional specialization, including the passenger cars, buses, trucks, engine parts and other manufacturers, thereby gives this region as one of the strongest region in the world economy. The cluster initiative of the CEE countries shows difference regarding content and structure and funding source, but their goal is the same, to create networking with their economy, research and public partners, to collaborate and develop the existing strength of the region.

AZ ENCSI KISTÉRSÉG TÖRPEFALVAINAK TÍPUSAI ÉS GAZDASÁGI MEGÚJULÁSI LEHETŐSÉGEI

(The main types of the smallest villages of the Encs microregion and their future economic potentials)

DULAI CSILLA

Kulcsszavak:

Encsi kistérség, törpefalvak, megújulási lehetőségek

A törpefalvak egyre növekvő darabszáma miatt fontos, hogy azok fennmaradásával is foglalkozzunk. Dolgozatomban az Encsi kistérség példáját elemeztem, helyzetüket összevetettem a magyarországi törpe- és aprófalvakkal, majd az eredmények alapján tipizáltam őket. A kistérség 12 törpefalujára így kialakult 4 csoport: a típusos, a gettósodó, az üdülőházas és a kedvező közlekedési helyzetű falvak típusai, melyek egyben a kistelepülések gazdasági megújulási lehetőségét és jövőben várható fejlődési utakat is magukban foglalják. Tanulmányomban ezt foglalom bővebben össze.

A törpefalvak társadalmi–gazdasági helyzete Magyarországon

A kistelepülések, különösen az 500 főnél is kisebb népességű falvak az utóbbi években, évtizedekben a hazai társadalomkutatás kedvelt témái közé tartoztak. Pedig súlyuk az ország össznépességével összehasonlítva meglehetősen csekély, hisz az elmúlt 100 évben sohasem emelkedett 3 százalék fölé.¹ Népességarányuk a falvakon belül sem éri el a 10 százalékot.

A fokozott érdeklődés mindezek ellenére nem indokolatlan. A statisztikai adatok alapján az ország területéből már jelentősen nagyobb az apró- és törpefalvak, a települések számát tekintve pedig ma már a településállománynak több mint egyharmadát (34,9 százalékát) adják az 500 főnél kisebb népességű települések. További statisztikai tény az is, hogy az elmúlt évtizedekben egyre több falu népessége fogyott 500 lakosnál kisebbé, így a kisméretű települések száma folyamatosan növekszik az országban, ami az 1940-es évekből mélypont óta egy állandó és biztos trend (Kovács T. 2004). A helyi társadalmak hátrányos helyzetűek, munkaerő-piaci helyzetük rossz és az alapfokú intézményhálózat szinte teljes hiánya a jellemző rájuk, a folyamatos elvándorlás és elöregedés miatt a teljes elnéptelenedéstől sem állnak távol. Mindez megfigyelhető az Encsi kistérségben is.

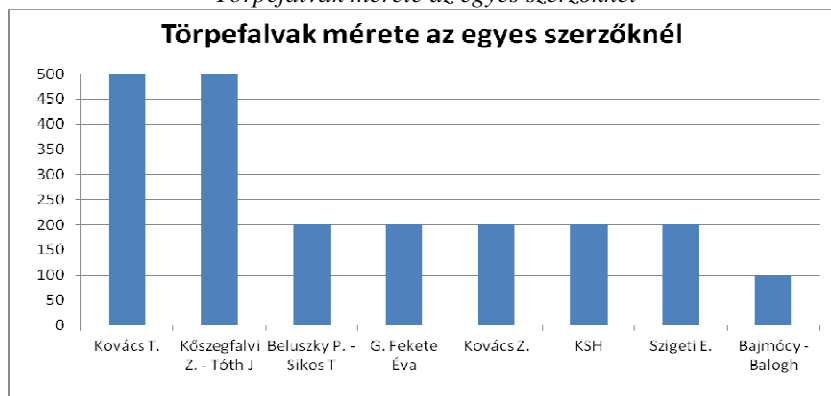
A törpefalu fogalma

Az apró- és törpefalvak fogalmi lehatárolására a szakirodalomban többféle változat is létezik. A 2005-ös Országos Területfejlesztési Koncepció meghatározása sze-

rint aprófalú „500 főnél kevesebb népességű település”, míg a törpefalú fogalmát meg sem határozták. (*Országgyűlés* 2005) Hasonlóan az OTK-hoz a Központi Statisztikai Hivatal szerint is az aprófalú az a település, melynek népességszáma nem éri el az 500 főt. G. Fekete Éva és Beluszky Pál is ezt a fogalmat használják, Szigeti Ernő viszont már minden 1 000 fő alatti falut aprófalúnak tart. (*Szigeti E.* 2002; *G. Fekete É.* 2005; *Beluszky P. – Sikos T. T.* 2007)

1. ÁBRA

Törpefalvak mérete az egyes szerzőknél

Forrás: A szerző összeállítása

A törpefalú fogalmi meghatározása azonban már nem ilyen egyértelmű. (1. ábra) Egyes források maximum 100, mások 200 fős falvakat vélnek törpefalúnak. Tanulmányomban a KSH-hoz hasonlóan törpefalúnak a 200 főnél kisebb lakosságszámú falvakat tekintem, azok vizsgálatával foglalkozom.²

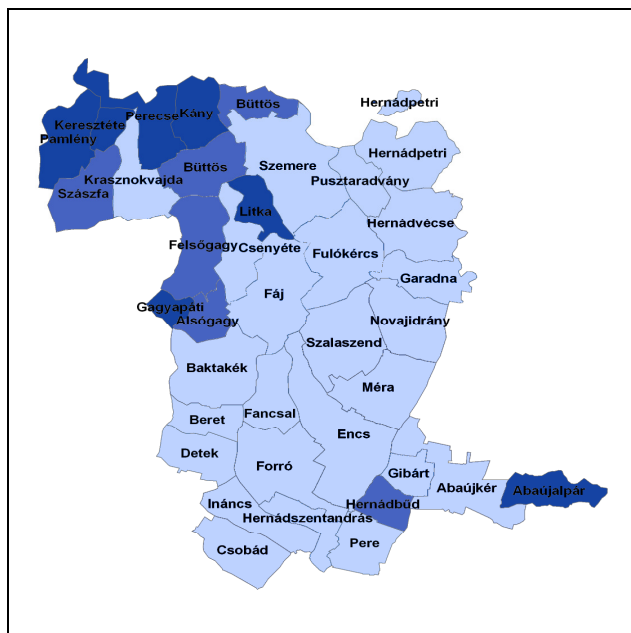
Az Encsi kistérség, mint karakteres törpefalvas térség sajátosságai

Az Encsi kistérség területén jelenleg 36 település³ található, központja az egyetlen itt található város a 6 201 fő lakosú Encs (KSH 2012). A kistérség jellegzetesen törpefalvas terület, a települések közül csupán a térségközponti települések száma haladja meg az 1 000 főt (Forró, Ináncs, Méra, Novajidrány és Szalaszend). Az 500 főnél alacsonyabb népességszámú települések (aprófalvak) aránya magas, a kistérség 26 falva ilyen, ami 72 százaléknak felel meg. A kistérség 36 településből 12 lakónépessége kevesebb, mint 200 fő, 8 darabé pedig a 100 fős lélekszámot sem éri el. A zsáktelepülések száma 9, ezek mindegyike törpefalú.

Az Encsi kistérség törpefalvainak vizsgálata során csupán azokat a településeket vontam be a vizsgálatba, melyek a ma rendelkezésre álló legfrissebb – vagyis 2012. január elsejei adatok alapján – a törpefalú, vagyis a 200 főnél kisebb települések körébe tartoznak. Természetesen a valóságban sokkal szélesebb átmeneti sáv létezik

A törpefalvakra országosan is jellemző, hogy nehezen megközelíthető, eldugott települések, távol vannak „mindentől”, ráadásul általában az idevezető utak minősége is enyhén szólva hagy kívánni valót maga után.

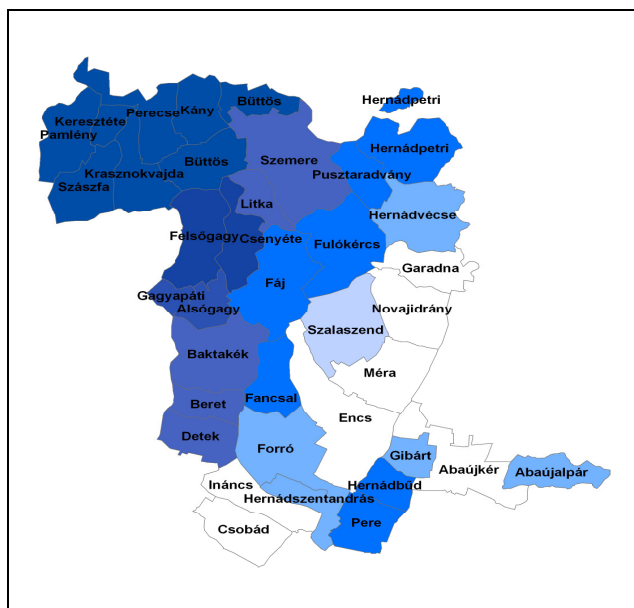
A vizsgálatba bevont 12 törpefalu az Encsi kistérségből (kék árnyalatai: legsötétebb 100 fő alatti törpefaluak, közepes: 100-200 fős törpefaluak, legvilágosabb: nem törpefaluak)

A térképen is látszik, hogy az Encsi kistérség törpetelepülései közül tíz darab (Alsógagy, Büttös, Felsőgagy, Gagyapáti, Kány, Keresztéte, Litka, Pamlény, Perecse és Szászfa) egy kis csoportban, egymástól csak domborzati viszonyok miatt elválasztva, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén, a szlovák határhoz közel fekszik. A további kettő törpefalu (Abaújpálár, Hernádbüd) a kistérség túlsó végén, és így Encshez és a vasúti közlekedéshez közelebb található. A törpefalvak vasúttól mért átlagos távolsága 17 kilométer, ami így a vonatot teljesen ki is zárja a közlekedési lehetőségek közül – ezt ábrázoltam a 3. ábrán. Ráadásul buszok is naponta csak egyszer vagy kétszer közlekednek a törpefalvakra, autó nélkül az itt élők teljesen el vannak zárva a világtól.

3. ÁBRA

A vasúttól való távolság az Encsi kistérség településein (fehér: legközelebb, sötét-kék: legtávolabb)

Forrás: 2011-es KSH adatok alapján a szerző szerkesztése

Az Encsi kistérség törpefalvainak típusai

Az eddigi falutipológiák közös jellemvonása, hogy földrajzi keretük Magyarország egész területe és a vizsgálat alanyai közé (Vágvolgyi András besorolása kivételével) a lehető legteljesebb körű faluállomány tartozik. Ennél fogva a tipikusan törpe- és aprófalvas Encsi kistérség egésze jellemzően egy (vagy két) falutípus képviselte, így nem volt alkalmas a térség törpefalvai közötti finomabb különbségek feltérképezésére. Az Encs környéki törpefalvak mélyebb tanulmányozásakor azonban megfigyelhető, hogy az egyes törpefalvak között különböző sajátosságok, problémák fedezhetők fel, amelyre nem alkalmazható egy egységes recept, eltérő megújulási, kitörési megoldások vannak.

Ezek alapján számomra a legrelevánsabbnak G. Fekete Éva apró- és törpefalvakra megalkotott tipizálását tartom. Azért ezt az osztályozást választottam, mert csak az apró- és törpefalvakra készült, így a sokkal több törpefalu típust alkotott meg. Ráadásul G. Fekete Éva, a Cserehát jeles ismerőjeként – ide tartozik az Encsi kistérség is – a közeli törpefalvakat is vizsgálta, amik sok hasonlóságot mutatnak az Encs környéki törpetelepülésekkel. Így a következőkben az ő osztályozását mutatom be, majd azok alapján az általam vizsgált törpefalvak betagozódását, és ezek jövőbeli megújulási esélyeit.

G. Fekete Éva 2004-es apró- és törpefalutipológiája

G. Fekete Éva Magyarország összes apró- és törpefalujának – ami nála 500 főnél kevesebb lakossal rendelkező falvakat jelent – vizsgálata alapján jutott el a következő falutípusokhoz:

- Típusos apró- és törpefalvak
- Gettósodó, erőforrásaikat felélő falvak
- Hétvégi, üdülőházas falvak („kirakatfalvak)
- Turisztikai szolgáltató falvak
- Uradalmi falvak
- Szuburbán és kedvező közlekedési helyzetű falvak
- Öko- és más, alternatív életlehetőséget kínáló falvak

Az Encsi kistérség fejlesztési szempontú törpefalutípusai

Az Encsi kistérségben tett kutatásaim során a törpefalvakban a fentebb felsorolt falutípusok közül csak négy típus (a típusos, a gettósodó, az üdülőházas és a kedvező közlekedési helyzetű falvak) jelenlétét realizáltam. Turisztikai, szolgáltató falvak a kétszáz fő alatti, öregedő, képzetlen népesség miatt nem alakultak ki. Uradalmi falvak szintén ezen okból kifolyólag: ha jelen is lenne egy nagyobb vállalkozás, a kevés munkaképes helyi lakos miatt biztos, hogy „külsősökkel” műveltetné a földjét. Az ökofalvak jelenléte sem jellemző még a térségben, de mivel ez Magyarországon egy új tendencia, a jövőben lehetségesnek tartom, hogy valamelyik falu ebbe az irányba alakul át.

Típusos törpefalvak: Abaújalpár, Litka, Pamlény

A törpefalvakra legjellemzőbb csoport, az Encsi kistérség három idetartozó települése mind viszonylag elzártabb zsákfalvak, egyszerű településszerkezettel. Mindhárom falu képén látható, hogy egykor jobb sorsuk volt, a lakóépületek száma is arra utal, hogy régen sokan éltek itt. (Háromjuk közül 1930-ban Pamlény volt a legnépesebb, 426 fővel, és ez a falu szenvedte el a legnagyobb népességcsökkenést is.) A falvak képe rendezett, szép földrajzi környezetben fekszenek. Azonban az alacsony gyerekszám, az egyre öregedő lakosság és népességcsökkenés további folytatódása miatt esélyes a lassú, de teljes elnéptelenedés. Ebben a kategóriában munkahelyteremtésre a szociális ellátások és az alapvető szolgáltatások biztosítása terén van lehetőség, mivel ezekre lenne kereslet. Az idősek gondozására a házi gondozók mellett a ház karbantartására, a kert művelésére valamint az idősgondozásra alkalmas, nappali és bentlakásos intézményekre – öregotthonokra is szükség van. Az ilyen intézmények szolgáltatásait nem csak az adott település, hanem esetleg annak szűkebb környezete is igénybe vehetné, ennek révén a szociális ágazatban

a fiatalabb népesség számára vonzó, azok megtelepítésére lehetőséget adó munkahelyek hozhatók létre. A települések kis mérete és az öregek alacsony fizetőképessége miatt a további lehetőségek korlátozottak, de például többfunkciós illetve mozgó szolgáltatásokra lenne igény. A földművelés szintén jó lehetőséget kínál a munkahelyteremtéshez. Azonban bármi is történjék ezekkel a falvakkal, a legfontosabb az inaktív lakosság bevonása lenne – különösen a szolgáltatásokba –, valamint hangsúlyt kellene fektetni a fiatalok bevonására, amivel e törpefalvak már ki is mozdulhatnának az előregedő népesség ördögi köréből.

Gettósodó falvak: Alsógagy, Büttös, Felsőgagy, Szászfa

Az Encsi kistérség idetartozó törpetelepülései mind „átjárófalvak”. Így népességük is inkább a 200 felé közelít, és ebben jelentős a cigány kisebbség száma is. Különösen igaz ez Felsőgagy esetében, ahol a gyorsan növekvő népesség lassan túl is lépi a törpefalu fogalmi mérethatárát. A népességnövekedés csak az utóbbi években indult meg az Encsi kistérség idetartozó települései körében, de a cigány kisebbség ittléte miatt ezen falvak fennmaradása nem kérdés, viszont annak módja igen. Ezen a településeken a munkahelyek létesítése speciális nehézségekbe ütközik. Nem csak a jelenlévő előregedő népesség miatt, hanem a motiválatlan inaktív népesség és a szintén mindenféle motivációt nélkülöző cigányság miatt is, akik segélyekből vagy a START Közmunkaprogram révén közmunkából „tartják fenn” magukat. A vállalkozások és a vállalkozásra képes lakosság hiánya miatt a település és környezetének rendezésével, helyi élelmiszertermeléssel vagy szociális szempontból államilag támogatott tevékenységekkel lehetne munkahelyet teremteni. A szociális földprogram egy jó kezdeményezés volt, és megítélésem szerint lehetne a jövőben is ezeken a településeken, azonban a méretgazdaságosság hiánya miatt csak önellátásra érné meg termelni, de mivel az itt élő lakosság nagy része még erre sem hajlandó, így a programnak a megvalósult formájában viszonylag kevés értelme volt. A munkaerő alacsony iskolázottsága, képzetlensége, alacsony teljesítőképessége mellett az érdektelenségükkel és ellenállásukkal is meg kell küzdeni, helyben élő szociális mentorokra is szükség lenne, akik formálnák a lakosságot, és segítenék a szemléletformálást.

A térségből Hernádszentandrás pozitív példa lehet egy kicsit elcigányosodó, de saját lehetőségeit tökéletesen kihasználó kistelepülésre. Üveges Gábor, a falu polgármestere a vele készített interjúm során elmondta, hogy itt a Bioszentandrás projekt keretében jelenleg még csak kis területen folyik gazdálkodás, de közel 20 embert bevonnak a projektbe, akik felváltva gondozzák a területet. Az egyre növekvő kereslet miatt pedig a jövőben profilbővítést is terveznek, valamint meg is tudnak majd élni a termelt zöldségekből, gyümölcsökből. Az Encsi kistérség csereháti részén mezőgazdálkodási szempontból már kevésbé tökéletes földje ellenére egy-egy hasonló projekt Alsógagy, Büttös, Felsőgagy vagy Szászfa településeken is megvalósulhatna. Sőt, Alsógagy határában pár éve megtelepedett egy pátyi vállalkozó, aki közel 300 darab szürkemarhájával egy óriási – Magyarországon a legnagyobb –

szürkemarkarhatelepet tart fent. Mivel a térségben az állattartásnak is nagy hagyományai vannak, a jövőben erre is építhetnének a falvak. A munkaerő már rendelkezésre is áll hozzá, csak egy-egy kreatív polgármesterre lenne szükség, aki tenni akar települése felvirágoztatásáért.

„Kirakatsfalvak”: Gagyapáti, Kány, Keresztéte, Percse

4. ÁBRA *Kány főutcáján*

Forrás: A szerző felvétele

Ezek a falvak is csodás természeti környezetben fekszenek, s jellemzően ezt már ki is használják. Az Encsi kistérség esetében azonban az idetartozó települések mind nehezen megközelíthetőek, amit a rossz utak csak tovább fokoznak. Viszont a környező hatalmas erdők miatt, amelyek a szlovákiai határnál véget érnek, számos vad magyarországi területre, vagyis a határhoz közeli erdőkbe húzódik át. Emiatt Kány és Percse esetében sok vadász települt be – még ha csak ideiglenes jelleggel is – a településre. Megvették, felújították a régi parasztházakat, amivel a faluképet is feljavították. Ennek eredményeként ma már egy eladó ház sincs ezekben a falvakban. A határ közelsége miatt szlovákok is megjelentek, akik az euróhoz viszonyítva olcsó forint miatt vásároltak meg házakat, ők viszont életvitelszerűen is itt élnek. Jelenlétük viszont csak Kány településen jellemző.

A megjelenő idegeneknek (bebíróknak) Kány és Percse esetében semmi kötődésük a faluhoz. Aradiné Garai Erikával, a falu polgármesterével készített interjúmkor megtudtam, hogy Percsére többnyire nyíregyházáról „települtek”, akik hétvégi házaikban csak ideiglenesen tartózkodnak, azonban ebben a faluban már a polgármester is egy betelepültből kerül ki.

Gagyapáti és Keresztéte esetében már jelentősebb a turisztikai szerep. Gagyapátiban évek óta működik egy vendégház is a turisták fogadására, a debreceni Hajdú Volán üdülőt működtet a településen, ahol májustól szeptemberig telt ház van, egy miskolci család tulajdonát képező házban pedig a tulajdonosokon kívül egymást

váltják a nyugdíjasok is. Az előző polgármester, Rakaczki József rájött arra, hogy a szülőfaluja csak úgy maradhat életképes, ha a legnagyobb értékeit, a csendjét, nyugalma megőrzi; szebbé teszi környezetét, tudatosan tevékenykednek annak érdekében, hogy mások is megismerjék, és elvigyék jó hírüket” és sokat is tett ezért. Az utóbbi években Gagypátit többször választották Magyarország virágos településének az 500 fő alatti falvak versenyében, hiába élnek kevesen a falvakban – az állandó lakosok száma kevesebb, mint a statisztikai adatokban fellelt, a falu mégis szebb, mint valaha.

Keresztéte polgármestere, Nevelős Barna, a perecsei kollégájától eltérően helyben született, igaz ma már életvitelszerűen csak részben lakik Keresztéten (részben Szikszón). A vele készített interjú alkalmával megtudtam, hogy az újonnan Keresztéte költözöttek is kívülről jöttek, akiket a falu szépsége vonzott, és akik a megvásárolt házakat saját önerőből újíttatták fel. A településen jelentős a méhészet szerepe – ami a törpetelepülésekre egyébként is különösen jellemző, itt egy idős bácsi (Nagy Miklós) foglalkozik méhekkel, aki emellett egy vendégház is üzemeltet. Egy miskolci család bérlő a település melletti domboldalak egyikét, akik ott biokertészkedést folytatnak, valamint ők is üzemeltetnek egy turisztaszállást, amit az állattartással ötvözték. Keresztéte példája is egy falumegmentési program, csak nem a falusiak számára. Ezeknek a falvaknak a fizikai megmaradásuk már biztosított, azonban új munkalehetőségek teremtésével egy teljesebb falusi társadalmat is létre lehetne hozni, ezekben a már most is fejlődő kistelepülésekben.

Szuburbán és kedvező közlekedési helyzetű lakófaluk: Hernádbúd

Hernádbúd is átjárófaluk, viszont a környék nagyobb városaihoz: Encshez és Abaújszántóhoz közelebb fekszik, mint a többi, kistérségi törpetelepülés. A falu lakossága 100 feletti (körülbelül 130-an élnek itt), de nem tipikusan elöregedő, és a cigány kisebbség jelenléte sem számottevő. Hernádbúdon emellett egyáltalán nem a törpefalvaktól megszokott kép fogadott, amikor eljutottam oda. Viszonylag sok, egészen új családi házat láttam; egy részükön látszott, hogy élnek még benne, egy részükön pedig az, hogy egy olyan korban épültek, amikor a falu létszáma még sokkal magasabb volt. A legmeglepőbb, hogy egy működő kisbolt és a játszótér volt a falu közepén, amit EU-s pályázatból építettek meg, csak nincs sok gyerek, akik használnák.

Hernádbúd munkalehetőségeit a könnyű ingázási feltételek alapozzák meg, ami révén a helyi fogyasztói igények a helyi szolgáltatások fejlődését is lehetővé teszik. Azonban ügyelni kell az ingázási életmód sajátosságaira, vagyis arra, hogy az ingázás révén a szolgáltatásokat inkább a központban veszik igénybe, a törpefaluk szolgáltatásait ehhez igazodva kell kialakítani és hirdetni.

A gazdasági megújulás lehetséges irányai, jövőbeli fejlesztési céljai

„Egy település addig képes létezni, míg lehetőséget ad az emberek valamely csoportja számára szükségleteik kielégítésére.” (G. Fekete É. 2008) Épp ezért fontos tudnunk a korunk emberének igényeit, azok kielégítésének módját, a lakóhelyválasztást befolyásoló tényezőket valamint a törpefalvak ezekhez nyújtott vagy épp nyújtható lehetőségeit, amik megőrizhetnek és megújíthatnak egy falut.

A törpefalvak gazdasági megújulásával kapcsolatban – az Encsi kistérség törpefalvain okulva – öt megállapítást tehetünk:

- Helyi gazdaság nélkül nincs fennmaradás, vagyis a településnek szüksége van egy gazdaságilag is értelmezhető funkcióra, ami Gyagyapáti esetében a turistafalu, Perecse esetében a vadászfalu, Keresztéte esetében pedig a méhészfalu. Ezért ha meg akarjuk őrizni kisfalvainkat, mindenekelőtt a gazdaság fejlesztésébe kell invesztálni.
- A globalizáció adta új környezeti és társadalmi kihívások lehetőséget adnak kis egységekből felépülő gazdaságok számára, sőt különösen támogatják azokat. Úgy gondolom, azzal, hogy a világháló a törpefalvakban is elérhetővé vált, nem csak közelebb kerültek a világhoz, hanem óriási lehetőségeket is kaptak vele. A távmunka tökéletes lenne a törpefalvakban élő értelmiségiek számára. Különösen a fordítói munkát, az információs szolgáltatásokat, valamint a különböző kézműves tevékenységeket – aminek eredményét az internetes piactereken értékesíteni is lehetne – minden hátrány nélkül lehetne a törpetelepüléseken is üzni.
- A mai, globalizált gazdaságunkban a törpefalvak helyi gazdasága csak integrációban tud kiépülni és fennmaradni. Különösen a kisméretű törpefalvaknál lenne fontos, hogy ennek figyelembevételével működésüket egységesítsék és fejleszteni, pályázni csak együttműködve vagy egy nagyobb településsel karöltve induljanak. Az Encsi kistérség északi részén az együttműködés már a múltban is jellemző volt, a Hétfalunak is nevezett terület a kooperáló hét településre utal: hat törpefalu tartozik ide – Büttös, Kány, Keresztéte, Pamlény, Perecse és Szászfá egy nagyobb, központi településsel, Krasznokvajdával. Az ő együttműködésük a jövőben is egy jó stratégiai lehet.
- A megújulás a probléma helyiekre hárításával nem fog megoldódni, azt felülről, az egész kormány és a társadalom értékrendjének megváltoztatásával kell elérni. Szükség lenne a kormány részéről egy, a törpefalvakat támogató, kedvezményező politikára, ami nem csak életben akarja tartani őket, hanem valamit tenni is akar értük. Hiszen ha nem juttatunk nekik forrásokat, nem is fognak fejlődni.
- A törpefalvak fejlesztésénél figyelembe kell venni a helyi erőforrások fenntartható felhasználásával történő értékteremtést, a közszolgáltatások működésének megoldását, az életképes, alkalmazkodó helyi társadalmat valamint az elszige-

teltség oldását, ami történhet a közlekedési vagy a kommunikációs infrastruktúra fejlesztésével.

Úgy gondolom, a fentiek figyelembe vételével olyan településeket lehetne létrehozni a most még hátrányos helyzetű, elöregedő törpefalvakból, melyek valóban élnek, lehetőségeket, szolgáltatásokat kínálnak és megfelelnek a XXI. századi ember igényeinek: fenntarthatóak, az internet segítségével lakóik dolgozni is tudnak s mindezt egy olyan természeti környezetben, ahol a csend szinte kézzel fogható. Úgy tűnik, Gagyapáti, Kány, Keresztéte és Percse már elindultak ezen az úton, a többieknek mindenekelőtt állami segítségnyújtásra van szükségük, és a már oly sokszor emlegetett kreatív, tenni akaró, elkötelezett emberekre.

Jegyzet

¹2012-ben az 500 főnél kisebb településeken élő 288 683 fő a magyar lakosság mindössze 2,9 százalékát tette ki.

²A közigazgatási egységet alkotó települések népességnagyság szerinti csoportosítása és ennek alapján az egyes településkategóriák elnevezése tekintetében a szakirodalomban eltérések mutatkoznak.

³Időközben, 2006-ban Gibárt önálló településsé vált.

Irodalom

- Beluszky P. – Sikos T. T. (2007) *Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón)*. – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- G. Fekete É. (2005) Aprófalvak Zemplénben. – In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.): *Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja – A Szerencsen 2005. április 15–16-án megtartott konferencia előadásai* – Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke, Szerencs pp. 287–308.
- G. Fekete É. (2008) *Az aprófalvak gazdasági lehetőségei* – Ezredforduló 3.
- Kovács T. (2004) *Aprófalvainkról - illúziók nélkül* – Területi Statisztika, 7. (44.) 2. pp. 125–136. Központi Statisztikai Hivatal – www.ksh.hu
- Országgyűlés (2005) *Az Országgyűlés 97/2005.(XII.25.) OGY határozata az Országos Területfejlesztési Koncepcióról* – Országgyűlés
- Szigeti E. (2002) *Község, város, jogállás – A magyar településhálózat közigazgatási térszerkezetének néhány kérdése* – Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest
- Szűcs I. (2005) *Egy apró gyöngyszem a Csereháton* – <http://anotherlife2time.qww.hu/?modul=blog&a=95580> – letöltve: 2013. április 14.

THE MAIN TYPES OF THE SMALLEST VILLAGES OF THE ENCS MICROREGION AND THEIR FUTURE ECONOMIC POTENTIALS

DULAI CSILLA

Due to the increasing number of the smallest villages in Hungary, it is more and more important to deal with their subsistence and future potentials. In my paper I have analyzed the Encs microregion - as this microregion contains more villages, than the Hungarian average; then I have compared the villages to the Hungarian ones, and I typified them based on their main characteristics. For the 12 villages, under the population of 200 people the results were 4 main types: the typical, the slumming, the weekend house villages and the

villages with good traffic relations. The mentioned types contains the economic potentials and future opportunities of these small settlements as well. In my paper I describe my outcomes in detail.

AZ EU REGIONÁLIS POLITIKÁJÁNAK VÁROS- FEJLESZTÉST TÁMOGATÓ ÚJ ESZKÖZEI A 2014- 2020-AS PROGRAMOZÁSI IDŐSZAKBAN

(New tools of EU regional policy targeting urban development
in the financing period of 2014-2020)

FEKETE DÁVID¹

Kulcsszavak:

városfejlesztés, 2014-2020., Európai Unió

Az Európai Unió regionális támogatási rendszerének fontos elemét jelenti a városfejlesztés támogatása. Az Európai Bizottság a jelenleg előkészítés alatt álló 2014-2020-as programozási időszakra nézve több új eszköz bevezetését is tervezi. Ezen tervezett eszközök az integrált fenntartható városfejlesztést tűzik ki célul. A tanulmányban bemutatásra kerülnek a tervezett új eszközök (pl. integrált területi beruházások, innovatív városfejlesztési akciók, városfejlesztési platform, közösség által irányított helyi fejlesztés stb.) ill. az azokkal kapcsolatos magyarországi lehetőségek. Az új eszközök bemutatása során megvizsgáljuk azok jelenlegi finanszírozási rendszerhez való viszonyát és esetleges előnyeit.

Bevezetés

Európa történetében a városok hosszú évszázadok óta kiemelkedő szerepet játszanak. Közösségszervező, gazdasági, kulturális és tudományos potenciáljuk elvitathatatlan hatást gyakorolt a kontinensre. A városok a haladás, a fejlődés, az új innovációk kialakulásának helyszínei hosszú évszázadok óta. Az Európai Unió kohéziós politikájának éppen ezért egyik fontos eleme a városfejlesztés támogatása. A rendelkezésre álló közösségi források számtalan módon járulnak hozzá egy-egy metropolisz fejlődéséhez, legyen szó akár infrastruktúra-fejlesztésről, akár a szellemi javak gyarapításáról.

A városok az Európai Unióban is meghatározó szereppel bírnak. Az EU népességének 68%-a él nagyvárosi régióban, s ezek a területek adják az EU GDP-jének 67%-át. Mindazonáltal a városokat sem hagyta érintetlenül a válság, sőt: bizonyos elemei koncentráltabban, erősebben jelentkeztek, így pl. a munkanélküliség, a szegregáció és a szegénység. További kihívást jelent a városok számára a gazdasági stagnálás, a demográfiai problémák kiéleződése, a klímaváltozás jelensége stb. (*Európai Bizottság [c] 2013*) Az EU kohéziós politikája támogatást jelenthet a városoknak a fenti problémák rendezéséhez.

Mindezek alapján érdemes megvizsgálni, hogy a közelgő új EU-s támogatási ciklusban milyen új hangsúlyok, új kezdeményezések fogják jellemezni a kohéziós politikát a városok támogatásával kapcsolatban. A tanulmány célja, hogy sorra vegye és ismertesse a kohéziós politika városfejlesztést támogató új lehetőségeit a

2014-2020-as támogatási időszakra nézve. Az Európai Bizottság a jelenleg előkészítés alatt álló 2014-2020-as programozási időszakban több új eszköz bevezetését is tervezi. Ezen tervezett eszközök az integrált fenntartható városfejlesztést tűzik ki célul. A tanulmányban bemutatásra kerülnek a tervezett új eszközök (pl. integrált területi beruházások, innovatív városfejlesztési akciók, városfejlesztési platform, közösség által irányított helyi fejlesztés stb.) illetve az azokkal kapcsolatos magyarországi lehetőségek. Az új eszközök bemutatása során megvizsgáljuk azok jelenlegi finanszírozási rendszerhez való viszonyát és esetleges előnyeit/hátrányait is.

Úgy véljük, hogy a téma aktualitása mellett jelentőségét az is mutatja, hogy a nagyvárosok a következő finanszírozási ciklusra már a tervezett új eszközök ismerete alapján kezdték meg a felkészülést, vagyis az integrált településfejlesztési stratégiájuk kidolgozását.

"A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, "Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen" című projekt támogatta.

A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának "Közép-Európa versenyképessége" c. kutatási témájában készült."

Új hangsúlyok a kohéziós politikában

A 2014-2020. közötti programozási időszak támogatási rendszerének fő célkitűzése, hogy Európa gazdasága újra a fenntartható növekedés útjára lépjen. Mivel az európai szintű beruházások elsődleges forrásait a kohéziós politika egyes alapjai (Európai Regionális Fejlesztési Alap [ERFA], Európai Szociális Alap [ESZA], Kohéziós Alap [KA], Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap [EMVA], Európai Tengerügyi és Halászati Alap [EHA]) jelentik, ezért az Európai Bizottság azok jobb összehangolását sürgeti az eredményesebb működés érdekében. A 2012. március 14-én kelt bizottsági szolgálati munkadokumentum az öt érintett alap felhasználásával kapcsolatos ún. *közös stratégiai keret* (KSK) elfogadását javasolta. A közös stratégiai keret célja, hogy növelje az összhangot az Európa 2020 stratégia szakpolitikai vállalásai és a kohéziós politika támogatásával megvalósult beruházások között. (*Európai Bizottság 2012a*) Az új megközelítés hangsúlyos eleme tehát a fejlesztési alapok erőteljesebb *koordinációja*.

A bizottsági javaslat hangsúlyozza, hogy a koordinált működés többféleképpen is megvalósulhat: akár az egyalapú programok szoros koordinációjával, akár *többalapú programok* végrehajtásával. Mindemellett természetesen szükséges az irányító hatóságok, a minisztériumok és a többi érintett szerv közötti szoros együttműködés, a pályáztatási folyamat egyszerűsítése (pl. egyablakos ügyintézés), továbbá esetleges támogatásfelügyelő bizottságok felállítása. A Bizottság szerint a közös stratégiai keret eredményességét az *integrált megközelítés* alkalmazása nagyban segítheti. (*Európai Bizottság 2012a*)

Mivel a kohéziós politika a jövőben az Európa 2020 stratégia végrehajtásában központi szerepet kell, hogy játsszon, ezért a Bizottság meghatározta azt a *11 tematikus célkitűzést*, melyek köré a tagállamoknak a támogatási igényeiket csoportosítaniuk kell. Ezek egyfajta beruházási prioritásokként működve meghatározzák a következő hét éves költségvetési időszak támogatható projekttémáit is. (Európai Bizottság 2012b)

1. TÁBLÁZAT

Beruházási prioritások a 2014-2020-as támogatási időszakban (Investment priorities in the financing period of 2014-2020)

1.	A kutatás, a technológiai fejlesztés és az innováció megerősítése
2.	Az információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés elősegítése és e technológiák használatának és minőségének fokozása
3.	A kis- és középvállalkozások versenyképességének fokozása
4.	Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés támogatása minden ágazatban
5.	Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, valamint a kockázatok megelőzésének és kezelésének elősegítése
6.	Környezetvédelem és az erőforrások hatékonyságának elősegítése
7.	A fenntartható közlekedés elősegítése és a kulcsfontosságú hálózati infrastruktúrák előtti akadályok elhárítása
8.	A foglalkoztatás és a munkavállalói mobilitás ösztönzése
9.	A társadalmi befogadás előmozdítása és a szegénység elleni küzdelem
10.	Beruházás az oktatásba, készségekbe és az egész életen át tartó tanulásba oktatási és képzési infrastruktúrák kifejlesztésével
11.	Az intézményi kapacitások és a közigazgatás hatékonyságának fokozása az intézményi kapacitás és az ERFA végrehajtásához kapcsolódó közigazgatási hatékonyság és közszolgáltatások megerősítése által, valamint az ESZA által támogatott intézményi kapacitásra és közigazgatás hatékonyságára irányuló intézkedések támogatása

Forrás: Saját szerkesztés az Európai Bizottság: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapról és „a növekedést és munkahelyteremtést szolgáló beruházás” célkitűzésről szóló egyedi rendelkezésekről, valamint az 1080/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2011. október 6. alapján

Látható, hogy a 2014-2020-as támogatási időszak beruházási prioritásai között számtalan olyan pont található, mely a városok fejlesztéséhez is szorosan kapcsolódik, s melyek megfelelő helyszínül a város szolgálhat. Kiemelendő ezek közül a kutatás-fejlesztés, továbbá az infokommunikációs terület, melyek jól szervezett kutatóközpontot, egyetemet, minőségi kutatói hálózatot feltételeznek, melyek hazai vonatkozásban gyakorlatilag kizárólag a nagyobb városokban állnak rendelkezésre. Szintén fontos kihívást jelent a városok számára a közlekedési rendszereik modernizálása, a szén-dioxid-kibocsátás csökkentése és a környezetvédelem elveinek folyamatos alkalmazása. Mindemellett a prioritások között számos olyan, a humán

tényezőre alapozó pont van, mint pl. a társadalmi befogadás, az oktatásba való befektetés és a foglalkoztatás növelése, mely szintén alkalmazható megközelítéseket jelentenek a városok számára is.

A következő finanszírozási időszakkal kapcsolatos újdonságok tárgyalásakor ki kell térni a *partnerségi szerződések* kérdésére is. A Bizottság javaslata szerint nemzeti és regionális szinten a partnerek kötelezettségvállalását partnerségi szerződésekben kell rögzíteni, melyek szorosan kapcsolódnak a nemzeti reformprogramokhoz és az Európa 2020 stratégiához. (*Európai Bizottság 2012a*)

Az integrált fenntartható városfejlesztés

Az integrált fenntartható városfejlesztés koncepciója szerint a városfejlesztés téren sikereket csak integrált megközelítéssel lehet elérni, hiszen a városi problémák egyes dimenziói (környezeti, gazdasági, társadalmi, oktatási) egymáshoz szorosan kapcsolódnak. Így a városok fizikai megújításához hozzá kell kapcsolni az oktatást, a gazdasági fejlődést, a társadalmi befogadást és a környezetvédelmet segítő intézkedéseket. Mindezek sikeres végrehajtásához természetesen szükségeltetik a helyi lakosok, a civil társadalom és a helyi gazdasági élet szereplőinek a bevonása. (*Európai Bizottság 2013b*)

Az Európai Regionális Fejlesztési Alapról szóló tervezet felsorolja az alap által támogatott területeket, mely a K+F és innováció; éghajlatváltozás és környezetvédelem; kis- és középvállalkozásoknak nyújtott vállalat-támogatás; általános gazdasági érdekű szolgáltatások; távközlési, energetikai és közlekedési infrastruktúra; egészségügyi, oktatási és szociális infrastruktúra területei mellett külön nevesíti a *fenntartható városfejlesztést*. A fenntartható városfejlesztésre irányuló hangsúlyt több javaslat is alátámasztja, miszerint az ERFA-források legalább 5%-át fenntartható városfejlesztésre kell elkülöníteni, városfejlesztési platformot kell létrehozni a kapacitásnövelés és a tapasztalatcsere érdekében, továbbá el kell készíteni azon városok listáját, melyek integrált intézkedéseket hajtanak végre a fenntartható városfejlesztés érdekében. Eszerint az alaptól támogatni szükséges a városok urbanizált övezeteit érintő gazdasági, környezeti, éghajlati és társadalmi kihívásokra irányuló integrált intézkedéseket. A tagállamok feladata, hogy listát készítsenek azon városokról, melyek a fenntartható városfejlesztés érdekében integrált intézkedéseket hajtanak végre, továbbá, hogy meghatározzák az ilyen jellegű fejlesztésekre fordított indikatív összegek mértékét. A javaslat szerint a nemzeti szintű ERFA-források legalább 5%-át ilyen intézkedésekre kell fordítani, melyek irányítása az ún. *integrált területi beruházásokon* keresztül valósul meg a városok közreműködésével. Építeni szükséges a 2007-2013-as időszakban szerzett tapasztalatokra és erősségekre, s ezek felhasználására egy *városfejlesztési platform* keretén belül. A létrehozandó új szervezet célja, hogy erősítse a városok közti hálózatépítést, elősegítse az uniós szintű városok közti tapasztalatcserét. A platform résztvevőit az Európai Bizottság választja ki a partnerségi szerződésekben szereplő városok közül úgy, hogy a

platform legfeljebb 300 városra terjedhet ki, s az egy tagállamból résztvevő városok száma nem haladhatja meg a 20-at. A városok kiválasztásának szempontja azok népessége (figyelemmel a nemzeti városi rendszerek sajátosságaira), továbbá az integrált intézkedéseket tartalmazó stratégia megléte. Szintén új elemként jelenik meg az integrált fenntartható városfejlesztés témakörében az ún. *innovatív intézkedések* lehetősége. Ezen program keretében az ERFA a fenntartható városfejlesztéshez kapcsolódó, uniós jelentőségű új megoldásokat felvázoló kísérleti projektek és tanulmányok létrehozását támogatja. A rendelkezésre álló keretösszeg a teljes ERFA-forrás 0,2%-a, a támogatandó városokra az Európai Bizottság tesz javaslatot. (Európai Bizottság 2011)

Az integrált területi beruházás

Az integrált fenntartható városfejlesztés fontos új eszköze lehet 2014-től az *integrált területi beruházás* (ITB). Az ITB célja, hogy egy térség számára olyan intézkedéscsomagot biztosítson, melynek finanszírozása a különböző operatív programokból összehangolt, előre tervezhető módon történik. Ezáltal az ITB rugalmas mechanizmust tud nyújtani a területi stratégiák érvényre juttatása, a tematikus célkitűzések és azok földrajzi vetületei érvényesítése érdekében. Az ITB lehetőséget biztosít az egy vagy több operatív program prioritási tengelyeiből származó támogatások összekapcsolására és azok többdimenziós és ágazatokat átfogó beavatkozásokra való felhasználására. Így az ITB alkalmazásával két fontos cél is teljesülhet: egyfelől egy adott területhez kapcsolódó integrált stratégia megvalósítása, másfelől pedig az operatív programok átfogó végrehajtása. Az ITB kulcselemei tehát egy kijelölt terület és annak integrált területi fejlesztési stratégiája, az ahhoz kapcsolódó intézkedéscsomag és az irányító hatóságok részvétele. Az ITB tárgya lehet bármilyen, adott területi jellemzőkkel rendelkező földrajzi övezet, így pl. városkörnyéki, városi, nagyvárosi, város-vidéki, körzeti és régióközi szintű térség, vagy akár egy adott régió belüli, különálló földrajzi területek is (pl. kis- vagy közepes városokból álló hálózatok). Mindemellett az ITB felhasználható az Európai területi együttműködés keretében is, pl. határokon átnyúló városok esetében. A megvalósítandó intézkedéscsomag finanszírozása az ERFA, az ESZA és a Kohéziós Alap forrásain keresztül történhet, ugyanakkor nem kötelező mindegyik alap bevonása. A bizottsági ajánlás szerint azonban az ERFA és az ESZA együttes használata mindenképpen javasolt, hiszen ezek révén a fizikai infrastruktúra fejlesztése összekapcsolódhat a nem kézzelfogható beruházásokkal. Ki kell ugyanakkor emelni, hogy az ITB által lefedett területen további fejlesztések is végezhetők az egyes operatív programok támogatása révén, függetlenül a területet érintő ITB-től. (Európai Bizottság 2013a)

Az ITB-k végrehajtása során az Európai Bizottság kiemelt szerepet szán a városoknak. Eszerint az operatív programok irányító hatóságainak lehetőségük van arra, hogy a vezetési és megvalósítási feladatok egy részét vagy egészét a helyi hatóságokra vagy szervezetekre bízzák. Így egy város nem csak kedvezményezettként, hanem akár kvázi irányító szereplőként is működhetne egy ITB végrehajtása keretében. (Európai Bizottság 2013a)

Az ITB kétségtelen előnye tehát, hogy átlátható, kiszámítható és ütemezett forrás-lehívást biztosít az érintett város számára. A települések így a következő finanszírozási időszakra nézve már most megkezdhetik a tervezést, s részletes, évekre lebontott fejlesztési stratégiák kidolgozásához foghatnak hozzá. Mindez hozzájárulhat a fejlesztések közötti szinergiák fokozottabb érvényesüléséhez, továbbá a városi költségvetési tervezés is könnyebbé válhat általa. Szintén pozitívum, hogy emellett a városok az operatív programokból továbbra is részesedhetnek, vagyis az ITB végrehajtása nem képezi további forrásle hívás akadályát. Ennek gyakorlati alkalmazása ugyanakkor problémákat vethet fel: elképzelhető, hogy egyes városok elkészítenek egy gazdaságfejlesztésre, közlekedésfejlesztésre, kutatásfejlesztésre vonatkozó ITB-t, melybe már nem fér bele pl. egy szociális városrehabilitációra irányuló rész, s attól tartanak, hogy az ITI több milliárd forintos támogatása mellett nem lesz esélyük további, ITB-n kívüli prioritásokhoz szükséges források lehívására. Szintén kérdéses, hogy a kormányzat mennyire enged szabad kezét a városoknak, vagyis él-e azzal a lehetőséggel, hogy az ITB vezetési és megvalósítási feladatainak egy részét vagy egészét átengedje a városok számára.

A közösség által irányított helyi fejlesztés

A *közösség által irányított helyi fejlesztés* (CLLD) alapkoncepciója nem ismeretlen a regionális támogatások felosztása területén. A koncepció fő elemei, így a területi jelleg, az alulról építkezés, az állami és magánszektor részvétele, az integráltság, az innovatív jelleg és a hálózatépítés mind olyan jellemzők, melyek ez EU regionális politikájában megtalálhatók, akár külön-külön, akár így összességében. A Bizottság a javaslat kidolgozásakor a LEADER program szemléletmódját vette alapul. Ugyanakkor nem csak a vidékfejlesztéssel foglalkozó területeken találunk hasonló példákat: 1990. és 1993. között 33 városi kísérleti projekt indult az ERFA 10. cikke alapján, melyek célja az érintett városok megújítása, gazdasági és társadalmi kohéziójukat segítő szélesebb szakpolitikai kereten keresztüli tervezése volt. Szintén ide kapcsolódnak az ERFA által finanszírozott URBAN közösségi kezdeményezés projektjei, továbbá az ESZA költségeiből megvalósult EQUAL kezdeményezés programjai is. Az eddigi tapasztalatok alapján a bizottsági tervezet szerint a városok fejlesztésében is aktívabban kell alkalmazni a CLLD koncepcióját. Eszerint az öt KSK-alap felhasználását is lehetővé kell tenni a CLLD keretében, hogy a régió alatti szintű területek helyi akciócsoportokat hozzanak létre, melyek bevonják a helyi köz- és magánszféra szereplőit, így pl. vállalkozókat, érdekképviselői szövetségeket, társadalmi csoportokat (pl. kisebbségek, ifjúság), civil szervezeteket stb. Az irányításra nézve fontos kitétel, hogy a civil szervezeteket és a magánszektor képviselő partnereknek legalább 50%-kal kell rendelkezniük a döntéshozatali mechanizmusban, ugyanakkor egyik érdekcsoport sem birtokolhat a szavazatok 49%-ánál magasabb arányt. A javaslat fontos eleme, hogy a helyi fejlesztési stratégiáknak tartalmazniuk kell a területspecifikus helyi igényeket és lehetőségeket illetve hangsúlyt fektetnek az innovatív ötletekre, a hálózatépítésre és az együttműködésre, ezáltal lehetővé válik az öt KSK-alap egymáshoz kapcsolt és integrált felhasználása. A bizottsági javaslat szerint a CLLD által érintett terület népességének – az adott ország adottságaitól függően – 10000 és 150000 fő között kell lennie. (*Európai Bi-*

zottság 2013c) A helyi akciócsoporthoz kidolgozott helyi fejlesztési stratégiának tartalmaznia kell a terület pontos lehatárolását, továbbá a lakosságszámot. A stratégia kiindulópontját egy a terület fejlesztési szükségletein és lehetőségein alapuló SWOT analízis jelenti, mely alapján meghatározásra kerülnek a célkitűzések illetve egy konkrét cselekvési és pénzügyi terv. (Európai Bizottság 2012b)

A CLLD tervezete számos ösztönző elemet tartalmaz annak széleskörű alkalmazása érdekében. Így azoknál az operatív programoknál, amelyeknél egy projekt a CLLD alkalmazásával kerül megvalósításra, az ERFA és az ESZA keretéből nyújtott maximális társfinanszírozási arány 10 százalékponttal növekszik. Az EMVA esetén a társfinanszírozás maximális mértéke 80-90%, míg az EHA esetében 75%. Vagyis, a CLLD alkalmazásával csökkenthető a pályázók részéről fizetendő önrész mértéke. Szintén az egyszerűsítést szolgálja az a javaslat, miszerint az olyan stratégiák megvalósításakor, melyek több programra terjednek ki, lehetőség lesz arra, hogy kinevezzenek egy ún. fő alapot. Ennek jelentősége, hogy a helyi fejlesztési stratégia működtetési és szervezeti költségei egységesen abból az alapról kerülnek finanszírozásra, függetlenül attól, hogy a stratégia finanszírozását több alap együttesen látja el. A CLLD alkalmazása elősegíti a közösségi irányítást azáltal, hogy növeli a közösségen belüli részvétel lehetőségét, továbbá erősíti a többszintű kormányzást, hiszen a helyi struktúrák felhatalmazást kaphatnak a programok irányítására, végrehajtására. A bizottsági javaslat szerint a CLLD különösen alkalmas eszköz lehet a városi, vidéki, halászati területek közötti kapcsolatok fejlesztésére. A tagállamok számára feladat, hogy partnerségi szerződéseikben szerepeltessék, mely területen, milyen programok valósulhatnak meg a CLLD keretében, továbbá azok előkészítésére szükséges a helyi közösségek felkészítése és kapacitásbővítése. Míg az EMVA esetében kötelező, az ERFA, ESZA, EHA esetében opcionális a CLLD alkalmazása. (Európai Bizottság 2013c)

Látható, hogy a CLLD szemléletében, felépítésében nagyban hasonlít az ITB-re: egyik legfőbb közös jellemzőjük, hogy lehetővé teszik a többalapú programok megvalósítását, vagyis hogy egy projekt jól tervezetten, több KSK-alap együttes felhasználásával valósulhasson meg. Finanszírozási szempontból ugyanakkor a CLLD kedvezőbb konstrukciót jelent, hiszen növeli a társfinanszírozási arány mértékét. Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy a városok önmagában emiatt az előny miatt nem feltétlenül fogják a CLLD-t választani: a városok számára ugyanis gondot jelenthet a projekt irányítása, hiszen az irányító szervben nem kerülhetnek többségbe. Ez azt is jelentheti, hogy a szakmai előkészítő munkát, továbbá a végrehajtást a nagy szakmai tapasztalattal rendelkező városi szervezetek végeznék, viszont a döntéshozatalban nem látnák biztosítottak többségüket. Vagyis a városok vonakodhatnak a CLLD alkalmazásától, amennyiben nem találhatnak számukra megbízható partnereket. További gondot jelenthet számukra, hogy a túl sok partnert, szereplőt bevonó kezdeményezések összefogása komoly nehézségeket jelenthet és meglehetősen nagy energiákat emésztene fel.

A partnerségi szerződés

A már említett partnerségi szerződés fontos szerepet játszik a városok támogatási rendszerével kapcsolatos újdonságok gyakorlati megvalósításában. A partnerségi

szerződésekben a tagállamok rögzítik azokat a vállalásokat, terveket, melyek szorosan kapcsolódnak az új eszközök alkalmazásához. Fontos hangsúlyozni, hogy az uniós támogatások nemzeti szintű indikatív felosztását is szerepeltetni kell a szerződésekben: így a tagállamok meghatározzák, hogy az adott fejlesztési ciklusban, évenként, KSK-alaponként és tematikus célkitűzésenként mekkora összegeket szánnak az integrált fenntartható városfejlesztési projektekre. A partnerségi szerződések emellett tartalmazzák az egyenlőtlenségek és fejlesztési szükségletek elemzését, melyeknek összhangban kell lenniük a 11 tematikus célkitűzéssel, továbbá az országspecifikus ajánlásokkal. A végrehajtandó programok előzetes értékelése és a várt főbb eredmények feltüntetése szintén kívánatos, hiszen azokkal támasztható alá az alapok pénzügyi forrásainak indikatív elosztása. Magában foglalja azokat a mechanizmusokat, melyek a KSK-alapok és azokon belüli programok integrált felhasználását biztosítják, különös tekintettel az integrált megközelítésre. Szintén a szerződésekbe foglalják a tagállamok az eredményes végrehajtáshoz szükséges rendelkezéseket, így a hatóságok igazgatási kapacitásának esetleges megerősítését, a meglévő elektronikus adatszere-rendszerek értékelését, azok továbbfejlesztését. (Európai Bizottság 2012b)

Összegzés

A tanulmányban megvizsgáltuk az Európai Unió kohéziós politikájának azon tervezett új elemeit, melyek a városfejlesztést szolgálják. Látható, hogy a 2014-2020-as költségvetési időszak egyik fontos eleme lesz az integrált fenntartható városfejlesztés támogatása, mely a városokban jelentkező problémák összehangolt megoldását vetíti elő. A bizottsági tervezetek erőteljesen fókuszálnak a támogatási alapok integrált, komplex felhasználására, s azok koordinációjára. A közös stratégiai keret kialakítása és a hozzá kapcsolódó új megoldások a jövőben elősegíthetik az EU-források hatékonyabb és összehangolt lehívását. Szintén a városfejlesztés hangsúlyos megjelenését mutatja, hogy az ERFA források 5%-át erre a célra kell fordítani a következő támogatási időszakban.

Elmondható, hogy az integrált fenntartható városfejlesztést támogató új eszközök, így különösen az integrált területi befektetés és a közösség által irányított helyi fejlesztés koncepciója számottevő előnyöket rejt magában a városok számára: mindkettő esetén lehetséges az adott terület számára az EU-források előre látható, ütemezett módon történő lehívása. Ezáltal egy hosszú távú, integrált stratégia finanszírozása egyszerűbbé és kiszámíthatóbbá válik a városok számára. Hangsúlyozni kell, hogy ez a megoldás abban is előnyös a kedvezményezett számára, hogy évekre előre fel tud készülni az egyes projektek önerejének biztosítására, s ezáltal a saját erőforrásai beosztására. Számtalan bizonytalanság jelentkezik ugyanakkor az új kezdeményezésekkel kapcsolatban, pl. a városok esetleg bizalmatlanok lehetnek azok irányába, attól félve, hogy nyertes ITB illetve CLLD esetén egyéb fejlesztéseikre kevesebb forrás jut majd az operatív programokból. Szintén tisztázásra vár, hogy egy-egy integrált projekt mekkora költségvetéssel kell, hogy rendelkezzen.

A bizottsági tervezetekből kiolvasható, hogy a korábbinál nagyobb hangsúlyt kívánnak fektetni a különböző szereplők, érintettek aktív bevonására. Ez a tendencia üdvözlendő, ugyanakkor kétségtelenül bizonytalanságot is rejt magában: elképzelhető, hogy a kormányzat nem szívesen engedi ki kezéből az irányító hatósági szerepkört egy ITB esetén az érintett város javára, mint ahogy a város is vonakodhat egy CLLD kialakításával kapcsolatban, annak sokszereplős irányításában betöltött kisebbségi szerepe miatt.

Szintén új hangsúlyt kap a tervezetek révén a város és térsége együttműködése, mely számtalan prioritás, így a közlekedés, helyi gazdaságfejlesztés, munkaerőmobilitás ösztönzése stb. mentén valósulhat meg, s a nagyvárosi/középvárosi régiók további erősödéséhez vezethet. Egy várostérségi ITB végrehajtása mind a város, mind pedig vonzáskörzete számára számottevő előnyökkel járhat.

Összegzőként elmondható, hogy a városok számára az Európai Unió kohéziós politikája számtalan új fejlesztési lehetőséget rejt magában a 2014-2020-as finanszírozási időszakban, melyek ismerete elengedhetetlen feltétele lesz a városfejlesztés gyakorlati megvalósításának. Éppen ezért kívánatos, hogy a hazai városok is megkezdjék a felkészülést a következő időszak pályázati lehetőségeire a 11 nevesített beruházási prioritás mentén, és olyan stratégiákat dolgozzanak ki, melyek fokozottan alkalmasak a kínált új eszközök felhasználására. Mindehhez szükséges az érintettek bevonása, így a városok mellett a helyi gazdasági (városi közműcégek), tudományos (felsőoktatási intézmények) és kulturális élet (színház, múzeum, könyvtár) szereplőinek közreműködése, hogy valóban *integrált* városfejlesztés valósulhasson meg a következő támogatási időszakban.

Jegyzet

¹ A szerző okleveles nemzetközi kapcsolatok elemző, a SZE RGDI hallgatója.

Irodalom

Európai Bizottság (2013a): *Az integrált területi befektetés*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

Európai Bizottság (2012a): *Bizottsági Szolgálati Munkadokumentum. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap, a Kohéziós Alap, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap és az Európai Tengerügyi és Halászati Alap 2014–2020 közötti közös stratégiai keretének elemei*. Brüsszel, 2012. március 14. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/strategic_framework/csf_part1_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

Európai Bizottság (2013b): *Integrált fenntartható városfejlesztés*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/urban_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

Európai Bizottság (2012b): *Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK*

tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2012. március 14. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/general/general_proposal_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

Európai Bizottság (2011): *Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapról és „a növekedést és munkahelyteremtést szolgáló beruházás” célkitűzésről szóló egyedi rendelkezésekről, valamint az 1080/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről*. Brüsszel, 2011. október 6. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/erdf/erdf_proposal_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

Európai Bizottság (2013c): *Közösség által irányított helyi fejlesztés*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/community_hu.pdf. Letöltve: 2013. április 12.

NEW TOOLS OF EU REGIONAL POLICY TARGETING URBAN DEVELOPMENT IN THE FINANCING PERIOD OF 2014-2020

DÁVID FEKETE

One of the most important parts of EU regional policy is urban development. The European Commission plans to introduce new tools in order to subsidize urban development more efficiently. Target of the new tools (such as integrated territorial investment, innovative urban development action, community-led local development) is to make urban development more integrated and sustainable. In this paper, we analyse the new tools of EU's urban development policy focusing on the possible advantages and on the Hungarian potentials, to use them effectively.

A KOCKÁZATI TŐKE SZEREPE AZ IZRAELI TECHNOLÓGIAI INKUBÁTORPROGRAMBAN

(The Role of Venture Capital in the Israeli
Technological Incubators)

GRÜNHUT ZOLTÁN

Kulcsszavak:

Izrael, technológiai inkubátor, kockázati tőke, innováció

Az izraeli innovációs rendszer két, nemzetközileg is elismert, számos országban adaptálni kísérelt modellmechanizmusának, a technológiai inkubátorprogramnak valamint a kockázati tőkeiparnak a bemutatására, illetve e szegmensek kölcsönös összefonódásának és multiplikáló egymásra hatásának leírására vállalkozik a dolgozat, azzal a céllal, hogy figyelemre érdemes sajátosságokat ajánljon a kérdéskör iránt fokozódó érdeklődést mutató hazai döntéshozók számára.

Bevezetés

Izraelben a technológiai inkubátorprogram és a kockázati tőkeipar egyaránt tevékeny állami szerepvállalással jött létre, alig egy évtized alatt világszinten is kimagasló eredményeket elérve. Miközben előbbi fejlesztési eszközt többek között Hollandiában, Svédországban, Finnországban, Olaszországban és Magyarországon próbálják adaptálni, utóbbi elméleti és gyakorlati megalapozásként szolgált az Európai Unió JEREMIE elnevezésű programjához. A globális gazdasági krízis elhúzódása miatt különösen fontos és aktuális annak kérdése: miként tudott az izraeli állam olyan, közvetlen növekedésösztönző aktivitásokat kifejteni, amelyek egyértelmű pozitív hatásokat indukáltak a piaci folyamatokban? Milyen szervezeti mechanizmusok és finanszírozási gyakorlatok alakultak ki a nevezett fejlesztési intervenciók keretei között? Hasonlóan lényeges feltárni, az állam mennyiben találta meg a helyes egyensúlyt a direkt pénzügyi támogatások és az indirekt szervezeti, irányítási, döntési kompetenciák tekintetében, továbbá miféle kockázatokat egyúttal azok dacára szigorú önmegtartóztatásokat vállalt, bízva a piac mindenhatóságában. Úgy az inkubátorprogram, mind a kockázati tőkeipar eredményességének egyik legbeszédesebb indikátora az újonnan induló cégek részaránya, ezért Izrael okkal lehet elégedett, elvégre népességarányosan a zsidó államban működik a legtöbb technológia-orientált start-up vállalkozás (*Senor–Singer, 2009*). Ebből következőleg a millió lakosra jutó nemzetközi szabadalmak száma alapján Izrael szintén a világ élmezőnyéhez tartozik (*Israel Patent Office, 2011*), minek eredményeként a New York-i NASDAQ értéktőzsdén száz körüli nagyságrendben kereskednek izraeli

cégek részvényeivel (csak amerikai, kínai és kanadai tulajdonú vállalkozásokból jegyeznek többet) (Erlich, 2012).

Jelen dolgozat előbb az inkubáció és a kockázati tőke jelenségét összegzi szakirodalmi megállapítások alapján, majd áttekinti kifejezetten az izraeli technológiai inkubátorprogram és kockázati tőkeipar kialakulását, működését, karakterjegyeit, illetve az állami szerepvállalás jellegét, végezetül pedig a két intézmény összekapcsolódását és egymásra hatását.

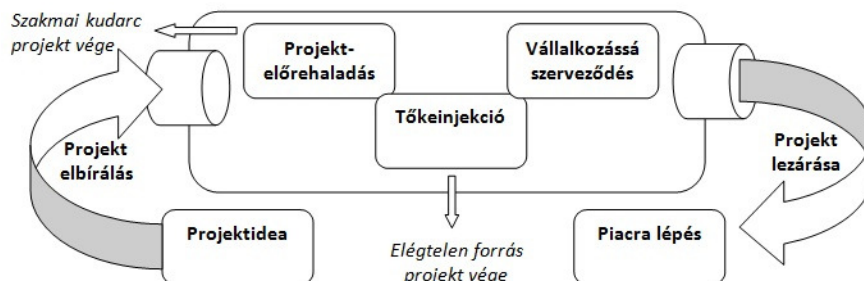
Az inkubációról és a kockázati tőkéről

Tulajdonképpen bő harminc éve, főként a nyolcvanas évek eleje óta sokasodnak az inkubációs fejlesztési eszközzel kapcsolatos kutatások, szakirodalmak. Már néhány, mérföldkönek nevezhető korai írásban egyfajta definiálásként megjelent, miszerint az inkubátorházaknak a piaci árszínvonalnál olcsóbb telephelyi alternatívát, adminisztrációs és egyéb (jogsegélyi, tanácsadási, hálózatépítési, partnerkeresési) szolgáltatásokat, logisztikai támogatást, illetve üzleti konzultációs, finansziális és marketingtervezési, tőkeképzési segítséget kell biztosítaniuk a programba bekapcsolódó induló kisvállalkozások (start-up-ok) számára (Allen 1985, Gatewood et al. 1986, Peterson 1985). Ezen elméleti keretek csak a legalapvetőbb működési jellemvonásokat rögzítették, miközben a gazdaságfejlesztési funkciókon túl egyre nyilvánvalóbb módon további rendeltetési célok elősegítésére is alkalmassá váltak az inkubátorok. Többen értekeztek (Allen–Rahman 1985, Similor–Gill 1986, Allen–McCluskey 1990) az inkubációs programok kis- és start-up vállalkozások piacra lépését, stabilizálódását, valamint az üzleti tevékenységkezdés idején mutatkozó versenykihívások (tőkehiány, adminisztrációs nehézségek, stratégia- és koncepcióalkotási, menedzselési, valamint marketingtervezési inkompetenciák) leküzdését szolgáló szerepéről. Más szerzők (Allen–Levine 1986, Mian 1997, Roper, 1999, Thierstein–Wilhelm 2001) szerint az inkubátorok hozzájárulhatnak a foglalkoztatás bővítéséhez és a társadalmi kohézió erősítéséhez, mindezek révén pedig egy adott térség fejlődéséhez, a regionális különbségek csökkenéséhez, illetve a gazdasági szerkezet diverzifikációjához. Egyesek kiemelték (lásd: McAdam–McAdam 2008, Phillips 2002, Mian 1994), hogy az inkubációs célú létesítmények kockázati tőkeforrások bevonásával, hálózati és klaszterkooperációk megerősítésével, valamint technológiatranszfer-csatornák kialakításával ösztönözhetik a tudásintenzív, szabadalmak megalkotására koncentráló ágazatok térnyerését. Születtek elemzések (Carayannis–von Zedtwitz 2005) továbbá, amelyek kimutatták, hogy az inkubátorok kifejezetten egy-egy nagyvállalat humán- és ideabázisának megerősítését is biztosíthatják.

Magának az inkubációs folyamatnak a leírását, háromtól tizenegy lépésre bontva, nagyon sokféleképpen megtalálhatjuk a szakirodalomban (Scherer–McDonald 1988, Koschatzky 1997, Hisrich 1988, Vohora et al. 2004, Hannon 2003). Az alábbi (1-es) ábra hét lépcsőbe sűríti a mechanizmust: 1) projektterv megfogalmazása;

2) pályázat elbírálása; 3) konkrét üzleti, stratégiai, kutatási, pénzügyi és marketing-koncepció megalkotása már az inkubátor segítségével, illetve a projekt megvalósítása; 4) külső tőkeinjekció; 5) vállalkozássá szerveződés; 6) start-up sikeresen lezárja az inkubációs periódust; 7) piacra lépés.

1. ÁBRA
Az inkubációs folyamat
(The incubation process)

Forrás: Saját szerkesztés

A kockázati tőkével kapcsolatos szakirodalom mindmáig két nagyobb csoportra osztható. Az írások egyik része inkább elméleti, amennyiben a kockázati tőkeipar általánosságban vett funkcionális és ágazatorientációs tendenciáit, tőkeképzési és forrásallokációs mechanizmusait, illetve adott országra (szubnacionális együttműködésre) koncentrálna a szektor kialakulását, szerveződését, s működési karakterjeit kutatja (lásd pl.: *Florida–Kenney* 1988a és 1988b, *Osman* 1996, *Baygan* 2003, *Baygan–Freundenberg* 2000, *Harrison–Mason* 1996 és 2000). A tanulmányok másik tematikai csoportja gyakorlatiasabb, fő kérdésként azt vizsgálja, hogy a kockázati tőkének milyen szerepe van a vállalkozások piacra lépésében, piaci stabilizálásában-térnyerésében, egyáltalán az induló fázis (a kockázati időszak) eredményes átvészelésében (lásd pl.: *Florida–Smith* 1994, *Megginson–Weiss* 1991, *Gompers–Lerner* 1999 és 2001, *Kortum–Lerner* 2000, *Botazzi–Da Rin* 2002).

A kockázati tőke attól függően, hogy ki, mikor, a projekt/vállalkozás mely szakaszában és milyen feltételekkel, illetve szándékkal adja eltérő karakterű, típusú lehet (*Kosztópulosz–Makra* 2005). A hagyományos kockázati tőke leginkább a korai fázisú technológiai innovációkra koncentrálna, amikor még magasak a bizonytalansági tényezők, releváns a kockázat, ám a befektetés kisebb pénzügyi ráfordítás mellett is relatíve komoly hasznot hozhat (hiszen még nem a termékgyártás elindítása, hanem a prototípus fejlesztése van napirenden). A fejlesztési tőke már a vállalkozás intenzív növekedésének időszakában aktivizálódik, jelentősebb összegű, ugyanakkor mérsékelt kockázati szituációra összpontosít. Beszélhetünk továbbá informálisabb jellegű magánbefektetésekről, amelyek lehetnek *üzleti angyal* típusúak (olyan üzletember, aki nemcsak a pénzét adja, de tanácsokat, kapcsolatokat, tervezési se-

gítséget is nyújt), családi-baráti tőkeinjekciók, valamint vállalatközi innovációs investíciók.

A kockázati tőkebefektetések általában könnyebben megszerezhetőek az induló innovációs vállalkozások számára, mint a banki kölcsönök, hitelek, ugyanakkor drágábbak, amennyiben rendszerint tulajdonrész fejében történik az injekció. A kockázati tőkebefektetők számottevő rizikót vállalnak, hiszen kudarc esetén nincs kezes, akin behajtható lenne az investíció összege, igaz siker nyomán a banki kamatnál lényegesen jelentősebb hozammal lehet kiszállni. Ez utóbbi, mármint a kockázati tőkebefektető kilépése (exit) a cégből többféleképpen történhet: tőzsdei részvénykibocsátás, különböző típusú kivásárlások, stb.

Az izraeli technológiai inkubátorprogram

A struktúrát a kilencvenes évek elején kezdték kiépíteni, azt követően, hogy a széteső Szovjetunióból többszáz ezer bevándorló érkezett Izraelbe, köztük jelentős arányban szakképzett emberek (Trajtenberg 2002). A programtól összetett hatásokat vártak: 1) a kutatási, fejlesztési, innovációs (KFI) szektornak a további térnyerését; 2) kisvállalkozások piacra lépését; 3) a területi különbségek csökkenését; 4) a társadalmi integráció előrehaladását; továbbá 5) innovációs célú hazai és külföldi tőke felszívását (Modena–Shefer 1998). 1990 és 1993 között országszerte 28 inkubátortelepet adtak át, amelyek közül 21 ma is működik, kettő ipari parkká alakult, egy pedig biotechnológiai innovációs centrummá. A létesítményeket non-profit jelleggel hozták létre, felelős irányító testületet megbízva a legfőbb funkciókkal (Pridor 1997). E feladatkörök az alábbiak szerint összegezhetőek: 1) központi adminisztrációs tevékenységek ellátása; 2) menedzsment asszisztencia (vállalkozásvezetési tanácsadás); 3) üzleti asszisztencia (piaci és üzleti terv kidolgozása, befektetői stratégia összeállítása, tárgyalások bonyolítása); 4) közreműködés hálózatiépítésben; 5) infrastruktúra biztosítása; 6) finansziális hozzájárulás; 7) termékpiacosítás és marketing; 8) telephely-biztosítás.

Az inkubátorok finanszírozása eredendően egységes rendszerben zajlott, aztán 2002-től elindult a telepek privatizálása, minek eredményeként először az ország központi, fejlettebb térségében fekvő létesítmények, majd sorban az összes többi is piacosításra került, s ezáltal új pénzügyi és működési mechanizmusok intézményszerűsültek. A kezdeti időszakban 85%-os arányban az állam, 15%-os hányadban pedig együttesen az inkubátor és a gazdasági szektor járultak hozzá a projektköltségvetésekhez. A piacosítást követően megszűnt e teljesen koherens finanszírozási struktúra, s bár mérséklődött az állami szerepvállalás, továbbra is meghatározó pénzügyi bázis maradt (Frenkel *et al.* 2005).

A projekttervekkel kapcsolatban szigorú elvárásokat támaszt a program: 1) szabadalom elkészítésére való koncentráció (kutatási terv); 2) abszolút kezdeti fázis; 3) piacosítás lehetősége (előzetes üzleti terv); 4) egyéni benyújtás (már létező vállalkozás nem pályázhat); 5) megvalósíthatósági tanulmány készítése indikátorokkal;

6) kutatócsoport léte. A tenderek elbírálása több ütemben zajlik. Először is az inkubátor irányítótestülete és a felkért külső szakértők véleményezik a terveket. Amennyiben támogatásra érdemesnek találják a kezdeményezést, úgy a pályázóval együtt dolgoznak tovább a Technológiai Inkubátorprogram Hivatala (TIH) elé beterjesztendő munkaanyag előkészítésén. Ha ezt az akadályt is sikerrel veszi a tender, akkor az *Office of Chief Scientist* – az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium struktúrájába illesztett KFI csúcsszerv – illetékes bizottsága vitatja meg a tervet, s hozza meg a végső döntést.

Az inkubátorházak többségében 10–12 projekt zajlik párhuzamosan, egy-egy munkacsoport általában 4–8 fővel működik. A 2008-as esztendő végén 41%-ban orvostudományi és kapcsolódó műszerfejlesztési, 18%-ban bio- és gyógyszer-technológiai, 12%-ban szoftverfejlesztési, 10–10%-ban kommunikáció-, illetve környezet- és agrártechnológiai, míg 6%-ban elektrotechnikai kutatások folytak az inkubátorokban (Pridor 2009). Egy 2010-es összesítés hasonló szakterületi bontást sugall: 41% orvostudomány és műszerfejlesztés, 25% infokommunikáció, 17% bio- és gyógyszer-technológia, 12% környezet- és agrártechnológia, míg 5% elektrotechnika (Beck 2010).

1991 és 2007 között 973 darab (100%) projekt zárult le az inkubátorokban. 817 kutatás (84%) valósította meg céljait, 372 szerveződött start-up vállalkozássá (38%) és 264-nek (27%-nak) sikerült számottevő külső tőkét bevonnia (Avnimelech et al. 2008). A 2000-es évek közepéig elvárás volt, hogy mindennemű projektkezdeményezés esetén 50%-ban a fejlesztő(k), 10%-ban a munkacsoport egyéb tagjai, legalább 10%-ban, de nem több mint 30%-ban külső befektetők, s legalább 10%-ban, de nem több mint 30%-ban pedig az inkubátor legyen az adott, még nem önállóstart-up résztulajdonosa (Scaramuzzi 2002).

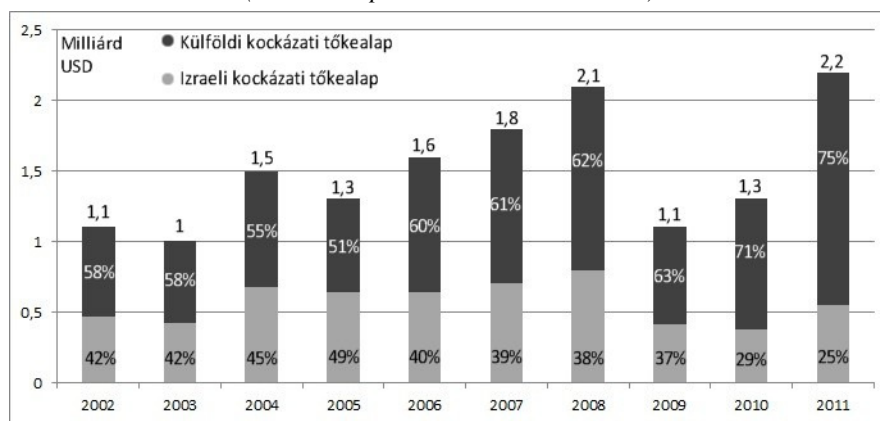
Az izraeli kockázati tőkeipar

A kilencvenes évek elején az izraeli KFI struktúra jelentősen átalakult, a katonai központú innovációs bázist gyorsuló ütemben felváltotta egy Szilícium-völgy jellegű, főként civil csúcstechnológiai fejlesztésekre koncentráló, elsősorban start-up vállalkozásokra épülő, illetve egyre meghatározóbb arányban multinacionális cégek belépést vonzó rendszer (Khavul, 2005; Avnimelech–Teubal, 2002, 2004). Az átstrukturálódással párhuzamosan növekvő igény mutatkozott a vállalkozásalapítás korai fázisába befektetni kész kockázati tőkealapok aktivitására, e források rendelkezésre állása, illetve gyarapodása azonban jelentősen elmaradt a kereslettől. Az izraeli kormányzat ennek érdekében programot készített elő a kockázati tőkeipar fellendítése céljával, útjára indítva az Inbal kezdeményezést 1991-ben. Az intervenció világos prioritásokat fogalmazott meg: 70%-os állami biztosítékot nyújtani a befektetések után, illetve alapok létrehozásával ösztönözni a tőkepiaci kínálat bővülését. Összesen három kockázati alapot intézményesítettek, amelyek azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket: kevés magánforrást gyűjtöttek; nem tud-

tak az innovációs rendszeren belül kritikus tömeget megmozgatni, nem járultak hozzá a hálózat- és klaszterépítéshez; meglehetősen bürokratikusnak bizonyultak, elmaradva a piaci követelményektől; mindemellett pedig túlságosan tágra nyitották a támogatható vállalkozások körét (*Avnimelech*, 2009). A program legfőbb haszna tulajdonképpen a kudarcból levonható következtetési lista volt, amelyre építve 1993-ban már egy új, alaposan megreformált modell startolt el Yozma néven.

A kezdeményezés keretében 100 millió dollárt különített el az állam, 80-at összesen tíz kockázati tőkealap 40–50%-os forrásellátására, 20-at pedig közvetlen csúcstechnológiai befektetésekre. Milyen strukturális újdonságok mutatkoztak a programban? Egyfelől már a kezdeti fázisban sikerült jelentős magán- és piaci tőkét bevonni, hiszen a tíz felállításra kerülő kockázati alapnál kezelt pénzek pusztán felét adta az állam, igaz az Inbal keretében is vállalt 70%-os biztosítékkötelezettség mellett. Másodsorban a Yozma öt esztendőre, évi 5%-os kamattal opciót garantált az állami hányad szabad kivásárlására, amellyel valamennyi alap esetében éltek a befektetők. Fajsúlyos sikerelemnek bizonyult, hogy az alapok irányítását piaci szakemberekre bízták, sőt meglehetősen nagy arányban tapasztalt külföldi menedzserekre (*Avnimelech–Teubal*, 2003). A Yozma keretében valamivel több mint 260 millió dolláros forrásbázissal létrehozott tíz kockázati tőkealap az ezredfordulóig megközelítőleg 2,7 milliárd dollárt gyűjtött, illetve fektetett be főként start-up vállalkozásokba (*Ber*, 2002). A 2000-es évek közepén már 5 milliárd dollárt meghaladó kockázati tőke volt jelen Izraelben, 62 menedzsmentközpont összesen 97 alapjának kezelésében (*Ber–Yafeh*, 2004) (2. ábra).

2. ÁBRA
Kockázati tőkebefektetések Izraelben
(Venture capital investments in Israel)

Forrás: Erlich (2012) adatai alapján szerzői szerkesztés

Az Avnimelech, Kenney és Teubal (2005) szerzőtrío három szakaszt különített el az izraeli kockázati tőkeipar fejlődésében. Előkészítési fázisként értelmezték a 90-es éveket megelőző periódust, kezdeti felfutási szakaszként (1991–93) határozták

meg azt az időszakot, amikor az egyre terjedő start-up vállalkozások száma, illetve azok meg-megmutatkozó finansziális nehézségei okán döntés született az állami intervenció (Inbal, Yozma) elindításáról, míg konkrét felfutási fázisként (1994–2000) említették a kockázati tőkeipar sokmilliárdos tőkeallokálási periódusát, amely jelentős mértékben hozzájárult az izraeli innovációs ökoszisztéma teljesítményéhez. Avnimelech és Teubal (2006) egy későbbi tanulmányukban kiegészítették elméletüket a 2001-et követő csekély visszaesés kvázi konszolidációs időszakával, amely részben betudható álláspontjuk szerint a kilépések koncentrálódásának.

Utóbbi aspektus, tehát a kilépési (exit) stratégiák sikerességének említése szintén nélkülözhetetlen sajátosság az izraeli kockázati tőkeipar vonatkozásában. Avnimelech és Schwartz (2009) kutatásai szerint Izraelben leginkább a tőzsdei bejegyzés (IPO), illetve a másik csúcstechnológiai (gyakran külföldi) cég általi felvásárlás-egyesülés (M&A) jellemző, a kockázati alapok közötti értékesítések (másodlagos adásvételek), valamint a start-up tulajdonosi ki- (MBO) és menedzseri bevásárlások (MBI) hányada lényegesen mérsékeltebb.

A kockázati tőke szerepe a technológiai inkubátorprogramban

Frenkel és szerzőtársai (2005) rámutattak, hogy az izraeli technológiai inkubátorokban zajló projektek a kilencvenes évek során meglehetősen kevés kockázati tőkét tudtak bevonni, annak ellenére, hogy az Inbal és a Yozma programnak kifejezett szándéka volt ezt ösztönözni. A felálló tőkealapok előnyben részesítették a piacra lépett, ugyan start-up jellegű, de a szabadságfejlesztés releváns kockázati fázisán, magán az intézményi, avagy öninkubáción már túljutott vállalkozásokat. A piaci befektetések volumene tekintetében egyértelműen az inkubátorok privatizálása hozott áttörést. 1998-ban a piaci tőke és az állami hozzájárulás részaránya kiegyenlített az inkubátorok költségvetésében, majd a következő évektől előbbi gyorsuló ütemben gyarapodott, 2008-ra már közel négyszeresen túlszárnyalta az állami injekció hányadát (Avnimelech et al. 2008) (3. ábra).

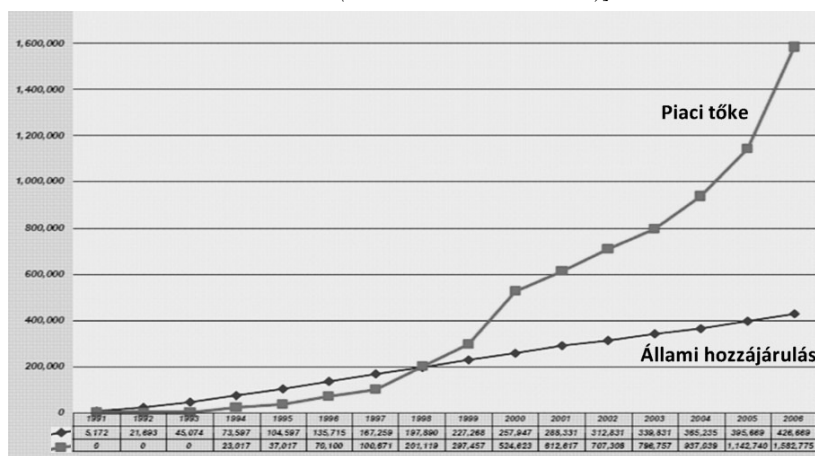
A kétezres évek derekán jellemzőbb volt az inkubátorokban zajló fejlesztések piaci hozzájárulásai között az informális, üzleti angyal típusú és stratégiai partnervállalkozások által biztosított kockázati tőke, a formális befektetések, intézményesen létező alapok investíciói annak csupán felét tették ki (Frenkel et al. 2005). Említésre érdemes továbbá, hogy az Egyesült Államokban oly’ meghatározó családi, rokon, baráti befektetések Izraelben nem számottevőek a start-up aktivitásban (sem az inkubált projektekben, sem a programstruktúrán kívüli kezdeményezésekben), leginkább az egyéb források rendelkezésre állása miatt.

Avnimelech és szerzőtársai (2007) empirikusan kimutatták, hogy a kockázati tőkealapok hatványozottan felerősítik a centrumban, illetve a periférikus térségekben működő inkubátorok tőkeképzési és projektgenerálási kapacitásainak különbségeit. Modena és Shefer (1998), valamint Pace (2001) már korábban is felhívták a figyelmet e tendenciára, hangsúlyozva, hogy az inkubátorprogram növekvő eredményes-

sége megköveteli a piaci pénzforrások fokozódó bevonását, ugyanakkor ezzel párhuzamosan az inkubációs erőfeszítés egyre inkább irrelevánssá válik a területi, társadalmi különbségek mérséklése tekintetében. Frenkel és szerzőtársai (2005) mindehhez hozzátették azt is, a kockázati tőke részarányának növekedése negatív hatással van a hosszabb fejlesztési időt igénylő, összetett kutatási folyamatokra épülő, bizonytalanabb végkimenetelű kezdeményezések (biotechnológiai projektek) inkubációs felkarolására. Hasonlóan egzakt eredmények igazolják ugyanakkor, hogy a kockázati tőkealapok által finanszírozott, illetve az efféle forrásokat és inkubációs támogatásokat egyaránt élvező start-up cégek eredményesebbek a tőzsdei bejegyzés/részvénykibocsátás vonatkozásában, mint a pusztán állami hozzájárulással inkubált vállalkozások (Avnimelech et al. 2008).

3. ÁBRA

*Piaci és állami tőkebefektetések a technológiai inkubátorokban
1991–2006 (ezer USA dollár)*
[Private and public investments in the Israeli technological incubators
1991–2006 (in thousand US dollars)]

Forrás: Avnimelech et al. 2008 alapján

Irodalom

- Allen, D. (1985): An Entrepreneurial Marriage: Business Incubators and Start-ups. Paper for the Fifth Annual Babson College Entrepreneurship Research Conference.
- Allen, D.–Levine, V. (1986): *Nurturing Advanced Technology Enterprises: Emerging Issues in State and Local Economic Development Policy*. Prager, New York.
- Allen, D.–McCluskey, R. (1990): Structure, Policy, Services and Performance in the Business Incubator Industry. – *Entrepreneurship: Theory and Practice*. (15) 2. 61–77. o.
- Allen, D.–Rahman, S. (1985): Small Business Incubators: A Positive Environment for Entrepreneurship. – *Journal of Small Business Management*. (23) 1. 12–22. o.
- Avnimelech, G.–Kenney, M.–Teubal, M. (2005): A Life Cycle Model for the Creation of National Venture Capital Industries: Comparing the U.S. and Israeli Experiences. – Giuliani, E.–Rabellotti, R.–Van Dijk, M. P. (eds.): *Clusters Facing Competition: The Importance of External Linkages*. Ashgate, Hampshire, 195–213. o.
- Avnimelech, G.–Schwartz, D.–Bar-El, R. (2007): Entrepreneurial High-tech Cluster Development: Israel's Experience with Venture Capital and Technological Incubators. – *European Planning Studies*. (15) 9. 1181–1198. o.
- Avnimelech, G.–Schwartz, D.–Bar-El, R. (2008): High Tech Development Policy: Israel's Experience with two Policy Instruments. RSA Conference, Beer Sheva.
- Avnimelech, G. – Schwartz, D. (2009): Structural Transformation of Regional Venture Capital Industry: Evidence from Israel. – *Innovation: Management Policy & Practice*. (11) 1. 60–73. o.
- Avnimelech, G.–Teubal, M. (2002): *Venture Capital Policy in Israel: A Comparative Analysis and Lessons for Other Countries*. Samuel Neaman Institute, Haifa.
- Avnimelech, G.–Teubal, M. (2003): *Evolutionary Venture Capital Policies: Insights from a Product Life Cycle Analysis of Israel's Venture Capital Industry*. Samuel Neaman Institute, Haifa.
- Avnimelech, G.–Teubal, M. (2004): Venture Capital – Start Up Co-evolution and the Emergence and Development of Israel's New High Tech Cluster. Part 1: Macroeconomic & Industry Analysis. – *Economics of Innovation and New Technology*. (13) 1. 33–60. o.
- Avnimelech, G.–Teubal, M. (2006): *Microeconomic Insights from Israel's Venture Capital Emergence: Towards a Theory of Evolutionary Targeting of Infant Industries*. Samuel Neaman Institute, Haifa.
- Avnimelech, G. (2009): VC Policy: Yozma Program 15-years Perspective. Summer Conference on CBS – Copenhagen Business School, Copenhagen.
- Baygan, G.–Freundenberg, M. (2000): *The Internationalisation of Venture Capital Activity in OECD Countries: Implications for Measurement and Policy*. STI Working Papers, 7. OECD, Paris.
- Baygan, G. (2003): *Venture Capital Policy Review: United Kingdom*. STI Working Paper, 1. OECD, Paris.
- Beck, I. (2010): Technological Incubators Program. Ministry of Industry, Trade & Labor Office of The Chief Scientist. BDO Network Conference Paper Series. Tel-Aviv.
- Ber, H.–Yafeh, Y. (2004): *Can Venture Capital Funds Pick Winners? Evidence from Pre-IPO Survival Rates and Post-IPO Performance*. Samuel Neaman Institute, Haifa.
- Ber, H. (2009): *Is Venture Capital Special? Empirical Evidence from a Government initiated Venture Capital Market*. Samuel Neaman Institute, Haifa.
- Botazzi, L.–Da Rin, M. (2002): Venture Capital in Europe and Financing of Innovative Companies. – *Economic Policy*. (17) 34. 229–269. o.
- Carayannis, E. G.–von Zedtwitz, M. (2005): Architecting GloCal (Global-Local), Real-virtual Incubator Networks (G-RVINs) as Catalysts and Accelerators of Entrepreneurship in Transitioning and Developing Economies: Lessons Learned and Best Practices from Current Development and Business Incubation Practices. – *Technovation*. (25) 2. 95–110. o.
- Erlich, Y. (2012): The Success Mode of Israel Innovation Technology. IVC Research Center. Tel-Aviv.
- Florida, R.–Kenney, M. (1988a): Venture Capital, High Technology and Regional Development. – *Regional Studies*. (22) 1. 33–48. o.
- Florida, R.–Kenney, M. (1988b): Venture Capital-financing Innovation and Technological Change in the US. – *Research Policy*. (17) 3. 119–137. o.
- Florida, R.–Smith, D. F. (1994): *Venture Capital and Industrial Competitiveness*. Report to the U.S. Department of Commerce, Economic Development Administration, Washington, D.C.

- Frenkel, A.–Shefer, D.–Miller, M. (2005): Public vs. Private Technological Incubator Programs: Privatizing the Technological Incubators in Israel. Paper presented at the 45th Congress of the European Regional Science Association (ERSA), Amsterdam.
- Gatewood, E.–Ogden, L.–Hoy, F. S. (1986): Incubator Center in Evolution: Next Five to Ten Years. Paper for the Sixth Annual Babson College Entrepreneurship Research Conference.
- Gompers P. –Lerner, J. (2001): The Venture Capital Revolution. – *Journal of Economic Perspectives*, (15) 2. 145–168. o.
- Gompers, P.–Lerner, J. (1999): *The Venture Capital Cycle*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Hannon, P. D. (2003): A Conceptual Development Framework for Management and Leadership Learning in the UK Incubator Sector. – *Education and Training*. 45. 449–460. o.
- Harrison, R. T.–Mason C. M. (2000): Venture Capital Market Complementarities: The Links between Business Angels and Venture Capital Funds in the United Kingdom. – *Venture Capital*. (2) 3. 223–242 o.
- Harrison, R. T.–Mason, C. M. (1996): Informal Venture Capital. – Harrison, R. T.–Mason, C. M. (eds.): *Informal Venture Capital. Evaluating the Impact of Business Introduction Services*. Prentice Hall, Hemel Hempstead, 3–26. o.
- Hisrich, R. D. (1988): New Business Formation through the Enterprise Development Center: A Model for New Venture Creation. Paper on IEEE Conference on Management of Technology.
- Khavul, S. (2005). Israel: The Emergence and Evolution of the Israeli Software Industry. – Commander, S. (ed.): *The Software Industry in Emerging Markets*. Edward Elgar, Northhampton, 133–188. o.
- Kortum, S.–Lerner, J. (2000): Assessing the Contribution of Venture Capital to Innovation. – *RAND Journal of Economics*. (31) 4. 674–692. o.
- Koschatzky, K. (1997): Technology Based Firm in the Innovation Process: Object of Theory and Research. – Koschatzky, K. (ed.): *Technology Based Firms in the Innovation Process*. Verlag, Heidelberg.
- Kosztopolosz, A.–Makra, Zs. (2005): A kockázati tőke részvételének formái a technológia-orientált vállalkozások fejlődésének korai szakaszában. – Buzás N. (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. JATE Press, Szeged, 328–351. o.
- McAdam, M.–McAdam, R. (2008): High Tech Start-ups in University Science Park Incubators: The Relationship Between The Start-Up's Lifecycle Progression and Use of The Incubator's Resources. – *Technovation*. (28) 5. 277–290. o.
- Meggison, W.–Weiss, K. (1991): Venture Capitalist Certification in Initial Public Offerings. – *Journal of Finance*. 46. 879–893. o.
- Mian, S. A. (1994): Are University Technology Incubators Providing a Milieu For Technology-Based Entrepreneurship? – *Technology Management*. (1) 1. 86–93. o.
- Mian, S. A. (1997): Assessing and Managing the University Technology Business Incubator: An Integrative Framework. – *Journal of Business Venturing*. (12) 4. 251–285. o.
- Modena, V.–Shefer, D. (1998): Technological Incubators as Creators of New High Technology Firms in Israel. ERSA 38th European Congress. Vienna.
- Osman, P. (1996): *Kockázati tőke a vállalkozás finanszírozásában*. CO-NEX, Budapest.
- Pace, G. (2001): The Role of Development Agencies for the Entrepreneurial Promotion: Israeli Case Studies. – *Econ Papers*. Working Paper No. 11.
- Peterson, J. (1985): *Creating Jobs by Creating Businesses: The Role of the Business Incubator*. National Council for Urban Economic Development. Washington D.C.
- Phillips, R. G. (2002): Technology Business Incubators: How Effective as Technology Transfer Mechanism? – *Technology in Society*. (24) 3. 299–316. o.
- Pridor, R. (1997): Technology Incubators in Israel. – *Technology Incubators: Nurturing Small Firms*. OECD, Paris, 91–98. o.
- Pridor, R. (2009): Technological Incubators Program. InfoDev Annual Report Presentation.
- Roper, S. (1999): Israel's Technology Incubators: Repeatable Success or Costly Failures. – *Regional Studies*. (33) 2. 175–180. o.
- Scaramuzzi, E. (2002): *Incubators in Developing Countries: Status and Development Perspectives*. The World Bank, Washington, D.C.
- Scherer, A.–McDonald, D. W. (1988): A Model for Development of Small High-Technology Business Based on Case Studies from an Incubator. – *Journal of Production Innovation Management*. (5) 4. 282–295. o.
- Senor, D.– Singer, S. (2009): *Start-up Nation. The Story of Israel's Economic Miracle*. Council on Foreign Relations Book (Hachette Group), New York.
- Smilor, R.– Gill, M. D. (1986): *The New Business Incubator: Linking Talent, Technology and Know-How*. Lexington Books, Lexington.

- Thierstein, A.–Wilhelm, B. (2001): Incubator, Technology and Innovation Centres in Switzerland: Features and Policy Implications. – *Entrepreneurship and Regional Development*. (13) 4. 315–331. o.
- Trajtenberg, M. (2002): *R&D Policy in Israel: An Overview and Reassessment*. Tel Aviv University, Tel-Aviv.
- Vohora, A.–Wright, M.–Lockett, A. (2004): Critical Junctures in the Development of University High-tech Spinout Companies. – *Research Policy*. (33) 1. 147–175. o.

THE ROLE OF VENTURE CAPITAL IN THE ISRAELI TECHNOLOGICAL INCUBATORS

GRÜNHUT ZOLTÁN

For many years the Jewish state spend the most per GDP for researching, development and innovation (RDI), while such expenditures per capita is also greater than in the United States. In calculation per ten thousand people Israel has the largest number of scientific workers, 3 of the 9 Israeli universities are on the list of top 200 higher education institutions in the world, the rate of international patents registered per million people is really outstanding in the Jewish state, while the number of Israeli professionals' scientific publications is far exemplary. Consequently, it is not surprising that according to the indicators of innovation competitiveness Israel is in the world top 10. But the RDI structure of the Jewish state is even more than that – it is the key to economic growth. In proportion to the population most technology-oriented start-up companies operate in Israel, and these firms are world-leaders in absorption of venture capital (VC). This paper deals with two policy instruments, the technological incubators and the VC industry which have significant role at these start-up activities.

PÉCS ÉS SZELLEMVÁROS TÉRSÉGEINEK INFRASTRUKTÚRÁLIS FEJLESZTÉSE1

(Pécs and spirit metropolitan areas
infrastructure development)

GULYÁS GABRIELLA

Kulcsszavak:

Exotropikus hálózat, odotropikus hálózat, endogén hálózat3

A nemzetközileg jelentkező pozitív és negatív globalizációs gazdasági hatások Magyarország régióit, településeit sem kerültk el. Ez a fajta „new economy” elterjedése a Dél-Dunántúli területekre nézve mind infrastrukturálisan mind pedig a meglévő kereskedelmi, ellátásláncbeli áramlások és tengelyek eltolódását hozta magával. Megfelelő stratégiai háttérrel kiugrási lehetőségeket biztosíthatnak az adott területnek, településnek és az ott élő emberek számára.

A globális gazdaság hatásai

Kis hazánk, Magyarország Közép-Európában, a Kárpát-medencében terül el. A történelem viszont úgy hozta, hogy legnagyobb sajnálatunkra tengerparttal nem rendelkező ország lettünk. Az országot északról Szlovákia, északkeletről Ukrajna keletről és délkeletről Románia, délről Szerbia és Horvátország, délnyugatról Szlovénia, nyugatról Ausztria határolja. A földrajzi elzártságból adódóan joggal feltételezhetnénk azt is, hogy az egyes változások, különböző innovációs és gazdasági fejlesztések kevésbé érintik, oly mértékben városainkat, régióinkat, mint a szomszédos országokat. Ez valóban így lenne vagy változás állt be ezen a téren? Menynyire, illetve milyen irányúak ezek a változások és miként hatnak?

A felgyorsult világnak köszönhetően ezt a tévhitet a valóság cáfolta meg. „Az Amerikából induló globális gazdasági” és kereskedelmi áramlatok szép lassan beszórták Európát és ezzel együtt Magyarországot is. Ma a globalizációs folyamaton olyan összetett társadalmi és gazdasági folyamatot értünk, melynek többek között gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásai vannak, és amely egymás után érték el a világ különböző országait. Új ipari terek születtek, új növekedési pólusok jöttek létre, egy olyan új globális térgazdaságot hozott létre, amelyet a gazdasági tevékenységek nagyfokú egységesülési folyamata jellemez. Az így kialakult világ-gazdaságot „new economy”-nak nevezik. Ebben az új gazdasági térben ártértékelődnek az egyes területi szintek globális és nemzeti szintjei. A globális gazdaságot meghatározó folyamatok új hatást gyakorolnak a különböző térségi szintekre. Az amerikai tanulmányok témáját tekintve vetődik fel az a kérdés, hogy vajon napjainkban a globális tényezők hogyan határozzák meg a vállalatok lokalizációs döntéseit, és ennek következtében hogyan reagál az adott ország térsége a változásokra.

Országunk régiói eltérő földrajzi, gazdasági és kereskedelmi adottságokkal rendelkeznek. Ezen előnyök és hátrányok kiküszöbölését a mai napig rendületlenül törekszünk saját hasznukra fordítani. Azonban az ellátás- elosztás, illetve a logisztika terét is megérintették eme hatások. A világ globalizálódása által az a vélekedés, hogy a gazdaságföldrajz új ágai kapcsolatban vannak a politikai földrajz, városföldrajz és társadalomföldrajz új megjelenésével (Cox 1997). Ezt bizonyítja az is, hogy a globalizációval párhuzamosan fejlődhet egy helyi vagy akár egy regionális település, illetve körzet.

Az új gazdasági hatások megjelenésével a külföldi multinacionális cégek aránya is nőtt. Mindez azt eredményezte, hogy a világ összes földrészét összekötve hatással lettek a különböző ipari és fejlesztési irányzatok a világ összes országára. Így történhetett meg, hogy az elterjedni látszó globális gazdasági elméletek és lépések mindenki számára ismertté és kivitelezhetővé váltak, s ezzel együtt a negatív hatások is, mint a gazdasági válság. Ezek a negatív láncreakciók szinte kivétel nélkül az összes országot és a világ népességét kivétel nélkül megérintették.

A megszokott, viszonylagosan jó életszínvonal és a kereskedelmi forgalom nagyléptékkel süllyedni kezdett. Magyarországon e változások inkább a közép-és kisvállalkozások eladósodásában, csődjében, illetve felszámolásában mutatkoztak meg. Az ország termelékenységi, export mutatói jóval az átlagos értékek alatt maradtak. Ezzel egyidejűleg az import kereslet is kismértékben csökkenő, illetve stagnáló tendenciát mutatott.

Dél-Dunántúl logisztikai lehetőségei

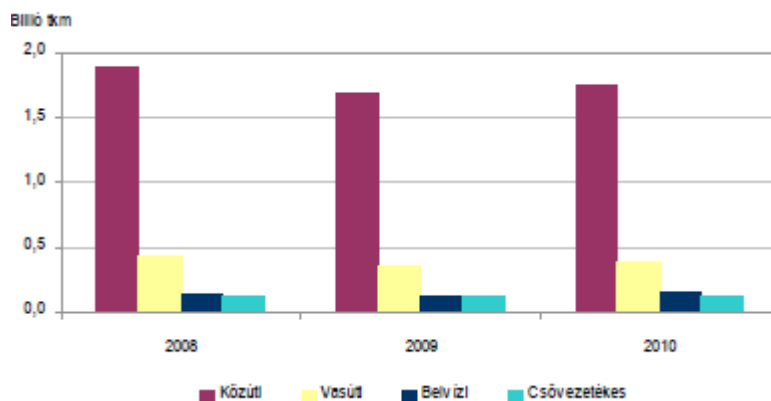
Dicken (1992) szerint a globalizálódó világ kulcsszavai a földrajzi különbözőség és változatosság. Rámutatott arra, hogy többé nem érvényes a termelés, kereskedelem, külföldi működő tőkeberuházás és pénzügyek területén mutatkozó tendenciák viszonylag egyszerű nemzetközi csoportosítása, ami a centrum, fél periféria és periféria három elemére épül. Sokkal bonyolultabb szerkezet lépett a helyébe, amit úgy hívnak „az állandó mozgásban lévő egyenlőtlenségek mozaikja. Hazánkat is ez a területi egyenlőtlenség jellemzi mind földrajzilag, iparilag, mezőgazdaságilag és kereskedelmileg. Az ellátás- elosztás terén is ezt tapasztalhatjuk. A világon számos multinacionális logisztikai és szállítmányozási központ van. Ezek közül az amerikai ipari parkok kiemelkedőek, hiszen a mai legkorszerűbb technikai megoldásokat és gyors, pontos előre kiszámított, és kidolgozott elosztórendszereket vetnek be a tökéletes és profitorientált működés érdekében. Amerikában a piaci verseny nagyon kiélezett, de a területileg azonos ágazaton belüli összhang szinte irigylésre méltó. Az ottani nagy területi távolságoknak köszönhetően közúton és vasúton is történik az áruszállítás, illetve ennek a kombinált módjával. Magyarország területe egy tranzit funkciót tölt be, a Szeged-Budapest-Győr városok az úgynevezett Helsinki folyosón helyezkednek el. Ezen térségeink magyarországi régiók közötti kiemelkedését, fejlődését eredményezte. Az ottani cégek és kisebb mikro vállalkozásoknak nem kellett azzal a lehetőséggel számolniuk, hogy az adott áruk nem lesz megfelelő időben leszállítva, mert a folyamatos árumozgásoknak köszönhetően ez nem következhetett be. Viszont, ha mégis akkor legkevesebb egy napon belül pótolva lett a várva várt mennyiség. Déli határ menti vidékeink a schengeni időszakában egy

területi határt képeztek. Azzal, hogy a délről érkező áruszállító kamionok átlépték a határunkat út nyílt a rakomány eljuttatására a nyugati, fejlett szomszédos országokba. Ezen a téren egy árumegállító ország voltunk.

A vámrendszer jelentős bevétele növelték hazánk GPD-jét. Miután Magyarország 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, ez az úgynevezett védelmi övezet megszűnt, és így az egyes kereskedelmi áruk és termékek szabadon beáramolhattak.

1. ÁBRA

*Az áruszállítási teljesítmény alakulása az Európai Unióban
2008 és 2010 között
(The capacity of freight transport in the European Union
between 2008 and 2010)*

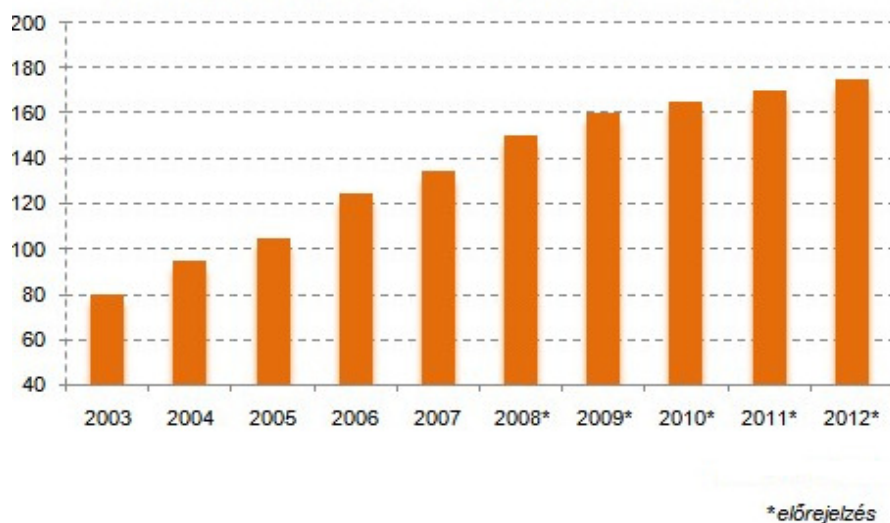
Forrás: EU transport in figures Statistical Pocketbook, 2012

Budapest a kialakult földrajzi adottságokat kihasználva megépítette a BILK logisztikai terminálját. Ez a monumentális ipari park számos elosztási, raktározási, szállítási szolgáltatás mellett próbálta felvenni a nemzetközi piaci versenyt a jóval felszereltebb társaival szemben. Ezt a feladatát nagyon jól és kiemelkedően teljesíti, főleg a kombinált árutovábbítását tekintve. Magyarországon az áruelosztás exotropikus, azaz sugaras jellegű. Minden járat a főpontból, azaz Budapestről indul ki. Ez a gazdasági válság és a globalizációs gazdasági folyamat előtt nem is nézhetett volna ki másképp, hiszen a páneurópai folyosónak köszönhetően az áruk többsége a fővároson keresztül áramlott tovább. Azonban a helyzet megváltozni, elmozdulni látszik. Amíg a Szeged-Budapest-Győr vonalon mozogtak többségében a kamionok, furgonok addig a kisebb települések ellátása is biztonságban volt, hiszen a déli régiónál Szeged, a középső részen Budapest, illetve az északi részen pedig Győr töltötte be a kisebb elosztópont szerepét. A mostani helyzet azonban átrendeződéseket generált. A magyar gazdaság vállalkezési szektora nyersanyagait, és árutermeléséhez szükséges főbb komponenseket a technikailag és újításaiban is gazdag ázsiai régióból kezdte el behozatni. A nagy mennyiségű rendelés esetén ott még jóval kedvezőbb alapanyagok ára és ez nagyon vonzó. Ennek hatására az ellátási útvonal megváltozott. Egy Ázsiából beérkező áru minden esetben légi vagy tengeri hajózási útvonalon érheti el az európai kontingenst.

Az első gyors, de ezzel párhuzamosan jelentős költséggel jár, míg az utóbbi ennek a fordítottja. Miközben az amerikai tőkés gazdaság kezd kijutni a válságból, addig Európa még mindig a tátonzó mélység közepén áll. A kilábalási folyamatot azonban az euró övezetben lévő társországok, mint Görögország, Írország, Franciaország és sajnos hazánk gazdasági nehézségei is hátráltatják. Nem volt olyan európai uniós tag, amely ne került volna nehezebb helyzetbe. Az áru olcsóbb és kedvezőbb kereskedelmi árréssel az ázsiai országokból, Kínából, Koreából érkezik még mindig nagymértékben Európába. Ezeknek a termékeknek a behozatala hajóval, konténeres formában történik. Az e fajta hajók 401 méter hosszúk, 59 méter széles, 73 méter magas építmények is lehetnek, melyek 18000 darab konténer befogadására is alkalmasak.

2. ÁBRA

*Tengeren szállított konténer-exportÁzsiából Európába
(millió tonna)
(Transported by sea container imports from Asia to Europe
(million tons)*

Forrás:https://www.google.hu/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=images&cd=&cad=rja&docid=G9lWeB8C4PSzVM&tbnid=dwd0t0yk3HSSYM:&ved=0CAUQjRw&url=http%3A%2F%2Fwww.portfolio.hu%2Fgazdasag%2Ffedezzuk_fel_ujra_a_selyemutat_oriasi_lehetősegek_a_lathataron.99489.html&ei=FxGUUfugDYLp0QWk_oGABg&psig=AFQjCNFqMVqedwwCQeGI2utqSJHWCScw6w&ust=1368744528168704
Budapest, 2013.05.14

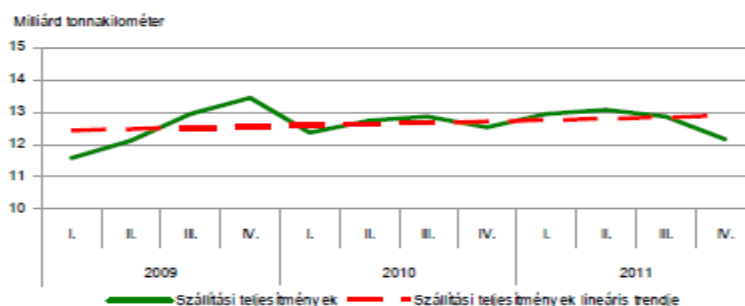
Ezek a hajók a Szuezi-csatornán még átférnek, ám csak kevés kikötő tudja ezeket a méretes járműveket fogadni. Mindezen felül igen érdekes, hogy Amerikában például egy sem tudja őket dokkoltatni, bár ennek egyrésztől politikai és kereskedelmi védelmi oka is van. Az ázsiai régió nagyobb része szinte csak exportál. Emiatt a hajók európai, azaz export irányban teljes rakománnyal indulnak, visszafelé több-

nyire csak üres konténereket szállítanak a feladónak. A tengeren érkező áruk 6-tól egészen 45 lábas zárt kialakítású konténerekben érik el Európát, pontosabban Spanyolország barcelonai, bilbaoi, valenciai, gijóni vagy Palma de Mallorca kikötőit és ott rakják át az árut nemzetközi kamionokra. A rakományok útvonala a legköltséghatékonyabb és viszonylag elfogadható időn belül Olaszországon, Szlovénián át jut el országunkba. Ahogy a határ menti vonalat átlépte a kamion egyből az M 7-es autópályán keresztül egészen Budapestig hozza a rakományát.

Az ottani raktárbázisok pedig a számítógépes technika és egy disztribúciós elosztóprogram segítségével, melynek az alapja a Vogel -Korda szedik szét és osztják el a szállítmányt költséghatékonyan a kisebb teherautók között. A naponta akár 6-8 kamionnyi beérkezett árut az adott raktár összesíti, és szétválogatja feladónként és azokhoz tartozó mennyiségekként. Az anyagbeszerzések és áruellátások lassú változása viszonylagos akadozása korábban nem volt annyira kiugróan szembeütő, mint manapság. Hiszen ha ma megnézzünk egy kiváló elektronikai terméktájékoztató füzetet, leírást ott rögtön szembesülhetünk a ténnyel, hogy az előállítás helye, országa az általunk kézbevert terméknek Kína, vagy valamely ázsiai ország volt. Maga a Helsinki folyosó odotropikus, azaz halszállka formájú forgalma forgalmilag jelentősen csökkent. Az új elosztási helyzet a cégeket költségileg és szervezettebb ellátás kialakítására ösztökélte. Ahhoz, hogy a Tiszán túli régiókba egy áru eljusson akár 24-72 óráig is eltarthat. Ezen idő kiesésével nem igazán szoktak kalkulálni a cégek. Amikor csak egy termék kerül fel egy autóra, akkor a ki nem töltött helyek díját is meg kéne az adott, rendelő cégnek fizetnie, de ezt a plusz költséget semmilyen módon nem tudnák beépíteni az elkészült áru végső árába, így ezért kell akár egy napos várakozási idő az adott termék továbbításához. Az első telephely elméletek a nyersanyagok, termékek tömeges szállításra, és a tőke térbeli szabad áramlására fókuszáltak (Thünen, Weber, Lösch). Ezen pontok a mai választások során is fontosak. Ahogyan a gazdaság, úgy a telephely elméletek összetettsége, elemei is változnak. Ezen felfogáshoz Lösch központi rendszer elméleti teóriája, mely szerint a piacok egyenletesen lefedik egymást, szabályos sémát, egy hatszöget vesznek fel, de maguk az áruk nem alkotnak merev rendszert, szüntelen mozgásban vannak, a változás állapotának vannak kitéve. A jelen állás szerint a telephelyválasztás mozgató rugói a tőkepotenciál, az adott térség munkaerőpiaca, maga a hely infrastruktúrális felszereltsége, a főbb csomópontoktól, nagyobb városoktól való földrajzi távolsága, környezeti állapot és a természetvédelmi területek mennyisége, a hatalmi-állami háttér behatása, kereskedelmi tényezők vonulata, hatása az adott területre. Ezen elemek összessége egy új fejlődési, ellátási pályát alakíthat ki és ezzel párhuzamosan az adott térség regionális politikai eszköztára és intézményrendszere is dinamikusabbá válhat (Rechnitzer 1993). Mivel Budapesten mindezen fent említettek feltételek adottak, így érthető volt a BILK terminál ottani kialakítása. A gazdasági válságot követően az importált áruk mennyisége mérséklődött, de a tonnakiló-méterben mért teljesítmény ennek ellenére 1%-os növekedést mutatott. A 2011. évi áruszállítás volumene 4%-kal csökkent, 2010-hez viszonyítva, az árutonnakiló-méterben mért teljesítmény nőtt az előző évhez képest. Mindez azt mutatja, hogy kevesebb árut szállítottak nagyobb távolságokra, azaz nőtt a nemzetközi szállítás részaránya.

3. ÁBRA

Az áruszállítási teljesítmények alakulása
(The changes of goods transportation efficiency)

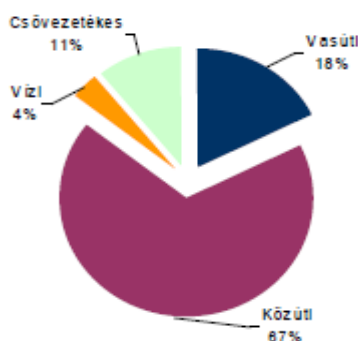

Forrás: http://www.ksh.hu/teruleti_adatok_menu, Budapest, 2013.05.04.

Ahogy az ábra is mutatja 2011-ben az árutonna kilométerek 67%-a még közúton történt. A vasúti szállítás részaránya mindkét évben nőtt, mind a volumen, mind az árutonna-kilométerben mért teljesítménye szerint. Az áruk tömegének 66%-át belföldön szállították 2011-ben, az árutonna-kilométerben mért teljesítmény 25–75%-ban oszlott meg a belföldi és a nemzetközi szállítás között. A teljesítmény 4%-al eltolódott a nemzetközi szállítás javára a 2009. évi arányokhoz mérten, ezt a külkereskedelmi forgalom élénkülése tette lehetővé.

3. ÁBRA

Az áruszállítási teljesítmények megoszlása árutonna-kilométer alapján
(The goods transportation efficiency distribution according to ton-miles)

Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/sza/sza21212.pdf>, Budapest, 2013.04.25

A fő útvonalak megváltozását mutatja, hogy a helsinki folyosó forgalma mérséklődött, míg az M7-es autópálya gépkocsi és teherautó forgalma nőtt. A mérések szerint a székesfehérvári autópályán egy nap akár 1000 autó is elhalad a pályán. Részben köszönhető ez az autópálya ezen szakaszán történő fejlesztéseknek, felújításoknak és kapacitásbővítéseknek. Az autópályán a forgalomnövekedés mértéke 2000-

hez viszonyítva mintegy 2000-5000 jármű/nap, illetve Budapesttől távolodva ezek az adatok csökkenő forgalomszámot mutatnak. A megváltozott útvonalak eltérését erősíti továbbá a matematikai alapokon nyugvó ellátás-elosztási szimulációs programok is. Ezen elemzések lehetővé teszik, hogy a távolabbi régiókban működő kisebb-nagyobb cégek beszerzési és gyártáson belüli kapacitását és a nyersanyagok bekerülési fázisait feltérképezzük és kielemezzük. A mostani adatok szerint az egyes cégek a költségek csökkentése végett az olcsóbb ellátási láncolatok fuvarozási megoldását választják és a rendelkezésre álló anyagok raktározásával kalkulálnak. A matematikai jellegű szimulációs programok akár egy egész nemzetközi hálózati láncsal ellátott elosztórendszert, beszerzési és készletezési mechanizmusát is képesek lépésről-lépésre átvilágítani. Ezen elemzésekből adódóan alakult ki, hogy a Dél-Alföld és Magyarország északi és keleti régióiban már kisebb nehézségekkel, és fennakadásokkal kell számolni az egyes ellátási láncolat zavartalan lebonyolításában, mely részben magát a termelési fázisokat is hátráltatja. Az ottani cégeken belüli nyersanyag feldolgozások koránt sem a megszokott leghatékosabb és ütemekben is a legmegfelelőbb feldolgozások alapján zajlanak. A gyártósor nem a fellépett gazdasági nehézségekhez igazodott és az esetlegesen felbukkanó szállítási komplikációkhoz. Minden egyes gyártássor, vagy esetleges egész komplex cégen belüli gyártóegység analízise hozzásegítheti az adott céget a megfelelő és hosszú távon nyereséges termelési profit meghozatalához. A nagyobb gyártóegység cégek egyes fázisairól a program darabokra bontva nemcsak adatjelentések készíthetők, hanem azokat egy diagramon görbékbe ágyazottan szemlélteti.

Összegzés

Az ellátási útvonal átalakulásával Magyarország déli régiója esélyt kapott arra, hogy a már elveszett és kevésbé versenyképes infrastrukturális és nemzetközi gazdasági versenyképességét fokozza, akár egy kombinált logisztikai parkkal, vagy akár egy ipari komplexummal. A dél-dunántúli autópálya szakasza, összeköttetést teremtett a horvát és a szlovén, s ezen keresztül az olasz autópálya-rendszerrel, lehetőséget nyújtván ezen országok befektetőinek a terjeszkedésre. Remélhetőleg ezt a lehetőséget megragadva majd a hazai cégek, beszállítók is megjelennek az autópálya és térségében kialakuló ipari övezetekben. Számukra a megrendelő közelsége miatti kedvező szállítási költség lehet fontos, s így mindinkább vertikális integráltságú ipari vállalkozások ottani kialakítása.

Mindebből következik, hogy a matematikai ellátás-elosztás módszer nemcsak az egyes cégek termelés növelésére szolgálhat, hanem kirajzolhat egy potenciálisan telepíthető elosztóbázist is. Ezen átrendeződésekkel talán újra fel lehetne virágoztatni a Dél-dunántúli régiót, mellyel egyrészt mérsékelten, de csökkenteni lehetne a terület munkanélküliségi rátáját, másrészt az ottani városok és környékei ezzel együtt újra felkerülhetnének a nemzetközi piac versenyképes térségeinek színes palettái közé. Hiszen csak a változások átrendeződésének egyöntetű számbavételével karöltve lehet egy adott területi egységet a versenyképesség és a területfejlesztés rögzös útján sikeressé és befektetésileg is igen csábítóvá, vonzóvá tenni.

Irodalom

- Benkő János (1990): A körutazási feladat megoldása dinamikus programozással, Járművek, Mezőgazdasági Gépek 37. évf 11.szám
- Benkő János (1995): Hálózati problémák, Logisztikai évkönyv
35-48 oldal, Budapest
- Chikán Attila-Demeter Krisztina (2001): Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje, 381-392 oldal, Budapest
- Douglas M. Labert (2008): Supply chain management, 209-216 oldal, USA, Florida
- Egri Imre-Földesi Péter-Szegedi Zoltán (2010): Logisztikai Antológia,
149-162 oldal, Győr
- Gregory Asworth-Bora Gyula (1999): Térbeli Elrendezés és a vállalat,
78-135 oldal, Budapest
- Hajós László-Pakukár Miklós-Berde Csaba (2007): Szervezés és logisztika,
177-187 oldal, Budapest
- Halászné Sipos Erzsébet (1998): Logisztika, 191-203 oldal, Budapest
- Hirkó Bálint-Bikás Ernő –Bajor Péter (2008): Ellátási Menedzsment I-II,
30-66 oldal, Győr
- Husti István (1989): Szervezésemélet, SZIE Egyetemi jegyzet, Gödöllő
- Káposzta József (2007): Regionális gazdaságtan-egyetemi jegyzet,
120 oldal, SZIE Kiadó-Gödöllő
- Knoll Imre (1999): Logisztika a 21. században, 202 oldal, Budapest
- Rechnitzer János (1994): Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához, 36-68 oldal, Pécs
- Szegedi Zoltán (2012): Ellátásmenedzsment, 78-100 oldal, Budapest
- Szegedi Zoltán (2008): Logisztikamenedzsment, 123-154 oldal,
355-372 oldal, Budapest

Tóth József (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése, Földrajzi. Ért. XXX. évf. 2-3. füzet, 267-291 oldal
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/sza/sza21212.pdf>,
http://www.ksh.hu/teruleti_adatok_menu,
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jelszall/jelszall11.pdf>
https://www.google.hu/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=images&cd=&cad=rja&docid=G9IWeB8C4PSzVM&tbnid=dwd0t0yk3HSSYM:&ved=0CAUQjRw&url=http%3A%2F%2Fwww.portfolio.hu%2Fgazdasag%2Ffedezzuk_fel_ujra_a_selyemutat_oriaseket_lehetosegek_a_lathataron.99489.html&ei=FxGUUfugDYLp0QWk_oGABg&psig=AFQjCNFqMVqedwwCQeGI2utqSJHWCScw6w&ust=1368744528168704

PÉCS AND SPIRIT METROPOLITAN AREAS

INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

GULYÁS GABRIELLA

The international appearance of worldwide global crisis have stronger and more intensive impacts on Hungarian regions. This kind of new economy spread the South Transdanubia region as infrastructure, bring commercial supply chain, the way of goods moving the axis. Consequently it would be urgent establish a new logistic center both economically, commercially and as for the international market place, searching these places preparing the plans the changes of the given regional settlements, innovation can provide the economical turistical and sociological advantages. Throught the regional of over the Danube some improvements and connactions could make Hungary the acknowledged participant of supply chain. Taking all these points into consideration our economy could be more dynamic thought conacting the aids participating supply chain and making innovations. The certain region can be successful and attractive for investors only if we take all the points mentioned above into account.

HELYI FEJLESZTÉSEK AZ EU-S ALAPOK FELHASZNÁLÁSÁVAL A MAGYAR-SZLOVÁK HATÁRRÉGIÓBAN

(Local development by using of EU funds in the Hungarian-Slovakian border region)

HAKSZER RICHÁRD

Kulcsszavak:

EU alapok, Magyarország, Szlovákia, határ, határon átnyúló együttműködések, PHARE CBC, Interreg IIIA, ETE

Az Európai Unió és annak elődszervezete a 90-es években a határon átnyúló együttműködési programokat a gyakran hátrányos helyzetű határ menti települések illetve területek kiemelt fejlesztésének céljából hozta létre. A publikáció a határ fogalmának elméleti áttekintését követően az EU Magyarország és Szlovákia közös határvidékét érintő 3 fejlesztési programját (PHARE CBC, INTERREG IIIA és ETE) vizsgálja a területi egyenlőtlenségek szempontból megyei (NUTS III) és járási (NUTS IV) szinten.

Bevezetés

A vizsgált terület lehatárolása

Jelen publikáció elsődleges vizsgálati területe a magyar-szlovák határvidék. A vizsgált terület 679 km hosszú¹ határszakaszt érint. A közös határ mind Magyarországot mind pedig Szlovákia leghosszabb határszakasza². Magyarország esetében az összes határhossz esetében az ország összes államhatárának több mint 30 százaléka, Szlovákia esetében pedig csaknem 40 % esik a közös határszakaszra.

A határ menti térségek kutatásánál az egyes szerzők különbözőképp határolják le a vizsgált terület nagyságát. Elméletileg a leoptimálisabb lenne, ha a határ mindkét oldalán településszinten lehetne lehatárolni a vizsgált területet, de gyakorlati okokból, pl. az adatkezelés egyszerűsége miatt jobb és egyszerűbb lehet területileg aggregált, NUTS 3 ill. NUTS 4-es adatokat elemezni, így a jelen publikációban vizsgált terület elsősorban a határ menti szlovákiai járásokra ill. kerületekre terjed ki, kitékintéssel a szomszédos magyarországi területekre is. A megyék esetében nyugat-kelet irányban haladva a Pozsony, Nagyszombat, Nyitra, Besztercebánya és Kassa megyékkel, járási lebontásban pedig a határ közelében lévő, főként a határral közvetlenül érintkező 13 járással foglalkozunk, valamint azokkal, amelyek területén lévő szervezetek a tárgyalt 3 fejlesztési programban³ a legnagyobb aktivitást fejtették ki és valamely lényeges társadalmi vagy természeti szempontból szintén határ,

illetve Duna-mentinek⁴ számítanak. Az előbbi okból került a vizsgált területbe a Nagymihályi az utóbbiból okból például a Galántai járás (v.ö. *Mezei* 2010 p. 146, 23. táblázat).

A fentebb leírtakal összhangban jelen publikációban arra keressük a választ, hogy a vizsgált NUTS III ill. IV-es szintű régiók közül melyek voltak az EU határon átnyúló programjai tekintetében a legaktívabbak a pályatírásban ill. pályázataik sikerességében.

A határ fogalma

A határ definíciója és a határkutatások elmélete

A határ fogalmi értelmezésének nagyon sokrétű feldolgozása szerepel a különböző általunk feldolgozott irodalomban. A fogalmat földrajzi politikai helyzettől függően és időben az egyes korokban különbözőképpen magyarázták. Például a kommunista rendszerben és a nyugati polgári demokráciákban más-más szerepet tulajdonítottak neki, de ugyanakkor időbenileg is változott a határok megítélése. Gondoljunk arra, hogy más jelentőségük volt tájainkon 30 évvel ezelőtt mint manapság. A különböző tudományterületek is különféleképp foglalkoznak a határ problematikájával. Például egy geográfus, egy közgazdász, jogász vagy egy szociológus valamint egy politológus is más-más szempontból látja, értelmezi a fogalmat, így elmondható, hogy a határok problematikája nem csak a földrajzosok, regionalisták kutatási témája, de a fenti tudományterületek is foglalkoznak vele. A határ és a határ menti területek kutatása a földrajzon belül a politikai földrajz kutatási területe elsősorban.

Amilyen sok tudományterület foglalkozik a határral, épp oly sokrétű a határ fogalmának definiálása illetőleg értelmezése. A határ általánosságban véve valami végét, valami megszakítását jelenti, megléte a társadalmi folyamatok valamiféle akadályoztatását vonja maga után. A földrajztudományban a legelterjedtebb a határ fogalmának államhatárként való értelmezése, azaz államterületeket elválasztó határvonalként való definiálás a legriválisabb, de más oldalról is lehet a határokat értelmezni pl. természetföldrajzi, szociogeográfiai illetve politikai földrajzi szempontból. Tehát a határok nem csak politikai ill. gazdasági realitások megjelenítői lehetnek, de másképp is értelmet kaphat e fogalom. A politikai határoknál maradva, több történeti földrajzi munkában kiemelik (pl. *Pounds* 2003), hogy elsősorban a középkorban igyekeztek a határokat úgy meghúzni, hogy azok természeti képződményekhez (folyók, hegységek) igazodjanak. Ezek a „természetes” határok gyakran egyben etnikai határt is alkottak. A „természetes-mesterséges” határ ellentétpár létezését ugyanakkor Kovács Hardival (*Hardi* 2001), Böröcz-cel (*Böröcz* 2002), Leimgruberrel (*Leimgruber* 2005), Newmannal (*Newman* 2009) és további szerzőkkel egyetértésben vitatja, mondván, hogy a határok mindegyikét történeti föld-

rajzilag mesterségesen alakították ki. Ezzel egyet lehet érteni, mivel minden (politikai) határ kialakulás szempontjából antropogén eredetű (határok további osztályozását lásd pl. (*Dokoupil* 2004)).

Rechnitzer professzor úr az államhatárokat olyan képzeletbeli vonalként definiálja, amely államok területét egymástól illetve állami felségjog alá nem tartozó területektől elválasztja, tehát a két oldalán lévő területeket különböző nemzetközi jogi helyzetű területekként jellemzi. Rámutat, hogy a nemzetközi jognak nincsenek arra vonatkozó szabályai, hogy hol legyen kijelölve a határ. A határ egyfajta szimbolikus jel, amellyel az egyes államok elkülönülnek egymástól, hatáskörük kezdetét és végét jelzi és a nemzetállami funkciókat valamint az állampolgárokat is védi. A határok tehát az egyes államok szuverenitásának jelképei, amelyeknek az évszázadok során inkább elválasztó mint összekötő funkciója volt. A helyzet Nyugat-Európában is csak a második világháború után változott meg, világszerte pedig a 70-es évektől elterjedő globalizáció gyorsította a határok elválasztó szerepének csökkenését (*Rechnitzer* 1999 p. 10).

Nemes Nagy tanár úr is többször hangsúlyozza a határ elválasztó térelem (barrier) funkcióját (*Nemes Nagy* 1998 p. 141, 2009) elválasztó vonalként, végpontnak, valaminek a szélének definiálva azt. Kifejti hogy a matematika általános definíciót ad a határ fogalmára, ami így szól: „valamely térrész (halmaz) határa azon pontok halmaza, amely tetszőleges kicsiny környezetében van a térrészhez tartozó és ahhoz nem tartozó pont (a határ maga nem feltétlenül tartozik a térrészhez)” (*Nemes Nagy* 2009 p. 168), tehát azon van a hangsúly, hogy a határ két halmaz elválasztója és a terület lehatárolója.

A cseh geográfus Šindler az államhatárokat egyfajta, szerződésben megállapított térképi illetve terepvonalként definiálja, amely elválasztja egymástól az egyik szuverén államot a másiktól vagy egy olyan területtől, amely egyik állam fennhatósága alá sem tartozik (pl. nyílt tenger) (*Šindler* 1997). Ugyanakkor ugyanez a kutató azt is elismeri, hogy a határ merev vonalként való definíciója félrevezető és ugyanakkor elégtelen is. A valóságban a határ egyfajta határterület, amelynek tere valahol az ország belsejében kezdődik és a határként kijelölt vonalban fejeződik be.

Kovács András szerint a határt egy térbeli elem külső, két vagy több térbeli elem közötti belső elválasztó vonalként definiálhatjuk (*Kovács* 2010).

A neves professzor, Hagett a határt mint fogalmat az ún. territóriumok területének leírásához, lehatárolásához használja, miközben a territóriumnak azt a területegységet nevezi, amely felett bizonyos fajta tulajdonjog gyakorlása történik (*Hagett* 1975). Így Földünk gyakorlatilag különféle határok pókhálójával fedett bolygó. Hagett szerint a határok maguk körül nyomásvonalakat hoznak létre, amelyek erőssége a határral való távolsággal fordított arányosságot mutat. Amennyiben belegondolunk, hogy bizonyos markáns határok megléte (lásd például az ún. vasfüggönyt) milyen nagy nyomot hagytak a környezetében lévő vidékekre. Nemcsak az ún. keleti blokk országainak alacsony permeabilitású határainak mentén fekvő térségek fejlettsége maradt el szinte minden esetben az országok belsejétől, de a velük szomszédos kapitalista államok régiói is elmaradtak az országaik belső területitől. Az

elzárt határhoz való közelség ebben az időszakban szükségszerűen hátrányos, periférikus helyzetet vont maga után, a határ az ismert világ vége volt, túlsó felén az ismeretlen és gyakran elérhetetlen világ terült el (*Illés* 1994). Ez a gazdasági hatás mellett kétségtelenül pszichológiailag is hátrányos, negatív helyzetbe taszította az ott lévőket: ún. „világvége falvak” alakultak ki, amelyek közül sok tartósan leszakadt, hátrányos helyzetűvé vált, lásd például bizonyos csereháti vagy bodrogháti falvakat.

A rendszerváltás után a határátlépés adminisztratív feltételei jelentősen megkönnyebbültek, másrészt sok új határátlépési pont is kialakításra került. Elmondható ugyanakkor, ha a határátlépés adminisztratív megkönnyítése nem jár együtt a határátlépési pontok dinamikus növekedésével, akkor kevésbé dinamizálódik a határtér-ség, erre jelen publikáció fő objektumaként szereplő magyar-szlovák határszakaszon több példa is van pl. az Ipoly alsó szakasza, főleg politikai okokból késő – elmaradó hídrekonstrukciós projektek miatt.

Határon átnyúló együttműködések a magyar-szlovák határon

Napjainkban a települések hatékony fejlesztése elképzelhetetlen a pályázati források kiaknázásából adódó lehetőségek kihasználása nélkül. Ez különösen érvényes a határ menti területeken fekvő, gyakran halmozottan hátrányos helyzetűből, fekvésükből adódóan sokszor rossz gazdasági társadalmi helyzettel, elérhetőséggel rendelkező településekre. A határ menti települések és területek kiemelt, célirányos fejlesztésére hozta létre a 90-es években az Európai Unió és annak elődszervezete a határon átnyúló együttműködési programokat. A vizsgált határszakasz területének fejlesztését eddig három program célozta meg.

A PHARE CBC program

Térségünk 21. század első évtizedében Unióhoz csatlakozó államai, EU-s felkészülésük során megismerkedhettek a PHARE CBC előcsatlakozási programokkal, amelyek az INTERREG közösségi kezdeményezés programjaiból folyósítandó támogatások befogadására voltak hivatottak felkészíteni a kelet-közép európai államokat. A Magyarország-Szlovákia PHARE CBC program 1999 és 2003 között országokként évente 2-2 millió euró EU-s támogatási összegből gazdálkodhatott, ami a Szlovéniával közös program után a második legalacsonyabb összeg volt Magyarország esetében (Mezei 2008) és a legkevesebb volt Szlovákia összes határ menti PHARE programjai közül. Az első években főleg valamely mikrorégió komplex problémáját megoldó nagyprojektre lehetett fordítani a pénzt. Ilyen volt például a Tokaj-vidéki települések szennyvíztisztítási gondjainak megoldására irányuló projekt, vagy a Gömör – Torna karszt vidékét feltáró Pelsőc – országhatár út első szakaszának megépítése.

1.TÁBLÁZAT

A HU-SK PHARE CBC Program 2001-2003-as pénzügyi memorandumainak összesítő táblázata - szlovákiai kerületek, járások
(The HU-SK PHARE CBC Programme Financial memoranda 2001-2003 summarising table for Slovakian regions (HTU -s) and districts)

<i>Kerület / Járás</i>	<i>Lakosságszám 2001-ben</i>	<i>Projektjavaslatok átlagos légvonaltávolsága (km)</i>	<i>Benyújtott projektjavaslatok száma (E)</i>	<i>Sikeres projektjavaslat szám (F)</i>	<i>Sikerességi arány-szám (F/E)</i>	<i>Projektjavaslatok száma 100 000 lakosra</i>	<i>Sikeres projektjavaslatok száma 100 000 lakosra</i>
<i>BA ker.</i>	<i>599 015</i>	<i>16,9</i>	<i>21</i>	<i>1</i>	<i>4,80%</i>	<i>3,51</i>	<i>0,17</i>
<i>SC</i>	<i>51 825</i>	<i>16,8</i>	<i>7</i>	<i>1</i>	<i>14,30%</i>	<i>13,51</i>	<i>1,93</i>
<i>TT ker.</i>	<i>551 003</i>	<i>24,1</i>	<i>22</i>	<i>4</i>	<i>18,20%</i>	<i>3,99</i>	<i>0,73</i>
<i>DS</i>	<i>112 384</i>	<i>10</i>	<i>13</i>	<i>1</i>	<i>7,70%</i>	<i>11,57</i>	<i>0,89</i>
<i>GA</i>	<i>94 533</i>	<i>31</i>	<i>5</i>	<i>2</i>	<i>40,00%</i>	<i>5,29</i>	<i>2,12</i>
<i>PN</i>	<i>63 928</i>	<i>76</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>50,00%</i>	<i>3,13</i>	<i>1,56</i>
<i>NR ker.</i>	<i>713 422</i>	<i>12,1</i>	<i>52</i>	<i>7</i>	<i>13,50%</i>	<i>7,29</i>	<i>0,98</i>
<i>KN</i>	<i>108 556</i>	<i>3,2</i>	<i>21</i>	<i>2</i>	<i>9,50%</i>	<i>19,34</i>	<i>1,84</i>
<i>LV</i>	<i>120 021</i>	<i>6,3</i>	<i>14</i>	<i>4</i>	<i>28,60%</i>	<i>11,66</i>	<i>3,33</i>
<i>SA</i>	<i>54 000</i>	<i>36,25</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>50,00%</i>	<i>3,7</i>	<i>1,85</i>
<i>BB ker.</i>	<i>662 121</i>	<i>18,8</i>	<i>60</i>	<i>11</i>	<i>18,30%</i>	<i>9,06</i>	<i>1,66</i>
<i>BB</i>	<i>111 984</i>	<i>65</i>	<i>7</i>	<i>3</i>	<i>42,90%</i>	<i>6,25</i>	<i>2,68</i>
<i>DT</i>	<i>33 514</i>	<i>38</i>	<i>3</i>	<i>1</i>	<i>33,30%</i>	<i>8,95</i>	<i>2,98</i>
<i>LC</i>	<i>72 837</i>	<i>9</i>	<i>25</i>	<i>3</i>	<i>12,00%</i>	<i>34,32</i>	<i>4,12</i>
<i>RS</i>	<i>83 124</i>	<i>12,9</i>	<i>8</i>	<i>2</i>	<i>25,00%</i>	<i>9,62</i>	<i>2,41</i>
<i>VK</i>	<i>46 741</i>	<i>9,8</i>	<i>12</i>	<i>2</i>	<i>16,70%</i>	<i>25,67</i>	<i>4,28</i>
<i>KE ker.</i>	<i>766 012</i>	<i>10,1</i>	<i>57</i>	<i>16</i>	<i>28,10%</i>	<i>7,44</i>	<i>2,09</i>
<i>KE</i>	<i>236093</i>	<i>17,5</i>	<i>9</i>	<i>1</i>	<i>11,10%</i>	<i>3,81</i>	<i>0,42</i>
<i>KS</i>	<i>106 999</i>	<i>5,9</i>	<i>15</i>	<i>4</i>	<i>26,70%</i>	<i>14,02</i>	<i>3,74</i>
<i>RV</i>	<i>61 887</i>	<i>9,7</i>	<i>17</i>	<i>10</i>	<i>58,80%</i>	<i>27,47</i>	<i>16,16</i>
<i>TV</i>	<i>103 779</i>	<i>4,4</i>	<i>10</i>	<i>1</i>	<i>10,00%</i>	<i>9,64</i>	<i>0,96</i>
<i>Jogosult terület /5 ker./</i>	<i>3 291 573</i>	<i>26</i>	<i>212</i>	<i>39</i>	<i>18,40%</i>	<i>6,44</i>	<i>1,18</i>

Forrás: saját számítás az SzK Régiófejlesztési Minisztériumának belső adatai alapján

A további projekteket lásd: (Mezei 2008) ill. (Správa 2005). A nagy projektek mellett megjelent az ún. kisprojekt alap is, összesen évi 200 000 eurós forrásösszeggel, amelyből 5-50 000 euró közötti humán erőforrás-fejlesztési ill. kapcsolatépítési célokat szolgáló projektek kerültek kivitelezésre.

A 2002-es és 2003-as programévben a kis- és nagyprojektek egyfajta ötvözetét képező ún. grantsémák is megjelentek, amelynek a megvalósítása 2004 - 2005 közé

esett. Az előbbi évben a Környezetvédelmi grantséma került meghirdetésre. Itt kis-települési szennyvízelvezetési ill. -kezelési beruházások, ezek dokumentációira irányuló, valamint környezettudatosságot fejlesztő nem beruházási jellegű projektek nyertek támogatást. Összesen 10 projektet (4 investíciós és 6 „szoft”) valósítottak meg. A Gazdaságfejlesztési grantséma pályázatai gazdaságfejlesztési eszközök, pl. ipari parkok kialakításának elősegítését és vállalkozói inkubátorházak alapítását tűzték ki célul. A nem beruházási projektek keretében főként humán erőforrás fejlesztési programok illetve tervdokumentációk elkészítését támogatták. Itt 12 sikeresen megvalósult projektet tudhatunk magunk mögött. A grantsémák esetében a leg-sikeresebbek a kelet-szlovákiai Rozsnyói járás pályázói voltak.

Már a PHARE CBC projektek esetében megfigyelhető volt a keleti térségek aktivitása (*1. táblázat*). Mind a pályázatszám, mind pedig a sikeresen véghezvitt projektek esetében Kassa megye áll az élen, ezen belül is kiemelendő a Rozsnyói járásban lévő szervezetek aktivitása.

INTERREG III A Program

A EU-hoz való csatlakozás után az első rövidített, három éves programozási időszak keretében az INTERREG III A programba kapcsolódhattak be a határmenti régiókban fekvő szervezetek. A vizsgált Magyarország - Szlovákia - Ukrajna Szomszédsági Program keretében két pályázati forduló került lebonyolításra. A program az előzőtől területileg is különbözött, mivel trilaterális (háromoldalú) volt, tehát itt már az ukrajnai Kárpátalja és az ezzel határos Eperjesi kerület szervezetei is jogosultak voltak a pályázásra.

A HU-SK-UA Szomszédsági Program jóval nagyobb népszerűségnek örvendett, mint a PHARE CBC HU-SK program, egyrészt nagyobb összegre lehetett pályázni, mint az előcsatlakozási programok keretében, másrészt a program propagálására rendelkezésre álló eszközök is erősebbek voltak, ezért a beérkezett pályázatok száma rendkívül magas volt és színvonaluk is megütötte a mércét. Az első pályázati fordulóban a programterületen összesen 314 pályázat érkezett be, ennek többsége (165) magyarországi főpályázóval rendelkezett, 143 szlovákiai és 6 szervezet pedig ukrajnai volt. Az első pályázati fordulóban a sikerességi ráta csaknem 15 százalékot ért el, így összesen 47 projektet szerződtek le, ebből 24 magyarországi, 21 szlovákiai és 2 kárpátaljai. Mint a pályázók száma, mint pedig a megvalósult sikeres projektek száma a keleten volt a legmagasabb. A kiválasztott projektek jó minőségének bizonyítéka, hogy a leszerződött projektek közül csak elvétve fordult elő olyan, amely nem lett sikeresen befejezve.

2. TÁBLÁZAT

*A HU-SK-UA Szomszédsági Program keretében sikeres projektek száma az egyes járásokban /NUTS 4 szint/
(Regional allocation of successful project proposals of HUSKUA programme – districts /NUTS 4 level/)*

<i>Szlovákiai járás</i>	<i>1st CfP</i>	<i>2nd CfP</i>	<i>Összesen</i>
<i>KE</i>	4	9	13
<i>KN</i>	4	3	7
<i>KV</i>	5	1	6
<i>PO</i>	3	3	6
<i>MI</i>	4	1	5
<i>LC</i>	0	3	3
<i>VK</i>	1	2	3
<i>RV</i>	0	3	3
<i>NR</i>	1	2	3
<i>NZ</i>	2	1	3
<i>DS</i>	1	2	3
<i>SC</i>	0	2	2
<i>TV</i>	0	2	2
<i>LV</i>	0	2	2
<i>RC</i>	0	1	1
<i>GA</i>	0	1	1
<i>Egyéb járás</i>	3	10	13
<i>Összesen</i>	28	47	75

Forrás: saját számítás az SzK Régiófejlesztési Minisztériumának belső adatai alapján

A beadott pályázatok számában és a kérelmezett összeg nagyságában is Szabolcs-Szatmár-Bereg megye áll az első helyen, a másodikon Borsod-Abaúj-Zemplén, amelyeket a Kassai kerület követ. A jóváhagyott pályázatok számában is mindkét országban a keleti területek vezetnek, olyannyira, hogy a Kassai kerületből származik a megvalósult projektek több mint kétötöde, itt a sikerességi ráta (a jóváhagyott projektek aránya a beadottakhoz viszonyítva) meghaladja a 25 %-ot, Kassa megyét a másik kelet-szlovákiai kerület, az Eperjesi követi szintén 20 %-ot meghaladó sikerességi mutatóval. A másik szélső értéket az amúgy is eléggé passzív, alig pályázó legnyugatibb két régió a Pozsonyi és Nagyszombati kerület érte el, az előbbi még a 10 százalékos sikerességi rátát sem érte el, az utóbbi pont 10 százalékot.

Az első forduló lebonyolítási problémái miatt a második pályázati forduló egyszerre már csak a szlovákiai és magyarországi pályázók számára lett meghirdetve

(Lados, M. et al. 2008), ennek ellenére még nagyobb népszerűségnek örvendett, amiben a program köztudatba ivódása mellett az is szerepet játszhatott, hogy itt már az összes prioritási komponens meghirdetésre került. Határidőig 489 pályázat került benyújtásra, ezúttal Szlovákiából (277 főpályázó) már többen pályáztak, mint Magyarországról (212), viszont a magyarországi partnerek magasabb összeget, a 86 329 809 euró 57,5 %-át. A 2. fordulóban összesen 64 projekt került szerződéskötésre majd megvalósításra, ebből 37 Magyarországon és 47 Szlovákiában. A projekt-megvalósítás során megmaradt, illetve a szlovák korona euróval szembeni felértékelődésének köszönhetően nyert összegekre 2008-ban Szlovákiában további 6 várólistás projektet szerződtek le, ennek is köszönhető, hogy a program fiskális szempontból egyértelműen sikeresnek mondható, mivel a rendelkezésre álló ERFA összeg gyakorlatilag 100 %-ban kimerítésre került (Správa 2011).

A második körös pályázatok regionális eloszlása tekintetében még mindig a Kassai kerület vezet, a pályázatok csaknem 1/3-ával, a második helyre a Nyitrai kerület került, innen kis híján a projektjavaslatok 1/4-e kerül ki, őket az előzőekben nem nagyon aktív Besztercebányai kerület követi, majd pedig kisebb visszaeséssel (első-sorban a kérelmezett összeg tekintetében) az Eperjesi következik. Az Ukrajnával határos, jelentősebb ruszin lakossággal rendelkező kerület visszaesésének az oka abban is keresendő, hogy keleti szomszédunk ebben a pályázati körben nem vett részt, számukra egy későbbi, ezen publikáció részét nem képező pályázati forduló nyílt meg. A sereghajtók ezúttal is a Pozsonyi és a Nagyszombati kerületek, a pályázatok 9 % és 7 %-val. Összehasonlítva az első és második pályázati fordulót, a projektek száma megnőtt, ugyanakkor átlagos méretük jelentősen, csaknem egy harmadára lecsökkent, amelynek az oka abban keresendő, hogy a második körben megjelent a 1.3-as intézkedésre (Priorities 2005) való pályázás lehetősége, ahol kisebb, maximum 50 000 eurós projektekkel lehetett pályázni. Az egyes fordulóban nagyon jelentős volt a túljelentkezés: az igényelt összeg a rendelkezésre álló forrás nagyágához viszonyítva már az elsőben is meghaladta a hét, de a másodikban csaknem elérte a nyolcszorosát.

A sikerességi arány regionális összehasonlításban is meglehetősen nagy szórást mutat. Átlagosan az első fordulóban csaknem 20, a másodikban 17 százalék volt a leadott projektjavaslatok sikerességi aránya. Az első fordulóban egyértelmű egyenes arányosságot mutató összefüggés van az adott régióból leadott pályázatok száma és sikerességük között. A legsikeresebb a legaktívabb Kassai kerület volt, az innen érkezett pályázatok több mint egy negyede került kiválasztásra. A legkevesebb, mindössze egy-egy projekttel kötöttek szerződést a Nagyszombati (10 %) ill. Pozsonyi kerületekből (8,3 %). A második fordulóban némileg megváltozott a helyzet, ugyanis míg Kassa megtartotta az átlagnál magasabb sikerességi arányát, a szomszédos Eperjesi kerület lett a legjelentősebben visszaeső régió, ugyanakkor ebben a körben az első fordulóban sikertelenül szereplő Nagyszombati és Pozsonyi kerületek szerepeltek a legerkényesebben 26 % és 20 %-os sikerességi mutatóval.

Járási összehasonlításban (2. táblázat) a legsikeresebb az első fordulóban a Kassai környéki járás volt 5 sikeres pályázattal, a másodikban ill. összességében is Kassa

városa szerepelt legjobban, összesen 13 sikeresen véghezvitt projekttel. Kiegyensúlyozottan jól szerepeltek a Komáromi és Eperjesi járás szervezetei is, az első fordulóban ezek mellett a Nagymihályi, a másodikban pedig a Losonci és a Rozsnyói járások. Feltűnő a dél-szlovákiai Vágsellyei és Rimaszombati járások sikertelensége, különösen ez utóbbi határ menti járás passzivitása elgondolkodtató, mivel elvileg ez a rendkívül elmaradott a munkanélküliségi ráta tekintetében évek óta éllovas, hosszú országhatárral rendelkező járás egyenesen predesztinálva lenne a határmenti együttműködési projektek megvalósítására.

Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program

A jelenleg megvalósítási folyamatban lévő Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program céljaival, a már leszerződött első, második és harmadik forduló eredményeivel, a jelenleg szerződéskötés alatt álló negyedik forduló megvalósuló illetve megvalósulandó projektjeivel is meg szeretném ismertetni az olvasókat.

A „HU-SK” program egyike az 5 Szlovákia területén és a 7 Magyarországon jelenleg programozási időszakban futó határon átnyúló együttműködési programnak és költségvetése a legnagyobb ezek közül, kb. 207 millió euró, amelyből az ERFA hozzájárulása a pályázó szervezetek típusától függően 80-85 százalékot, több mint 176 millió eurót tesz ki, az állami költségvetések 10-15 %-ot vállalnak és a pályázók önrésze általában 5 %. A forrás az egyes prioritások között 41 %, 53 % és 6 %-ban oszlik meg.

A program területe elődjéhez a 2004-2006-os programozási időszakban futó Magyarország-Szlovákia-Ukrajna Szomszédsági Programhoz képest két helyen változik, így 8 magyarországi megyére és 5 szlovákiai kerületre terjed ki (*Priorities HU-SK 2007*), amire annak következtében kerül sor, hogy Ukrajna már egy másik program része, így a csak Ukrajnával szomszédos Eperjesi kerület és persze Kárpátalja kikerült belőle.⁵ A programterület kettéosztása mellett, több lényegbevágó változás történt annak érdekében, hogy a határ két oldalán lévő majdani projektgazda szervezetek együttműködése minden esetben valódibbá illetve szorossá váljék. Ezek közül véleményünk szerint a leglényegesebb, hogy a 2007-2013-as programozási időszakban már csak közös projektek támogathatók. Ez mindenképp jó hír azok számára, akik a valódi, tartós és fenntartható kooperáció hívei, így a program, közös projektjei által az egyértelmű gazdasági előnyök mellett, valóban katalizátor lehet a magyar-szlovák együttműködés: együtt-gondolkodás és egymás megértésének fejlesztésében, illetve az egymásra utaltság magas fokának tudatosításában is, a program célterületeit lásd a programdokumentumban (*HU-SK CBC Programme 2007* pp. 49-67).

A négy pályázati forduló

Az 1. pályázati forduló egyéb hasonló programokkal összehasonlítva meglehetősen későn, 2008 októberében került meghirdetésre, az ERFA forrásból rendelkezésre álló összeg több mint 37 százaléka, 63,5 millió euróra. A határidőig 246 pályázat érkezett be, amelynek több mint kétharmada, 167 volt magyarországi és 79 rendelkezett szlovákiai főpályázóval. Az elfogadott projektjavaslatok száma 106 volt, ebből végül kerekén 100 projekt lett leszerződve, sok projekt a két kötelezőnél több partnerrel rendelkezett, így a pénzügyi támogatásban részesülő szlovákiai partnerek száma összesen 127 volt.

A benyújtott pályázatok esetében a főpartnerek regionális megoszlása a következő képet mutatja. Magyarországon a legtöbb projektjavaslat, szám szerint 41 Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből érkezett, melyet Pest megye (27) illetve Komárom-Esztergom megye (22) követ. A legkevesebb projektjavaslat (10) a jogosult területek közül, a 3 határon átnyúló programban jogosult Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkezett. Szlovákiában a legaktívabb a Kassai kerület volt 28 projektjavaslattal, a második a Nyitrai (16) amelyet Besztercebánya megye követ. A legkevesebb projektjavaslat, mindössze nyolc darab a szintén 3 határon átnyúló programban jogosult Nagyszombati kerületből érkezett. Elmondható tehát, hogy az INTERREG programhoz hasonlóan a keleti területek a legaktívabbak. A megvalósuló, tehát leszerződött projektek száma is a Kassai kerületben a legnagyobb, az összes projekt 36 %-a származik innen (járási bontást ld. lejjebb + 3 táblázatban).

A program pályázati kiírásai közül a 2009-ben lebonyolított második pályázati forduló volt a legteljesebb, mivel az összes intézkedésre meg volt hirdetve, ebben a körben volt a 2. legmagasabb a rendelkezésre álló EU-s forrásösszeg, mégpedig csaknem 50 millió euró. A pályázók száma 270-et ért el, amelyből az értékelés folyamán 107 volt az elfogadott pályázatok száma. Ez ugyan eggyel nagyobb volt, mint az első körben, viszont arányaiban kisebb annál. Különböző okok miatt néhány pályázó ezúttal is visszamondta a projekt megvalósítását, így összesen 101 projekt lett leszerződve, mind a beadott projektjavaslatok számát, mint pedig a leszerződött projektek számát illetően hasonló volt a magyarországi és szlovákiai főpartnerek száma s a pénzügyi támogatásban részesülő szlovákiai partnerek száma pedig csaknem hússzal növekedett az első fordulóhoz képest.

Regionális bontásban a második pályázati fordulóban is domináltak a keleti országrészekből beérkezett projektjavaslatok. A leszerződött projektek 1/3-a, 34 került ki a Kassai kerületből, a második legtöbb nyertes projekt a Nyitrai kerületből került ki, amelyet a Nagyszombati kerület követ. A legkevesebb projektet a Besztercebányai (13 db.) és a Pozsonyi (12 db.) kerületből implementálnak, azonban ez utóbbinál nagy növekedésnek lehettünk tanúi, mivel a második körben leszerződött projektszám 25 %-kal meghaladja az első körös projektek számát.

Járási bontásban az első pályázati fordulóban Kassa város rendelkezik a legtöbb, 17 támogatásban részesülő projektpartnerrel, viszont a másodikban 13 partnerével már lecsúszik a negyedik helyre, de összességében még ekkor is a legtöbb projekt

itt kerül megvalósításra (3. táblázat). A második legtöbb projekttel holtversenyben Pozsony város és a Kassa környéki járás rendelkezik, a két körben összesen 26 partnerrel, ez utóbbi járás 18 projektpartnerrel valósággal tarolt a második körben. Az említett járásokon kívül még további három határmenti járás: a Dunaszerdahelyi, a Komáromi és a Losonci rendelkezik összesen 20 vagy annál több partnerrel,

3. TÁBLÁZAT

A HU-SK 2007-2013 program pénzügyi támogatásban részesülő partnerek száma járásonként (NUTS 4)

(Number of partners /grant beneficiaries/ of HU-SK 2007-2013 programme - district (NUTS 4) level)

<i>Kerület</i>	<i>Járas</i>	<i>1st CfP</i>	<i>2nd CfP</i>	<i>3rd CfP</i>	<i>4th CfP</i>	<i>Összesen n</i>
<i>KE</i>	<i>KE</i>	17	13	4	15	49
<i>BA</i>	<i>BA</i>	11	15	3	18	47
<i>NR</i>	<i>KN</i>	10	12	1	17	40
<i>TT</i>	<i>DS</i>	9	14	2	12	37
<i>KE</i>	<i>KV</i>	8	18		5	31
<i>BB</i>	<i>BB</i>	9	1	2	16	28
<i>NR</i>	<i>NZ</i>	8	7	4	5	24
<i>BB</i>	<i>LC</i>	13	7		2	22
<i>KE</i>	<i>TV</i>	10	7	1	4	22
<i>NR</i>	<i>NR</i>	2	9		5	16
<i>BB</i>	<i>VK</i>	5	4	3	2	14
<i>KE</i>	<i>RV</i>	4	5		4	13
<i>NR</i>	<i>LV</i>	3	6		4	13
<i>BB</i>	<i>RS</i>	4	3	1	3	11
<i>TT</i>	<i>TT</i>	1	6		3	10
<i>BB</i>	<i>ZV</i>	1	3	2	2	8
<i>BB</i>	<i>BR</i>	1	1		3	5
<i>KE</i>	<i>MI</i>	1	3		1	5
<i>KE</i>	<i>SN</i>	3	2			5
<i>BA</i>	<i>SC</i>		2	1	1	4
<i>NR</i>	<i>SA</i>	3			1	4
<i>TT</i>	<i>GA</i>		3		1	4
<i>BB</i>	<i>RC</i>			1	2	3
<i>TT</i>	<i>PN</i>		2		1	3
<i>Egyéb járások</i>		4	3	1	5	13
<i>Összesen</i>		<i>127</i>	<i>146</i>	<i>26</i>	<i>132</i>	<i>431</i>

Forrás: Saját számítás a VÁTI nonprofit kft. ill. az SzK Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumának belső adatai alapján

az előbbi kettő a második, az utóbbi pedig az első pályázati fordulóban ért el jobb eredményt. Négy további járás 17 és 10 projektpartnerrel rendelkezik, közülük kettő (Érsekújvár és Töketerebes) közvetlen határ menti viszont a Besztercebányai és a Nyitrai járások távolabb esnek, e két kerületi székhelynek otthont adó járásban első-sorban kutató-oktató ill. egyéb állami szervezetek pályáztak sikerrel. Az előző programokhoz hasonlóan itt sem szerepeltek jól Közép-Szlovákia határmenti járásai, sőt az előző programokban még eléggé aktív Rozsnyói járás is határozottan visszaesett, innen összesen csupán 9 partnerszervezet van. A határtól távoli járások közül kiemelhető a Nagyszombati, az Iglói és a Zólyomi járások aktivitása 7, 5 és 4 partnerrel, mindhárom járásból a járási székhely intézményei pályáztak sikerrel.

A harmadik pályázati forduló 2010 végén került meghirdetésre, kísérletképpen 1. alkalommal elektronikus úton és angol nyelven a pályáztatás lebonyolítása, amely emiatt csak 5 intézkedésre lett kiírva: 1.1.2, 2.1.1, 2.1.2, 2.5.1 és 2.5.2 (Priorities HU-SK 2007). 65 projektjavaslat érkezett be, ebből 42 rendelkezett magyarországi és 23 szlovákiai vezető partnerrel. A 20 győztes projektjavaslat közül 11 rendelkezik magyarországi és 9 szlovákiai fő partnerrel. A vezető partnereken kívül további 13 egyéb magyarországi és 14 szlovákiai projektpartner részesülhet majd támogatásban. Ezúttal a legarányosabb a regionális eloszlása a győztes projektjavaslatoknak, nagyjából azonos mértékben van jelen az összes régió.

A 4. pályázati kiírás 2011. június 23-án került meghirdetésre és újra a legtöbb intézkedés szerepel a kiírásban, kivéve néhány olyat, amely esetében az előző fordulóknál kimerült a rendelkezésre álló keretösszeg. Ezen pályázati forduló esetében is elektronikus módon történt a pályáztatás, azonban a pályázók tiltakozása miatt az irányító hatóság visszatért az előző fordulóban bevezetett angolról a bevált kétnyelvű, magyar-szlovák pályáztatáshoz. A rendelkezésre álló ERFA keretösszeg 49 855 581 euró, amely hasonló a második fordulóban rendelkezésre állóhoz. A pályázati felhívás 2011 október végén zárult, a határidőre beérkezett pályázatok száma az összes fordulót összevetve itt a volt legnagyobb 372 amelyből a teljességi és jogosultsági vizsgálat után 365 pályázat jutott el az adminisztratív és szakmai értékelésig, amelyekből a közös monitoring bizottság 99 győztes projektjavaslatot választott ki. Az új projektek szerződés kötése jelenleg finisel.

A 3 program összehasonlítása

Összehasonlítva a 3 programot konstatálható, hogy mindhárom vizsgált program esetében a keleti országrész az átlagosnál nagyobb aktivitást mutatott, különösen érvényes ez Kassára és környékére. Ez azért is öröndetes, mivel a keleti magyar-szlovák határtérség (Kassa megye és BAZ megye) fejlettségi szempontból „szélárnyékban” levőnek számít (Hardi 2008. 9. o.). Elmondható, hogy a középső országrész erősebb kezdés után (PHARE) erősen visszaesett, míg a PHARE CBC programban a Losonci és Rozsnyói járások a legaktívabb pályázók közé tartoztak, addig a 2007-2013-as programozási időszakban már hátul kullognak. Nyugat-

Szlovákiában a legaktívabb az összes program esetében a Komáromi járás volt, amelyhez a 2007-2013 között felzárkózott a Dunaszerdahelyi járás, azonban itt főként a PHARE időszakában a kassai régióval ellentétben már nem volt érvényes az, hogy a sok beadott projektjavaslathoz sok győztes pályázat is társuljon. Az INTERREG és a 2007-2013-as HU-SK program esetében is felülreprezentált a Kassai kerület, amely a győztes pályázatok százalékarányát tekintve még 10 %-kal növelte is részesedését. A második és a harmadik helyen a Nyitrai és a Besztercebányai kerület áll, amely szintén növelte arányát. A Besztercebányai, Pozsonyi és Nagyszombati kerületekből az első pályázati körben eleve kisszámú projektterv érkezett és közülük is csak nagyon kevés bizonyult támogatásra alkalmasnak. A második körben ezzel szemben már e kerületekből is jóval több pályázat származott, azonban összevetve más régiókkal, ez még mindig a legkevesebb volt, kivéve a Besztercebányai kerületet, amely mind az előterjesztett pályázatok számában mind, sikerességi arányukban megelőzte, a vele az első körben még azonos számú projekttervet előterjesztő, viszont akkor még sokkal sikeresebb Eperjesi kerületet. A Besztercebányai kerület a 2007-2013-as HU-SK program első fordulójában még tartotta előkelő helyezését, azonban a második fordulóban már innen került ki a tartósan kisebb aktivitású Pozsonyi kerület után a második legkevesebb megvalósuló projekt. A Pozsonyi kerületről viszont elmondható, hogy a jelenlegi programozási időszakban a kerületen belül a legtöbb projekt a szlovák főváros szervezeteiből kerül ki, amelyek két Szenci és egy Malackai partnerszervezeten kívül az összes ottani projekt gazdája. A harmadik és a negyedik pályázati fordulóban nyertes projektjavaslatok, amelyek megvalósítása az utóbbi pár hónapban kezdődött meg vagy e hetekben kezdődik csak el, ezek a projektek regionális összehasonlításban már elég egyenletesen oszlanak meg az egyes nagyrégiók között.

A táblázatokban felhasznált rövidítések beazonosítása

<i>Rövidítés</i>	<i>Szlovák név</i>	<i>Magyar név</i>
BA	Bratislava /mesto/	Pozsony város
BB	Banská Bystrica	Besztercebánya
DS	Dunajská Streda	Dunaszerdahely
GA	Galanta	Galánta
KE	Košice /mesto/	Kassa város
KN	Komárno	(Észak-)Komárom
KS	Košice okolie	Kassa környék
LC	Lučenec	Losonc
LV	Levice	Léva
MI	Michalovce	Nagymihály
NR	Nitra	Nyitra
NZ	Nové Zámky	Érsekújvár
PO	Prešov	Eperjes
RC	Revúca	Nagyőrce
RS	Rimavská Sobota	Rimaszombat

RV	Rožňava	Rozsnyó
SA	Šaľa	Vágsellye
SC	Senec	Szenc
TT	Trnava	Nagyszombat
TV	Trebišov	Tőketerebes
VK	Veľký Krtíš	Nagykürtös

Jegyzet

- ¹ Az EU Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 programdokumentumában található adat, más források különböző 654,8 és 679 km közötti adatokat adnak meg.
- ² Magyarországot a második leghosszabb nemzetközi határvonal, 453 km hosszan Romániával, Szlovákiát pedig Lengyelországgal, (541 km) köti össze (www.wikipedia.org, *Štatistické údaje* 2009)
- ³ PHARE CBC, Magyarország - Szlovákia - Ukrajna Szomszédassági Program és Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013
- ⁴ Duna-menti területnek számít a Duna közvetlen vízgyűjtőjébe tartozó terület, azaz a Duna és Kis-Duna menti járások. A fentebb említett szlovákiai határ menti járások mindegyikében a magyar nemzetiségű lakosság aránya meghaladja a szlovákiai átlagot (*Statistics* 2013).
- ⁵ Az Ukrajnával szomszédos területeket az újonnan létrehozott, négyoldalú HU-SK-RO-UA ENPI program fedi le.

Irodalom

- Böröcz, J. (2002): A határ: társadalmi tény. Replika, 47-48. o. Replika alapítvány, Budapest.
- Dokoupil, J. (2004): Hranice a hraničný efekt, In: Jeřábek M. - Dokoupil J. – Havlíček T.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkovaní. Academia, Praha.
- Hagett, P. (1975): Geography a Modern Synthesis. Harper Internat. Edition, London 1975.
- Hardi, T. (2008): A határtérség térszerkezeti jellemzői, In: Tér és Társadalom, 22. 2008. (3) 3-25. o.
- Hardi, T. (2001): Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérségeire és a határ menti együttműködéseire, In: Dormány G, Kovács F, Péti M, Rakonczai J (szerk.) A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. A Magyar Földrajzi Konferencia 2001 CD kiadványa. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, 2001. CD-ROM-15 o. Szeged:
- HU-SK CBC Programme (2007): Hungary – Slovakia Cross-border Co-operation Programme 2007-2013 (programming document), by Megakom Ltd. – Aurex Ltd. VÁTI kht. Budapest.
- Illés, I. (1994): Határok és határ menti együttműködések Közép- és Délkelet Európában. In: Európai határok – európai stabilitás. Budapest: BIGIS; Posztgraduális Nemzetközi és Diplomáciai Tanulmányok Intézete.
- Kovács, A. (2010): A határok és a gazdaságtan néhány elméleti vonatkozása. In Sikos T. – Tiner T. (eds.): Cégek célkeresztben, Selye János Egyetem, Komárom.
- Lados, M. et al. (2008): Community Initiative INTERREG IIIA Neighbourhood Programme Hungary/Slovakia/Ukraine - Final programme evaluation. VÁTI kht. Budapest – MTA RKK - NYUTI.
- Leimgruber, W. (2005): Boundaries and transborder relations, or the hole in the prison wall: On the necessity of superfluous limits and boundaries. GeoJournal 2005. 64. 239-248. o.
- Mezei, I. (2008): A Magyar-szlovák határ menti kapcsolatok esélyei. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs 134-135 és 136-137. o.
- Mezei, I. (2010): Urban Development in Slovakia. CRR of the HAS, Pécs – Forum Minority Research Institute Šamorín.
- Nemes Nagy J. (2009): Terek, helyek, régiók – A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban: bevezetés a regionális tudományba. Hirschler Rezső szociálpolitikai Egyesület "Ember-Település-Régió", Budapest.
- Newman, D. (2009): Contemporary Research Agendas in Border Studies. An overview. In: Dors Wastl-Walter (2009) (eds.): Companion to border studies. Ashgate.

- Pounds, Norman J.G. (2003): Európa történeti földrajza. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rechnitzer J. (1999): Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. In: Nárai Márta – Rechnitzer J. (1999) (ed.) Elválaszt és összeköt a határ, MTA RKK Pécs-Győr.
- Sebők László (1990) (szerk.): Magyar neve? Határokon túli helységnév-szótár. Arany Lapok Kiadó, Budapest.
- Správa (2005): Správa o ukončení kontrahovania projektov PHARE CBC (Jelentés a PHARE CBC projektek szerződésének befejezéséről). SZK Régiófejlesztési Minisztérium – dokumentuma, Bratislava.
- Správa (2011): List o finančnom ukončení Programu susedstva INTERREG IIIA Maďarsko-Slovensko-Ukrajina (SZK Pénzügyminisztérium dokumentuma), Bratislava.
- Šindler (1997): Transformace příhraniční oblasti a regionální rozvoj. In: Aktuálne problémy regionálneho rozvoja. Zborník z medzinárodnej konferencie IROMAR, Banská Bystrica.
- Internet:*
- Priorities (2005): <http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php/source/legislation/source/document/000777.xls?id=1&lang=sk&cat=194>
- Priorities HU-SK (2007): <http://www.vati.hu/index.php?page=main&menu=20506&langcode=hu>
http://www.husk-cbc.eu/hu/kozok_hataron_atnyulo_fejlesztési_strategia_programcelok;
- Štatistické údaje (2009): <http://www.civil.gov.sk/archiv/p10/p10-04.shtm>
- Statistics (2013): <http://www.scitanie2011.sk/en/>
- Wikipedia (2013): www.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1g#Fekv.C3.A9se.2C_hat.C3.A1rai

LOCAL DEVELOPMENT BY USING OF EU FUNDS IN THE HUNGARIAN-SLOVAKIAN BORDER REGION

HAKSZER RICHÁRD

The efficient local development is unimaginable without utilization of opportunities from tender or project sources. This is especially true for settlements in border areas, which regarding to their location near to the border and far from centralized industry and community in the centre of the state, are mainly featured by bad economic and social situation. In order to controlled development of disadvantaged border settlements and regions, in '90s cross-border cooperation programmes by European Union and its predecessor organization were founded.

In this study there are discussed the cross-border cooperation projects, which were implemented in the Hungarian-Slovak border region during the pre-accession period and after joining to the EU. It is focused on successes and also deals with the differences of the successful applicants and projects in the regional and sub-regional level as with their reasons and temporal changes, especially focused on regional disparity. Other way for analysing of Hungarian - Slovakian cross-border programmes is comparing all of them, that are concerned with our border area: it was firstly the pre-accessible programme PHARE CBC and after the joining to EU in first programming period INTERREG IIIA (HU-SK-UA Neighbourhood) Programme and also Hungary-Slovakia Cross Border Cooperation Programme 2007-2013, which is implementing nowadays.

In the paper, according to the previous I seek answer for the question that which part of examined NUTS III and IV level regions were most active in submission of project proposals and in successfulness in tendering and also in implementation of CBC projects subsidised by EU funds.

KISVÁROS – KIS KATEGÓRIA – KIS ÉRDEKLŐDÉS?

(Small Town – Small Category – Lack of Interest?)

HORECZKI RÉKA

Kulcsszavak:

Várossá nyilvánítás, településhierarchia, városkategória, településhálózat

Kutatásom során gyakran olvastam az a mondatot, hogy a kisvárosok a szakma „mostohagyerekei”, mind fogalom meghatározás, lehatárolás, mind funkciókkal való ellátottság terén. A tanulmányomban arra keresem a választ, hogy igaz-e, hogy a kisvárosi lét egyet jelent a kis érdeklődéssel a szakma berkein belül, vagy épp ellenkezőleg, képes több tudományterület kutatóit is megmozgató szakmai vitákra?

Kisváros – kis kategória?

A kisváros-kutatás során többször találkoztam azzal a kifejezéssel, hogy a kisváros „elfeledett kategória” (Bácskai 2002), a kisvárosok a „településföldrajzi kutatások mostohagyerekei” (Pirisi 2008), illetve a történelemtudományokban „nem megérdemelt helyen” szerepelnek (T. Mérey 1989). Ha az elmúlt 5-6 év szakirodalmát tekintem – az urbanizáció mennyiségi felduzzadása: a rendszerváltás utáni várossá nyilvánítási hullámok miatt, - egyre több szakember, és tudományterület foglalkozik a témával: urbanisztika, statisztika, földrajzi és regionális tudományok, jogtudományok.

A város-vidék kettőssége Magyarországon a legszembetűnőbben a kisvárosok létében, életében tapasztalható. A történelmi előzményeket tekintve a városállományunkra jellemző volt a tagolt fejlődés. A dualizmus korában az igazgatási székhelyek emelkedtek a kereskedelmi központok mellé. Ilyen volt például az a folyamat, ahogyan a dél-dunántúli régióban a legjelentősebb kereskedő város, Nagykanizsa mellé felnőtt a megyeközpont Kaposvár a 20. század elejére (Kaposi 2000). Megfigyelhető volt, hogy az 1940-es évekig a mezőgazdasági jellegű térségekből szigetszerűen kiemelkedő térségi központok szorosan összekapcsolták a várost a vidékkel. Azonban a vidéki területeket csökkentette az urbanizáció felgyorsulása. A városok és a falvak kapcsolatrendszerének bővülése már időszerű (Faragó 2008); a város, mint központi hely szerepel a rurális térségek életében. Az európai lakosság több mint háromnegyede, a magyar népesség több mint kétharmada a városokban él. A városok száma és a városi lakosság aránya 1950-től kezdődően fokozatosan emelkedett. 1950-ben 54 városi jogállású település volt az országban, és az ország népességének 36 %-a élt urbánus településen (Juhászné Hantos 2001). A településhálózaton belül a városhálózat

Magyarországon mára már kiépültnak tekinthető, kevés a városhiányos térség. 1989-re hazánkban 163, 1999-re 222, és 2009-re 327 település birtokolta a városi címet (*Szepesi* 2008). A kisvárosok (10 000 lakosnál kevesebb népességszámmal rendelkező város) számát és a városi népességen belüli arányát (*1. táblázat*) vizsgálva szembetűnő a városállományon belül képviselt arányuk; a városok közel 60 %-a tartozik a 10 ezer főnél nem népesebb kisvárosok közé. Ez az arány a déldunántúli illetve az északi megyékben magasabb, az ország többi területéhez képest. Baranya megyében a 14 városból, Somogy megyében a 16 városból 4 nem tekinthető kisvárosnak. Pest megyében – Budapestet nem számítva – nagy lélekszámú városok vannak, a 48 városból csupán 11 kisváros található. A városállományon belüli számát és arányát tekintve a kisvárosok már döntő súllyal rendelkeznek, de a funkciók és a döntési jogkörök tekintetében ez nem valósul meg.

1. TÁBLÁZAT

Kisvárosok száma és aránya 2012-ben
(The number and the rate of the small town in 2012)

	Városok	Kisvárosok	Kisvárosi népesség aránya
	száma (db)		(a városi népesség %-ban)
Bács-Kiskun	22	13	22.81%
Baranya	14	10	17.75%
Békés	21	13	27.65%
Borsod-Abaúj-Zemplén	28	19	21.49%
Csongrád	10	5	11.38%
Fejér	15	10	30.43%
Győr-Moson-Sopron	11	6	11.31%
Hajdú-Bihar	21	12	18.66%
Heves	9	5	15.44%
Jász-Nagykun-Szolnok	20	12	29.03%
Komárom-Esztergom	11	5	13.93%
Nógrád	6	3	21.77%
Pest	48	11	8.10%
Somogy	16	11	24.04%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	27	21	37.06%
Tolna	11	6	24.61%
Vas	12	7	17.23%
Veszprém	15	9	20.73%
Zala	10	7	26.28%
Összesen:	327	185	19.65%

Forrás: Saját szerkesztés illetve számítás (KSH 2012 alapján)

Ahogy a városfogalmak is igen eltérőek a történelem folyamán, úgy a kisvárosok csoportokba történő besorolása (népességszám, gazdasági aktivitás, térségi szerepkör, fejlettség) sem egységes. A fogalmak sokszínűsége támpontot ad

minden kutatónak a városdefiníciót egy kicsit sajátjának érezni. A kisvárosok fogalma bár nem azonosítható csupán a népességszámmal, kategorikusan besorolható általa. Nincs egységes álláspont arra nézve, hogy mely népességszám alatti városokat tekintünk kisvárosnak. Tóth (2008) szerint kisvárosnak nevezzük az 5000 fő alatti, kisközépvárosnak az 5-10 ezer lakos közötti városokat. Dövényi (2009) szerint az 5-15 ezer lakos közötti várost jelölné ez a kategória, de ő felveti egy másik elnevezés lehetőségét is: törpeváros vagy miniváros. Az Országos Területfejlesztési Konceptió (2005) 30 000 főnél húzza meg a határt. Véleményem szerint Magyarországon kisvárosnak tekinthető az a település, melynek lakossága 10000 fő alatti, várossá nyilvánítására a rendszerváltás után került sor, illetve a kisvárosi lét, mint kulturális állapot a településen élőkben megfogalmazódott, jelen volt a település történelme során. A kisvárosok e módon történő fogalmi besorolása nem példa nélküli, hiszen a kisvárosi népesség nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában alacsony.

A városfejlődés és az urbanizáltság kérdései, a formális és funkcionális városfogalom, a várossá nyilvánítás elvi és jogi kérdései mind olyan definíciók, amelyeket az utóbbi időben leginkább a kisvárosokkal kapcsolatosan olvashattunk. A Tér és Társadalom, a Területi Statisztika, a Földrajzi Értesítő, a Falu város régió hasábjain számos, a kisvárossal kapcsolatos cikket olvashattunk: mint funkcióhiányos elemről (Beluszky-Győri 2004, 2006), globalizációs típusairól (Molnár 2006), demográfiai átalakulásukról (Pirisi – Trócsányi 2006), valamint általános statisztikai összefoglalókat, elemzéseket (Kőszegfalvi 2009, Szabó – Nagyvárad 2009, Győri 2010). A Területi Statisztika hasábjain 2008-2009-ben Tóth (2008) kezdeményezésére vita indult a várossá nyilvánítás, rendszerváltás utáni városrobbanás nyomán várossá váló települések témakörében. Visszatérő problémaként jelentkezett a városfogalom formális és funkcionális kettősége miatti különbségek. A kutatók a témát több aspektusból közelítették meg, mindenki a saját nézőpontjából. Az elméleti megközelítésen túl, a részletes társadalmi és jogi különbségek feltárása, majd gyakorlatias megközelítést is olvashatunk, egy-egy település példáján keresztül. A tanulmányok szerint is a kisvárosokat leglogikusabban két ismérv alapján kategorizálhatjuk: a lélekszám és a funkcionális. A lakosságszám alapján való besorolás nem egységes, de történet-történelem egységesítő javaslatok (Tóth 2008, Beluszky – Győri 2006). Az általam is vizsgált kisvárosok, főként a 2005 után várossá válók esetében fontos ezeket a vitákat nyomon követni, hiszen a funkciókkal való ellátottság, „el-nem-látás” a városiaság egyik alapvető kritériumának számítana. A kisvárosok jelentős része külső jegyeiben nem tekinthető városnak, de szolgáltatási palettája, esetenként infrastruktúrája sem megfelelő. Ha az intézményekkel való ellátottságot vizsgáljuk, akkor a kisvárosaink kétharmada nem, vagy kevésbé városias. Közel 100 kisváros nem rendelkezik bölcsődével, középfokú oktatási intézmény hiányzik a kisvárosok ötödéből, valamint földhivatal, múzeum, helyi buszjárat csupán a 185 kisváros alig tizedében található (Kovácsné 2010). Beluszky – Győri (2006) szerzőpáros funkciójuk alapján „faluvárosok”-nak, „alig városoknak” hívja a rendszerváltozás

után várossá váló kisvárosokat. A városi szerepkör nélküli városi rangú települések előfordulását vizsgálja. Gazdaságtörténeti szempontból a központi szerepkör elérését biztosító funkciók és szolgáltatások azok, amelyek a településeknek – a piacközpontoknak, mezővárosoknak, járási székhelyeknek – lehetővé tették a rendszerváltás után a várossá válást. Kutatásom fő irányában azokat a hosszú távú fejlődési törvényszerűségeket és sajátosságokat kívánom feltárni és bemutatni, ami az egyes térségekre jellemző, a gazdasági, társadalmi és politikai életet erőteljesen befolyásoló kisvárosokra koncentrál.

Kisváros – kis érdeklődés?

Az elméleti háttér tanulmányozása során mind az európai urbanisztika és a várostörténeti irodalom is foglalkozik a kisvárosokkal, főként abból a szempontból, hogy milyen teoretikus és gyakorlati törvényszerűségek mentén válhatnak sikeressé a nagyvárosok mellett. A nyugat-európai társadalomtudományi szakirodalom áttekintése még előttem áll. Segítségemre lesz a kutatásban az a tény, hogy az 1920-as évektől folyamatosan erősödtek a várostörténeti kutatások, amelyek aztán főleg az 1970-es évektől gyorsultak fel. Ki lehet emelnem ebből a folyamatból, hogy az 1970-es évektől a kutatások intézményesedtek: 1974-től elindult az Urban History Yearbook (1992-től Urban History címen). Az 1980-as évektől az NSZK-ban is intenzifikálódtak az urbanizációtörténeti, s a német területekről kiindulva gyorsan megszületett a színvonalas osztrák, valamint hozzá kapcsolódva a magyar várostörténeti irodalom is. Monografikus piacközponti elemzéseken túl (lásd: Bácskai Vera, Nagy Lajos, Kövér György, Faragó Tamás, Kaposi Zoltán stb.), igazodva a nemzetközi tendenciákhoz, 2006-ban elindult Magyarországon az URBS Várostörténeti folyóirat, amely rövid idő alatt nemzetközileg is magasan kvalifikált kiadvánnyá vált. Az 1980-as évektől erősödő régiókutatások által megteremtett hatalmas irodalom szintén növeli kutatási programom megvalósításának esélyét. Specifikus kisváros-kutatások már az 1980-as évek végén is megjelentek (OTKA kutatások keretében: T. Mérey, Csatári.).

A fent hivatkozott folyóiratokon felül számos konferencia is szerveződött, szerveződik a kisváros témaköréhez illeszkedve; pl. a Szombathelyen 2008-ban megrendezésre kerülő IV. Településföldrajzi Konferencia, illetve az idén A gazdaságfejlesztés új helyszínei: városok és vidékük című Budapesten megtartott konferencia.

Kijelenthetjük, hogy a kisváros számos szintéren tűnik fel, viszont egy kiterjedt, az eddig elhanyagolt részleteket kidolgozó a hosszú távú változásokra is figyelmet fordító kutatási anyag még hiánypótlónak számíthat. A különböző tudományterületen dolgozó kutatók és szakemberek más és más nézőpontból közelítik meg a kisváros témáját, vagy a várossá válást, ami magában foglalja a kisvárosok elemzését is. A gyakorlati példák nagyon hasznosak, hiszen a vizsgálati

eredmények összevetésén túl, a valós helyzetet tükrözik, megmutatva a tényleges funkcióhiányokat, illetve a sikeres modelleket.

Irodalom

- 1007/1971. számú Korm. határozat az *Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról*, illetve 2005, 2006. évi módosításai
- Bácskai Vera (2002) *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris kiadó, Budapest
- Beluszky P. – Győri R. (2004) Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). – *Tér és Társadalom* 1. 1-41. o.
- Beluszky P. – Győri R. (2006) Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata s következményei 1990 után). – *Tér és Társadalom* 2. 65-81. o.
- Dövényi Zoltán (2008) „Város az, ami magát annak nevezi” – Tünődések Tóth József tanulmánya kapcsán. – *Területi Statisztika* 1. 3-7. o.
- Faragó László (2008) A funkcionális városi térségekre alapozott településhálózat-fejlesztés normatív koncepciója. – *Falu Város Régió* 3. 27-31. o.
- Gyüre Judit (2010) Urbanizáció alulnézetből: Adalékok várossá nyilvánítások belső motivációinak feltérképezéséhez. – Görcs N. L. – Pirisi G. (szerk.): *Tér - Talentum - Tanítványok II.* IDRResearch Kft./Publikon, Pécs 289-300. o.
- Juhász Éva (2001) *A magyar kisvárosok*. Településhálózat VIII. kötet KSH, Budapest
- Kaposi Zoltán (2010) Markzentren und Versorgungsbezirke auf dem Süd-Transdanubischen Gebiet von Ungarn im 19. Jahrhundert. – Balog – Gräf – Lumperdean (szerk.) *Relatia Rural - Urban: Ipostaze ale traditiei si modernizarii*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană. 331-352. o.
- Kovácsné Nagy Katalin (2010) *Városlatlan városok sokasága*. Előadás. Elérhető: http://mta.hu/tudomany_hirei (2013.05.04. 7:28)
- Kőszegfalvi György (2008) Fiatal barátaink – Hét alföldi kisváros. – *Területi Statisztika* 3. 299-308. o.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012) *Magyarország helységnévtára*. KSH, Budapest
- Molnár Balázs (2006) A magyarországi kis- és középvárosok globalizációs típusai. – *Tér és Társadalom* 4. 67-83. o.
- Pirisi Gábor (2008) *A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltozás után*. PhD-értekezés. PTE TTK Földrajztudományok Doktori Iskola, Pécs
- Pirisi G. – Trócsányi A. (2006) Átalakuló kisvárosok a Dél-Dunántúlon. – *Földrajzi Értesítő* 1-2. 87-108. o.
- Szebényi A. – Nagyvárad L. (2009) Új város a pécsi agglomerációban – a kozármislenyi példa. – *Területi Statisztika* 2. 148-152. o.
- Szepesi Gábor (2008) A rendszerváltás utáni várossá avatások Magyarországon. – *Tér és Társadalom* 2. 53-70. o.
- T. Mérey Klára (1989) *A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején*. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs
- Tóth József (2008) Méditáció a városról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. Vitairat. – *Területi Statisztika* 3. 237-245. o.

SMALL TOWN – SMALL CATEGORY – LACK OF INTEREST?

HORECZKI RÉKA

This study summarizes the small town research of the Hungarian periodicals from 2004 to 2010. The aim of the present study is to present the long-term developmental laws and characteristic features that heavily influence the economic, social and political life of the region via the interest in a periodicals and the reviews. The paper focuses on the terminology of the urban settlements of the smallest size (with population under 10000), too. The settlement system of Hungary has and has always had urban elements, which can be

characterised by the lack of central functions, but by the urban lifestyle of their population. These small towns are relatively poor with infrastructure and urban central function.

Henceforward, I intend to shed light on the prospects/possibilities that this little town can have in the future; and I also want to find out whether it has developmental possibilities originated in the past yet adaptable to the current situation.

LOKÁCIÓVAL KAPCSOLATOS INFORMÁCIÓK KINYERÉSE ÉS ELEMZÉSE SZÖVEGKORPUSZ- BÓL¹

(Gathering and analysis of information about settlements from
text corpus)

HORNYÁK MIKLÓS²

Kulcsszavak:

duo-mining, regionális versenyképesség, vélemény elemzés, térinformatika

A dolgozat az index.hu híroldal 2013. április 11 és május 13. közötti belföldi híreinek automatizált vizsgálata kerül bemutatásra. A szövegtörzs kialakítása és előfeldolgozása után a hírek pozitív/negatív osztályozása a minősített szavak előfordulási gyakorisága alapján történt. Lokációk azonosítása, azaz a magyarországi települések és az adatok megyénként történő aggregálása a lakosságszám figyelembevételével történt. Az így kialakított HIRindex segítségével a területi egység médiában való megjelenését jellemzem. Az eredmények ábrázolását szövegfelhős és térinformatikai rendszerben előállított térképi klaszterek segítik. Az alkalmazott technika a regionális versenyképesség piramis modelljének, a területi versenyképesség 3T modelljének, valamint a kis- és középvállalkozások erőforrás alapú versenyképességi modelljének házasításában használható.

Bevezető

Versenyképességi indexek kialakítása során a kvantitatív adatok súlya meghatározó. Dolgozatomban egy alternatív, kvalitatív típusú adatforrás (index.hu³ hírei) bevonása révén az onnan érkező adatok feldolgozását, területi egységhez kapcsolását és ábrázolását végzem el. Véleményem szerint a regionális versenyképesség mérését támogató modellek kvalitatív adatok feldolgozása révén pontosíthatók.

A minőségi típusú adatok bevonása a jellemzően mennyiségi adatokból építkező modellekbe azok finomhangolását, pontosítását eredményezheti. A *duo-mining* technika segítségével a kvalitatív és a kvantitatív adatok együttes elemzése válik lehetővé. A kvalitatív adatok felhasználásával végzett vizsgálatok az *interdiszciplináris látásmód* erősödését eredményezik. A regionális versenyképesség vizsgálata a térbeliség bevonását is igényli a modellektől, melyek eredményhorizontja *térinformatikai/térökonometriai rendszer* felhasználásával tovább tágítható.

Dolgozatom első fejezetében a regionális versenyképességhez kapcsolódó releváns modellek szintézisének első változatát mutatom be. Második fejezetben a

„puha” típusú szöveges adatokon alkalmazott technikáknak mintavizsgálati bemutatása történik.

Versenyképességi modellek

A regionális versenyképesség vizsgálatának alapmodellje a Lengyel-féle *piramis modell* (Lengyel 2010), melyben a kis- és középvállalkozások (kkv) a régiós jól-lét⁴ alaptényezői. A kkv-k vizsgálatához felhasználható alapmodell az erőforrás alapú megközelítést használó *Szerb-féle kisvállalati versenyképességi modell* (Szerb 2010). E modell a vállalati környezet tanulmányozásán alapuló bottom-up típusú versenyképességi szemléleten alapul. Ebben a megközelítésben a vállalatok belső tényezőinek, erőforrásainak, kompetenciáinak vizsgálatából kiindulva elemzi a cégek versenyképességét. E modell egyik alappillére a humánerőforrás, melynek speciális köre a kreatív osztály. *Florida-féle 3T modell* ezen osztály területegységhez kapcsolódó preferenciáit vizsgálja és a kreatív régióban látja a versenyképességi előnyt (Florida 2002).

Szintézis

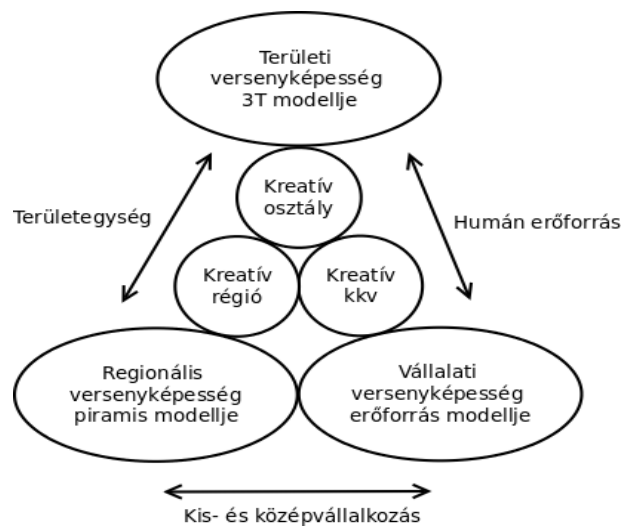
Az előzőekben vázolt három modell metszéspontjában a humánerőforrás áll, mely megközelítés koncepcionális vázlatát az (1. ábra) mutatja. Florida modelljében a humánerőforrást a kreatív osztály tagjai jelentik, akiknek a letelepedését a terület (város) toleráns volta alapvetően befolyásolja. A Szerb-féle modellben a kis- és középvállalkozások kompetenciáinak kiemelkedően fontos része a humánerőforrás, amelynek az innováció vezérelte gazdaság felé haladva egyre inkább a kreatív osztály tagjaiból kell állnia. A regionális versenyképesség piramis modelljében a régió prosperitásának célja az ott élők életminőségének javítása, ezáltal a terület népességet megtartó képességének erősítése. Ennek egyik alaptényezője a kis- és középvállalkozások, míg sikerességi faktorként a humánerőforrás minősége jelenik meg.

Koncepcionális modell

A koncepcionális modellben a területi és erőforrás alapú versenyképességi méréseket a Florida féle 3T modellből nyert *Tolerancia indexcsoport* támogatásával képzelem el (1. ábra). E szerint a kkv-k erőforrás alapú versenyképesség-vizsgálatában a humánerőforrás pillérben, különösen a kreatív osztály tagjainak jelenléte válik meghatározóvá. A „puha” típusú adatforrások a terület vonzó- és megtartóképességének speciális vizsgálatára használhatók. Szociáliskörnyezet-

érzékelőként (social sensors) felfogható adatok (jellemzően szövegek pl. twitter, hírek) révén a környezet (város) valósághoz közelebbi minősítése érhető el.

1. ÁBRA Konceptcionális modell (Conceptual model)

Forrás: Saját szerkesztés

Szociális szenzorok (Social sensors)

Az információs társadalomban az internetpenetráció révén a mindennapok környezete és eseményei magas szinten dokumentáltak digitális formában. A dokumentálás elterjedtsége révén a környezet monitorozása folyamatos, melynek eredményeként hatalmas mennyiségű - jellemzően szöveges - adat halmozódik fel. A web 2.0 hatására a korábbi Business-to-Consumer (B2C) típusú egyirányú kommunikációs-modell helyett a Consumer-to-Consumer (C2C) típusú, azaz az interakciók sorozatán alapú kommunikáció válik meghatározóvá. Ennek eredményeként a közösségi média a kölcsönös emberi viszonyok legfontosabb terepévé lépett elő (Xia – Huan 2012).

E terepről érkező adatokat (szövegeket) társadalmi érzékelők (social sensors) outputjaiként felfogva a környezetünk egy speciális reprezentációja alkotható meg (Sakaki 2010). Az adatok rendkívül heterogének, de szöveg alapú / nem szöveg alapú (kép, mozgókép) megkülönböztetés tehető. A szöveg alapú tovább bontható wiki oldalak, blogok, hírek, tweetek, és közösségi oldalakra, mely felosztás alapja a megjelenési forma, kommunikációs stílus és a tartalom.

A „puha” típusú adatfolyamok feldolgozásához, a régiós kutatásokban kevésbé elterjedt technikákra van szükség. Ilyen új technika a duo-mining, amely az adat- és szövegbányászat párban történő használatát jelenti. Első írásos említése 2004-es Creese cikkhez köthető (Creese 2004).

Duo-mining

A vállalatok hatalmas mennyiségű és exponenciálisan növekvő adatmennyiséget tárolnak, mind strukturált (adatbázisok), mind strukturálatlan (szövegek) formában, melyekben az információ keresése egyre magasabb prioritást élvez. A szöveg- és adatbányászat kettőse multiplikatív hatást fejt ki a vizsgálati eredmények (felismert mintázatok) minőségére és ennek révén az üzletmenetre. (Fan 2005)

A szövegbányászat, mint a duo-mining tandem egyik tagjának, célja minták keresése strukturálatlan adatok felhasználásával: dokumentumok, cikkek, szövegfolyamok, hírek, feljegyzések, közösségi hálózatok termékei (rövid szövegek), multimédia tartalmak. (Creese 2004) E folyamat egy lehetséges definícióját fogalmazza meg Fan, aki szerint új, előzőekben ismeretlen információk számítógéppel történő kutatása különböző, írott forrásokból történő automatikus információkinyerés igénybevételével (Fan 2005).

Egy rugalmas, a kutatási problémára testre szabható megvalósítást biztosít a Python programozási nyelv és a szabadon hozzáférhető számos szöveg- és adatbányászati feladatot támogató modulja (pl. NLTK). A dolgozatban bemutatott eredmények a kutatáshoz Python nyelven írt célkódok termékei.

Hírelemzés ismertetése

A kreatív osztály területi elemzésének hazánkban is van előzménye (Ritgasszer 2009, Lengyel-Ságvári 2009). E vizsgálatok a 3T modell indexeinek meghatározásához statisztikai adatokat használnak. Az indikátorok adatforrásainak beazonosítása során különböző problémákba ütköztek a kutatók, melyek kezelésében segítség lehet a szövegbányászattal támogatott vizsgálat (Kovács-Kruzslicz-Torjai 2012).

Az index.hu weboldal 2013. április 11 és május 13. közötti belföldi híreinek automatizált elemzését végeztük el. A szövegkorpusz kialakítása és előfeldolgozása után a hírek pozitív/negatív osztályozása a minősített szavak előfordulási gyakorisága alapján történt. Lokációk, azaz a magyarországi települések, azonosítása, majd az adatok megyénként történő aggregálása és a megyék lakosságszámának figyelembevételével kialakított HIRindex segítségével a területegység médiában való megjelenését jellemeztük. Az eredmények bemutatása szövegfelhős ábrázolás és a GeoDa térökonometriai rendszerben előállított térképi klaszterek segítségével történt.

Algoritmus 1 Előfeldolgozás (preprocessing)

input: HTML oldalak

output: szöveges korpusz

1. HTML korpusz összeállítása (Crawling)
 - Keresési beállítások eredményének elemzése
 - Találati HTML halmaz automatikus mentése → HTML korpusz
2. Zajszűrés (Noise Filtering)
 - Hírszöveg beazonosítása a HTML dokumentumban
 - HTML kódolás eltávolítása
 - Hírszöveg mentése → Szöveges korpusz
3. Dokumentum reprezentáció (Analyzing)
 - Tokenizálás
 - Stopszavazás
 - Szótövezés → Elemzésre alkalmas korpusz

A kutatáshoz felhasznált dokumentumgyűjteményt az index.hu belföld rovatának 2013.04.11 – 05.13. között megjelent cikkei alkották. A korpuszunk első változata az automatizáltan begyűjtött 1000 db cikk HTML kódolású változata volt.

Következő lépésben elvégzendő zajszűrés (noise filtering) célja a hiányos, hibás, szélsőséges és értelmezhetetlen adatoktól való tisztítás. Korpuszunk esetében az oldalstruktúra elemzése után beazonosított cikktörzsek eltávolítása és HTML tagektől való tisztítás után kaptunk a korpusz nyers szöveges változatát.

Szövegbányászati elemzésekre alkalmas korpusz kialakításához a szöveges korpusz tokenizálását, vagyis kisebb egységekre (szavakra) történő felbontását végeztük el. A szavakra bontás után vált lehetővé a jelentést nem befolyásoló, tartalmi információt nem hordozó elemek (stopwords) eltávolítása a szövegből. Így a korpusz méretének csökkentését, és ezáltal könnyebb feldolgozhatóságát érték el, minőségének romlása nélkül.

1. TÁBLÁZAT

*Példa az előfeldolgozási műveletekre
(Preprocessing examples)*

Művelet	Mintamondat						
HTML	Baján, a vizek városában, főzik a halászlévet.						
TEXT	Baján, a vizek városában, főzik a halászlévet.						
TOKENIZÁLÁS	Baján,	a	vizek	városában,	főzik	a	halászlévet
STOPSZAVAZÁS	Baján	vizek	városában	főzik	halászlévet		
SZÓTÖVEZÉS	Baja	víz	város	fő	halászlé		

Forrás: Saját számítás

A szótövezés (stemming) feladata a korpuszban azonosított (tokenizált) szavak módosulásainak (ragozás, toldalékolás) visszafejtése a szótőre. Ennek célja a

vektortér csökkentése, lévén az azonos szavakat közös kanonikus alakba vonhatjuk így össze. Szótövezés végrehajtására a HunSpell Snowball algoritmusát használtuk. Az (1. táblázatban) az 1. Algoritmus lépéseit példákban foglaltuk össze.

Hírek osztályozását támogató szótár elkészítése

Algoritmus 2 Osztályozó szótár létrehozása (Sentiment)

input: angol nyelvű szótár

output: magyar nyelvű, szótövezett szótár (pClass, nClass)

1. CRAWL
 - Angol nyelvű osztályozó szótár letöltése
2. TRANSLATE
 - Automatikus fordítás elvégzése magyar nyelvre
3. STEM
 - Szótövezés az osztályozó szótár elemeire

Hu – Liu (Hu-Liu 2004) által készített szótár pozitív/negatív jelentéstartalommal bíró szavak szerint csoportostja az angol nyelv szavainak egy részét⁵, melynek magyarra történő fordítása után a két nyelv közti konnotációs különbség rontja a minőséget. Figyelembe veendő továbbá, hogy a pozitív/negatív szavak mondatokban való megjelenése nem vonja magával automatikusan a mondat azonosan pozitív/negatív minősítését (Liu 2010).

A 2. Algoritmus eredményeként két magyar nyelvű, szótövezett szóhalmazt kaptunk: *pClass* a pozitív tartalmú szavak, míg *nClass* a negatív tartalmú szavak halmaza.

Adatfeldolgozás

Algoritmus 3 HIRIndex létrehozása (Representation)

input: Algoritmus 1. output, Algoritmus 2. output

output: HirIX megynként

1. Szótövezett hírszövegek osztályozása
 - Pozitív hír:

$$pHI_{hír} = |\{szó: szó \in pClass \text{ és } szó \in hír\}|$$
 - Negatív hír:

$$nHI_{hír} = |\{szó: szó \in nClass \text{ és } szó \in hír\}|$$
 - Pozitív a hír, ha $pHI_{hír} > nHI_{hír}$
 - Negatív a hír, ha $pHI_{hír} < nHI_{hír}$
 - Semleges a hír, ha $pHI_{hír} = 0$ és $nHI_{hír} = 0$
2. Lokáció keresés pozitív/negatív hírosztályonként
 - Szó dokumentum mátrix (TDM) létrehozása

$$D = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \cdots & d_{1N} \\ d_{21} & & & d_{2N} \\ \vdots & & & \vdots \\ d_{M1} & d_{M2} & \cdots & d_{MN} \end{bmatrix}$$

- Lokációk kiszűrése és összegzése
 $HL_{lokáció} = |\{d: D \in Lokáció\}|$
 - Lokációk területegységre (megye) történő aggregálása
 $HM_{megye} = |\{HL_{lokáció} \in Megye\}|$
3. HIRIndex megyénként a megye lakosság száma (LS) alapján
 $HirIX_{megye} = (HM_{megye}^p * HM_{megye}^n) / LS_{megye}$

A 3. Algoritmus első lépésében az egyes hírek szavainak, szótövezés utáni gyakoriságát vizsgáltuk meg hírosztályok szerint. Eredményeként hírenként számítható pHI és nHI érték, amely a pozitív és negatív hírosztályba tartozó szavak számát tartalmazza.

Második pontként a hírek osztályozását az előzőekben számított pHI és nHI segítségével tettük meg. Pozitív híreknek fogadtuk el az egyenlőség fennállását is, míg semleges hírek tekintettük az egyik hírosztályba sem sorolható szavakat tartalmazó híreket (pl. képriportok, videó riportok). E két lépés eredményeként a korpuszunkat alkotó híreket három csoportba sorolhattuk (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

Hírek száma hírosztályonként
 (Numbers of articles)

Hírosztály	Hírszám (db)
negatív hírek – nHI	781
pozitív hírek – pHI	78
semleges hírek	141

Forrás: Saját számítás

A 3. Algoritmus következő pontjában hírosztályonként végeztük el a dokumentumok vektortér modellben történő reprezentációját. A $D = \{d_1, \dots, d_N\}$, ahol D vektor a korpuszunk hírosztályonként bontott dokumentumgyűjteményével azonos, melyben a d elemek az egyes dokumentumokra (hírek) hivatkoznak. A vektortérben az egyedi dokumentumot az őt tartalmazó szavak alkotta vektorral reprezentáljuk: $d_i = \{d_{1i}, \dots, d_{Mi}\}$, ahol a d vektor az i -edik dokumentum M darab szavaiból (azok gyakoriságából) áll. A szavak dokumentumban elfoglalt helyzete elvész, ezért ezt a technikát a „bag of words”, azaz szózsák modell néven is nevezik. (Tikk 2007)

Az így kapott D mátrix alapján hírosztályonként meghatározható azon szavak gyakorisága, melyek a lokációkat tartalmazó vektorunknak (magyarországi települések) is elemei. Az így kapott HL érték az egyes magyarországi települések előfordulási gyakoriságát tartalmazza a vizsgált hírosztályban. Adatainkat hírosztályonként megyei szintre aggregálva, azaz HL értékek megyénkénti összegzésével, kapjuk HM értékét, amely az egyes megyék korpuszunkban történő

pozitív/negatív reprezentációját mutatja. Az algoritmus utolsó lépésében a megyei lakosságszám (*LS*) bevonásával korrigáltuk *HM* értékeket és jutottunk el a megye, korpuszunkba bevont hírek alapján számított reprezentációjához: *HirIX*.

Adatok megjelenítése

1. TÁBLÁZAT
Oszályozott cikkek *HM* és *HirIX* értékei
(Values of classified articles)

Megye	Lakosságszám (<i>LS</i>) (fő)	Cikk osztálya		<i>HirIX</i>
		pozitív (<i>HM</i>) (db)	negatív (<i>HM</i>) (db)	
<i>Fejér</i>	426120	0	77	328,11
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén</i>	684793	2	95	325,28
<i>Budapest</i>	1733685	14	230	284,82
<i>Bács-Kiskun</i>	524841	3	148	258,92
<i>Pest</i>	1237561	10	151	186,87
<i>Jász-Nagykun-Szolnok</i>	386752	0	34	131,50
<i>Csongrád</i>	421827	5	153	129,08
<i>Győr-Moson-Sopron</i>	449967	8	119	66,93
<i>Békés</i>	361802	6	104	62,71
<i>Hajdú-Bihar</i>	539674	5	54	58,28
<i>Szabolcs-Szatmár-Bereg</i>	555496	13	132	56,40
<i>Vas</i>	257688	0	19	48,96
<i>Baranya</i>	391455	16	177	43,30
<i>Tolna</i>	231183	3	34	26,20
<i>Heves</i>	307985	12	99	25,41
<i>Zala</i>	287043	5	41	23,54
<i>Somogy</i>	317947	10	63	20,03
<i>Veszprém</i>	356573	23	93	14,42
<i>Komárom-Esztergom</i>	311411	30	130	13,49
<i>Nógrád</i>	201919	3	11	7,40

Forrás: Saját számítás

A (3. táblázat) adatainak (2. ábrán) látható szófelhő típusú ábrázolási módja érzékletesen szemlélteti *Fejér* és *Borsod-Abaúj-Zemplén* (BAZ) megyék magas *HirIX* értékeit. Ezeknek a megyéknek a hírekben való megjelenése a lakosságszámukhoz viszonyítva kiemelkedően negatív.

2. ÁBRA

HirIX szövegfelhő
(HirIX word cloud)

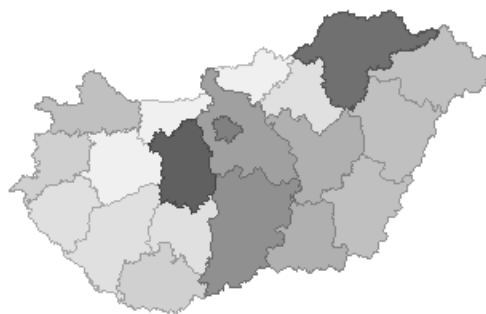
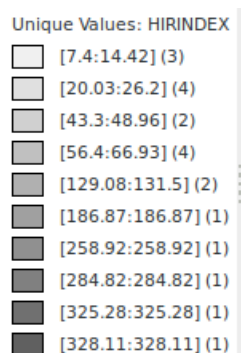
Forrás: Saját szerkesztés

Adatok térképi kapcsolása

A megyei területegységhez kapcsolt HirIX mutató térképi ábrázolását a GeoDa programmal végeztük el. A közgazdasági tartalmú GIS (térökonómia) egyik kedvelt eszköze Luc Anselin és csoportja által fejlesztett GeoDa⁶ (GeoData Analysis) program, amely ESRI shape térképi fájlokra alapozva képes a terület alapú információkezelésre. Az alap térképi funkciókon kívül a program statisztikai számítások elvégzésére, grafikus ábrázolására és a számított adatok térképi kapcsolására is képes (Anselin 2009).

3. ÁBRA

HirIX értékek megyénként
(HirIX values)

Forrás: Saját szerkesztés

A (3. ábrán) láthatjuk a számított HirIX értékek megyénkénti eloszlását. Az adatok alapján *Fejér* megye reprezentációja a leginkább negatív töltetű, míg *Nógrád* megye a leginkább pozitív reprezentációjú.

4. ÁBRA

HirIX értékek százalékos megoszlásban megyénként
(Percentile of HirIX values)

Forrás: Saját szerkesztés

A (4. ábra) a HirIX értékek százalékos megoszlását mutatja az ország területén négy csoportot képezve. Az ország középső és keleti részeit inkább negatív, míg a dunántúli részeket inkább pozitív reprezentáció jellemez.

További kutatási irányok

Az előzőekben bemutatott „bag of words” típusú, dokumentum szintű (Document Level Sentiment) megközelítés számos hiányossággal rendelkezik, melyek kiküszöbölése révén a szövegtörzs feldolgozása pontosítható, mélyíthető. A felügyelt tanulás (Supervised Learning) esetében pl. SVM osztályozó (Support Vector Machine) algoritmus felhasználásával, míg a felügyelet nélküli tanulás (Unsupervised Learning) esetében pl. szemantikai orientáció (SO) meghatározással történhet a továbbblépés (Liu-Zhang 2012).

A területi alapú aggregálást járások, kistérségek szintjén elvégezve pontosabb kép kapható a terület szociális szenzorok általi reprezentációjáról. Tovább árnyalható a kép a társadalmi érzékelők különböző típusainak (pl. twitter, blog, közösségi oldalak) bevonásával és típusspecifikus nyelvi elemzésével.

A koncepcionális modell részletezése, a részmodellek kapcsolódási pontjainak finomítása, illesztése is a kutatás további feladatai közé tartozik.

Összegzés

A dolgozatban bemutatásra került a regionális versenyképesség, a kisvállalati versenyképesség és a kreatív város 3T modelljének házasításával kialakított koncepcionális modell, melyben a humán erőforrás egy speciális csoportja a kreatív

osztály jelenti a kötőerőt. A továbbiakban a modell kvalitatív adatokkal történő támogatásának egy lehetséges változata került ismertetésre, melyben a puha típusú szöveges adatokat, szociális érzékelőkként felfogva a környezet egy reprezentációja alakítható ki. A dolgozat második felében gyakorlati példán bemutatva hírek feldolgozási lépései, az adatok lokációhoz kapcsolása, majd az eredmények térképi és szövegfelhős ábrázolását láthattuk. Megyéink hírekben való megjelenése alapján két főbb területi csoport rajzolódott ki: alapvetően pozitív dunántúli és alapvetően negatív kelet-magyarországi.

Jegyzet

- ¹ A dolgozat megszületését a TÁMOP-4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0005 „Jól-lét az információs társadalomban” projekt tette lehetővé, melyért köszönetet mond a szerző.
- ² tudományos segédmunkatárs, PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar – email: hornyak.miklos@gmail.com
- ³ <http://index.hu>
- ⁴ „... meg kell kérdezni, hogy érzik magukat, mennyire elégedettek az életükkel, családi kapcsolataikkal vagy a munkájukkal, mennyire voltak előző nap boldogak vagy éppen zaklatottak ...” Charles Seqford, a New Economics Foundation Jólléti Központ vezetője
- ⁵ <http://www.cs.uic.edu/~liub/FBS/sentiment-analysis.html>
- ⁶ <http://geodacenter.asu.edu>

Irodalom

- Anselin, L. (2009) Exploring Spatial Data with GeoDa: A Workbook (forrás: <http://www.csiss.org/clearinghouse/GeoDa/geodaworkbook.pdf>), lekérés: 2011.10.15.
- Creese, G (2004) Duo-Mining: combining data and text mining, *DM Reviews*, No. September
- Fan, W. – Wallace, L. – Rich, S. – Zhang, Z. (2005) Tapping into the Power of Text Mining, *Communications of ACM* February
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Perseus Book Group
- Kovács B. – Kruzslicz F. – Torjai L. (2012) Mobiltelefonokhoz kapcsolódó internetes hozzászólások hasznosságának automatikus megállapítása, *kézirat*
- Lengyel B. – Ságvári B. (2009) Kreatív foglalkozások és regionális tudásbázis; fogalmak, folyamatok és területi összefüggések. *Tér és Társadalom* XXIII. évf. 2009/4. 1-26. o.
- Lengyel I. (2010) *Regionális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Hu, M. – Liu, B. (2004) Mining and Summarizing Customer Reviews, Proceedings of the ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining (KDD-2004), Aug 22-25, 2004, Seattle, Washington, USA,
- Hu, X. - Liu, H. (2012) Text analytics in social media, *Mining Text Data* - Aggarwal, C. – Zhai, C. (szerk.), Springer, 385-415. o.
- Liu, B. (2010) Sentiment Analysis and Subjectivity, An chapter in *Handbook of Natural Language Processing Second Edition* – Indurkha, N. – Damerau, F. J. (szerk.)
- Liu, B. - Zhang, L. (2012) A survey of opinion mining and sentiment analysis, *Mining Text Data* - Aggarwal, C. – Zhai, C. (szerk.), Springer, 415-465. o.
- Ritgasszer I. (2009) Kreatív kistérségek Magyarországon, *Tér és Társadalom* XXIII. évf. 2009/4, 27-44. o.
- Sakaki, T. - Okazaki, M. – Matsuo, Y. (2010) Earthquake Shakes Twitter Users: Real-time Event Detection by Social Sensors, WWW 2010, April 26–30, 2010, Raleigh, North Carolina, USA.
- Szerb L. (2010) A magyar mikro-, kis és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata, *Vezetéstudomány* 2010/12 szám 41 (12), 20-35. o.
- Tikk D. (2007) *Szövegbányászat*, TypoTex

GATHERING AND ANALYSIS OF INFORMATION ABOUT SETTLEMENTS FROM TEXT CORPUS

MIKLÓS HORNYÁK²

This paper aims at presenting the findings of web news's automated word mining. After the

creation and pre-analysis of the text corpus, the positive/negative categorization of news was made along their key word's frequency of occurrence. After the identification of the country's settlement names in the text, we have aggregated the data along counties. The county NEWSindex was created based upon the number of county inhabitants, with the help of which we mapped up the location's frequency of occurrence in the media. Results are presented in the form of a word cloud and with the help of map clusters generated in a geoinformatic system.

We could identify two different groups according to NEWSindex on the map: one of them is the basically positive Transdanubia and the other is the negative East Hungary. The applied method can be used in the merge of regional competitiveness pyramid, the 3T model of regional competitiveness as well as in the resources based competitive model of small- and medium size enterprises.

MAGYARORSZÁG VÁROSRÉGIÓINAK VERSENYSZÁLLÍTÁSÁI A KÖVETKEZŐ ÉVEKRE

(Competitive Challenges of Hungarian City-regions for the Coming Years)

HORVÁTH SAROLTA NOÉMI

Kulcsszavak:

város-régió, versenyképesség, fejlesztés

Az elmúlt évtizedekben a globalizáció fokozatos erősödésével átalakultak a társadalmi-gazdasági folyamatok. Előtérbe kerültek a lokalizációs gazdaságfejlesztési elméletek, melyek ráirányították a figyelmet a várostudományokra. A városfejlesztés felértékelődése abból az új felfogásból adódik, mely szerint a tudásalapú, modern és kooperációképes gazdaság fejlesztésének alapjai elsősorban a városokban vannak jelen, így az Európai Unió versenyképességét is ezek a települések, városrészek határozzák meg.

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a globalizáció erősödésével párhuzamosan átalakultak a társadalmi-gazdasági folyamatok. Az átalakuló gazdaságban a legerőteljesebb folyamat a lokalizációs szint előtérbe kerülése. A helyi szint felértékelődése vitathatatlan, mint azon kulcskompetenciáknak helyet adó tér, ahol a vállalkozások és térségek központi funkcióik elhelyezésénél hosszú távon is fenntartható versenyelőnyeikre koncentrálnak. Az Európai Unió 2014 és 2020 közötti programozási időszaka szintén kiemelt figyelmet fordít területi politikájában az egyre inkább előtérbe kerülő lokalizációs szintnek. Például az Európa 2020 koncepcióban egy olyan, a nagyvárosokon, illetve városhálózaton alapuló, több pólusú fejlesztést, illetve területi kiegyenlítést kívánnak megvalósítani, melyben a városok térségükre is ható növekedési központokként működnek. A városfejlesztés felértékelődése abból az új felfogásból adódik, mely szerint a tudásalapú, modern és kooperációképes gazdaság fejlesztésének alapjai elsősorban a városokban vannak jelen, így az Európai Unió versenyképességét is ezek a települések, város-régiók határozzák meg. Lengyel (2010, 33. o.) felhívja a figyelmet arra, hogy „a gazdaság új térbeli fejlődési modellje nem a tervezési régiókat veszi majd alapul, hanem az agglomerációs gazdaságokat, mint csomóponti régiókat, más felfogásban város-régiókat, amelyek hálózati kapcsolatokban állnak egymással”. A szakirodalomban a gazdaságfejlesztési szempontból lehatárolt térségtípust általában csomóponti régióként kezelik, melynek kiterjedését a települések közötti kapcsolati szint határozza meg. A magyar térségek sajátosságait figyelembe véve az agglomerációs gazdaságok kialakulásának, működésének és versenyképességének vizsgálata kiemelt fontosságú.

Jelen tanulmány elsőként a városrégió, valamint a versenyképesség fogalmi meghatározását mutatja be a jelentősebb nemzetközi szakirodalmi forrásokra támaszkodva, valamint a hazai viszonyok figyelembevételével a versenyképesség mérése szempontjából együtt tervezhető térségeket vizsgálja. A tanulmány szerves része a magyarországi városrégiók világgazdasági folyamatokhoz, a felzárkózó kelet-közép-európai térséghez, valamint az értékteremtés folyamatának globális áramához történő kapcsolódásának elemzése, mivel ezek a tényezők tekinthetők a városrégiók nemzetközi versenyképessége kulcsának.

A városrégiók felértékelődése

Az utóbbi években – a régiók és lokális térségek vizsgálata mellett – a regionális kutatások középpontjába került a városok, főként a kiterjedtebb városi térségek sikeressége. Szirmai (2005) felfogása szerint a fejlett országok gazdasági teljesítménye mögött térbeli koncentrációik, elsősorban a nagyvárosaik és vonzáskörzeteik, mint gazdasági pólusok állnak. Napjainkban egyre szélesebb körben kezd elterjedni a városrégió (city-region) kifejezés, amely alatt rendszerint a várost és annak vonzáskörzetét értjük. Ez a területi egység azonban a hazai és a nemzetközi gyakorlatban némileg más tartalommal jelenik meg.

Az OECD és az Európai Tanács a következő megközelítést alkalmazza a városrégiók meghatározására (EC 2011):

- A város-régió egy vagy több önkormányzatból áll.
- A városlakók legalább fele a városközpontban él.
- Egy városközpontnak legalább 50.000 lakosa van. Magas a népsűrűsége, legalább 1500 fő/km².
- Ha egy adott város dolgozóinak a 15%-a egy másik városban dolgozik, akkor ezen városok összetartozó egységek.
- Minden olyan önkormányzat, amelynek a munkavállaló lakosságának legalább 15%-a bejelentve dolgozik a város-régióban.
- Azon önkormányzatok, amelyek határainak legalább 50%-a érint funkcionális területet.

Használva az Európai Tanács legfrissebb definícióját, amikor már kialakulnak a városok az ingázási övezetet meg lehet határozni hasonló sémák alapján, amely ahhoz a következtetéshez vezet, hogy a kiterjedtebb városi zónák a városból és az ingázási területből állnak.

A magyarországi városok méretei olyan sajátos képet mutatnak, amelyre nem igen látunk példát más országokban, nevezetesen, hogy a főváros és a második legnagyobb város között mintegy tízszeres különbség mutatkozik. Mindeközben a városok és vonzáskörzeteik különböző fejlettségűek és eltérő funkciókat töltenek be, de az egységek földrajzi lehatárolása és versenyképességük mérése még nem kiforrott.

A versenyképesség értelmezési lehetőségei, különös tekintettel a városokra

Napjainkban egész egyszerűen a versenyképesség mindenütt jelen van. A versenyképesség például mélyen beágyazódott az Európai Unió Lisszaboni Stratégiájába, amely céljaként határozza meg, hogy az EU-t a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává teszi (Commission of the European Communities, 2000, 2. o.).

A verseny és a versenyképesség fogalmát a nemzetközi és a hazai szakirodalmi forrásokban sokféleképpen határozzák meg. Az Európai Unió először a hatodik periodikus jelentésében 1999-ben publikálja az egységes versenyképességi definíciót, mint „*a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozása, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve*” (EC 1999, 75. o., Lengyel 2000, 974. o.). Szinte mindegyik szakmai közösség által elfogadott versenyképességi definíció ebben gyökerezik.

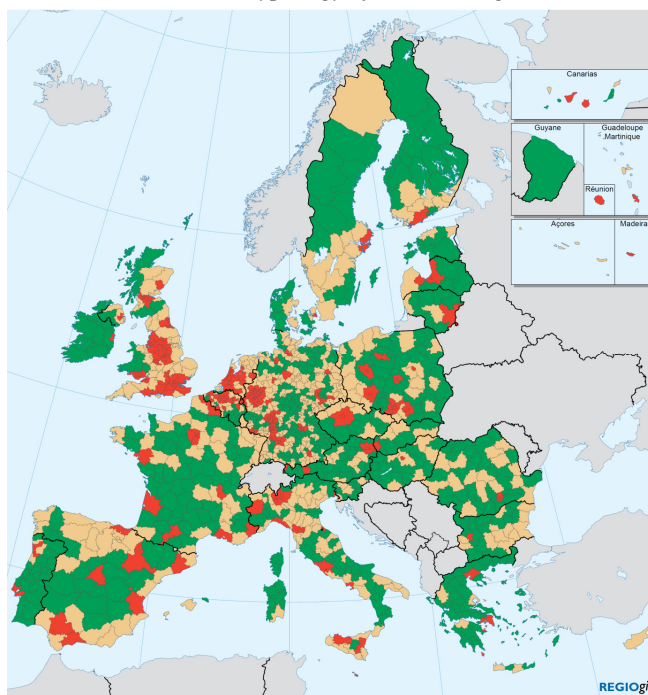
A területi verseny fogalma egy közösségi cselekvési formára utal, amely Lengyel és Rechnitzer (2000) meghatározása szerint egy olyan folyamatot jelent, amely a területi egységek között megy végbe azzal a céllal, hogy a régióban, illetve városban élők jóléte növekedjen a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést egyes érdekcsoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versenyezve igyekeznek befolyásolni. Az Egyesült Királyság kormánya részére készült kutatási jelentésben (ODPM, 2006) a városi versenyképesség az alábbiak szerint definiált. A városoknak az a képessége, hogy folyamatosan javítsák üzleti környezetüket az alapvető készségeket és a fizikai és kulturális infrastruktúrát azért, hogy vonzzák és megtartsák a magas szintű növekedést, innovatív és jövedelmező cégeket, valamint egy jól képzett kreatív és vállalkozó típusú munkaerőt, hogy ezáltal magas termelékenységet, magas szintű foglalkoztatottságot, magas béreket, magas 1 főre jutó GDP-t, és alacsony szintű jövedelem-különbségeket és társadalmi bezáródást legyen képes elérni. Röviden „*a nagyvárosok közötti verseny létezik és egyre 'fontosabbá' válik*” (Malecki 2002, 930. o.). Az adott térség versenyképességének alapját képező tudás és innováció természetes környezetének megteremtéséhez és ezek elterjesztéséhez szükséges társadalmi tanulási folyamatokhoz kiterjedt kapcsolati hálójuk révén a városrégiók nyújtanak megfelelő teret (Gertler 2002). Viszont egyes térségek gazdasági fejlettsége nagymértékben különbözik egymástól, ezért a cégek és a mobilis erőforrások a magas nyereséget előállító térségekbe áramlanak, ebből következően a térségek igyekeznek odavonzani és megtartani a lakosokat, cégeket és a piacokat, ami elvezet a térségek és a városok közötti versenyhez.

Magyarország versenyképessége az Európai Unióban

Felmerül a kérdés, hogy a magyarországi város-régiókat hogyan tudjuk elhelyezni és azok versenyképességét miként tudjuk összevetni az Európai Unió más területein kialakult hasonló területi egységekkel. Amint az 1. ábrán is látható, az Európai Bizottság 2010. évi jelentése szerint a legtöbb EU-12 országban a lakosság nagyobb része él közepesen vagy túlnyomórészt vidéki régióban, több mint 40%-uk túlnyomórészt vidéki régiókban és csak 20%-uk túlnyomórészt városi régiókban (EC 2010).

1. ábra

AZ EU NUTS 3 régiók városi-vidéki területeinek tipológiája
(Urban-Rural territorial typology of NUTS 3 regions in the EU)

Túlnyomórészt városi régiók

Közepesen vidéki régiók

Túlnyomórészt vidéki régiók

Forrás: EUROSTAT, JRC, EFGS, REGIO-GIS adatai alapján EU (2010)

Az EU-15-ben a lakosság kevesebb mint 20%-a él túlnyomórészt vidéki régiókban és több mint 46%-a túlnyomórészt városi régiókban. Ezek az arányok azonban különböznek az egyes országokban. Írországon, Finnországon, Görögországon

és Dániában a lakosság 43–72%-a él túlnyomórészt vidéki régiókban, míg Hollandiában, az Egyesült Királyságban és Belgiumban a lakosság mintegy 70%-a túlnyomórészt városi régiókban él (EC 2010).

Magyarországot, ha megyei szinten vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy mindössze Budapest tekinthető túlnyomórészt városi régiónak. Mindössze hat megye (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom és Pest) tartozik a közepesen vidéki régiók kategóriájába, míg a további tizenhárom megyét a túlnyomórészt vidéki régiók közé sorolhatjuk.

Az OECD és az Európai Tanács meghatározásában olvashattuk, hogy egy város-régió legalább 50.000 lakosa van, viszont ha megvizsgáljuk néhány amerikai és nyugat-európai város-régió főbb jellemzőit (felépítését, földrajzi kiterjedését, a hozzá tartozó településeket és lakosságszámot), ennél jóval kiterjedtebb város-régiókkal találkozhatunk.

Láthatjuk az 1. táblázatban, amely a lakosságszám alapján osztályozza a magyar városokat, hogy csupán tíz város van Magyarországon, melynek több mint 50.000 lakosa van, ez a teljes népesség 29%-át teszi ki. Ha a városokhoz hozzáadjuk az ingázó zónák lakosait is, akkor éri el csak a 49%-ot, és ez még így is 21%-kal kevesebb, mint az európai átlag.

1. TÁBLÁZAT

*A magyar városok rendszerezése a lakosságszám alapján
(Classification of Hungarian cities by their population number)*

	S (50.00 0 - 100.00 0)	M (100.00 0- 250.000)	L (250.00 0- 500.000)	XL (500.000 - 1.000.00 0)	XXL (1.000.00 0- 5.000.00 0)	Globális város (5000.00 0-...)	Ösz- szes város	Ingá- zási övezet	Kiter- jedt városi övezet
	Városok száma a városközpont méretétől függően:								
Magyar o.	5	4	0	0	1	0			
EU	410	261	71	38	24	2			
	A népesség aránya országonként város méret és ingázási zóna alapján, 2006:								
Magyar o.	5,3	6,9	0	0	16,8	0	29	20	49
EU	7,6	9,4	5,1	5,7	9,6	2,8	40	22	62

Forrás: Dijkstra- Poelman (2012) alapján saját szerkesztés

Figyelembe véve a nemzetközi város-régió meghatározásokat, a releváns versenyképességi módszertanokat, hazai sajátosságokat, valamint szem előtt tartva a statisztikai adatok elérhetőségének problematikáját, a Központi Statisztikai Hivatal által kialakított településegységek kutatásaimban megfigyelhetők város-régióknak. Az agglomerálódás jelensége a magyarországi településállományban jól kirajzolódik. A Központi Statisztikai Hivatal 2003 augusztusában végezte el a nagyvárosi településegységek jelenleg is érvényes lehatárolását, amelyben a megyéken belül megkülönböztet négy agglomerációt, további négy agglomerálódó térséget, és tizenhárom nagyvárosi településegységet (2. ábra).

2. Ábra

Agglomeráció, Agglomerálódó térség, Településeggyüttes
(Agglomeration, Agglomerating area, Settlement-group)

Forrás: KSH (2012a)

A megnevezések a településtest összefonódásának szorosságára utalnak. Az Országos Területfejlesztési Konceptióról szóló 97/2005. (XII.25.) országgyűlési határozat, úgy definiálja az agglomerációt, mint olyan összeépült településeggyüttes, melyben egy központi város és az azt körülvevő térség, elővárosi gyűrű között különösen szoros kapcsolat van, a foglalkoztatottak nagy arányban ingáznak az agglomeráció központi városában.

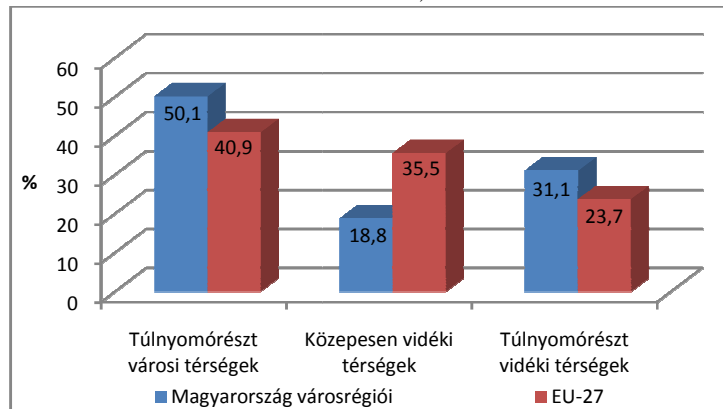
A magyarországi statisztikai hivatal évente különböző területi mutatókat gyűjt ezen városi mikro-régiókra, ami folyamatosan bővül az új népszámlálási adatokkal. Igyekeznek a legrelevánsabb és nemzetközileg elismert versenyképességi mutatókat kigyűjteni. Ezek a területi egységek összesen az ország népességének 51,5%-át foglalják magukban, további 24,2-24,2% egyenlő részben oszlik meg a településeggyüttesbe nem tartozó városok, illetve községek között.

Jelen tanulmányban vizsgálataimat a hazai városrégiókkal kapcsolatban végzem, így a térségek városi-vidéki jellegét ennek fényében mutatom be. Szeretném hangsúlyozni, hogy abban az esetben, ha Magyarországra is a NUTS 3 szintű lehatárolásnak megfelelő, vagyis megyei szintű adatokat vizsgálnánk, akkor természetesen más adatokat kapnánk eredményül. A 3. ábrán látható, hogy Magyarország városrégióinak minden második lakosa a budapesti agglomerációhoz tartozik, majdnem minden harmadik a túlnyomórészt vidéki, míg kevesebb, mint minden ötödik közepesen vidéki térségekben él. Azt is láthatjuk tehát, hogy Magyarország nem csupán

az összes települését, hanem városrégióit tekintve is meglehetősen Budapest központú.

3. ábra

A magyarországi városrégiók népességének megoszlása a térségek városi-vidéki jellege szerint
(Distribution of the population of Hungarian city regions by their urban-rural character)

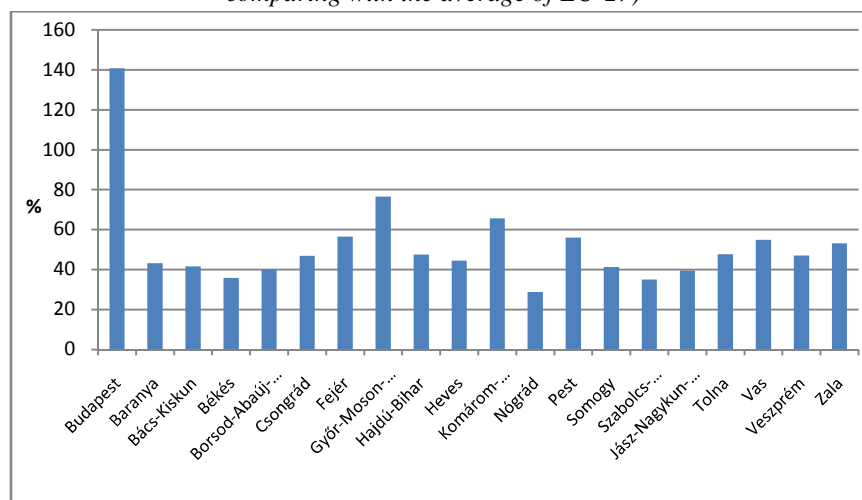
Forrás: KSH (2012) és EUROSTAT (2012) adatok alapján saját szerkesztés

A magyarországi városrégiók tipológiai hovatartozása szerint nem tudunk egyértelmű szabályszerűséget megállapítani az egy főre jutó GDP vonatkozásában. A statisztikai adatszolgáltatás ugyanis ezt az indikátort nem közli a településegységekre, csak megyékre. Megállapításaim ezért csak arra alkalmasak, hogy megyei szinten a városi-vidéki jelleg és a fajlagos GDP előállítás összefüggéseit elemezzük. Megállapítható, hogy nincs érdemi pozitív összefüggés. Egyedül Budapest haladja meg az EU-27 átlagát, míg a közepesen vidéki térségek közül mindössze kettő (Komárom-Esztergom és Pest) haladja meg az EU-27 átlag felét. Ugyanakkor a túlnyomóan vidéki térségek között négy (Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala) állít elő az EU-27 átlaga 50%-ánál magasabb GDP-t (4. ábra).

Parkinson (2013) tanulmánya felhívja a figyelmet, hogy Magyarországon jelentős a gazdasági-társadalmi szakadék, amin célirányos fejlesztéssel lehetne segíteni, mert szerinte meg van a kockázata annak, hogy a gazdasági és költségvetési problémák, valamint a szűkösen rendelkezésre álló magán- és közjavakért folytatott verseny korlátozni fogja a városok fejlődését, valamint szélesíteni a gazdasági és társadalmi szakadékot közöttük. Versenyképességi vizsgálatai értékelik az európai országokban a nagyvárosok és fővárosok 1 főre jutó GDP növekedésének különbségeit.

4. ábra

A hazai NUTS 3 régiók egy főre jutó GDP-je az EU-27 átlagához viszonyítva
(Per capita GDP of Hungarian NUTS 3 regions
comparing with the average of EU-27)

Forrás: KSH (2012) adatok alapján saját szerkesztés

Parkinson főbb javaslatai között az szerepel, hogy a fővárosok és a második legjelentősebb városok körére kell a fejlesztéseket koncentrálni. Magyarország esetében kifejezetten azt javasolja, hogy a második legjelentősebb városok körét kiemelten fejlesszék, ugyanis

- nálunk jelentős és növekvő a főváros és a második vonalbeli városok közötti fejlettségbeli, illetve teljesítménybeli szakadék,
- a második vonalbeli városokban az üzleti infrastruktúra gyenge, az országosan alacsony szintű beruházások miatt, és
- egyértelmű bizonyítékaik vannak a főváros növekedéséből adódó negatív externáliáknak.

Részben egyet értve Parkinsonnal kiemelt probléma hazánkban a jelentős gazdasági fejlettségbeli különbség, a túlzott főváros központúság, amire célirányos fejlesztéssel kell válaszolni, viszont nem elégséges csupán a második legjelentősebb városok kiemelt fejlesztése, hanem a településegységek sajátosságaihoz leginkább illeszkedő területi stratégiák, prioritások, programok megfogalmazására van szükség. Követendőnek látom Lengyel és Szakálné Kanó (2011) gondolatmenetét, hogy eltérően kellene fejleszteni a településegységeket. Tanulmányukban a nemzetközileg elismert Piramis-modellre alapozva 4 mikro- régió típust (budapesti, gyáripari, egyetemi és stagnáló) különböztetnek meg specifikus fejlődési szakaszaik alapján.

Összefoglalás

A városrégiók növekvő jelentősége a globalizáció folyamatának fejlődését eredményezi, amely jelentős nyomást gyakorol a nemzeti gazdaságokra, a helyi politikai és adminisztrációs rendszerre, hogy növeljék a pozíciójukat a nagyon versenyképes nemzetközi környezetben. A globalizáció és lokalizáció alatt a gazdaság és a technológia fejlesztése nem csupán a városokat ruházta fel globalizációs tevékenységekkel és lokális ügyekkel, de a városok közti versengést is erősítette. A globális verseny kontextusában néhány város népessége és gazdasági pozíciója növekszik, mialatt néhány város szenved gazdasági hanyatlástól.

Az elemzők különböző tudományos perspektívából vizsgálják a városrégiók fejlődését és versenyképességét, hogy megválaszolhassák a következő kérdéseket: *Hogyan valósíthat meg egy városrégió nagyobb gazdasági aktivitást? Melyek azok a különleges jellemzők vagy sajátosságok, amelyek nagyobb jövedelmet generálnak? Milyen szabványt kellene alkalmazni ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy egy városrégió versenyképes-e vagy sem? Összességében, miért fontos egyáltalán mérni a versenyképességet? Miben különbözik a gazdasági versenyképesség a városon belüli versengéstől a dolgozókra, cégekre és a tőkére nézve?*

Egy városrégió akkor tekinthető versenyképesnek, ha helyén vannak azok az intézkedések és feltételek, amelyek biztosítják és támogatják az egy főre jutó jövedelem magas szintjét és folyamatos növekedését. Hogy egy városrégió ezt elérje, egyaránt képesnek kell lennie arra, hogy vonzza és beolvassza az új üzleteket és biztosítson egy olyan környezetet, amely a létező cégek növekedéséhez vezet.

Irodalom

- Commission of the European Communities (2000) *Lisbon European Council – Presidency Conclusions*, 23 and 24 March, Lisbon.
- Dijkstra, L. – Poelman, H. (2012) *Cities in Europe – The New OECD-EC Definition*. European Commission Directorate-General for Regional and Urban Policy, RF 01/2012.
- EC (1999) *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg.
- EC (2010) *Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion*. European Commission. ISBN 978-92-79-17805-4
- EC (2011) *Cities of Tomorrow – Challenges, Visions, Ways Forward*. European Commission Directorate General for Regional Policy, Brussels
- EUROSTAT (2012) *Eurostat Regional Yearbook 2012*. European Commission. ISBN 978-92-79-24940-2
- Gertler, M. S. (2002) *Canadian Cities Confront Globalization: Flows of People, Capital and Ideas*. Center for Globalization and Policy Research. Working paper 10. School of Public Policy and Social Research. University of California, Los Angeles.
- KSH (2012a): *Területi Statisztikai Adatok Rendszere*. www.teir.hu Letöltés: 2013. április 15.
- KSH (2012b) *Területi Statisztikai Évkönyv 2011*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lengyel I. (2000) A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 12, 962–987. o.
- Lengyel I. (2010) A regionális tudomány „térnyerése”: reális esélyek avagy csalfa délibábok? Vitaindító tanulmány a 80 éves Enyedi György tiszteletére. *Tér és Társadalom*, 3, 11–40. o.

- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2000) A városok versenyképességéről. In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 130-152. o.
- Lengyel, I. – Szakálné Kanó I. (2011): Competitiveness of Hungarian Urban Micro-regions: Localization Agglomeration Economies and Regional Competitiveness Function. *Regional Statistics*, Special Issue, 2012/2. 27-44. o.
- Malecki, E. J. (2002) Hard and Soft Networks for Urban Competitiveness. *Urban Studies*, 5-6, 929-945. o.
- Office of the Deputy Prime Minister (ODPM) (2006) *State of the English Cities: A Research Report*, Volume1 <http://www.communities.gov.uk/publications/citiesandregions/state4>, Letöltés: 2009. április 1.
- Parkinson, M. (2013) *European Cities in an Age of Austerity: Why Invest Beyond the Capitals? and What Policy Messages for EU?* RSA European Conference, University of Tampere, May 2013
- Szirmai V. (2005) A városkutatások továbbfejlesztésének szempontjai: az európai várostudományok jövője. *Tér és Társadalom*, 3-4, 43-60. o.
- 97/2005. (XII.25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Koncepcióról

COMPETITIVE CHALLENGES OF HUNGARIAN CITY-REGIONS FOR THE COMING YEARS

SAROLTA NOÉMI HORVÁTH

Growing significance of city regions results the development of globalization which brings remarkable pressure to bear to national economies as well as local political and administrative system in order to strengthen their position in a rather competitive international environment. In the context of global competition the population and economic position of some cities can increase while others suffer from economic recession. A city region can be considered as competitive when it has those conditions and applies those measures which could ensure and support the high level of per capita income and its continuous growth. Within Hungarian circumstances different kind of territorial units (such as agglomerations, agglomerating areas and settlement groups) should be analysed. Those units are considered as city regions. Partly due to the differences in the data system available, the development of Hungarian city regions could not be compared with other European ones in each case. The urban-rural character of Hungarian city regions do not really reflect their competitiveness features.

A FOGLALKOZTATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A FEHÉRGYARMATI KISTÉRSÉGBEN

(Employment opportunities in the micro region of Fehérgyarmat)

HORVÁTH ÁDÁM, MIHÁLY MELINDA, SUPKA BÁLINT

Kulcsszavak:

Fehérgyarmat, Rozsály, foglalkoztatás fejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, háztáji gazdálkodás

A szerzők az ország egyik legperiférikusabb területén, a Fehérgyarmati kistérségben végeztek vizsgálatot, melyben a helyi erőforrásokon alapuló és a foglalkoztatás bővítésére irányuló helyi gazdaságfejlesztés koncepciója mellett foglaltak állást. A fejlesztés középpontjába a mezőgazdaságot és az arra épülő feldolgozóipart állították. Ehhez négy fejlesztési lépcsőt alakítottak ki (háztáji gazdálkodás erősítése, humán erőforrás fejlesztése, piacok kiépítése, rozsályi modell elterjesztése), melyekhez hozzákapcsoltak empirikus vizsgálatuk során összegyűjtött előremutató kezdeményezéseket, illetve ezek továbbgondolását.

Bevezetés

A Fehérgyarmati kistérség országunk egyik leghátrányosabb helyzetű területei közé tartozik, a munkanélküliség több éve meghaladja az országos és a régiós átlagot. Hogyan fejleszthető a gazdaság és a foglalkoztatás ebben a több évtizede gazdaságilag stagnáló vagy visszaeső kistérségben? Véleményünk szerint a hosszú távú eredmények eléréséhez a helyi erőforrásokra kell építeni a fejlesztési stratégiát pedig úgy kell kialakítani, hogy az embereket minél jobban bevonjuk és érdekeltté tegyük a változásban. Kutatási módszertanunk bemutatása és a fehérgyarmati helyzetkép rövid felvázolása után ezért olyan egymásra épülő fejlesztési javaslatrendszerrel foglalmazunk meg, amelynek középpontjában az ember, mint a változás kulcsa áll.

A kutatás módszertana

Tanulmányunk elkészítését megelőzően részletes szekunder kutatást végeztünk el a rendelkezésünkre álló statisztikai adatbázisokból (KSH, VÁTI). A VÁTI honlapján található Teir adatbázisának nyilvános adatai mellett (pl. REMEK vagy az Idősoros elemző) lehetőségünk nyílt a regisztrációhoz kötött adatok (pl. Területi elemzések, Települési adatgyűjtő) elemzésére is. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és szakirodalom vizsgálatát követően a kistérség fő döntéshozóival, vállalkozóival, stratégiai szereplőivel, alapítványvezetőivel, helyi érintettekkel készítettünk formá-

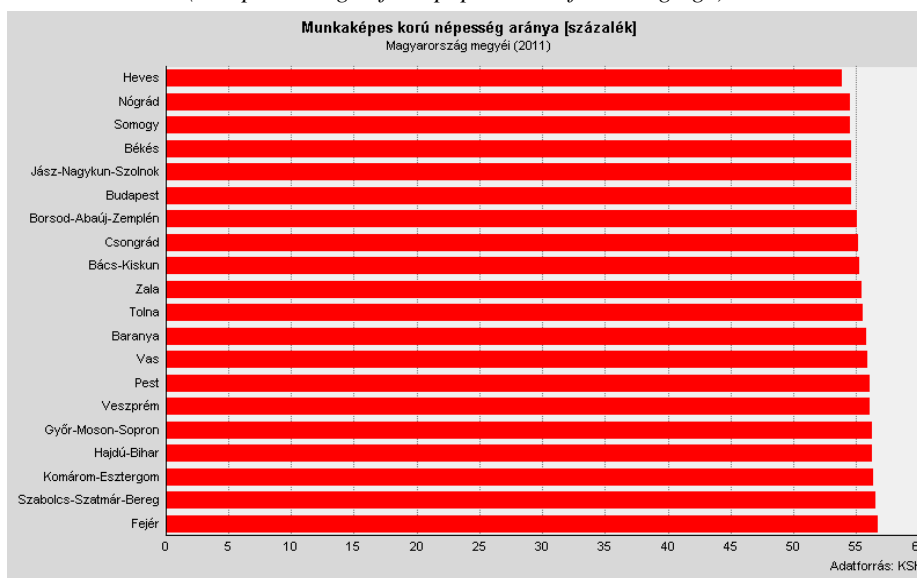
lis és informális interjúkat. A terepen töltött idő rövidsége ellenére összesen 15 interjúalanyunk volt.¹

A Fehérgyarmati kistérség foglalkoztatási helyzete

A kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és hazánk legkeletibb, Romániával és Ukrajnával is határos részén található. Az ország egyik legperiférikusabb területe, a régió belül is távol esik a nagyobb városoktól. A kistérség 43 települését országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség sújtja. A munkanélküliségi ráta a 2003-2008-as időintervallumban sem szolgál biztató adatokkal számunkra. Az 5 év alatt 2008-ban volt a legmagasabb, 22,5 %, ekkor a megyei ráta 15 %, a régiós 11 %, míg az országos csupán 7,5 %-os volt (*KSH TSTAR*). Mindezek ellenére a munkaképes korú népesség aránya az országban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a második legmagasabb, 55,95%. (1. ábra)

1. ÁBRA

A munkaképes korú népesség aránya megyénként (2011)
(The percentage of the population of working age)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, TSTAR, <http://teir.vati.hu/> letöltés ideje: 2013.03.20.

A munkaképes korú népesség magas aránya és a rendelkezésre álló szabad munkaerő lehetőséget jelenthet olyan vállalkozások számára, amelyek munkaigényes termelést kívánnak megvalósítani a kistérségben. A minőségi, kézzel vagy manu-faktúrákban készített termékek előállítás, vagy a mezőgazdaság alkalmas foglalkoztatója lehet a helyi szabad munkaerőnek. Jelenleg azonban a munkaképes korú

népesség magas aránya nagy munkanélküliségi rátával párosul, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú népesség mellett, hogy nem képes elegendő járulékot termelni, amelyből a felosztó-kirovó elv alapján a nyugdíjasokat eltartani lenne képes, újabb segélyek felvételére kényszerül, ezzel pedig regionális szinten teljesen fenntarthatatlan.²

Kvantitatív (statisztikák) és kvalitatív (interjúk) kutatásainkra építve négy fő területet emelünk ki, melyek a foglalkoztatás legsürgetőbb kihívásait jelentik.

- Generációkon átívelő munkanélküliség
- Az emberek elfelejtenek gazdálkodni
- A vállalkozó szellem hiánya
- A közösségek szétesése

Fejlesztési javaslataink e kihívásokra igyekeznek reflektálni.

Helyi (mező-)gazdaságfejlesztés négy lépcsőben

A helyi gazdaságfejlesztést a mezőgazdaság fejlesztésének fókuszával képzeljük el, hiszen két fontos erőforrás, azaz az alacsony képzettségű munkaerő és a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek a régió belül rendelkezésre állnak ehhez. A fejlesztéshez négy egymásra épülő lépcső megvalósulása volna szükséges:

- Háztájizás erősítése
- Képzés
- Piacok kiépítése
- A rozsályi példa elterjedése

Háztájizás – az emberek visszavezetése a munka világába

Első lépésként a legfontosabbnak az emberek visszavezetését tartjuk a munka világába, melyhez a háztájit megfelelő eszköznek tartjuk. A háztáji jellegű gazdálkodás újra népszerűvé tételével az emberek újra megtanulnák, hogy hogyan kell gazdálkodni. A háztáji gazdaság a rendszerváltás előtt a termelősövetkezeti tagok jövedelemkiegészítő tevékenységét jelentette, amely magába foglalta a személyes használatú háztáji földet és az egyéni tulajdonú állatállományt. E gazdálkodási formát azért tartjuk olyan érdekesnek, mivel az egyik legspeciálisabb és legfontosabb termelési tényezője a munkaerő. A mezőgazdaság megosztottságának alapja, hogy míg a nagyüzem a munkagép igényes, addig a háztáji gazdálkodás az intenzív, több munkaerőt igénylő termelést hajtotta végre. (Misi - Markó, 1977)

Mára a háztáji gazdálkodás azonban fokozatosan visszaszorult, a nagy kereskedelmi láncok a rendszerváltás óta leszoktatták a kiskert műveléséről és az otthoni állattartásról az embereket, mondván, olcsóbb a boltban megvenni a húst, a zöldségféléket és a gyümölcsöt (Fazekas, 2013). Szakértők szerint a háztáji gazdálkodás újbóli elterjedése nem csak azért nehézkes, mert a rendszerváltás után már nem

működtek az önellátó termelés alapjául szolgáló, háztájizást szervező szövetkezetek, továbbá megjelentek az országban az olcsó árut kínáló áruházláncok, hanem azért is, mert évtizedekkel ezelőtt a mostaninál sokkal megengedőbb volt a környezetvédelmi és a vízjogi szabályozás is, ami mellett gazdálkodni lehetett.

Terepmunkánk keretein belül mi is igyekeztünk megérteni, hogy mi az, ami miatt megmarad és mi az, ami miatt eltűnik a háztáji gazdálkodás egy településről. A személyes tapasztalatok és a polgármesterekkel készített interjúk azt mutatják, hogy Rozsályon magas, míg Panyolán alacsony a háztáji gazdálkodás mértéke.

Panyolán a 2004-es EU csatlakozásunkat megelőzően szinte minden háztartásnál tartottak szarvasmarhát, és emellett magasabb arányban művelték meg földjeiket is. Ha egy család tartott szarvasmarhát, akkor a keletkező trágyát is hasznosítania kellett, ez ösztönözte az embereket arra, hogy trágyázzák földjeiket és a jó minőségű földeket meg is műveljék. A jelenleg kihasználatlan kaszálókért akkoriban versenyeztek a helybeliek, emellett pedig megérte az embereknek a szarvasmarha-tartás abból a szempontból is, hogy a termelődjő tej nagymértékben hozzájárult egy háztartás bevételeihez és önellátásához. Panyolai interjúalanyaink elmondása szerint 2004-ben az a hír járta a faluban, hogy az EU-hoz való csatlakozásunknak köszönhetően jelentősen szigorodnak majd a szarvasmarhatartásra vonatkozó szabályozások, ennek köszönhetően több panyolai család, egyszerre eladta a szarvasmarháját. *“Jött egy olasz kamion és mindenki feltette rá a tehenét.”*³ Az embereknek pedig nincs már pénzük arra, hogy újra szarvasmarhát vásároljanak.

A rozsályiak már a rendszerváltás óta részt vesznek az önkormányzat földjeinek megművelésében. *“Rozsály előnye abban rejlik a környező településekkel szemben, hogy itt kihasználtuk a rendszerváltás óta eltelt több mint 20 évet. Az emberek hozzá vannak szokva a munkához. Az önkormányzat felvásárolta a gazdátlan földeket, és lehetőséget teremtett ezeken a földterületeken a helyi munkaerő alkalmazására. A helyiek, ha szerettek volna dolgozni és lelkiismeretesen is dolgoztak, akkor lehetőséget kaptak a munkára. Viszont nekünk sem volt mindig könnyű. Az elején történt olyan, hogy biciklivel kellett járnunk és felébreszteniünk a munkásokat.”*⁴

Véleményünk szerint, ha nem is ugyanolyan keretek között, mint a rendszerváltozást megelőzően, érdemes a figyelmet újra a háztájizás felé terelni és megépíteni annak sikerességét biztosító rendszert. Ennek lehetséges módja lehet egy már működő kezdeményezés, az Ökomama Klub Fehérgyarmati kistérségre történő integrálása.

Ökomama program

A háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások létrejöttének támogatására és a nők foglalkoztatottságának növelésére jött létre a projekt a Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezettudományi Karának szervezésében 2012-ben. Céljuk a bevont 60 kisgyermekes édesanya képzése és foglalkoztatásba történő visszahelyezése volt a GYED/GYES lejárta után.

Az Egyetem és Konzorciumi partnerei⁵ egy olyan, Magyarországon egyedülálló ökogazdálkodási és ökoturisztikai felnőttképzési programot dolgoztak ki, melynek keretében a projektbe felvett kisgyermekes szülők megismerkedhettek az alapvető öko-növénytermesztési és állattartási ismeretekkel túl az ökoháztartás-vezetés, valamint az ökogazdálkodás kialakításának és fenntartásának ismeretanyagával is. Kiemelten foglalkoztak az ökoturisztika, mint fejlődő gazdasági szegmens elemzésével és az abban rejlő lehetőségek bemutatásával. A képzés emellett bevezeti a résztvevő édesanyákat a vállalkozás-indítás rejtelseibe, valamint fejleszti az ehhez szükséges alapvető idegen nyelvi és informatikai tudásukat.

A kisgyermekes szülők foglalkoztatási mutatóinak javítása érdekében a vállalkozóvá válás segítése egy hatékony eszköz. Az Ökomama programban így a résztvevők nemcsak a képzés keretében találkozhatnak vállalkozói ismeretekkel, de egy Vállalkozásfejlesztési Klub keretében minden héten konzultálhatnak szakértőkkel és egymással. A projekt célja, hogy a programban résztvevők, illetve a programot kívülről követők közül sok nő tudja és akarja vállalkozói formában működtetni egyéni ötletére alapozott tevékenységét, legyen az sajtókészítés, gyógynövénygyűjtés vagy öko-vendégfogadás. (www.okomama.eu)

A projekt átültetése a Fehérgyarmati kistérségbe megfontolandó, sőt érdemes lenne a helyi körülményekhez és igényekhez igazodó módosított projekt létrehozása, amely nemcsak a kisgyermekes anyukákra fókuszál, hanem segítséget nyújt minden a sorsát saját kezébe venni kívánó munkanélkülinek.

Képzés

A képzés nem szabad, hogy megálljon a háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások fejlesztésénél. Ha felkeltettük az emberek érdeklődését a gazdálkodás iránt, akkor lehetőséget kell biztosítanunk számukra, hogy minél jobb mezőgazdasági vállalkozókká váljanak. Ehhez szükséges a hatékony szak- és felnőttképzés biztosítása is. A mezőgazdasági vállalkozásokat tágabb értelemben kezeljük, hiszen a mezőgazdaságra épülő feldolgozóipart is ide soroljuk. A képzést a szakképzés szintjén egy mezőgazdasági szakképző iskola létrehozásával, míg a felnőttképzés szintjén egy többfunkciós mezőgazdasági tudásközpont létrehozásával képzeljük el.

Mezőgazdasági szakképző iskola

Bár a kistérség legnagyobb foglalkoztatója a mezőgazdaság, és véleményünk szerint az agráriumban található a térség főbb kitörési pontjai, ennek ellenére a legközelebbi mezőgazdasági szakiskola Mátészalkán működik. Fontosnak tartjuk, hogy minél közelebb vigyük az emberekhez a gyakorlatban is hasznos oktatás formáit azokban a térségekben, ahol e tudás kitörést jelenthet. Hiszen a többszörösen hátrányos helyzetű családok nem feltétlenül engedhetik meg maguknak gyermekeik távolabbi iskolában való oktatásának finanszírozását. Ezért az volna a minimális elvárás, hogy legalább a térségi központban működjön mezőgazdasági iskola, vagy

a már működő szakközépiskola bővítse kínálati palettáját. Kutatásunk során megfigyeltük, hogy sokszor a helyi oktatás kínálati oldala nem alkalmazkodik a kereslethez. Erre panaszkodtak Rozsályon is, ahol lett volna igény hentes- és molnárképzésre, de nem indultak el ezek a képzések.

Mezőgazdasági Tudásközpont

A 2010-ben létrejött Szatmár-Beregi Natúrpark hamarosan átadja Kisar településén a látogatóközpontját, ahol a védett terület élőlényei, növényvilága kerül bemutatásra. Érdemes lenne itt egy Tudásközpont létrehozása is a kistérség mezőgazdasági jellegű induló és működő vállalkozásainak támogatására. Ez a tevékenység nem áll távol a szervezet eddigi tevékenységétől, hiszen sokat tettek a környezetbárát gazdálkodási formák terjesztéséért.

A Tudásközpont feladata összetett lenne:

- mezőgazdasági oktatás: A központ egy intellektuális centrum lehetne, ahol a mezőgazdaságban végzett, vagy a mezőgazdasággal foglalkozni kívánó fiatal gazdálkodók megismerhetnék a modern, földek minőségét megőrző gazdálkodási formákat (Pl. agrár-környezetgazdálkodás), valamint a régen népszerű, de ma már egyre kevésbé termesztett hagyományos magyar növény- és állatfajtákat ismerhetnék meg a tagok.
- marketing/értékesítés: A programban résztvevők ötleteket kapnának arra, hogy miként építsék ki úgy kommunikációjukat, hogy az tükrözze az általuk és terményeik által képviselt értékeket nem csak a regionális vagy hazai, hanem az EU-s piacokon is.
- pénzügy: A gazdálkodáshoz szükséges pénzügyi alapokat sajátíthatnák el a programban résztvevők. Az oktatásban nem csak a pénzügyi, hanem a hosszútávon megtérülő szempontokra (földek minőségének megőrzése) is felhívnák a figyelmet.
- fórum: A gazdálkodók egymással is tapasztalatot cserélhetnének annak érdekében, hogy minél hatékonyabban gazdálkodjanak, illetve lehetőséget teremtenek a gazdák hatékonyabb együttműködésére is.

Piacok kiépítése

A jól működő mezőgazdasági vállalkozások erősítésének, külső támogatásának érdekében fontosnak tartjuk a piacok általános kiépítését. Ez történhet a határ menti kapcsolatok erősítésével, vagy egy megfelelő infrastruktúra kiépítésével.

A piacok kiépítése a világháló segítségével - helyipiac.hu

A háztáji gazdálkodással megtermelt termékek országos disztribúciójának megszervezésére és a helyi gazdaságfejlesztési stratégiák kialakításának ösztönzésére jött létre a Helyi Termék Termelői Hálózat. A szervezet elsődleges célkitűzése,

hogy a Kárpát-medencei magyar települések helyi termelését és az árualapok növeledését ösztönözze, hálózati szintjeinek együttműködését koordinálja. A hatékony működés érdekében létrehoztak egy honlapot: <http://helyipiac.hu/>

A kezdeményezés célja, hogy a településeken termelt árukat, illetve helyi alapanyagokból feldolgozott termékeket, helyi, térségi és országos, szinten logisztikai központba gyűjtse, és nagyobb beszállítói igényeknek is megfelelően, egységes arcualattal, piacra juttassa. A program kommunikációs platformja, és online Helyi Termék Gyűjtőpont Hálózata, a weboldal. A program küldetése, hogy a helyi erőforrások feltérképezésével, és összefogásával, a vidéki településeket sújtó gazdasági és társadalmi problémákat enyhítse, vagy megszüntesse. Célja, hogy feltérképezze, és értéket adjon a helyi termékeknek, együttműködésre, összefogásra, új ismeretek elsajátítására ösztönözze a helyi gazdaság szereplőit.

A kezdeményezés nagyon előremutató, szükséges volna azonban a honlap további fejlesztése, ugyanis jelenleg nem eléggé informatív és átlátható, ezáltal alapvető célját nem képes elérni. Konkrét megoldási javaslatokkal TDK dolgozatunkban éltünk (*Horváth – Mihály – Supka, 2013*).

A határmenti kapcsolatok erősítése

Mivel a történelmi Szatmár megye, csupán egy kis része maradt a mai Magyarországon, úgy hogy a térség a valódi központját, Szatmárnémetit is elveszítette, alapvető fontosságú lenne a földrajzilag és történelmileg összetartozó térséget újra egyesíteni. A jelenlegi fejlesztések többsége infrastrukturális és a korábbi közlekedési kapcsolatok helyreállítását célozzák. Ezzel azt szeretnék elérni, hogy növekedjen a mobilitás az országok között és beindulhassanak az alulról szerveződő folyamatok. Szerencsére kulturális téren mindig is élénk volt a dialógus a felek között. Javaslatunk az volna, hogy a két ország hangolja össze a térség gazdasági fejlesztését, illetve hagyjon teret a helyi szereplőknek, hogy maguk alakítsák ki az új munkamegosztás rendszerét.

A rozsályi példa elterjedése

A piacok kiépítésével egy időben, vagy a piacok kiépítését követően történhet meg a rozsályi modell terjedése. Véleményünk szerint a modell nem nyújt megoldást a hosszú távú foglalkoztatási kihívásokra, de a közmunka ésszerű felhasználásának egy kiváló példája.

Rozsályon a közmunkaprogram keretében rengeteg tevékenység valósult meg az utóbbi években: a saját gazdaságukban a közétkeztetéshez szükséges alapanyagok nagy részét előállítják. Működtetik az egész gazdaságot, melyben a szántóföldi gazdálkodás mellett található gyümölcsös, kertészet, sertéstelep. Saját boltot üzemeltetnek, vágóhidat, betonüzemet működtetnek, mindehhez saját gépparkot tartanak fent.. Felépítettek több közösségi teret, azaz kemencés házat, szabadtéri színpa-

dot, sőt kialakítottak egy halastavat is, mindezen túl pedig rengeteg további ter-
vük van a falu és a közösség gazdagítására.

A rozsályi modell fokozatosan, a rendszerváltás óta alakul. Mára a közfoglalkoz-
tatás és a munkaszervezés iskolapéldája. Az önkormányzat nem alkalmaz "látszat
foglalkoztatást", azaz csak akkor vesz fel embereket, ha tud is nekik érdemi munkát
adni. A falu gazdaságában tavasztól ősziig így 70 embert tudnak foglalkoztatni.
Többnyire mezőgazdasági munkákat végeznek, de a faluban például közmunka
keretében találkoztunk bolti eladóval is. Még ekkora mértékű foglalkoztatás mellett
is mintegy 60 fő állástalan ember él a településen. Az itt dolgozóknak meg kell
felelniük szigorúan a közösség magatartási normáinak. Amennyiben valaki nem
felel meg, az nem kaphat esélyt arra, hogy legközelebb részt vegyen a programban.

A falu teljes esztközparkjához is bárki hozzáférhet, ha szüksége van valamilyen
szerszámmra. Ugyanakkor, ha valaki bármiben szándékosan kárt tesz vagy eltulajdo-
nít, akkor ugyanúgy nem lesz lehetősége később az önkormányzatnál állást találni.
A hosszú évek során itt kialakult szabályok eredményeként a közmunkában foglal-
koztatottak meghatározó többsége visszatérő, akik nagy szorgalommal és munka-
morállal rendelkeznek, példát állítva az önhibájukból állástalanoknak.

A rozsályi modell sok összetevőből áll (Horváth, 2013), ugyanakkor terjeszthető-
ségéhez három dologra van szükség: az önkormányzat tulajdonában lévő termőföld-
re⁶, összetartó közösségre és egy karizmatikus vezetőre. A következőekben javasla-
tokat teszünk utóbbi két előfeltétel fejlesztésére.

Együttműködés egyetemekkel a közösségfejlesztés megvalósításáért

Javaslatunk egy komplex fejlesztési program volna, amely kapcsán az egyetemek,
és a hallgatók dolgoznának a közösségfejlesztéssel kapcsolatban egy-egy probléma
feltárásán és feloldásán. Elvárás lenne, hogy a szakértők gyakorlatba is átültessék
tudásukat, mely egyszerre nyújtana hasznot a helyi társadalomnak, illetve gyakorlati
tapasztalatokat a hallgatóknak, jövőbeli szakembereknek. A finanszírozás projekt
alapú lenne, melyben egyetemek és önkormányzatok közösen pályáznának, valami-
lyen közösségfejlesztési témában. A program kidolgozásának alapja a Nemzeti
Fejlesztési Ügynökség korábbi projektje lehetne, amelyben például a Budapesti
Corvinus Egyetem az Encsi Kistérség partnereként vesz részt (hakosz.hu).

Polgármesterek továbbképzése

Tapasztalataink azt mutatják, hogy szerte az országban azok a falvak voltak sike-
resek, ahol egy karizmatikus, elhivatott és tájékozott polgármester a vezető. Egy-
egy kistelepülés életében nagyon nagy szerepet játszik választott vezetője, aki ha
nem rendelkezik a szükséges kompetenciákkal, akkor annak súlyos következményei
lehetnek a helyi társadalomra nézve. Javaslatunk szerint rendszeresíteni kellene
továbbképzéseket a megválasztott polgármestereknek, annak érdekében, hogy minél
hatékonyabban használják ki a hatalmukkal járó lehetőségeket a közösségépítésben

is. Ezek a továbbképzések akár fórumként is szolgálhatnának a polgármesterek számára, ahol megbeszélhetnék a közösségfejlesztéssel kapcsolatban felmerült kihívásokat, feladatokat, és megoszthatnák egymással tapasztalataikat.

Konklúzió

Fontosnak tartjuk azt, hogy a kistérség saját, belső erőforrásaiból építkezzen elsődlegesen. Az általunk kiemelt két belső erőforrás a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek és a munkaképes korú lakosság magas aránya. Tanulmányunkban rövid és középtávú fejlesztésekben gondolkodtunk, a munkaigényes, környezeti tulajdonságokat figyelembe vevő mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar fejlesztésére fókuszáltunk. Koncepciónkban arra törekedtünk, hogy képessé tegyük a helyi lakosságot arra, hogy hosszú távú célkitűzéseit maga határozza meg és képes legyen azokat elérni is. Egy ennyire periférikus, elmaradott térségben is léteznek pozitív példák, figyelemre méltó kezdeményezések, amelyeket követve egy-egy kistérség képes lehet felemelkedni. Ezeket kell kiemelni, a figyelem középpontjába állítani.

Jegyzet

¹ Tanulmányunk módszertani és szakirodalmi háttérét a „Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában” című TDK dolgozatunkban részletesen kifejtik. (Horváth – Mihály – Supka, 2013)

² Természetesen a nyugdíjakat is, mint a segélyeket a központi költségvetésből finanszírozza az állam, véleményünk szerint azonban annál egészségesebb egy régió, minél kevésbé szorul rá elviekben a redistribúcióra.

³ A Szatmári Ízek Háza projektvezetőjének elmondása szerint.

⁴ A rozsályi Jóléti Alapítvány vezetőjének elbeszélése.

⁵ REGINA Alapítvány, Kontakt Alapítvány, Kopernikusz Innovációs Egyesület

⁶ A Start Munkaprogram keretén belül 2013-ban már termőföldeket is biztosít az állam az önkormányzatoknak (kormany.hu)

Irodalom

Belügyminisztérium: <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/kozfoglalkoztatasi-helyettes-allamtitkarsag/hirek> letöltés ideje: 2013. 04. 30.

Fazekas S. (2013) www.budaorsiinfo.hu/?p=47072 letöltés ideje: 2013.03.17.

HAKÖSZ honlapja: <http://www.hakosz.hu/foglalkozunk/egyetemi-kistersegi-partnersegi-program/> letöltés ideje: 2013.03.21.

Horváth Á. – Mihály M. – Supka B. (2013) A Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában. TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem

Horváth Á. (2013) *Élelmiszer-önrendelkezés Magyarországon – Rozsály, az önellátó falu*. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem

Misi S. – Markó L. (1977) *A háztáji és kiegészítő gazdálkodás*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Ökomama honlap: www.okomama.eu letöltés ideje: 2013.03.10.

Váti, Területi Információs és Elemző Rendszer: www.teir.hu letöltés ideje: 2013.03.20.

EMPLOYMENT OPPORTUNITIES IN THE MICRO REGION OF FEHÉRGYARMAT

HORVÁTH ÁDÁM – MIHÁLY MELINDA - SUPKA BÁLINT

The research was made in one of Hungary's most peripheral micro regions at the Ukrainian-Romanian-Hungarian triple border. The authors argued for the regional development which is based on the local resources. The two main resources of the micro region of Fehérgyarmat are the arable lands and the labor force. Building on these two resources the focus of the development proposals are the eco-minded agriculture and the eco-minded manufacturing industry built on the agricultural products produced in the micro region. Making a strong eco-minded agricultural region from the micro region of Fehérgyarmat, the authors determined a development proposal which consists of four stages. Stage one is to trace back the people who have been unemployed for a long time a possible way to reach this is to reintegrate backyard farming for the households. When people are opened for farming can they learn how to make marketable agricultural entrepreneurship. To reach this at stage two we give some ideas how to form the educational system to teach entrepreneurial skills. A good way to strengthen the new enterprises is to build up new markets for them with new channels (helyipiac.hu via the web) or refresh older markets (transboundary networking). These three stages are linearly built on each other, but the fourth is a bit parallel with them. At the fourth stage we introduce a special model for developing employment rate. The reason why the model of Rozsály is special is that it is based on convergence and strong community.

FELTALÁLNI, LEVÉDETNI – HASZNOSÍTANI?

INNOVÁCIÓK HASZNOSÍTÁSÁNAK TENDENCIÁI EURÓPÁBAN

(Inventing, protecting - exploiting? Tendencies in the
valorisation of innovations in Europe)

HUSZÁK LORETTA

Kulcsszavak:

Szabadalom, szellemi tulajdon, gazdasági hasznosítás

Jelen tanulmány első része a „helyi” (itt: közép-kelet-európai) innovációs tendenciáit kívánja bemutatni azzal a szándékkal, hogy felismerhetőek legyenek mindazok a szempontok, amelyek befolyásolhatják az innovációk hasznosítását, és adott esetben eltérnek a nyugat-európai térségre jellemző faktoroktól. A tanulmány második részében az innovatív technológiák nyugat-európai hasznosítási tendenciái kerülnek elemzésre, kitérve a vállalatok szabadalomszerzési motivációira, a nem-hasznosított szabadalmak számarányára és értékére. A harmadik részben az Európai Bizottság által az innovatív technológiák hatékonyabb hasznosítása érdekében megfogalmazott ajánlások kerülnek összefoglalásra, szem előtt tartva, hogy bár az ajánlások az EU teljes területére vonatkozó intézkedéseket készítenek elő, az adatfelvételek és a kutatások, amelyek alapján az ajánlásokat megfogalmazták, a kelet-közép-európai térségre nem terjedtek ki.¹

Innovációs sajátosságok a közép-kelet-európai térségben

A vállalatok versenyképessége szempontjából kimagasló jelentőséggel bír szabadalomképes technológiai tudásuk. A globális verseny, a rövidebb innovációs ciklusok feszítettebb versenyhelyzetnek teszik ki a vállalatokat, főleg a technológia-intenzív szektorokban. Ugyanakkor a piacok könnyebb elérhetősége és az információközvetítés csökkenő költségei miatt leomlott az innováció-hasznosítás tradicionális akadályainak egy része (Kollmer 2003, Hentschel 2007). A kutatás-fejlesztésbe fektetett javak megtérülésének lehetséges útja a szabadalmak hasznosítása. A vállalatok közötti találmányokkal történő legális tranzakciókra a nemzeti jogszabályok a világ legtöbb országában lehetőséget adnak.² Ezek ellenére a közelmúltban a telekommunikációs technológiát fejlesztő és alkalmazó cégek szabadalomtörlesztési pereinek sorától volt hangos a nemzetközi sajtó (Mersch 2011, Palágyi 2010).³ E perek ráirányították a figyelmet a cégek innovációs stratégiáira, melyeket a szignifikáns különbségek miatt érdemes a regionális gazdaság szerkezeti sajátosságok figyelembevételével mellett vizsgálni, hiszen azok kihatással lehetnek a vállalatok innovációs tevékenységére.

Ez Európai Unió országainak gazdasági fejlettsége napjainkra jelentősen differenciálódott. Az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején lezajlott politikai, gazdasági és társadalmi fordulat eredményeként az Unió mára egy heterogén összetételű, térségenként eltérő demográfiai, strukturális, munkaerő-piaci és környezeti indikátorokkal rendelkező entitás. A közép-kelet-európai térség országai gazdasági és innovációs teljesítményük alapján jelentős különbségeket mutatnak Európa más országaival szemben (*Farkas* 2011).⁴ Mindez több indikátoron is kimutatható. Jelen tanulmány az innovációt befolyásoló tényezőkre fókuszál. Míg az EU nyugat-európai tagországaiban magasnak mondható a K+F ráfordítás, ezen belül az üzleti szektor kiadása is; a termelésben magas a csúcstechnológia aránya, addig a kelet-közép-európai országok következő jellemzőket mutatnak a kutatás-fejlesztés és innováció intézményrendszere, gazdasági paramétereire vonatkozóan:

- A nemzeti kutatás-fejlesztés szintje alacsony, stagnál, vagy csekély mértékben növekszik csak (kutatás-fejlesztési ráfordítások GDP 1%-a körüli értéken) (*WIPO* 2013, 16)
- Technológiatranszfer alacsony szintje: a vállalatok közül kevesen választják külső forrásból való technológiai, illetve termék-innovációk beszerzését licencia vagy szabadalom megvásárlásának útját (*Pandurics* 1997, 33)
- Vállalatok innovációs tevékenységeinek szintje alacsony, részesedésük a kutatás-fejlesztés finanszírozásában erősen limitált (*Radosevic* 2002, 89)
- Vállalatok, főleg a kkv-k iparjogvédelmi tudatossága alacsony szintű (*Huszák-Mészáros* 2011, 30)

Fenti faktorok kihatással vannak a nemzeti innovációra, így ezek eredményeként (is) a szabadalmi bejelentések száma, mint a technikai innováció egyik fontos indexe, viszonylag alacsony adatokat mutat a közép-kelet-európai térségben. Az Európai Bizottság évről évre méri és 25 szempont szerint értékeli az európai országok innovációs teljesítményét az Innovation Union Scoreboard kiadványban. A 2013 márciusában megjelent legfrissebb tanulmány szerint a kelet-közép európai térség valamennyi országa a mérsékelt vagy moderált innovátorok közé tartozik (*Európai Bizottság* 2013, 5). Az eredmények alapján a térség országai továbbra is jelentős lemaradásban vannak az EU27-atlagtól mind a négy mutatóban: szemléltetésként a magyar értékek 23% - 41%-t tesznek ki (2012-ben 22% - 57% között voltak).

A szabadalmak szintjén folytatva a vizsgálatot arra a megállapításra jutunk, hogy a közép-kelet európai térségben a nemzeti úton engedélyezett, érvényben lévő szabadalmak száma folyamatos csökkenést mutat (*1. táblázat*).

1. TÁBLÁZAT

Nemzeti szabadalmi bejelentések száma, közép-kelet-európai térség, kiválasztott országok, valamennyi bejelentő
(Breakdown of domestic patent applications, Central-Eastern region, selected countries, all applicants)

Ország	Bejelentés éve				
	2000	2005	2008	2009	2010
Bulgária	313	313	270	267	260
Magyarország	4883	1275	772	821	696
Szerbia	n.a.	981	623	580	579
Szlovákia	2040	250	242	239	282
Románia	1292	1100	1031	1091	1418

Forrás: WIPO (2013), 25

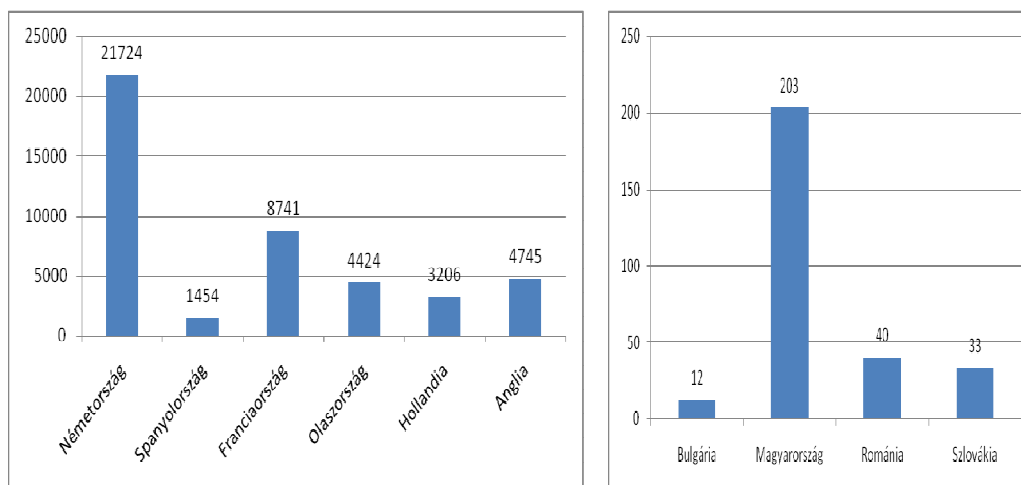
Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy adott ország területén hatályos szabadalmi oltalom megszerzését a nemzeti bejelentés mellett külföldön indított szabadalmi bejelentéssel is el lehet indítani. A közép-kelet-európai térség országainak a 2000-es évek elején bekövetkezett Európai Szabadalmi Egyezményhez (ESZE) történő csatlakozása következtében a külföldi bejelentések már áttérلödtek az európai útra (*Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala* 2011, 39; *Huszák* 2012, 301). Ennek is következménye, hogy a nemzeti úton megadott szabadalmak aránya mára igen alacsony az egyéb, regionális úton bejelentett és megadott szabadalmak számához képest. Mindamellet a közép-kelet-európai térségből érkező regionális (itt: ESZE alapján benyújtott) szabadalmi bejelentések számaránya is szignifikáns különbségeket mutat a nyugat-európai országokból érkező bejelentések számához képest (

1. ábra).

Az innovációt befolyásoló faktorok vizsgálata, az EU statisztikai elemzései, egyéb szakértői vizsgálatok mind-mind azt támasztják alá, hogy jogos az önálló közép-kelet-európai modellre vonatkozó megközelítés az innováció tekintetében. Ez annak ellenére így van, hogy az előbbieken hivatkozott tanulmányok a közép-kelet-európai országok között létező, fontos különbségekre is rámutattak. Mint arra azonban *Farkas* (2011, 418) is kitér, „a közép-kelet-európai országok elkülönültsége a régi tagállamoktól erősebb, mint az egymás közötti különbségük”.

1. ÁBRA

ESZE alapján benyújtott szabadalmi bejelentések száma, bejelentők származása szerint, 2010
(Breakdown of patent applications filled under the European Patent Convention, by the origin of applicants 2010)

Forrás: Eurostat (2012)⁵

Innovatív technológiák hasznosítási tendenciái Európában

A kelet-közép európai vállalatok innováció-hasznosítási gyakorlatához kapcsolódóan rendkívül korlátozottak az ismereteink. Ehhez kapcsolódóan nem állnak rendelkezésre releváns regiszterek, adatbankok, kutatási adatok. A szabadalomtulajdonosoknak nincsen információközzététési kötelezettsége az oltalmazott innovációk hasznosítására vonatkozóan. Ennek oka, hogy - eltérően a védjegyektől, amelyek esetében a védjegy megszűnhet, ha a védjegyjogosult a védjegy tényleges használatát elmulasztotta, vagy a használat tényét nem tudja bizonyítani (Védjegy törvény 1997, 30. §) - a jogtulajdonosok számára megszerzett oltalmuk hasznosításával kapcsolatosan a nemzeti szabadalmi törvények csak igen kismértékű kötelezettséget írnak elő (Huszák 2012), holott a szabadalmak gazdasági keretek közötti alkalmazása előnyös, hiszen a hasznosított oltalom pozitívan hat a vállalat értékére (Huszák-Mészáros 2011).⁶ Az Európai Bizottság itt intervenciókat lát, mivel az „innovatív unió” stratégia éppen az innovációra összpontosít (Európai Bizottság 2013), beleértve mindazoknak a gátló tényezőknek a csökkentését, amelyek a vállalatokat abban akadályozzák, hogy ötleteiket piacra dobják, és az oltalmazott technológiákat hasznosítsák (Európai Bizottság 2010). Az uniós szintű intézkedések szükségességét az oltalmazott, de nem hasznosított

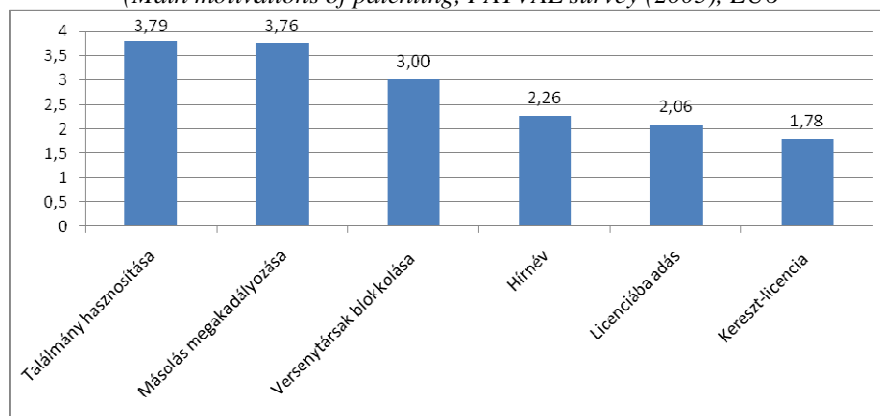
technológiák statisztikai adataival indokolja a Bizottság, amelyek arra utalnak, hogy Európa hátrányban van Ázsiával vagy az Egyesült Államokkal szemben. A következőkben a hasznosítási tendenciákat kívánjuk megvizsgálni mindazoknak a kutatásoknak az alapján, amelyeket a Bizottság is felhasznált ajánlásai megfogalmazásához. Fontos megjegyezni, hogy ezek a kutatások a kelet-közép-európai térségre nem terjedtek ki.

Innovációs stratégia: a szabadalomszerzés motivációi

A 2003 és 2005 között elvégzett PATVAL kutatás hat európai országra vonatkozóan vett fel és értékelt ki adatokat, valamint vizsgálta a szabadalmi jogok tulajdonosainak hasznosítási stratégiáit. A kutatás nagy esetszámú (több mint 9.000 válaszadóra kiterjedő) mintavétel során kapott adatok felmérésén alapszik. A mintavételre az Európai Szabadalmi Hivatal bejelentői körében került sor 2003 májusa és 2004 januárja között.⁷ A vállalatok számára a szabadalmaztatás legfontosabb motivációja a PATVAL vizsgálat alapján az oltalommal védett találmány későbbi gazdasági keretek közötti hasznosítás. A motivációk között a második helyen áll a másolás megakadályozása. Versenytársak blokkolása az irányú törekvésükben, hogy hasonló technikai innovációt levédessenek („*the possibility to block innovators*“) a harmadik fő oka a szabadalomszerzésnek. A vizsgálat során megkérdezett vállalatok számára a hasznosítási engedélyek adása vagy vétele kevésbé volt fontos a szabadalmi oltalom megszerzésére való törekvés során (Gambardella-Giuri-Mariani 2005) (2. ábra).

2. ÁBRA

Szabadalomszerzés legfontosabb motiváció, PATVAL kutatás (2005), EU6
(Main motivations of patenting, PATVAL survey (2005), EU6)

Forrás: Gambardella-Giuri-Mariani (2005), megjegyzés: 0 = nem fontos, 5 = nagyon fontos

Az OECD által amerikai és japán vállalatok között végzett felmérés adatai alapján ott a másolás elkerülése állt a szabadalomszerzési motivációk első helyén, szorosan követve a versenytársak blokkolása céllal, tehát a vizsgált vállalatok többsége 2002-ben defenzív céllal szerzett szabadalmat (Kamiyama *et al* 2006, 7). Az OECD tanulmány egyik fő megállapítás, hogy az ezredforduló óta elmozdulás tapasztalható a vállalatok szabadalomszerzési motivációjára vonatkozóan:

„In recent years, the concept of intellectual asset management (IAM) has received growing attention from the business community as firms seek to more effectively exploit their intellectual assets – their patents in particular. The basic concept of IAM is to increase the business value from intellectual assets via more comprehensive valuation and management. Firms use IAM to evaluate their patent portfolios and identify patents which have not been used for internal development, but have the potential to be licensed to others without risking their own profitability. They also look for ways to generate cost savings or tax benefits from abandoning or donating to non-profit organisations those patents they do not plan to commercialise themselves. They also defend their patent portfolios more aggressively.” (Kamiyama *et al* 2006, 8)

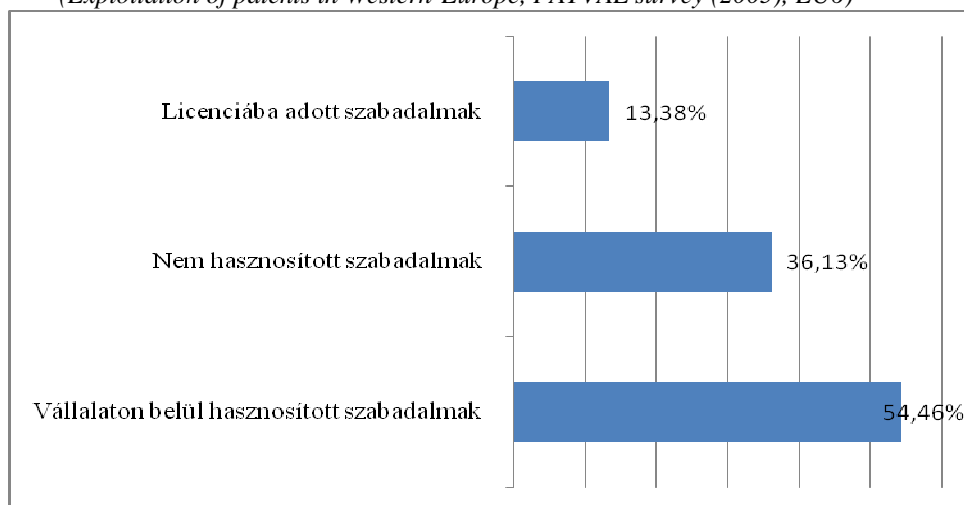
Nem-hasznosított szabadalmak számaránya

Arra vonatkozóan, hogy a vizsgált mintában milyen arányban fordultak elő hasznosított szabadalmak, a PATVAL felmérés során az eredmény született, hogy az oltalommal védett innovációk 36%-a egyáltalán nem került hasznosításra (Gambardella-Giuri-Mariani 2005, 41). Ennek oka legtöbbször stratégiai megfontolás volt (pl. versenytársak blokkolása), vagy az, hogy a szabadalom tárgyát képező technikai újítás ugyan licenciába adásra került, de a licencia-vevő eltekintett a hasznosítástól. A szabadalmak egy része gazdasági okok miatt nem került hasznosításra: a jogtulajdonosnak nem álltak rendelkezésére mindazok az anyagi erőforrások, amelyek a gazdasági hasznosításhoz szükségesek lettek volna, vagy ezeket az erőforrásokat stratégiai okokból másra használta fel. A PATVAL tanulmányban felmért szabadalmak közel 55%-át hasznosították a felmérésben részt vevő európai vállalatok cégen belül. Hasznosítási szerződést a technikai innovációk 13,38%-a esetében kötöttek a szabadalom birtokosai (Gambardella-Giuri-Mariani 2005, 40) (3. ábra).

3. ÁBRA

Szabadalmak gazdasági hasznosítása Nyugat-Európában, PATVAL kutatás (2005), EU6

(Exploitation of patents in Western-Europe, PATVAL survey (2005), EU6)

Forrás: Gambardella-Giuri-Mariani (2005)

A 2006-os OECD tanulmány is alátámasztja, hogy az oltalommal védett találmányok jelentős része nem kerül hasznosításra, azaz nem generál bevételt a jogtulajdonos vállalatok számára (*“several recent surveys indicate that most of these patents do not directly generate revenue for the patent owners via their incorporation into products, processes and services or through licensing revenues”* Kamiyama *et al* 2006, 9). Az OECD tanulmány utal egy EPO szabadalmi bejelentők körében 2005-ben elvégzett vizsgálatra (n = 700), mely ahhoz az eredményhez vezetett, hogy az európai vállalatok tulajdonában lévő szabadalmak alig 11%-a került licenciábaadásba. Ez az érték a japán vállalatok esetében 8% volt, az USA vállalatoknál pedig 5% (Kamiyama *et al* 2006, 9).

A Japán Szabadalmi Hivatal 2002 óta évente vizsgálja a hasznosítási tendenciákat a megadott szabadalmak körében. 2003-as vizsgálatuk (n = 6700) ahhoz az eredményhez vezetett, hogy a japán szabadalmak mintegy 30%-a kerül vállalaton belül hasznosításra, mintegy 10%-ukat adják licenciába, a maradék 60% pedig semmilyen formában nem kerül gazdasági hasznosításra (Japán Szabadalmi Hivatal 2004).

2004 során az Európai Bizottság megbízásából a Lot 1 projekt során újra kiértékelésre és kiegészítésre kerültek a PATVAL vizsgálat során felvett adatok (n = 7711). Az új kiértékelés megőrizte a vállalaton belül hasznosított szabadalmak arányát (mintegy a szabadalmak fele), és a licenciába adott szabadalmak arányát (mintegy 13%), viszont a nem hasznosított szabadalmakat megosztotta „sleeping patents” és „patent for blocking competitors” csoportok között. A vizsgálat kitért a

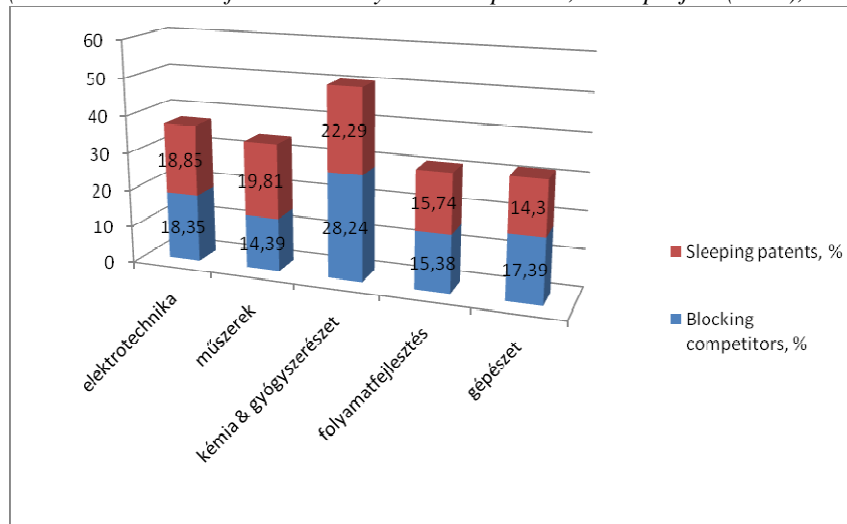
találmányok technológiai besorolására is, öt kategóriába sorolva azokat.⁸ Mint azt 4. ábra mutatja, a kémia – és gyógyszerészet technológiai csoportban a nem hasznosított szabadalmak több mint fele eleve azzal a motivációval került oltalmazásra, hogy a konkurens vállalatok innovációit akadályozza (4. ábra). A Lot 1 tanulmány kitér rá, hogy mindez főleg a nagy (több mint 250 főt foglalkoztató) cégek oltalomszerzési stratégiáira jellemző, szemben a kkv-kkal, akik körében a nem hasznosított szabadalmak aránya csupán 18%, és minden 4. technológia esetében licencia-szerződés kerül megkötésre:

„Large firms use internally half of their patents, while they exchange less than 10% of them, and they do not use about 40% of their patent portfolio. More than half of the unused inventions are patented to block competitors. The large share of unused patents by large firms might also be due to the fact that large companies have the financial strength to apply for patent protection not only for important innovations, but also for less valuable ones.” (Gambardella et al. (2006), 41)

4. ÁBRA

Nem hasznosított szabadalmak mikro-szintű technológiai megoszlása, Lot 1 projekt (2005), EU6

(Micro-level share of commercially not-used patents, Lot 1 project (2005), EU6)

Forrás: Gambardella et al. (2006)

A nem-hasznosított szabadalmak értéke

A szabadalmak értékére vonatkozóan óvatosan fogalmaznak az e témában végzett kutatások készítői, hiszen a technológiák értékelésének módszertana még nem kifarrott. A PATVAL kutatás visszaigazolta, hogy viszonylag csekély számú szabadalom eredményezi az ez irányú gazdasági bevételek döntő hányadát. A

vizsgált mintában a szabadalmak mintegy 7,2 %-ának volt a becsült értéke magasabb, mint 10 millió EUR, de 68 % kevesebbet ért, mint 1 millió EUR (Gambardella-Giuri-Mariani 2005, 45).

Ez nagyjából összecseng azzal, amit egy német kutatócsoport kapott vizsgálati eredményként. A nem hasznosított szabadalmak értékelését vizsgálva azt tapasztalták a németországi felmérés készítői, hogy 17,4%-kal a kisvállalatok körében kimagasló volt a különösen értékes (> 1 millió euró) szabadalmak száma (Institut der Deutschen Wirtschaft Köln 2006). A német kutatás alapján a német vállalatok körében a nem hasznosított szabadalmak melyek átlagos értéke 150.000 euró, és mintegy 50%-uk azonnal hasznosítható lenne (Institut der Deutschen Wirtschaft Köln 2006). Mindamellet a magas értékű szabadalmak eloszlása a vizsgált országok között a PATVAL kutatás eredményei alapján nemzeti sajátosságokat mutat:

„Consistently with previous findings in the literature, the economic value (measured in monetary terms) of (...) patents is skewed: a small share of patents yields very high economic returns. The distribution of the high value patents is slightly different among countries.” (Gambardella et al 2005, 5).

A Lot 1 tanulmány részletes táblázataiból azt is megtudhatjuk, hogy a „blocking patents” legnagyobb arányát a kutatás végzői a szerves kémia (37,22%), és a kémia és olajipar (27,00%) mérték. A „sleeping patents” legmagasabb arányú előfordulását pedig a környezetvédelmi technológiák (31,58%), a szerves kémia (30,27%) és az információs technológia, telekommunikáció, félvezetők és optika iparágakban (25% és 28% között) tapasztalták (Gambardella et al. 2006). Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az ezekben az iparágakban tevékenykedő vállalatok szabadalom szerzési aktivitása eleve magas, tehát az összes bejelentett és megadott szabadalmak jelentős részét ezen iparági termékek teszik ki, akkor mindez arra utal, hogy a nem hasznosított szabadalmak jelentős gazdasági értéket képviselnek.

Mindazonáltal a Lot 1 kutatás arra is kitér, hogy a szabadalmi bejelentések száma folyamatosan növekvő tendenciát mutat. Ezzel együtt azon szabadalmak száma is növekszik, amelyek nem hasznosítási céllal kerülnek oltalmazásra. Mivel ezek egy részének gazdasági értéke a feltételezések szerint alacsonyabb, mint a ténylegesen hasznosításra kerülő szabadalmaké (hiszen stratégia funkciójuk a versenytársak blokkolása, nem pedig az értéktermelés), ezért ez összességében a szabadalmazott technológiai innovációk „felhígulásához”, átlagértékük csökkenéséhez vezet:

(...) as the number of patent applications increases, their average quality might decrease leading to larger shares of unused patents (i.e. sleeping patents) compared to smaller companies. (Gambardella et al. 2006, 41)

Az Európai Bizottság ajánlásai

A főleg EU-megbízásból elvégzett felmérések eredményei alapján az EU 2011-ben összehívott egy szakértői munkacsoportot, mely javaslatokat fogalmazott meg

európai szintű, innovációt támogató intézkedések meghozatalára (*Európai Bizottság* 2012a). A szakértői munkacsoport tevékenységével párhuzamosan a Bizottság felkért két európai kutatóintézetet egy tanulmány elkészítésére európai szintű piaci mechanizmusok generálásához, amelyek a szabadalmakkal és hasznosítási engedélyekkel kapcsolatos intenzívebb kereskedést hivatottak szolgálni (*Európai Bizottság* 2012b). 2012 végén a „sleeping patents” gazdasági hasznosítását javítani szándékozó javaslatok egy a Bizottság szervezeti egységeinek szánt munkadokumentumban kerültek összefoglalásra, amely uniós szintű reguláris tevékenységek előkészítő dokumentumaként értékelhető (*Európai Bizottság* 2012c).

A dokumentum a javaslatokat három központi témakör mentén fogalmazza meg: 1) javítani kell a szabadalmi rendszer átláthatóságát, beleértve a hasznosítható szabadalmakra vonatkozó információkat 2) növelni szükséges a kkv-k szabadalmi aktivitását, ami csak úgy érhető el, ha ez a vállalatcsoport mélyrehatóbb ismeretekkel rendelkezik a szabadalmi rendszer nyújtotta lehetőségekről 3) pénzügyi támogatásokat kell elérhetővé tenni az innovációk gazdasági hasznosításának elősegítéséhez.

Az Európai Bizottság ajánlásaival kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy mindhárom témakörben máris konkrét intézkedések kerültek fogantatásra. Küszöbön áll az egységes hatályú európai szabadalom bevezetése, mellyel kapcsolatosan nemzeti szakértők számos aggályuknak adtak hangot, főleg a kelet-európai térség vállalatainak: Az egyszerűsítés és a költségcsökkentés legnagyobb haszonélvezői várhatóan a nagyobb szabadalmi aktivitást felmutató, innovatív nemzetgazdasággal rendelkező uniós tagállamok, valamint a tengerentúli gazdaságok lesznek (*Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala* 2013). Az Európai Bizottság anyagi támogatást nyújt egy sor uniós szintű projekthez, melynek célja a vállalatok iparjogvédelmi tudatosságának fejlesztése. Ezeket azonban statisztikai kimutatásokkal bizonyíthatóan szintén inkább a nagyobb, régebbi és fejlettebb (tudásintenzív gazdasággal rendelkező) uniós tagállamok vállalatai veszik igénybe (EU IPR Helpdesk 2013) Ahhoz, hogy a kelet-közép európai régióból érkező vállalatok esélyt kapjanak a szabadalmi rendszer nyújtotta lehetőségek kihasználására, a tehernövekedések kompenzálására lenne szükség a nemzeti innovációs és iparjogvédelmi infrastruktúra fejlesztése keretében. Talán szükségtelen megemlíteni, hogy az innovációk gazdasági hasznosításához pénzügyi támogatások jelenleg a kelet-közép európai térségben nem, vagy csak rendkívül alacsony mértékben állnak rendelkezésre.⁹

Összefoglaló

Jelen tanulmány első része a közép-kelet-európai innovációs tendenciákat mutatta be, kiemelve, hogy a régió országaiban alacsony a K+F ráfordítás, ezen belül az üzleti szektor kiadása is; a termelésben behatárolt a csúcstechnológiák aránya, és a vállalatok, főleg a kkv-k iparjogvédelmi tudatossága is alacsony szintű. EU-s

összehasonlításban a térség országai a mérsékelt vagy moderált innovátorok közé tartoznak. A közép-kelet európai térségben a nemzeti úton engedélyezett, érvényben lévő szabadalmak száma évek óta folyamatos csökkenést mutat. Mindezek alapján jogos az önálló közép-kelet-európai modellre vonatkozó megközelítés az innováció tekintetében.

Az innovatív technológiák hasznosítási tendenciái területén a kelet-közép európai vállalatokra vonatkozó ismereteink releváns vizsgálatok hiányában rendkívül hiányosak, ezért a tanulmány második része a nyugat-európai térségben végzett felmérések adatain alapszik. A vállalatok fő okként azt jelölték meg a szabadalomszerzésre vonatkozóan, hogy az oltalommal védett találmányukat később gazdasági keretek között hasznosítsák, illetve megvédjék a másolástól/hamisítástól. Harmadik helyen jelölték meg a versenytársak blokkolását az irányú törekvésükben, hogy hasonló technikai innovációt levédessenek. A nem-hasznosított szabadalmak számarányára ennek ellenére viszonylag magas Nyugat-Európában: minden 3. szabadalom nem kerül hasznosításra, a kémia- és gyógyszerészet technológiai csoportban ez az arány eléri az 50%-t is, növekvő tendenciával. Ennek okát kutatók abban látják, hogy egyre erősödi az Egyesült Államokhoz hasonlóan Európában is az a stratégiai motiváció, hogy vállalatok nem hasznosítási céllal kutatnak és jelentenek be szabadalmat, hanem azért, hogy konkurenciáik innovációs tevékenységét megakadályozzák, kihasználva a szabadalom által biztosított monopolhelyzetet. A telekommunikációs cégek egyre növekvő számú szabadalmi perei alátámasztani látszanak ezt a feltételezést. Mindez azonban nem feltétlenül áll összhangban a szabadalmi oltalom gazdasági rendeltetésével, azaz azzal, hogy a szabadalmi oltalommal járó kizárólagosság, időleges piaci monopolhelyzet lehetőséget teremtsen kifejlesztője számára arra, hogy a találmány szerinti új termék forgalmazásával, illetve új eljárás alkalmazásával profitot érhessen el, ebből megtérítve a kutatás-fejlesztésbe investált költségeket.

A harmadik részben az Európai Bizottság által az innovatív technológiák hatékonyabb hasznosítása érdekében megfogalmazott ajánlásokat foglalja össze. Több jel szerint is a már foganatosított intézkedések legnagyobb haszonélvezői várhatóan a nagyobb szabadalmi aktivitást felmutató, innovatív nemzetgazdasággal rendelkező uniós tagállamok, valamint a tengerentúli gazdaságok lesznek. Szükséges lenne a szabadalomhasznosítás kelet-közép európai tendenciáinak vizsgálata, annak érdekében, hogy az innováció terén tapasztalható szakadék Kelet- és Nyugat-Európa között csökkenthető legyen.

JEGYZET

¹ Ennek oka, hogy e térség országai a felmérések nagy többségének elkészülésekor még nem voltak tagjai nemzetközi szervezeteknek, mint pl. az Európai Szabadalmi Szervezet (ESZSZ). Magyarország például 2003-ban vált tagjává az ESZSZ-nek.

² Kimondva, hogy szabadalomhasznosítási szerződés - azaz licencia-szerződés - alapján a szabadalmas engedélyt adhat a találmány hasznosítására, díjfizetés ellenében. Magyarország viszonylatában lásd: 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról, III. fejezet: Hasznosítási szerződés.

³ Szabadalombitortást követ el, aki a szabadalmi oltalom alatt álló találmányt jogosulatlanul hasznosítja. Ismert példa a blackberry™ okostelefonokat gyártó R.I.M. (Research in Motion) cég esete, aki 625 millió US dollárt fizetett az NTI szabadalmi ügyvivői irodának ezért, hogy a szabadalmak körüli jogviták bíróságon kívül megoldásra találjanak, ezzel elhárítva annak veszélyét, hogy a telefonok gyártását be kelljen szüntetni.

⁴ A közelmúltban több kísérletet is tettek a közép-kelet-európai országok fejlődésének intézményi szempontú értékelésére, az Unió más térségeinek összevetésére. A közgazdasági különbségek oly nyilvánvalóak, hogy bizonyos kutatások az Európai Unió közép-kelet-európai tagállamait új modellként helyezik el a régi tagállamok modelljei között.

⁵ Szerbia 2010-ben csatlakozott az Európai Szabadalmi Egyezményhez, ezért ebben a táblázatban még nem kerül megjelenítésre.

⁶ Kivételt képez ez alól a hasznosítás elmulasztása miatti kényszerengedély intézménye. Változást ezen a területen az egységes hatályú európai szabadalom sem vezet be. Önkéntes adatszolgáltatás is lehetséges, erre a nemzeti szabadalmi hivataloknál vezetett szabadalmi lajstrom lehetőséget ad. Ez annál is inkább érdekében állhat a jogtulajdonosoknak (licencia adóknak és vevőknek egyaránt), mert az adott szabadalommal kapcsolatos bármely jogra csak akkor lehet hivatkozni, ha azt a szabadalmi lajstromba bejegyezték.

⁷ A primer adatfelvételre azért volt szükség, mert a szükséges adatok más forrásból nem voltak hozzáférhetők. Összesen 27.531 olyan szabadalom tulajdonosának megkeresésére került sor, ahol az elsőbbség napja (a szabadalmi bejelentés napja) 1993 és 1997 közé esett, és a bejelentő a vizsgált hat ország valamelyikéből származott. A szabadalmi bejelentések időkereti limitálására azért volt szükség, mert korábbi szabadalmak esetében már nehézségekbe ütközne a szabadalomszerzési eljárásra vonatkozó információk begyűjtése. Frissebb szabadalmak esetében pedig adott esetben még nem állt elég idő rendelkezésre a hasznosításukhoz. A válaszadási arány 33,5%-os volt.

⁸ Az alkalmazott „makró-szintű” technológiai klasszifikációt a németországi Fraunhofer Társaság, a francia szellemi tulajdon-védelmi hivatal és a szintén francia Observatoire des Science and des Techniques kutatóintézet közösen dolgozták ki, az International Patent Classification alapján. Ehhez bővebben lásd: *Gambardella et al.* 2006, 29.

⁹ Magyarországon évekig nem volt állami támogatás igénybe vehető magyar szellemi alkotások hazai és külföldi iparjogvédelmi oltalomszerzésének támogatásához. Szerencsés módon 2012 decemberében meghirdetésre került az IPARJOG_12 pályázati, mely, ha igen limitált mértékben is, de mégis támogatást nyújt magyar vállalatoknak legalább az oltalomszerzés költségeihez. Az innovációk hasznosításához jelenleg Magyarországon állami támogatás nem áll rendelkezésre.

Irodalom

EU IPR Helpdesk (2013): *Analysis of visitors 2011-2013*. Kézirat.

Európai Bizottság (2010): *Az Európa 2020 stratégia kiemelt kezdeményezése: Innovatív Unió*. SEC(2010) 1161. Brüsszel.

Európai Bizottság (2012a): *Options for an EU instrument for patent valorisation*. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/options-eu-instrument-patent-valorisation_en.pdf (utoljára felkeresve 2013. március 30-án).

Európai Bizottság (2012b): *Creating a financial market for IPR*. http://www.moez.fraunhofer.de/content/dam/moez/de/documents/Final%20report_creating-financial-market-for-ipr-in-europe_enx.pdf (utoljára felkeresve 2013. április 4-én)

Európai Bizottság (2012c): *Towards enhanced patent valorisation for growth and jobs*. Commission Staff working document. SWD(2012) 458 final. Brüsszel.

- Európai Bizottság (2013): „Innovatív Unió” – új program az Európa 2020 stratégia keretében. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/tajani/hot-topics/innovation-union/index_hu.htm (utoljára felkeresve 2013. április 4-én)
- Európai Bizottság (2013): *Innovation Union Scoreboard*. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2013_en.pdf (utoljára felkeresve 2013. május 30-án)
- Európai Unió hivatalos lapja (2012): A Tanács 1260/2012/EU rendelete (2012. december 17.) az egységes szabadalmi oltalom létrehozásának területén megvalósítandó megerősített együttműködésnek az alkalmazandó fordítási szabályok tekintetében történő végrehajtásáról. Brüsszel. L 361/1-8.
- Eurostat (2012): *Patent statistics*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Patent_statistics (utoljára felkeresve 2013. április 16-án)
- Farkas B. (2011): A közép-kelet-európai piacgazdaságok fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. - *Közgazdasági Szemle*, LVIII. évf., 412–429. o.
- Gambardella, A.-Giuri P.-Mariani, M. (2005): *The value of European patents. Evidence from a survey of European inventors*. http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/patval_mainreportandannexes.pdf (utoljára felkeresve 2013. május 30-án)
- Gambardella, A. et al (2006): *Study on evaluating the knowledge economy – What are patents actually worth? The value of patents for today's economy and society*. http://ec.europa.eu/internal_market/indprop/docs/patent/studies/patentstudy-report_en.pdf (utoljára felkeresve 2013. április 4-én)
- Hentschel, M. (2007): *Patentmanagement, Technologieverwertung und Akquise externer Technologien*. Gabler Edition Wissenschaft, Wiesbaden.
- Huszák L.-Mészáros E. (2011): A magyar vállalkozások iparjogvédelmi tudatossága - két kérdőíves felmérés tanulságai. - *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 6. évfolyam (116.) 4. szám, 21–41. o.
- Huszák L. (2012): *Patente und Innovation im Donauraum*. – Bos, E.-Eckardt, M.-Kastner G.-Masát A.-Wenger, D.R. (eds) *Der Donauraum in Europa. Nomos*, Baden-Baden, 294–322. o.
- Institut der Deutschen Wirtschaft Köln (2006): *Das Innovationsverhalten der technikaffinen Branchen. Forschung, Patente und Innovationen*. http://www.sachen-machen.org/uploads/media/IW-VDIStudie_Langversion1.pdf (utoljára felkeresve 2012. június 12-én.)
- Japán Szabadalmi Hivatal (2004): *Results of the survey on Intellectual Property-related activities*, 2003. JPO, Tokió.
- Kamiyama, Sh. – Sheehan, J. – Martinez, c. (2006): Valuation and exploitation of intellectual property. - *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2006/05 <http://dx.doi.org/10.1787/307034817055> (utoljára felkeresve 2013. március 31-én).
- Kollmer H. (2003): *Lizenzierungsstrategien junger Technologieunternehmen. Eine empirische Untersuchung am Beispiel der Biotechnologie*. <http://epub.uni-regensburg.de/10093/1/Lizenzierungsstrategien-HK-24Apr03-GES.pdf> (utoljára felkeresve 2012. június 11-én)
- Magyar Parlament (1995): 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról. Budapest.
- Magyar Parlament (1997): 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról. Budapest.
- Mersch, Ch. (2011): *Die Welt der Patente. Soziologische Perspektiven auf eine zentrale Institution der globalen Wissensgesellschaft*. Transcript, Bielefeld.
- OECD (2003): *Turning science into business. Patenting and licencing at public research organisations*. http://www.keepeek.com/oecd/media/science-and-technology/turning-science-into-business_9789264100244-en (utoljára felkeresve 2013. március 31-én).
- Palágyi T. (2010): A szabadalmi reformmozgalom és a bírói gyakorlat változása az Amerikai Egyesült Államokban az utóbbi két évtizedben. *Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle*, 115. évf. 1. szám, 84–103. o.
- Pandurics A. (1997): *Technológia és versenyképesség. „Versenyben a világgal” műhelytanulmány-sorozat*. Corvinus Egyetem, Budapest.
- Radosevic, S. (2002): Regional Innovation Systems in Central and Eastern Europe: Determinants, Organizers and Alignments. - *The Journal of Technology Transfer*, 27, 1. 87–96. o.
- Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (2011): *Éves jelentés 2010*. SzTNH, Budapest.
- Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (2013): *A horizonton: az egységes hatályú európai szabadalom és az európai szabadalmi bírászkodás reformja*. <http://www.sztnh.gov.hu/hirek/UPP-UPC-osszefoglalo-Dec2012.pdf> (utoljára felkeresve 2013. május 30-án)

Troy I.-Werle R. (2008): Uncertainty and the market for patents. - *Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung Working Paper* 08/2, Köln.
World Intellectual Property Organisation (2013): *Economic aspects of intellectual property in countries with economies in transition*. WIPO, Geneva.

INVENTING, PROTECTING - EXPLOITING? TENDENCIES IN THE VALORISATION OF INNOVATIONS IN EUROPE

LORETTA HUSZÁK

The first part of the study shows up the innovation tendencies in Central-Eastern Europe, and stresses that in countries of this region the share of domestic R&D, including the share of expenditures financed by private businesses, is low. Compared with other EU member states, countries in Central-Eastern Europe belong to the moderate innovators. If we have a look on the patenting tendencies of these countries, we will see that the number of domestic patents has been decreasing in the recent years. These findings entitle us to speak about specific phenomena in the innovation with relevance for the Central-Eastern European countries, compared with Western Europe.

In recent years, enterprises seek to more effectively exploit their intellectual assets – their patents in particular. Firms also defend their patent portfolios more aggressively. Research studies carried out in Western-European countries indicate that the main reasons that motivate enterprises for patenting are the commercial exploitation and the prevention from imitation. Another reason for patenting is to block competitors that might patent similar innovations. The proportion of unused patents is relatively high in Western Europe: every third patent will not be commercially exploited. In the technology areas chemistry and pharmacy is this share even higher: on average 50% of the patents are not used, which suggests that patents are important for competitive reasons (blocking competitors). The large share of unused patents by large firms might also be due to the fact that large companies rather have the financial strength to apply for patent protection not only for important innovations, but also for less valuable ones. The economic value of patents is skewed: a small share of patents yields very high economic returns. As the number of patent applications increases, their average quality might decrease leading to larger shares of unused patents (i.e. sleeping patents, or patents for blocking competitors).

The European Commission sees here reasons for intervention. Some initiatives have already been implemented. It is alarming, however, that our knowledge on the tendencies of economic use of patents and innovations in Eastern-Europe is extremely limited. As far as the number of patents is concerned, there is a vast gap between West and East in Europe. Since the initiatives proposed by the European Commission are less known among the Eastern-European companies, it is to be feared that this gap will not become smaller.

A MAGYARORSZÁGI KISTÉRSÉGEK TERÜLETI TŐKÉJE – A GAZDASÁGI KRÍZIS ELŐTT ÉS ALATT

(Territorial capital of the Hungarian sub-regional – before and under the Economic Crisis)

JÓNA GYÖRGY

Kulcsszavak

Területi tőke, gazdasági válság, konvergencia, szűk keresztmetszetért járó büntetés

A területi tőke egy meglehetősen új kategória a modern regionális tudomány terminológiai rendszerében. A területi tőke fogalma a regionális fejlődés elemzésénél figyelembe veszi a fizikai és a nem-tárgyi tőkeelemeket egyaránt. Ebből az újszerű aspektusból vizsgáltam meg a magyarországi kistérségek területi tőkéjét 2004 és 2010 közötti periódusban. Arra kerestem a választ, hogy a területitőke-állomány kistérségenként évente hogyan változott, valamint volt-e területi konvergencia. Az adatbázis pontosítása érdekében alkalmaztam a szűk keresztmetszetért járó büntetés módszerét.

Bevezetés

Ebben a rövid tanulmányban a magyarországi kistérségek 2004 és 2010 területitőke-értékének ingadozását, trendjét mutatom be. A tendenciákat mozgató tényezők részletes elemzésére terjedelmi okokból nincs lehetőség.

A területi tőke fogalmának bevezetése azért időszerű, mert a korábbi mérések rendszerint a materiális javakat, a közgazdaságilag könnyen operacionalizálható változókat vették figyelembe. Napjainkra azonban bizonyítottá vált, hogy adott térség gazdasági értékét nemcsak a látható, hanem az immateriális tőkefajta is befolyásolja. A területitőke-konceptió holisztikus szemléletet követő paradigma, melynek alkalmazásával a gazdasági térszerkezet materiális és nem-tárgyi tőkejavi kvantifikálhatók, így egyszerre vehetők figyelembe a regionális helyzetfeltárás és fejlesztés során. A területitőke-konceptió definiálására több elméleti modellt is alkottak (Jóna 2013), én a nemzetközileg alkalmazott Camagni-modellt (Camagni 2008) fogadtam el. Camagni kilenc területi potenciálba szervezi a területi forrásokat, majd ezeket tőketípusokba rendszerezi, osztályozza. Camagni korábbi megállapítása szerint (Brasiliis-Saguatti-Benni-Marchese és mtsai 2012) én hét tőkekomponenst különböztettem meg: gazdasági tőke, infrastrukturális tőke, intézményi tőke, humán tőke, társadalmi tőke, kapcsolati tőke, kulturális tőke. Ennek a hét tőkefajtnak az összesítésével kaptam meg a területi tőke végső értékét.

Módszertan

Az adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerből (TEiR) gyűjtöttem össze. Az adatbázis létrehozása után *Q-típusú a priori főkomponens-elemzést* végeztem a változók közötti multikollinearitás kiszűrése és a változók számának statisztikailag is elfogadható mértékű csökkentése érdekében. Csak azokat az indikátorokat tartottam meg, melyeknek a KMO-kritériumértéke és az MSA értéke mind évben 0,5 felett volt. A 7 faktor 7 évre összesített varianciája 79,228%, mely túllépi a minimálisan elvárt 60%-os varianciahányadot, a Maximum-likelihood módszer a 7 faktoros vizsgálati modell esetében is elfogadható illeszkedési értéket mutatott minden évben. A mutatórendszer a főkomponens-elemzés során létrehozott faktorokhoz statisztikailag szignifikánsan és egyértelműen hozzárendelt 51 indikátorból áll, melyeket 7 részindexbe (tőketípusba) rendeződtem (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

*A területi tőkét alkotó indikátorok és alindexek
(Indicators and subindex of territorial capital)*

Összesített index	Alindex/ dimenzió	Indikátorok	
Területi tőke	Gazdasági tőke	1. az 1 főre eső összes belföldi jövedelem 2. 1000 főre jutó export értékesítés nettó árbevétele 3. 1 vállalatra jutó jegyzett tőke 4. 1 vállalatra jutó saját tőke 5. 1000 lakosra jutó összes vállalkozás 6. 1000 lakosra jutó üzleti-pénzügyi high-tech szolgáltatás 7. 1 vállalkozásra jutó kibocsátás 8. Vállalkozókésztség	Materiális javak
	Infrastrukturális tőke	1. 1 km ² -re jutó gyalogút és járda 2. 1 km ² -re jutó bicikliút 3. 1 km ² -re jutó állami közút hossza 4. 1 km ² -re jutó gázcső hossza 5. 1 km ² -re jutó közüzemi ivóvízhálózat 6. 1 km ² -re jutó szennyvízcsatorna-hálózat hossza 7. 1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága 8. 1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága 9. 1 km ² -re jutó erdőterület nagysága	

Intézményi tőke	1. 1000 főre jutó könyvtárak száma 2. 1000 főre jutó közművelődési intézmények száma 3. 1000 főre jutó muzeális intézmények száma 4. 1000 főre jutó állandó színházak száma 5. 1000 főre jutó mozi férőhelyek száma 6. 1000 főre jutó postahivatal száma 7. 1000 főre jutó alkotó művelődési közösségek száma	Immateriális tőkejavak
Humán tőke	1. 1000 élveszületésre jutó csecsemőhalandóság száma 2. 1000 főre jutó háziorvos száma 3. 1000 főre jutó gyógyszerár 4. 1000 főre jutó könyvtárba beiratkozottak száma 5. 1000 főre jutó felsőoktatásban résztvevő hallgató száma 6. 1000 főre jutó felsőoktatásban dolgozó oktató száma 7. 1000 főre jutó egészségügyi kut.-t-fejl.-t végző high-tech vállalat száma 8. 1000 főre jutó oktatási szolgált.-t nyújtó high-tech vállalat száma	
Társadalmi tőke	1. 1000 aktív korú főre jutó regisztrált munkanélküliek száma 2. népkonyhák napi átlagos forgalma 3. 1000 főre jutó adófizető száma 4. 1000 főre jutó közvédas bűncselekmények száma 5. 1 vállalkozásra jutó gazdasági bűncselekmények száma 6. belföldi vándorlási különbözet 7. 1000 főre jutó szociális és egészségügyi szolgáltatást nyújtó high-tech vállalat száma 8. Hoover-indikátor	
Kapcsolati tőke	1. 1000 főre jutó Internet felhasználó száma 2. 1000 főre jutó mobiltelefonok előfizetések száma 3. 1000 főre jutó nonprofit szervezetek száma 4. 1000 idősekre jutó idősok klubjának és tagságának száma	
Kulturális tőke	1. 1000 főre jutó alkotó művelődési közösségek tagjainak száma 2. 1000 főre jutó színházlátogató száma 3. 1000 főre jutó kulturális rendezvényen résztvevők 4. 1000 főre jutó múzeumi látogatók 5. 1000 lakosra jutó állandó színházak látogatók 6. 1000 lakosra jutó mozilátogatások 7. 1000 főre jutó műemlékek száma	

Forrás: saját számítás

A területi tőke értékének megállapítása minden korábbi vizsgálat esetében indexalkotás útján történt. Én is ezt a módszert választottam. Első lépésben a nemzetközi területitőke-vizsgálatokban általánossá vált úgynevezett min-max módszerrel standardizáltam az adatokat, ennek formulája:

$$0 \leq A_i = \frac{(X_{\text{kistérség}} - \text{Min}_i)}{(\text{Max}_i - \text{Min}_i)} \leq 1$$

Bizonyos esetekben meg kellett fordítani az értékeket, amit az alábbi egyenlet alkalmazásával sikerült megoldani:

$$0 \leq A_i = 1 - \frac{(X_{\text{kistérség}} - \text{Min}_i)}{(\text{Max}_i - \text{Min}_i)} \leq 1$$

A területitőke-konceptió elméleti prezentációjából egyértelműen kiderül, hogy a Camagni-modell 9 területi potenciálja együttesen adja meg a területi tőke értékét, ám figyelembe kell venni azt is, hogy ezek a potenciálok egymást is meghatározzák. A területi potenciálok kereszthatását úgy lehet figyelembe venni a mérések során, hogy a szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszerét (penalty for bottleneck) alkalmaztam. A módszer lényege, hogy az egyik indikátor magas értéke nem képes teljesen korrigálni a másik indikátor értékét, és fordítva; *a tőketípusok kereszthatását figyelembe veszem ennek a módszernek az alkalmazásával* (Ács-Szerb 2012). A módszer gyakorlati alkalmazása egyszerű. Elsőként a standardizált indikátorokat nagyság szerint sorba rendezzük (Rappai-Szerb 2011, 5):

$$0 \leq X_1 \leq X_2 \leq \dots \leq X_k \leq 1$$

Ezután minden indikátorból a hozzátartozó legkisebb mutató értékét kivonjuk, majd hozzáadunk 1-t, logaritmikus függvény alkalmazásával a korrigálandó értéket megkapjuk (Bajmócy 2012, 21), vagyis:

$$K_i = \ln[1 + (A_i - \text{min}_a)]$$

itt a „K” a korrigáló tényezőt, az „A” a korrigálandó alindexet, a „min” pedig a kistérség legkisebb értékét jelöli. A korrigált alindex értékét úgy kapjuk meg, hogy minden standardizált értékből kivonjuk a korrigáló tényező értékét, azaz:

$$A_i^x = A_i - K_i$$

Utolsó lépésben minden korrigált változót elosztom az alindexek számával, így megkapom a területi tőke összesített indexének értékét (Összesített Index - ÖI), melynek értéktartománya változatlanul 0 és 1 közé esik (Bajmócy 2012, 21):

$$\text{ÖI}_{\text{tc}} = \frac{\sum_{i=1}^n A_i^x}{n}$$

A büntetőfüggvény akkor helyes, ha a változtatott értékek átlaga nem nagyobb, mint az eredeti, büntetőfüggvény nélküli értéké, vagyis (Rappai-Szerb 2011, 6):

$$kx_1 + \sum_{i=1}^k f(x_i - x_1) \leq \sum_{i=1}^k x_i$$

$$x_1 + \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k f(x_i - x_1) < \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k x_i$$

Az idősoros kutatásban tehát azt vizsgálom, hogy a magyarországi kistérségek területitőke-ellátottsága 2004 és 2010 között hogyan alakult, növekedési dinamikája miként változott. Ez a 7 év azonban nem egységes, mert 2008. őszétől nemzetközi gazdasági világválság alakult ki. A válság Magyarországra néhány hónap múlva, némi megkésettiséggel bontakozott ki, ám akkor relatíve magas intenzitással (Csaba 2013). Ez a tény meghatározza a trendvizsgálatot, mert „rendkívüli események hatásaként erősen kiugró értékek is előfordulnak az idősorokban, amelyeket nem lehet a véletlen ingadozásoknak betudni (természeti csapás, katasztrófa, háború hatása, stb.). Az elemzés során hatásukat el kell különíteni az idősor előbbi összetevőitől.” (Kerékyártó-Mundroczó 2000, 453). A 2008-as hitelválságot hasonló rendkívüli gazdasági eseménynek értékelem én is, ennek értelmében a 7 évet nem egységesen, hanem két részre bontva elemzem és hasonlítom össze. Ennek értelmében:

- 2004-2008 közti (válság előtti) időszakot, valamint a
- 2009-2010 közötti (a válság ideje alatti) periódust vizsgáltam.

A két szomszédos időszak összehasonlítására differencia-képzést használtam, melyet elsőrendű differenciának hívunk, kiszámítása:

$$D_t = \frac{y_T}{y_{T-1}}$$

Eredmények

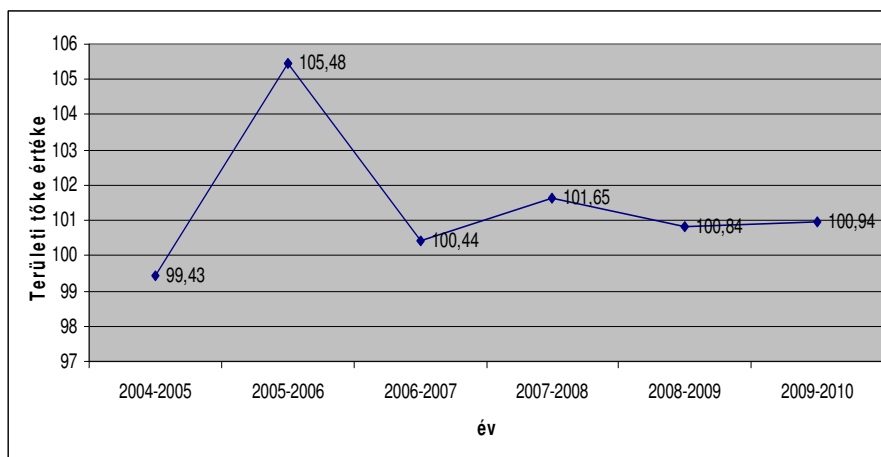
A területitőke-javak nemzetgazdasági szinten a gazdasági krízis előtti 5 évben harmonikus növekedést mutattak kistérségenként, az évenkénti átlagos növekedési 0,53% volt. Ez magyarországi viszonyok között relatíve kiegyensúlyozott növekedési pályát jelent. Ebben a periódusban a legalacsonyabb átlagos évenkénti növekedési ütem a Balatonföldvári, Rétsági kistérségekben volt (0,3% körüli), míg a legnagyobb ütemű bővülés (2,4% körüli) a Bajai, Budaörsi, Hajdúszoboszlói, Hatvani, Kadarkúti, Kiskunfélegyházi kistérségekben mutatható ki.

A gazdasági válság első két évében nemzetgazdasági szinten a területi tőke évenkénti átlagos növekedési üteme 0,89% lett, ami 0,36 százalékpontos fejlődést jelent az előző periódushoz képest. A magyarországi kistérségek területitőke-növekedése tehát nem állt meg a válság első két éve alatt, sőt, elenyésző mértékben nőtt. A legnagyobb (évente 1% feletti) csökkenés az alábbi kistérségekben volt: Abaúj-Hegyközi, Budapest, Celldömölki, Ercsi, Gyáli, Mezőkövesdi, Pécsváradi. Átlag feletti növekedési dinamikáját a gazdasági krízis első két évében sem veszítette el (évenkénti átlagos bővülése 1,9% körüli volt) a Baktalórántházi, Jánoshalmi, Tabi, Vásárosnaményi kistérség. A két periódus növekedési

teljesítményének összehasonlításánál látszik igazán jól, hogy a hazai kistérségek makroszintű területitőke-felhalmozása hullámzott, láttuk, a válság két éve alatt 0,36 százalékponttal javult teljesítménye az előző 5 évhez képest. Az 1. ábra részletesen bemutatja a területi tőke országos növekedési ütemét. Ebből kiderül, hogy a legnagyobb területitőke-felhalmozás 2005-ről 2006-ra történt, amit közvetlenül gyors visszaesés követett. Néma korrekció figyelhető meg az ez utáni referenciapontban, ám a gazdasági krízis idejére szinte kiegyenesedik ez a vonal.

1. ÁBRA

*A magyarországi területi tőke átlagos növekedési üteme 2004 és 2010 között
(The average growth rate of the Hungarian territorial capital between 2004 and 2010)*

Forrás: saját számítás

Ha figyelmünket lesűkítjük a kistérségekre, megállapítható, hogy ezekre különböző módon hatott a krízis: a kistérségek bő egyharmada egy százalék körüli arányban veszített növekedéséből, 54 kistérség stagnált, 31 kistérség növekedési potenciálja megközelítette 1%-ot, míg 29 kistérség 3%-os vagy e feletti mértékben javította bővülését. Az alábbi kistérségek növekedési üteme esett a legnagyobbat (4% felett) a válság miatt: Bajai, Bicskei, Dunakeszi, Érdi, Gyáli, Hatvani, Záhonyi, de a legnagyobb tendenciavesztést a Kiskunfélegyházi kistérség produkálta a 7,6%-os zsugorodással. A válság első két éve alatt kiemelkedő mértékben javult területi tőke növekedése a válság előtti periódushoz képest a Baktalórántházi, Nagykanizsai, Rétsági, Szécsényi, Szikszói és Zalaszentgróti kistérségeknek. A legjobb eredményt ebben az összefüggésben a Jánoshalmi kistérség érte el 6,4%-kal. Jellemző, hogy az összes tőketípus koncentrációja csökkent a válság első két évében országosan, kivételt képezett ez alól a kapcsolati tőke, mely 4,23 százalékponttal magasabb növekedési ütemet produkált a gazdasági krízis ideje alatt, mint előtte.

Kutatói hipotézisként fogalmazódott meg a gondolat, hogy Budapest olyan magas területi tőke értékkel fog rendelkezni, hogy ki kell emelni a vizsgálatból. Azonban ezt a feltevést az adatok cáfolták. Adataim egyértelműen azt bizonyítják, hogy *a monocentrikus térszerkezet, a főváros-központúság kezd nagyon lassan átalakulni Magyarországon*. Az adatok szerint 2004-ben Budapest és a Balatonfüredi kistérség korrigált értéke között elhanyagolható volt a különbség, a következő két évben Balatonfüred meg is előzte a fővárost.

A mérés során lehetőségem adódott, hogy a területi egyenlőtlenségeket is megvizsgáljam a területitőke-konceptió szempontjából. A területi egyenlőtlenségek mérésének több módszere is létezik, én a decilisek szerinti felosztást választottam (2. táblázat).

Az 1. decilisbe a legmagasabb értékű kistérségek kerültek, a kutatásba bevont időszak alatt maximum 3 kistérség érte el a legfelső 10%-os értéket. A Balatonfüredi és Budapest kistérség mindvégig ebbe a kategóriába maradtak, a Pécsi, Egri, Veszprémi és Budaörsi kistérségek egymást felváltva, néha értéke el csak ezt a legfelső határt. 2007-ben és 2008-ban csak a főváros egyedül volt képes bekerülni ebbe csoportba. A 3. decilisbe viszonylag stabilan 4-5 kistérség maradt mindvégig.

2. TÁBLÁZAT

*A területitőke-értékek decilisek szerinti felosztása 2004-2010 között
(The classification of the Hungarian subregions in aspect of the territorial capital concept)*

<i>Decilis sorszáma</i>	<i>Kistérség</i>	<i>Kistérsége k száma (2005)</i>	<i>Kistérsége k száma (2006)</i>	<i>Kistérsége k száma (2007)</i>	<i>Kistérsége k száma (2008)</i>	<i>Kistérsége k száma (2009)</i>	<i>Kistérsége k száma (2010)</i>
1.	2	2	3	1	1	2	3
2.	2	3	3	3	3	2	3
3.	3	5	4	3	3	3	4
4.	10	5	6	6	4	7	5
5.	10	13	13	9	10	7	12
6.	28	22	24	23	20	18	20
7.	25	29	32	28	30	31	33
8.	47	40	30	44	50	51	52
9.	38	35	43	42	34	35	30
10.	9	20	16	15	19	18	10

Forrás: saját számítás

A középső (4, 5, 6) decilisek alakulása igen érdekes volt ebben a periódusban, 2004-ről 2010-re az ide tartozó kistérségek száma közel 30%-kal csökkent, ezek a térségek deklasszálódtak. A 4. decilisbe tartozó kistérségek száma szignifikánsan

csökkent évről évre. A középső intervallumba tartozó kistérségek száma csökkent, ezzel párhuzamosan az alatta lévő deciliseké nőtt, főként a 7. és 8. decilisé. Másrészt, az átlagos értékkel bíró kistérségek leszakadtak, jellemzően az alsóközép szintű csoportokhoz kerültek át. A legszegényebb, legkisebb területi tőkével rendelkező kistérségek száma sajátos módon alakul, idővel számuk mérséklődik, bár a 10. decilisbe tartozók száma hektikusan alakul.

A legkisebb területi tőkeértékkel bíró kistérségeket összefogó decilis jelentős módosulásokon ment át. 2004-ről 2005-re a 8. és 9. decilisbe tartozó kistérségek száma csökkent, míg a 10. decilisé emelkedett. Mivel az összes decilis értéke nagyjából változatlan maradt, logikus, hogy az amúgy is alacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérségek ekkor veszítettek értékükből. Viszonylag nagy volt a ki- és belépő kistérségek száma ebbe a legalsó kategóriába, mégis mindvégig a legutolsó helyen maradt mindvégig a Baktalórántházai, Ózdi, Záhonyi, Mezőcsáti, Nagykállói, Nagykátai, Szikszói és Hajdúhadházi kistérség. A területitőke-paradigma szempontjából ezek a leghátrányosabb kistérségek, ahol az egyenlőtlenség reprodukciós tényezői láthatóan szembetűnően erősek.

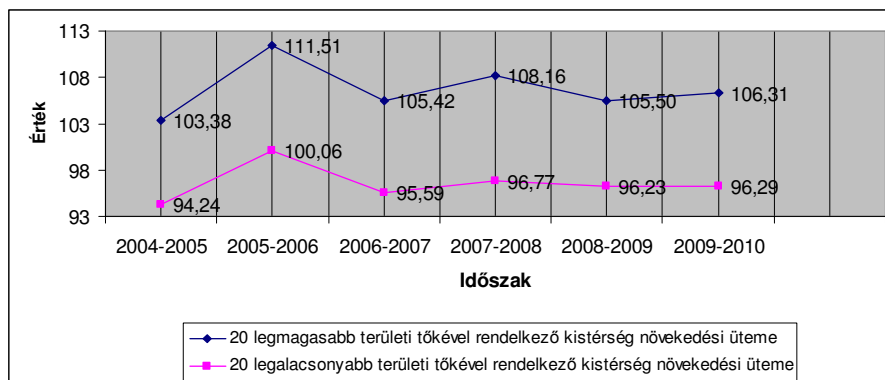
Ha földrajzi szempontból vizsgáljuk a kistérségek decilisek szerinti alakulását, megállapítható, hogy a Duna vonalától keletre eső részekben található a legtöbb olyan kistérség, mely a két legalsó decilisbe tartozik. A 10. decilisbe általában Tiszántúli (keleti és északkeleti) kistérségek, Dunántúlról esetenként 1-2 kistérség került. A főváros, a Balaton környéki és nyugat-magyarországi térségek a legmagasabb területitőke-értéket kapták. Szeretném jelezni, hogy rendszerint a legmagasabb területi tőkével bíró kistérségekben a turizmus kiemelt szerepet tölt be.

A 20 legmagasabb területi tőkével bíró kistérség közötti éves átlagos növekedés messze magasabb volt minden évben, mint a 20 legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség esetében (2. ábra). A 20 legmagasabb területi tőkével bíró kistérség 7 év alatti mértani átlaggal mért éves növekedési átlaga 4,83% volt, míg ez a 20 legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség esetében nem emelkedés, hanem 4,75%-os csökkenés volt. A kettő között 9,58 százalékpont a különbség. Ha a két periódus (válság előtti 5 év, valamint a válság alatti 2 év) átlagos növekedését hasonlítjuk össze, akkor hasonló következtetések vonhatók le. A válság előtt a 20 legnagyobb területitőke-állománnyal rendelkező kistérség növekedésének éves átlaga 5,73%, a válság két éve alatt ez 5,16%-ra zsugorodott. A csökkenés mértéke elenyésző volt. A 20 legalacsonyabb területitőke-ellátottsággal bíró kistérség válság előtti 5 évében a csökkenés átlagos üteme 4,51%, addig a 2009-2010 között ez 4,26% volt. A 20 legalacsonyabb és 20 legmagasabb területi tőkével rendelkező kistérség között Magyarországon 2004 és 2010 között nem alakult ki konvergencia, felzárkózás. Épp ellenkezőleg, a köztük lévő távolság nőtt.

2. ÁBRA

A 20 legmagasabb és legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség növekedési üteme 2004 és 2010 között

(Average growth of the 20 subregion with the highest and lowest territorial capital assets between 2004 and 2010)

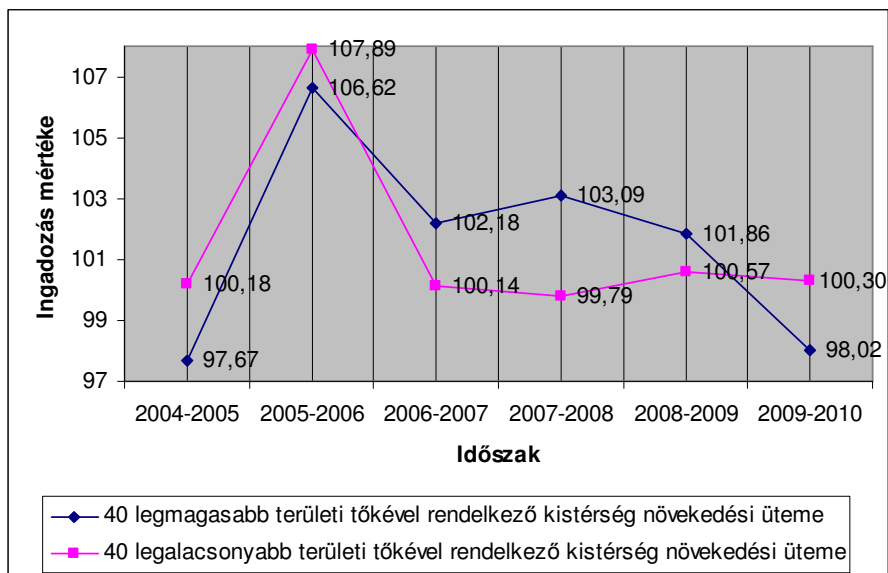
Forrás: saját számítás

A felzárkózás mérése mindig viszonyítás kérdése: mit hasonlítunk össze mivel. Az előzőktől eltérő eredmény jön ki, ha nem a 20, hanem a 40 legmagasabb és legkevesebb területitőke-értékkel rendelkező kistérség növekedési ütemét hasonlítom össze. Az eredmények szerint a 40 legkisebb területi tőkével rendelkező kistérség átlagos évi növekedési üteme 0,24%-os volt, míg a 40 legnagyobb területi tőkével rendelkező kistérség területi tőkéje nem nőtt, hanem zsugorodott 2,26%-kal. A felzárkózás, a konvergencia ebben a kontextusban már kimutatható, de ez csak úgy alakulhatott ki, hogy a fejlettebb kistérségek zsugorodtak, a legrosszabb pozícióban lévők pedig minimálisan nőttek (3. ábra). A területi diverzifikáció mérséklődése tehát statisztikailag mérhető, ám ez nem a felfelé irányuló mobilitás, hanem a deklasszlódás miatt mutatható ki.

3. ÁBRA

A 40 legmagasabb és legalacsonyabb területi tőkével rendelkező kistérség növekedési üteme 2004 és 2010 között

(Average growth of the 20 subregion with the highest and lowest territorial capital assets between 2004 and 2010)

Forrás: saját számítás

Az eddigieket összefoglalva, rávilágítottam, hogy a válság első éve volt a legnehezebb nemzetgazdasági szinten, a gazdasági krízis ekkor érezte hatását leginkább Magyarország legtöbb kistérségén. A területitőke-javak a gazdasági krízis előtti 5 évben harmonikus növekedést mutattak kistérségenként, az évenkénti átlagos növekedési üteme 0,53% volt. A gazdasági válság első két évében a területi tőke évenkénti átlagos növekedési üteme 0,89% lett, ami 0,36 százalékpontos emelkedést jelent. A magyarországi kistérségek területitőke-növekedése tehát nem állt meg a válság első két éve alatt, hanem átlagát nézve elenyésző mértékben nőtt. 2009-ben jelentős visszaesés, 2010. végére némi korrekció volt tapasztalható.

A kistérségek között volt konvergencia, de ez lefelé irányuló nivelláció következtében alakult ki, a magasabb területi tőkével rendelkező kistérségek veszítettek a legtöbbet, így deklasszálódtak a kevesebb területi tőkével rendelkező kistérségekhez. A hitelválság egyik legnagyobb vesztese a főváros lett, a több évtizede fennálló monocentrikus térszerkezet kezd felbomlani.

Irodalom

- Ács J. Z. – Szerb L. (2012) Global entrepreneurship and development index 2012. – Edward Elgar, Cheltenham.
- Bajmócy Z. (2012) Innovációs index kistérségi szinten. Csak játék a számokkal? – Bajmócy Z.– Lengyel I.–Málovics GY. Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. JATEPress, Szeged. 13-32. o.
- Brasili, C. – Saguatti, A. – Benni, F. (et.al.) (2012) The impact of the economic crisis on the territorial capital Italian regions. <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal00646.pdf> (letöltve: 2012. augusztus 2.)

- Camagni, R. (2008) Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. – Capello, R.– Camagni, R.–Chizzolini, B.–Fratesi, U. (eds.) Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. Springer, Berlin-Heidelberg. 33-46. o.
- Csaba L. (2013) Válságkezelés Európában. – Köz-Gazdaság, 1. 2-24. o.
- Jóna Gy. (2013) A területi tőke fogalmi megközelítései. – Tér és Társadalom, 1. 30-51. o.
- Kerékgyártó Gy. – Mundroczó Gy. (2000) Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben. Aula Kiadó, Budapest.
- Rappai G. – Szerb L. (2011) Összetett indexek készítése új módon: a szűk keresztmetszetekért történő büntetés módszere. Közgazdasági és Regionális Tudományok Intézete, Pécs.

TERRITORIAL CAPITAL OF THE HUNGARIAN SUB-REGIONS – BEFORE AND UNDER THE ECONOMIC CRISIS

JÓNA GYÖRGY

The territorial capital concept was introduced to terminology system of the modern regional science some years ago. The paradigm takes into account the role of intangible and material capital assets in the pattern of regional development. From the novel aspect I examined territorial capital assets of the Hungarian subregional between 2004 and 2010. I tried to find an answer to the how value of territorial capital was changing in this period at subregional level. My results show that the richest and poorest subregions lost the most and there was no convergence among subregionals. Contributing to the more accurate analysis database, a new method was applied it is called penalty for bottleneck. I got a lot of new results will be used. I point out that the year 2009 was the toughest at macro-regional, the accumulate of territorial capital stopped. At macro-level the assets of territorial capital were increasing five years before economic depression, the its average growth was 0,53%. The first two years of crisis the average growth rate of the territorial capital was 0,89%, a 0,36 percentage point improvement. Comparing the rate of growth of territorial capital before and during economic crisis, it turns out that the Hungarian subregions rate of accumulate of territorial capital fluctuated. The assets of territorial capital of Hungarian subregions were dynamic growing (it was a small decline in 2005 and it was stagnation in 2009) between 2004 and 2010. The highest rate of growth was between 2005 and 2006.

A CENTROPE RÉGIÓ KÖZLEKEDÉSFEJLESZTÉSI KIHÍVÁSAI ÉS LEHETŐSÉGEI GYŐR-MOSON- SOPRON ÉS VAS MEGYE SZÁMÁRA

(The transport development challenges and opportunities of the
centrope for Győr-Moson-Sopron and Vas County)

JÓNA LÁSZLÓ

Kulcsszavak:

centrope, közösségi közlekedés, közút, vasút, infrastruktúrafejlesztés

A centrope régió dinamikus integrációjának köszönhetően az utóbbi években jelentősen megnövekedett a személy- és teherforgalom az egész régióban. Az osztrák előrejelzések alapján pedig Ausztria határ menti forgalma a centrope országokkal közös határszakaszain lényegesen nagyobb növekedést fog mutatni a többihez képest. Mindezt a centrope valamennyi tagrégiója is felismerte, valamint azt, hogy közös infrastruktúrafejlesztés nélkül nem jöhet létre fenntartható közlekedés a négy ország között. Ezért elkészítették az első közlekedésinfrastruktúra felmérést az egész centrope térségre, majd erre támaszkodva egy stratégiai kerettervet. Ez a kereterv tartalmazza a legszükségesebb fejlesztéseket a centrope régióra, melybe beletartozik Magyarország is. A tanulmány ezért azt mutatja be, melyek azok a kihívások, és lehetőségek melyekkel a magyar régiók szembesülhetnek a jövőben centrope-on belül.

Bevezetés

A centrope régió 2003-as megalakulása óta mindig is fontos szerepet játszottak a régió életében a közlekedésfejlesztés kérdései. A közlekedéssel kapcsolatos igények ugyanakkor nemcsak a lakosságban merültek fel, hanem a határ menti közlekedésben érintett valamennyi szereplőben. Mindezt tovább fokozta, hogy az utóbbi években jelentős gazdasági, és működő tőke-befektetés növekedést mutatott a régió. Ezzel együtt pedig az európai határokon átvíelő közlekedési forgalom átlagát jóval meghaladva növekedett a centrope régióban a határ menti forgalom, ami szintén jól mutatja a régió területi és gazdasági integrációját. Mivel a centrope régió nemcsak mint közlekedési csomópont jelentős Európában, de több transzeurópai közlekedési folyosó is keresztül halad rajta, ezért a versenyképességének javítása érdekében nélkülözhetetlen a közlekedési összeköttetésének fejlesztése. Ez azonban nemcsak jelentős személy- és teherautó forgalomhoz fog vezetni a centrope régió határain, hanem a közlekedés valamennyi területét (vízi, légi, vasúti) érinteni fogja (INAT 2012).

Mindezt felismerték a centrope régiók is, és a fenntarthatóságot, környezetvédelmet, és gazdaságosságot figyelembe véve elhatározták, hogy közös stratégiai keretet dolgoztak ki a közlekedési infrastruktúra és közösségi közlekedés fejlesztésre. A

centrope régió ugyanis nem működőképes megfelelő közlekedési kapcsolatok nélkül, melyek jelentős szerepet játszanak az ingázók, a gazdasági integráció, és a munkaerő-piaci mobilitás szempontjából is.

Ennek köszönhetően jött létre centrope capacity projekt keretein belül az „Infrastruktúra-szükséglet Értékelő Eszköz” (INAT) kísérleti projekt. A projekt első lépéseként a négy ország (Ausztria, Csehország, Magyarország, és Szlovákia) centrope régiója (Burgenland, Alsó-Ausztria, Bécs város, Dél-Morvaország, Győr-Moson-Sopron és Vas Megye, valamint Pozsony és Trnava régió) feltérképezte aktuális fejlesztési programjait és közlekedési koncepcióit. Megvizsgálta a jövőbeli forgalmi kereslet és kínálat várható szűk keresztmetszeteit és a határokon átvélő rendelkezésre álló tervezési eszközkészleteket. Ezt követően elkészültek az első olyan közös térképek a centrope régióról, melyek megmutatták közlekedési hálózatát illetve annak jelenlegi problémáit, és hiányosságait. Második lépésként pedig a négy ország partner régiói és városai, elkészítettek egy közös stratégiai kerettervet, mely a jövőbeli határon átnyúló közösségi közlekedés és infrastruktúra fejlesztések szükségleteit tartalmazta.

Hazánkban Győr-Moson-Sopron és Vas megyére is elkészültek a már ismertetett közlekedésinfrastruktúra és mobilitás vizsgálatok, illetve a jelenlegi közlekedés- és területfejlesztési koncepció elemzései. Mindezek megmutatták, hogy a két megye számára rengeteg lehetőség kínálkozik a centropeban, ugyanakkor számos esetben sokkal nagyobb kihívások is a partner régiókhoz képest. Ezt többek között annak köszönhető, hogy jelentős elmaradásokkal rendelkezünk közlekedési infrastruktúra fejlesztés terén a környező országokhoz, de elsősorban Ausztriához képest. A jelenlegi tanulmány ezért azt mutatja be, milyen előnyökkel és hátrányokkal járhat az, ha Győr-Moson-Sopron és Vas megye részt vesz, vagy kimarad a centrope régióból.

A centrope régió feltérképezésének főbb eredményei

Ahogy az már említésre került a bevezetőben a határon átnyúló közlekedés növekedése volt az egyik első bizonyítéka a centrope régió dinamikus integrációjának. Az ausztriai előrejelzések alapján például Ausztria centrope országokkal közös határain a személygépkocsi forgalom akár 135%-al is növekedhet 2025-ig, míg a többi határszakaszokon legfeljebb 21%-os növekedés várható. De hasonló mondható el a teherforgalomról is, ahol a jelenlegi trendek változása nélkül 2025 és 2030 között a közúti áruszállítás 120%-al, a vasúti 55%-al, a vízi pedig 51%-al növekedhet. Magyarországon pedig Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan, ha nem történik meg a közösségi közlekedés fejlesztése a motorizációs folyamatnak köszönhetően, a teljes centrope régióban 30-40%-al fog nőni a személygépkocsi száma 2030-ra. Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a közösségi közlekedés fejlesztése nemcsak regionális, de transznacionális szinten is elinduljon. Mert a személygépkocsi forgalom mindenképpen növekedni fog, de a politikai változtatás hatására „csak” 98%-al, ami jelentős különbség a trend forgatókönyv 135%-os növekedésé-

hez képest (*Lutter–Sauskojus–Wolffhardt* 2012). Másrészt pedig jelenleg, néhány kivételtől eltekintve, nem versenyképes a határokon átnyúló közösségi közlekedés a centroe régióban.

A határon átnyúló közösségi közlekedés fejlesztésének ugyanakkor a legnagyobb akadályát a jogi, intézményi és pénzügyi keretrendszer jelenti. A régió négy országából ugyanis Magyarországon, és Szlovákiában nincs jelenleg közlekedési szövetség, mely lehetővé tehetné, hogy a határokon átívelő integrált közösségi közlekedési szolgáltatás jöjjön létre. De további problémát jelent az is, hogy nincsenek még például utas barát, több nyelven elérhető közlekedési tájékoztató rendszerek, vagy jegy automaták egyik országban sem. Illetve nincsen összehangolt menetrend, ami az egyik alapfeltétele kellene hogy legyen a centroe egységes közösségi közlekedésének kialakításához.

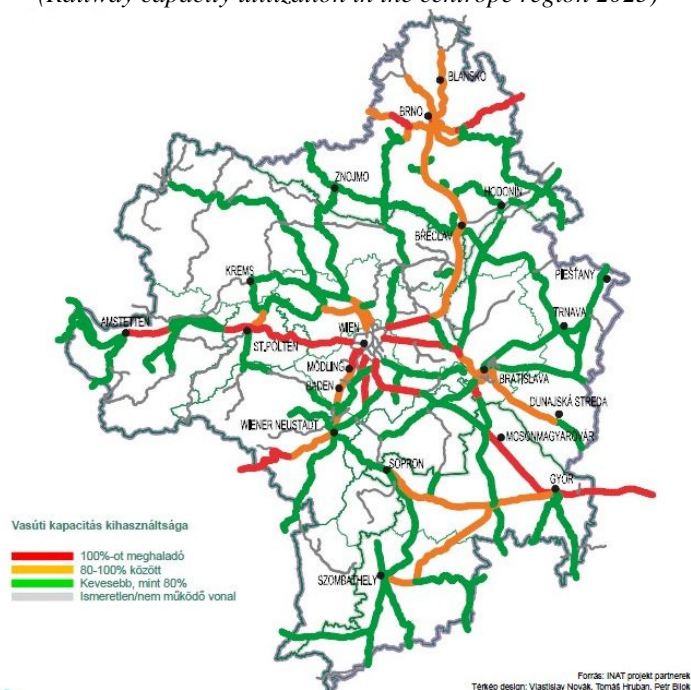
De nemcsak a személygépkocsik számának növekedése miatt sürgető a közösségi közlekedés fejlesztése. A határokon átnyúló megnövekedett forgalom elsősorban annak köszönhető, hogy a centroe régiót öt Transzeurópai Közlekedési folyosó (TEN-T) szeli át, és további kettő Transznacionális EU projekt által kezdeményezett bővítési javaslat is felkerült a centroe térképére. Ezek közül az egyik a Középeurópai Közlekedési Folyosó (CETC), a másik pedig a Dél-keleti Közlekedési Tengely (SETA).

Hazánkban a centroe régión belül kettő Transzeurópai Közlekedési folyosó található, a 22-es prioritású Athén–Szófia–Budapest–Bécs–Prága–Nürnberg / Drezda vasúti tengely, és a 18-as Rajna / Mosel–Majna–Duna belvízi tengely, melyek Győr–Moson–Sopron megyén haladnak át. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a bővítésre javasolt, CETC és SETA tengelyek is Magyarországon futnak keresztül. A CETC tengely Svédországból kiindulva jelente egy észak-déli összeköttetést az adriai és a balti térségek között. A SETA különlegessége pedig, hogy a centroe régión keresztül haladó TEN-T folyosók csomópontjából indulna ki, mely Bécs városa (*INAT* 2011). Ugyanakkor a CETC-hez hasonlóan az Adriai-tengely irányában biztosítana egy déli irányú kapcsolatot. Ami szintén közös a két folyosóban, hogy a végpontját Horvátországban a Fiumei kikötő, Szlovéniában pedig a Koperi kikötő jelenti. Mivel Horvátország 2013 július 1-ével belép az Európai Unióba, feltételezhető, hogy mindkettő javasolt észak-déli irányú tengely elfogadásra kerül az Európai Bizottság által és bekerül a Transzeurópai Közlekedési folyosók közé. Ezért hazánkban a jövőben különösen fontos feladata lesz a folyosó által kijelölt nyomvonalon található a vasúti és közúti infrastruktúra fejlesztése. Ugyanis mindkettő nyomvonal érinti Szombathelyet, ami Vas megye térségi és gazdasági szerepét erősítheti jelentősen, míg a GYMS megyében hasonló mondható el Csorna, Mosonmagyaróvár, és Sopron városáról.

A Transzeurópai Közlekedési folyosók jól mutatják, hogy elsősorban a vonalas infrastruktúrák, a vasút, és a közút hálózat fejlesztése lesz kiemelten fontos a centroe régióban. Éppen ezért mindkettő hálózatra a négy ország jelenlegi forgalmi adataiból meghatározásra kerültek a 2025-re várható kapacitáskihasználtságuk.

1. ÁBRA

Vasúti kapacitáskihasználtság a centroe régióban 2025
(Railway capacity utilization in the centroe region 2025)

10

Forrás: INAT (2012)

A vasúti kapacitáskihasználtság 2025-ös előrejelzéséből egyértelműen kiderült, hogy fejlesztési beavatkozás nélkül komoly kapacitásbeli problémák elé nézhet a régió (1. ábra). Ezek a szűk keresztmetszetek pedig a legtöbb esetben a fő útvonalakra terjednek ki. GyMS megyében például a jelenlegi trendek mellett a Budapest-Győr-Hegyeshalom/Rajka vasútvonalon várható 100% feletti kapacitáskihasználtság. De komoly problémák adódhatnak a Győr-Sopron-Ebenfurt vonalon is.

Mivel Bécsben található a régió áthaladó szinte valamennyi TEN-T folyosó csomópontja, nem véletlen hogy a legnagyobb forgalom Bécs körül koncentrálódhat. Többek között ennek is köszönhető, hogy 2009-ben elkezdődött a bécsi Főpályaudvar megépítése, melynek befejezése 2015-re várható.

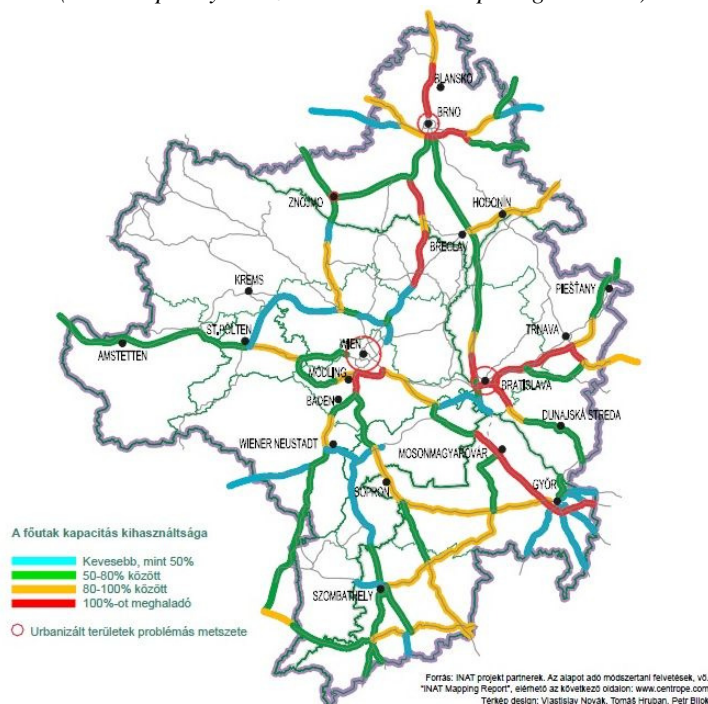
Hazánkban ugyanakkor nemcsak a nyugati-keleti irányú forgalom okozhat komoly gondot, de a Brno, Pozsony irányából érkező észak-déli forgalom is, melynek jelentősége Horvátország EU csatlakozása után nőhet meg igazán. A fejlesztéseknek pedig nemcsak az egyes nyomvonalakra kell vonatkozniuk, hanem a pályaudvarokra, és az áruterminálokra is. A gazdasági fejlődés érdekében pedig különösen fontos az olyan áruterminálok fejlesztése, mint a Győr-Gönyűi kikötő, és a Soproni logisztikai központ. De ezek a jelentősebb hazai fejlesztések a legjobb esetben is

csak 2016 után kezdődhetnek el, melyeknek a konkrét finanszírozása, és a részletes ütemtervei is hiányoznak még (INAT 2011).

A vasúthoz hasonló módon a közutak kapacitáskihasználtsági is meghatározásra került 2025-re. Ami a térképről (2.ábra) egyértelműen kiderült, hogy Bécs, Brno, és Pozsony agglomerációjának jelentős forgalommal kell majd szembenéznie, ha nem történik beavatkozás az elsődleges közúthálózat fejlesztésébe. Ezzel együtt nemcsak a régió külső, de belső megközelíthetősége is problémás lesz. Ugyanis a már említett elsőrendű közúthálózaton meglehetősen nagy forgalmi túlterheltség várható.

2. ÁBRA

Közüti kapacitáskihasználtság a centropé régióban 2025
(Road capacity utilization in the centropé region 2025)

Forrás: INAT (2012)

Különösen igaz mindez a magyar területekre, ahol a régió többi országával ellentétben, a legnagyobb forgalomkapacitás problémák prognosztizálhatók. Ez többek között annak köszönhető, hogy hazánk jelentős lemaradásban van különösen Ausztriához képest autópálya kiépítettségben. Éppen ezért nem véletlen hogy az M1-es autópálya 100%-ot is meghaladó kapacitáskihasználtságra számíthat, ha a jelenlegi trendek nem változnak. Ugyanakkor jól látszik, hogy mennyire szükség lenne egy másik nyugat-kelet irányú autópályára a jelenlegi 85-ös Győr-Csorna-Sopron autótú nyomvonalán. De ugyanez igaz az észak-dél irányú Csorna-Szombathely viszonyla-

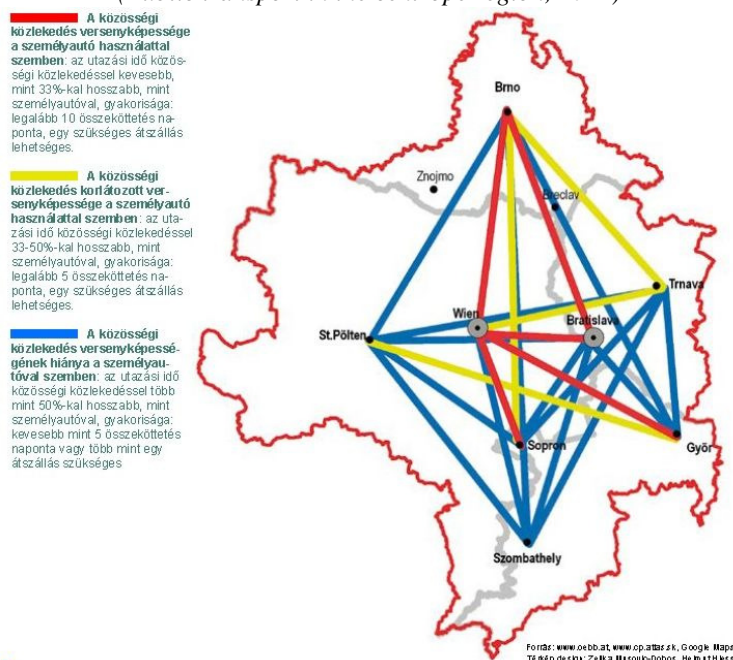
ta is. Ahogyan pedig az már említésre került a TEN-T folyosóknál, Horvátország EU csatlakozása után még inkább megnövekedhet az észak-déli irányú személy és teherforgalom mindkét magyar megyében.

A kapacitáskihasználtság felmérésekor fényderült azonban arra, hogy a 2025-ig tervezett közútfejlesztések a szűk keresztmetszetek jelentős részét megszüntethetik ugyan, de a nagy agglomerációs területek továbbra is kritikus térségek maradnak. Ezért a kapacitáskihasználtság problémái nem oldhatók meg csakis kizárólag közútépítéssel, hanem legalább annyira szükséges a közösségi közlekedés fejlesztése is. Ennek a fejlesztésnek pedig érintenie kell a nemcsak a közúti, hanem a vasúti, vízi, és a légi közlekedést is (INAT 2011).

A határon átnyúló közösségi közlekedés kínálata az 50 000 főnél nagyobb lakos számú települések között az elmúlt 10 évben meglehetősen sokat javult. Ez a javulás ugyanakkor szinte kizárólag csak a centripe nagyvárosaira vonatkozik, mert több és gyorsabb összeköttetés van Bécsből Pozsonyba, Brnoba, Győrbe, és Sopronba, illetve Pozsony és Brno között. Mindez elmondható a személygépkocsi forgalomról is, mely ezek között a városok között növekedett meg jelentősen, ugyanakkor a megfelelő járatsűrűségnek és utazási időnek köszönhetően ezeken a viszonylatokon versenyképes vele a közösségi közlekedés (INAT 2011) (3.ábra).

3. ÁBRA

Közösségi közlekedés a centripe régióban (2011) (Public transport in the centripe region, 2011)

Forrás: INAT (2012)

A perifériákon található települések között azonban továbbra is rossz a közösségi közlekedés kínálata. Ezek a területeken az utazási idő akár 50%-al is több lehet, mint személygépkocsival, ritkábbak a járatok, és megesik, hogy nem csak egyszer kell átszállni az utazás során (*Lutter–Sauskojus–Wolffhardt* 2012). Jó példa erre Győr és Pozsony esete ahol jelenleg nincs megfelelő közösségi közlekedési kapcsolat, annak ellenére, hogy Bécs sokkal távolabb található tőle. De hasonló mondható el Sopronról, és Szombathelyről is. Sopron esetében külön ki kell emelni, hogy mint az osztrák-magyar határ mellett fekvő jelentős megyei jogú város, a közeli Kismartonnal, mint tartományi székhellyel nem rendelkezik versenyképes közösségi közlekedési összeköttetéssel, de Béccsel igen. Szombathely helyezte pedig még rosszabb abból a szempontból, hogy még a határ túloldalán található Felsőőrrel sincs hasonló összeköttetése, ami igaz Felsőpulyára is. Győrnél mindenképpen ki kell emelni még a Nagyszombattal való versenyképes közösségi közlekedés hiányát. Mivel ez a kapcsolat nemcsak a szlovák-magyar, de a Brno-Győr cseh-magyar kapcsolatot is erősíthetné. Ugyanis hazánk jelenleg Csehország irányába rendelkezik a legrosszabb tömegközlekedési kapcsolatokkal.

A jövőben pedig ha nem előzi meg, vagy legalábbis nem követi a közúti infrastruktúra fejlesztést a vasúti hálózat fejlesztése, akkor a közösségi közlekedés jelentősen le fog maradni a személygépkocsikkal szemben.

A régió közlekedési feltérképezése a közúton, és a vasúton kívül kitért még a vízi, a légi és a kerékpáros közlekedésre is. Az elsődleges vízi folyosót a centropé-ban a Duna jeleníti, mely a személy és a teherforgalom szempontjából is jelentős útvonal. Az utóbbi években pedig erőteljes növekedést figyeltek meg elsősorban az átkelőhajók, és a turisztikai hajók kihasználtságában. De a legjelentősebb összeköttetést a személyközlekedésben a TWIN City Liner jelentette. Ez a projekt ugyanis menetrendszerinti hajózást indított el Bécs és Pozsony között.

A teherforgalom azonban stagnál a Dunán mivel még nem sikerült kialakítani menetrendszerinti teherhajó közlekedést a centropé régióban. További problémát jelent az is, hogy a mai napig nem történt meg a Duna rehabilitációja és a vízszint beállítása. Ugyanis a folyó néhány szakaszán alacsony vízállás esetén szűk keresztmetszetek jönnek létre. A Duna menti logisztikai láncok kiépítése is várat még magára, azonban ez az Európai Unió stratégiájában is szerepel (*INAT* 2011).

A légi közlekedést illetően a legfontosabb repülőtér a régióban a bécsi repülőtér, ugyanakkor jelentős forgalommal rendelkezik a pozsonyi is. A jövőben pedig mindkettő tervezi a kapacitásbővítést, azonban a schwechati repülőtérrel kapcsolatban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az új főpályaudvar megépülése után még jelentősebb lesz a szerepe a centropé-ban. Valamint ha elkészül a repülőtér Götzendorf-al való összeköttetése, akkor nemzetközi vasúthálózatba fog becsatlakozni (*INAT* 2011).

Magyar oldalról a légi forgalmat tekintve a Győr-Moson-Sopron megyében található Győr-Péri repülőtérre kell kiemelni. A repülőtér első fejlesztése 2003-ban történt mely során elkészült az 1450 m hosszú aszfaltozott kifutópályája a hozzátartozó infrastruktúrákkal. Ennek köszönhetően indult meg a teherforgalom a repülőtér-

ren és vált regionális jelentőségűvé. A második fejlesztési ütem 2013 februárjában kezdődött el, melynek keretében az 1450 m hosszú kifutópályát 2030 m-re hosszabbítják, valamint készül egy 900 m²-es hangár is. Mindez alkalmassá teszi arra a repülőtérre, hogy a jövőben tudja fogadni a Boeing 737-es és az Airbus 320-as repülőgépeket is. Így a Péri repülőtér személyforgalma jelentős növekedésnek indulhat, ami tovább növelheti szerepét nemcsak hazánkban, de a régióban is.

A kerékpáros közlekedéssel kapcsolatban elmondható hogy jelenleg több nemzetközi kerékpárút vonal keresztezi a centripe régiót, melyek az alábbiak (*Lutter-Sauskojus-Wolffhardt* 2012):

- Euro Velo 4 Közép-európai útvonal: Roscoff és Kijev között Brnón keresztül
- Euro Velo 6 Folyók útja: Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig
- Euro Velo 9 Borostyánkő útvonal: Balti-tengertől az Adriai-tengerig
- Euro Velo 13 Vasfüggöny-nyomvonal: Barents-tengertől a Fekete-tengerig

Ezek az útvonalak elsősorban turisztikai szempontból kiemelt jelentőségűek. A legnépszerűbb pedig valamennyi Euro Velo folyosó közül a 6-os számú a Folyók útja, mely a Duna vonalát követi. Ez a kerékpárút Győr-Moson-Sopron megyén keresztülhaladva érinti Szigetköz területét, ami önmagában is jelentős vonzerővel bír a turisták számára. A jövőben ezért különösen fontos lesz a helyi és a regionális kerékpár infrastruktúra folyamatos fejlesztése, a nemrégiben létrejött internetes honlappal közösen. Ezen a honlapon ugyanis nemcsak magáról az Euro Velo hálózatról található információ, hanem a centripe régió látványosságairól, és az aktuális eseményekről is. Ennek kell kiegészülnie a későbbiekben a szálláshelyek és turisztikai központok információival.

Az centripe közlekedés infrastruktúrájának feltérképezéséből egyértelműen kiderült, hogy a számtalan kihívással nézhet szemben a régió a jövőben, ha a jelenlegi trendek folytatódnak. Mindezt tovább nehezíti, hogy a versenyképes határon átnyúló közösségi közlekedés egyik alapfeltétele lenne a regionális kiterjedésű közlekedési szövetség létrehozása Magyarországon és Szlovákiában. Ilyen jellegű szövetség ugyanis egyelőre csak Ausztriában és Csehországban létezik. A hazai közlekedési szövetség létrehozásának ugyanakkor az egyik legnagyobb akadálya az erre vonatkozó jogszabályi háttér megteremtésének hiánya. Közlekedési szövetség nélkül azonban nem jöhet létre például olyan egységes bérlet, vagy jegyrendszer mely a tagországok minden egyes régiójában érvényes. Ennek hiányában pedig, ahogy az már említésre került, nem lehet versenyképes közösségi közlekedés a centripében.

Győr-Moson-Sopron és Vas megyére hasonlóan a négy ország valamennyi tagrégiójához szintén számtalan kihívás fog várni. De ahogyan az látható volt rengeteg lehetőség is rejlik minden egyes közlekedési infrastruktúrafejlesztés mögött. Mindez igaz a régió egészére is, amit az INAT csapat szintén felismert a közlekedési infrastruktúra felmérése során. Ennek köszönhetően született meg „A centripe régió közlekedési és infrastruktúra-fejlesztési stratégiai keretrendszere” című do-

kumentum, amely kijelölte a centropé régió számára a legfontosabb fejlesztési irányokat.

Győr-Moson-Sopron és Vas megye centropé fejlesztéseinek lehetséges előnyei

Ahogy az előző fejezet végén említésre került, a centropé régió feltérképezése után a négy ország elkészítette a centropé közlekedési és infrastruktúrafejlesztési stratégia keretrendszerét. Ezt a dokumentumot a centropé valamennyi tagrégiója, és városa is elfogadta. A kerettervben az „Infrastruktúra jövőkép 2030” célkitűzései között szerepel a határon átnyúló harmonizált, és helyi közlekedésinfrastruktúra fejlesztése. Ennek a 2030-as jövőképnek a szerepe kettős, egyrészt a transznacionális szintű lobbizás szolgálja, másrészt támogatja az egyes régiókat a saját (közúti, vasúti, vízi, légi, stb.) fejlesztéseik megvalósításában.

A 2030-as víziók között kiemelt szerepet kaptak a közút- és vasúthálózatra vonatkozó fejlesztési célkitűzések. Ami nem véletlen, hiszen ahogy az látható volt, az elsődleges kapacitásproblémákkal a közúti, és a vasúti közlekedés fog szembesülni. Ami egyrészt a régió dinamikus gazdasági integrációjának köszönhető, másrészt pedig hogy több Transzeurópai Közlekedési folyosó (TEN-T) is keresztezi. Mindezek pedig jelentős forgalomnövekedés fognak generálni a jövőben.

A vasúthálózat 2030-as jövőképe során nemcsak a kapacitásnövelés volt a cél, hanem az utazási idők csökkentése is (4.ábra). A vízió ezért tartalmazza többek között a nagysebességű vonalakat, a fővonallá alakításra váró jelenlegi regionális vonalakat, és a hatékonyabb hálózati csomópontokat (Lutter–Sauskojus–Wolffhardt 2012). Ezek a fejlesztések pedig mind hozzájárulnak a kapacitások bővítéshez, a centropé főbb városai közötti utazási idő csökkentéséhez, és az egész régió belüli megközelíthetőség és a közösségi közlekedés versenyképességének javításához.

A magyar régiók számára kijelölt fejlesztések az egész centropé szempontjából a legjelentősebbek. Hiszen ahogy az a felmérés során kiderült, hazánk nemcsak infrastruktúra fejlesztés terén van lemaradva a többi országhoz képest, de egy jelentős TEN-T folyosó is keresztülhalad rajta, ami hamarosan további kettő folyosóval is kiegészülhet (SETA, CETC). Ezért is kiemelt jelentőségű a Budapest-Győr-Hegyeshalom/Rajka vasútvonal nagysebességű vasúttá fejlesztése, melynek nemcsak az lenne az előnye, hogy az utazási időt a jelenlegi 75 percről 60 percre csökkentené Győr és Bécs között (INAT 2012). Hanem többek között az is, hogy telephelyválasztás szempontjából ezzel még vonzóbbá teheti Győrt és Mosonmagyaróvárt a vállalkozások számára. Nem utolsósorban pedig a Gönyői kikötő szerepét is növelheti, ha a vasúti teherszállítás ideje gyorsabb lesz a jelenleginél.

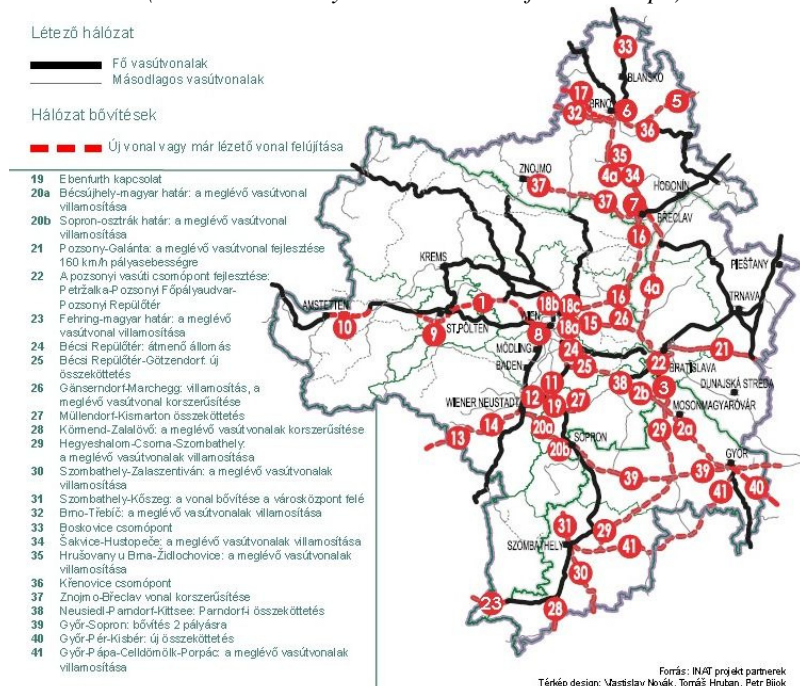
A Győr-Sopron-Ebenfurt vasútvonal kétvágányúsítása hasonló előnyökkel járhat, mint a Budapest-Győr-Hegyeshalom/Rajka vasútvonal. De további előnye lehet, hogy nemcsak Béccsel, hanem Nagymartonnal és Bécsújhellyel való összeköttetés is erősödhet. Ennél azonban sokkal fontosabb a Hegyeshalom-Csorna-Szombathely

és a Szombathely-Zalaszentiván vasútvonal villamosítása. Ugyanis mindkettő vasútvonal beletartozik a transznacionális EU kezdeményezések által tett bővítési javaslatokba. A Hegyeshalom-Csorna-Szombathely vonal a Közép-európai Közlekedési folyosó (CETC) része, míg a Szombathely-Zalaszentiván vonal a CETC és a Dél-keleti Közlekedési Tengelynek (SETA) is részét képezi. Ahogyan pedig az már korábban is szerepelt, mindkettő transznacionális folyosó az Adriai-tenger irányába a Fiume kikötőig biztosítani összeköttetést, a SETA esetében Béctől, a CETC-nél pedig egészen a Balti tengertől. Így ennek a két vonalnak elsősorban a teherforgalma növekedhet meg jelentősen, ami szintén vonzóvá teheti a magyar szakaszon található nagyobb városokat a külföldi befektetők számára. Ugyanakkor ahhoz, hogy hatékony és versenyképes teher és személyforgalom jöjjön létre ezeken a vonalakon nem csak a már említett villamosításra van szükség, hanem a menetidők csökkentésére és a sebesség növelésére is. Mindezt pedig jelentősen elősegítheti ha az említett vonalak hozzáadására kerülnek a TEN-T folyosókhoz.

A SETA-val kapcsolatban mindenképpen ki kell még emelni a Felsőőr (Oberwart)-Szombathely vonal rekonstrukcióját. Néhány összeköttetés ugyanis a hidegháború és a vasfüggöny idején megszűnt Magyarország és Ausztria között melybe beletartozik a már említett Felsőőr-Szombathely szakasz. A rekonstrukció ugyanakkor nem egyszerű feladat mivel a síneket felszedték, a földek pedig magánkézbe kerültek. Mégis a Sopron-Szombathely vonal már befejezett felújítása, és a SETA projekt jó indokkal szolgálhat arra, hogy a Felsőőr-Szombathely vonal rekonstrukciója minél előbb elkezdődhessen. Mindez pedig nemcsak Dél-Burgenland megközelíthetőségét javíthatná, mint a jövő határon átnyúló régiója, de növelhetné Szombathely központi jelentőségét is (INAT 2012).

4. ÁBRA

A centroe vasúthálózatának 2030-as víziója (The 2030 railway network vision of the centroe)

Forrás: INAT (2012)

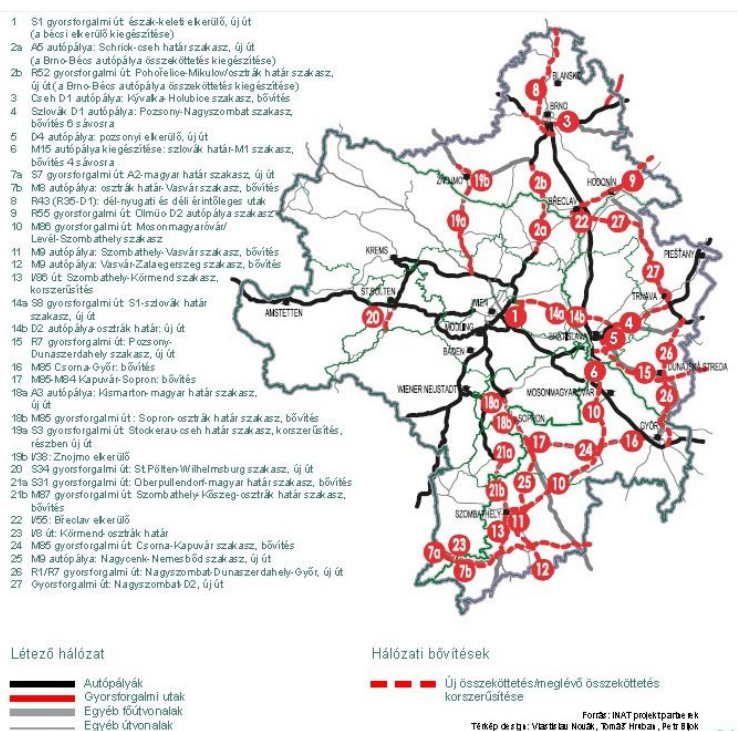
A közút 2030-as infrastruktúra jövőképe hasonlóan a vasúthoz a kapacitáskorlátok csökkentését, a szolgáltatás színvonalának növelését, a településekre gyakorolt környezeti hatások csökkentését, valamint a közlekedésbiztonsági problémák felszámolását tűzte ki célul. A 2030-as hosszú távú vízió ezért tartalmazza a jelenlegi autópályák, és gyorsforgalmi utak hiányosságainak felszámolását, az új magas szintű összeköttetések létrehozását, és az elkerülő utak építését a városi területek forgalmi terhelésének csökkentésének érdekében (Lutter–Sauskojus–Wolffhardt 2012) (5. ábra). Ezeknek a fejlesztéseknek köszönhetően például 30%-al fog csökkenni az utazási idő Bécs és Brno között, illetve mérséklődni fog a környezetszennyezés a falvakban (INAT 2012).

A jövőkép célkitűzései közül a legjelentősebbek hazánk területét érintik ismét, ami elsősorban a korábban felsoroltakon kívül annak is köszönhető, hogy jelentős elmaradásunk van az autópályák építése terén. Különösen nagy hiányt jelentenek az M85-ös, és M86-os autópályák. Ebből az M86-os autópálya szerepe lehet a legjelentősebb a jövőben több szempontból is. Az M86-os autópálya ugyanis elsősorban észak-déli összeköttetést biztosítana Győr-Moson-Sopron és Vas megye között. De ez az összeköttetést egészen Szlovákiáig tartana Pozsony-Mosonmagyaróvár-Csorna-Szombathely-Nagykanizsa nyomvonalon. Másodsorban az M86-os autópá-

lya a már említett Közép-európai Közlekedési Folyosó (CETC) magyarországi szakaszát képezné. Végezetül pedig idén július 1-én az Európai Unióba belépő Horvátországgal biztosítana jelentős kapcsolatot. Így jól látható, hogy az M86-os autópálya megépülése elsősorban ismét gazdasági szempontból jelentene hatalmas előrelépést hazánknak. De ugyanakkor az sem utolsó érv, hogy az M86 létrejöttével, az eddigi személy és teherforgalmat mely a városok, és apróbb települések számára okoznak gondot, átterelné az autópályára. Ugyanis a jelenlegi 86-os főút forgalma az utóbbi években lényegesen megnövekedett, és Horvátország EU csatlakozásával még inkább csak növekedni fog, ahogyan ez látatható volt a közúti kapacitás 2025-ös előrejelzésénél.

5. ÁBRA

*A centripe autópálya és főútvonal hálózat 2030-as víziója
(The 2030 motorway and main road network vision of the centripe)*

Forrás: INAT (2012)

De hasonló mondható el a 85-ös Győr-Csorna-Kapuvár-Sopron főútról is. Ennek a főútnak a forgalma szintén lényegesen megnövekedett az utóbbi években, mely elsősorban hazánknak az Európai Unióba való belépésének volt köszönhető. Mindez leginkább Ausztria irányában jelentett erős forgalomnövekedést, ami a jövőben mindkét irányban tovább fog növekedni. Így a személyforgalom kívül a teherforgalom fogja számottevően növelni a környezetszennyezést, és a fennakadást az egyes

településeken. Az M85-ös megépítése ezért elsősorban a kamionoktól, és a teheráru szállítástól mentesíthetné a jelenlegi főutat, valamint a településeket (különösen Csornát) a megnövekedett forgalomtól, mely már nem egyszer vezetett komoly balesetekhez. Ugyanakkor pedig, ahogyan az korábban is szerepelt, az autópálya még inkább felértékelné Győr-Moson-Sopron megye területét.

De nem szabad megfeledkezni az M1-es autópályáról sem, melynek fejlesztése ugyan nem szerepel a 2030-as jövőképből, azonban ahogy az látható volt a kapacitáskihasználtsága 100%-ot is meg fogja haladni fejlesztési beavatkozások nélkül. Ezért célszerű lenne minél előbb a jelenlegi 2x2 sávú autópályát 3x3 sávúra bővíteni.

A Duna fontos közlekedési folyosót jelent mind a teherszállítás, mind pedig a személyforgalom terén. Egyben pedig a TEN-T 18-as prioritási projektje, és fontos szerepet játszik az EU Duna-régió stratégiájában is. A centropé régiók éppen ezért nem véletlenül támogatják az EU Duna-régió Stratégiáját mely az alábbi főbb pontokat tartalmazza (INAT 2012):

- Teherhajó szállítás növekedése 2010-hez képest 20%-al 2020-ra
- A navigációs problémák megoldása, figyelembe véve a Duna minden szakaszának jellemzőit
- Hatékony vízi úti infrastruktúra-menedzsment létrehozása
- Hatékony multimodális terminálok kiépítése a folyami kikötőknél – Freudenau, pozsonyi kikötő, gönyői kikötő)
- Harmonizált Folyami Információs Rendszer (RIS) létrehozása, és a nemzetközi RIS adatcsere biztosítása

A másik nagy projekt mely jelentős mérföldkövet jelent a Duna centropé régió belüli hajózhatóságának fejlesztésében az a “Nagyszabású folyamkiépítési projekt Bécs és Pozsony között”. A folyami kikötők forgalmát, és a vízi közlekedés vonzerjét pedig az alábbi intézkedések növelhetik (INAT 2012):

- A bécsi trimodális (közút, vasút, vízi út) teherterminál további kapacitásbővítése
- A pozsonyi teherkikötő modernizálása és bővítése
- A kisebb kikötők modernizálása és bővítése (pl. Krems)
- A Dunai és Mosoni-Dunai ág hajózhatóságának biztosítása Győr és Gönyű között a személyhajók számára az ökoszisztéma által támasztott követelmények teljes körű figyelembevételével

Mindemellett pedig a centropé valamennyi tagrégiója a kikötők fejlesztésével kapcsolatosan a dunai személyszállítás fejlesztését tűzte ki célul.

A repülőterekkel kapcsolatban, a régióban elsősorban a bécsinek, és pozsonyinak van kiemelt szerepe. Mindkettő repülőtér nemzetközi csomópontként funkcionál, és mindkettő esetében tervbe van véve, a kapacitásbővítés, és a fejlesztés, valamint az elérhetőségük javítása. Hazánk szempontjából egyedül a Győr-Péri repülőtér kiemelkedő jelentőségű, melynek regionális szerepe a jelenleg folyamatban lévő kifutópálya hosszabbítás után lényegesen meg fog nőni. A személyszállítás megje-

lenése pedig lényeges változásokat fog elindítani nemcsak Győr-Moson-Sopron megyében, hanem az egész Dunántúlon is. Ez pedig hazánkra nézve jelentős gazdasági fejlődést generálhat.

Összegzés

A centrope régió dinamikus integrációját jól bizonyította, hogy az utóbbi években jelentősen megnőtt a forgalom a centrope-ot alkotó tagrégiók között. Ami többek között annak köszönhető, hogy a régiót több transzeurópai közlekedési folyosó is keresztezi. Ezért a jövőben még nagyobb forgalomnövekedésre lehet számítani a négy ország között, amit az osztrák határ menti forgalom előrejelzése is jól mutatott. Ezt a centrope tagrégiói szintén felismerték, melynek köszönhetően elkészült az első közlekedés infrastruktúra feltérképezés a teljes régióra. Ebből a feltérképezésből egyértelműen kiderült, hogy a jelenlegi trendek változása nélkül jelentős kapacitás problémákkal fog szembenézni az egész centrope térség. Mindez pedig elsősorban a teher-, és a közúti forgalomnak lesz köszönhető. Ezért a közlekedési infrastruktúra hálózatok fejlesztésén kívül ugyanakkora hangsúlyt kell kapnia a közösségi közlekedés fejlesztésének is.

Győr-Moson-Sopron és Vas megye a feltérképezések alapján jelentős hátrányokkal rendelkezik a többi régióhoz képest. De ugyanakkor olyan kiemelkedő lehetőségekkel is, mint a két Transzeurópai Közlekedési folyosó (TEN-T), valamint a Közép-európai Közlekedési Folyosó (CETC), és a Dél-keleti Közlekedési Tengely (SETA). Ezeknek a nemzetközi folyosóknak köszönhetően ugyanis, több olyan közlekedésfejlesztési lehetőség adódik a két magyar megye számára, melyek jelentős gazdasági fejlődést generálhatnak. Mindennek eléréséhez azonban komoly infrastruktúra beruházásra lesz szükség, különösen az autópályák építése, és a vasút hálózat fejlesztése terén. Ugyanakkor a hatékony közösségi közlekedés kialakításához még önmagában ez sem elegendő. A régió számára ugyanis magas színvonalú, határon átnyúló közösségi közlekedésre van szükség, minimális átszállásokkal, összehangolt menetrenddel, egységes tarifa és tájékoztatórendszerekkel. Ennek kialakításához azonban nélkülözhetetlen az úgynevezett közlekedési szövetség, mely jelenleg hazánkban van a legnagyobb lemaradásban a másik három országhoz képest. Ennek elsősorban jogi eredetű háttere van, ugyanis Ausztriával, Csehországgal, és Szlovákiával ellentétben csak a magyar törvények nem tartalmazzák még a közlekedési szövetségek létrehozásának lehetőségét. Mindez pedig nemcsak a határon átnyúló közösségi közlekedés fejlesztésének szempontjából lenne jelentős, hanem hazai szempontból is. Ugyanis minden országban ahol létrejött közlekedési szövetség, a közösségi közlekedés versenyképes tudott maradni az egyéni közlekedéssel szemben, úgy hogy az nem vált veszteségessé.

A 2014-es időszaktól induló Európai Unió pályázatok ezért jó lehetőséget kínálnak majd a jelenlegi infrastrukturális hiányosságok felszámolásához. Ezért Győr-Moson-Sopron és Vas megyének is ahhoz, hogy a jövőben fenntartható közlekedési

rendszerekkel rendelkezzen, mindet meg kellene tennie azért, hogy a centrope régió tagjaként közösen pályázzon a három országgal. Így nemcsak közlekedési, de gazdasági oldalról is jelentős fejlődésnek indulhatna mindkét megye, vele együtt pedig hazánk is.

Irodalomjegyzék

A CENTROPE kísérleti projekt "Az infrastrukturális igények felmérésére szolgáló eszköz – a versenyorientált gazdasági fejlesztés támogatása" 2012 május 6 <http://www.centrope.com/hu/centrope-projekt/kiserleti-projektek-2010-2012/infrastrukturaertekelo-eszkoz>

INAT (2012) *A centrope régió közlekedési és infrastruktúra-fejlesztési stratégiai keretrendszere*. Academia Istropolitana Nova [etc.], Pozsony [etc.]

INAT (2011) *Transznacionális Közlekedésfejlesztés a centrope régióban Kihívások és javaslatok*. Academia Istropolitana Nova [etc.], Pozsony [etc.]

Lutter, J.–Sauskojus, J.–Wolffhardt, A. (szerk.) (2012) *centrope Infrastruktúra-szükséglet Értékelés Infrastruktúra- és közlekedésfejlesztés – a stratégiától a megvalósításig*. centrope, Bécs

THE TRANSPORT DEVELOPMENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE CENTROPE FOR GYŐR-MOSON-SOPRON AND VAS COUNTY

JÓNA LÁSZLÓ

Due to the dynamic integration of the centrope region in the recent years the passenger and freight traffic has significantly increased in the whole region. And based on the Austrian forecasts the cross border traffic of Austria will show significantly higher increase with the common borders of the centrope countries than to the others. This has realized all member region of the centrope and also that without common infrastructure development can't be creating sustainable transport between the four countries. Therefore they have prepared the first transport infrastructure study to the whole centrope area and then based on this a strategic framework. This framework includes the most needed developments to the centrope region which includes Hungary also. Therefore the study presents that which are those challenges and opportunities with which the Hungarian regions can be facing in the future within the centrope.

HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉS – MEGÉRI-E A BEFEKTETÉST, ÉS HA IGEN, KINEK? A MISKOLCI HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI RENDSZER KIALAKÍTÁSÁNAK LÉPÉSEI ÉS TAPASZTALATAI

(Local Economic Development – Is the investment worth while, and if so, for whom? The steps and experiences of establishing the local economic development system in Miskolc)

JÓZSA VIKTÓRIA – DR. NAGY HENRIETTA

Kulcsszavak:

helyi gazdaságfejlesztés, közepes méretű város, 1. célterületi régió, helyi önkormányzat, mérhető eredmények

A helyi önkormányzatok manapság világméretű verseny szereplői, tekintet nélkül méretükre, elhelyezkedésükre, népességszámukra, vagy egyéb jellemzőikre. A helyi gazdaságfejlesztési tevékenység ugyan egyértelműen nem kötelező, törvény által meghatározott feladat, ám nemzetközi és hazai tapasztalatok alapján is megkülönböztető erősség egy erős telephelyi versenyben.

Jelen cikk célja a Miskolcon, az Észak-magyarországi régió központjában kialakított helyi gazdaságfejlesztési rendszer lépéseinek, eredményeinek és tapasztalatainak bemutatása a gazdasági válság kirobbanását is magában foglaló 2006-2010 közötti időszakban, és ezen keresztül az alábbi kérdések megválaszolása:

lehetséges-e ma Magyarországon egy vidéki közepes méretű városban helyi gazdaságfejlesztési tevékenységet felvállalni és folytatni a helyi önkormányzatnak, valamint

hozzát-e mérhető közvetlen és közvetett előnyöket ez a tevékenység már akár rövidtávon is, és ha igen, kinek a számára?

Helyi gazdaságfejlesztés - elmélet és gyakorlat között félúton

A helyi gazdaságfejlesztésre (HGF) vonatkozóan rendkívül sok meghatározás létezik, ezek között pl. a Világbank, az OECD, az ENSZ szakmai ügynöksége és számos hazai és nemzetközi szerző által kínált meghatározások is megtalálhatók.

Egy biztos, a helyi szintű beavatkozások a helyi gazdaságfejlesztési tevékenység során világszinten mindennapi gyakorlattá váltak (Mezei 2008). Egy találó meghatározás szerint a helyi gazdaságfejlesztés a helyi gazdasági folyamatokba történő tudatos beavatkozást jelent, azzal a céllal, hogy a helyben élők számára a korábbinál kedvezőbb szituáció jöjjön létre (Bajmócy 2011).

Jelen cikk nem a fogalmi meghatározásokkal és az elméleti kérdések tisztázásával, sokkal inkább a helyi gazdaságfejlesztés gyakorlati kérdéseinek felvetésével és azok részbeni megválaszolásával foglalkozik.

A Miskolcon kialakított modell előzményei és konkrét lépései

Miskolc közepes méretű vidéki város, Magyarország harmadik legnépesebb városa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye székhelye, az Észak-magyarországi régió központja. A 2011. évi népszámlálási adatok szerint³ a város lakosságszáma az elmúlt 10 évben csaknem 17.000 fővel csökkent, 167.754 főre, a lakosság képzettsége pedig az országos átlagnál magasabb. Hagyományos nehézipari központként a rendszerváltáskor és azt követően komoly károkat szenvedett, gyors egymásutánban szűntek meg az ipari üzemek, megnőtt a munkanélküliség, szociális feszültségek alakultak ki. Miskolc identitásának mai napig fontos része az ipari hagyomány, az ipari kulturális örökség gondozása, ám ezzel együtt napjainkban is tart a város gazdaságának és arculatának újraformálása.

A vizsgált, 2006-2010 közötti időszakban a város az agglomerációjában található ipari parkok gyűrűjében feküdt, és megújulásának támogatására jelentős nagyságrendű Európai Unió (Strukturális Alapok) társfinanszírozási forrás is rendelkezésre állt.

Az első lépést, a stratégiaalkotást (Technopolisz Stratégia), ezen belül is elsősorban a projektek kidolgozását, a helyi szereplők érdeklődése és aktív együttműködése kísérte. A Technopolisz Stratégia egyik legfontosabb fejezetét az ún. projekt mátrix képezte, melyet az előkészített projektötletekkel rendelkező leendő projektgazdák és a szakemberek állítottak össze. A meghatározott fő célok a befektetői igényekre szabott stratégiai infrastruktúra (i), a hatékony, koordinált önkormányzati szervezet és a kapcsolódó üzletbarát környezet (ii), az együttműködő helyi partnerség (iii) és a nemzetközi láthatóság megteremtése (iv) voltak.

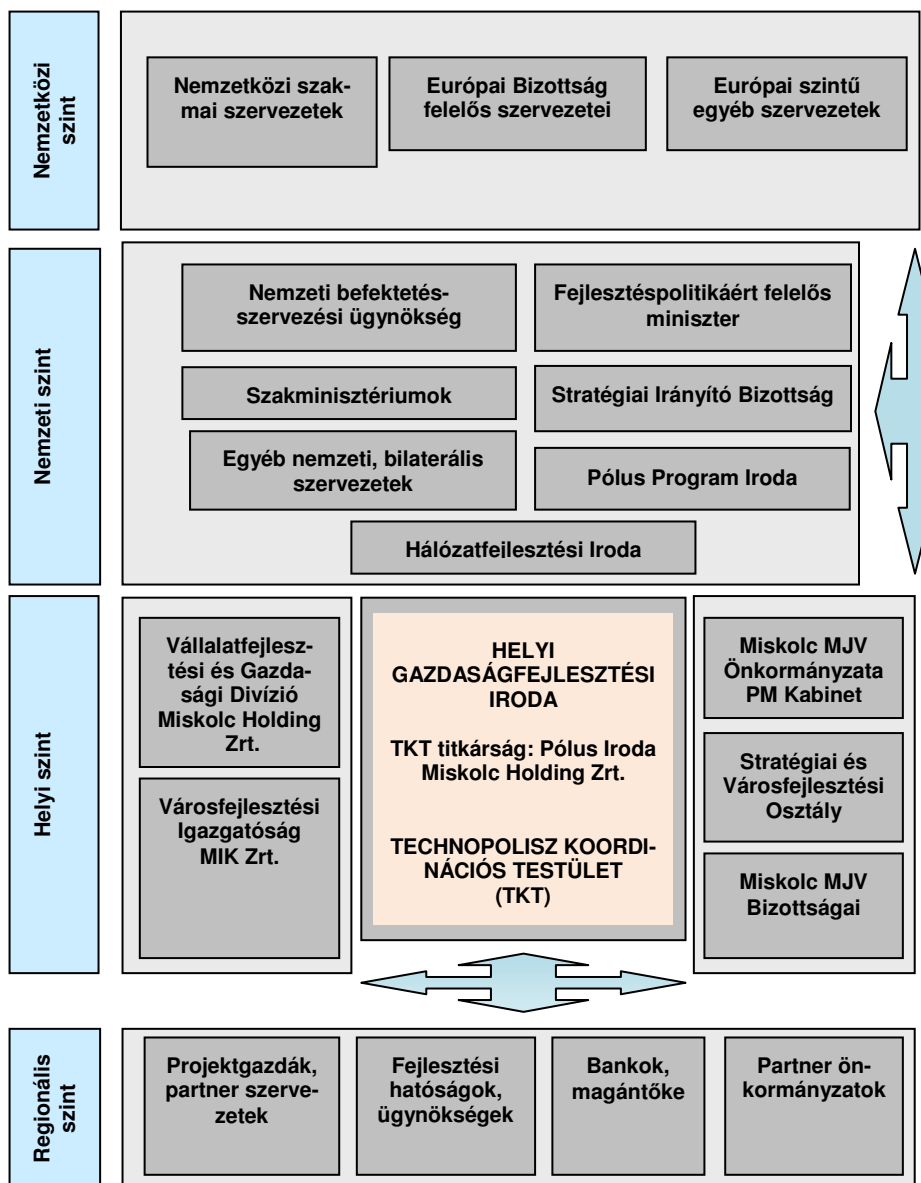
A későbbi folyamatok ismeretében fontos megjegyezni, hogy a stratégiaalkotás koordinációját a város a Miskolc Holding Zrt. egyik későbbi tagvállalatán keresztül gyakorolta, és a meghatározó szereplők később a stratégia megvalósításában is fontos szerepet kaptak, így a tervezési-megvalósítási szintek közötti folytonosság biztosított volt.

Második lépésként, a fentiekkel párhuzamosan, átfogó mérlegelést követően a helyi önkormányzat döntött a Debrecen városban már működő jó példa, a „holding-struktúra” bevezetéséről Miskolcon is, és **2006. évben megalakult a Miskolc Holding Zrt.** A Debrecen városban működő modell azonban nem tartalmazott a helyi gazdaság fejlesztését célzó tevékenységet és e célra létrehozott szervezetet, ami Miskolc esetében alapvető fontosságú volt.

Harmadik lépésként megalakult a Gazdaságfejlesztési Iroda (GFI), az első évben minimális létszámmal, mely azonban az ezt követő évek során folyamatosan emelkedett. Kiemelendő a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézetével való sikeres szakmai együttműködés a gyakornoki program kapcsán.

A helyzet speciális voltát fokozta, hogy a Pólus Program helyi szintű megvalósításáért felelős ún. Technopolisz Iroda is a GFI szervezetrendszerébe integrálódott (1. ábra). Ezáltal a két szervezet szerencsés módon, egymást kiegészítve, kritikus tömegű információhalmazhoz és erőforrás háttérhez jutva tudta végezni tevékenységét ún. projekt mátrix szervezetben⁴.

1. ÁBRA:
*A miskolci Helyi Gazdaságfejlesztési Iroda szervezeti háttere és
 kapcsolatrendszere, 2007-2010*
 (Partnership network of the Local Economic Development Office in Miskolc,
 2007-2010)

Elkészült a **GFI szakmai munkaterve** és ez alapján megindultak a mindennapos tevékenységek.

A nemzetközi szakirodalommal összhangban, de azt a helyi viszonyokra adaptálva a bemutatott modellben a helyi gazdaságfejlesztési tevékenység során használt eszközöket/beavatkozásokat 4 csoportba soroltuk.

Negyedik lépésként megkezdődött az intézkedések megvalósítása.

4.1 „Hard” infrastruktúra fejlesztése

A vizsgált modellben egy **új, zöldmezős iparterület fejlesztése** volt az **első számú prioritás** a szükséges teljes körű, ipari igényekre szabott közművekkel (az ún. Mechatronikai Ipari Park, más néven Mechapark). A 2009-ben átadott **Mechapark** fejlesztésével párhuzamosan a másik alapvető befektetői igény, a közvetlen és gyors közúti autópálya kapcsolat megteremtése volt a következő lépés, valamint a vasúti kapcsolat lehetővé tétele. Második ütemként a Miskolc Déli Ipari Park címet is megítélte az illetékes minisztérium a Város tárgyban benyújtott címpályázata alapján.

4.2 „Soft” infrastruktúra fejlesztése

Az esettanulmányban az **egyablakos ügyintézés** megvalósítása és ezzel kapcsolatban a befektetés-szervezési tevékenység a helyi Gazdaságfejlesztési Iroda koordinálásával történt, de széleskörű partnerségre épült.

Az alakulástól számított első év végére tehát rendelkezésre állt a **programozási alap** (a), a **szervezeti háttér** (b), megindultak az infrastruktúra-fejlesztési **projektek** (c), formálódott a **partnerség** (d), de még nem volt meg mindennek a helyi szintű rendeleti háttér, ami egyben megkülönböztető erőssége is lehetett a Városnak. Megkezdődött tehát a **rendelet-előkészítési és alkotási folyamat**, aminek szükségességét és időzítését megerősítette az Európai Bizottság gazdasági válság miatt életre hívott ún. átmeneti (ideiglenes) támogatásokra vonatkozó 800/2008/EK általános csoportmentességi rendelete⁵.

Mivel gyakorlati alkalmazása hazánkban még nem volt a rendeletnek, a Támogatásokat Vizsgáló Iroda együttműködésével elkészített előterjesztést Miskolc MJV Közgyűlése 2008. november 20-i ülésén egyhangú döntéssel elfogadta, így életbe lépett Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzatának 32/2008. (XI.26.) számú rendelete **Miskolc vállalkozásfejlesztési és befektetés-ösztönzési programjáról**.

4.3 Helyi partnerség építése

A bemutatott modellben a helyi önkormányzat a GFI-n keresztül erős kezdeményező, és bizonyos esetekben koordináló szerepet is felvállalt. Ennek jó példája a 2008 novemberében életre hívott ún. **Technopolisz Koordinációs Testület**, ahol az addigi legszélesebb körű partnerségi fórum jött létre. Másik jó példái az először 2008. október 15-én **Quo Vadis Technopolis**, majd 2009. október 14-én **Miskolc-2010 Partnerség a Városért** címmel megrendezett konferenciák, több száz szakember részvételével az ország minden részéből. A konferenciák címválasztása is egyértelműen tanúskodik a folyamatok éppen aktuális státuszáról, a fő kérdésekről. Fentiek mellett a Pólus Irodák benchmarkingja, a környező városok és ipari területeik összehasonlító elemzése, beszállítói és más jellegű adatbázis-fejlesztési és karbantartási tevékenység, valamint befektetői kerekasztalok és találkozók szervezése alkották a napi feladatok gerincét.

4.4 Nemzetközi láthatóság elérése

A szakirodalom a nemzetközi láthatóságot **nem emeli intézkedés szintre**, hanem a külföldi és más, országon belül területekről érkező tőkebefektetések ösztönzése „Promoting Inward Investment” kategória alatt feladatként nevesíti. A bemutatott modellben azonban kiemelkedő jelentősége volt az előzményekben említett „negatív image” miatt a pozitív irányú arculatformálásnak és az ellenérzések, előítéletek megszüntetésének. A **legfőbb cél a Város arculatváltása és újra-pozicionálása** volt, fontos kiemelni, hogy ennek szükségessége még nemzeti szinten is fennállt, ami alapvető feltétele volt a későbbi sikeres befektetés-szervezési tevékenységnek.

A tevékenységek esetünkben **marketing terv** alapján összehangolt design, ernyőmárka és almárkák bevezetését, információs csatornák felépítését, célcsoportok meghatározását, többnyelvű promóciós és szakmai anyagok összeállítását, és jól ütemezett egyedi feladatok végrehajtását foglalták magukban. Átlátva és tudatosan felvállalva ezen tevékenységek kockázatát is, a Város **több nemzetközi és hazai megmérettetésen** is részt vett, és szinte minden esetben kiemelkedő sikerrel szerepelt.

Eredmények és tapasztalatok:

Általános tapasztalatként fontos kiemelni, hogy a rendszer kialakítása és működtetése egyaránt érdekes tanulási és tapasztalási folyamat volt minden résztvevő számára. A pozitív tapasztalatok túlsúlya és a résztvevők elkötelezettsége jellemezte a folyamatot a természetesen adódott konfliktusok, hibák, negatív tapasztalatok dacára is (1. táblázat).

Az elért mérhető és kézzel fogható eredmények a cél- és intézkedésrendszerhez rendelve, összefoglalva is megtalálhatóak (2. táblázat).

1. TÁBLÁZAT:

*Sikerkritériumok és problémák, veszélyek a HGF rendszer kialakítása során
(Success criteria, problems and threats of the LED system establishment process)*

Tevékenység szakasz	Pozitív tapasztalatok/Sikerkritériumok	Problémák/veszélyek
stratégia-alkotás	tervezés-megvalósítás közötti összhang és átjárhatóság	szakemberek elvándorlása, fluktuációja
	aktív helyi partnerségi kör, elmélet és gyakorlat összhangja, projektgazdák elkötelezése már a kezdetektől	elmélet túlzott súlya, gazdasági élet szereplőinek passzivitása
	erős koordináció és kezdeményező szerep, mely végigvonul a teljes folyamaton	
	a helyi szereplők által elfogadott, a célra dedikált generátor szervezet	nyomásgyakorlás más szervezetek részéről

szervezeti háttér	tőkeerős, támogató infrastrukturális és szervezeti háttér	
	szinergikus megoldások a finanszírozási és erőforrás háttér biztosítására	
megvalósítás	jól felépített munkaterv, rugalmasan alakítható modulokkal és kapcsolódó marketing terv és tevékenységek	tevékenységek egymásra épülése, csúszás, meghiúsulás
	információs szolgáltatás a partnerszervezetek és a helyi közösség felé (média, rendezvények), közösségformálás	szigorúan koordinált, előre egyeztetett kommunikáció
	valódi partnerség a mindennapi gyakorlat szintjén (pl. egyablakos ügyintézés)	egyedi érdekeltségek, saját szerep eltérő értelmezése
	nemzeti szinttel való szoros együttműködés, érdekérvényesítés (pl. TVI, és Pólus Iroda)	
	„low-hanging fruits”, azonnali pozitív eredményeket hozó projektek definiálása és megvalósítása	kétkedők, ellenlábasok, kritikusok véleményei
	rendeleti háttér megteremtése, ami összefogja a helyi döntéshozókat és szimbolikus jelentőségű	
	nagyon szoros partnerség az ingatlanpiaccal (prioritás, de nem kizárólagosság az önkormányzati tulajdonú területeknek)	fokozott titoktartási kötelezettség
	civil szervezetek és partnerek jelentőségének felismerése és azok bevonása	meglévő ellentétek, kompetencia harcok
	nyitottság a helyi igényekre, lehetőségekre, folyamatos bővülés, módosítások lehetősége	
	kívülről érkező pozitív üzenetek, folyamatos megmértetés és megerősítés	

Forrás: Saját szerkesztés (Józsa, 2013)

2. TÁBLÁZAT:

A helyi gazdaságfejlesztési rendszer cél- és intézkedés-rendszere, valamint mérhető eredményei Miskolcon, 2007-2010
(The system of objectives and measures and the measurable results of the local economic development system in Miskolc, 2007-2010)

CÉLOK	Befektetői igényekre szabott stratégiai infrastruktúra	Hatékony, koordinált önkormányzati szervezet és üzletbarát környezet	Együttműködő helyi partnerség	Nemzetközi láthatóság
CSOPORTOK (lásd: szakirodalom)	„Hard” infrastruktúra fejlesztése	„Soft” infrastruktúra fejlesztése	Helyi partnerség építése	Nemzetközi láthatóság elérése
INTÉZKEDÉSEK	új, teljes körű, zöldmezős ipari park kialakítása (Mechatronikai IP)	helyi rendeleti háttér megteremtése	adatbázisfejlesztés és együttműködés	marketingterv készítése
	közvetlen és gyors autópálya kapcsolat megteremtése	szervezeti háttér megteremtése	együttműködési keretek kialakítása	partnerekkel közös megjelenés tervezés
	vasúti csatlakozás és átrakás lehetősége	helyi támogatási program kidolgozása és működtetése	rendezvénynaptár készítése	arculat tervezés és kialakítás
	következő fázis előkészítése			
MÉRHETŐ EREDMÉNYEK	a Miskolci Ipari Park (MIP) bővülése, közvetlen út- és vasút kapcsolat	Miskolc vállalkozásfejlesztési és befektetés-ösztönzési programja	befektetés-szervezési akciócsoport	hazai és nemzetközi sajtómegjelenések
	5 sikeres telephely-fejlesztési pályázat a MIP területén, ebből 3 már az új Mechapark területén	egyablakos ügyintézés (Robert Bosch új gyárépület, Vodafone ügyfélszolgálati központ, PATEC betelepülés)	Technopolisz Koordinációs Testület működése és folyamatos bővülése	e- és nyomtatott kiadványok, marketing eszközök
	Miskolc Déli Ipari Park cím	helyi gazdaságfejlesztési iroda (GFI)	sikeres rendezvények	nemzetközi ismertség
	Property Forum Award két kategóriában első helyezés (2008)	Európai Vállalkozási Díj (2009)	Financial Times fDi magazin 16. helyezés (2008)	Befektetőbarát Önkormányzat cím (2009)

Forrás: Saját szerkesztés a fejlesztési dokumentumok és munkaanyagok alapján (Józsa, 2013)

Összegzés

Az előzőekben bemutatott, a gyakorlatban is kialakított és működtetett modell alapján a bevezetésben feltett kérdésekre az alábbi válaszok adhatók:

Kérdés 1: Lehetséges-e ma Magyarországon egy vidéki közepes méretű városban helyi gazdaságfejlesztési tevékenységet felvállalni és folytatni a helyi önkormányzatnak?

A válasz egyértelműen pozitív, hiszen a bemutatott példa is jól mutatja, hogy alapos előkészítést követően a helyi gazdaságfejlesztési tevékenység megkezdése, majd folyamatos eredményes működtetése is megoldható. A folyamat erősen tanulási és tapasztalási jellegű a közvetlenül, illetve közvetve részt vevő szereplők számára egyaránt, de az alapvető érdekeltség és ezáltal elköteleződés kialakítását követően a partnerek önkéntes részvételén alapul, és jól működik a gyakorlatban. Kiemelendő, hogy esetünkben a helyi önkormányzat, illetve a képviselőtestület eljáró, a célra létrehozott szervezet nem csak koordináló szerepet, hanem nagyon erős kezdeményező és kiszolgáló szerepet is vállalt és tartott fenn a vizsgált időszakban folyamatosan.

A helyi önkormányzat, vagy önkormányzati tulajdonú társaság, mint „host” szerepe a gazdaságfejlesztési szervezet működtetésében az esettanulmány alapján mindenképp igazolt, de alapvető szerepük van az innovatív, szinergikus, a partnerség kapacitásait is felhasználó megoldásoknak. A helyi gazdaságfejlesztési tevékenység rövidtávon nem önfenntartó tevékenység, legalább egy éves működési finanszírozásra van szükség, és a munkaterv összeállítása alapos tervezést, egymásra épülő, moduláris felépítést igényel. A középtávú működtetés azonban már többirányú, a helyi gazdaságfejlesztési tevékenységből közvetve, illetve közvetlenül adódó finanszírozási forrásokból legalább részben fedezhető (a vizsgált esetben szinte teljes mértékben fedezhető volt). A kezdetekben indokolt a szervezet integrálása más szervezet rendszerébe, de fontos az önálló tevékenységi kör és szakmai függetlenség megteremtése és fenntartása.

Kérdés 2: Hozhat-e mérhető közvetlen és közvetett előnyöket ez a tevékenység már akár rövidtávon is, és ha igen, kinek a számára?

A modellben bemutatott tevékenységek és eredményeik időrendi elemzése alapján megállapítható, hogy a helyi gazdaságfejlesztési tevékenység már rövid távon is hozhat pozitív eredményeket, de a legtöbb eredmény középtávon, azaz 2-3 éves időtartamban jelentkezik. A közvetlen kedvezményezettek a helyi önkormányzat és annak tulajdonában álló társaságok, valamint a projektgazdák. Közvetett kedvezményezettként szintén megjelenik a helyi önkormányzat (pl. helyi adó- és más jellegű bevételek), és emellett a kedvezményezett vállalkozások beszállítói köre és a velük kapcsolatban álló egyéb szervezetek, gazdasági társaságok. Ezen felül közvetlen kedvezményezettként megjelennek még a hatóságok, érdekképviselők, civil szervezetek, intézményfenntartók- és üzemeltetők, sőt a helyi közösség szereplői is, egészen a magánszemélyekig.

A jelenleg folyó, 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó tervezési folyamat során a fentiekben bemutatott modell és annak eredményei alapján mindenképp érdemesnek tartjuk átgondolni a városok, települések részére tervezett pályázati konstrukci-

ókban a városfejlesztési tevékenységek mellett a helyi gazdaságfejlesztési tevékenységek szerepeltetését, támogatását is.

Jegyzet

- 1 Az ún. mid-size, medium-sized, vagy intermediate cities általános nemzetközi meghatározása szerint azok a települések tartoznak ebbe a kategóriába, melyek lakosság száma 100.000 és a 250.000 fő között változik.
- 2 A közösség által irányított helyi fejlesztés (CLLD) és az integrált területi befektetés (ITI) az Európai Unió 2014-2020 közötti kohéziós politikájának kiemelt, a Lisszaboni Szerződés által bevezetett területi kohéziós új célkitűzés alapján az EU politikájának területi hatását növelő új, integrálási eszközök.
- 3 A településsoros adatok a http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 linken érhetőek el.
- 4 A projekt mátrix szervezet a nemzetközi és hazai gyakorlatban is széleskörűen ismert és elterjedt gyakorlat, egy adott projektre felépített legoptimálisabb erőforrás hozzárendelésre épül, elsődlegesen személyes kompetenciák alapján, tehát lehetővé téve az egyébként a munkaszervezetben fennálló hierarchikus viszonyok adott projekt kapcsán történő megváltoztatását.
- 5 Az Európai Bizottság által elfogadott, a Szerződés 87. és 88. cikke alkalmazásában a támogatások bizonyos fajtáinak a közös piaccal összeegyeztethetőnek nyilvánításáról szóló, 2008. augusztus 6-i 800/2008/EK bizottsági rendelet (általános csoportmentességi rendelet) jelentős mértékben egyszerűsította és korszerűsítette az állami támogatások szabályait. A Szerződés 87. és 88. cikkének a de minimis támogatásokra való alkalmazásáról szóló, 2006. december 15-i 1998/2006/EK bizottsági rendelet [8] (a továbbiakban: de minimis rendelet) kimondja, hogy a Szerződés értelmében nem minősül állami támogatásnak a bármely három éves időszakban odaítélt, vállalkozásonként 200.000 EUR-t meg nem haladó támogatási intézkedés.

Irodalom

Bajmócy Zoltán: Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe, JATEPress Szeged, 2011, 13. o.
Európai Bizottság, Kohéziós politika 2014 és 2020 között, Község által irányított helyi fejlesztés (CLLD) adatlap
Európai Bizottság, Kohéziós politika 2014 és 2020 között, Integrált területi befektetés (ITI) adatlap
European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions, Visions and Actions for Medium-Size Cities, ed.: 1994, Loughlinstown House, Shankill, Co. Dublin, Ireland, page 6
Klaus R. Kunzmann: Medium-sized Towns, Strategic Planning and Creative Governance in the South Baltic Arc, page 4 (2009) available from:
http://www.visible-cities.net/documents/KRK_MediumSized_Cities.pdf
Mezei Cecília: Discussion Paper (No. 63) on The Role of Hungarian Local Governments in Local Economic Development, page 9 and 14, 2008, available from:
<http://discussionpapers.rkk.hu/index.php/DP/article/view/2402/4498>
http://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumok/csatolmanyok/ren-32-2008-xi26-_mc_vallalkozasfejlesztési_es_befektetesosztónzesi_programjarol.pdf
<http://www.technopolisz.hu>; <http://www.mechapark.hu>; <http://www.investinmiskolc.eu/>

LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT – IS THE INVESTMENT WORTH WHILE, AND IF SO, FOR WHOM? THE STEPS AND EXPERIENCES OF ESTABLISHING THE LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT SYSTEM IN MISKOLC

JÓZSA VIKTÓRIA – DR. NAGY HENRIETTA

In our days local governments are the participants of a global competition, regardless of their size, geographic location, population or other characteristics. Although local economic development is not a compulsory activity by law, international and national experience shows that it is a comparative advantage in a tough competition for site selection.

The aim of the current study is to present the consecutive steps, results and experience of the establishment of a local economic development system in Miskolc, capital of the Northern Hungarian Region, in the period 2006-2010, including the global economic downturn.

On the basis of the results we aim to answer the following questions:

is it possible recently to undertake and manage local economic development activities for the local government of a mid-size city in Hungary, and

can these activities result in measurable direct and indirect advantages in the short term also, and if so, for whom?

ORSZÁG – BORRÉGIÓ – BORVIDÉK. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS A 21. BUDAVÁRI BORFESZTIVÁLON

(Country – Wine province – Wine region. Questionnaires in 21st
Budapest Wine Festival)

KISMARJAI BALÁZS

Kulcsszavak:

Bor, borrégió, borvidék, többdimenziós skálázás, regionális különbség

A hazai szőlő- és borágazat kutatása közben szükség mutatkozott egy olyan, csak az ágazat szereplői közt végrehajtott felmérésre, melyben a borászok szubjektív véleménye jelenik meg. Ehhez egy olyan alkalomra volt szükség, mikor az ország különböző pontjain tevékenykedő borászok egyszerre vannak jelen. A választás a 21. Budavári borfesztiválra esett. A kérdőívezésre a fesztivál nyitvatartása alatt került sor. Az eredményt nem tekinthetjük reprezentatívnak, hiszen nem minden borvidékről érkezett kiállító, és a jelenlévő borvidékek közül sem sikerült mindenkit megkérdezni. A kérdőív adatát különböző módszerekkel (többdimenziós skálázás, szófelhő) lettek feldolgozva. A kérdőívben nagy hangsúly került az ágazat regionális viszonyrendszerére, a borvidékek és a borrégiók közti kapcsolatra. A cél ezzel az volt, hogy ki lehessen mutatni a borvidékek közti regionális összefüggéseket, egyes borvidékek közti lazább-szorosabb kapcsolatokat, a borrégiók esetleges összefogó, vagy éppen jelentéktelen szerepét.

Bevezetés

A hazai szőlő- és borvertikum gazdaságföldrajzi vizsgálata során szükségesnek látszott egy viszonylag széleskörű felmérés a borászok között, mely a szektor általános vonásait vizsgálja. A különböző területi, kapacitási és egyéb adatok feldolgozása közben érdekes volt elkészíteni egy, inkább szubjektív véleményeket tartalmazó kérdőívet.

Ehhez olyan alkalmat kellett keresni, ahol az ország különböző pontjain dolgozó borászok egyszerre jelen vannak. A választás – elsősorban megközelítési okokból – a 21. Budavári Borfesztiválra esett. A huszonkét magyarországi borvidék közül húszról érkeztek kiállítók (nem képviselte senki a Csongrádi és a Bükk-i borvidékeket), természetesen nem borvidékenként egyenlő számban. A legtöbben a Tokaji (24 termelő), a Villányi (23 fő) és a Szekszárdi borvidékekről (21 borászat) jöttek, míg a Balaton-felvidéki, Pannonhalmi, Pécsi, Zalai és Tolnai borvidékekről csupán egy-egy borászat állított ki. Miután a kérdőíveket a fesztivál nyitva tartása alatt vettem fel, a fogyasztó vendégek természetesen előnyt élveztek a kiállítók részéről. Ennek megfelelően sajnos nem minden borvidék képviselőivel sikerült beszélnem (Balaton-felvidéki, Pannonhalmi, Nagy-Somlyói borvidékek). Végül 17 borvidék 33 válaszadójának véleményét sikerült kikérni, majd feldolgozni. E feltételek miatt a kérdőívezés eredménye nem tekinthető reprezentatívnak.

A kérdőívben olyan egyszerű kérdésekre vártam a választ, hogy mit gondol a borász a hazai szőlő-bor ágazat helyzetéről, saját borvidéke/borrégiója helyzetéről? Mit gondol az ország/borrégió/borvidék piaci lehetőségeiről? Mely szőlőfajtákat tartja a legfontosabbnak az ország/borrégió/borvidék tekintetében?

A válaszokat számskálán kellett megadni, ahol az (1) mindig a negatív („nagyon rossz”, „egyáltalán nem”), a (10) érték pedig a pozitív („nagyon jó” „teljes mértékben”) végpont volt. Kivételt képezett a „Saját borászata elsősorban mely piacokon aktív?” kérdés, ahol az (1) a csak belföldön, a (10) pedig a kizárólag külföldön választ takarta. Más típusú kérdés volt a szőlőfajtákra utaló, itt három-három fajtát kértem megemlíteni.

A kérdőívek feldolgozását többdimenziós skálázásos (MDS, „multidimensional scaling”) módszerrel végeztem. A többdimenziós skálázás, mint kutatási módszer, a mérendő adatok, illetve a kiindulási feltételek csoportosítása alapján az ún puha módszerek közé sorolható. Ilyen esetekben a megvizsgálás alatt álló tényekhez – jelen esetben a kérdésekhez – számokat rendelünk. Miután a válaszok a megkérdezett adott pillanatban gondolt szubjektív értékítéletét jelentik, ráadásul a kérdéseknél értelmezési problémák is felléphetnek, a felmérés azonos körülmények között többet nem ismételhető meg. Emiatt a válaszok feldolgozásához, az összefüggések felméréséhez különböző eljárásokat dolgoztak ki, melyek egyike az MDS.

E módszer első alkalmazói H. W. Richardson, G. Young és A. S. Householder voltak (Lengyel 1996). A többdimenziós skálázás lényege, hogy „a többváltozós statisztikai módszerek többsége egy adatmátrixból, egyetlen adattáblázatból indul ki, amelynek sorai a megfigyelési egységeket, oszlopai a mutatókat tartalmazzák. Tegyük fel, hogy empirikus vizsgálatunk során n számú objektumot (megfigyelési egységet) m számú változóval (mutatóval) jellemzünk, ekkor az adatok egy n sorból és m oszlopból álló adattáblázatba rendezhetők. Az i -edik sorban és j -edik oszlopban álló elem az i -edik objektum j -edik mutató szerinti értékét tartalmazza. Mivel mindegyik objektumra m számú adatunk van, ezért mindegyik objektumnak megfeleltethető egy pont az m -dimenziós térben, ahol egy dimenzió egy mutatónak felel meg. A vizsgált objektumok (megfigyelési egységek) lehetnek egyének, szervezetek, települések, régiók, időperiódusok stb. is. A megfigyelési egységek egydimenziós „skálázása”, egyetlen mérce szerinti megmérése klasszikus módszernek tekinthető, pl. a megyék felsorolása az egy lakosra jutó területi GDP alapján. A többdimenziós skálázás több skála egyidejű alkalmazását jelenti, általában két- vagy háromdimenziós (azaz többdimenziós) térben ábrázoljuk az objektumokat egy pontdiagram segítségével úgy, hogy az áttekinthetetlen és sokszor kezelhetetlen m -dimenziós tér helyett vesszük ezeket a redukált dimenziószámú tereket. (Lengyel 1999, 3.)” Így a „két és három dimenzió esetén szemléletesen ábrázolja az objektumok egymáshoz viszonyított helyzetét. Úgy is felfogható az MDS, hogy az eredeti m -dimenziós pontkonfigurációnak létrehozunk olyan, pl. kétdimenziós vetületét, amely az eredeti kapcsolatokat jól érzékelteti, azaz távolságtartó vetület. Az MDS nemcsak az objektumok, hanem a mutatók egymáshoz való viszonyát is vizsgálhatja. (Lengyel 1999, 3.)” A fentiek alapján tehát leszögezhetjük, hogy a sokdimenziós

skálázással csökkentett dimenziószámban vagyunk képesek pontszerűen ábrázolni a felmért egységeket úgy, hogy a létrejött pontdiagram kifejezi az egységek eredeti viszonyát. Amely pontok az ábrán is közel vannak egymáshoz, azok a valóságban is hasonlóak, míg az egymástól távol elhelyezkedők jelentősen különböznek egymástól.

A kérdésekre adott válaszok általános értékelése

A bortörvény által megkülönböztetett 22 borvidék az előnyös sokszínűség mellett az elaprózottság gondjaival küzd. Az aránytalan borvidéki méretek (2011-ben a legnagyobb Kunsági borvidék területe 22.225,13 ha, a legkisebb Nagy-Somlyói borvidék területe mindössze 598,33ha volt) idehaza is problémákat okoznak, a külpiacokon pedig kisebb borvidékeink termékei valósággal elvesznek. Ezért indult meg a kétezres évek elején az az alulról jövő kezdeményezés, hogy az azonos, vagy hasonló éghajlati, talajtani adottságú, illetve termékszerkezetű borvidékek közös szervezetbe, borrégiókba tömörüljenek.

E folyamat élharcosa a három alföldi borvidék volt, akik közös döntéssel 2002. február 20-án létrehozták a Duna Borrégiót. Célként a rövid-, közép- és hosszú távú stratégia összehangolását, a közös marketinget és piaci tevékenységet, valamint a fajtahasználat összeegyeztetését tűzték ki. Egy évvel később alakították meg a Balaton Borrégiót, a tó körül elhelyezkedő hat borvidék részvételével. A legfőbb cél itt is a közös marketingstratégia, illetve egy egységes „balatoni arculat” kialakítása volt.

Elsősorban a Duna Borrégió lendületes működése miatt az ágazati politika is felkarolta a borrégiókat, így a 2004. évi XVIII. törvény értelmében az FVM rendeletben hozta létre a Duna, és a Balaton Borrégiókat. Kicsit később, 2008-ban jegyezték be a Pannon Borrégiót.¹ Ez utóbbit a négy dél-dunántúli borvidék (Tolnai, Szekszárdi, Pécsi és Villányi) alkotja a közös eredetvédelemre, és marketingre helyezve a hangsúlyt. A fenti három borrégióon kívül maradt borvidékek is be lettek sorolva borrégiókba, azonban ezek inkább csak elméletben léteznek: Pannonia Superior Borrégió (ez az észak-dunántúli borvidékeket foglalja magába), illetve az Észak-Magyarországi Borrégió. Működésükről semmit nem lehet tudni, érdeklődésemkor a tömör, ámde beszédes „széthúzás” választ kaptam.²

A kérdőívben ezért nagy hangsúlyt fektettem a borvidék és borrégió közti különbségre. Szinte minden kérdést feltettem országos viszonylatban, valamint borrégióra és borvidékre vonatkozóan. Célom ezzel az volt, hogy a kérdőívek feldolgozásakor kimutathassam egyes borvidékek szorosabb-lazább kapcsolatát, a borrégiók összefogó vagy épp jelentéktelen standardizáló szerepét; egyúttal a borrégió, mint egység létjogosultságát. A fentiek alapján előzetes elképzelésem szerint a Duna borrégió esetében szorosabb, a Balaton borrégió esetében lazább, de mindenképp az átlagosnál szorosabb kapcsolatot feltételeztem. A Pannonia Superior, valamint az Észak-

Magyarországi borrégió borvidékei közt képzeltem el a leglazább kapcsolatot, míg a Pannon borrégió jelentette volna az átmenetet a két csoport között.

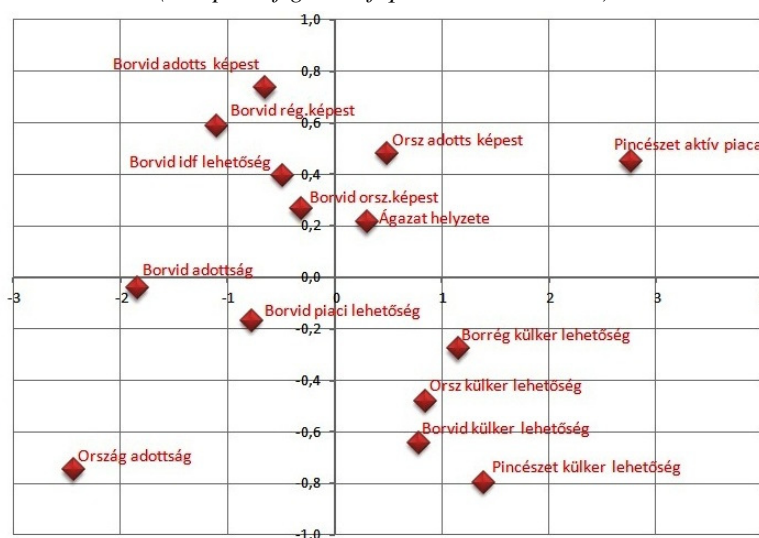
Első lépésben a kérdésekre adott válaszokat elemeztem, és ábrázoltam (1. ábra). Az ábrát megtekintve egyértelműen kitűnik, hogy a kérdésekre adott válaszok két nagyobb csoportban helyezkednek el, míg két kérdés teljesen eltérő válaszokat kapott. Ezek közül egy, a „Pincészet aktív piaca” a többitől gyökeresen eltérő válaszadási lehetőség miatt került különálló helyzetbe. Ebben az esetben – ahogy már fentebb említettük – az (1) érték a csak belföldön való borértékesítést, míg a (10) a csak külföldön való értékesítést jelentette. A kérdésre adott válaszok átlagértéke 2,5 volt, azaz a megkérdezett pincészetek döntően csupán idehaza értékesítik boraikat. Egyetlen, a Villányi borvidékről érkezett kiállító adott 10 pontot a kérdésre, csupán ketten 5 pontot. Itt az egyik válaszadó a Balatonfüred-Csopaki borvidékről érkezett, a másik – nagy meglepetésemre – a Tolnai borvidék egyetlen kiállítója volt; azaz e két pincészet értékesíti borait fele-fele arányban külföldön és Magyarországon. A többiek ennél alacsonyabb értéket adtak meg, a legtöbben (12 válaszadó) 2, illetve 1 (9 kiállító) pontot jeleztek. Megállapítható tehát, hogy a reprezentatív hazai borászatok fő piaca még mindig a belföldi.

Ezen megállapítást a következő kérdéscsoportra adott válaszok is megerősítik. Négy további kérdésben érdeklődtem a válaszadók véleményéről külkereskedelmi témakörben: az ország borászatának, a borrégió borászatának, a borvidék, valamint az adott pincészet export lehetőségeiről. Érdekes módon majd mindenki optimistább válaszokat adott, mint amit saját értékesítési helye diktálna. A kérdésekre adott átlagértékek közel azonosak voltak (5,0; 4,6; 5,2; 4,7 pont), tehát a pincészetek képviselői leginkább átlagosnak értékelik a hazai borágazat külpiaai lehetőségeit. Ki kell azonban emelni, hogy az ország külkereskedelmi lehetőségei kérdésnél a legmagasabb válaszárték csupán a 8-as volt, azt is mindösszesen három válaszadó adta. Még az a Villányi pincészet is, amely borainak 100%-át külföldi piacokon adja el, is csak 7-es értéket adott meg válaszként. A borrégióra vonatkozó hasonló kérdésnél szembesültem a fogalom felemás értékelésével. Volt olyan válaszadó az egyik borrégióból, aki saját véleménye szerint nem tud mit kezdeni a fogalommal, azt az észak-dunántúli térségben értelmetlennek tartja a gyökeresen eltérő jellegű és tulajdonságú borvidékek miatt – így ő nem is adott választ ezen kérdésekre. Hogy véleményével nincs egyedül, azt jelzi, hogy ugyanabból a borvidékről érkezett pincészetek mind a legnegatívabb értéket adták meg válaszként. Saját borrégiójuk külkereskedelmi lehetőségeit leginkább a Pannon régió borászai értékelték jobbra, egy egész ponttal adtak átlagosan többet, mint az összes megkérdezett. A borvidéki kérdés kapcsán a legegységesebben az Egri borvidékről érkezettek vélekedtek, akik mind 7-7 pontot adtak válaszként. Ugyanakkor a Tokaji borvidéken 2 és 7, a Sopronin 1 és 7, a Szekszárdin 5 és 9 pont között szóródtak a válaszok. Saját pincészet esetében érdekes megnézni a változást a borvidékhez képest. Ebben az összevetésben azt találjuk, hogy a 33 válaszadó közül tízen értékelték jobbnak saját lehetőségeiket, mint a borvidékét, tizenöten rosszabbnak és nyolcan ugyanolyannak. A vá-

laszadók földrajzi származása semmit nem befolyásol, nem lehet borvidéki összefüggéseket találni a változások értékelésekor.

Két kérdéspárral érdeklődtem az ország és a borvidék adottságai felől. Egy-egy kérdés a vélt adottságokra – (1) nagyon rossz, (10) kiváló – egy-egy pedig arra vonatkozott, hogy a jelenlegi állapotok mennyiben felelnek meg az elvártaknak – (1) egyáltalán nem, (10) teljes mértékben. Talán az e kérdésekre adott válaszok világítanak rá leginkább a hazai szőlő-bor ágazat kettősségére. Kiemelkedően magas értékeket kaptunk válaszként az ország adottságát firtató kérdésre, melynek átlaga 9 lett. Az összes válaszadóból tizennégyen értékelték tízesre, kilencen pedig kilencesre; a legrosszabb érték egy hatos válasz volt. Egyértelmű tehát a következtetés, hogy borászaink egyhangúan kiválónak tekintik Magyarország szőlőtermesztő lehetőségeit.

1. ÁBRA
A kérdőív kérdéseinek pontábrája
(The point figures of questionnaires' asks)

Forrás: Saját szerkesztés

Sokat árnyal azonban a képen a következő kérdésre adott válaszok összessége, azaz hogyan áll jelenleg az ország szőlőtermesztése az adottságokhoz képest? Itt tapasztalható az összefüggő kérdések közti legnagyobb ellentmondás és különbség. A kilences átlagról a válaszadás átlagértéke visszaesett 5,1-re. Egyetlen válaszadón kívül (a Villányi borvidékről érkező kiállító mindkét kérdésre kilencessel válaszolt) mindenki alacsonyabb pontszámmal válaszolt, a visszaesés átlaga kevéssel több, mint négy (4,03) volt. Ez azonban a legnagyobb mértéktől (kilencsel kisebb) a legkisebbig (eggyel kisebb) terjedő különbséget takarja. Kisebb, de még mindig jelentős a különbség a borvidéki adottságra és jelenlegi helyzetre vonatkozó két kérdés

kapcsán. Az első válaszadási átlaga a második legmagasabb volt az összes kérdés közül (8,1), míg a csökkenés meghaladta a másfél pontot. A legmagasabb adottság értéket a Tokaji, a Mátrai, a Villányi és Szekszárdi borászok adták borvidéküknek, a legalacsonyabbat – nem meglepő módon – a Kunsági termelők (ide egy négyes válasz is beférközött). A „Mennyiben felel meg saját borvidéke az adottságoknak?” kérdésre adott válaszoknál legtöbb esetben (25 válaszadó) alacsonyabb érték érkezett, mint az adottságot firtatóra. Hat válaszadó ugyanolyan értéket adott meg – nem meglepő módon ők az előbb említett, jól bejáratott marketinggel rendelkező borvidékekről érkeztek. Ami különösképpen érdekes, az egy, a Kunsági borvidéket képviselő borász válasza volt, aki a borvidéki adottságot csupán négyesre, azonban jelen helyzetét már nyolcasra (!) értékelte.

Megkérdeztem a borászok véleményét borvidékük idegenforgalmi és piaci lehetőségeiről. E két kérdés közel azonos átlagértékű válaszokat kapott (idegenforgalom 6,4; piac 6,7). Kiemelendő, hogy a válaszadók majdnem fele (14 kiállító) azonos értéket adott meg a két kérdésnél. Tizenegy esetben a piac, nyolc esetben az idegenforgalom kapott pozitívabb értékelést. Nem meglepő, hogy az idegenforgalom a Balaton környéki borvidékeknél volt fontosabb (Badacsonyi, Balatonfüred-Csopaki, Balatonboglári borvidékek), míg a piaci lehetőségeket a tótól és a fővárostól távolabbi borvidékek képviselői helyezték előtérbe (Tokaji, Soproni borvidékek). A két kérdésre a legmagasabb átlagértékű válaszokat az Etyek-Budai és az Egri borvidékről érkezők adták, ráadásul mind a négy válaszadó ugyanazt az értéket adta mindkét kérdésre (9-9, 8-8, 10-10, 8-8). Ez egyértelműen köszönhető mindkét borvidék esetében Budapest közelségének, illetve Eger turisztikai vonzerejének.

Az ábrának majdnem a középpontjában elhelyezkedő kérdés a „Milyennek értékelili Magyarország szőlő-bor ágazatának helyzetét?” Elhelyezkedésének oka a leginkább átlaghoz közelítő válaszok összessége, mely 5.4 volt.³ A válaszadók közül a legmagasabb pontot (8) két borász adta, a Szekszárdi és a Villányi borvidék képviselőiben. E két borvidékről érkezettek adták egyébként a legmagasabb átlagértékű választ a kérdésre (5-8-5, 7-8-7). A válaszadók közül kilencen értékelték négyesre az ágazat helyzetét; ez volt a legalacsonyabb érték. Még az egyébként az átlagnál rendszeresen magasabb értékkel válaszoló Tokaji és Egri borvidékekről érkező kiállítók is a többiekkel egyetértve válaszoltak (7-4-5, 4-5-4).

Arra kértem a válaszadókat, hogy a megszokott tízes skálán értékeljék borvidékük helyzetét az ország, valamint a borrégió többi borvidékéhez képest. A válaszokból kiderül, hogy a válaszadók túlnyomó többsége jobbnak érzi borvidéke helyzetét a borrégió többi borvidékéhez képest, mint országosan. Csupán két borász (egy-egy Neszmélyi, Móri) adott magasabb értékű választ az ország többi borvidékéhez viszonyítva. A már említett Soproni borvidékről érkezett kiállító a borrégió elutasítása miatt azon kérdésre nem válaszolt. Érdekes az egy borrégióból érkezett, de különböző borvidékről jött borászok véleményét összevetni. A Duna borrégió négy megkérdezett pincésze közül a Hajós-Bajai válaszadó sokkal jobbnak ítélte borvidéke helyzetét, mint a három Kunsági: 8 pont, szemben az 5-2-5-tel. A Pannonia Superior régió esetében ellentétes a helyzet. Inkább magasabb pontszámok születtek

(6-7-8), csupán lefelé lóg ki a Móri borvidékről érkezett borászat válasza (4). A Balaton borrégió borászatainál is hasonló a helyzet. A legegységesebb válaszokat a Badacsonyi borvidék borászati adták (7-7 pont), de nem térnek el ettől különösebben – noha magasabb értékek – sem a Balatonfüred-Csopaki (8-9), sem a Balatonboglári borvidék (8-6-6) válaszai. A különállást a Zalai borvidék képviseli (5 pont), amely a legkevésbé kapcsolódik a Balatonhoz, és így a legkisebb mértékben részesedik annak közvetlen és közvetett előnyeiből. A Pannon borrégió is az előző két borrégióra példa. Itt a ma már hagyományosan jól működő, országosan is kiemelkedő népszerűségű két borvidék, a Szekszárdi és a Villányi borászai magas, borvidékenként egységes válaszokat adtak (Szekszárd esetében 9-8-8, Villánynál 9-10-9 pont; ez egyben az összes borvidéket nézve is a legmagasabb érték!). A különbség, hogy itt két borvidék értékelte magát jóval alacsonyabbra, a sokkal kisebb elismertséggel bíró Pécsi (6 pont) és Tolnai (5 pont). Az utolsó, Észak-Magyarországi borrégiót nézve szembetűnik, hogy a hazai borászat egyik – ha nem „a” – zászlóshajójának tekintett Tokaji borvidékről érkezett kiállítók alacsonyabb átlagértékű pontokat adtak meg saját helyzetüket tekintve (9-6-8), mint az Eger környéki borások (7-10-8), ami mindenképpen érdekes, további vizsgálatokra is igényt tartó eredmény. A megkérdezett Mátrai borvidéket képviselő pincészet 8 ponttal értékelte borvidékét, de hangsúlyozottan csak a 2012-es esztendőt figyelembe véve – ez ugyanis kiváló szürettel és minőséggel kecsegtetett.

A kérdésekre adott válaszok borászatonkénti értékelése

Számskálás kérdések értékelése

Külön ábrázoltam a válaszoló pincészeteket az előző koordináta-rendszerhez hasonlóan (2. ábra). Az ábrán azonos alakkal jelöltem az egy borrégióba tartozó válaszadókat, akikhez borvidékenként külön-külön színt rendeltem. Itt kaptam választ előzetes elképzelésemre, mely a borrégiók tagjai közti szorosabb-lazább kapcsolatot feltételezte.

Eredeti elgondolásom, mely a Duna borrégió borvidégeinek szoros kapcsolatát feltételezte, többé-kevésbé igazolódott. Noha a válaszadók (az ábrán Kunság1, Kunság2, Kunság3; illetve HajósBaja1) koordinátái nem kerültek közvetlenül egymás mellé, mégis jól érzékelhetően az ábra egy részére koncentrálódnak. Megjegyzendő, hogy a három Kunsági válaszadó a kérdőívet kitöltők fő sodrától jelentős távolságban helyezkedik el, ami a legalacsonyabb pontátlagú válaszokkal jár együtt. Szintén a borrégiót képviselő, Hajós-Bajai borvidékről érkezett kiállító szinte minden borvidékre vonatkozó kérdésnél magasabb pontszámot adott. Különösképp nagy eltérés adódott annál a kérdésnél, melyben a saját borvidék adottságát kértem összehasonlítani a borrégió többi borvidékével (itt HajósBaja1 8 pont, Kunság1 5 pont, Kunság2 2 pont, Kunság3 5 pont), illetve az „Ön szerint saját borvidéke mi-

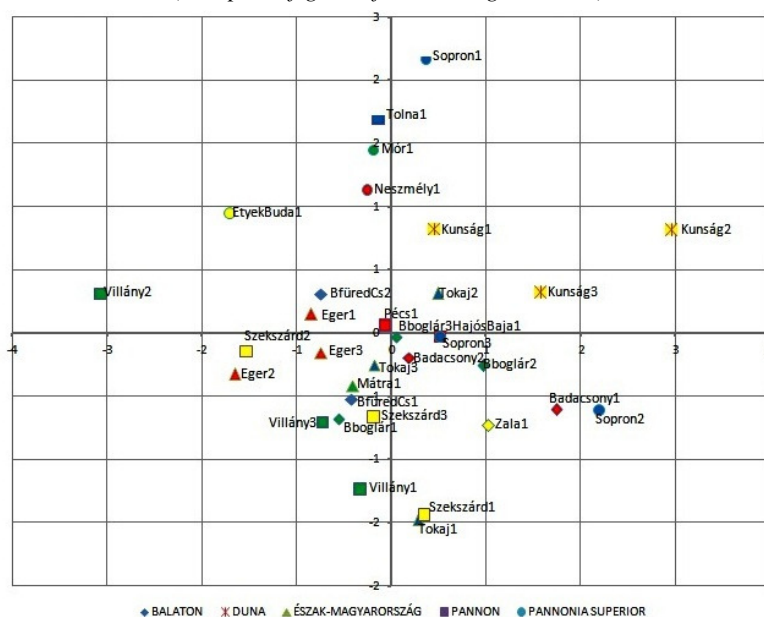
lyen adottsággal bír?” kérdésnél (HajósBaja1 7 pont, Kunság1 4 pont, Kunság2 7 pont(!), Kunság3 5 pont). Egyhangúbb válaszok születtek, mikor a pincészeteknek az ország többi borvidékéhez kellett hasonlítani magukat. A hajós-bajai válaszadó jóval alacsonyabb pontértéket adott meg, ám még mindig magasabbat Kunságból érkezett társainál: HajósBaja1 5 pont, Kunság1 4, Kunság2 2, Kunság3 3 pont.

A Balaton borrégió nyolc megkérdezett pincésze (Badacsony1 és 2, BfüredCs1 és 2, Bboglár1,2,3, illetve Zala1) is hasonló elhelyezkedéssel bír, azaz a borászok véleménye hasonló, a válaszok közti eltérés viszonylag alacsony. Ennek ellenére a válaszoknál jól érzékelhető határvonal húzódik a Balaton északi, illetve déli partjáról érkezett kiállítók között. Így például az ország többi borvidékéhez képest önmagukat a Balaton északi partjáról érkezett kiállítók általában magasabbra (6-7-8 pontok), míg a déli partiak ennél 2-4 ponttal kevesebbre értékelték (Balatonboglári 3-5-5, Zalai 4 pont). Ha a nyolc válaszadó egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, sokkal kiegyenlítettebb a helyzet. A borrégió belüli helyzetüket a legjobbnak a Balatonfüred-Csopaki borvidékről érkezettek tartják (9 és 8 pont), míg a badacsonyiak és a balatonbogláriak közel azonosan vélekednek a borrégió belüli helyzetükről (Badacsony1 és Badacsony2 7-7 pont, Balatonboglár1 8 pont, Balatonboglár2 és 3 pedig 6-6 pont). Az önmagát legalacsonyabbra elhelyező Zalai borvidéki kiállító 5 pontos értéket adott meg. Zala különállását a piaci-kereskedelmi kérdéskör erősíti meg, csakúgy, mint a Badacsony1 kódú borászatét: ketten az összes megkérdezett között is a legnegatívabb válaszokat adták.

Az Észak-Magyarország borrégió esetében szorosabb lett a válaszadók közti korreláció, mint vártam. Igaz, nem tudtam megkérdezni Bükki borvidékről érkezetteket, akiknek véleménye a borvidék jelenét ismerve, ezt a kapcsolatot jelentősen módosította volna. A szorosan egymás közelében elhelyezkedő megkérdezettek (Eger1, és 3, Mátra1, illetve Tokaj2 és 3) mellett azonban két válaszadó elkülönül (Eger2 és Tokaj1). Az ország többi borvidékéhez való viszonyításkor általában magas pontszámok születtek (7-8-9), kivéve a Mátrai borvidékről érkezett kiállítót, aki csupán négyesre értékelte önmagát, illetve a Tokaj2 kódú válaszadót, aki nagy meglepetésemre csupán hármast(!) adott. A borrégió belüli értékelésnél szokás szerint a magasabb értékű válaszok érkeztek, még a mátrai borász is kilencesre értékelte borvidékét. Ellenben a Tokaj2 kódú megkérdezett itt is negatívabb volt társainál (6), ez eredményezte, hogy a koordináta-rendszerben másik negyedbe került. Az elkülönülő borászatok közül Eger2 helyzetére a piaci, illetve idegenforgalmi kérdésekre adott kiemelkedő pontértékű válaszai adnak magyarázatot. Míg a borrégió többi képviselője 4 és 8 pont közötti válaszokat adott, ő mindannyiszor 10-est. Tokaj1 még jelentősebb különállása pedig a kereskedelmi lehetőségeket firtató kérdéscsoportnál válaszként adott, borrégiós társainál jóval alacsony értékű pontszámoknak köszönhető.

2. ÁBRA

*A válaszadó borászatok pontábrája
(The point figure of answering wineries)*

Forrás: Saját szerkesztés

Az általam eredetileg közepesnek várt korrelációjú Pannon borrégió sem feltételezésemnek megfelelő adatokat produkált. Még az azonos borvidékről érkezettek esetében is jelentős távolságok adódtak (Pécs1, Szekszárd1,2,3 illetve Villány1,2,3); a Villány2 kódú pincészet az összes megkérdezettől is elkülönülő helyet foglal el kiemelkedően magas pontértékű válaszaival. Ő a kérdőív 15 kérdéséből 14-nél az összes megkérdezett közül is a legmagasabb válaszokat adta.⁴ Teljesen más helyeztet vett fel a Tolnai borvidék kiállítója: szinte minden kérdésnél alacsonyabb értékű válaszokat adott, amely jól kifejezi a borvidék helyzetét és kapcsolatát a borrégió többi, nálánál sokkal jobb helyzetű, nagyobb elismertségű borvidékével. Érdekes, hogy a beszélgetések során a családi hangulatot, a borvidéken uralkodó baráti légkört, a közös gondolkodást hangsúlyozó szekszárdi borászok ennek ellenére elég különböző válaszokat adtak, melyek főleg a kereskedelmi témájú kérdéseknél tetőzött. Itt csupán a Pannon borrégió kereskedelmi lehetőségeinél voltak viszonylag egységesek (4-5-6 pontok), míg az ország, illetve saját borvidékük és pincészetük esetében igen nagy szórású válaszokat adtak (2-7, illetve 2-8 pontok között).

A Pannonia Superior borászaik várákozásomnak megfelelően laza kapcsolatú koordinátákkal rendelkeznek, noha az összes megkérdezetthez képest javarészt egy irányban térnek el (Neszmély1, EtyekBuda1, Mór1, Sopron1,2,3). A borvidék helyzete az ország többi borvidékéhez viszonyítva kérdésre meglepetésemre a Soproni

kiállítók igen alacsony értékeket adtak meg (3-5-5), míg a legpozitívabban az etyeki borász válaszolt (8 pont). Ő a piacra illetve idegenforgalomra vonatkozó kérdésekre is kiemelkedően magas értéket adott meg, ami minden bizonnyal a fővároshoz való közelségnek, illetve a rendkívül népszerű etyeki fesztiváloknak köszönhető. Hogy ez utóbbiaknak mekkora szerepük van, arra példa a Neszmélyről érkezett pincészet, aki piacként értékelve a borvidéket maximális pontot adott válaszként, ellenben az idegenforgalomra csupán annak felét. A borrégiónál mindenféleképp ki kell emelni a három soproni válaszadót, akik az egy borvidékről érkezettek közül a legnagyobb eltérést mutatják; a három válaszadó pincészet egymástól jelentős távolságban, teljesen elkülönülve helyezkedik el. Ennek oka, hogy számtalan kérdésben egymástól gyökeresen eltérő válaszokat adtak (pl. „Milyennek értékeli borvidéke helyzetét idegenforgalom szempontjából?” kérdésnél 4-6-10, „Milyennek értékeli borvidéke borászatának külkereskedelmi lehetőségeit?” kérdésnél 1-5-7 pontok). Természetesen itt is figyelembe kell venni, hogy az egyik válaszadó (Sopron1) a borrégiót, mint számára értelmezhetetlen keretet, teljes mértékben elutasítja.

Szőlőfajták

Azon kérdésekre adott válaszokat, melyeknél szavakat kellett mondani, szófelhő segítségével értelmeztem. Ehhez a weben elérhető *Word It Out* programot használtam. Kilencvenhat válasz érkezett arra kérdésemre, hogy melyeket tartják a kiállítók országosan a legfontosabb szőlőfajtának. Több esetben nem egy-egy fajtát, hanem fajtacsoportot adtak meg válaszként, ezeket kötőjelesen tüntettem fel (pl. muskotályos-fajták). A kérdéskör értékelésénél figyelembe kell venni, hogy nem minden borvidékről érkezett ugyanannyi kiállító, illetve nem tudtam borvidékenként egyenlő számban megkérdezni borászokat. Ennek ellenére érdekes és gondolatébresztő eredmények születtek.

A 3. ábrát megnézve teljesen egyértelműen látszik, hogy a két legfontosabbnak ítélt szőlőfajta kiemelkedik a többi közül. A kékfrankos (15 első, 9 második és 4 harmadik említés) és az olasz rizling (9 első, 11 második és 2 harmadik) ketten több említést kaptak, mint a többi szőlőfajta összesen (50:46 arányban). Ez a két fajta nagyon erős beágyazottságát mutatja, hiszen területi részesedésük ennél jóval kisebb: 2011-ben az összes szőlőterület 17,66%-t fedték. Természetesen megfigyelhető, hogy a fehérboros borvidékek inkább az olasz rizlinget, míg a vörös túlsúlyos borvidékek a kékfrankost helyezték előtérbe. Kivételként ki lehet emelni a Móri borvidékről érkezőt, aki a kékfrankost, vagy a Sopron2 kódnevű borászatot, aki pedig az olaszrizlinget emelte ki. A harmadik helyre befutó furmint (5-2-6) annak a jele, hogy borászaink a Tokajon és Somlón kívül gyakorlatilag elenyésző területen termesztett fajtát szűk elterjedése ellenére kiemelkedő fontosságúnak tartják. Első helyen a három tokaji válaszadó, illetve a Pécsi és a Mátrai borvidékről érkezettek említették. Negyedik legtöbb említéssel a csertői fűszeres rendelkezik 2 első (HajósBaja1 és Zala1) és 3 harmadik említéssel (Kunság1 és 2, valamint Szek-

szárd2), bizonyítva ennek a magyar fajtának az életképességét, valamint a benne rejlő lehetőséget. Négy-négy kiállító említette a kadarkát (0-3-1) és a cabernet sauvignont (0-2-2). Közülük a kadarka esetében a Duna borrégió három borvidékét és a Szekszárdi borvidéket képviselő borászoknál ezt megérthetjük; a meglepetést egy Balatonboglári borvidékről érkező pincészet okozta, aki szintén a három legfontosabb közé helyezte ezt a fajtát (2012-ben Csongrádban 31,37, Hajós-Baján 37,41, Kunságban 242,77, Szekszárdon 99,13 ha kadarka nőtt – ezzel szemben a Balatonboglári borvidéken mindössze 2,08 ha.)

Négy szőlőfajta (portugieser – 1-0-1; sauvignon blanc – 0-1-1; merlot – 0-0-2; muskotályos-fajták – 0-0-2) kapott két-két említést, a többi fajta egyet. Tapasztalatként leszűrhetjük, hogy a leggyakoribb említésű szőlőfajták után a borászok gyakran már saját borvidékeik vagy pincészetük fajtáit jelölték meg. Így kerülhetett elő a kéknyelű, és a rajnai rizling, amelyeket országosan semmiképp sem tekinthetünk kiemelkedő fontosságú szőlőfajtának. Mindenképpen megemlítsre méltó, hogy a népszerű és elterjedt szürkebarátot csupán egyetlen borász említette.

3. ÁBRA

*Az ország legfontosabb szőlőfajtái
(The most important vine varieties of Hungary)*

Forrás: Saját szerkesztés

A borrégió (4. ábra) legfontosabb szőlőfajtái kérdésre 78 válasz érkezett, melyek sokkal egyenletesebben oszlottak el, mint az országra vonatkozó kérdésnél. A két leggyakrabban említett szőlőfajta ugyanaz maradt – olasz rizling és kékfrankos – azonban sorrendjük felcserélődött. Az olasz rizlinget tizenöten említették (8 első, 7 második hely), a kékfrankost tízen (7-2-1); a számok mögé nézve azonban kitűnik, hogy a fehér fajtát a Balaton borrégió borászai vették előre, kiegészülve egy Etyek-Budai pincészettel, míg a vörös fajtára több régióból érkezett szavazat (Duna, Panon és Észak-Magyarország borrégiók), megfelelően a fajta elterjedési területének. Jellemző válaszadási típusként, akik a kékfrankost említették először, azok többségében az olaszrizlinget tették a második helyre, köszönhetően a szőlőfajta széleskörű elterjedtségének. Ugyanakkor a Balaton borrégióból érkezettek a tó környéki

fehérboros trendnek megfelelően, más fehér fajtákat említettek (pl. chardonnay, szürkebarát). Érdekes, hogy két borászat cserélte fel a fenti két szőlőfajtát, Balatonboglár 2 és 3 kódnevű kiállítók az ország legfontosabb fajtájának a kékfrankost nevezték meg, míg a Balaton-borrégió legfontosabb fajtájának már az olasz rizlinget említették.

Az itt is előkelő helyezést elérő cserszegi fűszerest (4-1-3) leginkább az alföldi borászatok emelték ki, de első helyre közülük csupán a Hajós-Bajai borvidékről érkezett kiállító tette, köszönhetően a Kunsági borvidéken rendkívül elterjedt és népszerű kékfrankos vezető szerepének. Rajtuk kívül az Egri és a Zalai borvidék borásza is említették a fajtát. Hat említést kapott a chardonnay (0-4-2) és a szürkebarát (0-2-4), mindkét fajtát a Balaton környéki, illetve a chardonnay esetében Etyeki és Egri borvidékek pincészetei említették. Négy-négy voks érkezett a kadarkára (1-2-1) és a portugieserre (3-0-1); elterjedésüknek megfelelően a Pannon és a Dunai-borrégiókról. Egyhangú választ adtak a Tokaji borászok, akik egyenlőségjelet tettek Tokaj és az Észak-Magyarországi-borrégió között, hiszen csak olyan szőlőfajtákat soroltak fel, amelyek borvidékükön kívül máshol nem annyira jelentősek (furmint 3-0-0; sárgamuskotály 0-2-1; hárslevelű 0-1-2), vagy elismertségük csekély (pl. debrői hárslevelű). Első helyre még három szőlőfajta került: a cabernet franc-t egy Pannon-borrégióbeli (Villányi borvidék), a „muskotályos-fajtákat” egy Észak-Magyarország-borrégióból (Mátrai borvidék) érkezett borász helyezte előre. Érdekes és egyedi választ adott a Pécsi borvidékről (Pannon-borrégió) érkezett kiállító, aki szintén saját borvidékéből kiindulva a máshol jelentéktelen területen, vagy épp egyáltalán nem termesztett cirfandlit tette az első helyre.

4. ÁBRA

A-borrégiók legfontosabb szőlőfajtái
(The most important vine varieties of the wine provinces)

Forrás: Saját szerkesztés

A cirfandlihoz hasonlóan olyan szőlőfajták is előkerültek, melyeket nehéz borrégiós szinten jelentősnek tekinteni. Így például az ezerjő, a kéknyelű, a zenit, vagy éppen a rózsakő, mely fajták leginkább egy-egy borvidéken teremnek – és ott sem számítanak különösképp meghatározónak. Meglepetésemre csupán egyetlen harmadik helyes említést kapott az előbb felsoroltaknál jóval elterjedtebb és „nagy” borok (házasítások) előállítására alkalmas cabernet sauvignon, és mindösszesen kettőt a könnyed, gyümölcsös borok készítésére alkalmas pinot noir.

A kérdéskör lezárásaként rákérdeztem a borfesztivál kiállítóinál saját borvidékük három legfontosabb szőlőfajtájára is. Ahogy a 5. ábrán látható, a válaszként megadott fajták köre tovább bővült, hiszen minden borvidéknek meg van a maga elterjedt és népszerű szőlőfajtája. A válaszadók ezúttal 28 fajtát említettek, ahol a szórás sokkal egyenletesebb volt az előző kérdésekre adott válaszoknál.

A legfontosabbnak tekintett szőlőfajta ismét a kékfrankos, mely 12 említést kapott összesen (9 első, 2 második, 1 harmadik), köszönhetően a Kunsági, Soproni, Egri, Villányi és Tolnai borvidékekről érkezett borászoknak. A trendnek megfelelően az olasz rizling került a második helyre 10 említéssel (6-4-0), melyet a vártak megfelelően a Balaton-környéki, valamint a Móri és Etyek-Budai borvidékek képviselői tettek meg.

Az előző kérdéseknél egy, illetve két említést kapó merlot itt elterjedésének megfelelő súlyt kapott (1-5-2); hiszen területe 1907,5 hektár 2011-ben, ezzel a negyedik legelterjedtebb vörös fajta. Első helyen egy, a Balatonboglári borvidékről érkezett kiállító említette, míg Szekszárdon és Egerben stabil másodikká lett besorolva. Ezzel együtt elgondolkodtató, hogy egy ennyire nagy területen termesztett és ismert szőlőfajtát sem országos, sem pedig borrégiós szinten nem soroltak a legfontosabbak közé, noha házasításaink egyik legfontosabb eleme. Negyedik helyre csúszott vissza a cserszegi fűszeres (2-1-3), amely ugyanannyi említést kapott, mint az országosan nem, borrégiós szinten pedig egyetlenszer említett zöld veltelini (1-3-2). A cserszegi fűszeres estében az alföldi borvidékek, valamint Etyek-Buda volt a válaszadó, míg a zöld veltelint a Balatonboglári és a Soproni borvidék borászai emelték ki.

Ez utóbbit magyarázza a fajta ausztriai beágyazottsága és elterjedtsége. Ugyan öt említést, de egyetlen első helyet sem kapott a világfajta chardonnay (0-3-2), amely a Balatonfüred-Csopaki, az Etyek-Budai és a Balatonboglári borvidékeken tölt be a válaszadók szerint fontos szerepet, mely azonban jóval kevesebb, mint amit területi elterjedése alapján feltételeznénk (2011-ben 2756,7 ha). Egy-egy borvidéknél volt fontos a kadarka (Szekszárdi borvidéknél első említések; 3-1-0), a sárgamuskotály (Tokaji borvidéknél három harmadik hely, míg elsőként a Mátrai borvidékről érkezett borász említette; 1-0-3), a furmint (Tokaji borvidék; 3-0-0) és a hárslevelű (szintén Tokaj; 0-3-0).

5. ÁBRA

*A borvidékek legfontosabb szőlőfajtái
(The most important vine varieties of the wine regions)*

Forrás: Saját szerkesztés

A borrégiókra vonatkozó kérdésnél hat említést kapó szürkebarát csupán három szavazatot kapott a borvidékek esetében (Badacsonyi és Balatonfüred-Csopaki borvidékek; 0-1-2). A rendkívül elterjedt és népszerű, az egyik „magyar” fajtának tekintett szőlő esetében érdekes ez a visszafogottság, amely egy esetleges későbbi vizsgálatnak is témája lehet.

A borvidékeknél természetesen előkerültek olyan szőlőfajták, amelyek csupán helyi jelentőséggel bírnak. A két említést kapottak közül ilyen a badacsonyi kéknyelű. Pécsről érkezett kiállító ismét kiemelte a cirfandlit, Mórton természetesen az ezerjő ilyen fajta, míg egy Egri borvidékről jött pincészet képviselője a blauburgert említette az első helyen. Csak ebben a kategóriában bukkant fel a világszerte nagy népszerűségnek örvendő syrah és pinot noir; csakúgy, mint az idehaza sem túlságosan ismert és elterjedt pátria és rózsakő, vagy éppen a terjedőfélben lévő zenit. Érdekes, hogy a területileg nagy súllyal szereplő zweigelt (2050,4 ha 2011-ben), ami hazánk harmadik legelterjedtebb vörös fajtája, csupán kétszer került említésre (0-1-1), mindannyiszor soproni válaszadótól.

Összefoglalás

A kérdőívekre adott válaszokból leszűrve egyértelmű, hogy a hazai szőlő- és borágazat legfontosabb jellemzője a hihetetlen sokszínűség. A domborzati tagoltság, a sokféle anyakőzet, a különböző klimatikus jellemzőkkel bíró dűlők biztosítják a feltételeket ahhoz, hogy a termelők szabadon próbálkozhassanak a nekik tetsző szőlőfajtákkal. Ezek között találhatunk világfajtákat és autochtonnak tekinthető hazai,

illetve közép-európai növényeket. A fenti ábrák alapján országos vonatkozásban a borászok több világfajtát említettek, igaz a három legelőkelőbb helyen felsorolt szőlő épp autochton fajta. Talán ez is közrejátszik abban, hogy Magyarország kiemelkedő borászatai is elsősorban hazai piacra termelnek, hiszen a világfajták esetében képtelenek versenyre kelni az ó- és újvilág legnagyobb termelőivel, a hazai fajták pedig határainkon túl kevés kivételtől eltekintve ismeretlenek.

A nagy reményekkel indult borrégiós szerveződések sem érték el azt az eredményt, amit eredetileg terveztek. A rendkívüli tagoltság és sokszínűség, amely borvidégeinket jellemzi, ebben az esetben hátránként jelentkezik. A gyökeresen eltérő viszonyokkal bíró borvidégeket nagyon nehéz összefogni, hiszen különbözőségük más-más érdekeket eredményez. Erre talán a legjobb példa Pannonia Superior Borrégió, amely – mint az a válaszokból is látszott – jelentős legitimációs problémákkal küzd.

A 2012. évi CCXIX. számú, hegyközségekről szóló törvény ugyanakkor lehetővé teszi a borrégiók számára, hogy köztisztviselőket hozzanak létre, amely már törvényes alapot biztosít alapszabály és egyéb működési feltételek létrehozására. Ez a jobban működő borrégiók (pl. Pannon Borrégió) esetében esélyt kínál a szorosabb együttműködésre, amely talán jobb marketinget, erősebb piaci jelenlétet eredményezhet.

A fentiek alapján azonban a borrégiókat jelenleg nem tekinthetjük országosan jelentős szereplőnek. Noha az elmúlt években a három működő borrégió igyekezett a köztudatban megjelenni (pl. a Duna Borrégió a „PartyBor” roadshow-val és támogatott rendezvényekkel), ezekkel az akciókkal a szűkebb borértő közönségen túl tágabb kört nem sikerült kellő mértékben megszólítaniuk. A borászokkal való beszélgetések alkalmával is általában a borvidéki öntudat és identitás jelentkezik, nem a borrégióké.

Ugyanakkor az Európai Unió borreformja után létrejött eredetvédelmi rendszer, a termékleírások teljesen más irányba vitték el a területi felépítést. Van olyan vélemény, miszerint ma már felesleges 22 borvidékről beszélni, helyette sokkal inkább a 29 OEM (oltalom alatt álló eredetmegjelölés) területet kell alapnak tekinteni (Martinovich L. 2012). Választ a felmerülő kérdésekre majd a közeljövő folyamatai fogják megadni.

Jegyzet

¹ Elődjeként a Pannon Borrégió Egyesület már 2003-tól működött.

² A Pannonia Superior és az Észak-Magyarországi Borrégiók esetében még az elnevezés és a felosztás sem ment át a köztudatba. A borregio.hu internetes portál például összesen négy részre tagolja őket: Soproni és Észak-Dunántúli Borrégió, illetve Egri és Tokaji Borrégió.

³ A kérdőív összes kérdésére adott válaszok összesített átlaga 5,9.

⁴ Az egyetlen kivétel a „Milyennek értékeli borvidéke földrajzi elhelyezkedését piac szempontjából?” kérdés volt, melynél egy egri, illetve a neszemlyi borászat magasabb értékű választ adott.

Irodalom

- Lengyel I. (1996): A sokdimenziós skálázás alkalmazása a regionális kutatásokban. In Szónokyné Ancsin G. – Herendi I. (eds.): Társadalomföldrajzi elemzések számítógépen. JATEPress, Szeged, 143-160. o.
- Lengyel I. (1999): Mért a mérhetetlent? A megyei jogú városok vizsgálata többdimenziós skálázással. *Tér és Társadalom*, 1-2, 53-74. o.
- Martinovich L. (2012): A termékleírások átrajzolták a borvidékek térképét. *Borászati Füzetek*, 6, 2-3. o.
- 10/2006. (II.3.) FVM rendelet a Duna Borvidéki Régió szabályzatáról
- 62/2006. (IX.7.) FVM rendelet a Balatoni Borvidéki Régió szabályzatáról
- 142/2008. (X.31.) FVM rendelet a Pannon Borvidéki Régió szabályzatáról
2009. évi XXXIX. törvény a szőlőtermesztésről és a borgazdálkodásról szóló 2004. évi XVIII. törvény és a hegyközségekről szóló 1994. évi CII. törvény módosításáról
2012. évi CCXIX. törvény a hegyközségekről
- Területi adatokat minden esetben a Hegyközségek Nemzeti Tanácsának adatbázisából vettem.

COUNTRY – WINE PROVINCES – WINE REGIONS. QUESTIONNAIRES IN 21ST BUDAPEST WINE FESTIVAL

BALÁZS KISMARJAI

Meanwhile the researching of the Hungarian vine and wine sector there was a necessity for a survey between the participants of the sector, in which appear the subjective opinion of the wine makers. It needs an occasion when the wine makers who work across the country are at one place simultaneously. The choice fell in 21st Budapest Wine Festival. The questionnaires happened during the festival open. The results may not be representative because exhibitors did not arrive from all of the wine regions. The dates of questionnaires are processed by different methods (e. g. multi-dimensional scaling, word cloud). The major focus of the questionnaire was the regional relations of the sector, the relationship between the wine regions and wine provinces. The purpose with this was to detect the regional correlations between the wine regions, the weaker or stronger links between them, the potential combine or even significant role of the wine provinces.

A FELSŐOKTATÁS HELYI GAZDASÁGI HATÁSA SZÉKESFEHÉRVÁRRA¹

(The Local Economic Impact of Higher Education Institutions in
Székesfehérvár)

DR. KOTOSZ BALÁZS

Kulcsszavak:

felsőoktatás, HGF, gazdasági hatásvizsgálat

Az egyetemek és a főiskolák nem csupán oktatási szolgáltatások nyújtásában és a foglalkoztatásban játszanak szerepet, de a helyi fejlesztésekben is fontos feladatuk lehet. Bár az elméleti háttér adott egy felsőoktatási intézmény helyi gazdasági szerepének, súlyának megállapítására, a becslési módszereknek is létezik megvitatott irodalma, és számos külföldi empirikus példa is rendelkezésre áll, a hazai számítás kevés. Tanulmányunk Székesfehérvár esetén keresztül mutatja be ezt a hatást.

Bevezetés

Egy felsőoktatási intézmény gazdasági hatásának mérése számos kutatás tárgyát képezte már (Armstrong 1993; Bleaney et al. 1992; Bridge 2005; Brownigg 1973; Cooke 1970; Felsenstein 1995; Lewis 1988; Love and McNicoll 1988). Az egyetemek és a főiskolák nem csupán oktatási szolgáltatások nyújtásában és a foglalkoztatásban játszanak szerepet, de a helyi fejlesztésekben és a kulturális javak előállításában, illetve a település imázsának formálásában is fontos feladatuk lehet. A kutatás első részében a felsőoktatás hatását interdiszciplináris elméleti megközelítésben vizsgáljuk, majd a második részben azokra a területekre koncentrálunk, amelyek megfelelően egzakt módon számszerűsíthetők (mérés és becslés segítségével), ezáltal alkalmasak egy felsőoktatási intézmény helyi gazdasági szerepének, súlyának megállapítására.

Bár az elméleti háttér adott, a becslési módszereknek is létezik megvitatott irodalma (erről ld. Siegfried et al 2006), és számos külföldi empirikus példa is rendelkezésre áll (Carroll-Smith 2006, Blackwell et al 2002, Pallenbarg 2005, Jabalameli et al 2010, Tavoletti 2007, Huggins and Cook 1997, Bleaney et al 1992, Bridge 2005, Ohme 2003, Simha 2005, Robert-Cooke 1997), mindössze egy befejezett esettanulmány lelhető fel a hazai szakirodalomban, a győri Széchenyi István Egyetem példája. Az ottani becslések 8-16 milliárd Ft közé teszik a hatást, annak függvényében, hogy milyen közvetett hatások kerültek figyelembe vételre, illetve milyen paraméter feltételezésekkel éltek. A Pécsi Tudományegyetemen (Mezei 2005) és Zalaegerszegen is készültek számítások, azonban a kutatásnak számszerűsített végeredménye nem ismert.

A tanulmány egészében az egyetem, főiskola, felsőoktatási intézmény szavakat szinonimaként használjuk. Az elemzésben a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola hatásait vizsgáljuk. A város több felsőoktatási intézménnyel is rendelkezik, de ezek közül csak a Kodolányi János Főiskolának van a városban a székhelye. A Nyugat-Magyarországi Egyetem, illetve az Óbudai Egyetem helyi képzéseire is el lehet végezni hasonló elemzést a jövőben. Figyelembe kell azt is venni, hogy a Kodolányi János Főiskola nem csak székhelyén végez oktatási tevékenységet, hanem más településeken is.

Az egyetem hatásainak elméleti áttekintése

Általános hatások

A nagy egyetemvárosok tudásközponti szerepe közismert, azonban fontos gazdasági hatásai is vannak a felsőoktatás jelenlétének egy településen. *Beck et al* (1995) definíciója szerint a gazdasági hatás az a különbség „a gazdasági tevékenységben, amely az adott intézmény(ek) jelenlétében, illetve annak hiányában figyelhető meg”. Ennek a *ceteris paribus* vizsgálatnak a kivitelezése nem egyszerű feladat, ugyanis a jelenség rendkívül összetett: a közvetlen jövedelmeken túl figyelembe kell venni a közvetett jövedelmeket, az adminisztratív személyzet által létrehozott értéket, a cégek és a lakosság migrációs döntéseit, vagy a lakásbérleti piacra gyakorolt hatást is. A felsőoktatási intézmények szerepe azért is különleges, mert nem csak mint munkahelyek vonzzák a munkaerőt, hanem az oda járó diákok piaci termékek és szolgáltatások iránti kereslete is jelentős lehet. (*Garrido-Iserte – Gallo-Rivera* 2008)

A legfontosabb különbség a felsőoktatási intézmények és más munkáltatók között, hogy a felsőoktatási intézmények nem csak az alkalmazottaikat vonzzák, hanem a diákokat és más látogatókat is, akik kiadásaikkal hozzájárulnak a helyi gazdaság élénkítéséhez. A felsőoktatási intézmények több módon is befolyásolják a helyi munkaerőpiacot. Először, mint jelentős foglalkoztató, oktatóknak, adminisztratív személyzetnek és más kiszolgáló tevékenységeket végzőknek ad munkát. Másodszor, a helyi munkaerő képességeit növeli, amivel a végzettek jobb elhelyezkedési lehetőséghez jutnak. Harmadszor, az emberi tőke állományt növeli. Negyedszer, tanulóik alatt a diákok nagy része állandó vagy alkalmi jelleggel munkát vállal, ami jelentős flexibilis munkakínálatot jelent a helyi munkaerőpiacon. (*Dusek-Kovács* 2009)

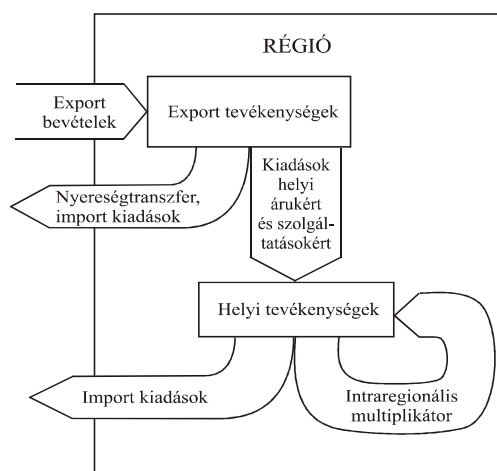
Az export-bázis elmélet

Az export bázis elmélet egy keynesi típusú makrogazdasági modell továbbfejlesztése, nyitott gazdaságot feltételezve. A gazdaságot alapvetően két szektorra osztjuk

(ld. 1. ábra), egy export szektorra, amely alapvetően exportra termel, és egy helyi szektorra, amely a helyi szükségleteket elégíti ki. A szektorok meghatározása nemzetgazdasági szinten egyértelmű lehet, de regionális vagy helyi szinten már nem egyértelmű. A régió határának meghúzása az eredmények szempontjából lényeges lehet, ezért a gyakorlati munka során érdemes több lehetőséget is elemezni, érzékenységvizsgálatokat lefolytatni. Az egyetemek hatáselemzése során az egyetem lesz a kiemelten kezelt „szektor”.

1. ÁBRA

Az export bázis elmélet szektorai
(Sectors of the export base theory)

Forrás: Lengyel-Rechnitzer 2004, 270.

Modellezés

A modellezés adatigénye

A jövedelem multiplikációja tekintetében számos modellváltozat született, ezekről (Kotosz 2012 és Kotosz 2013) is végez összehasonlítást.

A cél tulajdonképpen az egyetem exportjának meghatározása, azaz, hogy mekkora értéket állít elő ez az ágazat. Florax (1992) vagy Garrido-Iserte és Galoo-Rivera (1995), továbbá Huggins és Cook (1997), illetve Brown és Heaney (1997) több szempontú áttekintést adnak a lehatárolásról. Kifejezetten a gazdasági output kérdésével foglalkozik Pallenbarg (2005), Johnson (1994) és Bleaney et al (1992). Az utóbbi a multiplikátor egy módosított változatát is közli.

Az intézménnyel kapcsolatos legfontosabb tranzakciókat (pénzáramokat) a 2. ábra tartalmazza (Segarra 2003, Caffrey – Isaacs 1971, Bridge 2005 is hasonló modellt

használt). Az ábrán a nyilak megfelelnek a pénz áramlásának. A számítások során figyelembe kell venni, hogy az állami támogatások egy jelentős része adók és járulékok formájában visszaáramlik a kincstárhoz (ezek közül az ÁFA és az SZJA hatásait vettük figyelembe). Hasonlóan a különféle ösztöndíjak fizetése mellett a tanulmányokhoz közvetlenül és közvetetten kapcsolódó (pl. kollégiumi) díjakat szed a főiskola.

A modellezés következő lépése a regionális multiplikáció számszerűsítése. A modellben keynesi típusú multiplikátort használunk, az eredeti változatot a modellezés céljainak megfelelően két ponton módosítva: (1) a helyi fogyasztási arányt (és szokásokat) vesszük figyelembe, (2) az elsődleges termelési és fogyasztási hatást kétlépcsős módon számítjuk. A helyi gazdasági szereplők adózott jövedelme a modell szerint helyi fogyasztássá válik, ami egyenlő a kínálati oldalon megjelenő azon szereplők jövedelmével, akik a jövedelmük egy részét majd szintén a helyi gazdasági környezetben költik el. Ennek a multiplikátor-hatásnak a részletes leírása megtalálható *Bleaney* (1992) és *Felsenstein* (1997) munkáiban.

A multiplikátor-hatás az alábbi tényezők függvénye:

- Személyi jövedelemadó (átlagos kulcsa) [t]
- Általános forgalmi adó (átlagos) kulcsa [n]
- Fogyasztási határhajlandóság [c]
- A hallgatók helyi fogyasztási aránya [d]
- Az alkalmazottak helyi fogyasztási aránya [e]
- Az intézmény helyi fogyasztási aránya [b]

Ha a látogatók helyi fogyasztását fix összegként kezeljük és azonos helyi fogyasztási arányt feltételezünk (ld. *Armstrong-Taylor* 2000 és *Lengyel-Rechnitzer* 2004), a regionális multiplikátor az alábbi formulával számítható:

$$\frac{1}{1 - e \cdot c \cdot (1 - t) \cdot (1 - n)}$$

A gazdasági hatás számszerűsítése

A különböző kiadások és a paraméterek becslése az 1. táblázatban található. A 2. ábrán ugyanezek a számok jelennek meg, a főiskola pénzáramaival együtt.

A táblázatban található adatok különböző forrásokból származnak, egy részük pedig becslések eredménye. Ahol erre lehetőség volt, tényleges adatokra támaszkodtunk, ahol lehetett, ott kérdőíves felméréssel igyekeztük feltárni az értékeket, illetve bizonyos esetekben általánosabb, országos becslésekre támaszkodtunk.

1. TÁBLÁZAT

*A főiskola székesfehérvári kiadásai és paraméterek becslése
(Parameter Estimation for the Expenses of the College in Székesfehérvár)*

	<i>Kiadás típusa</i>	<i>Érték (M Ft)</i>
<i>P</i>	Bérek és fizetések	676
<i>V</i>	Anyagi jellegű kiadások	763
<i>A</i>	Az alkalmazottak máshonnan származó jövedelme	135
<i>S</i>	A diákok fogyasztása	648
<i>M</i>	Látogatók fogyasztása	50
	<i>Egyéb paraméterek</i>	<i>Becsült érték</i>
<i>b</i>	A főiskola helyi fogyasztási aránya	0,7
<i>c</i>	Átlagos fogyasztói határhajlandóság	0,6
<i>n</i>	Átlagos ÁFA-kulcs	0,205
<i>d</i>	A diákok helyi fogyasztási aránya	0,68
<i>e</i>	Az oktatók helyi fogyasztási aránya	0,75
<i>t</i>	Átlagos jövedelemadó	0,196

Forrás: KSH, MNB, APEH, a KJF költségvetése és saját számítások

A főiskola kiadásait a nyilvánosan elérhető költségvetésekből (a legfrissebb a 2011-es), illetve közhasznúsági beszámolókból vettük. Bizonyos kiadások helyszínhez való hozzárendelése nem egyértelmű (különösen a bérek és fizetések). Az alkalmazottak más forrásból származó (pl. szakértői munkák, lektorálás) bevételeit – igazodva a hasonló felmérésekben alkalmazottakhoz – a bérek és fizetések 20%-ában határoztuk meg.

A hallgatói kiadások feltérképezésére 2012 őszén végeztünk kérdőíves kutatást a nappali tagozatos hallgatók körében. Az éves kiadás nagyságát oly módon határoztuk meg, hogy a mintaátlagot megszoroztuk a hallgatói létszámmal. A levelezős hallgatók fogyasztásánál azt feltételeztük, hogy helyi fogyasztásuk a nappali tagozatos hallgatók fogyasztásának ötöde. Mivel ők jellemzően munka (vagy más jövedelmet biztosító tevékenység) mellett végzik tanulmányaikat, fogyasztásuk jelentős része akkor is realizálódna, ha az intézmény nem lenne a városban.

A különféle látogatók (pl. konferenciák, értekezletek, kiállítások résztvevői) fogyasztása közel sem olyan jelentős, mint az alkalmazottak és a diákok fogyasztása, de a teljesség kedvéért figyelembe vesszük. A látogatók fogyasztását egyösszegben becsültük, korábbi részeredmények alapján, az intézmény nagyságrendjével (hallgatószám, oktatószám) arányosítva, majd kerekítve, így a számításokban 50 millió Ft-ot szerepeltettünk.

A fogyasztási függvény becslésére egyfelől – amennyiben rendelkezésre áll – helyi vagy regionális makrostatisztikákat lehet felhasználni, de az egyetem lokális koncentrálttsága miatt kérdőíves vizsgálatok is nagyban segíthetik a becslést. A fogyasztási határhajlandóság empirikus tanulmányok szerint (ld. Árvai-Menczel 2001,

Vidor 2005) nem mutat regionális eltéréseket, makroszinten 0,6 körülre becsülik, a korábbi – kifejezetten egyetemi – hatásvizsgálatok 0,7-0,8 körüli értéknek találták. (Dusek 2003) Az átlagos fogyasztási határhajlandóságot a HKF-ből készült számítások alapján 0,6-re kalibráltuk.

A nyilvántartások és a kérdőívek alapján a hallgatók kb. 40%-a él Székesfehérváron, a maradék 60% pedig az ország más részein, illetve külföldön. A kérdőívek alapján a helyi fogyasztás becsült aránya 68%.

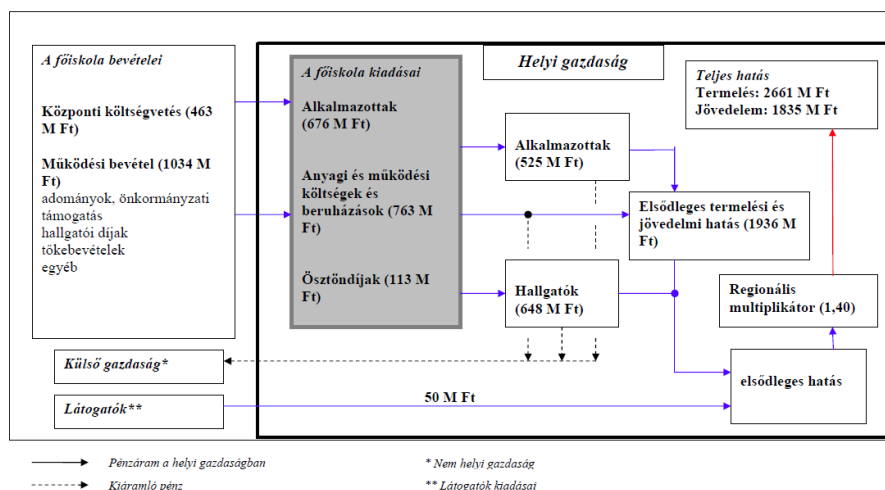
Általánosan a legnehezebb feladat az alkalmazottak helyi fogyasztási arányának becslése (még itt is kérdéses a helyben, de nem helyi terméket fogyasztó kezelése), bár a becslési hiba az eredményeket alig befolyásolja. Az oktatók összetétele a különböző képzési helyszínek közti mozgás miatt nehezebben becsülhető, ugyanakkor a helyben oktatók helyi fogyasztási arányát a hallgatókénál magasabbra, 75%-ra kalibráltuk (az alkalmazottak nagyobb része helyben lakó).

Az intézmény helyi fogyasztása a beszerzések partnerei alapján (ez a könyvelésből egyértelműen, de nehézkesen beazonosítható). A főiskoláról azt feltételezzük, hogy anyagi jellegű beszerzéseinek 70%-át a helyi piacról valósítja meg.

Az adóterhek tekintetében két paramétert kellett megbecsülni, egyrészt az átlagos személyi jövedelemadó kulcsot, amelyet a 2012-ben 19,6%-ban, míg az ÁFA-kulcsot 20,5%-ban határoztuk meg. Az átlagos ÁFA-kulcs becslése egyszerűbb, bár a rendelkezésre álló súlyok az ÁKM-számítások hiányosságai miatt viszonylag régiek, de az MNB részéről jó becslések vehetők át. (Benczúr-Kátay 2010)

2. ÁBRA

A főiskola pénzáramai (Cash-flow of the College)

Forrás: saját számítások

Eredmények, továbblépési lehetőségek

A tanulmányban a Kodolányi János Főiskola gazdasági hatását elemeztük Székesfehérvár városára. A számításokhoz az irodalomban legáltalánosabban elfogadott keynesi típusú multiplikátor modellt használtuk fel, amelynek felsőoktatási intézményekre specializált változatát már hazai intézményben tesztelték. A modellezéshez szükséges adatok egy része költségvetésekben, nyilvános dokumentumokban is hozzáférhető volt, más részét országosan érvényes adatbázisokból (adókulcsok), míg a fennmaradó részt primer kutatás (kérdőíves felmérés) segítségével kellett összegyűjteni. A számítások eredményeképpen – a bizonytalanságokat is figyelembe véve – arra jutottunk, hogy a Kodolányi János Főiskola teljes helyi gazdasági hatása éves szinten 2500-3000 millió Ft között van, ami Székesfehérvár MJV költségvetésének 10%-a körül, a városban keletkező adózott személyi jövedelem 3%-a felett, illetve a városban képződő GDP 1%-a felett van.

A fenti értékek pontossága – mivel számos elemében becsléseken vagy arányosításokon alapul – vitathatók, finomíthatóak, de a nagyságrend minden bizonnyal helytálló. A paraméterek tekintetében több érzékenységvizsgálatot is elvégeztünk, de ezeket itt terjedelmi okok miatt nem tudjuk ismertetni. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a városban még két másik felsőoktatási intézmény (Nyugat-Magyarországi Egyetem, Óbudai Egyetem) is működtet képzést, a teljes felsőoktatás akár minden 50. forintot is mozgathatja Székesfehérváron. Ez az eredmény azért is jelzi a felsőoktatás fontos szerepét, mert Székesfehérvár – összehasonlítva olyan régióközpontokkal, mint Debrecen, Szeged vagy Pécs – nem számít klasszikus egyetemvárosnak. A becslések más intézményekben történő elvégzésével egy általános, országos kép is kialakítható lenne, illetve lehetőség nyílna arra, hogy megbecsüljük az 1 hallgatóra vagy oktatóra jutó hatást is, ami a helyi döntéshozók előkészítő munkájának segítésén túl általános oktatáspolitikai háttérinformációként is szolgálhatna.

Jegyzet

¹ Az empirikus kutatást a Lánosz Kornél – Szekfü Gyula Alapítvány támogatta.

Irodalom

- Armstrong, H. W. (1993): The local income and employment impact of Lancaster University. *Urban Studies*, 30, pp. 1653-1668.
- Armstrong, H. W. – Taylor, J. (2000): *Regional Economics and Policy*, Blackwell, Oxford.
- Árvay Zs. – Menczel P. (2001): A magyar háztartások megtakarításai 1995 és 2000 között, *Közgazdasági Szemle*, XLVIII. évf., 93-113. o.
- Beck, R. – Elliott, D. – Meisel, J. – Wagner, M. (1995): Economic impact studies of regional public colleges and universities. *Growth and Change*, pp. 245-260.

- Benczúr P. – Kátay G. (2010): Adóreformok hatása a magyar gazdaságra egy általános egyensúlyi modellben.
http://media.coauthors.net/konferencia/conferences/3/benczur_katay.pdf (letöltve 2011.03.24.)
- Blackwell, M. – Cobb, S. – Weinberg, D. (2002): The Economic Impact of Educational Institutions: Issues and Methodology. *Economic Development Quarterly*, Vol 16, no 1, pp. 88-95.
- Bleaney, M. F. – Binks, M. R. – Greenaway, D. – Reed, G. – Whynes, D. K. (1992): What does a university add to its local economy? *Applied Economics*, 24, pp. 305-311.
- Bridge, M. (2005): Higher education economic impact studies: accurate measures of economic impact? *Journal of College Teaching and Learning*, 2, pp. 37-47.
- Brown, K. H. – Heaney, M. T. (1997): A Note on Measuring the Economic Impact of Institutions of Higher Education. *Research in Higher Education*, vol 38, no 2, pp. 229-240.
- Brownrigg, M. (1973): The economic impact of a new university. *Scottish Journal of Political Economy*, 20, pp 123-129.
- Caffrey – Isaacs (1971): *Estimating the impact of a College or University on the Local Economy*, American Council on Education, Washington.
- Caroll, M. C. – Smith, B. W. (2006): Estimating the Economic Impact of Universities: The Case of Bowling Green State University. *The Industrial Geographer*, Vol 3, no 2, pp. 1-12.
- Cooke, E. (1970): Analysing university student contribution to the economic base of the community. *Annals of Regional Science*, 4, pp. 146-153.
- Dusek, T. (2003): A felsőoktatás lokális termelésre és jövedelmekre gyakorolt hatása. In: *A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére*. Szerk: Rechnitzer János-Hardi Tamás. Széchenyi István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet, Győr, pp. 60-71.
- Dusek T. – Kovács N. (2009): A Széchenyi István Egyetem hatása a helyi munkaerőpiacra. – In: *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve*, II. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl konferencia tanulmányai, pp. 69-73.
- Felsenstein, D. (1995): Dealing with "induced migration" in university impact studies. *Research in Higher Education*. 36, pp. 457-472.
- Florax, R. (1992): *The university: a regional booster?* Avebury, England
- Garrido-Iserte, R. – Gallo-Rivera, M. T. (2010): The impact of the university upon local economy: three methods to estimate demand-side effects. *Annals of Regional Science*, 44, pp. 39-67.
- Huggins, R. - Cooke, P. (1997): The economic impact of Cardiff University: innovation, learning and job generation. *GeoJournal* Vol. 41. no 4: pp. 325-337.
- Jabalameli, F. – Ahrari, M. – Khandan, M. (2010): The Economic Impact of University of Theran on the Tehran District Economy. *European Journal of Social Sciences*, vol 13, no 4, pp. 643-652.
- Johnson, T. M. (1994): *Estimating the Economic Impact of a College or University on a Nonlocal Economy*. PhD dissertation, Texas Tech University, Texas.
- Kotosz B. (2012): Felsőoktatási intézmények regionális multiplikátor hatása. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*. Vol. VII., no. 1-2. ISSN 1788-7593. CD, 7 p.
- Kotosz B. (2013): Local Economic Impact of Universities. *Analecta Technica Szegedinensia*, 2013/1-2. pp. 22-26.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): *Regionális gazdaságtan*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest- Pécs.
- Mezei, K. (2005): A Pécsi Tudományegyetem hatása a város gazdaságára. In: *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Lewis, J. A. (1988): Assessing the effect of the polytechnic, Wolverhampton, on the local community. *Urban Studies*, 25, pp. 25-31.
- Love, J. H. – McNicoll, I. H. (1988): The regional economic impact of overseas students in the UK: A case study of three Scottish universities. *Regional Studies*, 22, pp. 11-18.
- Ohme, A. M. (2003): *The Economic Impact of a University on Its Community and State Examining Trends Four Years Later*. University of Delaware, mimeo.
- Pallenbarg, P. H. (2005): *How to Calculate the Impact of University on the Regional Economy*. Paper presented to the Conference on Knowledge and Regional Economic Development, Barcelona, 9-11 June 2005.
- Robert, H. – Cooke, P. (1997): The economic impact of Cardiff University: innovation, learning and job generation. *GeoJournal*, vol 41, no 4, pp. 325-337.
- Segarra i Blasco, A. (2004): La universitat com a instrument de dinamització socioeconòmica del territori. *Coneixement i Societat*, 03, pp. 78-101.
- Siegfried, J. J. – Sanderson, A. R. – McHenry, P. (2006): The Economic Impact of Colleges and Universities. *Vanderbilt University Working Paper* No 06-W12.

- Simha, O. R. (2005): The Economic Impact of Eight Research Universities on the Boston Region. *Tertiary Education and Management*, no 11, pp. 269-278.
- Tavoletti, E. (2007): Assessing the Regional Economic Impact of Higher Education Institutions: An Application to the University of Cardiff. *Transition Studies Review*, vol 14, no 3, pp. 507-522.
- Vidor A. (2005): A megtakarítás-ösztönzők hatása: magyarországi tapasztalatok, *PM Kutatási Füzetek*, <http://www2.pm.gov.hu/>

THE LOCAL ECONOMIC IMPACT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN SZÉKESFEHÉRVÁR

DR. KOTOSZ BALÁZS

The local economic impact of a large tertiary education institution such as a university is an issue which has attracted considerable attention in literature. *Beck et al* (1995, 246) define economic impact as „the difference between existing economic activity in a region given the presence of the institution and the level that would have been present if the institution did not exist.” Generally, there are three substantial problems. First, the definition of impact, second, measuring and estimating first-round expenditures and avoiding double-counting, third, estimating the correct value of the multiplier. The economic impact study has become a standard tool used by Western universities to persuade state legislatures of the importance of expenditures on higher education. As economic impact studies become a political tool in the review of education, conservative assumptions and methods should be used to promote objectivity in the research process. After calculations made, we found the total economic impact of the Kodolányi János College in Székesfehérvár around 2500-3000 million HUF (10% of the budget of the city, or slightly over 1% of the local GDP).

SZOMBATHELY MJV ÖNKORMÁNYZATA, MINT A HELYI GAZDASÁG MOZGATÓRUGÓJA?¹

(Is the municipality of the city of Szombathely
the driver of the local economy?)

KOVÁCS ELŐD PÉTER

Kulcsszavak:

helyi gazdaságfejlesztés, életminőség, kapcsolat, együttműködés

A helyi gazdaságfejlesztés sokszereplős történet. A szereplők célja közös: az adott település, az ott működő vállalkozások, civil szervezetek és összességében a lakosság életminőségének a javítása, az eredményesség növelése, a fenntartható fejlődés biztosítása. A cél közös, de az eszközrendszer, az együttműködések foka és minősége, a stratégia és a gyakorlati megvalósítás településenként eltérő lehet. Tanulmányomban gyakorlati oldalról szemléltem Szombathely önkormányzatának a helyi gazdaságfejlesztési aktivitását.

Bevezetés

A magyarországi települési önkormányzatok és a lokális gazdasági szereplők mindennapi feladataik ellátása során számos kérdésben akarva- vagy akaratlanul kölcsönös függőségi viszonyba kerülnek egymással. Együttműködésük, annak hiánya, vagy adott esetben érdeellentétükből fakadó széthúzó tevékenységük jelentősen kihat a helyi gazdaság alakulására, összességében a település versenyképességére, az ott lakók életminőségére, és lehetséges jövőképükre. Kölcsönös függőségi állapotuk fenntartása során kapcsolatukat elsősorban az egymással szembeni pozíciójuk és egymásra utaltságuk foka határozza meg. A helyi gazdaságfejlesztés sikeressége elsősorban a fejlesztésben érdekelt felek együttműködésén, partnerségük minőségén múlik. A helyi önkormányzatok is erősen globalizálódó gazdasági környezetben végzik tevékenységüket, ugyanakkor jelentősen felértékelődött a lokalitás szerepe.

Az elmúlt mintegy két évtizedben a helyi gazdaságfejlesztés szükségessége, valamint annak szerves részeként és adott esetben kezdeményezőjeként a helyi önkormányzatok szerepvállalása kiemelten hangsúlyossá vált. A helyi önkormányzatok mellett számos más fontos szereplő is jelen van és részt vállal a fejlődésből, úgymint a gazdasági élet szereplői, a multinacionális vállalatok, a KKV-k, a civil szervezetek, ideális esetben tuadtosan az egész közösség. Szombathely egykoron a Nyugat királynője volt. Földrajzi elhelyezkedése, gazdasági szerkezete és adottságai alapján a régió fejlődését hosszútávon meghatározó településként tartották számon. A város gazdasági tevékenységére jelentős befolyással bír az osztrák határtól való rendkívül közeli távolsága, a helyi ipari parkba betelepült multinacionális vállalatok termelő tevékenysége, és természetesen a helyi KKV-szektor is. Tevékenységüket

jelentősen befolyásolja a helyi települési önkormányzat gazdaságfejlesztő tevékenysége, stratégiája is. Tanulmányomban SZMJV Önkormányzatának a helyi gazdaságfejlesztési tevékenységét és eszközrendszerét vizsgálom gyakorlati oldalról, bemutatva a sikereket vagy a problematikus elemeket.

A helyi gazdaságfejlesztés meghatározása

A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározására sokan sokféleképpen tettek már kísérletet, azonban a mai napig nincs a szakemberek között egy általánosan elfogadott definíció, tekintettel arra, hogy a fogalom tényleges tartalma és jelentése adott településeken vagy akár adott nemzetgazdaságokban eltérő összetevőket és elemeket foglalhat magába. Az egységes fogalmi meghatározást nehezíti az is, hogy önmagában a helyi gazdaságfejlesztési célok és eszközök, vagy maga a folyamat is rendkívül eltérő lehet. Mint ahogyan a „helyi” szint alatt sem ugyanazt érti mindenki. Fontos ezért, hogy deklaráljam, tanulmányomban én a helyi szint alatt Szombat-hely települést értem.

A fejlesztés, mint fogalom önmagában egy minőségi javulást eredményező beavatkozást jelent, melynek végső célja a lakosság életszínvonalának növelése (Mezei 2006). Lados (2009) álláspontja szerint az egyes települések fejlődését az ott élő közösség tagjai, a magánszféra és a közösségi szféra által elvégzett fejlesztések biztosítják, és szélesebb értelemben a közösség minden tagja saját beruházásain keresztül a település fejlesztését valósítja meg. Bajmóczy (2011) szerint a regionális és helyi gazdaságfejlesztés fogalma alatt azt a folyamatot értjük, amely tudatos közösségi beavatkozással törekszik a kívánt regionális vagy helyi gazdasági folyamatok befolyásolására. Puljiz (2004) a tágabb helyi fejlesztések részének tartja a helyi gazdaságfejlesztést. Mezei (2006) szerint a helyi gazdaságfejlesztés a helyi gazdaság életébe történő külső és/vagy belső erőforrásokat hasznosító tudatos beavatkozás, mely folyamat kulcsa a helyi szereplők részvétele. Álláspontja szerint mindegy, hogy a fejlesztésre irányuló folyamatnak a kezdeményezése helyi szintről származik-e, vagy sem, viszont deklarálja, hogy a piaci folyamatokba csak közösségi felhatalmazás alapján lehet beavatkozni, így a helyi önkormányzatok gyakorlatilag kihagyhatatlanok a helyi gazdaságfejlesztésből (Mezei 2006). A kutatók fogalmi meghatározásait tanulmányozva arra a megállapításra jutottam, hogy sokan közülük nem érzik szükségesnek kimondani, hogy a beavatkozásnak pozitív hozadéka kell, hogy legyen. Faragó (1990) meghatározása viszont egyértelműen kijelöli az irányt: szerinte a helyi gazdaságfejlesztés olyan beavatkozás, amely a helyi érdekek elérése érdekében, helyi erőforrásokat felhasználva a helyi jólét növelése és a helyi gazdaság alkalmazkodóképességének javítása érdekében történik. A kutatók egyetértenek abban, hogy a helyi gazdaságfejlesztés legfőbb feladatai között szerepel a foglalkoztatás bővítése, a munkahelyteremtés, a vállalkozások támogatása, ösztönzése és fejlesztése, a gazdasági növekedés előmozdítása és az életminőség javítása.

A helyi gazdaságfejlesztésben a legfontosabb szerep kétségkívül a helyi önkormányzatoké. Szabályozó rendszerével, gazdaságélénkítő és tőkevonzó eszköztárral meghatározója lehet az adott település fejlődési folyamatainak. A helyi önkormányzatok természetesen csak a központi kormányzattal szoros együttműködésben képesek szerepüket a gazdaságélénkítésben betölteni, hiszen a központi szabályozás igen jelentősen befolyásolja az adott település gazdálkodási- és egyéb lehetőségeit.

Bennett és Krebs (1991) szintén szükségesnek tartja a kormányzati szereplőkkel történő együttműködést, de úgy véli, hogy az a nem kormányzati résztvevők esetében is nélkülözhetetlen. A rendszerváltást követően a helyi önkormányzatok mellett olyan szervezetek jöttek létre, melyek elsősorban szintén a helyi gazdaság fejlesztését voltak hivatottak katalizálni és elősegíteni, úgy, mint a fejlesztési ügynökségek, társulások, tanácsadó szervezetek. Szintén fontos szereplők azonban a civil szervezetek, a vállalkozások, és az ezek működését elősegítő tanácsadó, hitelező, egyéb szervezetek is. Lengyel (2010) a helyi gazdaságfejlesztés „négy lábát” határozza meg, melyek a helyi kormányzati szektor, az üzleti szféra, a tudástranszfer intézmények és a fejlesztő ügynökségek. Összességében úgy gondolom, hogy a helyi gazdaságfejlesztésben komoly részt vállaló aktorok köre az alábbiakból tevődik össze:

- Helyi önkormányzat
- Központi kormányzat és hivatalai
- Vállalkozások (vállalkozási formától függetlenül) vagy vállalkozói együttműködések
- Helyi civil szervezetek
- Felsőoktatási intézmények
- Kutatóközpontok
- Kereskedelmi és iparkamarák, egyéb kamarák
- Vállalkozói központok
- Fejlesztési ügynökségek
- Klaszterek, hálózatok
- Pénzügyintézetek

Kiemelten fontos a fenti stakeholderek partnerségre és együttműködésre való hajlandóságának megléte, hiszen a helyi gazdaságfejlesztés csak közös tevékenységük eredményeként hajtható sikeresen végre. A helyi gazdaságfejlesztésben érdekelt és kiemelt szerepet betöltő aktorok együttműködési hajlandósága még kevés lehet egy sikeres fejlesztés lebonyolításához, hiszen az elhelyezkedés, a vállalkozói bázis, a humán- és közösségi erőforrások – vagyis a helyi gazdaságfejlesztési tényezők szintézise szükséges (Blakely – Bradshaw 2002). Faragó (2004) szerint a hangsúly a vonzó környezeten van, Landry (2006) pedig úgy véli, hogy ma a kis- és középvárosok egyik legfőbb törekvése, hogy rákerüljenek a „globális radar képernyőjére”.

A helyi gazdaságfejlesztési eszközöket önkormányzati oldalról vizsgálva megállapíthatjuk, hogy elsősorban a szabályozói és vagyongazdálkodási eszközeivel tudják segíteni a fejlődést:

- Iparűzési adó- és egyéb adók mértékének megállapítása

- Ingatlanok célirányos vásárlása, értékesítése vagy stratégiai fontos fejlesztési célú ingatlanelemekre elővásárlási jog földhivatali bejegyeztetése; telekcsere-ügyletek
- Építési korlátozások feloldása vagy módosítása, övezeti előírások alakítása a befektetők beépítési igényeinek megfelelően
- Forrásbiztosítás
- Bérletidő-támogatási megállapodások, ingyenes használatba adás
- Iparterületek támogatása
- Új technológiák letelepedésének ösztönzése
- Együttműködés más települési önkormányzatokkal közös fejlesztések érdekében
- Testvérvárosi (hazai és nemzetközi) kapcsolatok építése elsősorban best practice vagy tudástranszfer átvételére
- Helyi közszolgáltatások vállalkozói igények szerinti alakítása
- Munkahelyteremtés
- Belváros-rehabilitáció
- Szoros együttműködés a kiemelt foglalkoztatókkal, rendszeres eszmecserék, gyárlátogatások, kerekasztal-beszélgetések szervezése
- Aktív lobby-tevékenység a központi kormányzatnál
- Folyamatos településmarketing és tökevonzó tevékenység
- Vállalkozói inkubáció
- célzott és tudatos pályázati tevékenység
- Turizmusfejlesztés

Fontos deklarálnunk azt a tényt, hogy a fenti önkormányzati eszköztár nyújtása és a lehetséges fejlesztői szerep betöltése az önkormányzati törvény szerint nem kötelező önkormányzati feladatok, vagyis ezek felvállalása a szándék meglétén túlmenően kizárólag az adott önkormányzat vagyoni helyzetétől és az adott költségvetési évben tervezett és realizált bevételeitől függ. Komoly változás állt be az idei esztendőktől az önkormányzatok gazdálkodásában, hiszen a helyi önkormányzatok gazdálkodásának keretei drasztikusan megváltoztak, feladat- és finanszírozás-átrendeződés történt. A korábban a helyi önkormányzatok által ellátott feladatok egy része az államhoz került, és ezzel együtt a feladatellátást szolgáló források átengedése megszűnt. A 2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról kimondja, hogy az önkormányzatok adósságkeletkeztető ügyletet – néhány kivételtől eltekintve – csak a Kormány előzetes hozzájárulásával köthetnek. Az új rendszerben nem szükséges a Kormány engedélye az európai uniós fejlesztési támogatások megelőlegezésére vagy önrészeire szolgáló hitelek felvételéhez. Az új törvényi háttér mindazonáltal nem könnyíti meg a helyi gazdaságfejlesztési források keletkeztetését az önkormányzatok számára, pedig a fejlesztéshez szükséges forrásokat az önkormányzatoknak magukna kell jórészt kigazdálkodniuk. Tervezéskor az önkormányzati költségvetésben működési hiány nem tervezhető, és az önkormányzat működési célra csak likvid hitelt vehet fel. Álláspontom szerint a helyi gazdaságfejlesztés szempontjából a legfontosabb források a helyi adók, ezen belül is a

helyi iparüzési adóbevétel, ezért gondolom meghatározónak azt a tényt, hogy a helyi adóbevételeket a finanszírozás átalakítása nem érintette.

Szombathely MJV Önkormányzatának helyi gazdaságfejlesztő tevékenysége a gyakorlatban

Társadalmi-gazdasági program

Szombathely társadalmi-gazdasági programja „Szombathely a XXI. század második évtizedében” címmel a 147/2011.(IV.21.) számú Kgy. határozattal került elfogadásra. A dokumentum az önkormányzat helyzetét és jövőképét hivatott ismertetni az általa ellátott feladatok, a gazdálkodás, a közszolgáltatások, a városüzemeltetés, a városfejlesztési lehetőségek, valamint a várospolitikai célok és intézkedési javaslatok vonatkozásában. Az anyag szerint a működő vállalkozások száma a városban 2001-2010 között több mint 15%-al csökkent, ami pont ellentétes folyamatot mutat az országos átlaghoz képest. Az ezer lakosra jutó működő vállalkozások száma ugyanakkor 33%-al meghaladja az országos átlagot. A regisztrált vállalkozások száma közel 13.000, melyek 80%-ban a szolgáltatási ágazatban tevékenykednek. Szombathely népessége 2010-ben 79.438 fő volt, a munkanélküliségi ráta pedig 7%. A program gazdasági része szerint a városvezetés középtávú gazdaságpolitikájának fókuszában a meglévő adósságszolgálat kezelése és az önkormányzat jogszabályokban előírt feladatainak ellátásához szükséges források biztosítása áll. A program 4 prioritást ismertet a középtávú tervek között, melyből a 4. kimondja, hogy aktív vagyongazdálkodással és a helyi gazdaság fejlődésének minden lehetséges eszközzel történő elősegítésével forrásokat kell teremteni a város számára fontos fejlesztéseknek és azok önrészeire.

A város adópolitikája kapcsán a célkitűzések között szerepel, hogy a helyi adóbevételeknek az önkormányzat működését valamint fejlesztéseket kell szolgálnia. A program hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a városban letelepedett tőkeerős nagyvállalatokat megtartsák, illetve előmozdítsák újabb vállalkozások megjelenését. Szintén az adópolitikai célkitűzések között szerepel, és legfontosabb célként deklarálják, hogy a gazdaság minden szereplőjével legyen szoros együttműködés. Külön alcím szól a programban a gazdaságfejlesztésről, azonban nem szerepel túl sok konkrétum benne. Az anyag készítői felismerték, hogy a helyi befektetési környezet megváltozott és a város ma már kevésbé vonzó a befektetők számára, ezért új stratégiákat, új szemléletet és magatartásmódokat éreznek szükségesnek. A gazdaságfejlesztési tevékenység részeként nagyobb figyelmet kell a program szerint fordítani a tőkemegtartó képesség fokozására és minőségileg új befektetési környezetet kell teremteni. Szintén hangsúlyt kell fektetni a helyi kis-és középvállalkozói szféra megerősítésének elősegítésére. Az anyag kimondja, hogy a városvezetés elkötelezett a helyi gazdaság minden szereplőjével olyan együttműködésre és kapcsolatra történő törekvés, amely megalapozza a gazdasági fejlődést. A gazdaság

fejlesztése, a gazdaság fejlődésének elősegítése az egyik legfontosabb prioritásként került megadásra, ezek végrehajtása azonban nem kerültek konkrét tervek ismertetésére.

Kiemelt beruházások, fejlesztések

2008 óta a városban számos fejlesztés valósult meg. Az Integrált Városfejlesztési Stratégia részeként és más pályázatok segítségével számos fejlesztés és beruházás történt a városban, melyek gazdaságfejlesztő- és élénkítő jelentősége tagadhatatlan. Az IVS I. ütemében közel 1,5 milliárd Forint összköltségű fejlesztés valósult meg, melynek mintegy 40%-a volt önrész, a többi pedig pályázati forrás. Közterület-fejlesztések, műemlék épületek felújítása, új kereskedelmi célú épület építése, a Savaria mozi felújítása, a mozi árkádban üzeltsor építése, a Kőszegi utcai üzeltsor átépítése és 32 darab új parkolóhely kialakítása valósult meg. Az IVS II. ütemében 400 millió Forint összegre pályázott a város, melyből infrastruktúrális fejlesztést, körforgalom építést, illetve egy, a szociális bérlakásoknak helyt adó épület korszerűsítését végeznék el.

A város önerő fizetése mellett, de főként pályázati forrásból, vagy egyéb lobbytevékenységnek köszönhetően további fontos fejlesztéseket valósított meg, úgy mint a közel 10 millió EUR költségvetésű szennyvíztisztító telep bővítése és korszerűsítése, különböző útépitések, a lukácsházi víztározó közel 2,8 milliárd Forint támogatásból, a Csaba utcai vasúti felüljáró a GYSEV beruházásában, a Térségi Integrált Szakképző Központ létrehozása, kerékpárút-bővítés, az ISEUM rekonstrukciója 1,354 milliárd Forint támogatással, vagy a Weöres Sándor Színház játszóhelyének kialakítása, melyre kormányhatározattal 1,85 milliárd Forint támogatást kapott a város. A kiemelt fejlesztések, beruházások sikeres kormányzati lobbytevékenységet igazolnak.

A Savaria Városfejlesztési Kft. vs. stratégiai tervezés

A helyi gazdaságfejlesztési tevékenységet önkormányzati oldalról a hivatalon kívül a Savaria Városfejlesztési Kft. illetve kisebb részben a Szova Zrt. látják el. A Savaria Városfejlesztési Kft. 2010. évben alakult, az önkormányzat kizárólagos tulajdonában áll. Létrehozásának célja településfejlesztési, városrehabilitációs és városfejlesztéssel kapcsolatos feladatok ellátása. A társaság 2012. évi beszámolója szerint a vállalkozás tavalyi árbevétele 39.049 eFt volt, melyből 21.934 eFt az alapító részére az IVS I.-II. projektmenedzsment szolgáltatás ellenértéke volt, de az alapítótól további 16.742 eFt összegű támogatást is kapott. Az 5 fő alkalmazott személyi jellegű ráfordításainak összege az üzleti évben 29.110 eFt összeget tett ki. Elég érdekesen alakult a társaság sorsa, hiszen amellet, hogy sikeresen elvégezte a feladatát az IVS projektekkel összefüggésben, a tulajdonos önkormányzat 463/2012. (XI.29.) számú határozatával az alkalmazottak munkaviszonyának közös megegyezéssel történő megszüntetése mellett döntött, és úgy határozott, hogy egy fő projektvezető marad-

jon csak alkalmazásban, de ő is csak a futó IVS projekt lezárásáig, míg az ügyvezetői feladatokat ellenszolgáltatás nélkül a Szova Zrt. egyik vezetője lássa el. 2 hónappal később SZMJV közgyűlése revideálta álláspontját, és 33/2013. (I.31.) számú határozatával - egy újabb pályázat miatt - ügyvezetőt választott, illetve felkérte, hogy gondoskodjon megfelelő végzettséggel rendelkező munkavállalók alkalmazásáról. Ez semmiképpen sem nevezhető jól átgondolt és tudatos fejlesztési stratégiai tervezésnek.

A helyi önkormányzat gazdaságfejlesztési tevékenysége a gyakorlatban

Szombathely Megyei Jogú Város önkormányzatának helyi gazdaságfejlesztő tevékenységét és az alkalmazott eszközöket gyakorlati oldalról megközelítve a következőkben ismertetem. Az önkormányzat a helyi gazdaságfejlesztés eszközeként stratégiai ingatlanügyleteket bonyolított. Az önkormányzat vagy annak valamely gazdasági társaságának tulajdonában álló ipartelepítésre alkalmas területek 2006 végére gyakorlatilag elfogytak. Az önkormányzat két területen képzelt el ipartelepítést, a címzetes Claudius ipari park területén mintegy 15 hektár területet vásárolt az önkormányzat kizárólagos tulajdonában álló Szova Zrt. 2007-ben, illetve a Magyar Államtól Söpte településsel közösen mintegy 500 hektár ipartelepítésre alkalmas területet vásároltak 2008-ban. Sajnos a gazdasági válság és az elhúzódó recesszió miatt nem sikerült egyelőre az ipari park területeiből sem értékesíteni, a jelenlegi vevőjelölt tervezett tevékenysége (biomassza erőmű) pedig civil ellenállás miatt került pihenőpályára. A terület többévtizedes álma az Ady téri buszpályaudvar helyszínének módosítása a vasútpályaudvar mellé, így létrehozva egy intermodális közlekedési központot. A város gazdasági társasága a Szova Zrt. itt is vásárolt területeket 2007-ben, melyekre akkor még befektetők is voltak, azonban a gazdasági válság ezeket a terveket is keresztbe húzta. A tervek között ekkor még egy mintegy 30.000 négyzetméteres bevásárló-szórakoztató komplexum megépítése is szerepelt. 2013. márciusban az önkormányzat 224 millió Forint vissza nem térítendő támogatást nyert a közlekedési csomópont megvalósíthatósági terveinek elkészítésére. A stratégiai ingatlanügyletek részeként az önkormányzat élve törvény adta lehetőségével 2007-től több, a számára stratégiai fontosságú ingatlanra elővásárlási jogot jegyeztetett be a földhivatalban. Az ingatlanelemek kereskedelmi, sport, közösségi, szolgáltatási funkciókat töltenek be főleg.

A szabályozó rendszer gazdájaként az építhetőségi eljárások során adható kedvezményeket előszeretettel alkalmazza a város a helyi gazdaságfejlesztési tevékenységek során, így a településszerkezeti terv és a szabályozási terv módosításakor a befektetői igényeket is figyelembe veszik. A szabályozói eszköztár része a helyi adókról szóló 38/2011. (XII.19.) önkormányzati rendeletben rejlő lehetőség is, mely a város közigazgatási területére kiterjedő hatállyal építményadó, helyi iparüzési adó valamint idegenforgalmi adó fizetési kötelezettséget ír elő. A helyi iparüzési adó mértéke állandó jelleggel végzett iparüzési tevékenység esetén az adóalap 2%-a, míg ideiglenes jelleg esetében naptári naponként 5.000,- Forint. A helyi adókról

szóló rendelet értelmében mentes a helyi iparüzési adó megfizetése alól az a teljes adóévben működő vállalkozó, akinek a vállalkozási szintű adóalapja nem haladja meg az 1,2 millió Forintot.

A helyi multinacionális vállalatokkal való együttműködés részeként az önkormányzat törekszik arra, hogy a meglévő nagyvállalkozásokkal folyamatosan tartsa a kapcsolatot a változó befektetői igények kielégítésére. Az együttműködésnek köszönhetően 2012 nyarán az LUK Savaria Kft. például 3,7 milliárd Forintos beruházást indított el Szombathelyen, melyhez 1 milliárd Forint összegű támogatást nyert, és közel 700 fővel tervezi növelni 2014 végéig alkalmazotti létszámát. Az együttműködésnek köszönhető továbbá az is, hogy a vállalat komoly szerepet vállalt - az egyébként számára is pénzügyi és adózási előnyöket magában foglaló - látvány-csapatsport támogatást biztosító sportcélú adókedvezmény (107/2011. (VI. 30.) Korm. rendelet) kapcsán felhasználásra jogosult sportegyesületek finanszírozásában. Az egyesületekkel kötött szerződések tartalma az LUK Savaria Kft. kezdeményezésére titkosak, így a pontos összegek nem ismertek, de becsléseim szerint eléri a negyedmilliárd Forintot. A város és a vállalat együttműködésének, az állami támogatás odaítélésének köszönhetően így a városi civil szervezetek is élvezhetik ennek gyümölcsét. Az együttműködés más települési önkormányzatokkal a helyi gazdaság fejlesztése érdekében is meghatározó jelentőségű lehet, melyre jó példa a Nyugat-Pannon Járműipari és Mechatronikai Központ elgondolás, mely a Zalaegerszeg-Szentgotthárd-Szombathely városok közös programja, és kiemelt fejlesztési térség lett.

A bérlakás programot beruházás-ösztönzéssel kombinálták, amikor is a helyi bérlakás program keretein belül az önkormányzat nem csak a saját tulajdonú lakásainak pályáztatás útján történő bérbevételére nyújt lehetőséget, hanem a piaci alapon bérelt albérlésben élők havi húszezer forint támogatásra pályázhatnak, illetve akik vállalják az önkormányzat által jelenleg forráshiány miatt felújítatlan állapotban álló szociális bérlakások felújítását, azok is bérlakáshoz juthatnak, a felújítás összege pedig a bérleti díjba beszámításra kerül.

A belvárosi kereskedelmi forgalom élénkítése: a város vezetése 2006 óta tudatosan próbálta segíteni a belvárosi kereskedelmi egységek fejlődését, majd később életben maradását. Tekintettel a hipermarketek, nagyáruházak megváltozott telephelyválasztási szokásaira és az ezt lekövető fogyasztók megváltozott vásárlási szokásaira a belvárosi üzletek forgalma jelentősen visszaesett. 2006-ban a Fő tér komplex rehabilitációja valósult meg jórészt hitelből, majd 2008 szeptemberétől a város egész területén a szombati parkolás díjmentessé vált. A belvárosban régóta meglévő üzlethelyiségek színvonalának javítására és a parkolási gondokra tervezett részleges enyhülést az IVS projekt keretein belül a Kőszegi utcai épületek rekonstrukciója, és a mögöttük kialakított 32 parkolóhely. A belvárosi kereskedők 2011 tavaszán egyesületet alapítottak, akik anyagi és szellemi erőiket egyesítve szeretnék visszacsábítani a vásárlókat a belvárosba. A kezdeményezést a városvezetés, az önkormányzat és a kereskedelmi és iparkamara is támogatta.

Az önkormányzat a helyi gazdaságfejlesztéssel összefüggésben forráskihelyezést és szakmai segítségnyújtást is alkalmaz. A Vas megye és Szombathely Város Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítványa 1993-ban került megalapításra, keretein belül a Vállalkozói Központ 1994-ben kezdte meg tevékenységét.

A helyi gazdaságfejlesztés egyik legfontosabb célja a munkahelyteremtés, melynek részeként az önkormányzat próbálja elősegíteni a városban letelepedett multinacionális vállalatok részére a szakképzett munkaerő biztosítását. A „Szombathely visszavár” projekt a felsőoktatásban nappali tagozaton hallgató szombathelyi fiatalok számára a városhoz való kötődés erősítése, a szombathelyi hiányszakmákban az utánpótlás biztosítása céljából tanulmányi ösztöndíjat alapított.

A helyi gazdaság fejlesztése érdekében elvégzett kormányzati lobbytevékenység a városban sikeresnek mondható a 2006 óta megvalósult – korábban ismertetett fejlesztések és beruházások – vonatkozásában.

Sajnos a helyi gazdaságfejlesztés egyik alaptézise, miszerint szükséges a minél szélesebb körű párbeszéd már a tervezési időszakban is, a jelenlegi városvezetés által nem került figyelembe vételre, amikor is két helyszínen is bioerőmű (biofűtőmű) építéssel kapcsolatban kezdtek tárgyalásokat befektetőkkel. Kihagyták a civil szervezeteket és a tervezett helyszínek lakosait az egyeztetési folyamatokból, ami nagy felháborodást váltott ki a város lakossága körében. Hiába csökkennének potenciálisan a távhő-díjak, a széles körű összefogás és ellenállás odáig vezetett, hogy az egyik megépítéséről – amely önkormányzati beruházás lett volna – teljesen lemondtak, míg a másik esetében, mely egy norvég befektető beruházási szándékát érinti, s ahol már engedélyezési eljárás is elindult, még nincs végleges döntés. Hiába teremtené munkahelyeket a beruházás, hiába származna bevétele az önkormányzati tulajdonú Szova Zrt.-nek a fűtőmű létesítéséhez szükséges iparterület értékesítéséből és az önkormányzatnak a várható iparüzési adóból, és hiába eredményezné a távhő-költségek csökkenését a beruházás, a lecke egyértelmű: egyeztetni kell a közösséggel. Hasonló problematikája van a városvezetésnek egy másik nagy foglalkoztatóval, a Falco Zrt. jelentős fejlesztést kíván végrehajtani többmilliárd Forint értékben, azonban azt kéri a várostól, hogy az emelje 5 decibellel a zajkibocsátási határt. Ez a környéken lakók nemtetszését váltotta ki, és hosszú ideje elhúzódó problémába torkollott, melynek köszönhetően csúszik a beruházás.

Összegzés

A helyi gazdaságfejlesztés eszköztárából Szombathely önkormányzata széles körben alkalmaz elemeket annak érdekében, hogy kitűzött céljai elérhetővé váljanak. Az önkormányzat rendelkezik átfogó programmal a helyi gazdaság fejlesztésére. Sikeresen vesz részt pályázatokon, és biztosítja az önerőt a fejlesztésekhez. A helyi gazdaságfejlesztés sikerességéhez azonban még jelentős mértékben kell fejlődnie a civil szervezetekkel és a lakossággal történő kommunikáció tekintetében. Összességében úgy gondolom, hogy a helyi önkormányzat igen fontos szerepet tölt be Szom-

bathely gazdaságfejlesztésében, de nem nevezhető a helyi gazdaság mozgatórugójának.

Jegyzet

¹ „A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetség-gondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.”

Irodalom

- Bajmóczy Z. (2011) *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. Jate Press, Szeged.
- Bennett, R.J.-Krebs, G. (1991) *Local Economic Development. Public-Private Partnership Initiation in Britain and Germany*. Belhaven Press, London-New York.
- Blakely, E.J.-Bradshaw, T.K. (2002) *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. Sage Publications, London.
- Faragó L. (1990) A helyi gazdaságfejlesztés elmélete. – *Gazdasági Fórum*. 2. 44-55. o.
- Faragó L. (2004) A közösségi (területi) tervezés szerepe a gazdaságfejlesztésben. *Versenyképesség és igazgatás*. Kovács I. (szerk.), MTA RKK, Pécs. 57-66. o.
- Integrált Városfejlesztési Stratégia (2008) <http://www.e-savaria.hu/publikalas2/index.aspx?adat=47911-&pf=25&lf=46&mf=899&cmf=899>
- Lados M. (2009) A településfejlesztés finanszírozási rendszere, pénzügyi szabályozása. *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon*. Lengyel I.-Rechnitzer J. (szerk.), Akadémiai Kiadó, Budapest. 376-421. o.
- Landry, C. (2006) *The Art of City Making*. Earthscan, London.
- Lengyel I. (2010) *Regionális Gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mezei C. (2006) *A települési önkormányzatok szerepe a helyi gazdaság fejlesztésében – doktori értekezés*. Pécs
- Miszlivetz F. (szerk.) (2012) *Kreatív városok és fenntarthatóság*. Savaria University Press, Szombathely.
- Puljiz, J. (2004) *Economic development. How to improve Development on Local Level? Handbook with Best Practice Examples from South-East Europe*. Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb. 9-24. o.
2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100194.TV/
- Önkormányzati rendelet a helyi adókról <http://www.e-savaria.hu/publikalas2/index.aspx?adat=49764&pf=25&lf=31&mf=1039&cmf=847>
- Szombathely a XXI. század második évtizedében (2011) <http://www.e-savaria.hu/publikalas2/index.aspx?adat=78373&pf=25&lf=46&mf=899&cmf=899>

IS THE MUNICIPALITY OF THE CITY OF SZOMBATHELY THE DRIVER OF THE LOCAL ECONOMY?

ELŐD PÉTER KOVÁCS

The development of the local economy is a multi-actor story. Each actor has its own tasks to do, with the common intention to make the quality of life of the companies, the NGOs and all inhabitants better, to increase the efficiency and to ensure the sustainable development of the city. Although the goals are common, the tools, the degree of cooperation, the strategy and the practical realization can differ. In my study first I have researched the terminology

around the term LED itself. I have listed the actors of the LED process and also the wide range of tools that a municipality can use in order to support or even initiate local economic development. I have introduced the changes in the Hungarian regulations related to the operation of the individual municipalities, which intend to stabilize the financial and economic situation of the whole state, bringing the local authorities although into a hard position in case of searching for financial opportunities for local economic developments. In the second part of the study I have introduced the realized investments and developments of the city of Szombathely, and the actual practically used tools of LED. I have come to the conclusion that the city of Szombathely uses a wide range of tools in the process of local economic development.

A SAJÁT FORRÁSOK SZEREPE AZ ÖNKORMÁNYZATI FINANSZÍROZÁSBAN¹

(Financing local governments through raising local funds)

DR. KOVÁCS GÁBOR

Kulcsszavak:

Helyi önkormányzatok, finanszírozás, lokális források

A helyi társadalom közösségek iránti igényei, valamint értékeinek és kapcsolatainak megőrzésére tett erőfeszítései, a lokalitás fontosságának felfedezése az önkormányzati feladatellátás és finanszírozás területét is új aspektusba helyezik. A kutatás átfogó célja ennek megfelelően a lokális forrásoknak a helyi önkormányzatok finanszírozásában betöltött szerepének feltárása és értékelése, jövőbe mutató javaslatokkal a hazai forrásszabályozási rendszer vonatkozásában.

A saját bevételek szerepe az önkormányzati finanszírozásban

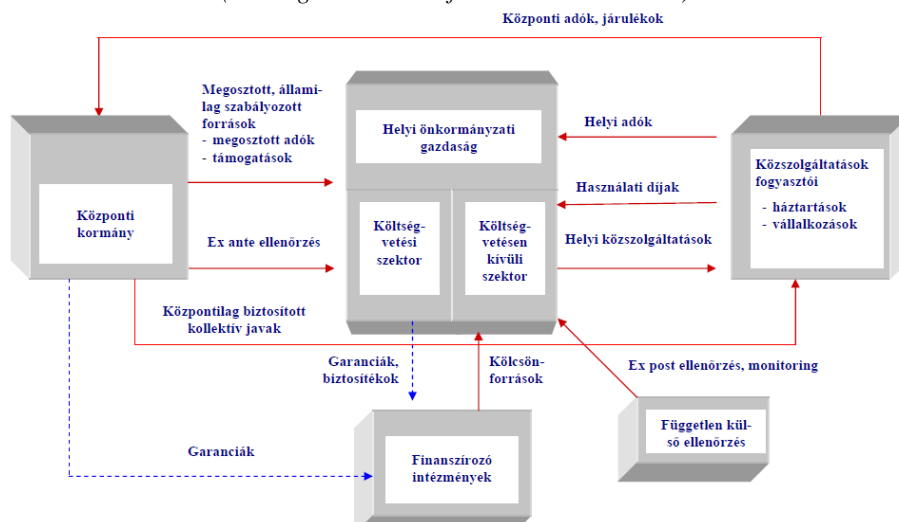
Párhuzamosan a fiskális föderalizmus gondolatkörének terjedésével egyre inkább elfogadott az a nézet, hogy az önkormányzati pénzügyi rendszer (és azon belül a közszolgáltatások finanszírozási rendszere) nem semleges hatású (Vigvári 2011b). Ennek értelmében például a finanszírozási struktúra megválasztása közvetett módon hatást gyakorolhat a feladatellátás minőségére, illetve annak hatékonyságára is. Az önkormányzati pénzügyi rendszer tehát többféle funkciót is kell, hogy ellásson, melyek a következők: forrásteremtés, forrásallokáció, kiegyensúlyozott pénzellátás, újraelosztás, megfelelő ösztönzés és irányítás, kockázatkezelés (Vigvári 2011a). A helyi forrásoknak a közszolgáltatások finanszírozásában betöltött szerepének értékeléséhez tehát – támaszkodva a közpénzügyek és közösségi gazdaságtan kapcsolódó elméleteire – elsőként a saját bevételeken alapuló finanszírozási rendszer társadalmi-gazdasági előnyeit, illetve alkalmazásának korlátait kell meghatározni.

A fiskális föderalizmus klasszikus elméletei elsősorban az önkormányzati finanszírozás *költségoldali-megközelítését* helyezik előtérbe (lásd pl. *Musgrave* (1959) és *Oates* (1972)). Az elmélet követői a fiskális decentralizáció elsődleges hozadéaként a hatékonyságnövekedés révén elérhető kiadáscsökkenést tartják. Ehhez azonban szükséges a szubnacionális szereplők bizonyos fokú döntési autonómiája is a finanszírozási eszközök alkalmazásának tekintetében (lásd pl. *McLure* (2000)). A saját bevételek arányának növelésével – az elszámoltathatósági folyamatok erősödésével – a feladatellátás hatékonysága szintén javítható. Ehhez azonban indokolt lehet a helyi szint gazdálkodását/finanszírozását illetően „kemény” költségvetési korlátot alkalmazni (*Rodden–Eskeland–Litvack* 2003). Mindezt *Bird* (1993) kiegészíti még azzal, hogy a forráselosztási rendszer paraméterezése során a helyi bevételeknek maximum akkor arányt szabad biztosítani, ami a „leggazdagabb” önkor-

mányzatok kiadásainak finanszírozásához szükséges bevételek nagyságával összefügg.

1. ÁBRA

A helyi önkormányzatok pénzügyi rendszere (Local government's financial architecture)

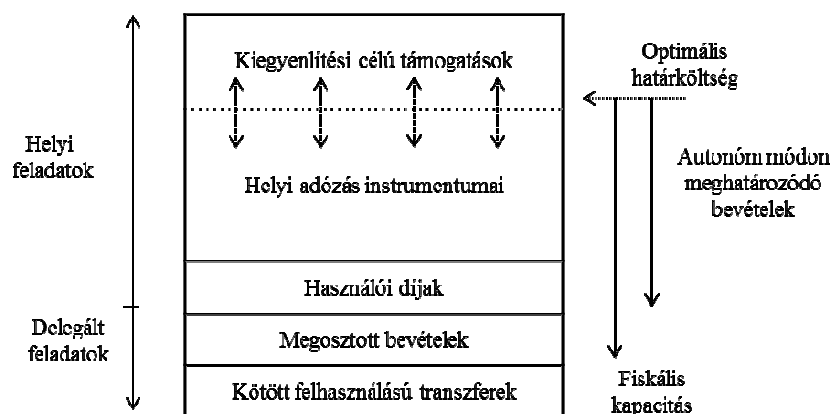
Forrás: Vigvári(2011b, 95).

A *bevételoldali megközelítés* szerint ugyanakkor az optimális forráselosztási rendszer a források megszerzésének határköltsége alapján határozható meg. Ezen szemlélet szerint a hatékonyságnövekedés feltétele, hogy az önkormányzatok az optimális (lehetőleg minimális) marginális forrásköltséget tudják biztosítani a finanszírozás során.

A költség- és bevételoldali megközelítés szintetizálást kísérel meg *Dahlby* (2009) a *fiskális kapacitás* fogalmának mindkét elmélet logikai struktúrájához való igazításával. *Martinez-Vazquez–Sepulveda* (2012) ezt kiegészíti még azzal, hogy az optimális forrásszerkezet elsődlegesen az önkormányzati kiadások funkciója szerint kell, hogy meghatározódjon. Ennek értelmében megkülönböztet helyi („*devolved*”) és delegált („*delegated*”) feladatköröket, közzolgáltatásokat. A delegált feladatkörhöz tartozó kiadások esetén bár az ellátási kötelezettség biztosítása a helyi (ön)kormányzaté, a döntéshozatal joga, illetve a kapcsolódó politikai felelősség központi szinten marad. A helyi feladatok esetén az önkormányzat autonóm forráskivétési szabadsággal rendelkezik és így a közzolgáltatások kínálatát és árazását is a helyi preferenciákhoz igazíthatja.

2. ÁBRA

*A szubnacionális szint optimális bevételi struktúrája
(Optimal revenue assignment of subnational governments)*

Forrás: Saját szerkesztés Martinez-Vazquez–Sepulveda (2012) alapján.

A *közösségi döntések elmélete* a közszolgáltatások lokális források bevonása révén történő finanszírozásának egy további markáns funkciójára helyezi a hangsúlyt, mely szerint a helyi források szerepe meghatározó a közszektorban történő eredményes döntéshozatal biztosításában. E szerint a megközelítés szerint az önkormányzat általi kivetett fizetési kötelezettségek (beleértve a használói díjakat és helyi adókat is) elsősorban „jelzésként” kell, hogy szolgáljanak és a bevétel-generálás mellett fontos funkciójuk, hogy az érintett kötelezettek számára nyilvánvalóvá tegyék az egyes közszolgáltatások biztosításának költségeit (Oates (1999)).

A lokális források szerepe a helyi finanszírozásban

Az elsődlegesen a lokális forrásokon alapuló finanszírozási modell legfontosabb gazdasági-társadalmi előnyei a következőkben foglalhatók össze:

- Kisebb kormányzat
- Elszámoltathatóság
- Finanszírozási rugalmasság
- Lokális kamatprémium
- Árképzési autonómia

Amennyiben – összefüggésben a fiskális decentralizáció tételével – a közszolgáltatások finanszírozását elsődlegesen helyi forrásokkal kell fedezni, nagyobb a valószínűsége annak, hogy a központi finanszírozás esetéhez képest kisebb kormányzat alakuljon ki. Ilyen feltételek mellett ugyanis kevésbé markánsan jelentkezhet a központi kormányzat fiskális kizsákmányolása (*fiscal exploitation*) (Brennan–Buchanan 1980). A helyi finanszírozás emellett egyértelműen javítja a

feladatellátás és a kapcsolódó finanszírozás transzparenciáját, megteremtve ezzel az elszámoltathatóság lehetőségét, erősítve a lokális kontroll intézményét. Mivel a lokális forrásokon nyugvó finanszírozással törvényszerűen nagyobb pénzügyi autonómiai is jár, ez növelheti a finanszírozási eszközök alkalmazásának rugalmasságát is. A lokális kamatprémium hipotézise alapján a finanszírozás forrásköltsége bizonyos esetekben akár a piaci átlag alatt is maradhat (Kovács 2013). Ennek gyakorlati megnyilvánulása lehet az önkormányzati kötvények lokális szereplők általi megvásárlása esetén az elvárt hozam csökkenése, amennyiben a kibocsátásból befolyó bevételekből megvalósuló önkormányzati beruházás az érintett vásárlók (akár közvetlen) lokális érdekeit szolgálja. Ugyancsak a pénzügyi autonómia bővülésével van összefüggésben az önkormányzatok nagyobb árképzési rugalmassága, mely lehetővé teszi, hogy a használói díjak nagyságát egyrészt a közszolgáltatások előállításának aktuális költségeihez, másrészt pedig a helyi fogyasztók preferenciáihoz igazítsák (Edling 1998).

Nem szabad ugyanakkor elfeledkeznünk a csupán lokális forrásokon nyugvó finanszírozás korlátairól sem. Ide sorolandó, hogy ez a forrásallokációs rendszer önmagában nem képes kezelni az egyes szubnacionális szintek, illetve önkormányzatok közötti esetleges vertikális és horizontális egyenlőtlenségeket (Vigvári 2011b). Ugyancsak nem megoldott a „túlcsorduló” externális hatások (*spillover effects*) internalizálása sem (lásd pl. *Oplotnik–Brezovnik* (2004)). Problémát okozhat az egyes közszolgáltatások biztosításának alacsonyabb/eltérő minősége a nemzeti „standarhez” (átlaghoz) képest.

A lokális forrásokon alapuló finanszírozási rendszert, illetve a kapcsoló fizetési kötelezettségeket illetően az alábbi követelmények fogalmazhatók meg:

- Haszonelv érvényesülése
- Átláthatóság
- Igazságosság és teljesíthetőség
- Semlegesség
- Stabil bevételi alapot és elegendő bevételt biztosítson
- Egyszerűség, alacsony adminisztrációs költség
- Politikailag elfogadható legyen

A haszonelv értelmében fontos, hogy amennyiben a közszolgáltatások tényleges fogyasztói azonosíthatók, akkor ők is fizessék meg a szolgáltatások biztosításának költségeit, azaz legyen közvetlen összefüggés a fogyasztók és a finanszírozók között. Lényeges, hogy a forrásgyűjtés és fizetési kötelezettségek keletkezése átlátható módon történjen, lehetőleg igazodva a társadalmi-szociális különbségekhez. A semlegesség kritériumának értelmében a forráskivetés a lehető legkisebb gazdasági torzítást okozza. A bevételek alapja lehetőleg stabil legyen, azaz ne legyen érzékeny a gazdaság állapotának ingadozásaira. A fizetési kötelezettségek kivetése elegendő bevételt eredményezzen, azaz ne legyenek pl. ún. bagatell adók. A rendszer működtetése relatíve alacsony költségekkel járjon (beleértve az adminisztrációs és beszedési költségeket is) és a kialakítandó struktúra lehetőleg illeszkedjen az „uralkodó politikai elit” ideológiájához. Mivel a saját forrásokra épülő bevételi rendszer első sorban a helyi adóbevételeken és a használói díjakon alapul, a továbbiakban ezen két területtel részletesebben, külön-külön is foglalkozom.

Viszonylag széles körben (lásd pl. *Bird* (1999)) elfogadott az a megközelítés, mely a *helyi adórendszerek* eltérései inkább magyarázhatóak politikai játszmák

eredőjeként, mint ténylegesen gazdasági optimalizáció eredményeképpen. Ennek ellenére normatív módon meghatározhatók azok a keretek, melyek mentén a helyi adórendszerek kialakítása kívánatosnak mondható. Ezek a fontosabb „hüvelykujj-szabályok” *Musgrave* (1989) alapján a következők:

- Az immobil adóalapokat a kormányzat középső, vagy alsó (helyi) szintjein kell adóztatni, míg a mobil adóalapokat központi szinten
- A helyi adók nem lehetnek érzékenyek a gazdasági ciklusokra (recesszió, fellendülés)
- A kormányzat minden szintjén a haszonelvű adózás kell, hogy érvényesüljön.
- A regionálisan egyenlőtlenül eloszló adóalapokat nem szabad helyi szinten adóztatni.

A helyi adórendszer kialakításának mozgásterét ugyanakkor az egyes szubnacionális szintek ezirányú pénzügyi önállósága jelentősen determinálhatja. A pénzügyi autonómia és a helyi adórendszerek kapcsolatát az 1. táblázat szemlélteti.

1. TÁBLÁZAT

A helyi adórendszerek csoportosítása a pénzügyi autonómia függvényében
(*Local tax systems based on financial autonomy*)

<i>Teljes pénzügyi autonómia</i>	A szubnacionális szint határozza meg az adóalapot és az adómértéket.
	A szubnacionális szint határozza meg az adómértéket.
	A szubnacionális szint határozza meg az adóalapot.
<i>Korlátozott autonómia</i>	A szubnacionális szint határozza meg az adómértéket, de a központi kormányzat által megadott limiteken belül
	Adómegosztás
<i>Autonómia hiánya</i>	A bevételek megosztása a központi kormányzat által egyoldalúan megállapított arányok szerint történik
	A központi kormányzat határozza meg egyoldalúan az adóalapot és az adómértéket

Forrás: *Taliercio* (2005, 109)

A helyi adóbevételek mellett a *használati díjak* jelentik a lokális források másik nagy csoportját. Míg a közszolgáltatások finanszírozás során a helyi adók kivetése elsődlegesen a helyi községek esetén indokolt, addig a használati díjak alkalmazása mind a helyi községek, mind pedig a túlcsoorduló hatással rendelkező helyi községek, illetve a helyi hatáskörrel delegált feladatok esetén is optimálisnak tekinthető (*Vigvári* 2011b). A közszolgáltatások finanszírozása során – amennyiben a szolgáltatást igénybe vevő azonosítható – közgazdaságilag a használati díjak alkalmazása a leginkább megalapozott (*Shah* 2007). A használati díjak alkalmazásának két módját különböztethetjük meg: az egyik lehetőség az *igénybevétel tényével kapcsolatos díjkivetés*, míg a másik alternatíva az *igénybevétellel arányos díjak* érvényesítése. Az első megoldás az adó típusú

finanszírozáshoz, míg az utóbbi a piaci árak alkalmazásához áll közelebb (Vigvári 2011b).

A helyi források szerepe a finanszírozásban: nemzetközi kitekintés

A szubnacionális szint pénzügyi rendszere az európai országok vonatkozásában is nagyon színes képet mutat. Az *államháztartási modellek*nek alapvetően három típusa különböztethető meg: unitárius (centralizált) államok, föderális államok (Ausztria, Belgium, Németország, Svájc), valamint kvázi-föderális államok (Olaszország, Spanyolország). Mivel az egyes modellekben az egyes szubnacionális szintek feladatköre, illetve ellátási kötelezettsége is eltérő, ezért a finanszírozási rendszerek viszonylatában is jelentős különbségek azonosíthatók.

Néhány országban a központi kormányzattól érkező *transzferek és támogatások* szerepe kimagaslóan domináns a közszolgáltatások finanszírozásában, ide sorolandó a legtöbb nyugat-európai, illetve néhány kelet-európai ország (pl. Románia és Bulgária). Az adóbevételek (beleértve a helyi és megosztott központi adókból származó bevételeket is) jelentőségüket tekintve uniós átlagban a támogatások mögött állnak, átlagosan az önkormányzati bevételek kb. 30-35%-át adják. Az egyéb forrásból származó bevételek az önkormányzati költségvetés kb. 10-15%-át alkotják átlagosan az európai uniós országokat vizsgálva. Ezek között a források között pedig a használati díjakból származó bevételek a meghatározóak.

A *helyi adók* vonatkozásában az immobil adóalappal rendelkező adók kivetése a jellemző, a helyi vagyondókból származó bevételek az önkormányzati költségvetés jelentős hányadát biztosítják számos országban, például Belgiumban, Franciaországban és Svájcban is. Néhány országban a mobil adóalapok helyi szintű adóztatása is elterjedt, ezen belül is a személyi jövedelemadó és/vagy a vállalkozások nyereségadójának kivetése. Ezek közé az országok közé tartozik Norvégia, Svédország, Dánia, Izland, valamint néhány kelet- és közép-európai ország: Észtország, Litvánia, Lettország és Szlovákia is. A legtöbb (korábban nem említett) országban a személyi jövedelemadóból és/vagy a vállalkozások nyereségadójából származó bevételek megosztásra kerülnek a kormányzat egyes szintjei között. (DEXIA 2011 és UCLG 2010).

A kelet-közép-európai országokat vizsgálva kijelenthető, hogy a *helyi vagyondó*ból befolyó bevételek a 2000-es évek közepén átlagosan a költségvetés 2-5 százalékát jelentették. Kivételként megemlítendő Belorusszia és Lengyelország, ahol 2006-ban a bevételek 9,1, illetve 13,9 százalékát adták ezek a források. Megállapítható ugyanakkor, hogy ezek az arányok szinte az összes ország viszonylatában erős ingadozást mutattak hosszabb távon. A vagyondó speciális formáját, az ingatlanadót vizsgálva kijelenthető, hogy a kelet-közép-európai országok többségében mind a telek, mind pedig az (fel)építmény után fizetendő adó (pl. Csehország, Moldova). Kivételként megemlíthető Észtország és Ukrajna, ahol csak az építményadó és Bulgária, ahol kizárólag a földadó került bevezetésre (Sedmíhradská 2010).

A kelet-közép-európai országokra fókuszálva kijelenthető, hogy a 2000-es évek elején a *használati díjakból* eredő bevételek az összes önkormányzati bevétel 2,5-4%-t adták Csehországban, míg Litvániában ez az érték 2,8% volt (még az egyes települések esetén sem érte el a 8%-ot), Ukrajnában 7,3%-ot, Észtország pedig

8,3%-ot tett ki a helyi önkormányzati szektor összes bevételeéhez viszonyítva. A jelzett időszakban Szlovákiában az önkormányzatok 13, Észtországban pedig 11-féle jogcímen vettek ki használói díjakat. Lengyelországban az óvodai/bölcsődei ellátásért fizetendő, a működtetési költségekhez képest marginális nagyságúnak tekinthető nevelési díj kivetése is igazolta, hogy még a szimbolikus nagyságú díjak alkalmazása is jelentős ellenmotivációt gyakorolhat a közszolgáltatások „túlfogyasztása” ellen (Šević 2006).

Jegyzet

¹ The research was supported by Stipendiumstiftung der Republik Österreich.

Irodalom

- Bird, R. M. (1993) Threading the Fiscal Labyrinth: Some Issues in Fiscal Decentralization. – *National Tax Journal*. 46(2), 207-272. o.
- Bird, R. M. (1999) *Rethinking Subnational Taxes: A New Look at Tax Assignment*. IMF, Working Paper 99/165, New York.
- Brennan, G. –Buchanan, J. (1980) *The power to tax: analytical foundations of a fiscal constitution*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dahlby, B. (2009) *The Optimal Taxation Approach to Intergovernmental Grants*. Working Papers 2009-16. Department of Economics, University of Alberta, Edmonton, Alberta.
- DEXIA (2011) *EU subnational governments: 2009 key figures*. 2010/2011 edition. http://www.dexia.com/EN/news/in_short/Pages/2010-2011_edition_of_key_figures_on_local_and_regional_europe.aspx
- Edling, H. (1998) *Non-tax Revenue of Subnational governments: Theoretical Background, Experience from the International Perspective and Recommendations*. Fiscal Policy Series 105, United Nations
- Kovács G. (2013) *Helyi önkormányzatok: a saját bevételek szerepe a finanszírozásban*. Kautz Konferencia előadaskötete (megjelenés alatt)
- Martinez-Vazquez, J. – Sepulveda, C. (2012) *Toward a More General Theory of Revenue Assignments*. International Center for Public Policy, Working Paper 12-31, October 2012.
- McLure, C. E. Jr. (2000) Tax Assignment and Subnational Fiscal Autonomy. – *Bulletin for International Fiscal Documentation*. 54(12), 626-635. o.
- McLure, C. E. – Martinez-Vazquez, J. (2004) *The Assignment of Revenues and Expenditures in Intergovernmental Fiscal Relations*. <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/March2004Course/AssignmentRevenues.pdf>
- Musgrave, R. A. (1959) *The Theory of Public Finance*. McGraw-Hill, New York
- Musgrave, R. A. –Musgrave, P. B. (1989) *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill, New York.
- Oates, W. E. (1972) *Fiscal Federalism*. Harcourt Brace Jovanovich, New York
- Oates, W. E (1999) Local Property Taxation: An Assessment. – *Land Lines*. May 1999, Volume 11, Number 3
- Oplotnik, Z. –Brezovnik, B. (2004) Financing Local Government in Theory and Practice: Short Lesson from Slovenia. – *Zagreb International Review of Economics&Business*. Vol. 7, No. 2, pp 75-93. o.
- Rodden, J. A. –Eskeland, G. S. –Litvack, J. (eds.) (2003) *Fiscal Decentralization and the Challenge of Hard Budget Constraints*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts:
- Shah, A. (2007) (ed.) *Local Budgeting*. Public Sector Governance and Accountability Series. The World Bank, New York.
- Sedmihradská, L. (ed.) (2010) *Property Tax in Economies in Transition: Selected Case Studies*. NISPAcee, Bratislava, Slovakia.
- Šević, Ž. (ed.) (2006) *Local Government Non-tax Revenue Sources in Transition Countries: User Fees and Charges*. NISPAcee, Bratislava, Slovakia.
- Taliercio, R. R. (2005) *Subnational Own-Source Revenue: Getting Policy and Administration Right*. The World Bank, Washington DC
- UCLG (2010) *Local Government Finance: The Challenges of the 21st Century. Second Global Report on Decentralization and Local Democracy*. United Cities and Local Governments, Spain, Barcelona.
- Vigvári András (2011a): Néhány javaslat a kialakítandó önkormányzati pénzügyi rendszerrel kapcsolatban. – *Új Magyar Közigazgatás*. 4:(10), 38-42.o.
- Vigvári András (2011b): *Önkormányzati pénzügyek. Hazai kihívások és nemzetközi példák*. Állami Számvevőszék Kutató Intézete.

FINANCING LOCAL GOVERNMENTS THROUGH RAISING LOCAL FUNDS

GÁBOR KOVÁCS

Emphasizing the role of local values as a response to the globalization has become even more important in the life of local communities. This phenomenon has a strong influence also on the framework local governments have been operating in and the question arises as to whether or not local funds as part of local authorities' own revenues should play a dominant role also in local governments' finance. The paper is going to summarize and value the economic and social arguments for and against fundraising through local funds and tries to clarify the concept of local fundraising capacity. The paper makes a general overview on alternative strategies for local fundraising which could be adapted by Hungarian local governments.

TAKARÉKSZÖVETKEZETEK SZEREPE A REGIONÁLIS ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSBEN

(The role of savings banks in the regional and rural development)

KOVÁCS SÁNDOR ZSOLT

Kulcsszavak:

takarékszövetkezet, szövetkezeti hitelintézet, regionális fejlesztés, vidékfejlesztés

A tanulmány fókuszba a pénzügyi szolgáltató intézményrendszerekben működő ún. stakeholder-based hitelintézetek szerepe, lehetőségei egy területi egység (település, régió, tartomány) fejlődésében. A szerző rá kíván mutatni arra a versenyelőnyre, ami ezeknek a szolgáltatóknak e kezében van a nagy multinacionális bankcsoportokkal szemben. Ez a versenyelőny nem más, mint a helyismeret és a beágyazottság. A tanulmány fókuszba a magyarországi helyzetkép feltárása, azonban lehetetlen elsuhanni a nemzetközi példák, gyakorlatok felett, így azok is az írás részét képezik.

Bevezető helyett

Kissé távolról indul a téma kifejtése, de sokakban a cím kételyeket kelthet, hiszen az ott szereplő regionális fejlesztés és vidékfejlesztés két egymástól jelentősen különböző és összetett fogalom a regionális tudományok szótárában, mint azt *Mezei* (2006) is bemutatta írásában. E vitából most a szerző a *Buday-Sántha-féle* (2011) szemléletet követi, miszerint a regionális fejlesztés a területfejlesztés szinonimájaként megragadható, azaz olyan kormányzati és helyi beavatkozások összessége, amelyek hatnak a különböző tevékenységek térbeli megoszlására (*Faragó* 2001), az egyenlőtlen fejlődés leküzdése érdekében szervezett intézkedések kidolgozása és végrehajtása révén. A vidékfejlesztés *Buday-Sántha* kategorizálásában ugyancsak összefüggésben áll a területfejlesztéssel, annak rurális- és agrárterületekre koncentráló része. Ismét jelezve, hogy a szakmai vitákban ettől jelentősen eltérő felfogások is jelen vannak, röviden magyarázatot követel e fogalomkettős kiválasztása, használata. A tanulmány célja, hogy bemutassa miképp képes egy pénzintézet segíteni, fejleszteni térségét, hogyan tud versenyelőnyöket indukálni régiójának, vagy szűkebb értelemben vett területének. Éppen ezért e kontextusban, a helyi, térségi (gazdaság)fejlesztés oldaláról „kevésbé” releváns a regionális és vidékfejlesztés éles elválasztása.

A következő fogalmi kettős, amit érdemes tisztázni a helyi fejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés. E körben szintén több ellentmondásos vélekedés is napvilágot látott a regionális tudomány kutatói közösségéből. Első megközelítésben a helyi fejlesztés a társadalmi, demográfiai, gazdasági, környezeti dimenziókat felölelő

fejlesztések összessége, melynek egyik szegmense a helyi gazdaságfejlesztés (Puljiz 2004, idézi Mezei 2006). Ezzel a fajta, többdimenziós helyi fejlesztés fogalommal többen azonosulni tudnak, azonban egy jelentős kiegészítéssel, miszerint a helyi fejlesztés legfontosabb jellemzője az alulról építkezés, a bottom-up struktúra (G. Fekete 2008; Bajmóczy 2011). „A helyi gazdaságfejlesztés a helyi fejlesztésben egy olyan folyamat, amelyben a köz-, a vállalkozói- és a civil szféra közösen törekszik jobb feltételeket teremteni a gazdasági növekedéshez és a foglalkoztatáshoz” (Bajmóczy 2011, 26.).

A pénzügyi tér struktúrái

A fentiek szerint tehát helyi fejlesztésnek szereplői az önkormányzatok a vállalkozások, a civil szervezetek és a lakosság is. Ebben az elgondolásban szereplő a pénzügyi vállalkozás is, a helyi alapítású és a fióktípusú is. Kérdés persze az, hogy a fiókok, vagy kirendeltségek mennyire tudnak azonosulni annak a területnek a jellemzőivel, folyamataival, aminek részei. Ez a fajta azonosulás persze nem a fiók dolgozóin, vezetésén múlik, hanem az adott szervezeten, tágabban értelmezve pedig az adott nemzeti bankhálózat struktúráján. E témában, a szakirodalomban két irányzat éles elkülönülése figyelhető meg Gál (2012) szerint. Az egyik a neoklasszikus alapokon nyugvó, a piacok tökéletes működését szem előtt tartó iskola, mely az integrált nemzeti bankrendszerek mellett teszi le voksát, annak méretgazdaságossági előnyeit hangsúlyozva (Kohn 1998), ezzel szemben az ún. posztkeynesi megközelítés a helyi, regionális kötődésű és alapítású pénzügyi intézményekkel kiegészülő hálózati modell mellett érvel. A téma szakértői szerint ez jobban szolgálja az adott területi egység érdekeit, mint egy országos bank helyi fiókjai, melyek az egyenlőtlen térbeli pénzmozgásokat a pénzpiacok alapvető tulajdonságaiként értelmezik (Chick-Dow 1988). Érthető módon a tanulmány témája kapcsán az utóbbi modell alkalmazása lehet megfelelőbb, a szerző azzal könnyebben azonosul.

Meg kell ugyanakkor azt is jegyeznünk, hogy a pénzügyi szektor szerveződési struktúrája és államigazgatás irányítási struktúrája között korrelációs tendenciák figyelhetők meg, így nem várható ma a centralizált (centralizálódó?) Magyarországon, hogy egy a német, vagy a lengyel példákhoz hasonló, regionális központokkal és irányítási szintekkel tarkított pénzügyi intézményhálózat alakuljon ki. Ez, a nagy nemzetközi kereskedelmi bankok, bankcsoportok által dominált rendszer azonban előre vetíti a pénzügyi kirekesztés különböző formáit, amikor egyes társadalmi csoportok (társadalmi kirekesztés), vagy egyes periférikus terek nem részesül(het)nek a pénzügyi szolgáltatásokból (Gál 2012b). Ma hazánkban mindkét fogalom ismert, de ez részben a pénzügyek szolgáltatási voltából is ered, hiszen a szolgáltatások egyik legáltalánosabb velejárója, hogy koncentráltak, nem minden településen érhetőek el automatikusan (Beluszky-Győri 2004). A pénzügyi kirekesztés illetően azt jelenti, hogy ma Magyarországon a kereskedelmi bankok helyben nyújtott szolgáltatásaiból az ország 2.670 településén mintegy 1,7 millió lakos nem

részesülhet. Ez nem arra vezet, hogy ők nem kaphatnak banki/pénzügyi szolgáltatásokat, ugyanis e csoportok pénzügyi integrálásának feladatát tudják ellátni a szövetkezeti hitelintézetek – mint a 19. század végén is – napjainkban. Ezzel már azonban egy lépéssel előre vagyunk, mielőtt a hazai valóság képét vázoljuk, érdemes kitekinteni Európára, hogyan működnek ott az ún. stakeholder-based hitelintézetek.

A regionális beágyazottságú szövetkezeti tradícióik az európai pénzügyi térben

A takarékszövetkezeteknek és a szövetkezeti bankoknak nagy hagyománya van az európai fejlett országokban, azonban nem beszélhetünk azonos modellekről, eljárásokról, ezeknek az intézményeknek mind-mind megvannak a maguk helyi sajátosságai. Alapításaik eredeti célja az volt, hogy pénzügyi szolgáltatásokat nyújtsanak egyes ágazatoknak (pl. Nagy-Britannia), illetve javítsák bizonyos területek, régiók pénzügyi ellátottságát, segítsék a helyi hatóságokat, szakmai szövetségeket (pl. Németország). Az idő múlásával, a gazdaság globalizálódásával (külföldi vállalatok beáramlásával) egyre nagyobb versenyhelyzetbe kerültek a piac szereplői, egyre több kihívással kellett szembenézniük (Lengyel 2000). Ezekre a változásokra az egyes nemzeti kormányzatok más és más reform megoldásokkal reagáltak, ennek köszönhetően ezen szervezetek piaci szerepe is eltérő méreteket ölt napjainkban (1. táblázat) Európa országaiban, hiszen volt ahol a korábbi „helyi érdek filozófiája” maradt a prioritás, volt, ahol a globális nézőpontok győzedelmeskedtek (Martín–Marques Sevillano 2011).

1. TÁBLÁZAT

Szövetkezeti rendszerű pénzügyi szolgáltatók piaci részesedése (%)
(Market share of the stakeholder based financial institutions (%))

	Franciaország	Spanyolország	Németország	Norvégia	Egyesült Királyság
Eszközarányos részesedés	38,3	34,6	52,2	63,0	4,6

Forrás: Martín, R. A. – Marqués Sevillano, J. M. (2011): Cooperative and savings banks in Europe: nature, challenges and perspectives, Banks and Bank System, Vol. 6. I. 3, 122. o.

Ami a szövetkezeti szerveződésű bankok mellett szólhat Európa szerte az nem más, mint a vállalatirányítási és szerveződési formáikból adódó, válságidőszakokat jobban átvészelő jellegük. A szövetkezeti bankok, takarékszövetkezetek egy konzervatívabb, tradicionális bankolás elvárásain alapuló, valamint a tag- és ügyfélközpontúság elveinek megfelelően szerveződött vállalatirányítási rendszerrel működnek, szemben a pénzügyi válságért közvetlenül is felelős strukturált értékpapírtermékeken alapuló modellel, amelyben a bank által kihelyezett hiteleket a mérlegből kiemelik, és távoli csatornákon keresztül terítik.

A lokálisan értelmezett bankpiacon az erős helyi beágyazottsággal bíró, decentralizáltan szerveződő szövetkezeti rendszerű hitelintézetek jelentős versenyelőnyrel bírnak az országos hálózatokat fenntartó fővárosközpontú kereskedelmi bankokkal szemben, hiszen releváns ismeretekkel rendelkeznek az adott térségről, annak igényeiről, így hozzájárulnak a vidék fejlődéséhez, a periférikus régiók leszakadásának csökkentéséhez (Gál 2010)

A helyi, regionális pénzügyi intézetek térségi gazdaságot fejlesztő szerepe a releváns irodalmak alapján a következő elemekből áll össze (Porteous 1995): gazdálkodás a helyi pénzügyi forrásokkal, kapcsolat a helyi szereplőkkel a regionális fejlődés elősegítése érdekében, a tőke- és forráselvonás megakadályozása.

A téma szakirodalma külön kiemeli a helyi kapcsolatokat szerepét, a relationship banking módozatát a szövetkezeti bankok helyi beágyazottsága, szerepe kapcsán (Ferri-Messori 2000; Guiso et al. 2004). Ezek a kapcsolatok további versenyelőnyökhöz juttatják a takarékszövetkezeteket a vidéki régiókban megjelenő kereskedelmi bankok fiókhálózatával szemben, előbbieket ugyanis építhetnek a meglévő helyismeretükre és helyi kapcsolatrendszerükre, lehetőséget teremtve a „házi banki” funkciók ellátására. A földrajzi közelségből és a helyi döntéshozatalból fakadnak a takarékok információs előnyei, amelyek az ügyfélkiválasztásban, az adószűrésben és hitelszerződések ellenőrzésben, az összefonódásokon alapuló (szerződéses) kapcsolatokban és kölcsönösségi kontrolban, illetve az adókötelezettségek nagyobb társadalmi ellenőrzésében figyelhetők meg (Gál 2012a).

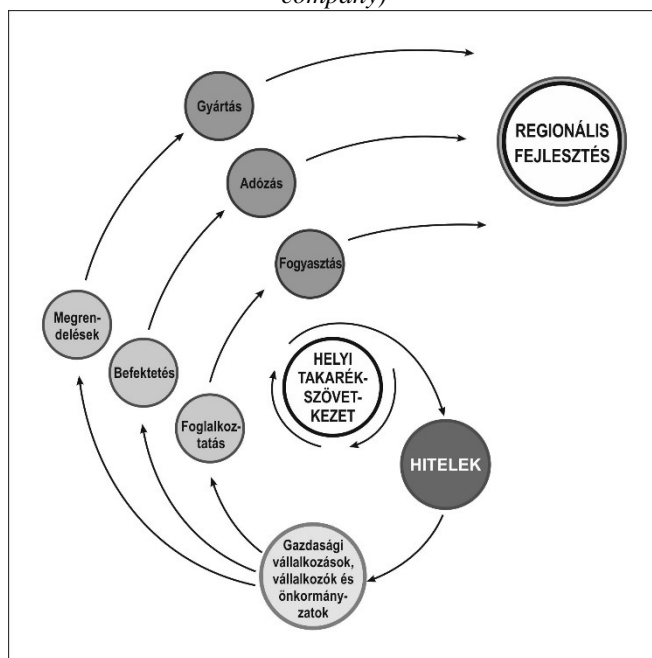
Takarékszövetkezetek és gazdaságfejlesztés – a német modell

A német bankrendszerben a 19. században jelentek meg a takarékszövetkezetek, melyek azóta is adaptálták működésükbe az aktuális társadalmi-, gazdasági követelményeket. Ennek köszönhetően, a korai szakaszokban jellemző „szegények segítése” filozófia mellett/helyett mára már univerzális szolgáltatókká váltak a pénzügyi szolgáltatások piacán. Ami nem változott, az a területi fókusz, a sparkasse-k és továbbra is a helyi-, regionális gazdaság fejlesztésének ügyét tartják szem előtt. Éppen ezért tevékenységük a helyi szereplőkre, elsősorban a kkv-szektorra, a helyi magánszemélyekre és az önkormányzatokra koncentrál (ESBG 2009). A takarékpénztárak Németországban a regionalitás elve alapján működnek, vagyis egy pénztár működését elsősorban saját régiójában végzi, fióktelepeket ott tart fent és ott hajtja végre pénzügyi tranzakcióit. Azzal, hogy a helyben gyűjtött forrásokat (betéteket) később saját régióinak fejlesztő beruházásaihoz ajánlják ki hitel formájában a regionális gazdaság növekedését szolgálják, ellentétben az univerzális kereskedelmi bankok gyakorlatával, akik e tevékenységeiket pusztán piaci elvek alapján végzik (DSGV 2012). A régió belüli működés tovább erősíti a helyi szereplői státuszt, ugyanis az erős helyi összpontosítás növeli a fogyasztókról szerzett ismereteket, ami egy hosszú távú, stabil gazdaságot hoz(hat) létre. Továbbá, az ily módon szerzett ismeretek elősegítik a „személyre szabott”, egyedi pénzügyi termékek létreho-

zását. A helyi vállalkozásoknak, önkormányzatoknak kiközvetített hitelek hatására a régióban növekedhet a foglalkoztatás, újabb és újabb megrendelések és beruházások valósulhatnak meg. Ezek hatására növekszik a fogyasztás, megugranak a helyi adóbevételek, új termékek kerülhetnek piacra. Mindezen spirális tovaggyűrűzések hatására az adott régió versenyképessége javul, a régió gazdasági növekedése beindul, mint azt az 1. ábra is szemlélteti.

1. ÁBRA

A német takarékpénztárak helyi gazdaságfejlesztést szolgáló pénzügyi szolgáltatói szerepe
(Economic development role of German savings banks as financial service company)

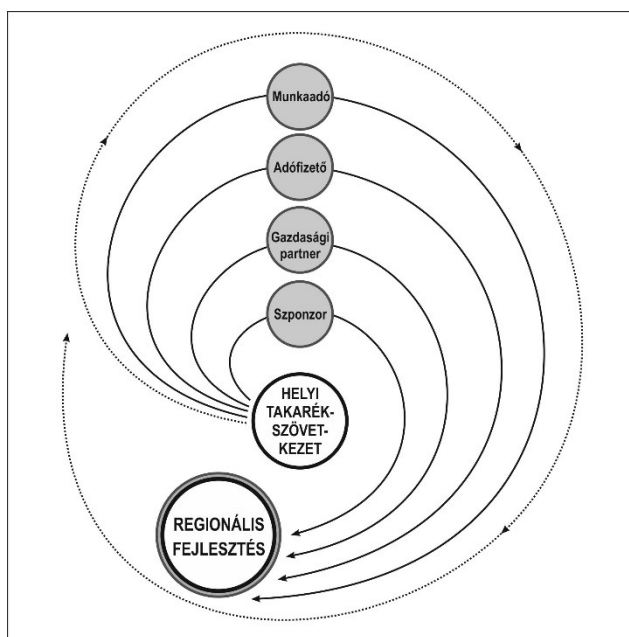

Forrás: Deutscher Sparkassen- und Giroverband, www.dsgv.de (2013.04.02.)

Másodsorban elmondható az is, hogy a takarékpénztárak vállalkozásként való működésükkel is hozzájárulnak régiójuk gazdasági fejlődéséhez. Ez könnyen megérthető, hiszen működésük folytán ezek a pénzügyi szolgáltató vállalatok is adót fizetnek, munkavállalkozókat alkalmaznak, akik után szintén adókat és járulékokat fizetnek. Mindemellett sok esetben felvállalják a regionális szintű kezdeményezések promócióját, pénzügyi támogatását. Nem utolsó sorban pedig meg kell jegyezni, hogy a helyi, területi önkormányzatok legjelentősebb partnerei is ezek az intézmények a német rendszerben (DSGV 2012). Ezekkel a tevékenységeikkel szintén a régió gazdaságának felemelkedéséhez járulnak hozzá (2. ábra).

2. ÁBRA

*A német takarékpénztárak helyi gazdaságfejlesztést szolgáló vállalalkozói szerepe
(Economic development role of German savings banks as local company)*

Forrás: Deutscher Sparkassen- und Giroverband, www.dsgv.de (2013.04.02.)

Mi tanulható hazánk esetében a német példából? Elsősorban a jogi szabályozási keretek felülvizsgálata. Hazánkban az 1991-es hitelintézeti törvény mintegy össze-mosta a bankokat és a szövetkezeteket. Így, megfelelő jogi szabályozás hiányában Magyarországon megindult a takarékszövetkezeti szektor társadalmi beágyazottsá-gának megszűnése. A szövetkezeti tagság a rendszerváltás idején mérhető kétmilli-óról 2006-ra százezer körüli értékre csökkent (Kiss 2009), mely nem hasonlítható össze az említett német példával, ahol az ügyfelek fele egyben szövetkezeti tag is.

Magyarországi eredmények

A 2008-as pénzügyi válság egyik pozitív következménye lehet(ne) hazánkban egy kisebb funkcionális távolsággal rendelkező német mintájú nemzeti bankmodell előretörése, mivel az angolszász modellel szemben a német jellegű nemzeti rend-szerben (viszonylagosan) nagy szerepet kapnak a helyi, regionális beágyazottsággal rendelkező szövetkezeti elveken működő intézmények (Gál 2010). A változásra több okból lehetett következtetni: egyrészt 2010-ben olyan kormányzati szándék került kifejezésre, mely szerint a hazai bankrendszerben a takarékszövetkezeti

arányt 10 év alatt meg kell háromszorozni az akkori 5%-ról. Ehhez akkori számítások szerint mintegy 100 milliárd forintos tőkepótlásra lenne szükség, aminek biztosítását a kormány vállalta¹.

Másrészről folyamatban van a magyar közigazgatási rendszer átalakítása, mellyel az önkormányzati finanszírozásban is változások várhatók, és ebben az eddiginél is nagyobb szerepük lehet a szövetkezeti hitelintézeteknek, ugyanis valószínűsíthető az önkormányzatok finanszírozási igényének átalakulása, mivel az eddigi nagyberuházásokkal szemben előtérbe kerülhetnek a kisebb projektek. Mindez a takarékoknak is lehetőséget teremt, hiszen míg a legnagyobb volumenű fejlesztéseknél kevéssé tudtak labdába rúgni a nagy bankok mellett, addig a gyorsabb kifizetésű, alacsonyabb összegű projektek finanszírozásában versenyképes ajánlatokkal állhatnak elő a magas likviditással bíró szövetkezeti hitelintézetek. A takarékok az európai uniós támogatások előfinanszírozása mellett a likviditási hitelezésben lehetnek a jövőben még erősebb partnerei az önkormányzatoknak.

A takarékok a helyismeretüknek, rugalmasságuknak köszönhetően hagyományosan szoros viszonyban vannak a helyi önkormányzatokkal, nem véletlen, hogy hazánk takarékszövetkezetei 880 önkormányzattal állnak kapcsolatban. Az ilyen bizalmi, rugalmas viszony fontossága manapság igencsak felértékelődik, különösképpen, hogy az Állami Számvevőszék vizsgálata kimutatta az önkormányzatok pénzügyi egyensúlyi helyzetének 2007–2010 közötti romlását, a kockázatok fokozódását. Az önkormányzatok akkor kibocsátott kötvényeinek kötelezettségeiből 85 százalék a 2014-et követő időszakot terheli, amely a jelenlegi kondíciók ismeretében árfolyam- és kamatkockázatot jelent. A takarékok és az önkormányzatok a korábbi-nál is szorosabb együttműködése pont ahhoz járulhat hozzá, hogy utóbbiak finanszírozási helyzete megnyugtatóan rendeződhessen (*Domokos* 2012).

Ez még mind azonban csak lehetőség a jövőre nézve, de tekintsük át mi az a versenyelőny, ami ma is a vidéki térségekben működő takarékszövetkezetek kezében van a kereskedelmi bankokkal szemben. Ugyancsak a beágyazottságig kell visszamennünk, és visszanézni azt, amit a német példában láttunk. A helyi identitású bank összegyűjti a térségben élő (működő) ügyfeleinek betéteit és azokból finanszírozza a helyi vállalkozásokat, beruházásokat. Ez az sajnos, ami Magyarországon hiányzik, ugyanis mindezen és lehetőségek kihasználása nem történik meg hazánkban *Gál és Burger* (2013) vizsgálati eredményei alapján. Számításaik szerint statisztikailag bizonyítható, hogy míg a nagyobb méretű, városi térségekben is működő szövetkezetek a betétgyűjtéseik egy részét még csak-csak hitel formájában ki is közvetítik helyi kkv-k, önkormányzatok és magánügyfelek számára, addig a kisebb, néhány településen működő takarékok hitelezési aktivitása elhanyagolható, gyűjtött forrásait a bankközi piacon fektetik be, illetve állami értékpapírokat vásárolnak. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a Nyugat-Európa több országában a helyi fejlesztést sikeresen finanszírozó, jól működő szövetkezeti modell, hazánkban nem aknázták ki mindeddig a benne rejlő lehetőségeket.

A Hungária Takarékszövetkezet² az elmúlt időszakban a dél-dunántúli régió elismert szövetkezeti hitelintézetévé nőtte ki magát, 24 kirendeltségével 3 kistérséget fed le Tolna és Baranya megyében. A takarékszövetkezet a 2008-ban kialakuló gazdasági helyzetben felismerte, hogy térségében a pályázati aktivitás, a forrásszerzési lehetőségek kihasználásának igénye megvan térsége gazdasági, civil és önkormányzati szereplőiben egyaránt, azonban e mellé súlyos forráshiány és likviditási nehézségek párosultak. A forrásszerzés és a támogatások folyósításának ütemezéséből fakadó likviditási problémák különösen sújtották a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok projektjeinek megvalósítóit.

Ekkor a takarékszövetkezet, mint a környék (szinte egyetlen) hitelintézete, fontos feladatának látta, hogy saját eszközeivel mérsékelje ezen kockázati tényezőket és meggyőződése volt a vezetésnek, hogy a térség sajátos igényeire alapozva, a válság időszakában is lehet piaci alapon eredményeket elérni az alábbi alapelvek figyelembevételével:

- a meglévő ügyfelek, partnerek felelősségteljes pénzügyi szolgálata;
- az értékesítési kultúra fejlesztése;
- a bizalom fenntartása;
- a társadalmi felelősségvállalás további erősítése;
- a tisztességes piaci magatartás elveinek folytatása;
- korrekt tájékoztatás alkalmazása.

A takarékszövetkezet továbbá elismerte az informális és formális helyi kapcsolatokon és bizalmon alapuló hálózatokat, így a „hitelminősítésnek” az igénylő szervezet és munkatársainak hitelessége, elismertsége, jó hírneve is részét képezte.

A takarékszövetkezet olyan kedvező hitelkonstrukciót dolgozott ki a projektgazdák részére, amelyet a többi kereskedelmi bankhoz képest 1-2%-kal kedvezőbben vehetnek igénybe. A takarékszövetkezet ezen felül a térség vállalkozói összetételének megfelelően két gyors elbírálású, szabad felhasználású hitelkonstrukciót is kidolgozott, ezek a gazdakártya és a kézműves kártya, melyek érintettjeit partnereivel együtt szűrte (Czene–Ricz 2010). Látható tehát, hogy megtörtént a beágyazottságból adódó versenyelőny kiaknázása, fejlődhetett a vidék, a térség egyaránt.

Összegzés

Amint azt az első részben is jelezte a szerző, azt kívánt bemutatni a jelen tanulmány, hogy a pénzügyi struktúrába tartozó szövetkezeti hitelintézetek milyen előnyökkel bírnak a kereskedelmi bankokkal szemben egy adott ágazat, vagy területi egység finanszírozási ellátása érdekében. A nemzetközi példák és gyakorlatok világossá tették, hogy a fejlett európai országokban ezen intézmények szerepe sok esetben jelentős. Erre példa Németország, ahol a szövetkezeti, tartományi alapítású

bankok jelentős szerepet játszanak a tartomány a régió gazdaságában, annak fejlődésében.

Sajnos a magyar takarékszövetkezeti hálózat e téren még lemaradásban van, de mint azt a befejező gondolatok is mutatják, van jó példa és az nem is egyedi.

Jegyzet

¹ Megjegyzésként említhető, hogy jelentősebb előrelépés azóta az ügyben nem történt

² Az intézmény 2012-ig Völgység – Hegyhát Takarékszövetkezet néven működött

Irodalom

- Bajmóczy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged, 216 o.
- Buday-Sántha A. (2011): *Agrár- és vidékpolitika: Tanulságok nélkül*. Saldo, Budapest, 377 o.
- Chick, V.–Dow, S. [1988]: *A Post-Keynesian Perspective on the Relation Between Banking and Regional Development*. In: Arestis, P. (ed.): *Post-Keynesian Monetary Economics*. Edward Elgar, Aldershot, pp. 219–250.
- Czene Zs. – Ricz J. (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*. Területfejlesztési Füzetek 2. Váti Nonprofit Kft., Budapest, 196 o.
- Deutscher Sparkassen- und Giroverband, DSGV (2012a): *Inside the Savings Banks Finance Group*. www.dsgv.de/.../DSGV_Auslandsbroschuere_final.pdf
- Domokos L. (2012): *A helyi önkormányzatok eladósodottsága: Az önkormányzati ellenőrzések tapasztalatai*. Konferencia előadás. A helyi önkormányzatok eladósodottsága c. konferencia. Állami Számvevőszék, 2012. április 17., Budapest
- European Saving Bank Group, ESBG (2009): *Balanced structural policy: German savings banks from a regional economic perspective*. [http://www.esbg.eu/uploadedFiles/Publications_and_Research_\(ESBG_only\)/Perspectives%2058.pdf](http://www.esbg.eu/uploadedFiles/Publications_and_Research_(ESBG_only)/Perspectives%2058.pdf)
- Faragó L. (2001): *A területfejlesztéssel és területi tervezéssel kapcsolatos uniós fogalmak tartalma és használata*. Falu Város Régió, 3. sz. 3-5 o.
- Ferri, G. – Messori, M. (2000): *Bank-Firm Relationships and Allocative Efficiency in Northeastern and Central Italy and in the South*. Journal of Banking and Finance, Volume 24., Issue 6, pp. 1067–1095.
- G. Fekete É. (2008): *Együtt! De hogyan? Kistérségi tervezés*. Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség, Miskolc.
- Gál Z. (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 780 o.
- Gál Z. (2012a): *A hazai takarékszövetkezeti szektor szerepe a vidék finanszírozásában*. Területi Statisztika, 52. évf. 5. sz. 437–460 o.
- Gál Z. (2012b): *Pénzügyek és a térbeliség. A pénzügyi térgazdaságtan helye a regionális tudományban*. In: Rechnitzer J. – Rácz Sz.: *Dialógus a regionális tudományról*, SZIE – MRTT, Győr
- Gál Z. – Burger Cs. (2013): *A vidék bankjai? A magyar takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása*. Közgazdasági Szemle, 60. évf. 3-4. sz. 373–401. o.
- Guiso, L. – Sapienza, P. – Zingales, L. (2004): *Does Local Financial Development Matter?* The Quarterly Journal of Economics, Volume 119, Issue 3, pp. 929–969.
- Kiss Gy. K. (2009): *A „vidék bankja” megteremtésének dilemmái Magyarországon*. Hitelintézeti Szemle, 8. évf. 6. sz. 496–515. o.
- Kohn, M. (1998): *Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok*. Osiris–Nemzetközi Bankárképző. Budapest
- Lengyel I. (2000): *A regionális versenyképességről*. Közgazdasági Szemle, 42. évf. 10. sz. 962–987. o.
- Martín, R. A. – Marqués Sevillano, J. M. (2011): *Cooperative and savings banks in Europe: nature, challenges and perspectives*. Banks and Bank Systems, Volume 6, Issue 3, pp. 121–135.
- Mezei C. (2006): *A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása*. Tér és Társadalom, 20. évf. 4 sz. 85–96. o.
- Porteous, D. (1995): *The Geography of Finance*. Avebury, Aldershot.

THE ROLE OF SAVINGS BANKS IN THE REGIONAL AND RURAL DEVELOPMENT

SÁNDOR ZSOLT KOVÁCS

The main goal of this study was that I introduced the role of savings and cooperative banks (stakeholder based financial institutions) in the regional and rural development. These entities have the necessary skills and can provide competitive advantages for their regions.

First, it briefly reviews was the Western European model, which stated that the order of our country than a 5% market share is insignificant in Western societies practice. Among the countries listed in the UK is the only country where similar results in a value, but it also has its roots in the cooperative system were different.

A good example can be the German, well-functioned, regionalised stakeholder-based financial system. In Germany, these institutions (Landesbanks and Sparkasse-s) have approximately 50–55% of the bank market. This system has two main elements: this banks help for the regional development as enterprises and as region's bank.

The stakeholder-based financial model does not work properly, because the sector is very small in Hungary. However, we can find some good examples, for example the case of Hungária Takarékszövetkezet. This institution offer discount loan or credit for the development projects in the rural areas (Baranya and Tolna County).

A VAJDASÁGI TEJTERMELŐ GAZDASÁGOK ÉS TEJFELDOLGOZÓ ÜZEMEK ÉLELMISZERBIZTONSÁGI FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI¹

(Dairy farms and milk processing plants food safety potentials in Vojvodina)

KOVÁCS VILMOS, KOVÁCS SÁRKÁNY HAJNALKA

Kulcsszavak:

Élelmiszerbiztonság, Tejtermelés, GlobalGAP

A 2012-es mezőgazdasági összeírás eredménye szerint Vajdaságban a 147 588 bejegyzett mezőgazdasági gazdaságból mintegy 146 290 magántulajdonban van. Ebben a térségben 216 664 tehenet vettek nyilván-tartásba. A tejtermelés leginkább családi gazdaságokban folyik, a nagyüzemi tejtermelés nem jellemző. A tej, és ezáltal a tejtermékek minősége nagyban függ az alkalmazott élelmiszerbiztonsági rendszerek alkalmazási szintjétől, amely közvetlen hatást gyakorol a tejtermelő gazdaság és a tejfeldolgozó üzem gazdasági fejlődésére, ezáltal a régió fejlettségére is.

A Vajdasági tejtermelés és feldolgozás

A tejtermelés és feldolgozás mutatószámai

A fejőstehenek száma a tejtermelés alappillére. A világon mintegy 240 millió fejőstehen van, amelyek mintegy 570 millió tonna tejet adnak. A szerbiai tejtermelés az európai tejtermelés mintegy 1% -át adja. A tejtermelés azonban napjainkra Szerbiában is átalakult, azon termelők száma, amelyek a tejet a tejüzemekbe adják át leesett. 2000-ben a számuk 165 000 volt, 2009-ben már csak 71 000 volt. (Budimović *et al.*, 2010)

Vajdaságban az 1976-2007. években a tehenek száma is visszaesett 365 000-ről 249 000-re, amely mintegy 32%-os csökkenést mutat. Ennek ellenére a megtermelt tej mennyisége nőtt mintegy 17%-al, 332 millió literről 388 millió literre. Ezzel összhangban a tehenenként megtermelt tejmennyiség 2255 literről átlagosan 3678 literre nőtt. Ez azonban még mindig alulmarad az EU egyes országaiban mért 5000 literes tejhozamtól, (Stevanović, 2009) vagy az Izraeli 9000 literestől. (Popović *et al.*, 2010)

A Szerbiai Statisztikai hivatal adata szerint, amelyet a 212. -es Mezőgazdasági összeírás alapján készítettek el, Vajdaság területén mintegy 147 588 bejegyzett mezőgazdasági gazdaság van. A szarvasmarhák száma 252 254 darab, amelyből 216 664 családi gazdaságok tulajdonában van. Ebből látható, hogy

a farmokon, nagyüzemi közülmények közt csupán 35 590 szarvasmarha található meg, ez az állomány csupán 14,10%-a.

Ezzel összhangban a szerbiai tejfeldolgozó üzemekbe a tej csupán 9% -a származik nagyüzemi tejtermelésből. (Popović *et al.*, 2010)

Jelenleg Szerbiából a Netlé Cream Srbija doo, a Koncern Farmakom M.B. Šabac-A.D. Mlekara Šabac, az AD Mlekara Subotica, a Beocapra doo (kecsketej feldolgozása) és a Somboled doo Sombor- nak van joga tejterméket exportálni az európai Unióba a TRACE adatbázisa szerint.¹ Van némi kivétel a volt Jugoszláv tagköztársaságok, Oroszország és más országok irányába is, de a feldolgozott tejet főleg a szerbiai piacokon értékesítik.

A szerbiai tejfogyasztás fogyasztóként 180-200 liter évente, amely a 300 literes Finn, a 900 literes Dán tejfogyasztásnál jóval kevesebb. Szerbiában 2010-ben valamivel több mint 200 bejegyzett tejfeldolgozó üzem volt bejegyezve, amelyek mintegy 60%-os kapacitással működtek, és csak mintegy 123 üzemben folyt termelés. A tejfeldolgozó üzemek kapacitásának 90%-a nagyvállalati, 6%-a középvállalati, és csak 4% volt kisüzemi tulajdonban. (Muminović *et al.*, 2012)

Érdekesség, hogy Szerbiában 2010-ben 270 db háztáji tejfeldolgozó volt bejegyezve, amelyek a termékeiket a helyi piacokon értékesítik. (Popović *et al.*, 2010)

Látható, hogy a tejtermelés főleg kis, családi gazdaságokban, míg a feldolgozás nagyipari szinten folyik. A két szektor közti jogszabályi alapot az állam alakítja ki, hiszen a fogyasztók úgy gondolják, hogy az állam felelős a polgárok egészségének a védelméért. Ez a felelősség adott esetben az élelmiszer-biztonság megteremtésével és fenntartásával kapcsolatos szabályozás kialakításában, a szabályok betartásának ellenőrzésében (esetenként kikényszerítésében) nyilvánul meg. (Nagy *et al.*, 2003)

Jogszabályi háttér

Szerbia az Európai Unióhoz történő integrációs törekvésének eredményeképpen 2012.03.01.-én megkapta a tagjelölti státuszt, így az élelmiszeriparra vonatkozó jogszabályok harmonizációja is ezzel összhangban történik. (Kovács Sárkány, 2012)

Az első, a már az Európai Unió irányelvekkel összhangban meghozott törvények egyike az élelmiszeriparban a 2005-ben megjelentetett Állategészségügyi Törvény, amelyet 2009-től kötelező alkalmazni az állati fehérjét feldolgozó üzemek számára. Ezt követte a 2009.-ben megjelentetett Élelmiszerbiztonsági Törvény, amelynek az alkalmazása 2011.-től vált kötelezővé. Mindkét törvény előlatta a termékek nyomonkövethetőségét, valamint a HACCP élelmiszerbiztonsági rendszer alkalmazását tette kötelezővé (kivéve az elsődleges termelésben).

Ezzel a két törvénnyel a szerbiai jogi szabályozás (néhány jogszabályi hiányosságtól eltekintve) átfogta az egész élelmiszervertikumot.

A törvényekkel (többnyire) összhangban az ország kialakította a szabályzatok körét is.

Az épületekre vonatkozóan:

- Szabályzat az állategészségügyi-szanitáris feltételekről, vagyis az állati eredetű termékek higiéniai feltételeiről, valamint az állateledelek higiénia feltételeiről.
- Szabályzat a patások, hasítottkörműek, szárnyasok és nyulak tartására kialakított épületek állategészségügyi- sanitáris feltételeiről.

Az állateledelekre vonatkozóan:

- Szabályzat állateledelek minőségéről.

A termékekkel kapcsolatosan:

- Szabályzat a nyers tej minőségi követelményéről.
- Szabályzat a tej, tejtermékek, tej alapú termékek és starter kultúrák minőségi és egyéb paramétereiről

Maradékanyagokra vonatkozóan:

- Szabályzat az élelmiszerek és állateledelek maximális növényvédelmi szer maradékanyagainak a mennyiségéről, amelyek számára szükséges ezt meghatározni
- Szabályzat az élelmiszerekben megtalálható maximális növényvédőszer, nehézfém maradékanyagáról.

A felsorolásból kitűnik, hogy a növénytermesztést nem szabályozták, az élelmiszerláncba bekerülő káros anyagokat csak maradékanyag tartalom vizsgálat mellett lehetséges ellőrizni. A növényvédőszer vásárlási jogkört nem korlátozza a szerb jogi szabályzás. Azok felhasználásának a feljegyzéseit (habár létezik rá szabályzat), a gyakorlatban senki sem ellenőrizi. Az állateledelel háztáji előállítása (legyen az silő vagy táp) nincs jogilag szabályozva.

Mivel a HACCP élelmiszerbiztonsági rendszer alkalmazása csak a bejegyzett tejfeldolgozó üzemek számára kötelező, a bejövő nyersanyag, azaz a tej minőségi és élelmiszerbiztonsági ellenőrzése komoly kihívással állítja őket szembe.

A tejtermelés és feldolgozásban alkalmazható élelmiszerbiztonsági rendszerek bemutatása

A HACCP rendszer

1960-as években fejlesztették ki egy űrhajózási program keretében. Az 1970-es években Egyesült Államokban, majd az 1980-as évektől Európában is gyorsan elkezd terjedni alkalmazása. A Veszélyelemzés, Kritikus Szabályozási Pontok (HACCP) rendszere, amely tudományosan megalapozott és módszeres rendszer, az élelmiszer biztonságáról való gondoskodás érdekében megállapítja a jellemző veszélyeket és kijelöli a szabályozásukra szolgáló intézkedéseket. A HACCP eszköz a

veszélyek értékelésére és olyan szabályozó rendszer felállítására, amely inkább a megelőzésre összpontosít, és elsősorban nem a végtermék ellenőrzésére épül. Bár mely HACCP-rendszer képes alkalmazkodni a változásokhoz, mint például a be- rendezések tökéletesítése, a feldolgozási módszerek fejlődése vagy a technológia fejlesztése. A Magyar Élelmiszerkönyv megfogalmazásában a HACCP rendszer az elsődleges (agrár) termeléstől a végső fogyasztásig a teljes élelmiszerlánc valamennyi szakaszában alkalmazható, és megvalósítani az emberi egészségre gyakorolt kockázatok tudományos bizonyítékainak figyelembevételével kell.

Az ISO2200:2005

Az EN ISO 22000 élelmiszerbiztonsági irányítási szabvány a teljes élelmiszerláncra vonatkozik, tehát az élelmiszer-előállításban, terjesztésben és akár a vendéglátásban részt vevők is alkalmazhatják, továbbá a mindezeket eszközökkel ellátó vállalkozások számára is követelményül szolgálhat. Az ISO22000 szabvány összhangban van az ISO 9001-el, valamint integrálja az Élelmiszerkönyv Bizottság (Codex Alimentarius Commission) által kidolgozott Veszélyelemzés, Kritikus Szabályozási Pontok (HACCP) rendszerének alapelveit és alkalmazásának lépéseit is a szabvány megfogalmazásában. Így az ISO 22000:2005 egy akkreditáltan tanúsítható szabvánnyá vált. GlobalGAP tanúsítás esetén az auditornak kevesebb időt kell eltöltenie a raktározás ellenőrzésével, ha a cég rendelkezik érvényes ISO 22000 -es tanúsítvánnyal

A GlobalGAP (volt EurepGAP)

A GlobalGAP szabványt 1997-ben hozták létre, a kiskereskedők szövetségének a kezdeményezésére, az Euro-Retailer produce Working Group (EUREP) tagjaival. A Brit kiskereskedők az áruházakkal együtt működve voltak a fő erő abban, hogy megoldást találjanak a fogyasztók egyre növekvő élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos aggodalmaira. A másik oldalról a termelők, aki ellátták a kiskereskedelmi egységeket, elégedetlenek voltak a nem kiegyenlített ellenőrzési kritériumokkal. (Angelovski, 2012) A szabvány az EurepGAP nevet viselte 2007-ig, amikor is a nemzetközi elterjedésének köszönhetően GlobalGAP névre változott.

A szabvány felépítése: A GlobalGAP szabvány alkotói a moduláris megközelítést alkalmazzák. A GlobalGAP tanúsítvány vagy más néven Integrált Farm Biztosítási Szabvány (Integral Farm Assurance Standard IFA) magába foglalja az összes mezőgazdasági, akvakultúra és kertészeti termesztést. Lefedi az élelmiszerlánc többi szegmensét is és a takarmánygyártást. A szabványt négyévente átfogó felülvizsgálatnak vetik alá, az érintett felek bevonásával. Az utolsó felülvizsgálat 2011-ben volt és 2012. január 1.-től kötelező érvényű a GlobalGAP 4 szabvány. Van lehetőség egyéni tanúsításra (opció1) és csoportos tanúsításra (opció2) amikor egy integrátor (TÉSZ vagy KFT) a tanúsítvány birtokosa és integrálja a termelőket. A tanúsítványokat a pozitív kimenetelű audit (ellenőrzés) után egy évre állítja ki az erre akkreditált tanúsító ház. A tanúsítványon minden esetben fel van tüntetve a termelő, termelők neve, adatai és a természet kultúrák.

A szabvány újdonságai:

- GGN szám

A GGN szám a szabvány tulajdonos által meghatározott egyéni azonosító minden GlobalGAP termelő számára és független a termelt termékektől és így a termelő egyéni azonosítójává válik.

- Párhuzamos termelés, párhuzamos tulajdonlás

Az újverzió lehetővé teszi a termelő számára az úgynevezett párhuzamos termelést. Azonos kultúrából termesztendő tanúsított és nem tanúsított termék is, de a tanúsításra jelenezéskor ezt jelezni kell a tanúsító testület felé. A párhuzamos tulajdonlás abban az esetben valósul meg, ha a termelő a tanúsított termék mellett ugyanabból a termékből nem tanúsított terméket is vásárol.

- Élelmiszervédelem

Szükséges azonosítani a termelés teljes folyamatában az élelmiszerbiztonságot fenyegető minden potenciális veszélyt. Az elvégzett kockázat azonosításnak biztosítania kell, hogy minden tevékenység és minden bejövő termék, kellék biztonságos forrásból származzon. Azonosítani kell az alkalmazottakat és az alvállalkozókat is.

- GlobalGAP státusz

Minden tranzakciós dokumentumon szállító levél, számla valamint más dokumentumon fel kell tüntetni a GlobalGAP státuszt.

A tejtermelésre vonatkozó főbb specifikus szabvány követelmények

- GlobalGAP státusz
- Regisztrációs adatok
- Takarmányok
- Épületek és eszközök
- Tejhigiénia
- Fejés művelete
- Fejőberendezés
- Üzem higiénia
- Tisztító szerek és egyéb vegyi anyagok

Összegzés

A szerbiai tejtermelés főleg kis, családi gazdaságokban folyik, amelyek a nagyüzemi tejfeldolgozók beszállítói. Az egyetlen kötelezettség a gazdaság bejegyzése, a hatóság csak a tejhűtővel rendelkező gazdaságokat ellenőrzi rendszeresen. A háztáji gazdaságokban a takarmány előállítás nem kontrollált, takarmánykeverés nincs jogilag szabályozva a gazdaságokban, sok esetben nem is regisztrált a hatóságok felé. A regisztráció csak takarmánykeverő üzemek esetében kötelező. A növénytermesztésben a termelők számára nem kötelező a növényvédőszeres kezeléseiket dokumentálása.

A fent említett joghézagok miatt a nyomon követhetőség nem biztosítható teljes mértékben.

Szükséges lenne ágazati Jó Higiéniai és Jó Gyártási Útmutató elkészítésére, a nyomon követhetőség biztosításának kötelezővé tétele az elsődleges termelésben is. Jó alapot tud jelenteni a GlobalGAP szabvány tejtermelésre vonatkozó kritérium rendszere.

Jegyzet

¹ A TRACES (TRade Control and Expert System, kereskedelmi ellenőrző és szakértői rendszer) egy integrált, web alapú állat-egészségügyi rendszer, melyet az Európai Bizottság Egészségügyi és Fogyasztóvédelmi Főigazgatósága működtet, hálózatot tartva fent általa a tagállamok és az EFTA/EGT-országok (Izland, Lichtenstein és Norvégia) valamint néhány, a Bizottsággal különmegállapodást kötött harmadik ország állat-egészségügyi hatóságai és üzleti felhasználói között. A TRACES segítséget nyújt az élőállatok és állati eredetű termékek Közösségen belüli és azon kívülre irányuló kereskedelmének irányításában.

Irodalom

- Angelovski, D. (2012).; *Upustvo za izradu sistema upravljanje kvalitetom: Global G.A.P.: verzija 4.0*
ISBN 978-608-65265-8-0 pp3, Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj u Jugoistočnoj Evropi (SWGRRD) Skopje, Makedonia, 2012
- Állategészségügyi Törvény- Zakon o veterinarstvu ("Sl. glasnik RS", br. 91/2005, 30/2010, 93/2012)
- Budimović, V.N., Gagić, L.J.B.: (2010): Proizvodnja i tržište mleka u Srbiji. Prehrambena industrija- mleko i mlečni proizvodi 21(1-2), 6-8.o.
- Élelmiszerbiztonsági Törvény- Zakon o bezbednosti hrane ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009)
- EN ISO 22000:2005 Élelmiszer-biztonsági irányítási rendszerek
- Kovács Sárkány Hajnalka: A szerbiai élelmiszeripari cégek minőségügyi és élelmiszerbiztonsági felkészültsége az EU küszöbén- Nemzedékek együttműködése a tudományban Nemzetközi tudományos tanácskozás (Budapest, 2012. November 15.)
- MAGYAR ÉLELMISZERKÖNYV (Codex Alimentarius Hungaricus) 2-1/1969 számú irányelv A Veszélyelemzés, Kritikus Szabályozási Pontok (HACCP) rendszer és alkalmazásának útmutatója
- Muminović, S.-Pavlović V. : Profitability of dairy industry, Mljekarstvo 62 (2), 96-110 (2012)
- Nagy, A., Rodler, I., Zajkás, G. (2003): *Élelmiszer-és táplálkozás-biztonság az „Egészség évtizedének Johan Béla Nemzeti Program”-jában* in Élelmiszer-biztonság Eu-szabályozás, Szerkesztette: Kovács F.-Bíró G., Agroinform kiadó Budapest 116.o.
- Popović, R., Knežević, M. (2010): Dinamika troškova prerade mleka u Srbiji. Prehrambena industrija- mleko i mlečni proizvodi 21(1-2), 9-15.o.
- Statistical Office of the Republic of Serbia: Census of Agriculture 212 in the Republic of Serbia- First results
- Stevanović, S. (2009) Razvoj tržišne proizvodnje u poljoprivredi Republike Srbije DAES Beograd 176-177. o.
- Szabályzat a patások, hasítottkorműek, szárnyasok és nyulak tartására kialakított épületek állategészségügyi- szanitáris feltételeiről- Pravilnik o veterinarsko-sanitarnim uslovima objekata za uzgoj i držanje kopitara, papkara, živine i kunića ("Sl. glasnik RS", br. 81/2006)
- Szabályzat a nyers tej minőségi követelményéről-Pravilnik o kvalitetu sirovog mleka ("Sl. glasnik RS", br. 21/2009)
- Szabályzat a tej, tejtermékek, tej alapú termékek és starter kultúrák minőségi és egyéb paramétereiről- Pravilnik o kvalitetu i drugim zahtevima za mleko, mlečne proizvode, kompozitne mlečne proizvode i starter kulture ("Sl. list SRJ", br. 26/2002, "Sl. list SCG", br. 56/2003 - dr. pravilnik, 4/2004 - dr. pravilnik i 5/2004 i "Sl. glasnik RS", br. 21/2009 - dr. pravilnik i 33/2010 - dr. pravilnik)
- Szabályzat állateledek minőségéről-Pravilnik o kvalitetu hrane za životinje ("Sl. glasnik RS", br. 4/2010 i 113/2012)
- Szabályzat az állategészségügyi-szanitárisfeltételekről, vagyis az állati eredetű termékek higiéniai feltételeiről, valamint az állateledek higiéniai feltételeiről -Pravilnik o veterinarsko-sanitarnim

uslovima, odnosno opštim i posebnim uslovima za higijenu hrane životinjskog porekla, kao i o uslovima higijene hrane životinjskog porekla ("Sl. glasnik RS", br. 25/2011)

Szabályzat az élelmiszerek és állateledetek maximális növényvédelmi szer maradványainak a mennyiségéről, amelyek számára szükséges ezt meghatározni-Pravilnik o maksimalno dozvoljenim količinama ostataka sredstava za zaštitu bilja u hrani i hrani za životinje i o hrani i hrani za životinje za koju se utvrđuju maksimalno dozvoljene količine ostataka sredstava za zaštitu bilja ("Sl. glasnik RS", br. 25/2010, 28/2011 i 20/2013)

Szabályzat az élelmiszerekben megtalálható maximális növényvédőszer, nehézfém maradványagáról-Pravilnik o količinama pesticida, metala i metaloida i drugih otrovnih supstancija, hemioterapeutika, anabolika i drugih supstancija koje se mogu nalaziti u namirnicama ("Sl. list SRJ", br. 5/92, 11/92 - ispr. i 32/2002 i "Sl. glasnik RS", br. 25/2010 - dr. pravilnik i 28/2011 - dr. pravilnik)

TRACE adatbázisa: https://webgate.ec.europa.eu/sanco/traces/output/RS/MMP_RS_en.pdf
(hozzáférés: 2013.06.13.)

DAIRY FARMS AND MILK PROCESSING PLANTS FOOD SAFETY DEVELOPMENT POTENTIALS IN VOJVODINA

KOVÁCS VILMOS, KOVÁCS SÁRKÁNY HAJNALKA

Based on the results of the 2012 agricultural census in Vojvodina, from 147 588 registered agricultural economies, about 146 290 are privately owned. 216 664 cows were registered in this region. The milk production is mostly made on family farms, large-scale dairy farming is not typical. The milk and dairy products quality greatly depends on the level of food safety systems and their level of usage, which have direct impact on the economic development of the dairy farm and milk processing plant and through this on the development of the region.

A KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDÁLKODÁS SZEREPE A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBEN

(The role of community supported agriculture at local economic development)

LAZÁNYI ORSOLYA

Kulcsszavak:

helyi gazdaságfejlesztés, közösség által támogatott mezőgazdálkodás, közösségépítés

Munkámban egy olyan módszer bemutatására törekedtem, melyben nem csak a gazdasági érdekek dominálnak. Ehhez Polányi ún. szubsztantív gazdaságának meghatározásából indultam ki, melynek kereteibe illeszthető a helyi gazdaságfejlesztés. Azon belül egy konkrét gazdasági-társadalmi innováció, a közösség által támogatott mezőgazdálkodás megjelenését vizsgáltam Magyarországon a fogyasztói tagok szemszögéből.

Bevezetés

A hagyományos közgazdaságtan módszerei mára elérték határaikat, amire napjaink társadalmi, környezeti és gazdasági problémái utalnak. A neoklasszikus gazdaságtan középpontjában álló haszonmaximalizáló egyén, és csupán ár alapú értékelési rendszer mára csődöt mondott (O'Hara – Stigl, 2002). A kiűtkeresés következtében különböző alternatív elméletek születtek, melyek próbálják felvázolni a lehetséges megoldásokat egy ember- és természetközeli rendszer érdekében. Ilyen elméletek például az ökológiai gazdaságtan, fejlődés gazdaságtan, helyi gazdaságfejlesztés, ökoszociális piacgazdaság, vagy Polányi ún. szubsztantív, vagy többpólusú gazdasága.

Többpólusú gazdaság

A többpólusú gazdaság fogalmát úgy lehet definiálni, mint „az ember és a környezet közti kölcsönhatás intézményesített folyamatát” (Polányi, 1976, p. 240.). Polányi (1976) szerint ez az intézményesülés különböző módokon jöhet létre, melyeknek sémái lehetnek a reciprocitás, a redistribúció és az árucseré. A mai gazdaságot a piac, vagyis az árucseré intézményesült formájának hegemoniája jellemzi. Ennek sajnálatos következménye, hogy az uralkodó szabályozó mechanizmus a társadalmakban a piac által meghatározott árszabályozás. Ez a piacközpontúság pedig egysíkú, „egydimenziós” gazdasághoz vezet. Ezzel szemben az olyan gazdaságot, ahol a gazdaság intézményesülésének több formája is megvalósul többpólusú

sú, vagy többdimenziós gazdaságnak nevezzük. A többpólusú gazdaság elméletét Andion, Serva és Levesque (2006), illetve Sauvage (1996) továbbfejlesztették, miszerint az árucsera a piacon valósul meg, a redistribúció az állam által, míg a reciprocitás fő szereplőjének a civil társadalom kellene lennie. Ezért a szerzők a civil társadalom jelentőségét emelik ki, ami ahhoz vezethetne, hogy ne csak monetáris szabályozó mechanizmusok határozzák meg a gazdaságot, hanem társadalmi érdekek is, azok között egyensúly álljon fent (Andion *et al.*, 2006; Sauvage, 1996). A társadalmi érdekek megjelenése azért is fontos, mert elősegíteni napjaink környezeti problémáinak megoldását – hiszen a hosszú távú társadalmi szféra hosszú távú érdekei közé (kellene) tartoznia a természet megóvásának is.

Kollektív cselekvés

Szerencsére fellelhetők olyan közösségeket, ahol még ma is megtalálhatóak a piac mellett a gazdaság más szabályozó mechanizmusai is. Ilyen közösségek például az ún. ipari körzetekként definiált észak-olaszországi klaszterek. Az hívta fel rájuk a figyelmet, hogy az itt kialakult helyi termelési rendszerek versenyképesek a multinacionális cégekkel szemben, és hogy ezek a helyi ipari körzetek képesek alkalmazkodni és felvenni a versenyt a globalizációval. Jellemző rájuk a kis- és középvállalkozások dominanciája, amelyek versenytársak és egyúttal partnerek is. A lényeg a köztük lévő kapcsolatban keresendő, ugyanis Pecqueur (2006) szerint itt nemcsak gazdasági kapcsolatok léteznek, hanem bármilyen, az egyének és szervezetek közti kapcsolatok. Szerinte a klaszterek sikere éppen e kapcsolatokban keresendő, mert egy sokkal stabilabb és sokrétűbb társadalmi hálót biztosít, amelybe a gazdasági folyamatok beágyazottak (Pecqueur, 2006). Becattini (1999) úgy definiálta ezeket az ipari körzeteket, mint társadalmi-területi egységeket, amelyek a szereplők közti kapcsolatokkal írhatóak le. Az együttműködés hatékonysága pedig a társadalom szociális készségeitől függ, azt értve ez alatt, hogy a területen jelenlévők hogyan képesek kezelni a kapcsolatokat, hogyan képesek együttműködni és közös célokat követni. Ezt a kollektív cselekvésnek is nevezhetjük.

Putnam (2000) vizsgálta az együttműködés és a kollektív cselekvés folyamatát, és arra a következtetésre jutott, hogy azok a bizalom kérdésén alapszanak. A bizalom a rendszer szíve, mivel a bizalmon alapuló szövetségek sokkal erősebbek, mint a kényszer – például szabályok – miatt betartott együttműködések. A szerző a bizalmi tényezőt társadalmi tőkének nevezi, mely egy közösségben a kollektív cselekvés alapja. A társadalmi tőke tulajdonképpen az individualizmus ellentéte, amikor az egyének ráismernek, hogy a közösségi érdekek fontosabbak az egyéniekénél. Habár napjaink közösségei sajnos hiányt szenvednek bizalomban, szerencsére léteznek olyanok is, ahol fellelhető a bizalom és a társadalmi tőke. Putnam (2000) szerint a reciprocitás, avagy az ajándékozás egy tökéletes példa erre, mely szerencsére még nagyon sok közösségben megtalálható. Az ajándékozás azért tekinthető bizalmi

együtműködési formának, mert az ajándékozás során a viszonzás formája kérdéses, és általában attól függetlenül kerül sor arra.

Ami Putnam (2000) szerint segíti a bizalmon alapuló együtműködés kialakulását, azok lehetnek a hagyományok, amiket a történelmi tapasztalatok által szívunk magunkba. Ezen kívül Putnam (2000) szerint nagy hangsúly kerül még az információhoz való hozzáféréshez is a bizalom kérdésében. Ennek okán Putnam (2000) úgy véli, hogy a horizontális szervezetek, melyek általában kisebbek is, például családi vállalkozások sokkal hatékonyabbak, mint a nagyobb, vertikális tagozódottak a bizalom nagyobb foka miatt. A kisebb szervezeteken kívül a kisebb közösségek is hatékonyabban képesek a bizalmon alapuló kollektív cselekvést megvalósítani a normák ereje által.

Magyarországon ennek elérése igen fontos lenne, hiszen területfejlesztéssel foglalkozva az egyik legfőbb probléma, amibe ütközünk a helyiek közti együtműködés hiánya (*Ferenczi – Lazányi – Nagy, 2013*).

Lokalitás

A helyi szereplők közti együtműködést elősegíti az adott területhez való kötődés, mivel annak nagy szerepe lehet közösség kialakulásában, vagy a kollektív cselekvés megvalósulásában (*Boda, 2004*). Ennek oka, hogy egy adott területhez való kötődés általában egyet jelent azonosulni annak történelmi múltjával és kultúrájával. Ez magában hordozza az azonos kötődésű egyének egy közösségbe való integrálódását is – mivel az azonos történelmi múlt és kultúra hasonló attitűdöket és normarendszert fog kialakítani (*Pecqueur, 2006*).

A gazdaság lokális volta ugyan ellent mond a globális gazdaság országok közti munkamegosztásból fakadó előnyének, de annak számos problémájára megoldást jelenthet. A lokalitás, mint előny azért jelenik meg a gazdaságban, mert annak helyi szintje miatt az adott terület képezi a gazdasági tevékenység alapját. Az adott terület lehetőségeit pedig az ott élők és tevékenykedők kapcsolati hálója és tudása határozza meg. Ellentétben a globális gazdasággal, ahol a tér akadályként jelenik meg például szállítás miatt fellépő tranzakciós költségek formájában - itt a hely, a tér maga a potenciál (*Pecqueur, 2006*). *Pecqueur (2006)* ezt földrajzi közgazdaságtannak nevezi, mivel a helyi gazdaságban a tevékenységek egy adott helyen folynak, és nem egy irreális világban, ahol a termelés-fogyasztás és azok pénzügyi velejárói teljesen elszakadnak egymástól.

Becattini (1999) az észak-olaszországi klaszterek elemzése során azt emelte ki, hogy a termelés lokalizációja következtében a termelők nem csak a gazdasági szféra részei, hanem az adott hely polgárai is. Ezért nem csak gazdasági szempontok játszhatnak szerepet döntéseik során, hanem más, az adott helyet és helyieket érintő tényezők is (*Becattini, 1999*). Így a lokalizáció által a gazdasági döntések szempontrendszerébe környezeti és szociális dimenziókat is integrálhatunk.

Az elméletek gyakorlati megvalósulásához egy lépéssel közelebb jutunk a helyi gazdaságfejlesztéssel (HGF). Ez utóbbi céljai között a gazdasági fejlődés mellett a társadalmi értékek és a nem csupán profit alapú gazdálkodási formák is megjelennek, valamint szerepet kap az ökológia, mint az embernek a természet megővéseért való kötelessége is. A többpólusú gazdasággal párhuzamban tehát, nem csak a gazdasági érdekeknek dominálnak.

A HGF röviden „tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható fejlődés érdekében” (Területfejlesztés Füzetek 2.). Valamilyen beavatkozásról van tehát szó a helyi célok érdekében, azonban fontos, hogy a gazdaság csupán egy eszköz, nem maga a cél (Bajmócy, 2011). Továbbá a gazdaság hatással van a társadalomra és a környezetre is, így annak folyamataiba való beavatkozáskor a más dimenziókra gyakorolt hatásokra is tekintettel kell lenni.

Lényege, hogy helyi erőforrásokat helyi ellenőrzés mellett helyi célok elérése érdekében hasznosítsanak, egy bottom-up szerveződésű folyamatról van tehát szó. A saját erőforrásokat kihasználó gazdaságfejlesztés következtében például csökkenhet a térség világgpiaci folyamatoktól való függőse, ami megvalósulhat akár helyi élelmiszerellátás, vagy energia önellátás megszervezésével.

Fontos, hogy közösségi folyamatokról van szó: helyi érdekű, és nem csupán helyi fejlesztés, tehát a helyiek érdekében, optimális esetben a helyiekkel együtt történik. Ez legitimálja a célokat és az azokhoz szükséges elvégezendő feladatokat. A közös munka és együttműködések elősegítése által pedig növelhető a közösség összetartása, ami szintén a térség előnyévé válhat (Területfejlesztési Füzetek 2.).

A HGF szintje lehet település, kistérség, településrész. Ám valójában – mivel a gazdaság folyamatokba kívánunk beavatkozni – nem biztos, hogy a HGF területe a közigazgatási határokkal fog egybeesni. Bajmócy (2011) a HGF tereként a lokális térséget határozza meg, mely terület egy várost és annak munkaerő vonzáskörzetét jelenti. A lokális térség a csomóponti régió fogalmából származik, mely egy központ és annak vonzáskörzete alapján meghatározható régió. A HGF területi egységének meghatározásakor előfordulhat a helyi szereplők kapcsolatai által meghatározott tér, amibe mind a gazdasági, mind az egyéb kapcsolatokat beleértjük (Pecqueur, 2006). E területek azonban szinte soha nem esnek egybe a közigazgatási szintekkel, ami megnehezíti a HGF gyakorlati megvalósulását, ezért a valóságban általában kistérségi szinten jönnek létre a fejlesztések HGF egyik kulcsa az együttműködés a helyi szereplők között. A helyi gazdaság életében résztvevők lehetnek a helyi önkormányzat, helyi vállalatok, non-profit szervezetek, lakossági csoportosulások, de maguk a helyi lakosok is ide tartoznak (Területfejlesztési füzetek 2.). Kiemelendő tehát, hogy nem csak a gazdasági dimenzió intézményei tartoznak ide, hanem az állami és a társadalmi szféra tagjai is.

A HGF azért is kaphat szerepet, mert a már felsorolt előnyök mellett, a növekvő regionális különbségekre megoldást jelenthet. A HGF nem egyenlő a vidékfejlesztéssel, mely utóbbi csak a vidéki térségekkel foglalkozik, de a város-vidék kapcsolatok felélesztésében nagy szerepet kaphat (Területfejlesztési Füzetek 2.). A vidék hagyományosan a közeli városok élelmiszer ellátásáért felelt, azonban ez mára megszűnt. A következőkben egy olyan módszer kerül bemutatásra, mely e feladatot, és ezáltal a város-vidék kapcsolatot erősítheti a HGF más előnyei mellett, mint például közösségépítés, önellátás, ökológiai szempontok beemelése a termelésbe, vagyis egy ember- és természetközeli gazdasági modell megtestesítője.

Community Supported Agriculture (CSA)

Ez egy olyan gazdálkodási forma melynek célja egy adott közösség élelmiszerrel – elsősorban mezőgazdasági terményekkel – való ellátása. Alapja a termelő köré szerveződő helyi fogyasztói csoport, akiknek célja, hogy friss, egészséges és helyi zöldségeket, gyümölcsöket fogyaszthassanak, és ennek érdekében közös kockázatot vállalva a termelővel akár előre is kifizetik a termények árát. Cserébe a termelő vállalja, hogy az adott időben ellátja a fogyasztókat a földjén megtermelt terményekkel, így a fogyasztók közvetlenül a termelőtől kapják a zöldségeket. A közös kockázat abból fakad, hogy előre nem tudhatjuk, hogy milyen lesz az az évi termés, ami lehet kevesebb, de több is a vártnál. A rendszer fenntartása ezért a termelő(k) és a fogyasztók részéről egyaránt kötelezettségvállalást kíván meg (Perényi, 2013a).

CSA-k a 60-as évekből Japánban alakultak először, majd a 80-as évek során az USA-ban kezdődött el terjedésük (Vadovics – Hayes, 2010; Van En, 1995). A CSA azért kaphat szerepet a helyi gazdaságfejlesztésben, mert egyszerre épít környezeti és társadalmi értékekre a gazdasági fenntarthatóság mellett (Dyck, 1994). Környezeti szempontból azért fenntartható, mert szinte valamennyi CSA biogazdálkodásként működik, sőt ezen túlmenően valójában egy, a természettel nagyobb összhangban, évszakoknak megfelelő életmódot termelési módot követnek a gazdálkodók. A társadalmi értékek – elnevezéséből fakadóan – a közösségépítésben játszanak szerepet. Habár a kutatás alapján a CSA-knek nincs közvetlen közösségépítő hatása, mégis kimutatható kapcsolatteremtés a tagok között ((Brehm – Eisenhauer, 2008; O'Hara – Stagl, 2002). Ezen túl a CSA tagok tagságuk alatt egy tanulási folyamaton mennek keresztül, köszönhetően a termelők folyamatos oktatói tevékenységének (Hayden – Buck, 2011). E tanulási folyamat keretében a tagok sok új információt szereznek az egészséges táplálkozásról, de az egészségesebb életmódról is.

A HGF-hez való hozzájárulása a CSA lokális mivoltából fakad. A helyi fogyasztók a helyi termelő támogatása által a lokális gazdaság fejlődéséhez járulnak hozzá. A jövedelmek egy része így helyben hasznosul megélhetést biztosítva legalább egy gazdálkodónak.

Hazánkban sikeres CSA-k 2008 óta működnek, 2013-ban már közel 10 működő CSA gazdaság létezik. Kutatásomban a tagok CSA-hez való csatlakozás motivációi mellett a CSA-ben való részvételre és tanulási folyamatra voltam kíváncsi, valamint arra is, hogy mely terület jelenti a legnagyobb újdonságot a tagok számára. A kutatást fogyasztókkal készült interjúk, a Tudatos Vásárlók Egyesülete által szervezett előadás és képzés-sorozaton való részvétel, valamint négy hazai CSA fogyasztóival készült kérdőív alapján végeztem. A kutatás részletei megtalálhatók a szerző Munka után édesebb a mángold c. munkájában (Lazányi, 2013).

Eredmények

A csatlakozás fő motivációja általában a friss, egészséges helyi zöldségek fogyasztása. Ez nagy hasonlóság mutat a világ más pontjai CSA fogyasztóinak motivációival. Ez azonban nem meglepő, mivel hasonló módszerek útján jöttek létre, ezért itthon is, csakúgy, mint külföldön az elsődleges cél a vegyszermentes, egészséges és helyi termények fogyasztása. A közösséghez való csatlakozás nem igazán jelenik meg, mint a csatlakozás motivációja.

Ám a fogyasztók tapasztalatai alapján a CSA-ben valami mást kapnak, mint amire számítnak. Ezek az újdonságok számos területre kiterjednek, melyek főleg a zöldségek, a tagok közti kapcsolat és a CSA-ben való részvétel köré csoportosulnak. A meglepetések először új, néha ismeretlen zöldségek formájában jelentkeznek, hiszen a termelők hagyományos, de olykor már elfeledett fajtákat termelnek. Az ismeretlen zöldségek feldolgozásához a termelő által küldött receptek nyújtanak segítséget, de idővel megindul a tagok közti információcsere is. Élményt jelent még a fogyasztók számára a termelővel való személyes kapcsolat. Habár a csatlakozásnak is egyik motivációja a helyi zöldségek fogyasztása, a tagok számára nagyon fontos e személyes kapcsolat a termelővel. Természetesen ez nagyban hozzájárul a bizalom kialakulásához. Továbbá megismerkednek az egészségesebb táplálkozással, de ezen kívül a közösséggel is. A tagok számára e kapcsolatok jelentették a legnagyobb meglepést. Noha nagyon szoros kapcsolatok nem alakulnak ki, de a tagok szívesen beszélgetnek egymással, valamilyen kapcsolati háló kialakul. E kapcsolatok kialakulása még nem feltétlenül jelenti az együttműködés és a bizalom, ezáltal a társadalmi tőke erősödését, első lépésnek valószínűleg nem elhanyagolható.

Közösségépítő hatásai mellett, közelebb viszi az embereket ahhoz, hogy megtanulják, mi az a fenntartható fogyasztás. A tagok megtapasztalhatják egyrészt, hogy milyen adott élelmiszerterménységből gazdálkodni, másrészt a megtermelt termények nagyobb tisztelete miatt – ami a termelővel való személyes kapcsolatból, és az ő munkájának értékeléséből fakad – megtanulják azokat hatékonyabban felhasználni (pl. eltenni télire, befőzni).

E tapasztalatszerzés útján történő tanulás eredményesebb lehet bármilyen egyéb oktatásnál. Fontos szempont, hogy a CSA-hez csatlakozó fogyasztók önszántukból,

saját belátásukból váltanak egészségesebb életmód követésére. Ez több szerző (Putnam, 2000; Norton et al., 1998) szerint sokkal hatékonyabb formája a fenntartható fogyasztás elsajátításának, mint szabályozással elérni azt. Természetesen az egészséges zöldségek vásárlásának szándéka – ami a CSA fogyasztók fő motivációja – még nem jelenti azt, hogy valaki környezettudatosabb, de legalább élelmiszerfogyasztásuk részben azzá válik. A kellemes tapasztalatok, benyomások fenntarthatóbb életmód felé terelhetik őket más területeken is.

Habár a termelés szezonalitása – ami az évszakoknak megfelelő fajták termeléséből adódik – problémaként jelentkezik, egyúttal a természethez közelebbi életformát is jelent. A CSA tagság a természet értékeinek nagyobb tiszteléséhez vezet: a tagok újratanulják azt, hogy mit, mikor és hogyan adhat nekik környezetük. Fontos, hogy a legtöbb hazai CSA városlakókat lát el terményeivel, amivel a városi emberek természethez való visszakapcsolódását, és ezzel a vidék-város kapcsolatának erősítését segíti elő.

Gazdasági szempontból ez azt jelenti, hogy a helyi fogyasztók egy-egy helyi termelőnek biztosítanak megélhetést. Megvalósul egy adott terület saját erőforrásaira való támaszkodás, csökken a más térségektől, így a globális piactól való függés, és erősödik a helyi értékek tisztelete. Ráadásul a fogyasztók annak is tudatában vannak, hogy rajtuk múlik e helyi termelő fennmaradása, hiszen ők finanszírozzák megélhetését. Ez felelősség, ami a termelővel való személyes kapcsolat miatt igen erős lehet.

A CSA korlátai

A CSA sok előnye mellett nem tagadható, hogy az ebben a formában való működésének vannak korlátai. A felmérésben résztvevő tagok adott társadalmi rétegből kerülnek ki, amire a végzettség alakulásából következtethetünk. Ezen kívül az a tény, hogy a CSA-k elterjedése a fejlett gazdaságokban kezdődött meg (Japán, USA, Nyugat-Európa: Franciaország, Németország, Svájc) felveti, hogy e gazdálkodási forma kevésbé fejlett területeken – ahol a CSA számára fizetőképes kereslet jóval kisebb – meg tudna-e valósulni. CSA-ben tagnak lenni feltételez egy bizonyos szintű anyagi háttérrel (elkölthető jövedelmet és szabadidőt). Olyan területeken, ahol a családok nagy részének kevesebb az élelmiszerre fordítható jövedelme, kérdéses lehet a tagok által eltartott gazdaság működőképessége.

Felmerült a CSA-ből származó termékek feldolgozásának időigényessége. A friss zöldségek feldolgozása, a főzés, esetleg tartósítás időt vesz igénybe. Ez szintén szűkíti a lehetséges CSA fogyasztók körét azokra, akik elegendő szabadidővel rendelkeznek.

A CSA-k beindítói hazánkban minden esetben a termelők voltak. Ők a kulcsai e rendszer létrejöttének. A mezőgazdálkodás azonban nem kevés erőfeszítést és rengeteg munkát igényel. Emellett a CSA más feladatokat is ró a gazdálkodókra, úgy,

mint a zöldségek elosztása, közösségszervező feladatok, kommunikáció, kapcsolat-tartás, tervezés stb. E feladatok speciális készségek meglétét feltételezik, például a CSA termelőjének jó szervező- és kommunikációs készséggel, vállalkozó szellemmel és a potenciális fogyasztóival szembeni bizalommal is bírnia kell. Nem kevés türelmet igényel a fogyasztói kör összetartása, a problémák kezelése, olykor pedig határozottságot követel meg.

Emellett minden gazdaságnak megvan a maga kapacitása, egy-egy gazdálkodó a fogyasztóknak csak egy meghatározott számú csoportját képes ellátni. Ezért is van az, hogy több hazai CSA-nél várólista alakul ki az év folyamán, mert nincs hely további csatlakozók számára. Ha több fogyasztót szeretnénk bevonni, akkor több CSA-t kell indítani. De vajon hány ember van Magyarországon, aki vállalja ezt az életformát, és rendelkezik a megfelelő képességekkel is egy ilyen rendszer fenntartásához?

Összegzés

A CSA korlátai ellenére értékelni kell annak sok előnyét. E tanulmány elején a CSA-t gazdasági-társadalmi innovációnak neveztem. Szerencsére gazdasági fenntarthatóságát bizonyítja a működő CSA-k növekvő száma. A társadalmi szempontok nem egyértelműen jelennek meg a CSA-k működése során, de részletekben igen. A helyi termelő támogatása egyértelműen jó érzéssel tölti el a fogyasztói tagokat, továbbá a CSA működésében való részvétel, akár önkéntes munkák vállalásával szintén fontos a tagok számára. Emellett a környezeti szempontok (egészségesebb, helyi zöldségek vásárlása) egyértelműen megjelennek a fogyasztók választásában, hiszen e célból csatlakoztak a CSA-hez. A természettel való közvetlenebb kapcsolat erősítheti a tagok adott területhez való kötődését.

Összességében tehát a CSA egy olyan gazdasági forma lehet, amely nem csupán piaci koordinációs alapokon működik, hanem megjelennek a társadalmi és környezeti szempontok is. Megjelenik az együttműködés és a bizalom, így a társadalmi tőke csírái is a CSA-k működése során. E tényezők kialakulása hosszú folyamat, csupán tapasztalatok útján lehetséges, de ilyen tapasztalatok szerzésére a CSA-k kiváló lehetőséget nyújtanak. A tapasztalati úton való tanulás és ezáltal az együttműködő közösség kialakításában játszott szerepe miatt felértékelendő, mint a helyi gazdaságfejlesztés egy lehetséges módszere túl a helyi termelő, így a helyi gazdaság fenntartásán.

Irodalom

- Andio, Carolina; Serva, Maurício; Lévesque, Bernard (2006) *O debate da economia plural e sua contribuição para o estudo das dinâmicas do desenvolvimento territorial sustentável*. In: Eisforia, vol. 4, p. 199-221, Brazil.
- Bajmócy Zoltán (2011) *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. Szeged: JATEpress.

- Becattini, Giacomo (1991) *Os distritos industriais na Itália*. In: Cocco, G.; Galvão A.; Urani, A.: *Empresários e empregos nos novos territórios produtivos, o caso da Terceira Itália*. Rio de Janeiro.
- Boda Zsolt (2004): *Globális ökolitika*. Budapest: Helikon.
- Brehm, Joan M.; Eisenhauer, Brian W. (2008) Motivations for Participants in Community-Supported Agriculture and Their Relationship with Community Attachment and Social Capital. In: *Southern Rural Sociology*. vol. 23. n. 1. p. 94-115.
- Dyck, Bruno (1994) Build in Sustainable Development. In: *Journal of Organizational Change Management*. Vol. 7. No. 4. p. 47-63.
- Ferenczi Dániel, Lazányi Orsolya, Nagy Gyula (2013) *Kiút a rengetegből ősrégi őrési utak mentén – Az őriszentpéteri kistérség fejlesztési terve*. TDK Dolgozat. Budapest Corvinus Egyetem.
- Hayden, Jennifer; Buck, Brian (2011): Doing community supported agriculture: Tactile space, affect and effects of membership. *Geoforum*. In: *Elsevier*. vol. 43. p. 332-341.
- Lazányi Orsolya (2013) *Munka után édesebb a mángold – A közösség által támogatott mezőgazdálkodás a fogyasztói tagok szemével*. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi kar.
- Norton, Bryan; Costanza, Robert; Bishop, Richard C. (1998) The evolution of preferences. Why 'sovereign' preferences may not lead to sustainable policies and what to do about it. *Ecological Economics*. In: *Elsevier* vol. 24. p. 193-211.
- O'hara, Sabine; Stagl, Sigrid (2002) Endogenous preferences and sustainable development. In: *The Journal of Socioeconomics* 31. p. 511-527.
- Pecqueur, Bernard (2006) A guinada territorial da economia global. In: *Eisforia*, v. 4.
- Perényi Zsófia (2013a) *Közösségi mezőgazdálkodás Magyarországon*. Előadás. Tudatos Vásárlók Egyesülete. 2013. február 21.
- Polányi Károly (1976) *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Budapest: Gondolat kiadó.
- Polimeni, John M; Polimeni, Racula Iorgulescu; Shirey, Richard L.; Trees, Christina L. (2006) The Demand For Community Supported Agriculture. In: *Journal of Business and Economic Research*. Vol. 4. n. 2. p. 49-60.
- Putnam, Richard (2000) *Comunidade e democracia: a experiência da Itália moderna*. Rio de Janeiro: FGV.
- Sauvage, P. (1996) Synthèse. In : OCDE. *Réconcilier l'économie et le social – vers une économie plurielle*. Paris: OCDE
- területfejlesztési füzetek 2. (2010) *Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*. Budapest.
- Van en, Robyn (1995) *Eating for Your Community*. A report from the founder of community supported agriculture. Forrás: <http://www.context.org/iclib/ic42/vanen/> Letöltés ideje: 2013. január 22.
- Vadovics Edina; Hayes, Matthew (2010) *Open Garden – a local organic producer-consumer network in Hungary*.

THE ROLE OF COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE AT LOCAL ECONOMIC DEVELOPEMENT

ORSOLYA LAZÁNYI

My aim with this study is to introduce a method in which economic interests are not the only dominating factors. Polányi's so called substantive economy serves as a starting point, for applying the methodology of local economic development. Among such methods I've chosen to analyze one which helps both social and economic development – community supported agriculture in Hungary – from the viewpoint of its members. The ever increasing number of CSAs proves their economic sustainability. Even though social aspects do not clearly show themselves as a whole in a CSA, some fragments can be found. Apart from

these, environmental and health-related aspects are clearly present in consumer choices as they are the main reason for them to choose a CSA in the first place. A straighter contact with the environment may also help to form bonds between members and the area.

To summarize, CSAs can serve as an economic form which beyond functioning on the rules dictated by markets also incorporate social and environmental factors. The seeds of social capital also show themselves through collaboration and trust. While the emergence of these aspects can only happen on the long run through experience CSAs give the perfect opportunity for this.

ÖNKORMÁNYZATI SZEREPEK ÉS ESZKÖZÖK A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBEN

(Municipal roles and tools in the local economy development)

LENDVAY ENDRE

PhD hallgató

Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskolája

Témavezető: Nagyné Dr. Molnár Melinda

Kulcsszavak:

Alkalmazkodás, környezeti tényezők, PESTEL analízis, önkormányzati szerepek, eszköz-hatás mátrix

Az önkormányzatok gazdaságfejlesztésének kulcsa egy vagy több környezeti tényező megváltoztatása révén alkalmazkodni a környezet diktálta feltételekhez. A településekre ható környezeti tényezők meghatározhatók a PESTEL elemzés segítségével.

A magyar önkormányzatok szerteágazó szereprendszerükből adódóan több eltérő karakterisztikájú egymás hatását erősíteni és gyengíteni képes eszközrendszerrel rendelkeznek. A szerepekhez rendelt eszközök és az elérhető hatások kapcsolatrendszerének áttekintésére készítettem az egyelőre még kvalitatív, de a későbbiekben kvantitatív eszközzé fejleszthető eszköz-hatás mátrixot.

Bevezetés

A magyar önkormányzati rendszer az elmúlt évtizedekben többszöri átalakuláson ment át. A települések mind a rendszer, mind pedig a ható környezeti tényezők változásait rugalmasan kezelték. Témául ezt az alkalmazkodó-készséget választottam. A gazdaságfejlesztés – településtől független - alapcéljának meghatározását követően a környezeti tényezők és a rendelkezésre álló eszközök csoportosításának lehetőségeit vizsgáltam.

Ezt követően az egyes eszközcsoportok környezeti tényezőkre gyakorolt hatását vizsgáltam magyarországi példákon. Az eredményekre építve az eszközök és a hatásuk rendszerét foglalom össze az eszköz-hatás mátrixban. A logikai kapcsolatrendszer felvázolása után a további kutatások során kidolgozandó és alkalmazható mutatórendszert tekintem át. Végül az alkalmazási és a további kutatási lehetőségeket veszem számba.

Irodalmi áttekintés

A helyi gazdaságpolitika célja a gazdaság fejlesztése. A látszólag egyszerű mondatot végiggondolva azonban felmerül néhány kérdés, amit érdemes tisztázni. Az első, az, hogy mit jelent a gazdaságfejlesztés? A rögtön utána következő, hogy valóban önmagában álló cél-e a gazdaságfejlesztés, vagy szélesebb összefüggésben lehet csak értelmezni?

A szakirodalomban sokféle megközelítéssel találkozunk. Syrett (Syrett 1995) szétválasztja a gazdaságfejlesztés és a helyi gazdasági kezdeményezés fogalmát. Előbbi alatt érti az általános fejlesztési folyamatokat, míg utóbbi a vállalkozások létrehozását takarja. G. Fekete Éva (G. Fekete 2005) vidékfejlesztésről beszél, melyet a térségben végbemenő változások alakulásába történő tudatos beavatkozásként definiál. Mezei Cecília szerint (Mezei 2006) a fejlesztés a minőség javulását eredményező beavatkozás, melynek végső célja a lakosság életszínvonalának növelése. Véleményem szerint, utóbbi definíció kiegészíthető azzal, hogy a fejlesztés végső célja nem csak az életszínvonal növelése, hanem adott esetben a fenntartása, vagy akár a csökkenés lassítása is lehet. Az életminőség javítását helyezi előtérbe Bartik (Bartik 1995) és Čapkova (Čapkova 2005), melyet a munkahelyteremtés és a vállalkozásfejlesztés útján látnak elérhetőnek.

A fenti megközelítések számomra együttesen értelmezhetőek: A gazdaságfejlesztés a környezetre gyakorolt hatás, melynek végső célja a helyi életminőség szerinti javítása.

A következő kérdés, hogy vannak-e megfelelő eszközei a helyi önkormányzatoknak arra, hogy a érdemi hatást gyakoroljanak a helyi gazdaság fejlődésre? Leegyszerűsítve: létezik-e egyáltalán helyi gazdaságfejlesztés, vagy csak a regionális folyamatok részeként értelmezhető? Péteri Gábor (Péteri 1994) szerint a helyi önkormányzatoknak nincs lényeges hatása gazdasági folyamatokra, ennek ellenére megkísérlik a beavatkozást. Faragó (Faragó 2004) korlátozottan ítéli a beavatkozási lehetőségeket és csak a piac nem megfelelő működése esetén látja indokoltnak.

A cikkben, a fentiek alapján arra keresem a választ, hogy a helyi önkormányzatok milyen eszközökkel, hogyan hathatnak a környezetükre, annak érdekében, hogy előmozdítsák a helyi gazdaság fejlesztését és ezáltal lehetőséget teremtsenek a jobb életminőségre.

Eredmények

Az önkormányzatokra ható környezeti tényezők

Az önkormányzatok munkája nem szorítkozhat a pusztán gazdasági racionalitás képviselésére, ugyanakkor nem is nélkülözheti azt. A helyi gazdaságpolitika célja a

helyi életminőség fenntartása és javítása, amelyhez nélkülözhetetlen a település értékeinek, hagyományainak megőrzése, a települési szolgáltatások magas szintű fenntartása, sőt lehetőség szerinti bővítése. A folyton változó feltételek között azok a települések tudnak sikeresek lenni, amelyek képesek alkalmazkodni a környezetükhöz. Ez az alkalmazkodás a környezeti tényezők vagy településükre gyakorolt hatásuk befolyásolása. A környezeti tényezők áttekintést segíti a gazdasági életből ismert PESTEL² elemzés módszere. Az elemzés teljes képet ad a ható környezeti tényezőkről, bár alkalmazása az önkormányzati szektorban eltér a forprofit szektorétól. A rendszer alkalmassá tehető tervezésre is, segítségével pontosabban meghatározhatók a kívánatos fejlesztési célállapotok. A fejlesztések kulcsterülete a helyi gazdaság, így felmerül a kérdés, hogy erre a területre tud-e hatással lenni és ha igen, akkor milyennel a helyi közösség és választott vezetése. Véleményem szerint, az önkormányzatoknak vannak hatásos eszközeik, melyeket megfelelően alkalmazva komoly eredmények érhetők el. Az eddigiekhez kapcsolódó alapfeltevéseimet az alábbiakban foglalom össze:

- Az önkormányzatok cselekvéseinek célja egy vagy több környezeti tényező megváltoztatása révén alkalmazkodni a környezet diktálta feltételekhez.
- A ható környezeti tényezőket lefedik a PESTEL analízis területei.
- A kívánt gazdaságfejlesztési cél és fejlesztés eredményei is pontosan meghatározhatók a PESTEL analízis szempontrendszerének felhasználásával.
- A magyar önkormányzatok szerteágazó szereprendszerükből adódóan több eltérő karakterisztikájú, egymás hatását erősíteni és gyengíteni egyaránt képes eszközzelrendszerrel rendelkeznek.
- Az eszközök rendszerszerű alkalmazásával elérhető az érintett település gazdaságának az előre rögzített célrendszer szerinti fejlődése.

Funkciók és eszközök

Mindenekelőtt tekintsük át a helyi önkormányzatok gazdaságfejlesztésbe bevonható erőforrásait! A magyar önkormányzatok szerteágazó szereprendszerükből adódóan több eltérő karakterisztikájú eszközzelrendszerrel rendelkeznek. Ezek egymás hatását erősíteni és gyengíteni egyaránt képesek. Vizsgálatom során hét jól elkülöníthető szerepkört találtam. Ezek a politikai, tulajdonosi, normaalkotó, hatósági, piaci, foglalkoztató és kommunikátor szerepek. Minden funkcióhoz más-más eszközök tartoznak, így természetesen az kapcsolódó eszközök hatóköre is eltérő. Tekintsük át, hogy az egyes funkciókat és ezekhez rendelkezésre álló eszközöket!

Az elsődleges szerep a politikai: A képviselőtestületre a helyi ügyek viteléhez szükséges hatalmat ruházzák a választók. Ezt a szerepet a település életét formáló stratégiák (IVS³ településfejlesztési és vagyongazdálkodási stratégia, közoktatási intézkedési terv, stb.) elkészítésénél éli meg leginkább a településvezetés, de ide tartozik a más településekkel való megállapodások (testvér-települési, társulási

szerződések, EGTC⁴ alapítás) is. Nem feledkezhettünk meg a lobbiszerepről sem, mely fontos eleme a gazdaságfejlesztéshez szükséges tőke bevonásának, ahogy a helyi közösségekkel való kapcsolattartásról sem.

A tulajdonosi szerep természetesen fakad az előzőből, a közügyek intézéséhez hozzátartozik a közösség vagyonával történő gazdálkodás is. Ilyen feladat az önkormányzat tulajdonában lévő ingó és ingatlanvagyon, a társasági tulajdonrészek kezelése, és természetesen az ingatlanok karbantartása, fejlesztése is.

Ugyancsak a közhatalmi funkcióból vezethető le a normaalkotó funkció. Az önkormányzatnak lehetősége van, bizonyos esetekben pedig kifejezetten kötelessége a jogszabály alkotás. Ezzel a joggal élve születnek a helyi adókról, az állattartásról vagy a helyi építés szabályairól szóló rendeletek. Belátható, hogy ezek és még sok másik helyi jogszabály a helyi gazdaság működésére és optimális esetben a fejlődésére is közvetlen hatással lehet, tehát ez is egy hatásos eszköz a helyi politikum kezében.

A hatósági funkciók körébe tartoznak bizonyos árhatósági (víz és szennyvíz, távhő- illetve közétkeztetési térítési díj) kérdések és több, helyi felügyeleti ellenőrzési funkció.

Az önkormányzat egyszerre szolgáltató és megrendelő, így aktív részese a helyi piacnak. Megrendelője, beszállítója és versenytársa lehet a helyi vállalkozásoknak.

A települések legtöbbször a legnagyobb foglalkoztató az Önkormányzat, ilyen formán a helyi munkaerőpiacnak is aktív részese.

Végül, de nem utolsónak sorban az önkormányzat kommunikátor. Kommunikál a lakosság és a külső tényleges és reménybeli partnerek (vendégek, befektetők) felé egyaránt.

Belátható, hogy az ismertetett eszközrendszerek összefogott használata jelentős hatással lehet a helyi gazdaság működésére. Ugyanakkor az is látszik, hogy a koncepciótlan, vagy következtelen alkalmazással az egyes eszközök egymás hatását gyengíthetik vagy akár teljesen ki is olthatják. A kutatásom első lépéseként az azonosított szerepek és az elért környezeti tényezők viszonyát elemzem konkrét esetek bemutatásával. Olyan magyarországi példákat ismertetek, melyek az eszközrendszerek együttes hatását szemléltetik.

A kifelé irányuló politikai eszközrendszer alkalmazását láthattuk a Budapesti 4-es metró körül kialakult lobbiharcban. Az eredmény vegyes, és érinti szinte az összes környezeti elemet, ahogy a hasonló okokból megvalósult infrastruktúra fejlesztések zöménél is tapasztalhatjuk.

Ennél szebb példa, a belső politikai eszközrendszer felhasználása a helyi szellemi tőke összefogására a Budakeszi megalakult Civilek Budakeszi Fejlődéséért (CIBUFE) formáció. Az informális közösség több éves munka eredményeképp egy településfejlesztési alapvetést tett le az asztalra, melyet a 2010-es választási időszakra települési minimumként minden számottevő politikai erő elfogadott. A dokumentum nyomán elindult a Buda-környéki Natúrpark szervezése és újabb lendületet kapott a Budakeszi Gyerekköztársaság gondolat is. Hasonlóan előremutató program az Újfehértó kezdeményezésére az elmúlt két évben

kibontakozó határon átfelölő együttműködés (CBC⁵). A program nem csupán az önkormányzatokat érinti, hanem a civil szervezetekkel történő széleskörű együttműködésre is épít.

A normaalkotó funkció alkalmazására egyszerű példa egyes helyi adók elengedése, mely néhány kisebb településen (pl.: Komlóska, Megyer) hozott jelentős fellendülést. Számos vállalkozás létesített telephelyet és vált helyi adóalannyá a kedvezmény érvényesítése érdekében. Több helyen még az adó részleges „visszatérítését” is vállalta a település valós megrendelések formájában. Ez a „mini offshore” inkább valamiféle adópiaci rés felfedezése, mintsem átfogó gazdaságélénkítő koncepció, de a források bevonásának kétségkívül hatásos és innovatív eszköze.

Másik példa lehet településfejlesztési eszközként történő alkalmazására a nem mezőgazdasági célú, beépítetlen telkek adóztatása. Ez a Budapesti agglomeráció több településén is alkalmazott módszer, a befektetési célú ingatlanbirtoklást költségesebbé, így serkenti a tényleges gazdasági hasznosítást. Így helyi adókat (iparüzési adó, építményadó, kommunális adó) fizető vállalkozások települnek be és személyi jövedelmet biztosító munkahelyek jönnek létre. Az helyi adókról szóló rendelet ilyen alakítása így valódi helyi gazdaságfejlesztési hatással járhat. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a gazdasági válság körülményei között az intézkedés akár kontraproduktív is lehet. Esetenként nem elég tőkeerős tulajdonosoktól vonhat el forrást vagy kényszerítheti őket kényszer-értékesítésre az önkormányzat, ami lehetetlenné teszi a kis- és középvállalkozási szektor a későbbiekben kicsit kedvezőbbé váló környezetben történő megerősödését és beruházásait az adott településen.

Az eszközök hatásos kombinációjára szép példa Inárcs, ahol az önkormányzati tulajdonú területek (tulajdonosi funkció) átminősítéséről (normaalkotó funkció), elő-közművesítéséről majd ipari, kereskedelmi célra történő értékesítéséről (piaci funkció) döntött a település önkormányzata. A felértékelt telkeket szép nyersséggel sikerült értékesíteni, a betelepült vállalkozások pedig hosszabb távon biztosítják a település működését. Hasonló bár vegyes eredményt mutató konstrukció a több helyen PPP⁶ konstrukcióban megvalósult terület vagy ingatlanfejlesztés (pl. tanuszoda program, kogenerációs távhő-infrastruktúra fejlesztés). Az említett programok az esetek nagy többségében a működési egyenleg romlását idézték elő (tanuszoda program: Bátorfyerénye, Cegléd, távhő: Ózd, Kazincbarcika). A rossz eredmény nem a PPP mint megoldás eleve rossz voltára, sokkal inkább a gyakran politikai nyomásra kialakult előnytelen szerződések és aránytalan haszon- és kockázatmegosztásra vezethető vissza, ami miatt több település (Szob, Gyál, Budakeszi) kihátrált a konstrukcióból.

A hatósági funkció alkalmazására több inkább csak félig-meddig törvényes példát lehetne felsorolni, melyben az érintett önkormányzat bizonyos beruházások megvalósulását gátolta a település számára előnyös megállapodás létrejöttéig. Meglátásom szerint, ezt az eszközrendszert inkább a helyi jogszabályok betartatására érdemes alkalmazni. A megszületett jogszabályok kötelezettségeket és

jogokat egyaránt keletkeztetnek, melyek betartásával kiszámítható befektetői környezetet teremthető, ami élénkíti a befektetési kedvet a településen.

A megrendelői funkció helyi gazdaságélénkítő hatása nem szorul magyarázatra, ennek ellenére kifejezetten nehéz a helyi vállalkozások megbízása. Ennek oka a lokális gazdaság versenyképességének korlátaiban keresendő: egy-egy országos lefedettségű vállalat méretgazdaságosságból fakadó versenyelőnye miatt gyakran sokkal kedvezőbb ajánlatot tud tenni, mint a helyi mikro- vagy kisvállalkozás. Ennek ellenére van példa még vízmű-koncesszió elnyerésére is helyben. (Szikszó) A helyi termelőktől történő élelmiszer beszerzés pedig semmilyen akadályba sem ütközik.

A kommunikátor funkció helyi gazdaságélénkítő hatását mutatják a különböző település-marketing megoldások, melyek eltérő sikert mutatnak. Pozitív példa Sümeg és a „várkapitány intézménye” – bár ebben az esetben településmarketingről kevéssé, sokkal inkább turisztikai attrakciómarketingről kellene beszélnünk. A település közelében lévő apró Megyer viszont, mint egy Monarchia-korabeli falucska a „boldog békeidők” hangulatát idézve igyekszik sikeres település-marketinggel látogatókat csábítani a kialakított üdülőfaluba. Mérsékelt siker – bár meghirdetésekor úttörő kísérlet volt - a Budakeszi gyerekköztársaság, melyet a helyi politika viharai helyel-közzel elmostak, mégis születtek a program kapcsán gazdasági eredmények (Magyarország egyetlen gyermek könyvesboltja pl. helyben működik - sikeresen). Szentendre pozicionálása a nők városaként, viszont gyakorlatilag sikertelen volt, nem volt sem kellő akarat, sem kellő pénz a megfelelő eredmény eléréséhez, a nők számára kialakított szélesebb parkolóhelyek inkább csak marketing-gegeként, mintsem településformáló erőként jelentek meg.

Az elmúlt időben egyre több település felismerte, hogy az egy-egy ötletszerű akció helyett átfogóbb, legalábbis egy-egy területet komplexen kezelő megoldásokkal érdemes a település gazdaságát fejleszteni. Ezek a programok túlmutatnak a jogszabályi kötelezettség miatt elkészült Integrált Városfejlesztési Stratégiákon. Ilyen programok indultak el Nagyvázsönyban (Kinizsi program), Süllysápon (Települési Értékközpont Rendszer), Újfehértón (Innovatív Foglalkoztatás Támogató Program), Budakeszin (CIBUFE - Települési Minimum Program).

Következtetések

Az eszköz-hatás mátrix

Mint láttuk a helyi gazdaságfejlesztés gyakorlatában ritka az eszközök és a hatásterületek egy-egyértelmű megfeleltetése. Az alkalmazott eszközök tudatosan, vagy esetlegesen kialakult kombinációjának a hatásmintázata is változatos.

Ennek áttekintését segíti az eszköz-hatás mátrix (1. táblázat). A mátrix egyes sorai az egyes önkormányzati funkciókhoz kapcsolódó eszközkészletet jelentik, az oszlopokban a PESTEL analízis vizsgálati területeit találhatjuk. Az egyes cellákban megjelenített „x” azt jelenti, hogy az önkormányzat az adott sorhoz tartozó eszközkészlete révén, az adott területre valamilyen hatással tud lenni.

1. TÁBLÁZAT

Az önkormányzati eszközrendszer hatásmintázata
(The pattern of effects of the local government's system of devices)

<i>Önkormányzati funkció (eszköz)</i>	<i>Környezeti tényező (hatás)</i>					
	<i>Politikai</i>	<i>Gazdasági</i>	<i>Társadalmi</i>	<i>Infrastruktú- rális</i>	<i>Ökológiai</i>	<i>Jogi</i>
<i>Politikai</i>	x	x	x	x	x	x
<i>Normaalkotó</i>	-	x	x	x	x	x
<i>Tulajdonosi</i>	-	x	-	x	x	-
<i>Hatósági</i>	-	x	-	x	x	-
<i>Megrendelő</i>	-	x	-	-	-	-
<i>Foglalkoztató</i>	x	x	x	-	-	-
<i>Kommunikátor</i>	x	x	x	-	-	-

Forrás: Saját szerkesztés

Kvantitatív indikátorrendszer megalapozása

A kvalitatív összefüggés-elemzés után, a kutatás célja annak meghatározása, hogy az egyes mezőket/sorokat/oszlopokat milyen mutatószámokkal lehet jellemezni, hogyan lehet kvantitatívan meghatározni a rendszer pillanatnyi állapotát, a kívánt állapotát és a változásait. A további kutatás irányának meghatározása érdekében ezért megvizsgálom a matematikai modellezés lehetőségeit és korlátait. A mutatórendszer kidolgozásánál figyelembe kell venni a mutatók megfelelőségének szokásos feltételrendszerét (SMART⁷). Az alkalmazott indikátoroknak, ennek megfelelően, alkalmasnak kell lenniük a vizsgált tulajdonság jellemzésére, mérhetőeknek és hozzáférhetőeknek kell lenniük, a felhasználandó adatoknak valósak és aktuálisak kell legyenek. Az alkalmazható mutatókat a specifikitásuk alapján csoportosíthatjuk:

- Aspecifikus mutatók (ASM): A helyi gazdaság állapotát vagy változásait jellemző karakterjegyek, azonban sem a változások okai sem a hatáspontok egyértelműen nem azonosíthatók a segítségükkel.
- Eszköz-specifikus mutatók (ESM): Egy adott intézkedés hatására bekövetkező változásokat mutatják, a hatáspontok nem határozhatók meg pontosan
- Hatás-specifikus mutatók (HSM): Komplex intézkedés rendszer hatásmintázatának elemzésére alkalmas mutatók
- Szelektív mutatók (SZM): Olyan mutatók melyek az egyes intézkedések és az egyes hatásterületi változások közötti megfeleltetésre alkalmasak

A mutatórendszer áttekintését segíti a 2. táblázat.

2. TÁBLÁZAT

A mutatórendszer részei (Rövidítések, mint a szövegben)
(The sections of system of index (Contractions as in the text))

<i>Önkormányzati funkció (eszköz)</i>	<i>Környezeti tényező (hatás)</i>			
	<i>Politikai</i>	<i>Gazdasági</i>	<i>:</i>	<i>Eszköz- specifikus mutató (ESM)</i>
<i>Politikai</i>	SZM _{PP}	SZM _{PG}	SZM _{PH}	ESM _P
<i>Normaalkotó</i>	SZM _{NP}	SZM _{NG}	SZM _{NH}	ESM _N
...	SZM _{EP}	SZM _{EG}	SZM _{EH}	ESM...
<i>Hatás-specifikus mutató (HSM)</i>	HSM _P	HSM _G	HSM...	ASM _I ASM _N

Forrás: Saját szerkesztés

Kíváncsú lenné a szelektív mutatók minél teljesebb körű rendszerének kidolgozása, amiben az ESM és a HSM mutatók kutatása segíthet, illetve ezek kombinálása megfelelő matematikai eszközök segítségével. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy nem reális és nem is indokolt cél 100%-osan specifikus mutatórendszer kidolgozása.

Az 3. táblázatban a fenti szempontrendszernek megfelelő, mutatókat tekintem át. A felsorolás a jelenlegi munkafázisban sem teljes, sem szűrt nem lehet, arra viszont talán megfelelő, hogy a gondolkodás irányát bemutassa. Egyelőre inkább strukturált ötletbörze-szerű a felsorolás. A későbbiekben tovább bővítendő a lista, majd minden képzett indikátort ellenőrizni kell a SMART szempontrendszernek megfelelően. A mutatók nagy részét 1000 főre vetítem, az települések közötti összehasonlíthatóság érdekében. A gazdaságfejlesztés hatását a mutatók idősoros elemzése mutathatja ki.

3. TÁBLÁZAT
A Településfejlesztés mutatórendszere
(The system of indexes of the settlement's development)

<i>Típus</i>	<i>Kód</i>	<i>Leírás</i>	<i>Megjegyzés</i>
ASM	M ₁	Egy főre eső átlagos jövedelem [Ft/fő]	A lakosság gazdasági erejét mutató indikátor
	M ₂	Önkormányzati bevétel/lakosság szám x 1000 [Ft/1000fő]	A települési önkormányzat gazdasági erejét mutató szám
	M ₃	Gazdasági szervezetek száma / lakosság száma x 1000 [db/1000fő]	Gazdasági aktivitásra utaló mutató
ESM	E _{P1}	Képviselőtestületi (Kt.) határozatok és rendeletek száma/év [db]	A Kt. aktivitását jellemzi, a vizsgálat szempontjából kevésbé releváns
	E _{M1}	Dologi +Fejlesztési kiadások / lakosság szám x 1000 [Ft/1000fő]	Az önkormányzat megrendelői potenciáljára utaló mutató
	E _{M2}	Dologi-Közmű+Fejlesztési kiadások/ lakosság szám x 1000 [Ft/1000fő]	Mint fent csak korrigálva az igénybevett közmű költségekkel
	E _{K1}	K-i honlap kattintás szám/év/ lakosság szám x 1000 [db/1000fő]	E-kommunikáció eredményessége
	E _{K2}	K-i lap példányszám/év/ lakosság szám x 1000 [db/1000fő]	Nyomtatott médiahasználat intenzitása
HSM	H _{G1}	Helyi iparüzési adó bevétel/ lakosság szám x 1000 [Ft/1000fő]	Helyi gazdasági szervezetek jövedelmezőségére utaló szám
	H _{T1}	Álláskeresők száma/munkaképes lakosságx100 [%]	Adófizetők aránya
	H _{T2}		Foglalkoztatási adat
	H _{I1}	Szelektíven gyűjtött szilárd hulladék /összes sz. hulladék x 100 [%]	Káros anyag kibocsátás
	H _{Ö1}		
SZM	H _{Ö2}	Közcsonnán elvezetett szennyvíz/szolgáltatott víz mennyisége x 100 [%]	
	S _{PP1}	Polgármester támogatásának változása	A fenntarthatóság miatt lehet érdekes
	S _{PG1}	Kp-i támogatások + ök-által elnyert pályázatok [Ft]	Lobby-erőt mutathatja

<i>Típus</i>	<i>Kód</i>	<i>Leírás</i>	<i>Megjegyzés</i>
	S _{PT1}	Helyben működő civil szervezetek száma	A helyi társadalom aktivitására utal
	S _{PI1}	Infrastrukturális beruházások [Ft]	A politikai akarat és érdekérvényesítő képesség hatása
	S _{NT1}	Helyi döntésen alapuló szociális kiadások /összes működési kiadás [%]	Szociális célokra szánt források arányát mutatja
	S _{NJ1}	Felülvizsgált helyi rendeletek száma/ összes helyi rendelet x 100 [%]	Jogalkotás és a jogalkotó rugalmasságát a mutató indikátor
	S _{TG1}	Önk. tulajdonú GT-k saját bevétele/ GT-k összes bevétele x 100 [%]	Kifelé irányuló szolgáltatásokon keresztül történő bevételtermelés
	S _{TI1}	Infrastruktúra-fejlesztési beruházások /lakosság szám x 1000 [Ft/1000 fő]	1000 főre jutó infrastruktúra fejlesztési összeg
	S _{HG1}	HIPA bevétel/HIPA kivetés x 100 [%]	Hatósági adóbeszedés eredményessége
	S _{FT1}	Közfoglalkoztatottak száma / álláskeresők szám x 100 [%]	Közvetlen, szociális célú foglalkoztatás eredményessége

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalás

A kialakított tézisrendszer igazolására elkészült az önkormányzati eszköz - hatás mátrix, mely egyaránt alkalmassá tehető a tervezésre és az elemzésre. Az elvi mutatószám-rendszer alapján ki lehet dolgozni egy részletesebb indikátortáblát és azokat a mérőeszközöket és módszereket melyek révén a szükséges adatok beszerezhetők. Az indikátorrendszer segítségével mérhetővé válik az egyes gazdaságfejlesztési akciók eredményessége és kutathatóvá válik eszközök egymásra gyakorolt hatása.

A kidolgozott rendszert alkalmassá kell tenni a gyakorlati alkalmazásra. Ennek részeként alkalmassá kell tenni a kívánt célállapot modellezésére (célmátrix) és a kidolgozott intézkedéscsomagok várható hatásainak prognosztizálására egyaránt.

Jegyzet

¹ Political, Economical, Social, Technological, Ecological, Legal

² Betűszó, az angol Political, Economical, Social, Technological, Economical, Legal szavak kezdőbetűiből

³ IVS: Integrált városfejlesztési stratégia

⁴ EGTC: European Grouping for Territorial Cooperation, államhatároktól független szerveződése a településeknek

⁵ CBC: Cross Border Community

⁶ PPP: Public-Privat Partnership

⁷ SMART: angol betűszó, a Suitable, Measurable, Accesable, Realistic, Timely szavak kezdőbetűiből

Irodalom

- Bartik, T. J. (1995) Economic Development Strategies. *Upjohn Institute Working Paper*. No. 95-33. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. http://research.upjohn.org/up_workingpapers/33
- Čapková, S. (2005) Local Government and Economic Development. *Local Government and Economic Development*. – Čapková, S. (ed.), Open Society Institute, Budapest, 1-19. o.
- Faragó, L. (2004) A közösségi (területi) tervezés szerepe a gazdaságfejlesztésben. *Versenyképesség és igazgatás*. – Pálné Kovács I. (szerk.), MTA RKK, Pécs. 57–66. o.
- G. Fekete, É. (2005) *Vidékpolitika (1.). Oktatási segédanyag a vidék- és helyi fejlesztés tárgyhoz*. Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, Miskolc.
- Mezei, C. (2006) A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. – *Tér és Társadalom*. (20. évf.) 2006/4., 85-96. o.
- Péteri, G. (1994) A vállalkozó önkormányzattól a helyi gazdaságfejlesztésig. – *Comitatus* 1. 14–20. o.
- Syrett, S. (1995) *Local Development: Restructuring, Locality and Economic Initiative in Portugal*. Ashgate Publishing Company, Avebury.

MUNICIPAL ROLES AND TOOLS IN THE LOCAL ECONOMY DEVELOPMENT

ENDRE LENDVAY

The system of Hungarian local governments went through changes several times. Municipalities treated the changes of both the systems and the environmental factors with flexibility. The key of the adaptability is the local economic development. Therefore it is a crucial question if the local community can have an influence in this field and in what measure. In my opinion the local community has effective tools, which should be used efficiently. The goal of the municipal acts is to adapt to the conditions of the different circumstances by changing one or more environmental factors. The PESTEL analysis covers the environmental influencing factors. Because the Hungarian municipalities have many different roles they also have many tool-kits. These can either strengthen or weaken each other's influences. As the first step of my research I analyze relationship between the identified roles and the required environmental factors by introducing real cases. The effects-pattern of the combinations of the used tools is variable too. It can be surveyed with the tool-effect matrix. For the moment it's only a qualitative sign, but the goal of research to find indicators to each cell, row and column which can quantitatively describe the status of the system and its changes.

MIKROKOMMUNIKÁCIÓ SZEREPE KORRUPCIÓ ELLENI KÜZDELEMBEN

The Role of Microcommunication in the Fight Against Corruption

LÉVAI ANDRÁS

Kulcsszavak:

Mikrokommunikáció, közösségi hálózatok, tudásmenedzsment, korrupció

Az alábbi dokumentumban a korrupció elleni küzdelmet egy új szemszögből vizsgálom meg. Miután a tudásmenedzsment a fő kutatási területem és ezen belül az új technológiák, web 2.0, közösségi intranet, ezen területek vetületét kerestem meg a korrupció ellenes harcban. Miután megvizsgálom a jelenleg közösségi hálózatok penetrációját, összegyűjtöttem milyen tulajdonságai segítenek, változtatják meg a korrupció ellenes küzdelmet. Ezt követően a magyarországi helyzetet is megvizsgálom, majd bemutatom a technológia elfogadásának kapcsolódását a témakörhöz.

Bevezetés

Sokat gondolkodtam milyen témakörben vizsgáljam meg a korrupciót. Tudásmenedzsment a fő témám a doktori iskolában, viszont mindig is lelkesedéssel hallgattam a regionális gazdaságtannal foglalkozó tantárgyakat is, közgazdászként kerestem figyelemfelkeltő pontokat. Hosszas töprengés után viszont mégis arra jutottam, hogy a saját vonalamon indulok el, remélve azt, hogy miután valahol mindig is az informatika és a közgazdaságtan határán egyensúlyoztam, ezt érdemes kutatnom, vizsgálnom tovább ebben a témakörben, talán sikerül egyedi szemszögből megvilágítanom a témát.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta.

A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.

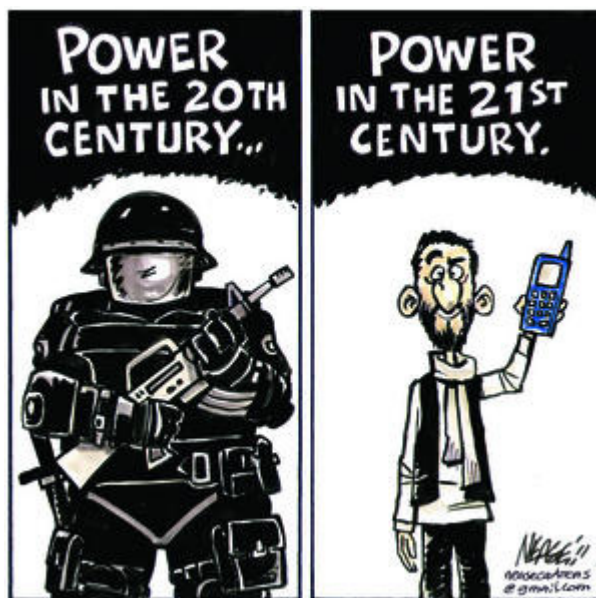
Tudásmenedzsment és a korrupció

A hatékony tudásmenedzsment egy adott szervezett tagjainak a fejében lévő tudást átláthatóvá teszi. Ha a közösségi alapú tudásmenedzsment rendszerek hatékonyabbnak tekinthetők, akkor ezeknek a nem vállalati környezetben használt ver-

ziójuk tudás és információáramlást indít el a felhasználók között. Ez a hatalmat megváltoztatja, átláthatóbbá teheti a korrupcióhoz vezető folyamatokat. A korrupció meghatározására nincs egyértelmű elfogadott meghatározásunk, így nehéz egyértelmű választ adni arra, hogy segítséget jelenthet-e a közösségi hálózatok a korrupció ellen. Ami biztos, hogy segítségükkel azonnali információ-megosztás valósulhat meg.

1. ÁBRA

*Hatalom a 20. és a 21. században.
(Power in the 20th and 21st century)*

Forrás: <http://media.mmgcommunity.topscms.com>

Közösségi média megjelenése, szerepe

A Már a közösségi média megjelenése előtt is részese volt a technológia az emberek közötti gyors kommunikációban, 2001-ben Joseph Estrada elleni tüntetés megszervezéséhez SMS-t használtak, mellyel egy 700,000 tömeget sikerült összegyűjteni (Jacob, A., 2004).

Az SMS-ből először email lesz, 2004 Spanyolországában José María Aznar megbuktatásához használják, majd a színre lép a Twitter és a Facebook is 2009-ben Moldvában, mikor az elcsalt választások ellen szerveznek tömegdemonstrációt (Selján, P., 2013). Sőt még korábbi technológia alapú kutatás is volt, Tom Stonier 1983 kutatásában (Stonier, T., 1983) az a diktatúra és a vezetékes telefon penetrációról kimutatta, ha eléri az országos 20%-ot a vezetékes lefedettség a diktatúrát már nem lehet fenntartani. Így jósolta meg Kelet-Németország és a Szovjetunió végét.

A publikus közösségi hálózatok

Az első vizsgálatom arra irányul, hogy milyen publikus közösségi hálózatokat használnak ma az emberek a világban. Az eBizMBA 2012. decemberi toplistája (eBizMBA, 2012) alapján készítettem az alábbi táblázatot:

1. TÁBLÁZAT
Publikus közösségi hálózatok összehasonlítása
(List of open social networks)

Név	Url	Becsült felhasználói szám	Megjegyzés
Facebook	http://facebook.com	750,000,000	a legnagyobb
Twitter	http://twitter.com	250,000,000	160 karakteres „csiripek”
LinkedIn	http://linkedin.com	110,000,000	üzleti kapcsolatokra
Myspace	http://myspace.com	70,500,000	zenészeknek és rajongóknak, bár már 4 éve leszálló ágban van
Google Plus	http://plus.google.com	65,000,000	google válasza a facebookra, kevesen használják (a sok regisztráció ellenére, mivel a felhasználói fiók google más szolgáltatásaihoz való bejegyzéskor automatikusan létrejön), akik használják inkább szakmaibb témákat peduzgető felhasználók pl.: programozók
DeviantART	http://deviantart.com	25,500,000	grafikusok világa
LiveJournal	http://livejournal.com	20,500,000	tapasztalatom alapján oroszok dominálnak rajta
Tagged	http://tagged.com	19,500,000	
Orkut	http://orkut.com	17,500,000	
Pinterest	http://pinterest.com	15,500,000	2012-ben hírszterek használták

Forrás: Saját szerkesztés

A számok alapján leszögezhető, hogy a Facebook jelenleg a közösségi média, a Twitter is fontos, sok véleményvezér, híres ember is használja, illetve miután csak 160 karaktert lehet megosztani benne (úgy is hívják, hogy mikroblogger). Ezért amikor egy élő esemény zajlik, akkor sokkal gyorsabb és hatékonyabb, mint a Facebook, viszont a két rendszert lehet szinkronizálni, a „twitterket” a Facebookos oldalunkra is át tudjuk emelni automatikusan.

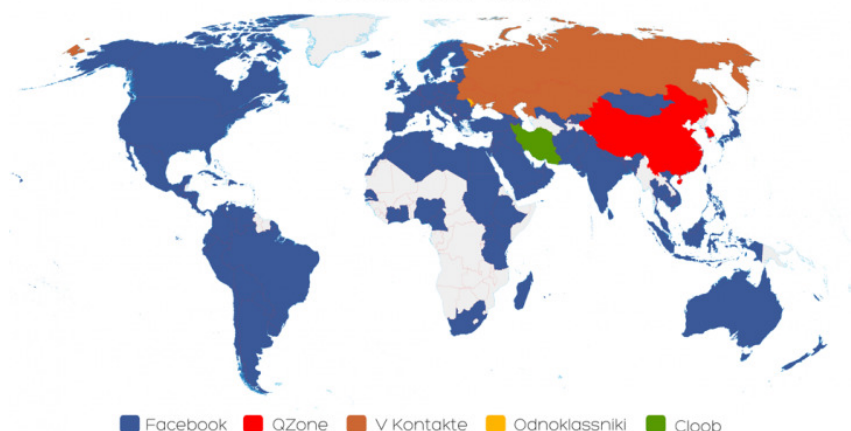
A következő képen a közösségi hálózatok térbeli eloszlása látható:

2. ÁBRA

A világ térképe a közösségi hálózatok tükrében
(World Map of Social Networks)

WORLD MAP OF SOCIAL NETWORKS

December 2012

credits: Vincenzo Cosenza vincos.it

license: CC-BY-NC

sources: Alexa

Forrás: <http://thenextweb.com/facebook/2013/01/02/world-map-of-top-social-networks-shows-just-five-left-facebook-dominates-127-out-of-137-countries/>

Öt ország van, ahol még a Facebook helyett egy helyi, avagy nemzeti közösségi hálózatot használnak. Kína tekinthető a legérdekesebbnek, ott ugyanis a Közbiztonsági Minisztérium Aranypajzs projekt néven létrehozott egy internet cenzúrázási projektet, melyben a felforgatóknak ítélt oldalakat tiltják, köztük a Facebookot is. Természetesen a Facebook piaci szemmel néz alapvetően Kínára és nem szeretné kihagyni ezt a hatalmas piacot, így valószínűleg egy kínai céggel együttműködve fogja létrehozni a kínai Facebookot, mely nem fog kapcsolódni az amerikai oldalhoz, csupán a mögötte lévő kód lesz felhasználva, ráadásul úgy, hogy a kínai kormányzat teljes körű kontrollt tarthasson a rendszer felett. Ezek után nem nehéz olyan jóslatot tenni, Stonier nyomán, hogy ha Kínában is használható lesz az amerikai Facebook (és itt teljesen szabadon értem, hiszen jelenleg is léteznek olyan technológiák, amivel ki lehet játszani az Aranypajzsot), akkor a jelenlegi autoriter rezsim megbukott.

Közösségi média fő tulajdonságai a korrupció ellenes küzdelem szempontjából

Mik azok a tulajdonságok, amelyek segítségével az első képen látható karikatúra igazzá válik, hogy lesz a fegyverekkel szemben erős egy okostelefon vagy számítógép?

- Egy mobil/okostelefonnal mindenki újságíróvá, tudósítótá válhat, bloggolhat, videót készíthet és oszthat meg.
- Oknyomozó cikkeket felkaphatja a közösség és nem csak az adott oldallátogatói olvassák így el, hanem mindenki.
- Olyan eseményeket lehet megismerni és nyomon követni, amiről a felhasználónak addig tudomása se volt.
- Az átlagember így rengeteg információhoz juthat hozzá, véleményt alkothat, szervezkedhet, kapcsolatot alakíthat ki más átlagemberrel. Ezek a kapcsolatok felerősítését jelenti, úgy nevezett aszinkron kapcsolatoknál (mikor valaki jobban ismeri a másikat, gondoljunk itt egy tanár-diák relációra, a tanár utána jobban látja a diákjának a világát). Természetesen ezen erősödés nem csak a pozitív dolgok felerősödését jelenti, a Jobbik választási sikerének egyik szelete az volt, hogy jól kezelte a közösségi médiát, olyan kérdéseket boncolgatott, amelyet más pártok mindig a szőnyeg alá söpörtek. Az, hogy ezekre a kérdésekre milyen választ adott már egy másik kérdés.
- Ugyanazt a hálózatot használja, amit a kormány, ha blokkolják, gátolják a gazdaságot, az emberek pedig nem fognak otthon üldögélni, rögtön tiltakozások indulhatnak
- Gyorsaság, a tüntetéseknél az eseményekre való reagálási idő a minimálisra csökkenhet a központi irányítású rendőrséggel szemben, kellemetlen információk elterjedése esetén hamarabb kiderülhet minden, mire a kormányzat vagy a felelősök reagálnak
- Ködösítés, asztal alá seprés nem fog működni a felhasználók kollektív tudásával szemben.
- Nem lokális, nem nemzeti szintű, hanem globális, láncreakciót képes kiváltani a világban (ahogy a tunéziai tüntetések az egyiptomiakat is lángra gyújtották, majd az egész arab világot).
- Kétirányú átláthatóság, a simlis ügyek kiderülnek, viszont láthatóvá válik az, hogy az emberek erre, hogyan reagálnak vagy akár a tüntetés, ellenállás hogyan szerveződik.
- Szabad és felelős polgárság kialakítója.

Arab tavasz

A közösségi média ereje szerintem először itt mutatkozott meg, hiszen egy esemény egy egész kontinenst lángra robbantott, majd az egész világ érintett lett benne. 2010. december 17-én Tunéziában Mohammed Bouazizi tiltakozása jeléül felgyújtotta magát egy önkormányzati épület előtt. Az ő története jelentette az emberi arcot az elnyomó és korrupt rezsimmel szemben. Természetesen nem az ő esete, ami miatt beindult a gépezet, az előzmények között több tényező jelenik meg, mint kiváltó ok, a 60-as, 70-es években hatalomra került diktátorok, ugyanolyan korrupttá váltak, mint az elődeik, a középréteg erős szegényedésnek indult, a népesség szám viszont nőtt, főleg a 15-25 éves korosztályban (ráadásul pont ez a korosztály, aki készség szinten kezeli az új médiát, technológiákat). Bouazizi története viszont a szikra volt, ami a Facebook és a Twitter segítségével begyújtotta a lángot. A kormányok, amikor ezt felfogták, már blokkolni kezdték ezeket az oldalakat, de egyéb külföldi szerverek használatával a felkelők mindig előttük jártak.

India

Míg az arab tavasz közvetlenül a kizsákmányoló autoriter rendszer elleni küzdelemhez használta a közösségi hálózatot, aminek csak az egyik eleme a korrupció, addig Indiában tisztán a korrupció elleni küzdelem eszköze volt. Anna Hazare indiai korrupció ellenes aktivista életfogytiglaniig tartó tiltakozásba kezdett az új indiai korrupcióellenes törvény miatt, miután abban az szerepelt, hogy nem hatályos a miniszterelnökre, legfelsőbb bírókra, parlamenti képviselőkre. A mozgalom hatalmas visszhangot kapott a közösségi médiában:

<https://www.facebook.com/Indiacor> 859,000 követővel

<https://www.facebook.com/annahazare?ref=ts&fref=ts> 597,000 követővel

Anna Hazare a sztrájk törvény be nem tartása miatt letartóztatták, ezt követően országsszerte majdnem 600 tüntetés kezdődött el. További információt sajnos nem sikerült fellelnem, hogy jelenleg mi történik Indiában.

Magyarország

Az alapvető online portálok facebookos oldala pl.: hvg.hu és az anti-korrupciós sorozata Jancsics Dáviddal, melyek folyamatosan megosztják a portálon található cikkeket, léteznek kizárólag a demokráciát veszélyeztető, korrupció gyanús témákkal foglalkozó speciális facebook oldalak.

2. TÁBLÁZAT
Magyarországi korrupcióval foglalkozó közösségi oldalak
(Hungarian anti-corruption sites on social networks)

Név	Cím	Likeolok száma	Mögötte	Izgalmas témák
<i>atlatszo.hu</i>	https://www.facebook.com/atlatszo.hu?ref=ts&fref=ts	12,053	http://atlatszo.hu	Kis Oligarchia háttér
<i>K-Monitor</i>	https://www.facebook.com/Kmonitor?ref=stream	1,750	http://k.blog.hu	
<i>Infoporn</i>	https://www.facebook.com/infoporn.budapest?fref=pb	751	http://infoporn.blog.hu	Infografikák
<i>Transparency International Magyarország</i>	https://www.facebook.com/TransparencyInternationalMagyarország?fref=pb	3,097	http://transparency.hu	
<i>Ki Mit Tud</i>	https://www.facebook.com/KiMitTud?fref=pb	494	http://kimittud.atlatszo.hu	
<i>HVG Online</i>	https://www.facebook.com/hvghu?ref=ts&fref=ts	86,942	http://hvg.hu	

Forrás: Saját szerkesztés

Technológia vagy a koncepció?

Ezen ismeretek birtokában felmerül a kérdés, miért lettek népszerűek ezek a technológiák és a korábbiak miért nem, a korrupció elleni küzdelem szempontjából.

Technológia elfogadása

A legrégebbi modellt Fred Davis alkotta, mellyel szeretne volna megmagyarázni a számítógép használati szokásokat. Ennek a modellnek az alapját Fishbein és Ajzen (Fishbein, M. and Ajzen, I., 1975) Theory of Reasoned Action (TRA vagy logikus cselekvések) elmélete alkotja. „A modell szerint az attitűdök nem határozzák meg közvetlenül a magatartást, hanem az egy közbülső változó, a cselekvési szándék függvénye, amelyre az adott cselekvéssel kapcsolatos attitűdök és szubjektív normák hatnak. Az attitűdöket az értékelő hiedelmek és az attitűdök érzékelt fontossága határozza meg. Az értékelő hiedelmek tényezője azt mutatja meg, hogy az egyén hogyan vélekedik az adott magatartás következményeit illetően. A normatív hiedelmek pedig arra vonatkoznak, hogy miként látja az egyén a társadalmi elvárásokat, és mennyire akar azoknak megfelelni. A normatív hiedelmek és azok érzékelt

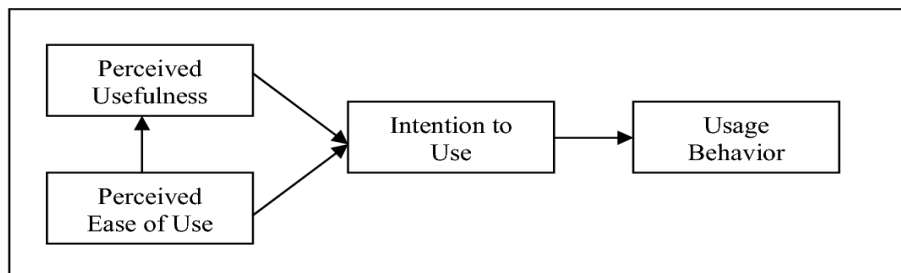
fontossága határozza meg a szubjektív normákat” (Venkatesh, V. and Bala, H. 2012).

Fred Davis technológia elfogadási modellje

Fred Davis technológia elfogadási modellje 4 tényezőből áll, a felhasználási viselkedést (Usage Behavior) a használat gyakorisága (Intention to Use) határozza meg, mely a tapasztalt hasznosság (Perceived Usefulness) és az arra is hatással lévő tapasztalt felhasználási könnyűség (Perceived Ease of Use).

3. ÁBRA

*Fred Davis technológia elfogadási modellje
(Technology Acceptance Model)*

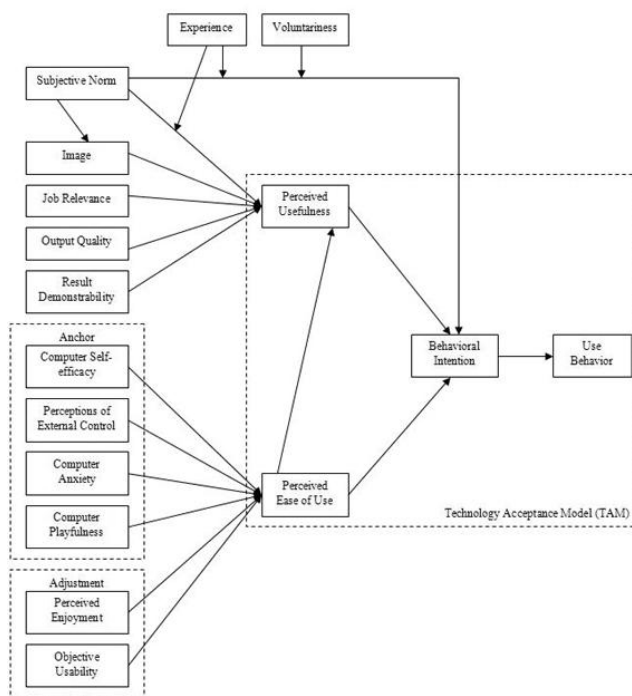
Forrás: Fred Davis, 1989

Venkatesh - Technology Acceptance Model 3

Venkatesh tovább fejlesztette a klasszikus modellt, rengeteg további tényező felhasználásával:

4. ÁBRA

Venkatesh technológia elfogadási modellje
(Technology Acceptance Model 3)

Forrás: Venkatesh, 2012

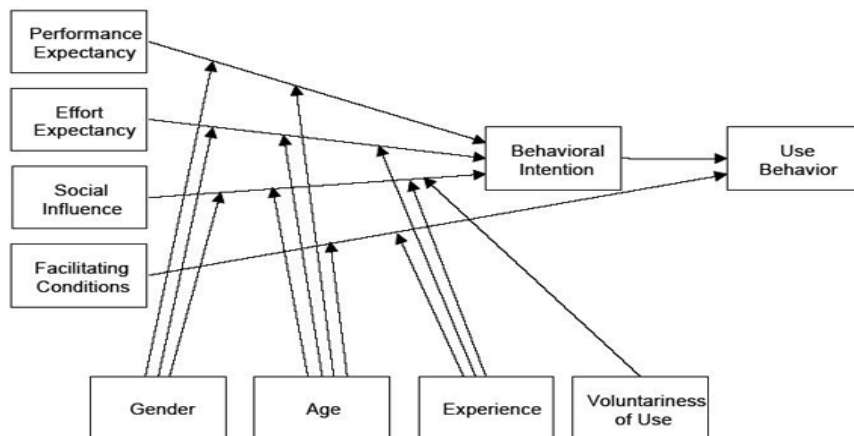
Ez a modell további tényezőkkel, mint például az egyén informatikai tapasztalata vagy szervezeti szerepével bővíti a hasznosság és a rendszer kezelésének bonyolultságát.

E modell megalkotása mellett Venkatesh egységesítette az elfogadást és a technológia használatának modelljét is:

Egyesített modellje a technológia elfogadásának és használatának

5. ÁBRA

Egyesített modellje a technológia elfogadásának és használatának
(Unified Theory of Acceptance and Use of Technology)

Forrás: Venkatesh 2003.

A modell elemeinek jelentése:

Performance Expectancy: az egyén szerint mennyire képes a munkavégzésének sebességét növelni az adott rendszer.

Effort Expectancy: mennyi erőfeszítéssel jár várhatóan a rendszer használata.

Social Influence: az egyén szerint a számára fontos emberek hogyan gondolkodnak arról, hogy az adott rendszert használja-e vagy sem.

Facilitating Conditions: a technológiai infrastruktúra és a szervezet mennyire képes támogatni az egyént a rendszer használatában.

Gender: nem.

Age: kor.

Experience: tapasztalat.

Voluntariness of Use: a felhasználás mennyire önkéntes.

Behavioral Intention: viselkedési szándék.

Use Behavior: felhasználási viselkedés.

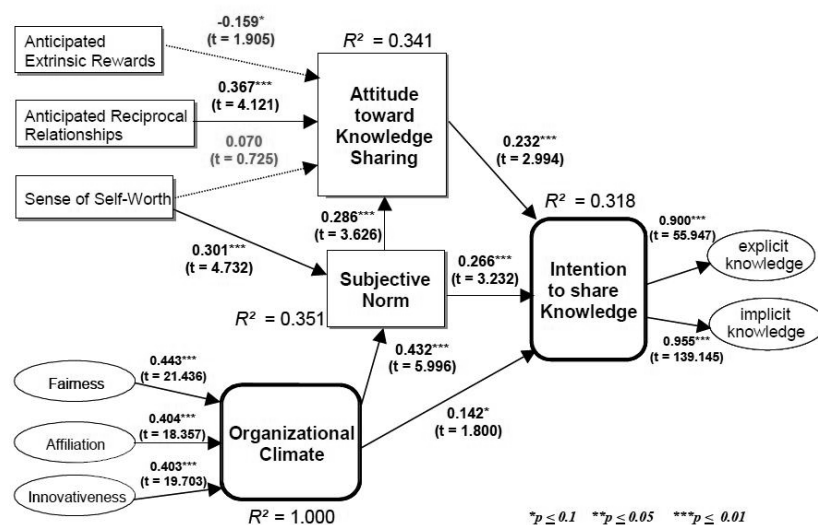
A modellt megvizsgálva jól látható, hogy fontos a rendelkezésre álló technológia (facilitating conditions) mégis rengeteg más tényező befolyásolja a felhasználót egy adott rendszer használatában.

Ezen modellek megvizsgálása alapján 4 tényezőre leszűkítve vagy 17 tényezőre kibővítve lehetséges a technológia elfogadásának elemzése. A következő modell a koncepció elfogadásának modellje, amit a gyakorlatban a tudásmegosztás modellje, amit Gee-Woo Bock, Robert W. Zmud, Young-Gul Kim, Jae-Nam Lee készített, a súlyok megállapítása 27 koreai cég 154 vezetőjével folytatott interjú alapján készült:

Tudásmegosztás modellje

6. ÁBRA

Tudásmegosztás modellje (Knowledge sharing model)

Forrás: Gee-Woo Bock, Robert W. Zmud, Jae-Nam Lee, Young-Gul Kim (2005).

Anticipated Extrinsic Rewards: várható külső jutalom.

Anticipated Reciprocal Relationships: várható kölcsönös kapcsolatok.

Sense of Self-Worth: ön-kiválóság érzése.

Attitude toward Knowledge Sharing: tudásmegosztáshoz való hozzáállás.

Subjective Norm: szubjektív norma, azaz a felhasználó szerint a számára fontos emberek egy adott helyzetben hogyan cselekednének, döntenének.

Intention to share Knowledge: tudásmegosztási szándék.

Fairness: méltányosság.

Affiliation: kapcsolat.

Innovativeness: innovációs képesség.

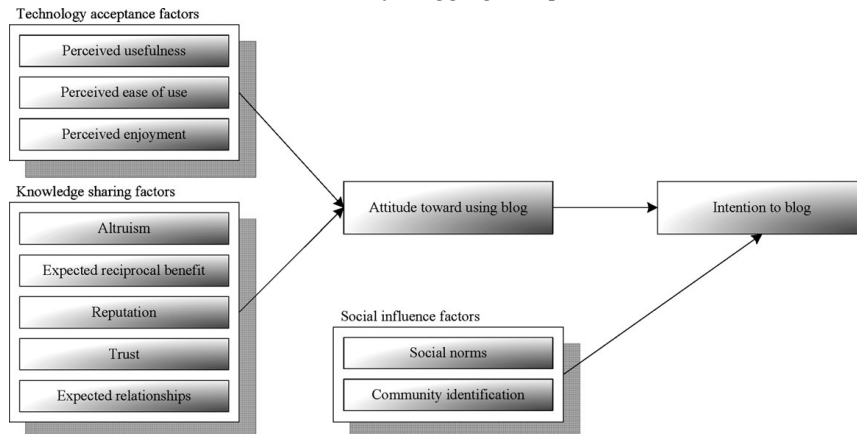
Organizational Climate: szervezeti légkör.

A modellt elemezve arra jutottam, hogy így nehéz összehasonlítani a technológia elfogadásával, nincs közös pont, így egy másik modellt kerestem, ami mind két vonalat egyeztet. Ekkor jutottam el Chin-Lung Hsu, Judy Chuan-Chuan Lin blog elfogadási modelljéhez, mely a korábbi tudásmegosztási és technológia elfogadási modell ötvözete.

Blogolás technológiai elfogadása és tudásmegosztás motivációs modellje

7. ÁBRA

Blogolás elfogadásának modellje
(Model of blogging acceptance)

Forrás: Chin-Lung Hsu a, Judy Chuan-Chuan Lin, Acceptance of blog usage: The roles of technology acceptance, 2007.

Technology acceptance factors: technológia elfogadási tényezők.

Perceived usefulness: tapasztalt hasznosság.

Perceived ease of use: tapasztalt felhasználási könnyűség.

Perceived enjoyment: tapasztalt élvezet.

Knowledge sharing factors: tudásmegosztási tényezők.

Altruism: altruizmus.

Expected reciprocal benefit: várható kölcsönös előny.

Reputation: hírnév.

Trust: bizalom.

Expected relationships: várható kapcsolatok.

Attitude toward using blog: blogoláshoz való hozzáállás.

Social influence factors: közösséget befolyásoló tényezők.

Social norms: közösségi normák.

Community identification: közösségi azonosítás.

Intention to blog: blogolási szándék.

A modellt megvizsgálva látható, hogy a technológia, akkor az igazi, ha nem okoz semmi nehézséget, gondot, problémát a felhasználónak, akkor nem akadályozza, gátolja a tudásmegosztást, blogolást a korrupcióról. Elfogadása a felhasználói elményen és könnyű kezelhetőségen és hasznosságon múlik. Ezen paraméterek egy rendszerfejlesztés során specifikálhatóak, teszt során kideríthetők, így javíthatóak. Egy országon belüli emberek közötti reláció, intrika parancs szóra nem változtatható.

tó, csupán elfedhető, így úgy érzem, hogy bizonyítékot találtam arra, hogy a technológiát könnyebb elfogadni, mint a koncepciót.

Összefoglalás

A legjobb ellenpélda, amit a nyugat.hu(2013) megfogalmazott a Bándy Katagylkosság: a Facebook, amikor nem segít című cikkében. Amikor Pécsen Bándy Katát megölték és még csak eltűntnek hitték, a fotója hihetetlen gyorsasággal járta be a magyarországi felhasználók falát. Majd amikor pedig kiderült, hogy meggyilkolták, az indulatok pörögtek fel, vad cigányozás kezdődött, hasztalanul: „Mindez azonban nem feltétlenül jelent pozitív hozadékot egy ilyen fajsúlyos bűnügynek. Már csak azért sem, mert bűnügyeket nem közösségi oldalakon szoktak megoldani.”

Ezen a jelenséget sokat gondolkozva mégis odajutottam, hogy a megosztott információk figyelem felkeltőnek kell lennie az adott közösségben (Bándy Kata esetében biztos nem pörgött volna ilyen gyorsan a megosztás, ha egy 50 éves hajléktalan férfiről lenne szó), és az azt követő események már a közösség kollektív tudását, ismeretét, erkölcsét és etikája szerint fog zajlani. Viszont az információ mindenkit el tud érni, az átláthatóság megvalósul. Abból is érdemes lenne további kutatásokat végezni, hogy milyen egyéb tényezők befolyásolják e rendszerek használatának következményeit, a szalonfasizmus és a relatív jómódban dagonyázást érdemes szembe állítani a kilátástalanság és a teljes munkanélküliséggel, míg az egyik valószínűleg csak morog, másokat hibáztat a saját sikertelenségéért, a másik akcióra is képes. Az arab tavasz jelenlegi állapotát megvizsgálva érdemes még további dimenziókkal bővíteni a gondolatsort, hiszen a kulturális háttér is egy további tényező. A muszlimok számára a Korán sokkal fontosabb, mint a Francia forradalom demokratikus vívmányai. Szerencsére az informatika nem ilyen bonyolult, egy rendszer általában a specifikációjának megfelelően működik, és mindegy ki nyomja meg a Share gombot, a cikk, a link, a poszt megosztásra kerül.

A tanulmány esszé megírásának utolsó pillanatában még egy cikkbe sikerült belefutnom (atlatszo.hu, Sztrájk egy kínai napilapnál, 2013). Kínában a Southern Weekly újságírói a kormány cenzúrája ellen tünetést szervez. Ez a Weibo nevű kínai mikroblog rendszer segítette, mely szintén cenzúra alatt ál, ám a hírek itt megjelennek, majd csak utána kerülnek pár perc múlva cenzúrázásra, így is sikerült 30,000 felhasználónak megosztania. Persze nemcsak ez a rendszer egyik gyenge pontja, hiszen a felhasználók szimplán másképp hívják a kényes dolgokat, mint például a rendőrségi kihallgatást teázásnak (Végső, V., 2013).

Irodalom

atlatszo.hu: Sztrájk egy kínai napilapnál <http://atlatszo.hu/2013/01/07/szrajk-egy-kinai-napilapnal/> internetről letöltve: 2013.01.07.

- Besenyő János: „Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban <http://www.kul-vilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf>, internetről letöltve: 2012.12.22.
- Chin-Lung Hsu, Judy Chuan-Chuan Lin, Acceptance of blog usage (2008): The roles of technology acceptance, social influence and knowledge sharing motivation, *Information & Management* 45 65–74
- eBizMBA: Top 15 Most Popular Social Networking Sites | December 2012 <http://www.ebizmba.com/articles/social-networking-websites> internetről letöltve: 2013.01.07.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975.
- Gee-Woo Bock, Robert W. Zmud, Young-Gul Kim, Jae-Nam Lee (2005): Behavioral Intention Formation in Knowledge Sharing: Examining the Roles of Extrinsic Motivators, Social-Psychological Forces, and Organisational Climate, *MIS Quarterly*, 29 No. 1, pp. 87-111/March
- Jaap van Till: „Regime Change in the ”Arab Spring” is a System Change: What influence have „social media” on the development progress or obstruction of revolutions in Iran, Tunisia and Egypt?”. <http://www.budde.com.au/Presentations/Content/Social-Networks-and-Revolutions.pdf>, internetről letöltve: 2012.12.22.
- Jacob Adelman: U Say U Want A Revolution, *Time Magazine*, 2004.07.05. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,660984,00.html> internetről letöltve: 2013.01.07.
- Marko Papic and Sean Noonan - Social Media as a Tool for Protest <http://www.stratfor.com/weekly/20110202-social-media-tool-protest> internetről letöltve: 2013.01.07.
- nyugat.hu, V.Sz.: Bándy Kata-gyilkosság: a Facebook, amikor nem segít http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/bandy_kata_gyilkosság_facebook internetről letöltve: 2013.01.07.
- Schafferné Dudás Katalin: A környezettudatosság többszintű értelmezése és a környezettudatos fogyasztói magatartás vizsgálata, Pécs, 2008
- Selján Péter: A közösségi média szerepe a 21. században, avagy az "arab tavasz" és a közösségi oldalak <http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1137&load=ZVD6ci0SpPs> internetről letöltve: 2013.01.07.
- Tom Stonier, The Microelectronic Revolution, Soviet Political Structure, and the Future of East / West Relations, "The Political Quarterly, April-June 1983
- Venkatesh, V. and Bala, H. (2012): TAM 3: Advancing the Technology Acceptance Model with a Focus on Interventions Manuscript, in-preparation. http://www.vvenkatesh.com/it/organizations/theoretical_models.asp Letöltés ideje 2013.06.10.
- Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis, F.D., and Davis, G.B. "User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View," *MIS Quarterly*, 27, 2003, 425-478.
- Végső Valentina: Így működik a kínai cenzúra http://azigazimao.blog.hu/2013/01/08/igy_mukodik_a_kinai_cenzura

THE ROLE OF MICROCOMMUNICATION IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION

LÉVAI ANDRÁS

In this document I try to find the connection between the social media and the fight against corruption. My research topic is knowledge management and social media, this led me, to find how can it help the fight against the corruption. The revolution of the Arab spring was enabled by Twitter, Facebook, Ustream. I made a list, what kind of main attributes allows social media to help the fight against corruption. After this part I made a comparison of the Hungarian initiatives. The second part of the document is about the technology acceptance model, from Davis to Venkatesh, how the Web 2.0 content based allowed to boost up the communication between users and how this allowed the fight against corruption.

HORVÁTORSZÁG VERSENYKÉPESSÉGE A TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK TÜKRÉBEN

(Regional disparities influence on Croatia's competitiveness)

LŐRINCZNÉ BENCZE EDIT¹

Kulcsszavak:

területi egyenlőtlenségek, területi kohézió, regionális versenyképesség

Horvátország versenyelőnyeit és hátrányait nagymértékben befolyásolják területi egyenlőtlenségei, melyek a regionalitás minden szintjén megjelennek. A tanulmány elsősorban a megyék, a régiók és városok közötti jelentős fejlettségbeli különbségeket veszi számba, s bemutatásra kerülnek a térbeli elhelyezkedésből származó eltérések, a makroregionális és finanszírozási mutatók, a népesség számából és a munkanélküliségből növekedéséből fakadó ellentmondások, melyek kezelése a horvát regionális politika prioritása.

Bevezetés

Horvátország, 2013. július 1-től az Európai Unió 28. tagállama lesz, s belépve a Közösség egységes piacára kiemelt feladatnak számít, hogy az ország képes legyen megbirkózni a Közösség egységes piacán uralkodó versennyel, mert csak így biztosítható számára az integrációból fakadó előnyök kellő mértékű kihasználása. Versenyképességét erőteljesen befolyásoló tényező az a területi diszparitás, mely egyrészt természetföldrajzi, történelmi, civilizációs szempontból jellemezi az országot, másrészt pedig a területi-közigazgatási egységek, a szubnacionális szintek között fellelhető. A horvát regionális politika hosszú ideig késlekedett ezen problémák kezelésében, hiszen csak 2009-ben jelent meg a Regionális Fejlődésről szóló törvény, s még egy évet kellett várni az ország Regionális Fejlődési Stratégiájára, így a területi egyenlőtlenségek csökkentése, valamint felszámolása még kezdeti stádiumban van. Mindez erőteljesen befolyásolja az állam versenyképességét.

A kis területű Horvátország regionális tagolása nagy eltéréseket mutat aszerint, hogy kultúrpolitikai szempontból, történelmi, esetleg természeti-földrajzi adottságai alapján osztjuk kisebb-nagyobb egységekre.

Kulturális szempontból az ország három jól elkülöníthető egységből áll, így a *Dinári* (Nyugat- és Közép-Horvátország), a *Pannon* vagy más néven Duna menti (Észak és részben Közép-Horvátország) és a *Mediterrán* (tengerpart és a szigetek) régiókból. Ezt árnyalja, hogy történelme során végbement a horvát etnikai és állami térség politikai-területi felosztása is, mely szintén hármas tagolást eredményezett, így Horvátország, Dalmácia és Szlavónia hármasát. (Jakopović 2003)

A természetföldrajzi osztályozás szempontjai különbözőek lehetnek. Domborzat alapján három rész különíthető el, s ez a felosztás sok hasonlatosságot mutat a kulturális tagolással: a Pannon régió vagy Alföld (mely részét képezi a magyar alföldnek), a Mediterrán, vagy tengerparti régió, és a Hegyvidék (az előző kettő között helyezkedik el, része a Dinári-hegységnek). (*Republic* 2006)

A Pannon régió a Kárpát-medence déli részén található, s felöleli Horvátország északi részét, területének mintegy 47 %-át, lakosságának 64 %-át, s ezzel az ország legsűrűbben lakott területe, mely két egy mással ellentétes részre tagolódik. Egyrészt nyugati területein találhatóak Horvátország legfejlettebb ipari központjai és vidéki terei, míg keleti részei az állam legkevésbé fejlett régióit tömörítik.

A Hegyvidéki régió meglehetősen változatos képet mutat. A térség erőssége kiváló természeti adottságaiban rejtőzik, így gazdag érintetlen erdőségei, azok flórája és faunája turisztikai látványosságnak számítanak. Ennek ellenére azonban ez a régió az ország legfejletlenebb térsége, melyet a nagyon alacsony népsűrűség, a kirívóan szegényes infrastruktúra (pl. közlekedés), s a háborús károk egyaránt sújtanak, így nem véletlen, hogy jelentős állami támogatásra szorul, s felzárkóztatása az ország fejlesztési politikájának középpontjában áll.

A Mediterrán régió Horvátország tengerpartját és szigeteit öleli fel, melyeket hegyvidékek tesznek változatosabbá. Ez a térség az ország legvárosiasabb része, versenyképessége a turizmus és magas színvonalú szolgáltatóipar. A terület legfejlettebb részei északon találhatóak, ugyanakkor a dalmát tengerpart még mindig szenved a háború következményeitől. A régió legszegényebb és állami segítségre szoruló területei a szigetek, ahol a gyér lakosság, és a gazdasági fellendülésnek nem kedvező természeti viszonyok nehezítik a fellendülést. (*Republic* 2006, *Lőrinczné* 2007)

Ez a hármasság azt mutatja, hogy a viszonylag kis területű államot természetföldrajzi szempontból rendkívüli sokszínűség jellemzi, melyet – mint azt az előbbiekben láttuk – az eltérő etnikai, kulturális, gazdasági és politikai hovatartozások is tarkítanak, s mivel az ország különböző civilizációk (Közép-Európa, Balkán, Mediterrán-térség) találkozási pontjában is fekszik, így a sokszínűség még újabb elemekkel is kiegészül.

Különleges bánásmódban részesülő területek

A horvát regionalitás egyik legszembevetőbb problematikája a régiók közötti hatalmas különbségek, melyek a távoli múltba vezethetőek vissza, s ezen diszparitás a 20 században tovább növekedett. Az egykori Jugoszlávia egyik legfejlettebb tagköztársaságában a 2. világháború után bekövetkező gyors iparosodásnak Horvátország gazdasági szempontból ugyan nyertese volt, de mindez a vidéki népesség városokba költözését, valamint a városok és a vidéki térségek közötti különbségek megnövekedését eredményezte. A hatvanas évek végén készült első, a lemaradó területeket számba vevő elemzések alapján a horvát területek 19%-át és a népesség

10 %-át sorolták ide, mely a nyolcvanas években tovább növekedett (1981-85), s az ország területének 30,4%-a és összlakosságának 14%-a tartozott a fejletlen területekhez. (*Bogunović* 1985)

Az öröklött regionális különbségek a függetlenség kikiáltása után tovább erősödtek a rendszerváltás és az önállóság megteremtése, különös tekintettel a háború miatt kialakult társadalmi és gazdasági problémák következtében. A nehézségek hatványozottan jelentkeztek a korábbi fejletlen térségekben, de ezen régiók száma tovább gyarapodott, hiszen korábban fejlettnak nyilvánított területek is perifériára kerültek. A régiók közötti különbségek a lakosság rendkívül aránytalan eloszlásában, a hatalmas gazdasági és iskolázottsági különbségekben, az eltérő munkanélküliségi adatokban egyaránt tetten érhető.

Mindezek alapján a regionális politika középpontjában hosszú évekig a „Különleges bánásmódban részesülő területek” álltak, s az 1996-ban napvilágot látott törvény a háború sújtotta és a háborús károkat szenvedett térségek, valamint a háború következtében fejletlen régiók felzárkóztatását tűzte napirendre. (*Zakon* 1996) Mindemelllett a kormányzat törekedett más, strukturális nehézségekkel küzdő térségekkel is foglalkozni, s így született meg 1999-ben a Szigetekről szóló törvény (*Zakon* 1999), majd 2002-ben a Hegyvidéki területek felzárkóztatásával foglalkozó törvény (*Zakon* 2002). Ezen három kategóriához tartozó térségek az ország területének 64,3%-át teszik ki, a lakosság 23%-át és 275 települési önkormányzatot érintenek, melyek GDP-je nem éri el az országos átlag 65%-át, így felzárkóztatásuk a horvát regionális politika elsőrendű feladata, mely hosszú ideig ki is merült ezek támogatásában, s a kérdéskör illetően leszűkítése csak nagyon kis teret engedett a decentralizációnak. A különleges bánásmódban részesülő területek alacsony makrogazdasági mutatói a horvát versenyképesség kritikus elemei, ezért ezen területek strukturális átalakítása nélkül nem képzelhető el a regionális versenyképesség fokozása. (*Lőrinczné* 2009)

Helyi önkormányzatok

A Horvát Köztársaság, mint rendszerváltó és a demokratikus átalakulás folyamatában lévő ország területi-közigazgatási szerkezete lényeges változásokon ment keresztül a függetlenné válás óta, mely folyamat nem volt mentes a politikai befolyásától. Bár a jugoszláv örökség felszámolásával rövid idő alatt megteremtették az önkormányzatok működésének törvényi háttérét, ennek ellenére a fiatal köztársaság máig számos problémával küzd a regionális politika terén, így az állam regionális tagolása túlságosan bonyolult, a feladatmegosztás sokszor átláthatatlan és működtetése forráshiányos, s a területi, közigazgatási rendszer egyik legfőbb jellemzője a rendkívüli fragmentáció. A két szubnacionális szintet a 2011. évi népszámláláskor egyrészt az 556 helyi önkormányzat képviseli – ide sorolható a 429 općina, valamint a 127 város – másrészt a területi önkormányzatot jelentő 20 zsupánság (megy) és Zágráb zsupánsági jogú város. (*Državni* 2011, 2012a)

A rendszerváltás után a városok lényeges változásokon mentek keresztül, így többek között számuk majdnem megduplázódott, ebből következően a városok átlagos nagysága, az egy városban élő népesség száma nagymértékben csökkent, hiszen az újonnan városi rangot kapott települések sokkal alacsonyabb lélekszámmal rendelkeznek. Így a városok között hatalmas különbségek alakultak ki, mely a népességi adatok mellett funkcióikban és gazdasági teljesítményükben is érzékelhető.

A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a lakosság városokba történő koncentrációja megállíthatatlan folyamat. Amíg 1991-ben a népesség 51,7 %-a lakott városokban, addig a 2011. évi népszámlálás szerint már 3 016 137 városlakó van, mely az össznépesség 70 %-át teszi ki. A városok átlagos népessége 23 749 fő, de az „átlagos” nem mutatja ki a szélsőségeket. Így a fővárosban lakik az összlakosság 26,19 %-a (790 017 fő), s a mindössze 9 nagyvárosnak számító településen (50 000 főnél nagyobb lakosság) tömörül a lakosság fele, 50,25 %-a, melyek közül a négy makroregionális központban a népesség 39,94 %-a. A négy legnagyobb város: Zágráb (790 017), a dalmát területek központja Split [Spalato] (178 102), Rijeka [Fiume], mely Nyugat-Horvátország központi települése (128 624) és Osijek [Eszék] (108 048), a keleti területek, Szlavónia centruma, mely városok és vonzáskörzeteik az ország magterületei. Az érem másik oldala, hogy a városok csaknem felének (60 település) a lakossága 10 000 fő alatt van. Mindezek az adatok jól tükrözik a horvát városszerkezet aránytalanságait, hogy Zágráb kivételével hiányoznak a modern nagyvárosok, melyek a fejlődés és versenyképesség motorjai lehetnének.

1. TÁBLÁZAT

*A horvát városok népessége
(Population by towns)*

Népesség	Városok száma	Városok %	Lakosság %
5 000 fő alatt	18	14,17	1,98
5 001 – 10 000	42	33,07	9,84
10 001 – 15 000	30	23,62	12,35
15 001 – 20 000	8	6,30	4,39
20 001 – 30 000	11	8,66	9,04
30 001 – 40 000	4	3,15	4,72
40 001 – 50 000	5	3,94	7,42
50 001 – 60 000	3	2,36	5,71
60 001 – 70 000	1	0,79	2,11
70 000 – 80 000	1	0,79	2,49
80 001 – 90 000	-	-	-
90 001 – 100 000	-	-	-
100 001 – 200 000	3	2,36	13,75
200 001 felett	1	0,79	26,19
összesen	127	100,00	100,00

Forrás: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011) Popis 2011. Zagreb

A helyi önkormányzat másik formája az općina olyan települések természetes, gazdasági, szociális közösségét jelenti, amelyek lakosait mindemellett a közös ér-

dekek is összefűzik. Kiterjedését a hozzá tartozó települések határai húzzák meg. 1991-ben az opcinák száma még csak 102 volt, míg 2011-ben már 429, vagyis több mint négyszeresére növekedett. A változás az 1992. évi szabályozás következménye, amikor is számuk 419-re nőtt, mely lényegében azóta változatlan. A korábban túlságosan nagy kiterjedésű és lakosú helyi önkormányzatok helyett létrehozott új rendszer erősen fragmentált, apró, kicsi egységekből áll, melyek működési és pénzügyi zavarokkal küszködnek. A 2011-es népszámlálási adatok szerint 37 opcinának nem éri el a lakossága az ezer főt, és 36,7%-uk (157 opcina) lakossága nem haladja meg a 2000 főt sem. A másik végletet az a 7 opcina jelenti, amely tízezer főnél több lakossal rendelkezik. Az opcinák átlagos lakossága 2958 fő, 10 település és 86 km² terület tartozik hozzá. (*Državni* 2011, 2012a)

Ezen számadatok rávilágítanak az opcinák között feszülő különbségekre, melyek megszüntetése a regionális politika egyik kiemelt feladata. A helyzetet még bonyolítja, hogy az opcinák két nagy kategóriába sorolhatók annak alapján, hogy inkább városias vagy falusi jellegű települések találhatók területén, s ez tovább mélyíti a köztük levő differenciákat. A legritkábban lakott opcinák a Dinári-hegységben és a szigeteken találhatók, ahol az átlagos népsűrűség nem éri el a 15 fő/km²-t. A helyi önkormányzatiság versenyképességét erőteljesen megkérdőjelezi, hogy a jelenlegi törvények nem tesznek lényegi különbséget a települési önkormányzatokat jelentő városok és opcinák, s különösen nem azok eltérő nagysága, népessége, fejlettsége tekintetében, így a városok és az opcinák lényegében ugyanazokat a feladatokat látják el. (*Državni* 2011, 2012a)

Területi önkormányzatok

Horvátország jelenleg 20 zsupánságra és Zágráb zsupánsági jogú városra tagolódik, vagyis összesen 21 területi önkormányzat működik. A zsupánságok kialakításában, határaik meghúzásában szerepet játszottak a közös természeti és földrajzi adottságok, a történelmi, kulturális hagyományok, a közlekedés, a gazdaság és a szociális háló egységességének megőrzése. A megyék élén álló választott képviselőtestületek a régió érdekeit védik, s működésük kereteit az Alkotmány 134., valamint az Önkormányzati törvény 20. cikke határozza meg.

A megyék területe, hatásköre és működése – akárcsak a helyi önkormányzatoké – több lépcsőben körvonalazódott, melynek első állomása az Alkotmány 134. cikke volt. 1992-ben lépett életbe a már említett „Horvát Köztársaság megyéinek, városainak és opcináinak területéről rendelkező törvény”, mely megteremtette a területi egységek határkialakításának módszertanát és működési mechanizmusát, egyben kinyilatkoztatva, hogy azok a helyi kormányzás és a lokális közösségi érdekek megvalósításának színterei. A törvény alapján Horvátország 20 megyére és a megyei jogállással bíró különálló státuszú Zágrábra, 70 városra és 421 opcinára oszlott. Vagyis a fragmentáció folytatódott, a helyi önkormányzatok száma növekedett, mely egyértelműen a hatékony működés rovására ment, különösen a kis települése-

ken. (*Zakon* 1992) A helyzeten nem hogy javított, de tovább rontott az 1997-ben kiadott új területi törvény, mely változatlanul hagyta a megyék számát Zágrábbal együtt, habár határaik esetében több módosításra is sor került, ugyanakkor jelentős változtatások mentek végbe a városok és općinák esetében. Előbbiek számát 122-re növelte azzal, hogy 47 régi općinának városi jogállást adott, 13 općinát szüntetett és 54 újat hozott létre, ezzel alig, 416-ra csökkentve számukat. (*Zakon* 1997)

2. TÁBLÁZAT

*A horvát megyék területi, népességi, munkanélküliségi, GDP/fő adatai
(Surface area, population, towns, municipalities and unemployment rate GDP
per capita by counties)*

Zsupánság	Terület km ²	Népesség	Népsűrűség km ²	Városok	Općinák	Munka- nélküliség	GDP* fő
Horvátország	56 594	4 284 889	75,71	127	429	19,1	10 111
Zágráb	3 060	317 606	103,79	9	25	18,0	7 803
Krapina- Zagorje	1 229	132 892	108,13	7	25	18,2	6 576
Sisak- Moslavina	4 468	172 439	38,59	6	13	30,9	8 325
Karlovac	3 626	128 899	35,55	5	17	25	7 634
Varaždin	1 262	175 951	139,42	6	22	15	8 834
Koprivnica- Križevci	1 748	115 584	66,12	3	22	18,7	9 371
Bjelovar- Bilogora	2 640	119 764	45,37	5	18	28,8	7 677
Primorje- Gorski kotar	3 588	296 195	82,55	14	22	15,7	12 305
Lika-Senj	5 353	50 927	9,51	4	8	22,3	8 707
Virovitica- Podravina	2 024	84 836	41,92	3	13	32,5	6 399
Požega- Slavonia	1 823	78 034	42,81	5	5	26,2	6 229
Slavonski Brod- Posavina	2 030	158 575	78,12	2	26	33,8	5 606
Zadar	3 646	170 017	46,63	6	28	21,0	8 388
Osijek- Baranja	4 155	305 032	73,41	7	35	28,5	8 112
Šibenik-Knin	2 984	109 375	36,65	5	15	23,3	7 239
Vukovar- Sirmium	2 454	179 521	73,15	5	26	32,2	5 974
Split- Dalmatia	4 540	454 798	100,18	16	39	24,0	7 952
Istria	2 813	208 055	73,96	10	31	11,5	12 810
Dubrovnik- Neretva	1 781	122 568	68,82	5	17	18,8	9 990
Međimurje	729	113 804	156,11	3	22	16,8	8 349
Zágráb városa	641	790 017	1232,48	1	-	9,4	17 814

Forrás: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011) Popis 2011. Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012a) Statističke informacije 2012. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012b) Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, prostorne jedinice za statistiku 2. razine i županije u 2009. Zagreb, Godina XLIII. 14. ožujka 2012. 1. 2. * A 2009-es GDP adatok alapján

A fenti táblázat adatai tükrözik, hogy a zsupánások között jelentős különbségek húzódnak, akár területük nagyságát, akár népességük számát, illetve népsűrű-

ségüket, akár településállományukat vizsgáljuk. A legnagyobb lélekszámú a 790 017 lakossal rendelkező Zágráb zsupánsági jogú város. Ez azt jelenti, hogy a fővárosban a népsűrűség majdnem 8-szor nagyobb ($1232,48 \text{ fő/km}^2$), mint az utána következő Medimurjeben ($156,11 \text{ fő/km}^2$) és Zágráb 16-szor sűrűbben lakott, mint az országos átlag ($75,71 \text{ fő/km}^2$). Hasonló diszparitás mutatkozik a két szélsőséget jelentő Lika Senj és Medimurje népsűrűségében is, ahol az arány 1: 16,4.

Ugyanilyen aránytalanságot tapasztalunk, ha a megyék területi nagyságát vesszük figyelembe. A legnagyobb kiterjedésű Lika Senj megye ($5\,353 \text{ km}^2$) – a legalacsonyabb $9,51 \text{ fő/km}^2$ népsűrűséggel – területe több mint hétszerese a legkisebb területű megyének, Medimurjenek (729 km^2). Ugyanakkor az adatok alapján az is szemmel látható, hogy Zágráb és a zágrábi zsupánság együttesen nemcsak az ország demográfiai értelemben vett súlypontja, hanem gazdasági, térszerkezeti, politikai szempontból is centrális szerepet tölt be. (*Državni* 2011)

A versenyképességi mutatók közül a GDP és a munkanélküliség adatainak vizsgálata rávilágít arra, hogy a horvát megyék túlnyomó része az országos átlag alatt van, és hatalmas különbségek jellemzik a területi önkormányzati mutatókat. Mindössze a főváros és két megye, Istria és Primorje-Gorski kotar egy főre jutó GDP adatai magasabbak az országos átlagnál. Ehhez képest a legalacsonyabb mutatókkal Slavonski Brod-Posavina (5 606), Vukovar- Sirmium (5 974) és Požega-Slavonia (6 229) megyék rendelkeznek, melyek kicsivel haladják meg az országos átlagot és háromszor alacsonyabb értéket képviselnek, mint a legfejlettebb Zágráb. Amíg a legfejlettebb megyék az ország nyugati részén helyezkednek el, addig a legelmaradottabb területi közigazgatási egységek a keleti régióban, Szlavóniában találhatók. (*Državni* 2012b)

A munkanélküliség adatai korrelálnak a GDP mutatókkal, így a legmagasabb munkanélküliség szintén a keleti régiókat sújtja. Négy megyében a munkanélküliségi ráta 30% fölé nőtt, s a legnagyobb problémát Slavonski Brod-Posavina (33,8%), Virovitica-Podravina (32,5%) Vukovar-Sirmium (32,2) Sisak-Moslavina (30,9%) megyékben jelenti. A magas munkanélküliség a horvát versenyképesség egyik kritikus pontja, s mindössze Zágráb városa nem éri el a 10%-os rátát (9,4%), ugyanakkor 13 megye az országos átlag fölötti mutatókkal bír. (*Državni* 2012a)

Tervezési statisztikai régiók

A 2004 óta tagjelölt, majd 2005. október 3-án a csatlakozási tárgyalásokat is elkezdő, s ezeket 2011. június 30-án befejező, immár az Európai Unió kapujában lévő állam számára az EU konform területi beosztás kialakítása éveket vett igénybe. A Közösség kritériumai szerint a statisztikai régiók első szintjének lakossága 3 és 8 millió között lehet. Ennek alapján a 4 284 889 népességi mutatóval rendelkező Horvátország egésze lefedi a NUTS 1-es szintet.

A megyék a tagjelölt Horvátország regionális politikájában az Európai Unió NUTS 3-as szintjének felelnek meg (150-800 ezer), ugyanakkor a horvát területi

beosztás problematikáját tükrözi, hogy a zsupánságok átlaglakossága 204 ezer, míg az EU 27-ek esetében a NUTS 3-as kategóriába tartozó területeké 380 ezer fő. (EUROSTAT 2008) A Közösség nem írja elő a lokális szintek meglétét, de a korábbi fejezetek alapján egyértelmű, hogy a 429 općina és 127 város reprezentálja a LAU 1 szintet, míg a 6 756 település a LAU 2-t.

A horvát térszerkezeti struktúrában azonban hiányzott a NUTS 2-es kategóriának megfelelő terület, melynek kialakítása több fázison keresztül megvalósuló hosszú folyamat eredménye. Az EUROSTAT kritériumrendszere szerint (Európai Tanács 1059/2003 rendelete) a lakosság 800 ezer és 3 millió között mozoghat ezen a szinten. Tekintettel a horvát népességre ez azt jelentette a tervezés folyamán, hogy 5-nél több nem lehet a NUTS 2 régiók száma, de akár két térség is lefedheti az országot.

A bizonytalanságot tükrözte, hogy a NUTS II régiókra vonatkozóan 13+1 javaslat is készült. Kialakításuknál alapvető szempont volt, hogy a meglévő területi statisztikai beosztás maximális figyelembevételével, a geopolitikai térlehatárolás szempontjai szerint, a jelenlegi megyék határain nem változtatva, vagyis néhány zsupánság összefogásával hozzák létre azokat. A létrehozandó régiók természeti, földrajzi, történelmi homogenitása is alapvető kritérium, s fontos feltétel, hogy gazdasági és szociális téren se legyenek nagy különbségek sem az egyes területi egységek között, se a régión belül. Az alapvető kérdés tehát az volt, hogy mely megyék társulásával jöjjenek létre ezen többé-kevésbé homogén régiók.

A régiós felosztásra vonatkozó javaslatok között található volt kétrégiós (kontinentális, mediterrán), háromrégiós (Dinári, Pannon, Adriai), négyrégiós, mely az előzőtől csak annyiban különbözik, hogy tengerpartot osztja két újabb, nyugati és keleti egységre, valamint ötrégiós megoldás, melyben Észak-, Közép-, Nyugat-, Kelet- és Dél-Horvátország alkotna egy-egy külön régiót. Ezen négy fő szempont alapján kialakított területi beosztás további változatokat is eredményezett aszerint, hogy mely megyéket sorolták az egyes régiókhoz, illetve hogy Zágráb önálló régióként jelent-e meg. (Rašić 2003)

2007 márciusában a horvát kormány az EUROSTAT jóváhagyásával a háromrégiós megoldást fogadta el. Ennek alapján a legfejlettebb – az EU 27 GDP-jének 78,3% – a Szeverozapadna, vagyis az Északnyugati régió, mely 5 megyét és Zágráb városát foglalja magába, 1 645 845 lakossal, kiterjedését illetően azonban az ország legkisebb statisztikai egysége volt. Az állam középső és keleti részeit Središnja i Istočna, vagyis a Pannon régió alkotja 8 megyével, a legkevesebb lakossal, 1 227 100 és a legalacsonyabb, az EU átlag GDP-nek mindössze 45,5%-val, ugyanakkor a legnagyobb területi kiterjedéssel. A harmadik NUTS 2-es szintet a tengerparti területek, a Jadranska Hrvatska 7 zsupánsággal fedi le, s itt a népesség 1 411 935 fő, míg a GDP 62,1%-a az EU átlagnak. (Republika 2007)

Ezek a jelentős területi, gazdasági, fejlettségbeli különbségek, valamint, hogy Zágráb fejlettsége okán az Északnyugati régió GDP-je meghaladja az EU GDP átlag 75%-át, s ezáltal Horvátország tagsága esetén nem részesül a konvergencia célkitűzésből, arra ösztönözték a horvát kormányzatot, hogy vizsgálják felül a tervezési statisztikai régiók rendszerét. Ennek eredményeképpen az EUROSTAT jóváha-

gyásával 2013. január 1-től Horvátország területét két régióra osztották. Az Észak-nyugati és a Pannon régiók egyesítésével létrejött a Kontinentális régió, mely 13 megye mellett Záhobot is magába foglalja, 2 872 954 fő népességgel bír, s a GDP már csak 64,1%-a az EU átlagának. A másik NUTS 2-es szint, az Adriai régió ugyanakkor változatlan maradt. A kérdés ilyenén rendezése megoldotta a Strukturális Alapokból való részesedét, hiszen mindkét régió jogosult lesz rá, ugyanakkor jelentős diszparitást eredményezett mind a területek nagysága, mind a népesség szemszögéből. Arról már nem is beszélve, hogy a korábbi legfejlettebb és legkevésbé versenyképes régió egyesítése milyen regionális feszültségeket eredményez a Kontinentális régióban, s hogyan valósulhat meg a konvergencia ezen jelentős különbségekkel rendelkező területi egységekben, hiszen a korábbi fejezetekből látható volt, hogy a nyugati iparosodott részen találhatók a versenyképesség szempontjából legelőnyösebb helyzetben lévő megyék, míg a keleti területek minden versenyképességi mutatóban a legrosszabbul teljesítenek.

Jegyzet

¹Lőrinczné dr. Bencze Edit PhD, Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi Képzési Központ Igazgató, főiskolai tanár, lbedit@kodolanyi.hu

Irodalom

- Bogunović, A. (1985): *Regionalni razvoj socijalističke Jugoslavije i Hrvatske*, S.N. Liber, Zagreb;
- Jakopović, J. G. (2003) Sokrétű – helyi, regionális, nemzeti – identitások. In: *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. Ábrahám B.– Gereben F. – Stekovics Z. (szerk.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 407-414.;
- Republic of Croatia (2006) Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management: *SAPARD Programme - Agriculture and Rural Development Plan 2006*.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011) *Popis 2011*. Zagreb;
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012a) *Statističke informacije 2012*. Zagreb;
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2012b) *Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, prostorne jedinice za statistiku 2. razine i županije u 2009*. Zagreb, Godina XLIII. 14. ožujka 2012. 12. 1. 2.
- EUROSTAT (2008) Statistical Regions for the EFTA Countries and the Candidate Countries 2008. Methodology and Working Papers, KS-RA-07-023-EN-N, Brussels,
- Lőrinczné B. E. (2007) A regionalitás kérdései és problémái Horvátországban. In: *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl*. Gulyás László (szerk.) Tanulmánykötet. Szeged, 2007. 390-396.
- Lőrinczné B. E. (2009) A horvát regionális politika prioritásai: a „különleges bánásmódban részesülő területek. In: *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve 2009*. Szeged – Kaposvár, 2009. 161-166.
- Rašić, I. (2003) *Introduction of Nomenclature of Territorial Units for Statistics in Croatia*. Institute of Economics of Zagreb. ERSa conference papers; <http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/96.pdf>
- Republika Hrvatska se sukladno Nacionalnoj klasifikaciji prostornih jedinica za statistiku (NKPJS) („Narodne novine“ broj 35/07.)
- Zakon (1992) *Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi*. Narodne Novine 90/92 94/93, 117/93 i 128/99 (Law on Local Self-governance and Governance);
- Zakon (1996) *Zakon o područjima od posebne državne skrbi* NN, 44/96, 57/96, 124/97, 78/99, 73/00, 87/00, 127/00, 94/01, 88/02, 26/03, 42/05, 90/05, 86/08 (Law on the Areas of Special State Concern);
- Zakon o otocima* (1999) NN 34/99, 32/02 and 33/06. (Law on the Islands);

REGIONAL DISPARITIES INFLUENCE ON CROATIA'S COMPETITIVENESS

LŐRINCZNÉ BENCZE EDIT

The paper presents the basic issues of regional and cohesion policy in Croatia with an emphasis on regional competitiveness. To start with, one of the main characteristics features of Croatia's regional policy is extreme fragmentation of territorial and administrative units. Croatia has 20 counties and the city of Zagreb, as well as 556 local units, out of which 429 municipalities and 127 cities. The further characteristics are the spatial inequalities and more than a half of local self-government units have a development index below 75% of Croatian average and differences in socio-economic development between the most and least developed counties are nearly sevenfold. On the bases above the issue of systematic care for the development of underdeveloped parts of the country was the basis issue of Croatian regional policy which will not only boost the potential for competitive progress and increase the absorption of EU funds, but will also allow for the building of regional institutional and legal capacities that would allow the regions to implement their own proactive economic development policies.

EGY ERDÉLYI KISTÉRSÉG GAZDASÁGFEJLESZTŐ TÉNYEZŐI

(Economic Development Factors of a Small Transylvanian
Region)

MADARAS GIZELLA ALIZ¹

Kulcsszavak:

helyi gazdaságfejlesztés

Az EU-ban a vidékfejlesztés egyre inkább összekapcsolódik a gazdaságfejlesztés kérdésével. Megfogalmazódott a helyi-bázisú (place-based), integrált és bottom-up (alulról kiinduló) fejlesztések szükségessége. Egyre inkább teret kapnak az egyedi megoldások a helyi körülmények között. Kérdésként vetődik fel, hogy mindezen kihívásokra hogyan tud válaszolni az olyan térségek mezőgazdasága, ahol nem jellemző a prosperáló gazdaság, legfeljebb a korábbi turisztikai értékek adhatnak kiinduló alapot. Jelen kutatásban szekunder adatok segítségével vizsgálom, hogy a gyergyói kistérségben (Románia) milyen jellegű mezőgazdasági beavatkozások járulnak hozzá a térség gazdaságfejlesztéséhez. A kistérség 8 településből áll, több mint harmincháromezer lakossal. A 113.012 ha összterület 66,4%-a (75.083 ha) mezőgazdasági terület. A mezőgazdasági szerkezet a következők szerint oszlik meg: 21,41% szántóföld és 78,59% legelő és kaszáló. Fő mezőgazdasági tevékenységnek a burgonya és a gabonatermesztés, de kisgazdaságokban az állattartás is mérvadó. Választ keresek arra a kérdésre, hogy hogyan tud egy mezőgazdasági üzem egy adott kistérség gazdaságfejlesztéséhez hozzájárulni?

Bevezető

A kutatott gyergyói kistérségnek a mezőgazdasági tevékenységnek fontos múltja van, melyet a globalizáció hatására a helyi aktorok elfelejteni látszanak. A parlagon maradt területek, a mezőgazdaságilag megművelt területek alacsony hatékonysága, a nem környezettudatos tájhasználat problémamegoldásra hívják fel a figyelmet. A több mint 33 ezer lakosú kistérség, melyet kis települések összessége (8) alkot, egy nagyon jó példája lehet a belső (helyi) erőforrások kiaknázására. A tanulmány célja feltárni ezen sajátos erőforrásokat és ezen erőforrásokkal rávilágítani arra, hogy a helyi szereplők milyen fejlesztéseket tudnak eszközölni. A tanulmány szekunder adatokra támaszkodva egy esettanulmányt mutat be.

Helyi gazdaság jelentése és helyi gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos megközelítések

A helyi gazdaságot és a helyi gazdaságfejlesztést leginkább az arisztotelészi ökonómia gondolatához társítva helyezhetjük el. A gazdaságnak azt a legelső

működési szintjét jelenti, ahol a termelés és a fogyasztás közvetlenül összekapcsolódik (Czene – Péti 2010, 13).

Tanulmányomban a helyi gazdaság jelentése alatt a Dr. Czene Zsolt és Dr. Péti Márton által meghatározottakat értem, miszerint a helyi gazdaság egy település, mikro-vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett összehangolt akciók/tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége (Czene – Péti 2010, 14).

Az Európai Unióban paradigmaváltás zajlik a regionális politika területén. A területi alapú, szó szerinti fordításban a *helyi bázisú* (place-based) fejlesztéspolitikai megközelítés területi alapegységének a helyi szintet tekinti, amely egy ún. funkcionális térséget jelöl, amelynek határai függetlenek a közigazgatási határoktól, a politikai folyamatban endogénnek tekinthetők, időben változhatnak, kellően rugalmasan kezelendők (Czene – Péti 2010, 32).

A gazdaságfejlesztés mindig más területfejlesztési beavatkozásokkal együtt, térségileg *integráltan* alkalmazandó. Erre az integrációra kitűnő teret kínál a helyi gazdaságfejlesztés, hiszen sokszínű társadalmi, gazdasági és kulturális erőforrásokra támaszkodik (Czene – Péti 2010, 30).

A helyi gazdaságfejlesztés (HGf) tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében. Eszerint a helyi gazdaságfejlesztés a központi kormányzati gazdaságpolitikai és helyi gazdaságfejlesztési szereplők együttes fellépését igényli. Fő jellemzője az *alulról szerveződés* (bottom-up) és a helyi szereplők által kidolgozott gazdaságfejlesztési stratégia. Fontos jellemző továbbá a hagyományok és közösségi attitűdök érvényesülése (Czene – Péti 2010, 15).

A helyi gazdaságfejlesztés nem egyszerűen helyi, hanem *helyi érdekű gazdaságfejlesztés*. A helyi piacot kívánja a helyi vállalkozások és gazdasági tevékenységek ösztönzésével támogatni, a helyi közösség érdekében. Célja tehát nem kizárólagosan gazdasági, hanem meghatározóan *közösségi* és társadalmi (Czene – Péti 2010, 16). Fontos még a fogalom meghatározásban kiemelni, hogy a helyi gazdaságfejlesztés tudatos beavatkozás a helyi gazdaság életébe, folyamataiba, mely egyaránt hasznosíthat külső és belső erőforrásokat, kezdeményezője lehet külső szereplő, mint például a központi kormányzat vagy külföldi tőke, mégis a legfontosabb a helyi szereplők közreműködése, akik felléphetnek a fejlesztés elképzelésének kezdeményezőjeként, támogatójaként, alakítójaként vagy annak elfogadójaként (Mezei 2006).

A kutatott kistérség gazdasági jellemzői

A gyergyói kistérség adminisztrációs szempontból a Központi régióhoz tartozik, Hargita megye É-K-i részét képezve. Határai földrajzilag jól meghatározhatók: délen Hargita hegység és a Csíki medence, nyugaton a Görgényi havasok, keleten a

Gyergyói havasok, és északon a Ditrói dombság, amely a Gyergyói havasok részét képezi (Györfy 1999,44).

Lakosság szempontjából elmondható, hogy Gyergyószentmiklós város és Gyergyóremete község népességi aránya kimagasló, de a környező falvak lakossága többé-kevésbé homogén.

Amennyiben az OECD mérési módszert használjuk, megfigyelhetjük, hogy a települések több mint 50%-ánál a népsűrűség értéke km²-enként 150 fő alatt van, tehát megállapíthatjuk, hogy alapvetően vidéki térségről beszélünk.

1. TÁBLÁZAT

A gyergyói kistérség lakosság, terület és népsűrűségi adatai

Sor.	Település	Lakosság fő (2011)	Teljes alapterület km ²	Népsűrűség Lakos/km ²
1.	Gyergyóremete	6.316	113,59	56
2.	Gyergyóditró	5.944	114,69	52
3.	Gyergyószárhegy	3.607	86,94	41
4.	Gyergyóalfalu	5.721	216,50	26
5.	Gyergyószentmiklós	17.705	222,02	79,74
6.	Gyergyócsomafalva	4.493	96,83	46
7.	Gyergyóújfalu	5.152	220,92	23
8.	Vasláb	2.056	59,52	35
	Összesen	33.289	1131,01	47,29

Forrás: Csák 2010, Anexa 3., 7.o., Györfy 2001 115, recensamantromania.ro.

A vizsgált hegyközi medence egyike az ország leghidegebb és legcsapadékosabb zónájának. A földrajzilag meghatározott formák (magas masszív), amelyek behatárolják, egy sajátos klímát kölcsönöz a medencének, mely nedvesebb és hűvösebb, összehasonlítva hasonlóan alacsonyan elhelyezkedő légnyomású területekkel (Györfy 2001, 45).

A térség, helyi éghajlati és földrajzi jellegéből adódóan, a zöldségtermesztésre és a gyümölcstermesztésre nem a legalkalmasabb (Madaras 2006, 11).

A kistérség domborzatát a hegységek és hegyközi medencék uralják, a síkságok teljes mértékben hiányoznak. Az adott természetes körülmények korlátozzák a diverzifikált termesztési lehetőségeket, és negatív hatást gyakorolnak a termelékenységre, összehasonlítva az ország központi régiójában elhelyezkedő területekkel. Ezek a feltételek azonban az állattartásnak kedveznek, különösen a juhok és szarvasmarhák tenyésztése (Györfy 2001, 46).

Meteorológiai szempontból az alacsony hőmérséklet következtében a gazdálkodási feltételek eléggé mostohák. A gabonafélék leginkább gyenge eredményekkel termeszthetők (kivétel a zab), a hosszú tél (80-120 nap) és a hideg tavasz következtében pedig ritkán alkalmazható a tavaszi vetés.

Az alacsony hőmérsékleti értékek hatással vannak nemcsak a természetes növényzetre, hanem a növénytermesztésre is ezen a területen. Az éves

átlaghőmérséklet 4 és 5,6 Celsius fok között van, és az éves átlagos csapadékmennyiség 550 és 800 mm között van (Csák 2010, 10).

Termesztett növények a hideget torelláló és kevésbé meleg éghajlatot igénylő növények vannak (Csák 2010, 12).

Nem kevés alkalommal fordul elő, hogy késő tavasszal is megjelenik a fagy, vagy akár kora ősszel. Tehát a termesztett gazdasági kultúrák közül a burgonya termesztése folyik a legnagyobb területen, a gabonák közül a rozs, árpa, zab és búza. Habár a fagyot megtűrő növényzetnek megfelel, szőlő és gyümölcsök számára nem felel meg az adott éghajlati körülmény. Az elmúlt években textilnek hasznosítható kultúrákat is termesztettek, mint pl. a len, de a Gyergyóalfalvi feldolgozó felszámolása következtében megszűnt.

Fontos megjegyezni, hogy ezen a területen, természetes módon sok erdei gyümölcs, gomba és gyógynövény megterem, amelyek magas gazdasági potenciált tartalmazhatnak, amennyiben feldolgozódnak (ribizli, csipkebogyó, erdei málna, diót, stb.) Néhány gombafajt már gyűjtenek és exportálnak is (Csák 2010, 12).

A juhtenyésztés és a szarvasmarha-tenyésztés a nagyfelületű hegyi legelőkön valósul meg. A térség számára a fajnemesítés és az állattenyésztés versenyképessé tétele fontos prioritás marad (Madaras 2006, 14).

Ezen gazdag hegyi legelőkhöz, elengedhetetlen a növényevők megléte, mert a kiterjedt legelők és kaszálók abban az esetben értékesíthetők a legmegfelelőbbben, ha van sok szarvasmarha, juh, kecske (Csák 2010, 40).

Az állatvilág gazdag és változatos, melyek alkalmazkodtak az éghajlati feltételekhez. Nagy érdeklődés viseltetik a medve iránt, a Kárpát-szarvas, a hiúz, nyest, szirti sas iránt stb. Az erdő még olyan más fajok menedéke, mint: szarvas, vaddisznó, farkas, róka, mókus (Csák 2010, 12).

A talaj minősége szempontjából elég nagy százalék (67,47% mikro-régió szinten) barna-, és kevésbé termékeny talaj (Györfy 2001, 46).

Gyergyószárhegynek és Gyergyóalfalunak humuszban gazdag talaja van, ezek a legtermékenyebb talajok, mezőgazdasági kultúráknak kedvező talaj (Csák 2010, 11).

A mikro-régióról készült tanulmány szerint a talajból nagymértékben hiányzik a foszfor és nitrogén. A számítások szerint az összes mezőgazdasági területből, ami 73.192 ha csak 9,24%-a rendelkezik megfelelő nitrát mennyiséggel, és megfelelő mennyiségű foszforral ellátott terület csak 6,23%-a a teljes mezőgazdasági területnek mikro-régió szinten. A helyzet jobb a talaj kálium tartalmát tekintve, a mezőgazdasági terület 17,13%-a rendelkezik megfelelő mennyiségű kálium szinttel a szakemberek szerint, míg 60,05%-a a mezőgazdasági területnek alacsony káliumtartalommal rendelkezik. A gyakori esőzések és az irracionális kitermelés a mezőgazdasági földterületeknek hozzájárul a folyamatos leromláshoz és a humusz kimosásához (Györfy 2001, 48).

Ebben az összefüggésben kell megemlíteni az árvízi problémákat. A Maros és egyéb patakok szabályozatlansága nagyban kedvez a természetes állat és növénytársulások fennmaradásának, ugyanakkor jelentős veszélyt jelentenek a

lakosság életére és vagyonára nézve. Az utóbbi évek árvizes jelenségei arra utalnak, hogy átgondolt tervezéssel kell olyan választ találni a problémára, ami a környezeti szempontokat is figyelembe veszi.

Itt kell szólni a felszíni vizek védelméről, ugyanis a bányászat és a fakitermelés egyaránt veszélyeket jelent ebben a vonatkozásban. A Maros partszakasz jelenleg semmilyen hasznosítást nem kap, esetleges és kerülendő kitermelés folyik a medrében, ami kedvezőtlen a víz minőségére nézve. A patakok a legtöbb településen jelentősebb csapadék esetén árvízveszéllyel fenyegetik a településeket, mivel a medrek nem tisztítottak, így a hirtelen lezúduló csapadék, amely a természetes növénytakaró kiirtása miatt nem képes ezt felfogni, hirtelen jelenik meg a medrekben, s így kiöntéshez vezet (Csák 2006, 45).

A kistérség különleges természeti kockázatnak nincs kitéve, vagy veszélyes földcsuszamlásnak, vagy omlásnak, kivéve 16 hektár, a Vaslábi közigazgatási területből, amely a kőitermelés által érintett/veszélyeztetett terület. A kistérségben nem gyakoriak a talajcsuszamlások sem, ebből a szempontból elmondhatjuk, hogy a mikro-régió helyzete jó.

Amennyiben viszont elmondhatjuk, hogy a szél eróziója csekély, 42,4%-a a mezőgazdasági területnek vízerózió által érintett, amelynek 92,3%-a földcsúszás következtében erodálódik. Gyergyócsomafalva mezőgazdasági területének 25%-át belvíz fenyegeti.

A terület viszonylag szegény ásványi erőforrásokból, de a magas erdős területek megléte, a térség egyik erősségét képezik. A fa, mint erőforrás, a gazdasági tevékenységek diverzifikáló tényezője a vidéki területeken. 1999-ben végzett kutatások szerint, amelyet a Megyei Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztérium készített, az összterület 36,42%-a magas természeti erőforrással rendelkezik, első sorban a magas erdős területek meglétének következtében (Györfy 2001, 48).

Eredmények

2. TÁBLÁZAT SWOT analízis

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
Ökológiai – Kedvező éghajlati feltételek az állattenyésztésben (pl. juhok, szarvasmarhák). – A talaj megfelelő kálium tartalma. – Burgonyatermesztés. – Erdei gyümölcs, gombák, bogyók, gyógynövények természetes termése. – Éghajlati feltételekhez alkalmazkodott állatvilág (medve, szarvas, nyest stb.) – Gyergyószárhegynek és Gyergyóalfalunak humuszban gazdag talaja. – Trágya hasznosíthatósága. – A Maros folyó kedvező helyzete a természetes állat és növénytársulások fennmaradásában. – A len termeszthetősége. – Maros partszakasz hasznosítási lehetősége. – Természeti kockázatmentes kistérség. – Gyenge szélérózió. – Erdős területek magas aránya. – Természeti látványosságok megléte. – Könnyen megközelíthető térség. – Mezőgazdasági területek magas aránya. Humán erőforrás – A térségi községek munkaerő-hálózata. – Jelentős a mezőgazdasági foglalkoztatottság. – A térség munkapiaci szerkezetében rejlő lehetőségek. – Flexibilissé tehető humán erőforrás. – Az állam jelentős foglalkoztató szerepe. – A 20-44 év közötti aktív népesség felnőttképzési nyitottsága.	Ökológiai – A diverzifikált termesztési lehetőségek korlátozottsága. – A gabonafélék gyenge termeszthetősége. – Hőmérsékleti hatások a növénytermesztésre. – Anyagi tőke hiánya a mezőgazdasági termelésben. – Barna-, és kevésbé termékeny talaj. – Foszfor- és nitrogén-hiányos talaj. – Műtrágyák használata. – Gyümölcsök, szőlők termésének a hiánya. – A gyakori esőzések és az irracionális kitermelés→termőföld folyamatos leromlása, humusz kimosása. – Bányászat és fakitermelés árvízi veszélyei és nemcsak. – Vízérózió által érintett mezőgazdasági területek. – Fenygető belvíz (Gyergyócsomafalva). – Értékesítési nehézségek (pl. burgonya). Humán erőforrás – Negatív szaporulat. – Alacsony gyermekvállalói kedv. – A foglalkoztatott népesség folyamatos csökkenése. – Részmunkaidős gazdák megbecsülhetetlen aránya. – A textil- és konfekcióiparban dolgozók munkahelyi veszélyeztetettsége. – Gyenge informatikai felkészültség.
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
Ökológiai – Hegyvidéki legelők magasabb arányú támogatása. – Területalapú támogatások	Ökológiai – A világ népességnövekedés hatása a természeti területekre. – Új és piacképes élelmiszeripari nehézségek.

pályázhatósága gazdák számára. - Turisztikai pályázati kiírások. - Gazdaságok fejlesztését finanszírozó EU-s pályázatok. Humánerőforrás - Életkörülmények és jövedelmi szintek növekedése, magasabb gyermekvállalás és növekvő népesedést eredményezhet. - HEFOP programok. - Tandíjmentes képzések a munkanélküliek számára.	- Az állattartás jelenleg nem felel meg az élelmiszer-biztonsági és –minőségi követelményeknek. - A konvencionális mezőgazdaság támogatottsága. Humánerőforrás - A munkanélküli segély vonzó hatása az aktív egyénekre.

Következtetések

A gyergyói kistérség gazdaságfejlesztő potenciálja saját adottságai, szunnyadó értékek és lehetőségek kiaknázásában rejlik.

Véleményem szerint a mezőgazdaságban nagy potenciál rejtőzik. Míg világszerte a lakosság arányával nő az éhínség, addig a mezőgazdasági termelések felértékelődnek. Minél inkább tudunk saját gazdaságunkban biztonságos élelmiszert előállítani, annál inkább válunk függetlenné a napjainkban eluralkodó társadalmi-gazdasági nyomással szemben.

A helyzetelemzésben számba vett térségi mezőgazdasági területeket nem szabadna paragon hagyni, hanem a szabad állattartás, hideget tűrő gabonák, bogyós növényeket kéne termesztetni. Lassan elmondható, hogy a fogyasztói szemlélet átalakulóban van, egyre inkább fontossá válik a biztonságos és után követhető élelmiszerek készítése.

Értékesítés területén fontosnak látnám a hagyományos piaci teret minél szélesebb körben kiterjeszteni, pl. a gazdaudvarból történő értékesítés, vagy az e-boltok kialakítását.

A terület zab, árpa, rozs, burgonya termesztetőségeit kihasználva, a kistérség saját feldolgozási szükségességét kellene kielégíteni, a fölösleget pedig exportálni lehetne, amennyiben jó minőségű termés terem, és amennyiben a tárolási felületek kérdésköre megoldott.

A mezőgazdasági termelésbe van lehetőség anyagi támogatások bemozdítására, amennyiben a gazdák hivatalosan, teljes munkaidőben gazdasági tevékenységet folytatnak, és amennyiben hajlandók a gazdák a szövetkezésre. A területalapú támogatásokat, mint motiváló tényezők a területek megművelésére, ki kellene használni.

A kistérség már rendelkezik vendégfogadó egységekkel és a lakosság nagy része vidéki környezetben lakik, ezért az agroturizmusban látnék lehetőséget, mint a gazdasági tevékenységet kiegészítő kereseti tevékenység és nem csak az idegenforgalom lehetőségén való egy lábbon állást.

Összességében egy kistérségi mezőgazdasági üzem lehetőségeire mérni a problémát, elmondható, hogy extenzív szarvasmarha és juhtartásra alkalmas a térség és nagy szükség lenne olyan példamutató gazdálkodási formákra, melyek figyelembe veszik a környezetet is. Fontosnak tartanék olyan tudatosító akciók szervezését, mely mind a gazdákat, mind a helyi szereplőket ráébresztheti arra, hogy ők maguk is sokat tehetnek saját környezetük gazdasági talpra állításáért.

Jegyzet

¹Madaras Gizella Alíz, PhD. hallgató, SZIE RTDI

Irodalom

- Dr. Czene Zsolt – Dr. Péti Márton: Területfejlesztési füzetek (2). Helyi gazdaságfejlesztés – ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Budapest, 2010. (Czene – Péti 2010)
- Econ. Drd. László Csák, MeRSA (Proiectant șef): Plan de Dezvoltare Locală. Regiunea Giurgiu G10. <http://www.g10.ro/wp-content/uploads/2010/03/Strategia-de-dezvoltare-locala.pdf>
- Györfy Lehel (2001): *Diagnoza și strategia de dezvoltare a microregiunii Gheorgheniului în contextul strategiei de dezvoltare regională*, Államvizsga dolgozat.
- Kollár Katalin (2011) A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben. Szerk. Róbert Péter. ISBN 978-963-7175-65-7.
- Madaras Szilárd (2006): A Gyergyói kistérség helyzetelemzése. *Közgazdász Fórum*.
- Mezei Cecília (2006) A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és Társadalom* 20.évf. 2006/4 85-96 p.
- Recensământul populației și al locuințelor 2011. Populația stabilă după principalele limbi materne la recensământul din anul 2011. România pe județe, municipii și orașe, comune. <http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS6.pdf>
- Sapientia Alapítvány – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Munkapont Társadalomtudományi Tanszék, Fejlesztési Munkacsoport. Munkacsoport-vezető és témafelelős: Csák László; MSc, MA *Gyergyói Medence Integrált Vidék Stratégiája 2007-2013* (GyMIVS) (2006), Csíkszereda.

ECONOMIC DEVELOPMENT FACTORS OF A SMALL TRANSYLVANIAN MICROREGION

MADARAS GIZELLA ALIZ

In the EU rural development is more and more connected to the issue of economic development. It became certain the need for the place-based, integrated and bottom-up development strategies. There are more and more individual answers born due to the particular local circumstances. The question is, what are the agricultural possibilities of a micro region where the economy is generally underdeveloped, and only the tourism has some untapped potentials. This research based on secondary dates is looking for the steps that could help local agriculture contribute to the economical development of the Gheorgheni micro region (Romania). The micro region has 8 settlements with more than 33.000 inhabitants. 66,4% of the 113.012 ha of land is in agricultural use (75.083 ha), 21,41% of the agricultural land is plow land, 78,59% is pasture and meadow. The main activities are the potato and the cereal production, but also the livestock breeding in small farms is specific.

AGRÁREGYETEMEK (HELYI) GAZDASÁGFEJLESZTŐ TEVÉKENYSÉGE RÉGEN ÉS MOST

(Local Economical Developing Activities of Agrarian Universities Then and Now)

MEZEI KATALIN – TROJÁN SZABOLCS – NÉMETH ATTILA

Kulcsszavak:

agrár egyetem, gazdaságfejlesztés, innováció

A tanulmány abból indul ki, hogy az (agrár)egyetemek évszázadok óta meghatározó szerepet játszanak Európa fejlődésében. Szerepvállalásuk súlypontjai az aktuális gazdasági-társadalmi folyamatok leképeződéseként folyamatosan változtak, ami az intézményi struktúrájukban is megmutatkozott. A szakirodalom az átalakulás három modelljét ismeri: Burton Clark vállalkozói egyetemét, a Henry Etzkowitz által, amerikai kutatóegyetemi hagyományok alapján kidolgozott modellt és annak továbbfejlesztett változatát a Triple Helixet, valamint a John Goddard nevével fémjelzett, európai tradíciókon alapuló, az egyetemek regionális elkötelezettségét hangsúlyozó modellt. Ezek hazai megvalósíthatóságát vizsgálja a tanulmány, lehetséges új szempontokat adva a hazai (agrár)felsőoktatás átalakításához. A közlemény a múlt tapasztalatait is próbálja hasznosítani, röviden összefoglalja a nemzetközi - főleg európai - történelmi folyamatokat, a felsőbb szervezett mezőgazdasági szakoktatási intézmények kialakulását. Emellett ismerteti az e téren lezajlott hazai eseményeket, átfogóbb képet nyújt a magyar agrár-felsőoktatási intézmények történetéről, és az első mezőgazdasági kutatóintézetek létrejöttéről.

Bevezetés

A tudásalapú társadalom eszményének kormányzati stratégiai szintre emelésével megszorodtak a nemzetközi szakirodalomban az egyetemek regionális szerepvállalásával kapcsolatos publikációk. A kormányok ugyanis a világon mindenütt meghatározó szerepet szánnak a minőségi felsőoktatásnak a tanuló társadalom eszményének megvalósításában, hangsúlyozva, hogy a szektor innovációs tevékenysége révén képes a gazdasági növekedést befolyásolni.

A fejlett gazdaságokban egyre elfogadottabb az a nézet, hogy az egyetemi oktatásnak és kutatásnak speciális gazdasági és társadalmi célokat kell kielégítenie. Sehol nem olyan világos ez az elvárás, mint a regionális gazdaságfejlesztés területén. A regionális szereplők saját régiójuk fejlesztéséhez való egyre aktívabb hozzájárulást várnak el az ott található egyetemektől. Ez az igény a gazdaságban szimultán működő globalizációs és lokalizációs folyamatok eredménye, ami által

a helyi viszonyok is ugyanolyan fontossággal bírnak a vállalatok globális gazdaságban való versenyképességének meghatározásában, mint a nemzeti makroökonómiai környezet. Ebben a feltételrendszerben a tudáshoz és képességekhez való helyi hozzáférés ugyanolyan fontos, mint a fizikai infrastruktúra, ennek megfelelően a regionális beágyazottságú egyetemek kulcsfontosságú helyi vagyonná válnak a gazdaságfejlesztésben.

Az egyetemek, mint a gazdasági és társadalmi innovációk előállításának és terjesztésének legfontosabb intézményei valójában már a középkor óta meghatározó szerepet játszanak Európa fejlődésében. (Horváth Gy. 1999) Szerepvállalásuk súlypontjai azonban a folyamatosan változó gazdasági-társadalmi igények leképeződéseként a történelem során többször módosultak. Ehhez szükség volt az ún. *akadémiai forradalmakra* (Etzkowitz 2006), amelyek következményeként az első forradalom során az egyetemek ősi, oktatási feladatai kiegészültek a tudományos kutatásokkal, a második forradalom eredményeként pedig a megnövekedett feladatok ellátásához növekvő társadalmi felelősség is társult, azok gazdasági és társadalmi hasznosításának előmozdítása érdekében. Mindennek hatására ma már az egyetemek hármas funkciójáról szokás szólni a közgazdasági szakirodalomban: oktató, kutató és egy nehezen megfogható harmadik szerepkörrel, amit legáltalánosabban társadalmi felelősségvállalás által ösztönzött gazdaságfejlesztő funkcióként azonosíthatunk. Mindenesetre ezt a harmadik szerepkört sokan és sokféleképpen értelmezik a szakirodalomban. Tanulmányunkban ezek agráregyetemi applikációinak lehetőségeit vizsgáljuk.

Egyetemi innovációs modellek

Az egyetemek szerepének elmélete a regionális innovációs rendszerekben az elmúlt húsz évben fejlődött ki az innovációs rendszer megközelítésből, amely rávilágított az egyetemek oktatási és kutatási tevékenységéből származó tudás spilloverek innovációs jelentőségére, és elvezetett az egyetemek harmadik szerepének felismeréséhez, valamint az értelmezéssel kapcsolatos gondolat kísérletekhez.

Az egyetemek harmadik szerepéről való gondolkodást a neves amerikai felsőoktatás-kutató *Burton Clark* indította el, aki az 1990-es évek elején arra figyelt fel, hogy egyes európai egyetemek működésében gyökeres változás állt be. 1994-96 közti kutatásai ezen változás szisztematikus felderítésére irányultak, melynek eredményeit a „Creating Entrepreneurial Universities” című könyvében foglalta össze¹ (Clark 1998).

Őt olyan kevésbé ismert, kvázi periférikus jellegű egyetemet keresett fel Európában², amelyek az előzetes vizsgálódások alapján prototípusai az új szemléletnek. Az esettanulmányokból megpróbált olyan elemeket azonosítani, amelyek lé-

te, kialakulása az egyetem „vállalkozói” minősítésének alapvető feltétele³. Clark úgy találta, hogy a fenti egyetemek vállalkozói típusú átalakulásának öt általánosítható eleme volt:

- 1) Erős, professzionális menedzsment, amely testület az akadémiai és az üzleti értékeket egyaránt képviseli, és stratégiai kérdésekben ő a döntéshozó.
- 2) Fejlesztő perifériák, az egyetemi szervezeten kívülre nyúló (*outreach*) tevékenységek, például ipari parkok, technológiai parkok és más, speciális szolgáltatást vagy kutatást végző egységek kiépítése. Ezek gazdálkodási értelemben nagy önállósággal rendelkeznek, elkülönülnek az egyetem hagyományos részlegeitől és egyértelműen üzleti jellegű tevékenységet folytatnak. Általuk mátrixszerűvé válik az egyetemi szervezet, amelyben az akadémiai egységek illetve a kutatók mindkét vonalon tevékenykedhet.
- 3) Diverzifikált finanszírozás, a másod- és harmadlagos finanszírozási források nagy súlya az egyetem gazdálkodásában.
- 4) Stimulált akadémiai háttország, amely azonosul a paradigmaváltással és aktívan vesz részt a vállalkozói egyetem kialakításában.
- 5) Integrált vállalkozói kultúra, amely az intézmény minden egységét, minden munkatársát áthatja.

A témával kapcsolatos kutatások rendkívül széles köre azt igazolja, hogy Clark modellje megtermékenyítőleg hatott nemcsak a felsőoktatás-kutatókra, de a regionális innovációs rendszerek fejlesztésével foglalkozó közgazdászok egyre népesebb táborára is, olyannyira, hogy egyes vélemények szerint utóbbiak egész irányzatot hoztak létre az egyetemek modern kori funkcióinak tisztázására, az egyetemek ún. harmadik szerepének meghatározására, a „vállalkozói egyetem” mibenlétének operacionalizálására.

Ezek a megközelítések abból az általánosan elfogadott megállapításból indulnak ki, hogy a globalizáció és az internacionalizáció átalakítja a gazdasági és társadalmi változások közvetítőinek szerepét. Ebben a helyzetben az egyetemek a regionális gazdasági és társadalmi fejlesztés képében új felelősséget kapnak. Ennek háttérében egyrészt az a felsőoktatási expanziót világméretekben kísérő gazdasági kényszer áll, amelyet az állam fokozatos kivonulása miatt a közösségi források csökkenése és az oktatási piaci pozíciók romlása fémjelez. Az egyetemek ennek hatására ugyanis rákényszerülnek, hogy sokkal vállalkozóbban működjenek; eladják kutatási eredményeiket és új, tudás-alapú vállalkozásokat hozzanak létre. Másrészt egyre erősödnek az egyetem modern kori szerepvállalásával kapcsolatos társadalmi elvárások is. Miközben az egyetemek a polgári felelősségvállalás okán mindig is hozzájárultak közvetlen környezetük társadalmi és kulturális fejlődéséhez, a regionális fejlesztési stratégiákban egyre inkább az az igény fogalmazódik meg, hogy formálisan is vállalják fel ezt a harmadik szerepet az oktatás és kutatás mellett. (Goddard 1999)

Ez az a pont ahol a témakör irodalma kétfelé ágazik; az egyik irányzat a gazdasági kényszerszerűen hangsúlyozva az egyetemek vállalkozóvá válásának ismérveit te-

kinti fő kutatási iránynak, a másik viszont a társadalmi felelősség oldaláról közelíti a problémát, és szélesebben értelmezi az egyetemek harmadik szerepét. Előbbi a vállalkozói egyetem létrehozásában és továbbfejlesztésében látja a megoldást (Henry Etzkowitz Triple Helix modellje), míg utóbbi a regionális elkötelezettségű egyetem mellett érvel és annak operacionalizálására törekszik (John Goddard regionális elkötelezettségű egyetemi modellje). Vajon melyik alkalmazható sikerrel a kis és közepes méretű (agrár)egyetemek vonatkozásában?

Az agráregyetemek fejlődése⁴

A gazdálkodás tudományterülete egészen a XIX. század kezdetéig csaknem teljesen az empiria terén mozgott, alapvetései sok esetben minden tudományos magyarázatot és érvelést nélkülöztek. Ismerve egyéb – az agrárium területén alkalmazott – tudományágak kezdeti fejletlenségét, ezen nem csodálkozhatunk. A következő száz esztendőben azonban hatalmas változáson ment át a mezőgazdaság, annak okszerű folytatása ugyanis a gazdálkodóknál alapos szakképzettséget tételez fel. Ennek elsajátítására azonban már a gyakorlat útján történő ismeretszerzés nem volt elegendő, ezeket szükségszerűen elméleti tudásanyaggal kellett kiegészíteni. Európában a hallei egyetemen már 1690-ben tanszéket állítottak fel a „kamrai tudományok” számára, melyek között a mezőgazdaság is szerepelt.

Az első, kifejezetten agrárképzést folytató, magasabb – de még nem felső – fokú iskolák alapítása azonban száz évet még váratott magára: Festetics György gróf Keszthelyen (1797), Albrecht Daniel Thaer Cellében (Hannover, 1802) létesített gazdasági tanintézetet. Ezek azonban pár éves, évtizedes működés után megszűntek (Balás 1896).

Az agrárfelsőoktatás európai története Magyarországon kezdődött, hiszen Löbe (1856) Európa több mint 100 agrárintézményét összegyűjtő kapitális munkáját az 1818-ban alapított magyaróvári iskola bemutatásával kezdi, amely a kontinens első, kisebb megszakításokkal folyamatosan – ugyanazon a székhelyen – működő felsőfokú mezőgazdasági tanintézete. Ugyanazon esztendőben szervezték meg a hohenheimi tanintézetet (Württemberg), majd Európa szerte jöttek létre a különböző oktatási egységek.

Magyarországon a mezőgazdaság ismeretanyagának iskolai oktatás útján történő terjesztésének kezdetei a nagyszombati egyetemre és a sárospataki főiskolára vezethetők vissza. A XVII. század második felében mindkét helyen külön előadásokat tartottak a tárgykörben. (Balás 1897) Hazánk első, kimondottan mezőgazdasági (földműves) iskoláját a korára nagy hatást gyakorló Tessedik Sámuel alapította Szarvason 1779-ben, amely sajnos csak 1806-ig funkcionált. A következő szakoktatási intézmény, a már magasabb szintű képzést is folytató keszthe-

lyi Georgicon felállítására 1797-ben került sor, amely azonban 1848-ban jogutód nélkül szűnt meg.

Az alapításától a jelenkorig működő intézmények sorát a Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának jogelődje, a Magyaróvári Gazdasági Felsőbb Magántanintézet nyitja. Az 1818-ban létesített, kifejezetten felsőoktatási intézmény Albert Kázmér szász-tescheni herceg hatalmas – a mai Magyarország, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Horvátország területére is kiterjedő – birtokai irányítására képzett kiváló elméleti és gyakorlati tudással felvértezett mezőgazdászokat. Első igazgatója a reformkor tudós agrárszakembere, denglázi Wittmann Antal lovag munkássága úttörő jellegű volt; európai viszonylatban is az elsők között volt, aki felvállalta, és magas szinten művelte az oktatás-kutatás-gyakorlati alkalmazás funkcióhármasát a felsőoktatásban, és ezt a szemléletet az egész általa vezetett intézménynek is átadta. Erőfeszítéseit siker koronázta, hiszen eredményeivel európai hírnévre tett szert, és a rábízott birtokok jóléti helyzetét megerősítette. Főleg az ő munkásságának köszönhetően az intézmény néhány évtized alatt magas presztízszt vívott ki magának az ország életében. Ennek, és kiemelt stratégiai szerepének köszönhetően 1850-ben megszűnt magániskolai jellege, az intézmény minisztériumi (császári) kezelés alá került. Magyaróvár így a 35 milliós Habsburg Birodalom egyetlen agrár-felsőoktatási tanintézeteként működött, kihatva egész Közép-Európa mezőgazdaságára és annak fejlődésére.

A kiegyezést követően az időközben alapított hasonló magyar intézetek mellett (Keszthely – 1865; Debrecen – 1868; Kolozsvár – 1869, Kassa – 1875) elsőként emelték akadémiai rangra a magyaróvári kar jogelődjét 1874-ben, amely Magyarország egyetlen agrár-felsőoktatási tanintézete volt egészen 1906-ig. A korszak során kialakuló mezőgazdasági kísérletügyi állomások közül tizennyolc működött a tanulmány tárgyköréhez tartozó mezőgazdasági képzést folytató iskolák valamelyike mellett. Ezek közül azonban csak tíz folytatott tényleges tudományos kísérleteket, a többinél inkább csak ellenőrző és szakértő tevékenység folyt. A tíz kutatóintézet közül nyolc székhelye volt Magyaróvár, azaz a hazai agrár-kutatóintézetek 80%-át alapították a Magyaróvári Magyar Királyi Akadémia, illetve jogelődje keretén belül.

Sajnos a Magyaróvári Akadémia és ezzel együtt az egész agrár-felsőoktatás története kevésbé szerencsésen alakult a XX. század folyamán. Tervben volt, és meg is indult egy, a pozsonyi tudományegyetemmel kötendő együttműködés (mezőgazdaság-tudományi karként funkcionált volna Óvár), amelyet aztán a trianoni békediktátum zúzott szét. Ehhez társult még a kutatóintézeteknek az I. világháború környékén megindult, majd 1949-ben befejezett központosítása (áttelelése) a fővárosba és környékére. Az első világháború és az azt követő forradalmak gyászos időszaka, majd a világválság rányomták bélyegüket a magyar agrár-felsőoktatásra is (Wallehsausen 1993).

A Tanácsköztársaság alatt és előtt is történtek már előkészületek önálló – abszurd módon a fővárosban felállítandó – agráregyetem létrehozására, ám arra csak a II. világháború után került sor. 1945-ben létrehozták a Magyar Agrártudományi Egyetemet (Walleshausen 1970), amely egyetlen szervezetbe fogta össze, pontosabban kényszerítette bele a mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti és állatorvosi felsőoktatási intézményeket – többeknek ekkor szüntetve meg addigi önállóságát. A gigantikus egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara négy osztályból állt (Budapest, Debrecen, Keszthely és Mosonmagyaróvár). A kaotikus állapotoknak 1949. április 6-a vetett véget, ekkor a Földművelésügyi Minisztérium határozatlan időre felfüggesztette a vidéki osztályok működését. Közben az egyetem székhelyét Budapestről fokozatosan Gödöllőre költöztették át, amely folyamat 1959-ben ért véget (1957-ben a fővárosi karok egyesültek Gödöllői Agrártudományi Egyetem néven).

A hatalmas károk után az akkori, téveszmére alapozott agrárpolitika súlyos kudarchba fulladt, amit sajnos az egész ország megszenvedett. A szaktudás nem volt helyettesíthető, így az ideiglenesen szüneteltetett vidéki osztályok működését 1953-54-ben újraindították, ezek mezőgazdasági akadémia elnevezéssel – 1957-től egyetemi jellegű felsőoktatási intézményként – folytatták munkájukat.

Az 1960-as évektől a hazai agrár-felsőoktatási intézmények életét a folyamatos átalakulások jellemezték (átminősítések, szétválások, összeolvadások és integrációk), mire a jelenlegi, elsődlegesen kis- és közepes önálló, illetve tudományegyetemek kari szintjén működő agrár-felsőoktatási hálózat kialakult. Ám ez már nyilván valóan csak árnyéka korábbi önmagának, amely keresi modern kori küldetését. Ennek megtalálásában segíthet az innováció alapú felsőoktatás-fejlesztési modellek ismerete.

Kis- és közepes nagyságú agráregyetemek lehetőségei

A második világháború után, főleg a 1960-as évektől kezdődően a felsőoktatási hallgatói létszám gyors növekedésnek indult Nyugat-Európában és ez a növekedés – bár változó ütemben – napjainkig tart. A felsőoktatási expanzió eredményeként az elitképzést néhány évtized alatt felváltotta a kor társadalmi, gazdasági igényeit jobban kielégítő tömegképzés. (Hrubos 2004)

A gazdasági növekedés megtorpanása új helyzetet teremtett. A hetvenes évek végétől a nyugati világot sújtó gazdasági recesszió hatása, az azzal járó költségvetési nehézségek a nyolcvanas évek elejére elérték a felsőoktatást. A kormányzatok már nem voltak képesek a korábbi nagyvonalú költségvetési támogatás biztosítására, a csökkenő források hatékonyabb felhasználása pedig alapkövetelménnyé vált. Az elsődleges költségvetési forrás mellett megjelent a másodlagos csatorna: a jellemzően kutatási támogatások egyre nagyobb részét pályázat alap-

ján, versenyeztetéssel kezdték elosztani. Sőt a kormányzat kifejezetten ösztönözte az egyetemeket a harmadlagos források keresésére: a külső – gazdasági és civil szférából származó – oktatási és kutatási megrendelések vállalására. (Hrubos 2004, Polónyi 2000) Ezek a problémák a szocializmus időszakában mesterségesen féken tartott felsőoktatási expanzió okán csak jelentős időbeni késéssel, jellemzően az ezredforduló táján jelentek meg Magyarországon és napjainkra csúcsosodtak ki igazán.

A 'best practice'-ekre alapozott 'benchmark' alapján megállapíthatjuk, hogy az ún. angolszász országokban mindhárom finanszírozási forrás növelésének megtalálták a hatékony megoldásait. A kérdés csak az, hogy ezek a megoldások mennyire használhatóak hazai körülmények között, illetve a testre szabás során alkalmazott kompromisszumok mennyire kérdőjelezzik meg az eredeti modellek megvalósíthatóságát.

Az elsődleges finanszírozási források növelésének tipikus megoldása a külföldi hallgatók számára – jellemzően MBA szakokon indított – angol nyelvű képzések beindítása volt. Ezen a területen az angol egyetemek nyilván abszolút versenyelőnnyel bírnak, és a nem angol nyelvű országok egyetemei közül csak a legnagyobb presztízsűek jelenthetnek számukra konkurenciát.

A másodlagos finanszírozási források döntő többsége felett az állam diszponál. A szűkösen rendelkezésre álló pénzeszközökkel támogatott kutatások tekintetében természetesen elemi érdek a lehető leghatékonyabb felhasználás, ezért ezen források kedvezményezettjei jellemzően a központi elhelyezkedésű, nagy múltú, sok karú, universitas jellegű, a nemzetközi egyetemi rangsorokban jól teljesítő egyetemek. Ilyen körülmények között kétségtelenül nagy jelentősége van a kutatások irányultságának is; a versenyképességi szempontból legnagyobb hozzáadott értéket előállító szakterületek dominanciája megkérdőjelezhetetlen. A globalizált világban a mezőgazdaság sajnos nem tartozik ezen területek közé. Bár kétségtelenül nő az érdeklődés a megbízható forrásból származó, egészséges (adalékmentes, bio, funkcionális) élelmiszerek iránt, ami azonban a magas előállítási költségek miatt nem szükségszerűen jelent egyben növekvő fizetőképes keresletet is.

Az állami kutatási megbízásokért folytatott küzdelemben egyértelműen kimutatható versenyhátrányban vannak a több campus-os egyetemek, ahol az egymástól sokszor nagy földrajzi távolságra elhelyezkedő különböző karok együttműködését jellemzően tudásáramlási és ebből következően forrásabszorpciók nehézségek terhelik.

Úgy tűnik tehát, hogy a kis és közepes méretű önálló agráregyetemek illetve az egyetemi székhelyektől távolabbi helyszínen működő agrárkarok a harmadlagos finanszírozási források bevonása terén lehetnek a legsikeresebbek. Ehhez azonban a képzés terén a jelenleginél jobban kellene alkalmazkodniuk a helyi munkaerőpiac igényeihez kutatási tevékenységüket pedig erőteljesebben a helyi gazdaság elvárásaihoz kellene igazítaniuk.

Bár az 1990-es évek óta számos leíró tanulmány született, amely feltételezi az egyetemek regionális fejlődésre gyakorolt társadalmi, politikai, kulturális hatását, empirikus kutatási eredmények azonban a konkrét gazdasági hatások tekintetében csak jóval korlátozottabban állnak rendelkezésre. A konkrét egyetemi hatástanulmányok alapján (Felsenstein 1997, Rehnitz–Hardi 2003) a rövid távú (közvetlen – kiadási) és hosszú távú (közvetett – tudás és szellemi tőke) hatások azok a fő területek, ahol az egyetem helyi gazdaságra gyakorolt hatásai mérhetőek, és ezek a legkisebb egyetemekenél (karoknál) is kimutathatóak.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy vizsgálataink alapján a Clarki modell két továbbfejlesztett változata közül az Etzkowitz által jegyzett Triple Helix modell alkalmazhatóságának a kis és közepes méretű (agrár)egyetemek tekintetében komoly korlátai vannak. Ugyanakkor a Goddard féle regionális elkötelezettségű, kvázi felsőoktatási klaszterként értelmezhető, az Egyesült Királyságban sikerrel alkalmazott egyetemi modell magyarországi adaptációjáról érdemes lenne komolyan elgondolkodni!

Jegyzet

¹ Clark bevalottan maga is hezitált az új egyetem típus elnevezése kapcsán, hogy az akadémiai fűleknek jobban hangzó „innovatív egyetem” vagy a kissé üzletiesen csengő „vállalkozói egyetem” megnevezést használja. Végül ez utóbbi mellett döntött, mégpedig abból a megfontolásból, hogy ez jobban utal az érintett egyetemek által felvállalt intézményi erőfeszítésekre és új típusú szervezeti magatartásra.

² Az öt intézmény a következő: University of Warwick (Anglia); University of Twente (Hollandia); University of Strathclyde (Skócia); Chalmers University of Technology (Svédország); és a University of Joensuu (Finnország).

³ A kutatás eredményeinek összegzését magyar nyelven Hrubos Ildikó (2004) közli.

⁴ Tanulmányunkban csak a kifejezetten mezőgazdaság-tudományi képzést folytató tanintézetekkel foglalkozunk, az agráriumon belüli egyéb (állatorvosi, erdészeti, kertészeti, stb.) ágazatok iskolái nem képezték vizsgálataink tárgyát.

Irodalom

- Balás Á. (1896): *A mezőgazdaság története*. In: Bokor József (szerk.): *A Pallas Nagy Lexikona XII. kötet*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- Balás Á. (1897): *Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896*. Czéh Sándor-féle könyvnyomda. Magyar-Óvár, 1897.
- Clark, B. R. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organisational Pathways of Transformation*. IAU Press/Pergamon, Oxford.
- Etzkowitz, H. (2006). *The Entrepreneurial University and the Triple Helix as a Development Paradigm*. Paper presented at the 6th Triple Helix Conference. Addis Abeba. May. 29-31. 2006. Letöltés: <http://www.iked.org/ethiopia/web/paper/Etzkowitz.pdf> (2007. 07. 28.)
- Felsenstein, D. (1997). *Estimating some of the impacts on local and regional economic development Associated with Ben Gurion University of Negev*. Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.
- Goddard, J. (1999). *The Response of HEI's to Regional Needs*. OECD/CERI, Paris. Letöltés: <http://www.oecd.org/dataoecd/53/6/40033173.pdf> (2007. 07. 02)
- Horváth Gy. (1999). *Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás. Az innováció szerepe a regionális fejlődésben*. = Magyar Tudomány, 4. pp. 447-458.

- Hrubos I. (2004). *Gazdálkodó egyetem – Szolgáltató egyetem – Vállalkozó egyetem*. In: Hrubos I. (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Felsőoktatási kutatóintézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Löbe, W. (1856): *Die Ausbildung des Landwirths und die landwirtschaftlichen Lehranstalten Europas*. Verlag von Falcke und Rössler, Leipzig.
- Polónyi I. (2000). Egyre többet egyre kevesebbé? = *Educatio*, 9. évf. 1. pp. 43-61.
- Rechnitzer J.–Hardi T. (2003). *A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére*. Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Wallshausen Gy. (1970): *Az Agrártudományi Egyetem Emlékkönyve (1945-1970)*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Wallshausen Gy. (1993): *A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve*. PANNON Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar, Mosonmagyaróvár.

LOCAL ECONOMICAL DEVELOPING ACTIVITIES OF AGRARIAN UNIVERSITIES THEN AND NOW

MEZEI KATALIN – TROJÁN SZABOLCS – NÉMETH ATTILA

The aim of the study is to demonstrate the role of the Universities in the regional development. The authors concentrate on the functions of the Universities like teaching, research and mainly the so called third role of the University. Essentially three kinds of definition can be found in the regional literature about the third role of the University. The basic one is Burton Clark's Innovative University, the other one is the Entrepreneurial University introduced by Henry Etzkowitz, which is based on the traditions of the Research Universities in the USA, and its improved version, the Triple Helix model. The other one is so called Regionally Engaged University improved by John Goddard, which is based on European traditions of Universities. The question is which one is the most adaptable in Hungary. The study tries to utilize the past experiences and briefly summarizes the international, mainly European, historical processes and the formation of agricultural institutions with higher educational constitution. Besides, it describes in details the passed off Hungarian occurrences in this area and gives a general idea about the history of Hungarian agrarian higher institutions and the establishment of the first agricultural research institutes.

A SZEGEDI IDEGENFORGALMI HUMÁNERŐ- FORRÁS KIHÍVÁSAI A SZERB ÉS A ROMÁN TU- RISTA-ÉRKEZÉSEK DINAMIKUS NÖVEKEDÉSE KAPCSÁN

(The challenges of human resources in Szeged due to the
significant increase of Serbian and Romanian visitors and
tourists)

MIHÁLY PÉTER DÁNIEL – CSÉPE ZOLTÁN

Kulcsszavak:

turizmus, humán erőforrás, születési hely, nyelvtudás, idegenforgalmi szuprastruktúra

Szeged idegenforgalmában a kedvező külpolitikai változások (Románia Európai Unió tagja 2007-ben, valamint Szerbia állampolgárokkal szemben vízumkényszer eltörlése 2009-ben) hatására – két korábbi, a Dél-alföldi régióra csak tranzit térségként tekintő országok utazói körében – vált a város a román és szerb vendégek idegenforgalmi célpontjává. A vendéget a saját nyelvén kell megszólítani, közismert idegenforgalmi alapelvből kiindulva vetődik fel a kérdés, hogy a szegedi idegenforgalomban működő vállalkozások, és azon belül alkalmazottai miként tudják a román és szerb nyelvű igényeket kielégíteni. A jelenlegi munkám alapját a 2012-ben megkérdezett 170 szegedi idegenforgalmi vállalkozás 875 munkatársának kérdőíves felmérése és a helyi idegenforgalmi szektorban eltöltött aktív 12 év empirikus kutatása jelentette. A megkérdezett vállalkozások 10,5%-a, az alkalmazottak közül 28 fő beszélnek szerbül vagy románul. A vizsgálat kimutatta, hogy az említett nyelveket beszélő dolgozók szegedi idegenforgalomban dolgozók jelentős hányada Szerbiában vagy Romániában született. Egy kivételtől eltekintve mindannyian a DKMT eurorégióból származnak. A szegedi idegenforgalmi vállalkozók kihasználják ezt a nyelvtudást a szolgáltatásban, ugyanis legtöbbjük munkája során közvetlen kapcsolatban áll a vendéggel.

Bevezető

Az elmúlt évek külpolitikai változásai nagymértékű és pozitív változást idéztek elő a Dél-alföldi Régió központjának számító Szeged turizmusában. Keleti szomszédunk Románia 2007. január 1-jén az Európai Unió teljes jogú tagja lett, míg déli szomszédunk Szerbia állampolgárainak vált könnyebbé az utazása, azzal, hogy velük szemben 2009. december 19-én eltörölték a vízumkényszert. Már korábban is a szerbek és románok főleg nyugat-európai munkavállalási motivációjú utazásaik során kapcsolatba kerültek a Dél-alföldi Régióval, de ezekben az utazásokban döntően tranzit térségként jelent meg az általuk használt M5-ös és zömében románok által használt M43-as autópályák.

Napjainkra Magyarország a keleti és a délkeleti szomszédjai számára nemcsak tranzit, hanem idegenforgalmi célállomássá vált. Az elmúlt években, a Dél-alföldi

régióban, a szerbek és románok által eltöltött vendégéjszaka-szám – a bővülő idegenforgalmi adottságok és ezeken alapuló fejlesztések hatására – dinamikusan emelkedett.

A szerb vendégéjszaka a szegedi kereskedelmi szálláshelyeken 2010-ről 2011-re 434,1% (!)-kal emelkedett, míg 2011-ről 2012-re pedig 194,6%-os emelkedés realizálódott. A szerb vendégéjszaka szám változása 2010-ről 2011-re 437,7%-kal emelkedett, míg 2011-ről 2012-re 204,8%-os növekedés valósult meg.

A román vendégéjszaka szám 2011-re előző évhez képest 109,1%-kal emelkedett, míg a vendégéjszaka szám 2010-hez képest 119,6%-kal. 2011-es képest az átlagos tartózkodási idő a szerbek részéről 1,9-ről 2 vendégéjszakára, míg a román vendégek tartózkodási ideje 1,5-ről 1,6 napra emelkedett 2012-ben.

1. TÁBLÁZAT

*Szerb és román vendégéjszaka a szegedi kistérségben
(Serbian and Romanian tourists in Szeged)*

	Szerb turisták		Román turisták	
	2011	2012	2011	2012
Vendég szám	3 946	7 678	9 210	7 280
Vendég arány-szám	3,1	6	7,2	5,7
Előző év %-ában	434,1	194,6	109,1	79
Vendégéjszaka szám	7 384	15 124	13 892	11 340
Vendégéjszaka arányszám	3	5,8	5,6	4,4
Előző év %-ában képest	437,7	204,8	119,6	81,6
Átlagos tartózkodási idő (nap)	1, 9	2	1,5	1,6
Átlagos tartózkodási idő előző év %-ában	100,8	105,3	109,6	103,3

Forrás: KSH (2011, 2012) Saját szerkesztés

Célkitűzések

Napjainkban a Dél-alföldi régió vendéglátó és idegenforgalmi vállalkozásainak egyre nagyobb a kihívást jelent a szerb és a román vendégek korrekt kiszolgálása. A régió központjának, Szegednek a szerepe kiemelkedő, sokszínű idegenforgalmi kínálata mellett fekvése is felértékelődik, mert Szerbia felé Röszkénél, Tiszaszigetnél és legújabban már Ásotthalomnál is biztosított az átjárhatóság. A két kisebb határnak (Tiszasziget, Ásotthalom) a jelentősége főleg a „nagy szabadságolások”, és egyházi ünnepek idején nő meg, mivel nagymértékben tudja csökkenteni a rösz-

kei határ zsúfoltságát! Románia felé Kiszombor és Nagylak áll rendelkezésre, mint az országból való ki-be léptetés két helyszíne. Itt már koránt sem beszélhetünk torlódásokról, megnövekedett várakozási időkről, mert a két Európai Unió ország között már un. „könnyített” határ van, s egyre közeledik, azaz idő, amikor a shengeni-határ Románia keleti részére tevődik át, s így megvalósul a turizmus szabad áramlása.

1. TÉRKÉP

Szeged környezetében lévő határátkelők
(Borders of Szeged's surroundings)

Forrás: Saját szerkesztés

A dolgozatunkban a következő kérdésekre keresem a válaszokat:

- Lehet-e egységes vállalkozástípusokat meghatározni, amely idegenforgalmi vállalkozásokban feltétlenül szükséges lenne, hogy beszéljék a szerb vagy a román nyelvet. Abból az idegenforgalmi alapelvből kell kiindulni, hogy a vendéget a saját nyelvén kell megszólítani?
- Szeged idegenforgalmi munkaerő vonzáskörzetét vizsgálva területileg lehatárolható-e, hogy a helyi idegenforgalomban és vendéglátásban foglalkoztatott, szerbül vagy románul beszélő alkalmazottak a Dél-alföldi régióból származnak-e, vagy éppen Románia vagy Szerbia magyarlakta térségéből érkeztek? Mennyire használja ki Szeged a Duna-Körös-Maros-Tisza eurórégió idegenforgalmi munkaerő-kínálatát a szerb és a román nyelvtudás szükségletének kielégítésére? Életkorukból következtethető, hogy a szomszédos országokban lezajlott változások - gondolunk itt a romániai rendszerváltozásra (1989) és a délszláv háborúra (1991-1995) valamint a Szerbiát súlytó NATO-bombázásra (1999) - hatására érkeztek Magyarországra.
- Rendelkeznek-e idegenforgalmi vagy/és vendéglátó végzettséggel, vagy csak a felsőfokú, akár anyanyelvi szintű nyelvtudásuk miatt foglalkoztatják őket?

Emberi erőforrás szerepe a turizmusban

Lengyel Mártont idézve „Minden turizmussal kapcsolatos tevékenység az emberi kapcsolatokon nyuszik.” (Lengyel 2002).

Az idegenforgalom egyik meghatározó tulajdonsága, hogy jelnetős az élőmunkaigénye, tekintettel a turisztikai szolgáltatások erősen személyes jellegére és technikai „helyettesíthetőség” korlátozott voltára (Dávid – Jancsik – Rátz 2007).

Az idegenforgalom jelentősen hat az igénybe vett területre. Ez a hatás lehet előnyös, mert foglalkoztatási és plusz jövedelemszerzési lehetőséget biztosít az állandó lakosság egy részének, ezáltal növeli a terület népességmegtartó képességét, mert a turizmus fejlődésével általában javul a település infrastrukturális ellátottsága, mert kedvezőbbé válnak a szolgáltatások körülményei, ugyanis több lehetőség nyílik a szórakozásra, a különböző rendezvényeken való részvételre, valamint a turizmus ösztönzi a nyelvtanulást és a szakismeret szerzését (Kollarik 1996).

A turizmus fejlesztését gátló tényezők többek között a megfelelő szakembergárda és a nyelvismeret hiánya (Hanusz 1996).

A humán (emberi) tőke a tudásba, a képességekbe vagy szakértelembe befektetett anyagaiból származik, ezért egy adott térség versenyképességének, a rendelkezésére álló emberi erőforrások minőségének és innovatív képességének fontos lázmérője. A turizmus szempontjából sem mellékes, hogy a térség humán erőforrásai felkészültek-e a minőségi turisztikai tervezés, fejlesztés és marketing tevékenységre, azaz van-e megfelelő szakmai háttér és gyakorlati szakember (Kókai 2008).

Az emberi tudás, a felkészültség, a figyelem, a bizalomkeltés olyan paraméterek, amelyek nélkül a tárgyi, az anyagi tartalmat nem lehet sikerre vinni, azok hidegek maradnak. Ebből a felismerésből következik az a törekvés, hogy az egyéb feltételek fontossága és sürgőssége mellett nagyobb súlyt kell helyezni az emberi magatartáskultúra sokirányú fejlesztésére. Ezt gyakorolják a turizmus feltételeiben, adottságaival, természeti vonzásaiban is gazdagabb országok (Sívó 1996).

Az idegenforgalom Magyarországon 250-300 ezer munkavállaló számára kínál munkahelyet, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tény sem, hogy a turizmus munkahelyteremtő hatása jobb a többi szektor átlagához képest. A turizmus szektor multiplikátorhatás mutatója 2,5.

Egy térség idegenforgalmi kínálatbővítése (Szeged esetében „szállodaépítési boom”) a helyi turisztikai termékek megújulásához és egyben új munkahelyek teremtésben valósul meg (Hanusz 2001).

A turizmusra kiemelten érvényes a következő állítás, ugyanis emberi, szakmai, sokirányú nyelv és általános magatartáskultúra nélkül lemaradunk a már jelenleg is növekvő európai versenyben (Sívó 1996).

Kutatás területe és módszere

A szegedi idegenforgalmi és vendéglátó vállalkozások humánerőforrásainak vizsgálata 2012 májusa és októbere között – 6 hónapon keresztül – folyt. A szegedi idegenforgalmi vállalkozások igazgatóival, ügyvezetőivel, tulajdonosaival történt egyeztetést követően kérdőíves felmérés valósult meg körükben és alkalmazottaik körében is. A szegedi idegenforgalmi és vendéglátó vállalkozások alkalmazottai a

következő témakörök szerint kerültek vizsgálat alá: a migráció (ingázás, külföldi munkavállalás, jövőbeli célok), a szociográfia (munkahelyen eltöltött évek, munkahelyek száma, munkanélküliként eltöltött hónapok), a nyelvtudás (szintje, használatának gyakorisága), a vendégkör összetétele küldő országok szerint.

A vállalkozások kiválasztása a Szeged és Térsége Turisztikai Nonprofit Kft. által kiadott ingyenes információs füzet, a Szeged Város Idegenforgalmi Koncepciója, a szegedi turisztikai élet meghatározó személyeinek (Szeged és Térsége Turisztikai Szolgáltató Kft ügyvezető igazgatójának, Szeged város idegenforgalmi referensének, a Szeged Turizmusáért Egyesület elnökének, valamint a Guide-Inform Hungary Club elnökének) véleménye alapján történt.

A felmérésben 170 helyi vállalkozás és intézmény megkérdezése valósult meg, 875 személy tölt ki kérdőívet.

A felmérés során a következő kategóriákat határoztuk meg az alábbi munkák alapján.

Az idegenforgalmi humánerőforrás összetevő között meg kell különböztetni a turisztikai vállalkozások vezetőit és alkalmazottait, a turizmus által érintett szervezetek tagjait és végül a turizmus által látogatott területek lakosságát is (*Dávid – Jancsik – Rátz* 2007).

Egy térség idegenforgalmi vállalkozásain belül meg kell különböztetni a turisztikai vonzerőre épülő idegenforgalmi infrastruktúrát, a turizmus elsődleges és másodlagos szuprastruktúra elemeit (*Kaspar – Fekete* 2001, *Michalkó* 2007).

Az első kategóriában a szegedi idegenforgalmi vonzerők bemutatására létesült intézményeket soroltuk, amelybe a múzeumok, a gyűjtemények, a szegedi vadaspark, az SZTE Füvészkert, a Maty-éri Széchenyi Olimpia Sportközpont stb, kerültek.

A másik kategóriába az elsődleges szuprastruktúrához tartozó szegedi szálláshelyek és vendéglátóhelyek kerültek.

A harmadik kategóriába a másodlagos szuprastruktúrához tartozó szegedi vállalkozások, mint például szabadidő központok, szépségápolási és közlekedési vállalkozások vagy éppen a Guide-Inform Hungary Club Idegenvezetők és Országjárók Dél-alföldi Egyesülete.

A negyedik kategóriába a helyi idegenforgalmi közvetítő szektor szereplőit soroltuk, mint például az utazásszervezők, az utazási irodák, az utazási ügynökségek vagy a rendezvényszerző vállalkozások.

Végül az ötödik kategóriába a non-profit vállalkozások, mint például a Szeged és Térsége Idegenforgalmi Non-Profit Kft. a hozzátartozó Tourinform irodával.

Az adatok vizsgálata és értékelése leíró statisztikával valamint faktor analízis speciális transzformációval valósul meg.

Eredmények

Összesen 875 szegedi idegenforgalomban dolgozó személy töltött ki kérdőívet. Közülük 28 fő beszél szerbül vagy románul. Szerbül 22 fő beszél, míg románul 6 fő.

A nyelvtudás szintjére jellemző, hogy nyelvvizsga nélkül beszélnek a nyelvet ez főleg az alacsonyabb végzettségűekre jellemző vagy már Magyarországon születettek. Az anyanyelvi szintű szerb vagy román nyelvtudás az 1992 előtt születettek jellemző. Ők 11-en vannak, egy kivételtől eltekintve – aki Budapesten szerb nemzetiségű családba született – mindannyian vagy Szerbiában (korábbi Jugoszláviában, később Kis-Jugoszláviában) vagy Romániában születtek. Az anyanyelvi szinten beszélük átlag életkora 35 év, egy évvel több, mint a 28 fő átlaga.

Az átlag életkor alapján megállapítható, hogy a mai szegedi idegenforgalmi alkalmazottak életét valószínűleg nem vagy csak szülei életét befolyásolhatta a 22 évvel ezelőtt elkezdődő délszláv háború és a 24 évvel ezelőtt lezajló romániai rendszerváltás, ugyanis mai dolgozók akkori átlagéletkor 12 év valamint 14 év volt.

A születési hely szerint egy kivételtől eltekintve a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurórégióból származik a szerb vagy román nyelvet beszélők. A szerbiai születésűek mindannyian Vajdaságból származnak. A legtöbben Szabadkáról, majd Topolyáról, Zentáról érkeztek. De magyarkanizsai és verbászi születési is van. A romániai származásuk – egy kivételtől eltekintve – aradi születésűek. Egy személy érkezett Székelyföldről.

2. TÉRKÉP

*A munkavállalók származási helye
(Birthplace of employees)*

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezettek közül 13 fő nem rendelkezik semmiféle idegenforgalmi végzettséggel, ennek ellenére közülük csak 3 személy nincs kapcsolatban közvetlenül a turistákkal.

Az idegenforgalmi munkahely típusa szerint 22 személy szegedi turisztikai elsődleges szuprastruktúra vállalkozásában dolgozik. 10 fő különféle helyi étteremben vagy csárdában, míg 12 fő különféle szálláshelyeken, kollégiumtól egészen a 4 csillagos szállodáig. Egyes szegedi kollégiumokra jellemző a hallgatók foglalkoztatása, portásként recepciósként.

Itt kiemelkednek a szerbiai születésű és nyelvet beszélő hallgatók magas száma. Szeged fő rendezvényein – a Szeged Szabadtéri Játékokon és Szegedi Ifjúsági Napokon – is található a vendéggel közvetlen kapcsolatban álló alkalmazottak között szerbül vagy románul beszélők.

Ezen kívül a nemzetközi ismertségnek örvendő Anna Gyógy-, Termál- és Élmenyfürdő is alkalmaz szerbül tudó kollegát. Helyi szakrális helyszínek közül a városközpontban található Szent Miklós pravoszláv templom popája fogadja és köszönti akár szerb nyelven az érdeklődő turistákat.

A szerbiai és romániai származású idegenforgalmi munkavállalók további vizsgálati módszerének a faktor analízis speciális transzformációval választottuk. A cél változóként a román és a szerb nyelvtudás szintjét adtuk meg. A magyarázó változók: további nyelvtudás – beszél-e valamilyen nyelven még?

- Szol_orosz – születési ország
- struktúra – a vállalkozás struktúrája
- MH_helye – szegeden belül hol helyezkedik el a munkahely
- Végzettség – rendelkezik-e turizmushoz kapcsolódó végzettséggel

1. ÁBRA

*A román és szerb nyelvtudás szintjét befolyásoló tényezők
(Factors of Romanian and Serbian language's knowledge)*

Sorrend	Változók	Faktor súlyok
	nyelv szint	0,897975
4	További nyelv	0,035281
1	Szüil. ország	0,820922
5	Struktúra	0,028597
2	Munkahelyhelye	0,235626
3	Végzetesség	0,040289

Forrás: Saját szerkesztés

Az ábrából látszik, hogy a születési ország befolyásolja a nyelvtudást leginkább, valamint a munkahely elhelyezkedése. Ezen 28 fő vizsgálata kapcsán egy érdekesedésre is ki kell térni, még pedig arra, hogy a szerbiai születésűek egyéb idegennyelv tudásban erősebbek, mint a romániai származásúak.

2. TÁBLÁZAT

Szerb nyelvet beszélők angol és német nyelvtudása
(English and German languages knowledge of who speak Serbian language)

Szerb nyelvet beszélők angol és német nyelvtudása	nem beszél	nyelv vizsga nélkül beszél	alapfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	középfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	felsőfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	anyanyelvi szinten beszél
Angol nyelv (fő)	2	13	1	2	2	0
Német nyelv (fő)	9	7	1	1	0	0

Forrás: Saját szerkesztés

3. TÁBLÁZAT

Román nyelvet beszélők angol és német nyelvtudása
(English and German languages knowledge of who speak Romanian language)

Román nyelvet beszélők angol és német nyelvtudása	nem beszél	nyelv vizsga nélkül beszél	alapfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	középfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	felsőfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik	anyanyelvi szinten beszél
Angol nyelv (fő)	3	1	0	1	0	0
Német nyelv (fő)	3	2	0	0	0	0

Forrás: Saját szerkesztés

A szerbiai születésűek közül csak ketten nem beszéltek angolul. 13-an beszélnek nyelvvizsga nélkül angolul, ennek viszonylag magas száma azzal magyarázható, hogy vendéglátó szakmunkás végzettség megszerzéséhez nem követelmény a nyelvvizsga. Emellett németül is beszélnek nyelvvizsga nélkül 7. Egy-egy fő alap- és középfokú német nyelvvizsgálattal is rendelkezik. Az angol és német nyelv megfelelő szintű ismeretéhez nagy valószínűséggel tartozik hozzá, hogy az angol nyelvű filmeket feliratozva sugározzák Szerbiában valamint Ausztria mellett Németország – vagyis német nyelvterület – a szerb (korábban jugoszláv) vendégmunkások fő célpontja. A romániai születésűek körében mindösszesen csak egy-egy személy beszél nyelvvizsganélkül és alapfokú nyelvvizsgálattal az angol nyelvet. Németül csak 2-en beszéltek nyelvvizsga nélkül. Viszont érdemes kiemelni, hogy a románnal egy

nyelvcsaládba tartozó újlatin nyelvek közül senki sem jelölte meg a francia, olasz vagy spanyol nyelv ismeretét.

Külön kiemelő: A vendégekkel való kapcsolatot vizsgálva kiderül, hogy a 28 főből 22-en közvetlenül kapcsolatban vannak a turistákkal, vagyis a munkáltatók a bevándorlókat szívesen alkalmazzák, ott ahol a vendégekkel érintkezhetnek. Nem csak a vendégekkel való kapcsolat miatt alkalmazzák a szerbül vagy a románul beszélő alkalmazottakat, hanem a külföldi partnerekkel való kommunikációs és kapcsolattartás szállodai értékesítési munkakörben is foglalkoztatják őket.

Összefoglaló

A doktori kutatás során 170 vállalkozás és rendezvény alkalmazotti állománya került felmérésre. Közülük mindösszesen 16 vállalkozásban és 2 nemzetközileg ismert rendezvényen találtunk szerbül vagy románul beszélő munkatársat. Ez a vizsgálatba vont vállalkozások mindösszesen 10,5%-a.

Ahogy korábban említettük a szerbiai származásuk angolul jól beszélnek. Ha a helyi 875 személy angol nyelvtudását vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy 574-en beszélnek, értenek angolul, közülük 271 fő legalább alapfokú nyelvvizsgálattal rendelkezik.

Román vendégek számára az újlatin nyelveket beszélő alkalmazottak biztosíthatnak könnyebbé: franciául 52 fő, olaszul 59 fő míg spanyolul 47 fő beszél.

A szerbiai és romániai turisták szegedi turisztikai látványosságok közötti eligazítását segítik a Szeged és Térsége Idegenforgalmi Szolgáltató Kft. évenkénti megjelenésű „Szeged látnivalói” c. magyar, angol, német, szerb és román nyelven megjelenő ingyenes füzetek, amelyet évente több mint tízezer példányban nyomtatnak ki.

A kérdőíves felméréssel egyidőben végzett empirikus kutatás eredményeként elmondható, hogy napjainkra egyre több szegedi idegenforgalmi és vendéglátó vállalkozás étlapjait, itallapjait és honlapjait fordíttatja le román valamint szerb nyelvre. Nagyobb vállalkozások egyenesen szerb vagy román nyelvtanfolyamra íratják be saját dolgozóikat, ahol a nyelv alap kifejezéseit anyanyelvi szinten beszélő tanároktól sajátíthatják el. Ezek követendő példák Szeged és a térség többi idegenforgalomban működő vállalkozásainak is, hiszen ezek a vállalkozások a térség turizmusának alapjául szolgálnak.

Irodalom

- Dávid L. – Jancsik A. – Rátz T. (2007) *Turisztikai erőforrások. A természeti és kulturális erőforrások turisztika hasznosítása*. Gyöngyös. 288 o.
- Hanusz Á. (1996) A Felső Tiszavidék Idegenforgalmi fejlesztése, különös tekintettel Kárpátaljára. In: Pál Á. – Szónokné Ancsin G. (szerk.): *Határon innen – határon túl*. Szeged, 275-287. o.
- Hanusz Á. (2001) A turizmus, mint területfejlesztő tényező az Észak-alföldi régióban. In: Rakonczai J. (szerk.): *Földrajzi Kutatások 2001*. Szeged, 59. o.
- C. Kaspar – Fekete M. (2001) *Turisztikai alapismeretek*. BGF Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar. Magyar-Svájci Turisztikai Továbbképző Intézet. 189 p.

- Kókai S. (2008) A szolgáltatási szféra és a turizmus kapcsolata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: Hanusz Á. (szerk.): *A turizmus szerepe a kistérségek és a régiók gazdasági felzárkóztatásában*. Nyíregyháza, 83-96. o.
- Kollarik A. (1996) A turizmus és a területfejlesztés közötti kapcsolat javításának lehetőségei és feladatai. In: Pál Á. – Szónokyné Ancsin G. (szerk.): *Határon innen – határon túl*. 1996. Szeged, 77-83. o.
- Lengyel M. (2002) A turizmus új oktatási és szakképzési rendszerének kialakítása. In: *Kutatás a turizmusban*. Aubert A. (szerk.): A turizmus aktuális kérdései Magyarországon. Pécs 97-100. o.
- Michalkó G. (2007) *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár
- Sívó T. (1996) Az emberi magatartás kultúra a fejlett turizmus feltétele. In: Tasnádi J. (szerk.): „Marketing feladatok a turizmusban és a környezet-, egészségtudatos turisztikai szolgáltatások” Konferencia. Konferenciakötet. 13-14. o.

THE CHALLENGES OF HUMAN RESOURCES IN SZEGED DUE TO SIGNIFICANT INCREASE OF SERBIAN AND ROMANIAN VISITORS AND TOURISTS

MIHÁLY PÉTER DÁNIEL – CSÉPE ZOLTÁN

Due to positive changes in the field of tourism for examples: the entry of Romania into the European Union (2007) and the abolishment of visa regulations with Serbia (2009). Szeged has become main destination of Serbian and Romanian tourists and visitors. Earlier Szeged was only one of the towns of transit zone in the South-Plain Region. Those, the question arises here if tourist firms and enterprises are able to meet the requirements of tourists increasing number. These tourists have to be supported and understood which means that the survey these tourists Hungarians should their languages. The present study has examined to see extend Hungarians working in the tourism can communicate Serbian and Romanian to get validated. 875 employees of 170 tourists enterprises and firms have been interviewed. Our research is following: That only 28 people (10.5%) out of 875 can speak Serbian and Romanian languages. Most of these 28 people were born in Serbia or Romania. Everyone but one out of these 28 people come from Danube-Cris-Mures-Tisa euroregion. The languages knowledge of these people are effectively used in Szeged, as they can easily communicate with Serb and Romanian tourists and visitors. So It is important for managers and owners these workers (for example: waiters, receptionist, porters etc.) are direct connection with guests.

HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI JÓ GYAKORLATOK AZ ANGLIAI CORNWALL TARTOMÁNYBAN

(Good practices of the local economy development in Cornwall)

DR. MOLNÁR ESZTER

Kulcsszavak:

Helyi gazdaságfejlesztés, Cornwall Eden Project, Lost Gardens of Heligons

Angliai tanulmányútam során számos jó helyi gazdaságfejlesztési gyakorlattal találkoztam Cornwall tartományban, melyek közül a két legjelentősebbet ismertetem. A világ nyolcadik csodájának is tartott Eden Project a világ egyik legkülönlegesebb és legegységibb botanikus kertje egy kimúlt kaolinit bánya helyére épült 1999 és 2001 között. A Brit-szigeteken található Eden Projekt felépítésével és üzemeltetésével sikerült az egykori bányaterületek új küldetést és funkciót adni. A Lost Gardens of Heligan pedig egy remek példája a történelmi örökség megővésének és újjáélesztésének.

Bevezetés

A helyi gazdaságfejlesztés egy olyan folyamat, melynek célja, hogy kiépítse egy térség gazdasági kapacitását annak érdekében, hogy biztosítsa a térség gazdasági jövőjét, a népesség megfelelő életszínvonalát, és kedvezőbb feltételeket teremtsenek a gazdasági növekedés és a munkaerőpiac számára (Gwen – Soroya – Fergus 2004)

Az Európai Bizottság által használt helyi fejlesztés az a gazdasági növekedési és struktúraváltási folyamat, amelyet a helyi szervezetek és egyének ösztönöznek, mégpedig helyi erőforrások felhasználásával, s amely folyamat a helyi életminőség javulását eredményezi. (Czene – Péti 2010)

A helyi gazdaságfejlesztés tehát egy olyan, a gazdaság életébe történő, külső és/vagy belső erőforrásokat egyaránt hasznosító, a közösségi felhatalmazással történő, tudatos beavatkozás, melynek kezdeményezője ugyan lehet külső szereplő is, de a helyi szereplők részvétele mindenképpen a folyamat része.

Helyi gazdaságfejlesztést a termelékenység javulása, munkahelyteremtés, jólét növelése, vállalkozásfejlesztés, céllal folytatnak. A tevékenység legfontosabb jellemzői:

- Helyi kezdeményezésre vagy annak bátorításával jön létre; tehát alulról építkezik, ún. bottom-up jellegű;
- Helyi elköteleződéssel jellemezhető, azaz helyi szereplők (önkormányzat, vállalkozások, civil szervezetek és lakosság) együttműködésében, részvételével és érdekében valósul meg;
- Elsősorban helyi eszközökre, belső erőforrások felhasználására épít, a külső eszközöknek és erőforrásoknak elsősorban átmeneti ösztönző szerepük van;
- Autonóm, egyedi, helyhez illő megoldásokat keres;
- A helyi közösség ellenőrzése mellett valósul meg;

- A helyi „piac” szervezésére irányul;
- A fejlesztett gazdasági tevékenység eredményei alapvetően helyben hasznosulnak;
- A gazdasági célok mellett helyi közösségi, társadalmi célokat vállal;
- Önmagát építő folyamatként valósul meg, stratégiai szemlélettel.
- A helyi gazdaságfejlesztésben kitüntetett szerepet kap az együttműködés. (Czene – Péti 2010)

A felsorolt helyi gazdaságfejlesztési jellemzők nagyrészeivel az angliai Cornwall tartományban található, kutatásom fővizsgálati „tárgyát” képező Eden Project és a The Lost Gardens of Heligan esetében is találkozhatunk.

Cornwall

Cornwall az Egyesült Királyság egyik legszegényebb területe. Az Eurostat adatai alapján az EU-27 átlagához képest a terület GNP-értéke 79,2%, míg az országé 123%.

Évtizedekkel ezelőtt Cornwall lakosainak többsége bányászattal és halászattal foglalkozott, azonban mára a bányák nagy része bezárta kapuit. Régebben St Austell környékén fontos iparág volt a kaolinitbányászat is, de manapság ez a szektor is hanyatlik, az egyre nagyobb mértékű gépesítés is oka az egyre nagyobb elbocsátásoknak. A halászat lehetőségei is korlátozódtak elsősorban a kedvezőtlen Európai Unió törvényi rendelkezések és növekvő import hatásának köszönhetően. Ennek kapcsán új lehetőségek után kellett néznie Cornwall lakóinak. Nem segítette a helyzetet az sem, hogy különféle kimutatások alapján Cornwall az egyik legszegényebb térségnek számított a szigetországban. Ebből adódóan a potenciális tőkét nyújtó befektetők is elkerülték a térséget. Szükség volt a gazdaság szerkezetváltására, többen a turizmus irányába nyitottak, illetve sikeresen diverzifikálták a mezőgazdaságot.

Az ónbányászat, a mezőgazdaság és a halászat hanyatlása óta a terület gazdasága nagymértékben függ a turizmustól – Nagy-Britannia legszebb tengerpartjainak nagy része itt található. Cornwall az Egyesült Királyság legszegényebb vidéke, és ezt támogatott kategóriába sorolta az Európai Unió. A turizmus azért is bizonyult sikeres próbálkozásnak, mivel gyönyörű és változatos természeti környezet jellemzi a térséget. Ezen kívül bővelkedik egyedi látványosságokban is. A turizmus napjainkban a tartomány GDP-jének közel 24%-át adja. (www.cornwall.gov.uk)

Anyag és Módszer

2013 májusában a Campus Hungary Ösztöndíjprogram keretében egy szakmai tanulmányúton vettem részt, mely során az Egyesült Királyságok Cornwall tartománynak egy kis szegletét ismertem meg.

A tanulmányút célja volt kutatni, hogy a térség milyen adottságokkal rendelkezik, a gazdaságában bekövetkező változásokra milyen sikeres ötleteket, gyakorlatokat alkalmaztak a helyiek.

Azt, hogy a térségben milyen ötleteket és technikákat alkalmaznak az elhagyatott bányaterületek újbóli hasznosítására és a turizmus fellendítésére vonatkozóan elsősorban az Eden Projekt példáján át tanulmányoztam. De emellett a The Lost Gardens of Heligan-be is ellátogattam, mely remek példája a történelmi örökség megóvásának és újjáélesztésének.

Elsősorban e két kert jó példáján keresztül kívánom bemutatni személyes tapasztalatok és mélyinterjúk által az Egyesült Királyságok egyik kis részén alkalmazott jó gyakorlatokat és az ottani szemléletmódot a helyi gazdaságfejlesztésben.

Eredmények és értékelésük

Eden Project

A világ nyolcadik csodájának is tartott Eden Project a világ egyik legkülönlegesebb és legegységibb botanikus kertje egy kimúlt kaolinit bánya helyére épült 1999 és 2001 között. Anglia egyik legtöbbet látogatott látványosságába, az Eden Projekt-be látogattam el, annak érdekében, hogy jobban megértsem, hogyan tudtak az egykori bányaterületnek új küldetést és funkciót adni. Túl azon, hogy fantasztikus növényvilágot vonultat föl, speciális klímát teremtő, önfűtő, lenyűgöző látványszínház is egyben. A létrehozó szervezet célja, hogy fenntartható módon üzemeltessen egy bemutatóteret, felhívja a figyelmet a környezettudatosságra. A működtetése amennyire lehet fenntartható, pl. esővizet használnak és az elektromos áramot szél-turbinákból nyerik. Az építmény célja az, hogy bemutassa, hogyan és miképpen függünk a növényektől, hogyan tudjuk óvni és megőrizni őket kölcsönös túlélésünk érdekében. Az Eden Project egy új tudományos intézmény és fórum, kommunikációs és oktatási központ, a megőrzés, a konzerválás eredményeit és jó példáit bemutató hely, valamint a nemzetközi turizmus célpontja, több száz helyi és környékbeli lakos munkahelye is egyben.

Az 1998-ban kezdődött építkezés során a termőföld jelentette a legnagyobb problémát, mert azt szinte csak kaolin alkotta. A Reading Egyetem kutatói segítettek összeállítani azt a receptet, amivel újból termőre fordították a földet. Ez 183 tonna földet jelentett, amivel feltöltötték és komposztálták a területet. Ezután lehetett ültetni a növényeket. A szabadtéri növényrengeteg mellett két hatalmas, egyenként négy, különböző méretű „üvegömb”, úgynevezett bióm (biome) foglal helyet (1. ábra). A szubtrópusi bióm elegendő nagyságú ahhoz, hogy akár a londoni Tower is beférjen. Ebben vannak az Amazonas, Nyugat-Afrika, Malajzia és Óceánia vidékéről származó növények. Kaucsuktól kezdve a vanílián, orchideán át a bambusz-nádig a legkülönbözőbb növényekkel, vízesésekkel kápráztatják el a látogatókat. A mediterrán bióm Kalifornia, Dél-Afrika és a mediterránium flóráját mutatja be, ahol narancsfák, olajfák, ötven féle chili között több száz színes virág nyílik.

1. ÁBRA
Eden Project, St. Austell
(Eden Project, St. Austell)

Forrás: Saját készítés (2013)

Az Eden Projectben történt mélyinterjú során megtudtam, hogy a kivitelezés során a legfontosabb kritérium az volt, hogy a lehető legkevesebb anyag felhasználásával, a lehető legmasszívabb konstrukciót hozzák létre. Ehhez a természetben is megtalálható buborék alakot választották, és egy olyan hatszögletű formát alkottak meg, ami egy nagyon erős szerkezetnek bizonyult. Továbbá ezzel az építési stílussal igyekeztek elérni, hogy a látogatók a természethez közel érezhessék magukat, így kívánták tudatosabbá tenni az embereket, hogy ők is a természet fontos részét képezik. Ezt segítették elő továbbá azzal is, hogy nem egy szokványos botanikus kertet alkottak meg – ami elsősorban a tudományról szólt volna – hanem egy olyan teret, ahol az embereket be tudják vonni a folyamatokba, részeseivé válhatnak a természet csodáinak, mindeközben pedig a fenntartható fejlődés fontosságára is felhívják a figyelmüket.

Az Eden Projekt egy hatalmas ráfordítást (kb. 150 millió font) igénylő vállalkozás volt, jelenleg már 1,2 milliárd fontos jövedelmet termelt eddig. Közel 35 futballpályányi területen fekszik. Az első években elsősorban nem a profitra, hanem a munkahelyteremtésre orientálták a tevékenységünket, a térséget sújtó munkanélküliséget is ezzel csökkentették. A kezdeményezéssel olyan fejlesztéseket, gyakorlatokat kívánnak előirányozni, amelyekkel harcolni tudnak a munkanélküliséggel hosszú távon. Továbbá meg kellett találniuk azokat a kis üzleti lehetőségeket, amelyekkel munkahelyet lehet teremteni az embereknek. Ezt úgy kívánják megoldani, hogy ne kelljen azonnal a pénzre koncentrálni, mert ha van környezetvédelmi, szociális célja a munkahelynek, akkor az hosszabb távon is fenntartható tud maradni.

Az Eden Project Cornwall legnagyobb munkáltatójának minősül, személyzete sokáig 420 főből állt, az elmúlt időszakban voltak nehézségeik, ezért csökkenteni kellett a létszámot 400-ra. Emellett a nyári időszakban sok idegymunkást alkalmaznak, ilyenkor az 500 fős foglalkoztatást is elérik. Nyáron sok koncertet rendeznek a belső területen, ahol az akusztika tökéletes hangzást biztosít az együtteseknek. Nagyon

sok cornwalli kivállalkozással dolgoznak együtt, hogy minél több segítséget nyújtsanak a helyi vállalkozásoknak és több termékre tudják rátenni az Eden Projekt logóját pl., szappan-készítőkkel, sör gyártókkal. Az Eden Projekt felvásárol helyi termelőktől különféle termékeket, ezért is nagy hatással vannak a helyi vállalkozások életére. A vállalkozások részére biztos, kiszámítható felvásárlóként vannak jelen a piacon. A helyi termelők, akik az Eden Projekt beszállítói is egyben szigorú szabályok keretein belül kell, hogy végezzék a termelést annak érdekében, hogy a polcokra kerülhessen a termékük. Nem kötelező a bio minősítés, viszont támogatják az e felé haladó termelést.

A projekt látogatói nagyon széles skálán mozognak az óvodás csoportoktól a nagyvállalatokig, látogatóik között sok a diák és a környékbeli lakos, mindenki számára érdekességet jelent az Eden Project. 11 év alatt több mint 13 millió látogató érkezett az Eden Projektbe, az elmúlt években 2 millió főre tehető a látogatók száma. Azok, akik itt jártak egy életre meghatározó élményt kapnak. A látogatók inkább nyáron érkeznek, viszont télen sem csökken teljesen a látogatottság.

Sok belső területen zajló esemény mellett, mivel az Eden Project egy oktatási jótékony szervezet is, sok mindent tesz a helyi közösségért. Az Eden Project mindig nyitott az új ötletekre, viszont ha csak egy sima meghallgatást tartanak, nem jelennek meg rajta az emberek túl nagy számban. Ezért találták ki, hogy kiírják egy táblára, hogy: „ingyen tea és süti”, akkor mindenkinek van egy perce, hogy megossza véleményét és ötleteit.

Mivel az emberek a közvélemény kutatások alkalmával a nagy zöld területeket választották a legkellemesebb kapcsolódások helyszínéül, így az Eden Projektben is arra helyezték a hangsúlyt, hogy minél több ilyen teret alakítsanak ki. Ekkor egy közvetlenebb formáját alkalmazták az információgyűjtésnek, ahol a megkérdezettek interaktív módon, térkép segítségével mutatták meg a kedvenc helyeiket. Megkérdezték a helyi lakosokat, hogy mit szeretnének adni a közösségnek és ezeket a feljegyzéseket egy nagy dobozban kellett gyűjteni, így bevonhatták az Eden Projectet. Feldíszítették a várost és összehívták a lakosságot, hogy élvezzék egymás társaságát.

Tim Smith, a Projekt szellemi atyja úgy véli, hogy a legfontosabb az, hogy mindent tegyünk meg az álmaink megvalósítása érdekében. Az Eden Projekt igazgatójaként még mindig nagy része van az Eden Projektben történő fejlesztések megvalósításában. Az Eden Projekt alaptervéről pénzügyi okok miatt az első években le kellett mondani néhány épület megépítéséről, viszont a későbbiekben sor kerülhetett ezek megvalósítására is. Folyamatosan fejleszteni kell a Projektet, hogy fenntartsák a látogatók érdeklődését, most az esőerdő biomban folynak az építkezések, hogy a fák teteje fölül lehessen látni a biomot.

Lost Gardens of Heligan

A Lost Gardens of Heligan esetén a kert újbóli felvirágoztatásával ismerkedtem, illetve a helyi értékek megőrzésével kapcsolatban végeztem kutatásokat. A kert a leglátogatottabb kert Angliában egy hátrányos helyzetű területen, és az egyik legnagyobb munkaadók egyike is.

Elmondható, hogy a kert története a 12. századig nyúlik vissza. A 16. század óta a Tremayne család birtokában van már. A 19. században élte fénykorát a birtok, amikor 22 kertész dolgozott a birtokon. Azonban az első világháború alatt lelassult a kert fejlesztése, mivel a kertészeket elvitték a háborúba, és a kert tulajdonosa a házat a brit hadsereg rendelkezésre bocsátotta, mivel ő Olaszországban telepedett le 1920-ban. Ezt követően hanyatlásnak indult a birtok, melyet súlyosbított, még az is, hogy a II. világháborút követően amerikai támaszpont lett, majd teljesen elhagyatottá vált. A kertnek a második világháborúban bekövetkezett hanyatlása után 1987-et követően kezdődött meg felújítása, mely nem bizonyult könnyű feladatnak, de olyan jól sikerült, hogy 1999-ben az Egyesült Királyság legszebb kertjévé választották.

2. ÁBRA

The Lost Gardens of Heligan
(*The Lost Gardens of Heligan*)

Forrás: Saját készítés (2013)

Jelenleg pedig Anglia egyik leghíresebb, legszebb és a világ egyik legérdekesebb kertje lett. Évente a kert több mint 300.000 látogatót vonz a maga 5 km² nagyságú területére. A The Lost Gardens of Heligan (2. ábra), egy olyan kert, amely a fenntarthatóságot más szemszögből mutatja be a nagyközönségnek. Legfőbb célja a hagyományörzés, a hagyományok tisztelete, továbbá célja a természet értékeinek segítségével olyan turisztikai látványosságok nyújtása, amely örökké emlékezetes maradhat minden látogatóban. Maga a kert egy 19. századi nemesi családi stílusú birtok. A kert teljes mértékben helyreállításra került, és népszerű turisztikai látványossággá vált. Az elképesztő park *gardenesque stílusban* épült, ami annyit tesz, hogy a kert különböző részei (olasz-kert, mediterrán erdő, rózsakert, az ausztrál bozótos, dzsungel) más-más hangulatot árasztanak, a különféle növények gazdag tárházát mutatják be az odalátogatóknak. Ezen kívül a kertben háztáji állatok tartásával is foglalkoznak az állat- és madárfarmon, mely mellett a kertben egyéb kiszolgáló egységek is megtalálhatóak.

Összefoglalás

Az Eden Project és a Lost Gardens of Heligan tanulmányozása során elmondható, hogy néha csak egy-egy jó ötlet és kisebb-nagyobb anyagi és szellemi támogatás szükséges ahhoz, hogy turiszticalogató egységek jöjjenek létre egy hátrányos helyzetű vidéken. Mindkét esetben az alulról-jövő építkezés és a helyi lakosok foglalkoztatása, az együttműködés és csapatszellem egyik szükséges feltételei a sikernek.

A Cornwallban megvalósított elképzelések a világ bármely országa számára követhető példaként szolgálhatnak, jó gyakorlatok. A hangsúlyt nem a beruházások volumenére, nagyságára kell helyezni, a legfontosabb, hogy a megálmodott elképzeléseket a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem jegyében hozzuk létre. Ezek a vállalkozások pedig új munkahelyet teremtve egyszerre lendíthetik fel a gazdaságot, a vidéket és óvhatják környezetünket. A látványos, új ötletek megvalósítása nem csak a munkahelyteremtés, de a vidéki turizmus fellendítésének is alapvető eszköze. Cornwallban láthattuk, hogy egy szegény, elmaradott térség is képes lehet a fejlődésre és a megújulásra.

Irodalom

Cornwall Council tourism statistics: <http://www.cornwall.gov.uk>

Czene Zs. – Péti M. (2010): *Helyi gazdaságfejlesztés - Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*. Területfejlesztési füzetek (2). VÁTI. Budapest. 13-28, 43-90. o.

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Gwen, S. – Soroya, G. – Fergus, M. (2004): *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Cities of changes. Bertelsmann Stiftung; The World Bank. 11. o. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTURBANDEVELOPMENT/EXTLED/0,,contentMDK:20342500~isCURL:Y~menuPK:1330226~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:341139~isCURL:Y,00.html>

GOOD PRACTICES OF THE LOCAL ECONOMY DEVELOPMENT IN CORNWALL

ESZTER MOLNÁR DR.

I participated in a professional study trip in the United Kingdom in May 2013. During this trip I got to know about more the province of Cornwall. The aims of this study trip were to research that what kinds of features have Cornwall and how can people develop their economy. I studied some successful ideas and practices of rural development in Cornwall.

There are some abandoned mines in Cornwall. I studied the ideas and the techniques that how English people can re-used one abandoned mine site by the example of Eden Project and developing the tourism industry on that area.

Beside of Eden Project I visited to The Lost Gardens of Heligan which is a very great example of historic heritage conservation and rehabilitation.

First of all I introduce the good examples of local economy development by these two examples. I researched the good practice manners, conceptions and approach about local economy development by my personal experience and by depth interviews.

A FOGYATÉKKAL ÉLŐ SZEMÉLYEK HELYZETÉNEK GAZDASÁGI, TÁRSADALMI SZEMPONTOK SZERINTI TERÜLETI ÖSSZEHASONLÍTÁSAI

Presentation of Handicapped People' s according to Ecological and Social Essentials by way of Regional Comparison

MOLNÁR MÁRIA

Kulcsszavak:

képzettség, gazdasági aktivitás, munkanélküliség, területi egyenlőtlenség, integráció

A tanulmány célja, hogy bemutassa milyen eltérések figyelhetők meg az Európai Unióban és hazánkban, az egyes régiókat összehasonlítva. Kiemelten elemezve olyan tényezőket: mint az iskolázottság, a foglalkoztatás, a munkanélküliség; azaz a népesség gazdasági aktivitása, valamint a gazdasági szerkezet átalakulása. Az EUROSTAT és a KSH adatbázisának fogyatékosokra vonatkozó bejegyzéseit összegezve, előrevetíteni milyen változások következhetnek be a humán-, a gazdasági- és a társadalmi erőforrások szélesebb körű bevonásával. Annak érdekében, hogy gazdaságunk felzárkózzon a nyugati mintákhoz jelentős anyagi- és humán erőforrásra van szükség.

BEVEZETÉS

Korábbi tanulmányom folytatásaként, kiegészítéseként, jelen írás célja, hogy bemutassa milyen eltérések figyelhetők meg az Európai Unióban és hazánkban, az egyes régiókat összehasonlítva. Kiemelten elemezve olyan tényezőket: mint az iskolázottság, a foglalkoztatás, a munkanélküliség; azaz a népesség gazdasági aktivitása, valamint a gazdasági szerkezet átalakulása. Arra keresem a választ, mely területeken lehetne előrelépéseket tenni, amik hozzájárulnának a gazdasági növekedéshez és a fogyatékkal élők, különösen a mozgássérültek helyzetének további javulásához. Kitérve a hátránnyal küzdő egyének egészségének normalizálódását elősegítő rehabilitáció területére. Az embert állítva középpontba; megvizsgálva a társadalomban elfoglalt helyét. Az EUROSTAT és a KSH adatbázisának fogyatékosokra vonatkozó bejegyzéseit összegezve - rövid- és hosszú távú javaslatokat téve – előrevetíteni milyen változások következhetnek be a humán-, a gazdasági- és a társadalmi erőforrások szélesebb körű bevonásával. Alkalmam nyílt Angliába utazni. A Peter Harrison Központot megismerve, mely a parasportok terén végez kutatásokat. Kvalitatív módszer segítségével készítettem el a tanulmány egy részét. Összehasonlító elemzésekkel, Pearson korrelációval, Regresszió analízis segítségével bemutatva az egyes régiók helyzetét. Idősoros kiértékeléseket végezve, megállapítani milyen előrelépések történtek eddig ezeken a területeken. Fejlesztési javaslatokat téve, segíteni a fogyatékkal élők további integrációját.

A fogyatékkal élők gazdaságba történő integrációja

1997-ben létrejött az „Európai Fogyatékosági Fórum”, melynek legnagyobb érdeme, hogy fellépett a diszkrimináció ellen. (Dr. Chikán 2001). A gazdaságba történő integrálódás elkezdődött. Az ifjak, valamint az idősebb korosztály szükségleteit hivatott kielégíteni. Előmozdítva a város, a megye, a régió és az egész ország gazdasági fellendülését az által, hogy később több szakképzett munkaerőt sikerül alkalmazni, akik bár hátránnyal élnek, mégis teljes értékű emberek.. A szociális struktúra átalakulóban van. Bár még nagy a lemaradás a gazdaságilag és morálisan előrébb haladott országokhoz képest, de mindennap közelebb kerülünk a felé, hogy az emberek megítélése pozitív irányba változzon. (www.videkfejlesztes.net) Bekapcsolódva a piaci vérkeringésbe értékteremtő munkát végezni, mely idővel hozzájárul a társadalom egészének jólétéhez.(Kocsis 2002, 26-34.o.). Célja, hogy az ifjak önálló életet kezdjenek. A fiatalok szembekerülnek olyan élethelyzetekkel, hogy tudatos döntéseket kell hozniuk, ami később kihat az életükre.

Munkaerőpiac és foglalkoztatás

A 2000. lisszaboni csúcsertekezlet célja: 2010-re az Európai Uniót a világ legversenyképesebb, legdinamikusabban fejlődő tudásalapú gazdasággal rendelkező térségévé kell változtatni. Elengedhetetlen az oktatás, képzés fejlesztése, a humán erőforrások széles körű kihasználása. A megfelelő tudás elsajátításával gazdasági növekedés idézhető elő. (Nagy 2008, 137-138o). Amartya Sen közgazdász értelmezésében a jövedelem arra szolgál, hogy olyan cselekvéseket folytassunk, amik érdekünknek megfelelőek és egészségügyi állapotunkban megvalósíthatóak. Sen ezen feltételére épül az emberi fejlődés indexe (EU 2009). 2008-ban megalakult egy Bizottság Joseph Stiglitz vezetésével, amit a „Gazdasági Teljesítmény és a Társadalmi Fejlődés Mérésére” neveztek el. Differenciálta a jólétet. A gazdasági aktivitás körülírja a legfontosabb szektorokat, így az egészségügy, az oktatás jelen helyzetét is.. Az esélyegyenlőséghez csökkenteni a munkanélküliséget és a társadalmi eltéréseket. A HD (emberi fejlődés) és a EG (gazdasági növekedés) között kétirányú kapcsolat van. A képzés, az egészség és az emberi fejlődés más elemei tartalmazzák azokat a kiadásokat, amelyek „non-konvexitást” okoznak a társadalmi megtérülésben (Boozer et al. 2003). Nem mindenki rendelkezik kellő ismerettel, de mindenki-ben megvan a képesség, hogy a számára fontos területen dolgozhasson.(Kálmán-Könczei 2002). A piac azokat protezsálja, akik munkájukkal hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez, a jólét valóra válásához.(Kocsis 2002) /1.ábra/

1. ÁBRA
A jóléti állam felé tett lépések
Steps towards the welfare state

Életminőség, jólét növelése			
Közösségi (identitás esélve)	Egészség (életmód)	Kulturális (tudás)	Gazdasági (anyagi)
A régió/település társadalmi, gazdasági versenyképessége és vonzerejének növelése A társadalmi, a humán erőforrás, a kulturális, a természeti és a gazdasági tőke arányos fenntartható fejlesztésével – Innováció-készség erősítése – Együttműködési készség javítása – Esélyegyenlőség, esélyjavítás – Területi-rehabilitáció – Képzettség, tudásszint növelése – Infrastruktúrafejlesztés – Szolgáltatások javítása			

Forrás: http://www.balatonregion.hu/bpp/ufiles/dok/444/2/1/Desztinacio_marketing.pdf

Kutatási területek vizsgálatának módszerei

Személyes kutatásokat végezve itthon és külföldön, felmérésre került a fogyatékkal élők helyzete és lehetőségeik a gazdasági-társadalmi-szociális struktúrában. Az EUROSTAT adatbázisait elemezve regressziós analíziseket végeztem a fogyatékkal élők és a hosszú ideje egészségügyi problémával küzdő emberek között. Kitérve a foglalkoztatásra, munkanélküliségre, valamint összefüggést keresve a képzettségi szintekkel. Továbbá megvizsgálva az Európai Unión belül a gazdasági fejlettséget, NUTS 2 szinten értelmezve hatását a fogyatékosok gazdasági aktivitására. A KSH adatbázisának 1990-es és 2001-es adatbázisát elemezve, a népesség gazdasági aktivitása szerint idősoros elemzést készítettem a fogyatékos személyek foglalkoztatottságáról, a munkanélküliségről, valamint az inaktív keresők megoszlásáról. Megvizsgálva olyan tényezőket is, mint a képzettség, nemzetgazdasági ágazat. Összehasonlítva a régiókat. 2005-ben csak mini népszámlálást végeztek, így sok esetben a 2001-es adatok a legfrissebbek. 2013. márciusában a KSH csupán részadatokat közölt a 2011-es népszámlálással kapcsolatban, mely kitértek többek között a fogyatékossgal élők és a tartósan betegek akadályoztatásának típusára, legmagasabb befejezett iskolai végzettségére.

Az Európai Unión belül a fogyatékkal élők gazdasági , társadalmi és szociális szempontú helyzetének vizsgálatai

A NUTS 2 szinten történő regionális területi elemzések egyenlőtlenségeinek bemutatása

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO- World Health Organisation) felmérése szerint 650 millió ember él valamilyen fogyatékossgal. További emelkedés várható veleszületett betegség, baleseti sérülések és egyéb fellépő tünetek miatt. Ezen személyek 80 %-a alacsony jövedelmű országban él. (www.sportanddev.org) Az EUROSTAT adatbázisát regressziós analízis segítségével elemezve, összefüggést kerestem a 238 NUTS 2 szintű európai régió 2002-ben közzétett fogyatékosokra vonatkozó gazdasági aktivitása és a regionális GDP között, melyet az EU 27 átlagának százalékában adtak meg a lakosságra vonatkozólag. Az össz régió átlagában elmondható, hogy 2002-ben 16,4 %-os volt a fogyatékosok gazdasági aktivitása. Az EU 27-hez viszonyított GDP ezen területeken átlagosan 94,28 % volt, ami nagyon magas arány. A fogyatékosok százalékos megoszlása a gazdasági aktivitás terén a két francia régió állt az élen 34,8 %-al. Kelet-Anglia a 36. helyen rangsorolt. Stockholm 17,8 % után az Észak-alföldi régióban 17 % volt a fogyatékosok gazdasági aktivitása. Bécsben és Közép-Magyarországon egyaránt 13 %-os arány mutatkozott 2002-ben. Luxemburg 11,7 %-ától csupán 0,3 %-al maradt el a Dél-alföldi régió, mely így a 151. helyre került, megelőzve ez alapján Nyugat- és Közép-Dunántúlt.

Az EU 27 átlagának százalékában a lakosságra jutó - vásárlóerő paritáson számított - GDP ezen összes NUTS 2 régiókban átlagosan 96,19 % volt. Azok a régiók, amelyekben a GDP értéke kevesebb volt, mint az EU átlag 75 %-a, kedvezményezett területnek minősültek és támogatásban részesülhettek a strukturális alapokból. Belső London járt az élen 307 %-al. 2002-ben gazdaságilag a legfejlettebb terület volt. A fogyatékosok gazdasági aktivitása itt 24,6 % volt. Luxemburg követte 240 %-al, igaz ezen régióban csak 11,7 % volt az aktivitás. A GDP százalékos megoszlásában Bécs az ötödik, Stockholm a hatodik volt. Csehországban Severozápad nevű régió 63 %-al kedvezményezettnek minősült, de a fogyatékosok gazdasági aktivitása 28,3 %-al jóval meghaladta az európai átlagot. Hasonlóan Portugáliában, Região Autónoma dos Açores 71 %-os kedvezményezett besorolása ellenére, 26,2 % volt az aktivitás. Közép-Magyarország ezen támogatásból nem részesült, mivel ott 100 % volt a GDP. Magyarország a 6 másik régió alatta volt a 75 %-os határnak, így kedvezményezett területnek minősültek. Nyugat-Dunántúl 63 %-al a legfejlettebbnek minősült, melyet Közép- és Dél-Dunántúl követett. A Dél-Alföldön kicsit lemaradva, 43 % volt a vásárlóerőparitáson számított GDP, megelőzve Észak-Alföldet és Észak-Magyarországot. Pearson korrelációval megállapítható, hogy nagyon gyenge a kapcsolat a vásárlóerőparitáson számított GDP és a fogyatékosok gazdasági aktivitása között.

Az integráció felé tett lépések bemutatása külföldi kutatások, vizsgálatok által

Az egészséges életévek számának alakulása

A bruttó nemzeti jövedelem alapján 2004-ben megállapítható, hogy az EU 27 országában Magyarország a 20. helyen állt. 2004-ben az EU 27 országában 7,1 évvel kevesebbet éltek a fogyatékosok, mint az egészségesek. Pearson korrelációt alkalmazva megállapítható, hogy a a jövedelem és az egészséges életévek között -0,62-as közepesen erős kapcsolat volt. A bruttó nemzeti jövedelem emelkedésével csökkent az egészséges életévek számának rövidülése; azaz minél fejlettebb volt a gazdaság, annál tovább éltek a fogyatékosok. Magyarország az életkor tekintetében a kevésbé fejlett országokhoz tartozott. Románia, Bulgária és Észtország mellett itt 7,9-el rövidebb ideig éltek a hátrányos helyzetűek. Az Egyesült Királyság 2004-ben az EU 27 országai közül a 6. volt a GNI szempontjából és 7,1-es életkor adata szerint a jövedelmi elsőbbsége hozzájárult a kedvezőbb életkilátáshoz. (WHO 2011, 295-300pp). A szolgáltatások tekintetében feltételezhető, hogy a gazdaságilag előrébb haladott országok szélesebb körű rehabilitációs lehetőségekkel rendelkeznek.

A sport jelentősége a rehabilitációban

Akik nem rendelkeznek kellő anyagi háttérrel, azoknak „korlátozott a hozzáférésük a rehabilitációs lehetőségekhez”. Kutatások mutatták ki, hogy a mozgásszervi fogyatékkal élők sportolási tevékenységei javították az egészségi állapotukat, a jólét emelkedése mellett. Növelte az önbizalmukat, és erőt adott számukra, hogy elfogadják a helyzetüket, állapotukat. Elősegítve a sport által a rehabilitációjukat. Bevonva őket más csoportokba, a sport közösségformáló hatással is rendelkezik. (www.sportanddev.org) A rehabilitáció, foglalkoztatás mellett a sport is döntő szerepet vállal abban, hogy a hátránnyal élők teljes értékű életet éljenek. Olyan teljesítményt hozva ki magukból, ami elősegíti a hiányosságaik más szemszögből való megítélését. Az „emberi fejlődést” úgy is megközelíthetjük, mint a „népesség egészségének, táplálkozásának és műveltségi szintjének összetevőit.”. (Boozer et al 2003, 3-4pp) Nagy-Britanniában, Loughborough-ban, a Peter Harrison Mozgássérült Sportközpontban interjúk keretében adatokat gyűjtöttem arról, milyen kutatási tevékenységeket végeznek külföldön a mozgássérült emberek és sportolók fizikai teljesítményéről. Gerincsérüléssel és más végtag rövidüléssel élő sportolókon végeztek teszteléseket. A VADA-tól (World Anti-Doping Agency), azaz a Doppingellenes világügynökségtől további információkhoz jutva. Kiegészítve globális és regionális szintű sportolókkal és paralimpikonokkal. /Terri Graham kutatási segéd-munkatárs 2012/

Európa 25 országában a hosszú ideje fennálló egészségügyi problémával vagy fogyatékkal élő emberek gazdasági aktivitása. Az EUROSTAT által, 2002-ben Európa 25 országa között a 16-64 éves korosztályban a hosszú ideje fennálló egészségügyi problémában vagy fogyatékosokban élő emberek között a következő összefüggéseket lehet levonni. Finnországban 27,1 %-al a legmagasabb volt a foglalkoztatási ráta, ami a 11,13 %-os össz országok átlagát 15,97 %-al meghaladta. Az élen járt Franciaország, az Egyesült Királyság, Hollandia és Svédország. Hazánkban Szlovákia és Románia után 2,3 %-al a legalacsonyabb volt a gazdasági aktivitás. A munkanélküliségi ráta ezen országokban átlagosan 16,29 % volt. Nagyon magasnak mondható Hollandiában (32,4%), ami kétszerese a középértéknek. Illetve az Egyesült Királyságban, Csehországban és Franciaország meredeken meghaladta a többi ország megoszlását. Magyarországon viszont egynegyedére csökkent, ha az össz átlagot nézzük. Ezen mutatók között az inaktívak eloszlásában tapasztalható a legnagyobb részarány. Össz átlagban 27,5 % inaktív eredmény adódott. A legkedvezőtlenebb Finnország helyzete 51,6 %-al. Hazánk (25,5 %) Belgiummal és Slovéniaival a középmezőnyben foglalt helyett.

Regresszió analízist végezve a fogyatékosok gazdasági aktivitása és a hosszú ideje fennálló egészségügyi problémával vagy fogyatékkal élők gazdasági aktivitása között Pearson korrelációval erős kapcsolatot lehetett tapasztalni. A két mutató között a foglalkoztatottsági ráta 0,971, a munkanélküliségi ráta 0,905, az inaktív ráta 0,862 korrelációs összefüggést adott eredményül, amiből levonható az a következtetés, hogy valószínűleg a hosszú ideje betegséggel küzdő emberek csoportjában nagy arányban a fogyatékkal élők súlya a döntő tényező. Ezen kapcsolatok megoszlási eredményei közelítenek a lineáris korreláció értékeihez, mely egyenes arányú következtetésre adhat okot. Az R^2 99,3 %-ban magyarázza a fogyatékosok gazdasági aktivitására ható egyéb változók, így a foglalkoztatási-, munkanélküliségi- és inaktivitási ráta hatását. A szignifikancia szintje mindenhol 0 ezen mutatók között, ebből következik, hogy megbízható a mintavétel. (Didier D – Antti K, 2003)

2002-ben Pearson korrelációval a fogyatékkal élők gazdasági aktivitása és a nemzetgazdasági ágazaton belül a mező-, erdő- és vadgazdálkodásban, iparban foglalkoztatottak aránya szoros kapcsolatot mutat. A GDP logaritmikus alapon vett aránya ezen mutatókra gyenge mértékben volt hatással. Az R^2 értelmében 89,7 %-ban a gazdasági aktivitás magyarázható volt 2002-ben a független változók számszerűségének alakulásával. A gazdasági aktivitás és a nemzetgazdasági ágazatok ezen elemszámának megadásával megbízható modellt sikerült felállítani és érvényes a lineáris összefüggés. Minél nagyobb ezen szektorokban a foglalkoztatás, annál nagyobb a gazdasági aktivitás. A logaritmikus alapott vett GDP a modell szempontjából azonban nem megbízható.

Magyarország regionális területi egységeinek összehasonlítása a fogyasztékkal élők szemszögéből

Magyarország regionális és területi szintű megoszlása

Hazánk „2002 elején 150” kistérségből állt, melyek települései között korreláció volt megfigyelhető, többek között: az „egészségügy, oktatás, munkavállalás”, infrastruktúra területén, amik fejlettségükben igen eltérőek lehetnek:

„dinamikusan fejlődő, ahol a faktorpontszám: 1,22-3,86

fejlődő, ahol a faktorpontszám: 0,50-1,22

felzárkózó, ahol a faktorpontszám: -0,30-0,50

stagnáló, ahol a faktorpontszám: -0,91-(-0,33)

lemaradó térség, ahol a faktorpontszám: -1,51-(-0,91) közé esik”.

A „dinamikusan fejlődő és a fejlődő térségben élt az ország népességének közel 56 %-a. A dinamikusan fejlődő 19 térségből 17-et Közép-Magyarországon és a dunántúli régiókban” találtunk, „Észak-Magyarországon és két alföldi régióban csak 2 ilyen térség volt. A Dél-alföldi régióban mintegy 30-33 %” arányban oszlott meg a „felzárkózó” és a „lemaradó” térség között. (F. Albert 2004, 7.o., 9.o., 15.o.). Döntő részén a mezőgazdasági ágazat dominanciája volt az uralkodó. 2001-es KSH adatok szerint a fogyatékosok gazdasági aktivitása 9 %-ra csökkent. Az országos átlagot nézve 1990-ben 1,1 %-os volt a munkanélküliség, 2001-ben 4,1 %. A fogyatékosok esetében 1990-ben 0,7 %-os volt a munkanélküliség, 2001-ben pedig 2 %.

Az akadálymentesség két oldala

A 60-as években indult el az „Önálló Élet Mozgalom”. Szükség van az akadálymentességre ahhoz, hogy a kerekesszékekkel közlekedők is be tudjanak jutni a közintézményekbe. Később az akadálymentesség az infrastruktúrában is megjelent. Azonban még a XXI. században sem teljesen megoldott az akadálymentes tömegközlekedés. Legjobb a helyzet a fővárosban és az ország néhány nagyobb létszámú csomópontján. A jelenlegi gazdasági helyzetben a legtöbb hátránnyal élő ember nem engedheti meg magának, hogy gépkocsit vásároljon és tartson fent. A legtöbb fogyatékkal élő közlekedési támogatás igénybe vételével tudja csak megoldani a közlekedést. 2011-ben összesen 120669 fő súlyosan mozgáskorlátozott személy részesült közlekedési támogatásban. A legtöbben, 28,52 %-uk az Észak-alföldi régióban (34410 fő). A Dél-Alföldön ez a megoszlás 19,55 %-ot mutatott, ami 23585 főt érintett; ami 2008-hoz képest csökkenő tendenciát mutat, mivel akkor 10161 fővel több embernek részesült benne. Hazánk vasúti szerelvényeit a Londonnal összehasonlítva, igen nagy elmaradást érzékelhetünk. A mozgáskorlátozottak itthon csak külön kérésre a vagonokhoz állított emelő szerkezetekkel tudják igénybe venni ezt a fajta közlekedést. Robert U. Ayres összefoglalása szerint a gazdasági növekedésnek látható jelei vannak. Az infrastruktúrában bekövetkező változások a haladást

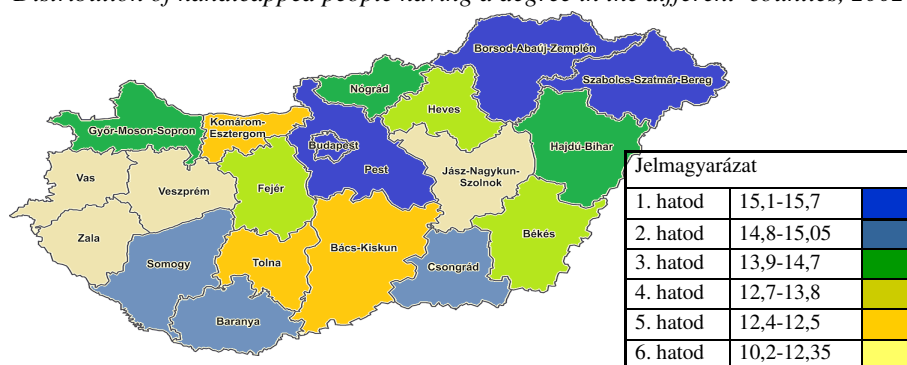
szolgálják. Ellenben ez nem a növekedésből fakad, hanem a „technológia” vívmányok következménye. Az elmúlt évszázadban megindult korunk ipari modernizálódása, ami azonban „nem növelte a jólétet”. (Robert A, 1998)

A képzettség megoszlásának alakulása

Hipotézis szerint a csökkenő foglalkoztatás és a növekvő munkanélküliség háttérében a képzettség, a nemzetgazdasági ágazatokban való részvétel és a területi elhelyezkedés szoros összefüggésben van a gazdasági aktivitással. 2001-ben Békés megyéről elmondható, hogy itt volt hazánkban a második legmagasabb azok száma, akik befejezték középfokú tanulmányaikat. Csongrád megyében ezzel szemben 1,51 %-al kisebb volt az átlaghoz képest a diákok száma. Bács-Kiskunban ellenben alig rendelkeznek középfokú képesítéssel, mely ennek függvényében az utolsó helyen zárt. Pest megye 30,24 %-al a negyedik helyen rangsorolt. Pest megyében tapasztalható, hogy a legnagyobb a koncentrációja a főiskolai, illetve egyetemi diplomával rendelkező személyeknek, 15,7 %, egészen pontosan 2,03 %-al felülmúlva a régiók átlagát, ami nem meglepő. Viszont pozitívumként konstatálhatjuk, hogy Csongrád megyei is 1,32 %-al meghaladta a középfokúakat; míg Békés megye 0,13 %-al és így a közép mezőnyben áll a diplomával rendelkezők között. /1.térkép/

1.TÉRKÉP

A fogyatékosok között a diplomával rendelkezők megoszlása megyénként, 2002
Distribution of handicapped people having a degree in the different counties, 2002

Forrás: http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/12/tables/load3_6_5.html

A fogyatékosok helyzete nemzetgazdasági megközelítésből

A Dél-alföldi régióban 1990-ben az országos átlagot tekintve, a legnagyobb volt a mezőgazdasági ágazatban való foglalkoztatás. 25,61 %-os megoszlása, 2200 fő, 5,98 %-al túl az átlagot. Ez főleg Bács-Kiskun megyének volt köszönhető. 2001-re a Dél-Alföldön 10,81 %-al visszaesett az agrárgazdaság szerepe, azonban a 7,4 %-os országos átlaghoz képest majdnem kétszer annyi munkást alkalmaztak ebben a régióban, Bács-Kiskun megyében pedig 2,4-szer több hátránnyal élőt, mint

a hazai átlag. Az országban még mindig ez a megye járult hozzá a legnagyobb mértékben a mezőgazdaság felvirágzásához. 1990-ben az ipar terén Közép-Magyarország járt az élen, megelőzve Pest megyét és Észak-Magyarországot. Komárom-Esztergom 60,96 %-ával kiugróan magas volt az ipar terén, mely 1210 főt jelentett. Az iparban való átlagot tekintve Dél-Alföld csak a hatodik volt. Az össz 23200 ipari dolgozó közül csak 3590 fogyatékos személyt alkalmaztak ebben a régióban. Somogy megye van leginkább lemaradva 28,94 %-os aktivitásával, ami 395 főt érintett 1990-ben. Az ipar még 11 év múlva is Közép-Magyarországon adta a legnagyobb százalékos megoszlást, a térség fogyatékos számához képest. Összesen 3232 fő választotta ebben a térségben megélhetésnek az ipari tevékenységet. Pest megyében az ipar ezen intervallumban mutatta a legnagyobb negatív esést. Ez annak volt köszönhető, hogy a szolgáltatási ágazatban míg 1990-ben 38,05 %-an, 2001-ben már 61,23 %-an dolgoztak. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy Pest megye a szolgáltatások terén a legtöbb munkahelyet biztosította 2001-ben, összesen 2960 megváltozott munkaképességű személyek számára. 19,56 %. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 56,84 %-a a fogyatékosoknak a szolgáltatást választotta 2001-ben pályájának, ami 1578 főt alkalmazott; a korábbi 37,88 % helyet. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is 20,96 %-os tendencia emelkedés látható a 11 év során. 2001-re 1257 fő talált munkát ebben a szektorban. A Dél-Alföldön 18,51 %-al meghaladta a szolgáltatás a korábbi éveket. Ebben a régióban, ha az össz nemzetgazdasági ágazatokat nézzük, megállapítható, hogy 50,21 %-al a szolgáltatás állt az élen, megelőzve a mezőgazdaságot. Ez 4199 rokkantnak nyújtott megélhetést, ami az ország szolgáltatási ágazatában foglalkoztatott 21133 fő 19,87 %-a. szolgáltatásban helyezkedett el. /1.táblázat/

1. TÁBLÁZAT

A fogyatékosok nemzetgazdasági megoszlása régióként, 1990-ben és 2001-ben
Distribution of handicapped people in the national economy
according to regions in 1990 and 2001

	1990			2001		
	Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	Ipar, építőipar	Szolgáltatási jellegű ágazatok	Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	Ipar, építőipar	Szolgáltatási jellegű ágazatok
Közép-Magyarország	14,88	47,07	38,05	4,16	34,61	61,23
Dél-Alföld	25,61	42,69	31,70	14,80	35,00	50,21
Észak-Alföld	25,24	42,12	32,64	8,45	42,87	48,68
Észak-Magyarország	16,53	49,83	33,64	4,63	42,15	53,22
Közép-Dunántúl	15,44	54,93	29,63	4,92	50,18	44,89
Dél-Dunántúl	20,12	44,26	35,62	8,10	39,83	52,07
Nyugat-Dunántúl	19,62	43,83	36,55	6,76	48,01	45,23

Forrás: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/12/tablak03.html>

A fogyatékosok gazdasági aktivitásának területi összehasonlításai

A gépesítés korszerűsítésével csökkent a humán erőforrásra való igény. A 90-es éveket követően 2001-ig jelentősen nőtt a munkanélküliség. A Dél-Alföldön a fogyatékkal élők foglalkoztatási aránya 2001-ben 8,85 %, ami az 1990-es adatokkal összehasonlítva 54,99 %-ra való csökkenést mutat. 2001-ben Észak-Magyarországon volt a legkisebb foglalkoztatási ráta, mindössze 6,58 %; a legmagasabb pedig Közép-Dunántúlon: 10,81 %. Az ország átlagához képest Dél-Alföld csupán 0,15 %-al tért el.; miközben ugyanebben az időszakban az Alföldön 4,5-szeresére emelkedett a munkanélküliség 11 év alatt. Pest megyében a magas iskolázottság, kedvező elhelyezkedés, gazdasági-, infrastruktúrális fejlődés és más tényezők következtében a munkanélküliség a legkisebb mértékben fokozódott; de még itt is 3,25-szöröse a 90-es évnek. Mialatt a Dél-Dunántúlon 5,18-szor annyian nem találtak állást. Amennyiben az országos átlagot nézzük, megállapíthatjuk, hogy cirka egy évtized alatt 4,26-szorosára terjedt az állástalan fogyatékos egyének száma. Érdekes adat, hogy a rokkantsági nyugdíjas, járulékos megoszlásban Pest megyében

figyelhető meg a legnagyobb változás. A korábbi évekhez képest itt 5,04-szeresére nőtt ezen ellátást igénybe vevők csoportja; szemben a Dél-Alfölddel, ahol 4,4-szeresére. A legjobban Észak-Magyarországon csökkent: 29,51 %-ra. A Dél-Alföldön kicsivel több: 32,79 %. Azonban, ha 1990-ben az eltartottak hazai átlagát tekintjük, levonhatjuk azt a következtetést, hogy 49,52 %-al ebben a támogatási formában részesültek a legtöbben, míg 2001-ben már csak 16,51 %-uk.

Összefüggések keresése korrelációs módszer felhasználásával a képzettség, nemzetgazdasági ágazatokban való foglalkoztatás, gazdasági aktivitás között

A specializálódott tudásbázissal a munkatermelékenység hathatós eredményt idézhet elő. A képzettség színvonala, a szakértelem „meghatározóak” a globális versenyben. A munkahelyre történő integrációhoz elengedhetetlen humán erőt képviselnek. Az ágazati jelleg, „klaszteresedés” a piaci struktúrában egyre nagyobb részt vállalhat, mely a költségcsökkenés terén sem elhanyagolható. (Rechnitzer-Lengyel 2009, 175-182.o., 233-234.o.). Pearson korrelációt alkalmazva, megállapítható, hogy 1990-ben a fogyatékosok körében, akik érettségivel nem rendelkeztek, nincs kapcsolat a végzettség és a foglalkoztatás között. Akik befejezték a középfokú tanulmányaikat, ott is csak gyenge kapcsolat volt. A diploma megszerzésével sem figyelhetünk meg korrelációt. 2001-ben növekvő összefüggés látható ezen mutatók között. A hátránnyal élőknek a magasabb tudás következtében jobb kilátásaik voltak a foglalkoztatásra. 1990-ben a főiskolai, egyetemi szaktudással közepesen csökkent a munkanélküliség. 2001-ben a felsőfokú diplomások emelkedésével gyenge együttmozgás van azok között, akik nem rendelkeztek állással.

A szolgáltatás jellegű ágazatok jelentősége a mezőgazdasághoz képest 1990-ben felértékelődött. A diplomások számának növekedésével szimultán módon egyre több hátránnyal élő tudott elhelyezkedni olyan pályán, mely a szolgáltatásokhoz köthető. Pontos képet csak akkor kaphatunk, ha 2013. decemberében a KSH közzéteszi a fogyatékosokra vonatkozó regionális területi egységekre bontott új adatokat, melyek a 2011-es népszámlálás eredményeit mutatják majd. Akkor állapítható majd meg, hogy a korábbi évekkel egybevetve, milyen irányba mozdult el a gazdaság. A képzettség és a foglalkoztatás között erősödött-e vagy csökkent a kapcsolat. Jelen információk birtokában levonható az a következtetés, hogy nincs lineáris függvénykapcsolat a képzettség, a gazdasági aktivitás és a nemzetgazdasági ágak között. Bár ezek az adatok nem teljes körűek, az mindenképpen megállapítható, hogy további fejlesztésekkel közelíthetünk a „jóléti állam” felé. A fenntartható fejlődés érdekében, a helyi adottságokat felhasználva, új koncepciókat eszközölni. Az elmúlt évtizedben nőtt az iskolai képzettség, de még nincs meg minden téren a kellő szaktudás.

Összefoglalás

Rengeteg a jó szakember, akik tudásukkal jelentős bevételt képezhetnek a költségvetés számára, csak nincs lehetőségük a munkavállalásra; mivel hátrányos helyzetük következtében bizonyos téren korlátokkal szembesülnek. A rehabilitáció segíti fejleszteni az egyén képességeit, felkészítve őt az önállósodásra. Saját környezetébe visszahelyezni, és ott megtalálni a számára megfelelő lehetőségeket. A fogyasztékosok gazdasági aktivitását előmozdító intézkedéseket tenni. Folyamatos kapcsolatot tartva az érintett csoportok között, bevonva további szervezeteket, egyesületeket a munkába. A Magyar Regionális Tudományi Társaság, a Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat és a Mozgáskorlátozottak Dél-alföldi Regionális Egyesületének önkéntes tagjaként hiszem, hogy a helyi és a hazai szervezetek, szervek összefogásával sikerül egyszer létrehozni egy komplex foglalkoztatási centrumot. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma által a rehabilitációs foglalkoztatást olyan szintre emelve, hogy hosszú távon is alkalmazhassák azokat, akik tudásukkal és elhivatottságukkal helyt állnak a társadalomban. Mindenki számára meg kell adni az esélyt, ha elég erőt érez ahhoz, hogy a helyzetén változtasson. Kiszélesítve ennek a megvalósítását hazánk elmaradott régióiban is. Olyan emberek bevonásával, akik megnyitják azokat a kapukat, amik néhol még zárva vannak.

Irodalom

- BOOZER et al. (2003): Paths to success: The relationship between Human Development and Economic Growth. Yale University, Economic Growth Center Discussion paper No. 874, 3-4pp
- Didier Dupré – Antti Karjalainen (26/2003): Population and Social Conditions. European Communities, Luxembourg
- Dr. Chikán Cs.(2001): Esélyegyenlőség, fogyatékoság.http://www.meosz.hu/index_09_03.php, 5-7. 17-19. oldal
- EU (2009): Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a GDP-n túl – a fenntartható fejlődés mércéi.
- F. Albert(2004): A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában.MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest. 7.o., 9., 15.o.
- Kálmán Zsófia-Könczei György (2002): A Taigetosztól az esélyegyenlőségig, Osiris Kiadó, Budapest
- Kocsis Tamás, 2002: Emberközpontú gazdaságot. Válasz Könyvkiadó, Budapest.26-34.o.
- Nagy Ádám (2008): Ifjúságügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.137-138.o.
- Rechnitzer János – Lengyel Imre (2009): 175-182.o., 233-234.o.
- Robert U. Ayres (1998): A növekedésparadigma határai. Kovász II. (1.), 37-60.o. from <http://epa.oszk.hu/00700/00721/00002/ayres.html>
- WHO (2011): World Report on Disability, printed in Malta, 295-300 pp
- www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/12/tahlak03.html
- www.sportanddev.org

PRESENTATION OF HANDICAPPED PEOPLE' S ACCORDING TO ECOLOGICAL AND SOCIAL ESSENTIALS BY WAY OF REGIONAL COMPARISON

MOLNÁR MÁRIA

The aim of this study is to demonstrate the regional differences between the European Union and Hungary. The main analyzed factors are the education, employment and unemployment, or more exactly the economic activity of population as well as the alteration of economic structure. The research area was to identify those steps which could contribute to the economic development and the further improvement of situation of handicapped people, especially that of disabled ones. The research analyses the field of rehabilitation helping the improvement of health of disabled people which might contribute to the creation of the „welfare” state. It focuses the attention to the disabled people, and studies their place and role in the society. Using the database of KSH and EUROSTAT concerning the disabled people, the author offers short and long term suggestions and tries to foresee what changes could happen if a wider circle of human, economic and social sources would be involved and the mobility would be supported. Comparative analyses, Pearson correlation and regression analyses are applied to demonstrate the situation in the different regions. Time-series evaluation is used to show the development in these regions. It would be useful to take back the disabled people to their own environment, possibly to their own family or a disabled home, and to find the best opportunities for each of these people. The further improvement of infrastructure would connect the bigger towns of the different regions offering equality for the disabled people to reach the educational and administrative institutions. As a volunteer member of the Hungarian Regional Scientific Association, Rural Development Public Association of Körös Valley, Hungarian National Rural Network and South Great Plain Regional Association of disabled people, I am sure that it is possible to establish a complex employment centre with the help of cooperation of the local and other Hungarian organizations.

FALUFESZTIVÁLOK ÉS A HELYI KULTÚRA

(Rural Festival and Local Culture)

MURÁNYI PÉTER

Kulcsszavak:

helyi társadalom, rurális térségek, helyi kultúra, fesztiválizálódás

A globális hálózatokból kimaradó rurális terek egyre intenzívebben foglalkoztatják a fejlesztéskutatókat. A számtalan ötlet egyike a (ki)helyezett fesztiválok, amelyeknek a helyi társadalomra gyakorolt hatásai különösen izgalmas kutatási tárgynak mutatkozik. Tanulmányomban a kulturális antropológia eszköztárát felhasználva megpróbálok rávilágítani arra, miért nehéz a lokális kultúra esetében autentikusságról beszélni, megvédeni azt (mitől, kitől?), és valójában mit értünk helyi kultúra alatt. Fentiek bemutatásához svájci, izraeli, dél-afrikai és mexikói esettanulmányokra támaszkodom.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, "Tehetség-gondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen" című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának "Közép-Európa versenyképessége" c. kutatási témájában készült.

Kultúra és helyi érték

A kultúra fogalmának néhány értelmezése

A kultúra fogalmának meghatározása évszázadok óta problematikus, így csupán bátorítan definiálására vállalkozhatunk. A kifejezés a latin *colere* szóból származik, amelynek jelentése elsősorban (föld)műveléssel, lakással, védelmezéssel volt kapcsolatos. Az indogermán és neolatin nyelvekbe átszűrődve jelentése a föld művelése és – szimbolikus átmenetet követően – az emberi fejlődés gondozása felé tolódott. Herder vezette be később a szó többes számú használatát¹, s ebben a „kultúrák” értelemben hivatkoztak rá a „tiszta” középkor felé vágyódó romantika képviselői. Hosszú utat megtéve ma a kultúra fogalma „önálló, elvont főnév, amely a szellemi és különösen a művészeti tevékenység gyakorlatát és alkotásait jelöli” (Williams 2003a, 30).

A fogalom persze továbbra is zavaros, és számtalan jelenséget, konstrukciót nevezhetünk kulturálisnak: Raymond Williams szerint főként három jellemző értelmezési kör rajzolódik ki (1. ábra).

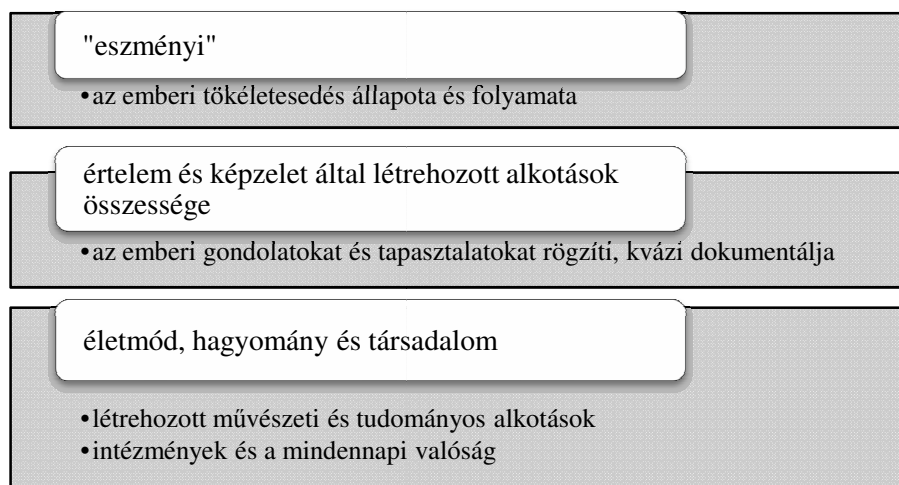
Amikor kortárs helyi társadalmak vizsgálatára vállalkozunk, alapvetően az életmódbeli jellemzők és a hagyományok érdekelhetik a kutatót. Williams itt is segítséget nyújt akkor, amikor a kultúra három szintjét különbözteti meg:

- az adott helyen és korban átélt kultúrát;

- az egy-egy korszakra jellemző objektivizálódott, megőrzött kultúrát;
- a szelektív tradíciót, azaz „az átélte kultúrát és az elmúlt korok kultúráját összekötő tényezőt”.

1. ÁBRA

A kultúra meghatározásának jellemző megközelítései
(The main approaches to define culture)

Forrás: Williams 2003b alapján saját szerk.

Ez utóbbi alternatív megvilágításba helyezi a helyi kultúrát is. Az ember által befogadható és visszaidézhető ismeretek korlátossága miatt kézenfekvő, hogy kulturális örökség csak válogatás révén jöhet létre. „A szelektív tradíció (...) az egyik szinten általános emberi kultúrát teremt, egy másikon létrehozza valamely társadalom történelmét, s a harmadik – a legnehezebben elfogadható és megítélhető – szinten az egykor eleven kultúra jó részének elutasításához vezet” (Williams 2003b, 39). Azaz amikor a helyi kultúra szerepéről, annak megőrzéséről, fenntarthatóságáról, védelméről és megjelenítéséről beszélünk, figyelembe kell venni a szelektív tradíció tényét, vagyis hogy az uralkodó (hatalmi) paradigma állapítja meg, mit tekinthetünk autentikus kulturális elemnek, amelynek fennmaradása szükséges és kívánatos.²

A kultúra fogalmának pluralizálódásával a XX. századra egyre inkább az emberek közötti különbségek, nem pedig az összekötő kapcsolatok kerültek előtérbe. Amíg például a kétségkívül a hagyományhoz, és így egy adott közösség kulturális életéhez szorosan kapcsolódó ünnepek is évszázadokon át közösségi jelleget öltöttek, a nyugati társadalmak atomizálódásával párhuzamosan egyre individualizáltabbá váltak a hozzá kapcsolódó szertartások, rítusok (Etzioni 2000). A kultúra eszközzé vált, amellyel „jelentéseket hozunk létre, s amelynek segítségével a világ jelentéssel telítődik számunkra, mi pedig jelentést nyerünk a külvilág szempontjából.” A kultúra legfőbb hordozói a szimbólumok, amelyek magát a jelentést hordozzák magukban, s „gazdag tartalékként szolgálnak a politika és az identitás küzdőterein” (Cohen

1997, 102). Igaz ugyan, hogy Cohen az etnicitás és a multietnikus társadalmak kapcsán vizsgálta a kulturális jelentéstartalmakat, azonban témánkhoz is hasznos adalékként szolgál az a három előfeltétel, amely a kultúrát (jelen esetben akár fejlesztés-) politikai tartalomhoz juttathatja:

- az embereknek fel kell ismerniük, hogy ha mások figyelmen kívül hagyják kultúrájukat, az hátrányukra válhat;
- meg kell tapasztalniuk kultúrájuk marginalizálódását;
- érezniük kell viszonylagos tehetetlenségüket ezzel a marginalizálódással szemben.

Vannak olyan szerzők is, akik már-már társadalmilag káros fogalomként tekintenek a kultúra fogalmára: Kaschuba szerint a kulturalizmus hatására „a gazdasági, társadalmi tartalmak a kulturális jelenségek szintjére redukálódnak, miközben homályos marad a kultúra fogalmának társadalmi, politikai célok érdekében történő felhasználása” (Kaschuba 1994, 263). A kortárs társadalomtudományok a kultúra fogalmának „agyonhasználatával” valójában a valós társadalmi problémákról terelik el a figyelmet.

A fesztiválokkal kapcsolatos kultúrafelfogásom Niedermüller Péter definícióját követi, amely szerint „a kultúra nem objektum, nem valamiféle »érték«, melyet az embernek meg kell őriznie vagy védelmeznie, hanem olyan szimbolikus eszköz, amelyet folyamatosan létrehozunk, »termelünk«, s egyidejűleg állandóan alakítunk, változtatunk, kicserélünk stb., azaz a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekben használunk” (Niedermüller 1999, 113).

Örökség és helyi érték

A szelektív tradíció esetében lényeges kérdés, hogy mi az, amelyet egy adott kor megőrzésre érdemesnek talál. Hartog „örökségesítésről” (patrimonialisation) ír, amikor napjaink értékonzerválását jellemzi. Véleménye szerint az első múzeumokkal együtt már a XV. században, a reneszánsznak köszönhetően megjelenő hagyományalkotás az aktuális hatalom múltértelmezésének manifesztációját szolgálja. A francia kutató biztos abban, hogy totális muzealizációs folyamat zajlik, amelyben szinte minden elem az örökség potenciális részévé válhat. A múlt hagyományozása pedig úgy történik a jelenben, hogy közben a jövő pozíciójából próbáljuk azt értelmezni, azaz „»múzeumi« tekintettel szemléljük a környezetünket. Végso soron már ma a holnap múzeumát szeretnénk létrehozni. (...) Saját korunkat muzeifikáljuk, jóformán saját magunkat is múzeumba tesszük, s aztán nézegetjük” (Hartog 2000, 22).

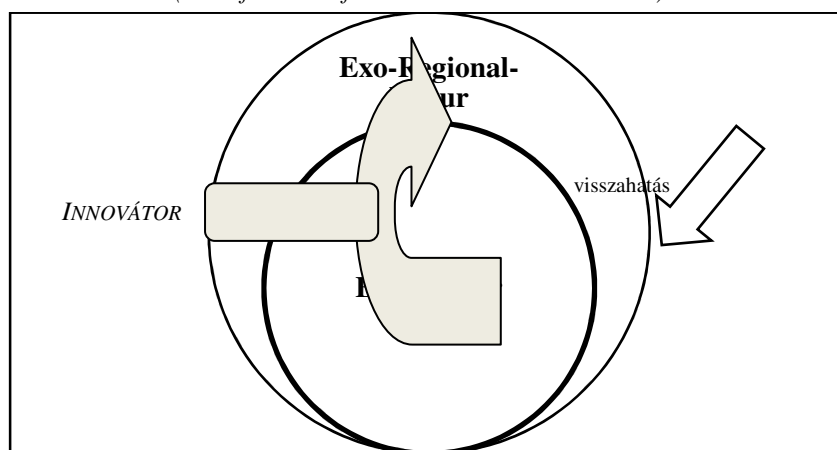
A kulturális örökség végül is egy komplex örökség, amelynek felismeréséhez, megalkotásához először el kell szakadnunk tőle, majd rekontextualizálva újra kell gondolnunk. Czene Attila mindezt úgy vezeti át a területfejlesztés értelmezési keretébe, hogy kulturális örökségnek – gondosan elkülönítve a kultúra fogalmától – a térséghez kumulálva hozzájáró kulturális, társadalmi és gazdasági jelenségek

komplex együttesét tekinti. Mindebbe beleérti az épített és történeti, a szellemi-társadalmi és a természeti örökséget is. Feltevése szerint a kulturális örökség állapota és a térség fejlődésre való képessége között szoros kapcsolat van (Czene 2002).

Ez utóbbi kapcsán a német etnográfus Konrad Köstlin figyelemreméltó tézisét érdemes kifejtenuk, amely átvezet bennünket a fesztiválok kérdéseire (Köstlin 1996). Köstlin a turizmus (lokalitást érintő) alapvető dilemmájaként teszi fel a kérdést: vajon a turizmus rombolja-e vagy építi a lokalitást, az autentikus helyi értékeket. A kritikusok többsége ez utóbbiak elsovadásáról beszél, amikor a központi funkcióval rendelkező területek elszippkazzák a periféria mobilitásra képes népességét, így ezek a területek kihalnak, az előregedő lakosság utánpótlása (bővített társadalmi újratermelés) veszélybe kerül, a hagyományok közvetlen átadási lehetőségének hiánya megszakítja a (történeti) folytonosságot. Van egy másik ok is: a „globalizált” nagyvárosi lakosság expanziója a romantikus szemlélettel megélt vidék felé vagy kiköltözéssel, vagy egyes társadalmi aktusok kihelyezésével (ismét csak pl. fesztiválok útján).

2. ÁBRA

*A belső és külső kultúra rétegződése
(Stratification of the inner and outer cultures)*

Forrás: Köstlin 1996 alapján saját szerk.

Köstlin azonban optimista: véleménye szerint az áttekinthetetlen modernséggel szemben ott áll a regionális kultúra újszerű reneszánsza, amely egyfajta kísérlet az elviselhető komplexitás kialakítására, vágyakozás a személyiség egysége, az identitás után. Ennek köszönhető a fesztiválok elburjánzása is, amelyek az autentikusnak kikiáltott kultúra megmentőinek, hagyományozóinak szerepében tetszelegnek. A városi mindennapokban közösségi (communitas) élménnyel nem találkozó, elidegenedett, közömbös és a globalizáció „cseppfolyós” folyamataival szembesülő egyén menedéket, a lokalitásban képzelt közösséget szeretne találni egy földrajzilag is elkülönülő helyen. A tényleges helyváltoztatással egy belső, spirituális utazás is együtt jár. Sziujártó Zsolt a nagyvárosi terek átalakulásával párhuzamosan a

lokalizmus egyfajta reneszánszáról beszél, „ellenvilágok” teremtéséről, és a helyek inszcenálását, látványossággá válását említi (Szijártó 2000).

Köstlin egyenesen azt állítja, hogy a turizmus hozza létre a kultúrát, és hogy a tömeges utazás az életvilág olyan esztétizálása, amely elrejt maga mögött a minden napokat és talán meg is védelmezi őket. Ebből a sajátos nézőpontból Köstlin végül két, egymásnak ellenálló, de éppen ezért egymást ki is egészítő helyi kultúrát különböztet meg: az Exo-Regionalkultur olyan védőernyő, amely megóvjá az állandóan változó belső kultúrendszer, az Endokulturt (2. ábra). Azaz a helyi kultúra megőrzésére, továbbformálódására, saját törvényszerűségei szerinti alakulására szinte csak egyetlen út létezik: a fogyasztani is hajlandó szemlélő bevonása egy külső, eladható „hég” konstruálásával (Köstlin 1996).

Fesztiválok a rurális terekben

A helyi kultúra potenciálja

A kimerülő erőforrások és a fogyatkozó innovációk következtében a rurális közösségek egyre gyakrabban fordulnak a szimbolikus tartalmak, a hely imázsa felé. A helyi kultúrára alapozott fejlesztés az utóbbi időben csodatevő szerként tűnik fel szinte valamennyi hazai fejlesztési dokumentumban, amelyekben az adott település, táj egyediségét hangsúlyozzák.

Czene a térségi kulturális örökségre támaszkodva három stratégiát javasol attól függően, hogy értéktöbblet vagy –hiány jelentkezik a fejleszteni kívánt területen: erőforrás alapú, védelmi–megőrzési típusú és kiküszöbölő–válságoldó fejlesztési módot (Czene 2002). A vesztes rurális terekben azonban alig lehet belső erőforrásokra támaszkodva megőrizni a kultúrát úgy, hogy az még fejlesztési eszközül is szolgáljon. Ahogyan arra Szabó Szabolcs kiváló összefoglaló tanulmányában rávilágít „a korábbi paraszti hagyományok nem csak és kizárólag azért nem élnek tovább (vagy ha igen, akkor a lakosság szűk körében), mert az már nem gazdaságos, hanem egyrészt az öregek már nem bírják, a fiatalabb beköltözők pedig egyáltalán nem is preferálják” (Szabó 2011, 37).

Pedig hagyományok ápolása nélkül aligha marad meg az a sajátos, tájra–térségre jellemző kultúra, amely a fejlesztés potenciális forrása lehet. A ma fenntarthatóságként értelmezett „intergenerációs kommunikáció” megléte is alapvető jelentőségű lenne: „... az ápolat kulturális környezeten és az idősebb generációktól a fiatalabbak felé irányuló tudásátadáson keresztül szájról-szájra hagyományozott normák és tradíciók egyre tűnedeznek, és a helyi szinten megjelenő kulturális vezetés, valamint más működési programok hiánya akadályozza az örökség védelmét, ápolását” (Printsmann et al. 2012, 92).

A helyi kultúra akkor válik a fejlesztés javára, ha olyan elemeket tartalmaz, amely vonzóvá teszi azt bármilyen célközönség szemében. A coheni tézisből kiindulva

döntő az, hogy a közösség magáénak érezze azt és megőrzését valamilyen saját maga által meghatározott cél érdekében fontosnak tartsa. A forráshiányos térségek problémájának orvoslására, a helyi kultúrák megőrzésére azonban ritkán van helyben elegendő erőforrás. Az innovatív ötletek, a megoldási javaslatok és elképzelések így ugyan jöhetnek akár belülről is (ami egy forráshiányos, öregedő társadalomban elég esetleges), mégis inkább külső, alternatív segítséggel lehet azokat megvalósítani. Ilyen a desztinációvá válás is. Elsősorban a turizmusban, de a fogyasztói társadalom igényeire reflektálva sorban érkeznek az egyéb tematikus megoldások is.³

A fesztivalizálódás jelensége

A helyi kultúra megőrzésének és továbbadásának több stratégiai megoldásával is találkozunk a szakirodalomban. Ebből emelek ki most néhányat. Regina Bendix a híres svájci üdülőhely, Interlaken példáján keresztül mutatja be, hogyan működött egymás mellett a helyiek által a helyieknek szánt Endokultur és az egyre növekvő számban érkező külföldi elit részére „gyárott” Exo-Regionalkultur (Bendix 1989). A szerzőnő négy, eltérő múltta visszatekintő hagyományörző fesztivál kialakításának történetét vázolja fel. A XIX. században kiöltött amolyan búcsújáró, helyi paraszti kulturális szimbólumokat sorakoztató felvonulások mellé felzárkózott a nemzeti identitás jelölője – és éppen ezért kimondottan a svájciak részvételére számító –, a Tell Vilmos-legenda rendszeres bemutatása. A külföldi elitre építő szállodatulajdonosok aligha láttak pénzügyi lehetőséget ezekben a helyi, civil kezdeményezésekben, s a települési vezetők stratégiai konfliktusainak bemutatásából egyértelműen kiviláglanak a közösségi identitáskeresés nehézségei. A korábban már említett tradíciók invenciójának tökéletes példája egy 1956-tól gyakorlatilag a helyiek saját szórakoztatására szolgáló Harderpotschete elnevezésű téli program bevezetése, amely egyfajta szelleműző, feszültségevezető ünnepként funkcionál. „Területi politika, kulturális megőrzés, a hazafias buzgalom, a szereplés élménye, egy téli fesztivál megrendezésére és abban való szereplésre irányuló vágy és egy kis saját bevétel reménye, mind nyilvánvaló okai annak, hogy kitalálják és folytassák Interlaken közösségi rendezvényeit” (Bendix 1989, 142).

A Haifai Egyetem munkatársa egy felső-galileai nyári zenei fesztivál ontogenezisével ismerteti meg, amely szintén a nagyvárosoktól távol, egy kibucban kerül megrendezésre 1985-től (Waterman 1998). A szerző – Bendixhez hasonlóan – a kilátogató elit, a klasszikus kamarazenét játszó kozmopolita zenészek és a helyiek közötti igen kevés interakcióra hívja fel a figyelmet. Az alapvetően elitista koncepció mögött ismét csak az ellenvilág-konstruálás húzódik meg. A zenészek és az érkező vendégek számára a Kfar Blum-i fesztivál egy könnyed vakációt jelent valahol vidéken és kiváló örömmel. A tel-avivi és jeruzsálemi elit kvázi zárandokhelyévé vált a kibuc, s így az eredetileg művészeti rendezvénynek induló fesztivál egyben igen fontos társadalmi eseménnyé avanzsált. A rendezvény helyszínéül szolgáló

urális tér korlátos befogadóképessége a fesztivál helyi lakosságra gyakorolt hatását is limitálja, és ezzel együtt „a térségben alig leplezett ellenérzések tapasztalhatók a fesztivállal szemben ... , a gazdasági előnyök ellenére megvan az az érzés, hogy az valójában kényelmes kiegyezés Kfar Blum és a befolyásos tel-aviviek és jeruzsálemiek között” (Waterman 1998, 263).

A mexikói származású, de az USA-ban nevelkedett Nájera-Ramirez mexikói longitudinális fesztiválkutatásai a kisközösségekben zajló ünnepek vizsgálatához kiváló módszertani adalékokként szolgálnak.⁴ A fesztiválok kutatásakor nem elegendő csupán magára az eseményre koncentrálni, és igaz ugyan, hogy gyakran nem egyértelműek, mégis lényeges olyan társadalmi dinamikák vizsgálata, mint a reciprocitás és a közösségen belül a nemek közötti viszonyok a fesztivál kontextusában.⁵ „Az igazi kihívás az, hogy a közösséget bizalmasan és többféleképpen is megismerjük (mindvégig tudatában annak, hogy ez egy felépülő folyamat), több különböző perspektívából lássuk a dolgokat és tudjuk kötni a fesztiválokat az azokat konstruáló emberek mindennapi életéhez, ne csak pusztán történelmi eseményként tekintsünk rájuk” (Nájera-Ramirez 1999, 197).

Az etnográfiai és kultúrantropológiai megközelítések után végül nézzünk egy gazdasági szempontú elemzést is, amely szintén a belső és külső kultúra viszonyára reflektál. Dél-afrikai kutatók az ország három legnagyobb fesztiválját és azok gazdasági hatásait vizsgálták meg (Saayman *et al.* 2006). Fontos, hogy ezek a rendezvények ugyan városokban zajlanak, de – hasonlóan az eddig bemutatottakhoz – nem fő- vagy nagyvárosokban, hanem vidéki térben. Saaymannék elsősorban a turizmus gazdasági eredőit vizsgálták, mint például az odalátogatóktól származó bevételek és a növekvő foglalkoztatási lehetőségek.⁶ Mindamелlett fontos járuléka az erősödő közösségtudat, a hagyomány- és értékörzés elősegítése, a részvétel, a távoli területekről érkezőkkel való szimbolikus tranzakció nyújtotta közösségépítő előnyök vagy az önkéntességre való hajlandóság növekedése. A kérdőíves felmérésre és interjúra szorítkozó vizsgálat megállapítja, hogy a művészeti fesztiválok helyszíne nagyban meghatározza a résztvevők származási helyét, és így javasolt a nagyobb jövedelmű térségek célcsoportjait kiválasztani, mivel azok értelemszerűen több bevételt indukálnak a fesztiváltelepüléseken. Evidensnek hat a kutatás azon eredménye, amely szerint minél fejlettebb a fogadó település infrastruktúrája, annál nagyobb események szervezésére képes, ezzel is növelve a potenciális látogatói létszámot.

Összegzés

A helyi társadalmaknak meg kell érteniük és fel kell ismerniük, hogy az a kulturális háttér, közösségi identitás, amivel rendelkeznek, nem pótolható és más nem őrzi meg helyettük. Mindezt úgy kell tenniük, hogy közben találkozzanak a kívülről jövő kezdeményezésekkel, amelyet a globalizáció egy-egy hulláma szállít a vele érkező erősebb potenciállal rendelkező társadalmi réteggel. Azaz meg kell találni

azt a pontot, ahol konszenzusra juthat valamennyi résztvevő a helyi kultúra kanonizálható, lényegi vonásait illetően. Ezt persze időről-időre felül kell vizsgálni, hiszen mind a kereslet, mind a kínálat állandó mozgásban van, nem beszélve a kultúra fogalmának és felfogásának folyamatos változásáról. Erőforrásszegény környezetben azonban alig akad választási lehetőség: a fenntartható fejlődéshez – ha van ilyen – kívülről kell hozni az újabb hajtóerőket. Ehhez vagy van helyben elegendő tudás, akarat és erő, vagy már az innovátornak is kívülről kell érkeznie s úgy beindítani egy új folyamatot máshol már bevált módszerek alapján. Végig vigyázva azonban arra, hogy a helyiekkel való együttműködés a helyiekért és ne a helyiek érdekeivel ellentétesen történjen.

Jegyzet

- ¹ Herder szerint a kultúrák nemcsak a különféle nemzetek és korszakok sajátos és változó kultúráit jelentik, hanem egy-egy nemzeten belül a különböző gazdasági és társadalmi csoportokéit is.
- ² A „tradíció invenciójának” jellegzetességeit mutatja be Erdősi Péter Szentendre képzőművészeti imázsának alakulásában. A kultúrpolitika és a művészek közötti diskurzusok elemzéséből kirajzolódik, hogy a szocialista tervezés is felismerte, hogy az újítás és hagyomány egymást közel sem kizáró fogalmak: „ha a jelenben a régi és az új összetartozása méltó az elismerésre, akkor a jövőtől sem azt kell kívánni, hogy az új hagyományok felváltsák a régit, hanem a múlt és a jelen »ötvözte« megőrződését” (Erdősi 2009, 258–259).
- ³ G. Fekete Éva – számos más munkája mellett – meglepően újszerű megvilágításba helyezi az ördögi körbe került (fél)periferikus térségek problematikáját. Polányi és Schumacher gazdaságról való elképzeléseit alapul véve végig veszi az egyes tudományos irányzatoknak a kevésbé fejlett térségek fejlesztésére vonatkozó elképzeléseit (G. Fekete 2008). Nagyrészt G. Fekete munkáira támaszkodva Horváth Eszter szintén az aprófalvak innovációs lehetőségeit és buktait veszi számba (Horváth 2009).
- ⁴ A rurális térségben lévő Jocotán minden évben megrendezi a Tastoanes fesztivált, amely az egykori spanyol hódítók és a bennszülöttek harcára emlékeztet.
- ⁵ A nemek közötti feladatmegosztás fontosságára egyébként Etzioni is felhívja a figyelmet, amikor megállapítja, hogy még az individualizált ünnepi rítusok megtartásakor is a nők társadalmilag megkövetelt szerepe jóval erősebb és így terheltebb, mint a férfiaké (Etzioni, 2000).
- ⁶ Ugyan a szerzők nem írnak róla, a környezeti terhelés mértékét, a fenntarthatóság követelményét nem szabadna figyelmen kívül hagyni.

Irodalom

- Bendix, R. (1989) Tourism and Cultural Dispalys: Inventing Traditions for Whom? – *The Journal of American Folklore*. 404. 131-146. o.
- Cohen, A. (1997) A kultúra mint identitás egy antropológus szemével. – Feischmidt M. (szerk.) *Multi-kulturalizmus*. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest. 101–108. o.
- Czene Zs. (2002) A kulturális örökség területfejlesztési megközelítése. – *Tér és Társadalom*. 4. 25–38. o.
- Erdősi P. (2009) Imázsteremtés és kultúrpolitika az 1970-es években: Szentendre esete. – Cieger A. (szerk.) *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier, Budapest. 257–280. o.
- Etzioni, A. (2000) Toward a Theory of Public Ritual. – *Sociological Theory*. 1. 44-59. o.
- G. Fekete É. (2008) A fejlődés és versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. – Lengyel I.–Lukovics M. (szerk.) *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. JATEPress, Szeged. 130–152. o.
- Hartog, Fr. (2000) Örökség és történelem: az örökség ideje. – *Regio*. 4. 3–25. o.
- Horváth E. (2009) Innovációs lehetőségek a kistelepüléseken – Gyűrűfű, egy sikeres ökofalu bemutatása. – Csuka Gy.–Kovács B.–Szívós M. (szerk.) *Verseny az innovációban – verseny a felsőoktatásban*. Pan-non Egyetem, Veszprém. 20–32. o.

- Kaschuba, W. (1994) „Kulturalizmus” Megjegyzések a szociális szempont eltűnéséről a társadalomtudományokban. – *Replika*. 15-16. 263-277. o.
- Köstlin, K. (1997) Utazás, régiók, modernség. Hogyan lettünk modernek, hogyan tanultunk meg utazni, és eközben hogyan fedeztük fel a vidéket – *Café Babel*. 4. 117–124. o.
- Nájera-Ramírez, O. (1999) Of Fieldwork, Folklore, and Festival: Personal Encounters. – *The Journal of American Folklore*. 444. 183-199. o.
- Niedermüller P. (1999) Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban. – *Replika*. 38. 105–120. o.
- Printsmann, A.–Kruse, A.–Roth, M. (2012) Introduction for living in agricultural landscapes: Practice, heritage and identity. – *European Countryside*. 2. 89–100. o.
- Saayman, M.–Saayman, A. (2006) Does the location of arts festivals matter for the economic impact? – *Papers in Regional Science*. 4. 569–584. o.
- Szabó Sz. (2011) Vidéki térségek Magyarországon, és azok főbb társadalmi-gazdasági problémái. – Szabó Sz. (szerk.) *Vidéki térségek Magyarországon*. Trefort, Budapest. 11–71. o.
- Szijártó Zs. (2000) A turizmus mint menedék. Képek és elképzelések a Káli-medencében. – Fejős Z.–Szijártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest–Pécs. 7–21. o.
- Waterman, St. (1998) Place, Culture and Identity: Summer Music in Upper Galilee. – *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*. 2. 253-267. o.
- Williams, R. (2003a) Kultúra. – Wessely A. (szerk.) *A kultúra szociológiája*. Osiris–Láthatatlan Kollégium, Budapest. 28–32. o.
- Williams, R. (2003b) A kultúra elemzése. – Wessely A. (szerk.) *i.m.* 33–40. o.

RURAL FESTIVALS AND LOCAL CULTURE

PÉTER MURÁNYI

This study aims to connect the patterns of local culture in rural areas that are attempting to find solutions to rural problems by organising or providing their landscape for festivals. In order to show why it is difficult to protect local culture, this paper calls on methods of cultural anthropology, the most authentic interpreter of the subject. The paper first tries to introduce different ways of understanding culture, and later deals with cultural heritage, local values and rural landscapes focusing on festivals. In order to provide a comparable viewpoint on the topic, it also refers to case studies from Switzerland, Israel, South Africa and Mexico. It concludes that local communities have to understand that protecting their own cultural heritage is a task that nobody else will do in their place. In order to find a way out from rurality, they need to let in social or cultural innovations initiated by outsiders who potentially can attract more people in order also to show off their local culture.

ISMÉT AZ „ÍGÉRET FÖLDJE”? – ŁÓDŹ GAZDASÁGI ÁTALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN¹

(Does „The promised land” come back? – The economic turning of Łódź in the post-socialist period)

PÁGER BALÁZS

Kulcsszavak:

regionális fejlődés, Lengyelország, újraiparosítás

Łódź a 19. század első harmadáig egy viszonylag kis település volt Lengyelország középső részén, ezt követően viszont Európa egyik legnagyobb iparosodási és ennek köszönhetően városnövekedési folyamata játszódtott le a térségben, amelynek nyomán egy, alapvetően a textiliparra épülő, tipikusan ipusztériális térség jött létre. A rendszerváltás után a megváltozott gazdasági környezet, valamint az iparág jelentőségének nagymértékű csökkenése következtében, a helyi nagyüzemi textilipari termelés fokozatosan megszűnt, és ennek negatív gazdasági és szociális következményei lettek. Az 1990-es évektől kezdve a város és régiója közösen, tudatosan építve a łódzi ipari hagyományokra és ötvözve azokat a modern ipar igényeivel, olyan intézkedéseket tett és gazdaságtámogató szervezetek hozott létre, amelynek segítségével a tradicionális ipar egykori tereit fokozatosan átvették és átveszik a magas színvonalú, tudásra épített ágazatok és szolgáltatások. Ennek eredményeként pedig a könnyűipar korábbi központjából az átalakuló, sajátos fejlődési pályát bejáró város és környéke újra felemelkedhet, és jelentős modern gazdasági központtá válhat.

Bevezető

A közép-európai régiók, városok fejlődésének körülményei a mai napig aktuális kutatási kérdéseként vannak jelen a regionális tudományban, mivel a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági átalakulást követő új környezethez történő alkalmazkodási folyamatban mindig újabb kérdések merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy egy-egy régió vagy város gazdaságfejlesztési stratégiája mennyire képes hatékonyan működni ahhoz, hogy egy változó gazdasági környezetben egy sajátos fejlődési pályán elindulva relatíve fejlődő terület lehet. A rendszerváltás előtti, olcsó munkaerőre, alacsony termelékenységre és állami vállalatokra épült gazdaságot fokozatosan felváltotta a differenciált piacra építő, számos kis- és középvállalatot alapuló termelési rendszer és ez a paradigmaváltás a regionális politikában is éreztette hatását és ennek eredményeként a korábbi eszközrendszer és politikai irányvonalak helyett új regionális stratégiákra volt szükség (Horváth 1998, Lux 2009).

Łódź (Lengyelország harmadik legnagyobb városa) gazdasági fejlődésének vizsgálata azért lehet érdekes, mert egyrészt a város nem rendelkezik évszázados múlttal, így nem lehet olyan történelmi funkciót sem kiemelni, amely a várost valami-

lyen aspektusból központtá tette volna (politikai, közigazgatási vagy katonai funkció). Másrészt azok a változások, amelyek gyökeresen befolyásolták fejlődését az utóbbi száz két évszázad alatt mentek végbe a hatalmas iparosítási folyamatoknak köszönhetően és emiatt gyakorlatilag predesztinálódott a város funkciója ipari városként, amelynek köszönhetően a jelen időszakban mind pozitív (ipari múlt, tradíció) mind negatív (monokultúra, lock-in szituáció) hatásokkal kell szembenéznie. Ez persze nem teszi egyedivé, mivel a közép-európai országok mindegyikében találhatók olyan városok vagy egész ipari térségek, amelyek a 19. századi iparosítás (pl. Ostrava, Sziléziai iparvidék) vagy a 20. század második felében végbement szocialista iparosítás (pl. Nowa Huta, Dunaújváros) révén váltak jelentőssé. Łódź esete azért lehet egyedi, mert a könnyűipar hatalmas méretű koncentrációja miatt mindenképpen érdemes foglalkozni azzal, hogy a város gazdaságára ez milyen hatással volt a rendszerváltást követő időszakban. A tanulmány hipotézise az, hogy a korábban erős ipari monokultúrával rendelkező Łódź egyfajta endogén átalakítás és fejlődés révén képes volt a diverzifikált újraiparosításra és ezáltal egy új fejlődési pálya kialakítására.

Fejlesztési tényezők az első iparosítási korszak idején

Ahhoz, hogy az utóbbi 20 évben kialakult fejlődést befolyásoló tényezőket és fejlődési pályát felvázolhassuk, érdemes kicsit visszanyúlni a múltba és áttekinteni azt, hogy milyen fejlődési folyamat zajlott le az 1980-as évek végéig a városban, mivel annak eredményei jelentős hatással volt a rendszerváltást követő gazdasági körülményekre is.

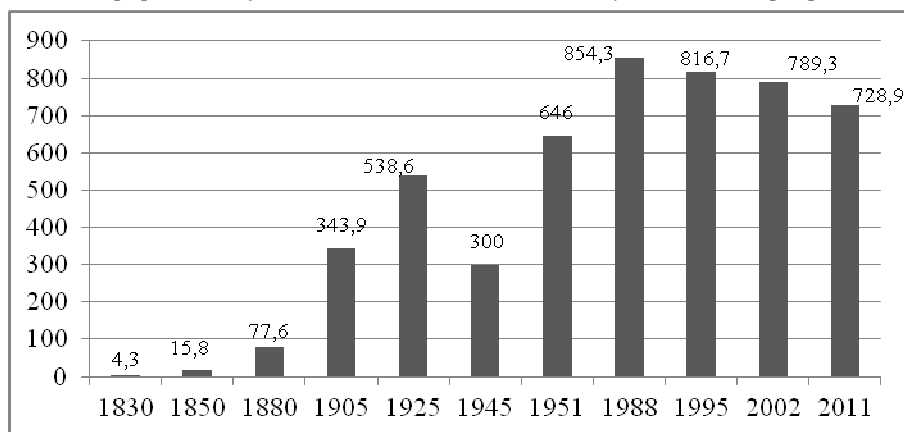
Łódź a 19. századi iparosítás egyik legekleatásabb közép-európai példája, amelynek középpontjában (gyakorlatilag egyedüli jelentős iparágként) a textilipar kialakulása és fejlődése állt. A textilipar kialakulásában a következő tényezők játszottak jelentős szerepet: a természeti környezet, az elhelyezkedés és a politika (állam). A természeti környezeten belül elsősorban a rövid és nagyesésű folyókat kell érteni, amelyek többek között az energiaellátásban játszottak szerepet, valamint a környező erődségeket, amelyek a fát biztosították. A másik jelentős tényező az elhelyezkedés volt, ugyanis a Łódź az 1815-ben létrehozott Lengyel Királyság része volt, amely orosz fennhatóság alá került. A város földrajzi helyzete jó lehetőséget kínált a nyugati-európai technológiával folytatott ipari termelést összekapcsolni az orosz birodalmi piacon történő értékesítéssel. A harmadik pedig a politikai befolyás, ugyanis 1820-ban a lengyel kormány lehetőséget nyújtott az akkor kevesebb, mint 1000 fős falunak a textilipari termelésre és ezen keresztül az iparvárossá válásra, mivel jó lehetőséget láttak ebben.

A következő évtizedeket a folyamatos fejlődés jellemezte: a lakosság száma meredeken emelkedett² (1. ábra), az egyre jobb közlekedési és szállítási feltételek révén (a vasút 1866-ban érte el a várost) további lehetőségek nyíltak meg. 1879-1913 közötti időszakban a teljes lengyel ipari kibocsátás 30%-a innen származott és bár a

piaci ingadozások néha egy-egy rövidebb válság periódust eredményeztek, összességében a kereslet szinte folyamatos volt a lódzi textiltermékek iránt (Young–Kaczmarek 2008). A helyi gazdaság fejlődésében nagy szerepet játszott a város multikulturális közege is, ugyanis a helyi lengyelek mellett német gyárosok, oroszok és zsidó kereskedők és befektetők is egyre nagyobb számban jelentek meg. A gyárak létrehozásával együtt fejlődött a város gazdasági és szociális infrastruktúrája is, mivel a gyárak mellett egészségügyi ellátó intézményeket, iskolákat, valamint pénzintézeteket hoztak létre a gyártulajdonosok.

1. ÁBRA

Lódz népességének alakulása a 19. és 20. században (ezer fő)
(The population of Łódź in the 19th and 20th century, in thousand people)

Forrás: A Łódzi Statisztikai Hivatal és www.uml.lodz.pl adatai alapján saját szerkesztés

Az első világháborút követően bizonyos fokú gazdasági visszaesés következett be az önálló Lengyelországban, amely Łódź-ra is hatással volt, a második világháború időszakát a német megszállás és nagy népességveszteség jellemezte, amely elsősorban a zsidó lakosságot sújtotta. A második világháborút követő időszakban ismét hangsúlyos lett a keleti piac (a Szovjetunió és a KGST országok) a lódzi termelés számára és a lakosság száma tovább gyarapodott (igaz már más tényezők is szerepet játszottak a 19. század végi iparosításnál jelzett multinacionális migrációhoz képest). Az ipari múltnak és a továbbra is meglévő, illetve a szocialista időszakban állami tulajdonba került kapacitásoknak köszönhetően Łódźnak kedvezményezett szerepe volt a szocialista időszakban, prioritást élvezett a fejlesztésekben. Bár az orvostudományi képzés és kultúra (főleg a filmművészet) is egyre jelentősebbé vált, de a textilipar továbbra is magasan a legjelentősebb iparág volt és 1990-re csak ez az ágazat 89000 főt foglalkoztatott (amely a helyi ipari foglalkoztatottak mintegy felét tette ki). Ennek ellenére egyre több jele (többek között az elavult technológia, a fejlesztések elmaradása, az ipari monokultúra egyre inkább hátrány lett) volt annak, hogy a város és környéke gazdaságának strukturális változásokra volt szüksége.

A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás

A rendszerváltás az egész kelet-közép-európai térség gazdaságában nagy problémákat és visszaesést okozott, de az ipari termeléstől kifejezetten függő területeken, mint például Łódźban és régiójában is ez hatványozottan jelentkezett, ráadásul a łódzi ipari termelésnek (konkrétan a textiliparnak) olyan sajátos jellemzői is voltak, amelyek tovább mélyítették a válságot. Ilyen hatások például, hogy a textil- és ruhaiparban olyan termékeket termeltek, amelyek kereslete érzékeny volt a gazdasági válságokra, ráadásul elveszítették az addig biztos piacnak számító KGST országokat, továbbá az elavult és alacsony színvonalú tőkeállomány nem tudott versenyezni a nyugati technológia által kínált minőséggel, így összességében a válsághatásokra viszonylag rugalmatlanul reagáló állami nagyvállalatok a rendszerváltást követően viszonylag gyors ütemben tönkrementek. A negatív hatások megmutatkoztak a statisztikai adatokban is, a munkanélküliségi ráta drasztikus emelkedésén (1993-ra 20%-ig emelkedett) és a foglalkoztatási ráta országos átlaghoz képest is jelentős csökkenésén (1990-ben a foglalkoztatottak száma 15%-kal esett, az országos átlag 7%-os csökkenés volt) (Markowski–Marszał 1999). Felmerül a kérdés, hogyan lehet átalakítani, fejlődési pályát váltani egy olyan városban, amelynek egyrészt korábbi történelmi funkciója, amire építeni lehetett volna, nem igazán volt, másrészt ennyire erős „lock-in” szituációba került az ipari monokultúra révén és emiatt pedig nem jöttek létre olyan helyi társadalmi-gazdasági kapcsolatok, amelyek a belső erőforrásokra alapozott fejlődésre történő átállást segíthették volna. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulásban alapvetően két fő irányvonal figyelhető meg: egyrészt a helyben megtalálható ipari tradícióra építve a textilipari termelés folytatása és mellette más iparágak megjelenése, másrészt pedig elsősorban a külföldi működő tőke révén történő munkahelyteremtés és gazdasági fejlődés. Az első irányvonal esetében a belső gazdasági környezet átalakításán volt a hangsúly (pl. közvetítő és támogató szervezetek, fennmaradó vállalatok problémáinak kezelése), a másodikkal kapcsolatban pedig a város illetve környékének vonzerején kellett javítani.

A belső gazdasági átalakulás folyamata és kísérőjelenségei

A belső gazdasági környezet átalakításában több tényezőnek is kiemelt szerepe volt. Az egyik a privatizációs folyamat volt, amelynek révén a korábban jórészt állami tulajdonban lévő textilipari termelés magántulajdonba került. A magántulajdonba került cégek közül több volt, amely a korábbi szakemberek kezébe került, amelynek révén átörökölték a szakmai tudásukat és különböző projekteken keresztül próbálták meg újraépíteni a gazdasági környezet változásával széttört kapcsolatok. A „Łódź Cotton” és a „Łódź Wool” projektek a korábbi textilipari szakszervezetek kezdeményezésére jöttek létre, a „Regional policy” projekt pedig nemcsak a textiliparra, hanem a regionális gazdaság egészére koncentrált. Az említett projektekre jellemző volt, hogy egy-egy ágazat vagy komplett térségre próbált meg stratégiát

felállítani, ezek a kezdeményezések viszont kevés sikerrel jártak, ami annak is köszönhető volt, hogy a projektek kezdeményezőinek politikai kötődéseik révén különböztek az érdekek (Dornisch 2002).

A következő időszakban (tekintve az egész szektorokat célzó stratégiák alacsonyabb sikereiből) létrehozott projektek elsősorban a már létező állami- és magánvállalkozások pénzügyi konszolidációs folyamataira koncentráltak. Ezek abból a szempontból közelítették meg a regionális gazdaság fejlesztését, hogy annak gazdasági szereplői, képesek legyenek talpra állni, vagy fennmaradni, hogy később ezek alapozhassák meg a regionális fejlődést és lényeges szereplői voltak egyrészt maga a régió, azaz a Łódźi Vajdaság (Województwo Łódzkie), másrészt a Łódźi Kereskedelmi Bank (Powszechny Bank Gospodraczy S.A. w Łódź) voltak, ugyanis ezek az intézmények adtak helyet az egyes projekteket vezető csoportoknak (az egyik projekt a vállalatok működésének értékelését célozta meg, a másik pedig az adósságok kezelésére fókuszált). A projektek az előző típusokhoz (az egész szektort vagy a térség gazdaságát átalakító stratégiai projektek) viszonylag nagyobb hatékonysággal befolyásolták a gazdasági szerkezetet. A pénzügyi konszolidációval kapcsolatos projektek egyik hajtóereje az interaktív tanulás volt, amely a különböző pénzügyi és tartozással kapcsolatos problémák közös munkacsoportokban történő megoldását jelentette. A tanulási folyamat több szempontból is előnyös volt: egyrészt a projekteken résztvevő szervezetek egymástól tanulhattak, másrészt pedig így a munkacsoportos folyamatok révén a korábbi projekteken felmerült konfliktus szituációkat is elkerülték. A vállalkozói készségek fejlesztése abból a szempontból is fontos volt, hogy a vállalkozások minél rugalmasabban igazodhassanak a piacgazdasági környezethez (Markowski–Marszał 1999). Morgan (1997) is megemlíti tanulmányában, hogy a tanulás révén kerülhet sor a vállalatok belső gazdasági folyamatainak alakítására is: ezek pedig a technológiai (a megfelelő technológia elsajátításához), a vállalkozói (a megfelelő technológia beépítése a stratégiákba) és a tanulási képesség területe (Morgan 1997). Ennek révén az egyes szervezetek olyan eljárásokat sajátíthatnak el, amelyek segítségével versenyképesebbé válhatnak, mivel a projektek nem „kívülről” (pl. új intézmények létrehozásával) próbálják meg támogatni őket a vállalkozási készség javításában.

A pénzügyi háttér rendezésére szolgáló projektek követő kezdeményezések pontosan ezeknek a készségeknek a fejlesztését vitte tovább és a vállalkozói befektetésekkel kapcsolatos tudásra, tervezésre és gyakorlatokra helyezték a hangsúlyt. Ezek keretein belül különböző gazdasági tevékenységeket folytató kis-, közép- és nagyvállalatok számára a városi és regionális intézmények is segítettek a befektetések megvalósulását. Itt már a nemcsak a vajdasági hivatal és a helyi kereskedelmi bank, hanem a város is részt vett a projekteken, továbbá különböző pénzügyi alapok is segítettek a befektetések megvalósulását (Dornisch 2002). Ezek a lehetőségek egyre nagyobb teret engedtek az 1990-es évek során a regionális ipar diverzifikálódásának, ugyanis lehetőséget nyitottak a helyi vállalkozásoknak arra, hogy a textilipar mellett más iparágakban és szolgáltatásokban is elkezdhessenek működni.

A belső gazdasági környezet alakításához mindenképpen hozzátartozik egy olyan sajátos jelenség is, amelynek során úgynevezett „bazar gazdaságok” alakultak ki a város környékén. Ez annak volt köszönhető, hogy a textil- és ruhaipari termelést folytató kisvállalkozások számára nem volt könnyű a piachoz jutás és ennek köszönhetően a feketeipiaci értékesítés is jelentős volt az ilyen kisvállalatok körében. A „bázárokat” ezzel szemben kereskedelmi lehetőséget kínáltak a kisvállalkozók számára, ahol az áruikat értékesíthették. A vásárok mindig fontosak voltak a város számára és a textilipari termelés növekedésével nőtt a város kereskedelmi jelentősége is, a rendszerváltást követően létrejövő kis- és középvállalatok nem tudták elérni a korábbi piacokat, így alakulhatott ki ez a megoldás. A város és a vajdaság is hamar belátta, hogy ezeket a „bázárokat” érdemes bevonni a regionális gazdaság megújítását célzó politikába, ezzel nagyobb figyelmet fordítottak kereskedelmi pontokká váltak ezek a vásárhelyek, amelyek az értékesítésen túl a vállalkozók közötti tapasztalatcserének és a piac „közvetlen” felmérésének is helyet adott, amelynek megfinanszírozására nem biztos, hogy ezen a lehetőségen kívül képesek lettek volna a vállalkozók. A vásárhelyek elhelyezkedése is fontos volt, ugyanis a városból kivezető főutak mentén voltak megtalálhatók és nemcsak a helyiek körében voltak népszerűek, hanem országos hírnevük volt. A korábbi vásárhelyek az idők folyamán átalakultak, úgynevezett „outlet” lett belőlük, viszont a városban a korábbi gyártelepek helyén, valamint azok renoválásával megjelenő bevásárló- és szórakoztató központok ellenére továbbra is népszerűek voltak.

A gazdasági környezet alakításának tényezői között kiemelhető a vajdaság, mint regionális intézmény és a hozzákapcsolódó szervezetek szerepe. Lengyelországban 1999 óta a középszintű közigazgatás reformja során a vajdaságokban található regionális tanácsok szerepe megnőtt, és ennek révén nagyobb önállóságot kaptak az egyes vajdaságok, igaz mivel a vajdát a központi kormányzat nevezi ki, a regionális tanácsot képviselő marsallt pedig választják, így egy átmeneti rendszer alakult ki a decentralizáció és az unitárius berendezkedésű állam között (*Lux* 2008). Már a belső gazdasági folyamatok alakítását célzó projektek háttérmunkája és finanszírozása során jelentős szerepe volt az 1992-ben megalakult Łódźi Regionális Fejlesztési Ügynökségnek (Łódźka Agencja Rozwoju Regionalnego), amely 2001 óta regionális pénzügyi háttérintézményként is funkcionál. Az ügynökség az európai uniós előcsatlakozási alapokból érkező támogatások, később pedig az operatív programok projektjeinek regionális közvetítőjeként játszott szerepet.

A textilipar új irányainak felfedezése³ és az a stratégiai cél, hogy Łódź a hagyományokra építve a minőségi ruha- és divatipar egyik jelentős helye legyen nagy valószínűséggel az elkövetkező években is fókuszban tartja a textilipart, erre a törekvésre utalnak a tematikus nemzetközi vásárok⁴ (*Turnock* 1997) és a divattal kapcsolatos rendezvények is.

A külföldi működő tőke szerepe

A rendszerváltást követő időszakban a külföldi működő tőke nagy szerepet kapott a kelet-közép-európai gazdaságokhoz⁵ hasonlóan a lengyel gazdaságban is. A külföldi működő tőke országon belüli megoszlását tekintve látható, hogy elsősorban a nagy népességű városokkal⁶ rendelkező vajdaságokba áramlottak a külföldi befektetések és a Łódźi vajdaság ebből a szempontból folyamatosan elmaradt a többi nagyvárossal rendelkező térségtől (1. táblázat), ami egyrészt a korábban már vázolt előnytelen gazdasági szerkezetnek, másrészt pedig kevésbé vonzó vállalkozói környezetnek volt köszönhető.

1. TÁBLÁZAT

A külföldi tőkével is rendelkező vállalatok száma az egyes vajdaságokban
(The number and dynamics of companies with foreign capital in some voivodeships)

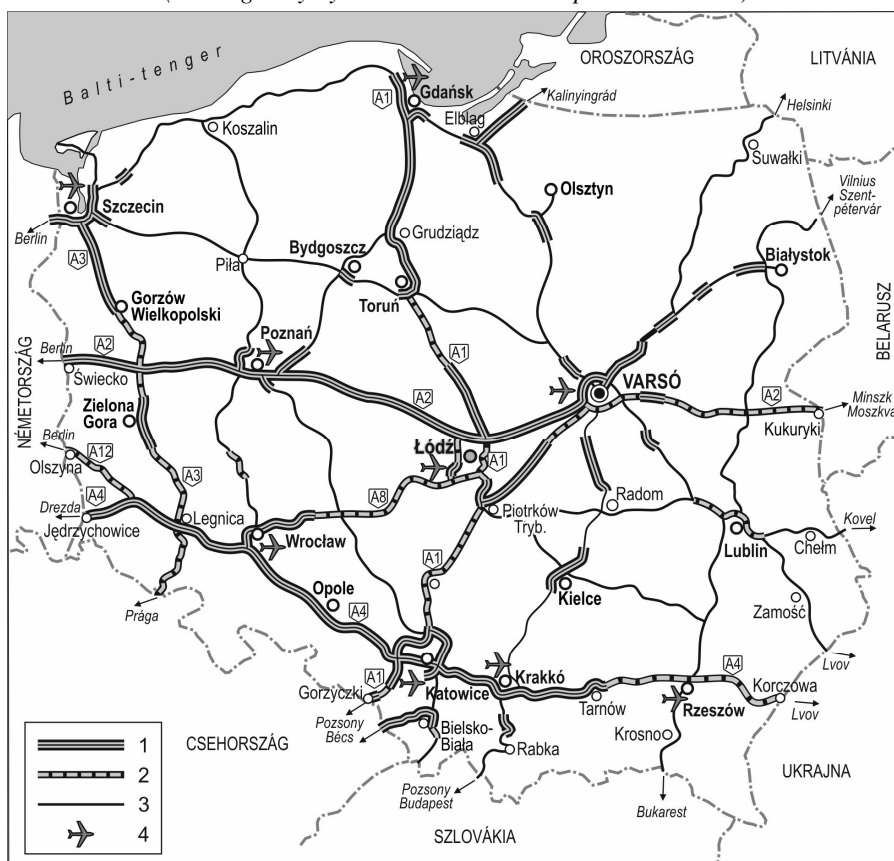
Vajdaság	1999	2002	2005	2008	1999-2008
	Vállalkozás (db)				változás
Łódźkie	693	671	726	867	1,25
Mazowieckie	3278	4306	5530	7622	2,32
Małopolskie	834	745	920	1251	1,5
Wielkopolskie	1258	1262	1385	1923	1,52
Dolnośląskie	1556	1593	1831	2112	1,35
Śląskie	1437	1491	1652	1882	1,3
Pomorskie	960	1002	1041	1216	1,26

Forrás: Sokołowicz (2011, 140.) számításai alapján saját szerkesztés

Łódź esetében a város elhelyezkedése ebből a szempontból ismét egy fontos kérdéssé vált, ahogy a 19. századi iparosítás során is már egy jelentős tényező volt. Azonban hiába volt az ország közepén, nagyjából egyenlő távolságra az országhatároktól, a rendszerváltást követő években a hiányzó közúti és vasúti infrastruktúra miatt ezt az elhelyezkedést nem tudta a város az előnyére fordítani (Markowski–Marszał 1999). A megközelíthetőség meglátásom szerint nem egészen tisztázott kérdés egyelőre, mivel egyfelől állítható, hogy ez a tényező sokat javult az azóta kivitelezett infrastrukturális beruházások révén (2. ábra), de az igazi előnyöket akkor tudja kihasználni a térség, amikor a jelenleg futó infrastrukturális projektek teljesen kiépülnek (nagysebességű vasúti kapcsolat Varsóval és Łódźon keresztül más lengyel nagyvárosokkal).

1. ÁBRA

Lengyelország gyorsforgalmi út hálózata és főbb repülőtereinek elhelyezkedése
(The highway-system and the main airports in Poland)

Forrás: Erdősi (2009, 312.) alapján saját szerkesztés; Jelmagyarázat: 1 – megépült gyorsforgalmi út, 2 – tervezett gyorsforgalmi út, 3 – országos jelentőségű főút, 4 – repülőtér

A megközelíthetőséghez tartozik még a helyi repülőtér kérdése, amelynek infrastruktúrája a 2000-es években épült ki, viszont a repülőtér nem igazán váltotta be a hozzáfűződő reményeket⁷ és nem tudott olyan forgalmat bonyolítani, mint más lengyelországi regionális repülőterek (Krakkó, Katowice, Wrocław, Gdańsk vagy Poznań). A befektetők körében végzett felmérés azt állapította meg, hogy az elhelyezkedés mellett az olcsó helyi munkaerő, az olcsó ingatlanárak és az egyetemi képzés kínálta lehetőségek jelentették a legnagyobb vonzerőt (Sokołowicz 2011). A városban egy általános (Łódźi Egyetem), egy műszaki (Łódźi Műszaki Egyetem) és egy orvostudományi képzést és kutatást folytató (Łódźi Orvostudományi Egyetem) felsőoktatási intézmény található, összesen mintegy 105000 hallgatóval. A város tudományos potenciálja igen jónak mondható, amely elsősorban az orvostudományi

kutatásoknak (korábban itt volt a Hadsereg Orvosi Akadémiája is, amely egyesült az Orvostudományi Egyetemmel) és a műszaki egyetemnek (itt a vegyipari kutatások járnak az élen) köszönhető.

A külföldi működő tőkevonzással kapcsolatban kiemelhető az úgynevezett különleges gazdasági zónák szerepe. Az 1990-es évek közepén indult központi kezdeményezés célja az volt, hogy meghatározott földrajzi területeken (nem feltétlenül a vajdasági határokhoz igazodva) segítse a befektetések vonzását különböző kedvezmények fejében (Wisniewski 2005). A Łódźi vajdaságban 1997-ben hozták létre (20 évre) a Łódźi különleges gazdasági övezetet (Łódzka Specjalna Strefa Ekonomiczna), amelyhez nemcsak Łódź, hanem a vajdaság több különböző települése is tartozott. A különleges gazdasági övezetnek és a nyújtott kedvezményeknek köszönhetően olyan új vállalatok telepedtek meg a városban, amelyekhez kapcsolódó iparágak korábban nem voltak jellemzők a térségben, továbbá ezek az iparágak részben a helyben található egyetemi tudásra is építettek. Ezek közé tartozik például az informatikai ágazat képviselői a DELL, amely Írországból helyezte át a termelését Łódźba, illetve a Procter&Gamble. Az oda települő vállalatok segítségével a munkanélküliség jelentős csökkenésnek indult (2002 – 20,2%, 2007 – 9,6%)⁸. Az elmúlt években empirikus vizsgálatok és kutatások is bizonyították, hogy a különleges gazdasági övezeteknek van hatása a regionális fejlődésre (Pastusiak 2012).

Összességében a külföldi működő tőke szerepe bár a régióban nagy, de elmaradt a többi térségben tapasztalható mértéktől, ami feltételezhetően annak volt köszönhető, hogy a vajdaság gazdasági környezet és az itt található tradicionális iparágak nem voltak vonzóak a külföldi befektetők számára, ugyanis látható, hogy a legnevesebb befektetők sem a ruha- és textiliparba investáltak, hanem új, tudásintenzív iparágakba.

Összefoglalás

A tanulmány előzetes feltételezése az volt, hogy sikerül-e Łódźnak egy endogén átalakítás révén az újraiparosításra és ezáltal egy új fejlődési pálya kialakítására. A felvázolt folyamatok alapján azt lehet megállapítani, hogy alapvetően sikerült. A belső gazdasági környezet átalakítása során bebizonyosodott, hogy a belső, a szereplőket célzó projekteknek nagy jelentősége volt, mivel ezeken keresztül olyan segítséget (pénzügyi háttér konszolidálása, befektetési készségek) kaptak a helyi kis- és középvállalkozók, amelynek révén képesek voltak megmaradni és terjeszkedni a piacon. Jellemző volt a textilipari vállalkozókra, hogy nagy részük korábban is már ezen a területen dolgozott és szaktudását hozta magával, amikor belekezdett a saját vállalkozásba (Markowski–Marszał 1999). A foglalkoztatottak és a bruttó hozzáadott érték gazdasági szektorok szerinti megoszlásában is látszik, hogy az ipar továbbra is jelentős szereplő maradt, emellett lengyel sajátossággként a mezőgazdaság is igen komoly részesedéssel rendelkezik a foglalkoztatottakon belül (2. táblázat). Az ipari hozzáadott érték viszonylag magas aránya is alátámasztja azt a követ-

keztetést, hogy a régióban az ipar egy jelentős potenciállal rendelkező tényező maradt, viszont belső szerkezete átalakult és egyrészt kis- és középvállalatok, másrészt pedig a külföldi működő tőke beruházáson keresztül megjelenő cégek jellemzik azt.

2. TÁBLÁZAT

A foglalkoztatottak és a bruttó hozzáadott érték gazdasági szektorok szerinti megoszlása a Łódźi vajdaságban
(The proportion of employments and GVA by economic sectors)

	Foglalkoztatás (%)		Bruttó hozzáadott érték (%)	
Év	2001	2010	2001	2010
Agrár	17,65	13,14	6,11	4,81
Ipar	32,98	31,94	31,35	35,61
Szolgáltatás	49,38	54,76	62,54	59,58

Forrás: Eurostat és a Lengyel Statisztikai Hivatal adatai alapján saját számítás és szerkesztés

A kisvállalkozások fennmaradásának egyik kulcsa a rugalmasság volt, ami nem volt meg a korábbi állami vállalatokban, valamint a tanulás, ugyanis a tanuló folyamatok révén egyrészt a már említett projekteken belüli munka során, másrészt pedig a helyi kuriózumnak számító „bazár gazdaságokban” megfigyelt folyamatokban. Az új irányba elindult, magasabb hozzáadott értékkel rendelkező, minőségi textíliát és ruházatot gyártó textil- és ruhaipar a későbbiekben is meghatározó lehet Łódź számára. Łódź külföldi működő tőkevonzásban történő lemaradása arra vezethető vissza, hogy kevésbé volt vonzó gazdasági környezet más nagyobb lengyel városokhoz képest, valamint Varsóhoz való közelsége is árnyalta a képet. A két város közötti egyre gyorsabbá váló kapcsolat ellenben egy új lehetőséget eredményezhet, ugyanis a Varsó és Łódź közötti „folyosó” egyre jobban benépesül és a łódźi befektetők is egyre inkább ki tudják használni a főváros közelségének előnyeit (pl. adminisztratív előnyök, piaci előnyök), amely viszont igen komoly versenyelőnyt jelenthet más lengyel nagyvárosi térségekkel szemben. Fontos megjegyezni, hogy ebben az esetben Łódź, elsősorban elhelyezkedése révén lehet képes valamelyest ellensúlyozni Varsó elszívó hatását, ami azért lényeges mivel így nem válik a város Varsó elővárosává, de ahhoz, hogy a befektetők vonzása mindkét városnak jó ez egy win-win szituációt eredményezhessen, szükség van a közeljövő fejlesztéseinek kivitelezésére (autópályák, gyorsvasút), hogy ezáltal egymás előnyeit kihasználhassák az egyes városok.

Jegyzet

¹ A tanulmány az OTKA NK 104985. számú, „Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején” című kutatási projekt, valamint a CEEPUS ösztöndíj program keretében készült. A szerző ezúton köszöni meg a Łódźi Egyetem Gazdálkodástudományi Kar Regionális és Városi Menedzsment tanszékének és ezen belül Prof. Dr. Tadeusz Markowskinak és dr. Maciej Turaľának a tanulmány elkészültében nyújtott hasznos tanácsokat és segítséget.

- ² A város népessége egészen az 1980-as évek végéig a két világháború (főleg a második) kivételével folyamatosan növekvő tendenciát mutatott; kifejezetten nagymértékű a növekedés a 19. és 20. század fordulóján.
- ³ Az új irányvonalakra jó példa lehet az, hogy a textilipari gyártók és a művészeti egyetemi hallgatók kooperációján keresztül a divattervezés egyedi vonásainak kihasználása és az így létrehozott magasabb hozzáadott értéket képviselő termék.
- ⁴ Nemzetközi vásárokat nemcsak a divattal, hanem többek között telekommunikációval kapcsolatban is szerveznek a városban.
- ⁵ Sokołowicz (2011) számításai szerint Magyarország az 1990-es évek közepén vezető volt ebből a szempontból a régióban, a 2000-es évekre ezt a pozíciót már Lengyelország és Csehország töltötte be.
- ⁶ A tanulmányban város népességűnek tekintetem az 500000 fő feletti városokat (Varsó, Krakko, Łódź, Poznan, Wrocław, Gdansk), továbbá a sziléziai várostömörülést.
- ⁷ Feltehetően ez a Varsóhoz való közelségnek is köszönhető volt. Az infrastrukturális beruházásoknak köszönhetően Varsó elérhetősége annyit javult az elmúlt években, hogy most már gyakorlatilag a varsói repülőtér kapcsolatai Łódź számára is előnyösek lehetnek.
- ⁸ Eurostat adatai.

Irodalom

- Dornisch, D. (2002): The Evolution of Post-socialist Projects: Trajectory Shift and Transitional Capacity in a Polish Region. *Regional Studies*. 36. 307–321. p.
- Erdősi F. (2009): Kelet-Európa közlekedése. Dialóg Campus, Pécs–Budapest.
- Horváth Gy. (1998): *Európai regionális politika*. Dialóg Campus, Pécs–Budapest.
- Lux G. (2008): Egy közép-európai világváros? Ipari válság és szerkezeti átalakulás Felső-Sziléziában. *Területi Statisztika*. 48 (1). 41–56. o.
- Lux G. (2009): *Ipari térségek átalakulása Közép-Európában*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem
- Markowski, T. – Marszał, T. (1999): Recovering economy of a regional transition – the case of Łódź Industrial Agglomeration. *European Spatial and Research Policy*. 6 (1). 31–52. o.
- Morgan, K. (1997): The Learning Region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies*. 31. pp. 491-503.
- Pastusiak, R. (2012): The Effectiveness of Lodz Special Economic Zone in the Circumstances of Crisis According to P. Warr. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2039411>
- Sokołowicz, M. E. (2011): Activity of foreign capital-owned enterprises in Poland – Is it really embeddedness so far? The case of Łódź metropolitan area (Poland). *Regional Science Inquiry Jorunal*. 3 (2). 135–150 o.
- Turnock, D. (1997): Urban and regional restructuring in Eastern Europe: the role of foreign investment. *GeoJournal*. 42 (4). 457–464 p.
- Wisniewski, A. (2005): The Impact of Foreign Direct Investment on Regional Development in Poland. Working Papers No. 162. MTA Világgazdasági Intézet, Budapest.
- Young, C. – Kaczmarek, S. (2008): The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Łódź, Poland. *European Urban and Regional Studies*. 15 (1). 53–70. o.

DOES „THE PROMISED LAND” COME BACK? – THE ECONOMIC TURNING OF ŁÓDŹ IN THE POST-SOCIALIST PERIOD

BALÁZS PÁGER

Łódź was a small town in the former Polish Kingdom until the first decades of the 19th century. In the 19th century passed here one of the biggest industrialisation and urbanization process in Europe, and the town and its region became a typically traditional industrial area,

where the textile industry was the leader industry of the local economy. Thus Łódź became a well-known industrial center, but after the political transition at the end of 1980s the changed economic environment (from the planned economy to the market economy) caused a depression in the Polish textile industry, and it had negative effects on the production of the big state-owned firm and the socio-economic situation of the town.

The town and its region started to transform the business environment thorough different projects and they tried to combine the industrial traditions of Łódź with the requirements of the modern industrial development. They created such organisations which could help on the one hand for the local firms to develop themselves and on the other hand in the attraction of foreign capital investments. Although Łódź's economic performance have fallen away from the other Polish big cities, they could stabilize the local economy in a special endogenous way and the new opportunities can help the town to become an attractive economic region again.

AZ EDORA KUTATÁS TANULSÁGAI

(Overview of the results of the EDORA research)

PLATZ PETRA

Kulcsszavak:

vidékfejlesztés, iparági trendek, scenáriók

A tanulmány az ESPON EDORA 2010-es kutatás tanulságait foglalja össze. Célja, hogy rávilágítson mind módszertani mind szakmai eredményeinek újdonságára. A projekt az európai unió tagországainak különböző adottságú rurális tereinek helyzetét mérte fel város-vidék kapcsolatrendszere, gazdasági ereje és tudástőkéje szempontjából, majd a nemzetközi szakirodalom és az iparági trendek segítségével négy jövőképet dolgozott ki, amelyek hatását értékelte az EDORA kocka alapján tipizált régiókra.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.

Bevezetés

Az európai rurális térségek fejlődési lehetőségeinek azonosítására 2010-ben egy, a tagállamokat átfogó vizsgálat készül (European Development Opportunities for Rural Areas- későbbiekben „kutatásként” vagy EDORA-ként említve). Az EDORA több lokális munkacsoport segítségével vett mintát az EU területén található különböző adottságú vidékeiről, vizsgálva azok széles spektrumú gazdasági működésének mechanizmusát: a térségi kapcsolatokat, a munkaerő mozgását, az ipari tevékenységet, a kereskedelemet stb.

Az EDORA vizsgálati tárgyának, az Európai Unió tagországainak heterogenitása miatt az alábbiakat mindvégig szem előtt kellett tartani a kutatás folyamatában:

- a tagországok adottságaikban alapvetően különböznek: nyelvükben, kultúrájukban, településszerkezetükben, infrastruktúrájukban, csakúgy, mint földrajzi adottságaik tekintetében értve ezalatt elsősorban méretüket és domborzatukat; így egyes régiók jól elkülöníthető kompetenciakosarakkal rendelkeznek. Az eltérő kiindulási pontok eltérő fejlődési pályát vetítenek előre és egyedi kitörési pontjaik határozhatók meg;
- a kutatás külön kihangsúlyozza, hogy a vidéki térségek fejlődésének dinamikáját és irányát nagymértékben befolyásolja a várossal való kapcsolatának minősége: a fizikai összeköttetés, az intézmény - és kapcsolatrendszere,

mindebből adódóan a vidék funkciói, valamint a humán tőke képzettségének minősége és specializációja.

A kutatás sarokkövei

A kutatás elsődleges célja a regionális sajátosságok megismerése volt

- a mezőgazdaság-centrikusság,
- a város-vidék kapcsolatrendszer és infrastruktúra, valamint
- a tudástőke jegyében.

A kutatás ezért a hagyományos extern makrokörnyezeti tényezőket, a gazdaságot, a társadalmat, a politikát, a környezetet fent említett nézőpontból vizsgálja.

Gazdasági kontextusban a vidéket nem kizárólag a mező – és erdőgazdaságokkal azonosítja, ezért új tipológiát használtak az EDORA-ban. Bevezetésre került a „New Rural Economy” fogalma számba véve a második és harmadik szektor aktivitását, amely a városokból centrifugálisan kiterjedő gazdasági tevékenységek kapcsán tapasztalható a várostól nem messze fekvő vidéken. Új kategória a „Consumption Countryside”, amely a városról és agglomerációjától távol eső alkalmas területeken nemrég megjelent szolgáltatásokra vonatkozik, melyek döntő hányada a turizmussal kapcsolatos. A „Para Productivist” jelenség pedig a vidékre és vidéken kiterjedt kereskedelem hozadéka.

A társadalmi tényezők közül a migráció mindenkor aktuális kérdés. Az EDORA kutatásban város – vidék viszonylatban a következőképp értelmezték a jelentését: egyrészt gyakori a képzett munkaerő elszívása a távol eső vidéki területekről, ugyanakkor a jó infrastruktúrával rendelkező a központoktól nem túl távoli vidékekre pedig a városból való kiköltözés figyelhető meg. A kutatók figyelembe vették az elköltözések számát (háztartásonként), mely kitartóan magas a szegény régiókból az EU15 országaiba. Mindemellett az egész kontinensre jellemző a társadalmak előregedése, mely komolyan akadályozza a térségek fejlődését.

A politikai tényezők közül a régiók egészére, azaz a központokra és a vidékre egyaránt hatással lévő közszolgáltatásokat és közpolitikákat emelték ki. A jövő tekintetében a legnagyobb volumenű kérdés a jóléti állam fenntarthatóságának terhe, és a szolgáltatói jelleg erősödése a közszolgáltatásokban és a gazdaságban (az SDL logika¹ alapján) egyaránt. Az *OECD* (2006; 2009) előrejelzései alapján a jóléti államok projektállamokká alakulnak a közeljövőben, amelyet azonban megnehezít a jelenlegi intézményrendszer és bürokrácia, melyek jelenlegi formájukban szerepükből, ill. működési mechanizmusaikból adódóan nem alkalmasak sem az átalakulásra, sem az új körülmények megfelelő kezelésére.

A környezeti hatások közül egyértelműen a klímaváltozás hatásai fontosak – és kezelendők elsősorban Európai Unió szinten. Az éghajlatváltozás összes hatása egyenként nagy szerepet játszik Európa életében: a mezőgazdaságban, az élelmiszer – és energiaellátásban, a jelenlegi gazdasági és kereskedelmi gyakorlatok fenntartásában. A mezőgazdaság és a turizmus vonatkozásában főképp az előrejelezhetőséget

nehezíti meg. Összességében a termelékeny vagy hasznos időszak drasztikus csökkenésével nézünk szembe.

Az EDORA figyelembe vesz egyéb, nemzetközi szakirodalomban újonnan publikált tudományos eredményeket (pl. *Braithwaite* 2009, *Copus-Johansson-McQuaid* 2007, *Talbot* 2008, *Barca* 2009, *Faludi* 2009, *Eaves* 2006). A kutatás így szisztematikusan megkülönböztet

- kemény (hard) faktorokat: a természeti erőforrások, a táj, a fizikai infrastruktúra, az épületek és
- lágy (soft) faktorokat: a helyi munkaerő képzettsége és kapacitása, a vállalkozói kultúra és innovativitás, az üzleti hálózatok jellemzői, az önkormányzatok és intézményeik működése stb.
- A kevésbé megfogható regionális javak fontosságának elismerése vezetett arra, hogy a közösségi tőkét részletesen bontsák fel. A tőke hét megjelenési formáját így *Camagni* (2008) alapján: pénzügyi, épített, társadalmi, emberi, természeti, kulturális és politikai, melyeket átszövi a kapcsolati tőke. A kapcsolati tőke és társadalmi tőke, valamint a hálózatosodás mértéke nagyban befolyásolják a helyi ko-operációt.

Fentiek alapján az EDORA kialakította a kutatás szerkezeti vázát, az EDORA kockát, amely alapján a három vizsgálati fókusz értékel. Az EDORA kocka skálája a következő dimenziók mentén terjed ki:

- vidékiség/hozzáférhetőség szerint a nem városi régiók lehetnek közepesen hozzáférhetőek, közepesen elzértak/távoliak, túlnyomórészt hozzérhetőke, vagy túlnyomórészt elzért/távoli
- gazdasági szerkezetátalakítás szerint 13 indikátort alapján a következő klaszszifikációt alkalmazták: agrárium, fogyasztó vidék, változatos – erős iparral, vagy változatos – erősen piac orientált szolgáltatási szektorral
- teljesítmény szerint prosperáló (szó szerinti fordításban felhalmozó (accumulating)), átlag feletti, átlag alatti, és hanyatló (szó szerinti fordításban kimerülő (depleting)) csoportokba sorolhatjuk a régiókat.

A skálákon való megfelelő elhelyezéshez 9 proxyt rendeltek: demográfia, foglalkoztatottság, üzleti fejlődés, kapcsolatrendszer, kulturális örökség az általános szolgáltatásokhoz való hozzáférhetőség mértéke, az intézményrendszer kiépítettsége, kapacitása és elérhetősége, a klímaváltozásra adott válasz, a farmgazdaságok struktúrája.

Az EDORA projekt visszautasította a sematikus szektorális megközelítés a vidéki fejlődés lehetőségeinek azonosítására. Ellentétben egy igazi vidékhez illő, tudományos eredményeken nyugvó megközelítést dolgozott ki a rurális térségeket társadalmi – gazdasági egységében nézve, azt holisztikusan vizsgálva. A kvalitatív-szerű elemzés központjában az egyéni történetek állnak: esettanulmány jelleggel. Saját adatbázisán így a valóság leképzesésére egy innovatív tipológiarendszert hozott létre.

A kutatásban szereplő partnerek és vizsgált régiók

Az 1. táblázat mutatja, hogy az EDORA hat partnere tizenkét esettanulmányt készített országonként kettőt, illetve Észak-Európára vonatkoztatva egyet - egyet Svédországból és Finnországból.

1. TÁBLÁZAT

*A kutatásban szereplő régiók
(Regions involved in the project)*

Ország	Régió 1	Régió 2	Partner
Nagy-Britannia	North Yorkshire	Skye	Newcastle University
Spanyolország	La Rioja	Teruel	University of Valencia
Németország	Mansfeld-Sudharz	Neumarkt	Dortmund University of Technology
Szlovénia	Osrednjeslovenska	Zasavska	University of Ljubljana
Lengyelország	Chemsko-Zamojski	Ostrolecko-Siedlecki	Polish Academy of Science
Észak-Európa	Jonkoping (Svédország)	South Savo (Finnország)	Nordregio

Forrás: a szerző szerkesztése az EDORA (2010) alapján

2. TÁBLÁZAT

*A kutatásban szereplő régiók jellemzése
(Classification of the regions involved in the project)*

Ország	Régió	Típusa	Elhelyezkedése	Beállítottsága	Fejlesztési szintje
Kelet GER	Mansfeld-Suedharz	közepes fejlettségű	városhoz közeli	diverzifikált, erősen piacorientált	hanyatló
PL	Chelmsko-Zamojski	túlnyomóan vidéki	városhoz közeli	diverzifikált, erősen piacorientált	hanyatló
SLO	Osrednjeslovenska	közepes fejlettségű	városhoz közeli	fogyasztó vidék	felhalmozó
GB	North Yorkshire	közepes fejlettségű	városhoz közeli	diverzifikált, erősen piacorientált	felhalmozó
GER	Neumarkt	túlnyomóan vidéki	városhoz közeli	diverzifikált, erősen piacorientált	felhalmozó
Sw	Jonkoping	túlnyomóan vidéki	városhoz közeli	fogyasztó vidék	átlag feletti teljesítmény
GB	Skye and Lochalsh	túlnyomóan vidéki	távoli	fogyasztó vidék	átlag feletti teljesítmény
ESP	Teruel	túlnyomóan vidéki	távoli	diverzifikált, erősen iparorientált	hanyatló
ESP	La Rioja	közepes fejlettségű	városhoz közeli	diverzifikált, erősen iparori-	felhalmozó

				entált	
PL	Ostrolecko-Siedlecki	túlnyomóan vidéki	városhoz közeli	agrárorientált	hanyatló
F	South Savo	túlnyomóan vidéki	távoli	diverzifikált, erősen piacorientált	átlagos teljesítmény alatt
SLO	Zasavska	közepes fejlettségű	városhoz közeli	diverzifikált, erősen iparorientált	átlagos teljesítmény alatt

Forrás: a szerző szerkesztése az EDORA (2010) alapján

A *Mansfeld-Suedharz* régióban a fő város földrajzilag ugyan közel van, de a határon – vagy vérkeringésen – kívül esik, vagyis a város –vidék kapcsolata nem erőteljes. A kommunizmus bukása óta szinte az összes iparág összeomlott, 20%-os népességvesztést könyvelhetett el a régió 1989-2005 között, míg a munkanélküliségi ráta 20%-on stagnált a nevezett időszakban. Jelenleg a Hartz-hegységre alapozott turisztikai fejlesztésben bíznak, infrastruktúrális kapcsolatot kiépítve Halle, Erfurt és Göttingen városokkal.

Chelmsko-Zamojski Lengyelország keleti határán fekszik, az EU szempontjából periferián, külön megnehezítve a nem EU tagállam Ukrajnával való cserét. A közeli városoknak nincs nagy befolyása a vidék fejlődésére, helyette azonban a számos kisváros együttese meghatározó. Előállítják a szolgáltatásokat, piaci és adminisztratív funkciókat látnak el, valamint a foglalkoztatottak 55%-a a mezőgazdaságban dolgozik. A 20-40 éves korosztály szinte teljes egészében elvándorolt. Kitörési pontot szintén a turizmusban látnak, speciális vonzerőnek és megfelelő infrastruktúrának is híján vannak.

Osrednjeslovenska régióban helyezkedik el a főváros, Ljubljana, amely az országgal ellentétben önmagában az Unió átlag fölötti társadalmi-gazdasági indikátorokkal rendelkezik. *Osrednjeslovenska* egy mágnes, amely munkavállalókat, diákokat és turistákat vonz, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya kevesebb, mint 1%. A fő bevételi források a szolgáltatási szektorban találhatók. Jellemzően KKV-m működnek, főleg Ljubljanában.

North Yorkshire-ben két 50.000 fő feletti település található, amelyek között jó összeköttetés található mind infrastrukturálisan mind hálózatosodás tekintetében ellentétben a régió városoktól távol eső területeivel, amelyek minimális szolgáltatásokat nyújtanak és kevés gazdasági lehetőségük van, bár North Yorkshire összességében gazdag régiónak számít. A legnagyobb munkáltatónak a közsféra és a turizmus számítanak.

Neumarkt három meghatározó jelentőségű város által bezárt területen helyezkedik el, a majdnem mindenhol elérhető a régió valamely központja 45 perc alatt. A régió északi része sűrűn lakott ipari körzet, a déli alacsonyabb népsűrűséggel bír, és kevésbé produktív. *Neumarkt* esetében világosan kirajzolódnak a fejlődési trendek: a vidékre vonulás, a bejárás, a helyi turizmus – bár ezek adminisztratív háttere és kormányzása hibrid volta miatt még nem működik kellő gyakorlatiassággal.

Jonköping megyét szintén három város fogja közre. A városok közelsége 'átjárhatóvá' teszi a vidéket, a túlzott városiasodást a kormányzat a következő intervencióval szabályozza: megállapította a szolgáltatások hierarchiáját, amely alapján

elosztotta azokat a különböző települések között. A másik meghatározó politika részéről a vidék és a város kapcsolatának elmélyítést rugalmas életstílus modellekkel. A gazdaság változatos, sokféle KKV működik, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 4%. A nyitott vidék közjóságnak számít: hozzáférhető, fogyasztásra és rekreációra alkalmas.

A *Skye és Lochalsh* régió számos szigetet foglal magában. Meghatározó szigete Skye, amely a szárazfölddel híd köt össze. Az utóbbi évtizedek óta folyamatosan tartó népességsökkenést regisztráltak, aminek eredményeként a 45-64 éves korosztály került túlsúlyba a régióban. A lakók a gall nyelvet beszélik, mely egyedi kulturális identitást kölcsönöz a területnek. Mindez hozzájárul Skye varázsához, amely a turisták szemében egyenlő az ellenállhatatlan vonzerővel. A régió reneszánszát emeli, hogy a természeti és a kulturális örökségek mellett a rekreáció feltételei biztosítottak. A fő probléma így is a turizmusbeli foglalkoztatás szezonálisából és a több munkavállalásból adódik.

Teruel minden jelentős várostól elszigetelt topográfiaiilag. A helyi lakosok megüresedett telkeit fiatal latin-amerikaiak, afrikaiak és mindenekelőtt románok foglalták el – az azonban még nem dőlt el, hogy a migránsok mennyire tartósan élnek Teruelben. A régió legnagyobb munkáltatója a közsféra, és a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak. Terveik szerint az extrém turizmustól várják a fejlesztést.

La Riojában markáns kettősség figyelhető meg: az északi területek sűrűn lakottak, a déli hegyes vidékről folyamatosan elköltöznak az odaszületők. Különösen a déli régióban jelentős a mezőgazdasági tevékenység, a bortermelés és a kertészet. A tradicionális borexport célpontja Franciaország. La Riojába is jelentős bevándorló érezik jobbára Markokkóból és Romániából. A régió az aránytalan népsűrűség és lehetőségek miatt nagy belső különbségeket mutat.

Ostrolecko-Siedlecki két várost foglal magában, Ostrolekát és Siedlicet, bár Varsó is könnyen elérhető a régió bizonyos pontjaiból. A főváros főként a fiatal, képzett munkaerő számára jelent potenciált. A régióban a népesség a két városba koncentrálódik, illetve a régió összességében a lélekszám fokozatosan csökken. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 40-50%, mivel a terület déli része élelmiszertermelésre kiválóan alkalmas. Északon főként állattartással foglalkoznak. Az igényes földművelés az agroturizmus célpontjává tette, bár ez a részleges siker nem biztosítja a folyamatos jólétet és anyagi biztonságot az egész lakosságnak.

South Savo délkelet Finnországban található, a fővárostól 230 km-re. A terület 25%-a tóval borított, 85%-a erdővel. A régióban folyamatosan tapasztalható az elvándorlás, amely főként a fiatalok és a nőket érinti, akiket a tanulás motivál. A természeti adottságok miatt népszerű turisztikai desztináció illetőleg hétvégi hely vagy második otthon a közeli városiaknak. Imázsa az 'ököprovincia', mivel organikus gazdálkodás folyik a területen. Fejlesztési terveikben a fenntarthatóság az elsődleges irányelv.

Zasavska hagyományos gazdasága bányászaton és nehéziparon alapszik. A posztiszocialista korszakban a posztindusztriális hanyatlás és a környezet nagyfokú károsodása jellemezte. Mára Szlovénia legelmaradottabb régiójává vált. Jelentős problémája az elvándorlás, a munkanélküliség és a rossz egészségügyi állapotok. Bár az utóbbi évek gazdaságélénkítő programjai szignifikáns növekedést eredményeztek, a problémák gyökerét nem sikerül megszüntetni: nem sikerült a technológiai felzárkóztatás, így pillanatnyilag a turizmusfejlesztésre is alkalmatlan.

Szcenáriók

1. Szcenárió (S1: fokozatos klímaváltozás + nagyon szabályozatlan piacgazdaság)

A 2007-2008-as pénzügyi világválság ellenére a pénzügyi piacok szignifikáns szabályozás nélkül is működnek, azonban ez nem csökkenti a 2030-ra előrejelzett második pénzügyi összeomlás bekövetkezésének valószínűségét. A klímaváltozás alakulásáról pontos jelentésekkel lát el az Intergovernmental Panel on Climate Change (Klímaváltozással Kapcsolatos Kormányközi Panel). A klímaváltozás fokozottan érvényesül néhány régióban, különösképp a déliekben, a keletiekben és a közép-európaiakban, érzékelhetően a növekvő átlaghőmérséklet és a csökkenő csapadék tekintetében. Az észak – és nyugat – európai régiókban csakugyan átlaghőmérséklet-emelkedés várható, különösen a téli hónapokban. A fokozatosságból adódóan a kormányoknak volt lehetősége felkészülni a változás kezelésére és mérséklésére, így például a koppenhágai Klímaváltozás egyezményt következetes betartják, amely a nemzetközi kereskedelmi gyakorlat megújítását eredményezte. A vidéki területek, amelyek gazdasági és társadalmi mintázatukban heterogének, tovább diverzifikálódtak, és az EU átlag alá süllyednek. A perifériák és a városoktól elzárt, nehezen megközelíthető régiók lakossága folyamatosan csökken, különösen a fiatalok elvándorlása figyelhető meg; ugyanakkor a hozzáférhető, urbánus régiók lakosság növekszik. Mindez aláátmasztja a vidékek versenyét az energiatermelésért, amelyre természeti erőforrásokat használnának, kiszorítva ezzel a tradicionális mezőgazdasági tevékenységeket (pl. halászat). Az energiagazdaság gyors növekedése széles spektrumú következményekkel jár a régióra vonatkozóan. Azok az agrárorientált területek, amelyek sikeresen átalakulnak energielőállító régióvá jelentős belső fejlődést produkálnak, míg a limitált területi tőkével (főként humán és pénzügyi) rendelkezők épp az ellenkező irányba haladnak.

Ezért aztán megoldandó kérdés lesz az elégséges élelmiszerellátás és az emisszió további kontrollja. A klímaváltozás változatos növekedési esélyeket villant fel, például a biotechnológiák bevezetését a mezőgazdaságba. Azokat a régiók, ahol jelentős az agrárium, de nem tudtak átállni, a megújuló energiaforrások kihasználása felé kell lépéseket tenniük.

Az ipari tevékenységek 2030-ig tovább hanyatlanak 2030-ig, az ipar mobil abban az értelemben, hogy mindig az olcsó munkaerőt biztosító régiókba települ át. A kutatással és designnal kapcsolatos tevékenységek iránt nagyban megnő a kereslet, csak úgy mint a harmadik szektor számára nyújtott pénzügyi szolgáltatások és üzleti modellek iránt. Előbb említett iparágak fejlődése azonban nem mehet végbe a képzett munkaerő hiányában, melyet térben nagyon nehéz koncentrálni, így nő meg a szerepe a telekommunikációnak egy-egy régió esetében.

2. Szcenárió (S2: fokozatos klímaváltozás + jelentős piaci szabályozás)

A 2007-2008-as pénzügyi piac összeomlását követően az állami támogatások jelentkezése miatt megnőtt a kereslet a tőke – és árupiaci regulációra. Az egész Európai Unióban, különösen a déli és keleti tagállamok eszközöltek nagyobb fokú szabályozást. Az euró fizetőképes maradt. Ez a keret adja meg a politikai, társadal-

mi és gazdasági változások feltételeit 2030-ig. A relatív tökehiány a piacok szabályozásának és a magas adóknak, a feltőkésített bankrendszernek és a magánszektor megnehezített működésének köszönhető. Számos tagállam esetében a külföldi kölcsönök miatt nagy teher hárult a közszektorra. Említett változások eredményeként több kezelhetetlen helyzet állt elő; mint a klímaváltozás okozta drasztikusan megnövekedett energia költségek. Az apránként lezajlott klímaváltozás a gazdasági tevékenységeket jelentősen visszavetette. Az árvizek és az aszályok a települések mintázatát rendezték át, valamint az élelmiszerellátást. 2020-at követően a növekvő kereslet mellett a fosszilis források apadásának következményeként az energia költségek drasztikusan megemelkedtek. Ezek a költségek visszavetik a gazdasági növekedést, a tagállamok elkezdnek a nukleáris energiába investálni. A rurális régiók előtt egy társadalmi, gazdasági és környezeti kihívásokat tartogató időszak áll, az elégséges töke hiányában nem valósulhat meg a gazdasági sokszínűség. A mezőgazdaság konszolidációja, melyet a pénzügyi kockázatok csökkentése inspirált, az időjárás viszonyosságai miatt meghíúsulhat, amely nem változtat a vidéki elvándorláson. A változatos klíma és annak termelékenységre való hatásai az élelmiszeripari vertikális lánc integrációjához vezetnek. Az ipari tevékenységek egy része újjászülethet a változó versenyelőnyöknek köszönhetően, elsősorban a növekvő haza és nemzetközi szállítási költségek tekintetében. A tercier szektor fontos marad, de relatíve limitált növekedési lehetőségek mellett a nehezen hozzáférhető töke és a csökkenő vásárlói költség miatt.

3.Szenárió (S3: gyors klímaváltozás + nagymértékű piaci szabályozás)

A 2010 és 2030 közötti időszakban gyors klímaváltozást tapasztalhatunk, amely átrendezi a társadalmi és gazdasági viszonyokat. A változások mértéke és térbeli elhelyezkedése a gazdasági tevékenységek és az erőforrások értékének alapvető újragondolást igényli. A föld már nem csak a hagyományos termelési színtér, hanem elhelyezkedéséből adódóan az extrém időjárási események elől mentességet adhat. Az rapid élelmiszer – és energiaár-növekedésnek köszönhetően példátlan mértékű beruházás indul meg a megújuló energiaforrásokban és a biotechnológiai vállalkozásokba mind a magánszféra mind a közszféra részéről. A kevés szén-dioxidot igénylő berendezkedésre való átállás 10 éves periódust fog át, mely során a tagállamok limitálják az üvegházhatást és igyekeznek enyhíteni a gazdaság és társadalom fosszília-függését. A gyors átállásba belekalkulálva a rövid távú nem elegendő nukleáris vagy megújuló energiaforrás biztosítása mellett szignifikánsan megnöveli a bio-üzemanyag termelést. A magántőke-alapok és más tőkeforrások jelentős földbirtok holdingok felhalmozódásához vezetnek, amely szerkezetváltozás okoz az élelmiszer –és energiaiparban. A tagállamok kísérletet tesznek a szélsőséges időjárás okozta váratlan káresemények (pl. árvizek) kiküszöbölésére erdészeti és technológia megoldásokkal. Ezek a fejlemények hiányokat okozhatnak olyan kulcsterületeken, mint a mezőgazdasági termelés, a biotechnológiák és egyéb termelési rendszerek alkalmazása. Az újrahasznosítás, a szemetgazdálkodás kritikus ponttá vált a talaptságának megőrzése szempontjából. Míg a vidéki területen egyrészt szignifikáns gazdasági tevékenység tapasztalható a jólétet csak a koncentrált nagyvállalatok, a a földbirtokosok és az új termelési technikák birtoklói érik el. A termelést és a vele kapcsolatos rizikót a föld – és technológiabirtokosok vállalják. Előbbi a változaso-

kat a harmadik szektor növekedése inspirálta. A K+F, a pénzügyi szolgáltatások és a 'tapasztalati gazdaság' a legnagyobb mértékben növekvő területek, melyek leggyakrabban a városi és hozzáférhető vidéki területek határán találhatók meg. A 'tapasztalati gazdaság' fejlődése a vidékre jövedelmező hatással van, hiszen az értéket a régiókn kívül elhelyezkedő cégek hozzák.

4.Szenárió (S4: gyors klímaváltozás + nagyban szabályozott piacgazdaság)

A klímaváltozásból adódó társadalmi, gazdasági és környezeti krízis az EU minden tagországát a legjobb válasz megtalására motiválja. Világossá válik, hogy az általános népesség, nem bízva a politikai vezetőkben, nem kíván társadalmi választ adni a gyors klímaváltozásból adódó sokrétű problémára, ezért a feladat így a vállalkozásokra hárul, közben nyomást gyakorolva az ártéti gazdaságokra, hogy fenntartható működésre rendezkedjenek be. A nukleáris energia bár kézenfekvő megoldásnak tűnik, sem rövid sem középtávon nem elégítheti ki a keresletet, mivel fenntartásuk és fejlesztésük az állam részéről túl nagy ráfordításba kerülne. A kormányok szigorúan szabályozzák a földhasználatot, különösen korlátozva a lakásépítést a nyílt vidéken. A rurális települések már létező kisvárosokban és falvakban koncentrálódnak. A déli, és közép-kelet-európai régiókban jelentős népességszökkenés tapasztalható, ugyanakkor a migráció miatt az északi és nyugati területek lakossága megnő. Az üvegházhatás megfékezése miatt a közlekedésben és a szállítmányozásban fosszilis tüzelőanyagokat használnak. Az átállás során jelentős beruházások történnek a tömegközlekedésbe, az elektromos járművek fejlesztésébe. Kezdeben prioritást élvezett az élelmiszertermelés, különösen a növénytermesztés.

2030-ra az újratervezett CAP segítségével elérhető a 80%-os élelmiszeri önellátás. Ez a siker a helyi és regionális élelmiszerrendszerek promócióján keresztül valósul meg. A közpolitika legfőbb célja a fenntartható termelés és fogyasztás biztosítása; a harmadik szektor térhódítása folytatódik, de lassul, és ismét a mezőgazdaságra és az iparra irányul a figyelem.

A Szenáriók értékelése

Azért, hogy jobban megértsük a Szenáriók preferenciái közti különbségeket a fejezet az egyes jövőképek értékelését mutatja be. Az értékelést a 3. táblázat foglalja össze.

3. TÁBLÁZAT
A Szenáriók hatása a régiótípusokra
(Effects of the scenarios on the regions)

Régió/Szenárió	S1	S2	S3	S4
agrárgazdaság	negatív	semleges	negatív	pozitív
fogyasztó vidék	semleges vagy pozitív	negatív	negatív	pozitív
diverzifikált	semleges vagy pozitív	negatív (piaci) /semleges (másodlagos)	pozitív	negatív

Forrás: a szerző szerkesztése az EDORA (2010) alapján

Az S1 negatív képet vetít elő az EDORA-ban tipologizált agrárgazdaságok számára, ugyanakkor semleges vagy pozitív hatást fejt ki a fogyasztó vidék kategóriára, és különösen prosperáló jövőképpel kecsegtet a diverzifikált területeknek, ahol a piaci szolgáltatási szektor a legerősebb.

Az S2 esetében a régiókat két jól elkülöníthető csoportba sorolhatjuk: egy, amely nagyban pozitív, míg a másik kimondottan negatív. Egyenlő számú pozitív és negatív eredményt ért el az agrárgazdaság számára, míg a fogyasztó vidék és a diverzifikált (fontos piaci szolgáltatásokkal) inkább negatív kimeletelt tartogat a scenárió. Csak a diverzifikált (fontos másodszektorral bíró) régiók számára pozitív némileg az S2.

Az S3 jól átlátható, azonban negatív jövőképet vázolt fel az agrárgazdaságok és a fogyasztó vidékek számára, ugyanakkor ebből az irányból a diverzifikált régiók profitálni fognak.

Az S4 a legmegosztóbb mindet egybevéve. Nagyon nehéz megállapítani, hogy pontosan mely régiók profitálnának és mennyit a realizálódásából. A diverzifikált régiók mindegyikének (piaci szolgáltatások és ipari szektor súlyponttal egyaránt) negatív lenne, míg az agrárgazdaságok és a fogyasztó vidékek számára pozitív kimenetele lenne. Hatz (2012) kutatásában megerősíti, hogy a városok jelenleg gyakorlatilag a fogyasztás aktív színterei valószínűsíthetjük, hogy ez nem jelent kizárólagosságot a vidékkel való összefüggésben, és a környezeti változások következményeként a rurális területeken is kialakulhatnak jelentős forgalmú fogyasztói terek – amely stabilitást adhat bizonyos típusú vidékeknek.

Megállapítások

Az EDORA kutatás célja, hogy a klímaváltozás közvetlen és közvetett hatásaira mutasson rá, különösen a vidékre, annak gazdálkodására és életmódjára vonatkozóan. Ebben a kontextusban az EDORA a már napjainkban érezhető, főként gazdasági folyamatok változására hívja fel a figyelmet és tesz javaslatot a szükséges konroll lépésekre. Az előrejelzési technikáikat az európai vidéki területekre dolgozta ki, hogy valós alapokon nyugvó, értékes kiindulópontot nyújtson a klímaváltozás hatásainak kezelésére úgy, hogy az szinkronban maradjon az eddig követett kohéziós politikával.

Az EDORA egy konceptuális jelentés: előtérbe helyezi a lokális életmódot – a problémákkal és erőforrásokkal együtt. A mikrokörnyezet megismerésével kíván megoldást nyújtani a mindenütt jelentkező változásokra. A „lokális kapacitás” változó az, amely a régiók közötti különbségeket meghatározza. A „lokális kapacitás” és előnyeinek érvényesítése a Kohéziós politikában az „eszköz-alapú fejlődésben” vagy a „területi tőke” között jelenhet meg.

Az EDORA tipizálást követően a vidékek csoportokra vonatkozó legfontosabb megállapításai a következők:

- Azok a régiók, amelyekben az agrárium a legnagyobb szerepet játssza a helyi gazdaságban az EU földrajzi perifériáján egy keleti – déli ívben helyezkednek el. Ott a régiók mintázata homogén; és egyértelműen meghatározható a régió jellege.

- Az Európai Unió többi részén a fogyasztó vidék és a változatos vidék ipar vagy szolgáltatás többlettel átfedésekben van. Megállapítható, hogy a „patchwork” régiók közül a piaci szolgáltatások ott dominánsak, ahol a régió könnyen megközelíthető.
- Általánosságban elmondhatjuk, hogy az agrárregiók relatíve inproduktívak, szinte mindenben a hanyatló régiók jegyeit hordozzák. Sőt, azok a változatos régiók, ahol az ipar meghatározó szintén gyengén teljesítenek, talán mert erősen függnék a leépülő feldolgozóipartól.
- A fogyasztó vidék és a szolgáltatásokra épülő változatos vidékek magasan teljesítenek és nagy valószínűséggel a prosperáló/felhalmozó kategóriában megőrzik a helyüket a közeljövőben.

Jegyzet

¹A Service Dominant Logicrol bővebben: Vargo, S –Lusch, R (2004) Evolving to a New Dominant Logic for Marketing Journal of Marketing, January

Irodalom

- Barca, F. (2009) *An Agenda for a reformed cohesion policy*, A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations.
- Braithwaite; K. (2009) *Building on What You Have Got – A guide to Optimising Assets*, The Rural Action Research Programme Briefing Series, Carnegie UK Trust, Dunfermline (UK).
- Camagni, R. (2008) Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital, in: *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*, Springer, Berlin-Heidelberg, 33-47. o.
- Copus A K, Johansson M, and McQuaid R, (2007) *One size fits all? – Implications for rural development policy of macro-scale patterns of regional differentiation*, Eurochoices, Blackwell, 6(3) 13-21.o.
- EDORA Draft Final Report: Version 1, 30/04/2010 Part A and Part B
http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/edora.html Letöltve: 2013/03/29
- Eaves, E., (2006) *The Futurists*. Forbes New York.
- Emery, M. - Flora, C. (2006). Spiraling-Up: Mapping Community Transformation with Community Capitals Framework, in: *Journal of the Community Development Society*, Vol.37, No.1.
- Faludi, A. (2009) *Territorial Cohesion under the Looking Glass*, Synthesis paper about the history of the concept and policy background to territorial cohesion.
- Hatz, G. (2012) *volkskultur21@konsum.raum.com*. Die mythotypische Morphologie der Wiener City als Raum des Konsums. In: Österreichisches Volksliedwerk (Hrsg.): *Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerks* 61/2012. Wien: Mille Tre Verlag. 61-71. o.
- OECD (2006) *The New Rural Paradigm, Policies and Governance*. OECD Rural Policy Reviews, Paris.
- OECD (2009) *Assessing the paradigm shift: New policy approaches to rural development in OECD countries*, GOV/TDPC/RUR(2009)1, Paris.
- OECD (2009) *Regions Matter, Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*, Paris.
- Talbot, H., Thompson, N. and Ward, N. (2008) EU Policies and Governance in Rural Areas, FP6 project "Foresight Analysis of Rural areas Of Europe" (FARO) no.44494, Deliverable 3.1, Newcastle, UK.

OVERVIEW OF THE RESULTS OF THE EDORA RESERACH

PLATZ PETRA

The results of the European Development Opportunities for Rural Areas (EDORA) project was released in 2010. The research was conducted in order to identify the level of the determining competences (economic strengths, urban-rural coopection, and knowledge power) of certain rural regions of the European Union. The EDORA run with the help of local scientific teams, who discovered their area within the same framework. Their analyses were converted into case studies. Through these soft results four different scenarios were developed and evaluated. The EDORA's main criterion was to give a coherent answer to the socio-economic effects of the climate change.

FEJLETTSÉGI KÜLÖNBSÉGEK KÖZÉP-KELET EURÓPAI HATÁR MENTI RÉGIÓKBAN

(Development differences between Central and Eastern
European regions by country borders)

POREISZ VERONIKA

Kulcsszavak:

Fejlettségi különbségek, Közép-Kelet-Európa, határmentiség

A tanulmány közép-kelet európai határ menti régiókat hasonlít össze fejlettségi szempontokból. Megvizsgáljuk a határtérség általános jellemzőit, a régió térszerkezetét, gazdasági potenciálját valamint a határon átnyúló együttműködési lehetőségeket is. A vonatkozó szakirodalom áttekintése után a regionális GDP, munkanélküliség, foglalkoztatottság és K+F mutatók alapján kerülnek bemutatásra a regionális eltérések. A tanulmány célja a különbségek feltárása, amely ismeretében célzott regionális politikákat lehet alkalmazni a térség gazdasági egyenlőtlenségeinek mérséklése, a kooperáció elősegítése érdekében.

Bevezetés

A tanulmány öt közép-kelet-európai ország, Ausztria, Szlovákia, Csehország, Lengyelország és Magyarország egymáshoz közeli, határ menti régióit hasonlítja össze fejlettségi szempontból EU NUTS 2 szinten. Ezen területek közti együttműködésnek történelmi vonatkozásai is vannak, gazdasági-társadalmi szempontból hatnak egymásra és az autóipari koncentráció is közös bennük. A térség vállalkozásai közt gyakori az együttműködés, illetve az Európai Unió források is támogatják a határon átnyúló projekteket. Közép-Kelet-Európában ipari koncentrációt mutató, dinamikus fejlődő térséget képez ez a határ-menti sáv, amit bizonyít, hogy a szakirodalomban közismert „Közép-Európai Kék Banán” része a terület.

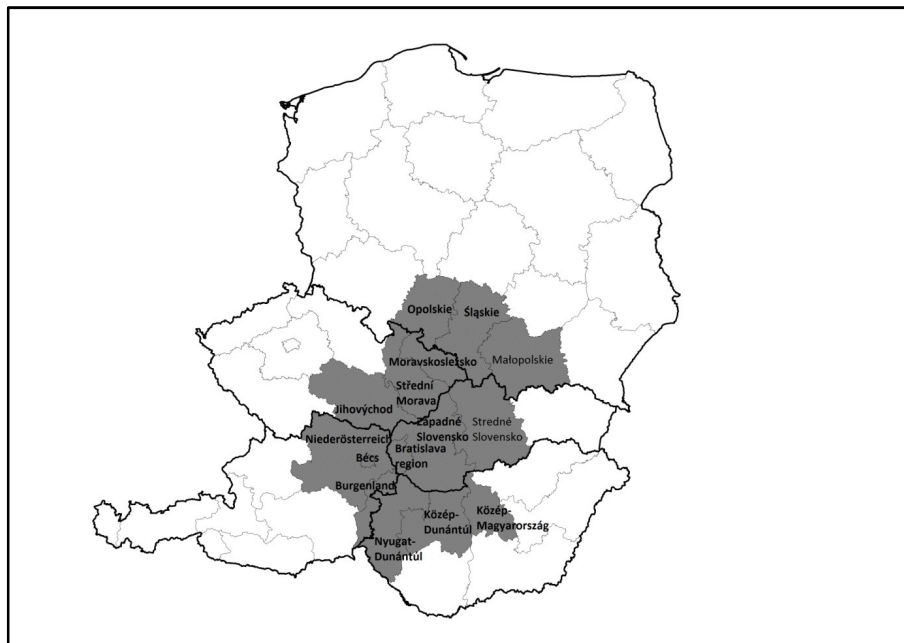
A regionális fejlettségi különbségek vizsgálatához többféle mutató alkalmazható, többek között a regionális GDP, a munkanélküliség, foglalkoztatottság alakulása, ipari koncentráció és a kutatási-fejlesztési tevékenység aránya. Jellemzően EUROSTAT adatok kerülnek felhasználásra. A vizsgált időintervallum 2004-től napjainkig tart, bemutatásra kerülnek az EU bővítés óta végbement változások. A következő régiókat vesszük sorra a munkában: Ausztria (Burgenland, Niederösterreich, Wien), Szlovákia (Bratislavský region, Západné Slovensko, Stredné Slovensko), Csehország (Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko), Lengyelország (Małopolskie, Śląskie, Opolskie), Magyarország (Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Közép-Magyarország).

A tanulmány célja ezen térség régióinak összehasonlítása, bemutatása, hiszen a fejlettségi különbségek ismeretében lehet olyan célzott stratégiákat, regionális politikákat alkalmazni, amelyek a gazdasági fejlődést, a kooperációt segítik és a régiók kohézióját erősítik.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, "Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen" című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának "Közép-Európa versenyképessége" c. kutatási témájában készült.

1. ÁBRA

A vizsgáltba bevont régiók
(The investigated regions)

Forrás: Saját szerkesztés

A határtérség jellemzői, térszerkezet

A tanulmány egy meghatározott, határ menti régiókból álló térség elemzését tűzi ki célul. A választott terület vizsgálatához elsőként meg kell ismerni a határtérség, mint fogalom jellemzőit, specifikusságait, Közép-Európa térszerkezeti jellemzőit és a vizsgált térség történelmi vonatkozásait, formáló tényezőit. A határtérség hagyományos értelmezés szerint az a terület, amelyre az államhatárok megléte

jelentős befolyást gyakorol, mind gazdasági mind társadalmi értelemben (*Hansen 1983*). Napjainkban inkább az a definíció lehet helytálló, amely figyelembe veszi, hogy az Európai Unióban az államhatárok korlátozó szerepe megszűnt. *Hardi (2008)* szerint azt tekinthetjük határmenti térségnek, amelynek életét a szomszédos területtel fenntartott interakciók befolyásolják, a város-és közlekedéshálózat kapcsolódásai, a lakosok társadalmi-gazdasági jellemzői is hatnak rá. Kiemeli azonban, hogy míg az EU belső határai az átlépés szabadságát biztosítják ugyan, a mindennapi életet szabályozó rendszerek (adminisztratív, állami, közigazgatási stb.) eltérései fennállnak. *Martinez (1994)* modellje a határ menti térségek interakcióit foglalja össze és a következő négy szintjét különbözteti meg a kapcsolatoknak: 1.) elidegenedett határtérség, 2.) egymás mellett létező határtérség, 3.) kölcsönösen együttműködő határtérség, 4.) integrált határtérség. Az általunk vizsgált régiók a harmadik és negyedik szint között helyezkednek el, hiszen az országok kapcsolata baráti, kooperatív, több helyen nagyon erős stabilitással jellemezhető, azonban a teljes összeolvadás gazdasági és társadalmi értelemben még nem történt meg.

Európa térszerkezetének leírására számos modellt alkottak már, melyek főként a centrum-periféria elméletből indulnak ki. *Szabó (2009)* a különféle térszerkezeti ábrákról szóló kritikai szemléletű összefoglaló művében áttekinti a fejlettségi különbségeket, gazdasági fejlettségi csomópontokat grafikusan leíró modelleket, mint például a közismert arany háromszög, kék banán, vörös polip és más beszédes nevű térszerkezeti ábrák. Az egyik leghíresebb ilyen alakzat a Kék Banán, a nyugat-európai gazdasági centrum, úgynevezett magterület, ahol az egy főre jutó GDP értéke a legmagasabb. Ezután ismerteti a Gorzelak által először említett Közép-európai Bumeráng (más forrásokban Közép-európai Kék Banánként is előfordul), mint térszerkezeti ábra felbukkanását. A rendszerváltás után Közép-Kelet Európa gazdasági fejlődése megindult, az infrastruktúrával leginkább ellátott, innovatív térségek, fővárosi régiók gazdasága kezdett fellendülni. Az északról Gdansk, Poznan, Wroclaw, Prága, Brno, Pozsony, Bécs és Budapest érintésével felrajzolható zóna formailag hasonlít nyugati párjához, innen ered a párhuzam. *Cséfalvay (1999)* szerint azonban messze nem ér a Kék Banán nyomába, gazdaságilag jóval elmarad tőle, nem bír olyan tradicionális történelmi gyökerekkel és a városai sem kötődnek olyan sok szállal egymáshoz. (*Szabó 2009*) „Közép-Kelet Európa vajon csak a nyugati gazdasági centrum (Kék Banán) perifériája lenne?” – teszi fel a kérdést *Tagai (2004, 3.o.)*. Kelet- Közép Európa gazdasági potenciálterét vizsgáló kutatásában. A közép-európai erőter nem vizsgálható meg önmagában, szükséges a tágabb környezetének figyelembe vétele is. Egyes területek, régiók térerősségét nem csak gazdasági erejük, hanem fekvésük, pozíciójuk is befolyásolja. Európa centrumterülete, magterülete megfeleltethető a Kék Banán térségének, melynek belső (közép európai) része rendkívül magas potenciálértékkel bír (17 milliárd Euró / km felett). A magterület szélétől a gazdasági potenciáltér folyamatosan csökken, az országhatárok pedig látványosan tagolják a térerősséget. (*Tagai 2009*).

A Közép Európában bekövetkezett rendszerváltás, majd a volt szocialista országok EU csatlakozása számos lehetőséget teremtett a határok merev elválasztó

szerepének gyengülésében. Közép-Kelet Európában pedig különösen sűrű a határok érintkezése, határsűrűsödési metszéspontok száma. (*Baranyi 2009*). Ezen közép-kelet európai térség pedig évszázadok óta szoros kapcsolatban áll egymással, fejlődésük elképzelhetetlen volt egymás nélkül, a történelem során az egykori Habsburg Birodalom része volt az országok többsége. (*Tagai 2009*). A szlovák-osztrák-magyar hármashatár vidéke, dél-cseh területekkel együtt Európa egyik legdinamikusabb térségének tekinthető, elsősorban Bécs, Pozsony központi funkciói miatt. Az itt elhelyezkedő régiók pedig már az Osztrák-Magyar Monarchiában is centrumtérségek, fejlett területek voltak. (*Hardi 2008*). Az utóbbi két vélemény szemben áll *Csévalfay (1999)* Szabó Pál által interpretált azon gondolataival, miszerint az osztrák-magyar-szlovák illetve cseh és lengyel határtérség (az úgynevezett Közép-európai Bumeráng egy része) csak halvány leképezése Európa centrumtérségének és nem rendelkezik hagyományos gazdasági kapcsolatokkal. A tanulmányban azt a nézetet képviseljük, hogy a vizsgált terület dinamikusan fejlődő térség, határon átnyúló kapcsolatainak történelmi vonatkozásai jelentősek, a jövőre nézve pedig további fejlődésre, gazdasági stabilitásra számíthat, melyet az autóiipari koncentráció mellett a városoknak köszönhet.

Járműipari vonatkozások

Közép-Kelet Európa ipari térségeinek fejlődése a második világháború után vett nagy lendületet, előtte főként mezőgazdasági termelés volt a jellemzőbb. A 19. század végén, 20. század elején a nemzetállamok kialakulása során megmutatkoztak fejlődésbeli különbségek, amelynek oka az eltérő társadalmi-gazdasági jellemzőkben keresendő, például Csehország már az Osztrák-Magyar Monarchiában is ipari központ volt. A szocializmus idején az egész térségben nőtt az iparban foglalkoztatottak aránya, ami főként a nehéziparnak volt köszönhető. (*Hardi 2012*).

A gépgyártáson belül a gépkocsigyártás aránya alacsony volt, az 50-es évektől kezdődően kezdődött meg inkább az autók előállítás. A járműgyártás az adott nemzetgazdaságban alakított ki kapcsolatrendszert. A KGST által kijelölt szakosodás mellett az országok saját piaci lehetőségeik növelésére törekedtek az autóiiparban. Az autóbuszgyártás hagyományosan Magyarországon volt jellemző, de például Csehországban is megjelent. A személygépkocsi és teherautó kapacitások kiépülése is megkezdődött a szocialista országokban, ám még mindig hiánycikknek minősültek. Napjainkban egy meghatározott térségre összpontosulnak az autóiipar összeszerelő üzemei, az Észak-Dunántúlon, Szlovákia nyugati részén, Csehország közép-keleti részén illetve Lengyelország déli régióiban. A térség jó logisztikai infrastruktúrával és kapcsolatokkal rendelkezik. (*Hardi 2012*)

1. TÁBLÁZAT
A vizsgált térség gépjárműgyárjai
(Automotive factories in the investigated regions)

Település	Régió	Gyár	Gyártás kezdete	Gyártás
<i>Csehország (összesen 11 autógyár)</i>				
Koprivnice	Moravskoslezsko	Tatra	1990	autó, teherautó
Nosovice	Moravskoslezsko	Hyundai Motor Manufacturing	2008	autó
Třebíč	Jihovýchod	Tedom Divize Bus	1990	busz
<i>Lengyelország (összesen 16 autógyár)</i>				
Bielsko-Biala	Śląskie	Fiat-GM Powertrain	1990	motorgyártás
Gliwice	Śląskie	General Motors Manufacturing Poland / Opel Polska	1998	autó
Niepolmice	Małopolskie	MAN Nutzfahrzeuge	2007	teherautó
Tychy	Śląskie	Fiat Auto Poland	1990	autó, motorgyártás
<i>Magyarország (összesen 4 autógyár)</i>				
Esztergom	Közép-Dunántúl	Magyar Zrt Suzuki	1991	autó
Győr	Nyugat-Dunántúl	Audi Hungária Motor Kft	1993	autó, motorgyártás
Szentgotthárd	Nyugat-Dunántúl	General Motors Powertrain - Magyarország Autóipari Kft	1991	motorgyártás
<i>Szlovákia (összesen 3 autógyár)</i>				
Pozsony	Bratislavský region	Volkswagen Slovakia	1991	autó
Nagyszombat (Trnava)	Západné Slovensko	PCA (PSA Peugeot, Citroen)	2006	autó

Település	Régió	Gyár	Gyártás kezdete	Gyártás
Zsolna (Zilina)	Stredné Slovensko	Kia Motors Slovakia	2004	autó, motorgyártás
<i>Ausztria (összesen 4 autógyár)</i>				
Bécs (Wien)	Wien	Opel Wien Gmbh		autó, motorgyártás

Forrás: Saját szerkesztés Dusek (2012, 285.o.) alapján

Az 1. számú táblázatból látható, hogy a vizsgált térségben nagy az autóipari koncentráció, hiszen az egyes országok autógyáraiból több az adott régiókban található. Számos gyár a rendszerváltás után települt a közép-kelet európai országokba, de az Európai Unióhoz való csatlakozás után is nőtt a gépjárműgyárak száma.

A járműiparral rendelkező régiók (egy NUTS 3-as szinten végzett felmérés szerint) versenyképessége „átlagosan jelentősen meghaladja a járműiparral nem rendelkező térségeket”. (Dusek 2012, 288.o.) Ezek a területek alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, a jövedelemteremtő képesség is magasabb, a gazdasági aktivitás jelentős. (Dusek 2012)

Határon átnyúló együttműködések

Az Európai Unió tagországainak határrégiói általában gazdasági, történelmi, társadalmi problémák, konfliktusok területeinek is tekinthetők. Sajátosság a határmentiségnek és perifériakusságnak az egybeesése főként az elmaradottabb térségekben. Kellő összefogással azonban az EU fejlesztési forrásait megfelelően hasznosítva, kölcsönösen előnyös fejlesztésekre fordíthatják azt a határrégiók. Baranyi (2009) kitörési pontként értelmezi az úgynevezett eurorégiókat, melyek a periférikus jelleg felszámolásáért, fejlettségi különbségek mérsékléséért, integráció erősítéséért sokat tehetnek. Kelet- Közép Európában a határ menti együttműködések intézményi modelljei csak a rendszerváltás után kezdtek kialakulni, míg Nyugat-Európában ennek a Gazdasági Közösség létrejöttéig visszavezethető hagyományai vannak. (Baranyi 2009). A határon átnyúló együttműködések elősegítése az Európai Unió egyik fő prioritását képezi, a térségi szereplők hosszú távú, intézményesített együttműködéseit teszik lehetővé, amelyek válaszul szolgálnak a lokális gazdasági és társadalmi problémákra. A programoknak azonban hátráltató tényezői is vannak, például, hogy nincsenek megfelelő hatáskörök helyi szintre telepítve, túl hangsúlyos a központi irányítás szerepe illetve a szakmai tudás hiánya (pályázatírás, határon átnyúló együttműködési lehetőségek ismerete) (Pintér 2010). Azok a régiók, melyek az uniós támogatásoktól várják a boldogulást és kizárólag az aktuális fejlesztéspolitikai célok megvalósítását tűzték

ki, nem tudtak javítani pozíciójukon. Azok a területek lehetnek sikeresek amelyek nemcsak a hagyományos fejlesztéspolitikai irányzatokra koncentrálnak, hanem az innováció, üzleti szolgáltatások, modern iparszervezés, humán-erőforrás fejlesztés területére fektetik a hangsúlyt. (Horváth 2004). A különböző határon átnyúló szerveződéseknek tehát nagy szerep jut a területfejlesztésben, regionális egyenlőtlenségek leküzdésében. Az interregionális szervezetek három típusba sorolhatók (Baranyi 2009):

1. Munkaközösség – kevésbé integrált, lazább szerveződés
2. Eurorégió – államhatárt áthidaló, széles hatókörű együttműködés
 - a) nagyrégiós modell – nagyívű határon átnyúló, regionális, tartományi vagy megyei együttműködések (trans border)
 - b) kistrégiós modell – megyék, kistérségek, városok együttműködése (cross border)
3. Rövid távú, projekt szintű, településközi együttműködés – ad hoc jellegű, alkalmi kooperációk

Több, közép-európai országot érintő, főként nagyobb, regionális jelentőségű városok súlyára építő együttműködés például a 2003-ban alakult Centrope (Central European Region) nevű határon átnyúló kezdeményezés, melynek fő célkitűzése a régió versenyképességének javítása. Résztvevők: Ausztria (Bécs, Alsó Ausztria, Burgenland), Csehország (Dél-Morva régiók), Szlovákia (Pozsony, Nagyszombat régiók), Magyarország (Győr-Moson-Sopron és Vas megye) illetve jelentős városok (Pozsony, Brno, Eisenstadt, Győr, Sopron, Szombathely, St.Pölten, Nagyszombat). A Centrope projektjeivel az alábbi négy terület támogatását tűzte ki célul:

- *Tudásrégió*: tudás alapú gazdaság megteremtése, határon átnyúló együttműködések elősegítése tanulók, kutatók között, K+F támogatás. Fő célok az innováció támogatása és kutatási együttműködések segítése, energiahatékony gazdálkodás megteremtése, mobilitás javítása, biotechnológia fejlesztése, információs és kommunikációs technológia fejlesztése, terjesztése.
- *Humán erőforrás*: képzések javítása, kialakítása, tudás-és információ bázis megteremtése, civil szervezetek határon átnyúló együttműködéseinek segítése, „közös munkaerőpiac” megteremtése
- *Területi integráció*: közlekedési és logisztikai központ kialakítása, környezetkímélő közlekedésirányítás, fenntartható városfejlesztés támogatása illetve a régió összekovácsolása érdekében adminisztrációs egységesítés, összehangolás.
- *Kultúra és turizmus*: turisztikai hálózatok együttműködése, identitás teremtése, kulturális termékek népszerűsítése. (Centrope Stratégia 2013)

Jól látható, hogy a Centrope együttműködés nem csupán fejlesztéspolitikai célokat kíván megvalósítani, a térség integrációját, egy közös identitás kialakulását, tudás alapú gazdaság megvalósulását kívánja elérni a kulturális értékek megőrzése illetve a civilek határon átnyúló kapcsolatainak támogatása mellett.

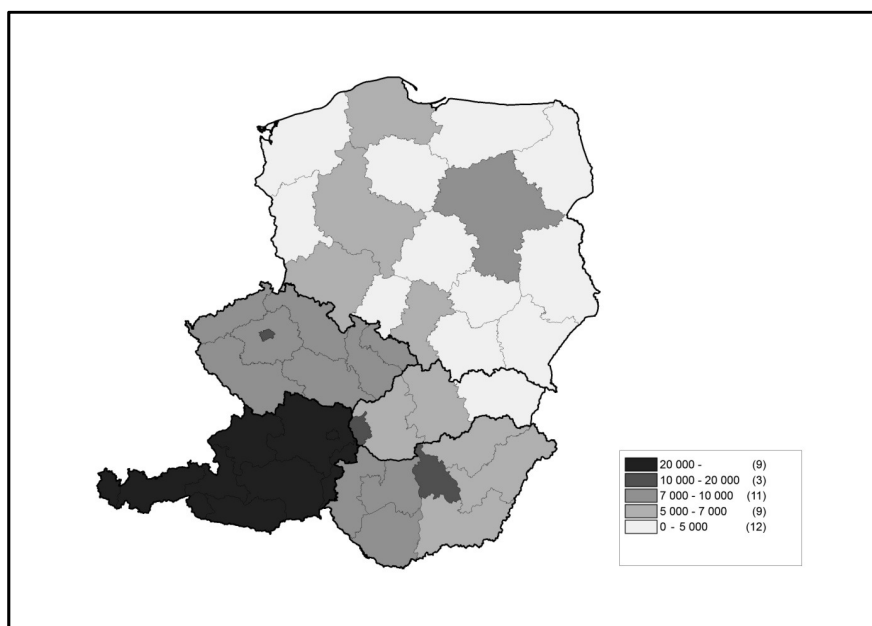
Fejlettségi különbségek bemutatása

Ezen fejezetrész a vizsgálatba bevont régiók fejlettségi különbségeit mutatja be az EU csatlakozás óta eltelt időszakban. Nyilvánvaló, hogy a kiválasztott közép-kelet-európai országok, ezen belül is elsősorban a volt szocialista országok gazdaságára a rendszerváltás volt a legnagyobb hatással, ám fejlődésükben, felzárkózásukban fontos lépcsőnek tekinthető az Unió csatlakozás. A térséget NUTS 2-es szinten vizsgáljuk meg, melynek oka a regionális adatok elérhetősége. NUTS 3-as és alacsonyabb szinteken nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű és típusú Eurostat adat, az országok nemzeti statisztikái is hiányosságokat illetve eltéréseket mutatnak. NUTS 1-es szintű vizsgálatot sem tekintünk megfelelőnek, mert a regionális eltéréseket kevésbé pontosan mutatná be. Tisztában vagyunk vele, hogy a NUTS 2-es lehatárolásnak is vannak elemzési korlátai, számos régió belüli különbség elhalványul, néhány ország összes régiója hasonló kategóriában vesz fel értékeket, a különbségek emiatt nem látszanak markánsan, ugyanakkor ez a lehatárolás már alkalmas a főbb makrogazdasági folyamatok elemzésére. A vizsgált határtérség bemutatása önmagában kiragadva inadekvát lenne, ezért fontosnak tartjuk, hogy ne csak a választott régiókat egymással, hanem a régiót magába foglaló ország többi részével is összehasonlítsuk.

A fejlettségi különbségek bemutatására elsőként a regionális GDP változását vizsgáljuk meg. Az értékeket vásárlóerő paritásban fejeztük ki a jobb összehasonlíthatóság és az inflációs hatás kiküszöbölése miatt. A második ábrán jól látszik, hogy a legfejlettebb régiók Ausztriában találhatók, egységesen 20 000 Euró per főnél is magasabb GDP értékkel. Kiemelkednek még a fővárosi régiók a 10 és 20 ezer Euró per fő közötti értékeikkel, ami az ipari és népességi koncentrációt jól mutatja. A legfejletlenebb területek Lengyelországban illetve Szlovákia keleti részén találhatók. Összességében megállapítható, hogy keletre haladva csökken az egy főre jutó GDP értéke, ugyanakkor a fővárosi régiók kivételt képeznek. A határvonalak megszakító ereje is jól tükröződik Csehország esetében, ahol a hasonló fejlettséggel bíró „vidéki” területeket a gazdaságilag erősebb Ausztriától illetve gyengébb Szlovákiától és Lengyelországtól elválasztja.

2. ÁBRA

Az egy főre jutó regionális GDP 2004-ben vásárlóerő paritásban
(Regional GDP per capita in PPP in 2004)

Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

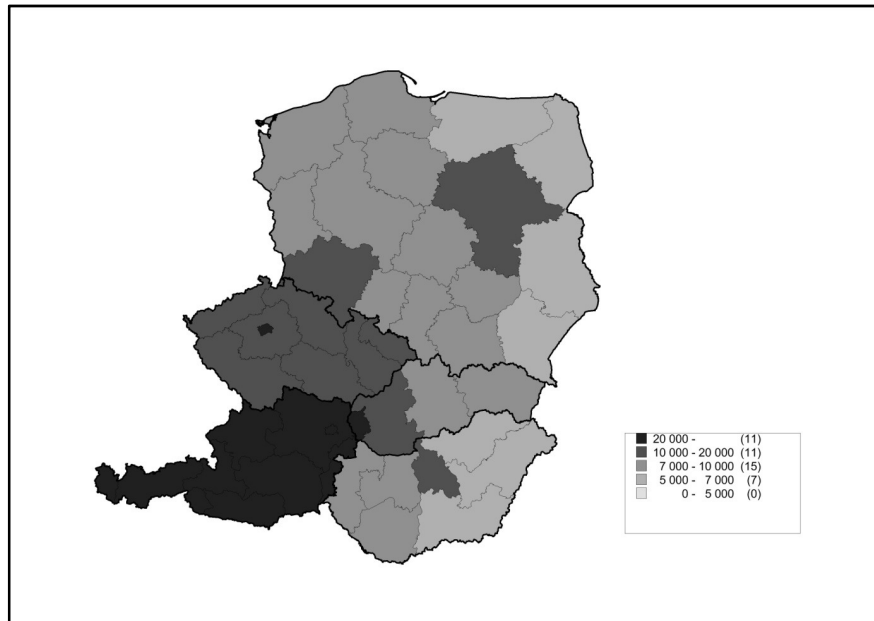
A kiválasztott határtérségről elmondható, hogy az osztrák régiók messze felette teljesítenek a többi országhoz képest, kiemelkedik továbbá a Budapestet illetve Pozsonyt magába foglaló térség. A cseh és a két magyar dunántúli terület hasonló egy főre jutó GDP értékeket produkál, 7 illetve 10 ezer Euró közötti a GDP/fő értéke. A nem fővárosi szlovák területek és egy lengyel régió (Slaskie) fejlettsége hasonló, 5 és 7 ezer Euró közötti GDP értékekkel bír. A másik két lengyel terület a legelmaradottabb 2004-ben. A Slaskie régióban található autógyári koncentráció okozza a térség kiemelkedését.

Megvizsgáltuk a 2004 és 2010 között végbement változásokat, ami alapján kijelenthető, hogy összességében a térségben javult a gazdasági helyzet az időszak elejéhez képest. A 2009-es válság ellenére Magyarország kivételével mindenhol nagyságrendekkel magasabb a GDP per fő értéke (3. ábra). Ausztria tovább növelte gazdasági termelékenységét, még magasabb értékeket produkál. A fővárosi régiók kiemelkedése most is jellemző, a vizsgált időszak elejéhez képest Prága, Varsó, Pozsony is javított pozícióján. A legnagyobb változás Lengyelországban és Szlovákiában következett be, a korábbi leszakadó lengyel területek gazdaságilag fellendültek illetve Szlovákia legelmaradottabb keleti régiója is kezd felzárkózni. Egy nyugat-keleti perifériakusság megfigyelhető a szlovák, a lengyel és a magyar gazdaság tekintetében, hiszen egyre keletebbre haladva az országhatártól csökken

az egy főre jutó GDP (a fővárosi régiók kivételt képeznek). A vizsgált határtérség tekintetében elmondható szintén, hogy a lengyel régiók produkálták a legnagyobb változást, mindhárom határ menti terület egy főre jutó GDP-je 7 és 10 ezer euró közé esik már. Szlovákiában Pozsony térsége elérte a 20 ezernél magasabb értéket, míg második legfejlettebb régiója (Západné Slovensko) meghaladja a 10 ezres GDP per fő határt. Az, hogy a válság hatására több régió gazdasága növekedni tudott, a szlovákiai euró bevezetéssel, fokozott külföldi működő tőke beáramlással, Lengyelország iparának fellendülésével és a cseh gazdaság további erősödésével magyarázható.

3. ÁBRA

Az egy főre jutó regionális GDP 2010-ben vásárlóerő paritásban (Euró)
(*Regional GDP per capita in PPP in 2010 (Euro)*)

Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

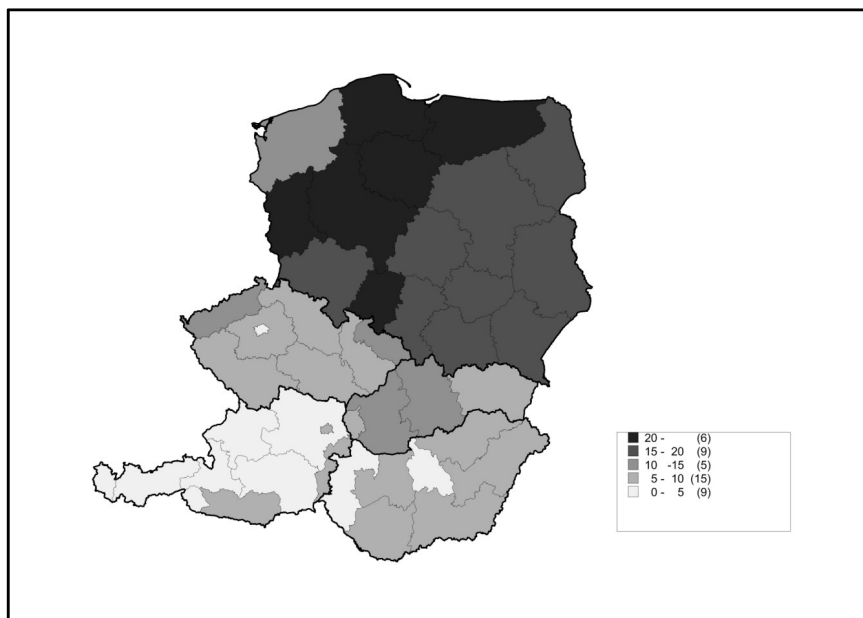
A továbbiakban egy másik fontos, gazdasági fejlettséget jelző mutató, a munkanélküliségi ráta szintjét vizsgáljuk meg, szintén a térségre, majd országokra, végül a kiválasztott határrégióra vonatkozóan 2004 és 2009 között. Több régió esetében az Eurostat nem közölt 2009-nél frissebb adatokat, így nyilvánvaló, hogy a válság miatt bekövetkezett recesszió hatása érzékelhető lesz és a 2010-11 után következő, több régióban végbement fellendülés még nem látszik az adatokban.

A munkanélküliségi ráta 2004-ben vegyes képet mutatott a közép-kelet európai országokban. Összességében a legalacsonyabb munkanélküliségi ráta Ausztriában volt, de a magyar Nyugat-Dunántúl és Közép-Magyarország régiókban is 5% alatti

volt ez az érték. Prága régiója emelkedett még ki az alacsony munkanélküliség tekintetében. Lengyelország produkálta a legmagasabb munkanélküliségi rátát, számos régiójában 20 százalék feletti volt. Érdekesség, hogy például egy fővárosi régió, Bécs magasabb munkanélküliségi rátával bír, mint a környező Alsó-Ausztria. Egy észak felé növekvő tendencia figyelhető meg az állástalanok tekintetében. Az általunk vizsgált határmenti terület is szintén vegyes képet mutat.

4. ÁBRA

A munkanélküliségi ráta 2004-ben (%)
(Unemployment rate in 2004 (%))

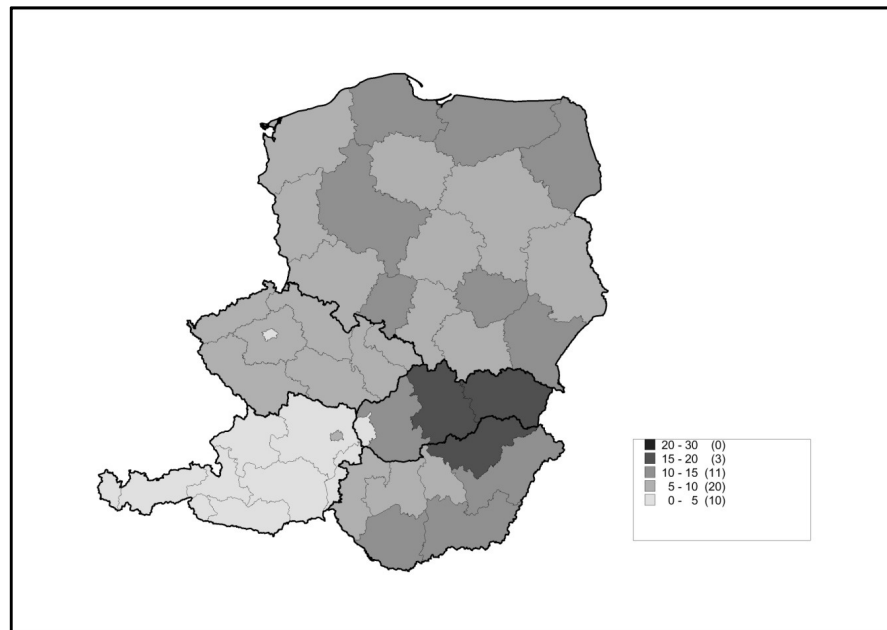
Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

2009-re jelentős átalakulás figyelhető meg a munkanélküliség szerkezetében, a legnagyobb változást itt is Lengyelország produkálta. A gazdasága fellendülésének köszönhetően jelentős mértékben nőtt a munkahelyek száma, 20% felett sehol nem volt a munkanélküliségi ráta. A legnagyobb munkanélküliség közép- kelet-szlovákiai és észak-magyarországi régiókban figyelhető meg. Az általunk vizsgált határtérségről összességében elmondható, hogy kedvezően alakul a foglalkoztatottság, Burgenland, Alsó-Ausztria és Pozsony régiójában 5% alatti a munkanélküliségi ráta, Magyarország és Csehország vizsgált területein illetve két lengyel régióban 5-10% közötti, ami a válság évében nem tekinthető rossz értéknek. 10 és 15 % között két régió található, a lengyel Opolskie és Nyugat-Szlovákia (Západné Slovensko). Egyedül a Közép-Szlovákia régió bír rosszabb értékekkel a kiválasztott határtérségben. A munkanélküliség alacsonyabb szintje többek között

az autóiparnak köszönhető, egy kivétellel, ami Burgenland, ahol elsősorban a mezőgazdaság a jelentős.

5. ÁBRA

A munkanélküliségi ráta 2009-ben (%)
(Unemployment rate in 2009 (%))

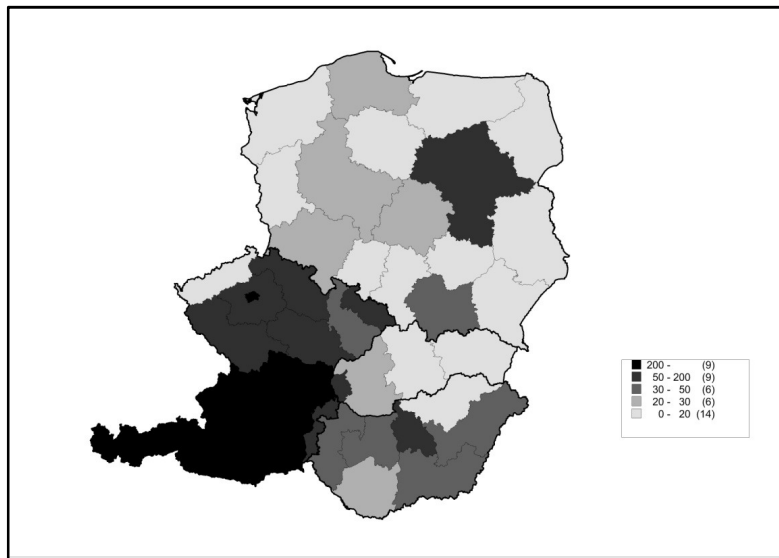

Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

A tanulmányban továbbá megvizsgáljuk a kutatás-fejlesztésre fordított összeg alakulását a térségben. Az adatokból leszűrhető, hogy Ausztriában fordítanak a legtöbbet K+F-re, a többi országban pedig inkább a fővárosi régió kutatás-fejlesztési kiadásai jelentősek. Azok a régiók, melyek eddig is sokat, 200 Euró per fő fölötti összeget költöttek 2004-ben, a vizsgált időszak végén is magas értékekkel bírtak. Prága és környéke illetve Pozsony régiója az eltelt időszak végére még több kiadással rendelkezik ezen a téren. A vizsgált határtérségben a Nyugat-Dunántúl régióban csökkentek a K+F kiadások illetve a cseh területeken is kevesebbet fordítottak rá. Az autóiparral rendelkező térségekben fontos lenne a kutatás-fejlesztés támogatása, a visszaesés a válság időszakának tudható be. Több határon átnyúló együttműködési program, például a Centrope is támogatja az innovációt, kutatást.

6. ÁBRA

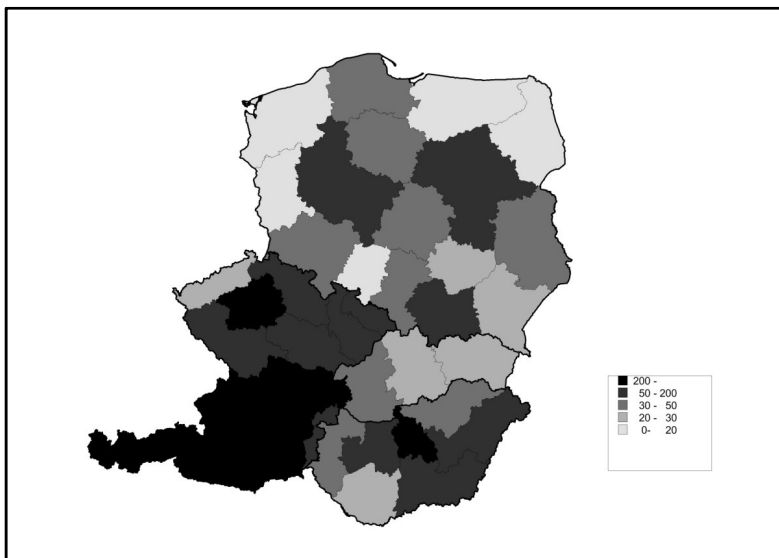
Egy főre jutó K+F kifizetések 2004-ben (Euró)
(*R&D payment per capita in 2004(Euro)*)

Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

7. ÁBRA

Egy főre jutó K+F kifizetések 2004-ben (Euró)
(*R&D payment per capita in 2004(Euro)*)

Forrás: Saját szerkesztés EUROSTAT adatok alapján

Összegzés

A tanulmányban áttekintettük Közép-Kelet Európa egy határtérségének gazdasági mutatóit, fejlettségi különbségeit illetve a határtérségek jellemzőit. Egy ország határterületei elhelyezkedésüknél fogva tartozhatnak peremterületekhez, de egy dinamikusan fejlődő térséghez is. Esetünkben az utóbbi, szerencsés helyzet áll fenn, hiszen Magyarország nyugati része, Ausztria keleti területei, a Nyugat-Szlovák régiók, keleti cseh területek és déli lengyel körzetek egy gazdaságilag stabil, fejlődő, jelentős autópárral rendelkező térség részei. Számos határon átnyúló együttműködési program, projekt segíti a további integrációt mind gazdasági, mind társadalmi értelemben. Az EU csatlakozás ezért egy állomáspontnak tekinthető a vizsgált régió életében. 2004 óta számos gazdasági mutató javult, összességében nőtt az egy főre jutó GDP értéke, csökkent a munkanélküliség. A foglalkoztatás kedvező alakulása elsősorban az autópárral tudható be, de a szolgáltatási szektor sem elhanyagolható tényező. Még a 2009-ben tetőpontját élő gazdasági válság sem tudta oly mértékben visszavetni a terület fejlődését, hogy gazdasági mutatói jelentős mértékben és tartósan alacsonyok lettek volna. Magyarországról sajnos inkább stagnálás, némi visszaesés mondható el, még a Nyugat-Dunántúl régiója és a fővárosi régió koncentrált ipara sem tudta kompenzálni a recessziót kellő mértékben. A válság a kutatás-fejlesztésre fordított kiadások tekintetében érezteti hatását, ahol eddig is keveset költöttek rá, méginkább visszaesett. Szerencsére azonban voltak olyan régiók, melyek K+F kiadásait növelni tudták.

A határon átnyúló együttműködések támogatása, a fejlődő, dinamikus városok kooperációjának segítése és az autópári kapcsolatok bővítése mellett a társadalom felé is egy nyitottságot, összefogást elősegítő programokat kell szorgalmazni, így érhető el a térség további fejlődése, növekedése.

Irodalom

- Baranyi, B. (2009): Paradigmaváltás a határon átnyúló kapcsolatokban, *Tér és Társadalom*, 23., 2009. 2. 25-43. o.
- Centrope (2013): Stratégia (2013): http://www.centrope.com/repository/centrope/downloads_Hu/StrategyReport_hu.pdf, letöltés: 2013. 05. 15.
- Cséfalvay, Z. (1999): *Helyünk a nap alatt... Magyarország és Budapest a globalizáció korában*. Kairosz Kiadó, Budapest
- Dusek, T. (2012): A kelet-közép-európai járműgyártási központok versenyképessége. In: Rechnitzer, J. – Smahó, M. (szerk.): *Járműipar és regionális versenyképesség – Nyugat és Közép-Dunántúl a kelet-közép-európai térségben*, Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 262-294.o.
- Gorzellak, G (1996): *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe*. Regional Studies Association, London
- Hansen, N. (1983): International Cooperation in Border Regions: an Overview and Research Agenda. *International Regional Science Review*. 9. 456-477. o.
- Hardi, T. (2008): A határtérség térszerkezeti jellemzői. *Tér és Társadalom*. 22. 2008. 3. 3-25. o.
- Hardi, T. (2012): A közúti járműgyártás szerepe a kelet-közép és délkelet-európai ipari térségek kialakulásában. In: Rechnitzer, J. – Smahó, M. (szerk.): *Járműipar és regionális versenyképesség* –

- Nyugat és Közép-Dunántúl a kelet-közép-európai térségben*, Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 99-109. o.
- Horváth, Gy. (2004): A strukturális politika és a kelet-közép-európai régiók. *Területi Statisztika*. 2004. 3. 236-251. o.
- Martinez, O.J. (1994): The Dynamics of Border Interaction: New Approaches to Border Analysis, in: Schofield, C.H. (ed): *Global Boundaries (World Boundaries Series 1)*. Routledge, London-New York, 1-15. o
- Pintér, E. (2010): A határon átnyúló együttműködés empirikus kutatásának eredményei. *Kül-Világ*, 7. évf. 4. 111-125.o.
- Szabó, P. (2009): Európa térszerkezete különböző szemléletek tükrében. *Földrajzi Közlemények*. 133. évf. 2. 121-144. o.

DEVELOPMENT DIFFERENCES BETWEEN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN REGIONS BY COUNTRY BORDERS

VERONIKA POREISZ

This study compares the economic development at EU NUTS 2 level of boundary regions of 5 countries: Austria, Slovakia, the Czech Republic, Poland and Hungary. The collaboration between these areas has historic aspects, they influence each other economically and socially. Each of them has strong traditions in car industry. Moreover, the European Union supports the cross-border projects as well. This frontier lane is developing dynamically, and shows focus on the car industry. This Central and Eastern European area is part of the well-known „Central-European Boomerang”, which is proved fact in the literature. There are several indicators, applicable for testing regional development differences, inter alia the regional GDP, unemployment rate, economic activity, industrial concentration and the rate of R&D. EUROSTAT and official statistical data of individual nations are being used in the analysis. The examined time interval expands from 2004 to present days, changes implemented since the EU expansion are being shown. The following regions will be detailed: Austria (Burgenland, Niederösterreich, Wien), Slovakia (Bratislavský kraj, Západné Slovensko), The Czech Republic (Jihovýchod, Střední Morava, Moravskoslezsko), Poland (Małopolskie, Śląskie, Opolskie), Hungary (Western Transdanubia, Central Transdanubia, Central Hungary) The purpose of this study is the comparison of the regions in this area. If the developing differences are known, efficient strategies and regional politics can be set up. They can enhance economic development and support and may strengthen the cooperation and cohesion of regions.

MAGYARORSZÁG REGIONÁLIS FEJLŐDÉSI KÜLÖNBSÉGEI

(Development differences among the regions of Hungary)

LUKÁCS RÉKA¹ – RÁCZ IRMA²

Kulcsszavak:

Gazdaság, régiók, egyenlőtlenség, gazdasági mutatók, Magyarország

Egy ország számára fontos a regionális egyenlőtlenségeinek elemzése illetve az, hogy ezen egyenlőtlenségek tendenciái milyen irányba mutatnak. Tanulmányunk a magyarországi régiók fejlődési különbségeit vizsgálja, elsősorban a hét magyar régió makro szerkezetét taglalja 1990 és 2010 között. Ez magába foglalja Magyarország társadalmi mutatóit, a népesség eloszlását, a munkaerő piaci helyzetet, a jövedelmi viszonyokat és életkörülményeket, illetve a hét régió általános gazdasági mutatóit.

Bevezetés

A területi kutatások az 1900-as évek felétől rohamosan felgyorsultak és egyre nagyobb közönséget hódítottak meg. Erre az időre tehető a regionális tudomány megalapítása az Amerikai Egyesült Államokban (1950). Magyarországon az elmúlt század 60-as éveiben kezdődött a területi folyamatok tudományos kutatása, mely ezután egyre intenzívebbé vált. A 80-as évek végére már egy szakmai légkör is kialakult. A magyar regionális tudomány az eltelt 20 év alatt kiépítette mind elméleti, mind módszertani rendszereit, melyet nem csupán a szakemberek, de az intézmények is magukénak érznek. Emellett folyamatos aktív tevékenység jellemzi e tudomány életét. (Lengyel - Rechnitzer, 2009) A tanulmány középpontjában Magyarország régióinak gazdasági fejlettség tekintetében jelentkező különbségeik vizsgálata áll. Elsősorban a régiók makroszerkezetének elemzésére törekszünk, érintve olyan témaköröket is, melyek szorosan kapcsolódnak kutatásunk fókuszához. A regionális gazdasági fejlődés vizsgálati időintervalluma 1990 és 2009 közötti időszakra irányul, mely során különböző gazdasági és társadalmi fejlettségbeli szinteket igyekeztünk felmérni. A regionális különbségek vizsgálati fontosságának ismeretése után az alapvető tényezőket vázoljuk fel. Majd betekintést nyújtunk Magyarország régióinak társadalmi jellemzőibe, többek között a népesség megoszlásába és a munkaerő piaci feltételeibe. Ezt követően rátérünk a régiók gazdasági fejlettségére, taglalva az országos GDP-ből való részesedésüket, az 1 főre jutó GDP megoszlást, valamint a kutatás-fejlesztési tevékenységek eredményeit.

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaság-

tudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.

Magyarország társadalmi jellemzői a régiók alapján

Tanulmányunkban a regionális különbségekre társadalmi és gazdasági mutatók segítségével próbálunk rávilágítani. Összehasonlítjuk a népességbeli és jövedelmi adatokat, a munkanélküliek arányát az egyes régiókban, valamint a Robin Hood-index eredményeit és a GDP alakulását mutatjuk be. Magyarország tervezési-statisztikai szempontok alapján összesen 7 nagy régióval és 20 megyével rendelkezik, mivel Budapest külön egységnek tekintendő (1. ábra).

1. ÁBRA

*Magyarország tervezési-statisztikai régiói és megyéi
(Regions and counties of Hungary)*

Forrás: KSH (2011): Magyarország régiói

Magyarország társadalmi jellemzőinek vizsgálatakor a népességet, munkaerő piaci helyzetet és a jövedelmeket vettük figyelembe.

Népesség

A magyar régiók a kontinens azon régiói közé tartoznak, melyek ritkábban lakottak. Ez alól csupán Közép-Magyarország képez kivételt, ahol több mint 400 fő/km²-es a népsűrűség. Ez az érték 2011-ben az európai középmezőny eleji helyhez volt elegendő. (KSH, 2011) A népesség 1990 és 2010 közötti alakulását az 1. táblázat szemlélteti az egyes régiókban. Az elmúlt húsz évben minden régiókban jellemző volt a népességcsökkenés, kivéve Közép-Magyarországot, ahol 2002 és 2004 között megfordult a csökkenő tendencia, és a lélekszám újra növekedésnek indult.³

1. TÁBLÁZAT
Népesség alakulása, 1990-2010 (fő)
(Population, 1990-2010 (per capita))

	1990	1992	1994	1996	1998	2000
Közép-Magyarország	2966523	2969705	2960635	2891858	2867560	2844224
Közép-Dunántúl	1117989	1114692	1112274	1116276	1113371	1107163
Nyugat-Dunántúl	1006781	1005565	1000640	998514	991789	984151
Dél-Dunántúl	1017025	1011786	1004588	995628	985562	974768
Észak-Magyarország	1323508	1309222	1293621	1296725	1284129	1269132
Észak-Alföld	1547520	1538634	1528688	1542853	1535061	1521951
Dél-Alföld	1395477	1387632	1376522	1370446	1357886	1341835
Összesen	10374823	10337236	10276968	10212300	10135358	10043224

	2002	2004	2006	2008	2010
Közép-Magyarország	2829047	2829704	2855670	2897317	2951436
Közép-Dunántúl	1120610	1112984	1108124	1104841	1098654
Nyugat-Dunántúl	1002959	1003185	1000142	997939	996390
Dél-Dunántúl	993466	983612	970700	960088	947986
Észak-Magyarország	1296504	1280040	1261489	1236690	1209142
Észak-Alföld	1559073	1547003	1533162	1514020	1492502
Dél-Alföld	1373194	1360214	1347294	1334506	1318214
Összesen	10174853	10116742	10076581	10045401	10014324

Forrás: KSH

Az elmúlt években a népességcsökkenés Közép-Magyarországot kivéve Magyarország minden régiójára jellemző volt. A lakónépesség csökkenése Észak-Magyarországot sújtotta leginkább, ahol 2010. január 1-én 94 ezer fővel regisztráltak kevesebbet, mint 2001 elején, ami 7,2%-os csökkenést jelent. Az országban a halálozások együttes száma 2000 és 2009 közötti időszakban 320 ezerrel haladta meg az élveszületések számát. A legelöregedettebb térségek Dél-Alföld és Dél-Dunántúl. Az egyes régiók lélekszámát alakítja a belföldi migráció, a keleti országrészekből elsősorban a középső és nyugati területekre vándorolnak. Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl is vándorlási többlettel rendelkezik, míg Észak-Magyarországot és Észak-Alföldet 2001-2009 között 52-53 ezer fős vándorlási veszteség sújtott. A lakosság korösszetételét tekintve 2001 óta a gyermekkorúak száma 200 ezer fővel csökkent, az idős korosztály száma pedig 118 ezer fővel gyarapodott. 2001-ben 100 gyermekkorúra 91, 2010-ben már 113 időskorú jutott. Egyedül az Észak-Alföldön alacsonyabb az időskorúak száma a gyermekekénél, itt az öregedési index 93 fő. A születéskor várható élettartam tekintetében a nők életesélyei valamennyi régióban jobbak, és területi különbségek is megfigyelhetők. Közép-Magyarországon a férfiak születéskor várható élettartalma 3 évvel haladja meg az Észak-Magyarországi férfiakét, ahol a legkedvezőtlenebbek a kilá-

tások ebből a szempontból. A nők Nyugat-Dunántúlon számíthatnak leghosszabb életre, 1,9 évvel hosszabbra, mint Észak-Magyarországon. (KSH, 2011)

Az 2. ábra az egyes régiók népsűrűségét szemlélteti. 2011. január 1-én Közép-Magyarország a népsűrűség 430 fő/km^2 volt, Közép-Dunántúlon 98 fő/km^2 , Észak-Magyarországon 89 fő/km^2 , Nyugat-Dunántúlon 88 fő/km^2 , Észak-Alföldön 84 fő/km^2 , Délalföldön 71 fő/km^2 , Dél-Dunántúlon 66 fő/km^2 volt. (KSH, online)

2. ÁBRA

Népsűrűség, 2011. január 1.

(Population density, 2011)

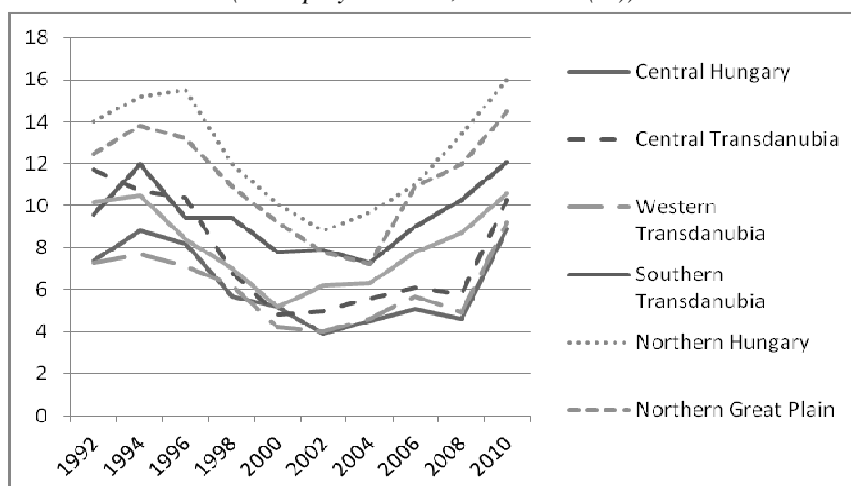

Forrás: KSH, online

Munkaerőpiac

A munkanélküliségi ráta alakulását 1992 és 2010 között a 3. ábra szemlélteti. 1996-2000-ig minden régióban csökkent a munkanélküliek aránya, 2004-től viszont kisebb nagyobb mértékben minden régióban növekedésnek indult, 2008 után pedig mindenhol nagymértékben emelkedett. A munkanélküliek aránya az elmúlt húsz évben végig Észak-Magyarországon volt a legnagyobb, Észak-Magyarország után pedig Észak-Alföld volt a legrosszabb helyzetben. A munkanélküliségi ráta Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon volt a legalacsonyabb, a két régió szinte fej-fej mellett haladt a vizsgált időszakban.

3. ÁBRA
Munkanélküliségi ráta, 1992-2010 (%)
(Unemployment rate, 1992-2010 (%))

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A világgazdasági válság hatására kialakult munkaerő-piaci válság a gazdaságilag fejlettebb és jobb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező régióinkat gyorsabban és jelentősebben érintette, így a válság az egyes nyugati területeken nagyobb változásokat eredményezett a munkaerő piac tekintetében, az amúgy is kedvezőtlenebb keleti területeken pedig nem történt olyan mértékű változás. A regionális munkaerőpiaci mutatók az elmúlt években módosultak, de a régiók egymáshoz viszonyított sorrendje nem változott, a jelentős térségi különbségek megmaradtak. (KSH, 2011)

Jövedelem

A jövedelem 1994 és 2010 közötti alakulását a 3. táblázat tartalmazza. A vizsgált időszakban Közép-Magyarország területén volt legmagasabb a bruttó átlag kereset, a többi régió között nem figyelhetők meg olyan jelentős különbségek. Az Alföldön kerestek legkevesebbet az emberek az elmúlt húsz évben. Ez alatt az időszak alatt a különbség Közép-Magyarország és a többi régió átlag jövedelme között növekedett.

3. TÁBLÁZAT
Havi bruttó átlag kereset (Ft)
(The average gross monthly earnings of employees (Ft))

	1994	1996	1998	2000
Közép-Magyarország	41056	58483	87392	111635
Közép-Dunántúl	32394	45781	65734	83596
Nyugat-Dunántúl	30486	43409	62599	80129
Dél-Dunántúl	30413	41866	58289	72224
Észak-Magyarország	30037	41206	58737	73215
Észak-Alföld	29465	39654	55510	70024
Dél-Alföld	30001	40894	57242	70325

	2002	2004	2006	2008	2010
Közép-Magyarország	154517	180638	205120,8	234615	249480
Közép-Dunántúl	112759	134074	156314	178778	187189
Nyugat-Dunántúl	109997	131304	151394,4	175393	180895
Dél-Dunántúl	101817	128605	142088	165726	169015
Észak-Magyarország	103178	123789	146166,9	166584	170007
Észak-Alföld	98495	117750	137431,8	158398	160761
Dél-Alföld	99560	119921	138711	160157	163974

Forrás: KSH

Éltető - Frigyes index

Az Éltető – Frigyes indexszel „az átlag fölötti jövedelmek átlagát az átlag alatti jövedelmek átlagával vetjük össze. Teljes jövedelemegyenlőség esetén a mutató értéke 1, ennél nagyobb értékek esetén az index azt a jövedelmi ollót mutatja, amely az átlagosan gazdagok (átlag felettiak) és az átlagosan szegények (átlag alattiak) jövedelme között fennáll.” (Nemes Nagy, 2005, 5) A 4. táblázat az Éltető – Frigyes indexeket mutatja 1994 és 2010 között.

4. TÁBLÁZAT
Éltető – Frigyes index, 1994-2010
(Éltető – Frigyes index, 1994-2010)

Év	Duál-mutató
1994	1,2208
1996	1,2590
1998	1,3093
2000	1,3338
2002	1,3023
2004	1,2662
2006	1,2623
2008	1,2507
2010	1,2924

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Robin Hood-index

A Hoover-index területi egyenlőtlenségi mutató, mely „azt adja meg, hogy az egyik vizsgált ismérv, társadalmi-gazdasági jelenség mennyiségének hány százalékát kell a területegységek között átcsoportosítanunk ahhoz, hogy területi megoszlása a másik jellemzőjével azonos legyen (...) Robin Hood-indexnek nevezzük abban a speciális esetben, ha a jövedelem és a népesség területi eloszlásának egyenlőtlenségeit mérjük vele.” (Nemes Nagy, 2005, 8) A 5. táblázat a Robin Hood index alakulását mutatja 1994 és 2010 között Magyarországon. A vizsgált időszak alatt az összjövedelem 12-13%-át kellett volna elvenni az átlag feletti jövedelemmel rendelkezőktől és odaadni az átlag alatti jövedelemmel rendelkezőeknek, ahhoz, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek kiegyenlítődjenek.

5. TÁBLÁZAT
Robin Hood-index, 1994-2000
(Robin Hood-index, 1994-2000)

Év	Robin Hood-index
1994	12,18
1996	12,18
1998	11,91
2000	11,93
2002	11,44
2004	12,02
2006	12,25
2008	12,58
2010	12,72

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

Magyarország régióinak gazdasága

Nemes Nagy (1995) koncepciója alapján a térség és régió fejlettsége nem írható le egyetlen jelzőszámmal, hiszen maga a fejlettség is többmutatós és többdimenziós kifejezés. Míg előbbi utal arra, hogy egyetlen mutatószámmal nem írható le, mert többféle módon mérhetőek, addig utóbbi jelzi, hogy a fejlettségnek számottevő tényezője, egymásba át nem adható alkotórésze létezik, még abban az esetben sem, ha köztük esetleges tendenciaszerű együttmozgások figyelhetők meg.

A regionális fejlettség és fejlődés egyik alapvető mutatószámaként jelenik meg a GDP (gross domestic product, bruttó hazai termék), amely legfőképp az EU regionális fejlesztési és támogatási kritériumokban kiemelt értékmutató szerepe alapján vált elsősorban fontossá. Ugyanis az említett rendszerben a közösségi térséghierarchia NUTS II. szintjén (régió szinten) a közösségi átlaghoz mért egy lakosra jutó és ECU-ban kifejezett GDP 75%-os értéke a határ az elmaradottnak minősülő régiók besorolását és támogatás igénylés tekintetében, melyet a Regionális Alapból folyósítanak. (Nemes Nagy, 1995)

GDP alakulása az egyes régiókban (1990-2011)

Amíg a közép-magyarországi régió a 1990-es évek elején a teljes GDP mintegy 40%-t állította elő, mely 1994-ben 41,6%-t tette ki és 2003-ban már a teljes hazai GDP 44,9%-ához járult hozzá. (MTA RKK – Horváth – Beluszky, 2007) Addig a közép-dunántúli régióban az 1990-es évek elején érzékelhetővé vált mind a gazdasági, mind pedig a társadalmi válság. A tudatos tervezési és fejlesztési folyamatoknak köszönhetően e térség a külföldi működőtőke-beruházás szempontjából vonzóvá vált. Mindezt alátámasztja az 1 főre jutó GDP növekedése is, melynek értéke

1994 és 2003 között 4,5-szeresére nőtt, és a térség 2003-ban Magyarország GDP-jének egytizedét adta. (MTA RKK – Horváth – Szirmai, 2010) Emellett a nyugat-dunántúli régió a rendszerváltást követő időintervallumban emelkedő tendencia mellett átlagosan 10,5%-ban részesedett az országos GDP-ből, bár 1999-2000-ben a 11%-t is meghaladta. Területének többségére 1998-2002 között a fejlett stagnálás volt jellemző. Ennek ellenére 2003-ban az 1994-es évhez képest 0,7%-os növekedés következett be. (MTA RKK – Horváth - Rechnitzer, 2007) A dél-dunántúli megyék közül Tolna és Baranya pozitív értékeket mutatott az 1991-es, gazdaság egészére országosan jellemző jövedelmezőségi krízis során. 1990-1995 között főleg kvantitatív változások történtek a térségben, mint például a vállalkozások számának alakulása. A régió fajlagos GDP-je 1995-2002 között 2,7-szeresére emelkedett, amely szerint 448e forintról 1 204e forintra történő növekedést takart. (MTA RKK – Horváth - Hajdú, 2006) Az észak-magyarországi régió gazdasági fejlettsége az egyik legkedvezőtlenebb. Az országos átlagtól való lemaradása folyamatosan nő, melyre a 2008-ban jelentkező gazdasági válság is rányomta bélyegét. Míg 1995-ben 9,3%-ot tudhatott magáénak az ország által elért GDP-ből, addig ez az érték a 2000-es éveket követően folyamatosan csökkent (KSH, 2011) Az észak-alföldi régióra országos összehasonlításban szintén mérsékelt gazdasági aktivitási arány jellemző, mely a kutatók koncepciói szerint elsősorban a gazdaság alacsony teljesítőképességéből ered. (MTA RKK – Horváth - Baranyi, 2008)

A bruttó hazai termék alapján Magyarország gazdasági teljesítménye 2006-tal bezárólag szinte egyenletes ütemben növekedett. Azonban a bővülés üteme 2007-2008-ban lelassult, 1 évvel később pedig már jelentős visszaesés következett be. Ez a folyamat a magyar térségeket eltérően érintette, melyek közül csupán Közép-Magyarországnak sikerült a magas fölényét megtartania.

Az egy lakosra jutó GDP régiónkénti megoszlása

Magyarország 1 lakosra jutó GDP értéke 1995-2002 között háromszorosára nőtt, amely a folyó áron számított érték alapján 549 e forintról 1 648 e forintra történő növekedést jelentett. (MTA RKK – Horváth - Hajdú, 2006) Az 1 lakosra jutó bruttó hazai termék alapján, amely a gazdasági fejlettség térbeli összehasonlítását szolgálja, Közép-Magyarország volt az ország legfejlettebb régiója, 2. helyen állt Nyugat-Dunántúl, majd Közép-Dunántúl következett Közép-Magyarországon 2008-ban az 1 főre jutó GDP értéke 2 397e forintot jelentett, amely szinte kétszerese a 8 évvel korábbi értéknek. A Dél-Dunántúlon az 1 főre jutó bruttó hazai termék mindössze 1 825 ezer forint, mellyel egyre inkább lemarad az országos átlagtól. Leginkább a szolgáltatások súlya erősödött, mely a GRP 64%-t alkotta 2008-ban. A régióban magas a gazdaságilag inaktívák száma és a munkanélküliség aránya. Észak-Magyarországon hasonlóan az 1 főre jutó GDP szintén csökkenő tendenciát mutat az országos átlaghoz viszonyítva, mely mindhárom megyére egyenként is érvényes. Az észak-alföldi régióban szintén 2008-ban a vizsgált 1 főre jutó bruttó hazai termék összege 1 657e forintra rúgott, mely a legfejlettebb, közép-magyarországi régió 34%-t képezte, országos szinten pedig 62%-t.

A K+F alakulása a régiók tükrében

Közép-Magyarországon a 2008. évi adatok alapján a GDP országos átlagát meghaladó, 1,3%-t fordítottak kutatási, fejlesztési célokra ebben a régióban. Ennek ellenére a vállalkozások és kutatók közötti együttműködés gyengének minősül. Magyarország tudásbázisa itt koncentrálódik. A főváros előnyeit a vidéki városok egyetemi központjai egyelőre *Közép-Dunántúlon* sem tudják megfelelőképp ellensúlyozni, emiatt a hazai kutatás-fejlesztési rendszer elemei területileg egyenlőtlenül oszlanak meg. Sajnos, az ország kutatóközpontjainak csupán 6%-a található ebben a régióban, de ezek is főként a Fejér és Veszprém megyében. Ez is alátámasztja azt a tényt, miszerint a régió gazdasági súlyához mérten alacsony kapacitással működik a K+F. 2009-ben ezen ráfordítások mintegy 16,5 milliárd forintot tettek ki, mely a korábbi évekhez képest erősödést jelentett. Fontos kihangsúlyozni, hogy az állami szerepvállalás e téren a régióban visszaszorult, mely egyben a vállalkozói szféra erősödését vonta maga után. (KSH, 2011)

6. TÁBLÁZAT

A K+F alakulása Magyarország régióinak tükrében (2005-2010)
(R&D development of the regions of Hungary (2005-2010))

	Közép-HU	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-HU	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Régiók szerint nem besorolható	Összesen
2008									
Kutató- fejlesztő helyek száma	1 332	176	201	246	195	342	329	–	2 821
A kutató, fejlesztő helyek tényleges létszáma összesen, fő	28 858	2 604	2 783	3 709	2 384	4 932	5 009	–	50 279
Összes K+F ráfordítás, millió Ft	172 244,8	15 068,7	14 299,5	5 738,4	9 153,0	25 997,3	18 558,3	5 328,0	266 388,0
2009									
Kutató- fejlesztő helyek száma	1 379	188	229	210	209	325	358	–	2 898
A kutató, fejlesztő helyek tényleges létszáma összesen, fő	30 045	2 745	3 101	3 326	2 721	4 985	5 599	–	52 522
Összes K+F ráfordítás, millió Ft	192 344,4	16 451,9	13 960,5	7 238,5	11 919,6	29 256,0	22 690,9	5 296,9	299 158,7
2010									
Kutató- fejlesztő helyek száma	1 471	203	256	203	191	307	352	–	2 983
A kutató, fejlesztő helyek tényleges létszáma összesen, fő	31 291	2 731	3 151	3 213	2 764	5 068	5 773	–	53 991
Összes K+F ráfordítás, millió Ft	202 588,6	16 476,9	15 532,3	7 927,6	11 354,3	27 320,5	23 616,5	5 393,8	310 210,5

Nyugat-Dunántúlon 2009-ben csaknem 39 régió belüli településen működött intézményi szintű kutató-fejlesztő munka. 18 kutató-fejlesztő intézetben, 124 felsőoktatási-, és 87 vállalkozó kutatóhelyen végeztek hasonló jellegű tevékenységet. A K+F ráfordítások a 2008-2009-es években 14 milliárd forint körül mozgott, mely a 3-4 évvel korábbi kétszerese. Ennek ellenére az innovatív vállalatok e térségben való jelenléte elmarad a maga 14%-val az országos átlagtól. Levonható konklúzió, miszerint a régió gazdaságának jövedelemtermeléséhez viszonyítva alacsony a K+F aránya. A Magyarországon található kutató-fejlesztő helyek 7%-a található *Dél-Dunántúlon*, ebből $\frac{3}{4}$ -e Baranya megyében működik (2009-es év). Azonban a ráfordítások alapján, amely csupán 2%-t tett ki a régióhoz kötődően, országos szinten a legalacsonyabbnak számított. Gazdasági fejlesztések esetén szükséges *Észak-Magyarország* esetében is megemlíteni a K+F szerepét. 2005-től fokozatosan nőtt a kutatóhelyek száma, mely 2009-ben már 31 települést és 209 kutatóhelyet jelentett. Az említett 209-ből 91 csak Miskolcon található, mely az országos kutatóhelyek 7%-t teszi ki. *Észak-Alföld* K+F tevékenységét vizsgálva szembevetendő mind a ráfordítások összege, mind pedig a létszám. Előbbi 2009-es adatok alapján 29 milliárdot képeztek, ezzel első helyre került a vidéki régiók körében. Viszont, ha *Észak-Alföld* GRP-ben való részesedését nézzük, akkor csak 1%-t tesz ki belőle a K+F. Felmérések alapján a meglévő kutatói bázis és a gazdasági szereplők kapcsolata mérsékelt. K+F terén Debrecen, mint egyetemi város dominanciája jelentős. A vizsgált időszakban a régióban 325 kutató-fejlesztő hely működött. (KSH, 2011) Konklúzióként jegyeznénk meg, hogy a fenti adatok és elemzések alapján kijelenthető, hogy az észak-alföldi régió gazdaságának korlátozott a versenyképessége az európai gazdasági térben. (MTA RKK – Horváth - Baranyi, 2008) 2009-ben *Dél-Alföldön* jegyezték fel, Közép-Magyarország után, a legtöbb K+F helyet. E régió országos szinten meghatározó kutási potenciállal rendelkezik. 2009-ben összesen 23 milliárd Ft-t fordítottak e tevékenységre, mely az országos átlaghoz közelítve, 0,8%-t tesz ki. Nem csupán a GDP értékében, de a kutatás-fejlesztés és a szellemi potenciál területén is jelentős a megyék közötti különbség. (KSH, 2011)

Befejezés

Tanulmányunkban az elmúlt húsz év területi egyenlőtlenségeit és annak változását vizsgáltuk, az általunk fontosnak tartott társadalmi és gazdasági mutatók tükrében. A régiós különbségekre olyan tényezők vizsgálatával próbáltunk rávilágítani, mint a népesség, a jövedelem, a munkanélküliek és a foglalkoztatottak aránya, a turizmus és a környezeti állapot, a regionális GDP változásai.

Nemes Nagy József tanulmányában azt olvashatjuk, hogy „az utóbbi két évtizedben a hazai területi fejlődés meghatározó tendenciája az egyenlőtlenségek növekedése.” (Nemes Nagy József, 2009, 38) Ezt a megállapítást az általunk végzett vizsgálatok is alátámasztják, ha megnézzük a jövedelem vagy a gazdasági változások alakulását.

Az elemzések alapján megállapítottuk, hogy a gazdasági fejlettség térbeli összehasonlítására szolgáló 1 főre jutó GDP alapján Magyarország legfejlettebb régiója Közép-Magyarország, majd Nyugat-Dunántúl és Közép-Dunántúl. Őket követi az átlagtól lemaradva Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, Észak-Alföld és Észak-Magyarország. A K+F megoszlását figyelve is jól látható különbségek vannak az egyes régiók között.

Jegyzet

¹ PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, lukacsr@sze.hu

¹PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, raczirma@sze.hu

Irodalom

- KSH (1996) *Területi statisztikai évkönyv 1994*. KSH, Budapest
 KSH (1998) *Területi statisztikai évkönyv 1997*. KSH, Budapest
 KSH (2000) *Területi statisztikai évkönyv 1999*. KSH, Budapest
 KSH (2007) *A magyar régiók zsebkönyve*. KSH, Budapest
 KSH (2007) *Területi statisztikai évkönyv 2006*. KSH, Budapest
 KSH (2011) *Területi statisztikai évkönyv 2010*. KSH, Budapest
 KSH (2011) *Magyarország régiói*. KSH, Budapest
 KSH (2011): *Területi statisztikai évkönyv 2010*. KSH, Budapest
 KSH (2012): *A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei, 2011*. In: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecenfogl munk.pdf>, 2013.01.08
 KSH: *Munkanélküliségi ráta*. <http://www.ksh.hu/>. Letöltve: 2013.01.08.
 KSH: *Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete (2000-)*. In: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli049.html. Letöltve: 2013.01.10.
 Lengyel, I. – Rechnitzer, J. (2009) *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. – Hajdú, Z (2006) *A Kárpát-medence régiói 3. – Dél-Dunántúl*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. – Rechnitzer, J. (2007) *A Kárpát-medence régiói 5. – Nyugat-Dunántúl*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. - Beluszky, P. (2007) *A Kárpát-medence régiói 6. – Közép-Magyarország*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. – Baranyi, B. (2008) *A Kárpát-medence régiói 8. – Észak-Alföld*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. – Nagy, G. (2009) *A Kárpát-medence régiói 10. – Észak-Alföld*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 MTA RKK – Horváth, Gy. – Szirmai, V. (2010) *A Kárpát-medence régiói 12. – Közép-Dunántúl*. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest
 Nemes Nagy, J. (1987) *A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest
 Nemes Nagy, J. (1995) *A GDP regionális számbavétele* In Pro Geographia Humana. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 99-118. o.
 Nemes Nagy J. (2009) *Fordulatra várva – A regionális egyenlőtlenségek hullámai*. In A regionális tudomány két évtizede Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest
 Nemes Nagy, J. (2005) *Regionális elemzési módszerek*. Regionális Tudományi Tanulmányok 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. 3. fejezet
Bruttó hazai termék (2007), KSH http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt013.html.
 Letöltve: 2013. 01. 12.

DEVELOPMENT DIFFERENCES AMONG THE REGIONS OF HUNGARY

LUKÁCS RÉKA – RÁCZ IRMA

The analysis of the regional inequality is essential for a country and it is also an important question whether the inequalities are growing or decreasing. The subject of our study is the regional disparities in Hungary. The regional comparison includes the economic development of Central Hungary, Central Transdanubia, Western Transdanubia, Southern Transdanubia, Northern Hungary, Northern Great Plain, Southern Great Plain.

Our study primarily analyses the macrostructure of the seven Hungarian regions between 1990 and 2010. It includes the social factors of Hungary such as the population allocation, the labour market situation and income as well as we analyse the general economic indicators of the seven regions.

The general economic indicators and the social statistics are all the essential indices if we analyse the economy of a country. If we examine a longer period, we can observe the changes whether the inequalities have grown or decreased and how large the changes are. With the help of these indicators we have tried to prove that the regional inequalities have grown in the last twenty years.

AZ ÉRZELMILEG INTELLIGENS VÁLLALAT ÉS A TUDÁSMENEDZSMENT¹

Emotionally intelligent organizations and knowledge management

STIFTER VIKTÓRIA

Kulcsszavak:

érzelmi intelligencia, érzelmileg intelligens szervezetek, tudásmenedzsment

Egészen az elmúlt évtizedig, a gazdagságot, a hatalmat a fizikai erőforrások birtoklása jelentette az üzleti életben. A munka, a tőke, a természeti erőforrások jelentették a termelés legfontosabb tényezőit. Napjainkban azonban felismerték a tudás, azon belül is a tacit, vagy más néven tapasztalati tudás egyre nagyobb jelentőségét. A gyorsan fejlődő technológiák világában az egyetlen versenyelőnyt tartósan jelentő tényező az alkalmazottak fejében létező tudás maradt. Vajon mi volt ennek a jelentősége? A válasz nagyon egyszerű: Technológiai újításokkal csak rövid időre szerezhethetünk piacvezető szerepet, hiszen az a versenytársak által könnyen lemásolható. Ám ugyanez nem mondható el a szellemi tőkéről, az alkalmazottak tudásáról, tapasztalatairól. Mondhatjuk tehát, hogy a tudás egy olyan fenntartható előny, mely megkülönbözteti őket az üzleti élet más szereplőitől. A tacit tudás számos kutatás középpontjába került, vizsgálták hogyan tehető explicitté, milyen részei vannak, milyen eszközökkel lehet átadni. Ebben a cikkben én azt fogom górcső alá venni, milyen jelenségek vannak a tacit tudás mélyebb rétegeiben, mi a szerepe a tacit tudásban az érzelmi intelligenciának, hogyan segíti az EQ a tudás megosztását, átadását, s ezzel hogy járulhat hozzá egy vállalat sikerességéhez.

Bevezetés

Egy olyan világban élünk, ahol a vezetőknek egyre komolyabb kihívásokkal kell szembesülniük, a gazdasági életben a változások száma folyamatosan nő főleg a technológia előrehaladása, a globalizáció, az internet terjedése, a politikai akadályok lebomlása, a magasabb iskolázottság, a különböző kultúrák megismerése iránt való nagyobb nyitottság együttes kölcsönhatásából. Ugyanakkor a munkaerő kínálat is változóban van. A pályakezdők amerikai kutatások szerint nem motiváltak a tanulásra és a munkában való fejlődésre. Tíz pályakezdőből négy nem képes együttműködni munkatársaival, hét pedig képtelen az önfegyelemre. Vállalatvezetők állítják, hogy a fiatalok nem bírják a kritikát, ha felhívják a figyelmüket hibáikra, ellenségesek lesznek, személyes támadásként élik meg azt, ami csupán a teljesítményük értékelése. (Goleman, 2002) Ilyen körülmények között a vállalatoknak is meg kell tanulni együtt élni a változásokkal, s nem félni tőlük. Ezáltal a vezetés is új megközelítést igényel. A holnap vezetőjének olyan üzleti stratégiákra van szüksége, melyek segítségével képes elboldogulni az igényesebb fogyasztókkal és a kifinomultabb alkalmazotti bázissal. A jövő vezetőinek segítőkészeknek kell lenniük, akik együtt tudnak működni, magasan képzettek, hogy kifejlesszenek és fenntartsanak kölcsönösen előnyös partnerkapcsolatokat, képesek legyenek befolyásolni és vezetni olyan

embereket is, akik adott esetben nem a saját beosztottai. (Cohen–Bradford, 2004) A holnap vezetőjének tehát érzelmileg intelligensnek kell lennie, s törekednie kell arra, hogy az általa vezetett szervezet is érzelmileg kompetens vállalattá váljon, ahol rezonáns a szervezeti kultúra, ahol az alkalmazottak között a tudás szabadon áramlik, s ahol a szervezet gyorsan képes reagálni a piaci változásokra.

Az érzelmi intelligencia fogalma

A civilizációnk hajnala óta foglalkoztatja az embereket az érzelmeknek az ember gondolkodására és viselkedésére gyakorolt hatása. Platón volt az első, aki úgy vélte, hogy az érzelmek, az érzések az emberek egy primitívebb oldala. Freud és társai szerint az érzelem aláássa az ésszerű gondolkodást. A legújabb kutatások azonban teljesen mást mutatnak. Ezek szerint az érzelmek hasznosak, sőt lényegi összetevői a társas helyzeteknek, gyengíthetik vagy serkenthetik a gondolkodást és a válaszreakciókat. Az új versenyhelyzetben az érzelmi intelligencia felértékelődik, nemcsak a munkahelyen, de a piacon egyaránt. Ha jól érezzük magunkat, hajlamosak vagyunk „rózsaszín szemüvegen” keresztül nézni az egész világot. (Goleman, 1997)

Az érzelmi intelligencia jelensége iránt oly mértékben megnövekedett az érdeklődés, hogy annak sokféle definíciója és mérőeszköze terjedt el. Bár a gondolkodás, és az arra ható hangulat vizsgálata már az 1970-es években elkezdődött, az érzelmi intelligencia, mint kutatási terület az 1990-1993 közötti években terjedt csak el. A közelmúltig, azaz 1997-ig gyakorlatilag csak a fogalmát próbálták meghatározni. Ennek az időszaknak köszönhetően ma sokféle intelligencia fogalom létezik. Goleman szerint az érzelmi intelligencia „az a képesség, hogy felismerjük az érzelmek jelentését és kapcsolatait, valamint gondolkodjunk és problémákat oldjunk meg mindezek alapján”. (Goleman, 1997, 30. oldal) Az érzelmi intelligencia nem kognitív képességek, kompetenciák és készségek együttese, amely befolyásolja az emberek azon képességét, hogy megküzdjenek a külső környezet követelményeivel és nyomásával.

Hogyan mérjük az érzelmi intelligenciát?

Dulewicz és Higgs szerint az érzelmi intelligencia az egyén céljainak elérése azon képességén keresztül, hogy irányítsa saját érzelmeit, legyen érzékeny és képes legyen befolyásolni másokat, képes legyen megtalálni az egyensúlyt a saját motivátorai között, és irányítsa önmagát lelkiismeretesen és etikusan. (Sutton, 2006) Amíg az érzelmi intelligencia nem egy erős jósló tényezője a teljesítménynek, addig az érzelmi kompetenciák – melynek ez az alapköve – igen. Elsőként Daniel Goleman tett különbséget érzelmi intelligencia és érzelmi kompetencia között. Az érzelmi kompetenciák azon egyéni és szociális képességekre utalnak, amelyek magasabb munkateljesítményhez vezetnek. Az érzelmi kompetenciák kapcsolódnak az érzelmi intelligenciához, azon alapulnak. Az érzelmi kompetenciáknál megfigyelhető, hogy az érzelmek szabályozása az érzelmek felismerésén múlik. Így például

azon képesség, hogy befolyásoljunk más embereket azon alapszik, hogy felismerjük az emberek érzéseit.

„Az érzelmi kompetencia olyan érzelmi intelligencián alapuló tanult képesség, amely kiemelkedő munkateljesítményt eredményez. (Goleman, 2002, 52. oldal) Az érzelmi intelligencia szintje meghatározza, hogy mennyire tudjuk elsajátítani az éntudatosság, önszabályozás, motiváció, empátia és társas készség gyakorlati képességeit, míg az érzelmi kompetenciánk mutatja meg, hogy ezek közül mennyit használunk a munkahelyen. (Goleman, 2002) Goleman kutatásai során az alábbi érzelmi kompetenciákat határozta meg, mint érzelmeken alapuló képességeket:

1. TÁBLÁZAT
Goleman érzelmi metakompetenciái
(Goleman's emotional metacompetences)

	Önmagunk – személyes kompetencia	Mások – szociális kompetencia
Felismerés	Érzelmi öntudatosság Pontos önértékelés Önbizalom	Szociális tudatosság Empátia Szervezeti tudatosság
Szabályozás	Önkontroll Megbízhatóság Lelkiismeretesség Alkalmazkodó képesség Eredmény orientáltság Kezdeményező képesség	Kapcsolatkezelés Mások fejlesztése Befolyás gyakorlása Kommunikáció Konfliktuskezelés Vezetői képesség Változás indukálása Kapcsolatok építése Csapatmunka és együttműködés

Forrás: Saját szerkesztés Boyatzis, Richard – Goleman, Daniel – Rhee, Kenneth (2000) alapján:

Ha végigtekintünk ezen a listán azt látjuk, hogy ezek a kompetenciák azonban nem csak 1-1 személyhez köthetők, hanem alkalmasak 1-1 vállalat, szervezet leírására is. Pl. egy vállalatról könnyen megállapítható, hogy van-e határozott jövőképe, egy vállalatnak ugyanúgy vannak erősségei és gyengeségei, mint egy személynek.

Az érzelmileg intelligens szervezet és annak alapjai

Az érzelmileg intelligens vállalat tehát az érzelmi intelligenciához hasonlóan érzelmi kompetenciák mentén válik mérhetővé. Azt, hogy egy vállalat milyen kompetenciákkal rendelkezik, nagymértékben befolyásolja, hogy milyen a szervezet vezetője, ő milyen képességekkel rendelkezik, mennyire tartja fontosnak a rezonáns, pozitív hangulat megteremtését a szervezetben, és hogy milyen vezetési stílust alkalmazva igyekszik a vállalati teljesítményt növelni. A vezetők mindig befolyásolták a közösség érzelmeit. A történelem során mindig mindenütt a vezető volt az, akitől a többiek veszedelem vagy nehézség esetén útmutatást és biztatást vártak. A

vezető a közösség érzelmeit irányító személy. A jó vezető sok teendője közepette észrevétlen marad, mindaddig, míg probléma nem merül fel. Ekkor pozitív irányba kell terelnie a kollektív érzelmeket, ki kell küszöbölnie a mérgező hangulatok blokkoló hatását. A beosztottak a rájuk bízott munka elvégzése mellett érzelmi támaszt várnak el vezetőiktől. Ha a vezető pozitív érzelmeket kelt, akkor minden tudása és lényge legjavát adja. Ha azonban az érzelmei negatív irányba sodródnak, akkor a vezető disszonanciát kelt, és aláássa azokat az érzelmi alapokat, amelyek az embert teljesítményre sarkallják. A hangulat meghatározza az ember munkájának hatékonyságát: a pozitív légkör serkenti az összetartást, ösztönöz a korrektségre, növeli a teljesítményt. A negatív érzelmei ellenben rossz hatással vannak a munkavégzésre, elterelik a figyelmet a lényegről. A jókedvű emberek pozitívabban ítélik meg az eseményeket, ezáltal a többi embert is. Egy jól időzített tréfa, játékos kedvű nevetgélés serkenti az összetartást, növeli a bizalmat, ráadásul örömtelibbé teszi a munkát is. (Goleman-Boyatzis-McKee, 2003)

Az, hogy egy szervezet vegetál vagy virul, nagymértékben függ tehát attól, hogy a vezető képes-e az érzelmei irányítására. Ez akkor is igaz, ha a főnök testi valójában nem is jelenik meg emberei között. Ez valószínűleg abból eredeztethető, hogy ők többet beszélnek másoknál, az alkalmazottak jobban is figyelnek rájuk, minden fontos kérdésben ők szólalnak fel először, a többiek pedig csak erre reagálnak. (Goleman-Boyatzis-McKee, 2003) Egy szervezet érzelmi intelligenciájára tehát hatással van magának a vezetőnek az érzelmi intelligenciája, hogy a vezető hogyan képes befolyásolni az alkalmazottakat, képes-e felismerni az alkalmazottak érzelmeit, észreveszi-e ha az alkalmazottaknak problémáik vannak. Az érzelmileg intelligens vezető boldogabb, elkötelezettebb a szervezet iránt (Abraham, 2000), sikeresebb (Miller, 1999), jobb munkahelyet képes teremteni (Watkin, 2000) és több érzelmi alapon hozza meg döntéseit, nagyobb lelkesedést, bizalmat és kooperációs képességet nevel bele alkalmazottaiba (George, 2000). George szerint továbbá az érzelmi intelligencia növeli a vezetői problémamegoldó készségét. Véleménye szerint a magas érzelmi intelligencia lehetővé teszi, hogy a vezető fejlessze a szervezet működését, pontosan felismeri, hogy beosztottai mit éreznek. Caruso szerint a nagyobb öntudatosság befolyásolja a teljesítményt, az érzelmei felismerésével a vezető tudatában saját és alkalmazottai érzelmeinek, mellyel segíteni tud azok megoldásában, a stressz kezelésében, a frusztráció feloldásában.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon milyen lehet olyan helyen dolgozni, ahol hírből sem ismerik az érzelmi intelligenciát? A vezető a gyors haszonszerzést tartja fontosnak. Mivel nincs sok riválisa, ezért úgy véli, nem lesz kevesebb megrendelőjük, ha csökkenti a szolgáltatás színvonalát. Nyíltan hangoztatja, hogy nem törődik az alkalmazottakkal: "Felvenni, kifacsarni, leselejtezni!" Az ilyen vezető esetében nem ritka jelenség, hogy megalázza embereit.

A szervezet akkor lehet sikeres, ha a vezető felfigyel az emberek érzéseire, a szervezet egészének érzelmi realitására és a kultúrára. A vezetőknak beszélgetni kell a beosztottakkal, kíváncsinak kell lennie a véleményükre, mi az, ami szerintük jól működik a szervezetben és mi az, ami nem. Az érzelmi intelligencia hiánya csökkenti a munkakedvet, emiatt a dolgozók elhanyagolják képességeiket. Az önbizalom helyén üres hengegés, nyílt ellenségeskedést találunk. Az emberek testben minden nap bemennek dolgozni, de szívüket és lelküket másutt hagyják. (Goleman-Boyatzis-McKee, 2003)

Épp ezért törekedni kell egy baráti vezetési stílus kialakítására: igyekezni kell az alkalmazottak esetében nem használni előjegyzési naptárt, a vezető ajtáját mindenki előtt nyitva hagyni, s nem elküldeni őket, ha látjuk, hogy bajban vannak. Nagy horderejű döntések előtt nem hezitálni tanácsot kérni szakértő beosztottaitól, figyelembe venni munkatársainak szempontjait is. Érdekes személyes kapcsolatba kerülni az emberekkel, akár úgy, hogy nem az irodájában ebédel, hanem lejár a büfébe, és beszédbe elegyedik az alkalmazottakkal. Egy ilyen vezetési stílussal bátoríthatjuk az alkalmazottakat is arra, hogy merjenek kérdezni, ezáltal csökkentve a hibákat, növelve a teljesítményt, továbbá érzelmileg intelligens szervezetet kialakítani, mely a korábban ismertetett érzelmi kompetenciákkal rendelkezik mind az alkalmazottaival, mind a vevőkkel kialakított kapcsolatainak során.

Miért fontos, hogy a vállalat érzelmileg intelligens legyen?

A vezető képességein kívül maguk az alkalmazottak, és az általuk vallott értékek is befolyásolhatják a szervezet érzelmi intelligenciáját. Ha az alkalmazottak féltik a tudásukat, olyan munkahelyi légkört tapasztalnak, ahol a szabályok, az előírások korlátozzák tudásuk megosztását, hiába törekszik a vezető az együttműködésre, a csapatmunka előmozdítására. A vállalati kultúra tehát ugyancsak hatással van a vállalat érzelmi intelligenciájára. „A vállalati kultúra az adott szervezetet meghatározó értékek és jellegzetességek kombinációja. Hatást gyakorol arra, hogy az alkalmazottak hogyan viszonyulnak egymáshoz, a vevőkhöz, a részvényesekhez és az üzleti partnerekhez. befolyásolja a viselkedést, egységbe kovácsolja a dolgozókat az adott értékrend körül. Hozzájárulhat a teljesítmény növeléséhez és a munkakörnyezet javításához.” (Fairbairn, 2006)

A L’Oreal kozmetikumokat gyártó vállalatnál például bevezették, hogy az új alkalmazottakat az érzelmi intelligenciájuk alapján válogatják ki, s kimutatták, hogy ezek a dolgozók 63 %-ban kisebb arányban hagyták ott a vállalatot egy év elteltével. Ez napjainkban igencsak hasznos eredmény, hiszen a válság után a leépítések korában élünk, ahol Lyle Spencer kutatásai szerint egy alkalmazott elbocsátása és egy új alkalmazott felvételének költsége az egyén egy évi fizetésével egyenlő. Ez az összeg tartalmazza a végkielégítést, a toborzás és betanítás költségeit is. (Goleman, 2002)

Az érzelmileg intelligens szervezetek képesek befolyásolni az alkalmazottaik tehetőségét azzal, hogy hatékonyabban megismertetik velük változó környezet kihívásait. Ezek a szervezetek nagyobb alkalmasságot mutatnak a csapatmunka, az együttműködés, az alkalmazkodó képesség, a megvalósítás orientáltság, az ügyfél-orientáltság felé, és ők hajlamosabbak a hálózatban együttműködésre és a rugalmasságra, nem úgy, mint a hierarchikusan felépülő szervezetek. Ahogy a szervezetek egyre hálózottabbak lesznek, egyre több érzelmi intelligenciát kívánnak meg a dolgozóiktól, mint ahogy azt a hagyományosan hierarchikus szervezetek teszik. Hálózatban működő szervezeteknél az emberek gyakrabban dolgoznak csapatokban, és a csapattagok gyakran találják magukat irányító szerepben olyanokkal szemben, akik nem közvetlenül nekik jelentenek. A tagoknak képesnek kell lenniük jól együttműködni másokkal (önkontroll, empátia, csapatmunka és együttműködés, konfliktus menedzsment, kommunikáció), hatni másokra együttműködésen alapuló módszerrel

(empátia, befolyásolás, vezetői képesség), és találni egyre gyorsabb és gyorsabb utat, hogy végrehajtsák a stratégiai és operatív programokat egyaránt (kezdeményezés, teljesítmény orientáltság). (Jacobs, 2001)

Egy érzelmileg intelligens szervezet tehát képes az alkalmazottaiban nagyobb elkötelezettséget építeni, ezáltal a fluktuációt csökkenteni. Az elkötelezettség által az alkalmazottak belsőleg lesznek motiváltak a munkavégzésre, mely a termelékenységük növekedésével járhat. A munkáért való lelkesedésük a vevőkkel való kapcsolattartásban is megmutatkozik, amely a vevői hűség, lojalitás révén nagyobb árbevétellel is járhat.

A vállalatok vezetői mindig azt hangoztatják, hogy a cégük legfontosabb célja az ügyfelek igényeinek kielégítése. A termék, vagy szolgáltatás minősége a piaci versenyképesség szempontjából alapvetően fontos. Hiszen ma már az alacsony ár a vevő agyában a silány minőséggel párosul, s épp ezért vásárlási döntéseiknél a pénztárcájuk kímélése helyett egyedi kívánalmaik alapján döntenek. Ugyanakkor felmerül a kérdés, mik ezek az egyedi kívánalmak. A vállalatok hatalmas pénzüsszegeket költenek arra, hogy megtudják, mit akar a vevő, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy a termék vagy a szolgáltatás a belső ügyfelek, azaz az alkalmazottak miatt olyan amilyen. Ők is a szervezet szerves részei, s ma egyre fontosabbá válik az alkalmazottak körütekintő kiválasztása, mely biztosítja azt, hogy olyan emberek kerüljenek be a szervezetbe, akik pozitívan viszonyulnak cégünkhöz és a vevőkhöz. (Wellemín, 1998)

A lelkes alkalmazottak szívesen keresik a vevők kedvét. Benjamin Schneider kutatásokkal igazolta, hogy az alkalmazottak munkahelyi elégedettségével egyenes arányban nő a vásárlók elégedettsége és a bevétel. Az üzletfelekkel érintkező, alacsony elégedettségi szintű alkalmazottak akár három évre előrevetítik a munkaerő fluktuációját és a vásárlók növekvő elégedetlenségét. A szervezetek hatékonyságát vizsgáló kutatók szerint pozitív összefüggés van a munkahely légköre és teljesítménye között. A vezetők azonban igyekeznek ezt figyelmen kívül hagyni, és helyette a „kemény” üzleti tennivalókra összpontosítanak.

Összegzés

Egy vállalat olyan, mint egy élő szervezet, megszületik, különböző szakaszokban fejlődik, érett lesz, és végül elhal. A Fortuna500 vállalatok ¾-e 40 éven belül megszűnik. Mégis számtalan példát sorolhatnánk azonban az ellentáborba, az életre való vállalatok sorába. Az életrevaló vállalatok fennmaradnak, melyben nagy szerepe van az érzelmi intelligenciának és a tudásmegosztásnak. A fejlett érzelmi intelligencia fokozza az ellenálló-képességet, megőrzi a szervezet egészségét, elősegíti a növekedést. Egy érzelmi intelligenciával rendelkező szervezetnek fel kell számolnia minden eltérést a kinyilvánított és a tényleges értékek között! Ezáltal nyilvánítva ki a dolgozók jelentőségét. A bürokratikus módszerek ma már nem használhatók. A világgazdasági fokozódó versenyben a munkásokat és vezetőket egymás ellen fordító hierarchikus rendszereket lassanként felváltják a hálózatok, a teamek, az órábéréket a sajátos tulajdonosi juttatások, az állandó munkahelyeket a cseppfolyós karriererek, az egyszer s mindenkorra elsajátított készségeket az egész életen át tartó tanulás. Ebben a versenyben a motivált, kezdeményező, belső kényszerből állandóan

fejlődő, az akadályokat leküzdő, optimista embereké a jövő. Állandósul a csapatmunka, egyre fontosabbá válik az együttműködés, a kapcsolatépítési készség. (Goleman, 2002)

Ahhoz, hogy a szervezetünk hosszú távon fennmaradjon a tudás szabad áramlását kell elősegítenünk. Ehhez pedig szükség van az érzelmi készségekre. Ahhoz, hogy szervezetünk támogassa a tudás áramlását gondoskodnunk kell a menedzsment gondolkodásának megváltozásáról. Napjainkban a főnök-beosztott megkülönböztetés már idejét múlt. A nagy különbségek megszüntetése olyan helyzetet teremt, amely serkenti a bizalom kiépülését, elősegíti a felelősségteljes munkavégzést, és az alkalmazottakban olyan érzetet kelt, mintha maga is a vállalat tulajdonosa lenne. (Blanchard, 2007) Az eredményesség azonban nem csupán az üzleti tevékenységen múlik, hanem mindenekelőtt az embereken. A siker attól függ, mi az, ami a dolgozók számára fontos, mivel foglalkoznak, és hogyan képesek együttműködni egymással. A legkiválóbb szervezeteknek van kollektív én-képe és sajátos légköre. Tagjai úgy érzik, megtalálták a helyüket, megértik a többieket, tudják, hogy őket is megérti a csoport és jól érzik magukat egymás társaságában. Ilyen rezonáns szervezeteket kell kialakítaniuk az érzelmileg intelligens vezetőknek. Be kell vonniuk munkatársaikat a tények feltárásába, egyéni és kollektív szinten egyaránt: látniuk kell, mi történik valójában, és segíteniük kell néven nevezni mindazt, ami ártalmas, illetve ami a szervezet erőforrásaiból fakad. Ugyanakkor közös célok köré kell gyűjteniük az embereket, újabb módokat teremtve és mutatva az együttműködésre. Az ilyen vezetők nemcsak rezonanciát teremtenek, hanem gondoskodnak arról is, hogy e rezonancia folyamatosan, a szervezet minden szintjén meghatározza a kapcsolatok és a munkavégzés jellegét, bőségben és válságban egyaránt.

Jegyzet

¹ A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, "Tehetséggondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen" című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának "Közép-Európa versenyképessége" c. kutatási témájában készült.

Irodalom

- Abraham, R. (2000): *The role of jobcontrol as a moderator of emotional dissonance and emotional intelligence – outcome relationships*. The Journal of Psychology, 134. szám, pp. 169-184
- Blanchard, Ken (2007): *Empowerment. A felelősség hatalma*. Edge 2000 Kft. Budapest.
- Boyatzis, Richard – Goleman, Daniel – Rhee, Kenneth (2000): *Clustering Competence in Emotional Intelligence: Insight from the Emotional Competence Inventory*. in Bar-On – Parker (szerk.): The Handbook of Emotional Intelligence. Jossey-Bass, San Francisco. pp 343-362.
- Cohen, Allan R. – Bradford, David L. (2004): *Új szövetség létesítése*. In: Marc Effron et al (szerk.): HR a 21. században, HVG. Kiadó Rt. Budapest. pp167-176
- Fairbairn, Ursula F. (2006): *A HR mint stratégiai partner: kulturális váltás mint esettanulmány*. In: Mike Losey, Dave Ulrich, SueMeisinger (szerk.): A HR jövője : Az emberi erőforrás-menedzsment perspektívái. HVG Kiadó Rt. Budapest.
- George, J. M. (2000): *Emotions and leadership: the role of emotional intelligence*. Human Relations, 53. szám, pp 1027-1041.
- Goleman, Daniel (1997): *Érzelmi intelligencia*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Goleman, Daniel (2002): *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*. SHL Hungary Kft., Budapest.

- Goleman, Daniel – Boyatzis, Richard – McKee, Annie (2003): *A természetes vezető – Az érzelmi intelligencia hatalma*. Vince Kiadó, Budapest.
- Jacobs, Ruth L. (2001): *Using Human Resource Function to Enhance Emotional Intelligence*. In: Cary Cherniss and Daniel Goleman (szerk.): *The Emotionally Intelligent Workplace*. Jossey-Bass, San Franciscopp.159-181
- Miller, M. (1999): *Emotional intelligence helps managers succeed*. Credit Union Magazine, 65. szám, pp. 25-26.
- Sutton, Melanie (2006): *Emotional intelligence and competence in a knowledge citizen's world*. South African Journal of Information Management, 2006. december
<http://sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/viewFile/234/228> Letöltés ideje: 2012. november 23.
- Watkin, C. (2000): *Developing emotional intelligence and performance*. Group and Organization Management, 8. szám, pp. 89-92.
- Wellemin, John (1998): *Az ügyfél szolgálatában*. SHL Hungary Kft. Budapest

EMOTIONALLY INTELLIGENT ORGANIZATIONS AND KNOWLEDGE MANAGEMENT

STIFTER VIKTÓRIA

In this paper I will show a new part of tacit knowledge, which plays an important role in organizational success: emotional intelligence. I would like to define this new issue, to introduce the relation between tacit knowledge and emotional intelligence and to show its effect on organizational success. This paper will try to confirm that emotional intelligence will be an important part of knowledge economies. With cognition of emotional intelligence we are able to build and operate a strong company.

VÍZ, AMI ÖSSZEKÖT. A BALATON RÉGIÓ TÁJI KÖRNYEZETÉNEK TURIZMUSORIENTÁLT VIZSGÁLATA

Tourism oriented analysis of the natural environment at the
Lake Balaton (Hungary)

SULYOK JUDIT¹

Kulcsszavak:

turizmus, természeti környezet, vízpart.

A globalizációval egyidejűleg napjainkban egyre inkább előtérbe kerülnek a lokális értékek. Kisebbségi települések, térségek, régiók keresik identitásukat, hogy egyedi jegyeikkel kitűnjenek a globális piac forgatagában. Nincs ez másként a turizmusban sem, ahol sok esetben a márkázás mágikus köntösébe bújva versengenek az úti célok az utazók figyelméért. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja a vízparti területek földrajzi adottságaikból eredő, meghatározó jellemvonásait. A vízpartok önmagukban vonzóak, turisztikai hasznosításuk széles körben elterjedt, ami indokolja turizmusorientált vizsgálatukat. A bemutatott kutatás a turizmus rendszerét segítségül hívva keresi a választ arra, hogy a vízparti táj domináns vonásai hogyan alakítják az adott terület életét. A komplex módszertan (lakossági, média- és szakmai vizsgálat) a téma holisztikus megközelítését teszi lehetővé. A 2009 és 2012 között zajlott, a magyarországi vízparti desztinációkat, kiemelten a Balaton régiót a középpontba állító kutatás eredményei rávilágítanak a táji környezet domináns és szerteágazó szerepére. A vízparti környezet a turisztikai kereslet, a kínálat és a közvetítő szektor számára egyaránt elismert imázsselem, ami kiegészül az egyéni szubjektivitással, a turizmushoz elengedhetetlen infrastrukturális adottságokkal, valamint a belföldi célterületek racionális és érzelmi előnyeivel. A vízpart ugyanakkor fontos meghatározója az adott terület gazdasági, kulturális, társadalmi, természeti, technológiai és politikai környezetének. A kutatás eredményei felhívják a figyelmet arra, hogy a területi lehatárolásokkal egyidejűleg az adott hely földrajzi adottságainak (f)elismerése adhat alapot a versenyképes és fenntartható jövő megteremtéséhez.

Bevezetés

A jellemzően városi környezetből útra kelők az ún. „térspecifikus” turisztikai termékek (Michalkó 2007) – köztük a vízpartokra irányuló utazások – fogyasztásában találhatunk rá a számukra idilli környezetre. A turizmusra predesztinált (Rátz – Michalkó 2008) vízparti területek mind a mai napig az első számú vonzerőt jelentik a világ turizmusában (UNWTO 2011). A tömegturizmusban² fénykorukat élő, ún. második generációs (Chapman – Speake 2011) célterületeket egyre nagyobb arányban fedezik fel új célcsoportok. Míg az elmúlt 50 évben a vízparti turizmus területileg a partszakaszokra (strandokra) koncentrálódott, ma már a vízpart egészét magában foglalja, ide értve a vízi és a szárazföldi aktivitásokat (Hall 2001).

A növekvő versenyhelyzet, az időjárás bizonytalanságának kiküszöbölése, a vendégforgalom időbeni koncentrációjának enyhítésére tett törekvések az elmúlt években jelentős fejlesztést eredményeztek a tömegturizmussal „szakítani” kívánó vízparti területeken. A termékfejlesztés mint megkülönböztetés azonban azzal a veszéllyel járhat, hogy a desztinációtól „független” turisztikai vonzerők könnyen lemásolhatók más célállomások számára (Agarwal 1999). A turisztikai döntéshozók körében egyre népszerűbb a márkázás, az országok és városok mellett ma már egyre inkább a helyek márkázása kerül a középpontba (ETC – UNWTO 2009, Lorenzini et al. 2011), ami egy holisztikus megközelítést takar (ETC – UNWTO 2009), és ideális esetben szorosan kapcsolódik a természeti, kulturális és társadalmi környezet adottságaihoz (Lorenzini et al. 2011).

A magyarországi vízparti területek közül több ok miatt esett a választásom a Balaton régióra. A tó és környéke a hazai turizmus egyik legnépszerűbb úti célja (KSH 2011), kedvelt kutatási téma a döntéshozók és a tudományos kutatók körében. A több évszázados múltra visszatekintő (Rátz 2007) Balaton esetében jól vizsgálhatók a vízparti desztinációk aktualitásai (például időbeni és területi koncentráció, az egyes területi szintek szerepe stb.).

Jelen tanulmány célja annak feltérképezése, hogy a vízpart által erőteljesen determinált természeti környezet miként alakítja az adott desztináció életét. Az itt bemutatott kutatás emellett kiemelten vizsgálja, hogy az egyes területi szintek (helyi, regionális és országos) hogyan jelennek meg a kiválasztott célterületen, a Balaton régióban.

Szakirodalmi áttekintés

A turizmusra predesztinált vízpartok (Rátz – Michalkó 2008) nagyon különbözőek. A turizmuselméleti alapokból kiindulva, a vízpart ön maga egy, a desztinációt meghatározó táji környezet. Ezen belül megkülönböztethetünk tengert, tavat vagy folyót. A turisztikai termékek esetében beszélhetünk a termékhez kapcsolódó földrajzi térről, Michalkó (2012) értelmezésében ez a falusi turizmust, a városi turizmust, az ökoturizmust, a vízparti és a hegyvidéki turizmust jelenti. A magyarországi vízpartok, köztük a Balaton meghatározó adottsága a fürdőzésre való alkalmasság. A leginkább nyári üdüléssel társított tengerpartok mellett a tópartok más környezetben találhatók. A magyarországi tóparti célállomások – tengerpart hiányában – a nyári vízparti üdülés igényét is kielégítik, ami a tengerparthoz teszi őket hasonlóvá. Ez egyúttal nagyban megkülönbözteti azon európai ún. tengerszem tavaktól, amelyek fürdőzésre nem vagy csak korlátozottan alkalmasak (Wörthi tó, Garda-tó, Como-i tó, Boden-tó stb.).

A vízparti területek turizmusorientált vizsgálatát indokolja, hogy a turizmus az a gazdasági ágazat, amelyről a legtöbb és a legpozitívabb híradás szerepel (WTO 2002, *Castellort* – Mader 2009). A turisztikai imázs a nagyközönség széles rétegét

éri el, de hatékony eszköze lehet más célcsoportok, például a helyi lakosság (ETC – UNWTO 2009) megszólításának is.

A turisztikai úti célok az egész világból fogadhatnak látogatókat, a vendégek jelentős többsége mégis mind a mai napig belföldi és a közeli országokból/azonos kontinensről érkező. A tájba illeszkedő társadalmi környezet (*Mikházi – Szilvácsku* 2010) a világ egyre nagyobb részét megszerkeszti (*Karancsi* 2006), és bizony nincs ez másként a vízpartokon sem: sok desztinációban mára „elfogytak” a szabad terek (nagyfokú beépítettség, magántulajdonosok).

A területi fejlődést befolyásoló (*Baráth et al.* 2001), tartósan helyhez kötött elemként értelmezhető (*Faragó* 2007) táj, a „minket körülvevő valóság” (*Karancsi* 2006:6) szépsége abban rejlik, hogy nem „előre megtervezett kompozíció” (*Karancsi* 2006:6). A természet szépsége az emberi szépségnél jóval rövidebb múltra nyúlik vissza. A természet fensége a 18. században került az érdeklődés középpontjába, amikor is az utazók már nem a hódítás céljából keltek útra, hanem hogy „új élményekkel és új érzelmekkel találkozassanak” (*Eco* 2005:282). A tájat felfedezők néhány évszáddal ezelőtt a festők ajánlásai alapján keresték a természeti környezet fenségének élményét (*Karancsi* 2006), ezzel szemben a mai utazó számára a fényképezőgép nyújtotta szabadság lehetővé tette a táj megőrkítését.

A vízparti és a hegyvidéki desztinációk értelmezhetőek a falu – város szemszögéből is. A „városiasodás”, a várossá avatások növekvő száma ellenére a vízpartokon fekvő települések mind a mai napig megőrizték arculatukat, a hagyományos értelemben vett városias környezet hiányzik (*Szepesi* 2008). A turisztikai célállomások számára a városi cím előny a források megszerzésénél, a befektetések vonzásánál, és a helyi lakosság számára a „városi” infrastruktúra változás az életminőségben. Az itt élők ugyanakkor sokszor nem jelennek meg turisztikai fogyasztóként (például rendezvényeken). Konfliktushoz vezethet továbbá a természeti erőforrások korlátozottsága is (*Bonaiuto et al.* 2002), ami a Balaton esetében a nemzeti parkhoz tartozó terület tekintetében jelenik meg.

A táj pozitív (*Mikházi – Szilvácsku* 2010) esztétikai értéke szorosan kapcsolódik üdülési és természetvédelmi potenciáljához (*Karancsi* 2006). A vízparti területek életében a turizmus a táj társadalmi hasznosításának formájaként értelmezhető (*Frisnyák* 2008). Ez a kultúrtájat formáló funkció (*Berényi* 2008) a hazai vízpartok természeti és ember alkotta jellemzőit egyaránt alapjaiban változtatta meg az elmúlt évszázadban. Napjainkban növekvő nyomás van a helyi gazdasági szereplőkön, hogy „turisztikai látványossággá” fejlődjenek, annak minden előnyével (például több bevétel) és hátrányával (például a munkafolyamat megváltozása a látogatók igényei szerint) (*Everett* 2012). A vízpartok iránti stabil turisztikai kereslet pozitívan járul hozzá, hogy a helyi gazdaság színterei a látogatók számára autentikus, valódi vonzerővé váljanak.

Magyarország turizmusát tekintve a kínálat térbeli megoszlása turisztikai régiók, illetve kiemelt üdülőkörzetek segítségével elemezhető. A kilenc turisztikai régió közül kettő (Balaton és Tisza-tó) egyértelműen a vízparthoz köthető. A kiemelt üdülőkörzetek vonzerejében jól tetten érhetők a tájjal, a földrajzi térrel kapcsolatos

tényezők. A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet (KÜ), a Dunakanyar KÜ, a Mátra-Bükk KÜ, a Mecsek és Villány KÜ, a Sopron-Kőszeghegyalja KÜ, a Tisza-tó KÜ és a Velencei-tó – Vértes KÜ önmagukban vonzó természeti környezettel várják a potenciális látogatókat. Ezen túl is vannak a potenciális utazók képzeletbeli térképén helyet kapó tájegységek (Hajdúság, Hegyalja, Jászság, Nyírség, Őrség, Szigetköz stb.). Települési szinten az ún. kiemelt üdülőhely minősítés jelzi az adott célállomás turisztikai szerepét. A jogilag szabályozott desztinációk sok esetben nem fedik az utazók által bejárt területet. A jelen tanulmány fókuszában álló Balaton regionális szinten értelmezhető, egyúttal magában foglalja a helyi (települési) szinteket, és fontos részként kapcsolódik az országos szintű turisztikai kínálat mozaikjához.

Módszertan

A szakirodalmi áttekintés és a másodlagos adatok feldolgozása mellett a tanulmány primer adatfelvételre épít. A 2009 és 2012 között végzett elsődleges kutatás kvantitatív és kvalitatív szakaszt foglalt magában. A 2009-ben történt lakossági megkérdezés során 668 fő került megkérdezésre (személyes megkérdezés a válaszadó lakóhelyén), a beérkezett kérdőívek alapján a felmérés a vízparton járt városlakók preferenciáit tükrözi. A primer kutatás következő fázisa egy médiaelemzés volt, ami a Balaton régióról 2009-ben és 2010-ben a magyarországi, magyar nyelvű írott médiában megjelent, nem fizetett híradások (összesen 1483 cikk) tartomelemzését jelentette. Végül 2011 őszén a Balaton régió turizmusában érdekelt szolgáltatók online kérdőíves megkérdezése (47 szolgáltató) történt, amit 2012 nyarán a kiválasztott döntéshozókkal készült mélyinterjúk (20 interjú) zártak le.³

A kutatás fókuszában a táji környezet turizmusorientált vizsgálata és márkázási lehetősége állt a magyarországi, ezen belül a Balaton régió mint vízparti célállomás esetében. Az itt bemutatott, a területi vonatkozásokat részletesen tárgyaló következtetések a – doktori értekezésemhez kapcsolódó – kutatás eredményeire építenek.

Eredmények

A táji környezet helye a vízparti területek turisztikai imázsában

A vízpart által erőteljesen determinált táji környezet helyét a célállomásokról alkotott képben spontán társítások segítségével térképezte fel a kutatás. A megkérdezett potenciális utazók sorrendben öt asszociációt említhettek. A vízparti úti célokról szinte mindenkinek (658 fő, a válaszadók 98,5%-a) eszébe jutott

valami. Az utazók tudatában sokszínű kép él a vízparti területekről: a több mint 80 kategória az eredmények bemutatásánál 23 tényezőre szűkült. A vízparti utazás hallatán a válaszadók többségének a passzív pihenés és a nyári időszakhoz szorosan kapcsolódó napsütés, fürdés jut az eszébe. A vízparti utazásról alkotott képet a megkérdezettek tudatában a vízhez közvetlenül vagy közvetve kötődő társítások és az utazáshoz kapcsolódó képzetek alkotják, kiegészülve az egyéni szubjektivitással.

A víz és a táji környezet a megkérdezettek többsége (84%) számára része az utazásnak. A táji környezet a vízparti területek turisztikai imázsában több ponton megjelenik. Szűkebb értelemben véve, a természeti környezet része az „üde környezet” mellett a szép kilátás, a növény- és az állatvilág. Az említett növények és állatok között egyértelműen a vízhez kötődők szerepelnek a megkérdezettek tudatában (például kacska, sirály, nádas). Tágabb értelemben véve, a vízparti táj élményével kapcsolatban álló imázsselem a napsütés, a tenger és a homok, a víz, a levegő és a szél.

Az utazás során végzett aktivitások között kiemelkedő a tájat közvetlenül „fogyasztó” fürdőzés szerepe. A vizsgált mintában markánsan jelennek meg a vízhez kapcsolódó egyéb tevékenységek: a csónakázás, hajókázás és a horgászat, amelyek az egyre rövidebb fürdőzési szezonon kívül is végezhetőek. A vitorlázás említési aránya nem éri el mindössze 0,9% (az aktív sportolási lehetőségek része az eredmények bemutatásánál). A táji környezettel közvetlen kapcsolatban álló kerékpározást és túrázást az aktív pihenés, sportok kategória foglalja magában.

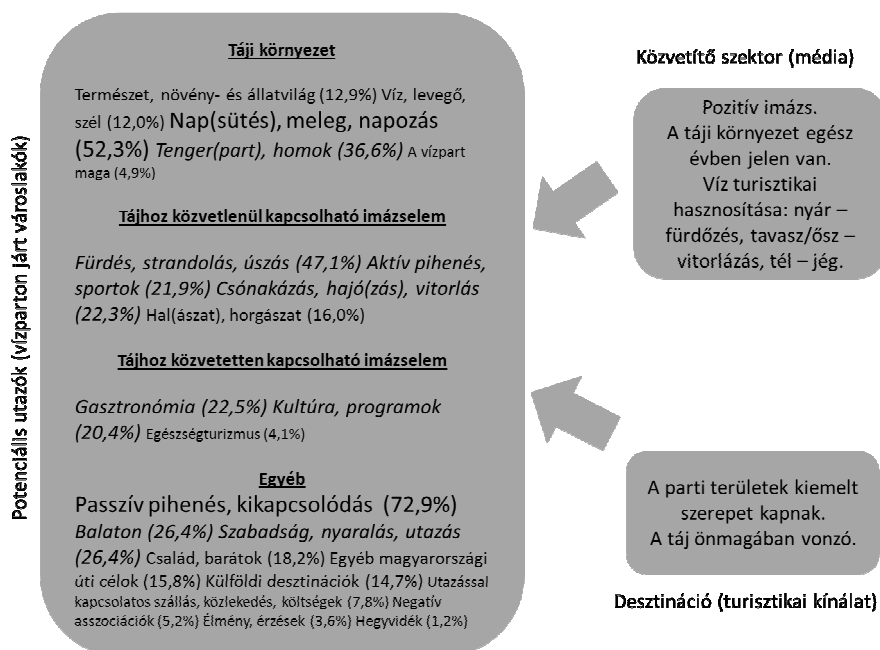
Ezen aktivitások mellett a természeti környezet szépsége kapcsolódhat más tevékenységekhez is, mint például a gasztronómiához, a kulturális turisztikai kínálatához vagy az egészségturizmushoz.

A „*festői táj*”(Népszava, 2009. november 4.) szépsége a médiában⁴ is visszaköszön. A cikkek tartalomelemzése a táji környezet imázsát a szezonalitással egészíti ki. A tavat körülölelő természeti táj képe a nyári és a nem nyári időszakban elkülönül egymástól. A tó maga a nyári időszakban egyértelműen a fürdőzéshez kapcsolódóan jelenik meg, tavasszal és ősszel a vitorlázás kapcsán kerül a híradásokba, míg télen – az időjárástól függően – a korcsolyázási lehetőségekről tudósítanak a médiumok. A „*megnyugtató, csodálatos környezet*” (Magyar Hírlap, 2009. július 17.) valamilyen formában egész évben nyomon követhető a híradásokban.

A táji környezet szerepének feltérképezésének fontos dimenzióját jelenti a partközeli területek turisztikai hasznosításának vizsgálata. A turisztikai döntéshozók szerint a parti sétányok, a vízhez közeli terek egyértelműen kedvelt célpontjai a vendégeknek, ide koncentrálnak a turisztikai vállalkozások is. Összességében a táji környezet kiemelt helyet kap a turizmusban, fontos a rendezett környezet, a településközpontok rekonstrukciója. A vízközelű területek mellett a messzebb fekvő, tóparti kilátást nyújtó utak is vonzóak. (1. ábra)

1. ÁBRA

*A táji környezet szerepe a vízparti területek turisztikai imázsában
(Role of the natural environment in the image of waterside destinations)*

Forrás: Saját kutatás (2009-2012)

A területi szintek megjelenése a turisztikai kereslet, a kínálat és a média képzeletbeli térképén

A vízparti célállomások regionális szintű területként értelmezhetőek. Méretüktől (terület, lakosság stb.) függetlenül a magyarországi vízparti úti célok csupán a turizmus térképén önállóak, a turizmus rendszerében alkotnak egy-egy egységet.

A lakossági megkérdezés eredményei szerint a potenciális utazók tudatában a Balaton áll a legelőkelőbb helyen a konkrétan megnevezett célállomások között. A Balatont a válaszadók 24,9%-a nevezte meg. A megkérdezett potenciális utazók „térképén” a hazai vízpartok megelőzik a külföldi úti célokat. Ennek háttérében szerepet játszik a magyarországi vízpartok gazdag kínálata és az, hogy a vízparti utazás a nagyközönség többsége számára vonzó és elérhető. Konkrét külföldi desztinációt kevesen említettek a vizsgált mintában, ezen belül Horvátország jelent meg önállóan.

A hazai vízparti úti célok között a Balatont a Velencei-tó (21 említés), a Tisza (28 említés) és a Duna (19 említés) követi.⁵ Konkrét település a Balaton és a Tisza-tó esetében került a képzeletbeli térképre a vizsgált mintában. A balatoniak közül Alsóörs, Badacsony, Balatonakaratya, Balatonmárfürdő, Siófok, Szigliget és Tihany; a Tisza-tónál Abádszalók és Tiszafüred szerepeltek.

A hírek területi eloszlása alapján megrajzolt képzeletbeli Balaton térképen a Balaton régiót alkotó 179 település közül több mint százan (2009-ben 103, 2010-ben 113 település) szerepeltek a vizsgált időszakban. A hírekben rendszeresen megjelenő úti célok köre azonban jóval szűkebb: Balatonfüred, Keszthely és Siófok városok kommunikációja a legaktívabb, legtudatosabb. A Nyugat-Balaton térség (Balatonyörök, Gyenesdiás, Vonyarcvashegy) jó példája annak, hogy több kisebb település együttesen hogyan „hallatja a hangját”.

A partmenti és nem partmenti, továbbá a partközeli települések közötti jelentős különbségek a potenciális utazók és a médiában megjelenő híradások mellett a turisztikai kínálat oldalán is visszatükröződnek. A régió legnépszerűbb úti céljai között a kutatásba bevont szakemberek szerint messze kiemelkedik Balatonfüred, amit Tihany, Siófok és az utóbbi években felzárkózni látszó Keszthely követ. Emellett Badacsony és a Balaton-felvidék jelent meg markánsabban a képzeletbeli térképen.

A Balaton régióhoz tartó két legjelentősebb egészségturisztikai úti cél, Hévíz és Zalakaros helyzete nem egyértelmű. A vízparton járt városlakók tudatában a vízparti utazásnak nem részei. A turisztikai döntéshozók véleménye erről a kérdésről megoszlik.

Szakmai szemmel nézve, a balatoni utazás alternatívája elsősorban a tengerparti (közeli, európai) utazás és az európai tavak felkeresése. Az európai, hegyvidéki tavak (Bodeni-tó, Garda-tó, Comoi-tó, Wörthi-tó) esetében fontos megjegyezni, hogy azzal a turisztikai döntéshozók is tisztában vannak, hogy a nyári üdülők számára kevésbé jöhetnek szóba. Ezekről az ún. tengerszem típusú tavaktól a Balaton erőteljesen elkülönül a fürdőzési lehetőség miatt (más tavakban is lehet fürödni, de nem olyan mértékben, nem annyi helyen stb.). Erőteljes vélemény volt még, hogy a Balatonnak nincsen versenytársa. A hazai vízpartok közül a Tisza-tó, a Velencei-tó és a Fertő-tó jelentek meg a turisztikai kínálat tudatában.

A vízparti területek, ezen belül a Balaton régió területi értelmezéséhez fontos kiegészítés, hogy a megkérdezett turisztikai szakemberek a régió egészét – márkázás szempontjából – 4-5-6 kisebb régióra lebontva tartják a legsikeresebbnek.

A táji környezetből adódó jellemzők vizsgálata a Balaton régióban

A turizmus rendszeréből kiindulva, a vízparti desztinációkban a táji környezet által erőteljesen determinált adottságok számos ponton meghatározóak.

A természeti környezet tekintetében elmondható, hogy a vízpartok nagy része természetvédelmi terület. Ez amellelt, hogy értéké nyilvánítja ezen területeket,

korlátozást is jelent a gazdaság számára. Magyarország érett turisztikai desztinációnak tekinthető, a hazai vízparti célállomások döntő része már bekapcsolódott a turizmusba, ennek következtében kevés a még érintetlen terület.

A társadalmi környezet kapcsán szükséges kiemelni, hogy a vízparti területeken a falusias – kisvárosias miliő a jellemző. A lakosság előregszik, a fiatalabb korosztályok elvándorlása jelentős. És bár egy turisztikailag frekventált régióban, mint a Balaton úgy vélhetjük, hogy az ott élők is aktív részesei a turizmusnak, a helyi lakosság turisztikai fogyasztása nem számottevő. A régióban található nagy számú üdültulajdon megítélése sem egyértelmű, bár megfigyelhető az a tendencia, hogy egyre inkább a „turisztikai” fogyasztást eredményező pihenési céllal vásárolnak második otthon a tó és környékén.

A falusias – kisvárosias környezet kihat a vízpartok politikai lehetőségeire is. Vélhetően ennek is eredménye, hogy a gazdaságilag nem önálló régiók érdekérvényesítő képessége kicsi. Itt fontos megemlíteni, hogy a Balaton régióban az országban elsőként alakult meg a régió egészét képviselő turisztikai desztináció menedzsment szervezet, a Balatoni Regionális TDM Szövetség. Előtérbe kerül a helyi erőviszonyok lobbija, ami negatívan hat a vízpart egészének képviseletére.

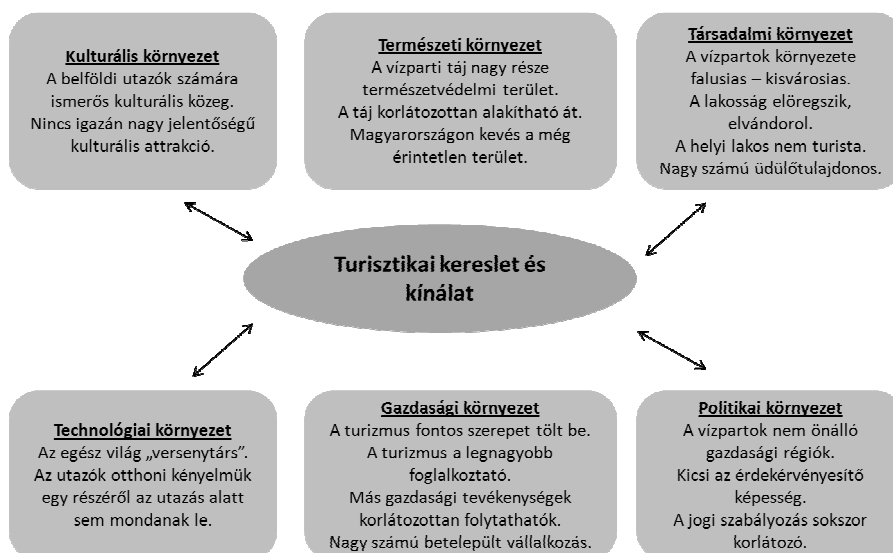
A vízpartok önmagukban vonzóak, utazásra csábítóak. Ennek következtében életükben a turizmus fontos szerepet játszik. A természetvédelmi szabályozás következtében a vízparti területeken más gazdasági tevékenységek (például ipar) korlátozottan folytathatók, ami szintén a turizmus felé irányítja a döntéshozók figyelmét. A vízpartok kiépített, hosszú évtizedekre visszatekintő vendégfogadási hagyományai a vállalkozók számára is vonzó, aminek eredményeként a régióban jelentős az ún. betelepült vállalkozások száma.

Végül, de nem utolsósorban a technológiai fejlődés a hazai vízpartokat az egész világgal összehasonlíthatóvá teszi. A kutatás eredményei szerint a technológiai környezet másik fontos aspektusa, hogy az utazók az otthoni kényelmükről az utazás során sem mondanak le (például 24 órás Internet elérhetőség), ami a fogadóterületektől komoly és nem minden esetben megtérülő infrastrukturális beruházást igényel. (1. ábra)

2. ÁBRA

A táji környezet adottságaiból fakadó speciális jellemzők a magyarországi vízparti desztinációkban

(Specific attributes formed by the natural environment in Hungarian waterside destinations)

Forrás: Saját kutatás (2009-2012)

Következtetések

A kutatás eredményei alapján összefoglalóan elmondható, hogy a vízparti területekről alkotott turisztikai képben meghatározó a táji környezet. Az utazási élmény legtöbbször „ingyenes” részét jelentő vízparti táj, ami nem csupán a part közelében érhető el, a látogatók számára az imázs szerves része. Ennek következtében a természeti környezet vonzereje alapozhatja meg a desztinációk turisztikai szezonját és utazói szegmensektől független márkaértékeit, amelyekre az egyes célállomások turisztikai kínálatukat építhetik.

A vízparti célállomásokat területi szempontból vizsgálva elmondható, hogy minél közelebb fekszik a küldő- és a fogadóterület, annál kisebb földrajzi egységben gondolkodnak az utazók. A kutatásba bevont vízparton jár városiakok belföld esetében tavakra, ezen belül településekre, külföld esetében országokra asszociálnak. A hazai vízpartokon nem csupán a partmenti és nem partmenti területek között, de a part mentén is jelentős különbségek tapasztalhatók. A regionális szinten értelmezhető vízpartok a turizmus térképén önállóak. Ennek következtében Magyarországon a helyi szintű turisztikai képviselet szerepe kiemelkedő, a regionális szintű szervezetek és az egyes piaci szereplők között is ők jelent(het)ik kapcsolatot.

A vízpart által erőteljesen determinált természeti környezet alapjaiban befolyásolja egy terület életét. A turizmus rendszerének egyes környezeteit

(természeti, kulturális, társadalmi, politikai, gazdasági és technológiai) tekintve a kutatás rávilágít arra, hogy a táji környezet mindenhol jelen van.

A kutatási eredmények tükrében megítélésem szerint az utánozhatatlan, korlátozottan megváltoztatható táji környezetben rejlő értékek és lehetőségek (f)elismerése jelentheti a fenntartható és versenyképes jövő zálogát a vizsgálat fókuszában álló magyarországi vízparti területeken.

Jegyzet

¹ „Sulyok Judit doktorjelölt (Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola), vezető kutató (Magyar Turizmus Zrt.). Elérhetőség: judit.sulyok@gmail.com

² „A tömegturizmus ... a második világháborút követően elterjedő forma, amely alapvetően az utazás létformává válásával és volumenének ugrásszerű megnövelésével alakult ki.” (Michalkó 2012:43)

³ A lakossági megkérdezés eredményei részletesen olvashatók a *Tér és Társadalom* 2012/4. számában. A médiaelemzés eredményeiről a *Marketing és Menedzsment* 2012/1-2. számában, valamint az *Információs Társadalom* 2012/2. számában jelent meg tanulmány.

⁴ A táji környezet a médiában két vonatkozásban került vizsgálatra: 1) A cikkek szövegezésében használt fordulatok, jellemzők segítségével bemutatható a „magyar tengerről” élő kép. 2) A hírek fő témáját tekintve vizsgálható a vízhez közvetlenül kapcsolódó híradások száma.

⁵ A turisztikai szempontból szintén jelentős Fertő-tavat alacsony számban említették, így külön nem vizsgálható, a további magyarországi úti célokkal egy kategória foglalja magában.

Felhasznált irodalom

- Agarwal, Sh. (1999) Restructuring and local economic development: implications for seaside resort regeneration in Southwest Britain. – *Tourism Management*, 20 (1999), 511–522.
- Baráth, G. – Molnár, B. – Szépvölgyi, Á. (2001) Területi egyenlőtlenségek a Közép-Dunántúlon. – *Tér és Társadalom*. 2001/1. 111–129.
- Berényi, I. (2008) A kultúrtáj-kutatás kérdései. (in Antal Géza – Tóth József – Wilhelm Zoltán (szerk). *A Balatonról – Lóczy Lajos emlékére, Pécs 2008*), 57-71.
- Bonaiuto, M. – Carrus, G. – Martorella, H. – Bonnes, M. (2002) Local identity processes and environmental attitudes in land use changes: The case of natural protected areas. – *Journal of Economic Psychology*. 23 (2002), 631–653.
- Castelltort, M. – Mader, G. (2010) Press media coverage on destinations – A Monetary Public Value (MPV) analysis. – *Tourism Management*. Vol 31, 724–738.
- Chapman, A. – Speake, J. (2011) Regeneration in a mass-tourism resort: – The changing fortunes of Bugibba, Malta. *Tourism Management*. 32 (2011), 482–491.
- Eco, U. (szerk. 2005) *A szépség története*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- ETC – UNWTO (2009) *Handbook on Tourism Destination Branding*. World Tourism Organisation, Madrid.
- Everett, S. (2012): Production Places or Consumption Spaces? The Place-making Agency of Food Tourism in Ireland and Scotland. – *Tourism Geographies*. Vol 14. No 4. 535–554.
- Faragó, L. (2007) Térstruktúra: térideák és megvalósításuk a településhálózat-fejlesztésben. – *Tér és Társadalom*. 2007/4. 21–38.
- Frisnyák, S. (2008) A kultúrtáj kialakulása és a gazdaság térszerveződése a középkori Magyarországon. (in Antal Géza – Tóth József – Wilhelm Zoltán (szerk). *A Balatonról – Lóczy Lajos emlékére, Pécs 2008*), 149–157.
- Hall, C. M. (2001) Trends in ocean and coastal tourism: the end of the last frontier? – *Ocean & Coastal Management*. Vol 44, 601–618.

- Karancsi, Z. (2006): *Szakmai jelentés A tájlesztítéikai vizsgálatok a Medves-térség területén című, T 046373 számú OTKA kutatásról*, www.otka.hu, Letöltve: 2012. október 8.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011) *Jelentés a turizmus 2010. évi teljesítményéről*. www.ksh.hu, Letöltve: 2011. november 28.
- Lorenzini, E. – Calzati, V. – Giudici, P. (2011) Territorial Brands for Tourism Development – A statistical analysis of the Marche Region. – *Annals of Tourism Research*. Vol 38. No 2. 540–560.
- Michalkó, G. (2012) *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Michalkó, G. (2007) *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Mikházi, Zs. – dr. Szilvácsku, Zs. (2010) Országos tájérték adatbázis – A magyarországi vonzerők gyűjteménye. – *Turizmus Bulletin*. XIV. évfolyam 3. szám, 12–16.
- Rátz, T. (2007) The adaptation and assessment of the destination lifecycle model in the Lake Balaton region, Hungary. In: Németh Á., Dávid L. (eds): *Handbook of Lakes and Reservoirs – a Sustainable Vision of Tourism*, Károly Róbert Főiskola, 106–115.
- Rátz, T. – Michalkó, G. (2008) *A Balaton turisztikai miliője: a magyar tenger sajátos atmoszférájának turizmusorientált vizsgálata*. – *Turizmus Bulletin* XI. évfolyam 4. szám. 13–19.
- Szepesi, G. (2008) A rendszerváltozás utáni várossá avatások Magyarországon. – *Tér és Társadalom*. 2008/1. 53–70.
- UNWTO *Tourism Highlights 2011 Edition*. www.unwto.org, Letöltve: 2012. január 25.
- World Tourism Organisation (2002) *Shining in the Media Spotlight – A Communications Manual for Tourism Professionals*. World Tourism Organisation, Madrid.

TOURISM ORIENTED ANALYSIS OF THE NATURAL ENVIRONMENT AT THE LAKE BALATON (HUNGARY)

JUDIT SULYOK

At the same time of globalisation, local values come more and more into foreground. Different territorial levels (settlements, cities, counties, regions and countries) try to map their identity in order to arrange a competitive advantage, and thereby avoid being a ‘copy cat’ destination. That is the case also in tourism where destinations often brand themselves. The studies main goal is to identify the waterside areas’ specific attributes originated from their geographical characteristics. Watersides themselves are attractive for travellers, their touristic use is acknowledged worldwide. That points to their tourism oriented analysis. The article is based on a primary research including consumer survey, media content analysis and stakeholders’ interviews. The complex methodology enables a holistic view. The primary research conducted between 2009 and 2012 focuses on the Hungarian waterside destinations, and on the Lake Balaton. The results highlight the dominant and complex role of natural environment. The waterside areas’ natural landscape is a cutting-edge, acknowledged image element in the mind of the tourism demand and offer, furthermore in the media. This is completed with the individual subjectivity, the tourism infrastructure, and the perceived rational and emotional benefits of domestic travel. Furthermore, the waterside is an important determinant of an area’s economic, cultural, social, natural, technological and political environment. The study’s conclusions call for the acknowledgement of the geographical attributes of a destination that can lead for a sustainable and competitive future in waterside areas.

A FOGLALKOZTATÁS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI A FEHÉRGYARMATI KISTÉRSÉGBEN

(Employment opportunities in the micro region of Fehérgyarmat)

HORVÁTH ÁDÁM, MIHÁLY MELINDA, SUPKA BÁLINT

Kulcsszavak:

Fehérgyarmat, Rozsály, foglalkoztatás fejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, háztáji gazdálkodás

A szerzők az ország egyik legperiférikusabb területén, a Fehérgyarmati kistérségben végeztek vizsgálatot, melyben a helyi erőforrásokon alapuló és a foglalkoztatás bővítésére irányuló helyi gazdaságfejlesztés koncepciója mellett foglaltak állást. A fejlesztés középpontjába a mezőgazdaságot és az arra épülő feldolgozóipart állították. Ehhez négy fejlesztési lépcsőt alakítottak ki (háztáji gazdálkodás erősítése, humán erőforrás fejlesztése, piacok kiépítése, rozsályi modell elterjesztése), melyekhez hozzákapcsoltak empirikus vizsgálatuk során összegyűjtött előremutató kezdeményezéseket, illetve ezek továbbgondolását.

Bevezetés

A Fehérgyarmati kistérség országunk egyik leghátrányosabb helyzetű területei közé tartozik, a munkanélküliség több éve meghaladja az országos és a régiós átlagot. Hogyan fejleszthető a gazdaság és a foglalkoztatás ebben a több évtizede gazdaságilag stagnáló vagy visszaeső kistérségben? Véleményünk szerint a hosszú távú eredmények eléréséhez a helyi erőforrásokra kell építeni a fejlesztési stratégiát pedig úgy kell kialakítani, hogy az embereket minél jobban bevonjuk és érdekeltté tegyük a változásban. Kutatási módszertanunk bemutatása és a fehérgyarmati helyzetkép rövid felvázolása után ezért olyan egymásra épülő fejlesztési javaslatrendszer fogalmazunk meg, amelynek középpontjában az ember, mint a változás kulcsa áll.

A kutatás módszertana

Tanulmányunk elkészítését megelőzően részletes szekunder kutatást végeztünk el a rendelkezésünkre álló statisztikai adatbázisokból (KSH, VÁTI). A VÁTI honlapján található Teir adatbázisának nyilvános adatai mellett (pl. REMEK vagy az Idősoros elemző) lehetőségünk nyílt a regisztrációhoz kötött adatok (pl. Területi elemzések, Települési adatgyűjtő) elemzésére is. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és szakirodalom vizsgálatát követően a kistérség fő döntéshozóival, vállalkozóival, stratégiai szereplőivel, alapítványvezetőivel, helyi érintettekkel készítettünk formá-

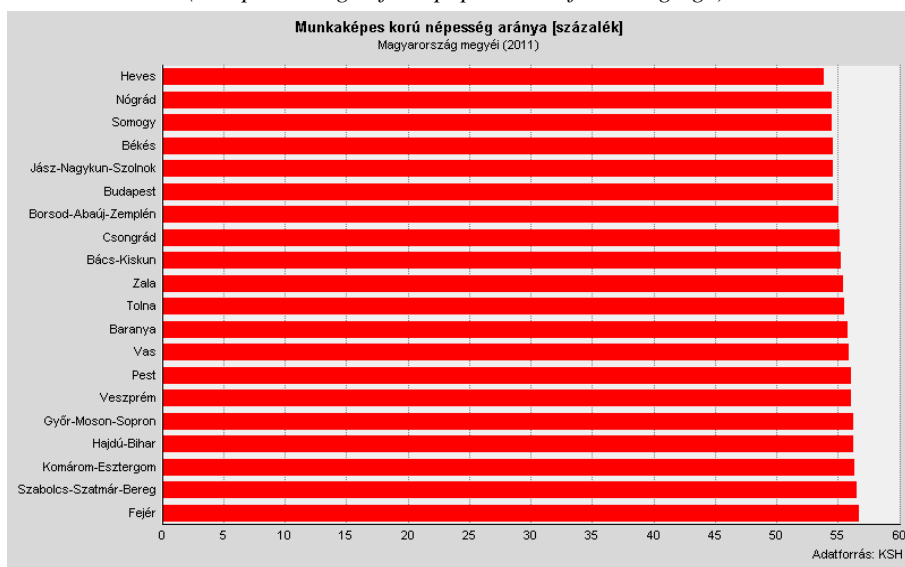
lis és informális interjúkat. A terepen töltött idő rövidsége ellenére összesen 15 interjúalanyunk volt.¹

A Fehérgyarmati kistérség foglalkoztatási helyzete

A kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és hazánk legkeletibb, Romániával és Ukrajnával is határos részén található. Az ország egyik legperiférikusabb területe, a régió belül is távol esik a nagyobb városoktól. A kistérség 43 települését országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség sújtja. A munkanélküliségi ráta a 2003-2008-as időintervallumban sem szolgál biztató adatokkal számunkra. Az 5 év alatt 2008-ban volt a legmagasabb, 22,5 %, ekkor a megyei ráta 15 %, a régiós 11 %, míg az országos csupán 7,5 %-os volt (*KSH TSTAR*). Mindezek ellenére a munkaképes korú népesség aránya az országban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a második legmagasabb, 55,95%. (1. ábra)

1. ÁBRA

A munkaképes korú népesség aránya megyénként (2011)
(The percentage of the population of working age)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, TSTAR, <http://teir.vati.hu/> letöltés ideje: 2013.03.20.

A munkaképes korú népesség magas aránya és a rendelkezésre álló szabad munkaerő lehetőséget jelenthet olyan vállalkozások számára, amelyek munkaigényes termelést kívánnak megvalósítani a kistérségben. A minőségi, kézzel vagy manu-faktúrákban készített termékek előállítás, vagy a mezőgazdaság alkalmas foglalkoztatója lehet a helyi szabad munkaerőnek. Jelenleg azonban a munkaképes korú

népesség magas aránya nagy munkanélküliségi rátával párosul, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú népesség mellett, hogy nem képes elegendő járulékot termelni, amelyből a felosztó-kirovó elv alapján a nyugdíjasokat eltartani lenne képes, újabb segélyek felvételére kényszerül, ezzel pedig regionális szinten teljesen fenntarthatatlan.²

Kvantitatív (statisztikák) és kvalitatív (interjúk) kutatásainkra építve négy fő területet emelünk ki, melyek a foglalkoztatás legsürgetőbb kihívásait jelentik.

- Generációkon átívelő munkanélküliség
- Az emberek elfelejtenek gazdálkodni
- A vállalkozó szellem hiánya
- A közösségek szétesése

Fejlesztési javaslataink e kihívásokra igyekeznek reflektálni.

Helyi (mező-)gazdaságfejlesztés négy lépcsőben

A helyi gazdaságfejlesztést a mezőgazdaság fejlesztésének fókuszával képzeljük el, hiszen két fontos erőforrás, azaz az alacsony képzettségű munkaerő és a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek a régió belül rendelkezésre állnak ehhez. A fejlesztéshez négy egymásra épülő lépcső megvalósulása volna szükséges:

- Háztájizás erősítése
- Képzés
- Piacok kiépítése
- A rozsályi példa elterjedése

Háztájizás – az emberek visszavezetése a munka világába

Első lépésként a legfontosabbnak az emberek visszavezetését tartjuk a munka világába, melyhez a háztájit megfelelő eszköznek tartjuk. A háztáji jellegű gazdálkodás újra népszerűvé tételével az emberek újra megtanulnák, hogy hogyan kell gazdálkodni. A háztáji gazdaság a rendszerváltás előtt a termelősövetkezeti tagok jövedelemkiegészítő tevékenységét jelentette, amely magába foglalta a személyes használatú háztáji földet és az egyéni tulajdonú állatállományt. E gazdálkodási formát azért tartjuk olyan érdekesnek, mivel az egyik legspeciálisabb és legfontosabb termelési tényezője a munkaerő. A mezőgazdaság megosztottságának alapja, hogy míg a nagyüzem a munkagép igényes, addig a háztáji gazdálkodás az intenzív, több munkaerőt igénylő termelést hajtotta végre. (Misi - Markó, 1977)

Mára a háztáji gazdálkodás azonban fokozatosan visszaszorult, a nagy kereskedelmi láncok a rendszerváltás óta leszoktatták a kiskert műveléséről és az otthoni állattartásról az embereket, mondván, olcsóbb a boltban megvenni a húst, a zöldségféléket és a gyümölcsöt (Fazekas, 2013). Szakértők szerint a háztáji gazdálkodás újbóli elterjedése nem csak azért nehézkes, mert a rendszerváltás után már nem

működtek az önellátó termelés alapjául szolgáló, háztájizást szervező szövetkezetek, továbbá megjelentek az országban az olcsó árut kínáló áruházláncok, hanem azért is, mert évtizedekkel ezelőtt a mostaninál sokkal megengedőbb volt a környezetvédelmi és a vízjogi szabályozás is, ami mellett gazdálkodni lehetett.

Terepmunkánk keretein belül mi is igyekeztünk megérteni, hogy mi az, ami miatt megmarad és mi az, ami miatt eltűnik a háztáji gazdálkodás egy településről. A személyes tapasztalatok és a polgármesterekkel készített interjúk azt mutatják, hogy Rozsályon magas, míg Panyolán alacsony a háztáji gazdálkodás mértéke.

Panyolán a 2004-es EU csatlakozásunkat megelőzően szinte minden háztartásnál tartottak szarvasmarhát, és emellett magasabb arányban művelték meg földjeiket is. Ha egy család tartott szarvasmarhát, akkor a keletkező trágyát is hasznosítania kellett, ez ösztönözte az embereket arra, hogy trágyázzák földjeiket és a jó minőségű földeket meg is műveljék. A jelenleg kihasználatlan kaszálókért akkoriban versenyeztek a helybéliek, emellett pedig megérte az embereknek a szarvasmarha-tartás abból a szempontból is, hogy a termelődjő tej nagymértékben hozzájárult egy háztartás bevételeihez és önellátásához. Panyolai interjúalanyaink elmondása szerint 2004-ben az a hír járta a faluban, hogy az EU-hoz való csatlakozásunknak köszönhetően jelentősen szigorodnak majd a szarvasmarhatartásra vonatkozó szabályozások, ennek köszönhetően több panyolai család, egyszerre eladta a szarvasmarháját. *“Jött egy olasz kamion és mindenki feltette rá a tehenét.”*³ Az embereknek pedig nincs már pénzük arra, hogy újra szarvasmarhát vásároljanak.

A rozsályiak már a rendszerváltás óta részt vesznek az önkormányzat földjeinek megművelésében. *“Rozsály előnye abban rejlik a környező településekkel szemben, hogy itt kihasználtuk a rendszerváltás óta eltelt több mint 20 évet. Az emberek hozzá vannak szokva a munkához. Az önkormányzat felvásárolta a gazdátlan földeket, és lehetőséget teremtett ezeken a földterületeken a helyi munkaerő alkalmazására. A helyiek, ha szerettek volna dolgozni és lelkiismeretesen is dolgoztak, akkor lehetőséget kaptak a munkára. Viszont nekünk sem volt mindig könnyű. Az elején történt olyan, hogy biciklivel kellett járnunk és felébreszteniünk a munkásokat.”*⁴

Véleményünk szerint, ha nem is ugyanolyan keretek között, mint a rendszerváltozást megelőzően, érdemes a figyelmet újra a háztájizás felé terelni és megépíteni annak sikerességét biztosító rendszert. Ennek lehetséges módja lehet egy már működő kezdeményezés, az Ökomama Klub Fehérgyarmati kistérségre történő integrálása.

Ökomama program

A háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások létrejöttének támogatására és a nők foglalkoztatottságának növelésére jött létre a projekt a Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezettudományi Karának szervezésében 2012-ben. Céljuk a bevont 60 kisgyermekes édesanya képzése és foglalkoztatásba történő visszahelyezése volt a GYED/GYES lejárta után.

Az Egyetem és Konzorciumi partnerei⁵ egy olyan, Magyarországon egyedülálló ökogazdálkodási és ökoturisztikai felnőttképzési programot dolgoztak ki, melynek keretében a projektbe felvett kisgyermekes szülők megismerkedhettek az alapvető öko-növénytermesztési és állattartási ismeretekkel túl az ökoháztartás-vezetés, valamint az ökogazdálkodás kialakításának és fenntartásának ismeretanyagával is. Kiemelten foglalkoztak az ökoturisztika, mint fejlődő gazdasági szegmens elemzésével és az abban rejlő lehetőségek bemutatásával. A képzés emellett bevezeti a résztvevő édesanyákat a vállalkozás-indítás rejtelseibe, valamint fejleszti az ehhez szükséges alapvető idegen nyelvi és informatikai tudásukat.

A kisgyermekes szülők foglalkoztatási mutatóinak javítása érdekében a vállalkozóvá válás segítése egy hatékony eszköz. Az Ökomama programban így a résztvevők nemcsak a képzés keretében találkozhatnak vállalkozói ismeretekkel, de egy Vállalkozásfejlesztési Klub keretében minden héten konzultálhatnak szakértőkkel és egymással. A projekt célja, hogy a programban résztvevők, illetve a programot kívülről követők közül sok nő tudja és akarja vállalkozói formában működtetni egyéni ötletére alapozott tevékenységét, legyen az sajtókészítés, gyógynövénygyűjtés vagy öko-vendégfogadás. (www.okomama.eu)

A projekt átültetése a Fehérgyarmati kistérségbe megfontolandó, sőt érdemes lenne a helyi körülményekhez és igényekhez igazodó módosított projekt létrehozása, amely nemcsak a kisgyermekes anyukákra fókuszál, hanem segítséget nyújt minden a sorsát saját kezébe venni kívánó munkanélkülinek.

Képzés

A képzés nem szabad, hogy megálljon a háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások fejlesztésénél. Ha felkeltettük az emberek érdeklődését a gazdálkodás iránt, akkor lehetőséget kell biztosítanunk számukra, hogy minél jobb mezőgazdasági vállalkozókká váljanak. Ehhez szükséges a hatékony szak- és felnőttképzés biztosítása is. A mezőgazdasági vállalkozásokat tágabb értelemben kezeljük, hiszen a mezőgazdaságra épülő feldolgozóipart is ide soroljuk. A képzést a szakképzés szintjén egy mezőgazdasági szakképző iskola létrehozásával, míg a felnőttképzés szintjén egy többfunkciós mezőgazdasági tudásközpont létrehozásával képzeljük el.

Mezőgazdasági szakképző iskola

Bár a kistérség legnagyobb foglalkoztatója a mezőgazdaság, és véleményünk szerint az agráriumban található a térség főbb kitörési pontjai, ennek ellenére a legközelebbi mezőgazdasági szakiskola Mátészalkán működik. Fontosnak tartjuk, hogy minél közelebb vigyük az emberekhez a gyakorlatban is hasznos oktatás formáit azokban a térségekben, ahol e tudás kitörést jelenthet. Hiszen a többszörösen hátrányos helyzetű családok nem feltétlenül engedhetik meg maguknak gyermekeik távolabbi iskolában való oktatásának finanszírozását. Ezért az volna a minimális elvárás, hogy legalább a térségi központban működjön mezőgazdasági iskola, vagy

a már működő szakközépiskola bővítse kínálati palettáját. Kutatásunk során megfigyeltük, hogy sokszor a helyi oktatás kínálati oldala nem alkalmazkodik a kereslethez. Erre panaszkodtak Rozsályon is, ahol lett volna igény hentes- és molnárképzésre, de nem indultak el ezek a képzések.

Mezőgazdasági Tudásközpont

A 2010-ben létrejött Szatmár-Beregi Natúrpark hamarosan átadja Kisar településén a látogatóközpontját, ahol a védett terület élőlényei, növényvilága kerül bemutatásra. Érdemes lenne itt egy Tudásközpont létrehozása is a kistérség mezőgazdasági jellegű induló és működő vállalkozásainak támogatására. Ez a tevékenység nem áll távol a szervezet eddigi tevékenységétől, hiszen sokat tettek a környezetbárát gazdálkodási formák terjesztéséért.

A Tudásközpont feladata összetett lenne:

- mezőgazdasági oktatás: A központ egy intellektuális centrum lehetne, ahol a mezőgazdaságban végzett, vagy a mezőgazdasággal foglalkozni kívánó fiatal gazdálkodók megismerhetnék a modern, földek minőségét megőrző gazdálkodási formákat (Pl. agrár-környezetgazdálkodás), valamint a régen népszerű, de ma már egyre kevésbé termesztett hagyományos magyar növény- és állatfajtákat ismerhetnék meg a tagok.
- marketing/értékesítés: A programban résztvevők ötleteket kapnának arra, hogy miként építsék ki úgy kommunikációjukat, hogy az tükrözze az általuk és terményeik által képviselt értékeket nem csak a regionális vagy hazai, hanem az EU-s piacokon is.
- pénzügy: A gazdálkodáshoz szükséges pénzügyi alapokat sajátíthatnák el a programban résztvevők. Az oktatásban nem csak a pénzügyi, hanem a hosszútávon megtérülő szempontokra (földek minőségének megőrzése) is felhívnák a figyelmet.
- fórum: A gazdálkodók egymással is tapasztalatot cserélhetnének annak érdekében, hogy minél hatékonyabban gazdálkodjanak, illetve lehetőséget teremtenek a gazdák hatékonyabb együttműködésére is.

Piacok kiépítése

A jól működő mezőgazdasági vállalkozások erősítésének, külső támogatásának érdekében fontosnak tartjuk a piacok általános kiépítését. Ez történhet a határ menti kapcsolatok erősítésével, vagy egy megfelelő infrastruktúra kiépítésével.

A piacok kiépítése a világháló segítségével - helyipiac.hu

A háztáji gazdálkodással megtermelt termékek országos disztribúciójának megszervezésére és a helyi gazdaságfejlesztési stratégiák kialakításának ösztönzésére

jött létre a Helyi Termék Termelői Hálózat. A szervezet elsődleges célkitűzése, hogy a Kárpát-medencei magyar települések helyi termelését és az árualapok növelését ösztönözze, hálózati szintjeinek együttműködését koordinálja. A hatékony működés érdekében létrehozta egy honlapot: <http://helyipiac.hu/>

A kezdeményezés célja, hogy a településeken termelt árukat, illetve helyi alapanyagokból feldolgozott termékeket, helyi, térségi és országos, szinten logisztikai központba gyűjtse, és nagyobb beszállítói igényeknek is megfelelően, egységes arcuallal, piacra juttassa. A program kommunikációs platformja, és online Helyi Termék Gyűjtőpont Hálózata, a weboldal. A program küldetése, hogy a helyi erőforrások feltérképezésével, és összefogásával, a vidéki településeket sújtó gazdasági és társadalmi problémákat enyhítse, vagy megszüntesse. Célja, hogy feltérképezze, és értéket adjon a helyi termékeknek, együttműködésre, összefogásra, új ismeretek elsajátítására ösztönözze a helyi gazdaság szereplőit.

A kezdeményezés nagyon előremutató, szükséges volna azonban a honlap további fejlesztése, ugyanis jelenleg nem eléggé informatív és átlátható, ezáltal alapvető célját nem képes elérni. Konkrét megoldási javaslatokkal TDK dolgozatunkban éltünk (Horváth – Mihály – Supka, 2013).

A határmenti kapcsolatok erősítése

Mivel a történelmi Szatmár megye, csupán egy kis része maradt a mai Magyarországon, úgy hogy a térség a valódi központját, Szatmárnémetit is elveszítette, alapvető fontosságú lenne a földrajzilag és történelmileg összetartozó térséget újra egyesíteni. A jelenlegi fejlesztések többsége infrastrukturális és a korábbi közlekedési kapcsolatok helyreállítását célozzák. Ezzel azt szeretnék elérni, hogy növekedjen a mobilitás az országok között és beindulhassanak az alulról szerveződő folyamatok. Szerencsére kulturális téren mindig is élénk volt a dialógus a felek között. Javaslatunk az volna, hogy a két ország hangolja össze a térség gazdasági fejlesztését, illetve hagyjon teret a helyi szereplőknek, hogy maguk alakítsák ki az új munkamegosztás rendszerét.

A rozsályi példa elterjedése

A piacok kiépítésével egy időben, vagy a piacok kiépítését követően történhet meg a rozsályi modell terjedése. Véleményünk szerint a modell nem nyújt megoldást a hosszú távú foglalkoztatási kihívásokra, de a közmunka ésszerű felhasználásának egy kiváló példája.

Rozsályon a közmunkaprogram keretében rengeteg tevékenység valósult meg az utóbbi években: a saját gazdaságukban a közétkeztetéshez szükséges alapanyagok nagy részét előállítják. Működtetik az egész gazdaságot, melyben a szántóföldi gazdálkodás mellett található gyümölcsös, kertészet, sertéstelep. Saját boltot üzemeltetnek, vágóhidat, betonüzemet működtetnek, mindehhez saját gépparkot tarta-

nak fent.. Felépítettek több közösségi teret, azaz kemencés házat, szabadtéri színpadot, sőt kialakítottak egy halastavat is, mindezeken túl pedig rengeteg további terület van a falu és a közösség gazdagítására.

A rozsályi modell fokozatosan, a rendszerváltás óta alakul. Mára a közfoglalkoztatás és a munkaszervezés iskolapéldája. Az önkormányzat nem alkalmaz "látszatfoglalkoztatást", azaz csak akkor vesz fel embereket, ha tud is nekik érdemi munkát adni. A falu gazdaságában tavasztól ősziig így 70 embert tudnak foglalkoztatni. Többnyire mezőgazdasági munkákat végeznek, de a faluban például közmunka keretében találkoztunk bolti eladóval is. Még ekkora mértékű foglalkoztatás mellett is mintegy 60 fő állástalan ember él a településen. Az itt dolgozóknak meg kell felelniük szigorúan a közösség magatartási normáinak. Amennyiben valaki nem felel meg, az nem kaphat esélyt arra, hogy legközelebb részt vegyen a programban.

A falu teljes eszközparkjához is bárki hozzáférhet, ha szüksége van valamilyen szerszámmra. Ugyanakkor, ha valaki bármiben szándékosan kárt tesz vagy eltulajdonít, akkor ugyanúgy nem lesz lehetősége később az önkormányzatnál állást találnia. A hosszú évek során itt kialakult szabályok eredményeként a közmunkában foglalkoztatottak meghatározó többsége visszatérő, akik nagy szorgalommal és munkamorállal rendelkeznek, példát állítva az önhibájukból állástalanoknak.

A rozsályi modell sok összetevőből áll (Horváth, 2013), ugyanakkor terjeszthetőségéhez három dologra van szükség: az önkormányzat tulajdonában lévő termőföldre⁶, összetartó közösségre és egy karizmatikus vezetőre. A következőekben javaslatokat teszünk utóbbi két előfeltétel fejlesztésére.

Együttműködés egyetemekkel a közösségfejlesztés megvalósításáért

Javaslatunk egy komplex fejlesztési program volna, amely kapcsán az egyetemek, és a hallgatók dolgoznának a közösségfejlesztéssel kapcsolatban egy-egy probléma feltárásán és feloldásán. Elvárás lenne, hogy a szakértők gyakorlatba is átültessék tudásukat, mely egyszerre nyújtana hasznot a helyi társadalomnak, illetve gyakorlati tapasztalatokat a hallgatóknak, jövőbeli szakembereknek. A finanszírozás projekt alapú lenne, melyben egyetemek és önkormányzatok közösen pályáznának, valamilyen közösségfejlesztési témában. A program kidolgozásának alapja a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség korábbi projektje lehetne, amelyben például a Budapesti Corvinus Egyetem az Encsi Kistérség partnereként vesz részt (*hakosz.hu*).

Polgármesterek továbbképzése

Tapasztalataink azt mutatják, hogy szerte az országban azok a falvak voltak sikeresek, ahol egy karizmatikus, elhivatott és tájékozott polgármester a vezető. Egy-egy kistérség életében nagyon nagy szerepet játszik választott vezetője, aki ha nem rendelkezik a szükséges kompetenciákkal, akkor annak súlyos következményei lehetnek a helyi társadalomra nézve. Javaslatunk szerint rendszeresíteni kellene

továbbképzéseket a megválasztott polgármestereknek, annak érdekében, hogy minél hatékonyabban használják ki a hatalmukkal járó lehetőségeket a közösségépítésben is. Ezek a továbbképzések akár fórumként is szolgálhatnának a polgármesterek számára, ahol megbeszélhetnék a közösségfejlesztéssel kapcsolatban felmerült kihívásokat, feladatokat, és megoszthatnák egymással tapasztalataikat.

Befejezés

Fontosnak tartjuk azt, hogy a kistérség saját, belső erőforrásaiból építkezzen elsődlegesen. Az általunk kiemelt két belső erőforrás a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek és a munkaképes korú lakosság magas aránya. Tanulmányunkban rövid és középtávú fejlesztésekben gondolkodtunk, a munkaigényes, környezeti tulajdonságokat figyelembe vevő mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar fejlesztésére fókuszáltunk. Konceptiónkban arra törekedtünk, hogy képessé tegyük a helyi lakosságot arra, hogy hosszú távú célkitűzéseit maga határozza meg és képes legyen azokat elérni is. Egy ennyire periférikus, elmaradott térségben is léteznek pozitív példák, figyelemre méltó kezdeményezések, amelyeket követve egy-egy kistérség képes lehet felemelkedni. Ezeket kell kiemelni, a figyelem középpontjába állítani.

Jegyzet

¹ Tanulmányunk módszertani és szakirodalmi háttérét a „Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában” című TDK dolgozatunkban részletesen kifejti. (Horváth – Mihály – Supka, 2013)

² Természetesen a nyugdíjakat is, mint a segélyeket a központi költségvetésből finanszírozza az állam, véleményünk szerint azonban annál egészségesebb egy régió, minél kevésbé szorul rá elviekben a redistribúcióra.

³ A Szatmári Ízek Háza projektvezetőjének elmondása szerint.

⁴ A rozsályi Jóléti Alapítvány vezetőjének elbeszélése.

⁵ REGINA Alapítvány, Kontakt Alapítvány, Kopernikusz Innovációs Egyesület

⁶ A Start Munkaprogram keretén belül 2013-ban már termőföldeket is biztosít az állam az önkormányzatoknak (kormany.hu)

Irodalom

Belügyminisztérium: <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/kozfoglalkoztatasi-helyettes-allamtitkarsag/hirek> letöltés ideje: 2013. 04. 30.

Fazekas S. (2013) www.budaorsiinfo.hu/?p=47072 letöltés ideje: 2013.03.17.

HAKÖSZ honlapja: <http://www.hakosz.hu/foglalkozunk/egyetemi-kistersegi-partnersegi-program/> letöltés ideje: 2013.03.21.

Horváth Á. – Mihály M. – Supka B. (2013) A Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában. TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem

Horváth Á. (2013) *Élelmiszer-önrendelkezés Magyarországon – Rozsály, az önellátó falu*. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem

Misi S. – Markó L. (1977) *A háztáji és kiegészítő gazdálkodás*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Ökomama honlap: www.okomama.eu letöltés ideje: 2013.03.10.

Váti, Területi Információs és Elemző Rendszer: www.teir.hu letöltés ideje: 2013.03.20.

EMPLOYMENT OPPORTUNITIES IN THE MICRO REGION OF FEHÉRGYARMAT

The research was made in one of Hungary's most peripheral micro regions at the Ukrainian-Romanian-Hungarian triple border. The authors argued for the regional development which is based on the local resources. The two main resources of the micro region of Fehérgyarmat are the arable lands and the labor force. Building on these two resources the focus of the development proposals are the eco-minded agriculture and the eco-minded manufacturing industry built on the agricultural products produced in the micro region. Making a strong eco-minded agricultural region from the micro region of Fehérgyarmat, the authors determined a development proposal which consists of four stages. Stage one is to trace back the people who have been unemployed for a long time a possible way to reach this is to reintegrate backyard farming for the households. When people are opened for farming can they learn how to make marketable agricultural entrepreneurship. To reach this at stage two we give some ideas how to form the educational system to teach entrepreneurial skills. A good way to strengthen the new enterprises is to build up new markets for them with new channels (helyipiac.hu via the web) or refresh older markets (transboundary networking). These three stages are linearly built on each other, but the fourth is a bit parallel with them. At the fourth stage we introduce a special model for developing employment rate. The reason why the model of Rozsály is special is that it is based on convergence and strong community.

ADJ KIRÁLY: HÁZAT VAGY HAZÁT! MIGRÁCIÓS PROBLÉMÁK MAGYARORSZÁGON ÉS KÖVETKEZMÉNYEIK

(King! Give me house or homeland! Migration problems in
Hungary and their consequences)

SUTI ZOLTÁN

Kulcsszavak

migráció, vendégmunkások, betelepülők

Viharoktól megtépázott hazánkban értetlenül nézzük, hogy a jelen-korunk népvándorlási eseményei hogyan teszik próbára a gazdaság működőképességét, valamint az itthon-maradtak életben maradási esélyeit. Ámulva konstatáljuk, hogy az aktív munkaerő hogyan csinál világraszóló karriert külföldön és mindezt a gazdaságunk és társadalmunk elitje némán tűri, sőt bizonyos lépésekben még asszisztál is hozzá. Nyugat vagy kelet – nálunk mindig ez volt a kérdés: mely irányba figyeljünk, mely hatásokat fogadjuk el? A büszke, tradicionális múlt vagy a bizonytalan, kiszámíthatatlan jövő a fontosabb? Úgy tűnik, hogy nekiünk mindkét irányba nyitottnak kell lenniünk, mert Magyarországnak ez a sorsa.

Bevezetés

A 2011. októberi népszámlálás valóban az utolsó teljes népszámlálás volt abban a tekintetben, hogy akkor még kérdező biztosokra végezték a felmérés egy részét. A tervek szerint 2021-ben már rájuk nem lesz szükség, hiszen az adatokat állami adatbázisból nyerik majd.

A jelenlegi nagyrészt kérdőív alapú felmérés, céljául tűzte ki, hogy az ország lakóinak pontos száma mellett elemzi az elmúlt tíz év tényleges vándorlási veszteségét – megvizsgálva a migrációs folyamatok eredményét és górcső alá helyezi a határon kívüli tartózkodás tényét és az esetleges külföldi lacímünket is.

A valódi eredmények csak részben kerültek napvilágra, de a népesedési változásokkal foglalkozó szakmai publikációk, egy ideje már tervszerűen készítik fel a közvéleményt, hogy az ország demográfiai helyzete rosszabb, mint amire számítunk. Sőt könnyen az is előfordulhatott volna, hogy 2011 októberében csak kilenc millió személyt találnak itthon a népszámláló biztosok, ha a világháló jelenléte nem tette volna lehetővé a külföldi országokból történő, rendszerbe való belépést. Ahhoz, hogy a változásokat megérthessük, alapos

elemzés alá kell helyeznünk az ország helyzetét és a kapcsolati hálózatok működését.

Nem egyszerű feladat egy ország társadalmi – gazdasági állapotát bemutatni egy olyan dinamikusan átalakuló időszakban, amikor a múlt törvényszerűségei és a jövő számítási és tervezési módszerei, valamint a hétköznapi valóság külön utakon járnak.

A migráció fogalmának evolúciója

Változnak az idők és vele változik a világ is, de az évek múlásával kiegészülnek az egyes „köbe vésett” fogalmak tartalmi értelmezései is.

Alig 25 éve, a migráció kifejezés nem jelentett mást az Eurostat értelmezésével összhangban, mint az eredeti lakóhely olyan tartós elhagyását, amelynek célja a más országban történő lakóhely létesítése, ott-tartózkodás vagy jövedelemszerzés céljából. (KSH 2008).

- A fogalmat Szalma József 2001-ben tovább bővítette, és olyan tartós vagy ideiglenes elvándorlásként magyarázta, amely jogi szempontból semleges jelenséggé fogható fel.
- 2003-ban Izsák Éva a jogi oldaláról tovább vizsgálta a kérdést: legális (a személyek a megfelelő okmányok birtokában vannak) vagy illegális migrációról beszélhetünk.
- 2007-ben Rédei Mária a tanulási célú migráció fogalmával egészítette a vándormozgalmak tényvizsgálatát, majd
- 2008-ban Illés Sándor tanulmányai között megjelent az időskori migráció fogalma és az időskori társadalmi juttatások magasabb szintű kihasználtsága céljából történő tudatos vándorlás ténye.

Ez a gondolatsor tovább bővül napjainkban a családegyesítéssel, kapcsolatos motivációkkal, amelyek a nemzetközi migráció terén a legfontosabb befogadó csatornát képviselik.

Mindezekből jól látható, hogy napjainkban nem csak a migráció ténye a fontos, hanem a kiváltó oka is. Így a XXI. századra a fogalom, egy olyan interdiszciplináris jelenséggé bővült, mely leginkább a földrajz, a demográfia, a jogtudomány, a politika, a munkaerőpiac és a közgazdaságtan területeit befolyásolhatja (Kincses 2012).

A témaválasztás aktualitása

Az ezredfordulót követő politikai, gazdasági és társadalmi változások alapjaiban is megváltoztatták az európai migrációs térképet. Napjainkra

felértékelődött az unió befogadó szerepe, aminek következtében az európai országok többsége jelentős nem az adott országban született lakossággal rendelkezik.

Tovább bővült a hazai és az uniós országok „migrációs burka”, hiszen a megfelelő kapcsolati tőke mellett megjelent a tudástőke is. A migrációs burok ténye és problémaköre, a személyes kapcsolatok olyan összetett hálózatát foglalja magába, ami a kivándorlást tervező és a már kivándorolt, valamint letelepedett személyek személyes és ösztönző kapcsolatait elemzi, súlyozza. (Sik 1994).

Az említett tényeknek jelentős magyar aktualitása is van. Hazánkban a rendszerváltozás óta egymillió ötszáz-egymillió hatszáz ezerrel kevesebb munkahellyel kellett számolnunk (KSH 2008), aminek hosszú távon jelentős következményei voltak. A válság problémaköre a tényeket tovább fokozta, így a létszámcsökkenések és a munkahely-megszüntetések elsősorban a külföldi munkavállalást preferálják leginkább azon személyek körében, akik szakképzettek, nyelveket beszélnek és mobilak.

A közép-európai ki- és átalakult strukturális tényezők, nem nyújtanak minden téren magyarázatot arra, hogy az egyes régiókból a gazdasági és társadalmi hátrányok ellenére miért nem következett be tömeges elvándorlás, de az egyéni motivációk sem teszik világossá, hogy a hasonló egyéni jellemzők és az azonos társadalmi gazdasági körülmények mellett, egyesek miért vállalkoznak a tartós lakóhely-változtatásra és mások miért nem.

A kutatási háttér munka

Korábban a hazánkat érintő migrációs kutatások Magyarországot, mint fogadó területet vizsgálták. Az országot érintő elvándorlási mutatók beazonosíthatatlanok voltak. (Néhány százalék az engedélyezett házasságkötések számával indokolható.) Ennek az oka leginkább az adatok elérhetőségének hiányával magyarázható. Ez persze ma is megvan, de a nemzetközi statisztikai mutatók, az egyes országok migrációs forrásterületeinek feltárására, a regisztrációs társadalombiztosítási adatbázisokból összesíthetők.

Sajnos ezen adatbázisok, „halandók” számára jelenleg még nem elérhetőek, így az adatok a hivatalos információk rendszerekből (nagykövetségi jelentések, beszámolók) származnak – melyek sokszor nem valósak. Ezért kutatásom alapjául rendelkezésemre álló szociológiai és a demográfiai adatokat használtam.

A szociológiai háttér

Az tudott tény, hogy a ház- és hazaváltás jelentős költségekkel és kockázattal jár: elsősorban a befogadó országokban jelent gondot, hiszen az egyes régiókba tömegével érkeznek az eltérő kulturális identitású és eltérően szocializált bevándorlók, akik jelenléte sokszor feszültséget kelt a helyi lakosság között, de stabilabb megélhetési feltételeket jelent számukra.

Érdekes tükröképet mutat a valóság a külső szemlélő számára: a viharvert és megfogyatkozott kis országunk, a nemzeti kommunikáció szerint, minden eddiginél dinamikusabban próbál integrálódni a világgazdaságba, hiszen új beruházási célpontként jelenünk meg az európai palettán, és a tükörkép másik oldalán: a legfontosabb népesedési gócpontokban, mint munkavállaló.

Napjaink legtöbbet használt kulcskifejezései politikai és fejvadász körökben a vállalat iránti elkötelezettség, a csapatmunka, a mobilitás és a flexibilitás – amely huszonegyedik század migránsait kell, hogy jellemezze.

És hogy kikre igaz mindez? Hát a legjobbakra – a magasan kvalifikált, nyelveket beszélő diplomásokra, tapasztalt szakmunkásokra és azokra a rugalmas fiatalokra, akik menekülnek a magyarországi kilátástalanság és reménytelenség elől. És lám megvalósulni látszik a „nagy Király” álma, amikor megígérte az egymillió munkahelyet – bár most még úgy tűnik, hogy ezeknek az állásoknak a nagy részét nem itthon, hanem külföldön tölthetik be a magyarok.

Úgy tűnik, hogy újra van valami, amiben elsők vagyunk: 2012 őszén az ENSZ Tájékoztatási Szolgálat (UNIS), és az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) kiírt egy Nemzetközi Ifjúsági Rövidfilm-pályázatot, melynek díját 2012 decemberében a világszervezet bécsi székhelyén adták át Jánka Eszter részére, aki a budapesti Thomas Mann Gimnázium 11. évfolyamos tanulója. A nyertes pályamű a migráció és a menekültek témáját dolgozta fel befogadó és kényszermenekült viszonyában – és íme, ebben a témában is nekünk van a legnagyobb rálátásunk...

A TÁRKI 2012 márciusában elkészült felmérései alapján a felnőtt lakosság 20%-a, a fiatalok közül pedig minden második-harmadik tervezi, hogy hosszabb-rövidebb ideig külföldön vállal munkát – mindez ha valóra válik akkor riasztóbb tendencia indul el, mint a távozók pusztasága.

Hárs Ágnes, a Kopint-Tárki migrációkutatással foglalkozó vezető elemzője a következő képen fogalmazott: „Szociálpolitikai, gazdasági és kulturális téren is sokkhatás érte az országot. Ha a hazai munkaerő-piaci helyzet nem javul, s a fiataloknak nem lesz pozitív jövőképük, akkor drámai helyzet állhat elő.” (Hárs 2010. 187)

Ha a korábbi évek elvándorlási statisztikáját megvizsgáljuk, figyelembe véve a migrációs burok jelenlétét és tényét, akkor szembe tűnik, hogy az utóbbi két év

alatt másfélszeresére nőtt a kiköltözést tervezők aránya, ami tagadhatatlanul a rossz társadalmi közérzet jele. Különös módon a fiatal - 15 - 19 év közötti korosztály - személyei fontolgatják a legtöbben, hogy „szerencsét próbálnak”, hiszen ők már egy eurokrata honpolgárként nőtték fel az unió társadalmában és a családon kívül nem köti őket semmi az országhoz – már ha a család fogalma még napjainkban létező és működő társas kapcsolati forma, hiszen jelenleg a felmérések szerint Európa és köztük Magyarország is a szinglik és a minglik társadalmát éli.

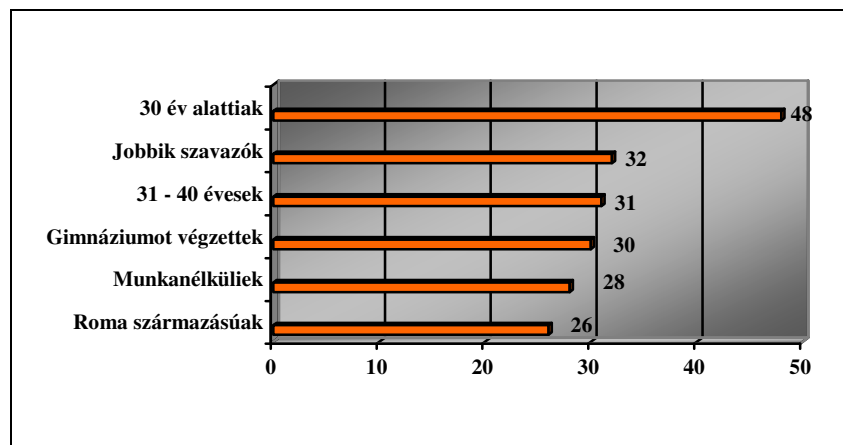
Ha azt kellene megfogalmazni, hogy kik Ők, röviden úgy tudnánk jellemezni: a legjobbak, a legkreatívabbak, a szakmailag a legképzettebbek és a legfiatalabbak a munkaerő szempontjából.

A tény nem új keletű: zömében azok a fiatalok veszik hátukra a vándortarisznyát, akik a 25-39 év közötti korosztályból kerül ki – mobilisek vagy flexibilisek, nyelvet beszélnek, hajlandók szembenézni az új kihívásokkal, ha kell tanulnak és talán a legfontosabb: akarnak dolgozni, valamint nyitottak az új kihívásokra.

Véleményem szerint, ez a tudatos, minőségi vándorlási jelenség sokkal aggasztóbb, mint amennyire nem foglalkoznak a tényével. Feltehetjük a kérdést: és ki marad itthon?

1.ÁBRA

*A külföldre költözést tervezők aránya százalékban, az egyes csoportokban
(The percentage of people planning to move abroad in each group)*

Forrás: Társki – 2012. március

A migráció mozgatórugói

A vándorlási folyamatok résztvevői lehetnek: a migránsok, a kormányzatok, a nemzetközi transznacionális vállalatok, valamint a célterületeket képviselő döntéshozók.

A szereplőket makroszinten leginkább a gazdasági és politikai erők befolyásolják, hiszen a két tényező együtt gyakorol hatást a világ migrációjának irányára, méretére, jellegére.

Minden uniós ország áthaladt a klasszikus demográfiai ciklusokon, és a XXI. század elejére negyedik ciklus mobil fiatal felnőttjei váltak a legérzékenyebbekké a kivándorlásra.

Az Európai Bizottság 2012-ben kiadott adatai szerint, a kontinensen továbbra is olyan kevés gyermek születik, hogy ez a népesség szinten tartásához sem elegendő. A demográfusok ezt a visszaesést a kedvezőtlen gazdasági tényezőkkel indokolják.

Még az erősen vallásos írek is ódzkodnak a gyermekvállalástól és így 2008 és 2011 között az egy nőre jutó szülések száma 2,1-ről 2,05-re esett vissza.

Alig öt évvel ezelőtt egyetlen országban sem volt az egy nőre jutó születésszám 1,3 alatt, de 2011-ben Magyarországon, Lengyelországban és Romániában és is 1,3 alá esett a termékenységi mutató. Ez a kontinens átlagában 3,5%-os csökkenést mutat 2008 és 2011 között.

Az említett folyamatsor érdekes jelenséget generálhat:

- felgyorsul a társadalmakat jellemző demográfiai öregedés irama – amely egész Európát már jellemzi,
- kevesebb hazai fogyasztó található a primer gazdaságban,
- további verseny indukálódik a külföldi fogyasztókért.

A tényezők persze a kereskedelem további liberalizálását is eredményezik. Ezen faktorok mellett az áru, a tőke, a munkaerő, a szolgáltatások szabad áramlása felgyorsította a vállalati fúziókat, a tőkekoncentrációt és ezek a termelés egy részének kitelepítését idézték elő az alacsony bérű országokba. Innentől fogva a TNC-k hamar felismerték, hogy az emberek mobilitása limitáltabb, mint a tőke vagy javak mozgása (*Kofman – Youngs 2003*). A stratégiai fejlesztések mindig az anyaországban maradnak, de a termelés a piacok felé elmozdul (*Kurtán 2005*).

Innentől fogva két ellentétes irányú folyamat létezik: útra kel a mobil munkavállaló a munkahelyet nyújtó országokba és a földrajzilag egyhelyben maradó személy sorsa bizonytalan (*Rédei 2007 b*).

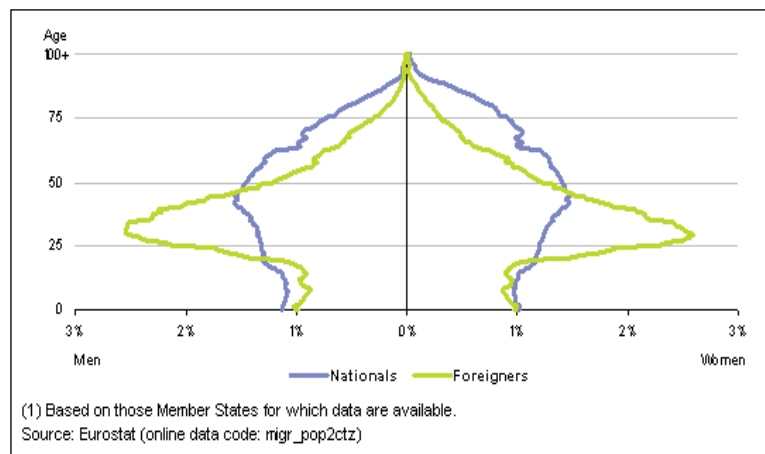
De ez a folyamatkörnek csak egyik oldala. A kérdés, hogy az előregedő társadalmak alacsony termékenységi rátájára, a kialakult nyugdíjrendszeri nehézségekre a bevándorlók jelenléte megoldás lehet-e.

Ha a tényeket megvizsgáljuk a vonzónak tűnő nyugat-európai gócokban, úgy tűnik, hogy Európa a végszél felé rohan - demográfiai katasztrófa előtt állunk: sokkal magasabb az idegen eredetű (színes bőrű) bevándorlók körében a születések száma, mint az őshonos európai népek körében. Hogy mi ennek az oka?

Az uniót uraló pénzügyi oligarchia, kifejezetten érdekelt egy kevert fajú, gyökértelen népesség létrehozásában. Az uniót felügyelő politikai elit pedig csak négyéves ciklusokban gondolkodik, és a fekete bevándorlók tényleges jelenlétét figyelmen kívül hagyva az elődöket okolja, az utódjaira pedig a problémákat hagyja.

1. GRAFIKON

*A belföldi és a külföldi népesség korösszetétele, EU 2010.
(The age intervallum of inland and foreign workers)*

Forrás: Eurostat (migr_pop2ctz) 19:52, 25 November 2011

Az unió belföldi és külföldi népességének korösszetétel-vizsgálata alapján kijelenthető, hogy az EU-27 területén a bevándorló népesség fiatalabb, mint az „öslakosok”. Az eloszlás azt tükrözi, hogy a 20 és 47 év közötti felnőttek számaránya a legmagasabb.

2010-es adatok alapján, érdekes képet mutatott a statisztika: az unióban élő lakosság életkorának mediánja 40,9 év volt, míg az unióban élő külföldiek életkorának mediánja 34,4 év volt.

A korábban említett többoldalú helyzetelemzések jól tükrözik, hogy a fiatalok bevándorlás-ösztönzése, mobilitása segíthet a hanyatló demográfiai helyzeten (Papademetriou 2006), de a tények mellé kellenek még egyéb társadalmi körülmények és ösztönző intézkedések is.

Tehát a vándorlásból nyerhető „haszon” a migrációs irányok működőképességétől, a migrációs burok meglététől és a migránsok képzettségétől függhet.

Az (n)agyelszívás - külföldre vándorolnak a magyar szakemberek

Akár egy hangzatos újságcím is lehetne, de sajnos igaz... Magyarország a XXI. századra kivándorló országgá vált, ahová a szomszédos területekről érkezettek száma már képtelen ellensúlyozni a távozók számának nagyságát. Persze az is szerepet játszik ebben a folyamatban, hogy az érkezettek nagy része sem telepedik le, hanem továbbvándorol Nyugat-Európába. 2007-ig a határon túlról érkezők betelepülése némileg javított a demográfiai mutatókon, de napjainkra már Németország és Nagy-Britannia vonzóbb célpontokká váltak kishazánknál, főleg a jobb életszínvonal és a migrációs kolóniák miatt.

A 2004-es uniós csatlakozásunk után sokkal egyszerűbb lett külföldön élni, dolgozni, tanulni: eltörölték a vízumkényszert, napjainkra megszűntek a regisztrációs kötelezettségek is, sőt a legtöbb országban még a munkavállalási engedély sem szükséges.

Míg 2010-ben – s már előtte is évek óta – Nagy-Britannia volt az első számú célpont, tavaly Németország lett a legkívánatosabb, de a nyelvi nehézségek ellenére is több százan készültek Svédországba és Hollandiába is. Fejvadászok és állasközvetítő cégek magyar szaklapokban hirdetnek, s manapság a mélytengeri hegesztőkön kívül ez az egyetlen piaci szegmens, ahol nem az állást keresők, hanem az azt kínálók vannak többségben.

A legtöbb migráns olcsó fapados járatokon érkezik a kiszemelt célországba. Sokan már azzal is elégedettek, ha a munkát kapnak, szállást találnak és a mindennapi élethez szükséges összegű pénzt megkeresik. (Az anyaországban még ez sem volt biztosítva számukra.)

A csekély szintű nyelvtudással rendelkezőket a konyhai munka várja minimálbérért. (Már ez is többszöröse a hazai közalkalmazotti diplomásbérnek...)

A rátermettebbek az egyre gyűlő tapasztalattal és a fejlettebb nyelvtudással már gyorsan meg tudják mászni a munkahelyi ranglétrát.

Ma már többtucatnyi magyar fiatal dolgozik a City-k bankjaiban és pénzügyintézeteiben remek állásokban. Ők már a globalizált világ nemzetközi munkavállalásra szocializálódott sikeremberei.

Az uniós munkahelyeken dolgozó magyarok között vannak pedagógusok, bankárok, üzletemberek, zeneszerzők, kulturális menedzserek, újságírók, orvosok, operaénekesek, tudományos kutatók, kertészek és rendezők, és persze

van feketén dolgozó minden eszmester, szállodai takarító, autómosó és pizzafutár is.

Kedvelt célállomások

A ködös Albion – köd nélkül

2012-ben Nagy-Britanniában hatszázezer migráns igényelt társadalombiztosítási számot azért, hogy ott dolgozhasson vagy tanulhasson. A kormány ezeket az adatokat összesítette, amely végül kimutatta, hogy Lengyelországból érkeztek a legtöbben, közel 80 ezren, de 47 ezernél is több indiai, valamint 38 ezernél is több pakisztáni is érkezett az országba hivatalos adatok alapján.

Magyarországról 18 110 honfitársunk emigrált Nagy-Britanniába, s így hazánkból érkezett a tizedik legtöbb bevándorló az országba. A top 20 bevándorló nemzet között vannak még a portugálok, írek, kínaiak, ausztrálok, nigériaiak, bolgárok, németek, szlovákok, csehek és bangladesiek is. A statisztika kitér a magyarokra is, akik közül sokan az észak-londoni Haringey, valamint a nyugat-londoni Brent negyedben telepednek le szívesen.

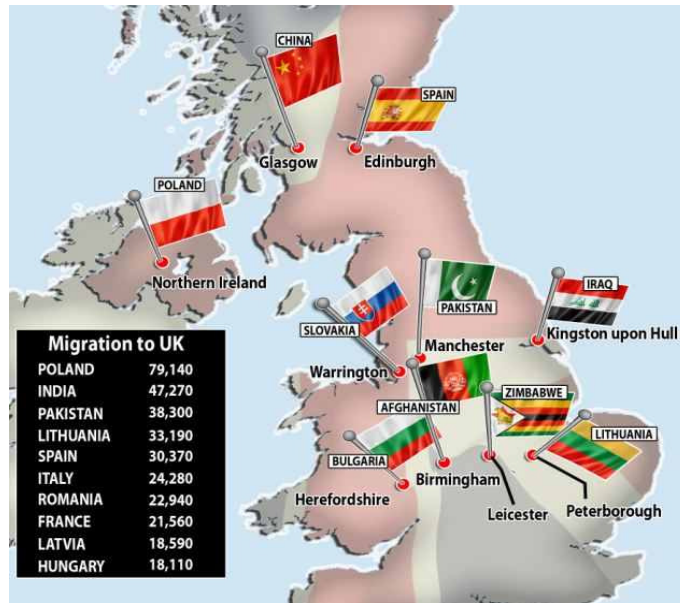
A társadalombiztosítási igénylésekből derül ki, hogy továbbra is London és környéke a legvonzóbb célterület.

Területi letelepedések:

- a lengyelek leginkább Észak-Írországra tartanak,
- a bolgárok Herefordshire-be, míg
- a Zimbabwéből érkezők Leicestert preferálják,
- a Kínából, Afganisztánból és Bangladeshből érkezőket Birmingham fogadja,
- a litvánok nagy része Peterboroughba tart,
- az iraki emigránsok pedig leginkább Hullban telepednek le.
- a szlovákok kedvelt célpontja Warrington,
- míg a Nyugat-London közeli Brent-et a magyarok, románok és portugálok részesítik előnyben.
- Napjainkra az ausztrálok is megjelentek, akik túlnyomórészt Hammersmith-be és Fulham-be tartanak,
- a dél-afrikaiak és új-zélandiak Wandsworth-ot preferálják.
- Az amerikaiak Westminster és Kensington központúak.

1. TÉRKÉP

Betelepülő migránsok Nagy-Britanniában (Immigrants in Great-Britain)

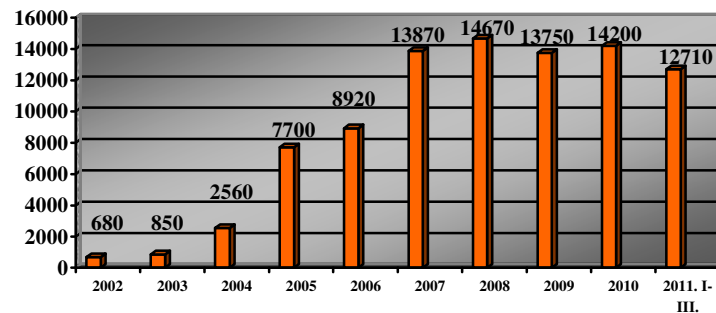
Forrás: Daily Mail és a The Sun

Brit területeken a legégetőbb hiány az egészségügyi szektorban figyelhető meg:

- az itt dolgozó szakképzett munkaerő - ápolók, gyógytornászok - az otthoni fizetésüknek többszörösét keresik.
- A magyar ápoló képzésben kevesen vesznek részt, nagy a lemorzsolódás és a hazai fizetések mellett jelentős a pályaelhagyás is. Pótlásuk csak hosszú évek alatt lehetséges. A megkérdezett ápolók 72,3 %-a tervez külföldi munkavállalást, ami kilátástalan helyzetet teremthet az egészségügyben.
- Az útra kelő orvosok legalább fele szakvizsgával még nem rendelkező pályakezdő.
- Nagy-Britanniában egy szombat-vasárnapi háziorvosi ügyeletért 100 fontos (36 ezer forint) óradíjat kínálnak, ami 2400 font keresetet jelent egyetlen hétvégére.

2. ÁBRA

Magyar állampolgárok adószám-kérelmei az Egyesült Királyságban (fő)
(*Inquiries of Hungarian citizens for a tax number in the UK*)

Forrás: A brit munka- és nyugdíjügyi hatóság, a DWP statisztikája

Ahogy egyre jobb munkalehetőséghez jutnak a kiérkezők, egyre több ottani baráttra tesznek szert, és ez által távolodik a hazaköltözés lehetősége.

A budapesti brit nagykövetség szerint, nagyon óvatos becsléssel is közel kétszázezerre tehetjük a Nagy-Britanniában élő magyarok számát. Sőt vitatott statisztikák szerint London immár az ötödik legnagyobb magyar népességű város a világon, szinte akkora magyar populációval, mint Pécs vagy Győr.

Egy érdekes adat az agyelszívás gazdasági hozadékából: bizonyos számítások alapján Nagy-Britanniában a szakképzett bevándorlók több hasznot termelnek, mint az ország északi-tengeri olajkitermeléséből származó teljes bevétele.

A precíz Németország, mint Európa motorja

Az ország napjainkban az egyik legnépszerűbb kivándorlási célpont a magyar munkavégzők szempontjából. A statisztikai adatok szerint 2011-ben 82 760 magyar élt az országban, akiknek az átlag életkora 38,8 év volt és kitelepülésük óta 9,7 év telt el. Mindez az első pillantásra nem igazolja, hogy kivándorlási hullámról beszélhetnénk, hiszen ők már az ezredforduló után elhagyták az országot.

A nagykövetségi adatok alapján:

- 2009-ben mindössze 3 ezren maradtak Németországban,
- 2010-ben 8 ezren,
- 2011-ben 17 ezren,
- 2012. október végéig 19 049 magyar állampolgár jelentette be letelepedési szándékát az országban.

A legjellemzőbb célterületek ahová a bevándorlók érkeztek az országban: a főváros és környéke, Bajorország, és Baden-Württemberg tartomány, ami Stuttgart és környékét foglalja magában. A Bevándorlási Hivatal nyomtatványain a szokásos adatok mellett szerepel a szakképzettség megnevezése is. A legtöbb betelepülő gépipari, finommechanikai és elektromérnöki végzettséget jelöltek meg – nem véletlen az egybeesés: a területek, az unió fémiparának, jármű és elektronikai fellelővái. Úgy tűnik itt is kell a precíz, kiszámítható, magyar munkaerő – persze elvárt anyagi finanszírozás és egyéb juttatások ellensúlyozásával. Az újonnan betelepülők száma alapján összeállított listán Magyarország a negyedik helyen áll - de az életkori statisztikák sajnos itt sem nyilvánosak.

A szomszédos Ausztria

2011. május 1 fordulópontot jelentett az ország életében: Ausztria és Németország egy időben nyitotta meg kapuit a kelet európai munkavállalók előtt.

A foglalkoztatási statisztikák szerint:

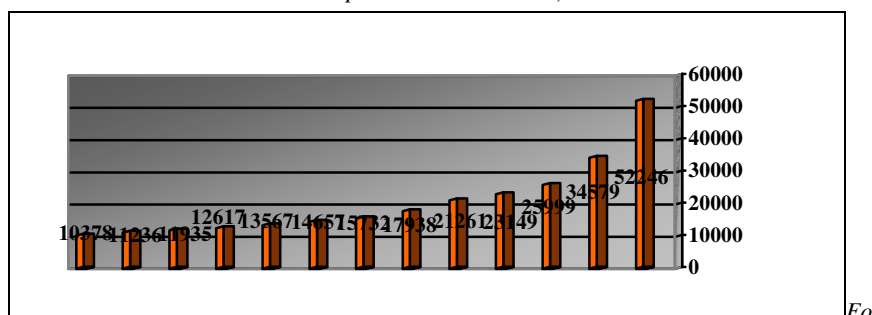
- 2011. március végén 28 219 fő magyar munkavállaló dolgozott legálisan az országban,
- 2012. április 30.-án 44 278 fő munkavállaló rendelkezett az Osztrák Társadalombiztosítottak Szövetségétől (Hauptverband der Österreichischen Sozialversicherungsträger - HÖS) társadalombiztosítási azonosítószámmal.

Ez egy évvel a munkaerő-piac nyitása után 57%-os emelkedést mutatott. Persze érkeztek cseh, szlovák és szlovén munkavállalók is a „nyolcakkból” (2004-ben csatlakozott államok – kivéve: Ciprus, Málta) de ezek együttes száma sem éri el a magyar munkavállalók számát.

Az IHS kutatóintézet nyilvánosságra hozott munkaerő-piaci adatai alapján, feltűnően megnőtt a magyarok munkavállalási kedve a tél során, ami talán a magyarországi gazdasági helyzetre vezethető vissza. Véleményem szerint vannak ennek szezonális okai is: hiszen a nyári-ősz eleji időszakokban a mezőgazdaság miatt nőhet a létszám, ugyanakkor a tél pedig a turizmusban kínál új lehetőségeket. Mindezekből az látszik, hogy nekünk jókor jött a nyitás.

3. ÁBRA

Magyar foglalkoztatottak számarányának változása Ausztriában 2000– 2012. szeptember között (fő)
(The changes in numbers of Hungarian employees in Austria between September 2000-2012)

Forrás: Hauptverband der Österreichischen Sozialversicherungsträger

A 2012. szeptember 30. napján kiadott HÖS statisztikák alapján 52 246 fő magyar munkavállaló dolgozott az országba – ami a márciusi hoz képest további 18%-kos, a nyitáshoz képest pedig 85%-kos növekedést mutat.

A magyar foglalkoztatottak jelenleg megközelítették a török vendégmunkások számát (56 700 fő) és meghaladták a lengyel (29 800fő) és a román (25 000 fő) vendégmunkások létszámát.

A hazai munkavállalók főleg Burgenlandba, Bécsbe és Alsó-Ausztriába ingáznak és a turisztikai szolgáltatások iparában vagy az építőiparban találnak munkát.

Hab a tortán

A hazai statisztikák továbbra sem vesznek tudomást a külföldön dolgozó magyarok tömegéről. A 2011-es népszámlálási adatok szerint 143 ezer magyar állampolgár élt 1 évnél hosszabb ideig külföldön és további 70 ezren 1 évnél rövidebb ideig. Ez a szám csak a „külföldön élők minimum létszámának tekinthető” – fogalmaztak.

A migráció motivációs karakterétől elindulva, a nyitott határok és munkaerő-piaci tényezők jellégéből származtatva, a külföldön élő magyarok számáról pontos adataink nincsenek. A Nemzetgazdasági Minisztérium 2013 januárjában fél millióra tette a külföldön hivatalosan munkát vállaló magyarok számát - társadalombiztosítási és nagykövetségi jelentésekre alapozva. Valószínű, hogy ezek a statisztikák jóval frissebbek és kevésbé hiányosak mint az Eurostat és az OECD adatai – nem is beszélve a mi népszámlálási eredményeinkről...

A népesedéssel és annak mozgásával kapcsolatos 2012. augusztusi KSH jelentések szerint – ami a hivatal friss közleménye volt – az év első nyolc hónapjában a természetes fogyás 27 754 fő volt, de a „nemzetközi vándorlás becsült értékeinek pozitív egyenlege folytán, az ország lakossága ténylegesen ennél kisebb mértékben, mintegy 20 ezer fővel csökkent.”

Ez azt jelenti, hogy 7 754 bevándorlóval több érkezett az országba, mint amennyi elment. Ez igazán érdekes hír, de csak a szomszédos Ausztriába fél év alatt és csak hivatalosan (nem illegális fekete munkásként) ennél többen mentek ki dolgozni. Figyelembe véve azt, hogy sokan ingáznak a „sógorokhoz”, miután magyarországi lakosok maradtak.

A korábban említett angol, német vagy osztrák statisztikák, a ki és bevándorlótakról is pontosabb adatokkal rendelkeznek, és mindezek mellett például a Német Munkaügyi Hivatal (Bundestagentur für Arbeit), negyedéves bontásokban, folyamatosan készít új jelentéseket a 2011. május 1-től életbe lépett kelet európai munkaerő-piaci nyitás tapasztalatairól.

Lehet, hogy elégedetlennek tűnők, a hazai adatok pontossága és időszerűsége tekintetében, de szerintem ez jogos a tények ismeretében. És hogy mit hoz a holnap?

Újabb törvénymódosítást: ezután a magyar anyák külföldön született gyermekeit is hozzászámolják a magyar népességhez – így módosul a statisztikai törvény, persze olyan exkluzív módosításokkal, mint pl. ha egy magyar anya azt szeretné, hogy gyermeke útlevelet kaphasson, akkor Magyarországon is anyakönyveztetnie kell a szülést.

Érdekes módja a népesség szám növelésének...

Arra senki sem gondol, hogy a kidolgozott foglalkoztatási politikája mellett, hogy az országnak is meg kellene teremtenie a feltételeket arra, hogy magasan képzett külföldieket és vállalkozó szellemű immigránsokat vonzzon az ország területére, mert a kereső-eltartott arány túlzottan eltolódott, és a kieső állami adóforintokat ezek az személyek tudnák legkönnyebben ellensúlyozni. A multik, csak az országba hozzák a magasan kvalifikált vezető külföldi munkaerőt, akiket magas béreken dolgoztatnak. És hol jut nekünk itt szerep?

A nyugati országokban a bevándorlók jelentősen hozzájárulnak az adott ország zavartalan gazdasági működéséhez, ami persze komoly adóbevétel-kiesést eredményez az anyaországban. Hosszabb távon nekünk is szükségünk lesz rájuk, mivel a fejlett gazdaság velejárója a foglalkoztatási lyukakat kitöltő migránsok jelenléte. Szükség is lenne rájuk a szolgáltatási szektorban pl. takarítás, idős emberek gondozása stb.

Az már most is látható, hogy komoly gondokkal szembesülhetünk alig 20 – 30 éven belül a munkaerőpiac vonatkozásában.

Európában mindenhol felértékelődik a migránsok szerepe és a kormányzatok is nyitottabban kezelik a kérdést. Migrációs stratégia nélkül nem boldogul egyetlen ország sem.

Mi lesz

- a folyamatosan megingó nyugdíjrendszerrel,
- a kitolódó nyugdíjkorhatárral,
- a negyedévente változó társadalombiztosítási rendszerrel,
- a fiatalok munkaerő-piacra történő belépésével és még folytathatnánk a sort az elvándorlások kérdéskörével, amely az egész társadalmat és gazdaságot érinti.

A magyar politikusoktól nem várhatjuk el, hogy kiállnak a nyilvánosság elé és elmagyarázzák, milyen komplex gazdaságot érintő kihívások elé nézünk a migráció terén. Kellenének olyan munkaerő-bővítési stratégiák, ahol a migráció tényét is komolyan kezelik. Őszintén megvallva azt sem tudjuk, hogy hányan dolgoznak a határokon túl.

Jövőkép

A tanulmányban viszonylag friss demográfiai és szociológiai háttéradatakra támaszkodva próbáltam bemutatni a Magyarországról kiinduló nemzetközi vándorlás okainak, folyamatainak, hatásainak komplex kontextusba helyezését melyben a földrajzi megközelítéseknek kiemelt szerepet szántam.

Megállapítható, hogy az ezredforduló óta Európa, és ezen belül Magyarország, migrációs helye és szerepe megváltozott. Európa főleg befogadó térség lett, ahol ma már több migráns él, mint Észak-Amerikában (Kincses 2012), Magyarország pedig, a világméretű migrációban, geopolitikai helyzeténél fogva kis mértékben vesz részt. Ezzel ellentétben érdekes képet mutat az elvándorlási hajlandóság a közép európai viszonyokhoz képest: nálunk a legintenzívebb az unió területén azzal a kiegészítéssel, hogy a kiköltözéseknek nem a meggazdagodás a céljuk, hanem a megélhetés. Míg a szakmunkások jellemzően néhány hónapra, esetleg egy-két évre mennek külföldre és közülük sokan ingáznak, addig a diplomások migrációja egy életre szól és ezzel egyre nagyobb veszteség éri az országot. Gyakran egész baráti társasok indulnak útnak, közösen lakást bérelnek és egymást segítik.

Hogy mi ennek a néhány éve tartó folyamatnak az oka?

Kizárólag a fiatalok munkanélkülisége a munkaerő-piacon: 2013 márciusában a 25 év alatti fiatalok 29,7%-ának nem volt munkája. Németországban, Ausztriában ez az arány 7,6% volt, de Olaszországban 38,4%, Spanyolországban 55,9%, Görögországban 59,1% volt.

Az állástalan diplomás fiatalok nem rémülnek meg a kihívásoktól: bármely országban munkát vállalnak, és nem tartanak már a nyelvi nehézségektől sem. A képzett munkaerő elvándorlása középtávon érintheti az EU-t is, mert a válságból való kijutáshoz diplomás utánpótlásra és magas hozzáadott értékű munkára van szükség.

Megdöbbenő az a tény is, hogy egyre több magyar állampolgár iratkozik be külföldi iskolákba, hogy az ott szerzett érettségijével, nagyobb eséllyel jusson be a felsőoktatásba. A valódi tragédia akkor következik be, ha ezek a fiatal felnőttek külföldi felsőoktatási intézményt választanak. Eddig is külföldön éltek, új baráti kapcsolataik, családi kötődéseik is az adott országhoz kötik.

Elegánsan kicselezték a felsőoktatási felvételi eljárást is az idén a fiatal felnőttek: fizetni lassan már csak itthon kell az oktatásért, hiszen az osztrák egyetemeken 17 euróért tanulhatnak a külföldi hallgatók, elfogadják a magyar érettségit, nincsenek hallgatói szerződések és néhány szak kivételével felvételizni sem kell. Németországban is több tartományban eltörölték a tandíjat, sőt a berlini egyetemeken sincs tandíj csak 270 euró beiratkozási díjat kérnek. A brit egyetemeken még jelentős tandíjjal szembesülhetnek a jelentkezők, de a kiírt ösztöndíjpályázatok csábítják a tehetséges diákokat. Egyes középiskolákból az idei érettségizők egyharmada jelölt meg külföldi egyetemet a gazdasági és társadalomtudományi szakok terén.

Ők képviselik a jövőt – rájuk kellene vigyázni nem pedig elrémiszteni Őket.

Tökéletesen tudja mindezt a kormányzat is, hiszen az Emberei Erőforrások Minisztériuma, a Gyere Haza Alapítvány irányításával 2013 márciusában, olyan Karrier Pontot hozott létre, ami praktikus információkkal látja el azokat a fiatalokat, akik szeretnének hazatérni Magyarországra.

Véleményem szerint nem erkölcsi támogatásra, álláskeresési technikák elsajátítására lenne szükségük a berlini, vagy a bécsi esetleg az oxfordi egyetemeken végzett személyeknek, hanem megfelelő minőségű álláshelyekre – a megfelelően kvalifikált munkavállalók számára, és az elvárt anyagi juttatásokra. Ekkor talán hazacsalogathatjuk azokat a fiatal munkavállalókat, akik még nem szakadtak el teljesen a hazájuktól és vannak még itthon barátaik, rokonaik, gyökereik.

Irodalom

- Altner Annamária – Bernek Ágnes – Csiki Anita – Farkas Péter – Schottner Krisztina (2006): Globalizáció, tőkekoncentráció, térszerkezet Harsányi János Főiskola és az MTA Világgazdasági Kutatóintézet Budapest
- Buchanan Mark (2003): Nexus, avagy kicsi a világ Typotex Budapest pp. 114 – 189
- Fercsik Rita (2008.): Szülőföldről a hazába - és vissza? In: Szarka László – Kötél Emőke (szerk.): Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején Budapest Balassi Intézet - Márton Áron Szakkollégium pp. 47 – 51.
- Gábrity Molnár Irén (2006.): Migrációs folyamatok In: Gábrity Molnár Irén – Ricz András

- (szerk.) Kistérségek élettereje - Délvidéki fejlesztési lehetőségek Szabadka Regionális Tudományi Társaság pp. 69 - 77.
- Gellerné Lukács Éva – Illés Sándor (2005): Migrációs politikák és jogharmonizáció Budapest KSH NKI Kutatási jelentési
- Gödri Irén (2007.): A kapcsolati tőke szerepe a Magyarországi bevándorlásban. Kisebbségkutatás 16. évfolyam 4. szám
- Hablicsek László (2004.): A nemzetközi vándorlás hatása a Magyarország népességének változására. Demográfia 47. évfolyam. pp. 300 – 320
- Hárs Ágnes (1998.): A migráció, a munkaerőpiac és a szabályozás Festschrift for Professor J. Kornai KJK, Budapest, pp. 333-351.
- Hárs Ágnes (2010.): Munkaerő-piaci elemzések Demográfia 53. évfolyam. p. 187.
- Illés Sándor – Kincses Áron (2009.): Cirkuláció és migráció Magyarország nemzetközi vándormozgalmában, Statisztikai Szemle 87. évfolyam: (7-8. szám) pp. 729-747.
- Illés Sándor – Lukács Éva (2002.): A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata In: Illés Sándor – Lukács Éva (szerk.) Migráció és statisztika KSH NKI Kutatási jelentések 71. Budapest pp. 13 – 51.
- Izsák Éva (2003.): Az állam klasszikus politikai földrajzi értelmezése In.: A globális világ politikai földrajza Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, pp. 40-67.
- Kis Tamás (2007.): Demográfiai modellek és a migráció Régió18. évfolyam 2. szám, pp. 160 – 189.
- Kincses Áron (2012.): A Kárpát-medence ezredforduló utáni migrációs hálózatának vizsgálata KSH Budapest pp.8 -10.
- Kovács Éva – Melegh Attila (2000.): „Lehetett volna rosszabb is, mehetünk volna Amerikába is” Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): Diskurzusok a vándorlásról. Az MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve, Budapest 2000. pp. 93 – 152.
- Kurtán Lajos (2005.): A globalizált világról. In Perczel Gy. – Szabó Sz. (szerk.) Társadalom és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok 1. Trefort Kiadó Budapest p. 245. pp. 177-188.
- Papademetriou D. G. (2006.): New Migration Thinking for a New Century, Migration Policy Institute (MPI) p 25.
- Rédei Mária (2002.): nemzetközi migráció In .: Bernek Ágnes (szerk.) A globális világ politikai földrajza NTK Budapest pp. 356 – 385.
- Rédei Mária (2005.): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása Statisztikai Szemle 83. évf. 7.sz. pp.662-680.
- Rédei Mária (2007.a): A Hallgatói mobilitás földrajza Földrajzi közlemények CXXXI.(LV.) kötet, 4. sz. pp. 419 – 430.
- Rédei Mária (2007.b): Mozgásban a világ, a nemzetközi migráció földrajza Eötvös Kiadó Budapest p.568
- Sik Endre (1994.): Hálózati tőke a posztkommunista Magyarországon Mozgó Világ, 6. sz. pp. 17-25.
- Sik Endre (1999.): Migrációs potenciál a mai Magyarországon In: A munkaerő migrációja és az Európai Unió Európai Tükör 61. sz. pp. 93 – 118.

KING! GIVE ME HOUSE OR HOMELAND! MIGRATION PROBLEMS IN HUNGARY AND THEIR CONSEQUENCES

SUTI ZOLTÁN

When concentrating our research on the Hungarian Great Plain and the neighbouring euroregions it can clearly be seen how present-day migrations challenge the functioning of economy and the chance for survival of those, who stayed in their home country. It becomes also clear that some of our active workforce make a bright career abroad. The economic and political elite of our country not only tolerates this trend, but, what is more, they even encourage migrants to leave.

East, or West? In Hungary it has always been a national dilemma to find out which direction to take and which influences to adopt? Which is more important: the traditions of the past we can take pride in, or, the uncertainties of the future? We have got one certainty today: in Hungary we need to remain open to both sides and influences.

A TERMELŐI PIACOK MAGYARORSZÁGON: LEHETŐSÉGEK ÉS VESZÉLYEK

(Farmers' markets in Hungary: Opportunities and threats)

SZABÓ DOROTTYA

Kulcsszavak:

Rövid ellátási lánc, közvetlen értékesítés, termelői piacok, menedzsment, fogyasztói elégedettség

Az utóbbi évek tapasztalatai szerint növekvő igény mutatkozik a szorosabb termelői-fogyasztói kapcsolat iránt. Ugyanakkor a nemzetközi tapasztalatok szerint a közvetlen termelői értékesítésnek kedvező trendek ellenére a piacok sikere nem törvényszerű, de jellemzően bukásuk sem azonnali, ezért lehetséges változtatni a piacok szervezésén, mielőtt a csökkenő népszerűség meghozza az értékesítői visszalépéseket. Magyarországon az elmúlt két évben volt megfigyelhető hirtelen termelői piacsám növekedés, amelyet a jogszabályi környezet kedvező változásai, a megnyíló vidékfejlesztési támogatások, a kereslet növekedése, valamint a kistermelők nehéz értékesítési helyzete egyszerre váltotta ki, és ugyanezek valószínűsítik a további terjedésüket. Az amerikai tapasztalatokat figyelembe véve viszont még csak kevés hazai termelői piac van túl a sérülékeny éveken, ezért fontos felhívni a figyelmet a működés lehetséges buktatóira.

Bevezetés

A tanulmány alapját képező „A piacok jellemzői fogyasztói és termelői szemmel” című kutatás (Szabó – Juhász, 2013) az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült 2011 és 2012 folyamán. Az elsősorban a piacokon értékesítő termelők, valamint a fogyasztók piacokkal kapcsolatos elégedettségét feltáró hazai kutatás aktualitását egyrészt az adta, hogy a tudomány számára alig látható értékesítési csatornának számít, ugyanakkor jelentősége nem csökkent drasztikusan, sőt meglepően ellenállóan mutatkozott a globalizált kiskereskedelmi kultúra terjedése közben. Emellett az utóbbi években megnövekedett az igény a szorosabb termelői-fogyasztói kapcsolat iránt is, ezt igazolja, hogy az Eurobarometer 2011-es uniós felmérése szerint¹ minden tagállamban igen magas volt a helyi termékek társadalmi támogatottsága. A Közös Agrárpolitika reformja ezért beemelte a rövid ellátási láncokat és a helyi termékeket a 2014-től támogatható körbe (Ciolos, 2012). A piacok a rövid ellátási lánc és a helyi értékesítés feltételének is megfelelnek, sőt egy olasz kutatás szerint a piacon történő vásárlás a zöldségfélék fogyasztási hajlandóságát is növelte (Pascucci et al., 2011).

A piacok jelentőségét jól jellemzi, hogy az AKI gyűjtése szerint a termelői piacok száma itthon 2012 júniusáig elérte az 56-ot, amelyből a legtöbb (34) a megelőző másfél évben nyitott. A hirtelen termelői piacsám növekedést a jogszabályi környezet kedvező változásai, a megnyíló vidékfejlesztési támogatások, a kereslet növekedése, valamint a kistermelők nehéz értékesítési helyzete egyszerre váltotta ki, és ugyanezek valószínűsítik a további terjedésüket.

Ugyanakkor *Stephenson, Lev és Brewer* (2008) elemzése arra mutatott rá, hogy az Egyesült Államokban a termelői piacok számának dinamikus növekedése igen magas, közel 30%-os megszűnési ráta mellett következett be. A jellemzően kevés áruval, termékválasztékkal, valamint nem megfelelő szervezői kapacitással és tapasztalattal rendelkező piacok általában az első négy évben zártak be. A megszűnést többnyire megelőzte egy hanyatlási szakasz, ekkor a csökkenő vásárlószám miatt egyre kevesebb árus jelent meg, ami tovább apasztotta a vásárlók számát. A nemzetközi tapasztalatok szerint tehát a közvetlen termelői értékesítésnek kedvező trendek ellenére a piacok, különösen az újonnan induló termelői piacok sikere nem törvényszerű, de jellemzően bukásuk sem azonnali, ezért lehetséges változtatni a piacok szervezésén, mielőtt a csökkenő népszerűség meghozza az értékesítői visszalépéseket.

A termelői piacok fogyasztóival kapcsolatos vizsgálatok főként a piacok tipikus profiljának meghatározására törekedtek, amely elsősorban a fogyasztók demográfiai jellemzőit, a vásárlás helyszínének megválasztását motiváló tényezőket és a helyi termékek előnyben részesítésének mértékét foglalta magába. A nemzetközi tanulmányok javarészt megegyeznek a termelői piacok tipikus vásárlói csoportjának meghatározásában (pl.: *Varner és Otto*, 2008; *McGarry Wolf et al.* 2005; *Henneberry és Agustini*, 2004): általában hölgyek; az 51 és 65 év közötti korosztályba tartoznak; emellett magas iskolai végzettséggel rendelkeznek. A vásárlói csoportok azonosítása kijelöli azokat a marketingstratégiákat, amelyek a piacokat elkerülő csoportokat célozzák az eladások növelése érdekében (*Henneberry et al.*, 2009)

Ehhez szorosan kapcsolódik a termelők menedzsment és marketingkommunikációs aktivitása, amely nem csupán a termelői piacon történő árusítás, hanem egyéb közvetlen értékesítési formák megfelelő működését is elősegítő tevékenységek egyike. *Tronstad et al.* (2003) 17 esettanulmány alapján a legfontosabb kulcsszerepe az ügyfélkapcsolatnak volt, amely az elmúlt 10-15 évben alakult át a korábbi költséghatékonyság központú tömegtermelői magatartásból.

Nayga et al. (1995) vizsgálatában az értékesítés legfontosabb meghatározó tényezőjének a hirdetést tartották a válaszadók, de még így is 63%-uk egyáltalán nem költött arra, hogy népszerűsítse a termékeit. A legkisebb gazdaságok tartoztak főként a nem hirdető és a keveset hirdető közé.

A nemzetközi kutatások tapasztalatai alapján a magyar termelők menedzsment és marketingkommunikációs tevékenységének felmérése is a vizsgálatunk részét képezte. Emellett célul tűztük ki annak feltárását is, hogy Magyarországon milyen jellemzőkkel írhatók le a különböző vásárlói csoportok. Fontos kiemelni, hogy a 2011. évi megkérdezéseink időpontjában még meglehetősen kevés helyi termelői piac létezett. Így a fogyasztóktól és a termelőktől kapott válaszok nem mérhették a helyi termelői piacokkal szembeni attitűdöket, csak a termelőket és kereskedőket vegyesen befogadó piacokra és vásárcsarnokokra vonatkoztathatók a következő állításaink.

Módszer és adatok

A kutatásunk során a piacok beazonosításához a települési önkormányzatoknak a vásárok és piacok tartásáról szóló rendeleteit és határozatait használtuk fel. Az adatok másik forrása a magyar kistérségek székhelye szerinti önkormányzatok jegyzői által a vásárokról, a piacokról és a bevásárlóközpontokról vezetett nyilvántartások voltak. Végül a települések vagy – ha rendelkeznek ilyennel – maguk a piacok weboldalain tájékozódunk az adatokról.

A termelői és fogyasztói megkereséseket online és papíralapú kérdőívek segítségével végeztük. Az online fogyasztói megkeresések során a nem valószínűségi kiválasztási eljárásokon belül, a korlátlan önkiválasztás felmérésének (*unrestricted self-selected surveys*) módszerét alkalmaztuk. Az érvényes kitöltések száma összesen 851 lett.

A termelői internetes megkérdezés során a valószínűségi kiválasztási eljárásokon belül, a listaalapú kiválasztás (*List-based samples*) módszerét alkalmaztuk, ennek eredményeként 202 érvényes kitöltés történt.

Az elemzésekhez az SPSS programcsomag segítségével keresztábla-, főkomponens-, klaszterelemzéseket, valamint a varianciaanalízis módszereit alkalmaztuk. A szokásos elemzési technikákon kívül a fogyasztói megkérdezés adataiból a SERVQUAL (*SEViceQUALity* = szolgáltatás-minőség) modell segítségével a piacok szolgáltatás-minőségi színvonalát is elemeztük, támogatva ezzel a fejlesztésre irányuló döntéshozatalt. Ugyan a kutatás nem volt reprezentatív a magyar felnőtt lakosságra és a termelőkre nézve, mégis fontos információkkal szolgált a magyar piacok jelenlegi helyzetéről.

A piac, mint lehetőség

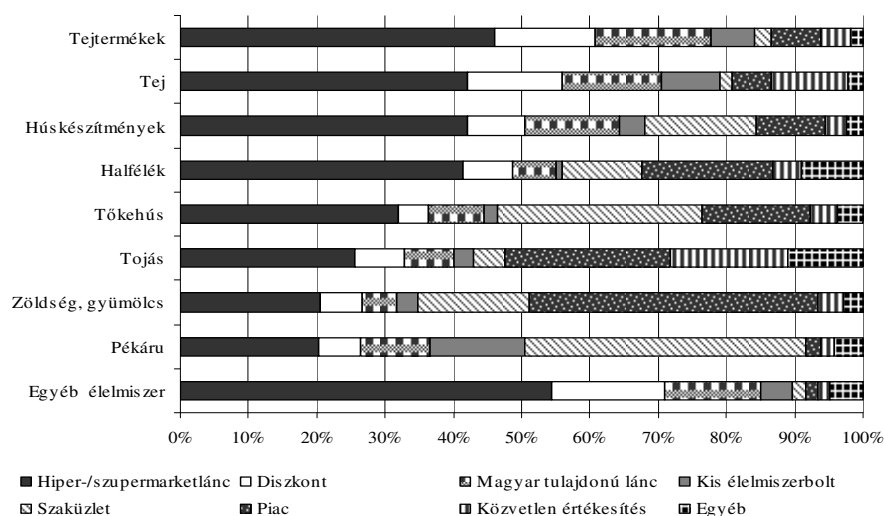
A piacok részesedése és termékei

A GfK Háztartáspanel (2012) adatai szerint a piacok reneszánszukat élik, hiszen az elmúlt évtizedben a piaci költség megkétszereződött: a 2000. évi 70 milliárd forintról 2011-re 130 milliárd forintra nőtt. Ez azt jelenti, hogy a piac, mint értékesítési csatorna megőrizte 5% körüli részarányát a napi fogyasztási cikkek háztartási fogyasztásából, ami tekintettel a piacon kívüli nem modern kereskedelmi formák (egyéb értékesítés és független kisboltok) folyamatos térvesztésére, jelentős teljesítmény.

Emellett a saját vizsgálatunk eredményei azt mutatták, hogy ugyan a különféle üzletítípusok-megjelölések arányának vizsgálatában az eltérő élelmiszerfajták szerint a hiper- és szupermarketláncok dominanciáját mutatta az élelmiszerítípusok jelentős részénél, de mindemellett kitűnt az is, hogy az egyéb kereskedelmi formáknak mely termékeknél sikerült megőrizni még a meghatározó szerepüket. Így a piac jelentősége elsősorban a zöldség- és gyümölcsértékesítésben még mindig igen jelentős maradt (1. ábra).

1. ábra

Az üzletítípusok megjelölésének aránya az eltérő élelmiszerfajták szerint (N=721)
(Share of retail channels in our customers' survey by product categories)

Forrás: Saját szerkesztés

A piacok száma

Az adatgyűjtési periódus alatt 675 piacot, vásárcsarnokot és vásárt azonosítottunk (2012 szeptemberéig). A piacok besorolásánál a típust mindig az határozta meg, hogy az üzemeltető miként azonosította a kereskedelmi formát. A listánkban a legnagyobb arányt a hagyományos (városi) piacok képviselték közel 50%-ban, amelyet a vásárok (19%) és a búcsúk (9%) követtek. A termelői piacok negyedik helyen álltak 8,3%-kal, vagyis összesen 56 piac sorolta magát ebbe a kategóriába. A listát végignézeve, joggal feltételezhető, hogy a biopiacok jelentős része is termelői piac, így már több mint 12%-át adták a mintánknak, amely összesen 83 piacot takar.

A termelői és biopiacok nyitásának évét vizsgálva jól látható ez elmúlt két év intenzitása, főként a termelői piacok szervezése terén (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

A termelői és biopiacok száma
(Numbers of the organic and farmers' markets)

	Összesen	Ebből 2011 és 2012 során nyitott	
		piacok száma	arány
Termelői piacok	56	34	60,70%
Biopiacok	27	2	7,40%
Együtt	83	36	43,40%

Forrás: Saját szerkesztés

A piacok fogyasztói értékelése

Vásárlói csoportok a piacok értékelése alapján

A nemzetközi, elsősorban az észak-amerikai és az olasz szakirodalom eredményei szerint a piacok, ezen belül is elsősorban a termelői piacok vásárlói köre egymástól eltérő karakterisztikával leírható klasztereket alkot, amely a vásárlók piacokkal kapcsolatos igényeit is meghatározza. Ennek alapján a résztvevő fogyasztók válaszait alapul véve, mi is létre tudunk hozni öt eltérő demográfiai jellemzőkkel és piaci értékeléssel bíró csoportokat a válaszadók között.

A „Piacellensek” csoportja volt legkevésbé elégedett a piacokkal. Ez a klaszter volt mind közül átlagosan a legidősebb és ők rendelkeztek a legalacsonyabb gazdasági státusszal. Összességében ez a csoport adta a legalacsonyabb osztályozást a piacoknak.

A skála másik végére a „Piacimádók” kerültek, akik minden dimenzió mentén egyértelműen pozitív véleményt fogalmaztak meg a piacokkal kapcsolatban. Ők jellemzően a fővárosi válaszadók közül kerültek ki, magas iskolai végzettséggel rendelkeznek, legtöbbjük házas, vagy élettárral él, végül zömmel a gazdaságilag aktív résztvevők voltak (2. táblázat)

2. TÁBLÁZAT

*Vásárlói csoportok jellemzői a piacok értékelése alapján
(Distinctiveness of consumer groups differentiated by their satisfaction with
markets as retail formats)*

	Piacellensek (N=6)	Elhatárolódók (N=45)	Élmény- centrikusok (N=50)	Termék- centrikusok (N=48)	Piacimádók (N=11)
Piacok értékelésének átlaga (1-5)	1,88	2,62	3,18	3,43	4,07
Főbb jellemzők	Idős Alacsony iskolai végzettség Alacsony gazdasági státusz	Fiatal Nő Egyedülálló Gazdaságilag aktív	Férfi Magas gazdasági státusz	Nem fővárosi	Fővárosi Házastárs sal él Gazdaságilag aktív Magas iskolai végzettség

Forrás: Saját szerkesztés

A fogyasztók piacokkal kapcsolatos elégedettségének vizsgálata SERVQUAL modellel

A piacokkal kapcsolatos fogyasztói elégedettség vizsgálatához a Zeithaml, Parasuraman és Berry (1985) amerikai kutatók által, az 1980-as években

kidolgozott SERVQUAL modellt (SERviceQUALity = szolgáltatás-minőség) alkalmaztuk, melynek kiindulópontja az a feltételezés volt, hogy az ügyfelek adott szolgáltatáshoz kapcsolódó elvárásai és a kiszolgálás észlelt jellemzői eltérnek egymástól, amely eltérés mértéke jelzi a szolgáltatás színvonalát. Ez megfelelő módszer volt ahhoz, hogy meg tudjuk határozni általánosságban a piacok, mint értékesítési csatorna erősségeit és gyengeségeit.

A kutatásban résztvevő fogyasztóknak 26, a piacok eladóival, termékeivel, környezetével, szolgáltatásaival kapcsolatos állítást kellett értékelniük egy ötfokú Likert skála segítségével, ahol az 5-ös érték jelentette a legpozitívabb értékelést. A kérdőívünkben a vásárlás helyszínének megválasztását befolyásoló tényezők, vagyis az elvárások nem egyeztek meg minden esetben a piacokat értékelő állításokkal, azaz a tapasztalatokkal. Mindkét esetben 5 dimenzió létrehozására volt lehetőség, de csupán 4 volt megfeleltethető egymásnak. Ezek a következők voltak:

környezet (kulturált, tiszta környezet, megfelelő mellékhelyiség, vásárlás élménye, hangulata);

szolgáltatások (étkezési lehetőség, előrendelési lehetőség, programok, honlap, bankkártyás fizetési lehetőség);

kényelem (parkolás, nyitva tartás, áruválaszték, könnyű megközelíthetőség);

termékek (minőség, eredet, frissesség).

Az elvárt tényezők értékeléseinek átlaga együttesen 0,26-tal volt magasabb a piacok értékelésénél. A válaszadók elvárásainak legkevésbé a piacok termékei feleltek meg, az elvárt és a tapasztalt tényezők értékelései közti különbség ebben az esetben volt a legmagasabb (0,5), ami azért figyelemfelkeltő, mert a vizsgálataink szerint a fogyasztók vásárlói döntéseit elsősorban a termékekkel szemben támasztott elvárások, azaz a termékek frissessége, megbízható eredete, megfelelő ár/érték aránya, valamint a széles áruválaszték befolyásolták.

A fogyasztók elvárásaihoz a piacok kényelmi szempontjai álltak a legközelebb, az elvárt tényezők átlaga csupán 0,11-gyel volt magasabb, mint a tapasztalt szempontoké (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT
A SERVQUAL modell eredményei
(Results of the SERVQUAL model)

Dimenziók	Tapasztalt		Különbség
	Elvárt értékelés átlaga (N=648)	értékelés átlaga (N=517)	
Termékek	4,51	3,98	-0,63
Kényelem	3,91	3,80	-0,11
Környezet	3,43	3,29	-0,14
szolgáltatások	1,98	1,72	-0,26
Együtt	3,46	3,20	-0,26

Forrás: Saját szerkesztés

A termelők marketingkommunikációs tevékenysége

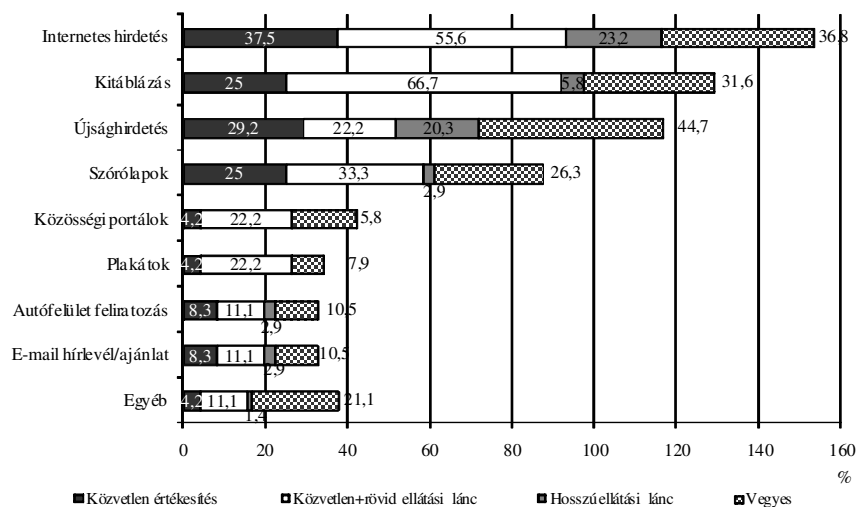
A termelők menedzsment és marketingkommunikációs aktivitását négy terület felmérésével tanulmányoztuk, amelyből most kettőt emeltünk ki: a vásárlói visszajelzések gyűjtését, valamint az alkalmazott hirdetéstípusok vizsgálatát. Ezeket a termelők által alkalmazott értékesítési csatornatípusok mentén vizsgáltuk, amely viszonyítási alapként szolgált

A vevői visszajelzések gyűjtésére vonatkozó kérdésre adott válaszok alapján megállapíthattuk, hogy a hosszú értékesítési csatornákon keresztül árusító termelők alkalmazták legkevésbé ezt a gyakorlatot (41%), noha a vevői elégedettség mérése minden vállalkozás számára fontos tevékenység kellene, hogy legyen. Ugyanakkor a közvetlen értékesítéssel (is) foglalkozó termelők vásárlói visszajelzések gyűjtésének magasabb arányú jelölése (65%) értelemszerűen adódik a termelő-fogyasztó direkt kapcsolatának tényéből, ám ugyanebből kifolyólag ez meglehetősen alacsony arányt jelent.

A különféle marketingkommunikációs eszközök közül az internetes hirdetés, a kitáblázás és az újsághirdetés alkalmazása volt a legjellemzőbb. Ugyanakkor a legnépszerűbb és egyben legkönnyebben elérhető eszközt, az internetes hirdetést is csupán a közvetlenül értékesítő válaszadók alig több mint harmada alkalmazta. A hirdetési aktivitás általánosságban a tevékenységüket diverzifikáló termelők között volt a legmagasabb, ám még az ő esetükben sem beszélhetünk aktív marketingkommunikációs tevékenységről (2. ábra).

2. ÁBRA

A termelők által alkalmazott marketingkommunikációs eszközök (N=95)
(The marketing tools were used by the farmers)

Forrás: Saját szerkesztés

Mindent egybevetve a kérdőívet kitöltő termelők kevés energiát tudtak vagy akartak fordítani a vállalkozásuk sikeres működését elősegítő eszközök alkalmazására.

A fogyasztói elvárások tükrében vizsgált fogyasztói és termelői tapasztalatok

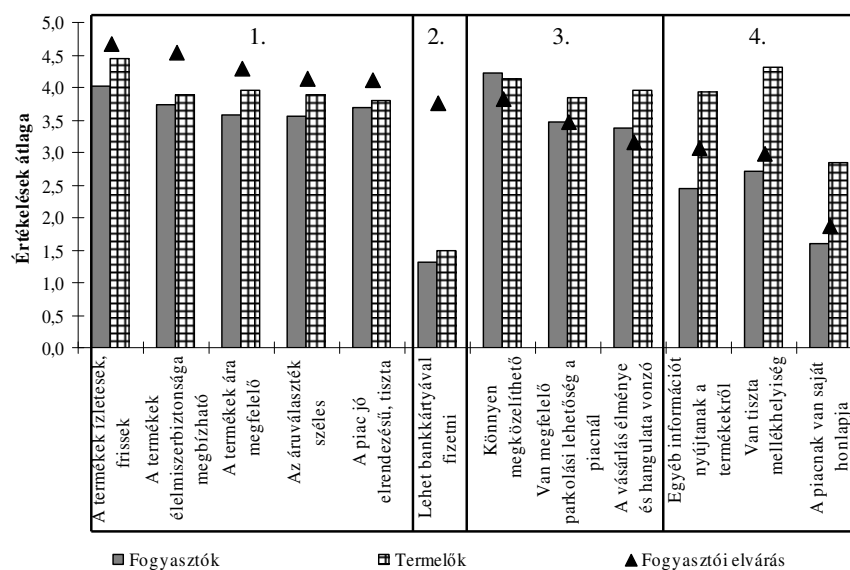
A termelői megkérdezés során, a piacon árusító válaszadók a fogyasztói vizsgálathoz hasonló szempontok alapján értékelték a piacukat, valamint az ott árusító termelőket és termékeiket. Az eredmények lehetőséget adtak arra, hogy összevethessük a fogyasztók piacokkal kapcsolatos elvárásait és benyomásait a termelők tapasztalataival. Ennek alapján elmondható, hogy a vizsgálatban résztvevő termelők összességében pozitívabban értékelték a piacok körülményeit, eladóit és a termékeiket, mint a vásárlók, azaz nem volt teljesen reális képük a fogyasztói igényekről és tapasztalatokról, még a közvetlen kapcsolat ellenére sem.

A fogyasztói elvárások tükrében vizsgált fogyasztói és termelői tapasztalatok szerint a piacokkal kapcsolatos elvárásokat négy egymástól eltérő csoportba lehetett sorolni (3. ábra):

1. „Döntő és fejlesztendő”: Az első csoportba azok a szempontok tartoztak, amelyeket a fogyasztók a legfontosabbaknak tartottak, ám mind a vásárlók, mind pedig termelők piacokkal kapcsolatos tapasztalatai a kívánt érték alatt maradtak. Ez a csoport elsősorban a termékjellemzőket tartalmazta: ízletesség, frissesség, élelmiszerbiztonság, megfelelő ár, termékválaszték. Illetve ide tartozott még a jó elrendezésű, tiszta környezet kívánalma is.
2. „Fontos és hiányzó”: A második típusban mindössze egyetlen tényező, nevezetesen a bankkártyás fizetési lehetőség szerepelt, amelyre a jelenlegi alkalmazhatóságnál jóval nagyobb igény lenne a piacokon.
3. „Felülértékelt, de kielégítő”: A harmadik csoportba a kényelmi tényezők tartoztak, amelyek mind a termelők, mind a fogyasztók szerint elérték, vagy túlszárnyalták a fogyasztók igényeit.
4. „Felülértékelt, de kevésbé fontos”: A negyedik típus egyrészt a vásárlók számára legkevésbé fontos tényezők csoportja volt, amelyek a termelők a termékeik előállítás módjain és a felhasználási lehetőségeken kívüli egyéb, vásárlók tájékoztatását, a megfelelő mellékhelyiséget és a piac saját honlapjának meglétét foglalta magába. Másrészt pedig a termelők ezeket a szempontokat a fogyasztóknál jóval magasabb értékekkel osztályozták.

3. ábra

A piacok fogyasztói és termelői értékeléseinek átlagai a fogyasztók elvárásainak tükrében
(Comparing opinion of customers and vendors about market)

Forrás: Saját szerkesztés

Összegzés

Magyarországon a jogszabályi környezet kedvező változásai, a megnyíló vidékfejlesztési támogatások, valamint a kereslet növekedése következtében a termelői piacok száma folyamatosan növekszik, emellett ez az árusítási forma a kistermelők értékesítési problémáira is megfelelő alternatívát nyújthat. Ugyanakkor a nemzetközi tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a termelői piacok nem jelentenek automatikusan hosszútávú és optimális megoldást a közvetlen termelői termékek iránti fogyasztói kereslet és a gazdák áru kínálatának találkozására.

A közvetlen értékesítés, ezen belül pedig a piacok iránti igény fenntartásának és növelésének egyik nélkülözhetetlen eszköze a megfelelő menedzsment és marketingkommunikációs tevékenység, amelyre a közvetlenül értékesítő termelők nem (illetve a saját vizsgálatunk eredményei szerint az egyéb értékesítési csatornákat alkalmazó termelők sem) fektetnek elegendő hangsúlyt, ezzel csökkentve annak esélyét, hogy a termékeik „rátalálnak” a vásárlóikra.

A vásárlók piacokkal kapcsolatos tapasztalatai egyetlen dimenzió mentén sem ütötték meg az elvárásaik szintjét. Mindemelllett a termelők felülértékelték saját piaci jelenlétüket és a közvetlen kapcsolat ellenére sem volt reális képük a fogyasztói elvárásokról és benyomásokról. A vevői és termelői tapasztalatokat

együtt vizsgálva a vásárlást befolyásoló tényezőket négy egymástól eltérő csoportba lehetett sorolni, amelyek felhívják a figyelmet a leginkább fejlesztést igénylő területekre.

Ezek az eredmények kijelölik a termelők piaci értékesítésével kapcsolatos legfontosabb támogatás- és oktatáspolitikai irányokat. Ez egyrészt a termelők, illetve termelőket szervezők által megvalósított logisztikai beruházásokat. Másrészt termék- és minőségfejlesztési programok kialakítását jelenti. Harmadrészt olyan egyszerű menedzsment és marketing eszközök kidolgozását és felnőtt képzés keretében történő elterjesztését, amelyek hatékonyan segítenék a termelők piaci értékesítését.

Az Európai Unió 2014 és 2020 közötti vidékfejlesztési tervének forrásai lehetőséget nyújthatnak minden, a piacok létrehozását, üzemeltetését, illetve a termelők piaci értékesítését érintő terület fejlesztésre, amennyiben Magyarország rövid ellátási lánc tematikus alprogramot dolgoz ki.

Jegyzet

¹ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_368_en.pdf

Irodalomjegyzék

- Ciolos, D (2012).: Taking stock with civil society on the future of the CAP, Conference "The CAP towards 2020", Brussels, 13/07/2012
- GfK Hungária (2012): Megduplázódott a piacok árbevétele, GfK Sajtóközlemény, 2012. május 3.
- Henneberry, S. R. – Agustini, H. N. (2004): An Analysis of Oklahoma Direct Marketing Outlets: Case Study of Produce Farmers' Markets, Selected Paper prepared for presentation at the Southern Agricultural Economics Association Annual Tulsa, Oklahoma, February 18, 2004, 20. o.
- Henneberry, S. R. – Whitacre, B. – Agustini, H. N. (2009): An Evaluation of the Economic Impacts of Oklahoma Farmers Markets, November 2009 Journal of Food Distribution Research 40 (3), 64-78. o.
- McGarry Wolf, M. – Spittler, A. – Ahern, J. (2005): A Profile of Farmers' Market Consumers and the Perceived Advantages of Produce Sold at Farmers' Markets, Journal of Food Distribution Research, 36 (1), 192-201. o.
- Nayga, R.M., Jr. – Govindasamy, R. – Wall, T.C. – Thatch, D.W. (1995): Characteristics of farmer-to-consumer direct market customers in New Jersey, New Jersey Agricultural Experiment Station P-02136-3-95, Department of Agricultural Economics and Marketing, Rutgers University Cooperative Extension, New Brunswick, NJ.
- Pascucci, S – Cicatiello, C. – Francoc, S. – Pancinod, B. – Marinoe, D. (2011): Back to the Future? Understanding Change in Food Habits of Farmers' Market Customers, International Food and Agribusiness Management Review Volume 14, Issue 4, 2011, 105-126. o.
- Stephenson, G. – Lev, L. – Brewer, L. (2008): When Things Don't Work: Some Insight Why Farmers' Markets Close, Sepcial Report Number 1073, Oregon State University Extension Service, Corvallis, OR.
- Szabó D. – Juhász A. (2013): A piacok jellemzői fogyasztói és termelői szemmel, Agrárgazdasági Könyvek, AKI, Budapest, Tervezet, 147. o.
- Tronstad, R. – Umberger, W – Lev, L. (2003): Guiding Principles for Innovative Direct Marketing of Agricultural Products, In Western Profiles of Innovative Agricultural Marketing, R. Tronstad (ed.), Pub. AZ1325, U of AZ Coop. Extension, 2003, 119-122. o.
- Zeithaml, V. A. – Parasuraman, P – Berry, L. L. (1985): Quality Counts in Service Too, Business Horizons 28., 44-52. o.
- Varner T. – D. Otto (2008): Factors Affecting Sales at Farmers' Markets: An Iowa Study, Re-view of Agricultural Economics 30 (1) 176–189. o.

FARMERS' MARKETS IN HUNGARY: OPPORTUNITIES, AND THREATS

DOROTTYA SZABÓ

Markets could be a plausible opportunity for farmers to sell their products directly to the consumers omitting the middlemen of the long supply chains. Although the current trends in food retailing or rather the economical changes of the past years did not necessarily increase the popularity of farmers' products in Hungary. However in certain segments of consumers there is a growing demand for healthy, trustworthy products. Thanks to this and to the favourable changes of the regulations, the number of farmers' markets has doubled in the last 18 months. On the other hand "successful meeting" of farmers and customers is not obvious even if the market conditions are favourable. The suitable marketing strategy is an essential element of direct sales however, according to the results of a farmers' and consumers' survey carried out at Research Institute of Agricultural Economics (AKI) in 2011 and 2012, the majority of farmers do not use any marketing communication tools, and therefore their sales opportunities are significantly reduced. Besides, on the basis of consumers' experiences the markets in general do not reach the level of their expectations. So it would be important to develop a comprehensive marketing consultation and training program for market organizers and farmers using the opportunities of the new CAP, supporting short food supply chains (SFSC).

AZ UNIÓS FORRÁSBÓL SZÁRMAZÓ TÁMOGATÁSOK FELHASZNÁLÁSÁRA ELŐÍRT ÜTEMTERV BETARTÁSÁNAK JELENTŐSÉGE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÖZBESZERZÉSI TÖRVÉNY SZERINTI JOGORVOSLAT ERRE GYAKOROLT HATÁSÁRA

(Importance of compliance with the schedule provided for the use of EU financial aid with special regard to the influence exercised by the remedy procedure of the Act on procurement)

DR. SZABÓ SZANDRA KINGA

Kulcsszavak:

szabálytalansági eljárás, uniós támogatás ütemterve, támogatás visszafizetése, közbeszerzés

Az uniós támogatások elnyerése során kiemelt szerepet kap az elnyert projekt megvalósításának ütemterve, melynek megsértése súlyos következményeket vonhat maga után, akadályát képezve ezzel a helyi fejlesztéseknek és a regionális politika által kitűzött cél hatékony megvalósulásának. Jelen tanulmány elsősorban e határidők betartásának elmulasztásával és jogkövetkezményeivel foglalkozik külön hangsúlyt fektetve arra, hogy a közbeszerzésekről szóló törvény szerinti jogorvoslati eljárás miként képest negatív befolyást gyakorolni. A határidők betartása a gyakorlatban sok nehézséggel jár, a támogatások elvesztése a tagállam számára is jelentős hátrányt jelent, így a dolgozat egy el nem hanyagolható témakörrel foglalkozik.

Szabálytalansági eljárások

Az uniós támogatások felhasználására előírt szabályok megsértésre kerülhetnek, és a gyakorlatban megsértésre is kerülnek, melyek teljes körű kivizsgálását a szabálytalansági eljárások szolgálják. Amennyiben ilyen eljárás során megállapításra kerül a folyósított támogatás jogszabálysértő, nem rendeltetésszerű vagy szerződésellenes módon való felhasználása, úgy az súlyos jogkövetkezményeket hordoz magában a kedvezményezettre nézve, végső soron pedig az Európai Unió és Magyarország pénzügyi érdekeinek sérelmével is járhat. Magán a „szabálytalanság” kifejezésen egyrészt a közösségi jog valamely rendelkezésének egy gazdasági megvalósító cselekedetéből vagy mulasztásából adódó bármiféle megsértését értjük, amely az Európai Unió általános költségvetését az általános költségvetésre rótt indokolatlan költség formájában sérti vagy sértheti; másrészt a nemzeti jogszabályok előírásainak, és a támogatási szerződésben a felek által vállalt kötelezettségeknek a megsértését, amelyek eredményeképpen Magyarország pénzügyi érdekei sérülnek, illetve sérülhetnek. Amennyiben a folyósított támogatási összegek visszavonásra vagy lecsökkentésre kerülnek, s így nem az előzetes terveknek megfelelően lesznek felhasználva, azzal Magyarország érdekei is sérülnek, mert a Bizottság az országot szankcionálja a támogatási

rendszer nem megfelelő végrehajtásáért, és visszavonja a tagállamtól az összeget. Hiszen a támogatások célja, hogy az Alapokból származó támogatás javítsa az adott tagállamokat és régiókat érintő egyedi strukturális problémákat (1083/2006/EK rendelet; 4/2011. (I.28.) Korm. rendelet).

Szabálytalansági eljárások jogkövetkezményei

Elsőként azt szeretném bemutatni, hogy a szabálytalansági eljárások milyen jogkövetkezményeket rejtenek magukban arra az esetre, amikor az uniós támogatások felhasználása során a határidők kerülnek megsértésre. Az uniós forrásból származó támogatás elnyerése esetén az NFÜ támogatási szerződést köt a nyertes pályázóval vagy támogatói okiratot (pl. könnyített elbírálású támogatás esetén) bocsát ki a 4/2011. (I.28.) Korm. rendelet értelmében. Mindkettőben részletesen meghatározásra kerülnek a támogatás feltételei, többek között a támogatott tevékenység megvalósításának ütemterve, melyet a nyertes pályázó betartani köteles. Az ütemterven túl azonban egyéb határidőkre is figyelmet kell fordítani, melyek elmulasztása súlyos jogkövetkezményekkel jár.

A 4/2011. (I.28.) Korm. rendelet 35.§ (1) bekezdése értelmében a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) **jogosult a támogatási szerződéstől elállni** (így azt a Ptk. 320. § (1) és 319. § (3) bekezdése alapján a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal felbontani), támogatói okirat esetén pedig **a támogatás visszavonásáról rendelkezni**, amennyiben a következő, időtartammal kapcsolatosan meghatározott feltételek közül legalább egy bekövetkezik:

- a támogatói okirat kiállításától vagy a támogatási szerződés megkötésétől számított 12 hónapon belül a támogatott tevékenység nem kezdődik meg és a megvalósítás érdekében harmadik féltől megvásárolandó szolgáltatásokat, árukat, építési munkákat legalább azok tervezett összértékének 50%-át elérő mértékben – esetleges közbeszerzési kötelezettségének teljesítése mellett – nem rendeli meg, vagy az erre irányuló szerződést harmadik féllel nem köti meg,
- a támogatói okirat kiállításától vagy a támogatási szerződés megkötésétől számított 12 hónapon belül a kedvezményezett kifizetési kérelem benyújtásával a megítélt támogatás legalább 10%-ának felhasználását nem igazolja és késedelmét ezen idő alatt írásban sem menti ki,
- a támogatott tevékenység megvalósítása meghússul, tartós akadályba ütközik, vagy a támogatói okiratban, támogatási szerződésben foglalt ütemezéshez képest jelentős késedelmet szenved
- a kedvezményezett megszegi a támogatói okiratban vagy a támogatási szerződésben foglalt, vagy más jogszabályi kötelezettségeit.

Az említett kormányrendelet azonban lehetőséget biztosít **az elmulasztott időtartam orvoslására**, ezáltal esélyt kínálva arra, hogy a kedvezményezett a kapott támogatást felhasználhassa. Mivel minden egyes támogatási szerződés/támogatói okirat a támogatott tevékenység jellegétől függően – beleértve az ütemezést, finanszírozás összegét, megvalósíthatóság komplexitását – egyedi, a jogalkotó véleményem szerint nem rendelkezhetett egyértelműen úgy, hogy a módosításra mindenképpen sort kerülhet, annak eldöntése az egyedi

körülményektől függően mérlegelést igényel. Ezen túlmenően az idő jobb kihasználását segíti elő a közbeszerzésekről szóló 2011. évi CVIII. törvény (Kbt.) 40.§ (3) bekezdése által biztosított lehetőség arra, hogy a projekt gazda a közbeszerzési eljárást elindítsa még a végleges támogatási döntés meghozatala előtt vagy akár a részletes projekt javaslat benyújtása előtt. Sőt, a 4/2011. (I. 28.) Korm. rendelet 30.§ (4) bekezdése értelmében ez az uniós támogatásra irányuló pályázatnak akár előírható feltétele is lehet. Ennek a szabálynak az ajánlatkérők szempontjából a pályázat és a közbeszerzési eljárás együttes időszükségletének lecsökkentése, míg az ajánlattevők szempontjából a korrekt tájékoztatás biztosítása a célja (*Bujáki* 2007, 2-3). A támogatást nyújtó szervezet szempontjából pedig azért fontos, mert az Európai Unió a támogatások gyors felhasználását követeli meg a tagállamoktól (*Barna-Molnár* 2003). Ezáltal több időt biztosít önmaga számára a közbeszerzési eljárás lefolytatásához és a támogatási szerződésben/támogatói okiratban foglalt határidők könnyebben betarthatók.

Ami a **támogatás visszafizetésének kötelezettségét** illeti, a már folyósított összeget a folyósítás napjától számítottan jegybanki alapkamattal emelt mértékben kell visszafizetni, továbbá amennyiben kötbér is kikötésre került a támogatási szerződésben, úgy annak visszafizetésével is számolni kell. Ezen összegeket pedig az állami adóhatóság adók módjára behajthatja (4/2011. (I.28.) Korm. rendelet, Ptk.).

Azonban nemcsak az NFÜ, de az Európai Bizottság is jogosult a támogatás visszaköveteléséről döntést hozni. Amennyiben bármilyen forrásból a Bizottság tudomására jut egy feltételezett jogellenes támogatásra vonatkozó információ, a Bizottság késedelem nélkül megvizsgálja az információt és eljárást folytat le, melynek keretében lehetőséget biztosít a tagállam számára észrevételei megtételére. A Bizottság visszakövetelési jogát 10 éves jogvesztő határidőn belül érvényesítheti (659/1999/EK rendelete). A Bíróság töretlen ítélkezési gyakorlata szerint annak megállapításából, hogy valamely támogatást a közösségi jog megsértésével nyújtottak-e, rendszerint egyenesen következik a támogatás visszakövetelése is. A visszafizetési kötelezettség kiterjed a késedelmi kamatokra is tekintettel arra, hogy a jogellenesen nyújtott támogatásokat úgy kell tekinteni, hogy a támogatásban részesített vállalkozás kezdettől fogva jogtalanul (és ingyenesen) „használta” a neki juttatott anyagi javakat (*Radnóczy* 2004, 226-228). Magyarországon ilyen jellegű példa volt 2008-ban a Bizottság által a csepeli szennyvíztisztító uniós támogatásával kapcsolatosan indított eljárás. A Bizottság súlyos szabálytalanságnak ítélte meg azt, hogy a szennyvíztisztító tárgyalásos közbeszerzési eljárást folytatott le nyílt eljárás helyett. A magyar pályázatkírók szerint a beruházás összetettsége miatt csak a tárgyalások után lehetett átfogó árkalkulációt adni, ezzel szemben az uniós ellenőrök úgy vélték, hogy ez egy szokványos projekt volt. Csak az eljárás fajtáját kifogásolta a Bizottság, a részleteket és a korrupció gyanúját nem. Az NFÜ nem akarta elfogadni a Bizottság érveit és úgy vélte, hogy csak a közbeszerzési szabályok eltérő értelmezése miatti jogvitáról volt szó (*HVG* 2008).

A hazai gyakorlatban problémaként merült fel a **támogatás visszakövetelése esetén az NFÜ mint támogató szervezet és a kedvezményezett, azaz pályázó közötti polgári jogviszony megítélése**. Nem egyértelmű a jogi szabályozás abban a tekintetben, hogy az NFÜ szabálytalansági döntésével megtörténik-e a kiutalt, majd jogtalanul ítélt támogatás visszafizetésére történő kötelezés, mert a polgári jogi

szerződés alapján NFÜ és a kedvezményezett egyenrangú felek, ugyanakkor a szabálytalansági döntés egyoldalú. Egyenrangú félként az egyik szerződő fél egyoldalú döntéssel nem kötelezheti partnerét visszafizetésre. A támogatási szerződésben kikötötték azt, hogy a szabálytalanul felvett összeget a kedvezményezettnek vissza kell térítenie, azonban nem tartalmazza a szerződés azt a kikötést, hogy a támogató szabálytalansági döntését el kell fogadnia.

Az NFÜ és a Közreműködő Szervezet a jelenlegi gyakorlat szerint polgári jogviszonyban állt a kedvezményezettel, ugyanakkor ítéltáblai megítélés szerint a polgári jogviszony csak az elállásig terjedt. A visszafizetési kötelezés önmagában véve hatósági jogkört keletkeztet. A Fővárosi Ítéltábla 9.PF.21.411/2009/3. számú ítélete az ilyen típusú ügyekre vonatkozóan kimondta, hogy „a közjogi szabályokban meghatározott esetekben köteles határozattal elrendelni a jogosulatlanul igénybe vett támogatás visszafizetését, ez a kötelezettség tehát nem az alperes elállásával, hanem a visszafizetést elrendelő határozattal, vagyis az alperes hatósági jogkörben hozott egyedi aktusával keletkezik.” Az ítélet szerint az NFÜ-nek, illetve közreműködő szervezeteinek a visszafizetésről hatósági jogkörben kell döntenük a hatósági határozathoz szükséges jogorvoslati rendszer mellett. A másodfokú bíróság ítéletében kifejtette, hogy támogatási szerződés nem polgári jogi aktus, nem két egyenrangú fél kötötte, ezért polgári bíróságnak a támogató és a kedvezményezett közötti vitás ügyek eldöntésére nincs hatásköre (*Állami Számvevőszék* 2010, 35-36).

Az Európai Számvevőszék a közös agrárpolitika keretében jogosulatlanul kifizetett összegek kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy **a visszafizetési eljárások által érintett összegek visszafizetésének éves aránya európai viszonylatban alacsony**, tehát a kedvezményezettek nagyrészt nem tudják visszafizetni a folyósított támogatást. A visszafizetések legnagyobb része a tartozás évében valósul meg, azaz amikor elrendelik a visszafizetési kötelezettséget. A visszafizetési eljárás eredményessége nagymértékben attól függ, hogy a korábbi szakaszokban milyen gyorsan végezték el az egyes lépéseket. Fontos, hogy mielőbb döntés szülessen arról, hogy a tartozás fennáll-e és időben elküldésre kerül-e a fizetési felszólítás. Feltételezem, hogy nemcsak az agrárpolitika területére lehet érvényes ez a megállapítás. Azonban a tagállamok egy „csellel” is szokták élni a gyakorlatban annak érdekében, hogy pénzügyi érdekeik ne sérüljenek a támogatás vissza nem fizetése esetén. Amennyiben a támogatásokat behajthatatlannak nyilvánítják (pl. amennyiben a kedvezményezett fizetéseképtelen, vagy a visszafizetési eljárás költsége feltehetően meg fogja haladni a visszafizetendő összeget), a tagállamok számára lehetőség van azok leírására. Ilyen esetekben a tartozásokat törlik a Bizottsághoz eljuttatott adósszámlákról. Ha négy, ill. 8 éven belül ilyen leírásra kerül sor, akkor az összeg teljes egészében az uniós költségvetés terhére íródik. Így sok tagállam még idő előtt, azaz mielőtt az összes visszafizetési lehetőséget kimerítették volna, leírja a tartozást annak érdekében, hogy így elkerülhessék a kapcsolódó költségek tagállamra terhelését (*Európai Számvevőszék* 2011).

Az Európai Számvevőszék egy másik kiadványában (*Európai Számvevőszék* 2012) a határidők be nem tartásának kérdéskörével foglalkozott. Az egyikben a 2000-2006-os és 2007-2013-as pénzügyi időszakra nézve összegyűjtötte az Európai Regionális Fejlesztési Alapból a kis- és középvállalkozásokat támogató pénzügyi

konstrukciók végrehajtása során tapasztalt **késések fő okait európai viszonylatban**. A késések valamennyi tagállamra általánosan jellemzőek voltak. Magyarország esetében a határidő be nem tartását leginkább a magánbefektetésekhez való hozzájutás, az időigényes szervezés és tárgyalások, valamint a forgóeszközök támogathatóságával kapcsolatos bizonytalanság gátolta, tehát legfőképpen nem a közbeszerzési törvény szabályainak megsértése jelentette az időhúzó tényezőt.

A Kbt. szerinti jogorvoslati eljárás hatása a fenti határidőkre

A határidők betartására nagymértékben kihatással lehet a közbeszerzési eljárás keretében kérelemre vagy hivatalból indult és a Közbeszerzési Döntőbizottság (KDB) által lefolytatott jogorvoslati eljárás, amely negatív jellegű döntés esetén egyrészt megakadályozhatja a közbeszerzési eljárás keretében a szerződés megkötését a nyertes ajánlattevővel, másrészt további időeltolódást eredményezhet, ezáltal a támogatás kedvezményezettje önhibáján kívül nem képes betartani a támogatás lehívására előírt határidőt.

A **jogorvoslati kérelem benyújtására nyitva álló szubjektív határidő** 10 nap. Hangsúlyozandó, hogy ez a határidő a jogsértésnek a kérelmező tudomásra jutásakor kezdődik, ami akár a nyertes ajánlattevővel történt szerződéskötés után is lehet. Erre tekintettel az ajánlatkérő a közbeszerzési eljárás befejeződéskor nem lehet biztos abban, hogy az általa lefolytatott eljárást nem kerül a későbbiekben megtámadásra, s így abban, hogy uniós támogatásának megtartása nincs veszélyeztetve. A gyakorlatban a határidők betartása több esetben nehéznek bizonyul a kérelmezők oldalán, melyre példaként szeretném felhozni a Közbeszerzési Döntőbizottság D.239/13/2006. számú döntését, amelyben egyes pontok tekintetében elkésettnek, míg bizonyos pontok tekintetében határidőben beérkezettnek bizonyult a kérelmező jogorvoslati kérelme az Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság által uniós támogatásból finanszírozni kívánt útszakaszok burkolaterősítése és forgalomtechnikai eszközök felújítása céljából kiírt közbeszerzési eljárásban. A kérelem azon pontjait, amelyek elkésettnek bizonyultak, a Döntőbizottság természetesen nem vizsgálta, ugyanakkor lehetősége volt arra, hogy a többi pontot elbírálja és azokban döntést hozzon. Ebben az ügyben jogsértést állapított meg, s pénzbírsággal sújtotta az ajánlatkérőt.

A határidők szempontjából előnynek bizonyul, hogy bár nem hónapokról, hanem rövid időn belül lezajló jogorvoslati eljárásról van szó, ugyanakkor adott szituációkban, amikor már az uniós támogatás ütemtervének betartása szorossá vált, a jogorvoslati eljárás fenti időtartama megakadályozhatja az ütemterv teljes körű betartását. Továbbá arra is gondolni kell, hogy a jogorvoslati eljárás eredményeképpen negatív jellegű döntés születik,¹ amely alapján az ajánlatkérőnek nem lesz lehetősége megkötni a tervezett szerződést a nyertes ajánlattevővel, illetve visszamenőlegesen megsemmisítki a közbeszerzési eljárás folyamán hozott döntéseket. A Közbeszerzési Döntőbizottság D. 919/16/2010. számú döntésében ki is hangsúlyozta, hogy az ajánlatkérőnek számolni kell azzal, hogy esetlegesen az eljárását jogorvoslati kérelemmel támadják, így a közbeszerzési eljárása eredménytelen lesz, vagy a szerződéskötésre más okból nem kerül sor. Ennek

kihangsúlyozása azért merült fel a tárgyi esetben, mert Szerencs Város Önkormányzata a település területén található két templom felújítása céljából uniós támogatásban részesült, s két közbeszerzési eljárást folytatott le. Először egy nyílt eljárást indított el, amelyet végül eredménytelené nyilvánított, így egy újabb eljárás lefolytatása vált szükségessé. Ekkorra (2010) azonban már úgy tűnt, hogy túl szűk az újabb közbeszerzési eljárás lefolytatására nyitva álló határidő. Ezen okokra alapozva sürgősségre hivatkozással mind a kedvezményezett, mind a közreműködő szervezet úgy ítélte meg, hogy a nyílt eljárás helyett hirdetmény közzététele nélküli, tárgyalásos eljárás lefolytatása indokolt, ennek megfelelően indult el egy újabb közbeszerzési eljárás, ami végül a Közbeszerzési Döntőbizottság elnöke által hivatalból került megtámadásra. A Döntőbizottság megállapította, hogy az ehhez szükséges rendkívüli sürgősséget megalapozó követelmények teljes egészében nem teljesültek, továbbá döntésében az ajánlatkérő ajánlattételi felhívását és a közbeszerzési eljárásban hozott döntéseket megsemmisítette. A jogorvoslati eljárásban hozott döntésre tekintettel valószínűsíthető, hogy Szerencs Város Önkormányzatától megvonták az uniós támogatást.

A gyakorlatban egyébként egyáltalán nem ritka, hogy egy közbeszerzési eljárást többen is megtámadjanak. A Kátai Gábor Kórház által egészségügyi gép-műszerek és laboratóriumi-, illetve egyéb bútorzat európai uniós támogatásból finanszírozott beszerzése iránti indított közbeszerzési eljárást ketten is megtámadták (a Közbeszerzési Döntőbizottság D.951/17/2011. számú határozata és D.678/3/2011. számú végzése). A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat által a Kecskeméti Gyógyintézeti Központ részére uniós támogatásból finanszírozott gép-műszer beszerzése iránt lefolytatott közbeszerzési eljárás ellen három jogorvoslati kérelem is benyújtásra került (a Közbeszerzési Döntőbizottság D.483/18/2011. számú határozata, D.484/16/2011. számú végzése és D.976/13/2011. számú határozata).

A fentiek alapján véleményem szerint maga a jogorvoslati eljárás bár késedelmet okozhat a határidők betartása során, ugyanakkor a határidőkre gyakorolt negatív hatása inkább abban tükröződik, hogy amennyiben a jogorvoslati eljárásban hozott döntés értelmében a lefolytatott közbeszerzési eljárás valójában eredménytelennek bizonyul, úgy teljesen megakadályozhatja a kedvezményezettet abban, hogy az uniós támogatás felhasználására megadott határidőn belül újabb közbeszerzési eljárást indítson. Így a kedvezményezett a megítélt támogatást nagy bizonyossággal elveszíti, amennyiben részére a támogatás egy része már folyósításra is került, úgy arra nézve kamatokkal terhelt visszafizetési kötelezettség terheli.

Fontosnak tartom bemutatni az Állami Számvevőszéknek az EU támogatások felhasználása során alkalmazott szabálytalanság-, adósság- és követeléskezelési folyamatok ellenőrzéséről 2010-ben készített jelentésében (*Állami Számvevőszék* 2010) foglalt olyan megállapításokat, melyek **a közbeszerzési szabályok és az uniós támogatások felhasználására vonatkozó rendelkezések összeférésére** vonatkozóan kerültek kifejtésre.

A hazai közbeszerzési törvény előírásai és az uniós szabályozásnak az NFÜ-vel, mint EU forrásokat kezelő szervezettel szembeni elvárásai nem álltak összhangban a közbeszerzési szabálytalanságok megállapítása tekintetében. A hazai törvényi szabályozás szerint a Közbeszerzési Döntőbizottság állapíthatta meg a közbeszerzési törvény-, illetve eljárási szabályok megsértését. Ugyanakkor az NFÜ,

mint támogatást kezelő szerv uniós jogszabály² és Bizottsági iránymutatás szerint köteles volt szabálytalansági eljárást lefolytatni, szükség szerint pénzügyi korrekciót végrehajtani a Közbeszerzési Döntőbizottság elmarasztaló döntése mellett, vagy annak elmaradása esetén is, ami gyakorlati problémaként is megmutatkozott. Az Állami Számvevőszék vizsgálata szerint a közbeszerzési szabálytalanságok minősítése az NFÜ részéről akkor sem mindig egyértelmű, ha a KDB a törvénysértést megállapította. Az egyik vizsgált esetben a KDB a kedvezményezettet elmarasztalta, a KSZ vezetője szerint azonban nem történt szabálytalanság. Egy másik esetben a szabálytalansági gyanú alapján az a döntés született, hogy nem indítanak szabálytalansági eljárást, mert ugyan megsértették a törvényt, de az EU pénzügyi érdekei nem sérültek, ezért szabálytalanság nem történt. Ennek ellentmond az EU szabályozása és gyakorlata, amely szerint például a közbeszerzési döntések kötelező közzétételének elmulasztása (bár nem feltétlenül járt pénzügyi érdeksérelemmel) szankcionálandó, mert a nyilvánosságra vonatkozó szabályok megsértése sérti a verseny tisztaságát.

Összefoglaló

Az uniós támogatásokkal foglalkozó jogszabályi rendelkezések és a közbeszerzési törvény szabályainak konkrét esetekkel és hivatalos elemzésekkel vegyített rövid összefoglaló elemzése igazolja, hogy a támogatás kedvezményezettje milyen terheket cipel a vállán a támogatás felhasználása során, továbbá, hogy milyen komoly jogkövetkezményeket rejthet magában az előírt határidők megsértése és a jogsértés szabálytalansági eljárás keretében történt megállapítása. A Kbt. szerinti jogorvoslati eljárás negatív hatása abban tükröződik, hogy amennyiben a jogorvoslati eljárásban hozott döntés értelmében a lefolytatott közbeszerzési eljárás valójában eredménytelennek bizonyul, úgy teljesen megakadályozhatja a kedvezményezettet abban, hogy az uniós támogatás felhasználására megadott határidőn belül újabb közbeszerzési eljárást indítson. Így a kedvezményezett a megítélt támogatást nagy bizonyossággal elveszíti. A fentiekre tekintettel a kedvezményezetteknek már a támogatás igénybevételére irányuló pályázataik tervezésével, illetve összeállításával párhuzamosan célszerű számba venniük a határidők betartására vonatkozó kötelezettségeiket.

Jegyzet

¹ A Kbt. 152.§ (2) bekezdése sorolja fel a Közbeszerzési Döntőbizottság lehetséges határozatait. Pl. az alaptalan kérelmet elutasítja; megállapítja jogsértés megtörténtét és jogkövetkezményeket alkalmaz; eltiltja az ajánlattevőt, alvállalkozót, vagy a közbeszerzési eljárásban részt vett más szervezetet (személyt) a közbeszerzési eljárásban való részvételtől.

² Az Európai Tanács 2006. július 11-ei 1083/2006/EK rendelete 99. cikke szerint az EU elvonhatja a támogatást akkor is, ha a szabálytalanság felfedezése után a tagállam nem hajtja végre a pénzügyi korrekciót (függetlenül tehát a KDB döntésétől).

Irodalom

- Dr. Bujáki Gábor (2007) *EU- és állami támogatások kézikönyve*. Verlag Dashöfer Gazdasági és Jogi Szakkiadó Kft, Budapest.
- Barna Zoltán – Molnár Anna (2003) *Bevezetés az európai uniós támogatások rendszerébe helyi önkormányzatok részére, a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap*. Municipium Magyarország Alapítvány és Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest.
- Radnóczy Zsolt (2004): *Támogatások az Európai Unióban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Európai Számvevőszék (2011) *A közös agrárpolitika keretében jogosulatlanul kifizetett összegek visszafizettetése; 8. sz. különjelentés*. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg.
- Európai Számvevőszék (2012) *Az Európai Regionális Fejlesztési Alapból támogatott pénzügyi konstrukciók kkv-k részére; 2. sz. különjelentés*. Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg.
- Állami Számvevőszék (2010) *Jelentés az EU támogatások felhasználása során alkalmazott szabálytalanság-, adósság- és követeléskezelési folyamatok ellenőrzéséről*. Budapest.
- Eldugott személyes*. HVG 2008. 47. szám (2008. november 22.) 226-228. o

IMPORTANCE OF COMPLIANCE WITH THE SCHEDULE PROVIDED FOR THE USE OF EU FINANCIAL AID WITH SPECIAL REGARD TO THE INFLUENCE EXERCISED BY THE REMEDY PROCEDURE OF THE ACT ON PROCUREMENT

SZANDRA KINGA SZABO, DR.

In case of obtaining EU financial aid the schedule provided for its use get a highlighted role since its breach might result in serious consequences putting obstacle in front of the local developments and the effective realization of regional policy's purpose. The present study primarily deals with the omission of these deadlines and their legal consequences putting special emphasis on the fact how the remedy procedure of the Act on procurement can exercise a negative influence on it. Compliance with the deadlines presents several difficulties in practice, losing a financial aid means a significant disadvantage also for the Member State, thus the study covers a non-negligible issue.

REGIONÁLIS MULTIPLIKÁCIÓ A SZEGEDI ÁRKÁD PÉLDÁJÁN

(Regional Multiplication in the Case of the Shopping Center
ÁRKÁD in Szeged)

DR. SZÉKELY ANDREA

Kulcsszavak:

kereskedelem, HGF, területi lehatárolás

Az export-bázis elmélet képezi az alapját a regionális multiplikátorhatás mérésének, értelmezésének. A tanulmányban a klasszikus tankönyvi példákon túlmutató részletességű modellt mutatunk be, illetve a becslés kapcsán néhány problematikus pontot járunk körbe, kiemelve a helyi szint lehatárolásának következményeit. A mintapéldánk a szegedi Árkád bevásárlóközpont, amelynek hatásairól a helyi gazdaság szereplői is vegyes képet alkotnak.

Bevezetés

A tanulmány célja a regionális multiplikátor modell kiterjesztett változatának elméleti bemutatása után, annak alkalmazhatóságának vizsgálata a szegedi Árkád bevásárlóközpont példáján. Az Árkád gazdaságban betöltött szerepe vitathatatlan, az már annál inkább kérdéses, hogy ezt a szerepkört milyen területi szinten és milyen mérési módszerekkel lehetséges egyáltalán megadni. A dolgozatban a helyi szint értelmezését és az ebből adódó mérési problémákat ismertetjük. A tanulmány utolsó részében a multiplikátor paramétereinek becslési problémáit vizsgáljuk.

Az Árkád 2011 ősze óta van jelen Szeged város gazdaságában. Felépítése 2010 áprilisától kezdődött, hivatalos átadása 2011. október 3-án történt. (*Árkád Híradó* 2011). Magát az Árkád Szegedet üzemeltető cég bejegyzett központja Budapesten található. Az Árkád Szeged épületébe betelepült cégek száma körülbelül 130, melynek körülbelül 37%-a magyar kereskedelmi cég, 35%-a nemzetközi lánc tagja. A fennmaradó 28 %-ból kb. 20 üzletet helyi kereskedők üzemeltetnek. *Sikos* (2012) csoportosítása alapján többféle hasznosítású, regionális bevásárlóközpont.

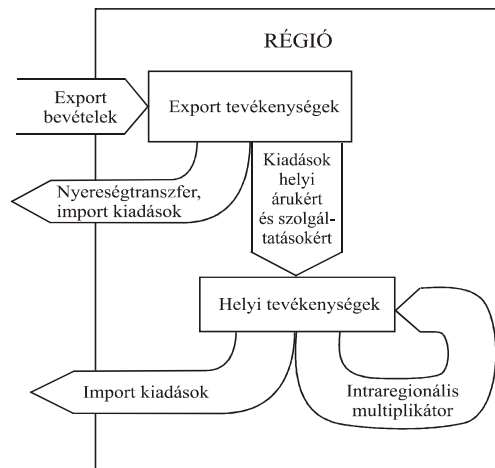
Elméleti háttér

Az export-bázis elmélet fogalmazza meg a regionális multiplikáció alapjául szolgáló modellt. Ez az elmélet egy keynesi típusú makrogazdasági modell továbbfejlesztése, nyitott gazdaságot feltételezve. A modell eredetileg a nemzetgazdaság egészére készült, később fedezte fel a regionális gazdaságtan és alkalmazta regioná-

lis és helyi szintű problémák elemzésére is (Bajmócy 2011). Az elmélet szerint a gazdaságot alapvetően két szektorra osztjuk (ld. 1. ábra), egy export szektorra, amely alapvetően exportra termel, és egy helyi szektorra, amely a helyi szükségleteket elégíti ki.

1. ÁBRA

*A jövedelmek áramlása az export-bázis modellben
(The flow of incomes in the export-base theory)*

Forrás: Lengyel-Rechnitzer (2004, 270).

A keynesi modell bal oldalán (1) a jövedelem (Y), a jobb oldalon a kereslet elemei: C a fogyasztás, I a beruházás, X az export, M az import. A hasonló modellekben szereplő kormányzati kiadásokat és adókat az egyszerűség kedvéért később vezetjük be.

$$Y = C + I + X - M \quad (1)$$

Standard fogyasztási függvénnyel dolgozunk:

$$C = c_0 + cY$$

Az importot hasonlóan a jövedelem függvényében írjuk fel (ezzel lényegében azt feltételezzük, hogy az import kizárólag fogyasztási célokat szolgál), továbbá feltételezzük, hogy a fogyasztási határhajlandóság (c) nem kisebb az import kiadási határhajlandóságnál.

$$M = m_0 + mY$$

I és X egzogén:

$$I = \bar{I} \text{ és } X = \bar{X}.$$

Behelyettesítve (1)-be, azt kapjuk, hogy:

$$Y = c_0 + cY + \bar{I} + \bar{X} - m_0 - mY \quad (2)$$

ebből kifejezve a jövedelmet:

$$Y = \frac{c_0 - m_0 + \bar{I} + \bar{X}}{(1 - c + m)} \quad (3)$$

Ebből a formából kifejezhető a regionális multiplikátor (amely egységni export növekedés hatását mutatja a régió egyensúlyi jövedelmére):

$$\frac{\partial Y}{\partial \bar{X}} = \frac{1}{(1 - c + m)} = \frac{1}{1 - (c - m)} \quad (4)$$

Amennyiben az állam jövedelemarányos adót vezet be (adókulcs t : $0 \leq t \leq 1$), akkor a (2) egyenlet jobb oldalán a jövedelem helyébe a rendelkezésre álló (adózás utáni) jövedelem kerül. Így

$$\frac{\partial Y}{\partial \bar{X}} = \frac{1}{1 - (c - m)(1 - t)} \quad (5)$$

Látható, hogy az adózást is feltételező regionális multiplikátor kisebb az adózás nélküli multiplikátornál.

Amennyiben feltételezzük, hogy az exportra termelés közvetlenül importot tesz szükségessé (és minél alacsonyabb területi szinten vizsgálódunk, annál inkább szükséges), akkor az import függvénye már megváltozik:

$$M = m_0 + mY + m_x \bar{X} \quad \text{ahol } (\bar{X} - m_x \bar{X}) \text{ a nettó export.}$$

A (2) egyenlet helyébe a következő lép:

$$Y = c_0 + cY + \bar{I} + \bar{X} - m_0 - mY - m_x \bar{X} \quad (6)$$

Kifejezve a jövedelmet, majd kiemelve a regionális multiplikátort:

$$Y = \frac{c_0 - m_0 + \bar{I} + (1 - m_x) \bar{X}}{(1 - c + m)} \quad (7)$$

$$\frac{\partial Y}{\partial \bar{X}} = \frac{(1 - m_x)}{(1 - c + m)} \quad (8)$$

Az így kapott multiplikátor kisebb az egyszerű multiplikátornál, minél magasabb az export importtartalma, annál alacsonyabb. Alacsony hazai fogyasztási határhajlandóság és magas importtartalom esetén értéke akár 1-nél kisebb is lehet, azaz előfordulhat, hogy az export ágazat még saját teljesítményével sem növeli a regionális gazdaság jövedelmét.

A valós helyzethez közelítve feltételezhetjük, hogy az export ágazat egy része (m_F) külföldi (régió kívüli) tulajdonban van, akik a nyereséget (vagy annak egy részét) kivonják a vállalatból és az országon (régió) kívül jelenik meg jövedelemként. A feltevés a magyar gazdaságra és különösen a szegedi helyi gazdaságra helytálló. Tegyük fel, hogy a külföldiek jövedelmüket a hazaiaknak megfelelő arányban ($c-m$) költik el belföldön (a régió belül), a többit külföldön (a régió kívüli). Ez a helyi gazdaság újabb megcsapolása. A modell következő lépésében azt feltételezzük, hogy a külföldi tulajdonosok a jövedelmük egészét kivonják és az országon (régió) kívül költik el.

Így a (6) egyenlet kiegészül:

$$Y = c_0 + cY + \bar{I} + \bar{X} - m_0 - mY - m_x \bar{X} - m_F (\bar{X} - m_x \bar{X}) \quad (9)$$

Ebből:

$$Y = \frac{c_0 - m_0 + \bar{I} + (1 - m_x - m_F + m_x m_F) \bar{X}}{(1 - c + m)} \quad (10)$$

a regionális multiplikátor pedig

$$\frac{\partial Y}{\partial \bar{X}} = \frac{(1 - m_x - m_F + m_x m_F)}{(1 - c + m)} \quad (11)$$

Amennyiben az állam továbbra is csak a jövedelmet adóztatja t kulccsal, akkor a multiplikátor:

$$\frac{\partial Y}{\partial X} = \frac{(1 - m_X - m_F + m_X m_F)}{1 - (c - m)(1 - t)} \quad (12)$$

A regionális multiplikátor különböző értékeket vehet fel, melynek értékeire végzett számításokat Kotosz (2012), melynek összesítését az 1. táblázat tartalmazza.

1. TÁBLÁZAT
A regionális multiplikátor néhány értéke
(Regional Multiplier Values)

c	m	t	m_X	m_F	$\frac{\partial Y}{\partial X}$
0,8	0	0	0	0	5,00
0,7	0	0	0	0	3,33
0,7	0,2	0	0	0	2,00
0,7	0,4	0	0	0	1,43
0,7	0,4	0,2	0	0	1,32
0,7	0,4	0,36	0	0	1,24
0,7	0	0	0,2	0	2,67
0,7	0,4	0	0,2	0	1,14
0,7	0,4	0,36	0,2	0	0,99
0,7	0,4	0,36	0,7	0	0,37
0,7	0,4	0,36	0,7	0,2	0,30
0,7	0,4	0,36	0,7	0,5	0,19
0,7	0,4	0,36	0,7	0,7	0,11

Forrás: Kotosz (2012).

Az 1. táblázat alapján jól látható, hogy a hagyományos keynesi multiplikátor értéke jóval nagyobb 1-nél. Azaz az exportnak (mint bármely más autonóm keresleti elemnek) jelentős többszöröző hatása van a régió jövedelmére. Az import fogyasztás megengedése (ami export feltételezése esetén reális) jelentősen csökkenti a multiplikátor értékét. Az adózás bevezetése további csökkenést eredményez, de a multiplikátor értéke még tetszés szerinti paraméter-kombinációk mellett sem lehet 1-nél kisebb (azaz legalább az export értékével nő a régió jövedelme). Amennyiben megengedjük az exportjövedelem közvetlen kiáramlását (az export importtartalmán vagy a kiszivárgó nyereség formájában), a multiplikátor jellemzően 1-nél kisebb lesz.

A helyi szint értelmezése és az ebből adódó mérési problémák

A képletértelmezés gördülékenységet az biztosítja, ha először a helyi szint kérdéskörét tisztázzuk, ettől függ ugyanis, hogy mi számít exportnak illetve importnak.

A területi szintek között megkülönböztetünk: szublokális, lokális (helyi), régiós, országos szinteket. A szublokális szint többféleképpen is értelmezhető.

A szintek használatát több munkában is vizsgálták hazai (Mezei 2006; Kollár 2011; Nemes-Nagy 2009) és nemzetközi (Armstrong-Taylor 2000; Arthur 1990; Blair-Carroll 2009; Bryden 2010) szinten egyaránt. Az eredmények azt jelzik, hogy a konkrét empirikus elemzés függvényében eltérő szinteket használtak, míg például Pálné Kovács (2003) elsősorban regionális szinten gondolkodott, addig más-más alapokról kiindulva Lengyel-Szakálné Kanó (2012) és Székely (2011) a várost és annak munkaerő-vonzáskörzetét veszi alapul.

A szublokális szintet a szó szoros értelmében a szegedi Árkád falai által behatárolt földrajzi területen (Londoni körút-Rigó utca-Boros József utca-Bakay Nándor utcák által bezárt) tudjuk definiálni, de a későbbiekben ennél tágabb, néhány utcányi körzetet értve alatta érdemi elemzési eredményekre juthatunk. A vállalkozások tekintetében az ezen a területen bejegyzett, a modellezésben megjelenő vállalkozások és az ott élő lakosság egyaránt elenyésző.

A szublokális szint speciális elemzési lehetőséget biztosít az Árkád gazdasági hatásvizsgálatában: Ez azonban nem a jelenhez, hanem a beruházási fázishoz kapcsolódik, 2010 áprilisa és 2011 októbere között. Az áruház felépítését végző építőipari cégek, azok alvállalkozói átlagosan 6-700 embernek adtak munkát havonta az említett időszakban (Kocsis 2013). Az akkori munkavállalók jelentős részének szüksége volt átmeneti elszállásolásra is a közvetlen környéken, ami további bevételeket jelentett. Szublokális szinten a gazdaságélénkítés ebben a fázisban biztosan bekövetkezett, az építőmunkások pusztán jelenléte megadta rá az alapot. Ha azonban jövedelmük jelentős részét nem lokális szinten költötték el a munkavállalók, hanem azt kivitték egy másik régióba, akkor azzal nem gyarapították a helyi gazdaságot.

Ha lokális szinten vizsgálódunk, Szeged város gazdaságát számítjuk helyi szintnek az Árkád esetében, akkor minden szegedi (székhelyű, lakóhelyű) szereplő helyinek számít. Az már újabb módszertani kérdés, hogy Szeged város gazdaságát területileg hogyan értelmezzük? A város közigazgatási határáig, vagy inkább a helyi gazdaságfejlesztéssel foglalkozó kutatók (Lengyel-Rechnitzer 2004, Bajmócy 2011) által inkább elfogadott lokális térség kategóriát alkalmazzuk? Ebben az esetben a város és munkaerő vonzáskörzete a mérvadó.

Regionális szinten érthetünk közigazgatásilag megyei vagy regionális szintet. A tágabban vett lokális szint és a regionális szint között vásárlók és üzlettel rendelkező cégek tekintetében nincs érdemi eltérés.

Országos szinten vizsgálódva fontos jelezni, hogy a vásárlók jelentős része ilyen értelemben is külföldi, Romániából vagy Szerbiából érkezik.

A paraméterek becslése

Az elméletet követve, tegyünk kísérletet arra, hogy megvizsgáljuk a módosított regionális multiplikátor elemeit az Árkád példájára vetítve a 12. képletből kiindulva.

A 12. képletben az m_x jelenti az export importtartalmát. Ha szublokális szinten vizsgálódunk, akkor az Árkád az exportágazat egészét jelenti, az export importtartalma pedig mindaz, ami nem a helyben hozzáadott érték. Helyben hozzáadott érték az Árkádban kevés helyen fellelhető, mert az üzletek nagy része olyan termékeket forgalmaz, melyeket nem helyben készítettek (pl. nemzetközi divatcégek, drogériák, sportáruházak). Ténylegesen leginkább a vendéglátóipari egységek (gyorséttermek, kávézók), illetve a szolgáltatások (kulcsmásoló, fodrászat, ruhatisztító) teremtenek új hozzáadott értéket. Így a szublokális szinten az export importhányada magas, összességében 90% feletti.

Ha lokális szinten vizsgálom az m_x -et, akkor minden nem Szegeden előállított termék/szolgáltatás, amit Szegeden kívülinek adnak el ide tartozik. Tekintettel arra, hogy az élelmiszer-kereskedelem és a vendéglátás alágazatait leszámítva szintén kevés a helyben készült termék, az export importhányada magas. A bevásárlóközpontban elvégzett kérdőíves megkérdezések alapján a városon kívülről érkező vásárlók az élelmiszer jellegű beszerzéseiket zömében nem az Árkádban intézik, ugyanakkor – különösen a külföldi vásárlók – a vendéglátás szolgáltatásait magasabb arányban veszik igénybe. A tágabban értelmezett helyi szint valamelyest csökkenti a felhasznált import mennyiségét, ugyanakkor a fogyasztásban a helyi termékek arányát is.

Regionális szinten lényegében azonos megállapításokat tehetünk, annyi kiegészítéssel, hogy a régió kívülről érkező vásárlók meghatározó (jellemzően 95%-ot meghaladó) része az ország határain túlról érkezik.

Az m_F paraméter az export ágazat azon része, mely külföldi (régió kívüli) tulajdonban van. Az Árkád vizsgálata során egy kettősséggel kell számolni, ugyanis maga a bevásárlóközpont csak az üzemeltetésért felel, csekély számú alkalmazottal, a forgalom lényegi részét a helyiségek bérlői biztosítják. A tulajdonviszonyok vizsgálata ezért bonyolult. Az Árkádot üzemeltető cég budapesti székhelyű, de egy német cégcsoport része, a bérlők összetétele vegyes. Szublokális szinten a „külföldi” tulajdon aránya 100%, de még lokális szinten vizsgálódva is 90% feletti. A lokális és a regionális szint között érdemi eltérés nincs, országos szinten valamivel kedvezőbb a helyzet, de a nemzetközi áruházláncok túlsúlya miatt az arány 70% feletti.

A fogyasztási határhajlandóság (c) korábbi tanulmányok szerint nem mutat regionális eltéréseket (Dusek 2003), így a szokásos 0,6-0,7-es értékben csak akkor érdemes differenciát keresni, ha feltételezhető, hogy a különböző területi szinteken az érintett szereplők jövedelmi viszonyai jelentős eltérést mutatnak (a jövedelem és különösen az iskolai végzettség hatása ugyanis a fogyasztási függvényben kimutatható). A helyi gazdaság szereplőinek fogyasztási függvénye szublokális szinten nem

értelmezhető, lokális szinten a fogyasztási határhajlandóság várhatóan enyhén magasabb a regionális szintnél.

Az import fogyasztási határhajlandóság (m) értéke a területi egység növekedésével csökken. Míg szublokális szinten *de facto* 100%, országos szinten csak 20% körüli, tehát a multiplikátor számításban ez a leginkább területi szint érzékeny paraméter.

A modell a jövedelmekre kivetett adókulccsal (t) számol. Ez a szint országos szinten egységes és tekintettel arra, hogy a helyi gazdaságra vonatkozik, a külföldi vásárlók magas aránya sem befolyásolja. Az Árkád üzleteinek keresletére természetesen hatást gyakorol, hogy a bevásárlóközpont felmérései szerint (Kocsis 2013) vásárlóinak 60-70%-a romániai vagy szerb. Az utóbbiak esetén bizonyos feltételek között az ÁFA visszaigénylésére is mód nyílik, ez azonban a helyi gazdaság szereplőinek jövedelemadóját nem befolyásolja.

A fentiek figyelembevételével első eredményként a multiplikátor értékére

$$\frac{\partial Y}{\partial X} = \frac{(1 - m_X - m_F + m_X m_F)}{1 - (c - m)(1 - t)} = \frac{1 - 0,9 - 0,9 + 0,81}{1 - (0,7 - 0,4)(1 - 0,7)} = 0,013$$

adódik.

Végző soron eljuthatunk egy olyan – nem irreális – állapotig, ahol a gazdaság húzóerejének mondott beruházás alig növeli a helyi jövedelmet.

Összegzés

A bevásárlóközpontok (helyi) gazdaságra gyakorolt hatásainak elemzése gyakran generál sokszínű vitát szakmai körökben. Az objektív mérések/mérőszámok segíteni képesek a gazdasági hatások érzékelését. Amint az több cikkben is szerepelt, a legfőbb problémát a gazdaság térbeli lehatárolása okozza. Ez a tanulmány az export bázis modell kiterjesztett változatát használta annak érdekében, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok, illetve az export importhányadának hatását is be tudjuk építeni.

Az elemzés eredményeképpen különböző helyi gazdaság értelmezések mellett számszerűsítettük a modell paramétereit. A paraméterek többsége nem túlságosan érzékeny a területi szint megválasztására, egyedül az import fogyasztási határhajlandóság tér el jelentős a különböző szintek között. A tágabban értelmezett lokális szintre adott becslés alapján az Árkádból kikerülő 1000 forintnyi „export” mindössze 13 forinttal növeli a helyi gazdaság jövedelmét.

A tanulmány nem tért ki a bevásárlóközpont negatív hatásaira, amelyek a helyi gazdaságot érték. A lokális gazdaságban az Árkád megjelenése után három cégtípust tudunk elkülöníteni.

- helyben létezett az Árkád előtt is, de áttelepült az Árkádba
- két vagy több üzletet működtet, melyből az egyik az Árkádban van
- új cég

Az első típus esetén a helyi gazdaság nem árkádbeli részében negatív hatást jelent, a második típus esetén is jelentkezik kiszorítási hatás, és csak a harmadik típus az, ahol a fenti multiplikátor jövedelemnövelő hatása egyértelműen jelentkezik. A negatív hatások elemzése további vizsgálatokat igényel.

Irodalom

- Armstrong, H. W. – Taylor, J. (2000): *Regional Economics and Policy*, Blackwell, Oxford.
- Arthur, W. B. (1990): Positive Feedbacks in the Economy. *Scientific American*, 262, 2. 92-99. o.
- Árkád Híradó (2011): www.arkadszeged.hu/files/ah201110.pdf (letöltés dátuma 2013.03.28.)
- Bajmócy, Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Blair, J. P. – Carroll, M.C. (2009): *Local Economic Development. Analysis, Practices and Globalization*. SAGE, London.
- Bryden, J. M. (2010): Local Development. In: Hart, K. – Laville, J-L. – Cattani, A. D. (eds): *The Human Economy*. Polity, Cambridge. 248-260. o.
- Dusek, T. (2003): A felsőoktatás lokális termelésre és jövedelmekre gyakorolt hatása. In: *A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére*. Szerk: Rechnitzer János-Hardi Tamás. Széchenyi István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet, Győr, pp. 60-71.
- Kocsis, E. (2013): Szóbeli közlés.
- Kollár, K. (2011): A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. In: Róbert P. (szerk): *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. ISBN 978-963-7175-65-7. <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/kreativgondolkodas/KollarKatalin.pdf>
- Kotosz B. (2012): Felsőoktatási intézmények regionális multiplikátor hatása. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*. Vol. VII., no. 1-2. ISSN 1788-7593. CD, 7 p.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): *Regionális gazdaságtan*, Dialóg-Campus Kiadó, Budapest- Pécs.
- Lengyel I. – Szakálné Kanó I. (2012): Competitiveness of Hungarian Urban Micro-regions: Localization Agglomeration Economies and Regional Competitiveness Function. *Regional Statistics*, Special Issue, 2. 27-44. o.
- Mezei, C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és Társadalom*, 4. 85-96. o.
- Nemes Nagy, J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pálné Kovács I. (2003): *A területfejlesztés irányítása*. PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Habilitációs Előadások sorozata. PTE KTK, Pécs.
- Sikos T., T. (2012): Budapesti bevásárlóközpontok. Területi statisztika, 6. 583-591. o.
- Székely, A. (2011): A határon átnyúló agglomerációk turizmusának típusai. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*. 1-2, 126-131. o.

REGIONAL MULTIPLICATION IN THE CASE OF THE SHOPPING CENTER ÁRKÁD IN SZEGED

DR. SZÉKELY ANDREA

The local economic impact of shopping centers is not untinged of debates. Objective measures can help to create objective evaluation of the impacts. As many papers showed, the first problem of all these studies is the territorial delimitation. In our paper, we used an extended version of the export base model framework to be able to consider non-local ownership effect also. The empirical focus of the paper is on the Árkád shopping center in Szeged, located in regional level in the proximity of Romania and Serbia. In the first part of the paper, the theoretical background is analyzed, in the second part the possible definitions of the local level are investigated, while in the third part, a first attempt is made to estimate the model parameters in different territorial levels. As a result, we can conclude that some parameters are definitely sensitive to the spatial level, while some of them can be interpreted only in special levels.

KÍNÁLAT- ÉS SZOLGÁLTATÁSFEJLESZTÉS KOVÁSZNA VÁROSÁBAN

(Development of offers and services in Covasna city)

SZÉKELY KINGA-KATALIN

Kulcsszavak:

Településmarketing, marketingorientált településfejlesztés, önkormányzat, gazdaságfejlesztés, turizmus

A marketingorientált településfejlesztés szemlélete még újszerűnek számít a székelyföldi település- és térségfejlesztési politikában. Azonban már vannak olyan városok, falvak, ahol az önkormányzatok felismerték a településmarketing előnyeit, az általa nyújtott lehetőségeket és megpróbálják ezeket alkalmazni. Kovászna város példáján keresztül kerül bemutatásra az, hogy milyen marketingszemléletű tevékenységeket folytat egy önkormányzat a város gazdasági helyzetének élénkítése céljából.

Marketing és településfejlesztés

A profit és non-profit szektorban már hosszú ideje elfogadott szemlélet a marketingorientált termékfejlesztés, melynek alapja a vevőorientáció, a célcsoportok igényeire építő fejlesztés. A marketinget Kotler (1991) úgy határozza meg, mint társadalmi és vezetési lépések láncolat, melynek során az egyének és csoportok termékeket és értékeket alkotnak és cserélnek ki egymás között, mialatt kielégítik szükségleteiket és igényeiket. A szervezetek csak úgy maradhatnak versenyképesek és egyáltalán életképesek az egyre fokozódó versenyhelyzetben, hogy a vevőkre fókuszálnak. Ez a fajta szemlélet az utóbbi néhány évben a vidékfejlesztés területén is megjelent. Az elképzelés szerint a vezetés a célcsoportok igényei szerint alakítja ki a településfejlesztési terveket, arra koncentrálva, hogy kielégítse a csoportok szükségleteit. A középpontban így többé már nem a település, vagy az önkormányzat fog állni, hanem a fogyasztó. (Hegyi 2007)

Számos esetben előfordul, hogy a településmarketinget lefokozzák a város/település eladás szintjére, azonban a marketingorientált településfejlesztés jóval többet jelent, mint értékesítést. Hegyi a következőképp fogalmazza meg: A városmarketing a magán- és közösségi érdekeket megszólaltató rendezési tervre épülő imázsépítés, fejlesztés, információszolgáltatás, pénzügyi támogatás és koordináció. Mindez egy szemléletet, egy stratégiát, egy eszközrendszert takar a város versenyképességének kialakításához, megteremtéséhez, fenntartásához és kommunikálásához. (Hegyi 2007, 129)

A marketingorientált településfejlesztés nemcsak reklámot, PR-t és kommunikációt jelent, hanem ez egy komplex vezetési, szervezési és fejlesztési szemlélet az

önkormányzat részéről, amely piacorientált stratégiákból, illetve stratégiákat megvalósító eszközrendszerekből tevődik össze. (*Lees-Marchment in. Hegyi 2007*).

Asworth-Voogd (1997) szerzőpáros, akiknek köszönhető a szemlélet elterjesztése, és főként a városmarketing fogalma, a következő meghatározást adták: „az a folyamat amelynek során a terület hatékony gazdasági és társadalmi működése érdekében a lehető legszorosabb kapcsolatot alakítanak ki a megcélzott csoportok igényei és a városi tevékenységek között”.

Kotler már 1986-ban a következőképp határozta meg a place marketinget (helymarketing): „mindazon tevékenységek, amelyeknek a célja az egyes helyek iránti attitűd és viselkedés kialakítása, fenntartása és megváltoztatása” (*in. Kozma 2002*) – itt még egyfajta belterjes gondolkodás figyelhető meg a szemléletben, azaz a célcsoportok viselkedésének megváltoztatása, attitűdmódosítása a cél, nem pedig a kínálatok alakítása a célcsoportok igényei szerint, mint ahogyan azt a jelenlegi marketingorientált szemlélet jelzi.

Egy további meghatározás szerint a marketingorientált településfejlesztés, olyan komparatív, versenyelőnyökre támaszkodó stratégiák kidolgozását, megvalósítását és kommunikálását foglalja magába, amelyek hozzájárulnak a település gazdasági, életmódbeli fejlődéséhez. (*Rechnitzer 2007.*)

A marketing a településfejlesztésben egyrészt szemléletként jelenik meg, amely a középpontba a fogyasztót állítja, másrészt pedig eszközrendszerként, amely azokat az eszközöket foglalja magába, amelyek a kitűzött célok elérését szolgálják.

A szakirodalomban a településmarketinget gyakran olyan módszerként emlegetik, amely segítségével a települések javíthatják versenyképességüket a piacon.

A településmarketing arra tesz kísérletet, hogy eladja azt a sajátos termék és szolgáltatás kombinációt, amit egy település jelent, megismertesse annak céljait, elképzeléseit, s egyben ösztönözze a különféle szereplőket (főként gazdasági szereplőket), hogy a kijelölt fejlesztési irányhoz kapcsolják erőforrásaikat, annak megvalósítását a maguk eszközeivel szolgálják (*Rechnitzer 1995, 9*)

Önkormányzatok és a településmarketing

Az önkormányzatok, annak érdekében, hogy hozzájáruljanak a települések fejlődéséhez sok esetben számos olyan szerepet is felvállalnak, amelyek nem tartoznak a kötelezettségeik közé.

A gazdaságélénkítő funkció, a gazdasági szerepvállalás egyike ezeknek. Több tényező is indokolhatja azt, hogy egy önkormányzat miért dönt úgy, hogy aktív gazdasági szerepet vállal. Leggyakoribb eset, hogy a meglévő saját, illetve központi források nem elegendőek a feladatok ellátására, a központi források bővülésére kevésbé lehet számítani, így két lehetőség marad: vagy bővítik a helyi forrásokat vagy külső forrásokat igyekeznek bevonni (*Búzás 2002*).

A külső források bevonásához alkalmassá, befogadóképessé, vonzóvá kell tenni a települést. Fontossá válik a terület eladhatósága. Mindez összetett település- és gazdaságfejlesztési feladat, amelyben a településmarketingnek oroszlánrésze van. (Búzás 2002, 76).

Az eladhatóságot olyan tevékenységek befolyásolhatják, mint az önkormányzati szolgáltatások, fejlesztési tervek és megvalósult fejlesztések, különféle adók és kedvezmények (Garamhegyi-Révész, 2000). A belső források bővítését is befolyásolhatják az önkormányzatok, például tevékenységtámogatással, bizonyos szolgáltatások felajánlásával, a gazdasági szereplők ösztönzésével vagy éppen a helyi gazdasági termékek ismertetésével. Adott esetben a helyi gazdasági kereslet élénkítésében is jelentős szerepet vállalhatnak.

Az önkormányzatok szerepe tulajdonképpen a stratégia megalkotásában, a település egységes arculatának a kidolgozásában, a célok, feladatok, érdekek koordinálásában és összehangolásában nyilvánul meg. A koordináció pedig a legmeghatározóbb ebben a folyamatban, akkor működhet eredményesen egy ilyen marketing stratégia ha ezek a tevékenységek megfelelően össze vannak hangolva, erre a feladatra pedig szintén az önkormányzatok bizonyulnak a legalkalmasabbaknak (Rechnitzer 1995)

Marketingorientált városvezetés Kovászna város példáján

A székelyföldi térségben is, pozíciójuknál fogva az önkormányzatok a legmegfelelőbbek a marketingtevékenységek irányítására. Még ha sok esetben is alacsonyak az erőforrások és nincsen megfelelő és elegendő humán erőforrás, az önkormányzatok rendelkeznek a szükséges információkkal, képesek átlátni és kezelni a települést, mint egészet.

A marketingszemlélet, vagy egyáltalán a településmarketing eszközrendszerének alkalmazása nem egy elterjedt jelenség Székelyföldön. Kevés az a település, ahol valóban tudatosan alkalmazzák vagy próbálják alkalmazni ezt a településfejlesztési módszert. Kovászna városa egyike ezen kivételeknek. Az itteni városvezetés fontosnak tartja a város értékeinek promoválását, a gazdasági szereplőkkel való együttműködést, ezek ösztönzését, a város életszínvonalának növelését, a városimázs javítását és legfőképp a turizmus fellendítését.

Kovászna, általános jellemzők

Erdély délkeleti részén elterülő Kovászna város Románia egyik legfontosabb balneo – klimatológiai központja. A gyógyvizekben, mofettákban (gyógygázfürdők), ásványi vizekben nagyon gazdag város területén több mint 1500 különböző összetételű ásványvízforrás található, ezért „az ezer forrás városának”

szokták nevezni. Az itt található ásványvizek és gőzlők számos betegség – elsősorban szív- és érrendszeri betegségek – kezelésére használhatók.

A gyógyhatású ásványvizek mellett kiemelt értéke a városnak az őt körülvevő természeti környezet, a tiszta levegő és csend, ami megfelelő helyet biztosít azok számára, akik gyógyulni érkeznek a városba. Az országosan és nemzetközi szinten elismert Szív- és érrendszeri Rehabilitációs Kórház 1960 óta nyújt egészségügyi kezelést a krónikus és akut szív- és érrendszeri betegségben szenvedők számára. A komplex kezelések kombinálják a hagyományos gyógymódokat a gyógyvíz- és gázterápiával, ezzel a módszerrel évente 12000-14000 személyt kezelnek.

A kis fürdőváros alapvetően a gyógyturizmusra van berendezkedve, ugyanis a kórház mellett több szálloda (összesen nyolc), panzió, és számos magán szálláshely működik a területén. A turizmus jelenti a város gazdasági húzóágazatát.

Azonban, annak ellenére, hogy nagy potenciállal rendelkező várossról beszélhetünk, amit főképp természeti értékeinek köszönhet, a városban viszonylag alacsony az életszínvonal, nagy a munkanélküliség, rossz gazdasági helyzet uralkodik. Több oka is van annak, hogy az egykor virágzó, ország és Európa szerte ismert fürdőváros helyzete leromlott. Kezdve a hiányos infrastruktúrától egészen a politikai erőviszonyokig sok tényező befolyásolta ennek a szituációnak a kialakulását. Azonban legnagyobb problémaként az határozható meg, hogy nem működik megfelelően a turizmus. Nincsenek kihasználva a lehetőségek. Évente több ezer turista megfordul a városban, azonban ez egyáltalán nem érződik meg a gazdasági helyzetben. A városba érkezők jelentős száma gyógykezelésre érkező nyugdíjas, akik az állam által biztosított nyugdíjas jeggyel érkeznek. Alternatív turisztikai kínálat jóformán nem létezik, annak ellenére, hogy a térség bővelkedik adottságokban. Pezsgő művelődési élet sincs a városban, ez – turisztikai központ lévén – nagy hiányosságnak számít.

A kovásznai önkormányzat ezen a helyzeten szeretne változtatni és igyekszik több területen is párhuzamosan tevékenykedni annak érdekében, hogy a jelenben kialakult kedvezőtlen folyamatokat megfordítsa és fejlődés irányába állítsa a várost

Kozma (1995) a település, mint termék fejlesztése kapcsán négy olyan területet említ, amelyre az önkormányzatoknak oda kell figyelniük. Biztosítani kell a fejlődés infrastrukturális alapjait (a település megközelíthetősége, az életszínvonal folyamatos javítása), meg kell teremteni a kapcsolatot és az együttműködést azon szervezetek között, akik a település marketingjével foglalkoznak. Továbbá fontos tényező egy kedvező, vonzó településkép kialakítása és olyan látványosságok létrehozása, amelyek csábítóan hatnak a turistákra.

A kovásznai önkormányzat követi a fent megfogalmazott feladatokat, sőt ezek ki- egészülnek más, olyan jellegű tevékenységekkel, amelyek szintén hozzájárulnak a termékfejlesztéshez.

2006 több szempontból is fordulópontot jelentett a város életében, a turisták száma ebben az évben érte el az utóbbi évek mélypontját, és többek között is ennek

hatására is készítették el a város fejlesztési stratégiáját, ami következtében lassú, de észrevehető fejlődésnek indult.

Elsődleges célként az infrastrukturális fejlesztést határozták meg. A fejlesztés a főbb útvonalak, turisták által gyakran használt utak javításával, rendbetételével kezdődött, majd ezt követte a csatornázási rendszer kialakítása. Ez a folyamat, a hiányos anyagi források miatt még mindig tart, de jelentős szakaszokat már sikerült befejezni

Az infrastrukturális fejlesztésekkel párhuzamosan azonban az önkormányzat törekedett más olyan tevékenységekre is, amelyek hozzájárulhatnak a város értékének növeléséhez, a vonzóvá tételéhez. A városkép javítása szintén megfogalmazott cél. Hátrányként említhető a város szerkezete, a szállodák egy része a tömbházak, lakóházak között épült, ez pedig azt eredményezi, hogy azok a turisták, akik a városközpontban szállnak meg egy nem túl vonzó városképpel találkoznak. Ezt a képet próbálták javítani a központi park felújításával, a patak menti sétány kialakításával, a Tündérvölgybe vezető útszakasz melletti pihenők kialakításával és a további tervek szerint a tömbházak egységes felújítása is kitűzött feladat. Ezek mind olyan fejlesztések, amelyek időről-időre szükségesek egy településen ahhoz, hogy fennmaradjon egy adott életszínvonal, azonban Kovászna esetében ezek valóban tudatosan, tervezetten történtek annak érdekében, hogy növeljék a város vonzerejét és ezáltal az odalátogatók számát.

A látványosságok kialakítása is szerepel a prioritások között, azonban a szűkös források miatt ez talán egy még lassúbb folyamat. Az önkormányzat kezdeményezésére alakították ki 2010-ben a sípályát, amely főként a téli holt szezon megszüntetését célozta. A téli idegenforgalom nem lendült fel látványosan az elmúlt két évben, azonban némi növekedés észlelhető a vendégéjszakák számát illetően.

Számos más kezdeményezés is van, amelyek főként a turisták igényeinek szeretnének eleget tenni, ilyen pl. önkormányzat által működtetett wellness központ kialakítása a nagyközönség számára, ahol télen-nyáron igénybe lehet venni a szolgáltatásokat, ahol nem csak gyógyfürdőzésre van lehetőség, hanem élményfürdőre és más szolgáltatásokra is. Annak ellenére, hogy fürdővárosként van jelen a turisztikai piacon, jelenleg Kovásznán csak a gyógykezelésre érkezők számára van lehetőség kihasználni a gyógyvizek jótékony hatását. Ugyancsak a megvalósítandó projektek listáján szerepel a Kovásznát Kommandóval összekötő keskeny nyomtávú erdei kisvasút felújítása és üzembe tétele, amely fontos turisztikai látványosság, valamint a vasútvonal mentén elhelyezkedő sikló rendbetétele, amely egyedülálló ipartörténeti műemlék.

Az önkormányzat kezdeményezésére jött létre 2011-ben egy turisztikai információs iroda, amelynek szerepe összehangolni a turisztikai szolgáltatókat, képviselni őket turisztikai vásárokon valamint egy egységes képet közvetíteni a városról. Ennek működését azonban egyelőre még megnehezíti a gazdasági szereplők passzivitása. Mindezek mellett, az önkormányzat a város „eladhatóságának” növelése érde-

kében rendezvényekkel próbálja ismerté tenni a települést, részt vállal a kommunikációs és PR feladatokban, egyelőre még elég kis mértékben, de fontos feladatként említik, hisz ha megvizsgáljuk a turisztikai szereplők kommunikációs tevékenységét, elmondható, hogy a város marketingkommunikációs tevékenysége egyelőre még kezdetleges, szerteágazó, hiányzik belőle a stratégiai szemléletmód. Vannak pontszerű kezdeményezések, próbálkozások, azonban ezek nem egységesek, nem követnek közös elképzelést, hiányzik a koordináció, a programok közti harmónia. Ennek következtében, ezen kezdeményezések határfoka is kisebbé válik, sokkal kevésbé lesznek hatékonyak, mintha azonos koncepciót követnének.

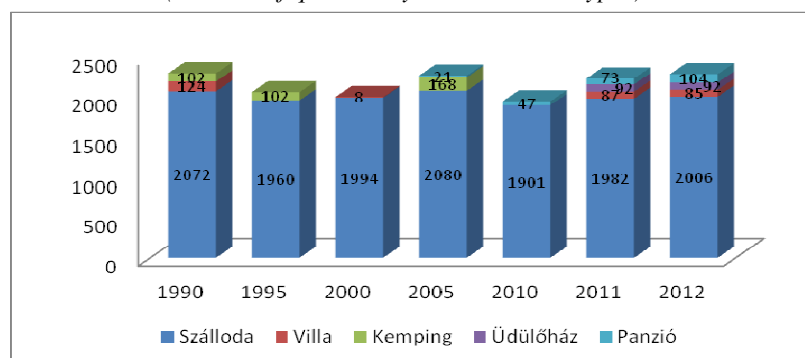
Kovászna város turisztikai fejlesztésének kulcsponjtját a helyi turizmus, a város újrapozícionálása jelentheti. Azonban egy ilyen folyamat elindításához szükséges az aktuális helyzet felmérése, a meglévő turisták véleményének, elégedettségi szintjének, elvárásainak beazonosítása valamint a helyiek viszonyulási módjának a megismerése.

Kovászna turizmusa

Kovásznán több mint 2000 szálláshely várja a vendégeket, az év jelentős részében. A téli időszakban azonban az alacsony vendégszám miatt be is zárnak egy-két hónapra. A szálláshelyek többsége szállodákban található. Az 1-es számú ábrán megfigyelhető, hogy az utóbbi 20 évben nem történt jelentős változás a szálláshelyeket illetően, ami változás érzékelhető, az a szállástípusokra vonatkozik, megjelent egy új struktúra, a panzió, ahol főként a fiatalabb korosztály és a családok szállnak meg. A szállodák jelentős része továbbra is a nyugdíjasok korosztály számára jelentenek célpontot.

1. ÁBRA

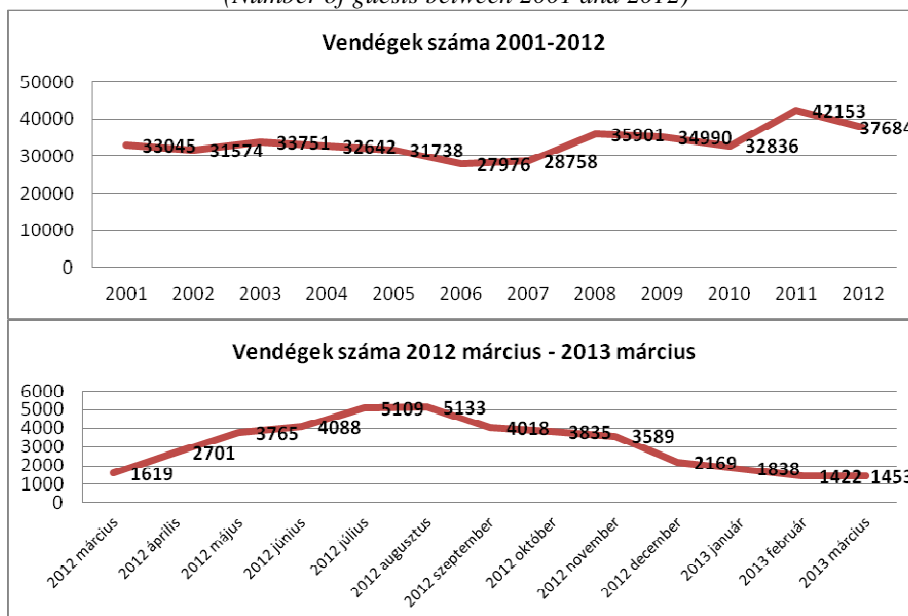
*Szálláshelyek száma szállástípusonként
(Number of quarters by accomodation types)*

Forrás: saját szerkesztés a Kovászna Megyei Statisztikai Hivatal 2012-es adatai szerint

A vendégek számát illetően megfigyelhető némi növekedés az utóbbi 10-12 évben (2. ábra) ez azonban messzemenően nem közelíti a teljes kihasználtságot. A szálláshelyek kihasználtsága a június-szeptemberi időszakban közelíti a maximumot, az év többi részében jelentősen csökken, a decemberi-márciusi időszakban pedig kifejezetten alacsony.

2. ÁBRA
Vendégek számának alakulása 2001 és 2012 között
(Number of guests between 2001 and 2012)

Forrás: saját szerkesztés a Kovászna Megyei Statisztikai Hivatal 2013-as adatai szerint

2013 elején készült egy kérdőíves felmérés Kovászna város lakossága, illetve az akkor ott tartózkodó turisták körében. A vizsgálat célja részben az volt, hogy megismerje a lakosság véleményét, hozzáállását valamint minél több információt gyűjtson a városba érkező turistákról és ezek elégedettségi szintjéről.

A következőkben a turisták körében készült felmérés eredményei kerülnek ismertetésre:

Turisták véleménye Kovásznáról:

A felmérésben résztvevő turisták csaknem kétharmada férfi. Nagyon kevesen vannak a 40 évesnél fiatalabbak, a megkérdezettek csaknem 50-50%-a 40-60 éves, illetve 60 évesnél idősebb.

A legtöbb látogató járt már Kovásznán, csupán 15% állítja, hogy a megkérdezés időpontjában töltötte első alkalommal szabadidejét a városban. A legtöbben, a válaszolók egyharmada ötnél több, tíznél kevesebb alkalommal pihent/üdült már a városban, és tízből hárman már tíznél is többször töltötték szabadságukat a településen. Mindez arra utal, hogy akik egyszer idelátogattak, azok szívesen jönnek vissza többször is, viszont a város kevés új turistát vonz.

A városba érkező turisták többsége (csaknem 40%) évi rendszerességgel látogat Kovásznára, egynegyedük pedig évente két alkalommal is. A turisták több mint fele nyáron, egynegyede télen látogat Kovásznára, az őszt nem tartozik a kedvelt időszakok közé.

Szinte minden turista gyógykezelés céljából érkezik a városba, nagyon kevesen jelezték még, hogy a természeti szépségek miatt töltik itt szabadidejüket, a kikapcsolódás, pihenés, illetve a sportolási lehetőségek nem jelennek meg mint motiváló tényező. Ennél a kérdésnél főként azt érdemes megvizsgálni, hogy kik azok, akik nem gyógykezelés miatt pihennek/üdülnek itt. Ezek aránya körülbelül 7%.

Rákérdeztünk arra is, hogy honnan szereztek információkat a városról, a legtöbb turista újságból, de csaknem egyharmadnyian a személyes kapcsolatok révén. Az internet mint információszerzési lehetőség alig említődik. Újságból inkább a férfiak informálódnak, a nők esetében fontosabb a személyes kapcsolatok révén vagy egyéb módon történő tájékozódás.

Továbbá azt is vizsgáltuk, hogy az általunk megkérdezett turisták miként értékelik a Kovásznán fellelhető különböző adottságokat, szolgáltatásokat.

Két olyan terület van, amelyek esetén a megkérdezett turisták nyilvánvalóan elégedetlenek. Az infrastruktúra egyértelműen a város egyik gyenge pontja, a válaszadók negyztizede nagyon rossznak vagy rossznak értékeli. A másik, a turisták által határozottan negatív megítélésű terület a szórakozási lehetőségek hiánya. A létező szabadidő-eltöltési, szórakozási lehetőségek helyzetét a válaszadók több mint egyharmada kifogásolja, rossznak tartja, további negyztized pedig csupán elfogadhatónak.

A sportolási lehetőségek megítélése valamivel kedvezőbb ugyan, mivel itt már elég nagy arányban vannak azok is, akik jónak, illetve kiválónak tartják ezeket (a válaszolók fele), viszont továbbra is magas az elégedetlenség aránya is (25%), tehát a sportolási lehetőségek bővítésére, minőségének javítására szintén érdemes a jövőben hangsúlyt fektetni.

A következő három témakör esetében (a város tisztasága, szolgáltatások minősége, valamint az étkezési lehetőségek) a turisták kétötöde elégedett, viszont körülbelül ugyanannyian találják csupán elfogadhatónak ezeket, és az elégedetlenség aránya is viszonylag magas. Figyelmet érdemel, hogy ezek mind olyan területek, amelyek az alapvető elvárások közé sorolhatók, tehát elvileg nem szabadna kérdés legyen, hogy az elvárásoknak megfelelőek legyenek.

A legtöbb „nagyon rossz” jelölés a szolgáltatások esetében figyelhető meg (12%). Ehhez kapcsolódik egy következő kérdés, amelyben arra kértük a turistákat, hogy a szolgáltatások minősége az azok ára közötti viszonyt véleményezzék. A legtöbben (a válaszolók több mint fele) úgy gondolják, hogy az ár és minőség közötti viszony elfogadható, egyharmaduk szerint pedig jó, tehát úgy gondolják, hogy az általuk kifizetett összeget figyelembe véve viszonylag jó minőségű szolgáltatást kapnak. Ez talán valamilyen szinten az elvárásaikat is tükrözi: viszonylag alacsony áron jutnak viszonylag megfelelő minőségű szolgáltatásokhoz.

Az étkezési lehetőségeket tízből egy személy ítéli rossznak, nagyon magas azok aránya, akik csupán elfogadhatónak tartják. A városban elérhető szálláslehetőségekkel a megkérdezettek nagy többsége elégedett, ez a terület tehát már határozottan a pozitívumok közé sorolható, annak ellenére, hogy egy csaknem 20%-nyi elégedetlen réteggel is számolni kell.

A következő, egyértelműen pozitív megítélésű terület a környezet állapota: 8% ugyan rossznak vagy nagyon rossznak értékelte, ennek ellensúlyozásaként viszont 70% fölött van azok aránya, akik számára ez Kovászna egyik vonzereje.

A város legnagyobb vonzerejét kétségtelenül a gyógykezelés jelenti, e téren nagyon határozottan és nagyon pozitívan foglaltak állást a megkérdezett turisták: tízből kilencen elégedettek a Kovásznán kínált gyógykezeléssel.

A felmérés eredményei alapján elmondható, hogy a helyi turizmus és a város újrapozicionálása során két aspektusra kell hangsúlyt helyezni. Elsősorban szükségesnek mutatkozik Kovászna város turisztikai desztinációként való folyamatos menedzsmentje, másodsorban pedig a turisztikai szolgáltatások kibővítés, átalakítása majd ezek promoválása adott marketingkommunikációs módszerek segítségével. A turisztikai szolgáltatások minőségi bővítése nem a térségben megszokott gyakorlatot (szolgáltatások számának növelése) kell kövesse, hanem olyan szolgáltatások, szolgáltatáscsomagok kialakítását és folyamatos menedzsmentjét szükséges kialakítani, amelyek egyedi élmények megtapasztalására adnak lehetőséget.

A vizsgálat eredményei hasznos információként szolgálnak a városvezetésnek, hisz ezekből (valamint a lakossági véleményekből) kiindulva szeretnék a további lépéseket megtervezni a turizmus újrapozicionálását, a város kommunikációját valamint a szolgáltatás és kínálatcsomag fejlesztését illetően. Ebben nagyon jól megmutatkozik a marketingorientált településfejlesztés, hisz a fogyasztók kerültek a középpontba, és az ők elvárásaik, véleményük fogja meghatározni a jövőbeli fejlesztési irányvonalakat.

Kovászna város újszerű fejlesztési megközelítése lehetőséget kínál a város számára, hogy középtávon ismert turisztikai desztinációvá válhasson és a különböző turisztikai és turisztikán kívüli ágazatok összehangolásával egy dinamikusan fejlődő és vonzó településsé fejlődhessen.

Irodalom

- Ashworth, G. – Voogd, H. (1997) A város értékesítése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Búzás N. (2002) Önkormányzati szolgáltatások a regionális gazdasági hálózatok kiépítésében. – *SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei* 2002. 93-101. o.
- Garamhegyi Á. – Révész B. (2000) A területi marketing, mint az önkormányzatok versenyképességének egy lehetséges eszköze. – *SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei* 2000. 124-137. o.
- Hegyi F. B. (2007) Marketingorientált településfejlesztés. – Rechnitzer J. (szerk.) *Település és fejlesztés*. Magyar Közigazgatási Intézet Budapest. 129-138. o.
- Kozma G. (1995) Városmarketing, mint a helyi gazdaságfejlesztés egyik lehetséges eszköze. – *Tér és Társadalom* 9. 37-54. o.
- Kozma G. (2002) Terület – és településmarketing. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Rechnitzer J. (1995) Vázlatpontok a településmarketing értelmezéséhez és kidolgozásához. – *Tér és Társadalom* 9. 5-16. o.
- Románia, Országos Statisztikai Hivatal (INS): *Tempo Online* <http://statistici.INSSE.ro> , in elektronikus
- Sapientia EMTE Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Központ (2013) – *Turisztikai fejlesztési javaslat-csomag Kovászna*

DEVELOPMENT OF OFFERS AND SERVICES IN COVASNA CITY

SZÉKELY, KINGA-KATALIN

The marketing oriented regional and place development is a new approach in the Sekler region's development policies. But there are a few towns and villages, where the management recognized, that the practice of the place marketing could have many advantages and there are a lots of opportunities in this kind of town management.

In the last few years the local government of Covasna (a little spa town in south-east Transylvania) undertook some activities such as communication and public relations of the town, coordination and development of tourism offers and services.

In this paper will be presented how is trying the local government to improve the towns economical situation by using and applying the toolkit of place marketing and which is its role in the whole place marketing process.

NÉMETORSZÁG EGY FŐRE JUTÓ GDP-JÉNEK VIZSGÁLATA A MORAN FÉLE I MUTATÓ FELHASZNÁLÁSÁVAL

(Analysis of the GDP per capita in Germany using Moran's I
index for spatial autocorrelation)

SZENDI DÓRA

Kulcsszavak:

területi autokorreláció, Moran, Németország, GDP

A területi autokorreláció jelensége gyakorta megjelenik a regionális elemzésekben, arra a kérdésre keresve a választ, hogy az adatok térbeli eloszlása véletlenszerű, vagy valamilyen szabályos alakzatba rendeződik-e. A cikk célja a német egy főre eső GDP területi autokorrelációjának vizsgálata több területi szinten. Céljaim közt szerepel megvizsgálni a Moran féle I mutatót teljes nemzetgazdasági szinten (az egyes Bundeslandok adatainak felhasználásával), kelet és nyugatnémet szinten (szintén a Bundeslandok adataival dolgozva). Célom tehát annak megállapítása, hogy a szomszédsági kapcsolatok milyen befolyásoló hatással vannak az egy főre jutó GDP alakulására. A vizsgálatot az elmúlt 10 évre koncentráltan végzem el, vagyis a 2000 és 2010 közötti időszakra.

Bevezetés

A regionális gazdaságtanban a konvergencia vizsgálatai kiemelt szerephez jutnak. Kutatási területem a periférikus térségek felzárkóztatása közép-kelet Európában, Sachsen-Anhalt és BAZ térségek összehasonlításának példáján. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy mely tényezők segítik, és melyek hátráltatják, egyrészt a gazdaságok belső konvergenciáját, másrészt a tágabb régiójukhoz képest a felzárkózást. Kutatási területem úgy is megfogható, mint Közép- Kelet Európai gazdasági konvergencia tendenciájának vizsgálata Nyugat-Európához viszonyítva, ezen belül is kiemelt figyelmet fordítva a német és a magyar gazdaság belső konvergenciájára, kiemelt tekintettel azok hasonlóságára és különbségeire az B-A-Z megye és Sachsen-Anhalt tartomány tekintetében. Tehát azt a kérdéskört vizsgálom, hogy mely tényezők befolyásolják szignifikánsan a két országban a gazdaság belső konvergenciáját, és ezen faktorok közül melyek lehetnek azok a kulcsindikátorok, melyeket elősegíthetik a teljes gazdasági konvergencia elérését. A fő cél ezután a két ország konvergencia-folyamatában fellelhető hasonlóságok és különbségek feltárására, és a fontosabb következtetések levonása. Jelen cikkben a területi autokorreláció kérdéskörét, és a Moran index számítását elemzem a német gazdaság példáján keresztül.

A területi autokorreláció jelensége

Szakirodalmi áttekintés

A területi autokorreláció jelensége gyakorta megjelenik a regionális elemzésekben, arra a kérdésre keresve a választ, hogy az adatok térbeli eloszlása véletlenszerű, vagy valamilyen szabályos alakzatba rendeződik-e.

Autokorrelálatlanság esetén a szomszédos térségek egy főre jutó GDP értékei függetlenek egymástól, időben nem hatnak egymásra és területek távolsága nem befolyásolja a GDP értékekben mutatkozó különbségeket. Erős pozitív területi autokorreláció esetén a területi különbségeket a szomszédsági viszonyok jelentősen befolyásolják: minél közelebb vannak egymáshoz a kistérségek, annál inkább hasonló GDP értékük. Erős negatív autokorreláció esetén viszont a térkép „sakktáblaszerű”, vagyis a térben minél távolabb vannak egymástól a kistérségek, annál inkább hasonló GDP értékük. (Csire, Németh; 2007)

Ezért tehát Németország esetében is feltehető a kérdés, hogy milyen kapcsolat van az egymás melletti területek értékei között, van-e az egyes területi egységek értékei között valamilyen korrelációs kapcsolat. Ezen kapcsolatok megléte leggyakrabban a szomszédos területi egységek értékei között valószínűek. Ezért fontos, hogy az egyes területek egymásra hatását ellenőrizni lehessen, és a köztük lévő kapcsolat számszerűsíthető legyen.

A Moran-féle I mutató az autokorreláció mérésére szolgáló, Moran által 1950-ben javasolt mutatószám, melynek képlete az alábbi:

$$I = \frac{N}{\sum D_{ij}} \frac{\sum \sum (x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x}) D_{ij}}{\sum (x_i - \bar{x})^2}$$

ahol $(x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x})$ a területegységekhez tartozó értékek és az átlagok különbségének szorzata, D_{ij} a szomszédsági kapcsolatokat leíró mátrix, az N pedig a területegységek száma. Amennyiben $I > -1/(N-1)$ akkor pozitív, ha $I < -1/(N-1)$ akkor pedig negatív autokorrelációs kapcsolatról beszélhetünk. Ha $I = -1/(N-1)$, akkor pedig nem áll fenn autokorrelációs kapcsolat az egyes területi egységek között. Maximuma az 1-hez, míg minimuma a -1-hez közelít. (Dusek T., 2004.)

A Moran I index értékei

Németország egésze

Az egy főre jutó GDP vizsgálatoknál nagymértékű, és növekvő regionális különbségek voltak megfigyelhetők a keleti és nyugati Bundeslandok között. Ezért mindenképpen fontosnak tartottam, hogy a GDP kérdéskörét részletesebb elemzés alá vonjam, melynek egyik eszköze (a konvergencia vizsgálatok mellett) a területi autokorreláció jelenségének vizsgálata. Jelen elemzésben szereplő, az egy főre jutó GDP területi autokorrelációját mérő, Moran féle I indexet kétféle számítási móddal számítottam ki. A két módszert alapvetően a szomszédsági mátrix számítási módja különbözteti meg egymástól. A Moran I index számításának első módszerében a

szomszédsági mátrix bináris volt, vagyis a szomszédos területek celláiban 1-es, a nem szomszédos területekben 0 szerepelt.

A korrigált Moran index esetében egy sorstandardizált szomszédsági mátrixot alkalmaztam. Ez esetben a mátrix minden elemét elosztottam az adott sor sorösszegével (az egyes sorok összege 1).

A kétféle számítási mód miatt természetesen az index viszonyítási alapjában nem, de az index számítási módjában történt változás.

Első lépésben Németország teljes területére számítottam ki a kétféle indexet. A szomszédsági mátrix egyes elemei a Bundeslandok voltak (NUTS1). Az eredményeket az alábbi táblázat szemlélteti.

1. TÁBLÁZAT

A Moran-féle I index alakulása Németország esetében (2000-2010)
(*Moran's I index in Germany from 2000 to 2010*)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Moran I	0,09527	0,09845	0,09281	0,10078	0,11161	0,12668	0,14304	0,15855	0,17096	0,13346	0,16929
korrigált Moran I	0,07856	0,08043	0,07174	0,07880	0,08672	0,09680	0,10989	0,11974	0,10972	0,08503	0,11234
viszonyítási alap	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667	-0,0667

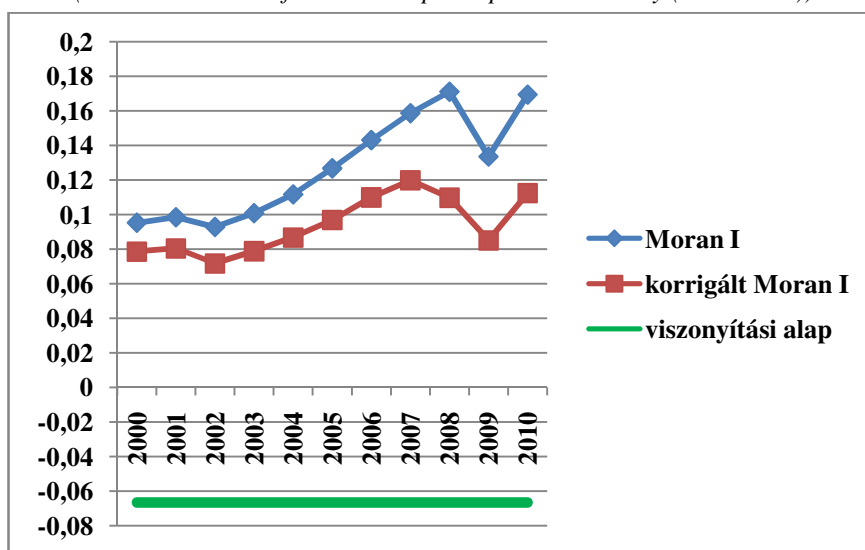
Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

A táblázat adataiból leolvasható, hogy mindkét számítási móddal létrejött Moran I index pozitív területi autokorreláltságot mutat, azonban ez nem túl erős, hiszen legmagasabb értéke sem éri el a 0,2-et. Ugyanakkor látható, hogy az egy főre jutó GDP értékeiben látott pozitív autokorreláció növekvő tendenciát mutat, főként 2002 és 2008 között. Ezután a gazdasági és pénzügyi válság 2009-ben visszavetette az index értékeit, azonban a 2010-es évben újra megközelítette a 2008-as értékeket. Megállapítható, hogy a két számítási móddal kialakított Moran I index értékei tendenciájukban hasonlóak, ugyanakkor a korrigált index alacsonyabb értékeket vesz föl. Különbség volt a két indexben a gazdasági válság hatásakor, ugyanis a korrigált index 2008-ban és 2009-ben is csökkenést mutatott.

Az így kiszámított pozitív területi autokorreláció tehát azt jelzi, hogy Németország egészére vonatkozóan az egyes Bundeslandok esetében a területi különbségekre hatnak a szomszédsági viszonyok, ugyan nem túl nagymértékben. Minél közelebb vannak egymáshoz a Bundeslandok, annál inkább hasonló az egy főre jutó GDP értékük. Az 1. számú ábra a Moran index változását mutatja 2000 és 2010 között.

1. ÁBRA

Egy főre jutó GDP Moran I indexeinek alakulása, Németország (2000-2010)
(Moran's I indexes for the GDP per capita in Germany (2000-2010))

Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

Nyugat-Németország

Második lépésben megvizsgáltam a Moran-féle I indexek alakulását a keleti és nyugati országrészre vonatkozóan is, hogy láthassam, milyen eltérések állnak fenn a mutató tekintetében az egykori NSZK és NDK tartományai között. Nyugat-Németország esetét az alábbi táblázat szemlélteti.

2. TÁBLÁZAT

A Moran-féle I index alakulása Nyugat-Németország esetében (2000-2010)
(Moran's I index in West Germany from 2000 to 2010)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Moran I	-0,1508	-0,1548	-0,1681	-0,1892	-0,1942	-0,1921	-0,1948	-0,2069	-0,2524	-0,2373	-0,2274
korrigált Moran I	-0,1983	-0,1988	-0,2249	-0,2428	-0,2582	-0,2669	-0,2730	-0,2896	-0,3372	-0,2958	-0,3013
viszonyítási alap	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111	-0,1111

Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

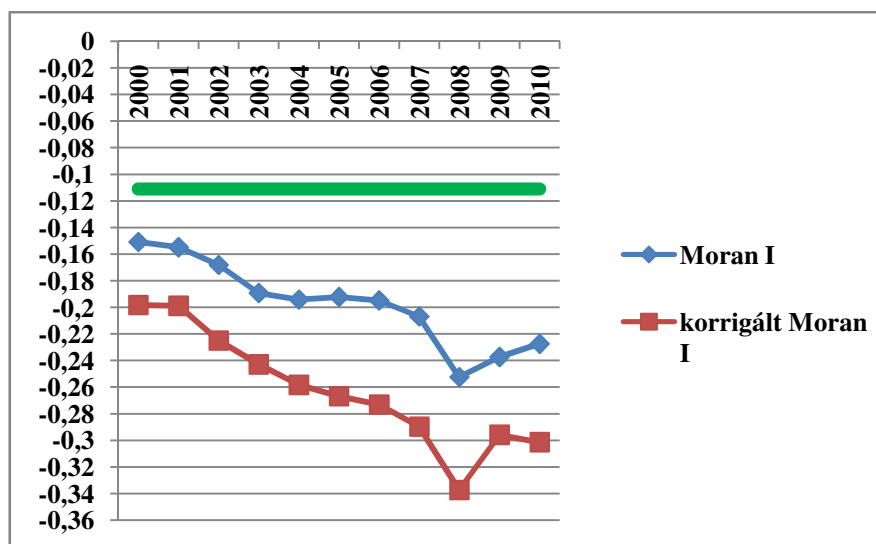
Látható, hogy a teljes német gazdaságra számított Moran I index értékeitől eltérő mutatókat kapunk, amennyiben csak a nyugatnémet területek adatait vesszük figyelembe. Ekkor ugyanis az értékek a negatív tartományba kerülnek, és immár negatív autokorrelációt mutatnak, hiszen értékük kisebb, mint a viszonyítási alap. Ugyanakkor a nyugatnémet index esetében meg kell jegyeznem, hogy a negatív térbeli autokorreláció értéke nem túl erős. A korrigált index értéke minden esetben

az egyszerű bináris szomszédsági módszerrel számított index értéke alatt marad. A korrigált index eltérése az egyszerű indextől nagyobb, mint a teljes német gazdaság esetében. A nyugatnémet területek esetében tehát a szomszédsági súlyok szerepe nagyobb. A negatív térbeli auokorreláció arra utal, hogy a térben minél távolabb vannak egymástól az egyes Bundeslandok, annál inkább hasonló az egy főre eső GDP értékük. A helyzetet az alábbi, 2. számú ábra mutatja.

2. ÁBRA

Egy főre jutó GDP Moran I indexeinek alakulása, Nyugat-Németország (2000-2010)

(Moran's I indexes for the GDP per capita in West Germany (2000-2010))

Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

Kelet-Németország

Az értékeket kiszámítottam a keletnémet gazdaság esetére is, mely értékeket a 3. számú táblázat tartalmazza.

3. TÁBLÁZAT

A Moran-féle I index alakulása Kelet-Németország esetében (2000-2010)

(Moran's I index in East Germany from 2000 to 2010)

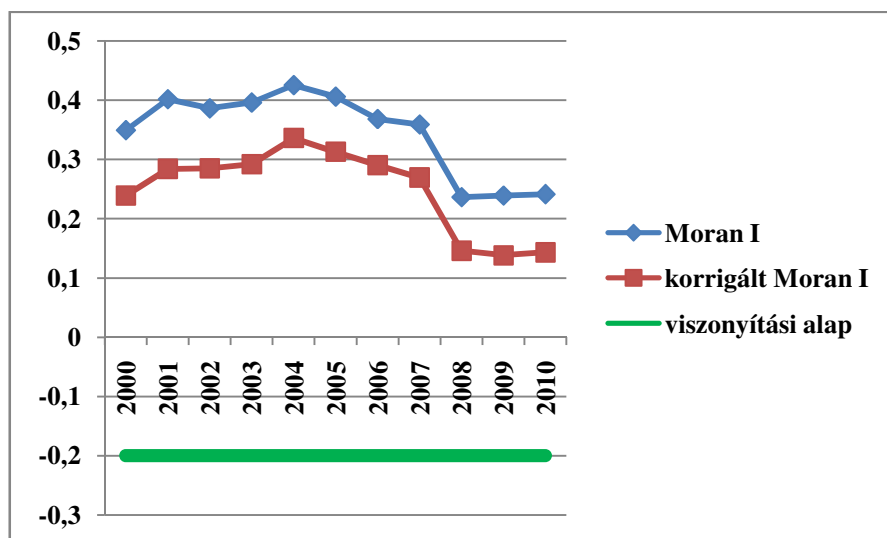
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Moran I	0,34932	0,40174	0,38626	0,39596	0,42541	0,40599	0,36820	0,35899	0,23614	0,23868	0,24115
korrigált Moran I	0,23899	0,28380	0,28466	0,29184	0,33581	0,31269	0,29008	0,26936	0,14599	0,1382	0,14318
viszonyítási alap	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2

Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

Kelet-Németország esetében a Moran index értékei a pozitív tartományba esnek, értékei a teljes időszak során magasan a viszonyítási alap értéke fölött mozogtak. Ez a teljes 2000-2010-es időszakra erős, pozitív területi autokorrelációt jelentett. A keleti területek értékeit mutatja a 3. számú ábra.

3. ÁBRA

Egy főre jutó GDP Moran I indexeinek alakulása, Kelet-Németország (2000-2010)
(Moran's I indexes for the GDP per capita in East Germany (2000-2010))

Forrás: saját szerkesztés (Eurostat 1 főre jutó GDP adatainak felhasználásával)

A keletnémet területeken megállapított pozitív autokorreláció értéke közepesen erősnek mondható, vagyis jelen esetben is az a tendencia érvényesül, hogy az egyes Bundeslandok esetében a területi különbségekre hatnak a szomszédsági viszonyok. Tehát minél közelebb vannak egymáshoz a Bundeslandok, annál inkább hasonló az egy főre jutó GDP értékük.

Megállapítható tehát, hogy a Moran I index értékeiben is erős regionális eltérések figyelhetők meg az egykori NSZK és NDK tartományai között, ezért a jelenségek további elemzése szükséges az egyes Bundeslandokon belül a körzetek adatainak felhasználásával.

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a Moran féle I index Németország egésze és a keletnémet területek esetében is pozitív területi autokorrelációt mutatott. Ez azt jelenti, hogy minél közelebb helyezkednek el a térben egymáshoz képest a területi egységek, annál inkább hasonló az egy főre jutó GDP értékük. Ugyanakkor a nyugatnémet területek esetében negatív autokorrelációt tapasztaltam, vagyis ez esetben minél inkább távol helyezkednek el egymástól a területi egységek, annál inkább hasonlóak az egy főre jutó GDP értékeik. Vagyis jelen esetben a közel elhelyezkedő területek értéke heterogén. A Moran index értékei tehát eltérő tendenciákat mutatnak a nyugati és a keleti országrészben, ezért javasolt az index részletesebb vizsgálata is, amely az egyes Bundeslandok szintjén vizsgálja az index értékeit.

Irodalom

- Csöter András, Németh Nándor (2007) *Az életminőség területi differenciái Magyarországon: a kistérségi szintű HDI becslési lehetőségei*, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- Dusek Tamás (2004) *A területi elemzések alapjai*, Regionális tudományi tanulmányok 10., ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- Nemes Nagy József (2005) *Regionális elemzési módszerek*, Regionális tudományi tanulmányok 11., ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- Nemes Nagy József (2009) *Terek, helyek, régiók*; Akadémiai Kiadó, Budapest.

ANALYSIS OF THE GDP PER CAPITA IN GERMANY USING MORAN'S I INDEX FOR SPATIAL AUTOKORRELATION

SZENDI DÓRA

The spatial autocorrelation is a specific problem in the regional economics. The main goals of the analysis about spatial autocorrelation are to examine if there are relationships between the regions. So if the distribution of the spatial data is stochastic, or deterministic. My main goal in this research is to analyse the Moran's I index for the whole German economy (according to my research field), and for the two parts of the country from 2000 to 2010. In my opinion there are differences in this indicator between the parts of the country.

A HAZAI KISTÉRSÉGEK VONZEREJÉNEK ÉS TERÜLETI TŐKÉJÉNEK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE

(Some relations of attractiveness and territorial capital of
Hungarian sub-regions)

TÓTH BALÁZS ISTVÁN

Kulcsszavak:

területi tőke, térségi vonzerők, migráció, kistérségek, diszkriminancia-elemzés

A térségi vonzerők és a helyi sajátosságok szoros összefüggésben állnak a területi tőke koncepciójával. A kutatás egyik célja, hogy a nemzetközi szakirodalom alapján, elméleti szinten feltárja a térségek területi tőkéje és attraktivitása közötti kapcsolódási pontokat. A kutatás másik célja annak feltérképezése, hogy a hazai kistérségek területi tőkéjének egyes dimenziói milyen összefüggést mutatnak a helyi vonzerők szempontjából lényeges odatelepülések és elvándorlások számának különbségével. A diszkriminancia-elemzésen nyugvó vizsgálat legfőbb üzenete, hogy a területi tőke alrendszereit tekintve jelentős különbségek mutatkoznak az állandó elvándorlással és állandó odatelepüléssel jellemezhető kistérségek között, továbbá a jelentős és enyhe állandó elköltözéssel jellemezhető kistérségek viszonylatában.

Bevezetés

Kutatásom célja, hogy elméleti szinten és empirikus vizsgálat keretében tárjam fel a térségek területi tőkéje és vonzereje közötti kapcsolódási pontokat. A dolgozatban egyrészt néhány, a térségi vonzerők jelentőségét, továbbá a területi tőkével való összefüggését tárgyaló nemzetközi és hazai szakirodalom áttekintésére teszek kísérletet, másrészt saját vizsgálat keretében térképezem fel, hogy a térségek területi tőkéjének egyes dimenziói milyen összefüggésben állnak az odatelepülések és elvándorlások mértékével (különbségével) a hazai kistérségek esetében, a 2006 és 2011 közötti időszakra vonatkozóan. Az elemzés során többváltozós statisztikai módszerre, ún. diszkriminancia-elemzésre építve mutatom be a témakör empirikus kutatási lehetőségeit.

A térségi vonzerők és a területi tőke

A helyi tényezők és erőforrások megléte és minősége szoros összefüggésben áll a térségek vonzerejével, valamint a helyekről kialakított képpel. Minden helyhez szakrális tartalom (*Nemes Nagy* 2009), illetőleg természetes történelmi dimenzió köthető, amelyet *Jankó* (2002) a hely szellemével (*genius loci*) illetett. Az egyének szimbólumokkal, jelentésekkel ruháznak fel helyeket, térségeket és régiókat, vagyis

„képet alkotnak” arról a régióról, amelyben élnek (Benedek 2010), de értéket tulajdonítanak más – szomszédos vagy távolabbi – régióknak is. A szimbólumok befolyásolják a térségek ismertségét, hozzájárulnak a térségek egyediségének és aktivitásának növekedéséhez, valamint erősítik annak multikulturális jellegét (Keresztély 2005). Földi (2000) megállapításaival egyetértve úgy gondolom, hogy az egyes térségekről kialakított képet számos helyi potenciál és térségi funkció befolyásolja, így például a helyi gazdaság működése, a megszerzhető jövedelem és vagyon, a közösség jellemzői, a társadalom szerkezete és összetétele, a humán kapacitások színvonala, a fizikai (épített) és természeti környezet, a közbiztonság és a „történelemben gyökerező” hagyományok.

A helyi vonzerők jelentőségére hazánkban több kutatás világított rá az elmúlt években. Koltai (2006) a hazai városok példáján a vállalkozások és a lakosság számára vonzó (telepítési) tényezőket vette sorra. Borsos (2007) a kulturális vonzerőknek tulajdonított nagy figyelmet a megyei jogú városok esetében. A turisztikai vonzerők jelentőségével, továbbá a turizmus és a migráció kapcsolatával Michalkó et al. (2003), illetve Illés et al. (2011) foglalkoztak mélyrehatóbban. Ezen kívül hosszú ideje állt a hazai területi kutatások fókuszában a vándorlás és a helyi vonzó tényezők elemzése. Egyrésztől több, az egész országra kiterjedő, átfogó elemzés született (többek közt Beluszky–Győri 1999, Németh 2008, Dövényi 2009), másrésztől egy-egy régióra vagy megyére, illetve agglomerációk vagy kistépelölések egyes csoportjaira készült tényképek és vizsgálatok is szép számmal láttak napvilágot (többek közt Szörényiné Kukorelli 1997, Csapó 1998, Daróczi 1998, Baráth et al. 2001, Horváthné Takács 2008, Molnár 2008, illetve Bajmócy 2000, Csanádi–Csizmady 2002, Hardi 2002, Ekéné Zamárdi 2005, Kovács–Szirmai 2006, Horváth 2007, Ignits–Kapitány 2007, Bálint 2012).

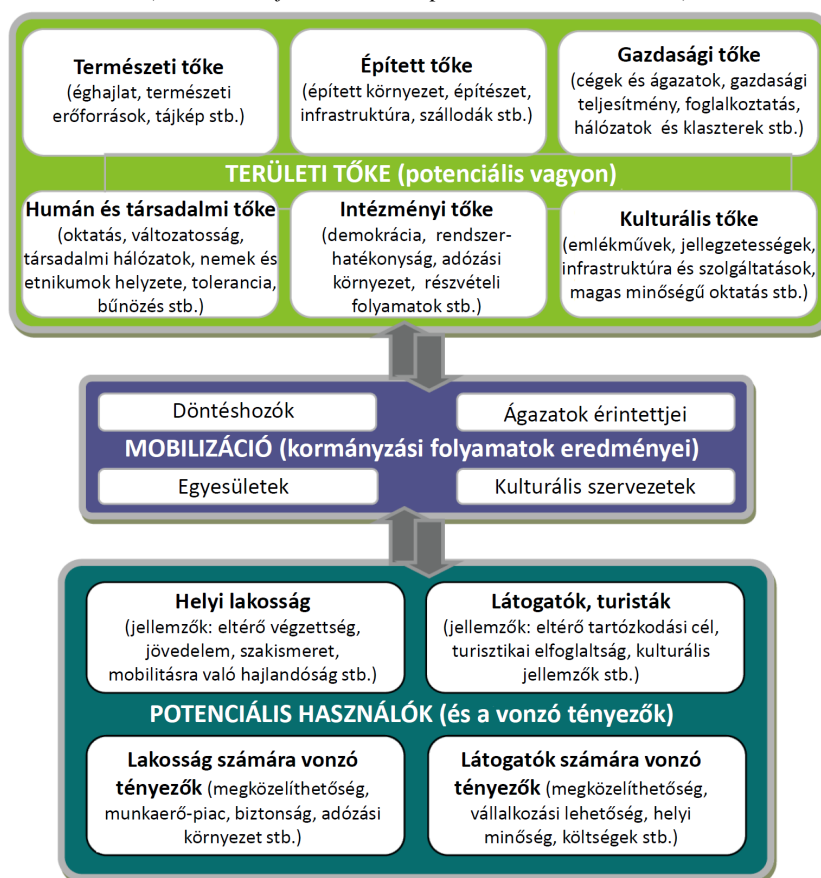
Az újabb nemzetközi kutatásoknak köszönhetően egyre többen értekeztek arról is, hogy a térségi attrakciók és a helyi sajátosságok szoros összefüggésben állnak a területi tőke koncepciójával. A területi tőke elméletének lényege, hogy új szempontrendszer alapján rendszerezte azokat az anyagi (kemény) és nem anyagi (puha) helyi tényezőket, amelyek befolyásolják a térségek fejlődését és sikerességét (OECD 2001, Camagni 2008). Az alapmodellnek napjainkban néhány módosított változata is ismeretes (Tóth 2010, Ventura et al. 2010, Zonneveld–Waterhout 2010, Russo et al. 2012), de a helyi vonzerőkkel kapcsolatban Servillo et al. (2012) koncepciója érdemel bővebb kifejtést.

A szerzők olyan elméleti kapcsolatrendszert vázoltak fel, amelyben egyrésztől összesítették a térség vonzerejének kínálati tényezőit (természeti, épített, gazdasági, humán és társadalmi, intézményi és kulturális tőke), másrészt azonosították a vonzerők iránt potenciálisan fogékony szereplőket (helyi lakosság és turisták). Feltételezték, hogy a kínálati tényezők és a fogyasztók „egymásra találásának” folyamatában a helyi kormányzásnak és más szereplőknek, intézményeknek (döntéshozók, ágazatok érintettjei, egyesületek, kulturális szervezetek) jelentős szerepük van, hiszen e szervezetek képesek mobilizálni a területi tőke elemeit, valamint felkelteni a

belső és külső potenciális felhasználók érdeklődését a helyi vonzerők iránt (1. ábra) (Servillo et al. 2012.).

1. ÁBRA

A területi tőke és a térségi vonzerők kapcsolata (Relations of territorial capital and attractiveness)

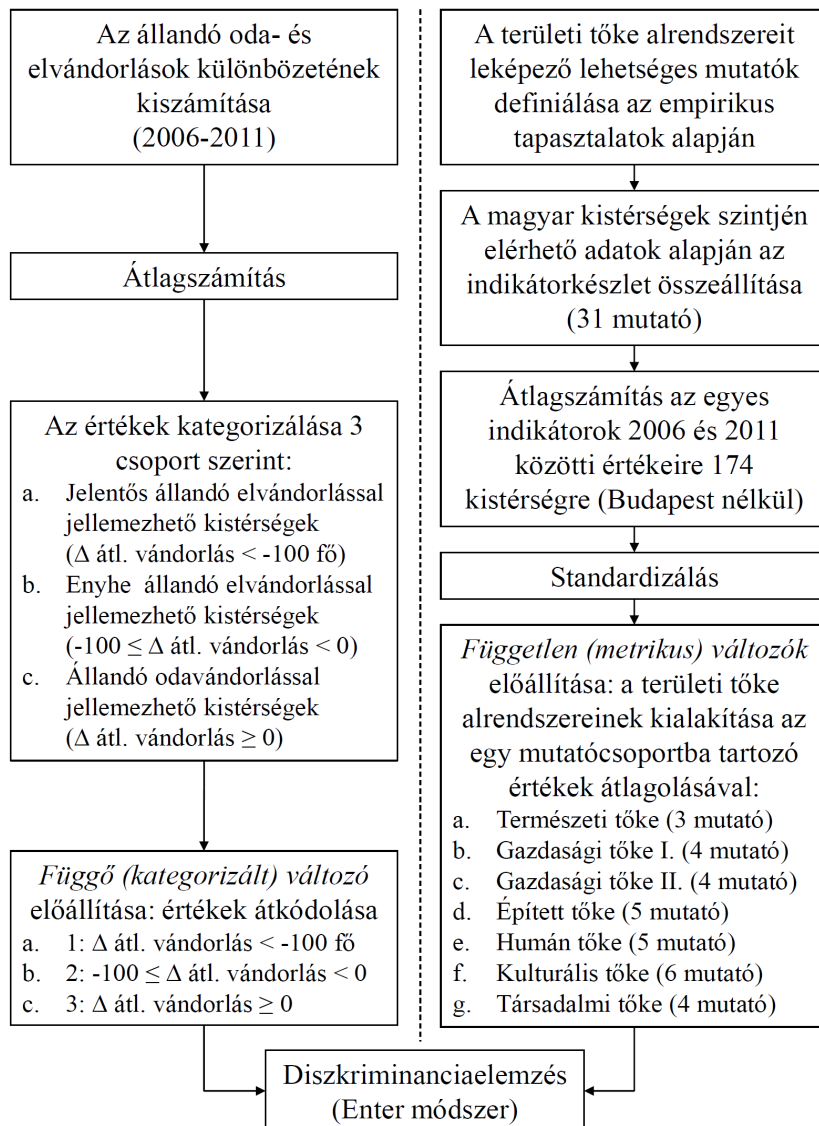
Forrás: Servillo et al. (2012).

A kutatás eredményei

Empirikus vizsgálataim során alapvetően a fent bemutatott modellre támaszkodtam, azonban a dolgozat keretein belül a potenciális felhasználók közül kizárólag a helyi lakossággal, illetve a számukra vonzó tényezőkkel foglalkozom. Arra voltam kíváncsi, hogy a helyi lakosság állandó oda-, illetve elvándorlása milyen összefüggésben áll a területi tőke néhány alrendszerével. Kimutatható-e statisztikailag, hogy a relatíve kedvezőbb területi tőkéjű térségek vonzzák a lakosságot, míg a viszony-

lag csekélyebb területi tőkével bíró térségekre inkább az elvándorlás jellemző? A kiinduló hipotézis tehát az volt, hogy a kistérségek esetében megfigyelhető migrációs trend függ a kistérségek területi tőkéjétől. Az empirikus kutatáshoz szükséges bemeneti adatok előállítása több lépésben történt (2. ábra).

2. ÁBRA
Az elemzés struktúrája
(Structure of the analysis)

Forrás: Saját szerkesztés.

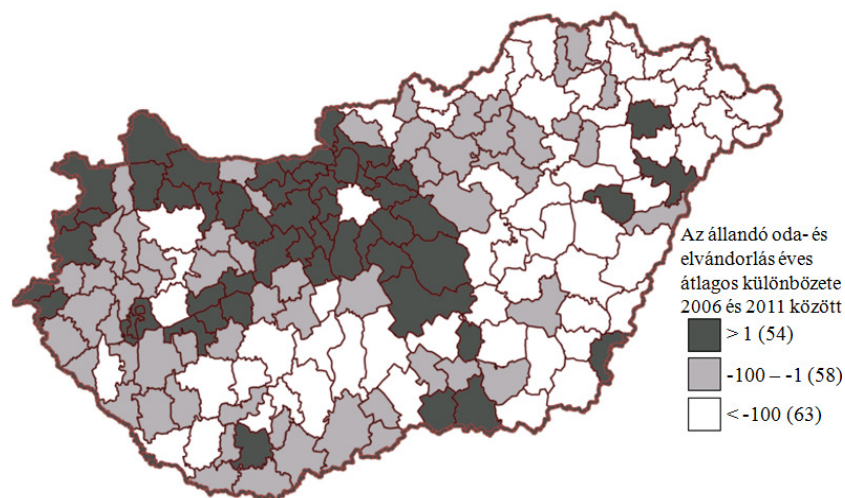
A lakosság belföldi migrációjával összefüggésben átlagoltam az állandó el- és odavándorlások számának különbözetét 2006 és 2011 között, majd a hazai kistérségek három kategóriáját hoztam létre (jelentős állandó elvándorlással, enyhe állandó elvándorlással és állandó odavándorlással jellemezhető kistérségek).

Az állandó jellegű belföldi migráció kutatásával kapcsolatosan elmondható, hogy számos tapasztalat halmozódott fel a hazai szakirodalomban. Megállapítható, hogy a költözések egyik fő iránya Pest megye, ez egészíti ki a keleti országrészből a Dunántúl iparosodott megyéibe irányuló migrációt (Németh 2008), de pozitív vándorlási egyenleggel bírnak a Balatontól északra található területek is (Beluszky–Győri 1999, Illés *et al.* 2011). Dövényi (2007) szerint a vándorlások egyenlege alapján kistérségi szinten egy, az Ózd–Mezőkövesd–Szolnok–Dunaújváros–Nagykanizsa–Lenti településeken végigfutó vonal választja el a túlnyomóan nyerséget élvező északi területeket az elvándorlással jellemezhető déli területektől. Utóbbiak kapcsán Beluszky és Győri (1999) az egykori „energetikai-ipari” tengelyt, annak közvetlen környezetét és az Észak-Alföldet jellemezték nagyarányú elvándorlással. Németh (2008) és Dövényi (2009) rávilágítottak továbbá arra, hogy az állandó vándorlás leginkább szűk határok között változik, tehát az ún. kistávú migráció jellemző. Végül, kistérségi szinten helytálló Faragó (2007, 32) megállapítása, miszerint az agglomeratív hatások és a tevékenységek koncentrációja „nagyobb vonzerőt gyakorol a mobil munkaerőre, a családokra és a különféle intézményekre, amelyek odatelepülésükkel tovább növelik a központi hely nagyságát, amely így egyre többet képes nyújtani, és így még nagyobb vonzerőt gyakorol”. Ekéné Zamárdi (2003) e jelenség kapcsán arra utalt, hogy a tartós vándorlások nem a területi kiegyenlítődés irányába hatnak, hanem éppen ellenkezőleg; amíg az elvándorlással jellemezhető területek belső erőforrásai fokozatosan gyengülnek, addig a fogadó területek új potenciálokra tesznek szert.

2006 és 2011 között a fentiekben vázolt trendek lényegében nem változtak, bár Illés *et al.* (2011) szerint – a begyűrűző világgazdasági válság miatt – újabb belföldi migrációs korszakról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy erőteljesebben rajzolódik ki az a tendencia, miszerint a célterületek a főváros környéki agglomeráció kistérségeire, a jelentős (nagy)várossal rendelkező kistérségekre, a nyugati határszéltre, illetve a Balaton környékére koncentrálódnak (3. ábra).

3. ÁBRA

Az állandó oda- és elvándorlások éves átlagos különbsége 2006 és 2011 között
(Annual average difference of permanent migration between 2006 and 2011)

Forrás: TeIR (KSH T-STAR) alapján saját szerkesztés.

Visszatérve saját elemzéseimre, megjegyzendő, hogy a létrehozott hármas kimenettelű tipológia mögé magyarázóteret kívántam vetíteni a területi tőke néhány releváns dimenziója szempontjából (természeti, gazdasági, épített, humán, kulturális és társadalmi tőke). Az adatállomány a területi tőke alrendszeivel kapcsolatos harmincegy mutatót, illetve ezek hét dimenzió szerinti csoportosítását tartalmazta. (A vizsgálatban szereplő mutatókat az 1. melléklet foglalja össze). Budapest több esetben kiugró vagy extrém értékeket képviselt, ezért kizártam a további elemzésekből. Mivel az alacsony mérési szintű függő változót magas mérési szintű független változók segítségével kívántam magyarázni, valamint a csoportnagyságok közel azonosak voltak (31, 33 és 36%), ezért a diszkrimancia-elemzés alkalmazása mellett döntöttem.

A többváltozós elemzési módszer egyik alapvető statisztikájával, a csoportok átlagértékeivel kapcsolatosan megállapítható, hogy a jelentős állandó elvándorlással jellemezhető csoport átlagos természeti (-0,010), humán (0,076) és társadalmi tőkével (0,030), valamint átlagtól elmaradó gazdasági (-0,295, illetve -0,369), épített (-0,179) és kulturális tőkével (-0,137) írható le. Az enyhe elvándorlással jellemezhető kistérségek átlagon felüli teljesítményt mutatnak az épített tőke tekintetében (0,192), továbbá átlagos szintű kulturális tőkével rendelkeznek (0,013), azonban a területi tőke többi dimenziójában lemaradónak minősülnek (gazdasági tőke: -0,124, illetve -0,219; humán tőke: -0,202; társadalmi tőke: -0,102). Az állandó odavándorlással jellemezhető csoport az épített tőke (0,000) kivételével átlagot meghaladó teljesítményű (természeti tőke: 0,115; gazdasági tőke: 0,472, illetve 0,658; humán tőke: 0,129; kulturális tőke: 0,143; társadalmi tőke: 0,075). A szórásértékek alapján

továbbá elmondható, hogy a területi tőke dimenzióinak az egyes csoportokon belüli szórása homogén. Végül, az ANOVA-teszt Wilks'-lambda értéke arra világít rá, hogy amíg a gazdasági tőke két dimenziójának a legjelentősebb a hatása a keletkezett diszkriminancia függvényekre (0,686, illetve 0,722 értékkel), addig a természeti és a társadalmi tőke szerepe elenyésző (0,987, illetve 0,974) (t.i. a lambda érték alacsonyabb értéke mutatja a jelentősebb hatást). A diszkriminancia-elemzés további eredményeit, valamint a létrejött függvényeket az 1. táblázat mutatja be.

1. TÁBLÁZAT

*A diszkriminancia-elemzés eredményei és a diszkriminancia függvények
(Results of the discriminant analysis and the discriminant functions)*

<i>Függvények</i>	<i>1. függvény</i>	<i>2. függvény</i>
<i>Pearson korrelációs együttható mátrix (structure matrix)</i>		
Gazdasági tőke (magántőke)	0,795*	-0,304
Gazdasági tőke (jövedelem, adó)	0,737*	-0,157
Kulturális tőke (közművelődés)	0,229*	0,023
Épített tőke (elérhetőség, intézményi ellátottság)	0,125	0,793*
Humán tőke (oktatás, szabadalmak)	0,072	-0,450*
Társadalmi tőke (bűnözés, biztonság)	0,078	-0,368*
Természeti tőke (zöldterületek)	0,099	-0,195*
Sajátérték	0,701	0,161
Magyarázott variancia	81,3%	18,7%
Kanonikus korreláció	0,642	0,373
Wilks' lambda	0,506	0,861
χ^2 ; df; Sig.	114,397; 14; 0,000	25,107; 6; 0,000
<i>Középpont (centroid) értékek</i>		
Jelentős mértékű állandó elvándorlással jellemezhető kistérségek	-0,834	-0,355
Enyhe mértékű állandó elvándorlással jellemezhető kistérségek	-0,202	0,555
Állandó odavándorlással jellemezhető kistérségek	1,174	-0,188

Megjegyzés: *A változók és a diszkriminancia függvények közötti legnagyobb abszolút korreláció. Box's M=137,912.

Forrás: Saját szerkesztés.

A sajátérték és a magyarázott variancia alapján megállapítható, hogy az első diszkriminancia függvény jóval meghatározóbb, mint a második. A kanonikus korreláció arról árulkodik, hogy a függő változó varianciájának 64,2%-át magyarázza

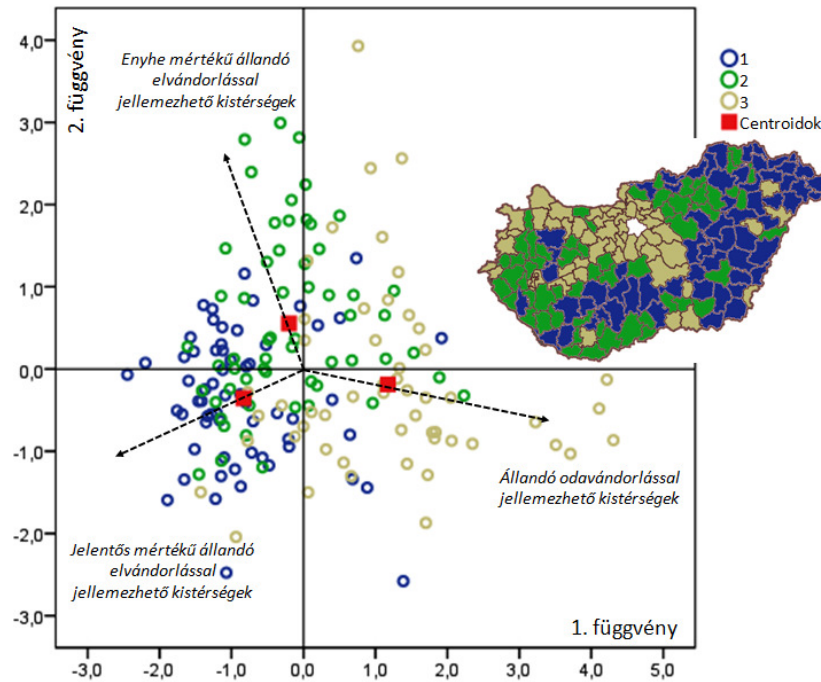
az első függvény, a második függvény ettől elmarad (37,3%). A Wilks'-lambda statisztikái alapján konstatálható, hogy a függvények szignifikánsak, de az első függvény hatása jelentősebb. Az első diszkriminancia függvényt legerősebben a magánvagyon (magántőke) határozza meg, ezután következnek jövedelmek és adók, illetve a kulturális tőke. A másik függvényt az épített tőke befolyásolja leginkább, ezt követi a humán, a társadalmi, végül a természeti tőke; mindhárom negatív korrelációval.

Az elemzés eredményeként az első függvényt úgy értelmezhetjük, mint egy olyan skálát, amelynek pozitív irányultságú része kedvező gazdasági és kulturális tőkét testesít meg. A második függvény egy olyan egyenest feszít ki, amelyen a pozitív értékek kedvezőbb épített tőkére, de kedvezőtlenebb immateriális erőforrásokra utalnak; ezzel szemben a skála negatív értékei a kevésbé kedvező elérhetőséget és intézményi ellátottságot reprezentálják az immateriális és természeti tőke magas szintje mellett.

Az egyes csoportok középpontértékei (centroidjai) alapján több megállapítás is tehető (4. ábra). A jelentős állandó elvándorlással jellemezhető kistérségek statisztikailag alacsony értékkel rendelkeznek mindkét dimenzióban, azonban a területi tőke alrendszeri közül valójában a gazdasági és kulturális tőkét összesítő függvény, illetve az épített tőke tekintetében maradnak el a másik két csoport kistérségeitől, a humán és társadalmi tőkét tekintve kedvezőbb helyzetet mutatnak. Az enyhe állandó elvándorlással jellemezhető kistérségek a gazdasági erőforrások tekintetében átlagosan jobb teljesítménnyel rendelkeznek, mint az előző csoport kistérségei, de átlagosan elmaradnak az állandó odavándorlással jellemezhető kistérségektől. Ez a megállapítás a másik függvény esetében is helytálló. Az enyhe állandó elvándorlással jellemezhető csoport tekintetében kizárólag az épített tőke indikátorai jeleznek kedvezőbb pozíciót.

4. ÁBRA

A kistérségek helyzete a diszkriminanciafüggvények alapján
(Positions of sub-regions according to discriminant functions)

Forrás: Saját szerkesztés.

A létrehozott modell illeszkedésének utolsó próbája az ún. találat-mátrix, amely alapján a helyesen besorolt kistérségek aránya 64,9%; ez szignifikánsan jobb, mint az elvárt találati arányok.

1. TÁBLÁZAT
Az empirikus vizsgálat indikátorai
(Indicators of empirical investigation)

<i>A területi tőke elemei és mutatói</i>	<i>Az indikátor forrása</i>	<i>Az átlagolásnál figyelembe vett évek</i>
<i>Természeti tőke (zöldterületek)</i>		
a település területére jutó zöldterületek aránya, %	KSH T-STAR	2006-2010
1 lakosra jutó zöldterületek nagysága, m ²	KSH T-STAR	2006-2010
1 lakosra jutó rendszeresen tisztított területek nagysága, m ²	KSH T-STAR	2006-2011
<i>Gazdasági tőke (jövedelem, adó)</i>		
1 lakosra jutó összes belföldi jövedelem, eFt	NAV SZJA	2006-2011
1 adófizetőre jutó munkaviszonyból származó jövedelem, eFt	NAV SZJA	2006-2011
1 adófizetőre jutó magánszemélyek kommunális adója, eFt	MÁK	2006-2010
1 adófizetőre jutó építmény- és telekadó, eFt	MÁK	2006-2011
<i>Gazdasági tőke (magánvagyon)</i>		
1000 lakosra jutó személyi számítógépek száma, db	GKIeNET	2007-2010
1000 lakosra jutó mobilelfizetések száma, db	GKIeNET	2007-2010
1000 lakosra jutó internetfelhasználók száma, fő	GKIeNET	2007-2010
1000 lakosra jutó személygépkocsik és motorkerékpárok száma, db	KSH T-STAR	2006-2011
<i>Épített tőke (elérhetőség, intézményi ellátottság)</i>		
idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út átlagos hossza autópályacsomópontig, km	GeoX Kft.	2008-2011
idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út átlagos hossza vasútig, km	GeoX Kft.	2008-2011
10000 lakosra jutó közoktatási intézmények száma, db	GeoX Kft.	2010
10000 lakosra jutó orvosi intézmények száma, db	GeoX Kft.	2010
10000 lakosra jutó közművelődési intézmények száma, db	GeoX Kft.	2010
<i>Humán tőke (oktatás, szabadalmak)</i>		
1000 lakosra jutó, a felsőoktatásban részt vevő hallgatók száma (képzés helye szerint), fő	KSH T-STAR	2006-2011
A 18 évesekre jutó sikeres érettségi vagy szakmai vizsgát tett tanulók aránya, %	KSH T-STAR	2006-2011
1000 lakosra jutó óvodai, általános iskolai, középiskolai pedagógusok, valamint a felsőoktatásban dolgozók száma, fő	KSH T-STAR	2006-2011
1000 fiatalkorúra (0-14 éves) jutó számítógépet használni tudók száma, fő	KSH T-STAR	2007-2011
10000 lakosra jutó belföldi szabadalmak száma, db	SZTNH	2009-2011
<i>Kulturális tőke (közművelődés)</i>		
1000 lakosra jutó színházlátogatók száma, fő	KSH T-STAR	2008, 2010-2011
1000 lakosra jutó mozilátogatók száma, fő	KSH T-STAR	2006-2010
1000 lakosra jutó múzeumlátogatók száma, fő	KSH T-STAR	2006-2011
1000 lakosra jutó kulturális rendezvényeken részt vevők száma, fő	KSH T-STAR	2006-2011
1000 lakosra jutó alkotói-művelődési közösségekben részt vevők száma, fő	KSH T-STAR	2007-2011
1000 lakosra jutó rendszeres művelődési formákban részt vevők száma, fő	KSH T-STAR	2006-2011
<i>Társadalmi tőke (biztonság és bűnözés)</i>		
1000 lakosra jutó regisztrált bűncselekmények száma, db	KSH T-STAR	2006-2009, 2011
10000 lakosra jutó hajléktalanok száma, fő	KSH T-STAR	2006-2011
10000 lakosra jutó személyi sérüléssel járó közúti balesetek száma, db	KSH T-STAR	2006-2011
10000 lakosra jutó családsegítő szolgáltatást igénybevevők száma, fő	MÁK	2006-2010

Forrás: Saját szerkesztés.

Összegzés

A vizsgálat legfőbb eredménye, hogy a térségek területi tőkéjének összetevői és a térségek attraktivitása közötti kapcsolat megfelelően modellezhető, valamint empirikusan igazolhatóvá vált az is, hogy a területi tőke egyes dimenzióit tekintve számottevő különbségek mutatkoznak az állandó elvándorlással és állandó odatelepüléssel jellemezhető kistérségek között, továbbá a jelentős és enyhe elköltözéssel jellemezhető kistérségek viszonylatában. Elmondható, hogy az anyagi dimenzió mentén sikerült a legmegfelelőbben szétválasztani a kistérségeket, a vándorlások legfőbb mozgatórugója tehát a jobb megélhetés keresése. A jobb életkörülmények megteremtésének esélye ugyanakkor többnyire együtt jár az immateriális tényezők iránti kereslettel is.

A területi tőke önmagában nem eredményezi a vonzerőt, de a helyi vonzerők mobilizálásában nagy jelentősége van a területi tőke alrendszerének. Jelen kutatás célja egy megfelelően konceptualizált, valós és egyedi adottságokra alapozott területfejlesztési stratégia kidolgozásához nyújthat fogódzkodókat. A helyi stratégiaalkotás során a jövőben nagy figyelmet kell fordítani a területi tőke összetevőire, mert a helyi vonzerők fejlesztésével a migrációs trendek is befolyásolhatók, különösen az elvándorlással sújtott térségek számára lehet megfelelő gyógyír a területi tőkét meghatározó tényezők fejlesztése.

Irodalom

- Bajmócy P. (2000) A „vidéki” szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. – *Tér és Társadalom*. 2–3. 323–330. o.
- Bálint L. (2012) Migrációs folyamatok Pécssett a regiszter adatok tükrében. – *Területi Statisztika*. 1. 68–78. o.
- Baráth G.–Molnár B.–Szépvölgyi Á. (2001) Területi egyenlőtlenségek a Közép-Dunántúlon. – *Tér és Társadalom*. 1. 111–129. o.
- Beluszky P.–Győri R. (1999) A magyarországi városhálózat és az EU-csatlakozás. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 1–30. o.
- Benedek J. (2010) Régiók kialakulása és változása: véletlen vagy szükségszerűség? – *Tér és Társadalom*. 3. 193–201. o.
- Borsos Á. (2007) Megyei jogú városaink kulturális vonzereje. – *Területi Statisztika*. 3. 252–266. o.
- Camagni, R. (2008) Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital. – Capello, R.–Camagni, R.–Chizzolini, B.–Fratesi, U. (eds.) *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe. European Competitiveness and Global Strategies*. Springer, Berlin. 33–46. o.
- Csanádi G.–Csizmady A. (2002) Szuburbanizáció és társadalom. – *Tér és Társadalom*. 3. 27–55. o.
- Csapó T. (1998) A Nyugat-Dunántúl urbanizációjának sajátosságai a migráció aspektusából. – Illés S.–Tóth P.P. (szerk.) *Migráció. Tanulmánygyűjtemény I.* KSH NKI, Budapest. 239–245. o.
- Daróczi E. (1998) Pest megye növekvő vándorlási forgalma. – Illés S.–Tóth P.P. (szerk.) *Migráció. Tanulmánygyűjtemény I.* KSH NKI, Budapest. 245–256. o.
- Dövényi Z. (2007) A belföldi vándormozgalom strukturális és területi sajátosságai Magyarországon. – *Demográfia*. 4. 335–359. o.
- Dövényi Z. (2009) A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. – *Statisztikai Szemle*. 7–8. 748–762. o.
- Ekéné Zamárdi I. (2003) A migráció szerepe a területi fejlődésben. – Süli-Zakar I. (szerk.) *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 271–284. o.

- Ekéné Zamárdi I. (2005) A bihari kistelepülések társadalmi degradációjának veszélyei a migráció tükrében. – Csapó T.–Kocsis Zs.–Lennér T. (szerk.) *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely. 90–100. o.
- Faragó L. (2007) Térstruktúra: térdeák és megvalósításuk a településhálózat-fejlesztésben. – *Tér és Társadalom*. 4. 21–38. o.
- Földi Zs. (2000) A lakókörnyezet minőségének szerepe a főváros migrációs folyamataiban, az 1990-es években. – *Tér és Társadalom*. 2–3. 219–228. o.
- Hardi T. (2002) Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. – *Tér és Társadalom*. 3. 57–83. o.
- Horváth Cs. (2007) A Békéscsabai kistérség demográfiai jellemzőinek alakulása. – *Területi Statisztika*. 5. 460–476. o.
- Horváthné Takács I. (2008) A migráció jellemzői Dél-Dunántúlon, 2000–2006. – *Területi Statisztika*. 5. 619–625. o.
- Ignits Gy.–Kapitány B. (2006) „Elnéptelenedett” települések Baranyában. – *Területi Statisztika*. 2. 135–150. o.
- Illés S.–Michalkó G.–Rácz T. (2011) A gyógyturizmusban érintett települések és környezetük lakosainak mobilitása. – *Tér és Társadalom*. 1. 101–118. o.
- Jankó F. (2002) A hely szelleme, a településimage és a településmarketing. – *Tér és Társadalom*. 4. 39–62. o.
- Keresztély K. (2005) Lehet-e Budapest kulturális kapuváros? – Enyedi Gy.–Keresztély K. (szerk.) *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA TKK, Budapest. 31–53. o.
- Koltai Z. (2006) A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. – *Területi Statisztika*. 3. 240–254. o.
- Kovács Z.–Szirmai V. (2006) Városrehabilitációs beavatkozások és a térségi társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlesztés budapesti lehetőségei. – *Tér és Társadalom*. 1. 1–19. o.
- Michalkó G.–Illés S.–Berényi I. (2003) Adalékok a turizmus és a migráció kapcsolatának elméleti megközelítéséhez. – *Tér és Társadalom*. 4. 51–65. o.
- Molnár Gy. (2008) A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. – *Területi Statisztika*. 4. 417–430. o.
- Nemes Nagy J. (2009) *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Németh Zs. (2008) A megyék társadalomszerkezete és a vándorlások. – *Demográfia*. 2–3. 181–216. o.
- OECD (2001) *Territorial Outlook*. OECD, Paris.
- Russo, A.–Smith, I.–Atkinson, R.–Servillo, L.–Madsen, B.–Otgaar, A. (2012) *ATTREG. The Attractiveness of European regions and cities for residents and visitors. Final Report*. European Union–University Rovira i Virgili, Luxembourg–Tarragona.
- Servillo, L.–Atkinson, R.–Russo, A.P. (2012) Territorial attractiveness in EU urban and spatial policy: a critical review and future research agenda. – *European Urban and Regional Studies*. 4. 349–365. o.
- Szörényiné Kukorelli I. (1997) A kistérségek gazdasági és társadalmi jellemzői és trendjei az Észak-Dunántúlon. – *Tér és Társadalom*. 1. 147–181. o.
- Tóth B.I. (2010) Az immateriális és a területi tőke összefüggései. – *Tér és Társadalom*. 1. 65–81. o.
- Ventura, F.–Milone, P.–van der Ploeg, J.D. (2010) Understanding rural development dynamics. – Milone, P.–Ventura, F. (eds.) *Networking the rural*. Van Gorcum, Assen. 1–29. o.
- Zonneveld, W.–Waterhout, B. (2010) *Implications of territorial cohesion: an essay*. Paper prepared for the RSA Annual International Conference. Pécs, 24–26 May.

SOME RELATIONS OF ATTRACTIVENESS AND TERRITORIAL CAPITAL OF HUNGARIAN SUB-REGIONS

BALÁZS ISTVÁN TÓTH

Territorial capital is known to be related to territorial attractiveness. On the one hand, the aim of the research is to give a theoretical overview of the relations between territorial capital and attractiveness based on the international scientific literature. On the other hand, the purpose of the study is to analyse some dimensions of territorial capital of Hungarian sub-regions with special regard to migration as an expressive factor for local attractiveness. I

collected data for 175 Hungarian sub-regions, covering the years 2006-2011. Using discriminant analysis, I found that economic and cultural factors of territorial capital have a strong effect on local attractiveness. Built, human, social and environmental capital can be used to predict territorial attractiveness, too, but intangible components have weaker effect in the model. I also concluded that there is a great difference regarding the level of territorial capital among sub-regions with permanent domestic immigration, lower emigration and higher emigration.

VERSENYKÉPESSÉG KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

(Competitiveness in Central and Eastern Europe)

TÓTH TAMÁS

Kulcsszavak:

Verseny, tőkeáramlás, FDI

A tanulmány célja, hogy egy olyan általános versenyképességi modellt alkosson, amely gazdasági mérőszámokból kiindulva, statisztikai módszertannal alátámasztva mutatja be a globális piacon zajló tőkeáramlási folyamatokat. Az elemzés tárgya a közép-kelet-európai térség azon országai, amelyek hasonló gazdasági háttérrel és pozícióval rendelkeznek, ezáltal egymásnak közvetlen vetélytársai a külföldi működőtőke befektetések piacán. A vizsgálat első körében versenyképességi indikátorok csoportjait állítom fel, majd azonosítom azokat a mutatószámokat, amelyek egzakt számadatokkal kifejezhetők, illetve magyarázni képesek az eredményváltozót, jelen esetben a direkt külföldi működőtőke befektetést (FDI).

A tanulmány megírását és megjelenését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0010 azonosító számú, „Tehetség-gondozási rendszer és a tudományos-képzési műhelyek fejlesztése a Széchenyi István Egyetemen” című projekt támogatta. A tanulmány az azonos projekt keretei között a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának „Közép-Európa versenyképessége” c. kutatási témájában készült.”

Tőkeáramlás

Az 1980-as évek végére a nyugat-európai nagyvállalatok elérték saját belső nemzetgazdasági növekedési korlátaikat, amelynek eredményeképpen új felvevő, illetve termelő piacokat kerestek. Habár a kelet-európai rendszerváltás után felszabadult poszt-szocialista államok nem rendelkeztek számottevő belső vásárlóerővel, a termelés kihelyezésére megfelelő gazdasági potenciál állt rendelkezésre. A költség-hatékonysági szempontok által vezérelt „keleti áramlás” lehetőséget biztosított az elemzett térségnek, hogy megteremtse az alapjait egy jól működő piacgazdaságnak, illetve gazdasági aktivitást generáljon az átalakuló államokban (Lemoine 1998; Kinkel–Zanker 2007).

A piacnyitások a térségben eltérő időben és ütemben mentek végbe, a nemzetgazdaságok gazdasági fejlettségüktől és kiszámíthatóságuktól függően különböző mértékben vonzották a külföldi tőkét. A 21. század elejére kirajzolódott egy versenysorrend, amelyben Csehország, Lengyelország és Magyarország vezető pozícióban voltak, a térség többi állama pedig továbbra is kereste a versenyelőny forrásait

(Pavlinek 2004). Az 1. táblázat egy összefoglaló áttekintést ad a 21. századi folyamatok szemléltetésére, melynek keretében vizsgálja a külföldi direkt tőkebefektetések nagyságát, különválasztva az aktuális állományt és az éves beáramlást.

A táblázatból kitűnik, hogy az említett vezető hármas az elmúlt 10 évben is megőrizte pozícióját, mögöttük azonban egy magasfokú kiegyenlítődés zajlik. Érdemes vizsgálni a tőkebeáramlás GDP-hez viszonyított nagyságát, amely irányadó lehet egy adott nemzetgazdaság növekedési potenciáljának és korlátainak becslésekor. Ezek alapján elmondható, hogy a közép-kelet-európai térségben továbbra is hatalmas potenciál van, amely kellően stabil gazdasági, beruházási környezet mellett kiaknázásra kerülhet (Füzi-Gombos-Tóth 2012).

1. TÁBLÁZAT
Közvetlen külföldi tőkebefektetés állomány és beáramlás
(Foreign direct investment stock and flow)

	Beáramlás (millió USD)		Állomány (2010)	
	2001-2005	2006-2010	(millió USD)	GDP %
Bulgária	182	1 279	1 575	3,3
Csehország	1 580	10 375	14 018	7,3
Horvátország	1 407	1 915	5 416	8,9
Lengyelország	4 769	28 509	30 983	6,6
Magyarország	5 633	13 627	19 423	15,1
Románia	21	907	1 455	0,9
Szlovákia	540	2 668	3 316	3,8
Szlovénia	2 129	4 574	7 318	15,6

Forrás: World Bank (2011) alapján saját szerkesztés.

A tanulmány feladata, hogy azonosítsa azokat a befektetési indikátorokat, amelyek döntően befolyásolják a tőkeáramlást, illetve számadatok formájában statisztikai elemzésbe is bevonhatóak. Ennek első lépéseként olyan indikátor csoportokat hozok létre, amelyek a hazai és nemzetközi szakirodalom alapján alkalmasak egy versenyképességi modell felállítására. Az 5 választott csoport (gazdasági környezet, munkaerőpiac, adórendszer, infrastruktúra, beszállítói hálózat) mindegyikéhez mutatószámokat rendeljek hozzá, majd vizsgálom, hogy az egyes ráták magyarázó ereje milyen mértékben teszi alkalmasság őket a végső modellbe történő bevonásra.

Gazdasági, vállalkozási környezet

Az átalakuló közép-kelet-európai országok legnagyobb versenyhátrányaként tartják számon, hogy a gazdasági, társadalmi kultúra messze nem követi a nyugati trendeket, a gazdasági környezet instabilitása komoly versenyhátrányt okoz a globális piacon. Független tanulmányok legfőbb veszélyforrásként szinte kivétel nélkül a korrupciót és a fehérgalléros bűnözést említik, de a vállalatalapítás területén is komoly nehézségekről számolnak be (PWC 2007). A 2. táblázat a Világbank által

felállított „vállalkozásbarát környezet” rangsort (zárójelben a helyezések száma) mutatja be, az adott országokhoz hozzárendelve a 2009-ben regisztrált vállalatalapítások számát is.

2. TÁBLÁZAT
Vállalkozási környezet
(Business environment)

	Vállalkozásbarát környezet rangsor (2011)	Regisztrált vállalatalapítások száma (2009)
Bulgária	59	35 545
Csehország	64	21 717
Horvátország	80	7 800
Lengyelország	62	14 434
Magyarország	51	42 951
Románia	72	56 698
Szlovákia	48	15 825
Szlovénia	37	5 836

Forrás: Világbank (2011) alapján saját szerkesztés.

Megfigyelhető, hogy a térség azon országai (Horvátország, Románia), amelyeket kevésbé vonzó befektetési célpontként értékeltem, a Világbank vállalkozásbarát környezet rangsorában is alulteljesítettek. Kiemelkedő eredmény Bulgária 59. pozíciója, amellyel megelőzi Csehországot és Lengyelországot is, az adatok mögé nézve azonban kiderül, hogy az előkelő helyezés nem a stabil gazdasági környezetnek, hanem a bürokratikus korlátok leépítésének következménye (Schwab 2010).

A regisztrált vállalatalapítások száma önmagában kevés információértékkel bír, a térségben ugyanis a számviteli előnyök kiaknázásra és keresztbeszámolások céljára alapított „alvó cégek” részaránya drasztikus mértékben megemelkedett.

A bemutatott két mutató esetében értelemszerű, hogy a végső regressziós modellben a Világbanki rangsort szerepeltetem, és bízom annak magyarázó erejében. A könnyebb áttekintés érdekében minden olyan rátát, amelyet a modellalkotásnál alkalmazni fogok, félkövér kiemeléssel szemléltetem, majd az indikátorcsoportok bemutatása után egy táblázatban összegzem.

Korrupció

A globális tőkeáramlás egyik leglényegesebb korlátja a fejlődő térségek számára a leküzdhetetlennek tűnő korrupció. A gazdasági környezet elemzésénél nem lehet kikerülni a korrupció témakörét, ugyanis olyan jelentős taszító ereje lehet egy beruházó számára, amely semmilyen más faktorról nem kompenzálható.

A korrupció különösen erős a közszférában, ahol a közbeszerzések és egyéb engedélyeztetések területén nincs kiszámítható átfutási idő és a költségek hosszútávú

tervezése is akadályokba ütközik. Az állami alkalmazotti szféra alacsony bérszínvonalra kompenzációjaként a közigazgatási és döntéshozási szervezetekben mindennapos gyakorlat a csúszópénzek átadása, amely a megfelelő bázisú társadalmi ellenállás hiányában továbbra is virágzik a kelet-közép-európai térségben. A kritikus társadalmi tömeg elérése mellett a kormányzati szervek ellenállása is szükséges lenne a korrupció visszaszorításához, a „honatyák” azonban maguk is nagy számban érintettek a területen. Ennek bizonyítékeként a *Transparency International* 2011-ben vizsgálta az európai országok kormányainak korrupció ellen bevezetett intézkedéseit, amelyben a térség országai szinte kivétel nélkül különösen negatív minősítéseket kaptak (*Transparency International* 2011).

A kelet-közép-európai térség B2B (business to business) kapcsolataiban vállalati beszerzés területén jelentős korrupciós folyamatról beszélhetünk, amely legtöbbször a nyugat-európai vagy amerikai anyavállalat vállalati kultúrájával gyökeresen ellentétes. A magánszféra vesztegetési gyakorlatának leküzdése már kevésbé központi kormányzati feladat, sokkal inkább a vállalatok belső kontrolling rendszerének hatáskörébe tartozik (*Transparency International* 2011).

A 3. táblázat a Transparency International által folyamatosan korrigált korrupciós indexet mutatja, amely szintén árulkodik a nyugat és kelet között fennálló szakadékról. A beruházó multinacionális vállalatoknak döntést kell hozniuk a kockázatvállalás mértékéről, nemcsak pénzben kifejezve, hanem a különböző folyamatok időbeli lefolyását illetően is.

3. TÁBLÁZAT
Korrupciós index és helyezés, 2011
(Corruption scores and ranking, 2011)

Ország	Helyezés	Index
Bulgária	73	3,6
Csehország	53	4,6
Horvátország	62	4,1
Lengyelország	41	5,3
Magyarország	50	4,7
Románia	69	3,7
Szlovákia	59	4,3
Szlovénia	27	6,4

Forrás: Transparency International (2011) alapján saját szerkesztés.

Jelen esetben a modellalkotás szempontjából gyakorlatilag mindegy lenne, hogy a bemutatott indexet, vagy az azzal járó helyezést alkalmazom, de mivel a gazdasági környezet témakörnél utóbbival kalkuláltam, most is ezt viszem tovább.

Vállalatalapítási folyamat

A biztos és kiszámítható gazdasági környezet egyik alappillére a vállalatalapítási folyamat egyszerűsége. A kormányzati szervek vállalkozásösztönző politikájának

kiemelt területe az alapítási korlátok lebontása, a hatósági folyamatok számának csökkentése és az átfutási idő minimalizálása. A 4. táblázat adataiból kiolvasható, hogy a közép-kelet-európai térség különös figyelmet fordít a vállalkozásbarát környezet kialakítására, amelynek jegyében számottevő egyszerűsítéseket vezettek be a cégalapítások területén is. Habár a nagyvállalati szektor kevésbé érzékeny az alapítás folyamatának pénzbeli és időbeli ráfordításaira, a kis- és középvállalati réteg rendkívül dinamikusan fejlődik a pozitív intézkedések hatására.

4. TÁBLÁZAT
Vállalatalapítási folyamat, 2012
(Corporate set-up process, 2012)

	Vállalatalapításhoz szükséges idő (nap)	Vállalatalapításhoz szükséges folyamatok (db)
<i>Bulgária</i>	18	4
<i>Horvátország</i>	7	6
<i>Csehország</i>	20	9
<i>Magyarország</i>	4	4
<i>Lengyelország</i>	32	6
<i>Romania</i>	14	6
<i>Szerbia</i>	13	7
<i>Szlovákia</i>	18	6
<i>Szlovénia</i>	6	2

Forrás: Világbank (2011) alapján saját szerkesztés.

A korrupció és vállalatalapítási folyamat témaköre nem véletlenül lett ilyen részletesen bemutatva, hiszen a korábban ismertetett vállalkozásbarát környezet rangsor alapját képezi. Az alapítási folyamat átfutási idejének és egyszerűségének mérőszámai lényeges információtartalommal rendelkeznek, de mivel rendkívül alacsony mértékben korrelálnak az FDI értékekkel, kihagyom azokat a modellalkotásból.

Kék galléros munkaerő piaca

A szocialista rendszerek keretében a minőségi oktatás nem volt egy széles körben elérhető közjóság, emellett pedig a kényszerű foglalkoztatottság teljesen elvette a piac szabályozó és kiválasztó erejét a munkaerőpiacon. A teljes foglalkoztatottság kapun belüli munkanélküliséget idézett elő, amely a rendszer leomlásával a reálpiacon zuhant rá, tömeges munkanélküliséget okozva. A folyamat okozta sokk azonban egyben lehetőség volt a betelepülő vállalatoknak, hogy számottevő megbízható munkaerőből válogathassanak, akik, ha nem is voltak kiemelkedően képzettek, alacsony költséggel viszonylag magas termelékenységgel dolgoztak (*MacNeill-Chanaron*, 2005). További lényeges jellemző, hogy a térség országában működő szakszervezetek folyamatos nyomást gyakorolnak a vállalatokra és a kormányzatokra egyaránt, amelynek köszönhetően a minimálbér intézménye nem helyettesíthető a piac szabályozó erejével, ahogy az több nyugat-európai országban már korábban végbement (*World Bank* 2011).

Az 5. táblázat tartalmazza a közép-kelet-európai országokban 2011-ben érvényben lévő minimálbért, amelynek nagysága önmagában is információ értékű, az átlagbérhez viszonyított százalékos aránya azonban további elemzéseket tesz lehetővé. A modellalkotás szempontjából szembetűnő, hogy a racionális feltételezésekkel ellentétben éppen azokban a nemzetgazdaságokban történt jelentős tőkebefektetés, ahol a minimálbér a térségbeli legmagasabb szinteken lett beállítva. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a kék galléros munkaerő bérszínvonala nem számottevően befolyásolja a beruházási döntéseket, a vállalatok döntéshozatali mechanizmusaiban a mutató alacsony súllyal szerepel. Ennek egyik oka, hogy a térségbeli és a nyugat-európai bérszínvonal között olyan hatalmas szakadék helyezkedik el, hogy felülről az alsó adatok szóródása csak minimálisan érzékelhető, a bérek ilyen arányú szóródása is elveszik a piacon.

5. TÁBLÁZAT
Minimálbér a munkaerőpiacon, 2011
 (Minimum wages on the labor market, 2011)

	<i>Havi minimálbér (€)</i>	<i>Minimálbér aránya az átlagbérhez</i>	<i>Termelékenység EU 27 = 100</i>
<i>Bulgária</i>	123	40,4%	41,4%
<i>Csehország</i>	319	35,0%	67,7%
<i>Horvátország</i>	381	37,8%	37,8%
<i>Lengyelország</i>	349	35,7%	53,9%
<i>Magyarország</i>	281	38,8%	60,1%
<i>Románia</i>	157	30,5%	43%
<i>Szlovákia</i>	317	33,5%	74,6%
<i>Szlovénia</i>	748	43,5%	79,4%

Forrás: Eurostat, Világbank (2011) alapján saját szerkesztés.

A bemutatottak ellenére sem tehettem meg, hogy a munkaerőpiacot (megfelelően korreláló mutató hiányában) teljes egészében kihagyjam az elemzésemből, ezért egy általános termelékenységi mutatót alkalmaztam, amely az Európai Unió 27 országának átlagához méri az egyes tagállamok hatékonysági adatait. Az újonnan bevont indexről megállapítható, hogy bizonyos ellentmondások ellenére (pl. Szlovákia kiugró értéke) megfelelően korrelál az eredmény változóval, ezért alkalmas a további elemzésre.

Fehér galléros munkaerő piaca

A mai innovatív gazdasági környezetben egy nemzetgazdaság már nem lehet versenyelőnyben csupán az alacsony bérigényű manuális tevékenységeket végző munkaereje miatt, a tudásintenzív iparágakban a humán tőke felértékelődése újabb kihívások elé állítja a kormányzatokat. A megfelelő oktatási szisztéma és stratégia hosszútávon biztosíthatja egy ország globális munkaerőpiaci versenyképességét, felsőoktatásának korszerűsítése és piaci igényekhez szabása pedig alapja lehet a beruházásoknak. A tradicionális kelet-közép-európai magas színvonalú felsőoktatás (főleg Csehország és Magyarország tekintetében) az elmúlt 15 évben széles körben elérhetővé vált, a folyamat eredményeképpen pedig a betelepülő nagyvállalatok nem szenvedtek hiányt fehér galléros munkaerőből. A réteg stabil, megbízható szegmensét képezi a munkaerőpiacnak, amelynek jövedelmi igénye a térségben nem sokkal haladja meg a képzetlen munkaerő által elvártakat (*Gausemann–Knell–Johannes* 2010).

A kedvező folyamat mellett azonban megemlíthető a KKE térség munkaerőpiacának kereslet-kínálati eltérése, amely legfőképpen a felsőoktatásban érzékelhető. A reformok véghezvitele és az oktatás szerkezetének piaci igényekhez való alakítása komoly erőfeszítéseket igényel a döntéshozó és végrehajtó szervektől egyaránt, az

alkalmazkodási folyamat azonban az egyetlen út a versenyelőny kivívására és fenntartására (OECD 2007).

Egy beruházó vállalat telepítési döntésénél lényeges szerepet játszik az elérhető diplomás munkaerő tömege, amelyből válogatva kialakíthatja saját személyzetét. A 6. táblázat egyrészt mennyiségi szinten (1 évben diplomát szerzettek száma) másrészt minőségi szinten (diplomát szerzettek aránya a teljes lakosságban) is bemutatja a nemzetgazdaságok által alkalmazott felsőoktatási irányelveket és merítési lehetőségeket. A reál területen (mérnök, közgazdász) diplomázottak aránya egy további kiemelkedően fontos mérőszám azon multinacionális vállalatok számára, amelyek összeszerelő tevékenységeik támogatására nagyrészt az említett két szektorból töltik fel fehér galléros munkaerőbázisukat.

6. TÁBLÁZAT
Diplomázottak aránya a munkaerőpiacon, 2009
(Portion of graduates on the labor market, 2009)

	Diplomát szerzettek száma	Diplomát szerzettek aránya a teljes lakosságban	Reál területen diplomát szerzettek aránya	Oktatási kiadás a GDP %-ában (2008)
Bulgária	57 803	0,76%	25%	4,6%
Csehország	96 207	0,92%	26%	4,1%
Horvátország	31 693	0,72%	24%	4,3%
Lengyelország	574 972	1,51%	21%	5,1%
Magyarország	68 158	0,68%	20%	5,1%
Románia	310 886	1,45%	22%	n/a
Szlovákia	75 364	1,39%	23%	3,6%
Szlovénia	18 103	0,88%	25%	5,2%

Forrás: Eurostat (2011) alapján saját szerkesztés.

A táblázatból indulva levonhatjuk a következtetést, hogy sem a mennyiségi sem a minőségi index sem pedig a célpiaci összehasonlítás nem mutat egyértelmű kapcsolatot a külföldi tőkebeáramlás nagyságával, így további statisztikai elemzésre nem alkalmasak. Mindezek ellenére leszögezhető, hogy a közép-kelet-európai országokban mára felismerték a fehér galléros termelési támogatás jelentőségét, amelynek következtében megkezdték felsőoktatási expanziójukat.

A táblázat utolsó oszlopában szereplő oktatási kiadások szerint az egyes kormányzatok régiós szinten igazodnak a nemzetgazdaság teljesítményéhez, a résztvevők átlagosan a GDP 4-5 százalékát fordítják közoktatásra, amelyben persze az alap-, közép- és felsőoktatás közterhei egyaránt szerepelnek (OECD 2011). Habár a bemutatott index a nemzetgazdasági teljesítménnyel viszonylag szoros kapcsolatban áll, az FDI mutatókkal való korrelációs ereje rendkívül alacsony, ezért a továbbiakban nem alkalmazom.

Egy külföldi tőkebefektető telepítési döntésénél kétségkívül fontos szerepet játszanak a humán erőforráshoz köthető indikátorok, a pénzáramlás és pénzügyi megtérülés szempontjából azonban az olyan fiskális kérdéseket is vizsgálni kell, mint az érintett ország adórendszere. Az állami adóelvonás mértéke pusztán számokkal kifejezve tisztán mérhető, a végső szám kalkulálásához azonban az adónemek és kulcsok pontos ismerete és számbavétele szükséges. Habár az Európai Unió megalakulása óta sürgeti a nemzeti adórendszerek harmonizálását, az irányelv gyakorlati megvalósítása még várat magára, az egyes tagországok a mai napig eltérő adórendszerrel dolgoznak. Az eltérések közül is kiemelkednek a 2004-ben és 2007-ben csatlakozott közép-kelet-európai tagországok, melyeknek állami elvonási rendszerei olyan mértékben bonyolultak és átláthatatlanok, amely mind rövid, mind hosszú távon megnehezíti a beruházások pénzügyi tervezhetőséget (*Limpók* 2010).

A Világbank egy részlege folyamatosan nyomon követi az említett nemzetgazdaságok adórendszereinek változásait, és három alrészre bontva vizsgálja a vállalatokra vonatkozó összes állami elvonás mértékét (*World Bank* 2011). A 7. táblázatban kimutatott adatok alapján elmondható, hogy a térség néhány országában a Nyugat-Európában megszokott magas elvonás tapasztalható, azonban találhatunk olyan kormányzatokat, amelyek mindössze 30 % körül tartják az állami elvonás mértékét (Bulgária, Horvátország). A térség országai közül kiemelkedik a magas kulcsokat alkalmazó Csehország és Magyarország, ami gyakorlati szempontból taszítónak tűnhet a befektetők számára, a korábban bemutatott direkt külföldi tőkebeáramlás számadatai azonban éppen az ellenkező előjelű folyamatokról árulkodnak. A viszonylag vonzó gazdasági környezet oka, hogy az elmúlt 15-20 évben az említett nemzetgazdaságok kormányai és önkormányzatai olyan adókedvezményeket biztosítottak a beruházó vállalatok számára, amelyek jelentősen csökkentették azok terheit, vonzóvá téve ezzel az országot idegen tőke befektetésére. A gyakorlat láthatóan eredménnyel járt, az Európai Unió irányelveivel azonban gyökeresen ellenkezik, ezért az elv a jövőben nem alkalmazható a külföldi tőke becsalogatására.

7. TÁBLÁZAT
Vállalatot terhelő adók, 2011
(Corporate taxes, 2011)

	<i>Profitot terhelő adók</i>	<i>Munkát terhelő adók</i>	<i>Egyéb adók</i>	<i>Összes adó</i>
<i>Bulgária</i>	4,9%	19,2%	4,1%	28,1%
<i>Csehország</i>	7,5%	38,4%	3,2%	49,1%
<i>Horvátország</i>	11,5%	19,4%	1,5%	32,3%
<i>Lengyelország</i>	17,4%	23,6%	2,6%	43,6%
<i>Magyarország</i>	14,8%	34,1%	3,5%	52,4%
<i>Románia</i>	10,4%	31,8%	2,2%	44,4%
<i>Szlovákia</i>	7,2%	39,6%	2,0%	48,8%
<i>Szlovénia</i>	14,1%	18,2%	2,4%	34,7%

Forrás: World Bank (2011) alapján saját szerkesztés.

Összefoglalva elmondható, hogy habár a vizsgált országok adópolitikája mind elvi megközelítésben, mind gyakorlati megvalósításban gyökeresen eltér egymástól, a direkt külföldi tőkebeáramlás és a teljes vállalati adóelvonás között nem lehet szoros függvényszerű kapcsolatot felállítani. Az egyes országok fejlődési pályájának eltérő természetéből kiindulva a közeljövőben sem várható egységes európai adórendszer, a kormányzatok ez esetben ugyanis elvesztenének egy fiskális eszközt, amivel szabályozhatják saját belső piacuk működését. Az Európai Unió elvárásai azonban élesen különválasztják a szabályozás és a beavatkozás fogalmát, ezért a jövőben semmilyen olyan eszköz alkalmazását nem várhatjuk a piacon, amellyel a kormányzatok direkt módon beleavatkozhatnak egy ágazat működésébe, versenyelőnybe hozva ilyen módon egy beruházó vállalatot.

Az adózási politika talán leglényegesebb eleme a kiszámíthatóság és a hosszútávú tervezhetőség, amelyek megkönnyíthetik egy beruházó pénzáramlási folyamatainak követését, és a kiszámíthatóság útján vonzóvá tehetnek egy területet a külföldi tőke számára. Mind az Európai Uniónak, mind a tagországoknak a jövőben törekedni kell egy egyszerű, átlátható és hosszútávon stabil adórendszer kialakítására, amely mellett akár egy nagyobb elvonás esetén is versenyképpessé tehetnek egy adott régiót. Mivel a kiszámíthatóság mérésére nem áll rendelkezésünkre egzak mutatószám, a direkt adóterhelés pedig nem alkalmazható tőkeáramlás előrejelzésére, az adórendszer területe nem fog megjelenni statisztikai előrejelző modellemben.

Infrastruktúra

A beszerzési, termelő és felvevő piacok szétszakadása miatt az anyagáramlási és az ezzel kapcsolatos elméletek kitüntetett figyelmet kaptak az elmúlt 20-30 évben. Az megfelelő ellátási folyamat egyik biztosítója a hálózatos infrastruktúra, amely kiemelt fejlesztési területként a központi és helyi kormányzatok kezében összpontosult. A rendszerváltásokat követően a KKE térség egyik legfontosabb kormányzati feladatai közé tartozott, hogy az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően csatlakozzon az európai gazdasági véráramlathoz. A felvevőpiacok viszonylagos távol-sága miatt a betelepülő vállalatok egyrészt elvárták a folyamatos és hiánytalan lo-gisztikai szolgáltatások meglétét, másrészt a tranzakciós és transzfer költségek mi-nimális szinten tartását (Klauber 2008). Előbbi eredményeként a KKE régió a vizs-gált periódus alatt közel duplájára emelte a térség autópálya ellátottságát (8. táblá-zat), utóbbi érdekében pedig további logisztikai és hálózati csomóponti fejlesztéseket hajtott végre.

8. TÁBLÁZAT
Autópályák hossza 1998 és 2009 között, km
(Total length of motorways between 1998 and 2009, km)

	1999	2004	2009	Változás (%) 1999=100
<i>Bulgária</i>	324	331	418	29%
<i>Csehország</i>	499	546	729	46%
<i>Horvátország</i>	382	742	1 097	187%
<i>Magyarország</i>	448	569	1 273	184%
<i>Lengyelország</i>	317	552	849	168%
<i>Románia</i>	113	228	321	184%
<i>Szlovénia</i>	399	483	747	87%
<i>Szlovákia</i>	295	316	391	33%

Forrás: Eurostat (2011) alapján saját szerkesztés.

Lényeges azonban hangsúlyozni, hogy a térség autópálya és gyorsforgalmi út fej-lesztései nem kivétel nélkül egy hosszútávú kormányzati gazdaságfejlesztő stratégia részei voltak. Példának okáért említhetném Horvátországot, ahol a kiemelkedő mu-tató elérése nem csupán iparfejlesztési, hanem turisztikai célokat szolgált. Ezen felül politikai korrupció és propaganda céljából került kivitelezésre számos olyan fejlesztés, amely nem az arra alkalmas és rászoruló területeket érintette, és az ala-csony forgalom miatt a mai napig fenntarthatósági problémákkal küszködik (pl. Magyarország, Lengyelország).

A térség országainak eltérő területi kiterjedése miatt érdemes vizsgálni a sűrűségi infrastrukturális adatokat is, amelyek jelen esetben az autópálya- és vasúthálózat esetében is rendelkezésünkre állnak (9. táblázat). Az területi eltérések miatt állhat

fenn az a helyzet, hogy Lengyelország annak ellenére ért el közel 10-szeres befektetési potenciált Horvátországgal szemben, hogy autópályaellátottságának sűrűsége éppen ellentétes adatokat mutat. Mindezek eredményeképpen előre sejthető, hogy a vizsgált sűrűségi index nem lesz alkalmas a modellalkotásra, helyette a lényegesen magasabb magyarázó erővel rendelkező vasúthálózati sűrűséget vettem alapul. A kötöttpályás vonalak sűrűségi adataiból már kirajzolódik a tényleges tőkeáramlás szerinti erőssorrend, a mennyiségi indexek mellett olyan tényezők vizsgálata is elengedhetetlen lenne, mint a villamosított szakaszok részaránya, illetve a csomóponti logisztikai egységek és a szolgáltatók egyéb minőségi mutatói.

9. TÁBLÁZAT
Autópályák és vasúthálózat sűrűsége, 2008, km
(Density of motorways and railway network, 2008, km)

	<i>Autópályahálózat sűrűsége</i> <i>2008, km/1000 km²</i>	<i>Vasúthálózat sűrűsége</i> <i>2008, km/1000 km²</i>
<i>Bulgária</i>	3,9	37
<i>Csehország</i>	9,3	122
<i>Horvátország</i>	20,1	49
<i>Lengyelország</i>	2,7	62
<i>Magyarország</i>	13,7	79
<i>Románia</i>	1,4	45
<i>Szlovákia</i>	8,5	73
<i>Szlovénia</i>	38,6	61

Forrás: Eurostat (2011) alapján saját szerkesztés.

A sűrűségi térkép tanulmányozása során egyértelműen kirajzolódik a térség államainak fővárosi területei körüli koncentráció. Mindez jelen pillanatban csak országhatáron belüli feszültségeket okoz, azonban egy bizonyos telítődési szint felett előfordulhat, hogy a beáramló tőke új irányokat keres, ami megfelelő mennyiségi és minőségi infrastrukturális ellátottság hiányában megghiúsulhat, illetve más térségekbe települhet át.

Potenciális beszállítói hálózatok jelenléte

A termelő vállalatok kiszervezési hullámával egyidejűleg a beszállítói hálózatok és ellátási láncok minősége önmagában egy versenyelőny faktorrá vált. A gyártás-tervezés modern elméleteiben (és a gyakorlatban egyaránt) a késztermékgyártó üzemek csak az alapvető márkajegyek előállításával és beszerelésével foglalkoznak, a részegységekkel és egyéb alkatrészekkel kapcsolatos tevékenységek a magas fokú specializáltsággal működő beszállítók, illetve partnerek kezébe kerül (Klauber 2008). A helyi beszállítói hálózat kiépítésének lehetősége, illetve a jelenlegi partnerek helyiekkel való kiváltásának lehetősége közép- és hosszútávú stratégiai cél a betelepülő vállalatok körében. Az ellátási láncba való integráció ugyanakkor komoly feltételek teljesítése esetén lehet sikeres, a vevők a magas fokú rugalmasság mellett minőségügyi paraméterek teljesítését és önálló K+F tevékenységet is elvárnak partnereiktől. Ebből kifolyólag elsősorban azok a vállalatok tudnak magasabb árat elérni, amelyek bonyolultabb, speciális, magas innováció-tartalmú terméket gyártanak, és mindezt minőségügyi szabványok betartásával képesek előállítani (Gyukics-Klauber et. al 2011). A 10. táblázat az ISO minősítéssel rendelkező vállalatok arányát mutatja a vizsgált KKE országok esetében, amelyből kiolvasható, hogy Csehország és Magyarország térségi vezető pozíciója, illetve Bulgária és Horvátország versenyhátránya minőségügyi kritériumokkal is alátámasztható. Az ISO minősített vállalatok részarányából képzett index magas korrelációs kapcsolatot mutat az FDI adatokkal, ezért a végső modellalkotáskor alkalmazását támogatom.

10. TÁBLÁZAT
ISO minősítéssel rendelkező vállalatok aránya, 2009
(ISO certification ownership, 2009)

ISO minősített vállalatok aránya (%)	
Bulgária	19,9
Csehország	43,5
Horvátország	16,5
Lengyelország	17,3
Magyarország	39,4
Románia	26,1
Szlovákia	28,6
Szlovénia	28,0

Forrás: Világbank (2009)

A versenyelőny elérésének és fenntartásának egyik alappillére a K+F aktivitás magas szinten tartása. A növekvő ütemű technológiai haladásnak és a high-tech iparágak térnyerésének köszönhetően az innováció egy önálló versenypiacca fejlődött, amelyet egyrészt a helyi beszállítói hálózatok, másrészt az állami kutatóintéze-

tek versenye tart fenn. Az K+F aktivitás, mint versenyelőnyforrás alapvető mérőszáma annak nemzeti össztermékhez viszonyított részaránya, amelynek hatékonyságát illetve kormányzati támogatását például az 1 millió főre jutó kutatók számából mérhetjük le (11. táblázat). Habár a bemutatott indexek magyarázó ereje nem teszi azokat egyértelműen alkalmassá a modellbe való beépítésre, a téma fontossága miatt a K+F ráfordítás GDP arányos mérőszámát a magyarázó változók közé veszem.

11. TÁBLÁZAT
K+F aktivitás, 2008
(R&D activity, 2008)

	K+F ráfordítás (GDP %)	Kutatók száma (1 millió lakosra)
Bulgária	0,49	1 499
Csehország	1,47	2 886
Horvátország	0,90	1 514
Lengyelország	0,61	1 623
Magyarország	0,96	1 733
Románia	0,59	908
Szlovákia	0,47	2 331
Szlovénia	1,66	3 490

Forrás: Világbank (2008).

A KKE térségbe betelepült vállalatok egyik legfőbb problémája, hogy a hozott beszállítókat még mindig nem képesek olyan arányban helyi partnerekkel kiváltani, ahogy az a stratégiai tervekben szerepel. A magas minőségi elvárások és az innovatív gondolkodásmód megkövetelése továbbra is korlátokat állít a lokális piaci szereplők elé, így az integráció nem az elvárt ütemben megy végbe. A hálózatosodás (mint a technológia- és tudástranszfer alapja) egy olyan megoldás lehet a kérdésre, amely a helyi erőforrások bázisán, de külső fejlesztések bevonásával versenyképessé teheti a lokális beszállítói hálózatokat. Ennek egyik, gyakorlatban kialakult formája a klaszteresedés, ahol a traded vállalat vezetésével a beszállítók, egyéb partnerek, illetve a releváns állami támogató intézmények együttműködése jön létre (Grosz 2005). A fejlődés iránya tehát a hálózatosodás felé mutat, az alulról jövő kezdeményezések a térség gazdaságaiban ezidáig azonban rendkívül eltérő módon és sikerrel jöttek létre.

Versenyképességi modell

A tanulmány célja egy versenyképességi modell felállítása volt, amely magyarázni képes a globális tőkepiacon zajló áramlási folyamatokat, illetve feltárja annak generátorait. A cél elérése érdekében a direkt külföldi működőtőke befektetések nagyságát, mint eredményváltozót neveztem meg a versenyképesség alapjának, és azonosítottam 5 olyan versenyképességi indikátor csoportot, amelyek együttesen

befolyásolják egy nemzetgazdaság vonzerejét a globális versenyterben. A csoportok felállítása után olyan konkrét, mérhető, egzakt mutatószámokat kerestem, amelyek függvényszerű kapcsolatban vannak az FDI adatokkal, és alkalmasak egy modell felállítására és bizonyos előrejelző funkciók ellátására. Az említett kritériumoknak 6 különböző index felelt meg, amelyeket a 12. táblázat foglal össze, a függő változóval összekapcsolva.

12. TÁBLÁZAT
Regressziós modell
(Regression model)

	Vállalkozásbarát környezet (f_1)	Korrupciós aktivitás (f_2)	Termelékenység (f_3)	Vasúthálózat sűrűség (f_4)	ISO minő- sítés (f_5)	K+F rá- fordítás (f_6)	FDI (r_1)
Bulgária	59	73	41,4	37	19,9	0,49	1 461
Csehország	64	53	67,7	122	43,5	1,47	11 955
Horvátország	80	62	37,8	49	16,5	0,9	3 322
Lengyelország	62	41	53,9	62	17,3	0,61	33 278
Magyarország	51	50	60,1	79	39,4	0,96	19 260
Románia	72	69	43	45	26,1	0,59	928
Szlovákia	48	59	74,6	73	28,6	0,47	3 208
Szlovénia	37	27	79,4	61	28	1,66	6 703

Forrás: Saját szerkesztés (2012).

A magyarázó ($f_1 - f_6$) és eredmény (r_1) változók közötti kapcsolat szemléltetésére számtalan statisztikai módszer áll rendelkezésre, de mivel célunk egy előrejelző és magyarázó modell felállítása volt, jelen esetben egy regressziós egyenlet előállításával érhetünk el eredményeket. A háttérszámítások részletezése nélkül a felállított lineáris regressziós egyenlet a következő alakot öltötte:

$$r_1 = (-431,9) f_1 + (-1.173,13) f_2 + (-1.095,57) f_3 + 481,07 f_4 + 20,61 f_5 + (-23.985,98) f_6 + 151.022,95$$

A felállított modell 3 fő funkciót képes betölteni. Egyrészt mutatja az egyes magyarázó paraméterek érzékenységét, másrészt megadott adatok alapján becslést ad egy virtuális gazdaság tőkeáramlására, harmadrészt pedig jövőbeli számadatok alapján előrejelzéssel szolgál a várható beáramlott tőke nagyságát illetően. A hat magyarázó változó és a konstans tag által kiadott regressziós egyenlet determinációs együtthatója 0,9945, ami egy különösen erős kapcsolatról árulkodik a becsült és tényleges „ r_1 ” értékek között. A modellalkotás látszólag tökéletesen sikerült, az egyenlet együtthatóit, illetve további statisztikai mutatókat vizsgálva azonban a modell gyenge pontjai is előtérbe kerülnek. Az első és legfeltűnőbb probléma, hogy a „b” konstans paraméter aránytalanul magas értéken lett beállítva, a modell pedig a negatív együtthatóknak köszönhetően „lefelé korrigál”. A kérdés megoldására egyetlen módszer áll rendelkezésemre, hogy konstans együttható nélkül állítom fel az egyenletet, amely a következőképpen néz ki:

$$r_1 = 854,5 f_1 + (-972,56) f_2 + 299,05 f_3 + (-14,53) f_4 + 572,23 f_5 + (-22.237,07) f_6$$

A „b” érték nélküli modell már jóval finomabb közelítésekkel magyarázza az eredmény változót, determinációs mutatója azonban negatív irányba változik (0,7939). Habár a 80% körüli magyarázó érték önmagában nem egy elvetendő eredmény, az előző formához képest mindenképpen visszaesést jelent, amelynek okait további, mélyebb statisztikai elemzés segítségével kereshetjük vissza. A részletek bemutatása nélkül jegyzem meg, hogy mindkét felállított modell esetében sem az „F” sem a „t” próba eredménye nem erősítette meg, hogy a bevont magyarázó változók helyesek, illetve magyarázó erejük elégséges a modellalkotás számára. A probléma okozója egyértelműen a független változók közötti multikollinearitás, illetve az alacsony elemszám miatti torzítás. Mindezek ellenére a regressziós egyenlet kitűnő alap egy összetettebb rendszer felállításához, amely egy kiterjesztett elemszámmal, és további indexek bevonásával hasonló magyarázó erővel rendelkezik.

Eredmények, következtetések

A bemutatott tanulmány legnagyobb eredménye, hogy a versenyképesség, mint gazdasági fogalom számszerű kifejezésére egy konkrét mérhető mutatószámot rendelt, majd azonosította azokat az indikátor csoportokat, amelyek függvényszerű kapcsolatban állnak az FDI adatokkal. Habár a felállított regressziós egyenlet determinációs együtthatója szinte függvényszerű kapcsolatot jelzett a függő és független változók között, a mélyebb elemzés után bizonyos fenntartásokkal éltem a modell gyakorlati alkalmazhatóságát illetően.

Első és legfontosabb kitétel, hogy az elemzett mintának (jelen esetben a KKE térség országainak) hasonló gazdasági paraméterekkel kell rendelkeznie, ellenkező esetben ugyanis az elemek szórása magasfokú torzítást eredményezne. További érdekesség, hogy olyan kiemelkedően fontos gazdasági mutatók bizonyultak alkalmazhatatlannak a modellalkotásra (adóterhelés, minimálbér), amelyek normál körülmények között magas súllyal szerepelnek a befektetési döntéshozatalokban.

A további kutatás iránya a jelzettek szerint az elemszám növelése és a mutatószámok finomítása felé mutat. Az Európai Unió 27 tagországára kiterjesztett mintát 3 csoportba foglalom (fejlett, átalakuló és mediterrán gazdaságok) és egy klaszteranalízis segítségével egy mélyebb szerkezetű elemzést hajtok végre. A jelenlegi kutatás során képzett mutatószámok és feltárt összefüggések egy stabil alapot képeznek az analízis felállításához, amely azonos feltételezésekkel, de egy módszertanilag kifinomultabb eszközzel vizsgálja a tőkeáramlás indikátorait.

Irodalom

- Füzi A.-Gombos Sz.-Tóth T. (2012) Járműipari telepítési tényezők Kelet-Közép-Európában. In: Rechnitzer J.-Samhó M. (2012) *Járműipar és regionális versenyképesség*. Universitas, Győr. 143-164. o.
- Gauselmann, A.-Knell, M.-Stephan, J. (2010) Investment motives of FDI into Central East Europe. – *11th Bi-Annual Conference of European Association for Comparative Economic Studies*, Comparing Responses to Global Instability, 26-28 August, 2010, Tartu.
- Grosz A. (2005) *Klaszteresedés és klaszterorientált politika Magyarországon – potenciális autóipari klaszterek az észak-dunántúli térségben*. Doktori értekezés. Győr-Pécs.
- Gyukics R.-Klauber M.-Palócz É.-Pácz É.-Vakhal P. (2011) *A magyar kis és középvállalatok beszállítói szerepének erősítéséről szóló stratégia kidolgozása a gép- és gépjárműipari ágazatban: a jelenlegi helyzet tanulságai és a lehetőségek kihasználásának eszközei*. Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, Budapest.
- Kinkel, S.-Zanker, C. (2007) *Globale Produktionsstrategien in der Automobilzulieferindustrie*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Heidelberg.
- Klauber M. (2008) *A járműipari ágazati stratégia kialakítását megalapozó szakmai átvilágító tanulmány*. Kopint-Tárki Konjunktúrakutató Intézet, Budapest.
- Lemoine, F. (1998) *Integrating CEE*. Working Paper No. 107, BRIE Working Paper Series, Berkeley Roundtable on the International Economy, UC Berkeley.
- Limpók V. (2010) *A működőtőke és az adópolitika kapcsolata, különös tekintettel Magyarországra és Ausztriára*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- OECD (2007) *Entrepreneurship and Higher Education*. OECD.
- OECD (2011) *Local Economic and Employment Development (LEED)*. OECD Publishing, Paris.
- MacNeill, S.-Chanaron, J. (2005) Trends and drivers. – *International Journal of Automotive Technology and Management*. 5. 83-106. o.
- Pavlinek, P. (2004) Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. – *European Urban and Regional Studies*, 11. 47-70 o.
- PWC (2007) *Eastern Influx. Automotive manufacturing in Central and Eastern Europe*. PWC.
- Schwab, K. (2010) *The Global Competitiveness Report 2010-2011*. World Economic Forum.
- Transparency International (2011) *Progress report*.
- World Bank (2011) *Doing Business*. World Bank.

COMPETITIVENESS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

TAMAS TOTH

The object of preparing this study was to create a model what is able to explain the location processes in Central-Eastern Europe. As an initial presumption we connected the flow of capital to the region competitiveness then examined the indicators on the background of the location decisions. As a first step I create competitiveness indicator groups than identify the indexes that are able to explain the foreign direct investments (FDI).

A GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ SZINTJEI A CENTROPE TÉRSÉGBEN

(Stages of economic integration in centroepe area)

USZKAI ANDREA

Kulcsszavak:

centroepe, integráció, népesség, migráció, gazdaság

A centroepe térséget az osztrák Bécs, Alsó-Ausztria és Burgenland tartományok, Dél-Morvaország cseh régió, Pozsony (Bratislava) és Nagyszombat (Trnava) szlovák önkormányzati régiók, a magyarországi Győr-Ménfőcsanak és Vas megye, valamint Eisenstadt, St. Pölten, Brno, Pozsony (Bratislava), Nagyszombat (Trnava) városok alkotják.¹ Ez a régió egy tíz évvel ezelőtt indult, és jelenleg is folyó együttműködési projektnek köszönhetően jött létre. Jelen tanulmány azt tárgyalja, hogy ez a térség milyen fejlődési potenciállal rendelkezik, mi várható a jövőben, valamint hogyan vizsgálható a gazdasági integráció.

A centroepe régió társadalmi-gazdasági jellemzői

A centroepe régió négy ország és négy nyelv találkozási pontjánál terül el, ahol mintegy hat és félmillió ember él. A két főváros, Pozsony és Bécs, melyek agglomerációi – az „ikervárosok” – mindössze 60 kilométerre találhatók egymástól, Brno és Győr városai, amelyek szintén régióon túlnyúló jelentőséggel bírnak, továbbá a sok-sok kisebb város jelentik a gazdaságilag és kulturálisan is növekvő európai régió motorjait (*centroepe.com*, 2013) (1. ábra). Fontos kiemelni, hogy a centroepe jelentős részben kedvező földrajzi fekvésének köszönheti sikerességét, hiszen az a szerencsés helyzet alakult ki a történelem folyamán, hogy négy ország gazdaságilag legdinamikusabban fejlődő régiói egymás szomszédságában helyezkednek el a közép-európai térben, amelynek következtében együttműködésük eredményessége biztosra vehető. További előnyt jelent a térség számára, hogy napjainkban már öt „EU Transznacionális Közlekedési Folyosó (TENT-T)²” halad keresztül a centroepe-on, valamint folyik a tervezés az észak-déli összeköttetésről, amely a balti és az adriai térséget kapcsolná össze, áthaladva a centroepe régión. Ezen meglévő és tervezett folyosók csomópontja Bécs. (*Centroepe* 2012)

1. ÁBRA

*A centroe partner régiók és városok
(centroe partner regions and cities)*

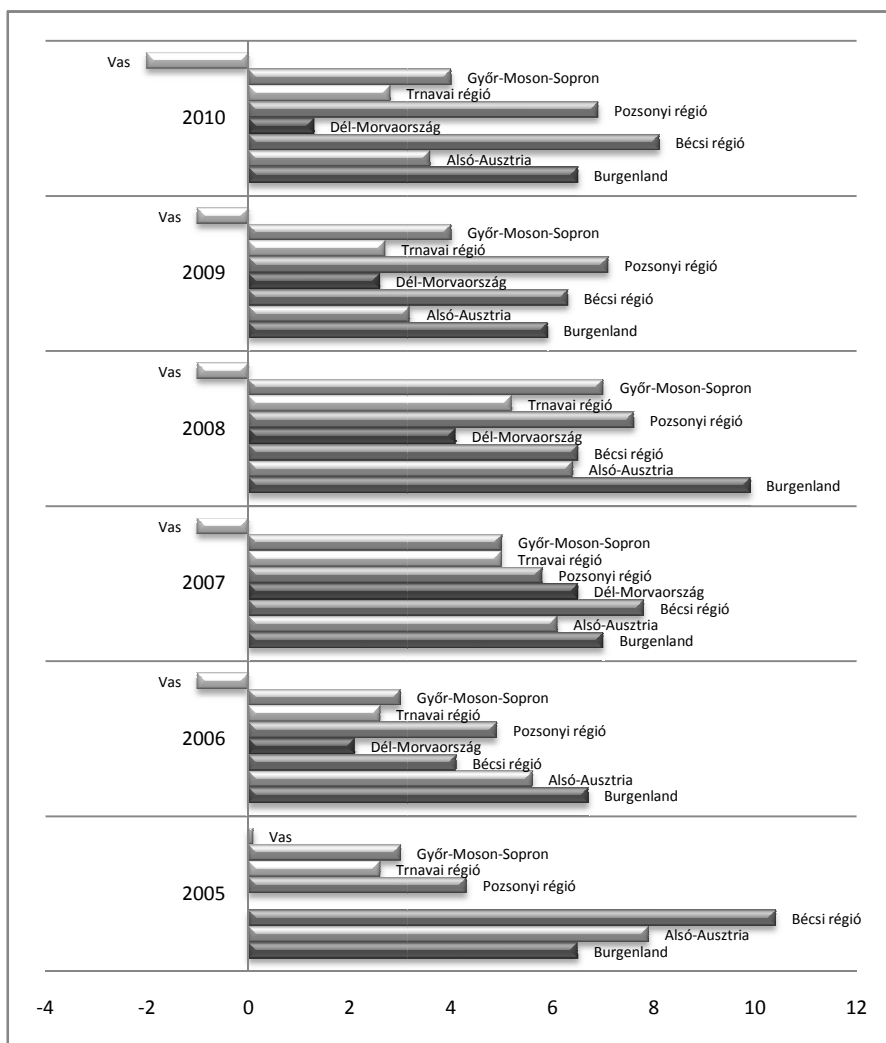
Szerkesztette: Hardi T. (2013)

Azt is érdemes azonban látni, hogy a térségen belül egyenlőtlenségek tapasztalhatók, a gazdasági-társadalmi mutatók alapján centrumot és perifériát tudunk elkülöníteni. Előbbi kategória nagyrészt a fő agglomerációkat, míg utóbbi a régió külső peremét jelenti. Az elmúlt évtized népességszám-változása is ezt a fajta elkülönülést mutatja, hiszen a centrum területén jelentős volt e tekintetben a növekedés, míg a periférikus területek stagnáló vagy csökkenő populációval szembesültek.

A népességszám változásának egyik befolyásoló tényezője a migráció. Az ezer főre jutó vándorlási különbözet Vas megyén kívül a centroe tagrégiókban pozitív (2. ábra). Mindenképpen meg kell említeni azonban azt is, hogy ezek a régiók a saját nemzetállamaikon belül is a legvonzóbb migrációs célterületek.

2. ÁBRA

1000 állandó lakosra jutó vándorlási különbözet, 2005-2010³
(Net migration per 1000 inhabitants, 2005-2010)

Forrás: Statistik Austria (2013) CZSO (2013), Eurostat (2013) alapján saját számítás

A népesség számának előrejelzésére nemzeti és regionális szinten is történtek számítások (1. táblázat). Az 1991. évi lakosságszámhoz viszonyítva a centropé régiók közül 2030-ra az osztrák tartományok, azon belül pedig a bécsi régió számíthat a legjelentősebb növekedésre, feltételezhetően az EU 27 átlagánál is nagyobb mértékűre. Ennél visszafogottabban emelkedhet a cseh és szlovák régiók népességszáma, míg hazánkban a korábbi évek negatív tendenciái

érvényesülhetnek. Magyarország centroe régiói közül Győr-Moson-Sopron megye növelheti csekély mértékben lakosságának számát.

A vizsgált térség egésze 2030-ra a kezdő évhez képest több mint 800 ezerrel, a jelenlegihez viszonyítva pedig fél millióval növekedhet.

1. TÁBLÁZAT

Népességszám és előrejelzés a centroe térségben, 1991-2009

(Population and projection in centroe area, 1991-2009)

<i>Területegység</i>	<i>Népesség</i>				<i>Változás 1991-2030</i>	
	<i>1991</i>	<i>2001</i>	<i>2009</i>	<i>2030</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
<i>EU 27</i>	471 967 435	483 797 028	499 686 575	522 342 413	50 374 978	10,6
<i>Ausztria</i>	7 710 882	8 020 946	8 355 260	8 849 533	1 138 651	14,7
<i>Burgenland</i>	272 951	276 331	283 506	306 000	33 049	12,1
<i>Alsó-Ausztria</i>	1 479 187	1 542 030	1 606 615	1 783 400	304 213	20,6
<i>Bécs</i>	1 512 599	1 562 536	1 692 067	1 901 700	389 101	25,7
<i>Csehország</i>	10 304 607	10 266	10 467 542	10 839 979	535 372	5,2
<i>Dél-Morvaország</i>	1 142 000	1 127 718	1 150 009	1 213 500	71 500	6,3
<i>Szlovákia</i>	5 310 711	5 378 783	5 412 254	5 579 504	268 793	5,0
<i>Pozsonyi régió</i>	606 351	599 042	622 706	635 800	29 449	4,9
<i>Trnavai régió</i>	541 992	550 918	561 525	545 800	3 808	0,7
<i>Magyarország</i>	10 373 153	10 200 298	10 030 975	9 704 415	-668 738	-6,4
<i>Győr-Moson-Sopron</i>	426 911	434 209	447 033	432 300	5 389	1,3
<i>Vas</i>	274 756	269 149	260 950	252 300	-22 456	-8,2
<i>Total</i>	6 256 747	6 361 933	6 624 411	7 070 800	814 053	13,0

Forrás: Centroe (2012) Infrastruktúra és közlekedésfejlesztés – a stratégiától a megvalósításig, Eurostat, 2013 alapján saját számítás

A centrope térség a teljes kelet- és dél-európai terület kapujaként szolgál. A földrajzi közelség miatt a régió lehetőséget kínál arra, hogy a kis területen folytatott, határokon átfelölő gazdasági tevékenységekből eredő versenyelőnyöket hatékonyan kiaknázzák (*centrope.com* 2013). Korábbi kutatások alapján is sikeresen integrálódott mind az európai, mind pedig a világgazdaságba, és dinamikusán fejlődik.

A munkaerőpiac fő aggregált makroökonómiai indikátorai azt mutatják, hogy a centrope-ban az EU 27 átlagánál kedvezőbb a munkaerőpiaci helyzet. Ezt igazolja, hogy a *munkanélküliségi ráta* 2000-től, a régió egészét tekintve, minden évben folyamatosan körülbelül két százalékponttal alacsonyabb az Európai Unió átlagánál (*Centrope* 2012:3).

Ha az egy millió lakosra eső közvetlen külföldi befektetések (FDI) alapján hasonlítjuk össze a centrope-ot az EU többi régiójával, megállapítható, hogy ez a térség az FDI egyik legkedveltebb célpontja az Európai Unión belül, különösen a pozsonyi régió, Győr-Moson-Sopron megye és Bécs. 261 NUTS 2 régió EU-szintű összehasonlításában a pozsonyi régió az FDI legnépszerűbb célpontja: egymillió lakosonként 282,4 FDI projekttel a 2003-2010-es időszakban, Bécs pedig a 13. 1303 EU NUTS 3 régió összehasonlításában. 16 centrope NUTS 3 régió közül 5 (pozsonyi régió, Győr-Moson-Sopron megye, Bécs, Vas megye és a trnavai régió) az első 10%-ban szerepel az FDI célpontját jelentő NUTS 3 régiók között, további 3 pedig (Dél-Csehország, Bécs körzete és St. Pölten) a legjobb 25% között található, és csak kettő (Waldviertel és Közép-Burgenland) van az átlag alatt (*Centrope* 2012:4).

Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) értékének alakulása 2001-ről 2009-re a bécsi régió kivételével mindenhol az EU 27 átlagát meghaladó mértékben emelkedett. Ez esetben az „elmaradás” azonban azzal magyarázható, hogy az osztrák főváros térsége már a kezdő évben is meglehetősen magas szinten volt. Továbbá, figyelemre méltó, hogy a cseh és szlovák régiók körülbelül duplájára növelték az egy főre jutó GDP értékét. A Centrope egészére vonatkozó bruttó hazai termék az említett időszak alatt 77%-kal gyarapodott, ami összességében is a térség versenyképességét, gazdasági fejlődését igazolja (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT
Bruttó hazai termék (GDP) folyó áron, Euro/lakos, 2001-2009
(Gross domestic product (GDP) at current market prices, Euro per inhabitant, 2001-2009)

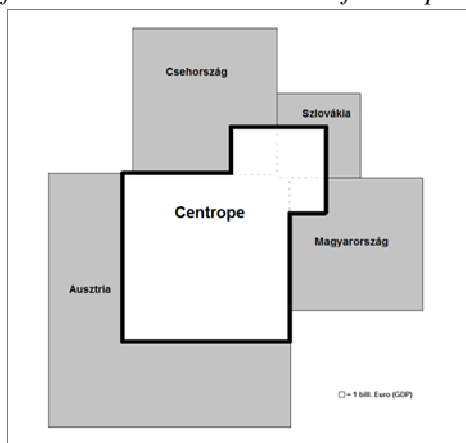
<i>Területegység</i>	<i>GDP (Euro/fő)</i>					<i>Változás 2001-2009</i>	
	<i>2001</i>	<i>2003</i>	<i>2005</i>	<i>2007</i>	<i>2009</i>	<i>Euro/fő</i>	<i>%</i>
<i>EU 27</i>	19 800	20 700	22 500	25 000	23 500	3 700	18,6
<i>Ausztria</i>	26 600	27 700	29 800	33 000	33 000	6 400	24,0
<i>Burgenland</i>	17 800	19 000	20 200	22 000	22 300	4 500	25,2
<i>Alsó-Ausztria</i>	21 600	22 400	24 100	27 200	27 200	5 600	25,9
<i>Bécs</i>	36 800	37 600	39 500	42 800	42 900	6 100	16,5
<i>Csehország</i>	7 000	8 300	10 200	12 800	13 600	6 600	94,2
<i>Dél-Morvaország</i>	6 500	7 700	9 200	11 700	12 800	6 300	96,9
<i>Szlovákia</i>	4 400	5 500	7 100	10 200	11 600	7 200	163,6
<i>Pozsonyi régió</i>	9 700	12 300	17 400	24 000	28 300	18 600	191,7
<i>Trnavai régió</i>	4 500	5 700	7 700	12 200	12 800	8 300	184,4
<i>Magyarország</i>	5 800	7 300	8 800	9 900	9 100	3 300	56,8
<i>Győr-Moson-Sopron</i>	6 800	8 600	9 800	11 200	9 800	3 000	44,1
<i>Vas</i>	5 700	7 600	8 300	9 000	7 500	1 800	31,5
<i>centrope régiók átlaga</i>	13 675	15 112	17 025	20 012	20 450	6 775	77,0

Forrás: Eurostat (2013) alapján saját számítás

Érdemes figyelmet fordítani arra is, hogy a centrope tagországok régiói milyen mértékben részesednek a nemzetállam összes bruttó hazai termékéből (3. ábra).

3. ÁBRA

*A bruttó hazai termékből (GDP) a centrope régióban termelt hányad 2009-ben
(Size of GDP in relation to the share of centrope in 2009)*

Forrás: Schautzer (2006) ötlete alapján saját szerkesztés

Amint a fenti ábra mutatja, Szlovákiában és Ausztriában, ahol a főváros a centrope térségben helyezkedik el, jóval nagyobb arányban termelődik GDP a vizsgált régióon belül, mint azon kívül. Magyarországon és Csehországban, noha Győr-Moson-Sopron, Vas megye, valamint a Brno központú Dél-Morvaország a hazai viszonylatok között legjobban teljesítő területek közé tartozik, mégsem tudja ellensúlyozni a centrope-on kívül eső budapesti, illetve prágai gazdasági teljesítményt.

A regionális gazdasági integráció mérése

A jövőben a centrope térséget a gazdasági integráció szempontjából tervezem vizsgálni. Az integráció a gazdasági élet sok területén használatos fogalom. Jelentése egységesülés, összefonódás, amely végbemehet a vállalatok szintjén, egy országon belül és országok között is. Sajátos példái a határon átnyúló regionális együttműködések. Ezek nem országok között, hanem különböző országok olyan országrészei (régiói) között jönnek létre, amelyek ráébrednek arra, hogy gazdasági érdekeik közösek. (mozaweb.hu 2013)

„A határon átnyúló régiók léte és fejlődése szorosan kapcsolódik az európai integrációs folyamathoz, és illeszkedik a regionalizálódás keretébe. Az integrációs folyamat elve és lényege, hogy a határokkal zárt nemzetállamoknál tágabb és versenyképesebb gazdasági és politikai tér alakuljon Európában, s ebben a határok átjárhatósága fontos eszköz. Az integrációs folyamatban a szupranacionális integráció mellett fejlődnek a szubnacionális, regionális kapcsolatok, ezek a folyamatok határozták meg a második világháborút követő Európa történetét, az

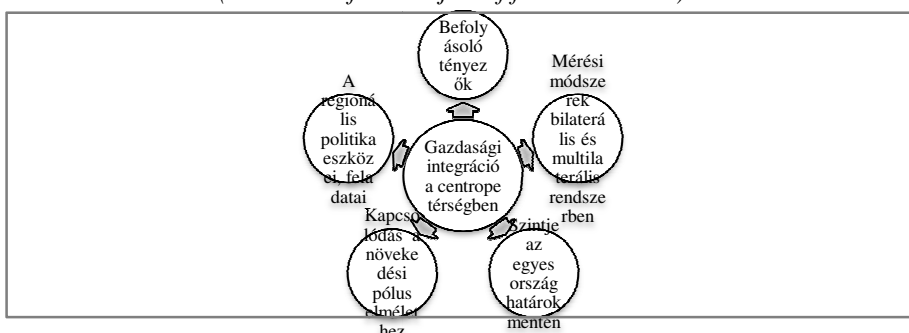
Európai Unió formálódása és a regionális fejlődési folyamatok formájában. Ennek a folyamatnak fontos lépései az integráció elmélyítését szolgáló uniós kezdeményezések és irányelvek, és a kisebb regionális szerveződések is” (Kopint-Tárki 2010:21).

Az elkövetkezendő időszakban arra keresem a választ, hogy a gazdasági integrációt mely tényezők befolyásolják, és ezek hogyan alakulnak a centroe régióban. Úgy vélem, érdemes foglalkozni e tekintetben többek között a határtérség lakosságának mozgásaival, a gazdasági kapcsolatok jellegével, erősségével, a határon átnyúló klaszteresedés, illetve hálózatosodás szintjének vizsgálatával, az infrastrukturális elérhetőség kérdéseivel stb. Amint a befolyásoló tényezőkről átfogó képet kapok, figyelmem arra irányul, hogyan képezhető ezen elemekből egységes mutatószám-rendszer, amellyel komplexen lehet mérni és értékelni a gazdasági integráció szintjét bilaterális, illetve multilaterális rendszerben. Ennek a szemléletnek köszönhetően az egyes területek sorrendbe is állíthatók az integráció szintje alapján, illetve megalkotható az egyes régiók ún. integrációs profilja.

Továbbá azt feltételezem, hogy a gazdasági integráció szintjének növekedése támogatja a centroe térség növekedési pólussá válását. Vizsgálom, hogy feltevésem helytálló-e. Egy 2011-ben a centroe ügynökség által kiadott „Fókuszjelentés a területi integrációról” című kiadvány szerint a centroe térség egy rendkívül nyitott régió a vállalatok export- és együttműködési tevékenysége tekintetében, és gyorsan integrálódott a világ gazdaságba, valamint az Európai Unió gazdasági rendszerébe, a belső integráció azonban kevésbé hangsúlyos. A centroe belső integráltságának alacsony foka felveti azt a kérdést, hogy a politika kötelessége-e vagy csupán lehetséges feladata a régió belső integrációjának fokozása, és mely területeken van leginkább szükség ilyen irányú lépéseket tenni. Milyen regionális politikai eszközök alkalmasak arra, hogy a lehető legtöbb szempontból növeljék a térség vonzerejét és segítsék a dinamikus fejlődést, valamint a térségen belüli területi egyenlőtlenségek csökkenését. Kutatásaim lehetséges jövőbeli irányait a 4. ábra foglalja össze.

4. ÁBRA

*A jövőbeli kutatási területek áttekintése
(Overview of the subject of future research)*

Forrás: Saját szerkesztés, 2013

Korábbi kísérletek a gazdasági integráció mérésére

Dr. Kocziszký György szerint „A regionális gazdasági integráció alatt adott földrajzi térségen belül elhelyezkedő két, vagy több nemzetállam független döntésén alapuló, a nemzetgazdasági korlátok és különbségek megszüntetésére, jószág- és erőforrás piacok egyesítésére irányuló, intézményesített kapcsolatát értjük.”

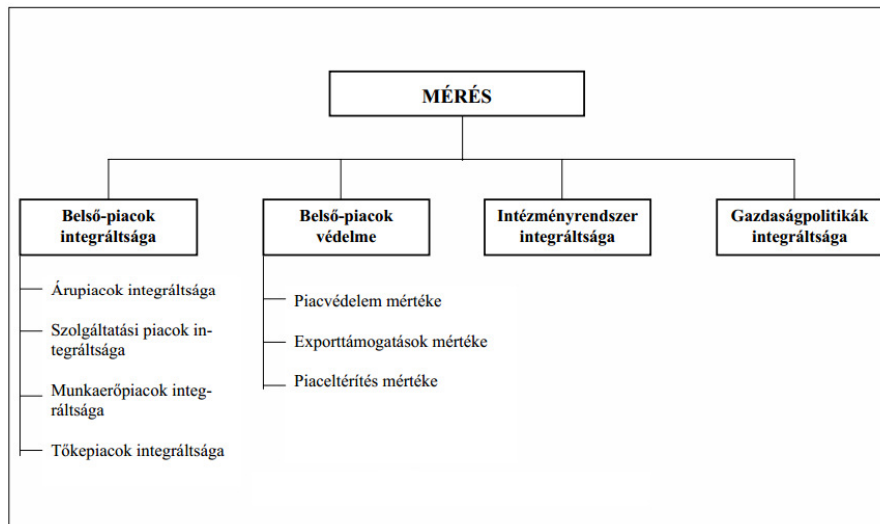
Az integráció fogalmát azonban számos módon is értelmezik. Mivel az integrációelmélet a folyamat egyik fontos következményének a kiegyenlítődést tekinti, így nem más, mint „a piacok és az árak szigorú közössége, ami az adott gazdasági területből egy bizonyos egészet hoz létre”(Röpke 1959: 225) Az integrációt ebben a közelítésben, mint az árak kiegyenlítődését határozzák meg, amely a termékekre és a termelési tényezőkre a piaci mechanizmusokon keresztül valósul meg. „A gazdasági integrációt, mint a termelési tényezők árának a kiegyenlítődését, vagyis a bérek, a kamat és a profit kiegyenlítődését definiálom” (Kindleberger 1966: 65). Hozzá kell tenni, hogy miközben a piac liberalizálásával a termékek árai valóban „kiegyenlítődhetnek”, nem ez a helyzet a termelési tényezőkkel. Különösen a bérek vagy a kamatok kiegyenlítődése más törvényszerűségek és mechanizmusok szerint működik. Az integrációra vonatkozó mérési kísérletek a globális és regionális integrációk feltérképezésére és elemzésére egyaránt kiterjednek. A mérés kérdésének különös jelentősége van a gazdaságpolitikai kihívások és a hatékony válaszok kidolgozása szempontjából. Az integráció gazdaságtana többek között foglalkozik az integrációs folyamat tartalmával, az integráció intézményeivel (politikák, kormányzás), az integrációból fakadó előnyökkel és hátrányokkal, valamint az integrációérettiséggel (integrációs kapacitások és képességek) (Palánkai 2010).

Dr. Kocziszký György álláspontja szerint a regionális gazdasági integráció a tagállamok közötti kohézió (a társadalmat, gazdaságot egymáshoz fűző kapcsolat)

egészében jut kifejezésre, amelynek mértéke természetesen egyetlen mérőszámban nem foglalható össze (Kocziszký 2000). Ennek következtében a szerző az integráció mérését 4 részre osztja: a belső piacok integráltságára, azok védelmére, az intézményrendszer, valamint a gazdaságpolitikák integráltságára (5. ábra).

5. ÁBRA

*A gazdasági integráció mérése Kocziszký György szerint
(Measuring of economic integration by György Kocziszký)*

Forrás: Kocziszký (2000)

A belső piacok integráltságát az árupiacok, a szolgáltatási piacok, a munkaerőpiacok és a tőkepiacok integráltsága határozza meg. A belső piacok védelmének esetében vizsgálандó a piacvédelem, az exporttámogatások, valamint a piaceltérítés mértéke. Az intézményrendszer integráltsága a szupranacionális szervezetek arányát fejezi ki. A nemzeti piacok integrációjának előrehaladásával felvetődik annak a kérdése, hogy a piaci koordináció mechanizmusa állami, vagy közösségi szinten hatékonyabb. Minél több közösségi szintű politika, ill. azok realizálására fordítható közösségi forrás jelenik meg, annál nagyobb az integráltság mértéke (Kocziszký 2000). Ezen mérés módszertanának részletes bemutatásától tanulmányomban eltekintek.

Palánkai Tibor szerint „Az integrációérettség az adott integrációs formából származó előnyök maximális kihasználásának képessége a költségek és a hátrányok minimalizálása mellett. Az integrációérettséget a költségek és hasznok mérlegével lehet mérni. Egy ország akkor integrációérett, ha a tagság pozitív végösszegű játék, vagyis egészében előnyös számára.” (Palánkai 2004:378)

A gazdasági integrációérettséget az alábbi alapkritériumokkal határozhatjuk meg:

- működő piacgazdaság;

- versenyképesség;
- makrostabilitás és stabilizáció;
- konvergencia;
- finanszírozhatóság és finanszírozás. (Endrődi-Kovács 2010)

Ezen kritériumokra, illetve Palánkai Tibor integrációérettségi módszertanára épül Endrődi-Kovács Viktória Horvátország integrációérettségére vonatkozó vizsgálata. Kutatásának (2010) célja az volt, hogy bemutassa, ez a nemzetállam mennyire lenne képes kihasználni az Európai Unióhoz való csatlakozással járó integrációs előnyöket, illetve minimalizálni a hátrányokat, költségeket. A gazdasági, politikai, társadalmi és intézményi aspektusok megvizsgálása után a szerző kijelenti, hogy számos területen kell még reformokat végrehajtania ahhoz, hogy javítson integrációérettségén, amely egyébként „nem mondható rossznak”, hiszen a legutóbb csatlakozott két ország, Románia és Bulgária integrációérettségét számos területen felülmúlja, ezen kívül a Nyugat-Balkán országai közül is minden téren a legkiemelkedőbb teljesítményt nyújtja. Ezt mutatja az is, hogy Horvátország jár a legelőrébb a csatlakozási tárgyalások folyamatában. (Endrődi-Kovács 2010)

A regionális gazdasági integráció mérésének fontos mutatója az ún. *európai integrációs index*, amelyről Jörg König és Renate Ohr (2012) ír részletesen. Az EU-index az Európai Unió tagállamainak (EU 15) egyéni gazdasági integrációs szintjét méri. A mérési munkában különválasztották az integrációs politika két formáját, a piaci és a szervezeti integrációt. 19 változót vontak be a vizsgálatba, amelyek az 1999-2009-es időszakra vonatkoztak. Forrásként az Eurostat adatbázist, valamint az ECJ weboldalt használták. A szerzők megállapításai szerint, az utóbbi évtizedben az elemzett EU tagországok képesek voltak növelni egyéni integrációs szintjüket, Spanyolországot kivéve. (König – Ohr 2012)

Nyilvánvalónak tartom, hogy nemzetállamok között másként mérhető az integráció szintje, mint NUTS 2 és NUTS 3 régiók között. Míg a nemzetállami integráció mérésére kidolgozott elméletek, és mérési módszerek megközelítése makroszintű, addig a szubnacionális szint esetében mikroszintű. Ez utóbbi esetében valószínűleg csak korlátozottan alkalmazhatók a tagállamok integrációjára kidolgozott módszertanok, egyebek között a statisztikai adatok elérhetősége, relevanciája tekintetében. Egyes indikátorokat, tényezőket érdemes elhagyni, másokat szükséges újként bevonni. Továbbá nem elhanyagolható az általam vizsgálandó térség multilaterális jellege, ami véleményem szerint szintén befolyásolhatja a mérésre kidolgozandó módszertant.

Összegzés

Tanulmányomban a centroepe térség legfontosabb társadalmi-gazdasági folyamatait tekintettem át. Többek között felhívtam a figyelmet a régióon belüli egyenlőtlenségekre, és arra, hogy a külső integráció jelenleg nagyobb hangsúlyt kap, mint a tagrégiók közötti. Ebből fakadóan szeretnék a jövőben a belső

integráció kérdéskörével foglalkozni és feltárni az abból eredő lehetséges előnyöket, valamint rámutatni az esetleges hátrányokra a centrope esetében. Törekedtem felvázolni a regionális integráció mérésére vonatkozó néhány fontos megközelítést. Ezek strukturálása, mélyebb értelmezése és a centrope térségre vonatkozó bizonyos mértékű adaptációja későbbi kutatásaim fő irányait jelentik.

Jegyzet

- ¹ Ezen kívül Vysočina cseh régió megfigyelői státusszal rendelkezik. Győr, Sopron és Szombathely 2012-ben kilépett az együttműködésből.
- ² A TEN-T Prioritási Projektek (PP) a következők: PP 17 Párizs-Bécs-Pozsony vasúti tengely, PP 18 Rajna/Meuse/Majna-Duna vízi tengely, PP 22 Athén-Bécs-Prága vasúti tengely, PP 23 Gdansk-Brno/Pozsony-Bécs vasúti tengely, PP 25 Gdansk-Brno/Pozsony-Bécs autópálya tengely
- ³ Az 1000 lakosra jutó vándorlási különbözetre Dél-Morvaország esetében nincs elérhető adat 2005-re.

Irodalom

- A. Schautzer (2006) Banknote Migration in the CENTROPE Region In: Oesterreichische Nationalbank. Stability and Security. New Regional Economics in Central European Economies: The Future of CENTROPE. 206. o.
- Centrope (2011) Fókuszjelentés a területi integrációról. Vezetői összefoglaló. 4. o.
- Centrope (2012) Infrastruktúra és közlekedésfejlesztés – a stratégiától a megvalósításig, 9. o., 13. o.
- Centrope (2012) Humán tőke, oktatás és munkaerőpiacok. Vezetői összefoglaló. 3. o.
- Centrope.com (2013) <http://www.centrope.com/hu/centrope-regio/centrope-rovid-attekintes> Letöltés ideje: 2013. május 15.
- Centrope.com (2013) <http://www.centrope.com/hu/centrope-regio/gazdasag> Letöltés ideje: 2013. május 21.
- CZSO (2013) <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home> Letöltés ideje: 2013. május 24.
- Endrődi-Kovács V. (2010) Horvátország integrációérettsége. In: *Délkelet-Európa – South-East Europe*. International Relations Quarterly, Vol. 1. No. 1. (2010/1 Tavasz) http://www.southeast-europe.org/pdf/01/DKE_01_M_EU_EKV_HOIE.pdf Letöltés ideje: 2013. május 22.
- Eurostat (2013) <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> Letöltés ideje: 2013. május 10.
- Hardi T. (2013) A Centrope partner régiók és városok (Térkép)
- J. König - R. Ohr (2012) The European Union – a heterogeneous community? Implications of an index measuring European integration 1-28. o.
- Kindleberger, C. P. (1966): European Integration and the International Corporation. *Columbia Journal of World Business*. 65-76. o.
- Kocziszky Gy.(2000) Regionális integrációk gazdaságtana. Bíbor Kiadó, Miskolc. 154 o.
- Kopint-Tárki (2010) Tanulmányok a határ menti régiók gazdasági és munkaerő-piaci helyzetéről és lehetőségeiről, a foglalkoztatást segítő támogatásokról - Összegző tanulmány. TÁMOP-1.3.1-07/1.-2008-0002 „Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat fejlesztése az integrált munkaügyi és szociális rendszer részeként” c. kiemelt projekt, 3.6 alprojekt. Budapest. 21.o.
- Mozaweb.hu (2013) Középpontban a regionális gazdasági integrációk. http://www.mozaweb.hu/Lecke-Foldrajz-Foldrajz_10-Kozepontban_a_regionalis_gazdasagi_integraciok-102585 Letöltés ideje: 2013. május 22.
- Palánkai T. (2004): Az európai integráció gazdaságtana, Aula Kiadó, Budapest, 378. o.
- Palánkai T. (2010) Az integráció mérésének lehetőségei. In: *Köz-gazdaság*. 2010/4. 47- 72. o
- PGO (2012) <http://www.centropemap.org/> Letöltés ideje: 2013. május 8.
- Röpke W. (1959) International Order and Economic Integration. Dordrecht. 225. o.
- Statistik Austria (2013) <http://www.statistik.at/> Letöltés ideje: 2013. május 24.

STAGES OF ECONOMIC INTEGRATION IN CENTROPE AREA

USZKAI ANDREA

The centroepe region consists of following areas: Vienna, Lower Austria and Burgenland Austrian provinces, South Moravia Czech region, Bratislava and Trnava Slovak regions, Győr-Ménfőcsanak and Vas Hungarian countries, and Eisenstadt, St. Pölten, Brno, Bratislava and Trnava cities. This region created by a cooperation project, which started 10 years ago and operates today as well. This paper discusses the development potential and future of this region, furthermore how can be measure the economic integration. The methodology of measuring of regional economic integration in centroepe will mean the subject of my future research.

TÁJTERMÉKEK SZEREPE A HELYI GAZDASÁG- FEJLESZTÉSBEN

VALÁNSZKI ISTVÁN

Kulcsszavak:

Tájtermékek, helyi gazdaságfejlesztés, fenntartható vidékfejlesztés

A kutatás során a tájtermékek, helyi termékek szerepét vizsgáltam a gazdaságfejlesztésben. Hazai, valamint nemzetközi irodalmak, módszerek, jó gyakorlatok elemzése során meghatároztam a lehetséges kapcsolódási pontokat a termékek és a gazdaság fejlesztése között, továbbá különböző tájtermék csoportosítási lehetőségeket vizsgáltam. A mintaterületen (Encsi és Gönci járások) helyi termékeket gyűjtöttem, melyeket a lehetséges értékesítési csatornák alapján kategorizáltam. A kutatás végén ajánlásokat fogalmaztam meg a lehetséges fejlesztéseket, termékbővítéseket illetően.

Bevezetés

Napjainkban a fenntarthatóság fogalmát egyre gyakrabban használják az élet szinte minden területén. A fenntarthatóság (Sustainability) és a fenntartható fejlődés (Sustainable Development) fogalmak 1987-ben a „Közös Jövőnk” (Our Common Future) ENSZ jelentés publikálásával kezdte el nemzetközi útját. A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely a jelen igényeit úgy elégíti ki, hogy a jövő nemzedékek igényei kielégítésének lehetőségeit nem csorbítja. A fogalom bővebb meghatározása: a társadalmi, természeti és gazdasági tőke kamatainak célszerű és kiegyensúlyozott használata az emberi közösség teljességének javára anélkül, hogy maga a természeti tőke károsodna (Brundtland Commission, 1987).

A fogalom mögötti tartalom valóban aktuális, a kifejezés alkalmazása mögött azonban a legtöbb esetben nincs igazi tartalom. A fenntarthatósági elveket a leggyakrabban országos, nemzetközi és globális kontextusban emlegetik. A fenntarthatósági gondolatok gyakorlatba való átültetése azonban a lokális (helyi) szinten a legkönnyebben megvalósítható. A „fenntartható fejlődés” jegyében szerveződött az 1992-ben Rio de Janeiróban megtartott Környezet és Fejlődés ENSZ konferencia. Fő dokumentumának az Agenda 21 (Feladatok a 21. századra) 28. fejezete foglalkozik a Local Agenda 21-el (LA-21), vagyis a fenntarthatóság lokális programjaival.

A fenntarthatóság elérésének, mint fő célnak egy átfogó megközelítéssel kell párosulnia, amely a LA-21 értelmezésének három szintjén jelenik meg. A fenntarthatóság lokális programjának az LA-21-nek a legszűkebb értelmezése maga az elkészült stratégiai terv, a „dokumentum”. A második bővebb értelmezés szerint a program létrehozásának és megvalósulásának folyamatát jelenti az LA-21. A harmadik legteljesebb értelmezés szerint az LA-21 – a fenntarthatóság lokális programja ma-

ga a gondolkodásmód, gazdálkodási mód, életforma, életmód és a politikai kultúra, amelyet a fenntartható fejlődés elve hat át (*Szlávik – Turchany 2002*).

Az LA-21 alapját képezhetik a belső (helyi) erőforrások, amelyekről sok szó esik, de kiaknázásuk gyakran háttérbe szorul. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a térségek helyi gazdaságának fejlesztése alkalmas eszköz lehet olyan térségek, települések gazdaságának és gazdasági erőforrásainak dinamizálására is, ahol a gazdaságfejlesztés általános eszközeivel nem lehetett eredményt elérni. Ugyanakkor alkalmazása nem szűkíthető le erre, mert alapvetően bármely helyi közösségben alkalmazható (*Czene – Péti 2010*).

A helyi gazdaságfejlesztés alapvetően kapcsolódik a helyi termékekhez, tájtermékekhez. Sajnos lokális fenntartható módon működő ilyen jellegű rendszer, jó példa még viszonylag kevés van hazánkban, azonban a jelenlegi trend azt mutatja, hogy egyre inkább terjedni fog ez a szemlélet a helyi döntéshozók körében.

Jelen kutatás során a helyi termékek és a helyi gazdaságfejlesztés viszonyát elemeztem. A tájtermékek pozitívumait és negatívumait összegeztem, majd különböző csoportosítási lehetőségeket és értékesítési csatornákat gyűjtöttem. A hazai környezetbe adaptálható külföldi tájtermékekre épülő gazdaságfejlesztési példákat gyűjtöttem. A valóban gyakorlatias elképzeléseket a legcélszerűbb egy mintaterületre vonatkozóan összegyűjteni, bemutatni (hiszen éppen ez segíti az alkalmazhatóságát). Kutatási mintaterületként Borsod-Abaúj-Zemplén megye észak-abaúji és észak-zempléni területeit választottam, ahol feltártam a jelenleg már működő helyi kezdeményezéseket, a meglévő tájtermékeket. A kutatás során meglévő tájtermékeket értékeltem, valamint további lehetőségekre (potenciális helyi termékekre) tettem javaslatot.

Irodalmi áttekintés

A Bevezetőben már tárgyalt fenntarthatóság, lokális fenntarthatóság mellett a helyi gazdaság és a helyi gazdaságfejlesztés fogalmainak ismertetése is szükséges. Magyarországon 2010-ben a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. (VÁTI), valamint az akkori Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM) és Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM) közös kiadványban foglalkozott a helyi gazdaságfejlesztéssel, és ötletadó külföldi és hazai példákat is gyűjtöttek a témakörben. Napjainkban helyi gazdaság alatt a gazdaságnak azt a legalsó működési szintjét értjük, ahol a termelés és a fogyasztás közvetlenül összekapcsolódik. Másképpen fogalmazva a helyi gazdaság egy település, mikro- vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett összehangolt akciók/tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége (*Czene – Péti 2010*).

Mivel a helyi gazdaságfejlesztés összetett folyamat, nem meglepő, hogy napjaink helyi gazdaságfejlesztés értelmezésének sem hazánkban, sem pedig külföldön sincs

egy összegző, általánosan elfogadott definíciója. A leginkább elterjedt álláspont szerint: „a helyi gazdaságfejlesztés (HGF) tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében” (Lengyel 2010). A definíció szerint a helyi gazdaságfejlesztés a kormányzati gazdaságpolitikai és helyi gazdaságfejlesztési szereplők együttműködését igényli. Fő jellemzője az alulról szerveződés és a helyi szereplők által kidolgozott gazdaságfejlesztési stratégia. Fontos jellemző továbbá a hagyományok és közösségi attitűdök érvényesülése. A „Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok” kiadvány szerzőinek meghatározása szerint a helyi gazdaságfejlesztés „minden olyan beavatkozás, amely a helyi gazdaság bármely komponensének, vagy a helyi gazdaság egészének módosítása által, és/vagy korábban hiányzó komponens(ek) bevonása révén, és/vagy kihasználatlan komponensek újraélesztésével a helyi gazdaság egy vagy több jellemzőjét (eredményességét, hatékonyságát, jövedelmezőségét, a kibocsátott termékek/szolgáltatások minőségét, a foglalkoztatottságot, a rendszer fenntarthatóságát) javítja” (Czene – Péti 2010, 15.).

A helyi gazdaságfejlesztés eszközeinek palettája meglehetősen széles: helyi gazdaság élénkítését szolgáló szakképzés, gazdasági együttműködések fejlesztése, helyi termékfejlesztés, helyi közösségfejlesztés, önkormányzat gazdasági tevékenységei, szemléletformálás, helyi (termékek) értékesítés, promóció, helyi vállalkozásfejlesztés, beruházás-ösztönzés, szociális gazdaság kiépítése, fejlesztése, pénzügyi jellegű intézkedések. Látható, hogy az eszközök közül nagyon sok közvetlenül kapcsolódik a helyi termékekhez, tájtermékekhez (előállításához, értékesítéshez).

A nyugat-európai és észak-amerikai országokban az 1980-as évek végétől kezdett növekedni a fogyasztói kereslet az egyes térségekre jellemző, hagyományos módon előállított élelmiszer-ipari termékek iránt. Elsőként Franciaország hozták létre a magas hozzáadott értéket képviselő, különleges élelmiszerek leltárát. Később, 1992-ben az Európai Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatósága az Európai Unió egészére kiterjedő leltár, kataszter készítését kezdte meg. A programban a hagyományos és tájjellegű élelmiszereket a nemzeti kulturális örökség részeként kezelték. Az európai szintű gyűjtemény az EU 129 régiójának 4000 termékét foglalta magában. A program közép-kelet-európai kiterjesztésébe elsőként Magyarország kapcsolódott be (<http://www.gasztrofeszt.hu>).

Az Európai Unió eddigi legnagyobb kutatása a témában a FAAN – Facilitating Alternative Agro Food Networks volt, mely 2010-ben zárult le. A munkában civil szervezetek és egyetemi szakemberek közösen dolgoztak, mely során felmérték milyen, sikeresnek tekinthető alternatív helyi élelmiszer-rendszerek működnek Európában. A kutatásban öt tagállam vett részt: Ausztria, Franciaország, Lengyelország, Magyarország és az Egyesült Királyság (IFZ 2010). Az eredmények alapján elmondható, hogy Európában az ilyen jellegű, jól működő rendszereket, kezdeményezéseket más-más motivációk vezérlik (értékesítés a lehető legközelebbi piacon; innovatív élelmiszertermelési kezdeményezések; stb.).

Magyarországon is egyre nagyobb figyelem irányul a helyi termékek felé, melyek célja az országon belül, kezdeményezéstől függően is jelentősen eltérhet. A Pannon

Helyi Termék Klaszter térségfejlesztési indíttatású, a Magosfa Alapítvány tevékenységeinek középpontjában a környezetvédelem áll, míg a Helyi Piac kezdeményezés a helyi termékek promótálását segítő kezdeményezés (<http://www.pannonproduct.hu/> <http://magosfa.richard27.hu/> <http://helyipiac.egzinet.hu/cikk/3189/fooldal>).

A hazai példák elemezve a következő közös helyi termékekre értelmezhető jellemvonásokat állapíthatjuk meg:

- kistermelői termékek,
- elsősorban mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket értenek a fogalom alatt, de ezek kiegészülhetnek kézműves termékekkel is,
- a termelés és fogyasztás közötti távolság nem egységesen jelenik meg,
- árak tekintetében általában nem versenyképesek az áruházakéval,
- a célok közül kiemelkedik a helyi gazdaságfejlesztés (*Pannon.Elemző Iroda Kft. 2010*).

Mindezek alapján megállapítható, hogy Magyarországon a helyi termékek fogalma meglehetősen átláthatóan értelmezhető.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari helyi termékek esetében a következő termelési rendszereket különíthetjük el: saját használatra való termelés; saját és a szomszéd számára való termelés; iskolák, egyházak és a környék számára való termelés; „CSA” (közösség által támogatott mezőgazdaság); zöldség kertészet; „diadal kertek”, perem gazdaságok (nagyobb termőterület) (*Jameton 2008*). Ezen kategóriák elsősorban az Egyesült Államok területén jellemzők, viszont kisebb többségükre Európában is találunk példát, illetve az itteni termelési rendszerek beilleszthetők az előbbi kategóriák valamelyikébe.

A helyi termékek esetében kulcsfontosságú az értékesítés, illetve az értékesítési csatornák. Ezen közegek szintén országonként váltakoznak. Magyarországon a következő csoportosítás létezik: termelői piac, webáruház, helyi termék-adatbázis, helyi termék-bolt, mozgó helyi termék-bolt, bevásárló kör, helyi termék-fesztivál, egyebek (helyi termék polcok, csúcsgasztronómia beszállítói, közétkeztetés), komplexebb, több csatornát is használó kezdeményezések (*Pannon.Elemző Iroda Kft. 2010*).

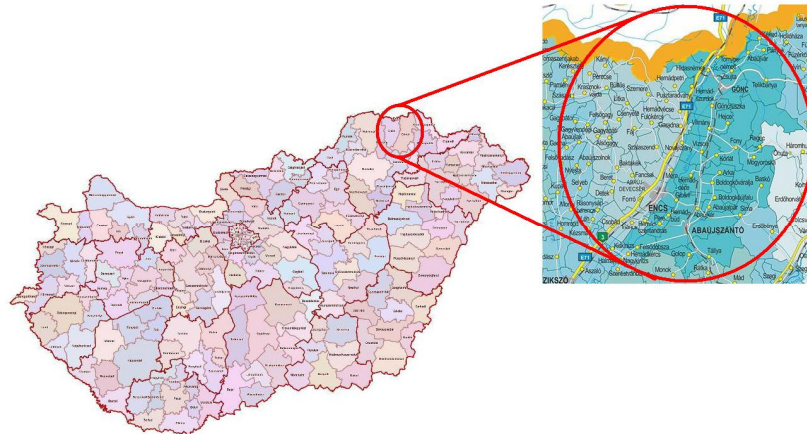
Helyi termékek a mintaterületen

A helyi termékekre vonatkozó vizsgálataimat konkrét mintaterületen végeztem, mely Észak-Abaúj térségét jelenti. A lehatárolás közigazgatási egységek mentén történt: a Gönci valamint az Encsi járásokat foglalja magába. A két járás területén összesen 61 település található (29 az Encsi járáshoz, 32 pedig a Gönci járáshoz tartozik), melyek közül három városi rangú: Abaújszántó, Encs és Gönc (*1. ábra*). A járások, így a települések is halmozottan hátrányos helyzetűek, az ország legelmaradottabb területeihez tartoznak. Ez megnyilvánul az itt élők alacsony életszínvonalában, a munkanélküliek magas arányában és egyéb kedvezőtlen társadalmi

folyamatokban. Mindezek ellenére a gazdag természeti, táji és kulturális adottságai révén sokkal több lehetőség rejlik ebben a térségben.

1. ÁBRA

A mintaterület elhelyezkedése

Forrás: <http://www.jaras.info.hu/> és <http://jarasok.com> alapján saját szerkesztés

A munkám során az adottságokat figyelembe véve lehetséges fejlesztési irányokat határozok meg, melyek a negatív folyamatokat megállítani, illetve visszafordítani hivatottak. A fő fejlesztési irányt, kitorési lehetőséget – a térség adottságaiból következően – egyértelműen a helyi gazdaságfejlesztés jelenti, melynek alapját a táj-termékek, helyi termékek képezik.

A térség szerkezetét (településhálózati és infrastrukturális hálózat) a táji-földrajzi adottságok (domborzat, vízrajz) határozzák meg. A legjelentősebb közlekedési útvonal, a 3. számú főút a Hernád-völgyében, a folyótól nyugatra halad. Ezen közúttal közel párhuzamosan fut a Miskolcot Kassával összekötő vasútvonal is. A Hernádtól keletre lévő települések közlekedési kapcsolatai lényegesen rosszabbak az előbbi területétől. A szlovák-magyar államhatár a terület északi részén húzódik. A schengeni határnyitást követően felértékelődött a második legnagyobb szlovákiai város, a 300 000 lakosú Kassa közelsége.

Egyes mezőgazdasági termékek esetében elmondható, hogy a mintaterületen sok tulajdonos található, így a termeltetés és piacra jutás nagy szervezést igényel. Más termékek esetében (pl. kajszibarack) a termeltetés jól szervezett, ugyanakkor a termékek piacra juttatása kaotikus és kiszámíthatatlan a felvásárlói kör profitérdekeltisége miatt. A piacra jutást a kiépítetlenség jellemzi, így a helyi termelők termékeiket jó esetben csak minimális haszonnal tudják értékesíteni. A térségben előállított egyéb termékek esetében a lehetőségek kiaknázása nem teljesen megoldott, a jelen-

legi mértékű előállított termékeknel jóval nagyobb volumenű termékek előállítása is lehetséges lenne. Ami ezt gátolja, a szűk, gyenge fizetőképességű belső piac, nem megfelelő marketing, valamint nem megfelelő piacra jutási feltételek (ATÖSZ 2009).

Az Abaúji Területfejlesztési Önkormányzati Szövetség által készített termékleltárat a mintaterületre (1. Táblázat).

1. TÁBLÁZAT
Észak-Abaúj termékleltára

<i>Termék neve</i>	<i>Előállítás helye</i>
<i>Mezőgazdasági termék</i>	
Búza	A térség egész területe
Kukorica	A térség egész területe
Repce	A térség egész területe
Árpa	A térség egész területe
Burgonya	Gönc térsége
Olajtök	A térség egész területe
Kajszibarack	Gönc, Forró, Baktakék, Hernádcéce, Fony
Alma	Büttös, Fancsal, Boldogkőváralja
Feketeszeder	Forró és környéke, Ináncs, Vilmány
Málna	Forró, Vilmány
Fekete ribizli	Encs, Forró
Szilva	Telkibánya, Baktakék
Dió	Abaújszántó, Boldogkőváralja, Hernádcéce, Arka
Szőlő	Szikszo, Fancsal, Boldogkőváralja, Abaújszántó
Meggy	Boldogkőújfalu, Szalaszend, Encs környéke
Körte	Abaújszántó
Hústermékek (szalonna, kolbász, felvágottak)	Encs
Szürke marha	Hernádpetri, Cserehát
Sertés	Méra
Szarvasmarha	Csobád, Cserehát
Baromfi	A térség egész területe

Juh	Cserehát
Pálinka	Forró, Ináncs, Fony, Boldogkövávalja, Gönc, Fancsal, Abaújszántó, Telkibánya, Hernádvécse, Göncruszka
Bor	Abaújszántó
Ostya, keksz	Encs
Tejtermékek (tej, vaj, kefir, tejföl, sajt, író, túró)	Forró
<i>Erdőgazdasági termékek</i>	
Tűzifa és ipari fa	Telkibánya, Krasznokvajda, Mogyoróska, Baskó, Fáj, Szemere és környéke
Erdei termékek (csipke, kökény, gomba)	Cserehát, Zemplén környéke
<i>Ipari termékek</i>	
Faipari termékek (épületasztalos, bútorigipari és fából készült egyéb termékek)	Encs, Szalaszend, Forró, Abaújszántó, Gönc, Telkibánya
Betontermékek	Encs, Forró
Ásványvíz, üdítőital	Gönc, Baktakék

Forrás: ATÖSZ 2009

Értékesítési csatornák megjelenése a mintaterületen

Az előzőekben már említésre került, hogy a helyi termékek szempontjából kulcsfontosságú a megfelelő értékesítési csatorna kiválasztása. A kutatás során a Magyarországon létező csatornák megjelenését vizsgáltam a mintaterületen.

Termelői piac: Ez a legáltalánosabb helyi termék-értékesítési lehetőség, ennek következtében a legelterjedtebb is. A szokványos piacokkal megegyező módon ezeken a helyeken a termelők eladhatják az általuk előállított friss és feldolgozott termékeket.

Mintaterületi példa: Az Abaúj Piac, mely minden hónapban Boldogkövávalján kerül megrendezésre. Célja, hogy Boldogkövávaljához legközelebb eső termelőnek lehetőséget biztosítsanak termékeik értékesítésére. Minden piacnak van egy súlypontja, ami köré szerveződnek az egyéb programokat (például: kamrafeltöltés, tök helye az étkezésünkben, készülődés a Mikulásra, Advent). Közösségépítő szándékkal a vásárláson kívül egyéb programokat is kínálnak a szervezők (például filmvetítés, vetélkedők) (<http://www.bestillo.hu>) (2. ábra).

2. ÁBRA Abaúj Piac

Forrás: <http://www.bestillo.hu> alapján saját szerkesztés

Webáruház: Magyarországon jelenleg több, különböző szervezetségi szinten működő helyi termék-webáruház működik. Ezek alapműködésüket tekintve ugyan olyanok, mint az egyéb webáruházaktól: kereshető, általában képekkel illusztrált adatbázisból lehet kiválasztani a kívánt terméket, on-line lebonyolítva a vásárlást.

Mintaterületi példa: Az equal-bridge webáruházat az Autonomia Alapítvány üzemelteti a BRIDGE (Borsodi Romák Innovatív Társadalmi és Gazdaságfejlesztési Programja) program keretében. A kezdeményezés célja, hogy a csereháti települések hátrányos helyzetű, elsősorban roma lakosainak nyújtson képzési, majd foglalkoztatási lehetőséget. A webáruházban kovács és faipari termékek, valamint ács szolgáltatások közül választhatnak a vásárlók, megrendelők (<http://www.equal-bridge.hu>; <http://equal.nfu.hu/>). További jó példa A Hernádszentandáron működő "BioSzentandrás" projekt, mely szintén rendelkezik saját webshoppal (<http://www.bioszentandras.hu>) (3. ábra).

3. ÁBRA Webshop a Bioszentandrás honlapján

Forrás: <http://www.bioszentandras.hu/> alapján saját szerkesztés

Helyi termék-adatbázis: Működésük lényege az, hogy egy adatbázisban összegyűjtik a helyi termelőket és termékeiket, de az internetes felületen keresztül nem történik megrendelés és értékesítés (ebben különböznek a webáruházaktól).

Mintaterületi példa: Sajnos csak a mintaterületre vonatkozó adatbázis nem működik jelenleg, viszont több, országos méretű adatbázisban megtalálhatók a kutatási terület helyi termékei. Ilyen országos termelői adatbázis a termelotol.hu. Keresni lehet a termelő neve, megye, település és a termék-kategória alapján. A program célja a lehető legtöbb hazai kistermelő elérhetőségét összegyűjteni és mindenki számára elérhetővé tenni. A honlapon keresztül nem lehet rendelést leadni, viszont megtalálható a termelő elérhetősége (<http://www.termelotol.hu>).

Helyi termék-bolt, mozgó helyi termék-bolt: Az országban működő helyi termékeket árusító boltok alapítója, üzemeltetője meglehetősen sokféle szervezet volt. Hazánkban a helyi termék bolt sokszor szociális célból (szociális boltként) létesül, de a kétféle értékesítési hely külön-külön önállóan is létezik.

Mintaterületi példa: A mintaterületen jelenleg még nem működik helyi termék-bolt, de a térségben előállított termék vásárlására több lehetőség is kínálkozik (például pálinkaházban, magánházaknál). Fontos azonban kiemelni, hogy a mintaterülethez közeli részeken a közelmúltban alakítottak ki, vagy éppen jelenleg alakítanak ki helyi termék boltokat (például Komlóskán és Tokajban). Országos szintű szociális bolthálózatához tartozó bolt működik továbbá Miskolcon (<http://www.piachely.hu>; <http://www.elelmiszer.hu>).

Bevásárlói kör: A bevásárlói körök nagyrészt informális szerveződéseket, legnagyobb részt nincs is rá igényük, hogy a hivatalos útra lépjenek, de felvállalt feladataikat így is el tudják látni. A sokszor családi, baráti alapokon nyugvó bevásárlói körök célja, hogy az áruházláncokat kikerülve jó minőségű, ellenőrzött forrásból származó lehetőség szerint helyben termelt árukat összefogva szereznek be, keresnek meg. A termelő számára rendszeres vásárlói réteget biztosítanak.

Mintaterületi példa: A mintaterületen vizsgálataim során bevásárlói kör nem került azonosításra, viszont ezen értékesítési csatorna tulajdonságai miatt (informális szerveződések) kisebb körök (családi, baráti) valószínűleg működnek.

Helyi termék-fesztivál: Az egyes vidékekhez köthető terméket népszerűsítő egy-két napos helyi termékfesztiválok egyre több és több helyen szerveződnek az országban. Ezek a rendezvények és hasonló társaik jellegüknél fogva esetiek, szezonálisak, így állandó tartós keresletet önmagukban nem tudnak generálni a fogyasztókkal. Azonban az ilyen találkozók tökéletes színteret nyújtanak ahhoz, hogy személyes kapcsolat alakulhasson ki vevő és eladó között, amely elegendő lehet a későbbi folyamatos kapcsolat megalapozáshoz (*Pannon.Elemző Iroda Kft. 2010*).

Mintaterületi példa: Minden évben több fesztivált is szerveznek a térség településein. Ezek közül a kutatás szempontjából kiemelkedik a Gönci Barack Fesztivál. A rendezvényen a koncertek, a pálinkafőzde-bemutató és a családi programok kiegészülnek a helyi gasztronómiával, kirándulásokkal és hangulatos, egyedi piacnappal (<http://www.programturizmus.hu>).

Egyebek: Ebbe a csoportba tartoznak olyan helyi termék értékesítési csatornák mint a helyi termék polcok, a csúcsgasztronómia beszállítói, és a közvetítés.

Mintaterületi példa: A vizsgált térségben több helyen (jellemzően a nagyobb turisztikai attrakcióknál) találhatók helyi termékeket árusító polcok, szekrények. Közvetlenül a kutatási terület szomszédjában, a Hegyközben (Hollóháza vezetésével) pedig szekrény hálózatot is működtetnek több mint 30 helyen elhelyezett egyedi vitrinek segítségével. Mindezek mellett több településen a közvetítésben is megjelennek a helyi termékek (például az Abaúj Tej által előállított iskolatej és –kakaó).

Komplexebb, több csatornát is használó kezdeményezések: A helyi termék-fejlesztés gazdasági értelemben, a helyi jövedelemtermelésre gyakorolt hatásait illetően területfejlesztési, míg társadalmi értelemben, a helyi közösségi kapcsolatokra, a kölcsönös bizalom és a helyi identitás erősítésére gyakorolt hatásait illetően közösségfejlesztési eszköz. Hazánkban is elindultak már olyan kezdeményezések, amelyek legalább részben felismerték ezt a komplex értelmezési lehetőséget és ebben a szellemben fejtik ki tevékenységüket (*Pannon.Elemző Iroda Kft. 2010*).

Mintaterületi példa: A kutatási területen, illetve szorosan ahhoz kapcsolódva a Zemplén Helyi Termék Klaszter Menedzser Kft. sorolható ebbe a kategóriába. A klaszter egységes piaci fellépést, innovációt, szakértő menedzsmentet biztosít tagjai számára, összefogja, koordinálja a termelés, a feldolgozás és az értékesítés folyamatait, a termelők és feldolgozók között érdekközösséget alakít ki. A klaszter célja, hogy a tagok meglévő és leendő termékeit rendszerbe szervezve valamennyi lehetséges, kapcsolt, önálló vagy kiegészítő árut előállítsa és védjegyzett logóval kereskedelmi forgalomba hozza (<http://zemleni.eu>).

Összegzés

A nemzetközi és hazai szakirodalmi források kutatása alapján megállapítható, hogy a tájtermék, helyi termékek jelentős hatással vannak a helyi gazdaságra, illetve a gazdaság fejlesztésére is. Ebből kifolyólag e termékek a fenntartható fejlődéshez is hozzásegítik a helyi közösségeket. A kutatás során láthatóvá vált, hogy a tájtermékeket nagyon sokféle módon lehetséges csoportosítani. A különböző kategorizálási típusok függenek a vizsgálat nézőpontjától, valamint a földrajzi jellemzőktől is (például melyik országban végezzük a csoportosítást).

A mintatérkép (Encsi és Gönci járások) jelentős társadalmi-gazdasági problémákkal küzdenek. Mindezek ellenére számottevő potenciál rejlik táji, természeti, környezeti, kulturális adottságaikban. A kutatás során bebizonyosodott, hogy ilyen jellegű térség számára nagyon fontos és hasznos a helyi termékeikben lévő lehetőségeik kiaknázása.

A tájtermékek katasztere alapján elmondható, hogy a mintaterületen számos terméket állítanak elő, melyek jelentős értéket (gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt) jelentenek. A helyi gazdaságfejlesztés kulcs tényezője azonban az értéke-

sítés, így a jelenlegi helyzetet ilyen aspektusból elemeztem. Az országban napjainkban megtalálható értékesítési csatornák szinte mindegyikére található példa a térségben (vagy legalább létezik olyan termék, mely magasabb szintű, pl. országos értékesítési láncba csatlakozott).

A fentiek mellett azonban fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgált térségben sokkal több lehetőség rejlik, mint amennyit idáig kiaknáztak. Több, ambiciózus kezdeményezést is sikerült azonosítani, melyek egy-egy húzótermék, húzóüzem köré csoportosulnak (pl. Gönci pálinka). Fontos azonban e kezdeményezések támogatása, népszerűsítése, főként pedig a helyiek körében a támogatás, ismeretterjesztés (például a BioSzentandrási és az Abaúji Piac kezdeményezések további támogatása, és bővítése).

Irodalom

- Abaúji Területfejlesztési Önkormányzati Szövetség (2009) *Az Abaújban előállítható helyi termékek leltár és termelési kapacitás vizsgálata, valamint értékesítési lehetőségek stratégiája*, Encs
- Brundtland Commission (1987) *Our Common Future*, Oslo
- Czene Zs.–Péti M. (szerk.) (2010) *Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlat, NFM, NGM, VÁTI Nonprofit Kft., Budapest*
- IFZ (2010) *Local Food Systems in Europe – Case studies from five countries and what they imply for policy and practice*, Graz
- Jameton, A. (2008) *Sustainable Local Food Systems: Best Practices*, NSLW Conference
- Lengyel I. (2010) *Regionális gazdaságfejlesztés*, Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest
- Pannon.Elemző Iroda Kft. (2010) *Helyi termékek értékesítési csatornái Magyarországon (Helyzetelemzés)*, Gyulaj
- Szlávik J.–Turchany G. (2002) *Útmutató a Fenntartható Fejlődés Helyi Programjai (Local Agenda 21) elkészítéséhez*, BME Környezetgazdaságtan Tanszék, Budapest
- Internetes források:*
- <http://www.bioszentandras.hu>
- <http://www.bestillo.hu>
- <http://www.elelmiszer.hu>
- <http://www.equal-bridge.hu>
- <http://equal.nfu.hu/>
- <http://www.gasztrofeszt.hu>
- <http://helyipiac.egzinet.hu/cikk/3189/fooldal>
- <http://jarasok.com>
- <http://www.jaras.info.hu/>
- <http://magosfa.richard27.hu/>
- <http://www.pannonproduct.hu/>
- <http://www.piachely.hu>
- <http://www.programturizmus.hu>
- <http://www.termelotol.hu>
- <http://zempleni.eu>

THE ROLE OF LANDSCAPE PRODUCTS IN LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

ISTVÁN VALÁNSZKI

In the research the role of landscape products and local products was analysed in the local economic development. The potential connection was investigated between the sustainable

development, the Local Agenda 21, the local economic, the local economic development and the landscape products. Hungarian and international literature, methods and good practices were used to explore different classifications of the local products. In Borsod-Abaúj-Zemplén County the micro-regions of Encs and Gönc were chosen as pilot areas. In these areas the existing landscape products and local initiatives were investigated. During the research the local products were categorized based on the different distribution channels. At the end of the work recommendations were made connected to the possible developments and the product extension.

KÖRNYEZETPOLITIKAI FEJLESZTÉSI TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ IRÁNYÍTÁS ÉS MENEDZSMENT A KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI TÉRBE¹

(Environmental development governance and management in
regional development in Central and Eastern Europe)

VARJÚ VIKTOR

Kulcsszavak:

környezetpolitika, irányítás, Közép- és Kelet-Európa

Az EU Kohéziós Alap (KA) (korábban ISPA) jellemzően a környezet védelmét szolgáló beruházásokat támogatja, amelyeket a tagországok csak hosszú távon megtérülő beruházásként tudnának megvalósítani. A KA és más környezetvédelmi beruházásokhoz kapcsolódó tervezés és végrehajtás azonban különbözik. Az egyes tagországok intézményrendszere, annak hatékony, vagy éppen bürokratikus működése érdemben befolyásolja ezeket a folyamatokat. Jelen tanulmány az ISPA és KA magyarországi felhasználásának empirikus kutatására, néhány közép- és kelet-európai tagállam hasonló eredményeire, valamint a térségre vonatkozó OTKA kutatás elemzéseire építve azt mutatja be, hogy az egyes országok intézményrendszere hogyan befolyásolja az ilyen típusú tervezést és végrehajtást.

Bevezetés

Az 1980-as évektől az Európai Közösség (EK) újraelosztási rendszere egyre nagyobb volumenű projektek és tervek kivitelezését eredményezte. A Brundtland bizottság jelentése, a fenntartható fejlődés fogalma, a környezeti politika integrálódása (Varjú 2011) a környezetvédelmi programok mellett a közösségi politika mind több részét elérte.

Az EU kiemelt figyelmet fordít a környezetpolitikára és annak megvalósulásához kapcsolódó beruházásokra. Az EU Kohéziós Alapja (KA) az - EU TEN-T közlekedési hálózat bővítése mellett - a környezet védelmét szolgáló beruházásokat támogatja, (pl. szennyvízrendszerek, hulladékgazdálkodási rendszerek, közlekedésfejlesztés (különösen vasút), összhangban a Maastricht Egyezmény 130. cikkelyével, amely az EU környezeti direktíváinak megvalósítását szolgálja. Az ilyen típusú környezetvédelmi nagyberuházásokra azért is szükség van, mert a tagországok csak hosszú távon megtérülő beruházásként tudnák ezeket megvalósítani.

A kelet-közép-európai országok uniós csatlakozása együtt járt az uniós környezetpolitikai követelmények adaptálásával, ám a környezetpolitikai integráció az egyes országokban – többek között az intézményi berendezkedések sajátosságai miatt – máshogy és máshogy alakult (Varjú 2011). Az adaptációs különbségek nem csak a környezetpolitikai integrációnál érhetőek tetten, hanem a környezetvédelmi

fejlesztések végrehajtásban is. Az EU által támogatott beruházások bár meghatározott szabályszerűségekre épülnek², a végrehajtást ország-specifikus intézményrendszeri és irányítási sajátosságok befolyásolják.

Jelen tanulmány az OTKA (NK 104985) kutatás keretében az ISPA és KA magyarországi és közép-kelet-európai felhasználásának sajátosságait feltáró kutatásra építve azt mutatja be, hogy az egyes országok intézményrendszere hogyan befolyásolja az ilyen típusú tervezést és végrehajtást.

Elméleti és magyar fejlesztéspolitikai keretek a környezetpolitikán keresztül – korábbi tapasztalatok

Bár a rendszerváltozás mintegy 20 éve zajlott, nem vitatható, hogy a magyar kormányzati struktúra és működési mód magán hordozza az átmenetiség jegyeit. Ennek egyik megnyilvánulási formája a politikai pártrendszer drasztikus átalakulása a kezdeti sok pártrendszertől a kétpártrendszer irányába, ami rendkívül éles politikai törésvonalak kialakulásához vezetett, csökkentve a konfliktusok konszenzusos megoldásának esélyét. A magyar kormányzási rendszer másik fontos sajátossága, az erősen centralizált struktúra az ezer éves állami hagyományokkal magyarázható. A fentiekén kívül fontos megemlíteni a magyar kormányzásban is jellemző politikusi és bürokrata ellentétpárt. Miközben a köztisztviselők a gyakorlatban erősen ki vannak szolgáltatva a négyévenként változó politikai elitnek. A politikai pártok gyakran klientista, intoleráns magatartása következtében jelentős a fluktuáció, és általában is az instabilitás hozzájárult a bürokratikus, technokrata tudások érvényesülésének gyengüléséhez az ideologikus értékekkel szemben (Pálné Kovács 2008). A szakpolitikai irányítási, intézményi rendszerekben (elsősorban a hierarchia csúcsán) a politikai érdekek dominálnak a szakpolitikai érdekekkel ellentétben.

Az uniós tervek készítését vizsgálva elmondható, hogy a 2007–2013 ciklusra vonatkozó szabályok és útmutatók a tervekkel párhuzamosan készültek, nehezítve a programozást. A nemzeti fejlesztési tervezést az uniós jogi szabályozás és különböző kötelezően figyelembe veendő irányelvek orientálták. A hazai jogszabályalkotás még nem követte a csatlakozásból eredő új helyzetet. A hazai területi és a környezetvédelmi tervezés törvényekben és más normákban viszonylag jól szabályozottak, de az Unió számára készülő tervek készítése kevés részletet tartalmazó kormányrendeletekre épült. A „nemzeti” terv az európai integrációs ügyek koordinációjáért (később az európai ügyekért) felelős tárca nélküli miniszter, majd 2006 júniusától a fejlesztéspolitikáért felelős kormánybiztos irányításával a Nemzeti Fejlesztési Hivatal, majd Ügynökség (NFÜ) koordinációjában készült. Az uniós csatlakozást követően ez a szervezete vált a KA hazai irányító hatóságává is a környezetvédelmi fejlesztésekben. A Parlamentben jóváhagyott nemzeti koncepciók (Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció (OFK), Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK) a gyakorlatban alig hatottak az uniós tervek készítésére, szemben a társfinanszírozó Európai Unióval és Bizottságával. A Bizottság képviselői szigorúan megkövetelték nemcsak az uniós jogszabályokban, hanem az

íránymutatások és egyéb segédletekben foglaltak betartását, még a terminológiától sem lehetett eltérni (Faragó 2006; Pálné Kovács–Varjú (eds.) 2008).

A tudás, az innováció és a tanulás napjainkra kulcsmomentummá vált a fenntartható fejlődés hatékony megvalósításában. A környezetpolitika és annak szabályozása egyre inkább a küszöbértékek meghatározása felé mozdul el, melyhez egyre hatékonyabb tudás-felhasználás szükséges (Matthiesen 2005).

A tudástípusok létrejötte és használata azonban függ a szabályozási rendszer sajátosságától és a szereplőktől, mely a kormányzási intézkedésekben (governance arrangement) érhető tetten. A tudás használata és elérése formális és informális szabályrendszerek által behatárolt. A tudás folyamatosan használatban van, azonban a szereplők által cserélődik és újratermelődik a kormányzat és a politikai rendszerek minden szintjén. A szakadék a szakértői-, tudományos-, és technikai tudás, valamint a helyi-, milieu- és mindennapi tudás között egy közös tudás-konstelláció igényét jelzi a környezeti döntéshozásban. Vagyis a környezeti politika akkor érvényesül és integrálódik hatékonyan mind a területi, mind pedig az ágazati fejlesztéspolitikában, ha ezek a tudásformák nem egymástól elkülönülten vannak jelen, hanem egymással érintkeznek, és együttesen hatnak (Heinelt et al. 2006).

A vizsgálat tárgyát képező kutatás rövid bemutatása

Jelen tanulmány kutatási alapjául szolgáló ex-post értékelés³ célja a következő költségvetési ciklusra vonatkozó reformjavaslatok megfogalmazása, és nem a konkrét projektek értékelése volt. 2011-ben az MTA RKK DTI készítette a magyar esettanulmányt⁴ (a 14 country riport egyikét). A kutatást a DG Regio és a vezető partner⁵ által meghatározott keretekben, azok előírása szerint kellett elvégezni. Az alapvető dokumentumok összegyűjtése, elemzése mellett a stratégiai tervezés, a projektfejlesztés, a közbeszerzés és a végrehajtás akkori szereplőivel készültek interjúk. A kutatás célja a forrás-felhasználási intézményrendszer és menedzsment fejlődésének vizsgálata volt.

Jelen tanulmány a magyar eset mellett áttekinti a többi tagország legfontosabb tapasztalatait, felhasználva a tagországok riportjait⁶.

Az intézményrendszeri különbségekből adódó sajátosságok⁷

A 2000-06 közötti időszakban az ISPA (majd KA) inkább individuális projektek sorozataként, mint programként valósult meg. Általánosságban elmondható, hogy bár a 2000-06-os időszakban a forrásallokáció szigorú rendet követett, a források felszívása a vártnál sokkal lassabb volt, amely a projektek végrehajtásának elhúzódását eredményezte. 2011 novemberére végül ezen projektek 4/5-e fizikailag elkészült.

A végrehajtás az ISPA-ban és a KA-ban hasonló volt, alapvetően a tagországok szektorális stratégiáira kellett, hogy épüljenek. A projektfejlesztések környezeti hatásvizsgálatot és költség-haszon elemzést is megköveteltek. A közbeszerzések felelőssége a KA-nál már teljes mértékben a tagállamoké volt, míg az ISPA

idejében az Unió delegáltjai ex-ante kontrol funkciót gyakoroltak. Az Irányító Hatóság (IH), a közreműködő szervezet (KSZ) és a végrehajtó testület (ez utóbbi nálunk a KSZ-be integrálódott) országonként más és más, a sajátos intézményi berendezkedésektől, működésük az adminisztratív kapacitástól és kultúrától függött. A stratégiai tervezés, - amely alapja volt a beruházásoknak – sok tagállamban az átpolitizáltságtól volt átítatva. Amíg a projektek kialakítása és fejlesztése a 4 korábban csatlakozott tagállamban (Görögország, Írország, Spanyolország, Portugália) rutinnak számított, addig az újonnan csatlakozó országokban ez problematikus volt. A gyors projektgenerálás nem volt megfelelő, ráadásul kapacitási problémákkal is társult. A közbeszerzésekkel kapcsolatosan a nemzeti közbeszerzésekről az EU-s PRAG-ra való átállás az új tagoknál kihívást jelentett. Különösen ezekre volt jellemző a kivitelezés csúszása, a költségvetés gyengesége, amely alapvető javulást nem mutatott.

Alapvetően elmondható, hogy az itt tárgyalandó közép- és kelet-európai tagországok (Szlovákia, Románia, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Magyarország, Észtország, Csehország és Bulgária) adminisztratív és menedzsment kapacitása nem volt felkészült a források fogadására. A 2007-13-as programozási időszak több tagállamban kihívás volt (pl. Bulgária, Észtország, Románia, Szlovákia), ahol a kapacitás és az intézményi tudás nem transzferálódott hatékonyan.

Az alapok elköltési sikerességének tekintetében alapvetően két klaszter különböztethető meg. Az egyik klaszter, ahol a kohéziós források aránya a teljes költségekhez képest 70-79 % között alakult (Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia), míg a másik klaszterbe azon országok találhatók, amelyek ilyen tekintetű sikerességének aránya lényegesen 70% alatt van (Bulgária, Csehország, Magyarország, Szlovákia (*1. táblázat*)). Bár az okok sokrétűek, de alapvetően az intézményrendszeri hiányosságokra, kompetenciahiányokra utalnak. A magyar eset feltárásakor ez egyértelművé vált: nagyon sok késés, csúszás, hatékonyatlanság az intézményrendszer bürokratikusságából, nehezen átláthatóságából, a megfelelő kapacitás hiányából adódott, amelyet egyébiránt az ÁSZ jelentések⁸ is folyamatosan feltártak.

Az egyes tagországokban a menedzsment és az irányítás (governance) hatékony működése az alapján került értékelésre, hogy az mennyiben találkozott az EU-s és nemzeti kívánalmakkal, jogszabályi előírásokkal, valamint volt-e a megfelelő működésnek pozitív tovagyűrűző hatása. Ebben a tekintetben a már „gyakorlott” országokhoz (pl. Írország) hasonló hatékony menedzsment jelent meg Litvániában.

Az ISPA menedzselésében az EU alapvető decentralizációt követelt meg. Ehhez közvetlen közreműködő/segítő intézményt is delegált (Delegáció). A csatlakozás után a funkció a tagállamokhoz került át, nagyobb felelősséget hárítva rájuk, amely a meglévő irányítási sajátosságok felerősödéséhez vezetett. Magyarországon a csatlakozás után több lépcsőben létrehozott NFÜ töltötte be az irányító szerepet az alap menedzselésében.

Alapvetően három szervezeti tényező hatott a menedzsment rendszerek létrejöttére: az intézményi stabilitás, az adminisztratív folytonosság, és a személyzeti kapacitás. Az intézményi stabilitás negatív hatásai érhetőek tetten Csehországban és Szlovákiában ahol az irányítás átkerült az új szektorális minisztériumokhoz, ahol újra kellett építeni a kapacitásokat. Magyarországon a

kormányváltások okozta folyamatos intézményi átszervezések hatottak negatívan a megvalósításra, és okoztak késéseket. Az átmenet az ISPA-ból (2000-06) a KA-ba (2007-13) Szlovákiában és Romániában is tudásvesztéssel járt, ahol az intézményi átszervezések következtében a korábbi tudással rendelkező egyének már nem ugyanott folytatták munkájukat.

Ha a végrehajtás alacsonyabb szintjeire tekintünk, találhatunk előremutató példát. Bulgáriában, Csehországban és Magyarországon ezen a szinten a koordináció és az interakció az aktorok között megfelelően segítette a projekt-végrehajtási hatékonyságot. Ennek ellentéte volt detektálható a stratégiaalkotás szintjén, a végrehajtási rendszer (f)első eleménél, ahol a projekteket megalapozó stratégiaalkotás bürokratikus módon, átpolitizálva, minimális (de kellően szakképzett) személyi kapacitással készült, amely az anomáliák miatt késést szenvedett. A stratégiai tervezés ilyen alacsonyabb szintje (amikor a stratégiai tervezés ugyan megfelelőnek mondható, de a beruházásokra közvetlen hatása kismértékű, vagyis a végrehajtás nem a stratégia prioritásain alapszik, hanem más tényezők is közrejátszanak, így a stratégia átpolitizáltsága, avagy túl általános jellege) detektálható Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban, Romániában. Ezzel szemben adekvát stratégia-alkalmazás, vagyis a stratégiai prioritások mentén történő környezetvédelmi beruházások kijelölését találjuk Bulgáriában, Észtországban, Litvániában, Lettországon és Szlovákiában (*1. táblázat*).

A tagországok intézményrendszeri hatékonyságát jelzi az is, hogy az egyes projekttervek milyen gyorsan kerültek jóváhagyásra. A környezetvédelmi nagyberuházások tekintetében a jóváhagyási folyamat alig haladta meg a 6 hónapot Litvánia és Szlovákia esetében, míg a leglassúbb országokban a folyamat a két évet is meghaladta (pl. Bulgária, Észtország, Magyarország, Lengyelország).

Az *1. táblázatban* összefoglaltuk azokat a faktorokat, amelyek az egyes tagállamokban pozitívan, vagy negatívan hatottak a környezetvédelmi beruházások végrehajtására. Az egyes faktorok azt jelzik, hogy az adott ország intézményrendszere mennyire segíti a hatékony (területi) környezeti kohézió megvalósulását.

1. TÁBLÁZAT

Az egyes KKE országok forrásfelhasználáshoz kapcsolódó értékelése a végrehajtásra történő hatás figyelembe vételével.

(Evaluation of Fund Absorption affecting the institutional system in CEC)

<i>tényezők/országok</i>	<i>SK</i>	<i>RO</i>	<i>PL</i>	<i>LV</i>	<i>LT</i>	<i>HU</i>	<i>EE</i>	<i>CZ</i>	<i>BG</i>
<i>Forrásfelhasználás hatékonysága</i>	-	+	+	+	+	-	++	-	-
<i>Stratégiai tervek adekvátsága</i>	+	-	-	+	+	-	+	-	+
<i>Projektek jóváhagyásának gyorsasága</i>	+	0	-	+	0	-	-	0	-

Forrás: Az ex-post értékelés Final Reportja alapján - saját szerkesztés

A táblázatból látható, hogy Magyarország, Lengyelország, Csehország és Bulgária azok az országok, amelyekben a végrehajtás a legproblematisabb, míg a leghatékonyabb ország Litvánia. A Balti Államok és Szlovákia is a hatékonyabb országok közé tartozik. Az okok részben eltérőek, azonban jellemzően az intézményrendszer nehézkes (vagy éppen hatékony) működését tükrözi vissza.

Konklúzió

Bár az európaizációs folyamat (*Pálné Kovács* 2005) a csatlakozó tagállamokban sok tekintetben uniformizálódást, konformizálódást hozott, az útfüggőségből adódó korábbi minták (magas szinten átpolitizált adminisztráció, alacsony bérek, korrupcióra való hajlam, alacsony közösségi elégedettség a szolgáltatásokkal (*Bossaert és Demmke* 2003) megmaradtak.

A környezetvédelmi beruházások megvalósítása, a környezeti politika érdeke, integrációja az egyes tagállamok komplex intézményrendszerébe sok tényezőtől függ. Alapvető fontosságú az intézményrendszeri kapacitás és minőség. A hatékony megvalósításhoz intézményi (hazai és EU-s intézményrendszeri ismeret) tudásra, szakértői (környezetvédelmi) tudásra és alapvető milieu tudásra van szükség. Az adott tagország milieu-jének ismerete nélkül a külföldi professzionális intézményi és szakértői tudás nem tud hasznosulni.

A területi, a társadalmi és a környezeti kohézió alapvető feltétele, hogy átgondolt, jól kiforrott tervezés előzze meg. Úgy tűnik, Magyarország továbbra sem tudott kilépni saját árnyékából. Ahogyan a fent említett esetben, a 2007-13-as időszakra való felkészülésben késedelmet szenvedett a stratégiai és programtervezés (*Varjú* 2011), úgy a mostani időszakra is ez jellemző. Amíg a 2014-20-as időszakra vonatkozó operatív programok jó része Lengyelországban például már elkészült (2012-re), Magyarországon a tervezés még mindig zajlik, ahogy a korábbi csúszást szenvedett időszakban is, most is, a tervezés várható befejezése 2013 októberére.

Fontos tanulsága – különösen a magyar végrehajtásnak – hogy az irányítási hierarchia alacsonyabb szintjein a centralizált, bürokratikus kormányzási (governance) formák egyre inkább átalakulnak hálózati kormányzássá, ahol a hierarchikusan feljebb lévő szint a menedzselést segíti informális eszközeivel. A végrehajtás sikerességét alapvetően a rendszerben megjelenő személyes kompetenciák és tudás segítette, és mozdított el (a körülményekhez képest) pozitív irányba (Magyarországon).

Jegyzet

¹A tanulmány az OTKA NK 104985 pályázata (Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején) keretein belül készült.

²Pl. Practical Guide alkalmazása, különböző műszaki sztemderdek leírását tartalmazó előírások, pl. ún. sárga könyv.

³Ex Post ecaluation of the Cohesion Fund (including ISPA) – Work Package D: Management and Implementation
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/expost2006/wpd_en.htm

⁴Ex Post ecaluation of the Cohesion Fund (including ISPA) – Country Report Hungary -
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/pdf/expost2006/wpd/hungary.pdf

⁵University of Strathclyde, European Policies Research Centre és Fraser Consultant

⁶http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/expost2006/wpd_en.htm

⁷A fejezet az Ex-post értékelés összefoglaló riportja, a hazai kutatás, valamint az ország riportok felhasználásával készült.

⁸ISPA Report 2005: Jelentés az ISPA támogatásból megvalósított környezetvédelmi programok ellenőrzéséről. <http://www.asz.hu/jelentes/0469/jelentes-az-ispa-tamogatasbol-megvalositott-kornyeztvedelmi-programok-ellenorzesrol/0469j000.pdf>

Irodalom

- Bossaert, D.- Demmke, C. (2003) *Civil Services in the Accession States, New Trends and the Impact of the Integration Process*. Maastricht: European Institute of Public Administration.
- Faragó L. (2006) Területi tervezés, területi tervek. In: Szigeti E. (szerk.) *Terület- és településfejlesztési ismeretek*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 38–57. o.
- Heinelt, H. et al (2006) *Governance for Sustainability. Conceptual Framework*. [online] http://www.gfors.eu/fileadmin/download/papers/GFORS_ConceptualFrame_Bristol.pdf [cit. 2007.10.01]
- Lafferty, W.M. (2004) From environmental protection to sustainable development: the challenge of decoupling through sectoral integration. In: Lafferty, W.M (ed): *Governance for Sustainable Development. The Challenge of Adapting Form to Function*. Edward Elgar, Cheltenham (UK), 191–220. o.
- Matthiesen, U. (2005) *KnowledgeScapes. Pleading for a knowledge turn in a socio-spatial research*. [online] <http://www.gfors.eu/fileadmin/download/KnowledgeScapes.pdf> [cit. 2007.10.01.]
- Pálné Kovács I. (2005) Közigazgatási reformok, uniós tagság, regionalizmus. In: Pálné Kovács I. (szerk.) *Regionális reformok Európában*. Timp Kft., Budapest. 9-42.
- Pálné Kovács I.–Varjú V. (eds.) (2008) *G-FORS Case Studies on SEA and ETS in Hungary*. [online] http://www.gfors.eu/fileadmin/download/national_reports/G-Fors_Hungarian_Cases_Final.pdf [cit. 2009.01.07.]
- Varjú Viktor (2011) A fejlesztéspolitikába integrált környezeti politika. *Társadalomkutatás*. 4. 444-459. o.

ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT GOVERNANCE AND MANAGEMENT IN REGIONAL DEVELOPMENT IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

VARJÚ VIKTOR

EU forces environmental related investments to be financed by the Cohesion Fund (former ISPA) (e.g. investment in sewage systems or waste management). This tool can improve the integration of environmental cohesion into the territorial one. Its implementation and success are different, depending on cultural, social differences and on the path-dependency of their socio-cultural entity. The country reports of the ex-post evaluation of Cohesion Fund (CF)1 presents an overview and summary evaluation of the management and implementation of the ISPA and CF. The report is based on research conducted (mainly by the author) at national level, comprising a review of documents and data, interviews with stakeholders whose collective experience spanned the period of the evaluation, and a workshop where all levels of Hungary's Cohesion Fund delivery system were represented. In ISPA/CF implementation strategic planning was underdeveloped and adjustment was needed to meet the requirements of ISPA/CF. In general it can be confirmed that the process was sometimes too complicated, the scope of responsibility was not unambiguous, and the continuous changes in the

institutional and functioning framework caused significant delays. Overall fund management and governance, though requiring development especially at the beginning, was not found to be a significant obstacle to delivery. The areas with greatest impact on the performance of the system were strategic planning in the early stage, project development and procurement.

A VELENCEI-TÓ GAZDASÁGFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA A RENDSZER-SZEMLELETI MEGKÖZELÍTÉS TÜKRÉBEN

The study of the possibilities of Lake Velence economic development in the mirror of system approach

WIRTH GÁBOR

Kulcsszavak:

területfejlesztés, agglomeráció, egységes gazdasági tér

Tanulmányomban a Velencei-tó településeinek fejlesztési lehetőségeit a rendszerszemlélet szerint, egységes gazdasági térként vizsgálom. A Velencei-tó térségének, mint egységes gazdasági térnek a lehatárolásában kiemelt szerepe van az agglomerációs hatások vizsgálatának. Budapest agglomerációs zónájának folyamatos növekedése eredményeképp ma már a vizsgált térség is az agglomeráció részének tekinthető. Ezt az agglomerációs folyamatok vizsgálatával, valamint a térség településeinek egy a hivatalosan is agglomerációs településnek definiált nagyközség, Tárnok összehasonlításával is bizonyíthatjuk. Szintén nagy hangsúlyt fektettem a gazdasági szektoron belül a vizsgált települések turisztikai funkciójának vizsgálatára, amit egy turisztikai mutatórendszer segítségével végeztem el. Az így kapott eredmények hozzájárulhatnak a jövő fejlesztési elképzeléseinek kialakításához.

Bevezetés

A Velencei-tó településeinek fejlesztésére számos dokumentum, koncepció létezik. A különböző elképzelésekben egyáltalán nem, vagy csak helyenként jelenik meg a településekben, településhálózatban, egyáltalán valamiféle rendszerben való gondolkodás (Cser - Tóth 2007).

A térség helyi és helyzeti energiái, a különböző arculatú tájegységek (Bakony, Mezőföld, főváros) közötti elhelyezkedés, a Budapest, Székesfehérvár illetve a Balaton közelsége fokozottan bonyolítja a térségre vonatkozó település-, illetve területfejlesztési koncepciók kidolgozását. A térség két városi ranggal rendelkező települése, Gárdony és Velence vizsgálatakor egyértelműen megállapítható, hogy a XX. században lezajlott, mezőgazdaságból közvetlenül a terciér szektorba, ezen belül főleg a turizmusba történő gazdasági szerkezetváltás nemcsak a települések funkcióját, hanem helyi társadalmát, térhasználatát és mindennapi életét is olyannyira átformálta, hogy a két település várossá fejlődését is ennek a funkcióváltásnak köszönheti. A Velencei-tó térségének gazdasági szerkezetét elemezve tehát a gazdaság szektorait is egy egységes rendszerként érdemes vizsgálni, amit a turizmus mellett a helyi mezőgazdaság, kereskedelem és szolgáltató szektor illetve a gyengébb súllyal jelenlevő quaterner szektor alkotnak.

A turizmust a gazdasági szektoron belül a szakirodalommal egyetértve én is szintén rendszerként definiálom, amelynek alkotóelemei nem csupán kölcsönhatásban vannak egymással, hanem ezen alkotórészek léte egymást is feltételezi (Michalkó 2004).

Célok, módszerek, források

Tekintve, hogy hipotézisem szerint a Velencei-tó környéke nemcsak földrajzi, hanem gazdasági egységet is képez, a holisztikus rendszervizsgálati megközelítés szellemében vizsgálom a térségben lezajló gazdasági, társadalmi és demográfiai folyamatokat és az ezek alapján körvonalazódó fejlesztési irányokat, különös tekintettel arra a kérdésre, hogy mennyire tekinthető gazdasági egységnek a Velencei-tó környéke?

A Velencei-tó melletti települések helyi adottságainak vizsgálatát követően a települések jelenlegi gazdasági helyzetét mutatom be, feltérképezve a fejlesztendő területeket és felvázolva a fejlesztési lehetőségeket. A gazdaságon belül különösen nagy hangsúlyt fektetek a turizmus szektor elemzésére, mivel a Velencei-tó környékének fejlesztése már az 1960-as évektől kiemelt turisztikai körzetként történik.

A hazai és nemzetközi szakirodalom feldolgozása nélkülözhetetlen kiindulópontja a kutatásnak. A statisztikai adatok összegyűjtése és elemzése is fontos alapot jelent, ami a mezőgazdasági, ipari, népességre és a szolgáltató helyekre vonatkozó adatokat is magában foglalja. A humán erőforrás helyzetének vizsgálata szintén feltétele a területfejlesztési koncepció kidolgozásának.

Eredmények

A Velencei-tó, mint a budapesti agglomeráció része

A Velencei-tó térségének gazdaságfejlesztési lehetőségeivel foglalkozva Budapest gravitációs hatásának következményeit sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Meg kell tehát azt is vizsgálnunk, mennyiben érinti az agglomerálódás a szóban forgó térséget, illetve fel kell tennünk a kérdést, hogy a budapesti agglomeráció kiterjed-e már a Velencei-tóig? A kérdés megválaszolásához először az agglomeráció fogalmát kell tisztáznunk, amire a szakirodalomban többféle meghatározás is létezik. Beluszky Pál szerint „Valamely városközponti funkciójú intézményei által városi szolgáltatásokkal rendszeresen és szükségszerűen ellátott terület” (Beluszky 1974)

A Budapesti Agglomeráció területrendezési terve szerint „folyamatosan csökken a biológiailag aktív felületek és növekszik a beépített, illetve műszakilag igénybevett területek aránya. A mezőgazdasági művelésből kivont területek nagysága évről évre – gyorsuló ütemben - nő, aránya megközelíti, illetve a legsűrűbb, belső agglomerációs gyűrűben már meghaladja az 1/3-2/3 arányt. A terület-igénybevételek térségi-leg koordinálatlanul történtek, átgondolt koncepció és új struktúrák kialakítása nélkül. Ezzel az új terület felhasználások egy része rontotta a térség egésze fejleszthetőségét.” (Budapesti Agglomeráció területrendezési terve)

Ebből viszont az is következik, hogy az agglomeráció „új térbeli struktúra létrejötté, mely gyakran a határos településegységek révén alakul ki, amelyek fokozatosan elvesztik funkcionális önállóságukat, de megőrizve közigazgatási autonómiájukat” (Bies 1983).

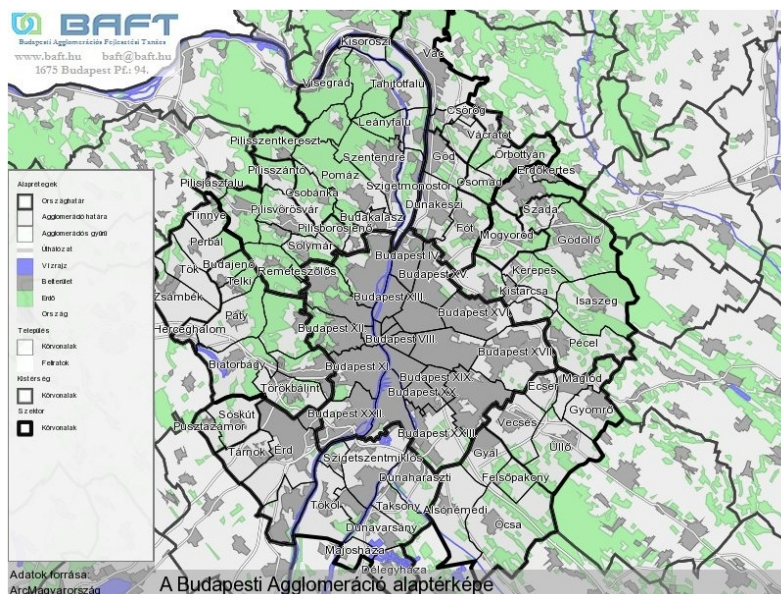
A budapesti agglomerációhoz az 1005/1971, II.26. számú kormány határozat 44 települést sorolt, a 89/1997. V.28. kormányrendelet pedig már 79 települést, tehát az agglomeráció jogszabályi meghatározása is változott az elmúlt évtizedekben.

A budapesti agglomerációról a szakirodalom már a '90-es évek településfejlődési folyamatainak áttekintése során megállapítja, hogy a hozzá tartozó települések lakossága folyamatosan gyarapodik és területi kiterjedése sugárirányban növekszik. (Izsák 1999)

A szakirodalomban és a köztudatban a budapesti agglomeráció az alábbi térképen látható településeket foglalja magában, a Velencei-tó vizsgálata szempontjából érdemes megjegyeznünk, hogy a Budapest-Székesfehérvár vasútvonalon haladva Tárnokot elhagyva húzódik az „agglomerációs határ”.

1. ÁBRA

*A budapesti agglomeráció térképe
The map of the agglomeration area of Budapest*

Forrás: www.terport.hu

Az idézett definíciókból és a szakirodalom leírásaiból kiindulva érdemes összegyűjtenünk az agglomerációt egyértelműen leíró jellemzőket, amelyek segítségével kialakíthatunk egy mutatórendszert annak megállapítása céljából, hogy a Velencei-tó térsége már a budapesti agglomeráció részét képezi-e. Ezek a jellemzők, amelyekre elméleti mutatórendszerünket építhetjük, a következők:

- népességi és gazdasági koncentráció a tér egy pontján
- a városfejlődési folyamatok következtében a gazdasági terek a mezőgazdasági terekkel összeütköznek, a mezőgazdasági tér csökken
- az agglomerációs övezet ideális kereskedelmi, raktározási és logisztikai funkciók ellátására

- jellemzővé válik a városi életmód (ez kvantitatív módszerekkel meglehetősen nehezen mérhető)
- városi szolgáltatásokkal ellátott terület
- új térbeli struktúra létrejötte: az agglomerációhoz tartozó települések fokozatosan elvesztik funkcionális önállóságukat, de közigazgatási önállóságukat megőrzik
- a települések társadalmi összetétele átalakul
- gazdasági növekedés mutatható ki
- erős ingázási kapcsolatok elsősorban a centrummal.

Ezekből az elméleti mutatókból állítottam össze azt a mutatórendszert, aminek a segítségével kimutattam a térség településeinek agglomerációs folyamatát. A mutatókat a TeIR és a KSH adataiból választottam ki, szem előtt tartva, hogy az előbbiekben leírt kritériumokról adjanak számunkra információkat. A legfontosabb demográfiai, gazdasági, lakásállományra és területhasználatra vonatkozó mutatók a következők:

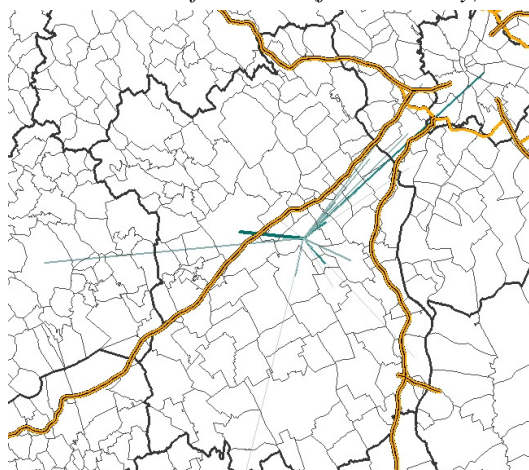
- népességszám változása 2005-2011
- vándorlási egyenleg
- lakásállomány
- épített lakások száma
- népsűrűség 2005 és 2011 közötti változása
- regisztrált vállalkozások száma
- regisztrált munkanélküliek száma
- vállalkozások megoszlása szektoronként.

A Velencei-tó partján fekvő települések mellett a közeli Tárnokot is felvettem a vizsgált települések listájára, amit az indokol, hogy a szakirodalom a települést az agglomeráció részeként értelmezi, és mivel egy vasútvonalon található a Velencei-tó déli partján fekvő településekkel, így a budapesti agglomeráció jelenlegi kiterjedésének lehatárolásában is. segítséget nyújthat. A település népessége a TeIR legfrissebb adatai szerint 9203 fő, tehát ebben a tekintetben a Velencei-tó térségének legnagyobb településével, Gárdonnyal is összehasonlítható. (*Területi ...*)

A kedvező közlekedési összeköttetések és az ingázás lehetősége nemcsak a lakosság számára, hanem a helyi társadalom összetételére és a Velencei-tó gazdasági struktúrájára is hatással vannak. A Velencei-tó körüli települések közül a legnagyobbat, Gárdonyt vizsgálva megállapíthatjuk, hogy meglehetősen egyszerű a budapesti munkahelyek megközelítése is. Mivel a várost átszeli a 7-es autótút is, így nemcsak a turisták közelíthetik meg gyorsan a tó fürdőhelyeit, hanem a Budapestre vagy Székesfehérvárra „ingázó” helyi lakosok is gyorsan és többféle közlekedési eszközzel is elérhetik munkahelyüket. A térség másik városa, Velence szintén az említett vasútvonalon, a 7-es autótút mellett és az M7-es autópálya közelségében található. A KSH 2009-es adatai szerint Magyarország lakosságának közel egyharmada ingázik. (*A lakossági ...* 2009) A GIS – térkép szerint a helybeliek a térség központjából, Gárdonyból elsősorban Székesfehérvárra, Budapestre, Veszprémbe és a szomszédos településekre ingáznak a munkahelyükre.

2. ÁBRA

Ingázások Gárdonyból *The routes of comuters (from Gárdony)*

Forrás: TeIR-GIS

A budapesti agglomerációhoz tartozó településeket népességszám-növekedés jellemzi. A Gárdonyi járáshoz tartozó települések népességszámát vizsgálva a 2005-től 2011-ig tartó időszakig a következő eredményekre jutunk: A Gárdonyi járás települései közül a két városi ranggal rendelkező, Gárdony és Velence népessége a vizsgált időszakban dinamikusán növekedett, 2011-re Gárdony lakossága meghaladta a 10.000 főt. A tóhoz közel illetve a tó partján fekvő alacsonyabb népességű Kápolnásnyék, Pákozd és Sukoró lakosságát is folyamatos növekedés jellemzi. A tó partjától távolabb fekvő Nadap és Pázmánd lakosságszáma is növekszik – habár nem olyan töretlen lendülettel, mint a tóparti települések népessége.

1. TÁBLÁZAT

A Gárdonyi járás településeinek népessége 2005-2011 *Population of Gárdony district settlements, 2005-2011*

Település Év/Népesség	Gárdony	Kápolnás- nyék	Nadap	Szabadegy- háza	Pákozd	Pázmánd	Sukoró	Velence	Vereb	Zichy- újfalú
2005	8880	3420	485	2319	2853	2038	1092	5063	802	1008
2006	9073	3464	515	2333	2875	2031	1141	5163	817	989
2007	9391	3512	516	2319	2929	2036	1213	5271	824	965
2008	9696	3544	528	2299	2980	2046	1253	5417	831	968
2009	9840	3613	528	2290	3075	2062	1276	5468	829	969
2010	9986	3647	540	2270	3124	2068	1281	5526	831	963
2011	10125	3684	547	2260	3160	2057	1310	5616	830	956

Forrás: Saját szerkesztés, TeIR adatai alapján.

Vereb lakosságának változására jellemző az alacsony csökkenés és stagnálás, 2005-höz viszonyítva növekedést állapíthatunk meg. A földrajzi helyzetüknél fogva is kissé periférikus helyzetben lévő Zichyújfalú és Szabadegyháza népessége feltűnően csökken, a települések népsűrűségét vizsgálva szintén ugyanaz a két település mutat csökkenő tendenciát: a 2005 és 2011 év adatai alapján Szabadegyháza népsű-

rűsége 55,69-54,27 fő/km²-re, Zichyújfalué 93,16-ról 88,35 fő/km²-re csökkent.(saját számítás a TeIR adatai alapján) A vándorlási egyenleg a 2011-es évre tovább árnyalja a járás településeiről alkotott képünket: Sukorónak 38,7 (valószínűleg az értékesebb ingatlanoknak is köszönheti), Velencének 27,16, Gárdonyinak 26,13, Szabadegyházának csak 1,38, ahol pedig negatív értékeket kapunk, az Vereb (-15,16) és Zichyújfalu (-3,18). (saját számítás a TeIR adatai alapján)

A lakásállomány változása 2005-től 2011-ig párhuzamot mutat a népességszám és a népsűrűség változásával. Csökkenést itt nem láthatunk, viszont Szabadegyháza, Zichyújfalu és Vereb lakásállománya a többi településhez viszonyítva csak minimálisan növekedett (csak 18, 4, illetve 7 lakással). *(Területi ...)*

A budapesti agglomerációhoz tartozó Tárnok lakásállománya a TeIR adatai szerint 2011-ben 3393, 2005-ben 3134, az azóta eltelt időszakban dinamikusabban növekedett.

Lakásépítéseket vizsgálva ennél összetettebb a helyzet, ebben a kategóriában csak Gárdony, Velence, Pázmánd és Sukoró mutat viszonylag egyenletes értékeket, Szabadegyháza, Vereb és Zichyújfalu viszont itt is hasonlóan gyenge pozícióban vannak. A vizsgált településeken a regisztrált vállalkozások száma 2005-től 2011-ig áttekintve szintén folyamatos növekedést mutat, csak Zichyújfalu esetében lehetünk figyelmesek egy kis stagnálásra. A 9203 fős Tárnokon 2011-ben 1144 regisztrált vállalkozást tartottak nyilván. *(Területi ...)*

A munkanélküliek számának alakulása megfelel az országos átlagnak, a gazdasági válság hatása a települések adatsoraiban is nyomon követhető. 2013-ban Gárdonyban 375 (elmúlt évhez képest csökken), Velencén 218, Tárnokon 254. *(Területi...)* A települések jelenlegi funkcióinak árnyaltabb megvilágításához érdekes megvizsgálunk a térség településeinek gazdasági szerkezetét.

2. TÁBLÁZAT

A regisztrált vállalkozások megoszlása ágazatonként, 2011
Share of registered enterprises by sector, 2011

	Település										
	Gárdony	Kápolnásnyék	Nadap	Szabadegyháza	Pákozd	Pázmánd	Sukoró	Velence	Vereb	Zichyújfalu	Tárnok
humán-egészségügyi, szociális ellátás	25	5	3	2	10	1	7	13	-	-	22
kereskedelem, gépjárműjavítás	199	83	13	37	45	33	29	105	8	7	171
mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	270	122	20	71	45	136	29	124	35	28	102
művészet, szórakoztatás	47	12	2	2	13	11	9	16	2	-	40
pénzügy,biztosítás	37	13	2	7	9	4	11	26	1	4	45
szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	170	38	12	10	55	17	41	86	5	2	150

szálláshely- szolgáltatás, vendég- látás	164	38	2	6	21	8	19	138	1	1	42
szállítás, raktározás	38	9	6	3	25	12	8	23	1	2	55
egyéb szolgáltatás	50	22	4	8	19	10	7	24	1	-	40
építőipar	108	52	6	16	49	35	17	55	6	1	139
információ, kommu- nikáció	41	12	3	2	13	8	11	29	2	1	70
ingatlanügyletek	266	106	10	20	68	37	55	164	8	1	137
oktatás	40	15	5	2	14	9	2	34	2	1	20
adminisztratív és szolg. támogató	80	13	4	9	22	11	10	47	5	-	44

Forrás: Saját szerkesztés, TeIR adatai alapján

A Gárdonyi járáshoz tartozó települések és Tárnok gazdasági szerkezetének áttekintése során megállapítható, hogy a tercier-szektorban tevékenykedő vállalkozások mellett a települések tradicionális mezőgazdasági funkciója még mindig viszonylag nagy súllyal van jelen a gazdasági struktúrában. A szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás a Velencei-tó partján és a parthoz közeli településeken jut nagy szerephez. Ezeknek a vállalkozásoknak a számát és működését a turisztikai szerepkör mellett a kedvező közlekedési infrastruktúra és a helyi adottságok is meghatározzák. A kereskedelmi és logisztikai szektorban dolgozó vállalkozások és az ingatlanügyekkel foglalkozó cégek komoly jelenléte már az agglomeráció sajátosságait mutatják. A Velencei-tó ingatlanpiacának vizsgálata további kutatásokat igényel, de az már a táblázat alapján kijelenthető, hogy határozottan erős igény mutatkozik a térségben található, és a vállalkozások számát tekintve főleg a tóparti ingatlanokra. Kiemelten értékesnek számítanak a Sukoró körüli területek, nem véletlen, hogy a kis településen 55 vállalkozás foglalkozik ingatlanügyekkel. A Velencei-tó településeinek rendszerként, közös gazdasági egységként történő fejlesztése csak úgy lehetséges, ha az egyes településeknek is meghatározzuk az alapfunkcióikat, és ebből adódóan a gazdasági profiljukat. A gazdaság egyik legdinamikusabb és legszezonálisabb ágazata, a turizmus fejlesztése is csak a többi funkció fejlesztésével együttesen képzelhető el. A mezőgazdasági szektor a helyi termékek előtérbe helyezésével kapcsolódhat a turizmushoz és a vendéglátó szektorhoz, éppen ezért külön is érdemes megvizsgálni a mezőgazdaságban tevékenykedő vállalkozások számának alakulását. A 2005-2006 évek stagnálást és csökkenést hoztak a szektorban, 2007-ben is csak egy külső beavatkozás révén emelkedett a szektor vállalkozásainak száma: az őstermelők adószám-regisztráció kötelezettsége miatt az egyéni vállalkozások nyilvántartott száma a szektorban 5,4-szeresére növekedett, a regisztrált vállalkozásokon belül az egyéni aránya a szektorban a 2007-ben 83%-ról 96%-ra nőtt. (Mezőgazdaság, 2008). A 2010-2011-es évek összességében nagyon minimális növekedést hoztak az ágazatban, kivéve a járás központjában, Gárdonyban (*Területi ...*).

Az agglomerációs hatások vizsgálata és a demográfiára, gazdaságra, ingatlanpiacra, infrastruktúrára és a mezőgazdasági szerepkörre vonatkozó mutatók meghatározása és vizsgálata nemcsak a rendszert érő külső határok megállapításában, hanem magának a Velencei-tónak, mint egységes gazdasági térségnek a pontos lehatárolásában is segítenek.

Az eddigi mutatók elemzése és az elmúlt évek tendenciáinak felvázolása után megállapíthatjuk, hogy a Velencei-tó települései már a budapesti agglomeráció részét képezik. A közigazgatási határok nem esnek egybe az egységesnek mondható

gazdasági tér határaival: a Gárdonyi járáshoz tartozó, de a nehezebben megközelíthető Szabadegyháza, Zichyújfalu és Vereb települések nem képezik szerves részét a Velencei-tó gazdasági terének, perifériális szerepükre valószínűvel kedvezőtlenebb földrajzi fekvésük is predestinálta őket.

Budapest agglomerációjának újraértelmezése a Velencei-tó fejlesztését is új megvilágításba helyezi. A közlekedési és szolgáltatói infrastruktúra és a földrajzi távolság egyaránt kiemelt szerepet játszott a térség fejlődésében, de Budapest hatása a földrajzilag közelebb fekvő Székesfehérvárnál erősebbnek bizonyult. A tó környéke a főváros felé gravitált, aminek szemmel látható jele, hogy a déli part épült ki jobban. A hagyományos agglomerációval ellentétben itt egy „termelői agglomerációról” beszélhetünk, ahol a logisztikai és kereskedelmi funkciók helyett a termelői funkciók válhatnak meghatározóvá. Az ebből a speciális helyzetből adó termelői funkciók turisztikai és vendéglátóipari funkciókkal történő rendszerbe állítása a jövő egyik nagy kihívását jelentheti. Az Velencei-tó egységes gazdasági rendszerének egyik legmeghatározóbb elemének, a turizmusnak a gazdasági szerepét külön egységként is érdemes megvizsgálni.

A Velencei-tó településeinek turisztikai funkciója

A Velencei-tó településeinek turisztikai funkciójának súlyát a turisztikai funkció értékkel vizsgálom. A térség települései közül csak azoknak volt indokolt az elemzése, amelyek rendelkeznek kereskedelmi és/vagy magánszálláshelyekkel. Turisztikai funkcióról az alábbi települések esetében beszélhetünk: Gárdony, Kápolnásnyék, Nadap, Pákozd, Pázmánd, Sukoró, Velence. A mutatókat a KSH és TeIR rendszerekben gyűjtött adatokból határoztam meg, kiválasztásukkor figyelembe vettem a „SMART” mozaikszo által jelölt alapelveket: törekedtem a kutatási célt tekintve alkalmas, mérhető, hozzáférhető, valóságnak megfelelő és időszerű mutatók meghatározására. Az így kijelölt indikátorokból egy viszonylag objektív, a vizsgált funkciót megbízhatóan mérő és települési rangsorok felállítására alkalmas mutatórendszer megalkotása volt a célom, még akkor is, ha a valóságot csak némi torzítással mutathatja számunkra az eredmény, mivel például a turizmus kutatásban a „kirándulók” számának mérése a mai napig még megoldatlan, így az éjszakázásokat véve alapul főként a turisták számára támaszkodhatunk. A vizsgált települések turisztikai funkcióit a következő mutatórendszer alapján határoztam meg:

- vendégéjszakák száma
- turisták/ lakosság aránya
- szálláshelyek száma: kereskedelmi és magánszálláshelyek számának összege
- szállásférőhelyek száma: kereskedelmi és magánszálláshelyek férőhelyei számának összege
- szálláshely-kihasználtság: férőhelyek száma*365/vendégéjszakák száma
- vendéglátóhelyek száma: éttermek, büfék száma + italüzletek és zenés szórakozóhelyek száma
- külföldi vendégek száma: külföldi vendégek száma s kereskedelmi szálláshelyeken+ külföldi vendégek száma a magánszálláshelyeken

- átlagos tartózkodási idő: vendégéjszakák/vendégek száma

A hét település turisztikai funkciójának vizsgálata megmutatta számunkra, hogy a Velencei-tó turizmusában a térség legnagyobb települése, Gárdony játssza a legfőbb szerepet.

3. TÁBLÁZAT

A Velencei-tó településeinek turisztikai funkció-indexe *Tourist Function Index of Lake Velence settlements*

	Település						
	Gárdony	Pákozd	Pázmánd	Sukoró	Velence	Kápolnás-nyék	Nadap
Indikátor:							
vendégéjszakák száma	95308	772	259	1883	105040	1810	167
turisták/lakosság aránya	394,2	8,29	4,42	83,2	832,9	20,71	4,2
szálláshelyek száma	258	10	1	31	170	18	2
szállásférőhelyek száma	4960	47	6	205	4070	195	8
szálláshelykihasználtság	18,99	22,22	8,45	39,73	14,14	39,32	17,48
vendéglátóhelyek száma	145	15	3	7	111	17	3
külföldi vendégek száma	3817	8	7	42	3541	52	5
átlagos tartózkodási idő	2,38	2,94	2,84	1,72	2,24	2,37	7,26
Indikátorok szerinti rangsor:							
vendégéjszakák száma	2	5	6	3	1	4	7
turisták/lakosság aránya	2	5	6	3	1	4	7
szálláshelyek száma	1	5	7	3	2	4	6
szállásférőhelyek száma	1	5	7	3	2	4	6
szálláshelykihasználtság	4	3	7	1	6	2	5
vendéglátóhelyek száma	1	4	6	5	2	3	6
külföldi vendégek száma	1	5	6	4	2	3	7
átlagos tartózkodási idő	4	2	3	7	6	5	1
Indikátorok szerinti pozíciók átlaga:	2	4,25	6	3,625	2,75	3,625	5,625
Turisztikai funkció szerinti rangsor:	1	4	6	3	2	3	5

Forrás: Saját számítás, TeIR (2011)

A külföldi vendégeket, akik fajlagosan többet költenek a hazaiaknál, szintén a Velencei-tó „fővárosa” vonzza a legjobban. Szálláshelyekkel jelenleg nem ajánlatos bővíteni a város kínálatát, ehelyett inkább a szálláshely-kihasználtságon lenne érdemes „javítani”. Kiderült az is, hogy a körülbelül csak feleakkora népességgel rendelkező Velence több kategóriában is megelőzi Gárdonyt (vendégéjszakák száma, turisták és lakosság aránya), a város legmeghatározóbb funkciója itt is a turizmus. A kevesebb szálláshellyel, de jobb szálláshely-kihasználtsággal büszkélkedhető Suko-

ró és Kápolnásnyék csak közepes turisztikai funkciót töltenek be, ezeken a településeken nem a turisztikai fejlesztéseket lenne érdemes előtérbe helyezni, hanem a többi gazdasági ágazatban rejlő lehetőségeket is érdemes lenne vizsgálni. A Velencei-tó partjától távolabb fekvő Nadap és Pázmánd csak kevésbé töltenek be turisztikai funkciót, ezeken a településeken nem ment végbe az a mezőgazdaságból a terciér szektorba történő struktúraváltás, ami Gárdony és Velence gazdasági szerkezetét, településstruktúráját és társadalmát is átalakította. A turisztikai attrakcióktól való nagyobb földrajzi távolság tehát konzerválta a két település tradicionálisan mezőgazdasági jellegét. Szálláshelyeiket tekintve a tóhoz közeli kisebb települések főleg a falusi és az ökoturizmusban találhatják meg a lehetséges turisztikai fejlesztések irányvonalát. Az átlagos tartózkodási idő rövide (2 vagy három éjszaka) jelzi, hogy a Velencei-tóhoz látogatók többsége hétfélgéjét, esetleg „hosszú hétfélgéjét” tölti el előszeretettel az adott desztináción. Ez a rövid tartózkodási időtartam viszszavezethető az utazási szokások megváltozására, a kedvezőtlen gazdasági helyzetre, de magyarázható Budapest és Székesfehérvár földrajzi közelségével is.

A településeken működő turizmusban és vendéglátásban dolgozó cégek döntő többségének is szembesülnie kell a turisztika egyik alapproblémájával, a szezonális kérdéssel. A Gárdonyban található Nautis Hotel Vital és a velencei Velence Resort Spa wellness-szállodák kivételével az év téli időszakában szinte az összes turisztikai vállalkozás „tengődik”. Az erős szezonálisitást szem előtt tartva a tóparti településeket tekintve érdemes fontolóra venni egy a speciálisan „nyári” és egy másik, külön a „téli” időszakra vonatkozó területfejlesztési koncepció kidolgozását.

Mint már leírtam, a Velencei-tó térsége kiválóan alkalmas mezőgazdasági termelésre, de ismert helyi termékek, helyi „márkák” nincsenek a köztudatban. Alsó-Ausztriában például a helyi mezőgazdaság fejlesztése a helyi „márkák” kialakításával szorosan összefügg a turizmus rendszerével, hiszen nem csak közvetlenül a turistákat, hanem a helyi szállás- és vendéglátóhelyeket is helyi termékekkel látják el, megvalósítva ezzel a „regionális értéktérteremtést”: „A regionális termékek erősítik az identitást, kifelé nézve növelik a régió image-ét és biztosítják a helyi értéktérteremtést. A turisztikai tevékenységeknek szintén bázisukat képezik. A mezőgazdaság, ipar, szolgáltatások és a turizmus hálózattá történő szervezésében van a jövő. A megújuló energiaforrások intenzívebb használatával új lehetőségek nyílnak meg.” (Niederösterreichische...)

Összegzés

A Velencei-tó térségének egységes rendszerként történő vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy a település-, és területfejlesztési koncepciók kapcsán figyelembe kell venni az agglomerálódás előnyeit és hátrányait is. Az agglomerálódási folyamatok vizsgálata segítséget nyújtott a Velencei-tó térségének, mint egységes gazdasági térként és rendszerként történő definiálására.

Az is kiderült, hogy az eddig első sorban kedvelt turisztikai desztinációként ismert tóparti települések és a vonzáskörzetükben található községek fejlesztése csak egységes stratégia alapján lehet sikeres, ami nem csupán a turizmus, hanem a mezőgazdaság és a többi gazdasági szektor egységes gazdasági rendszerként történő ér-

telmezésével és egységes fejlesztési rendszerbe történő szervezésével valósulhat meg.

A térség turisztikai kínálata azonban csak a rendszerszemléletű gondolkodás mentén, a mezőgazdaság, sport, oktatás és a többi már említett tényező hálózatba történő integrálásával bővíthető hatékonyan.

Irodalom

- A Budapesti agglomeráció területrendezési terve. Forrás: http://www.terport.hu/webfm_send/3197 (utolsó letöltés: 2013.05.28.)
- A lakossági közösségi és egyéni közlekedés jellemzői, 2009 (2009) Szerk.: Dr. Probáld Ákos Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lakossagikozlekedes09.pdf> 9.o. (utolsó letöltés: 2013.05.30.)
- Beluszky P. (1974) Nyíregyháza vonzáskörzete: A város-falu közötti kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Szabolcs-Szatmár Megyében Akadémiai Kiadó, Budapest, 87.o.
- Bies et al. (1983) Magyarország népessége 1981-2021 országos népességelőszámítás. Statisztikai Kiadó, Budapest, 128.o.
- Budapesti agglomeráció. Forrás: <http://www.terport.hu/kiemelt-tersegek/budapesti-agglomeracio> (utolsó letöltés: 2013.05.29.)
- Cser J. -Tóth T. szerk. (2007) Területi és projekttervezési ismeretek. Egyetem, Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen 18.o.
- Izsák É (1999) A települési sorrend megváltozása a szuburbanizációs index alapján a budapesti agglomerációban In. Földrajzi Értesítő XLVIII. évf. 1999. 1-2- füzet, 83-92.o.
- Mezőgazdaság 2008 (2009) Internetes kiadvány. www.ksh.hu Szerk: Dr. Laczka Éva Forrás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/mezo08.pdf> 18.o.(utolsó letöltés: 2013.05.28.)
- Michalkó G. (2007): Magyarország modern turizmusföldrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 104-105.o.
- Niederösterreichische Charta für ländlichen Raum honlapja. Forrás: www.noelaeendlicher-raum.at (utolsó letöltés: 2013.05.20.)
- Települési Statisztikai Adatok Rendszere, Településfejlesztési Információs Rendszer: www.teir.hu (utolsó letöltés: 2013.05.27.)

THE STUDY OF THE POSSIBILITIES OF LAKE VELENCE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE MIRROR OF SYSTEM APPROACH

GÁBOR WIRTH

In my study I analyse the possibilities for the development of the settlements around Lake Velence as a unified economic zone using the system approach. In the delimitation of Lake Velence area as a unified economic zone the analysis of the agglomeration effects has an outstanding role. As the result of the continuous growth of the agglomeration zone of Budapest now the studied area can be considered to be part of this agglomeration as well. We can demonstrate this by analysing the agglomeration processes and also by comparing the settlements of the area with a big settlement Tárnok, which is officially defined as an agglomeration settlement. Within the economic sector I also placed great emphasis on the analysis of the tourism function of the studied settlements. The analysis was performed using a tourism indicator system. The results obtained during the research can contribute to the creation of the future development concept.

AZ ÜZLETI KÖRNYEZET VIZSGÁLATÁNAK NEMZETKÖZI ÉS HAZAI MÓDSZERTANA, VALAMINT EZEK ADAPTÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI AZ ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓRA VONATKOZÓAN

(International and domestic methodology of business
environmental analysis, and their potential adaptation for the
Észak-Magyarország region)

ZAHORCSÁK ZSOLT

Kulcsszavak:

Vállalkozás, versenyképesség, üzleti környezet.

Cikkemmel a vállalalkozási környezet elméleti és módszertani háttérét kívánom rendszerbe foglalni úgy, hogy megvizsgálom az üzleti környezeti vizsgálatok nemzetközi módszereit, valamint hazai lehetőségeit, és az elméleti módszereket az Észak-Magyarországi régióra vonatkozó gyakorlati elemzések vizualizációjával egészítem ki.

Bevezetés

Hazánkban a vállalkozások üzleti környezetének jelenlegi helyzete és jövőképe mindennapos beszédtema mind a szakemberek, mind a laikusok körében. Ennek indoka, hogy nehéz egyértelműen megfogalmazni, hogy mit is takar pontosan a fogalom: üzleti környezet. Az üzleti környezet mérésének, és mérhetőségének kérdései is tovább nehezítik a témakörre vonatkozó közös álláspont kialakulását. Ezt a helyzetet különösen olyan országok esetében nehéz feloldani, amelyek Magyarországhoz hasonlóan kicsi és nyitott gazdasággal rendelkeznek, hiszen ezekben az országokban még inkább kiélezett a verseny a vállalati szektorban.

Cikkemben a vállalkozói környezetvizsgálat elméleti háttérének rendszerezése mellett összegyűjtöm a különféle nemzetközi és hazai vizsgálatok alapján az üzleti környezet fontosabb alkotóelemeit. Emellett arra kívánok rámutatni, hogy az észak-magyarországi régió a vállalkozások helyzetét elemezve fokozatosan távolodik az ország fejlettebb részeitől, és megvizsgálom, hogy ezt a lemaradást a megyén belüli egyenlőtlenségek hogyan befolyásolják. Ezeket a vizsgálatokat sűrűségi és eloszlási mutatókkal szemléltetem.

Versenyképesség

A versenyképesség, mint közgazdasági fogalom az elmúlt évszázadokban jelentős fejlődésen ment keresztül. A versenyképesség értelmezése főleg a nemzetközi közgazdaságtannal hozható kapcsolatba, mivel leginkább a külkereskedelmet befolyásolja, hiszen a külföldre történő exportálással növelhető a fogyasztás (*Porter 1990*).

A versenyképesség területe két fő irányzatra bontható, ezek a Tradicionális és az Innovatív elméletek. Jelen cikkben a vállalati versenyképességi téma miatt nem térnek ki a tradicionális elméletek ismertetésére.

Az Innovatív elméletek két legfőbb szakértője Paul Krugman és Michael E. Porter. Ez az irányzat a '80-as évektől kezdett kibontakozni, és más szemszögből vizsgálja a nemzetek versenyképességét. Krugmannál újból előtérbe kerülnek a komparatív előnyök, hiszen ezekkel kiküszöbölhetőek az esetleges termelési hiányosságok. Krugman óva inti a kormányokat attól, hogy a versenyképesség megszállottáivá váljanak, mivel ennek súlyos gazdasági következményei lehetnek egy ország tekintetében (*Krugman 1994*).

Michael E. Porter a versenyképességgel kapcsolatban bevezette a kompetitív előny fogalmát. A kompetitív előnyöket megkülönbözteti a komparatív előnyöktől úgy, hogy míg az utóbbiakat adottságnak tartja, az előbbieket pedig tudatos tevékenység eredményének tekinti, és amelyek megőrzéséért mindent meg kell tenni. Ezek alapján készítette el híres modelljét is, amelyet Porter-féle Gyémánt modellnek neveznek (*Porter 1990*).

A vállalkozások versenyképessége, mint fogalom elsők között Krugmannál jelent meg, és a szerző kiemelte azt, hogy szerinte a versenyképességet csak a vállalatok szintjén lehet értelmezni, mivel az országok nem vállalatok módjára versenyeznek egymással (*Krugman 1994*).

A kilencvenes években a közgazdasági szakemberek után a nagy nemzetközi szervezetek is komolyabban el kezdtek foglalkozni a versenyképességi elemzésekkel. Ennek egyik legjelentősebb eredményeképpen az OECD is megfogalmazta a "saját" versenyképességi definícióját. Ez alapján elmondható, hogy akkor versenyképes egy vállalat, hogy ha globális versenykörülmények között tartósan képes relatíve magas jövedelmet és foglalkoztatottsági szinten létrehozni (*OECD 1997*).

Vállalatok esetében két irányból közelíthetők meg a versenyképességi vizsgálatok. Egyik irányból a befolyásoló tényezők, másik oldalról pedig az eredmények határozhatják meg a vizsgálat eredményeit (*Némethné 2010*).

Új gazdaságföldrajz

A kilencvenes években végbemenő erőteljes globalizálódásnak köszönhetően került újból előtérbe a gazdaság térbeli elhelyezkedése. Krugman szerint a gazdaságföldrajz nem más, mint a termelés térbeli elhelyezkedése, amelynek központi fogalma pedig nem más, mint a koncentráció (Krugman 1991). Az új gazdaságföldrajz (New Economic Geography) irányzata a térgazdaságtan egyik területe, amely a földrajzilag vizsgálja a gazdasági agglomerációk változatosságát, és próbálja magyarázni azok kialakulásának okát (Fujita - Mori 2005).

Az új gazdaságföldrajz nem az alap elméleteket újította meg, hanem a közgazdaságtan és a gazdaságföldrajz kapcsolatát írta újra. Beépítésre kerülnek a különböző elméleti modellek, mint például az "új növekedési" és "új kereskedelmi" tételek.

A szakirodalom fejlődése során az új gazdaságföldrajzzal kapcsolatban népszerű kifejezéssé vált az externália fogalma. Krugman szerint ezek a külső gazdasági hatások lehetnek pozitívak (centripetális erők) és lehetnek negatívak (centrifugális erők). Míg az előbbi az adott településre vonzza, addig az utóbbi egyértelműen taszítja a gazdasági aktivitásokat (Lengyel 2002).

A pozitív externáliák forrásait három fő témakörhöz köthetjük, ezek a nagyméretű iparági piac, és a hozzá kapcsolódó helyi beszállítók és szolgáltatók; a specializált helyi munkaerőpiac és az iparági technológiai tudás "túlsordulása". Ezt a három tényezőt egészíti ki a modern infrastruktúra megléte. Ha ezek elérik a megfelelő szintet, akkor egy öngerjesztő folyamat eredményeként vállalati előnyöké alakulnak át (Lengyel-Rechnitzer, 2004).

A téma jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, hogy 2008-ban Paul Krugman a kereskedelmi mozgások, és a gazdasági aktivitás területi összefüggéseinek területén végzett kutatómunkája elismeréseképpen megkapta a közgazdasági Nobel-díjat.

A vállalati versenyképesség mérésének lehetőségei a nemzetközi és a hazai szakirodalomban

A kis- és középvállalkozások tevékenységének a előtérbe kerülése és felértékelődése az elmúlt évtizedekben a felgyorsult globalizációs folyamatoknak volt köszönhető. A folyamatosan erősödő globális verseny a robbanásszerű technológiai fejlődéssel együtt megteremtette a lehetőséget a nagyvállalatok számára, hogy hatékonyan együttműködhessenek a KKV-kal. Ez alapján elmondható, hogy a gazdasági verseny értékelte fel a KKV-kat, amelynek köszönhetően már nem csak területi szinten, hanem országosan is komoly hatásai vannak annak, ha sikeresek a hazai vállalkozások (Lengyel 2003).

A vállalkozások teljesítménye, működése, lehetőségei vagy adott esetben korlátai a központi szerep miatt a mindennapok aktualitásai között előkelő helyen

szerepelnek mind a laikusok, mind pedig a szakemberek számára. Emiatt is fontos az, hogy valamilyen módon össze lehessen hasonlítani akár az országokat, akár pedig országon belüli területi egységek vállalati környezetét. Ennek a rangsorolásnak a rendszeres használt módszereit rendszerezem a következőkben a nemzetközi és a hazai szakirodalom felhasználásával.

1. TÁBLÁZAT

*A népszerű makroszintű versenyképességi rangsorok
(Popular macro competitiveness rankings)*

<u>Szervezet</u>	<u>Munka</u>
WEF	Global Competitiveness Index
IMD	World Competitiveness Yearbook
Doing Business Org.	Doing Business Rankings

Forrás: Saját szerkesztés

Napjaink egyik közkedvelt komplex versenyképességi mutatószáma a WEF által évente publikált GCI rangsor. Ez a rangsor 114 országot hasonlít össze 12 fő tényezőcsoport alapján (2. táblázat). Ezen pillérek közül a vállalkozói környezetre vonatkozó alindikátorokat az üzleti élet minőségével foglalkozó pillér tartalmazza, így itt jelennek meg olyan kérdéskörök, mint a helyi beszállítói kapcsolatok minősége és mennyisége, klaszterek száma, a kompetitív előnyök természete, az értékesítési lánc jellemzése, a termelési folyamatok és a forgalmazás helyzete, valamint a marketing eszközeinek használata. Emellett minden országban kérdőíves felmérés segítségével meghatározzák a vállalkozások működtetésének legproblémásabb faktorait. Ilyen faktorok lehetnek például az adók, a pénzügyi támogatásokhoz való hozzájutás, a korrupció, a bürokrácia, a politikai stabilitás és az infláció (WEFORUM Global Competitiveness Report 2012)

2. TÁBLÁZAT

*Magyarország helyezése a GCI rangsorban 2006-2012
(Hungary in the GCI rankings 2006-2012)*

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
41	47	62	58	52	48	60

Forrás: Saját szerkesztés a GCI rangsorok alapján

A GCI rangsorhoz hasonlóan szintén makrogazdasági összehasonlítást végez a svájci székhelyű IMD központ, akik évente megjelentetik a World Competitiveness Yearbook-ot, amely a világ 59 országát elemzi több, mint 300 kritérium segítségével (3. táblázat). A WCY négy fő pillér köré rendezi a kritériumokat, amelyek a következők: gazdasági teljesítmény, üzleti hatékonyság, politikai hatékonyság és az infrastruktúra fejlettsége. A vállalkozói környezet mérésével kapcsolatos legtöbb mutatót az üzleti hatékonyság pillér összetevői között találhatjuk meg, mint például a hatékonyság, a termelékenység, a foglalkoztatottság, a vállalkozói képesség, különböző pénzügyi mutatók, vagy a vállalatvezetési ismérvek (IMD World Competitiveness Yearbook 2012).

3. TÁBLÁZAT

Magyarország helyezése az IMD rangsorban 2006-2012
(Hungary in the IMD rankings 2006-2012)

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
41	35	38	45	42	47	45

Forrás: Saját szerkesztés az IMD rangsorok alapján

Kifejezetten a vállalkozásokkal foglalkozó nemzetközi összehasonlító rangsor a World Bank által készített Doing business lista (4. táblázat). Itt már a korábbi két mutatóval szemben a rangsoroképzés már csak a vállalkozási környezet és a vállalkozások működtetéséhez kötődően készülnek az elemzések 11 indikátorcsoport segítségével, 185 országra vonatkozóan. A vizsgálat során értékelésre kerül többek között a cégalapításhoz szükséges mozzanatok száma, ideje és költsége; az engedélyezési folyamatok bonyolultsága; a dolgozók alkalmazásához kötődő szabályozások; a vállalati hitelezés rendszere; a tulajdonjogi szabályozások és az adózás nehézsége is (Doing business in a more transparent world, World Bank, 2012)

4. TÁBLÁZAT

Magyarország helyezése a Doing Business rangsorban 2004-2012
(Hungary in the Doing Business rankings 2006-2012)

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
60	66	45	41	47	46	51

Forrás: Saját szerkesztés a Doing Business rangsor alapján

5. TÁBLÁZAT

Az elterjedtebb hazai vállalati versenyképességi vizsgálatok
(Business competitiveness analyses in Hungary)

<u>Készítette</u>	<u>Munka</u>
Versenyben a világgal kutatási program	Vállalati Versenyképességi Index
Komplex Dél-Dunántúli Regionális Versenyképességi Kutatás	Komplex Versenyképességi Index

Forrás: Saját szerkesztés

Vállalati Versenyképességi Index (Versenyben a világgal kutatási program)

A nemzetközi rangsorok (IMD és WEF) logikáját felhasználva készítette el Chickán Attila és munkaközössége a Vállalati Versenyképességi Indexet. Az index megalkotóinak az volt a célja, hogy a létrejövő mutató reálisan számszerűsíthető legyen, valamint gyakorlatban és tudományosan alkalmazva is hasznosítható

eredményeket produkáljon. Az index kiszámításának módját a következő képlettel lehet leírni:

$$C = (M + V)T$$

Ezt úgy lehet értelmezni, hogy "a versenyképesség mércéje a működőképesség és a változóképesség együttes mértékének a piac által elismert hányada" (Chickán 2006, 44).

A felmérés kérdőívét 301 vállalat, összesen 1204 vezető beosztású alkalmazottja töltötte ki. A kérdőív eredményei alapján nem csak rangsorolni tudták a vállalatokat, hanem meghatározták a leginkább és legkevésbé versenyképes vállalatok főbb ismérveit is. Így például a kutatás szerint a versenyképes vállalat olyan nagyvállalat, amely többségi külföldi tulajdonban van, a feldolgozóiparhoz tartozik, döntően a hazai piacra termel, proaktív magatartású és koncentrált piacon működik. (Chickán 2006)

Komplex Versenyképességi Index (Komplex Dél-Dunántúli Regionális Versenyképességi Kutatás)

Ezt az indexet a Komplex Dél-Dunántúli Regionális Versenyképességi Kutatás részeként, kérdőíves felmérés elvégzésével alkották meg. A kutatók fő célkitűzése az volt, hogy a létrehozott mutató segítségével mérni és rangsorolni lehessen a kérdőívet kitöltő cégek versenyképességét. A kérdőív összeállítását megelőzően a kutatók részletesen elemezték a téma szakirodalmi háttérét, és ez alapján kiválasztottak hat változót, amelyekre vonatkozóan tíz tematikus kérdéscsoportot készítettek. A kérdőív szerint a vállalati versenyképességet a kutatás-fejlesztés, a célpiacok alakulása, a változásokhoz való viszony, a marketing-költségvetés, a stratégiai szövetségben való részvétel és a munkaerő-fluktuáció határozza meg.

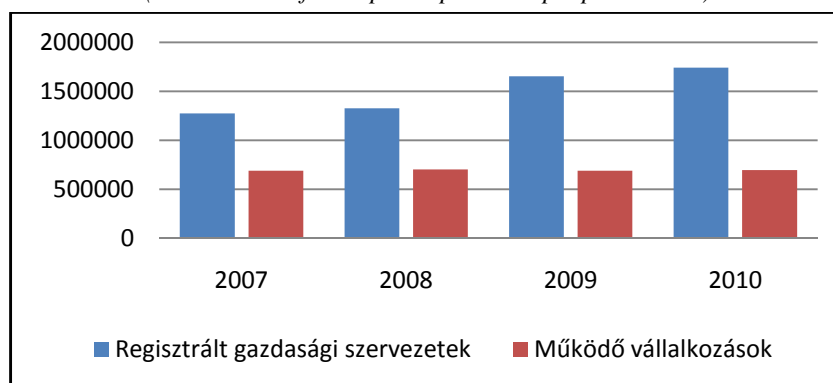
A vizsgálat a Dél-Dunántúli régióban zajlott, és összesen 99 gazdasági szervezet vett részt a kérdőíves felmérésben. Ezeket a szervezeteket a kérdőív kielemezése után három csoportba sorolták be (élenjáró, átlagos és lemaradó), és ez alapján volt lehetőség további következtetések levonására, összehasonlításra, és a versenyképességet pozitívan és negatívan befolyásoló tulajdonságok meghatározására. (Duczón Á. - Németh N. - Schmuck R 2007)

3. Az észak-magyarországi régióra vonatkozó elemzések

Vizsgálataim során a működő vállalkozásokra vonatkozó adatokat használtam fel, ezért mindenekelőtt szeretném definiálni ennek, valamint a hozzá szorosan kapcsolódó regisztrált gazdasági szervezet fogalmát. Regisztrált gazdasági szervezetnek nevezzük azokat az egységeket, amelyek a megfigyelés időpontjában jogilag nyilvántartottak és adószámmal rendelkeznek. Akkor tekintünk egy vállalkozást működő vállalkozásnak, hogy ha a megfigyelés évére vonatkozóan vagy árbevétellel rendelkezett, vagy foglalkoztatottja volt. Vizsgálataim során a gazdasági válságot megelőző évtől, 2007-től 2010-ig terjedő időszakot elemzem, mivel ekkorra már a válság hatásai már az ország minden területén érezhetővé váltak.

1. ÁBRA

*Az ezer főre jutó vállalkozások száma 2010-ben (db/1000 fő)
(The number of enterprises per 1000 people in 2010)*

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A 2008-as gazdasági válságig dinamikusan nőtt a regisztrált vállalkozások száma, 2008 után továbbra is növekedés volt tapasztalható, bár már nem volt annyira erőteljes. A működő vállalkozások száma 2007-től 2010-ig annak ellenére, hogy az egyéni vállalkozások száma csökkent, érdemben nem változott. Ezt a csökkenést KSH elemzői szerint a társas vállalkozások számának fokozatos növekedése ellensúlyozza.

A következőkben bemutatom a megyékre vonatkozóan a vállalkozások számának változását a 2007-2010 időszakban, majd pedig a vállalkozások sűrűségét vizsgálom meg ezer főre, és egy km²-re vonatkozóan. Végezetül pedig az Észak-magyarországi régió helyzetét mutatom majd be. Mivel az elemzéseket a 2010-es évre vonatkozóan végzem el, ezért az adatok még kistérségi szinten kerültek rögzítésre, így nem indokolt az azóta már "leváltott" területi egység lecserélése a járási szintre (1. ábra).

5. TÁBLÁZAT

Az ezer főre jutó működő vállalkozások számának alakulása Magyarország
megyéiben (2007-2010)

(The number of active enterprises per 1000 people in the period 2007-2010)

<i>Megye</i>	<i>2007</i>	<i>2010</i>	<i>Változás</i>	<i>Megye</i>	<i>2007</i>	<i>2010</i>	<i>Változás</i>
Budapest	110	110	0,00%	Hajdú-Bihar megye	58	61	4,90%
Pest megye	71	73	2,70%	Fejér megye	61	61	0,00%
Győr-Moson-Sopron megye	73	72	-1,40%	Somogy megye	59	60	1,70%
Zala megye	68	68	0,00%	Tolna megye	59	60	1,70%
Baranya megye	64	67	4,50%	Heves megye	57	58	1,70%
Veszprém megye	67	67	0,00%	Békés megye	49	51	3,90%
Csongrád megye	65	66	1,50%	Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	48	50	4,00%
Vas megye	64	65	1,50%	Jász-Nagykun-Szolnok megye	49	49	0,00%
Komárom-Esztergom megye	65	64	-1,60%	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	46	47	2,10%
Bács-Kiskun megye	61	62	1,60%	Nógrád megye	47	46	-2,20%
MAGYARORSZÁG	68	70	2,90%	MAGYARORSZÁG	68	70	2,90%

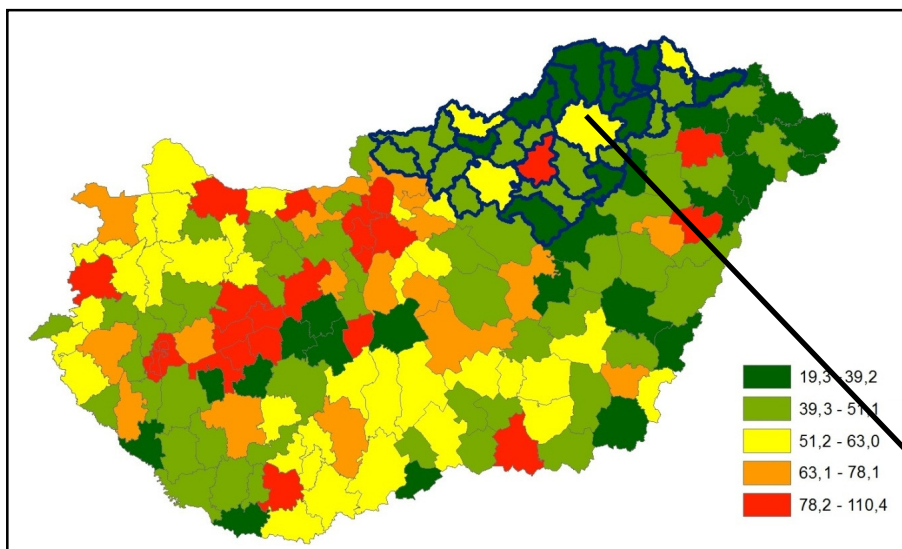
Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

2007 és 2010 között országos szinten majdnem 3%-al nőtt az ezer főre jutó vállalkozások száma, míg megyei szinten néhány megye kivételével stagnálást vagy szintén növekedést mérhetünk. Ezt a növekedést sajnos nem az okozza, hogy az ország minden térségében bővült volna a vállalkozások száma, hanem a megyeszékhelyek és a későbbiekben részletezett régiók és kistérségek szerepe erősödött tovább az elmúlt években.

Az országos átlagértéket (70) megnézve Budapest központi szerepének köszönhetően természetesen Pest megye (73) áll az élen, de szomorú azt látni, hogy rajta kívül csak Győr-Moson-Sopron megye (72) tudja meghaladni az átlagot. A legrosszabb számokkal rendelkező megyéket leginkább az Észak-magyarországi, az Észak- és Dél-alföldi, valamint a Dél-dunántúli régiók adják. A két leggyengébb helyen évek óta Borsod-Abaúj-Zemplén (47) és Nógrád (46) megye osztozik (5. táblázat).

2. ÁBRA

Az ezer főre jutó vállalkozások száma 2010-ben (db/1000 fő)
(The number of enterprises per 1000 people in 2010)

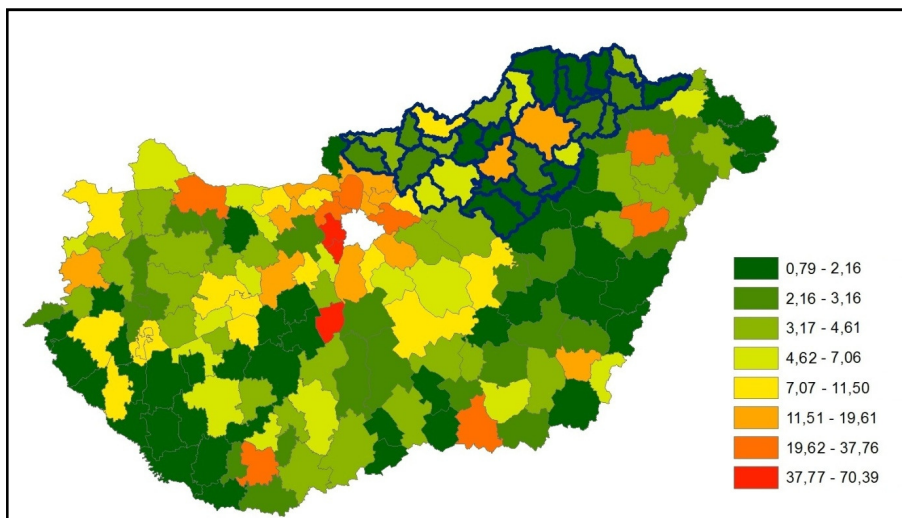

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A kistérségek rangsorában, ahogyan már korábban is említettem Budapest vezet Budaörrsel egyetemben (110), míg a sor végén három borsod megyei kistérség található [Ózd (27), Encs (26) és Bodrogköz(17)]. Országos összehasonlításban a legkisebb és legnagyobb érték között másfélszeres különbség mérhető, míg ez a kistérségek szintjén több, mint hatszoros eltérés jelent. Országos tendenciaként jelentkezik az, hogy a megyeszékhelyek megyei viszonylatban kiemelkednek a környező területekhez képest. Ezek a kiemelkedések az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régióban különösen igazak. A megyeszékhelyek mellett a vállalkozásokban leginkább bővelkedő területek a Balaton környéki és a Nyugat-dunántúli régióhoz tartozó kistérségek. Az országot egy képzeletbeli tengely segítségével két részre is lehetne osztani, így lehatárolva egy fejlettebb nyugati országrészt, és egy fejletlenebb keleti országrészt (2. ábra).

3. ÁBRA

*A működő vállalkozások eloszlása Magyarországon (Budapest nélkül) 2010-ben
(db/km²)
(The number of active enterprises per square km in 2010)*

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A vállalkozások eloszlásának számszerűsítéskor Budapestet is beleszámolva országosan 8 db vállalkozást kapunk km²-enként (ez az érték Budapest nélkül, vidéken 6-ra csökken). Ennél a vizsgálatnál még inkább látványos Pest megye és a megyeszékhelyek vezető szerepe, hiszen itt már a régiók közötti különbségek helyett inkább nagyváros vidék közötti eltérésekről beszélhetünk. Különösen jól megfigyelhető ez a megyeszékhely vidék ellentét az alföldi régiókban, a Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régióban (3. ábra).

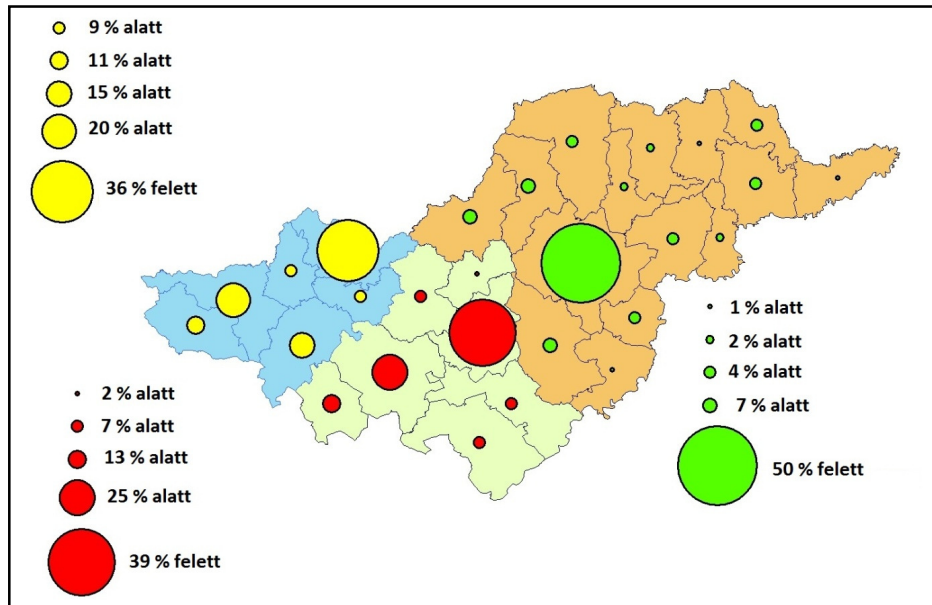
A legmagasabb értékeket Budapest (361) után Érd (70) és Dunakeszi (56) érte el, míg a legalacsonyabbakat a Sellyei (0,9) és a Bodrogi kistérség (0,7). Az Észak-magyarországi régióban megyei szinten Borsodban legalacsonyabb az átlagérték (3,5), Nógrádban egy tizeddel magasabb (3,6), míg Hevesben ez az átlag 4,8-et jelent. Így Borsod és Nógrád az országos érték felét sem éri el, míg Heves alig valamivel haladja meg azt. A kistérségeket összehasonlítva csak két térség rendelkezik az országos értéknél nagyobb átlaggal, ez pedig Miskolc (16,2) és az Egerhez (13,5) tartozik. Annak ellenére, hogy Miskolcon az országos átlag kétszerese számszerűsíthető, a megyei helyzet rendkívül rossz, mivel Borsod 15 kistérségéből 12-ben még az országos átlag felét sem, 8-ban pedig a negyedét sem mérhetjük.

A fentiekben leírtakkal alátámasztom azt a megállapítást, hogy az Észak-magyarországi régió országos viszonylatban az egyik legkevésbé fejlett térségnek számít a vállalkozásokat vizsgálva. Ezt a nehéz helyzetet tovább fokozza, hogy egyértelműen érvényesül a kimagasló koncentrációjú megyeszékhelyek országos

tendenciája (4. ábra). Borsod megyében a Miskolci kistérség adja a megyei vállalkozások 51%-át, míg Hevesben és Nógrádban a két-két legfejlettebb kistérség (Eger-Gyöngyös és Salgótarján-Balassagyarmat) értéke együtt haladja meg az 50%-ot. Ez azt is magában hordozza, hogy több olyan kistérség is van a megyékben, illetve a régióban, ahol a megyei működő vállalkozásokból kevesebb, mint 2% van jelen. A második "legnagyobb" vállalkozásszámmal rendelkező kistérség Borsodban például csak a teljes érték kevesebb, mint 7%-ával bír.

4. ÁBRA

Az Észak-magyarországi régió kistérségeinek részesedése a megyei működő vállalkozások számából (százalék, 2010)
(The share of active enterprises from the county value in the Észak-Magyarország region)

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

Összefoglaló értékelés

A nemzetközi és hazai módszertan alapján az üzleti környezet vizsgálatakor a következő tényezők figyelembe vétele elengedhetetlen: a különböző pénzügyi és adózási mutatók, a cégalapításhoz kapcsolódó mozzanatok (száma, idő és költségigénye), a vállalkozás hatékonysága és termelékenységége, a vállalkozás által foglalkoztatottak száma, a változásokra való reagáló képesség, a K+F költségek, valamint a klaszterek száma, a helyi beszállítói kapcsolatok és a kompetitív előnyök természete.

Több mutatószám alapján megvizsgálva Magyarországon a vállalkozások számának alakulását és sűrűségének helyzetét elmondható, hogy jelentős területi különbségeket tapasztalhatunk. Egyrészt nagy eltérések tapasztalhatóak az ország nyugati és keleti része között, és ez a kettéosztottság várhatóan továbbra is komoly problémája lesz a hazai gazdaságnak. Másrészt nem csak kelet-nyugat megosztottságot mérhetünk az országban, hanem a megyeszékhelyek is egyértelműen kimagaslanak a környezetükből, így létrehozva egy sajátos polarizált szerkezetet. Ez az országos trend az Észak-magyarországi régióban még erőteljesebben jelen van.

A továbbiakban a hazai vállalkozások nem csak időbeli és területi, hanem szerkezeti vizsgálatát is bevonom majd az elemzésbe, ezzel is tovább pontosítva a vizsgálat eredményeit.

Irodalom

- Chikán A. (2006) A vállalati versenyképesség mérése - *Pénzügyi szemle* 1. 42-56. o.
 Doing business in a more transparent world (2012) World Bank,
 Duczon Á. - Németh N. - Schmuck R. (2007) *Versenyképesség*. Környezetünkért Közalapítvány, Pécs.
 Fujita M, Mori T. (2005) Frontiers of New Economic Geography - *Regional science*, 84. 377-405.
 IMD World Competitiveness Yearbook (2012) IMD
 Krugman P. (1994) *Competitiveness: A Dangerous Obsession*, World Economy Laboratory, Massachusetts.
 Krugman, P. (1991) *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge.
 Lengyel I. - Rechnitzer J. (2004): *Regionális Gazdaságtan*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
 Lengyel I.- Mozsár F. (2002) A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége - *Tér és Társadalom* 16 /2. 1-20. p.
 Lengyel I. (2003) Kis- és középvállalkozások együttműködése - Buzás N. - Kállay L. - Lengyel I.: *Kis- és középvállalkozások a változó gazdaságban*, JatePress, Szeged.
 Némethné Gál A. (2010) A kis- és középvállalatok versenyképessége –egy lehetséges elemzési keretrendszer *Közgazdasági Szemle*, 57/9., 181-193. o.
 OECD (1997) *Regional Competitiveness and Skills*. OECD, Párizs, 207.o.,
 Porter, M. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York.
 WEFORUM Global Competitiveness Report (2012) WEF

INTERNATIONAL AND DOMESTIC METHODOLOGY OF BUSINESS ENVIRONMENTAL ANALYSIS, AND THEIR POTENTIAL ADAPTATION FOR THE ÉSZAK- MAGYARORSZÁG REGION

ZSOLT ZAHORCSÁK

In this article I would like to systematize the international and domestic methodology of business environmental analysis, and I would like to make a research about the enterprises for the Észak-Magyarország region. I will highlight that this region is moving away from the other parts of Hungary, and this phenomenon is increased by the differences within Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves and Nógrád county.

When examining the business environment is essential to take into account the following factors: financial and fiscal indicators, moments associated with setting

up a business, business efficiency and productivity, number of people employed by the company, ability to react to changes, R & D costs, number of the clusters, local supplier relationships and nature of competitive advantage. Examining the number and the density of enterprises significant regional differences can be experienced.